Budaeus de Asse

DE ASSE

ET PARTIBVS EIVS, LIBRI Quinque, Gulielmi Budæi Parisiēsis à secretis regis Franciæ, nuper recogniti & ampliores facti, à furto'que uindicati.

Eiusdem de Asse & partibus eius, BREVIARIVM.

Πολλὰ μωμήσασθαι ῥᾷόν ἐστιν ἢ μιμήσασθαι.
Multa cauillari promptius est q̃ æmulari.

COLONIAE,
Opera & impēsa Ioãnis Soteris.
Anno M D XXVIII.
Mense Augusto.

GVLIELMVS BVDAEVS PARISIENSIS, REgius secretarius, ad optimũ quenq; & cãdidissimum uirum literarum & philosophiæ studiosum, præfatio in libros de Asse & partibus eius.

NATVRA COMPARATUM esse uidemus, ut qui aliquid efficere se posse confidũt: ij ad id aggrediẽdum, auspicandum, absoluendum, toto (ut dicitur) pectore, totaq; cogitatione incumbãt. Idq; nihilo secius etsi absq; rei familiaris detrimento, aut ualetudinis incommodo facere non posse intelligant, nedũ si nullum inde dignum operæ pretium expectent: tanta uis est naturæ ad ea impellentis ad quæ nos aptos fecit. Quum autem humanis animis nihil magis intelligentia ingenitum sit, quæ parens est ipsa omnis inuentionis: fit eiusdem naturæ instinctu, ut q̃ quisque ingenio maxime præstat, tam is ad comminiscendum semper aliquid maxime intẽtus sit & pronus. Quod uidens (ut arbitror) Homerus ingeniorũ uertex, homines alphestas interdum appellauit, quasi indagatores & inueniendi ui præditos. Interdum id uocabulũ pro hominibus usurpauit, quasi scilicet hoc hominis maxime proprium esse existimaret, indagare & inuenire. Inde artiũ omnium consummatio, quas Varro intra mille annos repertas & absolutas fuisse tradit, cum uarias scilicet usus meditãdo excuderet artes, ut inquit Homerus Mantuanus. Verumenimuero res multæ præclaræ ab antiquis uel inuentæ, uel usurpatæ, & in eorum usu positæ, ita

Homines alphestæ.

ita uel æui situ squalidæ, uel incuria temporum neglectæ, uel rerum inclinationibus diu desitæ fuerunt, ut iterum inueniendas in usum suum easdem posteritas habuerit. Quare uirorũ acrium doctorumq́; diligentia tantum una & altera ætate effectum est commentãdo, ut antiquitas propemodum interpollata in usum linguæ Latinæ ad nos peruenisse uideatur. Quum igitur ad ea quæ restabant inuestiganda, ita animatos æquales ætatis nostræ studiosos animaduerterẽ, ut certatim unusquisq; in cõmune negotium nauare operam contenderet, quasi è medio desumere sibi gloriæ argumentum: ausus sum & ipse, cum ad hæc studia, nec parum nec leuiter incubuissem, quæ comminisci potueram, in medium afferre: si fortè ipsa quoq, placere, & adiuuare laborẽ inquirentium possent. Itaq; annotationes primum in Pandectas edidi. In quibus non pauca contra receptam in uulgus hominum opinionem, & multarum ætatum sententia præiudicatam, in iudicium deduxi: nõnulla etiã fortasse ne inter doctos quidem satis animaduersa. Qua in re utinam mihi nõ obfuerit, quòd tumultuosius, quàm decebat, in medium attuli, quæ tumultuariè collegeram: ita enim incõsultò feruore me intuli in publicum, ut facilius culpam deprecari, quàm nunc inficiari aut excusare possim: ausus ipse Mineruam (ut aiunt) Athenis uiolare, id est Accursii autoritatem inter iurisperitissimos obtrectare, quæ summa & optima pars est nostrorum magistratuum. Nunc alteram lucubrationẽ grandioris incœpti operosioriśq; profero: nõ in unum genus illam scriptorum editam: sed in uniuersum, pertinentem ad antiquitatis interpretationem, & per omne propè genus autorum probiorum utraq; lingua patentẽ. Sed & illud interest, quòd in illa commentatione cum ignorantiæ alumnis res mihi tãtum fuit, quibus ferè ueritas retrorsum longius repetita persuaderi uix potest. Docti autem uiri nullum mihi negotium facessere uidebantur, qui uel ipsi ueritatem suapte intelligentia deprehendere solent, uel dociles ad optimam quanq; doctrinam se præbere non grauantur. At uero huius ea ratio est & conditio, minime

Annotationes in pand.

quidem ipsa popularis: utq́ quas res in iudicium affero, ijs de rebus censuisse recte nō nisi solus & unus possim. Quo fit, ut, si in summa fortè operis (ò præcipitem scribendi sortem non modo ancipitem) hallucinatus uidear, omnium scriptorū recentiorum præiudicijs, & præcipue doctissimi cuiusq; me damnatum iri necesse sit. Huius anxietatis unum solatiū habeo, quòd, si secundū me (ut spero) doctorum (qui nunc sunt superstites) consensus pronuntiarit, in huius certaminis palma nullam sibi partem fortuna uendicabit, nullam inde frondem hominum quisquam præcerpturus est. Nam cum res attuli non fortè fortuna repertas, ut legendo fit interdum, sed omnibus uestigijs indagatas, ijsq́; partim exoletis, partim perplexe inuolutis: tum uero ita res nata tulit, ut enarratorū lites nullas uertere in meam rem potuerim, quum eodem errore (nisi fallor) cōcordes ad unum offenderim: sic fit, ut nec repositū cibum nec frigidū attulerim, nec qui fastidiū mouere stomachis redundantibus possit. Primus enim (ut reor) instaurandam hanc partem uetustatis suscepi, ab alijs non neglectam, sed uel hactenus conclamatam, uel præuaricatione transmissam. Addidi etiam uocabula non è promptuaria penu sumpta, quum ipsum per se operis argumentum suopte gustu posset ad stomachos acriores facere, nulla etiam sermonis iucunditate conditum. Titulum operis enim elegi, qui rem tractandam implere recte intelligentibus posset, nec tamen profiteri Archimedeū quoddam inuentū uideretur, aut auidā spem legentiū immani pollicitatione frustrari. Nam neq; eiusmodi librum condidisse glorior, qui in arce Mineruæ statim consecrandus sit: nec rursus cuiuslibet industriæ esse censeo pondera & mensuras priscorū, numismatis Græci Latiniq; rationē æstimationemq́;, simul numerādi colligendiq́; modum hoc tempore explicasse, ac priscā mundi opulentiā ad nummum perpendisse. Id quod nisi effecisse uidebor, propositi compos non ero. Mercimonij uero expositi explicatio docebit (ut est in sermone hominū) quid institor rerū nouarū uisendū attulerit. Neq; uero uitio mihi uertetur (ut arbitror) quòd adhuc unus inuentus

Titulus operis. Argumentum.

fim, qui res dēſiſſimo ſitu uetuſtatis obductas refricare nunc auderem, reiq́; cōploratæ et ab alijs abiectæ explicationē ab longioribus ſeculis repetere, q̄ ut eorū nunc redire ſcientia poſtliminio poſſet, præſertim accedentibus tot memoriæ noſtræ ſuperiorisq́; præiudicijs. Nō ſum enim neſcius quoſdā de opere tantū fama cognito, nec adhuc abſoluto ſententiam eam tuliſſe, propè ut bidental mouiſſe à quibuſdam exiſtimarer, qui tanto interuallo hunc lapidem molirer ab omnibus intactū, aut certe inconcuſſum. Hoc aūt ea de cauſa libentius ſuſcepi, ut æqualiū poſterorumq́; ſtudia noſtrorum præcipue, ad parem aut maiorem contentionem excitarē, & in eandem cauſam mecū q̄plurimi incūberent: ſimul otioſæ huius uitæ rationē, quam libēs amplexatus ſum, occaſionē præbēte temporis cōditione, conſtare mihi apud patriā uolebam. Cuius rei indiciū hoc eſſe uolo, quòd nemini uni hunc librū, ſed genio Franciæ patriæq́; dicare conſtitui. Nullum enim amplius præmiū laboris propè ſeſquiānui exoptaui, quàm ut gratiam uniuerſim à Frācis & ſubinde à Pariſienſibus municipibus meis inirem. Dolebam etiam uehemēter eam opinionē temere inualuiſſe, quaſi ingenia Gallica à quinquatribus Mineruæ interdicto naturæ ſummouerētur. Qua de re in opere ipſo quid ſentirem explicui. Itaq́; ſub nomine iam dicto librum auſpicate proditurū cenſui, ut uel genio uel Mineruæ Franciæ quaſiq́; in æde honoris publici dicatus eſſe uideatur. Nunc uiros doctos huius certaminis iudices, qui de captu noſtro ſcriptis alijs cognito, coniecturā facturi ſunt, in huius operis ſummā, exorādos habeo, ut Areopagitarum more rem magis iudicandam q̄ reum animaduertāt: librum prius perlegant, relegantq́; argumenta probationesq́; expendant, ita quod uiſum fuerit ad extremū pronuntiēt. Et quando ita neceſſe eſt, ut ex oratione noſtra æſtimatio noſtri fiat, quum libris in publicum editis calculum ipſe iudicibus iam porrexerim, monitos eos uelim, ut ſpecimen iudicij nō à muſteo adhuc ſtilo noſtro tyrocinijq́; feruore exultanti, ſed ab auſteriore ſumant, aut qui iam inte puiſſe et cōſediſſe uideatur, nō aliter, atq; ſi de uino iudiciū facien-

 dum

dum habeant, de amphora potius aut certe de dolio, quàm de lacu sumi par sit. Postremo autem hoc libens ab omnibus lectoribus arbitris & ipsis operis postularim, ut cum mihi leuiores culpas condonarint, cui Aristarcho nullo uti licuit: sicubi obscuriores fuimus, q̃ ut abs quolibet lectore planè aut facile intelligamur, (ut certe interdum de industria fuimus, quoniam ita referre decori arbitrabamur) ibi ut dic ipsi partim iudicij sui diffundant, quoad alios acriores consuluerint, partim quasi sibi hæc inquirere non uacet, aut pigeat, de figuratis locis non liquere fateantur: potius quàm ut præpropere, aut inique quicquam de nobis pronuntient. Vale optime lector, et eandem in causam mecum primo quoque tẽpore incumbe. Parisiis Idibus Martij Anno domini.

M D XIIII.

RERVM

ET VOCVM INSIGNIVM

hoc opere explicatarum, Index.

argy

canon

chus

dynamis

exclą-

man-

offen

poppea

ſoli

talen-

τριτὼς

FINIS.

LOCORVM HOC

IN OPERE A' BVDAEO PASSIM

apud autores uel restitutorum in melius, uel scitius doctius'que explicatorum, Index.

DE ASSE

ET PARTIBVS EIVS. LIBER PRIMVS.

ASSIS PARTES sunt quadrans, triens, semis, bes & dodrans, & aliæ enumeratæ in lege Seruū, sub titulo, de hæredibus instituendis, libro duodetricesimo Pādectarū: quo in loco male sexcuns legitur per x, in priore syllaba, & per s, in posteriore, inuersa orthographia: quū uiceuersa sescunx & sescūcia unciam significet et unciæ dimidiū: qui error etiam in sescuplo inualuit, pro quo uocabulo sexcuplum per x plerunq; legitur in exēplaribus, errore haud contemnendo. Est enim sexcuplum quod sexies id capit ad quod relationē habet, græce hexaplum appellatur: ut senarius sexcuplus est singularis numeri. At sescuplum per s scriptum, quod & sesquiplū dicitur, numerū hemiolium significat, qui latine etiam sesquialter dicitur: ut quum dicimus senariū sesquiplū esse quaternarij: continet enim eum totū, & insuper dimidiā eius partē. Eadem ratione sescunx & sescuncia hemioliā rationē ad unciam habet: & sesquipes ad pedem. Hæc autē omnia uocabula ab uncia declinata, per x in fine scribenda sunt: ut quincunx, septūx, deunx, licet hoc perraro à librarijs obseruatū sit. Hoc autem ex eo intelligimus, quòd x rectē casus in genitiuū per c exire solet, ut phœnix phœnicis, felix felicis. Sic igitur deuncis & septuncis genitiui, deunx & septunx rectos suos exposcunt. Porrò sesqui uocabulū in appositione inuentū

Assis partes. Sexcuns. Sescunx. Sexcuplū. Sescuplū. Sesqui.

pro hemiolio accipiendũ est: quod perinde est, ac si dicas, tantundẽ & semis. Cicero in libro de oratore perfecto. Pes (inquit) qui ad-hibetur ad numeros, partitur in tria: ut necesse sit partẽ pedis, aut æqualem esse alteri parti, aut altero tãto, aut sesquimaiorẽ: ita fit æqualis dactylus, duplus iãbus, sesqui pæon. Sesqui appellauit pæona: quia pes omnis pæon longa una syllaba & breuibus tribus cõstat. At longa syllaba in temporũ metricorũ ratione duas breues æquare dicitur: ita fit, ut tres breues longã unam dimidio superẽt: nam ternarius ad binariũ relatus, sesquialterã proportionẽ habet. Quomodo igitur dactylus æqualibus partibus constat, quia prima longa duabus breuibus æqualis est: sic pæon alterã partem dimidio maiorẽ habet. Iambus etiã altero tanto maiorẽ, hoc est duplam: breuis enim syllaba longa est dimidiata. Fortasse aũt illa uerba Ciceronis sic legerentur rectius: aut altero tanto maiorẽ, aut sesqui: hoc sensu, ut pes altero tanto maior, in secunda sui parte sit duplus: qui autẽ non altero tanto, sed dimidio maior est, sit sesqui, ad priorem partẽ posteriore parte relata, non aũt sesqui maior: quia sesquiplũ minus est duplo. Locus autẽ Ciceronis præpostere lectus uiros doctos haud ita pridem in errorẽ pertraxit. In cõpositione aũt sesqui itidem dimidio maius significat, quod græco uocabulo hemiolium à nostris etiam appellatur: ut sesquipes, sesquicubitus, sesquidigitus, sesquijugerũ: unde sesquipedalia tigna apud Cæsarẽ, hoc est pedis unius & dimidiati, quod ad crassitudinẽ referendũ est: & apud Horatiũ, sesquipedalia uerba: & sesquimẽsis, mensis & semis. Hoc autem sesqui significat, siue cum uocabulo componatur mensuram aut numeri aut temporis aut modi significante: siue etiam cum alio quocunq; uocabulo, ut sesquiopera apud Columellam, & sesquiplaga apud Plautũ & Tacitũ, & sesculyxes in præfatiõe Plinij: quo uerbo, si recte emendatũ est (nam eius uerbi uestigiũ nullũ in antiquis exemplaribus Plinij extat) ego hominẽ summè astutum & ueteratorẽ planè expolitũ intelligo. Fit eius uocabuli mẽtio apud Nonium. Tacitus li. XV. Et ille multũ tremẽs, quum uix duobus ictibus

Sesqui.

Sesculyxes

caput

caput amputauisset, sæuitiā apud Neronē iactauit, sesquiplaga interfectū à se dicendo. Plautus in Captiuis. Inde porro ibis in latomias lapidarias: ibi quū alij octonos lapides effodiunt, nisi quotidianus sesquiopus effeceris, sexcentoplago nomē indetur tibi: hoc est, nisi tu duodenos effoderis. Sesqui Græci non habent quo modo uno uocabulo significēt: nec ideo minus eleganter id exprimūt, hoc modo loquentes, ut Demosthenes κατὰ Θεοκρίνου. Ἐν τῇ τοῦ Ἀριστομάχου οἰκίᾳ ἐλόθη τρία ἡμιμναῖα τούτῳ τῷ ἀδωροδοκήτῳ. Cū sesquiminā dicere uellet, τρία ἡμιμναῖα dixit, hoc est, tres semiminas. Sic Xenophon τρία ἡμιδαρεικὰ pro sesquidarico dixit: τοῖς στρατιώταις ἐπρίησεν ἡμιόλιον τὸν μισθὸν ἀντὶ δαρεικοῦ τρία ἡμιδαρεικά. Militibus sesquipendiū dedit, uel sesquiplum stipendiū: & pro darico sesquidaricū pepēdit. Et in Oeconomico, τὸ ἡμιπόδιον sesquipes, ut πενθημιπόδιον duo pedes & semis, hoc est, quinq; semisses. Cæterum sesquitertiū, sesququartū, sesquioctauū, & alia quæ in proportionibus significandis usurpantur, & antehac, non modo à mathematicis, sed etiam ab doctissimis uiris frequentata sunt & prolata, recte nec ne, & latine dicta sint an secus, alterius esse instituti nunc duximus: scio enim esse qui improbent. Verū (ut diximus) ut sesquunx, sic etiam sesquuncia dicitur: & deunx, & deuncis in recto, & as & assis, & semis & semissis, bes & bessis. Varro libro primo de lingua latina assem ab ære dictū esse putat: as enim & libra & pondo idem significant, unde assipondiū & dupondius. Ab asse fiunt tressis, quadrassis, nonussis & decussis, pro tribus, quatuor, nouem & decē assibus: & rursus pro binis decussibus uicessis, & tricessis pro tribus, hoc est tricenis assibus: & centussis pro denis decussibus, quo maius æris apud antiquos uocabulum nullū fuit. Persius: Et centū Græcos curto cētusse licetur, id est centū assibus. Decussem Vitruuius pro decade accipit li. tertio his uerbis: Platoni placuit denariū numerū ea re perfectum, quòd ex singularibus rebus, quæ monades apud Græcos dicuntur, perficitur decussis: quæ simul ac undecim aut duodecim sunt

As. Libra. Pondo.

Centussis.

Decussis.

factæ, quot superauerint, non possunt esse perfectæ, donec ad alterum decussim peruenerint. Alibi pro decussatiõe accipit libro X. quo in loco de cochlea, id est organo loquens, sic inquit. Ita, quo loci describuntur lineæ, quæ sunt in longitudine spectantes, faciendæ decussationes, & in decussationibus finita puncta: his ita emẽdate descriptis sumitur saligna tenuis, aut de uitice secta regula, quæ uncta liquida pice figitur in primo decussis pũcto, deinde traijcitur oblique ad incedentes longitudines & circuitiones decussium. Decusses & decussationes Vitruuius uocat rectas & exactas diuisiones complanatorũ capitũ tigni et exasceatorũ: quæ decussatio fit ductis lineis quatuor ad centrũ complanati tigni sese intersecãtibus, ita ut lineæ areolas octo faciant trigonas, quas uulgo facies appellamus: ob id octantes ab eodẽ autore dicũtur. Hoc aũt facile est intelligere, si quis per ambitũ teretis materiæ, & in duobus summis capitibus leuigatæ cõplanatæq;, ijsdem spatijs octo pũcta adnotet, & à pũcto ad pũctũ obuersariũ perpetuã lineã ducat, sic enim fit, ut omnes lineæ per cẽtrũ planitiei transeãt, & similitudinem stellæ reddant. Plinius li. XVIII. de uentorũ obseruatiõe loquens: Obseruato solis ortu quocũq; libeat die stantibus hora diei sexta, sic ut ortũ eum à sinistro humero habeant, contra mediã faciem meridies, à uertice septentrio erit: qui ita limes per agrũ curret, cardo appellatur. Circũagi deinde melius est, ut umbrã suam quisq; cernat, alioquin post hominẽ erit: ergo permutatis laterib⁹, ut ortus illius diei à dextro humero fiat, occasus à sinistro, tunc erit hora sexta, quũ minima umbra contra mediũ fiat hominẽ. Per huius mediã lõgitudinẽ duci sarculo sulcũ uel cinere lineã, uerbi gratia pedũ uiginti cõueniet, mediãq; mensurã, hoc est in decimo pede circũscribi circulo paruo, qui uocetur umbilicus: per hunc medium transuersa currat alia linea: hæc erit ab exortu æquinoctiali ad occasum æquinoctialẽ: & limes, qui ita secabit agrũ, decumanus uocabitur. Ducantur deinde aliæ duæ lineæ in decusseis obliquæ, ita ut à septentrionis dextera læuáq; ad austri dexterã læuãq; de-

scendat,

scendat, omnes per eundē currant umbilicū, omnes inter se pares sint, omniū paria interualla. Qui hunc locū Plinij intelligit, quid sit decussare, optime nouit. Quod si quis Pliniū eo in loco non facile intelligit, uideat Vitruuiū libro primo, & octogonum schema apud eum decussatū, quo in loco de colligendis uentorū flatibus loquitur. Verū quandoquidē eū in locū Plinij incidimus, obiter duo eius uerba emendanda duximus, id quod in hoc opere sæpenumero faciemus, sic enim fert instituti operis ratio, ut non cōtemnendum operæpretiū facturi uideamur, si in huiusmodi diuerticula castigationū modice euagemur: nec si id facere aut nolimus aut nequeamus, cursum inoffensum tenere tractatus hic noster possit. Quandoquidē igitur in eam necessitatē incurrimus nonnunquā librorū castigandi, & eodē legentiū utilitas non parua nec sine quadā oblectatione cōpetitura uidetur: Age uideamus, an ab hoc loco haud absurde auspicaturi uideamur, q ut silētio præteriri potuit sine præuaricationis nota, sic ita obtulisse se uidetur, ut uitio uerti nobis nō possit, quasi occasionē eius quæsierimus: sequtur enim uerba Plinij supradicta cōtinuo hic uersus: Quæ ratio semel in quoq; agro ineunda erit, uel sæpius si libeat, ita uitæ ligno facienda regulis paribus in tympanū exiguū sed circinatū adactis. Sic in omnibus impressis libris legitur, cōniuente etiā Hermolao. Ego ex antiquis sic restituendū puto: Vel sæpius, si libeat uti, è ligno facienda regulis paribus: quorū uerborū apertus est sensus. Decussis significationē Columella quoq; clare significat li. V. de iugata uinea loquēs: Ferè aūt prædicta ætas læto solo truncoq; tres materias, raro quatuor desiderat: quæ per totidē parteis ab alligatore diuidi debet: nihil enim refert iugum in stellā decussari atq; diduci, nisi in palmites adiungantur. Decussare proprie per mediū secare significat, id quod ostendit Cicero in libro de Vniuersitate, quū inquit: Hāc igitur omnē cōiunctionē duplicē in longitudinē diffidit, mediæq; accōmodans mediā quasi decussauit. Martianus de coluris loquēs in VIII. Alij à cardine meridiano incohamenta circuli perhibentes, eum

Decussare

Plinij locus.

Decussare

tes, eundē per arcticū uerticē, unde ortus est, denuo retulerūt: qui quidē alium ab ortu circulū decussantes, in quatuor quadras mundi ambitū discreuerunt. Et decussatim apud eundē in primo. Hinc rosis decussatim uinculatis sertata contextio. Post unciā sequūtur partes unciæ, ut semuncia, id est dimidiū unciæ, & sextula, sexta pars unciæ, uerbū etiā in testamētis usurpatū. Cicero pro Cecinna: Testamento facto mulier moritur: facit hæc hæredē ex deunce & semuncia Cecinnā, ex duabus sextulis M. Fulciniū libertū superioris uiri: Ebutio sextulā aspergit. Hæreditatē .i. assem his uerbis Cicero in deuncē, semunciā & tres sextulas diuisit: ex quo liquet sextulā tertiam esse partē semunciæ, & unciæ sextā. Duas sextulas dixit pro tertia parte unciæ, quū tamen aliud uocabulū latinū haberet, duellā scilicet: nam duæ sextulæ duellā faciunt, quæ tertia pars est unciæ, hoc est sexta & tricesima totius assis. Post hæc sequitur drachma octaua pars unciæ, quæ ipsa geminata siciliquū efficit, assis duodequinquagesimā. Drachma in terna scrupula distribuitur, quæ à Græcis grāmata .i. literæ ideo dicuntur, quod quatuor et uiginti literas Græci in alphabeto suo habēt, quot uncia scrupulos capit, & dies ciuilis horas. Scrupulū rursus in binos obolos diuiditur, ut obolus in binos semiobolos: ultra has minutias nullū est uocabulū facile Latinis usurpatū. Itaq: mēsores post mensuras maiores (de quibus ipsis satis late in Annotationibus nostris diximus) ad pedē descendentes & palmū, nec habentes quomodo palmū cōmode diuiderēt (ut autor est Boëthius) idq; quod inter palmū & digitum mediū erat, unciā uocare instituerunt: secūdo loco digitū, tertio staterē, id est semiunciā, quarto quadrātem, quinto drachmā, sexto scrupulū, septimo obolū, octauo semiobolū, quē Græci ceratiū uocant, nono siliquā, decimo loco punctū, undecimo minutū, duodecimo momentū posuerunt: alij siliquā latine putant esse idq; quod Græci ceratiū dicūt, hoc est siliquæ fructus granum. Siliqua in Italia nascitur hodie quoq;, longitudine digitali, latitudine pollicari, ut autor est Plinius: intus habet grana, quæ

Marginalia: Semuncia. Sextula. Duella. Drachma. Siciliquū. Scrupulū. Gramma. Semiobolus. Vocabula mensorū. Stater. Ceratiū et Siliqua.

sena

sena singula scrupula pendent, hoc est, diobolū. Pes igitur in duo denas uncias partitur: dicimusq́; semissem pro sex pollicibus (ut no strates loquūtur.i. octo digitis. Spithame græco uocabulo dicitur mensura digitorū duodecim: hanc nostri dodrantē appellare solēt. Palmus quaternos digitos significat, & alio nomine quadrās uocatur: eadēq; ratio in reliquis seruatur, ut in triente & besse, quorū ratio facilius pollicū usu q̄ digitorū imiri potest, ut triens quaternos pollices significet, & bes octonos, & itidē in minutijs: est enim pollex medius inter palmū & digitū, quā unciā Boëthius à mensoribus uocitatā esse dicit. Varro libro primo rerū rusticarū. Iugeri (inquit) pars minima dicitur scrupulū, id est decē pedes, & longitudine & latitudine quadratū: ab hoc principio mensores nonnunq̄ dicunt in subsiciuū esse unciā agri aut sextantē. Hoc pugnare uidebitur cum antedictis, nisi intelligamus unciā agri duodecimā partē iugeri intelligi, unciæ autem quartā & uicesimā scrupulum esse, hoc est drachmæ tertiā. Qua ratione fit, ut ducenta octo ginta octo scrupula sint in iugero: quæ si centenario multiplicentur (hoc est denis quoquouersus pedibus, ex sententia Varronis supradicta) duodetriginta pedū quadratorū milia & octingenti pedes fient, quæ est mensura iugeri. Varronis igitur uerba ita intelligenda sunt, ut ab uncia agri ad ultimā minutiā descēdatur: quam uult esse scrupulū, hoc est ducentesimā & octogesimā octauā partē iugeri: & iugerū ducentesimā partē centuriæ. Rursusq; à scrupulo quasi metiendi initio ad unciam perueniri & sextantem, & alia mensurarum maiorum uocabula. Subsiciuum autem uerbum est mensorum (ut alia permulta, quorum Boëthius in geometria meminit: Columella uero libro sexto iugeri partitionem faciens, minutias à dimidiato scrupulo inchoandas esse censet. sic enim inquit: Vt à minima autem parte iugeri, id est ab dimidio scrupulo incipiam: pars CCLXXXVIII. pedes efficit quinquaginta, id est iugeri dimidium scrupulum. *Verum numerus eo in loco corruptus est, non enim pars* CCLXXXVIII. *sed pars* DLXXVI.

Pedis diuisio.

Iugerum.

Subsiciuum.

var.

Varronis lo[cus] declarat[ur].

Lo[cus] Colum[ellae]

legendum est, sic enim recta calculatio exposcit, & facile est ex Varrone intelligere, & ex ijs, quae apud eundē Columellā sequuntur: q̄q̄ et ipsa corruptissima sunt: sed hoc modo emendata totus locus ille sic legendus: Vt à minima parte .i. à dimidio scrupulo incipiamus, pars DLXXVI. *pedes efficit* L.i. *iugeri dimidiū scrupulum: pars* CCLXXXVIII. *pedes* C. *hoc est, scrupulum: pars* CXLIIII. *pedes* CC. *hoc est scrupula duo: pars* LXXII. *pedes* CCCC. *hoc ē sextulā, ī qua sunt scrupula quatuor: pars* XLVIII. *pedes* DC. *hoc est siciliquū, in quo sunt scrupula sex.* R*eliqua, quae sequuntur eo in loco emendata ferè sunt.* Columella *igitur minutias à semiscrupulo incohādas esse censet:* Nam *ulteriores, inquit, persequi superuacuum est, pro quibus nihil dependitur mercedis, sed superiores tantum partes cadunt in aestimationem facti operis: de mercede fossorum & agricultorum intelligens.* Ordo *igitur huiusmodi est, ut à dimidio scrupuli ad scrupulum transeat, à scrupulo ad sextulam, in qua sunt scrupula quatuor: idem est enim scrupulum, quod gramma, quarta & uicesima pars unciae, et sextula, sexta pars.* Porro *à sextula transitum facit ad siciliquum, id est scrupula sena: nā drachma geminata siciliquū efficit: quare siciliquus quarta pars est unciae: à siciliquo ad semunciā progreditur, in qua scrupula duodecim: ita ad unciam & ab ea ad sextantem, deinceps ad quadrantem trientemq́; & quincuncem: usq; dum ad assem, id est iugerum perueniat. hic est eorum uerborum ordo sursum uersus, & uiceuersa deorsum, id est ab asse ad semiscrupulū.* V*ncia autem à* Boëthio *non pro duodecima iugeri parte, sed pro digito ac triente digiti accipitur, quem pollicem nostri uocant: huiusmodi autem uncia pedem habet pro asse, & eam non agricolae sed messores et geodaetae secuti sunt, quorum olim apud* Romanos *ars fuit celebrata, & uocabula artis propria, q̄q̄ ea sit alioquin ratio horum uocabulorum, ut omne corpus & res omnis deniq; in assem eiusq; partes diuidi possit: siquidem* Vitruuius *libro tertio architecturae senarium numerū in has partes diuisit, his uerbis:* Mathema

De scrupulo & reliqs uocabulis.

Geodaesis

Res omnis in assē eiusq; partes diuiditur.

thematici uero cōtra disputātes, ea re perfectum esse dixerunt numerum, qui sex dicitur, quod is numerus habet partitiones eorum rationibus sex numero conuenientes: sic sextantem unum, trientem duo, semissem tria, bessem, quem dimœron dicunt, quatuor, quintarium, quem pentamœron dicunt, quinq;, perfectum sex. Ne autē scrupulosa hæc magis q̃ necessaria horum uerborum enarratio uideatur, ueniamus ad exempla, ut ex ijs intelligatur citra huius rei explanationē autores linguæ latinæ perfecte intelligi nō posse. Columella libro decimotertio. *Ad prædictum autem modū musti adijci debēt hi odores, myrrhæ quincūx, calami pōdo libra, cassiæ selibra, amomi pondo quadrans, croci quincunx.* Plinius *libro decimotertio de citrinis mensis loquens:* Qua in re non omittendum *uidetur* Tyberio *principi mensam quatuor pedes sextante & siciliquo excedentem, tota uero crassitudine sescunciali, operimento conchylij & laminæ per medium uestitam fuisse.* Quibus uerbis Plinius *mensam eam quatuor pedes lōgitudinis habuisse significauit, et duos præterea pollices, & pollicis quadrantem, crassitudine uero sesquipollicem æquauisse.* Idem ibidē: Magnitudo amplissima *adhuc fuit unius commissæ ex orbibus dimidiatis duobus à re*ge Mauritaniæ Ptolemæo, *quatuor pedum & semipedis per medium ambitum, crassitudine quadrātali.* Maiusq; *miraculum in ea est artis latente iunctura, q̃ potuisset esse natura solidæ: à* Nomio Tyberij Cæsaris *liberto cognomen trahētis, tribus siciliquis infra quatuor pedes totidemq; infra semipedem crassitudinis.* Plinius *crassitudinem quadrantalem dixit, quæ quatuor esset digitorum: longitudini autem quaternū pedem tres pollicis partes, id est dodrātem pollicis defuisse significat, & tantūdem semipedali crassitudini.* Idem *libro uigesimoseptimo:* Asplenum *sunt, qui* Hermioniū *uocant, folijs trientalibus multis, radice limosa: & rursus eodem libro: Inter omnes herbas lithospermo nihil est mirabilius, alij ægonychon uocāt, alij diosporō: herba quincuncialis ferè, folijs duplo maioribus q̃ rutæ.* Quincuncialem *herbam appellauit minorem semi*

Quincūcialis herba.

pede, & septenum fermè digitorum, sequitur enim post paulo: iacere eam atq; humi serpere autores tradunt. Idem libro trigesimotertio de lapide lydio loquens. Sunt aūt modici quaternas uncias longitudinis: binasq́; latitudinis non excedētes. Vitruuius libro tertio. Crassitudines aūt graduū ita finiēdas cēseo, ut neq; crassiores dextāte, neq; tenuiores dodrāte sint collocatæ, sic enim durus non erit ascēsus. Dodrantē appellauit duodecim digitos, dextantē decē pollices. Idē libro quinto: Superq́; laterculis bessalibus pilæ struantur, ita dispositæ, uti bipedales tegulæ possint supra esse collocatæ. Bessales dixit tegulas, quæ octo pollicū lōgitudinē habēt. Liuiꝰ libro quinto ab urbe cōdita: Terna iugera & septūces uiritim diuiserūt. Septūces dixit pro dimidiato iugero & duodecima parte iugeri. Tertij Regū septimo: Crassitudo aūt luteris triū unciarū erat. Pro quo secūdi Paralipomenō quarto legitur: Porro uastitas eius habebat mēsurā palmi. Palmus aūt, ut alibi diximus, quatuor digitorū est, & quadrās appellatur, licet palmus pro dodrāte interdū usurpetur. Hoc glossularij illorū librorū diuinasse magis q̄ intellexisse uidetur: quippe cū diuus Hieronymus in præfatiōe libri Iob ita scripsisset: Habeāt qui uolūt ueteres libros uel in mēbranis auro argētoq; descriptos, uel uncialibus (ut uulgo aiūt) literis onera magis exarata q̄ codices. Hæc inquā cū enarraret interpres, unciales literas esse dixit auri unciā appēdētes, uel auri unciā constātes: ignarus uidelicet horū uocabulorū significationis, unciales enim literas Hieronymus intelligi uoluit pollicis crassitudine exaratas. Pari ignorantia & illa eiusdem præfationis uerba imperiti trāsmittūt. Obliquus enim (inquit ille) etiam apud Hebræos liber hic fertur, & lubricus, & (quod Græci rhetores uocant) Eschematismenos, dum qui aliud loquitur, aliud agit. Quod uerbum primæ literæ aphæresi acephalum factū est: uulgo enim ē præcisa schematismenos in exēplaribus lectitatur. Nicolaus Lyranus Huguitionis autoritate fretus, mirifice hoc uerbum enarrauit, ueritas tamen hoc habet, ut eschematismenos liber Iob ab eo autore elegāter dictus

Vnciales literæ.

Eschematismenos.

dictus sit, qui figuris uerborum sententiarũq; uariatus & quodam modo uelatus atq; adeo uestitus sit. Schemata enim id est figuræ duorum sunt generũ, id est dictionis & sententiæ: sed quæ sententiarum sunt maxime in oratoriæ sunt instrumento. Schemata enim à Græcis dicũtur quasi gestus quidam & cõfigurationes habitusq; orationis: quæ omnia propemodũ Cicero in tertio de oratore enumerauit, sed simplici cõtentus nomẽculatura, ut qui oratoris magis personã q̃ rhetoris & sophistæ in ijs libris suscepisset, quomodo & in libro de oratore perfecto: quapropter Fabius quasi Ciceronis enarrator, luculẽter & copiose ex Cicerõis præscripto de figuris disseruit. Ex cuius uerbis libro nono quid sit schema discere facile poterimus: sed si habitus quidã (inquit ille) & quasi gestus sic appellandi sunt, id demũ hoc loco schema dici oportebit, quod sit à simplici ac in promptu posito dicendi modo poëtice uel oratorie immutatũ: sic enim uerũ erit aliã eẽ orationẽ aschematiston id est carentẽ figuris (quod uitiũ nõ inter minima est) aliã eschematismenen id est figuratã. Hactenus Fabius. Ex cuius uerbis intelligimus diuũ Hieronymũ ut literarũ bonarũ nõ ignarũ sic plerũq; nõ dissimulatorẽ, librũ illũ Eschematismenon .i. figuratũ ideo appellasse, quod nõ simplici ac uulgari sensu res diuinas et in uera germanaq; philosophia recõditas posteritati tradiderit, sed figurato stilo atq; à sensu cõmuni alieno et abhorrẽte, ut mirari nõ debeamus si arcanæ abditæq; doctrinæ sensum qlibet nõ capiat, quẽ Hier. obliquũ ac lubricũ appellat ob dialogorũ ambagẽ. Cũ aũt sint poëmatis genera tria (ut ferè autores tradũt) dramaticũ .i. actiuũ uel actuosum, exegematicũ .i. enunciatiuũ, & quod est inter utrũq; anceps mictũ .i. ex utroq; mixtũ: Dramaticũ est, in quo personæ agũt solæ absq; ulla poëtæ ipsius & autoris interlocutione, cuiusmodi tragœdiæ sunt & comœdiæ & quædã Vergilij Bucolica. Exegematicũ autem genus est, in quo poëta omnia narrat sine ulla personarum interlocutione. In hoc omnia didascalico more & simplici traduntur, ut Georgica eiusdem Maronis. Is igitur liber qui Iob inscribitur,

Schemata. | Aschematistos. | Eschematismenos. | Poëmatis genera tria. | Dramaticũ opus. | Exegematicum.

bitur, uel id poëma potius (ut autor est Hieronymus) dramatico et mimetico id est imitatiuo charactere conscriptus est: siquidem in eo personarum actus uidemus uelut in scenam quandam prodeuntium, non popularibus oculis sed philosophicis inseruientem. Porro cum schemata exornandis poëmatis & orationibus inuenta sint: eũ etiam præbent usum, quod magis ijs multo afficimur & permouemur, quæ figurate nobis q̃ quæ simpliciter & communi sensu traduntur: propter quod Fabius de ui figuratæ orationis loquens: Nã si frons, inquit, oculi, manus multum ad motum animorum ualẽt, quanto plus orationis ipsius uultus ad id, quod intendimus confice re compositus? Est enim figura, sicut nomine ipso apparet, conformatio quædam orationis remota à communi & primum se offerente ratione. Tranquillus in Vespasiano: Amicorum libertatem, causidicorum figuras, ac philosophorum contumaciam leuissime tulit. Figuras Tranquillus appellat obliqua dicta, quæ nõ recta & simplici sententia, sed obliqua prætextaq; imperatorẽ ipsum taxabãt. Idẽ in Domitiano: Hermogenẽ Tarsensem occidit propter quasdam in historia figuras, librarijs etiam, qui eam descripserant, crucifixis. Ruffinus contra Hieronymũ scribens: Nam & sanctum, inquit, Ambrosium episcopum qualibus figuris laceret, qualibus obtrectationibus secet, in ijs ipsis, in quibus laudet Origenem, ex præfationibus eius edocebo. & Hieronymus ad Ruffinũ: Iam tuæ moderationis est & tuorum nullã occasionem impatientibus dare, ne non omnes similes mei inuenias, qui possint figuratis laudibus delectari. Et apud eundem figuratæ controuersiæ in eundem sensum intelligendæ. Martialis libro tertio epigrammatum:

Figura.

Figuratæ laudes.

Schema.

> Schemate nec dubiò, sed aperte nominat illam
> Quam recipit sexto mense superba Venus.

Vt ad rem longiuscule digressi redeamus: res omnis in assis partes facile diuiditur. Plinius libro secundo: Lunam haud dubium est lucere dodrantes semuncias horarum ab secunda adijcientem ad plenum orbem, detrahentẽq; in diminutionem. Cuius dicti subobscuri

Locus Plinij animaduersiõe dignus.

obscuri huiuscemodi sensus est. Lunam cum à coitu, quod interlunium dicitur, emergit, id quod fit secunda statim die, lucere primum tres partes unius horæ nocturnæ, & insuper quartam & uicesimam horæ partẽ, seu mauis undeuiginti uicesimas quartas horæ: à secunda deinceps ad plenilunium die quolibet tantũdem incrementi lucẽdo adijcere. Et rursus à plenilunio eadem ratione eodemq; modo decrementi lucere minus minusq; quotidie usq; ad intermestrem lunam, quo tempore cum sole coit. Idem libro decimooctauo de eadem luna loquens: Supra terras autem erit quandiu & sol interlunio & prima tota die: secũda, horæ noctis unius dextante siciliquo: ac deinde tertia, usq; ad quintamdecimam multiplicatis horarũ ijsdem portionibus. Quintadecima tota supra terras noctu erit, eademq; sub terris tota die: decimasexta, ad primæ horæ nocturnæ dextantem siciliquum sub terra aget, easdẽq; portiones horarũ per singulos dies adijcit usq; ad interlunium: et quantum primis partibus noctis detraxerit, quod sub terris agat, tantũdem nouissimis ex die adijciet super terram. Dextantem & siciliquum decẽ esse uncias cum quarta parte unciæ nemo est qui ignoret. Itaq; quod Plinius libro secundo undeuiginti quartas & uicesimas horæ dixerat crescenti lunæ quotidie accrescere amplius deinceps ampliusq; lucendo, & uiceuersa decrescenti ratione eadẽ modoq; eodem decedere, ipse libro decimooctauo quasi eorum immemor quæ secundo uolumine dixerat, uiginti quartas & uicesimas & semis præterea dixit, id est unam quadragesimã octauã. Dextans enim uiginti uicesimas quartas ualet, & siciliquus unam duodequinquagesimã: ut suspicari subeat, Pliniũ utrobiq; non eundem autorem eandemq; obseruationem secutũ: q̃q̃ in nonnullis alijs quoq; locis uel amanuensium culpa uel propria hallucinatione (ut fit in uaria ac multiplici lectione) lapsus est, tametsi id fidem excedere uidetur, uirum usqueadeo & ingenio acrem, & industria accuratum apertis interdum in rebus lapsum esse: ac ne id quidẽ modo, sed eidem etiam obliuionem antedictorum obrepsisse, præsertim

Plini⁹ interdũ memoria defectus est.

sertim cũ ad principem scriberet, & obseruari præterea se acribus obtrectatorum oculis captariq; non nesciret, id quod facile intelligimus ex librorum præfationibus interdum amarulentis. Proinde apologiam Plinij licet quis meditetur, qui hæc & huiuscemodi diluere se posse speret: Ego (quod ad me attinet) non usqueadeo sacrosanctam Plinij autoritatẽ (ac ne cuiusq̃ quidem antiquorũ) debere esse censeo, ut non præsentissimum ueritatis numẽ fuisse semper, foreq; apud æquos bonosq; iudices meminerimus: cuius ut sacerdotes multi olim fuerunt, sic Plinius ipse antistes mihi fuisse uidetur: non enim tantum maioribus ipse tribuisse comperietur, si quis animaduerterit, ut eorũ quaq; in parte culpam ullam obruẽdã silentio censuerit posteritati dispendioso, nedum ut cuiusq̃ errata quo iure quaq; iniuria tueri institerit. In quo mihi nostræ memoriæ homines doctissimi absurdula quadam religione obstrinxisse æqualium suorum & posteriorum iudicia uidentur: qui quidẽ ipsi eorum exemplo antiquitatis nomen nudum, uenerandum esse numinis instar duxissent. Ego uero antiquos quoque illos homines ut nos fuisse puto, & aliqua etiam scripsisse quæ parum intelligerent: nec ita annosi æui prærogatiuã sequor, ut nẽ in opus hoc Plinianum eximium omnino & rerum propè omniũ ut digestione consertum, sic uarietate distinctum, errores quosdam irrepsisse affirmare præfidenter ausim: quos nemo quantumuis acer, modo non impudens quoque sit, defendendos recipere sustineat: siquidem ut nunc mittam ea quæ in stirpibus, quæ in herbis, quæ in medicinis ex Dioscoride & Theophrasto docti quidam & diligentes harum rerum obseruatores adnotauerunt, in quibus sæpe Plinius nunc exẽplariũ uitio, nunc æquiuocatione falsus est, dum uel opus immensum lectionisq; multiplicis urgeret, uel iudicium ipse certum ijs rebus describendis adhibere nequiret, quæ aut oculis non subiecerat, aut non satis meminerat: Vt igitur illa mittam, quæ culpæ magis quàm crimini dari possunt, neminem esse arbitror eorum, qui Plinij studiosi sunt, qui Plinio patrocinari in eo uelit, quod li-

Plinij erratum.

bro

bro quarto de Hyperboreis dixit: Pone eos, inquit, montes ultraq; aquilonem gens felix (si credimus) quos hyperboreos appellauere, annoso degit æuo, fabulosis celebrata miraculis. Ibi creduntur esse cardines mundi, extremiq; siderum ambitus, semestri luce & una die solis auersi: non (ut imperiti dixere) ab æquinoctio uerno in autumnum: semel in anno solstitio oriuntur ijs soles, brumaq; semel occidunt. & libro secundo: In Britania lucidæ noctes haud dubie repromittunt id, quod cogit ratio credi, solstitialibus diebus accedente sole propius uerticem mundi, angusto lucis ambitu subiectæ terræ, continuos dies haberi senis mensibus, noctesq; è diuerso ad brumam remoto, quod fieri in insula Thyle Pytheas Massiliensis prodidit. Quæro, quonammodo hoc dictum tueri possemus, etiam si ab Eudoxo dictum esset: cum ratio sphærica haud dubie deprehendat eos, qui polum arcticum pro uertice habent, etiã æquinoctialem habere pro circulo finitore? Atqui, qui æquinoctialẽ pro finitore habẽt, eos necesse est nullam noctem habere, sed diem perpetuum, quoad sol fertur per signa septentrionalia, id quod fit ab ariete ad libram id est ab æquinoctio uerno ad alterum æquinoctium, & uiceuersa perpetuam noctem, quoad sol per signa australia uiam facit, id est à libra ad arietem, ita ut illis annus uertens semestri luce & æquali nocte transigatur, unico per annum ortu atque occasu solis. At hoc Plinius non ab æquinoctio uerno ad autumnũ, sed à solstitio ad brumã fieri locis illis contendit, qui rursus libro quarto quasi parum sibi in ea re constans ita inquit, Vltima omnium, quæ memorantur, Thyle, in qua solstitio nullas esse noctes indicauimus cancri signum sole trãseunte, nullosq; cõtra per brumam dies, hæc quidam senis mensibus continuis fieri arbitrantur. Ex quibus uerbis conijcio, quod Pytheas Massiliensis de solstitio & bruma dixerat, id est de duobus tantum diebus, id Plinium de senis mensibus dixisse, propterea quòd sphærici autores rationibus id demonstrant: quare in hoc hallucinatus esse uidetur, quũ, quod ab æquinoctio in æquinoctium fit, à solstitio ad solstitium

fieri

fieri scripsit. Strabo libro septimo de Sauromatis loquēs, qui et Sarmatæ dicuntur, διὰ δὲ τὴν ἄγνοιαν τῶν τόπων τούτων οἱ τὰ ῥιπαῖα ὄρη καὶ τοὺς ὑπερβορέους μυθοποιοῦντες, λόγου ἠξίωνται. καὶ Πυθέας ὁ μασσιλιώτης κατεψεύσατο ταῦτα τὰ τῆς παρωκεανίτιδος. προσχήματι χρώμενος τῇ περὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ μαθηματικὰ ἱστορίᾳ. Propter horum autem, inquit, locorum ignorantiam, ij qui riphæos montes & populos Hyperboreos fabulati sunt, in hominum existimationem uenerunt. & ipse Pytheas Massiliensis mēdaciter hæc scripsit, quæ ad Oceani littus pertinent, illo usus prætextu, quod cælestium & mathematicarum rerum historiam scriberet. Martianus (quod miror) Plinium in hoc sequutus est, his uerbis in sexto: In Britānia, inquit, noctes decem & septem horarum: solstitiali uero tempore, cum cæli uerticem sol inuectus subiectas læuorsum terras perpetui diei continuatione collustrat. Itēmq; brumali descensu semiannuam facit horrere noctem, quod in insula Thyle compertum Pytheas Massilien. asseruit. Pomponius Mella de his loquens libro tertio ita inquit: In Asiatico littore primi Hyperborei super aquilonem riphæosq; montes sub ipso siderum cardine iacent, ubi sol non quotidie ut nobis, sed primum uerno æquinoctio exortus, autumnali demum occidit: & ideo sex mēsibus dies, & totidem alijs nox usq; continua est. Si uerum est Plinij dictum, necesse est ut Mella autor probatissimus ignarus sphericæ rationis fuerit, & unus eorum quos Plinius imperitos appellauit. Enimuero in supradictis lapsum esse Plinium per rerum mathematicarū ignorantiam ut persuadere mihi nolim, sic nequeam, si uelim: non enim rudimenta tantum mathematicarum artiū perdidicisse Plinius uidetur, id est sphericæ disciplinæ rationem, quam necessariā esse de situ orbis scribentibus Strabo nobilis geographus libro primo docuit, sed etiam astronomiā ipsam non leuiter attigisse, eiusq; assaeclam diopticam. nam absq; harum rerum peritia quonammodo stellarum erraticarum circulos, cursus, stationes, retrogressus, accessus terræ citimos, recessusq; ultimos, res omnino perplexas explicari

Plinij laus.

plicare inaudita breuitate quiret? Adde triplicem umbrarum rationem luculenter ab eo scieq; expeditam: nam solis lunæq; magnitudinem & eorum deliquia ecquis enarrare expiditius aut docere potuit? ambages certe lunares, & desultorij sideris mirificas uicissitudines, nec elegantius quisquam priscorum, nec explanatius totidem uerbis complecti potuisset: tametsi rursus in magnitudine lunæ etiam suo sibi testimonio reprehenditur, quum mucrone umbræ terræ, luna in deliquio obscuretur eodem ipso autore, & ipse tamē lunam maiorem esse terra dixerit, quæ duo dicta colliduntur inuicem, sed sic sunt res mathematicæ. Neq; uero legitimam ipsam harum rerum scientiam nouisse tantum Plinius uidetur, sed etiam genethliologorum commēta non ignorasse, id quod ex libro eius septimo intelligere possumus, quo in loco de spatijs uitæ longissimis loquens, poscere, inquit, uidetur locus ipse sideralis scientiæ sententiā. Epigenes C X X I I. annos impleri negauit posse: Berosus excedi C X V I I. durat & ea ratio, quam Petosyris et Mecepsos tradiderunt, & trimorion appellant à trium signorum portione, qua posse in Italiæ tractu C X X V I. annos uitæ contingere apparet. Negauere illi quenquam nonaginta partium exortiuam mensurā, quod anaphoras uocant, transgredi, et eas ipsas incidi occursu maleficorum siderum. Quo in loco non trimorion (ut male emendatū est) sed tetartemorion lego, ex antiquis exemplaribus, in quibus artemorion legitur. Est autem tetartemorion græce, qui latine quadrās dicitur, id est quarta pars signiferi circuli, hoc est tria signa. Ad cuius rei intelligētiam sciendum, quòd numerus duodenarius & astronomicis, & genethliacis familiaris & accommodatus est, unde & aspectus quadrantales obseruāt et trientales sextantesq;: hos duos extremos trinos & sextiles uulgo uocant. Quadrantalis aspectus, qui quadratus etiam appellatur, fit per trium signorum interstitiū, & gradus nonaginta, ob id nonagenarius appellatus. Plinius libro secundo: Martis, inquit, stella ut propior, etiā ex quadrato sentit radios ab nonaginta partibus, unde & nomen accepit.

Plinij locus.

Tetartemorion.

Aspect⁹ quadrantalis.

Nonagenarius aspect⁹.

Is motus primus & secũdus nonagenarius dictus ab utroq; exortu. Trietalis est aspectus, qui in quatuor fit signis, hoc est in tertia parte signiferi, quæ constat centũ & uiginti gradibus. Hũc triquetrũ Plinius uocat. Sextans aũt fit in sexta parte signiferi, hoc est LX. gradibus & signis duob⁹, ob id sexagenarius dictus. Semissis aspectus est, q fit per diametrũ, id est per lineã circuli dimetiẽtẽ. Hãc radiationẽ mathematici, id est Chaldæi, minacẽ malignãq; esse dicunt: hæc fit à signo uno ad aliud signũ, quod ab eo ordine sit septimũ, ut ab ariete ad librã. Triquetrus aspectus id est trigonus, qui trientẽ signiferi capit, quinto signo fit: ut, uerbi gratia, in duobus signis, quæ tantũ inter se distent, quantum aries & leo: huiusmodi radiatio læta felixq; esse dictitatur. Tetragonus id est quadrat⁹, fit in quarto ab eo, à quo incohatur signo, id est ab horoscopo, ut ab leone in scorpium. Hanc radiationẽ tristem putãt. Hexagona est quam sextantẽ diximus, quæ fit in tertio signo, eadem benignitate cum trigona prædita. Propterea Plinius de sexagenario aspectu loquens, hic numerus (inquit) sexãgulas mundi efficit formas. Antedictis quatuor genethliaci etiam cardines quatuor addunt, ortũ scilicet & occasum, & mesuranium, quod & mesuranema dicitur (uocabulum ubiq; in Firmico deprauatum) hoc est locus medij cæli, & huic oppositum locũ, quod hypogeon dicitur, hoc est punctum subterraneum inter ortum occasumq; mediũ. Vt autem as ipse mathematicus impleatur, & omneis suas partes habeat, addunt & alia quatuor loca, quæ pigra deiectaq; esse dicũt, quod nullo fermè radiationis fœdere cum ortu, id est cum horoscopo coniungãtur. Hæc sunt in II. VI. VIII. & XII. ab horoscopo signo. Horoscopus est ea pars cæli, quæ genituræ tẽpore ab orientali parte cæli emergit in hemisphærium nostrum, & ortus appellatur: quam ex Cicerone natalem horã appellare possumus: ex cuius obseruatione natalitia prædicta fiunt, ut ipse loquitur. Possumus etiam ex Plinio exortiuam horam uocare. Græci horoscopum ab horæ natalis notatione appellauerunt. Huic pars per diametrum opposita in VII.

Trietalis aspectus qui et Triquetrus. Sextãs aspectus. Semissis aspectus. Quadrat⁹ et Tetragonus aspectus. Hexagon⁹ et Sexagẽarius. Cardĩes mathematici. Mesuraniũ. Hypogeon. [pigra] loca. Horoscopus.

(ut di-

(ut diximus) signo in occidua cæli parte, occasus appellatur. Ea autẽ pars cæli quæ triginta partibus ab horoscopo distat, in secũdo signo existens ab eo in quo horoscopus incohatur, anaphora appellatur, & interdũ epanaphora, quasi pars iãiã emersura. Quæ aũt pars signiferi totidem partibus in demersu occiduũ punctũ signiferi præcesserit, quot partib⁹ in emersu anaphora ab horoscopo relinquitur, ea pars cæli à mathematicis epicataphora dicitur: quod significat præcipuẽ locũ cæli in VIII. *ab horoscopo signo: reliqua duo loca nomina habent malæ fortunæ & cacodæmonis. Hæc tãetsi uanissime à mathematicis disputãtur, ideo tamen utilia sunt cognitu, quod & aspectuũ radiationũq; adnotatio, astronomiæ etiã cum genethliologia cõmunis est. Vt autẽ ex ante dictis apparet, non trimorion, quod nihil (ut arbitror) apud græcos significat, (trimœron enim græcũ est, nõ trimoriõ) sed tetartemoriũ legẽdũ est: ita uerba illa Plinij supradicta intelligere me nõ potuisse fateor: Negauere illi quenq̃ nonaginta partiũ exortiuã mensurã (quod anaphoras uocãt) trãsgredi. Her. Bar. neutrũ huic⁹ attigit. Proinde etsi Plinius huiuscemodi multa & scite & cõcinne de rebus mathematicis scripserit, nec cãdidi pfecto est nec recti iudicij, ob unũ & alterũ incõmodius dictũ, dicã ipsi imperitiæ uelut ad tribunal Rhadamãti scribere, aut q̃uis aliã formã intẽdere, quæ tãtæ autoritati ignominiosa esse possit: petita tamẽ uenia cũ eo agere præscriptis, ut ita dicã, uerbis, honorẽ præfantib⁹ licet: ne iure nostro cedamus asserẽdæ ueritatis, cui nec tẽporis spatio, nec autoritate cuiusq̃ nõis præscribitur. Nec. n. ætati huic nostræ literarũ interpollatrici hãc legẽ pmulgauerĩ: Quod Plinius, quod prisci, quod primi meriti scriptores dixerint, scripserint, quã rẽ cũq; inter monumenta sua reliquerint, eiusce rei æterna ac sacrosancta autoritas esto: qui huic uelut consecratæ sententiæ derogauerit, abrogauerit, obrogauerit, is ob eã rẽ intestabilis & sacer esto: eũ literati oẽs ex conuentu certatim exigunto. Illam enim potius legem ipse suaserim: Qui discendi cupidi sint, iuratissimi cuiusque scriptoris*

Anaphora et epanaphora.

Epicataphora.

Plinij locus obscurus.

maiestatẽ comiter conseruanto: quod secus (ut sunt humana) dictũ in eorum cuiusq; libros irrepserit, obrepserit, fefellerit, qui de eo dicto indagandæ ueritatis ergo addubitet, addubitauerit, quæstionem referat, rettulerit, quod eorum absq; dolo malo aut liuore animi factum sit, eius rei multa ne sit, nec bonorum offensio, quod instar est extremi supplicij. Proinde adnotatis locis hærendum esse censeo: ut eorum more philosophorum, qui Ephectici *dicuntur (nos cũctatores appellare possumus) iudiciũ sustineamus, potiusquam ut quicquã arrogantia critica statuamus de classicis autoribus, citráq; controuersiam receptæ autoritatis.* Sunt qui Plinium multa *in mathematicis non intellexisse affirmant, quæ quidem ex græcis transcripserit, quale est illud, quod de signifero dicit capite decimosexto secũdi libri, quod omnino explanatius dici debuit, etiam si uere dictum esse uidetur et acute: id quod uix mihi persuaserim.*

Ephectici.

Entelechia.

Eiusdem *notæ cum superioribus est illa entelechia* Cicerõis, *cuius hæc sunt uerba in primo* Tusculanarũ. Aristoteles *longe omnibus* (Platonem *semper excipio) præstans & ingenio & diligentia, cũ quatuor illa genera principiorũ esset complexus, è quibus omnia orirentur: quintam quandã naturam censet esse, è qua sit mens: cogitare enim & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari: hæc et similia eorũ in horum quatuor generum nullo inesse putat.* Quintũ *genus adhibet uacans nomine, & sic ipsum animũ entelechiam appellat, nouo nomine quasi quandam continuatã motionem & perennem.* Entelechiã Cicero *continuum motum intellexit, quasi* Aristoteles *endelechiam per d literã scripserit, id est continuationem, & non entelechiã potius, quam actum & perfectionem doctissimi græcorum interpretãtur, ob id Ciceronem à græcis accusatum non magnopere miror, utpote quos & orationibus suis exagitare non desinit, quanquam ab ipsis præclara illa ingenij ornamenta, philosophiam & oratoriam facultatẽ accepisse se non dissimulat.* Quare, *si uerum fateri uolumus, eloquentiæ latinæ prin-*

Cicero merito à græcis accusatus.

næ princeps parensq; à Plinio iure ac merito dictus, diserti nonnũquam magis uiri quàm oratoris officio functus esse iudicandus est. Si quidem eius ipsius autoritati credimus oratorẽ eum esse nõ posse, qui non idem uir bonus sit: Viri aũt boni esse persuadere mihi nequeo, non modo græcos uiros, sed etiam græcã ipsam linguã latinæ eloquentiæ autorem, ut inopem & ieiunã conuiciose uocitare, & latinæ linguæ ueluti exuberantẽ copiam præ illius inopia admirari: nisi uero credimus Ciceronẽ recta fretum conscientia, & ex animi sui sententia id dixisse, & non plane auræ populari Romanorum suorũ inseruijsse, cuius populi gratia nullum unquã numen præsentius esse credidit. Calumniæ igitur Cicero excusari non potest, quasi ita existimauerit: nam præterquã quòd græcã omnem facundiã pernouerat, ut uel eo nomine græcis ipsis æqualibus admirãdus esset: Si cui etiam eloquentiæ græcæ elogia ex eius scriptis colligere uacet, & libeat, eum aliter censuisse haud dubie iudicabit. Fabius libro decimo de cõparatione Demosthenis & Ciceronis loquens: Cedendum uero in hoc, inquit, quòd & ille prior fuit, & ex magna parte Ciceronẽ quantus est, fecit. Nam mihi uidetur M. Tullius cum se totum ad imitationẽ græcorũ contulisset, effinxisse uim Demosthenis, copiã Platonis, iucunditatem Isocratis. Idem libro duodecimo. Latina mihi facundia, ut inuentione, dispositione, consilio, cæterisq; huius generis artibus similis græcæ ac prorsus discipula eius uidetur: ita circa rationem eloquẽdi uix habere imitationis locum. Si igitur teste Fabio, id est altero Cicerone, lingua latina discipula & imitatrix linguæ græcæ, cum se totam ad præscriptum parentis suæ componere effingereq; instituisset, in ea parte artis oratoriæ, à qua eloquentia nomen accepit, imitationem implere non potuit, id est in eloquendi magnificẽtia, & sublimitate, quonam modo præferendam hanc illi M. Tullius utriusq; peritissimus existimare potuit? Ceu uero si quam Protogenes tabulam ex nobili illa Apellis Anadyomene effingere statuisset, omniaq; liniamenta ad præscriptum ducere, tuq; id apogra

Latina lĩgua discipula linguæ græcæ.

maiestatē comiter conseruanto: quod secus (ut sunt humana) dictū in eorum cuiusq; libros irrepserit, obrepserit, fefellerit, qui de eo dicto indagandæ ueritatis ergo addubitet, addubitauerit, quæstionem referat, rettulerit, quod eorum absq; dolo malo aut liuore animi factum sit, eius rei multa ne sit, nec bonorum offensio, quod instar est extremi supplicij. Proinde adnotatis locis hærendum esse censeo: ut eorum more philosophorum, qui Ephectici dicuntur (nos cūctatores appellare possumus) iudiciū sustineamus, potiusquam ut quicquā arrogantia critica statuamus de classicis autoribus, citraq; controuersiam receptæ autoritatis. Sunt qui Plinium multa in mathematicis non intellexisse affirmant, quæ quidem ex græcis transcripserit, quale est illud quod de signifero dicit capite de cimosexto secūdi libri, quod omnino explanatius dici debuit, etiam si uere dictum esse uidetur et acute: id quod uix mihi persuaserim. Eiusdem notæ cum superioribus est illa entelechia Cicerōis, cuius hæc sunt uerba in primo Tusculanarū. Aristoteles longe omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio & diligentia, cū quatuor illa genera principiorū esset complexus, è quibus omnia orirentur: quintam quandā naturam censet esse, è qua sit mens: cogitare enim & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari: hæc et similia eorū in horum quatuor generum nullo inesse putat. Quintū genus adhibet uacans nomine, & sic ipsum animū entelechiam appellat, nouo nomine quasi quandam continuatā motionem & perennem. Entelechiā Cicero continuum motum intellexit, quasi Aristoteles endelechiam per d literā scripserit, id est continuationem, & non entelechiā potius, quam actum & perfectionem doctissimi græcorum interpretātur, ob id Ciceronem à græcis accusatum non magnopere miror, utpote quos & orationibus suis exagitare non desinit, quanquam ab ipsis præclara illa ingenij ornamenta, philosophiam & oratoriam facultatē accepisse se non dissimulat. Quare si uerum fateri uolumus, eloquentiæ latinæ prin-

Ephectici. *Entelechia.* *Cicero merito à græcis accusatus.*

næ princeps parensq; à Plinio iure ac merito dictus, diserti nonnũquam magis uiri quàm oratoris officio functus esse iudicandus est. Si quidem eius ipsius autoritati credimus oratorẽ eum esse nõ posse, qui non idem uir bonus sit: Viri aũt boni esse persuadere mihi nequeo, non modo græcos uiros, sed etiam græcã ipsam linguã latinæ eloquentiæ autorem, ut inopem & ieiunã conuiciose uocitare, & latinæ linguæ ueluti exuberantẽ copiam præ illius inopia admirari: nisi uero credimus Ciceronẽ recta fretum conscientia, & ex animi sui sententia id dixisse, & non plane auræ populari Romanorum suorũ inseruijsse, cuius populi gratia nullum unquã numen præsentius esse credidit. Calumniæ igitur Cicero excusari non potest, quasi ita existimauerit: namq; præterquã quòd græcã omnem facundiã pernouerat, ut uel eo nomine græcis ipsis æquali bus admirãdus esset: Si cui etiam eloquentiæ græcæ elogia ex eius scriptis colligere uacet, & libeat, eum aliter censuisse haud dubie iudicabit. Fabius libro decimo de cõparatione Demosthenis & Ciceronis loquens: Cedendum uero in hoc, inquit, quòd & ille prior fuit, & ex magna parte Ciceronẽ quantus est, fecit. Nam mihi uidetur M. Tullius cum se totum ad imitationẽ græcorũ contulisset, effinxisse uim Demosthenis, copiã Platonis, iucunditatem Isocratis. Idem libro duodecimo. Latina mihi facundia, ut inuentione, dispositione, consilio, cæterisq; huius generis artibus similis græcæ ac prorsus discipula eius uidetur: ita circa rationem eloquẽdi uix habere imitationis locum. Si igitur teste Fabio, id est altero Cicerone, lingua latina discipula & imitatrix linguæ græcæ, cum se totam ad præscriptum parentis suæ componere effingereq; instituisset, in ea parte artis oratoriæ, à qua eloquentia nomen accepit, imitationem implere non potuit, id est in eloquendi magnificẽtia, & sublimitate, quonammodo præferendam hanc illi M. Tullius utriusq; peritissimus existimare potuit? Ceu uero si quam Protogenes tabulam ex nobili illa Apellis Anadyomene effingere stanuisset, omniaq; liniamenta ad præscriptum ducere, tuq; id apogra

Latina lĩgua discipula linguæ græcæ.

phum præstantius esse exemplari suo contenderes: non aut impro bus esse aut ridiculus uidereris? At enim Venere nos græci & uer borũ suauitate non etiã copia superauerunt. Hoc rursus iudicandũ ad Fabiũ reijciamus, apud quẽ libro eodẽ sic legitur: Itaq; tãto est sermo græcus latino iucundior, ut nostri poëtæ quoties dulce car- men esse uoluerũt, illorũ id nominibus exornent. His illa potentio- ra, quòd res plurimæ carẽt appellationibus, ut eas necesse sit trãs- ferre aut circuire, & iam in ijs, quæ denominata sunt, summa pau pertas in eadẽ nos frequẽtissime reuoluit: at illis non uerborũ mo do, sed linguarum etiã inter se differentiũ copia. Quare qui à la- tinis exigit illã gratiã sermonis Attici, det mihi in loquendo ean- dem iucunditatẽ, & parẽ copiã: quod si negatũ est, sentẽtias apta bimus ijs uocibus, quas habemus. Quàm pugnantia sint hæc uerba Fabij cũ uerbis Ciceronis, nemo non uidet: qui etiã (si dijs placet) alibi uociferatur omnia per se melius Romanos & sapiẽtius quàm græcos inuenisse, aut ab eis accepta meliora fecisse. Et rursus: Vt omnia, inquit, græcorũ perquiras, quid sit ineptus non inuenies: & innocentiæ uerbum græce dici non potest. Equidem ἀπειρόκα- λον apud illos tam significans esse puto, quàm apud nos ineptum: nec mi nus fortasse ἀπειρόκαλον, καὶ σκαιὸν, καὶ μάταιον: & innocentẽ nõ meliorẽ acaco esse iudico, quo uerbo Areopagita & literæ sacræ utũtur. Atq; etiã Demosthenes in oratione κατ' Εὐέργου. his uerbis: καὶ προσποιούμενος ἄκακος εἶναι ἐξηπάτησε τοὺς δικαστάς. Et rur sus: εἴ τις ἀγνοήσας τοὺς νόμους, ἀκάκους ἡγήσαιτο καὶ ἀπράγμονας εἶ- ναι. et κατ' Νεαίρας. Ζημιώσασα αὐτὸν ἡ βουλὴ διὰ τὴν ἀκακίαν τοῦ τρόπου. Nisi si scrupulose ita discernentes dicamus ἄκακον simpli- cem, & fraudis nescium significare: innocentem autem eum, qui cum secus agere possit, intra fines tamen æquitatis se continuerit. Nam ἄκακος apud Demosthenem circumscribendi ignarum si- gnificat, & cui impostura non ægre fieri possit. Verum esto, ut aca cos ad uerbum magis innocenti quàm ad significationẽ respõdeat: εὐγνώμων, ἐπιεικής, ὅσιος, καθαρεύων, inocẽtis significationẽ nõ im plebunt

Ineptus græce & innocens.

Acacus.

plebunt? atqui ego hæc plenius aliquid & exuperantius innocentia significare puto. Meliora etiam his alia Cicero apud græcos inuenisset, si græcorum partes tuendas suscepisset. Has ob causas & alias huiuscemodi, uiuus adhuc (ut autor est Fabius) obtrectatorū sermonibus sæpe exagitatus fuit. Ingrati profecto est animi, cum græcia latinos non modo disciplinis, sed etiam suis uerbis locupletauerit, eáq; adhuc teneant, nec beneficium nos, nec debitum agnoscere. Præsertim cum græcia id nunquam repetitura sit mutuum, quod usu nostrum fecimus. Mihi autem uidetur (ingenue enim proloquar) lingua græca ad latinam relata, poëtæ, id est tragici autoris aut comici rationem habere. Latina autem actoris tantū scenici, qui fabulam à poëta inuentam & emodulate scriptam, artifici ac numerosa pronuntiatione in theatralem consessum profert. Quid enim aliud & poëtæ & oratores nostri quàm poësi & orationi ciuitatem (ut ita dicam) Romanā dederunt, latinæq; linguæ suffragio ornauerunt? A græcis igitur neotericis entelechiæ interpretatio Ciceroni criminose obiecta est, idq; meritissimo, cuius defensionem Politianus ad sui magis ostentationem suscepisse mihi uidetur, quàm diluendi criminis fidutiam habuisse. Nam ut in omnia sese uerset Politianus, causam haud dicere poterit, quin si Cicero ita uerba scripta reliquit, ut nūc in exemplaribus legūtur, non ille longe ab Aristotelis sententia aberrauerit: id quod ut intelligatur, age Aristotelem ipsum autorem entelechiæ, testem dicti nostri laudemus: hic autem in principio statim secundi uoluminis de anima ita inquit: Λέγομεν δὴ ἕν τι γένος τῶν ὄντων τὴν οὐσίαν· ταύτης δὲ τὸ μὲν ὡς ὕλην ὃ καθ' αὑτὸ μὲν οὐκ ἔστι τόδε τι. ἕτερον δὲ μορφὴν καὶ εἶδος. καθ' ἣν ἤδη λέγεται τόδε τι. καὶ τρίτον, τὸ ἐκ τούτων. ἔστι δ' ἡ μὲν ὕλη δύναμις, τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια. id est. Dicimus igitur unum genus entium esse substantiam: hæc autem partim materia est, quæ per se quidem ipsa non est hoc aliquid: altera pars eius forma & species, secundum quam iam dicitur hoc aliqd: ab his tertiū est, quod ex ambob⁹ cōstat: porrò

Græca quid latinæ præstet.

Politiani conatus.

materia potentia est, forma autem entelechia. Idem libro eodem ostẽdere clarius uolens quid sit anima: διὸ ψυχή ἐστιν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ ζωὴν ἔχοντος δυνάμει. τοιοῦτον δὲ ὃ ἂν ᾖ ὀργανικόν. *Ideo anima est entelechia prima corporis naturalis uitam habentis potestate: tale autem est quodcunq; organicum est. Potestate uitã habens appellat, quod actu uitam non habet, qualis est dormiens, qui habitum tantũ habet: plus est enim actu habere, qualis est uigilãs: & paulo inferius:* εἰ δέ τι κοινὸν ἐπὶ πάσης ψυχῆς δεῖ λέγειν, εἴη ἂν ἡ πρώτη ἐντελέχεια σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ. *Quòd si cõmune aliquid in omni anima dicere oportet, erit quidem prima corporis entelechia corporis naturalis organici. Entelechiam ubiq; pro perfectione & actu ponit: duo enim sunt in rebus: actus, id est entelechia, quæ etiã interdũ ab eo energia appellatur: & dynamis id est potentia. Organicũ appellat corpus, quod ad aliquid conditum est, ut oculus ad uisum, & auris ad auditum: naturale autem dixit ad differentiam opificialis & manu facti. Summa igitur antedictorum hæc est, ut ex Themistio Aristotelis clarissimo paraphraste intelligi facile potest: Animam primã esse perfectionem corporis, id est entelechiã: quod quidem corpus potestate in actũ prodeunte uitam habeat: atq; id quod ex duobus cõditum est et concretũ, iam integrũ factũ, animal est: forma enim, id est entelechia, licet in materia edatur, non tamen materiæ forma est, sed ei[9] forma est, quod græce σύνολον dicitur, id est ex ambobus concretũ: omne enim tale simul atq; in aliquã speciẽ formatum est, hoc aliquid esse cœpit: id ut facilius intelligeretur, hoc (inquit Aristoteles) speculari partium exẽplo conuenit. Esto igitur ut oculus sit animal, animam eius esse, id est entelechiã, aspectũ oportebit, cum sit uisus sua oculis substantiæ ratio, id est forma & perfectio, sic enim appellare solent rationẽ substãtiæ.* εἰ γὰρ ἦν ὁ ὀφθαλμὸς ζῷον, ψυχὴ ἂν αὐτοῦ ἦν ἡ ὄψις, αὕτη γὰρ οὐσία ὀφθαλμοῦ ἡ κατὰ λόγον. *At uero oculus materia est uisus: quo defectus oculus, iã non est oculus nisi æquiuoce, quomodo oculus lapideus aut pictus.* ὁ δ' ὀφθαλ-

Entelechia.

Dymamis.

Organicum corpus.

ὀφθαλμὸς ὕλη ὄψεως. ἧς ἀπολιπούσης οὐκ ἔστιν ὀφθαλμὸς πλὴν ὁμωνύμως. Proinde Aristotelis entelechia perfectio est et forma, cum corpus naturale à potestate, id est à materia nuda in actum prodijt, & animal esse cœpit, uel uiuum esse: quare entelechia etiam brutorum est & etiam stirpium, & eorum corporũ quæ uegetabilia sunt: estq; entelechia non continua motio, sed perfecti corporis comprehensio, id est τοῦ ἐντελοῦς συνοχή. Hoc enim etymum eius uerbi significat. Quare liquido (ut arbitror) constat uerba illa Ciceronis de animo humano non esse cõsentanea cum entelechia Aristotelis. Quid illa, quæ alio loco eiusdem libri subdidit, diuinitatẽ animis humanis asserere uolens: Sin autem est, inquit, quinta quædam natura ab Aristotele inducta, primum hæc & deorũ est & animorum. Hanc nos sententiam secuti, his uerbis in consolatione hæc expressimus. Animorũ nulla in terris origo inueniri potest: nihil est enim in animis mixtum atq; cõcretum, aut quod ex terra natum atq; fictũ esse uideatur, nihil' ue aut humidum quidẽ aut flabile aut igneum. His enim in naturis nihil inest, quod uim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & cemplecti possit præsentia, quæ sola diuina sint: nec inuenietur unq̃unde ad hominẽ uenire possit, nisi à deo. Singularis est igitur quædam natura atque uis animi seiuncta ab his usitatis notisq; naturis. Ita quicquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod uult, quod uiget, cæleste & diuinũ est: ob eãq; rem æternũ sit necesse est. Hæc ut præclare dicta sunt à Cicerone de immortalitate animæ, ita referri nequeunt ad ea, quæ Aristoteles de anima dixit, quam entelechiam appellat, sed ad ea potius, quæ de intellectu uel mente Aristoteles mirifice disserit in tertio de anima, quæ mens ab eo non entelechia sed Νοῦς dicitur. Entelechiam enim suam, id est animam Aristoteles interituram esse credidit. Quapropter Iustinus philosophus idem & martyr in parænetico loquens de placitis philosophorum, ita inquit. καὶ ὁ μὲν Πλάτων, ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος κέκραγε λέγων. Ἀριστοτέλης δὲ ἐντελέχειαν αὐτὴν ὀνομάζων, οὐκ ἀθάνατον ἀλλὰ

Entelechia.

Νοῦς.

θνητὴν αὐτὴν εἶναι βούλεται. καὶ ὁ μὲν ἀκίνητον αὐτὴν εἶναι λέγει. Ἀριστοτέλης δὲ ἀκίνητον αὐτὴν εἶναι φησὶ, ἁπάσης κινήσεως προηγουμένην. Et Plato quidẽ animam omnẽ immortalẽ esse nõ tam dicit q̃ clamitat. Aristoteles aũt entelechiã ipsam nominans, non immortalẽ, sed mortalem ipsam esse uult. Rursus ille nunquã non mobilem eam esse tradit. Aristoteles etiã immobilẽ, licet ad omnẽ motum praeeuntẽ. Plutarchus in quarto placitorũ. Πλάτων ἀκίνητον τὴν ψυχὴν, τὸν δὲ νοῦν ἀκίνητον τῆς μεταβατικῆς κινήσεως. Ἀριστοτέλης ἀκίνητον τὴν ψυχὴν, πάσης κινήσεως προηγουμένην. τῆς δὲ κατὰ συμβεβηκὸς μετέχειν καθάπερ τὰ εἴδη τῶν σωμάτων. Plato (inquit) nunquam non mouẽtem animam existimauit: intellectum autem immotum duntaxat transgressili motu. Aristoteles immobilem animam esse censuit, & eandem motus omnis autorem, & motionis tamen accidẽtariae non exortẽ, quomodo et formas corporũ. Eum librũ cũ uerteremus, aliter hunc locũ traduximus, aliud exemplar secuti. Verum his autoribus planũ fit, illud Ciceronis dictum nõ posse ad Aristotelẽ referri, qui entelechiã pro anima et forma, non pro mente & animo intellexit, nec entelechiã perpetẽ quandã motionem significare, cum Aristoteles immobilem entelechiam esse dixerit motu suo et proprio. Idem Plutarchus eodem in libro hoc uerbũ exponens ab Aristotele de anima prolatũ, ita subdit: τὴν δὲ ἐντελέχειαν ἀκουστέον ἀντὶ τῆς ἐνεργείας. Entelechiam autẽ pro actu exaudire oportet. De quinta autẽ natura ab Aristotele inducta, Laërtius ita inquit. εἶναι δὲ παρὰ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα καὶ ἄλλο πέμπτον ἐξ οὗ τὰ αἰθέρια συνεστάναι, ἀλλοίαν δ' αὐτοῦ τὴν κίνησιν εἶναι, κυκλοφορικὴν γάρ. καὶ τὴν ψυχὴν δὲ ἀσώματον, ἐντελέχειαν οὖσαν τὴν πρώτην σώματος φυσικοῦ καὶ ὀργανικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. Esse aũt praeter quatuor elemẽta & aliud quintũ cẽsuit, ex quo aetheria omnia cõstituta sint. Sed & eius alium esse motum utpote circularem. Animam etiam incorpoream esse uoluit, & entelechiam primam corporis naturalis organici potestate uitam habentis. Ex quibus uerbis apparet entelechiam non esse ab Aristotele

in quin-

in quinta natura positam. Id autem de intellectu & mẽte cẽsuisse Aristotelem melius dici posset: de quo cum multifarie ac subtiliter Aristoteles & Themistius disseruerint, unum ex utroq; locũ assumam, qui id planum fieri possit, ne, si iusta disputatione id probare conemur, in tædium abeat longior hæc multo digressio, q̃ initio destinaueramus ἐπεὶ δ' ὥσπερ ἐν ἁπάσῃ τῇ φύσει ἐστί τι, τὸ μὲν ὕλη ἑκάστῳ γένει· τοῦτο δ' ὅτι πάντα δυνάμει ἐκεῖνα· ἕτερον δὲ τὸ αἴτιον καὶ ποιητικὸν, τῷ ποιεῖν πάντα, οἷον ἡ τέχνη πρὸς τὴν ὕλην πέπονθεν, ἀνάγκη καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχειν ταύτας τὰς διαφοράς. καὶ ἔστιν ὁ μὲν τοιοῦτος νοῦς, τῷ πάντα γίνεσθαι, ὁ δὲ τῷ πάντα ποιεῖν, ὡς ἕξις τις, οἷον τὸ φῶς, τρόπον γάρ τινα καὶ τὸ φῶς ποιεῖ τὰ δυνάμει ὄντα χρώματα, ἐνεργείᾳ χρώματα. καὶ οὕτως ὁ νοῦς χωριστὸς, καὶ ἀμιγὴς, καὶ ἀπαθὴς, τῇ οὐσίᾳ ὢν ἐνέργεια. *Locus hic un⁹ est eorũ quos Aristoteles offusa caligine obscurasse dictus est, ut à suis tantũ intelligi posset: nos tamen, q̃ poterimus explanatissime uertemus: Quoniã uero (inquit ille) ut in uniuersitate naturæ est aliquid, cuius altera pars unicuiq; generi materia sit: eaq; idcirco sic est, quod oĩa illa est duntaxat potentia. Altera pars est, quæ causa est & effectrix, ut quæ oĩa faciat, cuiusmodi ratione ars ad materiã obtinet, necesse est in anima quoq; has differẽtias esse, estq; intellectus quidam huiusmodi, ut omnia fit: aliter uero, ut omnia faciat, qui uelut habitus aliquis est, perinde ac lumen. Siquidẽ modo quodã lumen actu colores efficit, qui potẽtia colores sunt: & sic intellectus abstractus, & nulla cõcretione permixtus impatibilisq;, substãtia sua actus existens. & paulo inferius.* ἀλλ' οὐχ ὅτε μὲν νοεῖ, ὅτε δὲ οὐ νοεῖ. χωρισθεὶς δ' ἐστὶ μόνον τοῦθ' ὅπερ ἐστί. καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον. καὶ ἀΐδιον. *Sed nec interdum intelligit, & interdum non intelligit. Separatus uero id est demum quod est, & hoc solũ immortale est & æternũ. Hæc uerba paraphrastice enarrans Themistius libro eodẽ ita inquit: Quum enim statuisset Aristoteles in omni natura alterum pro materia haberi, alterum pro forma mouẽte perficienteq;, necesse, inquit, est easdem differentias in anima reperiri,*

uiri, & talem aliquem intellectũ adesse, qui pars animæ rationalis præstantissima sit. Atq; hoc quoq; ex illis uerbis clarissime innotescit, quorũ pauloante mentionem fecimus. De intellectu, inquit, et ui ea, quæ cõmentatur contemplaturq;, nihil adhuc liquet: Sed uidetur diuersum animæ genus esse, solumq; id abiungi & separari cõtingere, tanquã perpetuũ à morticino caducoq;. Hactenus Themistius. Hoc ultimũ dictũ ideo addidimus, primũ ut planũ fieret, id q̃d Cicero entelechiæ tribuit, Aristotelẽ non animæ, quã formã, id est substantiæ rationẽ esse uult, sed intellectui tribuisse, duntaxat agenti, qui ab intellectu potentiæ differt, ut ars à materia: & hunc impatibilẽ esse immortalẽq;, animã aũt mortalẽ, siue Aristoteles intellectũ & mentẽ, partẽ esse animæ diuinam præstantissimamq; intellexerit, siue aliud ab anima formalẽ rationẽ obtinẽte, quã entelechiã uocat. Prisci enim differentiã inter animum & animã posuerũt: Animus est (inquit Nonius) quo sapimus, anima, qua uiuimus. Sine animo anima est debilis. Varro. In reliquo corpore ab hoc fonte diffusa est anima, huic animus ad intelligentiã tributus. Plinius lib. XXI. de iracũdia loquẽs: Ergo & animi asperitas, seu potius animæ, dulciore succo mitigatur. Sed inde maior illa quæstio existit utrũ intellectũ illũ singulorũ esse hominũ ita existimauerit, ut homo post obitum suum immortalis futurus sit, an unũ uniuersorũ. Ita enim hoc implicuisse disputationũ ambage existimatur, ut ingenia sui studiosorũ torserit potius q̃ certũ aliquid fixũq; reliquerit. Sunt tamẽ nihilo secius, qui existimẽt entelechiam duplicẽ esse: unã illã, quã diximus ex sententia Themistij, Laërtij & Plutarchi, quæ nomẽ est animæ nõ modo irrationalis, sed etiã physicæ, & hæc à corpore naturali organico inseparabilis est. Alterã dixerũt corpore ita separabilẽ, ut à naui nautã, animã scilicet rationalẽ, quæ cum aliud sit à corpore, nec corporis forma, corpus ipsum, id est subiectũ, cõponit, & moderatur, perficitq;, & ita regit ut nauẽ nauta. ἤ τις ἐντελέχεια ἔξωθεν οὖσα συντάττει καὶ διακοσμεῖ καὶ τελειοῖ τὸ ὑποκείμενον. ὅταν οὖν λέγῃ τις τὴν λογικὴν ψυχὴν

Animus.
Anima.

Entelechia duplex.

χὴν ἐντελέχειαν, τὸ κεχωρισμένον εἶδος τοῦ σώματος λέγει. Secundum hoc nõnulla ex parte Ciceronis dictũ defendi posset, qui fortasse quod apud aliquẽ philosophũ legerat de entelechia, hoc Aristoteli tribuit eius nominis autori, ut surrepere solet scribentibus ob liuio: utcunq; quiduis potius cõmittere par est, q̃ ut inter reos eius nomẽ autoris à nobis recipiatur, qui extra omnẽ ingenij aleã, id est extra omne discrimẽ iudiciorũ Plinij sentẽtia positus est, iudicis ingeniorũ summi. Addã et aliũ locũ admonẽdi gratia. Idẽ Cicero in secũdo de natura deorũ, fabricã humani corporis nõ modo felici & perspicua, sed etiã accurata & artifici facũdia describẽs: Ex intestinis aũt, inquit, & aluo secretus à reliquo cibo succus is, quo alimur, permeat ad iecur per uenas quasdã à medio intestino usq; ad portas iecoris. Sic enim appellant ductas & directas uias, quæ pertinent ad iecur, eiq; adhærent. Mediũ intestinũ Cicero dixit, quod græci mesenterion appellauerunt, & in primis Aristoteles, quod tamen intestinũ non est, ut ex Aristotele apparet, qui de ea parte ita inquit. ὑπὲρ δὲ τῶν ἐντέρων τὸ μεσεντέριόν ἐστιν, ὑμενῶδες δ' ἐστι τοῦτο καὶ πλατὺ, καὶ πῖον γίνεται. Supra intestina autem mesenterium est, mẽbranaceũ latũq; & pinguescens. Mesenteriũ ad uerbum Cicero mediũ intestinũ trãstulisse uidetur, cum græce ex eo (ut puto) dicatur, quòd media intestina complectitur. Ab eo autẽ uenæ & fibræ permultæ sursum deorsumq; ad intestinorũ positura ferunt, cũ ipsum principibus uenis maiori & aortæ adnexum sit, ut Aristoteles tradidit, id quod Cicero significare haud dubie uoluit. Nam portarum iecoris appellationem Cicero ab eodem autore mutuatus est, qui pylas hepatos uocat his uerbis: προσπέφυκε δὲ τῇ μεγάλῃ φλεβὶ τὸ ἧπαρ. τῇ δ' ἀορτῇ οὐ κοινωνεῖ. διὰ γὰρ τοῦ ἥπατος διέχει ἡ ἀπὸ τῆς μεγάλης φλεβὸς φλὲψ, ᾗ αἱ καλούμεναι πύλαι εἰσὶ τοῦ ἥπατος. Adhæret enim magnæ uenæ iecur nulla parte aortæ communicans. Siquidem uena illa, quæ à magna proficiscitur, per medium iecur pertendit ea parte, qua portæ iecoris situm habent. Proinde Cicero medium intestinum pro mesenterio dixit, in ea

Medium intestinum.

in ea etiam parte elegantissimi libri, in qua Aristotelem ipsum exquisita descriptione superasse uidetur. Theodorus Gaza uir non modo latine doctissimus, sed etiam medicus, lactes pro mesenterio dixit: quo nomine ab Hermolao Babaro & alijs reprehēsus est, qua si eo in loco hallucinatus uel in eo potius uerbo. At ego consulto eū id fecisse censeo, ut qui in eo uerbo Plinij autoritatem sequi nollet. Lactes enim non tā intestina significant, quàm pingue illud, quod ambit intestina. Tranquillus de patina Vitelliana: In hac, inquit, scarorum iecinora, phasianorum & pauonum cerebella, linguas phoenicopterorum, murenarum lactes commiscuit. Quare immerito Hermolaus hoc uerbum ut licēter usurpatum in Spartiano notauit. Nostrates in piscibus lactantias appellant. Verum, ut notæ & Ciceronem & Plinium eximimus, idq; meritissimo, sic humana Minerua scripsisse eos meminisse debemus, nō numine instinctos: ne musas insectatus esse uideatur, qui eius notæ autores semel, atque iterum ad disquisitionem doctrinæ consultorum candido proposito reuocauerit. Nec mihi ob id uideor litem meam facere, quòd controuersiam tanto autori intentatam ueritatis indagandæ studio commemoraui: cum mihi Angelus Politianus uir egregie doctus obtulisse se huic liti haud magna causæ fidutia uisus esset. sed redeamus tandem ad institutum opus. ¶ His nominibus antiqui non solum usq; ad assem, sed etiam ultra usi sunt. Columella libro quarto: Asarius quidam dipondio & dodrante altum sulcum, latum pedum quinq; faciunt. Dipondium & dodrantem dixit, pro pedibus duobus & digitis duodecim. Et libro tertio. Ab ipso arboris crure pedale spatium intermittito, deinde sulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dipondium semissem latum cum feceris, patiere minime duobus mensibus eum tempestatibus uerberari. Vtuntur etiam historici, ut Liuius libro octauo ab urbe condita. Latinus ager & Falernus, qui populi Campani fuerat usq; ad Vulturnum flumen, plebi Romanæ diuiduntur, bina in Latio iugera, ita ut dodrātem ex Priuernati complerent data, terna in Falerno, quadrātibus

Lactes.

Cicero et Plinius humana scripsere Minerua.

tibus etiā pro lōginquitate adiectis. Columel. lib. 11. Sed iugerū talis agri quatuor operis expeditur: nā cōmode proscinditur duabus, una iteratur, tertiatur dodrante, in lirā statim redigitur quadrāte operæ. Dodrātē opere pro tribus partibus diei artificialis dixit, ut quadrantē pro quarta, hoc est pro noue horis & pro tribus. Plinius lib. XVIII. Iustū est proscindi sulco dodrātali iugerū uno die, iterari sesquiugerū, si sit facultas soli: si min⁹, proscindi semissem, iterari assem, quādo & animaliū labori natura leges statuit. Quadrantē græci τετερτημόριον dicūt, & τριτημόριον trientē, δίμοιρον bessem, dodrantē τρίμοιρον, sextantē ἑκτημόριον. Sunt & hæc uocabula signatæ pecuniæ nomina, ut docet Varro. As nummus erat libralis, dupondius nūmus bilibris, sestertius nūmus duarū et semis librarū, dictus quasi semistertius, græcorū imitatione, qui τρίτον ἡμίδραχμον dicūt duas drachmas & semis, & ἕβδομον ἡμιτάλαντον, pro talentis sex et semis. Herodotus in I. ἕλκων σταθμὸν ἕβδομον ἡμιτάλαντον. Pollux. τρίτον ἡμίδραχμον αἱ δύο ἡμισφαι δραχμαὶ, id est pendens sex talenta & semissem: et apud eundē, τέταρτον ἡμιτάλαντον, id est quartū semitalentū, pro eo quod est, tria et semis talēta. Denarius decē librarū nūmus erat, cuius quarta pars sestertius, eo tēpore scilicet quo denarius decussi ualebat: erat aūt denarius argenteus nūmus quatuor & uiginti siliquas pēdens. Apud Priscianum ita legitur: Siliquæ tres, obolū faciūt: duo autem oboli scrupulū, tria scrupula drachmā: ita duodeuiginti siliquæ in drachma, sic quatuor drachmæ in tribus denarijs, hoc est duæ et septuaginta siliquæ. Hactenus apud Priscianum legitur. Quadrans etiam nummus erat, ut apud Iuuuenalem.

Cædere Syluano porcum, quadrante lauare.

Et centum quadrantes sæpe apud Martialem. Sic etiam sextans nummus erat, cum populus Romanus in funere Menenij sextātes contulisse dicatur à Valerio et Plinio. Sunt et uasorum nomina, ut apud Persium:

— Calidumq; trientem Excutit è manibus. —

Τετερτημόριον.
Τριτημόριον
Δίμοιρον.
Τρίμοιρον.
Τρίτον.
ἡμίδραχμον.
Signatæ pecuniæ uocabula.
As, dupōdi⁹.
Sestertius.
Denarius.
Sestertius
Siliqua.
Quadrans nummus.
Sextans.

Sunt & pōderum. Plin. li. XXVII. *Bibitur ad dolorē uuluæ & uitia: macerari oportet in ſextarijs tribus quadrantē radicis tuſæ per noctē & diem. & li.* XXVIII. *Ad tuſſim ueterē recens decoquitur quadrantis pōdere, in uini ſextarijs tribus. Idē. Ad hoc uitium immittitur butyrũ heminis quatuor cũ rheſinæ terebinthinæ ſextante. Nec mirũ eſt tam late uerborũ iſtorũ ſignificationē patere, cum cognata ſit & cōnexa ponderũ ratio cũ menſurarũ ac numerorũ rationibus: & (ut aiunt illa carmina, quæ Fauini eſſe dicũtur,) ſi pondus menſuræ cōponimus, eadē eſt pars cyathi in ſextario, quæ eſt in libra unciæ: & (ut in ponderũ minutijs ad ſcrupulũ peruenimus,) ſic in menſuris ad cochlear.*

Quinquuncialis ordinũ ratio.

Quinquuncialis aũt ordinũ ratio in arbuſtis & uineis, & in quinquũcē arbores diſpoſitæ cur dicantur, cōminiſci non potui: quid tamē ſit, ex Fabio facile intelligimus, apud quē hæc uerba libro VIII. *legũtur:*

Arbores in quinquũcem digeſtæ.

Nullus' ne etiam frugiferis adhibendus decor? Quis negat? nam & in ordinē certaq; interualla redigam eas arbores. Quid illo quinquũce ſpecioſius? qui, in quãcunq; partē ſpectaueris, rectus eſt. Sed protinus in id quoq; prodeſt, ut terræ ſuccũ æqualiter trahãt. Cicero in Catone: Cum aũt miraretur Lyſander & proceritatē arborũ & directos in quinquuncē ordines, & humũ ſubactã atq; puram & ſuauitatem odorũ, qui afflarētur è floribus, tum eũ dixiſſe, mirari ſe nō modo diligentiã, ſed etiam ſolertiã eius. Colu. li. IIII. *Hæc in quinquuncē uinearũ metatio expeditiſſima ratione conficitur. Hoc Demoſthenes in ea oratione, quæ* πρὸς Νικόστρατον *inſcribitur, ita expreſſit:* καὶ τὰς ἀναδενδράδας ἐξέκοψε, καὶ φυτευτήρια ἐλαιῶν περιστοίχων κατέκλασε. *Arbuſtiuas uites excidit, et oliueta in uerſus quoquouerſum digeſta confregit. Quod uerbũ Suidas aſſequi non potuit. Xenophon ipſe, ex quo Cicero tranſtulit, ita ſcripſit.* ἐπεὶ δὲ ἐθαύμαζεν αὐτὸν ὁ Λύσανδρος, ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα εἴη, δι' ἴσου δὲ τὰ πεφυτευμένα, ὀρθοὶ δὲ οἱ στίχοι τῶν δένδρων, εὐγώνια δὲ πάντα καλῶς εἴη. *Cum aũt locum coſitũ miraretur Lyſander, quòd decoræ eſſent arbores, & ſtirpiũ conſitarũ æquabilis ſeries,*

ſeries, ita in uerſus directos configurata uideretur, ut ad angulos rectos pulchre exacta eſſent omnia. Ex quibus uerbis cum Ciceronis collatis cõijcere ſtatim poſſumus, quid ſit quinquuncialis ordo, etiam ſi nondum intelligimus, cur ita appellatus ſit. Fortaſſe autẽ antiqui ſic quincuncem appellauerunt exactam plantarum metationem, ut decuſſem exactam ſpatij diuiſionem. Theodorus Gazes Ciceronis interpres, directos in quincuncem ordines græce ita expreſſit. καὶ τοὺς ὀρθοὺς εἰς πεντάδλα ἐγγώνιον στίχους, obſeruato ſcilicet Xenophonte Ciceronis uerba uertẽs. Eo anno, quo hæc ſcripſi, uineam habebam ſterilem & multis iam annis decoctricem. Huic cum auctionem diu (ut fit) minitatus eſſem, niſi in poſterum ſaltem paria cum expenſorum ratione faceret, nec impenſiorẽ ipſa culturam ſentire uideretur, propſcripta etiam emptorem non inueniret (male enim iam audire cœperat, quaſi non damnoſam uineam, nũquam emancipaturus eſſem) ad extremum eouſq; damnatæ ſuccenſui, ut in hortum eam transformare meditarer arboribus conſitum, nondum tamen extirpatam. Hoc cum primum in mentem mihi ueniſſet, arboribusq; eam ad ſoli naturam accomodatis conſeruiſſem, frugi me hominem exiſtimabam, omniq; religione ac ſuperſtitione ſolutum: Nam ultimi anni calamitate perculſus, tot ſuperiorum annorum ſterilitatem excipiente, temperare mihi non potueram, quin præcipiti iureiurando negarem unquam me poſtea teruncium in eius uineæ culturam impenſurum. Quo iure iurando ſatis me defungi poſſe interpretabar, ſi hortum eam magis factam quàm adhuc uineam colerem, præſertim cum nullus inueniretur tam diuerſo Mercurio natus, qui ſibi eam indicari peteret. Sic autem rationem impenſæ ſubduxeram, uix ut uiginti francicis eam mihi rem ſtaturam exiſtimarẽ: ſed conſitoris ſolertia quæſtuoſa eò me ſenſim perduxit noua indies cõminiſcendo, uiſendumq; operis abſoluti decorem ſpeciemq; pollicendo, ut à tenui illo & ſimplici primordio iuſtum tandem pomarium inſtituerim, iugerũ paulo minus quatuor. In quo mihi ita euenit, ut qui auctionem

facere prius prædij mei meditabar, & nummo propè modum addi cere paratus eram, idem subinde liceri magno cogerer particulas cõfinium agrorum, ne instituti pomarij modulatio ambulationũq; metatio aliquo loco non quadraret. Intra id uillã ædificabam, simul & ipsum muro undenum plus minus pedũ cingebam, crassitudine in summo sesquipedali, in medio atq; imo proportione emodulata. Hoc sammaurianũ prædium mihi futurum instar amœni cuiuspiã tusculani sperabã, quarto ab urbe lapide situm, in quo liberiores so lutioresq; cõgressus cum dilectissima mihi philosophia exercens me cum ipse sæpius commodiusq; uiuerẽ. Hoc faciens, didici duplicem quinquuncialis ordinis rationẽ esse, alterã nostrates scacariã, qua si alueolatam appellant: Sumpsit enim formã à postica parte aluei, in quo scrupos hodie lusitantes promouent & reducunt: altera ratio reticulata dici potest: non in quadras ut prior, sed in Rhombos conformata, ea forma, qua specularia apud nos plerunq; uidentur, in fenestris lumen uitro transmittentibus. Ego quadris usus sum pe dum quoquouersus quaternũdenum. Huiusmodi ordinũ obseruatio Normannis solennis est instituẽdis pomarijs, quorũ arboratores è seminarijs plantulas transferentes, ita stellatim decussare norunt ordines, ut in quamcunq; partem te uerses, rectam semper seriem uideas, nusquam obliquante prospectu in longinquum. Hæc habui de his uocabulis, quæ strictim primum dicerem, quæq; uelut prooemium huius operis esse uellẽ. Itaq; quando de integro sermonẽ instauraturi hac eadem de re sumus, ut eorũ uocabulorum usum magna ex parte obsoletum latinitati reddamus (sic enim futurum spe ro) facturum me operæpretium existimaui, si non modo rem hanc totam, latis per se satis finibus patentem prosequerer & absoluerem, sed etiam si disputationem aliam ad hunc locum non nihil per tinẽtem, & ueluti cognatã adiungerẽ, tãetsi iã alto situ obscuritatis errorisq; squalentẽ, uix ut nitorem pristinum lingua latina hac in parte receptura uideretur. Cum enim de asse & libra pondoq; & rei nũmariæ uocabulis multa ab enarratoribus neotericis dicta

Sammauria nũ Budæi.

sint

ſint, antiquorumq́; monumēta iiſdem uocabulis ſcateant, nondum (quod ſciam) à quoquam ſcriptorum noſtræ aut auorum longeq́; ſuperioris memoriæ deprehendi potuit, quem modum pecuniæ his uerbis ſtatuere debeamus. Proinde ita tulit animus, ut rem per ſe ſubobſcuram, & cum multa ambage autoritatum implicitam, tum uero gloſſulariorum errore perplexiorem factam, ſimul corruptis exemplaribus propemodum comploratam, explicare nihilo ſecius improbo inſanoq́; (ut dicitur) labore aggrederer: ſiquidē ſcium illud comici poëtæ meminerā, nihil tam difficile eſſe, quin quærendo inueſtigari poſſit: & dignā rem prorſus exiſtimabā, in quā toto pectore incumberē. Atqui, cum ad hanc ætatē, ex quo poſt tenebricoſa ſecula literis ſenſim lux effulgere cœpit, eò iam profectus labores eruditorum hominum euaſerint, ut ad linguæ latinæ inſtaurationem perpauca deſiderentur, nemo tamen (ut ſpero) inficiabētur hanc operam adhuc deſideratam eſſe. Planum enim facturum me confido, neminem intra octingentos annos, ac plures fortaſſe recte hæc uocabula intellexiſſe, duntaxat eorum, qui commētarios ediderunt, qui in uulgus emanarint. An aūt id aſſecutus ſim, quod anxie perquiſiui, lectorum erit iudicium. Verum enimuero eam à me ſuſpicionem longe amoliri uelim, quaſi aut ingenij ſingulari quodam acumine fretus, aut reconditæ doctrinæ fidutia eam rem totam ſuſceperim, quam uiri tot doctiſſimi ne primoribus quidem digitis ſine noxa tractauerunt, id quod mox apparebit. Iure autem meritoq́; facturum me arbitror, ſi in ordinem lautiorem literis ſtudētium admittendum me cenſeam, quibus aliquando ipſis liceat poſt emerita audiendi uel legendi potius ſtipendia: (non enim tam fortunatus fui, ut in hac diſciplina uocalem præceptorē haberem) ſtilo ſpecimen ſui facere. Proinde cum aliorum ſcriptis his in rebus adiutus ſim, quas ipſe per me aſſequi non potuiſſem, & in id uideam literatos ferè conſpiraſſe, ut uelut ſymbolā quiſq́; q̄ poſſet lautiſſimam in medium conferret, quaſiq́; in muſæo donarium aliquod poſteritati uiſendum conſecraret: commotus & ipſe

sum & æmulationis stimulis usqueadeo exagitatus (neq; nũc primũ) ut impensiore studio eum locũ inter scribentes tenere posse nõ diffiderẽ, quem multi aut ingenij præstantia freti, aut ingenti aliquo studiorũ adminiculo subnixi, certatim sibi asserere quotidie uidebantur. Itaq; alterã iam aleam iacimus, quandoquidẽ prior illa (de Annotationibus nostris loquor, quas in Pandectas edidimus) non incõmodissime cecidit, tametsi incursura ipsa in primorum ordinũ offensionẽ uidebatur. Quippe rem per se inuidiosam, fero ciusq̃ par erat in iudiciũ, quasi in theatrum adduximus scribendi tyrocinio, id quod tum demũ sensimus, cum iam opere edito (quod domi simul nostræ, & in officina chalcographaria cudebatur) q̃ inferbuerat animus, paulatim deflagrauit: et hactenus tamẽ ĩpune ferre nobis cõtigit ab ijs etiã, ad quos ea res maxime p̃tinebat, nedũ ab illis hominibus, quiscũ necessitudo nobis humaniorũ literarũ nomine intercedit: quanq̃ impunitatẽ mihi stolide fortasse promitte rem, nisi etiam gratiã me iniisse ijsdẽ ab ipsis iuris peritissimis experimento didicissem: usqueadeo quod cãdido atq; ingenuo proposito susceperis, etiã si in eo transigendo (ut est humana conditio) secus nonnihil imprudens admiseris, nõ solet id ferè non bene tandẽ euertere: nisi si forsan id est ueritatis numen, ut rem principio inuisam, aduersoq; rumore explosam, ad extremũ etiã popularẽ reddere plausibileq; potuerit. Quorũ enim hominũ odium inexpiabile contraxisse musteo adhuc opere uidebar, eorum nunc occursum uix fero, de pollicitatione me reliqui uoluminis conuiciose appellãtium. Quorũ autoritati tantũ tribuo, ut rem depositam, nescio an abiectã retractare denuo coactus sim. In qua ipsa cum occupatus essem, animi causa (ut fit) auocamentũ quærentis, parergon hoc arripui, initio quidẽ modulis diuerticuli destinatũ: rerum autẽ serie perpetua aliam atq; aliã deinceps cõmentationẽ ingerente eò usq; progressum me esse sensi, ut ex parergo, id est operis instituti diuerticulo plenũ opus factũ sit, ut græci dicũt, ὥς τι κ̀ τὸ πάρεργον ἔργον γέγονε. Hæc satis ad exteros, Italos & alios ubicunq; gen-

Annot. T andinis

tium literatos, quibuscũ sacris ijsdem initiati sumus, quibus quidẽ ipsis in musei cella contigit incubare, non etiam qui ex pronao (ut aiunt) musas salutauere. Eorũ enim nullũ ex albo reijcimus, quando id fieri nõ posse putamus, ut qui literarũ humaniorũ studio sint expoliti, non ijdẽ quoq; sint iudices nobis æqui. Ab nostris aũt metuendũ nihil erat, nisi quosdã homines primariæ autoritatis aut dictitare aut mussitare cõperissem, cũ unũ tantũ genus hominũ literarũ bonarũ studio aptũ atq; etiã natum esse, tum uero nos operã & oleum perdere qui in eo uitæ instituto ingenia exerceamus, nõ aliter ac lienosos qui instituantur ad cursum. Hoc quũ nostratium quidam resciissent, primũ mirari autores, deinde eo magis succensere, postrẽo re planè intellecta fremere. Sed reliqua, ut arbitror, silentio nunc premẽda, ut omnia in potestate habeamus si fortè illi æquiores esse cœperint. Nisi uero obscurũ esse potest, cur homines Franci externa ingenia sese exosculari dictitent, nec stomachi sui doctos in Gallia uidisse. Quos si ueritati inseruire potius q̃ animo suo indulgere existimarẽ, aut ea esse eruditiõe, ut latine loquẽtes intelligere sine magistri opa & prætoris possent, facilè (nisi fallor) ostenderẽ cur adhuc factũ sit, ut dicendi facultas olim uernacula Galliarũ, literis iãdiu in Italia illustratis, in Galliã nõ reuersa sit, transalpinarũ ipsam rerũ plus q̃ & par est & utile, cupidã. Qua (malũ) opinione fallere se in re tam clara hominũ iudicium credunt, qui ne in ijs quidẽ fefellerũt, quæ integumẽtis oĩbus cõpositi uultus speciosi'q; sermonis egerũt? Vsqueadeo enim oẽs hominũ sensus iã innotuere in uulgus, ut fidẽ quidã non faciant, uel si arã utraq; manu tenẽtes, ausi sint sanctissime deierare. Ita'ne uero si Frãci quidã hoĩes aut male obsequiosi, aut ex ingenio suo uiuẽtes, nec per istorũ geniũ iurare didicerũt, nec solitis hac ætate lenocinijs eorũ se potentiæ uenditare: satis digna causa fuit quã ob rem calcata charitate patriæ, odio trãsuersi aut liuore raperẽtur? mihi certe non uidetur. Atqui si ingeniorũ ipsi & doctrinæ (quæ nos quoque in externis mirifice agnoscimus) admiratores ueros credẽ

Dicẽdi facultas Gallis olim uernacula.

 sese uo

sese uolebāt, benigne igitur uel exteris faceret, idq; eo noīe, ut intelligeretur, cur uiros ipsi doctos præmijs asciscerēt. Sic enim eloquētiā & poëticā et literas elegātiores patriæ diceretur uel dedisse uel reddidisse. Nūc cū id non faciūt, uideant quæso ne externis uerba dare potius q̄ nobis facundiā optare uideātur: imò (ut planè loquar) ne subdolā mentē ꝓdāt, aut certe maleuolā, qui priuato uel studio uel odio instincti, (nā quā aliā causam cōijcere quisquā posset?) suggillationē patriæ inurere nō timeāt. De qua q̄ bene alioq̄ sint meriti publica fama uiderit. Sed criticā seueritatē cognoscere in hoībus impitis prætiū est operæ, Galli oīno hoīes nec ad poëticā artē nec ad oratoriā nati. Quis hoc iudiciū facit? hoīes germana in Frācia nati, in sinu Franciæ aliti & educati, & nūc in gremio eiusdē hoc dānātes. Qua igitur tandē fiducia hoc iudicare præsumūt? age quid tū postea? Qui à patria honestissimū quodq; decus meriti immeriti tulerūt, egregios ciues & patriæ amātissimos. Audiamus porrò, solis hominū Italis hæc studia capessere iure ac moribus licet. Sic enim fert cæli soliq; natura, ut infantes etiā illic diserte numeroseq; uagiāt. O acre iudiciū hominū, quibus tamē ipsis inter classica recitāteis Italos exaudire tātū uacauit. Siccine Frācos hoīes pituitosum fel habere ad iracundiā putāt, ut crassa quoq; ad studia præcordia, eorū ut stomachū improbitate tāta prouocare gaudeāt? q̄q̄ latius patet hæc contumelia, q̄ ut in literarū studiosis cōsumatur. Ad eos enim etiā pertinet qui literarū ipsi imperiti, ingeniosos tamen liberos & spei magnæ genuisse se arbitrātur. Porro etiā patet. Solis enim Italis doctos esse licet ac disertos per iudices istos nostros, musarū (credo) & Apollinis sanctissimos antistites. Qui ea fiducia utriusq; facultatis, atq; etiā linguæ utriusq; iudiciū præsumūt, quòd ut Ascræus olim poëta ex tempore factus ad fontē pegaseiū creditur, sic se anno uno aut altero cū doctis sup mēsam loquitādo uberem harū rerum scientiā hausisse credi uolūt. Quippe qui nasci in Italia doctos, non studio annorū triginta & amplius fieri putēt. En quibus te approbes, si Mineruæ suffragio

doctus

doctus haberi uelis. Heu miserã cõditionẽ nostrã, qui intabescimus literis, hasq; indignitates exorbere ac uorare cogimur, cõcoctu sane difficiles stomachis æstuantibus et biliosis: idq; eo magis, q̃d ius nobis non est ad primores aut principẽ prouocãdi, quorũ isti ignorantiæ imposturã ex animi sui sentẽtia factitant. Illa autẽ illa singularis est temeritas uel amentia, obtrectationis (ut ita dicã) tragulas in uniuersos intorquere, si quosdam fortè priuatim incõmodos atq; inuisos obstinarit ferire. Illi'ne ut irato animo tantum indulgendũ putent esse, ut propter unum aut alterũ expungendos à caluo (ut dicitur) ad caluũ è numeris eximant? uel quod quidam eorum huius calumniæ architecti dictitant, se cum omnia studiosorum diuersoria lustrauerint, adhuc tamen quod quærunt extra gẽtem Italã desiderare. Ecquod igitur capitalius uerbum ullum hoc uerbo esse potest? Quasi uero quisquam ignoret, sic eos bonos doctosq; cis alpes inquirere, ut qui diuersissima uia congredi cum hostibus festinant. Deus te perdat simultas, quæ oculis clausis in hominũ obtrectationẽ impingis, & uelut mẽte capta propositũ male uolũ tuum prodis. Tu ut tuorũ ingenia damnes, quorũ partim nec periculum feceris, nec alium fecisse quenquàm noris? partim ne facere quidem tu animo offirmaris, nec faciendum curare, cum tu id si uelis, facere fortasse non possis? tum deinde exteros (si dijs placet) commendatione inani quassáq; prosequâre, ut licentiore calumnia posis in quos uelis deseuire? Hic hic nigræ succus loliginis, ut perlepide inquit Poëta. Cedo igitur cui unquàm doctrinæ nomine benigne feceris, aut cui tu omnino non tua causa bene tantum cupiueris? Heu candor Mecœnatum eorum, quos & uidere nobis, & obseruare contigit: qui simul & studiosis sunt & reipublicæ desiderati, insigni ad posteros inclinatione rerum. Superi immortales, quantum inter animos hominum interesse dicemus? Illos ut heroicis annis editos, nihil appositius quàm uiscera charitatis appelles. Ita uniuersas cogitationes suas ad homines nostros iuuandos contulerant. Isti huiusmodi ani-

Hora. 1. Ser.

mum rebus nostris exhibent, ut ad delendum Francici nominis splẽdorem incubuisse uideantur: quos tamen & ipsos non adeo liuidos esse crediderim, ut nisi transalpinis rebus oculos cupidius adiecissent, premendi nostros gratia in cælum laudibus ferrent exteros. Quid enim consilij eos cepisse dicas? an ut eloquẽtiæ ac literarum gloriam desperare nos cogant? quid id eorũ refert? quandoquidem huius ætatis decreto, nihil cũ literis aulico comitatui: an ut gratiã ab Italis ineant? Sed quo inter Gallos ab Italis gratiã? Restat igitur ut aut priuatis studijs indulserint, aut non modo preterui, sed etiã propè modũ amentes iudicentur. Equidẽ libens ab ipsis audierim, utrũ'ne studia literarũ bonarũ hodie flagrantissima quãlibet iniquo tẽpore, restinguere illa sua obtrectatione sperarint, an oblectandi sui gratia potius ingenia prouocarint. Illud certe obtinere nulla autoritate possunt, ut oratorũ uel poëtarũ & historicorum libros nobis è manibus ut prophanis excutiãt, quas bonis iamdudum autoribus contrectãdis inauguratas habemus. Nam qui famæ dudum per ora hominũ iure uel iniuria obstrepenti moderari nequierunt, quominus in circulis, in ambulationibus et sobrijs & basilicanis, pro castris, pro concione, deniq; nusquã non actus eorũ obtrectaret, non cauillabunde modo sed etiã tumultuose: ecquid se illi iuris habituros putant in eorũ Mineruã qui literas didicerunt? scilicet hoc illud est, hominibus uenustis cupido incessit Gallicũ stilũ prouocandi, à quo sibi metuendum nihil putant, ut quẽ hebetẽ esse & plumbeũ dictitent. Nẽpe hac fiducia illudunt, Francicamq; Mineruam ut infantẽ & inermẽ despicantur, nec ægide terribilẽ. At ego ut Italos Francis ingeniorũ acumine præstare nunc inficiari nolim, sic non facile concesserim ut præstent etiã docilitate. Quippe ut primis omniũ latinorũ Italis post annos centũ licuit stilũ suũ ad cotem priscæ uenæ exacutũ, scribendo dicendoq; explorare: sic nostris obuiũ est, ut omnibus & antiquos & recentiores scribendo autores emulari. Nam salẽ eodẽ nobis pretio quo Italis præberi, docere istos potuerunt actores theatrici, qui satyricis eos salibus tos sæ-

tos sæpe perfricant, queis acriores non puto ultra alpem aut pyre nen inueniri. At enim innocentia succinctis omniũ rerum securis esse licet. Equidẽ hoc fatebor, si intra uallũ innocẽtiæ statiua se sem per habuisse rebus gerendis administrandisq; contẽderint. Dicere igitur hoc audeant, & ego illis ordines omneis iudices ferã, ni con stantis famæ testimonio reuincuntur, ut ne ad populũ quidẽ pro uocare audeant. Quare ego suaserim eis potius (si me autorẽ nõ re spuant) ut infenso animo uel alioqui male affecto usqueadeo ne ob sequantur, quin sese suũq; etiã fastigiũ respiciãt, rationẽ anteactæ uitæ habeant, nec in extremo summoq; actu sub persona primarũ partiũ indecorũ aliquid aut proloquantur, aut agant. Etenim quũ sint eorũ nõnulli præteriti tẽporis continentia & grauitate ita ob stricti, ut peccare ne tantulũ quidẽ sine crimine maximo nequeãt: ij meminisse debẽt uitæ suæ cursum non ad amussim popularẽ exi gi, sed ad eam quã sibi ipsi in mediocri fortuna præstitisse credũ tur, ut si à pristinæ probitatis et integritatis orbita ingressum quo quo modo detorquere uideantur, quicquid recte ac præclare ante fecerunt, protinus non uirtutis fuisse sed ambitionis existimetur. Nam qui alijs moribus uiuere prouecta iam ætate & ad instituta transire uidentur utilitati seruientium, ultimũ utiq; salutasse recta consilia atq; honesta dicuntur, perinde atq; ij solent qui ad tempo rariam modestiam bellissime compositi simul ac se euasisse ad res secundas sentiunt, tanquã emeritis simulationis stipendijs, ambitũ & cupiditatẽ profiteri perfricta fronte obdurataq; non uerentur. Aut igitur sibi post hac imperent studiosos Galliæ nõ odisse, pro cul ambitione summotos: aut si male loqui pergant, & utcunq; do ctis incõmodare, quosdam etiam expectent iusto dolori tandẽ ob secuturos: nec sibi eo nomine blandiantur quasi in sinu Iouis positi male audire nequeant, aut quasi dolorẽ animo quantũuis iniustum Gallica ingenia stilo exigere nõ possint. Qui enim quasi Aristar chos se oratiõis latinæ aut etiã architectos intulerũt, quũ minime ipsi esse didicissent artifices dicendi Gallicæ fortasse doctrinæ,

Italicæ discipulæ, extremam propediem manum accessisse sentiet: quum ex atrio libertatis, suis ipsi maledictis respondentes audiet. Neq; enim ex uno aut altero opere debuerunt omne genus structuræ omniumq; æstimare. Sed quid hoc crimen persequor, quũ ijdem ipsi qui literas Gallis adimunt non iam scientiã nobis elegantiorũ artium, sed etiam prudentiã omnino quasi sensum cõmunẽ abstulerint? Quæ contumelia non ad unũ tantum eundẽq; neglectũ ordinẽ, sed ad singulos uniuersosq; pertinet. Notũ est enim quòd eius societatis mancipes, quã minime decebat, nihil pensi habere dicuntur, quo minus errata sua luculenta clauo ductitãdo admissa, ignominia patriæ oblinerare nitantur. Proh supreme seruator! nonne satius erat nos culpã agnoscere quæ negari nõ potest, q̃ clauũ (ut dicitur) clauo protrudere, et culpã crimine expũgere? Antiqui Romani dixerũt maiestatẽ in populo, autoritatem in senatu esse: inde crimina maiestatis appellata læsæ aut imminutæ: at nunc inueniri esse dicũtur, qui non cõtenti rempublicam nõ iuuisse, imminuere etiã maiestatẽ clarissimæ gẽtis cupiãt: & qui doctos posse Gallos fieri cum negauerint, insuper prudẽtes in Gallia nec reperiri cõtendant nec inueniri. Qui quũ hæc dicunt, inexpiabili se inuidia flagrare nõ animaduertũt. Quasi uero cuiquam persuaderi possit quæstionẽ decretã de uiris bonis & prudentibus hoc tẽpore fuisse, quos uelut optiones sibi in rebus transigẽdis constituendisq; cooptarent. Verũ hos paulisper mittamus quibuscũ ex æquo non licet hãc iniuriã expostulare: ac uideamus cuiusmodi Homerus poëtarum sapientissimus, Achillẽ suũ finxerit, ut ex eo scire possimus an res nostra publica recte atq; ordine hoc tempore cõstituta sit: & mirari homines desinant, quòd per hosce annos primũ hominibus Francis animus cũ re simul concidisse uisus est. Ille igitur rerum humanarum perspicacissimus æstimator, quũ sub Achillis persona fortem ac strenuum militẽ eundemq; ducẽ formare statuisset, deã illi Mineruã instantẽ identidẽ finxit, quasiq; cõdocefacientẽ monitiõe po stica, nonunq̃ cæsarie reprehensantẽ cum præcipitẽ eum ferri atq; ira

Achilles Homericus.

bra excandescere sensit. Achillem aũt inducit inter iram & ratiocinationem alternantes, Mineruæ tãdem monitis obtemperãtem, strictum ensem in uaginã ira suppressa edomitaq; condentẽ. Vide re est illã quidem imperiose uetantẽ, hunc aũt iram obsequiose prementem. Illa ni pareat ipse numini, uindictã interminatur: hic po nit uim animi, ne non paruisse dicatur. Memorabile figmẽtum, ac memoria etiam atq; etiam tenendum, quo quid aliud poëtã significasse arbitremur, q̃ animæ duas partes irã & rationem? siquidem ille furorem iræ ac ferociã animi ratus circa præcordia grassari, rationis principatum ac moderamen animi parte summa capitis se dere censuit & uigere, uelut speculatorẽ à natura præfectũ, qui omnia circũspectaret, atq; ut auriga quadrigis, sic feruori ipse ani mi atq; alacritati moderaretur. Proinde quũ ille poëta fons ingeniorum dictus, talem strenuum militem, eundemq; ducẽ fortissimũ inducat, ut nusquam ita destitutus, ita deprehẽsus sit, quin præsto cõsilium & rationem habeat, (hoc est enim Mineruã uelut præstitem habere uel antistitem) planũ fit utiq; qui sapientia & pruden tia careant, res ab eis maximas nec bello nec pace geri posse. Porrò prudentia ipsa aut summa dote naturæ datur, aut literarum co gnitione cum sapiẽtia cõparatur: at utrunq; nobis adimunt qui no bis nec natura imbui nec studio institui concedunt. Caput uero er roris est, quòd nobilium natio indecoram esse literarum cognitionem claris penatibus ortis semper existimauit. Hac enim opinione effectum est, ut rerum nostrarum summa in tenebris plerũq; den sissimis hallucinetur. Nam quũ primores procerũ ignorantiã literarũ percupide sibi uendicent, ac nihil sui muneris esse in pacis ar tibus credant, euenit ut plurima aulæ consulta ex paucorũ commo do fiant, qui in rem ipsi suam suarũq; necessitudinũ concipere edi cta principis consultaq; didicerunt. Sic fit ut regio nomine paucorũ regimẽ obũbretur, nomen olim inuisum apud eos qui respublicas in populis et ciuitatibus cõdiderũt. At enim quosdã regibus subser uire necesse est, q ijs muneribus fungãtur q̃ p se reges obire iã nequeunt.

queunt, quis negat? Sed si eo amplius legitimum iam & regiũ esse cœpit illis omnia credere ac delegare, quibus ab latere & auribus principibus esse contigit, sint sane omniũ potentes, quando eò deliciarum uentũ est & inertiæ immunis & feriatæ: sed sint eiusmodi qui optimates uocari & cupiant & debeant, quiq; latus principis cingentes maiestatẽ eius augustiorẽ faciant. Nec dicatur unũ omniũ regem maximũ solo corporũ stipatu, quasi adminiculo subnixum, non animi uirtute ac scientia niti. Delectũ modo hominum principes habere instituant, literisq; & ingenijs & industriæ fauere: sic fiet ut nec doctorũ Francia nec prudentiũ inops reperiatur. Sed enim eo tẽpore doctos & sapientes necesse est latere et se cedere, quo tẽpore dissimiles ijs homines in lucem prodiere. Huius igitur mali causa est nobiliũ institutũ qui res consentaneas & mutua ope nixas, generis claritatẽ literarũq; peritiam, collidi inter se & dissidere putant: quo errore factũ, ut disciplinæ olim ingenuæ appellatæ ad plebẽ iamdiu transierint, non tantũ à nobilibus, sed etiã (o mores perditos) à sacricolis repudiatæ, ne non satis generosus esse & lautus antistitũ ordo præsulumq; putaretur. Inde autẽ illa extitit indignitas non tantũ incõmoda, sed memoria nostra etiã ferè dira quòd principes natura boni, sed blandimẽtis in curiæ capti atq; immunitatis cui à pueris insueuerunt, autoritatẽ regiam recte perperam, digne indigne factis accõmodant, quãdo semel omnia amicis permisere. Qui si literas scirent ipsi, gẽtilesq; sceptrorũ, nec sacrosancta utiq; nomina inuidiæ opponerẽtur, nec tam licenter ob oculos principales cercopum præstigiæ ludificari pergerent, quarum semper impunitas moribus nostris fuit uel à iurisdictione summa. Adde quòd senatus ille selectorũ prætorianus et castrensis interpres principis placitorũ, paucissimis sæpe uiris, hominibus haud ita multis cõstat partim literarum nescijs, partim iuris sui magis quàm publici consultis: unde uisi sunt aliquando turbines ex caligine densa consiliorũ oborti, late spes populariũ fortunasq; percellere, nequicquam superũ hominumq; fidem populo implorante.

Nobiliũ culpa iacent literæ.

plorante. Quid illud quale est? quòd cũ omnia pro potestate arbitrentur, cũ ita comitijs nostris præsint, ut sine eorũ auspicijs pauci renuntientur: non satis eorũ quidam habuisse dicũtur, meritos & graues permultos, & secundo rumore cõmendatos, aut aliquo uirtutis specimine cognitos præterire, nisi etiam proterua cõniuentia transmissos aut ignominia afficere conarentur, aut huiusmodi esse omnino scire se inficiari? Præterijsse dico? Quid si etiã obnũtiasse cõstat, quasi latẽs aliquod uitiũ obuenisset? siue id simultati datum est, siue ut ij tantũ præficerẽtur quos eis commodũ fuit. Qui si de cælo seruassent, ut existimari uolũt, perniciosas sæpe renuntiationes disturbare potuissent. Quantã aũt indignitatẽ homines hauri re cogũtur, cũ certo certius sit nihil sapere principi posse quod his prægustatoribus non ante placitũ sit & probatũ? Quin igitur urgemus ut confessionẽ ab inuitis exprimamus? Necesse est enim ut uel stupentia linguã palatumq́; se habere fateantur, uel certe amori odioq́; seruientia, qui insulsos à sapiẽtibus internoscere uel nolint uel nequeant, tametsi huiusmodi hominũ conatum non magis improbum esse q̃ irritum puto: siquidẽ studij ardorẽ restinguere premendo, aut secundæ famæ splendorem obscurare nituntur. Nam ut palma arbor in põdus attolli dictitatur, sic uirtus suppressa studio maiore erigitur. Opinionem aũt nõ uanis rumusculis collectã, sed claris industriæ documentis emanantem quis inhibere potest? Splendet enim splendet solidæ & expressæ uirtutis existimatio, etiam relictæ in umbraculis, aut procul ab ambitu remotæ: ut uice uersa in quibusdã fulgor adumbratæ uirtutis aut sapientiæ obruitur plena luce, cũ summo magistratu gerendo tanq̃ ad radios solis ipsi aut ad fasces admouẽtur. Equidẽ (ut ad eos redeã quos interim omiserã) libẽs ipse suaserim aut etiã postularim, si qui sunt ex ea secta Philoxeni superstites, qui rerũ Gallicarum transactores ideo in Italiã petendos esse duxit, ut nostrates homines rerũ actu summoueret, nõ quòd eorũ solertiã præ nostrorũ admiraretur, cõmodis ipsi ut immodicis comiter õrnamentisq́; perfruentes quæ no-

strarum

ſtrarum rerum clade quæſita nullus eſt qui non norit, externos ita ſuauientur ſi placent, ut Francos non deſpuant, ſatius id eſſe cenſeo q̃ offirmata iniquitate eorũ abrumpere patientiã qui res tacendas effari ſtentorea uoce poſſint. Neq; uero negauerim ſæpe è re Gallica fuiſſe, in rebus tranſalpinis externorũ operam experiri. Quoſdã enim aſcititios nouimus nõ modo induſtrios, ſed & explorata fidei, qui egregiã & ſingularẽ operam & quietis cõſilijs & bellicis rebus nauauiſſe dicũtur. Sed ſi in rebus domeſticis non modo externo milite ut iam fieri cœpit, ſed etiã in omni parte reipublicæ externorũ operã aſciſcendã cenſebimus, magis id adeo ut paucorũ cõmodis ſeruiãt, q̃ ut publice proſint, quæ tandẽ noſtrorũ erit functio, aut quãdo ſuæ tutelæ Francia reſtituenda dicetur? O tempora? o mores? Francia quæ olim ſibi, alijsq; & ſummæ rei chriſtianæ ſupereſſe uiſa eſt, nunc degener & infans, ne ſuis quidẽ rebus ſatis eſt uel agendis uel eloquẽdis. Rem ſuapte natura indignam, autores eius etiam fecerunt atrocem, indigni omnino ipſi qui uel intra uerba peccarent, nedum ut uiris ſtudioſis omni ope incommodarent, quos ſuffragio ſuo (ut ſcimus) prærogatiuo benigne ſubleuare debebãt. Quod ſi hoĩes innocenter induſtrios teſtimonio ſuo fraudaſſe uiri boni exiſtimatur officio nõ cõuenire, q̃d cauſæ ẽ q̃n magnũ in ſeſe dedecus admiſiſſe uideãtur, q etiã cupide fecerũt ut odiſſe crederẽtur? Vtinã aũt fieri poſſet, ut ſeſe noſtræ querelæ in eos tantũ impingerent, qui culpæ autores ipſi aut affines eſſe dicuntur liberius omnino nobis deſtomachari liceret: nũc aũt uererĩ ſubinde mihi ſuccurrit, ne aberrante hominũ conjectura in eos uis doloris incũbat in quos minime uellẽ. Sunt enim in quibus ne guttã quidem criminis huius hærere uelim, q̃q̃ eorũ culpa tolerabilior eſſet: ſed & eiuſmodi nonnulli feruntur, ut ſi ſtomachũ rurſus mouerint, patientiã omnino tibi imperare non poſſis. Quo fit ut rem ſpinoſam tractare uix innoxie queas, & tamen tanta uis eſt numinis ad ſtilum manum urgentis, ut periclitari malis quàm rumpi de genere patiẽtia. Næ ego ſatis admirari nequeo quorũdã hominum

amen-

amentiam, qui in rebus ipsi secundis famæ suæ consulere uel negligunt uel nesciunt. Nos tres uiros uidimus, qui ad magnos honores assumpti cælũ nostrũ impleuerunt nominũ suorũ celebritate. Quorum duo tũ æquales, tũ simul in actu summo rerũ Francicarũ fuerunt. Hos ita inter se iunctos diceres ut aërem & etherẽ. Quicquid enim potẽtiæ alterutri accedebat, alteri id omnino decessisse uidebatur, ut inter illa duo elementa ea est uicissitudo, quicquid alteri deperit, in alterũ ut infernè superneq; transeat. Verum ætheeus ille tum summa quæq; sibi uendicans, tum ad cælũ hominum uoce obseruantiaq; elatus, tã proxime etiã olympũ euaserat, ut quicquid Iunoni Iupiter inter suauia diceret, latere eum uulgo non putaretur. Quũ aũt ille alter fastigio fortunæ inferior libramento tantũ suo staret, doctrina scilicet industria & maiestate summo paribus magistratui, hic ui maiore fati supra omniũ aspectũ sublime ferebatur. Qui cum uotis tantũ non suis parcarũ fusos conuolui existimaret ac confideret, arrectissimã quanq; ceruicẽ submitti sibi uolebat. Cũ aũt ille alter eruditione Varro, animo irrequieto & uersatili Porcius, libertate nõ obnoxia Cato, superioris magis illius succũberet impotẽtiæ q̃ animo satis æquo cedere uideretur, id ad huius felicitatẽ fortunæ deesse tandẽ uideri cœpit, ut ille uelut obex è medio tolleretur. Id quod decimo magistratus anno obitu eius fortuito quũ contigisset, fatis iam haud dubie nobis male cogitatibus, ibi ille Seianus, ut uidebatur, gaudio immodico perfusus (quod alacritate futili & gestiente prodebat cũ suo comitatu) oĩa iam infra, supra, nutu uerti suo uolẽs suffecit statim in locum demortui, quẽ iamdiu designatũ habebat, siquid illi contigisset, ex cohorte obseruãtiũ: quo facto cũ in oẽis sese partes libere uersare cœpisset: (nullũ enim Catonẽ esse superstitẽ sciebat cuius superciliũ suprema sors aulæ uereretur) inde iam aperte domus eius cupiditatis, ambitionis obseruãtiæ clientelaris diuersoriũ fuit. Cernere erat omnium ordinum non colluuiem (nam id tolerabile esset) sed quicquid penè in quoque ordine decoris esse uidebatur, certatim

sese

sese addicẽtes aut spei alicuius certæ, aut repræsentati præmij aut toramẽto, aut postremo noxæ metu, si minus ipse cultus cõtemni ui deretur: quæ ut minima numero, ita potissima pars erat. Nã qui oĩa in potestate habebat quæ tũc erãt amplissima, is unus oĩbus sufficere posse merito credebatur. Quẽ aũt plus iure ac legibus hoĩes posse non dubie uidebant, extra eius præsidia agẽti securo uix esse hominũ opinione fas erat. Quin eousq; inualuit hominũ opinio, huius ut impotentia atq; illius obitu, aculei seueritatis, summæ etiã iurisdictioni excussi esse uiderentur. Habuit pro cohorte prætoria non modo candidatos principis, sed etiã miniatos, quorum stipatu se maxime uir clarus mirabatur, fremente ipso Ioue Tarpeio homi num eorũ miniatore, qui sibi eas opas exprimi ægerrime ferebat, id quod eum ipse uidi audiuiq; in Vrbe dictitantẽ fremebunde, cũ apud eum essem: quæ res in exitiũ penè uertit dominicæ familiæ, euentu primordijs congruo. Quis enim nescit uelamẽta illa beata non tam cocco imbuta q̃ cruore fuisse? O caram semper Franciæ mercẽ, & bellorũ pretijs comparatã: & sic quoq; (si dijs placet) nunc licemur? Verũ in eo eius in reliquoq; comitatu literatũ nullũ hominẽ agnouisses: nisi si quis erat forte unus inter externas cliẽtelas, tam procul enim id genus hominũ ab eius uestibulo summoue batur, q̃ ipse longe aberat ab eruditione iusta & liberali. Et alioquin nullus ei fermè eorum cordi erat, quos ille uir egregius de me dio sublatus fouisse uisus erat. Quippe ut ille uirtutis et doctrinæ columen ijs fauerat præcipue, qui aut ceruicẽ non obnoxiã, aut in dolẽ ingenij præ se ferre uidebantur: ita hic interioris aulæ manceps & dictator in comitatu regio, in delicijs nunq̃ uisus est eos ha bere, quos meritorũ prærogatiua magis q̃ suffragio aulicæ obseruantiæ fretos esse ac cõmendatos suspicabatur. Etenim cũ prostitutæ frontis homines in fidẽ ferè libẽs recipiebat, sicut amare & scortari à lenone sunt qui iucũdius esse putant, tum omnia beneficentiæ suæ accepta ferri uolebat, uir cætera egregius (ne meritis eũ laudibus fraudẽ) & in primis cõmendabilis animi sublimitate,

sordibus

sordibus auaritiæ, atq; omni obscœna uoluptate maiore: dignusq; qui uiam ueram intelligeret assequendæ gloriæ tantiq; fastigij su stinendi et perferendi, quod regium pene æquauit arbitrium. Cæterum soliuagus accipiter (ut est in hominũ prouerbio) nec in prædatu sociabilis: ut qui in rerum actu collegam ferre non posset: nã qui genesim summam habere se arbitrabatur, nullũ non fastigium sibi secundũ esse censuit. Hic cum fortunam perpeti sibi fauore aspirantem multum iam fatigasset, tandem grãdioribus inceptis obrutus, q̃ quibus par esse posset (ut neminẽ solitarius rerũ arbiter, ut dictũ est, in consortiũ admittebat) ipse quoq; fato concessit. Vnus (ut arbitror) omniũ quos ætas nostra meminit, æstu perpetuo iactatus, insusitatæ ante se felicitatis, ut præter omniũ fermè opinionem acciderit quòd ei fortuna summã manũ negauit, fauorisq; sui colophonẽ, destituta tot hominũ spe, & præsertim cohortis miniatulæ iam ad comitia honorũ fastigij uerticisq; properantis, quæ lõgius i psa expectatione hominũ protracta sunt. Tantæ aũt potentiæ non unum aut alterũ, sed cõplureis successores reliquit ex sinu tamẽ suo ante mortẽ productos. Nullus enim adhuc posthumus successor mortuus agnatus est, tãetsi eorũ unus fortunæ se litasse confidens cuius alũnus erat, uelut solus summi rerũ arbitrij creuisset hæreditatẽ, tãtos repẽte spũs sustulisse uisus est, ut præter insolentiam in uultu eminentẽ ferociã quoq; territãtẽ loquẽdo exhalaret. Is in summo magistratu dissimillimus sui factus, usqueadeo oĩa sibi suscipere permisit: & ad extremũ tueri quicquid ipse suscepisset fouẽdũ, ut dignos indignos, quos sibi morigeros semel expertus eẽt, in omni parte reipu. præficiẽdos curarit: moratos uero perinde ac morosos inutiles repub. existimãs q̃ potuit lõgissime in secessus ablegauit: utrisq; enim iratos superos esse credebat. Videlicet fortunæ indulgentia corruptus, atq; immemor personæ quam gerebat, quòd uirtuti debebatur, illiberali obsequio dãdũ esse cẽsuit. Ex quo factũ est, ut quã existimationẽ primis et secũdis uitæ actibus collegerat, eã ipse in ultimo eodẽq; summo actu totã effudisse uideatur.

Aliquandiu aūt autoritate grassatus assectis suis promouēdis, quū orbis formā nouam mūdo stupēte cœpisset architectari, subita manus iniectione uim parcarū expertus est, uir (ut omnes arbitrantur) summo magistratu dignus, si summū semper magistratū sperauisset ac nunquā adeptus esset: usqueadeo in secūda ei sorte consenuisse & uita perfunctū esse præstabat. Sed qui fortunæ oĩa tribueret, ut cuius præsentissimū numē in reb⁹ humanis esse existimabat, ne extremū quidē fortunæ obsequiū remittendum esse censuit. Hic est ferè eorū exitus qui modū nō nouerūt adhibere felicitati: Verū ille quoq; mortuus est, cū summi honoris cōuulsa maiestate, tū uero summæ curiæ lacessita seueritate: seminibus earū rerū iactis quæ insigni nostrarū rerū clade postea expiatæ sunt, & ea tamē morte felix existimatus. Horū uero omniū obitus ut successorū gaudio: ita secūdi & ultimi risu & cauillis omniū exceptus est, ueluti ludos sibi fortuna nobisq; factitāte. Nā primus ille & summus uita suo nō etiā nostro tēpore excedēs, orbā nō dubie rēpublicā nostrā reliquit & destitutā: alios uix statuas, utrū ex rebus ipsorum prosperis raptos, an potius dedecori impēdenti exēptos esse dicas. Tāetsi secūdus eo nomine desideriū sui nō modicum reliquit, quod eā rerū inclinationē quæ secuta est morari uidebatur, etiā si ipsum eius fundamēta primū iecisse cōcusso orbe nostro oēs opinabātur, Sed tamē utcūq; intererat superstitē eū esse: eo enim ueluti tibicine fultas res nostras creditū ē quāuis inclinatas impulsasq;, tamē nondū sic collapsuras fuisse. Accedit quod grādiora incepta sic reliquisse uidebatur, ut Apelles Venerē, quæ manū nō inuenit operis incohati præscriptū excepturā. Verū, o fluxā rerū humanarū memoriā, hic cū totū occidentē nominis sui uel gloria uel strepitu uel elatis spiritibus impleuisset, sic anima repēte concidit exhalata, ut nullius propè modū nunc in ore ac ne in memoria quidē uersetur. In quo mihi post hoc regnū conditū homo maxime falsus esse opinione uisus est. Nam qui cedrina familiæ suæ stēmata quæsiuisse sperabat & confidebat, ne sui quidē memoriā nisi exilē atq; fugacē

Cedrina stemmata.

reliquit

reliquit posteritati, sed scilicet cõmuni principum primorũq; Galliæ errore in quærẽdæ ueræ gloriæ circulo ipse lapsus est. Nã qui beneficẽtia & suffragatione ingenia literatorũ excitare debebat, atq; ad oĩa publice cõmoda honestáq; toto pectore incũbere, ut rerũ præclare gestarũ ueluti quibusdã gradibus in cælũ (id quod exoptabat) hominũ ore ferretur, monumentisq; æternis scriptorũ post mortem cõderetur, is ut Aspẽdius ille citharistes, qui oĩa sibi intus cecinisse dicitur, in libera penus amplissimæ dispẽsatione sibi suisq; prolixissime frãgẽs, publicæ opulẽtiæ dispẽdio se suosq; augẽdos ẽe cũ cohorte amicorũ assectarũq; ratus est. Atq; etiã (o stultum hominem) libẽs fecit, ut ornandis assentatoribus, ac supprimẽdis doctis & grauibus, autoritatẽ, & extruẽdis insanis ac portẽtosis prætorijs opulentiã uanissime cõsumeret: illã quidẽ (si superis placet) ex donatiuis uenialibus exuberantẽ, uacationibusq; diuendũtis sacrosanctorũ munerũ. Eorũ nõ absimilis qui ex materia cariosa & uermiculãte statuas sibi erigẽtes, prorogare eis sese in æuũ suisq; memoriã arbitrãtur. Sic Bagoarũ apud Persas immodica potẽtia, nihil post obitũ eorũ præter memoriã solã eunuchorum relinquebat. Deus immortalis quantũ interest inter hominũ cogitationes actus & instituta? Primus ille tot ingenij dotibus instructus, in muneribus obeundis remissus & cõpositus (nisi si iracũda seueritas uitio ei data est) ita se in magistratu gessit, ut in ei⁹ funere summi honoris maiestas, Frãciciq; noĩs splẽdor & claritas, elata fuisse uideantur, cuius rei opinionẽ auxit secuta rerũ inclinatio. At cõtra secundus incitatus & uibrãs. Tertius eo amplius præceps, eo maxime nomine memoriã sui rebus Gallicis inussere, quod felicitati et gloriæ Frãcicæ funus indixisse existimãtur. Hæc est enim omniũ opinio, hic sermo, quem fama tumultuose his annis circũtulit. Cui opinioni etsi iudicium meum non interpono, me tamen ipsorum miseret, qui cum essent in loco præcelso conspicuoq; positi: in sese nõ inquisierũt ipsi, nec obseruari se oĩm oculis tũc meminisse potuerũt. Viri alioqn cõmẽdabiles, si ferẽdo ipsi oneri maioris fati fuissent. Certe al-

Aspẽdius citharistes.

Donatiua uenialia.

te alter eorum qua erat animi præstātia errore magis ꝗ proposito lapsus uideri potest. Præclarū enim sibi esse uir literarum nescius existimauit, cohorte millenaria futilium hominū stipato, ultro per alpas citroq́; cōmeare, quos partim annuis cōgiarijs à rationario publico principisq́; donare instituerat, partim optimo quoq; præmio uirtutis testatissimæ sacro profanoq́; ornare. Qui si memoriā sui perpetuā cupiebat, monumentis utiq; præclare rerū gestarum eam fulcire debebat & stabilire. Ad eiusmodi autē monumēta cōdenda architectorū manus adhibendas esse intellexisset, nisi planè nescius liberalis doctrinæ atq; elegantiæ fuisset. Heu uana hominū opinio, qui eorū sortē suspiciunt ut beatā qui rerū potiuntur in aula strepitu plausibili, quū nullā aut exilē ipsi sui relinquant memoriā post unū aut alterū ꝗ moriūtur diē. Ego quidē uel miserabiles esse puto, præsertim quū inclinationes temporū & momenta rerum uelut Tantali saxū capiti principū ac fortunis eorū impendeant. Quin & imperiū ipsum quid est quod tātopere admiremur, ut numeris omnibus felicitatis ac beatæ uitæ coagmētatū, nisi principes ipsi sibi memoriæ posteritatis inseruiendū esse censeant? Quū postridie funeris inter regē uerū perpetuūq; & diurnum ludicrūq; nihil interesse putē, quales sunt aut ꝑsonati reges in theatro, aut ꝗ in peruigilio epiphaniæ, quū regalia agimus, regnū ad sesquihorā fabæ lusu sortiuntur. Refert igitur non quantum quisq; potentiæ assecutus sit, aut quàm numerosis hominum cultus sit cliētelis, sed quid in uita memorabile gessisse, quos mores, quos homines fouisse ac promouisse prodatur. Enimuero si & principes & rerū potientes hoc intelligerēt, tantū interesse inter utrūq; fungendi uel principatus uel honoris institutū, atq; si per uitæ agendæ curriculū hos quadrigis albis sublimes atq; ingenti plausu trāsuectos fuisse, illos plebeia & humili rheda nec secundo populo cursum peregisse diceremus, credo, ut est Gallorū animus gloriæ cupidissimus, nihil utique antiquius habituros fuisse, ꝗ ut bonorū & grauiū existimatiōi approbare se possent, & posteritati in alia atq; alia secula ostentare, quæ

re, quæ hominũ ipsa iudiciũ nec per sordes facere nec per ambitionem solet. Ecquẽ enim esse uel principẽ uel à principe proximum aut secundũ putamus, qui si germanæ gloriæ speciẽ intueri ac perspicere posse, eamq; regni uel potentiæ præmiũ unicum in hac uita ꝑpositũ esse intelligeret, in flexu uel ætatis uel inclinationũ rerũ quoquo modo hæreret, ac non ad extremã usq; metã sibi semper instaret? Equidẽ nullũ nec regũ esse arbitror, nec ĩ aula præpotẽtiũ, duntaxat eorũ qui similes sunt animo antedictorũ. Age uero si id quoq; scirent, rerũ gestarũ præmiũ solidũ perpetuũq; esse non posse, nisi ab ijs decretũ constitutũq; qui dicẽdi præconio laudes ducũ clarissimorũ pronuntiare didicerũt: num etiã tum Galliã literatis & facũdis fuisse carituram putamus? Certe ita existimo nostros ut alios quoq; nihil non assequi posse, simul ut cœperint assequi uelle. Et rerũ suarũ præcones Franciã non quoslibet, sed etiã Talthybiadas edituram, si modo hoc principes intellexerint, priscorũ regũ clarissima gesta ideo in obscuro iacere, quòd rite initiatos eloquẽtiæ scriptores non inuenerint ipsi nec æqualeis nec posteros. Quũ aũt per literarũ ignorantiã incuriãq; hoc principibus scire uel intelligere non liceat, fit ut q̃libet sublimes ipsi & erecti, hoc præstare ne queant, quin à recto cursu felicitatis gloriæq; exorbitẽt. Etenim cũ habenas ferè ignaris rectoribus cõmittant, illiq; in temonẽ peritos admittere raro in animũ inducant, qui fieri tandẽ potest, ut inoffenso cursu plaudẽdoq; ad metã perueniãt? Simul illa res alioquin illustres infuscat deformatq; indignitas, quod ĩ currũ sæpe assumptos huiusmodi uidemus, qui si res recte atq; ordine procederet, pedites ipsi quidẽ ad frenos adambulare deberent. Vtinã aũt ex eius officina quẽ superius diximus ut ex equo quodã Troiano primores omnes uiri heroicis animis uisendi prodijssent. Quidã enim eorum arduos eius spiritus & liuore auaritiaq; maiores, aliasq; eius uirtutes non æmulati, ut est natura humana docilis in sinistra, uitium illud eiusdem imitati sunt. Etenim uir ille animi nimius, admiratione summi apicis captus, quũ externarum tribuum suffragia immensis

Thalthybiadæ.

mensis pollicitationibus liceri instituisset, irudines illas belloru͂ æra rio nostro admouisse compertus est, quæ exanguem ipsæ rei Fran cicæ opulentia͂ suctu iugi sorptuq; reddiderunt. Olim aute͂ *elusus cum peteret ut Cæsaris ca͂didatus, didicit uti foro ut tempora tu͂ ferebant.* Quam *cupiditate͂ nulli non notam, ut tamen prætextu aliquo obtegeret uel perlucente, quu͂ emissarios emerendis obsequio centurijs ad capita classium dimittere statuisset, tum demu͂ exter nos admirari, & præmijs ascitos præferre nostris omni ope instiтit.* Ex *quibus internuntios, & sponsionu͂ sequestres præpopere de legit, quosda͂ ita futileis, ut qui strophis maxime inclaruissent, eos ipse appositissimos transigendis negotijs arbitraretur.* Nec nunc *fando audita narramus.* Oculis *enim hanc indignitate͂ in Italia et in* Vrbe *haurire mihi contigit: cum minime uidere putaremur qd̄ nulli non oculato patebat, & præterea irridenteis uidebam* Galli*cam simplicitatem homines peracutos: qui hominum delectum ha bere non nossemus, tum etia͂ quu͂ copia ingenioru͂ domestica no͂ ca reremus: & nos miramur iterum nos repulsam uerticis honoru͂ sa cræq; dictaturæ tulisse?* Ex *eo iam tempore motorios omneis actus atq; etiam turbulentos uidimus in theatro ditionis* Francicæ. O *beatam futuram te* Francia, *si intra te tantum felix esse uoluisses.* Nam *ex quo tempore extra fines auitos prosilire tibi uisum est, cu͂ charissima pignora longissime amandasti ad te nunq̄ reditura, tu͂ uelut abdicatis tuis, alienis sinu͂ pa͂dere destinasti.* Quod *si in re͂ atq; existimationem tuam futuru͂ uidebatur, ut ad te aut ge͂te aut cognatione potentatus pertinenteis omni ope reposceres: ide͂q; quan do nisi* Marte *disceptante atq; arbitro consequi nullo modo posses: uirium tuaru͂ specimen facere extra fines oportebat: oportuerit sa nè, quandoquide͂ arduum est rebus temperare prosperis.* Sed *quis te superu͂ infensus ita præposteram egit: ut choragis pastophoris pyrricham saltare præclaru͂ esse duceres? uidelicet nondum intel ligebas nec rei nec famæ tuæ ita rationem habituros: quin, quo iu re quaq; iniuria corollariu͂ illud belli assequi conniterentur: primu͂*

ueneran

uenerandissimũ (ut uocant) & ad extremũ beatissimũ, nullisq; cã cellis iudiciorum ambitionẽ perditã coërceri in ijs hominibus posse: quos fretos uertice sacrosancto uidemus iudices prouocare digitis argutulis. Verum ille primore impetu retro actus quũ ui maiore rem aggredi statuisset, omnesq; iam tribus aut laturus aut ablaturus uideretur, (& erat tum Argyraspidũ cohorte succinctus, præter alas obequitãteis) ibi tũ repente (o lubricũ gradũ felicitatis) à fortuna destitutus, uel ijs potius plagis indutus (ut est mens cæca mortaliũ) quas ipse texuerat, anxietati animi par esse nõ potuit ut multi opinantur: deprehensa enim felicitas cito curis grauioribus angẽtibusq; succubuit quarũ insolens erat. Hic & alter immatura morte rapti hoc lucri fecisse dicũtur, ne actuũ suorũ catastrophen uiderẽt patriæ luctuosam. Vtinã aũt eius sequaces, quorũ ad stomachũ Gallica nõ facit oratio, nõ magis Italiã q̃ Italos adamarẽt, aut certe Italicã doctrinã cum Italia, literæ (ut opinor) bonæ ex Italia non modo ad nos uenissent, sed etiã propè modum in Franciã cõmigrassent, & iã Franci homines essent capaces eloquẽtiæ. Sed quoto cuiq; unq̃ in Francia stipendiũ datum est dũtaxat non pudendũ? Amicos ipse ex Italia habui, à quibus non sine lachrymis diuulsus sum, quum prouincia paucorum crimine ingrata facessere se dicerent. Neq; uero neq; inquam Gallorum ingenia ad literas perdiscendas sint inepta: sed quia literæ lautiores nihil ad rem ampliandã patrimoniaq; factitanda hodie pertinere noscuntur, elegantiæ suæ frugẽ hominibus quæstuarijs atq; ambitiosis approbare nequeũt. Rem aũt facere q̃ gerere aut gestas res scribere maioris multo artificij magisq; expetendi apud nos esse creditur. Quo igitur tãtope Italos si nõ ad eruditionẽ Gallorũ? At res ipsa clamitare uidetur nõ Italicã doctrinã ex Italia, sed cõmoda, sed ornamẽta, sed qđ dicere nũc mussito paucis hoĩbus queri, quorũ hiãti cupiditati fortuna q̃uis ꝓfusa satisfacere neq̃t. Habeãt illi sanè silẽtia, qđ absq; captiõe nostra fiat: abstineant modo uerborũ cõtumelia, et aliũ prætextũ cõsilijs suis inueniãt. Sed q̃ præclare natura,

quæ simulationi sedem in fronte, sermoni in ore dedit? conspicuo ut in loco diu fallere non possent: fit enim perraro frons ut ita sermo ut subseruiat, aut uerba fronti congruant, quin male tandē conscia mens quoquo modo prodatur. Scitū etiā illud aiunt, diu neminem personam ferre posse. Verumenimuero quādo ad cardinem huius causæ peruenisse me sentio, atq; ad id aperiendū quod in aliud tēpus reseruandum esse duxi, uel aiam querelæ mihi contrahendæ sunt. Qua de re enim agitur explicare amplius non statui. Ignosci autem dolori nostro (cui nonnihil datū esse non nego,) ab omnibus æquum est, qui uel patriæ iusta charitate ducūtur, uel quos omnino nō pœnitet quantum in literis discendo profecerint, uel certe qui ingeniosos liberos sperant sese genuisse olimq; gētem illustraturos. Ego ne ut patriæ quæ me genuit, quæ me aluit, quæ me utcunq; docuit, deniq; cui obsides liberos dedi, ignominia affectæ nō condolescerem? non ijs natalibus ortus sum. Calumniā passæ nō patrocinium qualecunq; præstarē? haud ita ad hæc studia incubuisse uisus sum. Immo uero quum in patria literas didicerim, non actione populari potissimū experirer, an usui patriæ et ciuibus esse possem? Ecquæ autē tandem popularior esse potest actio q̄ quæ suum populi ius tuetur? quæ ignominiā popularē singulorūq; propulsat? Equidē sic contendo, qui ingenuis ipse parentibus natus sit, auūq; ac proauum ciere non ignobilissimos possit, nec se in seruitutē aliquādo abduci à plagiarijs hominibus passus sit, ut inter uenalitios in catasta illiberalis obseruātiæ seruili pretio indicaretur, idēq; ijs ornamētis quæ nec uirtute nec ingenio, sed potentibus in aula sup parasitando quæruntur, literarū studium antiquius duxerit, si nec aduersa Minerua hoc se facere confidat, dicēdiq; stipendia nō grauetur implere, illustrandi quoquo modo nominis sui ius ei esse debere, si quid ipse fortasse in medium comminisci & prosequi stilo possit, neq; ea spe illum prohiberi citra iniuriam posse. Hos ius sit sane Italorum ciuile aut propriū, modo nobis eo uelut translatitio liceat uti; quāquam reliquæ ferè gentes melius de se meritæ, id ius

non

non magis Italicũ esse q̃ prouinciale cõtendunt. At Italorũ extant opera quæ priscã literarũ elegãtiam instaurasse nobis ac retulisse iure creduntur. Quid tum? num per eos qui iam scripserũt cõsumptum omne argumentũ ostentãdi ingeniorũ putamus? aut num Itali quia primi hoc certamẽ instituerũt, ideo solis eis gloriã hanc sperare iure occupationis licet? Ego uero quod ad hoc pertinet sic propemodũ censeo, Italos hactenus meruisse ut iure (ut ita dicã) suo literis lautioribus studere uideantur: neq; inuitus fecerim ut Italiæ alũnis uelut maiorũ gẽtiũ scriptorib⁹ sedẽdi i orchestra hui⁹ theatri ius tribuã. Sed qs iã omni gradu atq; in quintã classẽ deiectos aut summotos Gallos esse patiatur? aut q̃snã est eorũ qui edicto quidẽ ignauioris metus nõ prohibeãtur postulare, quiq; iniuriarũ possint reos uel in tyrocinio quoquo modo insimulare, qui libens hoc cõmittat, ut ad se delatã certis autoribus contumeliam transmittens silẽtio, socordi etiã animo remisisse uideatur? tametsi quod ad me pertinet, absit ut quenquã ea de re reum deferre uelim aut postulare, eorum quidem quos alijs nominibus & ueneror & probo, si tamen secum agi ciuili animo pati sibi persuaserint, nec nunc eos mihi uideor postulare, sed insignem iniuriam apud eos ipsos expostulare si quidem audire ipsis uacat, & exaudire nos possunt. Verum esto (quod tamen pace dictum aliarum prouinciarum uelim) Itali hominum soli hactenus hoc nomine in cælo esse dicuntur aliarum gẽtium opinione: hoc est enim Italos hodie omnium ore celebrari. Sed si Herculem & Liberum & Castores in cælum ingentia merita subuexisse traduntur, cur non possint olim & alij scribendi industria, parem & similem Italis laudem mereri, atq; adeo ius ipsum sperare Quiritium? Neq; enim maiorum illi dij gentium quos etiã selectos antiqui uocauere, conscriptos illos deos meritorum suffragijs in cælum admisere, Itali in doctorum ordinem laudemq; adoptare grauabũtur, qui ingenij aut doctrinæ cõmendatione uidebũtur inclaruisse: sed etiam mediusfidius etiamq; uereor ne ineptire uidear, qui tanq̃ ad palum magno sudore depugnem. Quis

enim aut Italus alius quenquam unquam aut Gallum aut aliũ ex iu re manu cõsertũ uocauit ob id quod hanc ſpem laudis uſurpaſſe diceretur, quaſi in alienã poſſeſſionẽ temerarius inuaſiſſet? Noſtrũ eſt hoc crimen, qui etiã nullo uindicante, ius omnibus cõmune Frãcis abiudicamus, etenim externis q̃ noſtris iuſtioribus utimur: quos tamẽ ut iudices iniquos, ita minime infeſtos aduerſarios in re ipſa diſceptanda experiemur, ut ſpero. Nam quibus ingenia noſtra pro bare non poſſumus, ſi in certamen dicendi ueniretur, ij ne uelitari quidẽ & laceſſere pugnã latino more nedum pugnare iuſto marte poſſent ac certamine. Niſi ſi eorũ fortaſſe quiſpiã haſtas (ut dicitur) amentatas à comitatu ſuo mutuaretur, quo minus nobis anxie hæc cauſa agenda fuit. Apud hos enim ſi quid uel ſcitũ dixeris uel non inſulſum, ſtupida id aure ut fatuũ deuorant & tranſmittunt. Enimuero hæc actio etſi ita mihi cõpetit, quaſi caput & fortunas meas ut & omniũ Gallorũ in ea agi putem, tamẽ ita occupaui nõ ut cupide anteuerterim, ſed ita res nata tulit primæ ut eſſent meæ partes, nõ etiã ut breui ampliſſimæ futuræ. Erat & alioquin ſi cuiuſq̃, certe meũ, in hanc cauſam quoquo modo deſcẽdere, qui in his ſtudijs bonã partẽ ætatis iã cõtriuiſſem, nullius ſpe aucupij lucriq; ꝓuocatus. Proinde ita exiſtimari ab oĩbus uelim tantũ nõ integrã à me cauſam relictã eſſe ſucceſſoribus, ut ne libatu quidẽ magnope præflorata uideatur. Nã neq; mihi ipſi ita præſcribi põt quaſi oẽm aquã meã dicendo cõſumpſerim: ut ſi reos eoſdẽ aut alios repetere olim in mẽtẽ ipſi uenerit, nõ multæ iterũ horæ indulgeri mihi debeant. Cũ enim ſic agendũ duxi ne rei cardinẽ attingerẽ, tum uero ſic temperandũ ne iugulũ cauſæ quoquo modo peterẽ: nam quos et merita & faſces alioquin reuerẽdos faciunt, eorũ ſartã (ut aiũt) & tectam eſſe exiſtimationẽ decebat. Tametſi qui fieri poteſt ut ſtili modũ teneas? qui etiã hominũ patiẽtia irritati, nihil ſibi uideatur reliqui feciſſe (in hac re quidẽ) quo nocẽtiores fiant? Quotus aũt quiſq; faceret, ut à quib⁹ alioquin læſus publico etiam nomine iniuria affectus eſſet, nec ſe hilum profeciſſe modeſtia ac ſilentio

intelle-

intellexisset, ab eis gratiã inire turpi patientia cuperet? atq; iniuriam propulsare cum posset, commodis ipse suis potius quàm existimationi patriæ consulendum esse duceret? equidẽ ipse eousq; Aristippeus esse nõ possim: Proinde ut sit penes eos arbitriũ quo quisq; in numero in Francia esse debeat, malim tamẽ non nescios literarũ oderint quàm despiciant. Quid enim agas ubi tute aquã fluere tibi noris, & aut crimẽ agnoscere aut respondere cogaris? Atq; equidem propè est ut dicam tanti esse in Gyarũ ablegari, aut in Seryphum, dum aculeo dimisso libertas intereat. Qui si indignatione iusta orationis meæ uela implere uoluissem, rerum dicendarũ copia facundũ me fortasse ut quẽlibet, indignitas etiam reddere uehementẽ potuisset. Quin & libertatis fines bono & populari principe tã late patere q̃ ueritatis puto. Intra quos tãq̃ intra liberi⁹ præscriptũ expatiari licebat, nisi reorũ magis q̃ rei rationẽ mihi habendam esse meminissem. Nec uero *fortuna q̃libet improba tãta se flagrare inuidia diutius sustinebit, tantã ut in magnis uiris iniquitatem fauore immodico prosequi non desinat, si illi in posterum incõmodi ac molesti esse pergant: aderit enim aderit uotis euocata* Ne*mesis.* Cu*i animaduersionem eorum qui consecrãtes, qui rebus secũdis insolescunt,* Adrastiam *cognomento quasi ineuitabilem uocauerunt. Interim nos æquitate animi fretos suaui secundarum rerum aduersarumq; condimento, deuoratas omneis indignitates concoquere oportebit, nec à laudabili uitæ instituto hominum iniquitate aut temporum absistere.* Huiusmodi *enim stomacho eos esse conuenit, qui ad literarum studia amore sapientiæ non quæstus gratia incubuisse se dicunt.* Quippe *huius uitæ in seipso uersatur institutũ, nec aliud extra se inuitamẽtum maius habere potest, quod quidem ab hominibus pẽdeat aut à fortuna. Is quidem certe studiosi nomine indignus est, qui sese frui in studio non arbitratur optabilius esse, q̃ se in ius ditionẽq; fortunæ atq; istorum per ambitum permittere. Proinde hæc & huiuscemodi nõ Catonis aio (ut aiũt) sed* Ciceronis *stomacho ferenda sunt.* Ita *autem mihi superos oẽis*

[margin: Nemesis.]

[margin: Adrastia.]

propi-

propitios esse uelim(nulla enim religione maiore astringere fidem meam possum)ut rerum indignitate, non cuiusquam odio incẽsus hactenus stilo indulsi.Quare in primis eam mentẽ potentibus atq; autoritate præditis dari opto, ut in uniuersum prodesse uelint, ac singulis nõ obesse.Nihil enim nec generosius uelle nec innocentius possunt. Sin(quod absit)id fieri nequit,id nobis diuinitus dari ut aut ne possint studijs nostris incommodare, aut certe incommodando ne possint nos ab æquanimitatis gradu quoquo modo deturbare,in quo hactenus securitate felices acquieuimus. Erit tamẽ *aliquando(interim enim ariolari iuuat)principũ prouidentiæ cauere, ne eorũ nomina factiose supprimantur,qui publice aut honorifici aut utiles esse possunt:& prudentiæ uidere,si quæ familiæ ciuile fastigium præpetes excesserint, ut in classes circuncisis(ut dicunt)alis in ordinesq; redigantur.Nunc perorationis loco ingenia Gallorũ qualia sint,antiquitatis autoritate docebim⁹, solertis æstĩmatricis ingeniorũ gentiũ.ne gallomastiges Franci nimiũ posthac sibi placeãt,quasi soli inter nescios iudicio prædixi. Quo citius aũt hoc documẽto perfungar, unum tantũ eius rei autorẽ laudabo nec Italum ipsum nec Gallũ, & classicum alioqui testem,ne à quoquã refelli tantũ elogium possit,is erit potissimũ Strabo,genere Cappadox,eruditione græcus, iudicio priscus,cõuersatione incolatuq;* Romanus, *terrarũ multarũ peragrator ut ex geographia eius patet.* In cuius libro quarto de Gallis loquẽs ita inquit: τὸ δὲ σύμπαν φῦλον ὃ νῦν γαλλικόν τε καὶ γαλατικὸν καλοῦσιν, ἀρειμάνιόν τε ἐστὶ καὶ θυμικὸν καὶ ταχὺ πρὸς μάχην, ἄλλως τε ἁπλοῦν καὶ οὐ κακόηθες, διὰ τοῦτο ἐρεθισθέντες μὲν ἀθρόοι συνίασι πρὸς τοὺς ἀγῶνας, καὶ φανερῶς, καὶ οὐ μετὰ σκέψεως. *Vniuersa autem,inquit,natio eorum hominum qui Galli nunc & Galatæ appellantur, Martis studio flagrans, animo est strenuo & celeri ad conferẽda prælia. Alioqui mente candida & simplici,& ab improbis moribus aborrẽte. Itaq; iniuria lacessiti conferti coẽunt in certamina aperte nulloq; periculi adeundi respectu, eam ob rem tractabiles se moderatuq;*

Strabo.

Gallorum elogium.

tuq; faciles præbent primo cuiq;, ducem se eorum imperatoremq; professo. Idem inferius: πλὴν βίας καὶ τόλμης οὐδὲν ἔχοντες τὸ συναγωνιζόμενον. παραπεισθέντες δὲ εὐμαρῶς ἐνδιδόασι πρὸς τὸ χρήσιμον. ὥστε καὶ παιδείας ἅπτεσθαι καὶ λόγων. Præter uim et præsentiam animi nihil ad certamina adhibentes. Quòd si quid temere susceperint, facile utilitati cedunt: ob quod et doctrinæ institutionẽ, et literarũ studia, capessunt. Et rursus de gymnasio Massiliensi: ἐν δὲ τῷ παρόντι καὶ τοὺς γνωριμωτάτους ῥωμαίων ἀντὶ τῆς εἰς ἀθήνας ἀποδημίας ἐκεῖσε φοιτᾶν φιλομαθεῖς ὄντας. ὁρῶντες δὲ τούτους οἱ γαλάται καὶ ἅμα εἰρήνην ἄγοντες, τὴν σχολὴν ἄσμενοι πρὸς τοὺς τοιούτους διατίθενται βίους, οὐ κατ' ἄνδρα μόνον, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ, σοφιστὰς γοῦν ἀποδέχονται τοὺς μὲν ἰδίᾳ, τοὺς δὲ πόλεις κοινῇ μισθούμενοι καθάπερ καὶ ἰατρούς. Hæc autem Massiliẽsium institutio, Romanorũ hodie nobilissimũ quenq; pellexit, adeo ut pro peregrinatione quam studiorũ causa Athenas pridẽ suscipiebant disciplinarũ cupidi, nunc illuc se conferant: quorũ æmulatio Gallos quoq; excitauit ut pace per Galliam cõposita, ipsi ociũ à rebus bellicis amplectentes ad discendi institutũ animũ appellerent, non uiritim modo, sed etiã uniuersim per urbes: Quippe qui dicendi magistros (quos sophistas appellant) priuato publicoq; impẽdio oppidatim suscipiant, salarium illis statuentes perinde ac medicis. Nec literas Gallis Strabo, nec animum studijs liberalibus aptum promptumq; negat, etiam si eis ad prælia animos gestientes tribuat. Quanto igitur nostri maligniores, qui Francos præcipuam Gallorum partem in orbem Barbariæ redigentes, studiosorum industriæ summussim obloquuntur? Fidem apud uulgus comitatus regij facientes, quod ne nomina quidẽ disciplinarum unquã suspicari potuit. Quòd si olim Galli literis apti fuerunt, quæ tandem inuidia est, nunc quoq; in Gallia literarũ bonarũ studiũ cum successu excitari: siquidem publice nunc honos facundiæ ut quondam habeatur? nisi uero Strabonis ætate, quo tẽpore hominẽ deus induit, fieri id potuit Gallis adhuc semiferis, id nunc non poterit,

quo

quo tempore gens nulla moribus aut mansuetioribus aut elegantioribus uiuit. Quibus si ipsis disciplinarum expolitio & naturæ præstantis condimentum adderetur, undiq; certe & lauti Franci & perpoliti fuissent. Ex illo autem prisco Galliarum instituto emanauit illud Satyrici poëtæ:

Galli olim facũdiæ studiosi.

Gallia causidicos docuit facunda Britannos.

Notum est etiam certamen græcæ latinæq; facundiæ Lugduni olim institutũ ad arã diuo Augusto cõsecratã: ad quã idem Satyricus alludens in prima Satyra inquit:

Aut Lugdunensem rhetor dicturus ad aram.

Proinde nunc quum totus graias latiasq; habet orbis Athenas, digna tantum merces artibus statuatur: & spondebo non modo oratoriam & poëticam in Galliam, sed etiam Gallogræciã postliminio reddituram, & istos futuros ridiculos qui nullum exemplum esse contendunt hominis Franci in literis latinis priscisq; eruditi. Qui, si quando quis existat utraq; lingua se scire profitentes, Anacharsin (ut opinor) in Scythia esse dicent, aut etiam prodigiosum indictisq; supplicationibus procurandum & expiandum. Hos uix statuas utrum ignorantiæ damnes aut potius temeritatis, qui se nobis Aristarchos tam fidẽter ingerant. Quis enim præter eos ignorat linguæ olim græcæ studiũ tam solenne in Gallia fuisse, q̃ nũc est linguæ latinæ? Cuius rei iterum eũdem autorem citabimus, his uerbis de Massilia scribentem: καὶ φιλέλληνας κατεσκεύαζε τοὺς γαλάτας ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια ἑλληνιστὶ γράφειν. Eadem urbs Massilia Gallos linguæ græcæ studiosos fecit, & eousq; amãtes, ut contractus & conuenta apud eos græco sermone concipiantur. Hæc Strabo autor grauissimus de maiorib⁹ nostris scripsit. Quod igitur nec eloquẽtia nec studia elegantiora atq; humaniora in Gallia hactenus celebrata magnopere fuerunt, nec cælo imputari clementissimo, nec naturæ omnino gallicæ eidemq; humanissimæ debet, sed quorundam hominum rusticitati aut potius iniquitati, qui primos ordines in rerum nostrarum administratione duxerunt,

Philhellenes Galli.

eorũq;

eorumq; qui hoc dicunt ignorantiæ, uel(ut græci appellant)apiro caliæ, quod uitiũ est eorũ qui nec bona sua nouerũt, nec eorum usu acquiescunt qui serijs in rebus operã bonã ac strenuã nauare didicerunt. Neq; uero quo nomine appellẽ nũc habeo, quibus nihil non accersitũ placet, nisi si mirari nõ debemus ijs oĩa uernacula sordere, quos transalpina cõmercia nimiũ iuuare fama est, nec iuuare tantũ sed etiã adiuuare. Habet nimirũ quippiã externorũ admiratio, quod nec fronti promi uidetur, nec ore ab istis laudando fascinantibus: quod utinã in rem tandẽ nostrã atq; existimationẽ exeat. Cæterũ illi mihi uehemẽter falli uidẽtur opinione, qui cordatos uiros in Gallia ideo desiderari putãt, quod innata in arma alacritas parũ prudẽtiæ in cõsilijs agitãdis habeat. Hoc quũ uulgo nostrates homines dicũt, euẽta rerũ considerãtes, tũ dogma iã esse cœpit ab eadẽ secta cum superiore constitutum. Vtrunq; enim astruere maxime refert eorum. Quasi uero natura dissidium inter cor & manus ingenerarit. Ego uero in utranq; partem uiros animorum ualere puto quum recte animi ipsi formantur doctrina & institutis, & præsertim in ijs gentibus quæ naturæ plena dote præditæ, & corpora & mentes ad omnia uersatiles habent: cuius rei quũ Gallis Strabo testimonium præbet, tum usus ipse docet. Argumentum huius rei ualidissimũ afferre possem ex Græcorum Romanorũq; imperio: nam & Macedones inter græcos adnumero: Vtrunq; autem imperium non minus animis excolendis, q̃ corporibus exercendis quæsitũ est, & retentũ: quippe idem numẽ Palladis & Mineruæ, & Martios animos loricatis pectoribus, et togatis præcordijs aut palliatis uim iudicandi censendiq; inspirare creditũ est, neq; id quidem modo, sed etiam studiosis uim illam numerosa, solutaq; oratione dicendi. Quare antiqui Enthusiasmum appellauerũt uim dicendi scribendiq; diuinitus inferuefactam. Eodem id pertinet quod à Catullo & Virgilio dictũ est, ciuitatum arces Palladi eẽ sacratas. Vrbes enim prisci tam prudentia & literarum scientia, quàm robore & fortitudine capi retineriq; hoc figmento significare uo-

Apirocalia.

Enthusiasmos.

re uoluerunt. Aegyptij uero in ijs quæ Hieroglyphica apud eos dẽcebantur,(id est sacra quædam monumenta,non literis uocabula, sed scalptis rerũ animaliũq;figuris significãtia)Mineruam hemisphærio cæli superiore,Iunonẽ inferiore intellexisse dicuntur. Macrobius etiã autor est priscos summã ætheris partẽ,quam ætherem dicimus,Mineruã appellasse,ex qua mundi parte solari uirtute homini prudẽtia ingenerari putatur,propter quod Palladẽ Iouis capite editã poëtæ fabulati sunt. Ex quo intelligimus prudentiã & sapientiã ueluti iure suo cæteris uel rebus uel hominibus emimere. Qui igitur fieri potest ut ampla imperia quæ supra modũ ulnarũ quibusdã nos complecti uidemur nec manibus satis confertis quæri & retineri sine prudentia possint? Prudentia porrò(ut Græci dicunt) est ἀκρίβεια νοῦ, mentis cõsumatio, seu mentis exacta cõstitutio. Aristoteles: ἡ μὲν γὰρ σοφία ἐστὶ περὶ τὰ μετ' ἀποδείξεως, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ὄντα. ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταῦτα, ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄντα. Sapientia,inquit, uersatur in ijs quæ demonstratione constant,& semper eodẽ statu manent. Prudentia nõ item, sed in ijs quæ uicissitudinẽ admittunt. Et rursus: ἔστι δὲ χείρων φρόνησις τῆς σοφίας, περὶ χείρω γάρ ἐστιν. ἡ μὲν γὰρ σοφία περὶ τὸ ἀΐδιον καὶ τὸ θεῖον. ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὸ συμφέρον ἀνθρώπῳ. Sapiẽtia autẽ (inquit)præstantior est prudentia, utpote quæ circa æterna diuinaq;uersetur,quũ prudentia circa deteriora occupata sit, scilicet circa ea cotẽplanda quæ homini cõmoda sunt.Et rursus: αἱ γὰρ ἀρεταὶ πᾶσαι πρακτικαί εἰσιν. ἡ δὲ φρόνησις ὥσπερ ἀρχιτέκτων αὐτῶν ἐστίν. ὅπως γὰρ ἄυτη προστάσσῃ, οὕτως αἱ ἀρεταὶ καὶ οἱ κατ' αὐτὰς πράττουσιν. Cũ aũt uirtutes omnes sint administratiuæ,prudẽtia illis architecti uicẽ præbet: nam quo modo illa agendum iussit, sic ipsæ administrant,& qui secundũ eas agunt. Ex dictis satis liqt, sapientiã & prudentiã cognatas esse uirtutes, prudentiãq; aliarũ uirtutũ moderamen tenere: quo fit ut omnia nobis tollant,qui ciuiliũ disciplinarũ scientiã nobis cũ iudicio utilitatis negant. Hoc est enim tollere sapientiã & prudentiã, quas ciuitatũ conditores uno

nomine

nomine complexi sunt eloquētiæ. Nisi uero nobiscum eos agere benigne ob id putemus, quòd uelut uæcordi Galliæ strenuā manum gestientemq; cum gladio relinquant. Quid enim est aliud Gallos ad prælia promptos dictitare, bellis autem gerendis aut opportune suscipiendis consilium ipsis non suppetere? Quod ipsum quid est aliud, quàm hominem (ut dicitur) ex homine tollere? Nonne si animæ principem partem à corpore humano sustuleris, quæ remanebunt, cōmunia cum simijs nobis erunt? Equidem ut heroum olim gesta memorabilia non sine Theseo facta fuisse dicuntur, id etiam apud Græcos prouerbio attestante: ita sine sapientia & literarū peritia contendere & asserere nō dubitauerim nullos unquā populos rerū potitos eē. Siquidē nec Assyrij Chaldæis, nec Persæ Magis, nec Macedones literis græcis, nec Alexander Aristotele præceptore caruisse memorantur. Qui etiam ipse Homero quasi puluino indormire gaudebat, capiteq; incumbere eius poësi, eiusq; Iliadem gloriæ armis assequendæ instrumentū esse dictitabat & uiaticum. Eant igitur illi quouis gentiū, nec patriæ sese posthac imputent: qui humanarū rerum intelligentiā earum dicendo explicationem regno Franciæ explodunt, ultra alpes & pyrenen proterue summouētes, tanquam ferre cælū nostrum eximiæ dotes humanæ mentis nequeant sacrarū literarū tantum studio iurisq; accommodatum, utrunq; enim studium nobis homines benigni religiosiq; largiuntur. Atqui si uerum fateri licet, huiusmodi elogia Gallorū paucorū hominū crimine inualuerūt, quorū maxime interfuit pauca consulto ac ciuiliter agi, quibus ut quidq; uisum est ipsis, ita pro disceptato, consulto, decreto, atq; etiam transacto habitum est plerunq;. Est artis aulicæ inuentum, in ijs quæ paucis placita sunt, imperiosa placita principum adumbrare. Ita fit ut quæ priuatim paucis conducunt, ea regni totius ceruicibus capitali licentia iniungantur, ut ne gemere quidē populo oneri succumbenti liceat. Hoc cum nunc omnes & sciant & obscure non ferant (ut mos enim iam noster & nostris & exteris innotescit) ridiculum est quòd acuti quidam

Alexander Magnus Homeri studiosus.

dam homines fucũ se facere perinde ordinibus ut plebi arbitratur. Ego autẽ sic contendo, si acreis rerum consultos decretis aulicis faciendis adhiberi moris fuisset, & quidem bona fide adhiberi, nõ ut arbitri tantũ oculati & spectatores essent rerum præiudicio sanctiore transactarũ, (id enim iã diu translatitiũ esse constat) haud dubie nõ magnopere consilio pegrino accersitoq; egeremus. Quod genus nonnulli homines graues festiue amplecti feruntur, rei magis suæ (ut dicitur) q̃ publicæ prouidentes: quod tamen ipsa uiderit prouidentia, nunc enim earum rerũ iudicium libens sustinuerim. Quanto uero deteriores priscis Gallis nunc sumus, quorũ tantum fuisse studium audiendi attente quicquid in medium consuleretur, autor est idem Strabo: ut si quis censente alio cõmitteret, ut interfari uel aliter obturbare uideretur, uiator ilico magistratus minitabundus ense stricto in eum insurgeret: ἴδιον δὲ τὸ ἐν τοῖς συνεδρίοις συμβαῖνον· ἂν γάρ τις θορυβῇ τὸν λέγοντα καὶ ὑποκρούσῃ, προσιὼν ὁ ὑπηρέτης ἐσπασμένος τὸ ξίφος κελεύει σιγᾶν μετ' ἀπειλῆς. Sed tunc apud Gallos in medium consilia agitabãtur, sicut et non ita pridem homines consulti censere in consessu libere iubebãtur: nunc mos inoleuisse fertur ita publica scita faciẽdi, ut in potẽtiorum sententiã omnes pedibus eant. Consilij (ut fertur) est una mens & eadem sententia, tanta est inter homines cõcordia & charitas, quãdo in collegiũ nẽo assumitur nisi à collegis adoptatus, in uerbaq; collegarum adactus, uel salutator ferẽtarius (ut utar nũc uerbo comico) uel ui fati cuiusdam mirifici admissus. Hoc siue uerum fortasse, siue (quod malim uideri) mendacio permixtum est, indignum certe est, quòd famam id circunferentem ultra alpes et pyrenen cõpescere negligimus, id enim referre rerum nostrarum puto. Sed enim illud (ut aiunt) miro præconio dignũ, omniq; memoria prædicandum, quòd paludatos duces uidimus rerum bellicarum callentissimos imperia à togatis accipere coactos, qui nunquã castra ante uidissent. Togatis dico: quid si etiã ab infulatis? adeo martios oẽs spiritus hoĩes Frãci gerimus. Euge memorabile exemplum

Mẽorabilia Gallorũ priscorũ cõsilia.

plum, & insignẽ in omne æuum memoriã huius seculi facturũ: sed infensum Martis numen (ut exitu tandẽ patuit) præposterũ ordinem rerũ auersatum est, & tantã indignitatem secutæ e uestigio clades expiauerunt. Ecquonã unq̃ tempore post uiuorũ memoriam congruentius rerũ euenta cœptis respõdere uisa sunt? Vt enim nil non præpostere gestũ est, ita nihil non exitũ dirum habuit, unde æterna nota (quod refero mœrens) patriæ est inusta. Fatis certe non nostris moribus imputanda, ut intemperijs actos tũ fuisse nos putem, qui nec ius nec fas respiceremus, dirasq; imprecanteis oppressos obaudiremus. Eorũ fortasse uicẽ dolere nos debemus, si quĩ sunt qui in cõmuni crimine insontes, aliena inuidia uel flagrarint uel afflati sint. Sunt enim & mortui & superstites quos uarie fama premit eodem in reatu, ad posteros etiam non dubie transitura. Quo magis mirũ esse potest, quòd oẽs nunc uultus nostri uelut sordibus excussis ferocem etiã præferunt securitatẽ: nec de ore famæ componendo laborare quoquomodo uidemur. Verum hoc tempus mittamus quod tragicos penè euentus omneis habuit, & humana fortasse prouidentia maiores, quod utinam ipsum eximi hominum memoriæ posset, ne tragœdias excitare libẽs rebus iam lætioribus uidear. Quod enim bene cœptum est agi, spero deum approbaturum, quo hilarius etiam nunc uelut in portu naufragiũ cõmemoro, ut naufragi rasi ac pileati solẽt, præterito facti periculo loquaciores. Vtinã igitur fatalibus minis semel defuncti simus, nec uersuram fecerimus (quod ominari nolim) mutato creditore. Qua in re si spes non fefellerit, & bene omnia eueniant, nullas mortalium partes cõsilijq; nostri omnino fuisse credã, sed oĩa prouidentiæ supernæ accepta referenda censebo, quæ priuata (ut arbitror) pietate nõ publica exorata, luxatã rerũ nostrarũ summã, molli (ut aiunt) & facili articulo tractatã, nec opinãtibus nobis reposuit in sedem, admoto tẽpestiui laxamẽti fomẽto, ut tantisper utrisq; partibus respirare, quietisq; consilijs animum intendere appellaréque liceret. Hic sunt qui obnixe & refractarie fortasse contendant res

Frãcicas nõ posse in eodẽ cardine uersari gloriæ atq; felicitatis, si ijsdẽ manibus usura sit resurgẽs, quibus è gradu deiecta esse dicti tatur. Quod si omnibus itidẽ persuasum esset, adiurãdos per charissima pignora quosdã esse dixissem, ut paulisper istinc facessentes, ualidiores manus ne dicã tersiores, habenas rerũ tenere paterẽtur, præsertim quũ quorundã aut ætas aut ratio uitæ, receptui canere iãdiu uideatur. Sed si eodẽ capite (ut speramus) ijsdẽq; manibus dominus in gradũ nos reponat, erit omnino cur diuinũ bene ficium grãdius existimare possimus. Quare in eã spem sigillatim concipere uota debemus, quandoquidẽ ea publice nũcupare non so lemus: & fortasse præstat (quod aiebat Augustus) contentos esse hoc Catone, quandoquidẽ spes iam hilarior affulsit diuina benigni tate. Tãta est enim contagio in illo cercopũ conuẽticulo, uix ut inuenias qui fidem bonam illuc adoptatus agnoscat: alios confestim eosdẽ esse credas, ita sui dissimiles fiunt homines triduo uersipelles, & quasi ad fluuium lethen biberint pristinæ suæ sortis omnino obliuiscũtur: immo uero humanitatis ipsius atq; mortalitatis. O ueneficorum atq; fascinatorũ conciliabulũ cauendum auersandumq;: Vsqueadeo sensus omneis humanos afficere aulica illa delinimenta cernuntur, quasi uenena Circeia ac magica, partim ut honestatis & officij, partim ut actus omnis liberalis obliti esse uideantur. Quotus enim quisq; eorũ qui in adytũ semel illud beatũ ascenderit, ad familiaris postea & ciuilis amicitiæ officia, aut omnino ad æqui boniq; intelligentiam descẽdit, priusq̃ præceps ruit, aut inde depulsus est? Tum demũ aũt placidos eos uideas & mãsuetos, unã execrãtes aulicã, seq; ipsos deuouẽteis inferis, si unq̃ impostrici pel laci crediderint tenaciq; remoræ, cui⁹ olim uisendæ cupido ignaris incesserat: uidelicet quasi ab aula sibi exiliũ cõsciscere præoptarit, q̃ in ea cõsenescere morũ atq; animorũ certissima internicione: quũ sciamus neminẽ adhuc eorũ quibus in eam nassam ambitionis peni tus insinuasse contigit, ad quietem municipalem ciuiliaq; instituta nisi retrogradũ atq; itidem restitantem reuertisse. Vnde ioci basilẽ

cani,

cani, unde circulares, conuiuialesq; in oppidis excitantur fabulæ, quum ij quos excuriatos uocant, uelut ciuitate donati inter municipes cœpere profiteri. Hos cernere est aulæ relictæ desiderio uulltuosos, animosq; conspicue despōdenteis, ut qui tabifico dolore ægrescentes, ad extremū maciem lenta tabe desiderij perarescant. Vtinam igitur ij magistratus qui rebus iam accisis in id tēpus protracti sunt, quo pacificatoriæ legationis & pronubæ mentio, auspice (ut spero) prouidentia excitata est: (cordi enim id superis quoque fœdus esse credendum est, qui omnia in unum cōgruentia tempus apposite temperarunt) utinam inquam ijs magistratibus instinctu quoq; diuino ueniat in mentem, nunc nobis omnia esse prona si ad pristinam concupimus & contendimus reuolui felicitatem, hoc modo meminerint futuris benefactis præterita errata esse oblitteranda, ut uelut in telephio uulnere fabulantur, sic in nostrarum rerū clade eadē manus uulnifica medicaq; dicatur fuisse. Sic enim per me licebit eis coronam quoq; gramineam sperare quo nullum honorificentius præmium esse potest. Est in antiquorum prouerbio, sero Phryges sapere: nos igitur ab ijs (ut fertur) oriundi, sero saltē resipiscamus. Sed per deum superosq; omneis inter cæsa (ut solemus) & porrecta, alias res agere, aut nugari desinamus. Quisnam autem nostrū nouit an diuinæ satis misericordiæ ijs cladibus litatum sit? at nos rei uoti tanti pariter et dānati existimatione nostra sumus, nec exoluere animos religione in præteritū magnopere laboramus: tum hoc gallicum semper fuit eritq;, accinctos statim ut discinctos gloriari, ut est in prouerbio sacro. Hic me interdū meticulus securum esse non sinit, ut qui sciam ex propugnatoribus oppugnatores futuros. Verum ne odiosus esse uidear religione nimia et ominosa præsertim quum maioribus auspicijs (ut fama est) & lustratiore exercitu res gesturi posthac simus: Tandem ad institutū cum spe noua reuertar. Iuuenalis Satyra quarta. Mullum sex millibus emit: Aequantem sanè paribus sestertia libris, id est, inquit, Merula, pendentem libras sex pro numero sestertiorum: nam mille

nummos sestertius ualebat. Scribit enim Plinius Asinium Celerem sestertijs octo mullum emisse, quod pretium fuisse octo milliũ num mûm Macrobius tradit: Comprobari etiam hoc ab Horatio potest illo in loco:

Si quadringentis sex septem millia desunt
Plebs eris.—

Erat enim legitimus census equestris quadringentorũ milliũ. Merula in hoc lapsus, singulos sestertios mille nũmos esse dixit. Tranquillus in Cæsare: Annuam etiã habitationem Romæ usq; ad bina millia nummûm. In Italia non ultra quingenos sestertios remisit. Sestertios quingenos pro quingentis nummis posuit, Quo in loco Philippus Beroaldus: Interdum, inquit, hæc obseruatio apud eruditos custoditur, ut sestertios genere masculino usurpent significantes minutulam summam, Sestertia uero neutro genere pro maioribus summis, ut quadringenta sestertia pro quadringentis capiantur, quæ summa est census equestris. Sed hæc non semper ad regulam, inquit, sunt exigenda. Antonius uero Sabellicus, quãtum eo in loco addubitauerit, facile intelliget, qui eius commentarios legerit. Idem: Tranquillus in Augusto: Senatorum censum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies sestertium taxauit, suppleuitq; non habẽtibus. Quo loco idem Sabellicus, sic omnes, inquit, Tranquilliani codices, quos uidimus, habent: sed miruere id fuisset censum nõ augere, si ex octingentis millibus nummûm ad duodecies sestertium contraxisset. Quare aut hæc nostra, aut nulla, quod uideã, alia quadrare poterit lectio. Erit igitur uera lectio non duodecies sestertiũ, sed duodecies cẽties sestertium, ut ex parte tertia auctus sit census, quod idem ualet, ac si dicas: uoluit Augustus, ut singuli senatores, qui octingenta possederant sestertia, mille & ducenta possiderent. Habuit enim sestertium mille nummos: hactenus ille. Cuius uerba Beroaldus dissimulans duodecies cẽties legit, et itidem, ut Sabellicus, interpretatur: ut sit sestertiũ pro mille nũmis. Hæc eius emẽdatio cuiusmodi sit, postea uiderimus: nunc

ad reliquas autoritates pergamus. Idem Tranquillus in Cæsare: Ludis Decius Laberius eques Romanus mimum suum egit, donatusq; quingentis sestertijs & annulo aureo sessum in quatuordecim ex scena per Orchestram transijt: quingenta sestertia haud dubie pro equestri censu posuit, sed qui iam auctus esset. Sallustius in Catilina: Ad hoc si quis indicauisset de coniuratione, quæ cõtra rempublicam facta erat, præmia decreuerunt seruo centum sestertia & libertatem: libero impunitatem eius rei, et ducenta millia sestertium. Vbi interpres Laurentius (ut arbitror) Vallensis sestertium duas libras & semis significare dixit, & nihil præterea addidit. Plinius libro IX. Duo fuere maximi uniones per omne æuum: utrunq; possedit Cleopatra Aegypti reginarũ nouissima, per manus orientis regum sibi traditos. Hæc cum exquisitis quotidie Antonius saginaretur epulis, superbo simul ac procaci fastu, ut regina meretrix, lautitiã eius omnem apparatumq; obtrectans, quærẽte eo quid astrui magnificẽtiæ posset: respondit una se cœna cẽties sestertiũ absumpturã, cupiebat discere Antonius, sed fieri nõ posse arbitrabatur. Et paulo inferius: At illa absumpturã se ea in cœna taxationem confirmans, solãq; se cẽties sestertiũ cœnaturã, inferri mẽsam secundã iussit. Ex præcepto, ministri unũ tantũ uas posuere ante eã aceti, cuius asperitas uisq; in tabẽ margaritas resoluit: gerebat auribus tum maxime singulare illud & uere unicũ naturæ opus. Itaq; spectante Antonio quidnã esset actura, detractũ alterum mersit, ac liquefactum absorbuit. Sic in omnibus exẽplaribus legitur. Iamprimum Plinius his uerbis significat cẽties sestertiũ immẽsam esse summã: ut quã imperator prodigẽtissimus Antonius una cœna absumi posse non crederet, & quanti unio æstimatus sit toto orbe nobilissimus. Quõ igitur credibile illud Trãquilli in Vitellio: Indicebat aũt aliud alij prandiũ eadẽ die, nec cuiq̃ minus singuli apparatus quadringentis millibus nũmũ cõstiterũt. Sic enim ibi legitur, non quadragenis: ut in Nerone. Quadringentis in punctum sestertijs aleam lusit. Plinius eodem libro Lolliam

Paulinā, quæ fuit Caij principis matrona, nec serio quidē aut solē ni cerimoniarū aliquo apparatu, sed mediocriū etiā spōsaliū cœna uidi smaragdis margaritisq; opertā alterno textu: fulgētibus toto capite, crinibus, spiris, collo, monilibꝫ digitisq;, quæ summa quadringenties sestertiū colligebat, ipsam confestim paratam nuncupationem tabulis probare: nec dona prodigi principis fuerant, sed auitæ opes, prouinciarū scilicet spolijs partæ. Hic est rapinarum exitus: hoc fuit, quare M. Lollius infamatus regum muneribus in toto oriente, interdicta amicitia à C. Cæsare Augusti filio uenenū biberet, ut neptis eius quadringenties sestertio operta spectaretur ad lucernas. Ego ex antiquis exemplaribus non nuncupationē sed aucupationē lego, hoc sensu: Lolliam paratam ex tabulis domesticæ rationis aui sui probare, quo titulo Lollius unumquēq; lapillorū unionumq; comparasset. Aucupatio enim lucrum significat. In antiquis etiam libris non spiris, sed spira legitur, id est crinium conuolutorum orbe. Cicero in prætura Vrbana. Dixi in prima actione me planum esse facturū C. Verrem sestertiū quadringenties contra legem abstulisse. Atrocia autē furta Verris fuisse in Sicilia, quam rapinis propemodū exhausit, ex actionibus ipsis Verrinis licet planè conijcere. Quorū tamen summā Cicero non ultra quadringenties taxauit, cū omnia oratorie augeret, quāti scilicet Plinius rapinas orientis in M. Lollio æstimatas dixit: quod omnino dissentaneū est ab eo, quod Tranquillus de cœnis Vitellianis dixit & alea Neronis, si sestertiū quadringenties & sestertia quadringenta idem esse intelligamus, ut Tranquilli enarratores uoluerūt. Tranquillus de Claudio loquens, antequàm ad principatum assumeretur: Postremo etiam sestertium octogies pro introitu noui sacerdotij coactus impendere, ad eas rei familiaris angustias decidit, ut, cum obligatam ærario fidem liberare nō posset, in uacuum lege prædiatoria uenalis penderit. Vix hoc conuenire potest cū eo, quod Salustius dicit de centum sestertijs, quæ ex præmio indicij seruo decreta sunt publice, ut ducenta libero. Quid illud eiusdē

Plinij locus.

Furta Verris.

Tr[illegible]

Plinij

Plinij libro XXIX. ubi de medicorum stipendijs loquitur: Quintus uero Stertinius imputauit principibus, quod sestertijs quingenis annuis contentus esset: sexcena enim sibi quæstu urbis fuisse numeratis domibus ostendebat: par & fratri eius merces à Claudio Cæsare infusa est. Quingena sestertia annuam mercedem fuisse dicit medicis sub Romanis principibus, & quadringẽties sestertium, ut immensas rapinas in Lollium criminose extulit. Quid illud Trãquilli de testamento Augusti, quonam modo explicari poterit? aut quid animi tandem eo in loco interpretes habuerunt? Legauit (inquit) populo Romano quadringenties, tribubus tricies quinquies sestertium, prætorianis militibus singula millia nũmũm. Cohortibus urbanis quingenos, legionarijs trecenos nummos. Ex hoc certe loco admoneri illi debuerunt: quomodo enim populo Romano satisfacere quadringenta sestertia potuissent, id est tertia pars census senatorij, præsertim cum in singulos legionarios trecenos sestertios legaret? Magnum autem militum numerum tunc fuisse ex eiusdem autoris lectione nouimus, qui in eodem Augusto quodam loco sic inquit: Ex militaribus copijs legiones & auxilia prouinciatim distribuit: classem Miseni & alteram Rauennæ ad tutelam superi & inferi maris collocauit. Hunc principem Orosius libro VI. scribit quatuor & quadraginta legiones habuisse ad tutamen orbis, id est imperij Romani. Eusebius aũt autor est cẽsu sub Augusto acto Romanorum capitum, quadragies semel centena millia censa fuisse. Age transeamus ad reliqua, quæ sequũtur in eodem loco Tranquilli: Reliqua (inquit) legata uarie dedit, produxitq; quædam ad uicena sestertia: quibus soluendis annuam diem finijt, excusata rei familiaris mediocritate: nec plus peruẽturum ad hæredes suos quàm millies & quingenties professus, quamuis uiginti proximis annis quaterdecies millies ex testamentis amicorum percepisset: quod penè omne cum duobus paternis patrimonijs, cæterisq; hæreditatibus in rempublicam absumpsisset. O dignũ etiam atq; etiam locum, qui planè enarretur, quod hactenus factũ

Copiæ Romanorum.

non est. Idem de Nerone: Diuitiarum & pecuniæ fructum non alium putabat quàm profusionẽ, sordidos ac deparcos esse, quibus ratio impensarum constaret. Laudabat mirabaturq; auunculum Caium nullo magis nomine, quàm quòd ingentes à Tyberio relictas opes in breui spatio prodegisset. Quare nec largiendi nec absumendi modum tenuit. In Tiridatem, quod uix credibile uideatur, octingenta nummûm millia diurna erogauit, abeuntiq; super sestertium millies contulit. Quæro, quonam modo consentaneum fuit Neronem principem profusissimum Tiridati Armeniorum regi non plus quàm mille sestertia dono dedisse, cum maneret diu in Vrbe octingenta diurna pensitaret? Idem de Caligula loquẽs: Nepotinis sumptibus omnium prodigiorum ingenia superauit: in extructionibus prætoriorum atq; uillarum omni ratione posthabita nihil tam efficere concupiscebat, quàm quod effici posse negaretur. Et paulo infra: Ac ne singula enumerẽ, immensas opes totũque illud Tyberij Cæsaris uicies ac septies millies sestertiũ, nõ toto uertente anno absumpsit. Quo autem intelligere possimus immensam quãdam pecuniæ congeriem his uerbis significari, addemus id, quod idem de Tyberio in uita eius scripsit: Procedente (inquit) demum tempore ad rapinas cõuertit animum: Galliarũ & Hispaniarum Syriæq; & Græciæ principes confiscatos constat, ob tam impudens calumniarum genus, ut quibusdam non aliud sit obiectum, quàm quòd partem rei familiaris in pecunia haberent. Quantæ uero pecuniæ ex ijs confiscationibus exaggerari potuerint, uno patebit exemplo apud eundem in Caligula, qui Tyberij successor fuit, de quo in initio principatus cum optimum principem simularet, ita inquit: Si quibus regna restituit, adiecit & fructum omnium uectigaliorum & redditũum medij temporis, ut Antiocho Comageno sestertium millies confiscatum. Quæ quanta sit summa, mox fortasse constabit. Age uero porro etiam etiãq; pergamus, et autores alios linguæ latinæ percenseamus, ut & rei difficultas appareat, & huius suscepti laboris necessitas ac pretij

operæ

operæ, si diuina tandem benignitate propositi compos euaserim, & huius ærumnæ (ut ita dicam) umbratilis Hercules. Imprimum Tacitus libro duodecimo: Fixum est ære publico senatuscon sultũ, quo libertinus sestertij ter millies possessor, antiquæ parsimoniæ laudibus cumulabatur: de Pallãte liberto Claudij principis loquẽs: Cuius immodicas opes intelligimus ex illo satyrici loco saty. 1. Ego possideo plus Pallante & Licinis. & ex Tranquilli uerbis in Claudio: Libertorum ante omnes suspexit Narcissum ab epistolis & Pallantem à rationibus: quos decreto quoq; senatus non præmijs modo ingentibus, sed & quæstorijs prætorijsq; ornamentis ornari libenter passus est. Tantum prætera acquirere & rapere, ut querente eo quondam de fisci exiguitate, non absurde sit dictum, abundaturum, si à duobus libertis in consortium reciperetur. Eius autem senatusconsulti in Pallantis gratiam à senatu expressi meminit Plinius iunior, ad Montanum scribens his uerbis indignabundus: Videbis, deinde indignaberis, si legeris:, quod nisi legeris, non potes credere. Est uia Tyburtina intra primum lapidem, proxime adnotaui monumentum Pallantis ita scriptum: Huic senatus ob fidem pietatemq; erga patronos ornamenta prætoria decreuit, & sestertium centies quinquagies, cuius honore contentus fuit. Equidem nunquam sum miratus, quæ sæpius à fortuna quàm à iudicio proficiscerentur: maxime tamen hic me titulus admonuit, quàm essent mimica & inepta, quæ interdum in coenum, in has sordes abijcerentur. Quæ denique ille furcifer & recipere ausus est & recusare. Tranquillus rursus in Othone: Nec quicquam prius pro potestate subscripsit, quàm quingenties sestertium ad peragendam auream domum. De aurea domo Neronis loquens, qui iam sese interemerat. Et in Galba: Ad Neronis medium principatum in secessu plurimum uixit: ne ad gestandum quidem unquam aliter iter ingressus, quàm ut secum uehiculo proximo decies sestertium in auro efferret. Idem Tacitus libro itidem supradicto: Eodem Nerone oratore,

Bononiensi coloniæ igni haustæ subuentum centies sestertij largitione. Cicero in Philippica illa nobili: Vbi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, petebatur? Funestæ quidē illius pecuniæ: sed tamen, si ijs, quorū erat, non redderetur, quæ nos à tributis posset uendicare. Tu autem sestertium quadringenties, quod Idibus Martijs debuisti, quomodo ante calendas Aprilis debere desijsti? Et rursus: Syngrapha sestertij centies per legatos uiros bonos, sed timidos & imperitos sine sua, sine reliquorum hospitum regis sententia facta in gynæceo: ex syngrapha quid sis acturus mediterè censeo, & pro Flacco: Vel quod ait Luceius Lucium Flaccum sibi dare cupisse, ut fide se abduceret, sestertium uicies, & eum tu accusas auaritiæ, quē dicis uicies uoluisse perdere? Tacitus libro decimotertio de Nerone loquēs: Sed nobili familiæ honor auctus est, oblatis in singulos annos quingenis sestertijs, quibus Messala paupertatē innoxiā sustentaret. Aureo quoq; Cottæ & Aethereo Antonio annuam pecuniā statuit princeps, quanquā per luxum habitas opes dissipassent. Quo in loco, ne quinquagenis legēdum putetur: Tranquillus de eodem: Senatorū, inquit, nobilissimo cuiq;, & à re familiari destituto annua salaria, & quibusdam quingena constituit. & de Vespa. Expleuit censum senatorū: consulares inopes quingenis sestertijs annuis sustentauit. Et rursus in Nerone: Pompeium Paulinū uectigalibus publicis præposuit cum insectatione priorum principū, qui grauitate sumptuū iustos redditus anteissent, se annuum sexcenties sestertiū reipublicæ largiri. Et rursus: Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerent, & iterū: Bis & uicies mille sestertium donationibus Nero effuderat. ubi non mille, sed millies contra fidem exemplarium lego. Verūenimuero, quandoquidē immensa ac caliginosa autoritatum sylua restat, apud curatissimum quenq; autorum linguæ latinæ sparsarū, tempus iam uersandi cardinem ipsum obscuritatis esse duco, et illud fortasse præfandi per parodiam: Pandite nunc helicona deæ: ne, si in densiores sensim tenebras

Suetodo.

nebras insinuemus, nulla (ut sic dicam) face explicationis prælucẽte, interim lectores magis in hallucinationem inducere, quàm lucem aliquam afferre tenebricosis locis uidear. Proinde, ut rem obscuram illustrare quoquo modo possim, lucẽ ab ipso capite rei accersendam habeo. As igitur, qui & assis dicitur, ut antea dictũ est, libralis nummulus erat: quod nomen indiũ est nummo, iam inde ab eo tempore, quo Romanus populus ære graui pro nummo utebatur. Plinius libro uigesimoprimo de Scipione cognomento Surione loquens: Nec ei fuit in bonis funeris impensa: asses ergo con tulit populus ac funus elocauit: quaq; parte ferebatur, flores è prospectu omni sparsit. Tranquillus in Augusto: Ex nocturno uisu stipem quotannis die certo emendicabat à populo, cauam manum asses porrigentibus præbens. Idem nummus libella dicitur per diminutionem à libra, quanquam libella argentea esset, ut autor est Varro. Cicero in Verrẽ actione tertia: Ecquis Volcatio, si sua spõte uenisset, unam libellã dedisset? Libellam pro asse posuit, ex eo dictam, quòd libra æris ualebat, id est asse: cũ aũt minimã pecuniolã significare uolebant, assem & libellam dicebant. Idem pro Roscio comœdo de pœna plus petẽtium loquens: Si petierit sestertia quinquagintatr a, hic: nisi planũ facit sestertia quinquagintatria ad libellam sibi deberi, causam perdit, id est, si minimo quidem nummo minus debitum fuit, ex formula plus petitionis causa cadit. Plautus in Pseudulo: Si quidem hercle etiam supremi promptas thesauros Iouis: tibi libellam argenti nũquam credam. Simile illud Ciceronis in Verrem actione tertia: Ecquis Volcatio, si sua sponte uenisset, unam libellam dedisset? Libella autem argenti ideo dicitur, quòd nummulus erat argenteus, ut prædiximus. Quin & signata statim argentea pecunia constitutum, ut denarius nummus libris decem æris ualeret, & sestertius dipondio & semisse: qua ratione quaterni sestertij denariũ unum æquabãt, ut autor est Festus. Diu aũt populus Romanus æreo nummo usus est, cuius rei testis Plinius libro trigesimotertio his uerbis: Argentum signatum est anno

As nũmulus.

Libella.

Denarius, sestertius.

Vrbis quingẽtesimo octogesimoquinto, Q. Fabio consule, quinq; annis ante primũ Punicũ bellũ, et placuit denarius pro decem libris, quinarius pro quinq;, sestertiũ pro dipõdio ac semisse. Idẽ, Populus Romanus ne argẽto quidẽ signato ante Pyrrhũ regẽ deuictũ usus est. Libralis unde etiam nũc libella dicitur, & dipondius appendebatur assis. Quare æris grauis pœna dicta, et adhuc expẽsa in rationibus dicũtur: itẽ impẽdia & põdera: quin & militũ stipendiorũ, hoc est stipis ponderãdæ pẽsatores libripẽdes dicũtur: qua consuetudine in ijs emptionibus, quæ mãcupi sunt, etiã nũc libra interponitur. Hactenus Plinius. Ego in uerbis supradictis ex antiquis exẽplaribus duo uerba emẽdanda cẽseo, ut pro põdera depẽdere legatur, & pro mãcupi mãcipij, quid aũt sit dare & uẽdere mancipio, nos primi (ut arbitror) docuimus in annotationibus in pãdectas editis. Fuit aũt hic ordo rei nũmariæ, ut primũ Romani ære graui, id est nummo rudi et informi usi sint: postea ære signato, quod fuit sub sexto demũ rege: deinde argẽto signato anno Vrbis quingentesimo octogesimoquinto, autore Plinio, his uerbis: Seruius rex primus signauit æs: antea rudi usos Romæ Remeus tradit. Signatum est nota pecudũ, unde & pecunia appellata: Maximus census centũ decẽ millia assiũ fuit illo rege, et ideo hæc prima classis. Nũmũ aũt & sestertiũ idẽ fuisse notius propè erat, q̃ ut probari deberet, nisi in hoc Merula uir doctus falsus esset, ut supra admonuimus: & Calderinus uir ingeniosus nũmũ apud Iuuenalẽ Satyra sexta denariũ esse dixisset. Cicero in Verrẽ actiõe IIII. Facta est spõsio sestertijs quinq;: coẽgit Scãdilius recuperatores aut iudicem postulare, & paulo post: Coẽgit enim, inquit, Scãdiliũ quinq; illa millia nũmũ dare, ac nũerare Apronio. Et rursus inferius: Cogit Scãdiliũ Apronio ob singularẽ improbitatẽ, atq; audaciã prædationemq; nefariæ societatis se sestertia quinq; millia mercedis nomine, ac præmij dare: quinq; sestertia, quinq; millia sestertiũ, & quinq; millia nũmũ pro eodẽ dixit. Vitruuius libro primo: Ab senatu Populoq; Romano petijt, ut liceret trãsferre oppidũ, cõstituitq; mœnia,

Argentũ signatũ.

Libripẽdes.

Plinij locus.

Idẽ nũmus et sestertius.

...r Calderinj.

mœnia,& areas diuisit, nūmoq; sestertio singulis municipib' mācipio dedit.i. sestertijs singulis areas ædificaturis ciuibus uēdidit, q̄ res instar donatiōis, imaginē uēditiōis habet: quō & nūmo addicere Suetonio in Cæsa. & Valerio lib.v.M. (inqt) Cornuto prætore funus Hircij & Pāsæ iussu senatus locāte, q tūc libitinā exercebāt, tum rerū suarū usum, tum ministeriū suū gratuitū polliciti sunt: perseuerātiq; postulatiōe extuderūt, ut exequiarū apparatus sestertio nūmo ipsis præbētibus addiceretur. Ab huiusmodi cōsuetudine emanauit illud Vlpia. in l. si qs, de acqrēda poss. Si qs cōduxerit, & rogauerit precario uti possideret, si qdē nūmo uno cōduxit, nulla dubitatio ēqn & precariū solū teneat. Col. li. IIII. Vinitor, licet sit emptus sex uel potius sestertijs octo millibus, cū ipsum solū septē iugerū totidē millibus nūmorū partū, uineasq; cū sua dote. i. cū pedamētis et uiminibus binis millibus in singula iugera positas duco, fit tū in assem cōsummatū pretiū sestertiorum XXIX. milliū. Huc accedūt semisses usurarū sestertia tria millia & quadringēti octuaginta nūmni bienij tēporis: quo uelut infantia uinearū cessat à fructu: fit in assem summa sortis XXXII. millium quadringētorū octoginta nūmorū, qd quasi nomē sicut fœnerator cū debitore ita rusticus cū uineis fecerit, eius summæ ut in perpetuū prædictā usurā semissiū dominus cōstituat, percipere debet in annos singulos MDCCCCL. sestertios. Mirū uideri nō debebat p septē iugerū, octo iugerū apud Col. lectitari: nisi & apud Hermolaū in altera editiōe itidē legeretur, ea parte in qua castigationes cōdidit in librū decimūquartū Plinij, ubi hic locus citatur ad comprobationē eorum quæ de usuris semissibus triētibusq; & cētesimis ipse doctissime scripsit: Ita ut primus errorē non modo iurisperitorū, sed et omniū neotericorū ostēderit: quē locū si ad calculū exigere uoluit, facile fuit animaduertere errorem exemplarium. Quonam modo enim ex octo millibus (quod pretium serui uinitoris Columella statuit) & altero tanto, id est octo iugerum pretio, & octies binis millibus (quæ summa pro pedanda uincienda'que uine

Nūmo sestertio mancipio dare.

Addicere nūmo.

Locus Hermolai de usuris.

uitæ iugerum octo taxatur) confieri summa undetriginta millium possit? Quod si solum septem iugerum legatur, conueniet ratio. Id enim in promptu est, uel in digitos calculũ deducenti. Porrò, cũ in semissibus usuris millenarius quilibet sexagenariũ pariat, et quinquagenarius tricenariũ, ex uiginti millibus summa fit usuræ mille ducenti nummi, & ex decem millibus sexcenti: ex quibus sexaginta ideo deducuntur, quòd sors non triginta, sed undetriginta sit millium: quare semissis usuræ summa erit annua mille septingẽti quadraginta nummi, quæ in biennio duplicata tria millia qudringentos octoginta nummos sestertios efficit. Sic fit as sortis et usurarũ triginta duo millia quadringẽti octuaginta nummi. Rursus, si hãc summam sub semissibus usuris occupatam esse statuas, cum triginta millia ratione antedicta mille octingentos pariant, & duo millia centum & uiginti, id est mille & nongentos uiginti: & si quadringentos octuaginta pro quingentis intelligas, ut ex ijs triceni nummi annui pariantur, fiet summa usurarũ mille nongenti quinquaginta nũmi: alioquin, si scrupulose exigas (quod Columella neglexit) tot nũmi huic summæ deerunt, quot uiginti in anno pariũt, id est unus & circiter quadrans unius, id quod ideo explicare uoluimus, quia Hermolaus inexplicitũ reliquit, cõtentus admonuisse loci: nec aliquid præterea addidit, quàm id quod sequitur: Ex his *uerbis (inquit ille) euidentissime colligitur ex usuris semissibus non*

Centesima usura.

quinquagenos de centenis, sed senos duntaxat in annũ redire creditoribus: sicuti quaternos ex trientibus. Hoc quoq; (ut arbitror) *addere debuit, si in mentẽ ei uenit, cur cẽtesima usura diceretur, quãdo id plurimũ ualet ad fidem faciendã erroris deprehensi, qui per diu fefellerat.* Atqui, *cum hæc ratio centesimæ duodenos nũmos*

Menstruæ olim usuræ.

annuos in singulos centenarios pariat, & mẽstruos singulos, facile patet ideo centesimã dictam, quod cẽtesimo mense sortẽ æquet: usurarũ enim dies olim in singulos menses cedere existimabantur, ut hodie moribus huius urbis tertio quoq; mense cedunt earũ pensitationum dies, quæ pretio legitimo accepto prædijs imponuntur,

& mã

& mancipio dantur, & citra uitium fœnoris instar habent. Dicitur etiam centesima usura, ideo (nisi fallor) quia centesimus nũmus pro fœnore statuitur. Centũ enim nummi sortis, pariunt singulos nummos menstruos: A Græcis ἑκατοστὴ dicitur. Plutarchus in Lucullo: πρῶτον μὲν τὴν ἑκατοστὴν ἐκέλευσε καὶ μὴ πλέον εἰς τοὺς τόκους λογίζεσθαι. Vbi τὴν μερίδα subintelligo. Quod autem menstruæ esse censerentur usuræ calendariũ uocabulũ docet, quo iurisconsulti utuntur. Proindedcum centesima usura pro asse intelligatur, dimidiata semissis dicitur, & semis rursus dimidiatus, quadrans. Similisq; ratio in trientario fœnore statuitur, quod Antoninus Pius Romanorum princeps tanq̃ minimum exercuisse dicitur: ut patrimonio suo plurimos adiuuaret. Vidi homines iurisperitissimos, qui adhuc centesimam usurã cum Accursio intelligerent, nec Hermolao assentirentur, & ijs iurisconsultis, qui cum eo sentiunt, calculo (ut arbitror) offensi, quem non facile expediunt homines eius artis ignari: quæ causa fuit, ut eũ locũ explanãdum ducerẽ. Verũ ne de hoc posthac dubitetur, locus est apud Pliniũ in epistolis ad Traianum his uerbis rem manifestans: Pecuniæ publicæ domine prouidentia tua & ministerio nostro etiã exactæ sunt, & exiguntur, quæ uereor ne ociosæ iaceant: nam & prædiorũ comparandorum aut nulla aut rarissima occasio est, nec inueniuntur, qui uelint debere reipublicæ præsertim duodenis assibus, quanti à priuatis inueniantur. Dispice ergo domine, nunquid minuendã usurã, ac per hoc idoneos debitores inuitandos putes: et si nec sic reperiũtur, distribuendam inter Decuriones pecuniã ita, ut recte reipublicæ caueãt: quod quanquã inuitis & recusantibus minus acerbum erit, leuiore usura cõstituta. Duodenos asses appellat plenã centesimã, eo modo loquendi, quo nũc in ea re utimur, duodecimũ denariũ uel decimũquintum dicentes. Cicero in prætura urbana obijcit Verri quod pecuniam sibi attributã ad coemptionẽ frumẽti publici, apud publicanos relictã, unde erat attributa, duabus cẽtesimis fœneratus sit. duas cẽtesimas Cicero quatuor & uiginti asses in centena-

Calendariũ.

f rio

rios singulos dixit. Demosthenes orator in ea oratione, quã contra Aphobum unum ex tutoribus suis habuit, hoc apertissime docet: ait enim patrem suum Demosthenẽ Aphobosque quem tutorem sibi dederat, in testamẽto octoginta minas reliquisse dotis nomine, ut uxorem suam Demosthenis matrẽ, uxorem duceret, quas cũ ille accepisset, matrẽ tamen uxorẽ nõ habuit. sic igitur inquit: τὴν μὲν τοίνυν προῖκα τοῦτον τὸν τρόπον ἔχει λαβών. μὴ γήμαντος δ' αὐτοῦ τὴν μητέρα τὴν ἐμὴν, ὁ μὲν νόμος κελεύει τὴν προῖκα ὀφείλειν ἐπ' ἐννέα ὀβολοῖς. ἐγὼ δ' ἐπὶ δραχμῇ μόνον τίθημι. γίνεται δὲ ἄν τις συνθῇ τό, τε ἀρχαῖον καὶ τὸ τῶν δώδεκα ἐτῶν, μάλιστα τρία τάλαντα. Verum iste dotem huiuscemodi pacto habuit: quare cum matrem meam uxorem non duxerit, lege quidem iubente debet dotem cum usuris nouenûm obolûm restituere. Sed fac drachmales tãtum usuras eum debere, has si cum sorte aliquis supputauerit, duodecim annorũ spatio tria large talenta inueniet. Ego, cũ hanc rationẽ inirẽ, sic colligebam: octoginta minæ cẽtenariæ octo millia drachmarũ ualent, siue octogies centenas. Cũ aũt in centesimis usuris quilibet centenarius siue quælibet mina in anno duodenariũ pariat, si octogies duodenas drachmas ducerem, futuras in summa drachmas nõgẽtas sexaginta, quæ summa si duodecies ducatur, fiẽt undecim millia drachmarũ & quingentæ præterea & uiginti, ex quibus cẽtum & quindecim minæ fiunt, & uiginti drachmæ superãt. Quibus si octoginta minas, id est sortem addas, fiunt cẽtum nonaginta quinque minæ: ita tria talenta fiunt & quindecim minæ, cum LX. minæ talentũ faciant, ut infra uidebimus. Propter quod Demosthenes exacte summam colligere nolens, large uel prolixe tria talenta dixit pro tribus talentis & quadrante, nouem autem obolos pro sesquidrachma posuit. Qua ratione sesquicentesima usura procederet, quam ipse, ut omnino aduersario defensionis ansam præcideret, ad centesimã retraxit. Vsuræ sesquicẽtesimæ taxatæ erãt ex lege decem tabularum in rei uxoriæ actione, eodẽ autore in oratione πρὸς Νεαίρας, ita enim inquit. Νόμος κελεύει ἐὰν ἀπο-

Vsura sesquicentesima.

πέμπῃ

πέμπῃ τὴν γυναῖκα, ἀποδιδόναι τὴν προῖκα. ἐὰν δὲ μὴ, ἐπ' ἐννέα ὀβολοῖς τοκοφορεῖν. Lex iubet eum qui uxorem repudiarit, dotem restituere, alioquin moræ tempore interusurium pendere sesquidrachmale. Ea autē actio σίτου δίκη uocata est à Solone, ut ex eodem oratore nouimus. Itidē alio loco, ταύτας τοίνυν ἔχει τὰς τριάκοντα μνᾶς ἀπὸ τοῦ ἐργαστηρίου, καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ὀκτὼ ἐτῶν. ὃ ἐάν τις δραχμῆς τις τιθῇ μόνον, ἄλλας ὁμοῦ τριάκοντα μνᾶς εὑρήσει. Has igitur (inquit) triginta minas habet officina, & partum eorum octo annorū, quē si quis drachmali usura occupatū esse ponat, alteras pariter triginta minas inueniet. Triginta minæ quotānis tricies duodenas drachmas pariunt, id est trecentas et sexaginta, quæ octies ductæ, duo millia & octingentas octoginta drachmas ualent. Hoc in loco orator numerū auxit mina una & quinta parte minæ, superiore autem exemplo numerū diminuit, uel quia exacti calculi tædium uitare uolebat, uel ut summas potius rotūdas faceret: utrobiq; tamen clarum est eum drachmalem usuram dixisse, quam latini centesimā dicunt. Est enim drachma centesima pars minæ. Sic fit ut cētesima usura æquare sortē dicatur, qa cētesimo mēse drachma in minā euadit. Vt enim Rōani ab assibus, sic Græci à drachmis usuras denoīarūt, ut nos hodie à denarijs. Quòd aūt mēstruæ essent usuræ, aptius etiā ex oratiōe Aeschinis cōtra Ctesiphōtē ostēdetur. Criminose enī obijciēs Dēostheni, quòd ꝓ quodā Atheniensiū plebiscito (qđ Græci ψήφισμα appellāt) cuius ipse autor fuerat, à tribus ciuitatibus, in quarū gratiā id ꝓmulgatū erat, talēta tria dari sibi stipulatus esset: Cū Oritæ (inqt) bello exhausti id dissoluere nō possent, fœnus ei talēti spopōderūt, quoad talētū soluissent: ἀναγκαζόμενοι δ' οἱ ὠρεῖται καὶ οὐκ εὐποροῦντες, ὑπέθεσαν αὐτῷ τοῦ ταλάντου τὰς δημοσίας προσόδους. καὶ τόκον ἤνεγκαν Δημοσθένει τοῦ δωροδοκήματος δραχμὴν τοῦ μηνὸς τῆς μνᾶς, ἕως τὸ κεφάλαιον ἀπέδοσαν. i. Coacti aūt Oritæ cū pecuniæ inopia premerētur, uectigalia publica in talēti summā ipsi oppignerauere, et fœnus Dēostheni sceleratæ mercedis interim pepēderūt,

f 2 drachmas

usura drachmalis.

drachmas mẽstruas in singulas minas, quoad sortem reddiderũt. Hoc unum exemplũ maius estq̃ ut altero adminiculo egeat, quanq̃ & alijs exemplis non caremus. Cicero ad Atticũ li. VI. Ei tamen sic nunc soluitur: tricesimo quoq; die talenta Attica XXXIII. & hoc ex tributis, nec id satis efficitur in usurã menstruã. Simile est illud apud Athenæũ circa finẽ libri XIII. ex oratiõe Lysiæ. οὗτος ὦ ἄνδρες δικασταὶ ὀφείλων ἀργύριον ἐπὶ τρισὶ δραχμαῖς σωσίμῳ τῷ τραπεζίτῃ, προσελθὼν πρὸς ἐμέ, ἐδεῖτο μὴ περιιδεῖν αὐτὸν διὰ τοὺς τόκους ἐκ τῶν ὄντων ἐκπεσόντα. κατασκευάζομαι δὲ ἔφη τέχνην μυρεψικήν. ἀφορμῆς δὲ δέομαι. καὶ οἴσω δέ σοι ἐννέα ὀβολοὺς τῆς μνᾶς τόκους. Hic est iudices, qui cum uersurã fecisset à Sosimo trapezita ternis drachmis, ad me uenit, orãs ut se fœnore obrutum & facultatibus lapsum ne despicerem. Est mihi (inquit) in animo unguentariã factitare, sed facultas nõ suppetit. Si mihi mutuam pecuniã dederis, nouenos tibi obolos in singulas minas pensitabo. Hæc uerba ita intelligẽda esse dico, ut ternas drachmas prius pro tribus centesimis, & nouenos obolos pro sesquicentesima accipiamus. Qui enim q̃rebatur se graui fœnore ad inopiã redactũ, & ad pignorũ distractionem, ab amico postulat, ut dimidio leuiore usura pecuniã sibi mutuet: ut, cum officinã unguentariã instituerit, liberare se eo quæstu ære alieno possit. Siquidẽ singulæ drachmæ in singulas minas, ac singulos menses pensitatæ centesimam unã faciũt, quæ centesimo mense sortẽ æquat. Ita ternæ drachmæ ternas centesimas faciunt. Noueni autẽ oboli sesquidrachmã tantũ ualent, cum drachma sex obolos penderet. Fœnoris autem nautici exemplũ est apud Demosthenem in oratione, quæ πρὸς Λακρίτου παραγραφὴν dicitur, his uerbis: ἐδάνεισαν ἀνδροκλῆς καὶ ναυκράτης ἀρτέμωνι καὶ ἀπολλοδώρῳ φασηλίταις ἀργυρίου δισχιλίας δραχμάς. ἀθήνηθεν εἰς μένδην, καὶ ἐντεῦθεν εἰς βόσπορον. ἐὰν δὲ βούλωνται τῆς ἐπ' ἀριστερὰ μέχρι βορυσθένους, καὶ πάλιν ἀθήναζε, ἐπὶ διακοσίαις εἰκοσιπέντε τὰς χιλίας. ἐὰν δὲ μετ' ἀρκτοῦρον ἐκπλεύσωσιν ἐκ τοῦ πόντου ἐφ' ἱερόν, ἐπὶ διακοσίαις τὰς χιλίας. Id est: Androcles &

Drachma

drocles & Naucrates pecuniã fœnerati sunt Artemoni & Apollodoro Phaselitis ad tria millia drachmarũ, hoc ẽ triginta minas: cõuenitq́; ut Athenis pecuniã Mẽdan exportarẽt, indeq́; ĩ Bosphoron, aut etiã si placeret, sinistrorsum nauigare ad Borysthenẽ usq;, & rursus Athenas cũ mercibus redire. Statutus aũt modus fœnoris in millenas drachmas ducẽtæuicenæquinæ drachmæ. Quòd si post arcturũ portũ exeãt ẽ ponto ad sacrũ promontoriũ nauigaturi, tricenæ in millenas. Hoc perinde est, ac si diceret, in denas minas ternæ minæ uel binæ cũ quadrante minæ: quæ ratio longe abest ab illa centesima Accursianorũ. Hoc enim conuento fœnus non in mensem statutũ intelligo, sed semel in maris cõmeatum remeatumq́;, & in eius negotiationis exitũ. Hæc autẽ, quæ rettuli, uerba sunt syngraphæ nauticæ. Ipse Demosthenes in oratiõe, quæ παραγραφὴ πρὸς Πανταίνετον inscripta est, centũ et quinq; minarũ totidẽ drachmas mẽstruas τὸν γιγνόμενον τόκον esse dicit, hoc est iustam & legitimã usuram: μισθοῦται δὲ παρ' ἡμῶν τοῦ γιγνομένου τόκου τῷ ἀργυρίῳ, πέντε καὶ ἑκατὸν δραχμῶν τοῦ μηνὸς ἑκάστου. Quibus uerbis circa principium eius orationis positis significat, cõtractum illum nomine quidem conductionẽ fuisse, sed reuera mutuũ usurarium. Quem contractum ne quis improbandum censeret, addidit usuræ loco pensitationẽ menstruã se stipulatũ, quantã scilicet usurã stipulari per leges liceret. Eã autẽ esse in singulas minas drachmas singulas. Idem ἐν τῷ πρὸς Νικόστρατον. τίθημι οὖν τὴν συνοικίαν ἑκκαίδεκα μνῶν Παμβωτάδῃ, ὧν αὐτὸς οὗτος προὐξένησεν, ἐπὶ ὀκτὼ ὀβολοῖς τὴν μνᾶν δανείσαντι τοῦ μηνὸς ἑκάστου. Oppigneraui igitur diuersorium meum in sedecim minas Pambotadæ, qui eam pecuniam repræsentauit, in singulas minas octonis obolis quolibet mense creditori fœnoris nomine constitutis, atq; hæc & hoc ipso interprete & proxeneta facta est constitutio. Hæc usura centesimã triente excedit. Vsura autẽ apud antiquos duplex fuit, terrestris & nautica: Terrestris menstrua erat: nautica uerũ duplex fuit, una, quæ in alterã tãtum nauigationẽ statuebatur, (hæc

Vsuræ speci-es.

à Græcis heteroplus dicitur) altera ita contrahebatur, ut non aliter deberetur, nec ipsa, nec sors eius, quàm si nauis cum mercibus sospes domum rediisset. Hanc amphoteroplum dicunt, quasi in commeatum remeatumque taxatam: de quo locutus est Modestinus in l. prima de nautico fœnore. Demosthenes πρὸς Φορμίωνα. καὶ οὗτος μὲν ἐδάνεισεν αὐτῷ δισχιλίας δραχμὰς ἀμφοτερόπλουν, ὡς ἀπολαβεῖν Ἀθήνησι δισχιλίας ἑξακοσίας δραχμάς. Et hic quidem (inquit) mutuo dedit duo millia drachmarum pecuniæ utrobique traiectitiæ, ut Athenis duo millia drachmarum & eo amplius sexcentas reciperet. His uerbis liquet idquod supra diximus, usuram nauticam non menstruam fuisse, sed una in omne tempus nauigationis, & negotiationis constitutione taxatam. Fuit enim pecunia à Lampide nauclero Phormioni fœnerato mutuata Athenis in Pontum, & à Ponto Athenas. Et hæc ratio maior est sesquiquarta, & iure pandectarum non admissa. Nam legitima usura traiectitiæ pecuniæ non potest duplam centesimam excedere, ut autor est Papinianus in lege, nihil interest. A Græcis ἔφεκτος τόκος uocatur, id est supersexta usura. Cuius exemplum luculentum est in supradicta Demosthenis oratione: Nouissimum exemplum addemus ex Isæo in oratione περὶ τοῦ ἁγνίου κλήρου, in qua bona cuiusdam defuncti recensens & nomina, ita inquit: χρέα δὲ αὐτῷ τόκοις ὀφειλόμενα περὶ τετρακισχιλίας, ὧν τὸ ἔργον ἐπ' ἐννέα ὀβολοῖς ἑπτακόσιαι καὶ εἴκοσι δραχμαὶ γίνονται τοῦ ἐνιαυτοῦ. Nomina autem usuraria ad quatuor millia drachmarum, cuius quæstus singulis annis septingentæ uiginti drachmæ fiunt fœnore nouenum obolorum. Post hæc uerba quis controuersiam referre audeat eorum quæ diximus? Cum enim centesima in singulos millenarios centum & uiginti annuas pariat, sequitur ut sesquicentesima centum & octoginta pariat: qui numerus quadruplicatus septingentas et uiginti efficit. Nostra autem ratio hodie in pensitationibus & uectigalibus, quæ prædiis imponuntur, bessales usuras referre quodammodo uidetur: sed qui innocentius stipulari uolunt religione obstricti, aut ciuili fœnori detrabere aliquid, aut pretio addere solent.

Amphoteroplus.

lent. Vnciaria usura est cum centenarius singulos pariт, ut in lege Titium, de administratione tutorum. Qui autem religione soluti sunt, & hodie Epidecatum probant, nos uectigal decimarum appellare possumus: quod nec boni uiri probant, & inciuile iam existimatur, ex quo scilicet tēpore idem Hermolaus rem usurariam male esse intellectam à iuris enarratoribus docuit. Quandoquidē autem Pauli responsum in capitulo, si hæres, ad legem Falcidiam, uideo à iuris enarratoribus absurde esse intellectum, de eoq; ipse à uiris nō mediocriter in eo studio eruditis, interrogatus, Pauli sententiam penè ænigmaticam, Hermolai uero interpretationem sensi planè uideri ieiunam, ipsoq; Pauli dicto illis obscuriorē, licet ipse aliter existimem, idcirco mei muneris esse duxi, instituтoq; operi & proposito conuenire, eius responsi uerba enarratius explanare. Item, si reipublicæ (inquit Paulus) in annos singulos legatum sit: cum de lege Falcidia quæratur, Marcellus putat tantum uideri legatum, quantum sufficiat sorti ad usuras triētes, eius summæ, quæ legata est, colligendas. Hic primum hoc præfandum habeo, Quod cum ad Falcidiam exercendam legatorum ratio initur, ut constare inde possit, an ultra dodrātem à testatore legata producta fuerint, ea legata, quæ certā summam nō habent, legitimo pretio æstimantur. Esto igitur exempli gratia, ut seni aurei reipublicæ relicti sint annui in perpetuū: notū est eius summæ reddituū ab hærede alicūde cōparandū reiq; publicæ ab eo mācipandū, unde stabilē obuētionē eius summæ habere quotānis possit, aut pro eo pretiū dādum. Nūc igitur, si ratione legatorū ineūda quæratur, quantū hæres eo nomine imputare in rationem debeat, respondere possis ex Marcelli opinione & Pauli sentētia, non tantū imputandū, quanti sex aurei annui emi possunt trāslatitio et plerūq; usitato pretio: uel quāta est pecuniæ summa, quæ, si fœnerato collocetur, senos aureos quotannis parere potest ciuili & legitimo fœnore: Sed uberius ac plenius huius legati æstimationē ideo esse faciēdā, quod reipublicæ relictū est. Nā, cum per legē eos in tractatu de usuris, Iustinianus

Epidecatum fœnus.

l. Titium ff. de adm.

l. si hæres ff. ad l. Falc.

Augustus sanxerit, legitimam & ciuilem usuram esse semissem: si priuato ipse homini ponas aureos senos quotannis esse relictos à testatore, hæres tum non ultra centum aureos pro eo legato dedu cere in eam rationem poterit. Siquidē centenarius sortis (ut ex prædictis apparet) duodenariū quotannis parit fœnoris, tum quidem) cum usura procedit centesima: quare in usura semisse (quæ dimidia est centesimæ, senarius anniuersarius è cētenario conficitur. Sic fit ut legatū senum aureorū priuato homini relictū, non ultra centum aureos æstimari debeat, cum ea summa fœnori data, uulgo senos aureos pariat iuris concessione. At nunc cū reipublicæ huiusmodi legatum esse relictū positum sit, opinione Marcelli æstimatio erit *superioris sesquipla: quippe cū usura triētalis subsesquipla sit & hemiolia semissis, hoc est tertia parte minor, ut quaternarius subsesquiplus est senarij: senarius enim tertia sui parte superat quaternarium, hoc est binario: quod perinde est ac si dicas, senariū continere quaternarium & quaternarij semissem, propter quod hemiolius eius dicitur et sesquiplus. In hac igitur specie aureos senos legatos, cētum & quinquaginta aureis æstimabit hæres, tantūq; legatarijs eo nomine expēsum feret.* Quanto enim *usuræ modus à testatore taxatus minor est (unde legatum annuū percipiendū, tanto est summa maior (quæ pretiū est aut æstimatio legati.* Hic aūt *licet testator non cōstituerit summā, tamen iuris interpretatione taxasse existimatur,* Marcelli & Pauli *opinione: ita enim constitui legatum annuum fundariq; testatorē uoluisse ipsi interpretātur, nō ut plerunq; percipi posset, sed ut quouis tēpore: id quod tum euenit, cum pecunia leuissimo fœnore collocatur, uerbi gratia trientali. Siquidem ex ea prōptum est (quouis tēpore nomen facere, mutuūq; eam accepturū inuenire, ita ut inde conditionē suam longe meliorē efficiat, si frugi est debitor: idq; omnino est (quod responsum* Marcelli Pauliq; *significat.* Capitol. *in* Antonino Pio. *Ipse fœn⁹, inquit, triētariū hoc est minimis usuris exercuit, ut patrimonio suo plurimos adiuu aret.* Hodie *aūtē ū aut edicto aut lege municipali in hac urbe ma-*

be maximus pecuniæ fructus partumq;,in emptiũs pẽsitationibus, quas rentas quasi redditus aut reddẽtes lingua uernacula uocat, ratione bessalis usuræ habeat aut plusculo pleniorẽ, (octoni enim cum triente è cẽtenario conficiuntur) tantiq; municipali priuilegio redimi quãdocunq; possunt pensiones in urbis ædificia uẽditæ, quanticunq; emptæ sint. Verũ,ut dixi,hodie ubi legatũ reipublicæ factum esset,ipse ex sententia Pauli censerẽ,si sententiã rogarer, octonorũ aureorũ legatum paulominus centũ & quinquaginta aureis æstimandũ in ratione Falcidiæ aut alia consimili: quippe hæc summa sesquipla est sortis,ex qua municipali lege octoni aurei ferè annui percipiũtur, in ijs cõtractibus,quibus pẽsiones in prædia urbana aut rustica uendũtur: ita ut redhiberi possint ac relui,dũtaxat cum ita cõmodum est & libitũ uenditori, non etiã emptori.

¶Sestertius igitur & nũmus idem apud autores significant: quoniã quaterni denariũ ualent. Itaq; Cicero in Verrẽ actione quarta,cũ ita dixisset: Namq; cũ ex Sicilia legibus frumentũ in cellã sumere liceret, idq; frumentũ senatus ita æstimasset,quaternis sestertijs tritici modiũ, binis ordei: iste nũero ad summã tritici adiecto, tritici modios singulos cũ aratoribus denarijs trinis æstimauit. Hæc uerba uelut exponẽs paulo post ita subdidit: Verũenimuero cũ eẽt frumẽtũ sestertijs binis aut etiã trinis q̃busuis in locis prouinciæ,duodenos sestertios exegisti. Et uidẽ hoc declarat multis alijs in locis eiusdẽ actiõis. At uero denarius drachmæ põdus habebat dũtaxat Atticæ. Pli.li. XXI. Drachma Attica (ferè enim Attica obseruatione medici utũtur) denarij argentei habet põdus. Plutar. in Sylla: Potiꝰ rerũ Sylla,cũ multos occideret,et libertini generis homo quendã ex proscriptis occultare conaretur,& proinde à saxo præcipitandus esset, obiecit Syllæ,quòd una simul in domo uitã egissent: cũ interim ipse quidẽ pro superiore habitaculo duo millia nummũm,ille aũt pro inferiore tria millia mercedẽ penderet. Itaq; inter utriusq; fortunã mille nummos interfuisse, qui drachmas Atticas ducentas et quinquaginta ualebant. ὥστε τῆς τύχης αὐτῶν τὸ μεταξὺ

Denarius quaternis sestertijs ualuit.

Denarius drachma lis erat.

ταξὺ χιλίους νούμμους εἶναι, οἱ πεντήκοντα καὶ διακοσίας δραχμὰς ἀττικὰς δύναιτο. Idẽ in Bruto: Testamẽto cũ legasset Cæsar ciui cuilibet septuagintaquinq; drachmas: præterea reliquisset hortos, qui trãs Tyberim erant, ingẽs beneuolẽtia & admirabile desiderium omnes tenuit: de hoc apud Tranquillũ in Cæsare ita legimus: Populo hortos circa Tyberim publice & uiritim trecenos sestertios legauit: si septuagintaquinq; quater multiplices, trecentos efficies: qua ratione quinq; & uiginti drachmæ cẽtenos sestertios ualent. Idem Plutarchus in Antonio: Caius Cæsar adolescens hæres à Cæsare scriptus ex Appollonia rediit, debebat Romanorum cuiq; drachmas quinq; & septuaginta ex testamento patris. Apud Appianum tamen in secundo bellorum ciuilium ita legitur. Populo horti trãs Tyberim præbiti, singulis Romanorum ciuibus, qui in urbe aderant, quinq; & octuaginta drachmæ Atticæ collatæ. Sed errorẽ esse numeri nõ dubie affirmauerim: quippe idẽ Appianus septuaginta quinq; drachmas pro tricenis nũmis dixit, ubi de Cæsaris liberalitate loquens: Singulis, inquit, ex populo minam unam Atticam dedit: de quo Tranquillus: Trecenos quoq; nũmos, quos pollicitus olim erat, uiritim diuisit. Quo ex loco probari uidetur minam Atticam quinq; & septuaginta drachmarum fuisse, id quod apud Priscianum legitur, quod tamẽ postea explicabimus: Sed interim cẽtenariam minam intelligere oportet. Nunc igitur causam tenemus, cur sestertia singula mille nummos sestertios significent: nam duæ libræ & selibra, seu (quod idem est) mnæ duæ & hemimnæon ducentas et quinquaginta drachmas ualent, quæ si quaternario multiplicentur, mille nũmos efficiunt. Quõ igitur sestertij dicti sunt nũmi, quod duos asses & semissem singuli ualerent, id est dipondiũ & semissem, ita sestertia ex eo dicta sunt, quod duas libras singula et selibram argenti ualerent. Ita factum, ut quadringẽta sestertia, & quadringenta millia sestertiũ nummorũ antiqui pro eodẽ, ac sine discrimine significatus dicerent. Verum id adnotandum, quod librã nunc & minã centenarias intelligimus, indifferenter

Sestertia singula millia singula nummorũ significant.

Hemimnæon idẽ, quod selibra.

Quadringẽta sestertia et quadrĩgẽta millia.

fere

ferenter utētes, quod pōdo etiā idētidem appellatur. Plinius libro uigesimoprimo: Mnā quā nostri minā uocāt, pēdet drachmas Atticas cētū. quo in loco Hermolaus mnā, inquit, librā, minā, pōdo pro eodem nostri dicūt: ut græci μνᾶν, λίτραν, ὁλκὴν. quod dictum ut non usquequaque uerum est, ita in re nummaria libram & minam pro eodem ferè usurpari deprehendimus: uix ut differentiam animaduertere possis, quamlibet obserues accurate & latinos & græcos: idq́, cū ex eo uidetur quod de sestertijs diximus: tum uero ex sequētibus magis comprobatur. ὁλκὴ aūt interdum pondus significat, ut cum Dioscorides dicit, ὁλκὴ τριωβόλον, pondus trium denariorum: aliquando drachmā, ut apud eundem Dioscoridē idētidem. Drachma igitur nō modo pondus denarij Romani, sed etiam nummum significat eodem pondere percussum ab Atheniensibus, quod præter autorum exempla etiam uersus illi significant:

Libra, mina & pōdo pro eodem ponūtur.

ὁλκὴ.

Drachma.

> *In scrupulis ternis drachmam, quo pondere doctis*
> *Argenti facilis signatur pondus Athenis.*

Ventū iam esse ad locū præcipuū, horrore quodā animi sentio, instātis & proximi periculi magnitudinē reputātis: hoc est enim caput eius rei, quā agimus, hic cardo totius operis, hæc deniq; alea ancipitis incœpti, ut ostēdere aggrediamur uel demonstrare potius, quid inter sestertia cētum et sestertiū cēties intersit: trāsitus omnino & lubricus & abruptus, ut aut in baratrū quoddā errorū præcipitaturus sim, si in eo quicq̄ titubauerim, aut tenorē inoffensum seruare cōmētatio hæc nequeat, si inibi uel tātulū à ueritate deflexerim. Cū alioquin ita sit hoc opus coagmētatū, ita ex sese tractatus hic aptus, nulla ut ferè pars cōuelli citra cōpaginis ipsius dissolutionē possit. Ac mihi quidē audēdū omnino erat, & eorū exemplo periclitādum, qui res magni discriminis antea susceperūt, si nō etiā ea esset huius libri ratio, ut genium nullum (ut dicitur) habiturus sit, nisi superioris æui scriptorum placita deleuerit, ut si (quod abominor) propositi compos non euaserim, designatoris ridiculi atq; temerarij opinionem subiturus sim. Sed quid agas, ubi eò iam

Quid inter sestertia centum et cēties sestertiū interfit.

peruicaciæ uentū est, ut et moderari tibi nequeas, & consulere integrum non sit? Quum eorū occursum uitare nō possis, quibus hoc facturum te receperis, nisi si tibi publico interdixeris, id est nisi domesticum tibi cōsciueris exilium, aut abstrusum secessum & lucifugum? Agedum ab stupore animi rursus inferuescamus, et stilū iam languentem ad reliqua suscitemus. Audeamus deniq; (quando eō uētum est) affirmare homines doctissimos (quibus omnia propè modum debemus, toto (ut aiunt) cælo, id est cētuplicato errasse. Iam primum Cicero in prætura urbana: Dio quidam fuit Calesinus, qui cum eius filio prætore sacerdote hæreditas à propinquo permagna uenisset, nihil habuit tum neq; negotij, neq; cōtrouersiæ. Verres simulac tetigit prouinciā, statim Messanā literas dedit, Dionem euocauit, calūniatores ex sinu suo apposuit (qui illam hæreditatem Veneri Erycinæ cōmissam esse dicerent. Hac de re ostēdit se ipsum cogniturū: possum deinceps totā rem expedire, deinde ad extremum id (quod accidit) dicere: Dionē sestertiū decies centena millia numerasse (ut causam certissimā obtineret. Hoc cū dicat Cicero in prætura urbana (quæ secunda est in Verrē actio, idem in tertia actiōe hoc crimē repetēs ita inquit: Simul atq; è naui egressus est, dedit operā ut Calesinus ad se Dio cōtinuo ueniret. Hic est Dio iudices nunc beneficio Quinti Metelli ciuis Roman⁹ factus: de quo multis uiris primarijs testibus, multorūq; tabulis uobis priore actione satisfactū est, sestertiū undecies numeratū esse, ut eam causam (in qua ne tenuissima quidē dubitatio esset, isto cognoscente obtineret: ita sestertiū undecies Q. Dionem, quod hæreditas ei obuenisset, nullamq; aliam ob causam, perdidisse. Ex horū locorum collatione intelligimus (quod decies centena millia sestertium dixerat in secunda actione, hoc in tertio undecies sestertium dixisse: q̄q̄ in illa non decies cētena, sed undecies legendū est, uel utrobiq; decies. Quare decies sestertiū nō decē sestertia significat, sed mille potius, hoc est decies centena millia, summa scilicet centuplicata. Quod autē undecies sestertiū amplior sit summa q̄ quadringēta se-

stertia

ſtertia, ex eadem oratione liquet: Sequitur enim ſtatim poſt illud Dionis crimẽ & aliud, quod his uerbis proſequitur: Accipite aliũ in minore pecunia nõ minus impudentẽ calumniã. Soſippus et Epicrates fratres ſunt Agrigentẽſes: horũ pater ab hinc duo & uiginti annos mortuus eſt. In cuius teſtamẽto quodã loco, ſi commiſſum quid eſſet, multa erat Veneri: ipſos xx. annos, cũ tot interea praetores, tot quaeſtores, tot calumniatores in prouincia fuiſſent, haereditas ab ijs Veneris nomine petita non eſt: cauſam Verres cognoſcit: per Volcatium pecunias accepit ferè ad ſeſtertia quadringenta millia ab duobus fratribus. Quadringenta ſeſtertia Cicero minorem pecuniam decies uel undecies ſeſtertio appellauit. Quare iam ferè planum factum eſt decies ſeſtertium quadraginta partibus plus eſſe decem millibus ſeſtertium. Et rurſus ſtatim infra: Quae uis erat Volcatio tanta, ut ſeſtertia quadringenta millia duobus hominibus auferret? Ecquis Volcatio, ſi ſua ſponte ueniſſet, unam libellam dediſſet? at ego amplius dico: ſeſtertium quadringenties accepiſſe te arguo contra leges. Ex his uerbis liquido apparere poteſt, quadringenties ſeſtertium longe ampliorẽ ſummam eſſe quàm ſeſtertia quadringenta: cum omnia Verris furta quadringenties ſeſtertium aeſtimauerit, quae innumera et incredibilia ab eo recenſentur: ab uno enim homine, uno nomine, uno furto decies centena ſeſtertia accepiſſe dicit: à tota aũt Sicilia triẽnio & uarijs furtorũ, expilationũ, rapinarũq; nominibus quadringenties ſeſtertiũ (tanq̃ rem fidẽ excedentẽ) abſtuliſſe oratoriè uociferatur: tanti enim aeſtimari uoluit litem repetundarũ Verri ob iuriſdictionis furta, ob negotia faceſſita, ob improbas dinundinationes, ob interuerſas pecunias in frumẽto imperãdo, in locãdis decimis frumẽti, & ob expilationes publicas priuataſq; ſignorũ aereorũ, et uaſorũ argẽteorũ: quae crimina inuſitata eſſe uidẽtur, & fidẽ excedẽtia ijs, qui accuſationes illas perlegũt. Quare ipſe Cicero primã accuſationẽ ita claudit: Dicimus C. Verrẽ cũ multa libidinoſe, multa crudeliter in ciues Romanos atq; ſocios, multa in deos

*deos hominesq; nefarie fecerit, tū præterea quadringēties ſeſter-
tiū ex Sicilia cōtra leges abſtuliſſe.* Sic enim legit Aſconius Pedia
nus, q̄q̄ in exēplaribus CCCC. ſeſtertia legatur etiā manu ſcriptis.
Quapropter admirari hic ſubijt id quod Plutarchus de hoc ſcri-
pſit his uerbis: οὕτω δὲ τοῦ Βέῤῥου καταδικασθέντος, ἑβδο-
μήκοντα πέντε μυριάδων τιμησάμενος τὴν δίκην ὁ Κικέρων, δια-
βολὴν ἔσχεν ὡς ἐπ' ἀργυρίῳ τὸ τίμημα καθυφειμένος. Hac ratiōe
Verre dānato, crimini datum eſt Ciceroni quòd in litis æſtimatio
ne præuaricatus eſſet pecunia corruptus, ut qui quinq; & ſeptua-
ginta myriadibus litem eam æſtimaſſet: id perinde eſt ac ſi tricies
ſeſtertiū dixiſſet. Et hic myriades drachmarū intelligendum, quæ
tricies centena millia ſeſtertia ualent. Quare conijcio diu poſt exi
lium Verris Ciceronem orationes emendauiſſe: ut interdum mo-
ris erat, domi orationes limare & conficere, ut ex Cicerone eodē
intelligimus in Catone, apud quē Cato ipſe ita inquit: *Septimus
mihi liber originum eſt in manibus, omnia antiquitatis monumēta
colligo, cauſarū illuſtrium quaſcunq; defendi, nunc q̄ maxime con
ficio orationes.* Et ex Plinio Iuniore in epiſtolis. Exiſtimo tamē po-
tius apud Plutarchū ita legendū: διακοσίων ἑβδομήκοντα πέντε
μυριάδων. ut ſit centies quinquagies ſeſtertium: fortaſſe etiā ma-
ior ſumma errore librariorum deeſt. Quod aūt in diuinatiōe legi
tur: *Sicilia tota ſi una uoce loqueretur, hoc diceret, quod argenti,
quod auri, quod ornamentorum, in meis urbibus, ſedibus, delubris
fuit: quod in unaquaq; re beneficio ſenatus populiq; Romani iuris
habui: id mihi tu C. Verres eripuiſti atq; abſtuliſti. quo nomine abs
te ſeſtertium millies ex lege repeto.* Hoc (inquit Aſconius) per au-
xeſim dictum eſt. Cicero enim poſtea hanc ſummā ad quadringē
ties cōtraxit, ut in multis locis repetit. Idem Cicero in eundē actio
ne tertia. *Heraclius eſt Hieronis filius Syracuſanus: homo in pri-
mis domi ſuæ nobilis, et ante hunc prætorē uel pecunioſiſſimus Sy
racuſanorum: nunc nulla alia calamitate niſi iſtius auaritia atque
iniuria pauperrimus. Huic hæreditas facile ad ſeſtertiū tricies ue*

nit te-

nis testamento propinqui sui Heraclij: plena domus celati argenti optimi, multæq; stragulæ uestis, pretiosissimorũq; mãcipiorũ: erat in sermone magnã Heraclio pecuniã uenisse: non solũ Heracliũ diuitem, sed etiã ornatũ supellectile, argẽto, ueste, mãcipijs, futurũ: & inferius: Posteaquam, *inquit, damnatus est absens* Heraclius, *non solum illius hæreditatis(de qua ambigebatur, quæ erat tricies sestertium, sed omniũ bonorũ paternorũ ipsius* Heraclij: *(quæ non minor erat pecunia) palestræ Syracusanorum, hoc est Syracusanis possessio traditur.* Et *rursus inferius: Verum est illud præclarum. Syracusani(qui præfuerãt his Heraclij bonis uerbo redigendis, re dispertiẽdis, reddebãt eorũ negotiorũ rationẽ in senatu: dicebãt scyphorũ paria cõplura, hydrias agẽteas, pretiosam uestem stragulã, multa mãcipia pretiosa Verri data esse: dicebãt quantum cuiq; eius iussu nummorũ esset datũ: gemebant Syracusani, sed tamen patiebantur. Repẽte recitatur uno nomine sestertiũm* CCL. *millia iussu prætoris data: fit maxim⁹ clamor oĩm.* Et *paulo post de pecunia illa reddita à Verre loquens:* Numerantur *illa ducenta quinquaginta sestertia Syracusanis.* Nonne ex hoc loco patet *clarissime ducenta quinquaginta sestertia, hoc est ducenta quinquaginta millia sestertium nummorum particulam unam esse tricies sestertij? Quippe tricies sestertium significat tricies centena millia sestertium nummorum.* Quomodo *& illud* Suetonij Tranquilli *in* Augusto. *Senatorum censum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies sestertium taxauit, id est duodecies centena millia sestertium.* Quod *cum in omnibus exemplaribus legeretur:* Antonius Sabellicus *uir alioquin diligens & doctus, emendasse se gloriatur, ut supradictum est, & pro duodecies sestertium duodecies centies legendum esse contendit: cui etiã astipulatus est* Philippus Beroaldus *iidem ipse doctus ac multæ lectionis, ambo nihil in ea re uidentes.* Hoc et ex eodem autore alio *loco ostendi potest in* Othone: *Sperauerat (inquit) forqut adoptaretur à Galba; id'que indies expectabat. Sed postquam Pisone prælato*

Duodecies sestertiũ cẽsus senatorius.

prælato spe decidit, ad uim cōuersus est, instigante super eū dolorē etiā magnitudine æris alieni: neq; enim dissimulabat, nisi principem se stare non posse, nihilq; referre ab hoste in acie, an in foro sub creditoribus caderet: Ante paucos dies seruo Cæsaris pro impetrata dispensatione decies sestertiū expresserat: hoc subsidiū tāti cœpti fuit, ac primo qnq; spiculatoribus cōmissa ē res, deinde decē alijs, quos singuli binos produxerāt, omnibus dena sestertia repræsentata, & quinquagena promissa, per hos solicitati reliqui. Insignis erat ille locus ad aīaduertendā differentiā inter dena sestertia & decies sestertiū, & tamē ibi quoq; Sabellicus decies sestertiū dena sestertia interpretatus est, conniuente Beroaldo. Si enim qnidecim spiculatoribus dena sestertia repræsentata, hoc est singulis decem, iam centū quinquaginta sestertia fiunt: & si quinquagena promissa, hoc est singulis quinquaginta, septingentaquinquaginta in summa fiūt, quæ simul iuncta nongēta millia sestertia faciūt. At Tranquillus dicit decies sestertiū subsidium tāti cœpti fuisse, id est inuasionis imperij Romani. Iā igitur effectū habemus, decies sestertiū nō minus esse nōgentis sestertijs. Martial. in I. epi.

Decies sestertium et dena sestertia.

Millia pro puero centum me mango poposcit.
Risi ego, sed Phœbus protinus illa dedit.
Hoc dolet & queritur: dolet hoc mea mentula mecū,
Laudaturq; meam Phœbus in inuidiam.
Sed sestertiolum donauit mentula Phœbo
Bis decies, hoc da tu mihi, pluris emam.

Calderinus uir ingeniosus bis decies sestertiū XX. sestertia interpretatur, corrupto sensu epigrāmatis, cuius dubio ꝓcul huiusmodi sensus est: Non mirū esse, si Phœbus puerū centum sestertijs licitatus esset, quanti Martialis emere nō potuerat: quippe qui uicies cētena millia sestertiûm ex quæstu collegisset, hoc est uicies tantum, quanti puerum mercatus erat: alioquin sensus erit absurdissimus. Cicero XIII. epist. ad filiū scribens: Titi Pinnij filio mire erudito, studioso & modesto, pecuniam Nicæenses grandem debent, ad

*sestertiûm octogies,& ut audiuit in primis uolunt ei soluere. Ibi interpres epistolarum, sestertiûm,inquit, pro sestertiorum ponitur & subauditur millia,id est ad octoginta millia sestertiûm.*Elegan*ter autē in his sermonibus ponunt oratores & poëtæ aduerbia pro nominibus:ut debes decies sestertiûm,quadragies sestertiûm,et sic in cæteris,& utūtur genitiuo syncopato in nominibus nummorū.* Dicimus etiā hoc sestertiū & hic sestertius:Hactenus ille. Ego aūt *octogies sestertiûm, octogies centena millia sestertiûm significare affirmo, & grādem ob id pecuniā à* Cicerone *dictā. Hoc etsi ex prædictis satis confirmatū uidetur,non tamen scrupulo carebit,ut uideo : si enim hoc uerū est(dicet aliquis circūspectus obseruator) quonam modo intelligi illud potest,quod apud* Tranquillū in Ve*spasiano legitur : Sed & in funere* Fauo *archimimus personā eius ferens,imitans'q;(ut est mos)facta ac dicta uiri,interrogatis palàm procuratoribus,quanti funus & pompa constaret, ut audiuit sestertiûm centies,exclamauit,centū sibi sestertia darent, ac se uel in* Tyberim *proijcerent.*Hic *locus(ut arbitror)*Tranquilli *interpretes fefellit, ut idem esse putarent sestertiū centies & sestertia centum, quē tamen corruptū esse necesse est intelligere ex ijs,quæ ante demōstrauimus.*Vtrobiq; *aūt sestertiū centies legendū esse argumentis probari nō leuissimis potest.*Nam*præterq̄ quòd ueritati non cōgruit, ut funus imperatorū centū sestertijs æstimaretur: quum* Nero *imperatorū omnium flagitiosissimus, qui destitutione conterritus,pugione sese interemerat,furtim raptimq; à libertis sepultus:bis tantidē funeratus sit:de quo idem* Trāquillus. *Funeratus est,inquit,impēsa ducentorū milliū : stragulis albis auro intextis,quibus usus calēdis* Ianuarijs *fuerat, reliquias* Ecloge & Ale*xandria nutrices cū* Acte *concubina gentili* Domitiorū *monumento cōdiderunt. Cum igitur id simile ueri non est, ut poëta mimographus* Vespasiani *funus,ut deparci principis ita optimi,centum millibus nummorū æstimarit, cum princeps nequissimus ante eum* Nero *ducētis funeratus fuisset,tum uero sapiētis poëtæ nō fuisset,*

Tranquilli locus.

tam licenter illudere fastigio principali, ut ob paruam pecuniam eousq; commotum fingeret, ut uel in Tyberim se abijci præoptaret, q̃ tantula pecunia funerari. Eodẽ igitur errore apud Trãquillum centum pro centies scriptũ est librariorũ tẽporumq; uitio, quomodo apud Ciceronẽ in actione prima in Verrem quadringẽta pro quadringẽties, ut supra diximus, & apud Pliniũ nõ semel idẽ error deprehẽditur, ut infra ostẽdetur. Maioris est illud anxietatis, quod apud Plutarchũ in Antonio legitur his uerbis: Antonij munificẽtiæ unũ exẽplũ narrabo: cuidã ex amicis dari iusserat millia uigintiquinq; (hoc Romani decies appellãt) Procuratore aũt admirãte, & ut magnitudinẽ donatiõis ostẽderet, in cõspectu eius pecuniã depromẽte, rogauit Antonius quid hoc esset: illo aũt respõdente eã esse pecuniã quã dono dari iussisset: cõspicatus hominis improbitatẽ, equidẽ, inquit, arbitrabar ampliorẽ pecuniã decies sestertiũm cõtinere: hoc uero parũ est, itaq; tãtundẽ superadde: sic in Plutarcho latino facto legitur, & ille locus uno in loco ab Antonio Sabellico citatur, & ab Roberto Vulturio in libro de re militari, & ab alijs itidem qui de re nummaria scribentes locum eum uerè traductum existimauerunt, cuius tamen sensus pugnat cum eo quod omnes de sestertijs censuerunt: nam cum illi omnes concordi errore decies sestertiũm decem sestertia significare dixerint, Plutarchus si loc⁹ ille nõ mẽdosus est, uigintiquinq; significare dixit. Ego, cũ in eo quod tuẽdum suscepi, pertinaciter hæreã, possim fortasse, si alium exitum rei nõ inueniã, uel in hanc præcipitẽ defensionem erumpere, ut dicam Plutarchum hominem græcum in Romanorũ consuetudine falli non nihil potuisse. Sed cum ueritatem tueri alia uia possim, temerarium omnino esset et inscitiæ plenum, futili utẽ umbone, & è medio sumpto, autoris tanti eleuata autoritate, præsertim cum eius testimonio ut graui & irrefutabili usurus sim in sequẽtibus. Proinde eum Plutarchi locum accurate mihi anxieq; uersanti, hoc etiam in mentem uenit, posse me & hoc quoq; eius dicto uti ad confirmandũ id quod dixerã, & id quod mihi obijci potest in meam

in meã rem uertere. Primum igitur hoc dico, consentaneum ueritati non esse uigintiquinq; millia nummûm magnificam donationem à Plutarcho dictã esse præsertim eius imperatoris, qui bonam partẽ imperij Ro. teneret, et in suos usus uerteret, ut infra ostẽdemus: paruã aũt esse eam summã interim saltẽ ex eo liquebit, quòd Martialis puerũ amasium centũ millibus emptũ esse in eo epigrãmate scribit, quod supra retulimus. Deinde hoc dico, hũc errorẽ ex eo inualuisse, quòd hæc uerba quis mẽdosa, ueritati tamẽ magnopere alludunt: quõ enim sestertius duos & semis asses ualet, & sestertia singulas duas libras & selibrã, ut antea docuimus: sic illud genus tertiũ sestertij duo millia & quingẽtos nũmos ualere posse uidebatur. Quare pulchre ratio quadrare uidebatur, ut decies sestertiûm uicena quina millia ualeret. Ego. aũt, cũ dixerim eius generis sestertiûm centũ millia ualere, quod alij singula millia ualere dixerunt, sed apud Plutarchũ tamẽ pro binis millibus & quingẽtis legi (sic enim inquit Sabellicus) inueniẽda ratio est, & quidẽ huic loco cõsentanea, quæ hũc scrupulũ lectori eximere planè possit: Vt aũt hoc fiat, necesse est accedere in singulas sestertij huius unitates nonaginta septẽ millia & quingẽtos nũmos: hoc uero pulchre fiet, si ita apud Plutarchũ legamus: Cuidã ex amicis dari iusserat uigintiquinque myriadas drachmarum: singulæ myriades dena millia drachmarũ, id est denariorũ ualẽt: quæ quinquies & uicies multiplicata, ducẽta quinquaginta millia denariorũ faciũt: quæ summa rursus quater ducta (cum quilibet denarius quaternos sestertios ualeat) mille sestertia efficit, id est decies centena millia sestertiûm. Sic à Plutarcho græce scriptum esse aliquando ne dubitarem, antequàm scilicet Plutarchi historiæ æreis formis editæ essent, fecit mos aliorum Græcorũ ipsiusq; Plutarchi, atq; ipsa rei ueritas, quã cõsertis manibus retẽtanti mihi nec mendæ librariorũ eripere, nec errores interpretationũ possunt. Argumẽto erit ille locus eiusdẽ Plutarchi in Galba: δοκεῖ δὲ μήδ᾽ ἂν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις μόνον ἐλέσθαι τὸν ὄθωνα κληρόνομον, ἀκόλαστον ἰδίως καὶ πολυτελῆ πεντακισχιλίων

Locus Plutarchi.

 μυριά-

μυριάδων ὀφλήμασι βεβαπτισμένον. Videtur autē Galba Othonem ne in priuato quidem patrimonio successorē sibi destinasse, ut quem sciret & uitæ incontinentia luxuq; præditū & insuper ære alieno mersum ad quinq; millia myriadum. Hoc (ut recte interpres quinquagies decies centena millia colligit: sic ego latine & usitate quingenties sestertiū uerterem, quod genus loquendi assequi nemo recentiorum potuit: quæ causa est, ut in libris è græco uersis alias prorsus summas legamus, q̄ in libris antiquis latinorū, ut apud Appianū identidē, & apud Orosium uno in loco mox uidebimus: qui cum supra mille annos fuerit, priscū tamen morē non tenuit. Eum aūt morem Græcorū fuisse, ut non per numerū nummorū, nec per sestertia, sed per myriadas drachmarum omnes summas pecuniæ memoriæ traderent, duntaxat de Romanis scribētes, ex dicendis constabit, cum eorū autoritatibus utemur: sed & de hoc more loquēdi libro tertio uidebimus ex Demosthene. Cum autē post primam huius libri editionē legere mihi historiā græcam eiusdē Plutarchi cōtigit, recens ex officinis transalpinis publicatā, certā iam fidem habere cœpi eius, quod coniectura exacta antea collegerā: sic enim eo in loco historiæ legitur: τῶν φίλων τινὶ μυριάδας ἐκέλευσε πέντε καὶ εἴκοσι δοθῆναι. τοῦτο ῥωμαῖοι δεκίες καλοῦσι. amicorū cuidam myriadas quinq; & uiginti dari iusserat: hoc Romani decies appellāt. Quanq̄ autē per ea, quæ hactenus dicta sunt, satis demōstrasse uideri possim, quid sestertium decies à sestertijs decē differat, & ea, quæ occurrere poterāt, dubia dissoluisse: iamq; (ut arbitror) lectores, cum ad hunc locū accurata intentione legendo peruenerint, fidem dictis nostris accōmodare non dubitaturi sint, ulterioremq; nobis probationē remissuri, quod ad hoc quidē attinet, hanc tamen in me legem ultro ferre planeq; sancire hoc in opere statui, ut nunq̄ perfunctus pollicitatione uidear, nisi ita omnia perspicua fecero, ut negare omnino quisq̄ ea, quæ demōstrauero, citra improbitatem nequeat. Vt hoc aūt efficere possim, utar rursus Ciceronis autoritate, qui in actione tertia in Verrē, cū multa Verri furta

Quingēties sestertiūm.

furta obiecisset per totã eam orationẽ, ad extremũ, uelut summam crimimum exaggerans, unius tantũ oppidi furta ac paucorũ mensium colligere statuit, ut de uniuersis pecunijs per iniuriã ablatis documẽtum coniecturãq; daret: ait igitur se publicanorum tabulas conquisitas obsignasse, & ad iudicium illud Verris attulisse, ut ex præscriptis sub nomine prætoris nauiũ cõmeatibus cõstare iudicibus ratio posset earũ merciumq; quas Verres tũc Siciliæ prætor in Italiã deportãdas curasset. Eius igitur hæc uerba sunt circa finem orationis. Cũ hæc paucorũ mensiũ ratio in his libellis sit, facite, ut uobis triennij totius ueniat in mentem: sic contendo, ex his paruis libellis apud unum magistrum societatis repertis, uos iam coniectura assequi posse, cuiusmodi prædo iste in illa prouincia fuit, quàm multas cupiditates, q̃ uarias, q̃ infinitas habuerit, quantã pecuniã non solum numeratam, uerum etiam in huiuscemodi rebus positam, confecerit, quæ uobis alio loco planius explicabuntur: nunc hoc attendite: His exportatiõibus, quæ recitatæ sunt, scribit sestertia LX. socios perdidisse, ex uicesima portorij Syracusis. Pauculis igitur mensibus, ut hi pusilli & contempti libelli indicant, furta prætoris, quæ essent sestertiûm duodecies, ex uno oppido solo exportata sunt. Nego quenquam esse acutum ac perspicacem lectoremq; qui post hæc uerba Ciceronis dubitare potuerit de eo, quod astruimus. Quod ut omnibus etiam crassioris Mineruæ lectoribus planũ fiat, paucis uerbis rem explicabo. Cum enim affirmet Cicero societatem publicanorum ex uicesima portorij sexaginta sestertia, id est sexaginta nummorum millia ideo perdidisse, quod Verres immunes merces tanquam prætorias nec tamen improfessas transportabat, & ex eo colligat furtiuas merces ad sestertium duodecies ex uno oppido abstulisse: certo iam certius habeo sestertiûm duodecies mille ac ducenta sestertia significare. Si enim sexagenariũ uicenario multiplicaueris, mille & ducẽta fient in summa: atqui Cicero furtorũ summã à portorio uicesimæ probare facile potuit. Si ergo uicesima pars sestertij duodecies sexaginta sestertia esse ab

Locus verrinæ tertiæ Ciceronis.

to dicitur, necessario sestertiûm duodecies mille ac ducenta sestertia eodem autore erit. Hoc etiam post Ciceronem Martialis libro primo epigrammatum, docere his uerbis potuit:

Si dederint superi decies mihi millia centum,
Dicebas nondum Scæuola factus eques:
Qualiter o uiuam, quàm large, quamq́; beate?
Riserunt faciles & tribuere dei.
In ius o fallax atque inficiator eamus:
Aut uiue, aut decies Scæuola redde deis.

Sic enim et ipse & alij poëtæ loqui solent sine adiectione sestertij, ut idem ad Calenum:

Non plenum modo uicies habebas,
Sed tam prodigus atq; liberalis
Et tam lautus eras Calene, ut omnes
Optarent tibi centies amici.

Vbiq; enim sestertiûm subintelligendum. & in tertio:

Empta domus fuerat tibi Tongiliane ducentis:
Abstulit hanc nimium casus in urbe frequens.
Collatum est decies: rogo non potes ipse uideri
Incendisse tuam Tongiliane domum?

Nec poëtas modo decies absolute, sed etiam prosa oratione loquentes solitos esse dicere, Plutarchus in loco supradicto docet: ἐγὼ πλέον ὤμην ἔφη τὸ δεκίες εἶναι. Docebũt et autoritates priscæ, quæ à nobis sparsim in sequẽtibus citãdæ sunt. Verũ Martialis aperte docet decies sestertiũm maiorẽ multo pecuniã esse sestertijs ducentis: quo in loco Calderinus nõ ducẽta sestertia, sed ducentos nummos ridiculo errore intellexit: sic enim ducenta absolute dicuntur à Martiale, ut à Iuuenale quadringenta in prima Satyra.

— Sed quinq; tabernæ
Quadringenta parant, —

id est censum equestrem. Et in quartadecima:

Sume duos equites, fac tertia quadringenta,

Orato-

Oratores plerunque adijciunt sestertiûm. Rursus Martialis:

Dederas Apici bis trecenties uentri:
Sed adhuc supererat centies tibi laxum.

quo in loco Calderinus, Apicius, inquit, habebat septingenta millia: sex cōsumpserat luxu: & cum adhuc centū superessent, uerius, ne nō posset explere gulā ea pecunia, uenenū bibit. Cēties ille pro centum millibus intellexit, cētuplicato scilicet (ut alij cēs) falsus. Martialis enim cēties cētena millia intellexit, id est cēties sestertiûm: certus est enim apud antiquos ille loquēdi modus ex cōpendio sermonis. Nam cū primū dicerent, cēties centena millia sestertiûm nummûm: postea usus obtinuit, ut cōpendiose cēties sestertiûm dicerent, quem loquendi modū nonnulli recentiores memoriæ scriptores non percipientes, centies talentū protulerunt: quasi sestertiûm rectus aut accusandi casus sit, & non potius genitiui. Poëtæ autē & alij interdum scriptores compendium illud iterum contrahentes, non centies sestertiûm, sed centies tantum dicunt: ut in exemplis suprascriptis: subintelligi uolentes centena millia sestertiûm, ut in illo Martialis epigrammate in secundo libro:

Cēties sestertiûm compēdiosa locutio

Illa illa diues mortua est Secundilla,
Centena decies quæ tibi dedit dotis.

Decies enim centena millia intelligendum: ut apud Iuuenalem:

— Et ritu decies centena dabuntur
Antiquo. —

quam magnam esse pecuniam ex Horatio in primo sermonum intelligimus:

— Decies centena dedisses
Huic parco, paucis contento quinq; diebus,
Nil erat in loculis. —

Asconius quodā in loco: Luscius notus cēturio Syllanus diues è uictoria factus, nam amplius cēties possederat. Cæterū ex obseruatione antiquorū didici, nūq̄ infra denariū nūerū sic eē eos locutos, ut dicerēt septies uel octies uel nouies sestertiûm, sed intra dena-

Mos loquēdi priscorum.

rium per millia uel sestertia loqui solitos. Cicero li. I. Episto. ad Atticũ: Lucio Cincio sestertia nongẽta pro signis Megaricis, ut tu ad me scripseras, curauit. & pro Cluẽtio: Initio permagnã pecuniã poposcit, post ad id peruenit, quòd cõfici potuit, & sester. sexcenta quadraginta millia deferri ad se domũ iussit. Idẽ: Sedecim dico iudices, ut Oppianicus absolueretur, corrumpendos fuisse, ad Stalenũ sexcenta & quadraginta millia nummũm esse delata. Et ad Ruffum scribens in V. epist. Nam de sestertijs nõgentis millibus certe ita relatũ est, ut tu siue frater tuus referri uoluit. Supra decem per aduerbiũ & genitiuũ antiqui ferè locuti sunt, ut in exemplis omnibus superius adnotatis. Non me latet apud Pliniũ lib. XXXVI. ad sestertia mille legi, & sestertijs mille ducẽtis, sed uetusta lectio non astipulatur impressis libris. Tranquil. in Cæsare. Seruiliã Bruti matrẽ ante alias dilexit, cui & proximo suo consulatu sexagies sestertiũm margaritã mercatus est. Sic Pli. li. IX. de Lollio. Vt neptis eius quadringẽties sestertiũm operta spectaretur ad lucernas: in quibusdã tamen exemplaribus sestertio legitur. Tranqul. in Calig. Nota res est, Aponio Saturnino inter subsellia dormitante, monitũ præconẽ, ne prætoriũ uirum crebro capitis motu nutantẽ sibi, præteriret: nec dicendi finẽ factũ, quoad XIII. gladiatores sestertiũm nonagies ignoranti addicerẽtur. Quo tamen in loco non dicendi sed licẽdi lego contra fidẽ exemplariũ, id est licitandi in auctione. Verũ sestertiũm in superioribus exẽplis gignendi casu dicitur, ut apud Ciceronẽ in Verrẽ acti. I. Cognosceret ex me populus Ro. quid sit, quòd iudicijs ad senatoriũ ordinem translatis, sublataq; populi Ro. in unũquenq; nostrũ potestate, Quintus Calidius damnatus dixerit, minoris sestertiũm tricies prætoriũ hominẽ honeste non posse damnari. Quæ uerba licet notis scripta sint in libris impressis, Asconius tamen ita legit: In quo more loquendi (ut supra dixi) aliquid subaudiendũ facile intelligimus, ut sit integrũ: Hominẽ prætoriũ damnari minoris tricies cẽtenis millibus sestertiũm: &, quoad XIII. gladiatores nonagies cẽ tenis

Suetonij locus.

plinij.

plinij.

tenis millibus sestertiūm addicerētur Saturnino dormiēti. Sester tiūm enim per syncopam pro sestertiorū dicitur, ut autor est Cicero in oratore perfecto: frequētius tamen per ablatiuum legitur, ut Tacitus libro decimosexto: Cladem Lugdunensem quadragies *sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerēt. Plinius ad* Caluisium *libro tertio epistolarum: Vt scias, quāti uideantur posse emi, sestertio tricies, non quia non aliquando quinquagies fuerint. Verū ex hac penuria colonorū & temporis iniquitate, ut redditus agrorū sic etiā pretiū retro abijt. Tricies sestertio pro tricies centenis millibus dixit Plinius: tametsi uir alioquin & doctus & diligens opinione inueterata omnium enarratorum ductus, triginta millibus id uerbum interpretatus est.* Valerius *libro nono de* Cnæo Domitio et L. *Crasso loquēs: Quem cum continuo Crassus, quanti ipse domum suam æstimaret, interrogaret, atque ut respondit sexagies sestertio: quo ergo eam, inquit, minoris fore æstimasti decē arbusculas inde succidero? ipse, tricies sestertio, inquit* Domitius. *Apud Ciceronem in Philippica secunda sestertij in genitiuo legitur. Syngrapha sestertij centies per legatos uiros bonos, sed timidos & imperitos facta in gynæceo. Sic apud Tacitum libro duodecimo:* Fixum *est ære publico senatusconsul. quo libertinus sestertij ter millies possessor antiquæ parsimoniæ laudibus cumulabatur. Idem: Eodem oratore Bononiensi coloniæ igni haustæ subuētum est centies sestertij largitione. In Tranquillo semel omnino legi, ubi in Tyberio sic inquit: Publice munificentiam bis omnino exhibuit, proposito millies sestertio gratuito in triennij tempus. Illud apud Tacitum aut mendosum est aut insolens: bis & uicies mille sestertiū donationibus Nero effuderat, millies enim lego non mille. Liuius poëtarum more absolute dixit libro octauo de bello* Macedonico: *In L. (inquit) Scipione malim equidem mendum q̄ mendacium scriptoris esse in summa auri atque argenti, & potius quadragies quàm ducenties quadragies litem æstimatam: eo magis quòd tantæ summæ rationem etiam ab ipso requisitam P. Scipione*

Sestertio.

Sestertij.

Taciti locus.

pione in senatu tradunt, librumq; rationis eius cum L. fratrem afferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus compressisse, indignatum quod cum bis millies in ærarium retulisset, quadragies ratio ab se posceretur: ubi tamen non compressisse sed concerpsisse lego. Sic Cicero in frumentaria: Sic per triennium ad hanc frumenti emptionem centies & tricies erogatum est. Illud Plinij ad Caluisium in quinto epistolarum: An cui de meo sedecies contuli, ita lego: An cui de meo sestertiûm decies contuli: huic CCCC. millium paulo amplius tertiã partem ex aduentitio denegem? quadringenta enim sestertia tertia pars est duodecies sestertiûm: & paulo amplior tertia parte decies sestertiûm: id est mille sestertiorum. Fuit autem cum existimarem omnino ita loquendum esse, ut post aduerbiũ semper genitiuum pluralẽ subiungeremus: hoc modo qui supra relatus est, hominẽ præteriũ minoris sestertiûm tricies dãnari non posse: & sexagies sestertiûm margaritã mercatus est. Et apud Corneliũ Nepo. in uita Põpo. Tãtaq; fuit moderatione, ut neq; in sestertiûm uicies, quod à patre acceperat, parũ se splendide gesserit, neq; in sestertiûm centies affluentius uixerit. Aliquandiu igitur ita loquẽdũ arbitratus sum, quoniam sermo integer hoc poscere uidetur, in quẽ contracta oratio sic resoluitur: sexagies centenis millibus sestertiûm nũmorũ margaritã mercatus est. Quare illũ loquẽdi modũ quadragies sestertio solatus est: &, Libertinus sestertij ter millies possessor: iudicabã errore legentiũ librariorũq; ignorantia in exẽplaribus inualuisse. Aliter tamẽ nũc cẽseo: Quũ huiusmodi locutione, etsi cõtra rationem recepta, tamẽ libri magnorum autorũ scateãt, Quale illud Ciceronis in Salustiũ simile supradictis: Ne causam diceret sestertio duodecies cũ Cẽsore paciscitur. uel cũ Cæsare potius, ut in antiquo legimus. Vnũ in prætura urbana locũ notaui pluraliter enuntiatũ, hoc modo: Hinc sestertiûm quaterdecies P. Tadio numerata Athenis, testibus planum faciam. Quod sic resoluitur: Quaterdecies cẽtena millia sestertiûm numerata, quæ autoritas omni refutatione maior mihi uisa est. Cõtra tot

Liuij locus.

Plinij locus.

Sestertio quadragies.

tra tot tantorumq; scriptorum autoritatem mouere nos nō potest Lampridij dictum in Heliogabalo. *Nunquā minus sestertijs centū coenauit, hoc est argenti libris triginta: aliquādo aūt tribus millibus sestertijs coenauit, omnibus supputatis, quae impendit. Antiqui enim scriptores nō tria millia sestertia sed tricies sestertiūm dicebant. Inter classicos aūt scriptores nec Lāpridius, nec Spartianus, nec* Capitolinus *numerari meruerūt. Ausim enim affirmare raro antiquos ultra mille sestertia scripsisse: ac nescio etiā an rarissime mille dixerint: quomodo nunq̄ aduerbijs usi sunt infra denariū numerum, alioquin ambiget sermo inter singulos millenosq; nūmos; qui enim minus intelligas his* Lampridij *uerbis* Heliogabalum *tribus millibus nummūm coenauisse q̄ ter millies millibus, id est tricies centenis millibus? & tamen* Lampridius *plus omnino centenis millibus dicere uoluit, id est centenis sestertijs: alioquin etiam parum latine dicitur tria millia sestertia, et tribus millibus sestertijs: etiam si apud* Ciceronem *ita legatur pro* Cluentio *uel in libris mēbranaceis: Stalenus sestertia sexcenta quadraginta millia deferri ad se domum iussit. Et saepe alibi apud* Columellā, Pliniū, *Et alios, quae mendosa esse facile conijcimus: nam & apud* Ciceronem *post alteram ab eo loco chartam sequitur: Sexcenta & quadraginta nūmūm millia ad* Stalenum *esse delata. sic pro* Fonteio: Quid *uociferabere decem millia talenta* Gabinio *esse promissa? ubi talentūm gignendi casu lego, quomodo legendum esse apud* Curtium *ex mēbranaceo codice admonitus sum: hic enim error uolumina passim iam olim occupauit errore librariorum, qui ea uerba numerorum quae notis scripta erāt, uel una aut altera syllaba dimidiata: integra transcripserunt, nec numerandi rationem antiquam, nec latine loquendi tenentes: & alioquin sestertius nummus & sestertium genere neutro caliginē multam legētibus offuderunt. Nam ut pro nummo sestertium in recto dictum sit, mihi persuadere nō possum, etiam si apud* Festum Pliniūq; *semel legatur: sed ex collatione antiquorum uoluminum suspectum locum* Plinij *animaduerti. Vt*

Sestertium.

autem

autem usquequaque priscam elegantiam, multa iam rubigine igno norantiæ exesam: ita reddamus interpollem, ut ex pristino nitore desiderari nihil possit, unum tantum locum Ciceronis ex prætura urbana citabimus, qui ad hoc ostendendum cum præcedentibus satis erit: in qua oratione de rationibus quæsturæ prouincialis relatis à Verre *loquens sic inquit, uerba ipsa rationum referens:* Ac *cepi uicies, ducenta* XXXV. *millia, quadringentos* XVI. *nummos: dedi stipendio, frumento, legatis, proquæstori, cohorti prætoriæ sester.* Mille *sexcenta* XXXV. *mil. quadringentos decem & septẽ nummos: reliqui* Arimini *sestertiûm sexcenta millia: hoc est rationes referre?* Hoc *modo aut ego, aut tu* Hortensi *aut quisquam hominum rettulit?* Quæ *uerba ex collatione* Asconij *contra fidẽ exẽplarium emendauimus: & nisi hoc modo legantur, ratio expensi ac cepti'q; non quadrabit, quam necesse est quadrare, si sensum* Ciceronis *percipere uolumus.* Siquidem *ille* Verrem Carbonis *quæstorem pecuniam publicam auertisse criminatur, falsis ac commentitijs rationibus ad ærarium relatis: eas autem commentitias hoc argumento probat, quòd acceptorum expensorum'q; paginæ ad nummum quadrarint, ita ut nihil superfuerit reliquamenti: quod fieri uix potuit, nisi in confictis rationibus.* Cum *igitur pagina accepti uicies centena millia, & ducenta trigintaquinq; millia, & quadringentos decem & septem nummos habuisset,* Verres *sestertia (ut ita dicam) mille & sexcenta* XXXV. *quadringentos* XVII. *nummos uarijs nominibus expensa reipublicæ tulit, & sexcenta sestertia* Arimini *deposuisse sese ascripsit, ne de residuis pecunijs teneri uideretur.* Notandus *est ergo loquendi modus antiquorum: accepi uicies & ducenta, hoc est bis & uicies sestertiûm: quod* Cicero *uel* Verres *potius dixisset, nisi minores illas summas addendas habuisset, id est* XXXV. *millia, quadringentos nummos.* Notandum *tamen, quod sestertia mille sexcenta dixit* Verris *uerba referens, quod rarum est.* Cæterum *illûm* Lampridij *locum alioquin mendosum esse ex sequentibus apparebit, ut pro triginta libris* CCL. *legi de-*

Cic. lo.

beat: nisi fateri malim Lampridij tempore priscum illum morem loquendi iam obsoletum fuisse, ut et ipsam linguam propè latinam. Interim tamen hoc uelim lectores sibi persuadeant, ita me omnia percepta, probata, comprehensa, perspicua, indubitata, demonstrata denique ac planè non controuersa relicturum, ut posthac referri earum rerum quæstio ex ijs scriptoribus non possit, qui secula sua stilo nobilitarunt. Verum eò iam progressa est commẽtatio, ut primus hic liber finem accipere commode possit. Assis enim partiumq́; eius significatus, atque eorum uerborum usum quàm latissime patentem apud antiquos exposuimus, ita ut nihil addi ad prædicta (ut existimo) possit, quin à nobis in sequentibus expectandum sit. Diximus, quid sit sestertius, quid sestertia, quid sestertium cum aduerbijs numeralibus iunctum, usum'que eorum uerborum oratoribus & poëtis multipliciter usurpatũ addidimus: omnia'que (ut opinor) eodem pertinentia, citatis, enarratis interdum'que emendatis scriptorum autoritatibus, quæ in ordinem dicendorum incurrere uidebantur: hac igitur fine librũ primum claudemus, ut hoc uelut interspiratu recolligere impetum ad secundum actum non minus argumentosum possimus.

PRIMI LIBRI FINIS.

GVLIELMI

BVDAEI PARISIENSIS A' SECRE- tis regis Franciæ, de Asse & partibus eius, liber SECVNDVS.

RESTAT PARS IMmẽsi laboris in hoc libro explicanda: etenim prima illa opera quasi'q; ærumna exantlata, demum quod actum erat parum uideri cœpit, nisi & altera lucubratio ei haud dubie cõnexa et uelut è uestigio sequẽs instauraretur. Siquidẽ existimaui, (ut est animus humanus nullo inuento nisi suis numeris omnibus cumulato explebilis) qui à nobis hactenus dicta probassent, haud tamen ipsos ijsdem acquieturos, nisi ut antiqui pecuniæ calculi deprehensa uocabula tenerẽ: sic etiã eorũ æstimationẽ colligerẽ. Etenim quonã tandẽ pacto cõmercium iustũ plenum'q; cum ætatis priscæ monimentis habebimus, si eorũ numismatis indicatio exacta'q; æstimatio nos fugerit? Perinde atq; si qui negotiatores in gentẽ exterã & incognitã merces petant, quæ quanti ab ea gente indicẽtur non percipiant, sed pro suo quisq; captu pretiũ ijs statuant. Quare omnino faciendũ nobis est in hoc opere, ut nihil posthac memorabile aut apud quenq̃ Latinorum, aut apud Græcos historicos de rerum pretijs, aut de publicis priuatis'q; opibus legatur, qn id à nobis ad nummũ ære nobis æquali æstimetur: ac ne id quidẽ modo, sed etiã ut Atticũ argentũ Rõano permutemus, ac porro etiã cõmentantes eousq; pergamus, ut uel corollariũ pronuntiatæ dicendarũ rerũ summæ addidisse iudicemur.

mur. Quod cum effecerimus,(facturum enim omnino me recipio) quid iam causæ erit quin omnes libri Græci in latinā linguā aut latini ĩ uernaculā uersi, hac oĩno parte illustrati uideātur? Hoc aūt ut assequamur, ab integro rursus ordiendā rem habemus. Itaq; ut antea dictū est, Seruius rex prim⁹ æs signauit: signatū est aūt nota pecudū, unde & pecunia appellata: Maximus aūt census (in qt Plinius) centū et decē millia assiū illo rege fuit, & ideo hæc prima classis. Cum igitur apud antiquos millia æris legimus, millia assiū intelligere debemus. Liuius li. v. ab urbe cōdita de Camilli exilio loquēs: Absens (inquit) quindecim millib⁹ grauis æris dānatur. De hoc loquens Plutar. in eodē Camillo, ita inquit: ἐκεῖνος μὲν οὖν μεταστὰς ὦφλε τὴν δίκην ἐρήμην, τίμημα μυρίων καὶ πεντακισχιλίων ἀσσαρίων ἔχουσαν, ὃ γίνεται πρὸς ἀργυρίου λόγον, χίλιαι δραχμαὶ καὶ πεντακόσιαι. ἀσσάριον γὰρ ἦν τὸ ἀργύριον. καὶ τὸ δεκάχαλκον οὕτως ἐκάλουν δηνάριον. Ille igitur cū solū iam uertisset, indicta causa desertoq; iudicio damnatus est, cuius multa xv. millium assiū fuit: qua summa ad argēti supputationē relata fiunt mille & quingentæ drachmæ: as enim tūc erat pecunia, & ita decussis denarius uocabatur: ex quo intelligimus denariū fuisse argenteū, & denis assib⁹ ualuisse: assis aūt à Plutar. pro æreo nūmo ponitur: nā latini assē nunq̃ argenteū numisma appellauerūt. Iam igitur habemus ex Plutar. autoritate, centū & decē millia æris, quæ olim prima classis .i. summus cēsus fuit: undecim millia drachmarū ualuisse. Et supra ꝓbatū ē autoritate Plinij drachmā & denariū eodē pōdere fuisse. ita iā cōstat, centū millia æris quadraginta sestertiūm millia ualere, cū quaterni sestertij denos æris asses ualeāt. Sic Camillus cū xv. æris millia dissoluere nequiret .i. sex millia nummûm, exilij causa solū uertit. Apellatiōe aūt æris assē intelligi constat ex Trāqllo in Augusto. Caiū (inqt) & Luciū adoptauit domi per assē et librā emptos à patre Agrippa. Quod Trāql. assē et librā dixit, lex xii. tabularū per æs & libram dicebat. Quæ uerba in ii. libro Institu. Iustiniani legūtur sub titulo de testamentis.

Millia æris.

Denarius.

Cētum æris millia.

Gellius

Gel. li. XIIII. Tertiũ (inquit) testamentorũ genus fiebat per familiæ emãcipationẽ, cui æs & libra adhibebatur. Sed de hoc nos copiose disseruimus in Annotationibus in Pandectas editis. As igitur æreus erat & paruæ æstimationis, ut supra demonstrauimus, & ex Catullo patet illis uersibus:

Viuamus mea Lesbia atq; amemus,
Rumoresq; senum seueriorum
Omnes unius æstimemus assis.

Quinarius. Sestertius. Quadrans. Triuncis. Teruncius.

Denarius aũt argenteus decem libris æris, id est assibus decẽ ualebat. Et quinarius quinq;, hoc est denarij dimidio: ut, sestertius quinarium dimidiatũ ualebat, hoc est duos asses & semissem. Erat & quadrans (autore Plinio) nũmulus, qui & triuncis uel triunx uocatus est, à tribus uncijs: ut enim sestertius quarta pars est denarij, ita quadrãs quarta pars assis, hoc est libræ æreæ: quæ cũ erat argentea, non assis argenteus, sed libella dicebatur, ut supra docuimus. Fuit etiã triens nũmus tertia pars assis. Cæterũ quẽ quadrãtẽ Plinius & triuncẽ appellat, Cicero teruncium appellauit li. III. de finibus, his uerbis: Interit enim magnitudine maris Aegæi stilla maris, et in diuitijs Crœsi terũcij accessio. Et ad Atticũ li. V. Spero toto anno imperij nostri teruncium sumptus in prouincia nullum fore. Varro: Teruncius (inquit) à tribus uncijs dictus, quod sit libellæ quarta pars, quomodo & quadrãs assis. Iã antea ostendimus librã & minã centũ drachmarũ ac totidem denariorũ fuisse: qua ratione patet quadringentos sestertios in libra fuisse. Nunc centum sestertios uno aureo ualuisse docebo. Tranquillus in Othone: Nullo igitur officij aut ambitionis in quenq̃ genere omisso, quoties cœna principẽ acciperet, aureos excubanti cohorti uiritim diuidebat. Plutarchus in eodẽ: χρυσοῦν ἑκάστω διανέμων dixit, id est, aureũ singulis distribuens. Tacitus de eodẽ lib. XVII. Flagrantibus iam militũ animis uelut faces addiderat Meuius Pudẽs è proximis Tigillini: is nobilissimũ quenq; ingenio aut pecuniæ indigũ & in nouas cupiditates præcipitẽ, alliciẽdo, eò paulatim progressus

Sestertijs cẽtenis aureus æstimatus.

sus est, ut per speciẽ cõuiuij quotiẽs Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti uiritim centenos nũmos diuideret: quã uelut publicã largitionẽ Otho secretioribus apud singulos præmijs intendebat. Aureũ Trãquil. et Plutarchus dixerũt, quod Tacitus cẽtenos nũmos dixit: Ita tamẽ ut intelligamus Othonem nõ manu sua (ne in suspicionẽ affectati imperij ueniret apud Galbam) Sed per Meuiũ Pudentẽ militibus dedisse. Sed quòd aureus centũ nummis ualuerit, facile ex sequẽtibus cõstabit. Cũ hoc dicto pugnat id quod à Iustiniano principe dicitur in institutiõe iuris sub titulo de successiõe libertorũ, his uerbis: Sed nostra cõstitutio ita causam definiuit, ut si quidẽ libertus uel liberta minores cẽtenarijs sint, id est minus centũ aureis habeãt substantiã (Sic enim legis Papiæ summã interpretati sumus, ac si pro mille sestertijs unus aureus computetur) nullũ locũ habeat patronus in eorũ successione. Nos unũ aureũ centũ sestertijs æstimamus, Iustinian⁹ mille. Sed huic obiectiõe ita respõdeo, æstimationẽ hoc in loco nõ iustã, et ut græci appellãt, argyrognomonicã esse, hoc est à collybo uel nũmulariorũ taberna petitam, sed pro arbitrio legem condẽtis factam: cui hoc placitum est de centenarijs libertis sancire, quod pridem lex Papia de millenarijs statuerat. Id quod mihi satis indicare uidetur hæc particula, ac si. Si quis enim totum illum locum diligenter animaduertat, facile (ut opinor) iudicabit Iustinianũ legi Papiæ non in eo tãtum derogasse, quod patronus olim liberto etiã liberis intra numerum ternarium extantibus in quadrantem succedebat, sed etiam in eo, quòd qui liberti olim cẽtenarij dicebantur à centum sestertijs, nũc centenarij dicũtur à centum aureis, quæ multo minor est summa. Potuit & numerus corrumpi, ut mille pro centum legatur errore ex notulis orto, ut infra uidebimus. Leges Papiæ multæ fuerunt, uel una fuit multiplex. Meminit Cicero pro Archia legis Papiæ, Tranquillus in Claudio, Tertullianus & Lactantius libro primo. Mouere igitur dictum illud Iustiniani neminẽ debet cõtra tot tantorumq; scriptorum autoritates: sestertius enim nũquam æreus

Inst. § sum.

leges papię

Sestertius. fuit. Sed ab initio statim duos asses & semissem ualuit. Assis uerò æreus erat. Plinius de Ladano libro duodecimo: Pretia sunt laudatissimo in libras asses XL. & de Hāmoniaco. Pretiū optimi in libras asses XL. In antiquissimis tamē utrobiq; asses XXX. legitur: quādo aūt nō addit nomē nūmi, quisnam intelligēdus sit, hæsito. Vt de Casia ibidē: Pretia nulli diuersiora: optimæ ī libras XL. cæteris XV. Sic enim in antiquis omnibus legitur. Vtrū'ne igitur asses, an sestertios, an denarios intelligamus? Et rursus ibidē de Myrobolano: Pretiū in libras X. Sic enim in antiqs legitur, licet in impressis libras binas legatur. Sed obiter locus ille de Casia emēdādus est, q sic in impressis libris legitur: Frutex et casia est, iuxtaq; cinnami cāpos nascitur: sed in montibus crassiore sarmēto, tenui cute: quem conteri atq; in cinnamomo leuari et exinaniri pretium est. Ego ex antiquorum obseruatione lego, quē contra atq; in cinnamomo labare & exinaniri pretiū est: supra enim de cinnamomo loquens Plinius: Vilissimū uirgulti, quod radicibus proximū: quoniam ibi minimum corticis, in quo summa gratia. Illud leuius erratū de Ladano supradicto: sunt, qui herbam in cypro, ex qua id fiat, Ladam appellent: etenim illi Ladanum uocant. In eo loco sæpe hæsi, antequam ex antiquis Ledam & ledanum legendum esse deprehendi. Eodē in libro de Bdellio: Pretiū syncero in libras decem tātum. In antiquis non tantum sed terni legitur: fortasse pro sestertij. notum est enim sestertium duabus uirgulis erectis & semisse scribi solitū, ut hodie in Verrinis Ciceronis legitur: quod notam ternarij numeri librarij esse putauerunt, quantum conijcere possum. Verum asses XL. Plinius pro quatuor denarijs dixit: asses enim Plinius æreos nummos intelligit æris grauis libra ualentes. Cornelius Nepos de frugalitate Pomponij Attici loquens: Nec id, inquit, præteribo, q̄q̄ nonnullis leue uisum iri putem: Cum imprimis lautus esset eques Romanus, & non parum liberaliter domū suam omnium ordinum homines inuitaret, scimus nō amplius quàm terna millia æris peræque in singulos mēses ex ephemeride eum expensum sumptui ferre so-

Plinij locus.

re solutum: atq; hoc nō auditum sed cognitum prædicamus. Millia æris dixit ad differētiam millium nummûm uel sestertiûm. Liuius libro ultimo, de secundo bello Punico, de Scipione loquens: Argen ti tulit in ærarium pondo cētum millia: militibus ex præda quadra genos æris diuisit. Et libro secundo de bello Macedonico de trium pho Quintij: Duceni quinquageni æris in pedites diuisi. Et rursus libro prædicto belli Punici: Legatis in singulos dona ne minus quinum millium, comitibus eorum mille æris. Mille æris dixit pro centum drachmis, id est argenti libra. Sed genus nummi dati exprimere uoluit. Et libro nono de bello Macedonico: Senatusconsul tum factū est, ut singulis centena millia æris quæstores urbani ex ærario darent. Hoc in loco quadragena millia sestertiûm intelligē dum dico: quod nisi æris addidisset, ego centum sestertia intellige rem, quanquā si exempla in medium afferā, uix cōtrouersias expe diā. Plinius libro XV. de copia olei loquēs: Vrbis quidē anno quingentesimo quinto Appio Claudio Cæci nepote, L. Iunio cōsulibus, olei libræ duodenæ assibus ueniere. Et mox anno sexcētesimo octo gesimo, M. Seruius ædilis curulis olei denas libras singulis assibus præstitit populo Romano per totum annū. Idē libro decimooctauo de arborū frugiferarū pretijs loquēs: Nec minus miraculū in pomo est, multarū circa suburbana fructu annuo addicto binis millibus nummûm, maiore singularū redditu q̄ erat apud antiquos prædiorū. Fidē hoc dictū excedet, si uera sunt quæ diximus, ut nummi appellatione sestertiûm intelligere oporteat, & sic arboris unius usumfructū credamus in annos singulos duobus millib⁹ sestertiûm cōductū à propola, ut in eo quæstū faceret, & in eadē urbe denas olei libras aut etiā duodenas singulis assibus aliquādo uænūdatas, cū singuli sestertij dipondiū & semissem ualuerint. Primū hoc respōdeo uilitatē illā olei semel aut iterū cōtigisse, q̄q̄ nō tā negotiationem aut uenditionem fuisse puto quàm largitionem æditiliam ad plebeium fauorem emerendum, ut alibi dicetur. Potest etiam numerus deesse in superiori loco Plinij: cū assibus tantū legatur,

Mille æris.

nõ singulis assibudut in sequẽti. Poteſt etiã uilitas tanta fuiſſe ali quo anno, eo liquore exuberante, qui ultra annũ non ſeruabatur, id quod Plinius ipſe his uerbis ſignificat: *Vetuſtas oleo tædiũ affert non itẽ ut uino, plurimũq; ætatis annuo eſt, prouidaq; ſi libeat intelli gere, natura: quippe temulẽtiæ naſcẽtibus uinis uti neceſſe nõ eſt: quinimmo inuitat ad ſeruandũ blãda inueterati caries, oleo noluit parci, fecitq; ea neceſſitate promiſcuũ & uulgo*. Memoria noſtra Pariſiis uno anno tanta fuit uilitas uini, ut inopia uaſorũ quidam donare uel effundere cogerẽtur, quidã qui grãdioribus cuppis cõ diderunt, anno ſequẽte magno uendiderũt. Quod aũt ad mercedem annuã ſingularũ arborũ attinet, non tam mirari id cõuenit, quã id quod ab eodẽ li. XV. de perſicis duracinis dicitur, quod genus ætate Plinij inſitione repertũ eſt: Aeſtate (inquit ille) præcocia intra XXX. annos reperta, & primo denarijs ſingulis uænũdata. & paulo inferius: Pretiũ (inquit) ſingulis iam triceni nũmi fuere, nullius maiore, quod miremur, quia non aliud fugacius: Lõgiſſi ma nãq; decerpto bidui mora eſt, cogitq; ſe uænundari. His uerbis planè ſignificat ſingula perſica ſeſtertijs primũ quaternis uænũda ta: poſtea augeſcente gratia (ut fit) aliquando pretiũ ad tricenos nummos euaſiſſe: quare non mirũ eſt ſingulas arbores bina millia nummûm annuo reddi tu meruiſſe, cum ſeptem et ſexaginta poma hanc ſummã conficere potuerint tricenis nũmis ſingula uænunda ta. Cauſam autẽ aſſignãs tãti pretij ſubdit Plinius: Vndiq; pomũ innocuũ expetitur ægris, uel agris, ut in antiquis legitur. Huiuſmo di hodie duracina (ut opinor) nomen retinẽt in Britãnia Aremo rica. Tranſeamus ad reliqua. Idẽ Plinius li. VIII. Aſinũ quadrin gentis nummis emptum Quinto Aſio ſenatori, autor eſt. M. Var ro: Haud ſcio an omnium pretio animalium uicto, opera ſine dubio geruli mirifica arando quoque. Sed mularum maxime progene ratione, patria etiam ſpectatur in ijs: Arcadibus in Achaia, in Ita lia Reatinis. Sic omnia habent exemplaria etiã antiquiſſima. Plinius admiratur aſinam Reatinam quadringentis nummis emptã, tam-

Mira pretia pomorũ Romæ.

Duracina perſica.

Plinij.

Memorabilis aſinus.

Aſina Reatina.

tametsi gerulam & aratricem & prolificam: existimatq; hoc pretium maius esse omnium animalium pretio nedum ueterinorum, et pluris tamen Romæ persica XIIII. uæniſſe eodem autore affirmauimus. Vereor, ne hæc Plinij salebra huius inuenti nostri cursum hactenus (ut arbitror) inoffensum aut moretur aut planè interpellet, et si quod sequitur addam, ne commentarij nostri processus hæreat: Quæstus (inqt) ex ijs opima prædia exuperat: notũ est in Celtiberia singula quadragenis millibus nummorum emi ad mularũ maxime partus. Si nummi semper sestertij intelliguntur, quonam modo hæc loca duo conuenire possunt? Hic si dixero locũ mendosum esse, transultare utique confragosa loca, non æquabili gressu pertransire dicar. Quod tamen quia & alibi necessario mihi faciendum est, hic à lectoribus impetrare illud habeo, mihi quidem non iniquis, ut si hoc institutũ meũ hoc in loco haud dubie insigni, approbauero: ualeat in futura quoq; si qua forte autorum interitu destituentur testimonio. Audiamus igitur Varronem ipsum li. III. Rerũ rust. quẽ Plinius dicti sui autorẽ locupletissimũ esse censuit: in cuius dialogis Appius Claudius augur ad Axium senatorem ita inquit: Quòd si ea ædificia uillæ non sunt, quæ asinũ tuũ, quem mihi quadraginta millibus emptum ostendebas, apud te non habent, metuo ne pro uilla emam Ostiæ in littore Seianas ædes. Apud Pliniũ quadringẽtis nummis legitur, apud Varronẽ ipsum quadraginta millibus, utrobiq; corrupte: ut enim nummis pro millibus illic legitur, sic quadraginta hic pro quadringentis, tãetsi uix intra fidẽ id stabit, cum ad æstimationẽ millium nummorũ uenerimus. Hoc tamen cum ex Plinio uidetur, qui prius hoc pretiũ Romæ admiratus, mox translatitium in Celtiberia esse tradidit, tum uero ex eodem Varrone libro II. eiusdem operis his uerbis: Qui non habent eum asinum, quem supposuerunt equæ, & asinum admissarium habere uolunt, de asinis quenq; amplissimum & formosissimũ q̃ possunt eligũt, quiq; seminio natus sit bono, Arcadico, ut antiqui dicebãt, ut nos experti sumus, Reatino, ubi tricenis ac qua

h 3 drim

dringentis millibus admissarij aliquot uænierūt: quo in loco trecē nis et quadringenis millibus lego: quanq̄ hic rursus æstuare necesse est. Idem enim Varro alibi de eligendo pecore loquens: Primū (inquit) ut bonū pares pecus, scire oportet qua ætate quanq; pecudem parare habereq; expediat: altera pars cognitio formæ: tertia pars est quo seminio quærendum: hoc enim nomine asini Arcadici in Græcia nobilitati, in Italia Reatini, usqueò ut mea memoria asinus uænierit sestertijs millib⁹ sexaginta, & unæ quadrigæ Romæ constiterint quadringentis millibus. Semel iam testati sumus, ubicunq; apud antiquos sestertijs & millibus cōiunctim dicitur, nō sestertijs sed sestertiûm legendū. Quare hic sestertiûm nō sestertijs lego. Sed loca sic citare necesse est, ut apud autores leguntur, quod in uniuersum dictū esse uelim. Sed quod ad rē pertinet: Varro in persona Scrophæ miratur asinū memoria sua emptum sexaginta millibus, & asinos quatuor iugales quadringentis. Quare dubius maneat hic locus Plinij necesse est, ita tamen ut lotos quidem pedes ex maculoso loco conflictatione non multa expedierim. Quanquam quis dubitet quadraginta millibus apud Plinium asserere, & tricenis quadragenis millibus apud Varronem: ne fidem alioquin abnegare antiquis monumentis cogamur? Atque eadem opera locum Plinij inibi restituemus. Quod enim in omnibus impressis libris legitur, Nec nisi spatiose incubant alias atteruntur: uaria nanque somnio uisa concipiunt: ictu pedum crebro, qui nisi per inane emicuerit, repulsu durioris materiæ clauditatem ilico affert. Id ego ex antiquis exemplaribus lego: Nec nisi spatiosa incubitant laxitate: uaria nanq;, & cætera. Illa enim duo uerba alias atteruntur, temere ab emēdatoribus sunt addita: quæ superuacanea esse satis ex eo apparet, quod sequitur, claudos ilico fieri. Et hic Hermolaus Barbarus uir ingeniosissimus gloriabitur, se Plinium emendasse, altera etiam castigatione repetitum. Sed pergamus porro. Idem Plinius libro x. Maxime tamen insignis est in hac memoria Clodij Aesopi tragici histrionis patina, sexcentis sestertijs

Plinij locus.

sestertiis taxata. In qua posuit aues cātu aliquo aut sermone uocales, nūmis sex singulas coēmptas: nulla alia inductus suauitate, nisi ut in iis imitationē hoīs māderet, ne quæstus quidē suos reueritus illos opimos & uoce meritos: dignus prorsus filio, quo diximus deuoratas margaritas. Ego antiquissimū exēplar habeo, in quo hoc uerbū nūmis deletitio loco scriptū erat, ut coiiciā nō nūmis sed millibus prius scriptū fuisse, omnino enim sic legendū est. Cētenariam enim patinā Aesopi fuisse intelligimus, id est cētenis auibus structā, millibus senis coēmptis, ut in summa sexcēta fierent sestertia: de qua idē Plinius lib. XXXV. *Nā nos, inquit, cū unā patinā Aesopi tragœdiarū histriōis in natura auiū diceremus sestertiis sexcentis stetisse, nō dubito indignatos legētes.* Hæc & huiuscemodi alia incredibilia omnino primore sensu uidebūtur, sed cū oīa in discussione uenerint, inuicē sibi fidē, ut faciāt, peruincem⁹: opulētia enim Romana simul & luxuria intelligentur, quæ instar (ut arbitror) habebūt historiæ cuiusdā uariæ et admirādæ. Sic enim rē tēperatā oportuit, ut non magis in abaculo manus occuparetur, q̄ animus rerū intelligētia interim oblectaretur. Sed iā uideamus de columbis apud eundē Pliniū lib. decimo: *Harū, inquit, amore insaniunt multi, ac super tecta exædificāt turres iis, nobilitatēq; singularum & origines narrant uetere iā exēplo: Laxius eques Ro. ante bellū ciuile Pōpeianū denariis quadringētis singula paria uēdicauit, ut M. Varro tradit.* licet in oībus exēplaribus et Laxius et uēdicauit legatur, tamen & L. Axius & uēditauit lego, cū Varro de pullis earū loquēs, ita dicat: *Romæ si sunt formosi, bono colore integri, boni seminis: paria singula uulgo uæneūt ducenis nummis, nec non eximia singulis millibus nummûm: quas nuper cum mercator tanti emere uellet à L. Axio equite Ro. minoris quadringētis denariis daturū negauit.* Hactenus Varro. Si ergo paria singula colūbarū nō semel sed sæpe mille sestertiis nūmis uēdita sunt, aliquādo etiā mille & sexcētis id est quadringētis denariis: cur non & aues humano sermone uocales sex millibus eadē in urbe uendi potuerunt?

Patina Aesopi.

Hui⁹ libri lectio uicem præbet historiæ.

Colūbarū pretia.

Plinij locus.

quas tamē apud Pliniū ſex nūmis emptas legimus:errore eorū ſeculorūque in rei nūmariæ uerbis prorſus nihil uiderūt. Huius rei *irrefutabile argumentū ex eodē ipſo autore referemus,qui libro eodem de luſcinijs loquēs ita inquit:*Certant inter ſe,palamq́;animoſa contētio eſt:uicta morte finit ſæpe uitā:ſpiritu prius deficiēte q̄ cantu. Meditātur aliæ iuniores,uerſusq́;quos imitentur,accipiūt. Audit diſcipula intētione magna,ac reddit,uicibusq́; reticēt.Intelligitur emēdatæ correctio,& in docēte quædam reprehēſio.Ergo ſeruorū illis pretia ſunt, & quidē ampliora,q̄ quibus olim armigeri parabātur. Ex his uerbis ſignificatur luſciniarū magna pretia fuiſſe:cū apud Columellam uinitor ſeruus octo millibus æſtimatus ſit: & pluris armiger uænire uinitore ſolitus ſit: ut qui præſidium uitæ domino afferre poſſet.Quòd ſi id,quod ſequitur,ſtatim apud Pliniū emendari à nobis potuiſſet,memorabile aliquod pretium in mediū attuliſſemus eius luſciniæ albæ,quæ Agrippinæ dono data eſt.Id quoniā fieri nō potuit,in uicē eius locū aliū eiuſdē capitis in principio ſtatim reſtituemus:Noctuarū genus in Creta inſula nō eſt,& etiā ſi qua inuecta ſit,emoritur:Nam hæc quoq; mira naturæ differētia:alia alijs locis negat, tāq̄ genera frugū fruticū'ue, ſic & animaliū nō naſci,trāslatitiorūq́; inuecta,mori.Mirū quidē eſt illud unius generis aliti aduerſum: quænam eſt ijs naturæ inuidia.Sic in omnibus impreſſis legitur,cōniuente Hermolao,& hoc totū caput intactū trāſmittente. Quæ uerba cū mihi corrupta inter legendū uiderētur, tandē aditis antiquis exēplaribus ita reſtituenda duxi, ut poſt uerbū animaliū diſtinctio fiat uelut ſenſu finito:deinde ita inferamus: nō naſci,trāslatitium:inuecta mori,mirum. Quid eſt enim unius generis ſaluti aduerſum? Trāslatitium hic pro ſolito & in multis uſitato et cōmuni inter multos ponitur, quod uerbū maxime Plinianū eſt.Ita patet in uno uerſu Plinij quatuor errata à caſtigatoribus relicta. De auiculis uocalibus Plinius alibi : Agrippina coniunx Claudij Cæſaris turdum habuit(quod nunq̄ ante)imitantē ſermones hominū.Cum hæc proderē,habebāt &

Plinij locus reſtitutus.

Trāslatitiū.

Turdus uocalis.

& Cæsares iuuenes sturnũ, itẽ luscinias græco atq; latino sermone dociles: præterea meditantes in diẽ, & assidue noua loquentes longiore etiã contextu. In diẽ aũt non in dies in omnibus libris legitur: ex quo intelligimus doceri solitas, ut diebus diuersis non eadẽ, sed subinde nouũ aliquid loquerẽtur. Summa igitur supradictorũ est, mille sestertiûm & mille nũmûm, duo millia ac quingẽtos æris ualere: & mille drachmas decem millia assium, & quatuor M. sestertiûm. Porro centũ drachmas unã minã argenti efficere, quæ & libra & pondo dicitur. At uero libras duas argẽti et semissem, seu ut ueteres dixerunt, duapondo & semissem mille nummûm ualuisse. Hoc etsi satis antea confirmatũ est, tamẽ & auctarium hoc addemus, ne cuiq̃ nõ satisfaciamus in ea re, in qua ab omnibus dissentimus. Liuius libro secundo de bello Punico: In permutandis captiuis cõuenerat inter duces Romanorũ Pœnũq;, ut quæ pars plus reciperet quàm d[illegible]ret, argenti pondo bina & selibras in militem præstaret: de quo conuento Plutarchus in Fabio loquẽs, Conuenerat, inquit, inter Romanũ Pœnũq; ducem, ex captiuis, uirũ pro uiro cõmutare: & qui plureis reciperet quàm redderet, pro quolibet drachmas ducentas et quinquaginta solueret. Plutarchus quinquaginta drachmas pro semipõdio dixit. Hic libẽs omiserim, si possim, errorẽ Nicolai Perotti hominis de lingua latina, ut illa ætate, bene meriti, qui in cõmmentarijs suis de hac re loquẽs ita inquit: Põdo licet aliquãdo pro libra inueniatur, proprie tamen significat põdus duodecim librarũ: huiusq; dicti autorẽ citat Liuiũ in loco supradicto: quasi Liuius pondo bina et sex libras nõ selibras uocabulo cõposito dixerit, quasiq; in capita statuerint imperatores illi tricenas libras argẽti, quod longe abest à uero: quanquam Perottus homo elegantiarũ obseruãtissimus uidere illud debuit, Liuiũ nõ põdo bina & sex libras dicturũ unquã fuisse, sed senas potius libras. Hic nominare eos necesse non habui, qui eius errorẽ totidẽ uerbis in suos ipsi cõmentarios rettulerunt. Idem Liuius libro nono de bello Macedonico de censura Catoniana loquens: In censibus quoque

Nicolai Perotti erratũ.

mille m. mille d.

accipiendis tristis & aspera in oẽs ordines censura fuit: ornamẽta & uestẽ muliebrẽ & uehicula, quæ pluris q̃ XV. milliũ æris essent, in censum referre uiatores iussit. Itẽ mancipia minora annis uiginti, quæ post proximũ lustrum decem millibus æris aut eo pluris uenisset, ut ea quoq; decies pluris q̃ quanti essent æstimarẽtur. De hac item censura Plutarchus in eodẽ Catone: Vt igitur (inquit) in omnes animaduerteret, coẽgit uestis, carpenti, mundi muliebris & domesticæ supellectilis decuplũ amplius in cẽsum referri, q̃ earũ rerũ pretiũ sineret, si mille & quingentas drachmas excessisset. His autoritatibus fidẽ omnino facio centũ drachmas mil le æris ualere, & pondo id est librã centũ drachmis, & mille æris par fuisse: at denariũ & drachmã eundẽ fuisse nũmũ, aut eiusdẽ certe ponderis & æstimationis autore Plinio demonstratũ est, & denariũ quaternos ualuisse sestertios. Quare in singula pondo et in singulas libras minasq; quadringẽtos sestertios intelligere necesse est. Proinde operis instituti partem profligatã habemus, uel materiẽ potius (ut Plautino uerbo loquar) exasceatã: quã si coagmentare in instar operis absoluti uolumus, omnia scriptorũ dicta accõmodare rebus iam explicatis necesse est, ita ut in opere tot autoritatibus cõpactili nullus locus hiulcus, nulla cõmissura sit conspicua. Quod quãta uigilantia, quàm acri intentione, quanto labore sit effectũ, quanto deniq; literarũ amore susceptũ (nihil enim maius dicere de me possum) ex operis ipsius compage apparebit. Ego cum hæc proderẽ, quo magis exacte omnia perpenderẽ, libellã & pondusculа in conspectu habui, numismataq; antiqua aurea argenteaq; satis multa iam pridem, ut minime in hunc usum parata, sic admiratione uisendæ antiquitatis in delicijs habita: eorum lectissimũ quodq; expensare institi diligentia, ut arbitror, nummulariorum æmula. Quippe adulterata quædã uisuntur, & ad exẽplar archetyporũ fusim cusimq; ita efficta, ut pro archetypis fallãt, cuiusdam (ut aiunt) pigmenti affrictu uetustatẽ ementientia. Vt igitur unumquodq; certissimã prisci æui notã habere uidebatur chara

Libra nũmaria centum drachmas ualet.

ctere

ctere uel collybo detrito, uel uetustate fugienti et æui situ obscuro ita in libella à me statuebatur. Inter argẽtea (ut auspicato exordiar) unũ erat Ciceronis, una parte integrũ, in qua caput galeatũ, decora facie plenáq;, promissa cæsarie, & erectâ è ceruice pendula. Ponè caput unicũ hoc uerbũ, R O M A, *scriptũ erat, nihil in ambitu: ex altera pte quæ semesa erat, currus triũphalis quadrigis trahebatur, subter quẽ inscripta hæc duo uerba,* M. T V L L I. *supra hæc uerba* X. *litera maiuscula, quã denariũ significare arbitrabar ex* Val. Probo. *Alterũ fuit* Cæsaris *Dictatoris, in quo caput collecto ac redimito capillo, facie lõgiore, naso decore prominẽti, oblongáq; ceruice.* A *tergo sub charactere quodam obscuro* C A E S A R I S *nomẽ scriptum erat prænomine nullo, sed Dictatoris faciẽ ex scalptura antiqua noscitare didici, quam* Romæ *uidi, cuius etiã exemplum scite effictũ habebam in gemma.* Erat etiam Augusti, *ea facie quæ à* Suetonio *describitur, crispo capillo solutóq;, inscriptione,* C A E S A R I S A V G V S T I: *à tergo simulacrũ uestibuli ædis sacræ ternis altrinsecus his literis,* M A R. V L T. *uidelicet ob* Martis Vltoris *ædem ab eo extructã. Fuit & aliud eiusdem eadem inscriptione ijsdemq; liniamentis formæ, similiq; capillo.* In *quo adnotaui faciem læua prominentẽ contra aliorum numismatũ morẽ etiam eiusdem principis: ab altera parte erat stella radijs ad marginẽ usq; numismatis expassis, crinito uno radio, trãsuersaria inscriptiõe* D I V I I V L I I: *quod intelligimus percusũ ab eo fuisse post ludos funebres* Cæsari *consecratos in honorẽ stellæ crinitæ quæ septẽ diebus apparuit. Tertij generis fuit etiã eiusdẽ, ijsdẽ liniamẽtis habituq; eodẽ capitis, nisi quod oculus dexter eminebat cõtra q̃ in secundo: à tergo animal erat hircinis cornibus ac uilloso mẽto, duobus tãtũ cruribus ijsdẽq; bisulcis, qbus quasi brachijs orbẽ amplexabatur, oĩno armorũ tenus hircus, cætera piscis, cuidam rei incũbens quã agnoscere non potui, inscriptiõe unius nominis* A V G V S T I. *Id fuit genus nũmi quod* Augustus *syderis capricorni nota percutere instituit ob genituræ suæ honorem, quam ei olim* Theogenes

Recensio numismatũ priscorum.

Numisma Ciceronis.

Theogenes mathematicus Apolloniæ existēte uiuo adhuc Iulio Cæsare, prædixerat imperatoriā esse. Quare cū thema suū, id est horoscopi configuratione inuulgari uellet, huiusmodi nummum percussit, ut autor est Suetonius. Habebā unum à M. Agrippa ob consulatum percussum, facie nec Iulij nec Augusti, hac inscriptione, CAESAR DIVI IVLII. F. *altera pars pura erat, in qua media hæc erant uerba scripta,* M. AGRIPPA COS. DESIG. *Vnū insigne notaui Augusti & Antonij in triumuiratu reipublicæ constituendæ: ex altera parte Augusti facies male expressa, hoc lemmate:* CAESAR IMP. IIIVIR. R. P. C. *in auersa parte facies M. Antonij ea plenitudine oris quæ à Plutarcho describitur, & ex Cicerone intelligitur in secunda Antoniana, crispo solutoq́; capillo, ea ceruicis crassitudine ex qua illā firmitatē corporis cōijcere posses quā ei Cicero in ea oratione obijcit, hoc lēmate.* MAR. ANTONIVS IIIVIR. R. P. C. *reliqua legere non potui, nec coniectura assequi quæ notis significabātur. Cæterū scite expressa facies, & pulchrioribus literis circūscripta q̄ ea pars quæ Augusto dicata erat. Verū (ut quod nunc agitur agamus) cū horū aliorūq; nūmorū pōdus ad libellā exigerē, id esse uerū deprehendi quod autore Plinio diximus, & ex Plutarcho & Appiano cōprobatur, drachmam scilicet Atticā denarij Romani pondus habere. Quod ut docere possim, rem ad pōdera nostra examinabo: sed ita ut à nemine nō intelligar. Librā nostrates duplicē habēt. Zygostatica libra est quæ regia dicitur, qua negotiatores & pigmentarij aromatarijq; utuntur, omnesq́; omnino qui appensas merces uenditant: hæc sexdecim unciarū est: Eius semissem monetarij & aurifices & uascularij librā sibi fecerūt, marcā eā uocantes. Hac libra nunc utemur ad id docendū quod suscepimus. Librā igitur Romani in duodecim uncias distribuebant, & unciā in octo drachmas. Huius libræ bessem, selibrā nostram regiā esse dico, cuius modus à Zygostate publico statuitur Parisijs. Huius muneris fit mētio in lege altera de ponderatoribus libro decimo Codicis: hoc besse nunc*

Libra Parisina. Libra Zygostatica. Libra nummularia.

utemur pro libra quam marcam uocitamus, eamq; in uncias octonas distribuemus, unciamq; rursus in totidem drachmas, & drachmas singulas in terna scrupula, ita ut hemidrachmium sesquiscrupulum ualeat. Primũ hoc dico drachmã Romanã & Atticam à nostris uocitari grossum, & scrupulũ denariũ, & semigrossum esse nobis semidrachmã Atticam, quã drachmam nostri sterlinos duos & dimidiatum dictitãt: qua ratione pondus nostrũ facile congruet cum antiquo: Hoc modo teneamus libram nostrã cum latina libra comparatam subsesquiplam proportionẽ habere, quã habet bes ad assem: quippe cũ libra nostra (de octonaria semper loquor quã marcam uocitari diximus) quatuor & sexaginta grossos capiat, id est octies octo: si trientẽ addideris bessi, id est duos et triginta grossos seu quaternas uncias, librã utiq; efficies plenã antiquã, sex & nonaginta drachmis constantẽ, ut antea dictũ est: qui numerus exit ex unciarũ numero per drachmarũ numerũ multiplicato, hoc est ex duodenario in octonarium ducto. Hæc est exacta libræ ratio, tamen semunciam addere nos oportet, cum libra in ratione nũmaria cum mina græca exæquata sit, & planè sit centenaria. Erit ergo libra latina non modo sesquialtera nostræ libræ id est sesquilibra nostra, sed etiã præterea quatuor drachmas habuisse intelligetur. Sed nihil hoc conturbare nos debet. Satis est enim ad facilem huius rei explicationem quòd grossus noster cum drachma Attica conuenit, & denarius cum scrupulo: grosso autem uocabulo utar non uerecunde, cum latinum uerbum sit, licet alio significatu antiquis usurpatum. Non me latet apud Plinium aliud de numero denariorum in libra lectitari, sed illud mox uiderimus: nullam enim omnino aut præuaricationis suspicionem, aut conniuentiæ lectorẽ relinquemus: omnia in disquisitionem uocabuntur, cum omnia dissoluere possimus, uel Herculis nodo perplexa, sustineant tantum lectores iudicia quoad omnia perlegerint. Interim tamen hoc affirmamus, in singulas libras centenas drachmas statuendas esse: alioqui singula sestertia contra omniũ scriptorum autoritatẽ denariis denis

Grossus pro drachma Attica.

Scrupulus pro denario gallico.

Libra Romana eadẽ cum mina græca.

denis deficerentur, et singula millia quadragenis sestertijs nũmũ cum luce clarius ostẽsum sit quaternos sestertios in singulis denarijs drachmisq́; Atticis fuisse. Verũ enimuero cũ numismata iã dicta cũ alijs permultis exquisita libra pensitarẽ, deprehẽdi Tullianum illud & illud Augusti capricorno signatũ aliaq́; nõnulla, ita pẽdere drachmã id est grossum nostrũ, ut lanx ex æquilibrio facile cũ numismate uergeret: cõtra aũt duo illa quorũ alterum Cæsaris dictatoris & alterũ Augusti stellatũ erat, tam maligne grossum pendere q̃ illa priora prolixe: ut tãtundẽ illis percussorũ auaritia decessisse diceres, quantũ illis accessisse benignitate seculorũ. Triũ uirale æquilibriũ faciebat quasi seueris magis q̃ benignis autoribus. In Marci Agrippæ nũmo bilanx raptim sidebat à ponduscul o: quæ in iusto numismate etiã surrigi debet. In eo quarta et uicesima pars (ut minimũ) nõ detrita sed detracta uidebatur, in alijs uidẽ permultis par ferè decessio: ut in eo Augusti qui à postica facie hãc inscriptionẽ habet, OB CIVES SERVATOS: quã ambit corona graminea: sed tamen ut quiuis facile iudicaret, drachmæ pondere institutas eorum formas fuisse, eaq́; ipsa tantidem oblocabilia. Habebam & recentiorum temporum ut Maximini imperatoris & aliorum principum, in quis & matris Alexãdri hoc lemmate: IVLIA MAMEA AVG. literis iam à Romanis degenerantibus ac semibarbaris, cæterũ argento & pondere supradictis deteriora. Hæc sufficere arbitratus sum ad examinationẽ ponderis quod non in meis tantum sed etiam in alienis nummis exegi: quæ plurima & omniũ propè consulum atq; principum uidi. Confectum igitur iam habemus, libram Romanam centum grossos nostros habuisse. Quare si huius temporis æstimationem sequi uolumus, in singula pondo Romana decem & septem francicos, tres solidos turoneos, & nouem denariolos statuere necesse est: æstimationem nunc legitimam sequor & edictalem, non negotiatoriam & uulgarem: edicto enim principali libra argenti undecim francicis æstimata est, licet passim duodecim iam ueneat. Cũ enim, ut diximus, libra antiqua sesquili-

Aestimatio prædictorũ numismatũ.

quiliplex fuerit nostræ, & præterea semunciam habeat, pro duodecim uncijs sedecim fräcicos & decẽ solidos numerabimus: pro semũcia decẽ & tres solidos & nouẽ denarios. Ita fit ut mille nummi, id est singula sestertia, æstimari à nobis duobus & quadraginta fräcicis, undeuiginti solidis, et quatuor denarijs debeãt: uel (ut summa rotũdetur, & minutiarũ tædio liberemur) tribus et quadraginta francicis, hi ducatos duos & uiginti, et triginta quinq; solidos turoneos faciunt: quibus si duos solidos & semissem addas, fiet ducati tres & uiginti. Ducatos legitima æstimatione accipio, ut XXX. *solidis Parisinis ualeant, id est solidis turoneis triginta septem & semisse. Hactenus igitur legitimam iustamq; æstimationẽ in singula millia nũmûm habemus, nisi quòd octo denariolos addidimus .i. bessem solidi. Huic summæ ad uulgarem æstimationem argenti paulo minus quatuor francici desunt: nam cum argenti libra octonaria uulgo duodenis francicis permutetur propter argẽti inopiam & numismatis ieiunitatem, in singulas uncias ad legitimum pretiũ bini solidi & semis accedunt, quas uncias in sestertijs singulis tricenas singulas esse liquet ex ijs quæ supra diximus, atq; eo amplius quadrantem unciæ, id est binos grossos, hi solidi paulo plus duobus ducatis ualẽt æstimatione antedicta. Qua ratione fit, ut in singula sestertia (si extendere pretium uelis uulgari iudicio) quinq; et uiginti ducatos statuere, aut certe totidem nostros solatos aureos possis. Ego tamen ad legitimam æstimationẽ nihil adderem, si commodum aliquem numerum in eo nactus essem, quo ue luti radice uti ad maiorum summarum cumulationem possem: id quoniam fieri nequit, quindecim tantum solidos adijciam, ut mille nummûm quinq; & uiginti aureis coronatis æstimetur, id est quadraginta tribus francicis & dodrãte, ita ut coronatũ quinq; et triginta solidis esse intelligamus, quãti scilicet locabatur ubere rẽ nũmaria: solidos aũt semper appello qui duodenarij nunc dicũtur, in Italia nõ ignoti. Proinde tandẽ accedamus ad exẽpla, quasiq; pedẽ cũ rerũ explicatione cõferamus: et primũ illud uideamus Trãquil.*

Quãti mille nũmûm æstimari debeat.

in Au-

in Aug. quod corruptũ esse non emendatũ ab enarratoribus diximus. Senatorũ censum ampliauit, ac pro octingentorũ milliũ summa duodecies sestertiũm taxauit. Sic enim legit Blõdus in Roma triũphante. Tametsi hoc tẽpore ea uerba intelligi non posse existimauit. Nos duodecies sestertiũm docuimus significare duodecies cẽtena millia sestertiũm nũmũm: & in singula millia quinq; & uiginti coronatos taxandos cõstituimus. Si igitur mille ac ducentos quinquies et uicies numeraueris, triginta millia coronatorũ cẽsum senatoriũ fuisse cõperies: & ex Tranquillo hoc noueris, Augustũ censum senatoriũ ex uiginti millib⁹ ad xxx. millia auxisse. Quò aũt expeditius lector rationẽ eorũq́ue dicenda sunt, ineat, hoc tenere oportet, centũ sestertia duo millia & quingentos aureos coronatos ualere, hoc est centies uicenos quinos. Vt aũt ad hunc locũ ægre & suspiriose atq; anhelabũde euasimus, ita ab hoc loco iã per prona eadẽq; amœna aliquandiu euagari licebit. Idẽ Tranquil. in Cæsare: Ludis Decius Laberius eques Ro. mimũ suũ egit: donatusq́; quingentis sestertijs & annulo: sessum in quatuordecim ex scena per orchestrã trãsijt. Laberius poëta donatus est censu equestri, id est coronatorũ nostrorũ XII. millibus & quingentis: sic enim loq mihi per anticipationẽ pmittã, quasi iã tũc aurei nostri fuerint, quo expeditius hoc munere defungar. Macrob. li. II. Sat. Laberiũ asperæ libertatis equitẽ Ro. Cæsar quingẽtis millibus inuitauit, ut prodiret in scenam, & ipse ageret mimos, quos scriptitabat: sed potestas nõ solũ si inuitet, sed etiã si supplicet, cogit: unde se Laberius à Cæsare coactũ in prologo testatur his uersibus:

Necessitas, cuius cursus transuersi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt. & reliqua.

Idẽ: Publius mimographus Romæ productus per Cæsaris ludos, oẽsq; qui tũc scripta et operas suas in scenã locauerant, prouocauit, ut singuli secũ posita inuicẽ materia pro tẽpore contenderent: nec ullo recusante, superauit oẽs, in quîs & Laberiũ: unde Cæsar arridens hoc modo pronuntiauit: Fauente tibi me, uictus es Laberi à

Syros

Syro: statimq; Publio palmam, & Laberio annulum aureum cum quingentis sestertijs dedit. Simile est apud eudẽ Trãquil. in Tyberio: Munus gladiatoriũ in memoriã patris, et alterũ in aui Drusi dedit diuersis tẽporibus ac locis: primũ in foro, secundũ in amphitheatro: rudiarijs quoq; quibusdã reuocatis autoramento centum millium. Non mirũ Cæsarem mimographo poëtæ duodecim millia & quingentos aureos nostros dedisse, si Tyberius gladiatoribus qui iam immunitatem & missionẽ gladiaturæ uel meruerant uel impetrarant, duo millia & quingẽtos dedit in singulos, ut iterum depugnarent spectante populo. De censu equestri Plinius libro tricesimotertio: Tyberij demũ principatus nono anno in unitatem uenit equester ordo, annulorumq; autoritati forma constituta est. Et paulo inferius: Hac de causa constitutum, ne cui ius annuli esset, nisi cui ingenuo ipsi patri auoq; paterno sestertia quadringẽta census fuissent, & lege Iulia theatrali in quatuordecim ordinibus sedendi. Ex hoc dicto Trãquilli patet censum equestrẽ à quingentis sestertijs ad quadringenta contractũ, id est ad pristinã formam redactũ. Recenseamus exẽpla. Cladem Lugdunensem (inquit Tacitus) quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerẽt. Ego quadragies sestertiũm ære nostro cẽtũ millia aureorũ fuisse dico, quã pecuniã Nero ad reparandũ Lugdunum oppidum cõtulit, & apud Pliniũ: Aesopi tragici histrionis patina sexcentis sestertijs taxata est, id est quindecim millibus coronatorũ. Quo in loco ne incredibile sit quod supra diximus, aues centũ canoras, aut hominis sermone uocales senis millibus singulas emptas, fidem faciet Macrobius qui libro primo Saturnaliũ de liberalitate Augusti loquens: Sublimis, inquit, Actiaca uictoria reuertebatur: occurrit ei inter gratulantes coruũ tenens, quẽ instituerat hoc dicere: Aue Cæsar uictor imperator: miratus Cæsar officiosam auem uiginti millibus nũmũm emit. Socius opificis ad quẽ nihil ex illa liberalitate prouenerat, affirmauit Cæsari, habere illũ & alium coruũ, quẽ ut afferre cogeretur rogauit, allatus uerba quæ

Cẽsus equester.

Quadragies sestertiũm.

i didi-

didicerat expressit, aue uictor imperator Antoni: nihil exasperatus, satis duxit iubere illum diuidere donatiuum cum cõtubernali. Coruum ergo loquacẽ *Augustus uiginti sestertijs emit, id est quingentis aureis nostris.* Et Cleopatra *Aegypti reginarũ nouissima lautitiã epularũ Antonij omnẽq; eius apparatum obtrectans, quaerente eo quid astrui magnificentiae posset: respondit una se coena centies sestertiũm absumpturam.* Cupiebat *discere* Antonius, *sed fieri posse non arbitrabatur.* Centies *sestertiũm aestimatione praedicta ducenta quinquaginta millia aureorum coronatorum ualet, et quadringenties sestertiũm decies centena millia aureorum, quanti idem* Plinius *aestimauit ornatum* Lolliae Paulinae, *de qua supra diximus, et* Cicero *furta* Verris *in prouincia.* Quoniam *uero multa dicturi sumus fidem propemodum excedentia, lectores praemonitos uelim, ne* Romanas *priscasq; diuitias, huius temporis opulentia publica priuataq; metiantur.* Vrbem *enim* Romam *totius propè orbis spolijs locupletem fuisse historica fide planũ fieri potest, ijs quidem certe qui latinos graecosq; scriptores rerum gestarũ lectitarint: non modo enim duces imperatoresq;* Romani *ui aperta & bellica in hostico, sed etiam proconsules prouinciarumq; praesides in pacato furtis rapinisq; & expilationibus grassabantur quà sacrum, quà prophanum domum suam quisque auertentes.* Inde *illud* Satyrographi *poëtae.*

Inde Dolobella est atq; inde Antonius, inde
Sacrilegus Verres, *referebant nauibus altis*
Occulta spolia & plures de pace triumphos.

Equidẽ *(quod ad me attinet) cũ haec quae in hoc opusculũ congessi, animo reputarẽ, ea mihi species urbis* Romae *animo obuersabatur quasi arcẽ quandã expilatorũ orbis terrarũ uiderẽ, & uelut cõmune gentiũ omniũ cimeliarchiũ (ut uerbo* Iustiniani *principis utar) .i. sanctiuã cõditorium rerũ toto orbe eximiarũ.* Vidimus *iã de* Lollio *uerba haec* Plinij. Nec *dona prodigi principis fuerãt, sed auitae opes, prouinciarum scilicet spolijs partae: hic est rapinarum exitus,*

Cleopatrae unio.

Centies sestertiũm.

De opulẽtia Romanorũ.

Cimeliarchium.

hoc fuit, quare M. Lollius infamatus regũ muneribus in toto oriente, interdicta amicitia à C. Cæsare Augusti filio, uenenum biberet, ut neptis eius quadringenties sestertiũm operta spectaretur ad lucernas. Hactenus ille. Quãtam igitur summam rapinarum Lollij fuisse existimamus, cum decies centenis millibus aureorum æstimarentur gemmæ, quæ ad neptem eius peruenerunt? Vidimus & de Caio Verre, cui Cicero quadringẽties sestertiũm litẽ æstimandam esse contẽdit. Ingentia aũt commoda Romanorũ magistratuũ etiam urbana fuisse, ex hoc conijcere licet, quòd moris fuit, ut finito magistratu ludos ederent magnificos, & uenationes, ac munera darent, id est gladiatorũ multa paria ad uulgi oculos oblectandos depugnatura: quam ueluti mercedem populus & pretium accipiebat collatorũ suffragio suo magistratuum. Quem morẽ cõmemorãs Cicero in secũdo officiorum ita inquit: Quanq̃ intelligo in nostra ciuitate inueterasse iam bonis tẽporibus, ut splendor ædilitatum ab optimis uiris postuletur: Itaq; et Publius Crassus tũ cognomine diues tũ copijs, functus est ædilitio maximo munere. Et paulum infra: Hũc est Scaurus imitatus. Munificẽtissima uero nostri Pompeij munera secundo consulatu, in quibus omnibus quid mihi placeat, uides: uitãda tamẽ est suspicio auaritiæ: nam Mamerco homini ditissimo prætermissio ædilitatis cõsulatus repulsam attulit. Quare etsi postulatur à populo, bonis uiris si non desiderantibus, attamen approbantibus, faciendum est, modo pro facultatibus, ut nos ipsi fecimus. Etsi aliquando res aliqua maior atq; utilior populari largitione acquiritur, ut Horesti nuper prandia in semitis nomine decimæ magno decori fuerunt. Ne M. quidem Seio id uitio datum est, quòd in caritate annonæ asse modiũ populo dedit. Magna enim se & inueterata inuidia nec turpi iactura (quando erat ædilis) nec maxima liberauit. Plinius libro octauo de hoc loquens: Leonum simul plurium pugnam Romæ princeps dedit Q. Scæuola P. filius in curuli ædilitate, cẽtũ aũt iubatorũ primus oĩm L. Sylla, qui postea dictator fuit, in prætura. Post eum Pompeius

De muneribus ædilitijs & uenationibus.

magnus in circo DC.*ac in ijs iubatorum* CCCXV.*Cæsar dictator quadringentos, quanquam in antiquis libris uerbum* DC. *non legitur: ex quorũ obseruatione locus ille mẽdosus esse uidetur. Idem de uarijs id est pantheris loquens: Senatusconsultũ fuit uetus, ne liceret* Aphricanas *in* Italiam *aduehere: contra hoc tulit ad populum* Gn.*Aufidius tribunus ple. permisitq́; circensiũ gratia importare: primus aũt Scaurus ædilitate sua uarias* CL. *uniuersas misit, deinde* Pompeius Magnus *quadringentas decem, diuus* Augustus *quadringentas uiginti: ibidem emendandũ unum uerbũ censeo, quanq̃ refragante antiquorũ exemplariũ fide: Ferunt (inquit* Plinius*) colore earũ mire solicitari quadrupedes cunctas, sed capitis toruitate terreri: quãobrem occultato eo reliqua dulcedine inuitatas corripiunt.* Hoc Plinij dictũ, scũ ex Aristotele trãslatitiũ esse liqueat, nimirũ ex eo emendari debet. Is enim libro nono de historia animalium: λέγουσι δὲ καὶ κατανενοηκυῖαν τὴν πάρδαλιν ὅτι τῇ ὀσμῇ αὐτῆς χαίρουσι τὰ θηρία, ἀποκρύπτουσαν ἑαυτὴν θηρεύειν, προσιέναι δὲ ἐγγὺς καὶ λαμβάνειν, οὕτω καὶ τὰς ἐλάφους. Aiunt autem *(inquit)antherã intelligentẽ, quòd odore sui animãtes gaudeãt, occultare sese & ita eas captare: quippe accedẽtes propius rapere, in quibus & ceruã.* Odore igitur nõ colore apud Pliniũ legẽdum: *quod ne à quoq̃ refelli possit, uel* Plinio *ipso iudice uincam, qui libro uigesimoprimo de odoramentis loquens: Animaliũ, inquit, nullum odoratũ, nisi de pantheris quicq̃ dictum est, si credimus.* Idem Plinius: *Annalibus notatũ est.* M. Pisone, M. Messala *consulibus* Domitium Aenobarbũ *ædilẽ curulẽ ursos* Numidicos *centũ, & totidem uenatores* Aethiopas *in circo dedisse.* Idem libro tricesimoquarto: *In* M. Scauri *ædilitate tria millia signorũ in scena tantum fuere tẽporario theatro.* Et rursus libro tricesimosexto CCCLX. *columnas* M. Scauri *ædilitate ad scenam temporarij theatri, & uix uno mense futuri in usu, uiderunt portari silentio legũ.* Et rursus alibi: *Scaurus fecit in ædilitate sua opus maximũ omnium, quæ unquam fuẽre humana manu facta: non temporaria mora, uerũ etiã*

Plinij locus.

æterni-

æternitatis destinatione. Quibus uerbis significat Scaurũ in ædilitate sua ad populi oblectationem scenam tẽporariam & statim ludis factis diruendã, fecisse: sed quæ uinceret magnificẽtia clarissimum opus omniũque quæ unquam facta sunt, etiam eo animo ut perpetua essent. Vitruuius in præfatione decimi libri ludorũ et munerũm huiuscemodi meminit, qui priuato sumptu fiebant, qui etiã eorum summa industria et machinatione apparãdorum, prætoribus ædilibusq; necessitatẽ iniungit. Quanti aũt stetisse Marco Seio liberalitatẽ putam⁹, q in caritate annonæ modiũ frumẽti asse populo uẽdit auit? quod Cicero dixit in loco supradicto: asses deni in denario fuerũt, & sestertij quaterni. Hic æstimatione à nobis instituta tribus duodenarijs & semisse ualuisse deprehẽditur, cũ libra decem aureis æstimetur: qua ratione sestertius nummus decem denariolis & semisse, id est obolo nostro ualet, sic asses singuli quaternis denariolis æstimabuntur. Quãti aũt frumentum esset Romæ, ex Cicerone conijcere possumus, qui in frumentaria actione ita inquit: Frumentũ emere in Sicilia debuit Verres ex senatuscõsulto, & ex lege Terentia & Cassia frumentaria: Emundi duo genera fuerunt, unum cæterarum decimarũ, alterum quod præterea ciuitatibus æqualiter esset distributũ. Illius decumani tantum quãtum ex primis decumis fuisset: tritici modiũm DCCC. millia; pretiũ autem cõstitutum decumano in modios singulos sestertijs ternis, duo detriciies: imperato, sestertijs quaternis. Ita ut frumentum imperatum sestertiũm duodecies in annos singulos Verri decernebatur, quod aratoribus solueret: in alteras decimas fermè ad nonagies. Sic per trienniũ ad hanc frumẽti emptionẽ Siciliensem propè centies & tricies erogatum est: hanc pecuniam tantam tibi ex ærario inopi atq; exhausto, datam ad frumentũ: datam ut Siculis aratoribus, quibus tanta onera respublica imponeret, solueretur: abs te laceratum sic esse dico, ut possim illud probare, si uelim, omnem hanc pecuniam domũ tuam reuertisse. Hunc locũ Ciceronis, qui lõge aliter in exẽplaribus legitur, sic emendandũ esse censui, quoad emen-

Aestimatio denarij & sestertij.

datiora reperiantur exemplaria, & eius hunc sensum esse, ut intelligamus triplicem frumentationem Siciliẽsem fuisse: Primam uectigalem, quæ decumana erat: alterã itidem decumanã non etiam gratuitam, sed ut aratores Siculi alteram decumam darẽt, ternis sestertijs in modios taxatã. Has duas certas statiq; numeri frumenti fuisse, id est octingenũ milliũ modiũm in singulas: tertiã non decumanam sed incertã & pro necessitate reipublicæ indici solitam æqualiter ciuitatibus. Propterea igitur decumani nomine Cicero quotãnis duodetricies sestertiũm imputauit Verri, quippe cum frumenti modius trinis sestertijs æstimatus esset, si ter octingẽta millia numeres, fiẽt uicies quater cẽtena millia nũmũm quotãnis: quare potius DCCCC. millia legẽdum uidetur, ut fiãt septies & uicies cẽtena millia nũmũm: quæ si ter rursus numeres: fiãt semel & octogies cẽtena millia nũmũm in triẽnio, ut sit, quod Cicero dixit, fermè ad nonagies: omnia augens oratorie. Malim tamẽ locum mẽdosum relinquere, q̃ hanc sententiã asserere, præsertim cũ duodetricies nõ quadret in annos singulos. Non nihil tamẽ adminiculatur hic locus ad id quod de sestertijs diximus, quũ cẽties & tricies sestertiũm pro tãta pecunia dixerit. Verũ cũ publica & æterna frumẽti æstimatio quaternũ esset sestertiũm in Sicilia frumenti feracissima, quãti putamus fuisse Romæ in caritate annonæ? Et quantũ lucrũ cõtẽpsisse eũ qui assibus uẽdiderit si domi repositũ habuit: aut iacturã fecisse si in Siciliã aut Carthaginẽ petierit? Nã ut in capita ciuiũ singulis modijs defunctus sit, quod credibile nõ est, ut postea intelligetur, nõ minus q̃ trecẽta millia hominũ plebeiorũ fuerunt. Legimus apud Eusebium quo tẽpore Cicero Quintiũ reũ patrocinio suo defendit, cẽsu Romæ acto inuẽta esse hominũ millia quadringenta sexagintatria: ut ergo trecenta millia hominũ fuerint tantum, & Seius tot modijs defunctus sit, nec pluris Romæ frumentum in annonæ inopia quàm apud Siculos in solita ubertate fuerit: Seius in populum mille ac ducenta milla nummũm, id est duodecies sestertiũm dilargitus est, nisi quòd in singulos modios

assem

assem seruauit. Quod si ad uerisimile exigere hoc uelis, minimum haec summa duplicabitur. Itaq; merito Lactãti⁹ libro sexto ita scribit: Quid enim dicẽdum est de ijs, qui populari leuitate ducti, uel magnis urbibus suffecturas opes exhibẽdis muneribus impendunt: nisi eos demẽtes ac furiosos, qui praestẽt id populo, quod & ipsi perdãt: et nemo eorũ, quibus praestatur, accipiat. Et rursus alibi: Quid prodest perditae nequitiae bestiarios facere locupletes et instruere ad flagitia? Plinius libro tricesimotertio. Non erat apud antiquos numerus ultra centũ millia: itaq; hic & hodie multiplicatur, ut decies cẽtena millia aut saepius dicantur. Foenus hoc fecit nummusq; percussus, & sic quoq; aes alienũ etiãnũ appellatur: postea diuites cognominati, dũmodo notũ sit eũ, qui primus acceperit hoc nomen, decoxisse creditoribus suis. Ex eadem gente M. Crassus negabat diuitem esse, nisi qui reddítu annuo legionem tueri posset. In agris suis sestertium uiginti millia possedit, Quiritiũ post Syllam ditissimus: nec fuit satis, nisi totum Parthorũ esurisset aurum, atq; ut nomen quidem optimum occupauerit (iuuat enim insectari inexplebilem istam habendi cupiditatem) Multos postea cognouimus seruitute liberatos opulentiores, pariterq; tres Claudij principatu, Pallantem, Callistum, & Narcissum. Atq; ut hi omittantur, tãquam adhuc rerum potiantur. C. Asinio Gallo, C. Martio Cyrino consulibus ad sextas calendas Februarias C. Caecilius Claudius Isidorus testamento suo dixit, quamuis multa ciuili bello perdidisset, tamen relinquere seruorum quatuor millia centum sedecim. Iuga boum tria millia sexcenta: reliqui pecoris CCL. septem millia: in numerato pondo sexcenta millia: qui funerari se iussit sestertijs undecim milibus. Haec uerba Plinij non modo sic in impressis exemplaribus, sed etiam in antiquis quibusdam leguntur: quae si uere leguntur, nugatoria sunt, quae diximus, tametsi testatissima: in antiquissimo exẽplari legimus: in agris HS. M.M. *possedit: ita ut duae* M.M. *similitudinem haberent literae postremae in graecorum alphabeto, sed inuersae, cuiusmodi & alibi in antiquis libris legimus.*

Claudius Isidorus.

Diuitiae Crassi.

i 4 Lego

Lego igitur, in agris sestertiûm bis millies possedit, hoc est ære nostro quinquagies centena millia aureorũ coronatorũ. Huius si uicesimã partẽ pro reddituu annuo statuamus (siue in agris eum redditũ, siue in mãcipijs artificibus, siue in fœnore fuisse intelligimus) fient ducenta quinquaginta millia: quæ si ita dispensemus, ut gregarius miles quaternos in mensem aureos accipiat duodequinquagenos in annũ, decem cohortiũ quinquagenariarũ legio ali potuit. Restabunt decẽ millia, quorũ quinq; millia in quinquaginta centuriones statuimus pro duplicando stipendio, et quinq; altera pro ijs, qui à Græcis ὑπταγοὶ, id est supordinati dicũtur, ut cornicines, signiferi, caduceatores, & fabri, qui machinas faciunt. Quòd si apud Plinium uiginti millia sestertiûm legamus, significabuntur quingenti aurei: si uicies sestertiûm, quinquaginta millia: si uicies millies, immensa summa. Errore igitur librariorũ lubrico quidem ipso in notis numerorũ uel summarũ, ut postea uidebimus, factum est, ut pro sestertiûm bis millies, sestertiûm uiginti mil. legeretur: astipulante scilicet tot ætatum ignorantia, præsertim quod ad hæc uerba perinet. Cum hoc dicto pugnare uidetur idquod Seneca libro de uita beata his uerbis inquit: M. Cato, cũ laudaret Curium & Coruncanũ, & seculũ illud, in quo crimen erat paucæ argenti armillæ, possidebat ipse quadragies sestertiûm: minus sine dubio q̃ Crassus, plus q̃ censorius Cato: maiore spatio proauum uicerat, q̃ à Crasso uinceretur. Si igitur quadragies hic recte legitur, oportet M. Porciũ minus octoginta sestertijs, hoc est duobus millibus aureûm nostrorũ in cẽsu habuisse, quũ quinquaginta partibus Crassus maiorẽ censum quadragies sestertio habuisse legatur, & tamen pluribus partibus quadragies sestertiûm maius fuisse censu Porciano dicatur à Seneca. Verum hoc esse falsum facile ex Plutarcho intelligimus, qui quæstu & parsimonia patrimoniũ auxisse Catonem seniorẽ testatur. Ideoq; iuniorẽ Catonẽ hæreditatibus locupletatũ esse narrat. Hoc ideo diximus, ne quid præterijsse cõsulto aut oscitanter uideremur: Sed & in sequentibus nonnihil de Crassi diuitijs

uitijs dicetur. Quod autē sequitur de Cæcilio: In numerato pondo sexcenta millia, in antiquissimo libro HS · DC. legitur. Obseruaui autem in antiquis, H & S cum apice, significare sestertium. Apicē aūt porrectū super quemcūq; numerū, millia significare, ut DC. cum apice sexcenta millia. Sexcenta autē millia pondo argēti æstimantur à nobis sexagies centena millia aureorū. Quæ cum immensa sit pecunia et maior censu Crassi, qui Quiriniū post Syllā ditissimus ab eodē Plinio fuisse dicitur, legēdū puto sestertiûm sexcenties, quod signat quindecies centena millia coronatorū. Non enim memini me legisse, ut latini pondo aut libras de numerata pecunia dicerent, etiam si minus Græci in hac significatione utūtur. Nam quod Liuius argenti pondo bina et selibras in militē præstaret, dixit; ad argentū infectū retulisse mihi uidetur, quo etiam loquēdi modo nūc utimur, cū argenti marcā uel auri dicimus, tātam pecuniā significātes, quanti edicto principis æstimātur. Nec tamē me latet, quod Plinius in mētione citrinarū dixit, qui locus in ordinem tandē incurret & explicabitur à nobis. Illud, quod sequitur, q funerari se iussit sestertijs XI. lego sestertiûm undecies. Ne aūt fide careat quod de Crasso diximus, citetur locus Plinij li. XVIII. apud quē de positione uillæ et modo agri colēdi loquentē, sic in oībus libris impressis legitur: Modū agri in primis seruandū antiqui putauere, quippe ita censebant, satius esse minus serere & melius arare. Qua in sentētia & Vergiliū fuisse uideo: uerūq; cōfitentibus latifundia prodidere Italiā. Iā uero et puincias sex & semissē domini Aphricæ possidebātū interfecit eos Nero princeps. Nō fraudabo magnitudine hac quoq; sua Gn. Pōpeiū, qui nunq agrū mercatus est conterminū. Miror quid his uerbis significari Plinij emendatores intellexerint. Ego ita restituendū locū affirmo: Verūq; cōfitentibus latifundia perdidere Italiā, iam uero & prouincias: deinde post distinctionē inferēdū, Sex domini semissē Aphricæ possidebant, cū interfecit eos Nero princeps. Non fraudando magnitudine hac quoq; sua Gn. Pōpeio, & reliqua. Iam uero pro

Plinij locus restitutus.

Vero' pro etiã.

iã etiã, quetiã, locutio ẽ Pliniana: ut, illa uero, pro immo etiã, uel quĩ immo illa, li. XVI. cap. XXXIIII. et lib. XIIII. cap. XXII. illi uero & ueniente, pro immo etiã. Sic apud Ciceronẽ aut uero, pro aut etiã: & nec uero, pro nec etiã: apud Græcos ἤδη γε, & οὐ μὴν γε sic dicitur, hoc est iã uero, & neq; uero. Sẽsus est igitur, latifundia perdidisse nõ modo Italiã sed etiã puincias, hoc est steriles reddidisse, cũ solũ frugiferũ male cultũ maligne quoq; fruges redderet, & Aphricæ propè dimidiũ ab hominibus sex opulẽtis obtinebatur: quo nõie à Nerone principe rapacissimo cõfiscati, insuper etiã capite pœnas luerũt. Hoc aũt tũ cõtigisse existimo, cũ Nero spe destitutus, quã de gaza antiqua Didonis cõceperat in Aphrica eruẽda, ad rapinas improbissimas et delationes excitãdas animũ cõsceleratũ intẽdit, ut autor est Tranquillus. Vt aũt sciamus q̃ sint numeri apud Pliniũ mendosi, age conferamus Pliniũ cũ reliquis autoribus, atq; etiã ipsum secũ. Iã primũ libro supradicto ubi de ærario Po. Ro. ut copioso loquitur & opulento: Auri (inquit) in ærario populi Romani fuere Sex. Iulio, L. Aurelio COSS. septẽ annis ante bellum Punicum III. pondo DCCXXVI. argenti nonaginta duo millia, & extra numerum CCC & LXXV. Si priuatus homo Cæcilius Isidorus sexcenta millia põdo argenti habuit, quonam modo ærarium locuples existimabitur, quod cẽtum millia nõ habuit? Idem paulo post: Intulit & Aemylius Paulus, Perseo rege Macedonico deuicto, prædã pondo trium milliũ: à quo tempore populus Romanus tributum pendere desiit. Plutarchus de triumpho Pauli loquens: Post armorum currus tria uirorum millia sequebantur, qui numismata ferebant argentea uasis trecentis quinquaginta: uas erat quodlibet trium talentorũ: quatuor uiri singula uasa portabant: alij crateras argẽteas & phialas calicesq; ornatissimos & ingentes certo ordine deferebãt. Et paulo inferius: Postea sequebantur qui aurea numismata gerebãt in uasis trium talentorũ, ut supra de argẽteis dictum est: numerus uasorũ fuit tria & octoginta. His uerbis Plutarchus autor est, mille & quinquaginta talenta

Mẽdosi nũeri apud Pli.

lenta

lenta argenti,& ducenta undequinquaginta auri in ærariũ illata esse,præter uasa aurea argenteaq;. Plinius tria millia pondo,non addito auri argenti'ue:at ego dico uicies maiorem numerum apud Plutarchum esse quàm apud Plinium,id quod ex dicendis apparebit. Alioqui quonam pacto populus Romanus tributa pendere propter ærarij opulentiã desiisset? Sequitur rursus eodẽ Plinij loco: „ Sex. Iulio,L. Martio COSS. hoc est belli socialis initio, octingẽ „ ta quadraginta sex auri pondo fuere in ærario. Cæsar primo in- „ troitu urbis in ciuili bello suo ex ærario protulit laterum aureorũ „ XXVI. millia & numero pondo trecenta: nec fuit alijs tẽporibus „ respublica locupletior. Hactenus ille. Quomodo memorabile Plinius existimauit in ærario Romano octingẽta tunc auri pondo fuisse,cũ Cæsar postea sex & uiginti aureorũ laterũ millia ex ærario abstulerit? de quo loquẽs Orosius li. VI. ita inqt: Cæsar Romã uenit,negatãq; sibi ex ærario pecuniã fractis foribus inuasit,ptulitq; ex eo auri pondera IIII.MC.XXXV. argẽti pondera propè DCCCC. Orosii nũerus multo minor est Pliniano,ut utrobiq; corruptũ esse appeat. Ego in antiquissimo exẽplari ita primũ illũ locũ legi: Auri in ærario Po.Ro. fuere Sex.Iulio L. Aurelio COSS. septẽ annis ante Punicũ bellũ III. pondo XVI.DCCCX. argenti XXII.LXX. & in numerato LXII. LXXXV. CCCC. Sex. Iulio Martio COSS. hoc ẽ belli socialis initio auri XVI.XX.DCCC. XXIX. C. Cæsar primo introitu urbis ciuili bello suo ex ærario protulit laterũ aureorũ XV. argenteorum XXXV. & in numero HS. CCCC. nec fuit alijs temporibus resp. locupletior. Intulit & Aemylius Paulus Perseo rege uicto è Macedonica præda HS. II. III. à quo tẽpore Po. Ro. tributũ pẽdere desiit. Hæc uerba inserẽda huic operi duxi,ut legẽtibus iudiciũ integrũ seruaretur. Si qd tamẽ cõminisci licet,hũc locũ sic restituere possumus ex uetusti exemplaris & aliorũ obseruatione. Auri in ærario populi Ro. fuere septẽ annis ante bellũ Punicũ III. pondo septingenta millia uiginti sex: argẽti nonaginta duo millia,& in numerato trecenties

Copiæ ærarij Romani.

&

& septuagies quinquies. Item Sexto Iulio L. Martio conss. hoc est belli socialis initio auri pondo octingēta millia XLVI. *Et inferius:* Intulit *&* Aemylius Paulus Perseo *rege uicto è Macedonica prae da sestertiûm ter millies*. In Caesaris *autē mentione locus mutilatus sic restituendus:* Protulit *laterū aureorū quindecim, argenteorum* XXXV. *mil. & in numerato sestertiûm quadringēties. In harum summarū aestimatione ineunda in singula pondo centenos aureos solatos statuendos esse arbitror, quia in tanta copia auri necesse est partem fuisse mediocris notae, utpote quod esset cōflatum è uasis & supellectili, sic fit ut singula centena millia cēties centena millia aureorū ualuerint: ita septingenta millia, septingenties centena millia ualuerunt*. Argēti *aūt nonaginta duo millia denario multiplicata, nongentis uiginti millibus coronatorū aestimātur, & trecēties & septuagies quinquies sestertiûm, nongētis quadraginta circiter millibus. Sed uix uerisimile est septies plus auri q̄ argenti fuisse*. Quòd *si uetustū exemplar uerū esse aliquis existimauerit, sic legendū erit fortasse:* Pondo *sedecies septingēta, argēti nonagies bis octoginta quinq; millia (quanquā in uetusto, uicies bis* LXX. CCCC. *legatur) et in numerato sexagies bis octuaginta quinq;*. Haec *summa immensa est omnino, quippe sedecies centena millia & septingēta pondo intelligo, quae centies multiplicata millies & sexcēties cētena millia aureorū ualent*. Argenti *aūt summa nonagies bis, decies multiplicata, nonimgēties uicies centena, praeter numeratā pecuniā*. Quae *utrū ad sestertia, an ad aureos referenda sit, mihi non liquet, quare nihil statuo. Si tamē uetusti numeros sequi placeat, nō uideo quomodo* XXII. LXX. CCCC. *aliter legere possumus, quàm uicies bis septuaginta millia quadringenta, quae summa argēti ad nūmum relata ducenties uicies septies centena, & quatuor millia coronatorū efficit. Idemq; censeo de eo quod sequitur:* Belli socialis *initio auri pondo* XVI. XX. DCCC. XXIX. *quod si non mēdose legitur, utiq; sic interpretandum est. Sedecies uiginti millia octingenta undetriginta, hoc est sedecies cētena uiginti*

ginti millia. Centena enim antiqui subintelligenda relinquere solebãt, eo modo, quo in his uerbis quadringẽties sestertiũm pro quadringenties cẽtena millia sestertiũm, ut docuimus, & debere ducenties. Hoc more sæpe locutũ Pliniũ docebimus libro quarto, cum locus occurrerit. Cicero in prætura urbana: Accepi (inquit Verres) uicies ducenta triginta quinq; millia quadringentos quindecim nummos: hoc perinde est, ac si dixisset Cicero, uicies bis centena XXXV. millia: ut manifeste ex sequẽtibus patet, & ex Asconio Pædiano. Vt autem legamus XVI. millia pondo, ut in eo uetusto legitur, ridiculũ est, cum apud Suetoniũ legamus Augustum una donatione in Cellam capitolini Iouis sedecim millia pondo auri, et quingenties sestertiũm contulisse. Quare lectionis fides sit penes uetusta exemplaria, si usquam esse potest hodie: uerborũ aũt interpretatio, sit penes antiquitatis studiosos. Admirari nunc Plinium subit, sæpeq; in hoc opere subibit, q res tot memorabiles omnis æui memoriæ prodere cõcupiuit, si per tot seculorũ cariem, incuriam, ignorantiam, & cõpendiariæ scriptionis discrimina pertinax exẽplarium fides ad nos euadere potuisset: ut si quando nullis adnitentibus, & inuentis uetustioribus libris restitui potuerit, unum eum autorem studiosi harũ literarum habeãt, cui totius propè uetustatis cognitionem explicatã acceptam referre possint: utiq; quod ad eas res pertinet, quis inter scribẽdam rerum gestarũ historiã locus esse nõ solet. Cuius rei reputatio magnũ mihi negotiũ in hac cõmentatione exhibuit, cũ res partim conclamatas, partim etiã elatas, tot doctorũ hominũ præiudicio semianimes à rogo referri posse atq; etiam à tumulo nõ diffiderem. Ne quid autẽ cõminisci uidear, penes me futura antiqua exemplaria profiteor, ut nulli non adire liceat, quẽ quidem initiatũ his sacris esse sensero. Credibiles fortasse has summas atq; etiã omnino credibiles facit locus Suetonij in Vespasiano his uerbis: Sunt contra, qui opinẽtur ad manubias et rapinas necessitate cõpulsum summa ærarij fisciq; inopia, de qua testificatus sit initio statim principatus, professus quadringẽties millies

Plinij historia.

lies opus esset ut respublica stare posset. Si enim Vespasianus sperauit se quadringenties millies sestertium cogere posse ad instaurandam dignitatem imperij Romani, quæ à Nerone & successoribus per luxus inusitatos exhausto ærario, cōciderat: simillimum uero esse potest eo tempore quo imperium Romanum in senatus autoritate & populi potestate situm erat, potuisse ex orientis Aphricæq; spolijs & uectigalium residuis, quartam eius summæ partē in ærario coactam esse: maxima enim superiorum summa non excedit centies millies sestertium, id est bis millies & quingenties centena millia aureorū nostrorum. Hæc adnotauisse non ab re fuit, ut arbitror, & si nihil habui quod hoc loco statuerem. Existet enim fortasse aliquis qui uetustis exemplaribus diligenter euolutis, uel ueri similiora inueniet uel commentationi nostræ fastigium imponet, admonitione hac nostra extimulatus. Magnam autem esse summā pecuniæ quam Cæsar ex ærario protulit ex calculo intelligere licet. Si enim XV. mil. laterum aureorum, fuerunt, nō dubito cētum & quinquaginta millia pondo auri fuisse, cum quilibet laterculus decem pondo minimum fuerit: qua ratione fiunt aureorum solatorum centies quinquagies centena millia. Si autem huic summæ argenti æstimatio addatur, cū eo quod in numerato fuit, immēsa fiet summa. Quod uero in uulgatis exemplaribus & quibusdam antīquis legitur, & numero pondo trecenta, omnino corruptū est: numeratam enim pecuniam non libris sed sestertijs significabant antiqui. Appianus in secundo bellorum ciuilium: Thesauros (inquit) à nemine contactos usq; in illum diem militibus rapere concessit, quos olim execratione proposita conditos fuisse memorant, ut nisi in tumultu belli Celtici non promerentur: Ex quibus uerbis intelligimus Cæsarem usq; ad fecem ærarium exhausisse: quanquam Plinius dicat tunc ærarium locupletissimum fuisse, sed intelligimus prælibatum à Pompeio & senatu. Tranquillus & Plutarchus de hoc siluerunt, ut & ipse Cæsar in commentarijs suis. Lucanus in tertio Pharsaliæ de hoc loquens, ita inquit:

Sāctius ærariū à Cæsare expilatū.

— *Tunc*

— *Tunc conditus imo*
Eruitur templo multis intactus ab annis
Romani census populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perses, quem uicti præda Philippi:
Quicquid parcorum mores seruastis auorum,
Quod dites Asiæ populi misere tributum,
Victoriq; dedit Minoia Creta Metello,
Quod Cato longinqua uexit super æquora Cypro.
Tunc orientis opes, captorumq; ultima regum,
Quæ Pompeianis prælata est gaza triumphis
Egeritur, tristi spoliantur templa rapina,
Pauperiorq; fuit tunc primum Cæsare Roma.

Quibus uerbis magna uis auri argentiq; significatur. Sic autē hic Pliniū locutū esse credo, coniecturā ex alijs autoribus faciens, & ex alijs ipsius locis: argumēto erūt etiam ea quæ postea dicentur à nobis, si quis diligēter animaduertat. Hanc aūt deprauationē exēplarium induxit antiquorum librariorum institutum, qui numeros & summas sua quanq; notula scribebant: aliter enim sestertios nummos, aliter sestertia, aliter sestertiūm gignendi casu notabant, aliter libram, & talentum: aliter & denarium, & mille & millies non eodem modo. Quare per tot secula ueri rerū numeri alijs atq; alijs subinde traducibus exemplariū inserti, ad nostrā auorūq; memoriā peruenire nō potuerūt, præsertim accedēte librariorum culpa, qui pleraq; oculis solis, pauca etiā mente trāsigunt. Age quis illud libri octaui tueri possit? Metellus Scipioni triclinaria Babylonica octingētis millibus uænisse iam tunc posuit in capitalibus criminibus, quæ Neroni principi quadringētis millibus sestertiūm nuper stetere. Si stragula Babylonica octingētis millibus ab homine priuato cōparata sunt, quonā modo memorabile est Neroni principi profusissimo quadringentis millibus stetisse? In antiquis duobus exemplaribus quadringenties sestertiūm legimus, in uno antiquissimo quadringētis, sed ita ut conspicue deletilem mēbranæ locum

Numerorū deprauatorū ratio.

Insigne preciū tricliniū Babylonicorum.

cum

cum cerneres, & quadringenties principio fuisse intelligeres. Est alioquin locus non uno aut altero uerbo corruptus, in antiquorum enim nullo capitalibus criminibus legitur, sed uel in Catonis, uel in Capitonis: nec posuit, sed ponit: nec Scipioni, sed Scipio in recto. Locus igitur sic restituendus: Metellus Scipio triclinaria Babylonica sestertiûm octingentis millibus uænisse iam tunc, ponit in Capitonis criminibus, quæ Neroni principi quadringenties sestertiûm nuper stetere: hoc sensu, ut Metellus Scipio Capitonem accusauerit, & ei obiecerit, quòd triclinares tapetas, quibus triclinia uel sternebantur, uel obtendebantur, uiginti millibus aureorũ nostrorum parare ausus esset: quæ tamen postea Nero decies cẽtenis millibus parauisset ad ornatũ aureæ domus. Capitonis Cossutiani meminit Tacitus libro decimosexto. Crimina, inquit, obliterari nõ sinebat Capito Cossutianus, præter animũ ad flagitia præcipitem inimicus Thraseæ, quòd autoritate eius concidisset, iuuantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarũ interrogant: cuius accusationis meminit etiam Iuuenalis Satyra octaua, Capitonẽ Cilicum piratam uocans: sed de hoc Capitone intelligi dictũ Plinianum non potest, quia & is Thraseam Petum reum peregit sub Nerone, quo nomine quinquagies sestertiûm præmij loco tulit: Accusatoribus (inquit Tacitus) Eprio & Cossutiano quinquagies sestertiûm singulis, Ostorio duodecies & quæstoria insignia tribuũtur. Quo ex loco intelligere possumus, q̃ ille sceleratissimus princeps etiã perditus luxu & prodigentia fuerit, qui duobus calũniatoribus ad accusandum uirũ egregiũ subornatis, ducenta quinquaginta millia coronatorũ dederit, id est centies sestertiûm. Semel in uniuersum testatus sum, me ita in hoc tempore locuturũ, quasi iam olim coronati nostri percussi fuerint, ut expeditius transigere hoc negotium possim. Capitonis Fonteij meminit Horatius in primo Sermonum æqualis Mecœnatis. Hunc igitur uel patrem eius Metellus hoc nomine accusasse uidetur. Capitalem aũt luxum Romæ fuisse non comperimus ne exilio quidem multatum, tãetsi probrose

Capito.

obijc

obijci solitum, ut de Lucio Crasso uidebimus. Quare Tranquillus de Cæsare adhuc priuato loquens: Tabulas operis antiqui semper animosissime cõparasse eum multi prodiderunt: seruitia recẽtiora politioraq; immenso pretio, & cuius etiã ipsum puderet, sic ut rationibus uetaret inferri. Quo modo igitur capitalibus uerbũ apud Plinium cõgruere potest? Vtinã autẽ eo in loco Plinius per omnia emendari posset, ut in eo, quod sequitur in eodẽ capite: Vidimus iã & bidẽtium uellera purpura, cocco, cõchylio, sesquipedalibus libris infecta, uelut illa sic nasci cogẽte luxuria. Ego, ut uiuentiũ non bidentium lego, sic sensu exposcẽte, ita sesquipedales libras nõ intelligo. Quòd si labris legamus, tamẽ sesquipedalibus nõ cõgruit. Potius igitur sesquipondialibus legendũ censuerim, eo sensu fortasse, ut libræ purpuræ & conchylij centenis & quinquagenis drachmis cõstarẽt. Nam de pretio purpuræ loquẽs libro nono ita inquit: Nepos Cornelius, qui diui Augusti principatu obijt: Me, inquit, iuuene uiolacea purpura uigebat, cuius libra denarijs centũ uænibat: nec multo post rubra Tarẽtina: huic successit dibapha Tyria, quæ in libras denarijs mille nõ poterat emi: hac Lẽtulus Spinter ædilis curulis primus in prætexta usus improbabatur: qua purpura quis non iam, inquit, triclinaria facit? Spinter ædilis fuit Cicerone cõsule. Dibapha tũc dicebatur, quæ bis tincta esset, ueluti magnifico impendio, qualiter nũc omnes penè cõmodiores purpuræ tinguntur. Quod sequitur corruptũ est: In cõchyliata ueste cætera eadẽ sine buccino, præterq; ius tẽperaturæ æque pro indiuiso humani potius excremẽto dimidia, & medicamina addũtur. Vbi sic legendum censeo: Vis tẽperatur aqua. Sed ex uerbis Plinij purpuræ et conchylij pretia magna apparet fuisse. Coccus aũt, quo hodie utimur in laneis uestibus, nõ excedit in libras singulas nostras binos aureos: quod uero in serica ueste cramesinũ appellant, non absimile est cocco, radicibus adhærens cuiusdã herbæ in Germania: nec excedit quaternos ducatos in libras, ut negotiatores nostri aiunt. Ex quo apparet multo pretiosiores, et maioris luxus uestes antiquorum

Purpuræ pretium.

Dibapha.

Cocci pretium.

Purpura ignota.

rum fuisse. Purpura hodie negotiatoribus ignota est, etiamsi Damasci in usu esse quidã affirmant, sed pretiũ antiquis pretijs non respondet. Athenæus libro duodecimo dipnosophiston, de luxu Ionum loquẽs: Theopompus aũt, inquit, libro decimoquinto autor est mille uiros Colophoniorũ per urbem errãtes uideri solitos in ueste purpurea, quod regibus tum rarum erat, et magno studio affectatum: purpura enim argento rependebatur. ὅπερ καὶ βασιλεῦσι σπάνιον τότ' ἦν καὶ περισπούδαστον. ἰσοστάσιος γὰρ ἦν ἡ πορφύρα πρὸς ἄργυρον ἐξεταζομένη. Cicero in Philippica secũda. Cõchyliatis Cn. Põpeij peristromatis seruorũ in cellis lectos stratos uideres. Quã obrem desinite mirari hæc tam celeriter esse consumpta: non modo unius patrimonium quãuis amplum, ut illud fuit, sed & urbes & regna tanta nequitia deuorare potuisset. Tranquillus in Nerone: Et cum interdixisset usum amethystini ac tyrij coloris, summisissetq́;, qui nundinarum die pauculas uncias uẽderet, præclusit cunctos negotiatores. Quo in loco percylit lego, id est fortunis euertit. De hac Plinius ita inquit libro supradicto: Non est satis abstulisse gemmæ nomen amethystum: rursum absolutus inebriatur tyrio, ut sit ex utroq; nomẽ improbum tyriamethystus. Olim etiã purpura, id est sanguis pisciculi cum cocco, quo nunc utimur, miscebatur, id quod idem autor testatur his uerbis: Quin et terrena misce re, coccoq́; tinctum tyrio tingere, ut fieret his bissinum. ubi prisca his schymũ habent: quare hysginũ lego, ex eodẽ Plinio libro tricesimoquinto in mentione purpurissi, & ex Vitruuio libro octauo his uerbis: Fiunt etiam purpurei colores infecta creta rubiæ radice et hysgino. Purpura insigne Romanorũ imperatorum fuit. Plutarchus in Crasso: Fertur eo die Crassum nõ purpureum (ut Romanorum imperatorum mos erat) sed atrũ paludamẽtum indutũ ad milites processisse. Quapropter purpura pro summo magistratu ponitur à Plinio libro decimo, capite uigesimoprimo de gallis loquẽte: Ut planè dignæ aliti tantũ honoris tribuat Romana purpura. Et ideo imperio Romano ad monarchiã deducto principes ipsi

Plinij locus.

Purpura insigne imperatorũ Romanorum.

Purpura p̃ magistratu summo.

qui

qui etiã, ut olim, imperatores dicebãtur, quoniã regium nomen Romæ infaustũ inuisumq; erat, purpurã pro insigni imperatorio seruauerunt, ut autor est Capitolinus in Maximinis & in Gordiano. Plinius libro uigesimosecundo. Paludamentũ imperatoriũ cocco tinctũ fuisse dicit his uerbis: Iam uero infici uestes scimus admirabili succo: atq; ut sileamus Galatiæ, Aphricæ, Lusitaniæ granis coccũ imperatoriis dicatũ paludamẽtis, transalpina Gallia herbis tyrium ac cõchyliũ tingit, omnisq; alios colores, nec quærit in profundis murices, sese obijciendo, dum præripit escã beluis marinis. In titulo de uestibus holobryzis, uel holoseris nunc murex nũc conchylium nũc purpura uocatur, qua solus princeps utitur. Hæc obiter dicta sint propter uerbũ sesquipedalibus, quod in Plinio corruptũ esse apparet. Sesquipondiũ aũt sic latinũ est, ut dipondium & centipondium, seu centũpondium, apud M. Catonẽ & Plautũ. Est & aliud ibidem ulcus, quod quia persanare non poteram, ne attingere quidẽ potius esse duxi. Cæterum, quod de censu senatorio & equestri diximus, non mirũ uideri debet, ut Romæ senator esse non potuerit, qui minorem censum triginta millibus coronatorũ in censu habuerit: hoc enim statutũ eo demũ tẽpore fuisse uidetur, in quo imperium Romanũ in Asiam transiit, aut certe extra Italiã promotum est. Quare Plinius libro decimoquarto luxuriã posteriorũ temporũ & rerum honestarũ incuriam insectans: Reges, inquit, innumeri honore artiũ colebãtur, & in ostentatione has præferebant, opem & immortalitatẽ sibi per illas prorogari arbitrantes. Quare abundabant & præmia & operæ uitæ: posteris laxitas mundi, & rerum amplitudo damno fuit, postq̃ senator censu legi cœptus, iudex fieri censu, magistratũ ducemq; nil magis exornare q̃ census: postquã cœpere orbitas in autoritate summa & potentia esse, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo, pessum iere uitæ prætia, omnesq; à maximo bono liberales dictæ artes in contrariũ concidere, ac seruitute sola profici cœptũ, eodẽ tamen habendi, quo eat spes, omniũ tendente uoto. Sic enim legen-

Sesquipondium.

Census equestris senatoriiq;.

Luxus Romanorum.

dum cẽseo ex uetustæ lectionis obseruatione, licet in exemplaribus quæ circunferuntur, aliter extremum membrum legatur. Iudicem autem fieri censu Plinius ideo dixit, quòd equites etiã iudices uocabantur, propter equitum decurias, quæ ex equestri ordine erant. Idem libro tricesimotertio. *Laquearia, quæ nunc & in priuatis domibus auro teguntur, post Carthaginem euersam primo inaurata sunt in capitolio censura* L. Nummij. *Inde transiere in cameras, parietes quoq;, qui iam & ipsi tanq̃ uasa inaurantur, cum sua ætas uaria de* Catulo *existimauerit, quòd tegulas æreas capitolij inaurasset primus.* Idem paulo superius. *Et nos fecimus, quæ posteri fabulosa arbitrentur.* Cæsar, *qui postea dictator fuit, primus in ædilitate munere patris funebri, omni apparatu arenæ argenteo usus est, ferasq; argenteis uasis incessere tum primũ uisum: mox (quod etiam in municipijs æmulantur)* C. Antonius *ludos scena argentea fecit.* Idem L. Murena. Item paulo inferius: *Claudij successor* Nero Pompeij *theatrum operuit auro in unum diem, quo* Tiridati *Armeniæ regi ostenderet: & quota pars ea apparatus fuit aureæ domus ambientis urbem?* Idem Plinius libro uicesimonono de medicis loquens: *Multos prætereo medicos, celeberrimosq; ex ijs* Cassios, Carpetanos, Aruncios, Albutios, Rubrios. ccl. *sestertia annua mercede ijs fuere apud Principes.* Q. *uero* Stertinius *imputauit principibus, quòd sestertijs quingenis annuis contentus esset. Sexcena enim sibi quæstu urbis numeratis domibus ostẽdebat. Ducenta et quinquaginta sestertia, id est sex millia ducentos quinquaginta aureos annua mercede celebres multos medicos* Romæ *à principibus habuisse dicit. Stertiniũ uero etiã summam altero tanto maiorem, hoc est duodena millia quingẽtenos, cum priuato quæstu & urbico denaquina millia cogere posset. Quapropter hoc etiã imputabat principibus, quòd centum sestertia quæstus eorũ gratia cõtineret. Sequitur apud Plin. Par & fratri eius merces, à* Claudio Cæsare *infusa est: censusq; quanquam exhaustis opibus* Neapoli *exornata ita auctus, ut hæredi sestertia* ccc, *relinqueret: quadrin-*

Stipendium medicorum Romæ.

dringena Aruncius solus. Sic locum legit Hermolaus Barbarus quibusdam uerbis contra fidem exemplarium additis, quod diuina re est non emẽdare. Ego ex uetustæ lectionis obseruatione sic legendum censeo: Censusq; quanq̃ exhausti operibus Neapoli exornata hæredi sestertiũm trecenties reliquere: quantũ Athena id est Aruncius solus, ut intelligamus Aronciũ cognomento Athenã dictum. Sensus est autẽ non qualis ab Hermolao ponitur, ut trecẽta duo fratres reliquerint hæredi, quod Plinius pro re prædicanda posuit, sed trecenties, quæ cẽtuplicato maior est pecunia, hoc est septingenta quinquagintaquinq; millia. In quo insignis fuit & cõcors nostra auorũq; memoria omniũ hallucinatio, ut antea dictum est, qui nescio quo fato uelut iure quodã sic errore recepto, omnes uniuersiq; pedibus ierunt in eius sententiã, quẽ primũ horũ uerborũ intelligentiã fefellit: quanq̃ partim eorũ rem egregie latinã multis in partibus gesserint, partim græcorum penetralia, atq; etiã adyta reserarint, ut acriore ui animi atq; ingenij q̃ ego, sic maiore operæ pretio. Quo nomine simul eorũ memoriam & colo & ueneror, simul eorũ monumentis propemodũ acceptum fero quicquid literarum studio doctrinæ (quantula in me est cunq;) assecutus sum: id quod eò magis ex animi sentẽtia dico, quòd nullius docti uiri quicq̃ eo nomine uoci debeo, quod quidẽ à prælegente acceperim, ut Phemius ille Homericus qui sese αὐτοδίδακτον uocat. Alioquin & doctorum obseruantissimus, & omnia eorũ causa cupiẽs. Sed sic fuit fatũ meũ, ut mihi tantũ & libris operã satis multã, præceptoribus longe rariorẽ q̃ tõsoribus dederim. Cuius sortis etsi magnopere me pœnitet, interdũ etiã suppudet, quod tamẽ celare plerosq; nõ possum, palàm omnibus fateri non erubesco, utiq; cum ea re cõmemoranda argumentũ mihi ueniæ præstruere uidear. Iuuat igitur doctissimorum hominũ luculentã culpam in rebus arduis meminisse, non quòd uendibilius inuentũ meum ea re fieri sperem, sed quo mihi, iure etiam optimo, ueniam erratorũ haud dubiam spondeã, præsertim si nec inauspicato conatu nec irrito in communẽ studiosorũ

Plinij locus.

causam incubuisse inueniat. Sequitur eodē loco Plinij: Tum Crinas Massiliensis arte geminata ut cautior religiosiorq́;, ad siderū motus ex ephemeride mathematica cibos dando horasq́; obseruando, autoritate eum præcessit, nuperq́, sestertia C. reliquit muris patriæ, mœnibus quoq; alijs penè nō minori summa extructis. Lego sestertiūm centies, non sine uetustæ lectionis astipulatu, alioquin quonāmodo cētum sestertia sufficere mœnibus Massiliæ possent? aut cur Plinius magnā hāc summā esse diceret? Sequitur ex eodem capite: Per quæ effectum est, ut nihil magis prodesse uideretur q̄ multitudo grassantiū: neq; enim pudoris æmuli pretia summittūt. Notum est ab eodē Charmide unum ægrum ex prouincialibus sestertijs ducentis conductum: Archontio uulnerum medico sestertijs centum cōdemnato ademisse Claudiū principē, eidēq́; in Gallia exulanti & deinde restituto, acquisitū non minus intra paucos annos. Lego: Neque enim pudor sed æmuli pretia summittunt, & Archontio uulnerū medico sestertiūm cēties Claudiū ademisse: bonis eius confiscatis. Sententia enim Plinij hæc est, q̄q̄ medici Romæ multa nefarie admitterēt artis suæ licentia, potius tamen esse cœpisse, ut plures essent q̄ pauci: quia olim cū pauci essent, pretia immodica aut stipulabātur ab ægris aut quouis modo exprimebāt, nullo enim pudore deterrebātur, ut immensis mercedibus abstinerent, sed mutua (ut fit) æmulatione minoris operas suas addicere tunc cœperūt, cum multi extitere medici. Cum aūt uellet Plinius impudētiam flagitantium docere, Charmidis facinus tanq̄ exemplum improbitatis medicæ cōmemorauit, qui ægrū unū prouincialem sanandū, quinq; (ut ita dicā) millibus coronatorū conduxit. Vt aūt doceret q̄ quæstuosa tunc medicina esset, uulnerariū Archontiū dixit ducētis quinquaginta millibus aureorū cōfiscatione amissis, intra paucos annos totidē in exilio quæsiuisse. Huius dicti firmamentū erit, idq́uod ab eodē autore libro XXVI. dicitur, ubi de lichenibus loquitur: Siquidē, inquit, certū est Manilium Cornutū ex prætorijs, legatū Aquitanicæ prouinciæ sester. ducētis elocasse

in ea

in eo morbo curandũ ſeſe. Sic enim legi debet ille locus, etiã ſi aliter in chartaceis libris legatur. Præter loca ſupradicta etiã aliũ eodẽ *cap. in trãſitu emẽdabimus, ubi enim legitur:* Itaq; Hercule in hac *artiũ ſola euenit, ut cuicũq; medicũ ſe profitẽti ſtatim credatur, cũ ſit periculũ in nullo mẽdacio maius: nõ tamẽ illud intuemur, adeo blanda eſt ſpirãdi per ſe cuiq; dulcedo.* Lego ſperandi pro ſe, non *ſpirandi per ſe. Hæc de medicorũ mercede ex hoc Plinij loco dicta ſunt a me, fide fortaſſe maiora nõnullis uidebuntur, utpote ab hodierno nõ modo cenſu, ſed etiã ſenſu aberrẽtia.* Itaq; *cũ hæc ſcribere cœpiſſem, in mentẽ mihi uenit, eã me rationẽ in his cõmentarijs ſequi eſſe neceſſe, quã geometræ & mathematici in demõſtrandis ſpeculamẽtis ſuis inſtituerũt.* Quomodo enim illi ex primis *ꝓbãt ordine ſequẽtia, et ſimul atq; theorema quoddã compererũt, illi ſtatim ut cõfecto adnectũt aſſuũtq; aliud, & illi rurſus aliud atq; aliud ſerie perpetua, cũ ſequẽtia cõſiſtere ſine antegreſſis nequeãt.* Nã *abſq; hoc foret, res ipſi in cõmunẽ ſenſum haud incurrẽtes rudibus adhuc animis approbare demõſtrareq; nõ poſſent, minutiſq; eos aſſenſionibus uſqueadeo obſtringere, ut cũ prægreſſa pro cõptis habere ſe fateãtur, ſubeũtia quoq; inficiari nequeant, cũ hæc ex illis neceſſario cõſtant.* Vt igitur Mathematicis neceſſe eſt primũ *quodq; deinceps theorema, ita ei quicum diſputant approbare, ut omnẽ fatendi tergiuerſationẽ atq; etiam dubitationẽ eximant: ſic nos præcedentia (ut arbitror) ueluti propoſitiones quaſdam planè demonſtratas tenemus, ex quibus hæc quæ nũc agimus, ratione nõ ſolum probabili, ſed etiam propemodum neceſſaria, aſtruere poſſumus.* Verumenimuero quando *in lectorum animis quamlibet perſuaſis (de meo enim coniecturam facio) identidem (ut ita loquar) rebellaturam hæſitationem uideo, non committam ut hactenus cõteſtatis acquieſcens, non omnino compos propoſiti euadam.* Spe *enim decidiſſe uidebor, ſi re in iudicium hominum deducta, non protinus ſecundum nos ab omnibus pronuntietur.* Equidem ut *Caſtor & Pollux iudiciorum præſides obſtare mihi omni ope nu-*

Mos mathematicorũ in demonſtrationibus.

mineq; contẽdant, plures tamẽ ego tribus ingeniorũ ferã. Proinde libens facio, ut re quanq̃ probata, rursus autoribus amplissimis de nuntiem testimoniũ, atq; interim argumentis ualidissimis causam meã ita affirmẽ, ut omnẽ ambigentibus animis dubitationẽ abstergeam. Interea exẽpla ad id quod agebamus citabũtur. Tacitus lib. XIII. de Nerone nondũ deterrimo principe loquens: Sed nobili familiæ honor auctus est, oblatis in singulos annos quingenis sestertijs, quibus Messala paupertatẽ innoxiã sustentaret. Aureo quoq; Cottæ & Atherio Antonino annuã pecuniã statuit princeps, q̃q̃ per luxũ habitas opes dissipassent. De eodẽ Trãquil. Nobilissimo (inqt) cuiq; sed à re familiari destituto, annua salaria & quibusdam quingenta cõstituit. Et de Vespasiano: Expleuit cẽsum senariũ, cõsulares inopes quingenis sestertijs annuis sustentauit. Si ergo senatores quidã Romani iam cõsulares facti duodecim millia & quingentos aureos annuo stipendio à principibus habuerũt, cur incredibile sit id quod de medicis dictũ est? Artes aũt hoc tẽpore penè dixerim damnosas, olim non modo Romæ sed etiam in Asia quæstuosas uel locupletatrices potius fuisse autoritatibus docebo. Iamprimũ idem Tranq. de Vespasiano principe auaritia infami, etsi cætera penè optimo: Ingenia (inquit) & artes uel maxime fouit: primus è fisco latinis græcisq; rhetoribus annua centena cõstituit: præstantes poëtas necnon artifices coëmit. Annua cẽtena nõ minus duobus millibus & quingentis aureis fuerũt: quæ si nũc in breuiario principis anniuersario legerentur, non dico uni nomini expẽsa, sed in uniuersum literatorũ genus, ꝓdigij instar eẽ crederetur, portẽtiq; prima quaq; occasione procurãdi ab ijs quidem magnis uiris, qui ærariũ nostrum libero penè arbitrio expensant. Ex quo intelligere licet, unde Fabius Quintilianus saltus illos coëmerit, qui à Satyrico celebrantur. Primus enim Romæ ex Hispania ueniens stipendiũ è fisco accepisse dicitur ab Eusebio sub Domitiano, quod tamẽ non esse uerũ ex dicto loco Trãquilli deprehẽditur. Huius ætatis aliud est iudiciũ, præsertim in Gallia, suo sibi suffragio

Adnotãda senatoribus salaria cõstituta.

Artes olim ĩ pretio habitæ

Rhetorũ annua salaria.

gio à ludo poëtico oratorioq; explosa, ut antea dictū est. Viginti talentis unā orationē Isocrates uēdidit, ut autor est Plinius in VI. id est aureorū nostrorū duodecim millibus. Idē libro XXXIII. Hominū primus & aureā statuā & solidam Gorgias Leontinus Delphis in tēplo sibi posuit, septuagesima circiter olympiade. Tantus erat docēdæ oratoriæ artis quæstus. O tēpora, o mores. Isocrates Athenis, id est in urbe eruditissima, orationē unā tāti uēdere olim potuit, quāti nūc Gallia prouinciarū locupletissima eadē & doctorū hominū egentissima, nec Latias nec Græcas Athenas æstimandas esse putat: & nos mirabimur ab omnibus nobis uerba dari, quibuscū negotiū habemus, cū nec literas ipsi sciamus, nec imperio eas obtinendo tuendoq; conferre quicq̄ aut cōducere putemus? Thucydidē imperatorē Athenieses (inquit idē Pli.) in exiliū egere, rerū conditorē reuocauere: eloquentiam mirati, cuius uirtutē damnauerant. Thucydides ab exilio publico decreto reuocatus est, ut historiā scriberet, quæ nunc extat. Nūc uero quis dabit historico, quantū daret acta legenti? ut inquit ille Satyrographus. Vnde fit, ut res à maioribus nostris gestas tam cōmemorare non possimus, q̄ qui terra editi auos citare nequeunt. Quanq̄ non magnopere fortasse refert nostri tēporis res gestas obliuione trāsmitti, qui nihil aut pauca literis celebrāda gessimus: certe multa silētio potius mandanda sunt. Quominus mirū est summos rerū nostrarū arbitros nullo in numero beneficiariorū habere instituisse literatos homines, ut qui res gestas prodere æternæ memoriæ gaudeāt. Alexāder Magnus inter spolia Darij Persarū regis unguentorū scrinio capto, quod erat auro gēmisq; ac margaritis pretiosum, uarios eius usus amicis demōstrantibus, quādo tædebat unguenti bellatorē & militia sordidū: immo Hercule (inquit) librorū Homeri custodiæ detur, ut pretiosissimū hūani animi opus q̄ maxime diuiti opere seruaretur. Idē Pindari uatis familiæ penatibusq; iussit parci, cū Thebas caperet. Aristotelis philosophi patriā condidit, tātæq; rerū claritati tā benignū testimoniū miscuit: autor idē Plinius. Diu addubitaui, an

Thucydides ab exilio reuocatus ob historiā quā cōdidit.

Alexāder Homeri Pindariq; cultor.

id quod sequitur addere. Veritus sum enim, ne temporū nostrorū iniquitas fidē historiæ derogaret, in cachinnosq́; tandē res memorabiles abirent: ad extremū tamen literarū amor, & ueri admiratio peruicit ut subscriberē. Apud Athenæū libro IX. Dipnosophistarū, Laurentius uir Romanus unus eorum ita inquit, de tetrace aue loquēs: νομίζων δὲ καὶ περὶ τούτου ἀριστοτέλη μνήμης ἠξιωκέναι τὸ ζῶον ἐν τῇ πολυταλάντῳ πραγματείᾳ (ὀκτακόσια γὰρ εἰληφέναι τάλαντα παρ' ἀλεξάνδρου τὸν σταγιρίτην λόγος ἔχει εἰς τὴν περὶ τῶν ζώων ἱστορίαν) οὐδὲν εὗρον περὶ αὐτοῦ λεγόμενον. *Ego autem existimans uirū doctissimū Aristotelem dignā hāc auem putasse, de qua mentionē faceret, cū tractatū illū eius tot talentis æstimatū adijssem: (nam Stagiriten ipsum octingenta talenta ab Alexādro accepisse fama est ob historiā animaliū) nihil quicq̄ in eo de ea aue inueni.* His Athenæi uerbis elogiū habemus summi regis Alexādri in doctrinæ literarū indicaturā, qui unū tractatū Aristotelis præceptoris sui quadringentis & octoginta millibus aureorum nostri tēporis æstimauit ac redemit. De hoc loquens Plinius lib. octauo ita inquit: *Aristotelē in his magna secuturus in parte, præfandū reor, Alexādro magno rege inflāmato cupidine animaliū naturas noscendi, delegatāq; cōmentatione Aristoteli summo in omni sciētia uiro, aliquot millia hominū in totius Asiæ Græciæq; tractu parēre iussa omniū quos uenatus, aucupia, piscatusq; alebāt, quibusq; uiuaria, armēta, aluearia in cura erant, nequid usquā genitū ignoraretur ab eo: quos percontando quinquaginta fermè uolumina illa præclara de animalibus condidit.* Si quinquaginta uolumina recte legitur apud Plinium, non omnia ad nos peruenerunt: nostræ tamen ætati gratulandum, quòd libri de anima eorū præstantissimi nō interciderunt, nā innumera propemodū uolumina eum scripsisse ex Laërtio nouimus. Quàm male autem cum promis condis ærarij nostri ageretur, si eius regis æmulos principes haberemus? q̄ lōge aūt abigerētur ab aula sorices illi prætoriani diuisorū assectæ, qui nobis fricati ob oculos incurrunt arroso argento princi-

Præmiū quod Aristoteles ab Alexādro accepit pro historia animalium.

pali

pali tumidi. O mirificã officinã, quæ quis ſordidos homines, ſeſquimenſe politos ad unguem nobis reddat. O inania, o ingrata, o pudenda deniq; literarũ ſtudia, quibus aduerſis fatis nequicq̃ intabeſcimus, quos iſti non ſapiẽtiæ amore captos ſed mente potius putãt. Verũ ut q̃d̃ inſtat agamus, idẽ Plinius libro ſupradicto: Medicinæ ſcientiã (inq̃t) in Theombroto Ptolemæus rex Megalenſibus ſacris donauit centũ talentis, ſeruato Antiocho rege. Et libro XXIX. Eraſiſtratus Chryſippi diſcipulus Ariſtotelis filia genitus Antiocho rege ſanato, centũ talentis donatus eſt à rege Ptolemæo filio eius: ut incipiamus & præmia artis oſtendere. Eraſiſtratũ & Theombrotũ, uel eundẽ fuiſſe intelligimus, uel Pliniũ nõ eundẽ autorẽ utrobiq; ſecutũ. Cẽtũ talẽta LX. millia aureorũ ualuiſſe poſt paulo docebimus. Idẽ li. VII. Ariſtidis Thebani pictoris unã tabulam centũ talentis rex Attalus licitatus eſt. Octoginta emit duas Cæſar Dictator, Medeam & Aiacem Timomachi, in templo Veneris genitricis dicaturus. Candaules rex Bularchi picturã Magnetum exitij haud mediocris pari rependit auro. In antiquis legitur, medio criſpanti, quare ſic legendũ cenſeo: mediocris ſpatij rependit auro. Nã rependere pari auro nunquã à Plinio dictũ eſt: & alioqui Plinius mediocri magnitudine tabulæ, pretij magnitudinẽ ſignificare uoluit. Rependere auro plena eſt locutio. Cicero de Orato. Cui pro Gracchi capite aurũ erat repenſum: quod Pli. ipſe li. XXXIII. imitatus eſt his uerbis: Hæc paulatim exarſit rabie quadã non iã auaritia, ſed fames auri, utpote cũ Septimuleius C. Gracchi familiaris auro repenſum caput eius exciſum ad Opimiũ tulerit, id eſt πρὸς χρυσὸν ἀντισταθμιζόμενον, uel τὴν κεφαλὴν πρὸς χρυσὸν ἰσοστάσιον. Quãta aũt autoritas artibus olim fuerit, etiã ex eo cõijcere poſſumus, quod idẽ libro XXXV. inquit de Pãphilo pictore loquẽs: Docuit neminẽ minoris talento annis X. quã mercedẽ Apelles & Melanthius ei dedere, & huius autoritate effectũ eſt Sicyone primũ, deinde & in tota Græcia, ut pueri ingenui ante omnia graphicẽ, hoc eſt picturã in buxo docerẽtur, reci-

Præmia medicorum memorabilia.

Pretia pictarũ tabularũ.

plini bry.

De honore picturæ.

reciperetur'q; ars ea in primum gradum liberalium. In uetustis tamen penè omnibus legitur, ut pueri ingenui omnia antigraphicen: licet hoc Hermol. ex uetustis restituisse se dicat. Quare sic suspicor Plinium scriptū reliquisse: Ingenui omnia ante graphicē: quasi hæc fastigium doctrinæ puerili imponeret: quod tamen admonēdi animo dictum à me existimari uelim, non enim facile mutandam esse structuram ueterē censeo. Non nihil hanc opinionē meā intendit id quod sequitur: Semper quidē honos ei fuit, ut ingenui eam exercerent, mox ut honesti, perpetuo interdictione seruitia docerētur. Cæterū quod hic dicitur neminē docuisse minoris talēto annis decem, non cōsentaneū mihi uisum est, ut cum tāta pretia tabularum legeremus apud Pliniū, idem tamen docēdi pretiū tam paruū poneret, atq; ita poneret, ut admirari nos uellet. Quare cum exēplaria antiqua adirē, repperi nō annis sed annuis legendū, nec decem sed XL. ut sit: docuit neminē minoris talētis annuis quadraginta, quanq̄ in antiquissimo scriptū erat quingēta, in pagella quidē, sed in margine quadraginta. Vt minimū aūt annuis decē legendum, hoc est aureorū sex millibus, quod longissime abest ab eo sensu qui ex impressis percipitur, absurdissimo illo quidē, cum etiā pluris hodie pictores instituantur. Atqui ne decoxisse doctrinā eam Apelli putemus, qui tanti picturam didicit, idem autor de eo loquens aliquanto post ita inquit: Pinxit & Alexandrū Magnum fulmen tenentem in tēplo Ephesiæ Dianæ uiginti talētis auri: digiti eminere uidētur, & fulmē extra tabulā esse. Immane tabulæ pretiū, accepit aureos mensura nō numero. Vel ut ex uetustissimo lego, tabulæ pretium in nūmo accepit aureo, mēsura non numero. Viginti auri talenta ut minimū centū ac uiginti millia aureorū coronatorū ualent: quod tamen exquisitius postea uiderimus. Strabo libro decimo quarto de Co insula loquēs, & urbe eius cognomini: In suburbano est Aesculapij tēplum ualde nobile, simulachris multis refertū, in quis est Apellis Antigonus: fuit etiā pridem Venus è mari emergens, quæ nūc diuo Iulio Cæsari dicata est Romæ, quā Augustus

hono-

honori patris cõsecrauit, ut generis autorẽ. Fama est Cois pro tabula centum talenta ex imperato tributo remissa esse: φασὶ δὲ ὅτι κώοις ἀντὶ τῆς γραφῆς ἑκατὸν ταλάντων ἄφεσιν γενέσθαι τοῦ προσαχθέντος φόρου. Interpres eo in loco lapsus Anadyomenen id est emergentem Venerem: nudam transtulit, quasi apodyomenen. Est enim ἀνάδυσις emersus, cui opponitur κατάδυσις, quanquam & aliud significat. Homerus:

κὰρ παλίμως δ' ἀνέδυ πολιῆς ἁλὸς ἠΰτ' ὀμίχλη.

Plinius libro supradicto: Venerẽ exeuntẽ è mari diuus Augustus dicauit in delubro patris Cæsaris, quæ anadyomene uocatur, uersibus Græcis tali opere dum laudatur uicto sed illustrato. Huius enim inferiorẽ partem qui reficeret non poterat inueniri. Ego tamẽ ex uetustis melius posse legi puto, uersibus græcis tali opere dũ laudatur uicto. Sed per tot lustra, huius inferiorẽ partẽ corruptã qui reficeret, non potuit inueniri. Per lustra aũt censores olim sarta tecta ædium sacrarũ tuẽda locare solitos esse notũ est. Romanorũ igitur res nummaria ita propemodum cõstituta fuit. Græci drachmis, minis, & talẽtis usi sunt. Talentũ multiplex fuit autore Festo: Atticũ aũt sex milliũ denariorũ fuisse dicit. τάλαντον (inquit Suidas) μνῶν ἐστὶν ἑξήκοντα. ἡ δὲ μνᾶ δραχμῶν ἑκατόν. Talẽtum (inquit) minarum est sexaginta, mina autem drachmarum centum: hoc etiam legimus in uersibus illis, qui apud Priscianum legũtur, & Fauini esse dictitantur:

> Cecropium superest post hæc docuisse talentum:
> Sexaginta minas, seu uis, sex millia drachmas,
> Quod summum doctis perhibetur pondus Athenis.

Priscianus de põderibus: Scrupulus, inquit, sex siliquæ. Drachma scrupuli tres. Vncia drachmæ octo, scrupuli XXIIII. unciæ XII. libra. Libra uel mina Attica drachmæ LXXV. Libra uel mina græca drachmæ XCVI. Talentum Atheniense paruũ, minæ sexaginta: magnũ minæ LXXXIII. & unciæ quatuor. Ad hoc probandum citat Liuiũ: sed quoniã uerba Liuij apud Priscianũ corrupta legun-

Anadyomene Apellis.

Talentũ.

legũtur, ab autore ipso repetẽda sunt, qui libro quarto de bello Macedonico de Tito Quintio loquens Græciæ liberatore: Ingens, inquit, numerus erat bello Punico captorũ: Quos Annibal cũ à suis nõ redimerẽtur, uænũdederat. Multitudinis eorũ argumentũ est, quòd Polybius scribit centũ talẽtis eam rẽ Achæis stetisse: cũ quingẽtos denarios pretiũ in capita, quod redderetur dominis statuissent: mille enim ducẽtos Achaia ea regione habuit. Hactenus Liuius. Ex cuius uerbis intelligimus in cẽtum talentis millies ac ducenties quingẽtos denarios esse, hoc est sexcẽties mille: quod perinde est ac si dicas, cẽties sex millia denariorũ. Ita planũ fit in quolibet talẽto sex millia denariorum fuisse: cũ centesima pars eius summæ sint sex millia. Rem per se odiosam q̃ potui facillime explicui, sicq; ubiq; factũrũ me cõparaui, ne qui hũc librũ in manus sumpserint, idẽtidẽ necesse habeãt eo tãtisper deposito palimpsestũ sumere: Sic appellãt tabellã deletilẽ, qua calculatores utũtur, quã q̃ Cicero pro charta utitur deletitia. Addit hoc Priscianus, denarios eo tempore nũmos argẽteos fuisse siliquarũ pondere uicenarũ quaternarũ, id quod Liui⁹ in eo libro ostẽdit de triũpho eiusdẽ Quintij loquẽs his uerbis: Signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorũ (tetrarchiã uocãt) triũ ferè denariorũ in singulis argenti est põdus: quo in loco Liuij nõ tetrarchiã sed tetradrachmũ lego: non ex Prisciano, apud quẽ inanis areola pro hoc uerbo relicta est, sed ex Cicerone & Polluce libro nono de uocabulis rerũ ad Cõmodum Cæsarem: qui autor didrachmum, tridrachmũ, & tetradrachmũ numismata olim fuisse tradit, cumq; nũmum ab Atheniensibus bouem appellatũ esse ab eius pecudis nota, indeq; ficta ab Homero arma hecatombœa & enneabœa. Id etiã ex Prisciano satis intelligi potest, qui nummos illos Atticos fuisse scribit duarũ & septuaginta siliquarũ. Idem Liuius (inquit ille) ostẽdit libro XXXVII. ab urbe condita, magnũ talentum Atticũ octoginta habere libras et paulo plus: cũ supradictorũ cõputatio manifestet octoginta tres libras & quatuor uncias habere talentũ, quod est denariorũ sex millium.

Palimpsestos.

Didrachmũ. Tetradrachmum.

Arma Hecatombœa Homero.

Liuij

Liuij uerba hæc citat: Talentũ ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendat: uel sic decreuit senatus, ut nõ plus q̃ ternæ libræ & quaternæ unciæ singulis talẽtis desint. Hactenus Priscianus. Cuius cõputationẽ sic accipio: (nihil enim aliud addidit.) Cũ unũquodq; talentũ sex millia denariorũ penderet, octo quoq; millia drachmarũ pepẽdisse ratione prædicta. Hæc octo millia si in cẽtenarios partiaris, octoginta utiq; libras cẽtenarias habebis. Atqui cũ libra antiqua, quã Liuius secutus est, drachmarũ fuerit sex et nonaginta, supererunt quater octoginta drachmæ, id est trecentæ & uiginti: ex quibus ratione dicta tres libræ conficiũtur, & insuper tertia pars libræ, id est duæ & triginta drachmæ. Ita in talenta singula ternæ libræ cum triente tribuuntur ultra octoginta libras. Sciendũ aũt (inquit ille) quod secundũ Liuij cõputationẽ centum minæ Atticæ, quarũ singulæ LXXV. drachmas habent, faciunt talentum magnũ. Minus aũt talentũ sexaginta minæ secundũ Dardanũ faciunt. Maius aũt & minus fuisse docet Terentius in Phormione, cum inquit: Si quis daret talẽtum magnũ. Italica autẽ mina drachmas habet (ut supra dictum est) nonaginta sex, quæ libra est XII. unciarũ, hoc ẽ denarij LXXII. Qua cõputatione LXXXIII. libræ Romanæ & quatuor unciæ, quod magnũ talentũ esse diximus, cẽtum minas Atticas faciũt. Seneca in decimo epistolarũ ad Nouatũ: XXIIII. sestertia, inquit, id est talentũ Atticum paruum. XXIIII. enim sestertia sexaginta libras habent. Hactenus apud Priscianũ legitur. Quo dicto Priscian⁹ ipse sibi cõtrarius est. Hac enim ratione talẽtũ magnũ septẽ millia & quingẽtas tantũ drachmas habuisse probatur, quod Liuij supradicta ratione octo millia habebat, quippe cũ singula tetradrachma, id est quaternarũ drachmarũ nũmos ternis denarijs æstimauerit; sena quoq; millia denariorum octonis millibus drachmarũ æstimauit: at hoc quàm sit consentaneum cum postremo dicto uideamus. In promptu est enim unicuiq; uidere, cũ centũ libræ cẽtenariæ decem millia drachmarũ ualeant, si inde quartam partem eximamus, ut libræ iam sint septuaginta

ginta quinq; drachmarum, non plus q̃ septem millia & quingẽtas drachmas talentũ ualiturũ: quod tamẽ Liuiana computatione octo millia ualuit. Iã uero octoginta tres libras per numerũ drachmarum, id est nonagies sexies multiplicemus, fiet in summa septẽ millia nõgentæ sexaginta octo drachmæ: his si trientẽ supradictũ, id est duas & triginta drachmas addiderimus, quæ ex quaternis illis exuberãtibus uncijs fiunt, numerũ omnino octo milliũ habebimus. Quare manifesta est hallucinatio in calculo prædicto, quẽ Prisciani esse ideo nõ credo, quòd in tribus libris antiquis (quos uidi, tractatus ille nõ uisitur, uno etiã antiquissimo. Centũ igitur minæ Atticæ talentũ magnũ ut fecerint, non id talentũ erit, cuius Liuius loco supradicto meminit, sed Euboicũ fortasse, de quo idẽ Liuius li. eodẽ sic inquit, de pace loquens cũ Antiocho facta: Europa abstinete, Asiáq; omni, quæ cis Taurũ montẽ est, decedite. Pro impẽsis deinde in bellũ factis, XV. millia talentũ Euboicũ dabitis, quingẽta præsentia, duo millia & quingenta, cũ senatus populusq; Ro. pacẽ cõprobauerit, mille deinde talenta per duodecim annos. Quid sit aũt Euboicũ talentũ, docet Festus his uerbis: Euboicũ talentũ nũmo Græco septẽ milliũ & quingentorũ cistophorûm est: nostro, quatuor milliũ denariorũ. Cistophororũ aũt crebra est mentio apud Liuiũ, ut li. eodẽ in triumpho L. Scipionis: Tulit in triũpho argẽti pondo CXXXVII. millia. & paulo superius de nauali triũpho L. Aemylij: Pecunia trãslata nequaq̃ tãta pro specie regij triumphi, tetracina Attica CCXXXIII. millia, cistophori CCCXXXII. mil. In superiore exẽplo nõ tetracinũ & cistophori lego, sed tetradrachmûm et cistophorûm genitiuo casu. In hoc aũt tetradrachma & cistophori; & ubiq; apud Liuiũ sic emendandũ censeo. Tetracinum enim quid sit, nemo (ut arbitror) nouit. Nec tamen dictũ Festi cõuenit cũ ratione Liuiana, quæ talentũ sex milliũ denariûm facit, nisi etiã corruptũ numerũ apud Festũ aliquis suspicari malit: quanq̃ alioquin Festus ipse sibi non cõstat, qui alibi talentũ Atticũ sex milliũ denariûm facit: Rhodiũ cistophorûm quatuor millium,

Euboicum talentum.

Liuij locus.

alia

alia etiam genera pone̅s nihil ad rem pertine̅tia. Quare potius ad ducorsut tale̅tum apud Liuiu̅ sit octogenariu̅ & proportione̅ epitrito̅ habeat, id est sesquitertia̅, uel ut alij loquu̅tur, tertiaria̅, ad tale̅tum Atticu̅ minus, quod sexagenariu̅ est. Sic enim ratio quadrabit, ut quam proportione̅ denarius ad drachma̅ habuisse dicitur: ea̅dem Liuianu̅ tale̅tum ad uulgare, id est ad Atticu̅ habeat. Libras nunc ce̅tenarias intelligi uolo: namque quod apud Priscianu̅ legitur, ut tale̅tum minus sexagenariu̅ sit, et libræ eius septuaginta quinq; drachmaru̅, nullo autore co̅firmari potest. Cum enim Suidas, Pollux, Festus, græci & latini tale̅tum Atticu̅ sex millium drachmarum esse dica̅t & sexaginta minaru̅, necesse est ut LX. minas non Atticas sed græcas intelligamus & ce̅tenarias, quæ Atticas octoginta facitu̅t. Tale̅ti magni meminit Plautus in Mostel. his uerbis: Talentum magnum.

— Si hercle nunc ferat

Sex talenta magna argenti pro istis præsentaria,

Nunquam accipiet. —

Locus au̅t ille Liuij, qui apud Priscianu̅ citatur, no̅ libro tricesimo septimo legitur, sed tricesimooctauo, his uerbis: Arge̅ti probi XII. millia Attica tale̅ta dato intra XII. annos pe̅sionibus æquis. Tale̅tum ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendeat. Vbi tamen ordine̅ uerboru̅ peruersum esse credo: no̅ enim latine XII. millia tale̅ta, sed talentu̅ dicitur, quomodo & alibi & in loco supradicto locutus est Liuius. Quare hic Liuiu̅ scripsisse puto, arge̅ti probi Attica tale̅ta XII. millia, uel Atticu̅ tale̅tum. Quod si de tale̅to dicere ulterius pergam, exitum res no̅ inueniet, usqueadeo de tale̅to diuersa produ̅tur & uaria ab autoribus. Suidas & Hesychius tale̅tum apud quosda̅ centum & uiginti quinq; libraru̅ fuisse tradu̅t, apud no̅nullos genus fuisse numismatis. Non omitte̅dum id quod Pollux inquit: Tale̅tum Atticu̅ apud Athenie̅ses Atticas drachmas capere numero sex millia: apud alios eunde̅ numerum, sed suaru̅ cuiusq; loci drachmaru̅. Id quod eo̅ pertinere potest, quod de tale̅to Liuiano dictu̅ est, siue Euboicu̅ siue aliud fuerit: ut quo-

modo

modo Athenis & alibi talẽtum sex millia drachmarum habuit uernacularum cuiusq; loci, sic Romæ sex millia denariorũ habuerit, quæ tamen æquauerint pondere octo millia drachmarum. Vitruuius libro decimo de testudine Agetoris Byzantij loquens: Erigebatur autem machina in altitudinem ad disiiciendum murum circiter pedes centum. Item à latere dextra ac sinistra procurrendo perstringebat non minus pedes cẽtum. Gubernabãt eam homines centum, habentem pondus talentũm quatuor millium, quod fit quadringenta octoginta millia pondo. His uerbis si emendate leguntur, autor est Vitruuius talentum cẽtum & uiginti pondo Romana continere, quód genus proxime accedit ad illud talentum quod Suidas & Hesychius posuerunt. In alijs libris quadringenta nonaginta mil. legitur: qua ratione talentum centum & uiginti pondo & semissis fuit: quod ipsum ego non argenti talentum fuisse, sed negotiatorium & mercimoniale puto, quod duplicem fortasse ad talentum argenti proportionem habebat, ut hodie libra argentaria & aurificum subdupla est zygostaticæ: & sic singuli homines quina paulominus millia pondo Romana mouebant machinali libramento, nostra circiter tria millia & sexcenta, usqueadeo diuersa autores de talento scripserunt. Nihilo tamen secius constituere omnino habeo quid sit talentum, quantum'q; sit ad Romanum nummum relatum, siquidem ad ulteriora progredi ordine instituto cõtendo. Obseruaui igitur Romanos nõ ante talẽti uocabulo uti coepisse, q̃ imperij fines ad eas usq; gẽtes prorogauerũt, quæ hoc uocabulo signati argẽti utebantur. Tunc aũt eos uerisimile est eodẽ genere talenti uti solitos, quo genere utebantur ij quibuscum commercia aut belli aut pacis habuerũt, nisi si quãdo certis uerbis cõcepta fœdera aliud genus induxerunt, ut in Antiochi fœdere prædicto factũ est, quo cautũ est de talẽti quantitate. Ferè aũt talentorũ uocabulo usi sunt in rebus Græciæ & Asiæ. Quare cum Græci & Asiatici populi sena millia drachmarũ et sexagenas minas tribuãt, ego in colligẽdis summis hanc rationẽ ut potissimam sequar: malo enim

Talentum secundum Vitruuium.

Talenti mentio apud Romanos.

enim extenuasse res uideri quàm in maius auxisse. Atqui nemo talentum apud scriptores rerum in Græcia aut Asia à Romanis gestarum minus fuisse libris sexaginta contéderit, ut arbitror. Denarij autẽ & drachmæ promiscuã appellationem habebo, autoritate fretus Plutarchi et Plinij & scribẽtium concordia. Nec me deterrebit locus ille Liuianus, in quo pro trium fortasse quatuor legendum est, quanquam & inter antiquũ denarium & drachmã Atheniensem potuit aliqua esse differentia, quod tamen non probo. Habeo enim antiquissimum in honorem Romuli et Remi percussum, quibus infantibus lupa sub ficu ubera præbet. Literæ exesæ uetustatẽ præferunt. Pondus idem quod reliquis, qui drachmales sunt: ab altera parte X litera denariũ significare uidetur: sed potuit tetradrachmus nummus maligne percussus esse in difficultate reipublicæ Atheniensium, ut aliquando Romæ factum esse docebimus, ita ut quatuor drachmarũ nũmus non multo plus tridrachmo ualeret: id est denarijs tribus. τάλαντον (inquit Suidas) μνῶν ἐστὶν ξ΄. ἡ δὲ μνᾶ δραχμῶν ρ΄. ἡ δὲ δραχμὴ ὀβολῶν ἕξ. Talentũ (inquit ille) minarũ est sexaginta, mina aũt drachmarũ centũ, drachma obolorũ sex. Sed de minutis postea uiderimus, ne quid addubitatũ relinquatur: Nunc talentum æstimabimus sexcentis coronatis nostris, hoc est sexagies denis: denos enim aureos in libras cõstitui mus. Hac ratione cẽtum talẽta centies sexcẽtos aureos ualent, hoc est sexaginta millia: quod prõptum est colligere, in digitos tantũ calculum deducẽti: cẽties enim quingẽti quinquaginta millia efficiunt, & cẽties centũ decẽ millia. Eadẽ ratione decẽ talẽta sex millia coronatorũ ualẽt, & uiginti duodecim, triginta decẽ & octo, quadraginta quatuor et uiginti, quinquaginta aũt triginta et mille sexcẽta millia. Quod semel dicẽdũ duxi, ne lectores posthac æstimãdis summis hæreant. Ita fit, ut quod græci M. talẽta argenti dicũt, Romani duo decies sestertiũm dicãt, quæ summa census est senatorij, qđ ita postea probabimus, ut nemo in posterũ ambigat. Veniamus ad historicorũ loca, Plutar. in Cæs. Circa Pharmacusam

Aestimatio talenti ære nostro.

Lrs liuij

insulam à piratis capitur, qui per idem tēpus nauibus magnis et immensis classibus mare occupauerant: à quibus cum pro eo redimendo uiginti poscerētur talēta, derisit, quòd quale cepissent uirum, ignorarent. Proinde quinquaginta se daturū pollicitus est. Tranquillus in eodem Cæsare: Numeratis deinde quinquaginta talentis expositus in litore, nō distulit quin e uestigio classe deducta persequeretur abeuntes. Quinquaginta talēta triginta millibus coronatorum æstimo. Idem Plutarchus: Cæsar ex prætura prouinciam sortitus Hispaniam, cum proficiscenti creditores magnis clamoribus impedimento essent, cōfugit ad Crassum, qui Romanorū ditissimus, aduersus Pompeij in republica potentiā acri Cæsaris ingenio ac feruore simul egebat. Crasso igitur contra inexorabiles maxime ac importunos creditores octingētorum & triginta talētorū sponsione interueniente, Cæsar in prouinciā abijt. Hoc perinde est, ac si dicā, CCCC. & nonaginta octo millia aureorum, quæ Cæsar debebat, Crassum fide sua esse iussisse. De quo Idem Tranquillus: Ex prætura ulteriorē sortitus Hispaniā, retinentes creditores interuētu sponsorū remouit. Appius in secundo bellorum ciuilium: Cæsar deinde in Hiberiā delectus prætor, cum magnā facultatū partem ob ambitū ære alieno deuinxisset, huiusmodi uerbis usus esse dicitur: Bis millies & quingēties cētena millia sibi adesse oportere, ut nihil haberet. Quæ summa ære nostro maior est bis et sexagies cētenis millibus aureorū. Huius dicti fides ab exēplari Græco petēda mihi uidetur. Nam latinis libris de græcis traductis fidem post hac nō habere cōstitui, luculētis exemplis cōmonefactus: sed mox hoc uiderimus. Græci hunc numerum sexcētas & uiginti myriadas appellant. Lingua nostra millionē uocat decies centena millia. Hoc si imitari uolumus, chiliada chiliadum, ut græci, dicere poterimus, hoc est mille millenarios, uel millies mille. Græci rursus myriadem uocāt decem millia: ergo decies cētena millia cētum myriadas dicūt, & mille myriadas centies centena millia. Quod ideo præfandum duximus, ne legētes cōturbentur, si uel ijs uocabulis

Aes alienum Cæsaris dictatoris.

Numerorum uocabula.

Chiliades et myriades.

bulis aliquãdo utamur, uel eos autores citemus qui ea usurparunt.
Plutarchus *in* Crasso: Apud Romanos omnes *constat uirtutes quas plurimas Crassus habuit, unius auaritiæ sordibus obscuratas fuisse. Cuius uitijs clarissimũ testimoniũ præbet magnitudo diuitiarum, quas breui admodũ tempore sibi cõparauit: nam cum treceta solum talenta ex paterna hæreditate accepisset, priusquam aduersus Parthos exercitum duceret, septẽ millium & centũ talentorum summam coëgisse traditur, cum etiam decimã facultatũ suarum partem Herculi cõsecrasset, & publicũ epulum dedisset populo, ac tres minas in singula ciuiũ capita cõtulisset. Harum diuitiarum maximam partem (si uerum proferre licet) ex ciuilibus bellis atq; incẽdijs comparauit, calamitatibus publicis ad priuatas utilitates abutens. Et paulo post enumeratis prædijs quæ & in urbe et ruri sectionibus quæsiuerat: Seruos præterea, inquit, circiter quingentos emit fabrilis artis & architecturæ peritos, nec ijs tantũ ad propriæ domus extructionẽ usus est, sed ciuibus ædificare uolentibus eorum operas mercede locabat, ac simul areæ spatium cuicunq; pro arbitrio suo ad ædificãdum uẽdebat. Cumq; signati argenti maximã copiã & agros mirifice cultos, in ijsq; cultorũ ingẽtem numerũ possideret, minimi tamen hæc omnia faciẽda uidebantur præ maxima turba seruorũ, quos uarijs artibus instructos habebat: lectores, scribas, pictores, argẽtarios, procuratores, mẽsarios, quos ipsemet summa diligẽtia curare, discẽtibus assistere, plerosq; etiã docere cõsueuerat. Aiebat enim præcipuã domini curam circa seruos esse oportere, cũ sint rei familiaris tanquã animata instrumenta. Septẽ millia & centũ talẽta, bis & quadragies cẽtena millia aureorũ nostrorũ ualent, & sexaginta præterea: quã summã si Crassus post decimatas facultates suas, & largitionẽ popularem habuit, quid existimamus eũ integris facultatibus habuisse? quod si uerũ est eũ in singula capita ciuiũ Romanorum ternas minas dedisse, ut cẽtũ millia ciuiũ fuerint ad donatiuũ nomina sua dantiũ, minoris trecẽtis myriadibus, id est tricies cẽtenis millibus defungi*

Crassi diuitiæ male partæ.

 largi-

largitione non potuit. Quare hũc locum suspectum habebã, quod ad minas pertineret, anteq̃ græcum exemplar uidissem, præsertim cum circa hæc tempora censu Romæ acto inuenta sint quadringẽta sexaginta millia paulo ante proscriptionẽ Syllanam. Postea uero q̃ græcum librũ legi, interpretis errorem intellexi. Plutarchus aũt ita græce scribit: τριακοσίων γὰρ οὐ πλείω κεκτημένος ἐν ἀρχῇ ταλάντων, εἶτα παρὰ τὴν ὑπατείαν ἀποθύσας μὲν τῷ ἡρακλεῖ τὴν δεκάτην, καὶ τὸν δῆμον ἑστιάσας, τρεῖς δὲ μῆνας ἑκάστῳ ῥωμαίων σιτηρέσιον ἐκ τῶν αὐτοῦ παρασχὼν, ὅμως πρὸ τῆς ἐπὶ πάρθους στρατείας, αὐτὸς αὑτῷ θέμενος ἐκλογισμὸν τῆς οὐσίας, εὗρεν ἑκατὸν ταλάντων τίμημα πρὸς ἑπτάκις χιλίοις. Cum enim ab initio non plus trecenta talẽta possedisset, posteaq̃ cũ ad republicã administrandã se contulisset, interim decimã facultatum suarũ Herculi polluxit, epulũ priuatim fecit, singulis ciuibus Romanis tesseram annonariã trium mensium dedit: quibus peractis, tamen anteq̃ in Parthos expeditionem susceptũ, cũ rationẽ census sui iniisset, septem millia centũq; talentorũ æstimationẽ comperit. Interpres exemplari deceptus minas pro mensibus transtulit. Diximus supra apud Pliniũ legendũ esse de eodem Crasso, in agris sestertiũm bis millies possedit, Quiritiũ post Syllam ditissimus. Siquidem bis millies quinquagies centena millia aureorũ ualet. Quare Claudij libertus Pallas, qui à Cornelio Tacito sestertij ter millies possessor dicitur, uicies & quinquies centenis millibus Crasso fuisse ditior perhibetur, quod etiã Plinius satis significauit his uerbis: Multos postea cognouimus seruitute liberatos opulentiores, pariterq; tres Claudij principatu, Pallantẽ, Callistum & Narcissum. Diuitiæ aũt Narcissi in prouerbiũ uenisse uidẽtur, cũ Iuuenalis dicat:

Pallas Crasso ditior.

Diuitiæ Narcissi.

> Nec Crœsi fortuna unquam nec Persica regna
> Sufficient animo, nec diuitiæ Narcissi,
> Indulsit Cæsar cui Claudius omnia. —

Magis id mirum forsitan uideri possit, quonam modo Demetrius Pompeij libertus unius ciuis Romani, qui priuatum fastigium, aut

certe

certe ciuile non excessit, tantas opes parare potuerit, de quo Plutarchus in Pompeio ita inquit: Demetrij coniugem, qui Pompeij libertus plurimũ apud ipsum potuerat, quiq; censum trium milliũ talẽtorum reliquerat, Pompeius præter naturæ suæ mores, nec humane nec liberaliter habuit. De eius liberti insolẽtia & fastu et opibus multa ab eodẽ autore alio loco dicuntur. Sed quod de Cæsare ex Appiano dixeram, id uero uidendũ est, fidem enim excedere uideretur, ut ciuis Romanus, id est ante dictaturam bis millies & quingenties æris alieni habuerit. Iam primũ Plutarchus de eo ita inquit: Ad impensas aũt profusior, breuẽ ac momentaneã sibi gloriã tã magnis opibus permutare uidebatur, cũ tamẽ re uera paruis amplissima cõpararet. Antea uero q̃ ullũ inijsset magistratũ, mille ac trecentorũ talentũm cõflasse æs alienũ dicitur: mãdata deinde illi Appiæ uiæ cura, ingẽtes prodegit pecunias. Aedilis CCC. et XX. paria gladiatorũ exhibuit: circa spectacula, põpas atq; epulas profusissimis sumptibus usus, uniuersas superiorũ munificẽtias obliterauit. Quas ob res affectã sibi plebẽ reddidit, ut certatim honores excogitarẽt, qbus parta cũ illo facerẽt. Trãq. de eo loquẽs: Deposita prouincia spe pontificatũ maximũ petijt nõ sine profusissima largitione. In qua reputãs magnitudinẽ æris alieni, cũ mane ad comitia descẽderet, prædixisse matri osculãti fertur, domũ se nisi pontificẽ non reuersurũ. Plutar. aũt autor est dixisse eũ matri, aut põtificẽ hodie uidebis filiũ, aut exulẽ. Quãta aũt summi põtificatus esset dignatio, & q̃ opimus eius redditus, ex eo conijci potest, quod Trãquillus in Claudio inquit: Postremo etiã sestertiũm octogies pro introitu noui sacerdotij coactus impẽdere, ad eas rei familiaris angustias decidit, ut quũ obligatã ærario fidẽ liberare non posset, in uacuũ lege prædiatoria uænalis pepẽderit. Si enim pro sacerdotio uno Claudius tantum conferre non dubitauit, quid existimamus de pontificatu maximo, qui caput erat omnium, ut est hodie, & quem principes ipsi assumere solebant, ut ex numismatis apparet. Idẽ Trãquillus in Cæsare: Crassum Pompeiũq; in urbẽ

Aes alienũ Cæsaris dictatoris.

Pontificatus maximus.

prouinciæ suæ extractos cõpulit, ut detrudendi Domitij causa cõ sulatũ alterũ peterent: perfecitq́; per utrũq́;, ut in quinquenniũ sibi imperiũ prorogaretur. Qua fidutia ad legiones quas à republica acceperat, alias priuato alias publico sumptu addidit. Idẽ alibi: *Egit cũ tribunis plebis collegã se Põpeio destinãtibus, id potius ad populũ ferrẽt, ut absenti sibi & quandocũq; imperij tempus expleri cœpisset, petitio secũdi cõsulatus daretur, ne ea causa maturius & imperfecto adhuc bello decederet. Quod ut adeptus est, altiora iam meditans, & spei plenus, nullũ largitionis aut officiorũ in quenquã genus publice priuatimq́; omisit: forũ de manubijs incohauit, cuius area super sestertiũm millies cõstitit: munus populo epulũq́; pronuntiauit in filiæ memoriã, quod ante eum nemo fecit. Quorũ ut q̃ maxima expectatio esset, ea quæ ad epulum pertineret, q̃uis macellarijs oblocata, etiam domesticatim apparabat.* Et paulo inferius: *Legionibus stipendiũ in perpetuũ duplicauit: frumentũ quotiens copia esset, etiã sine modo copiaq́; præbuit: ac singula interdũ mancipia & prædia uiritim dedit.* & rursus inferius: *Tum reorũ obæratorũ aut prodigæ iuuentutis subsidiũ unicum ac potẽtissimũ erat.* Hæc & huiuscemodi alia etiã si post præturã Hispaniẽsem cõtigerunt, tamen eò pertinẽt, ut intelligamus Cæsarẽ ingenio admodũ profuso ac magnifico fuisse, & quòd nõ nisi summa appeteret. Eiusdẽ generis sunt quæ sequuntur apud eundẽ autorẽ: *Munditiarũ lautitiarũq́; studiosissimũ multi prodiderũt: uillã in Nemorensi à fundamentis incohatã, quòd non tota ad animũ ei respõderet, totã diruisse, quanq̃ tenuẽ adhuc & obæratũ.* & iterũ alibi: *Ante alias dilexit M. Bruti matrẽ Seruiliã, cui et prio suo consulatu sexagies sestertiũm margaritã mercatus est.* Quod hic dicitur de margarita sexagies sestertiũm empta, fidem facit dicto Pliniano de margarita Cleopatræ cẽties sestertiũm æstimata, id est aureis ducentis quinquaginta millibus. Ego cũ inquirerẽ, an id uerũ esse potuerit, sic rationẽ ducebã: Dotẽ omnẽ margaritarum (ut Plinius inquit, & gẽmarij nostri confirmant) in candore, in

Margarita Cleopatræ & altera Seruiliæ.

De uniõibus.

re, in magnitudine, in orbiculari forma, in læuore & põdere esse scimus, candorẽ nostri nitorẽ Indicũ intelligũt: Quare in unionũ indicatione o\~ia hæc obseruãt. Cũ hæc proderẽ, percõtatus sum à gẽmario quodã primi nominis mihi familiari, quẽ uidisset unq̃ pretiosissimũ unionẽ, quantũ pendere meminisset. Cũ de hoc uerba faceremus, & ille tricenarios se uidisse respõdisset, idq́; ut memorabile in præcipua bonitate cõmemoraret, super sermonẽ aduenit gẽmarius alter, qui dixit pridie se unũ tenuisse quadraginta ceratia pendentẽ: hoc enim uerbo in gẽmis appendendis utũtur, quod infra à nobis exponetur. Is igitur, cum rei pernoscendi cupidũ me uideret, ait se postridie mihi eum ostẽsurũ in manibus inclusoris aut uascularij, qui illigandũ eum monili conduxerat. Ea die ad constitutam horã non affui: tertio die cum uenissem ad eum, comperi ab inclusore redditũ, cæterũ eum esse in dactylotheca principali, tribus aureorũ millibus emptum: auellanæ magnitudine, orbiculatũ, eximiæ pulchritudinis, pondere, ut dixi, quadragenariũ. Ab alio gẽmario audiui, quo etiã familiariter utebar, unã se margaritã tenuisse exquisita bonitate, pondere tricenariã quatuor millibus aureorũ emptã à duce Borboniana (Ludouici regis XI. filia, uiragine cordatissima eadẽ & magnificentissima, socru ducis Borboniani) qui hodie in eo genere principum multorũ opinione censetur, quos sapientissime Homerus amymonas appellabat, significare uolens ita omni reprehensione maiores, ut ne nasuti quidem homines rhoncos liuoris improbi plenos exhalare soliti, & ipse deniq; Momus aliquid in eis improbarent. Sed Plinius de unionibus loquẽs: Pondus (inquit) ad hoc æui semunciæ pauci singulis scrupulis excessere: hoc pondus sex & octoginta ceratia, & bessem ceratij æquat, cum in uncia centũ & sexaginta sint ceratia, & uiginti in drachma. Non mirũ est igitur, si unio omnis æui maximus et omni dote bonitatis præstãtissimus, tanti ea ætate æstimatus est, quo mũdus auro & argento exuberabat, ut ex sequentibus liquido docebitur. Plinius lib. XXXVII. de adamante loquẽs ita inquit: Proximum

Dux borboniana. Amymones. Ordo gemmarũ autoritatis.

mum apud nos Indicis Arabicisq; margaritis pretiū est, tertia autoritas smaragdis perhibetur, plurib⁹ de causis. Hactenus Plini⁹. Ex cuius uerbis intelligimus margaritã in ordine gẽmarũ adamãti tantũ cedere, licet hoc tẽpore uix quartæ sit autoritatis. Idem tamen libro nono: *Principiũ ergo, inquit, culmẽq; omniũ rerũ pretij margaritæ tenẽt,* Indicus has mittit oceanus. Ergo cũ eo tpe unionũ inter gẽmas prima aut certe secũda esset indicatura, tuncq; rerũ pretia ad summũ licitationis exercuissent, & ille Cleopatræ unio põdere altero tãto præstaret quẽ prætiosissimum memoriæ nostræ unionẽ gẽmarũ institores meminerũt, atq; eo amplius scrupulo nõ abhorrere à fide puto tãti æstimatũ esse, simul quòd omnibus nũeris cõmendationis absolutus erat, simul quòd ad culmen probationis & primatũ peruenerat, & ita inclaruerat fama, ut natura specimen sui fecisse in duabus margaritis existimaretur, ut ex Plinio apparet. Huius pretij ratio sic arbitror iniri potest. Quũ ex illo gẽmario quærerẽ quãti ex formula æstimaretur plurimo margarita quæ põdere quaternaria, & bonitate prima esset, triginta, inquit, aureis eiusmodi emptã uidim⁹. Quid octonariã, inquã, eiusdem notæ quãti æstimares? ait minimũ ducẽtis. Cũ ulterius rogitãdo per accessiões pergerẽ, ita respõdit, ut intelligerẽ accessionẽ pretij deinceps ex põdere nõ numero, sed proportione fieri, ut quo duplicãdo põdere supradicto octonaria margarita paulominus septuplex quaternariæ æstimatiõe facta esset, sic in duodenaria & uicenaria et ulterioribus maiore deinceps maioreq; sursum uersus incremento pretiũ augesceret. Qua ratione si pretiũ Plinianæ illi statuamus, in immẽsum quoddã pretiũ abibit taxatio. Maius fortasse miraculũ sit Cæsarẽ centũ quinquaginta millibus unionem unũ emisse, ut adulteræ donaret: de quo Trãquillus ita scribit (ut ad rẽ redeamus:) In primo cõsulatu tria millia põdo auri furat⁹ è capitolio, tantundẽ inaurati æris reposuit, societates ac regna pretio dedit, ut q uni Ptolemæo propè sex millia talẽtorũ suo Põpeijq; noĩe abstulerit. Hæc Trãquilli autoritas fidẽ facere potest ijs quæ à no-

Animaduertenda ratiocinatio

Vnio Seruiliæ datus.

a nobis paulo ante dicta sunt. Plutar. de eodẽ loquens: Inter hæc (inquit) res Gallica maxime Cæsarẽ extulit, qui in remotissimis locis cũ esset, bellaq; aduersus Belgas Britãnosq; conferret, aurũ argentũq;, spolia, cæterasq; diuitias ex hostibus partas (tanta horũ aderat copia) magno numero Romã misit, horũ deinde largitiõibus animos ciuiũ tentans, ædilibusq; ad spectacula tribuens, prætoribusq; atq; consulibus eorumq; uxoribus donãs, multos sibi allexit. Quare in reditu supatis alpib⁹ cũ ad ciuitatẽ Lucanã hibernaret, uirorũ & matronarũ magnũ numerũ eò accessisse memorãt, cum plausu lætitiaq; ingenti sese offerentiũ. Consulares uiri eò profecti sunt ducenti, inter quos Põpeius & Crassus fuere: proconsulũ quoq; ac prætorũ centũ et uiginti fasces ante Cæsaris fores inspecti: alios aũt oẽs spe donisq; repletos Cæsar dimisit, cũ Crasso autẽ & Põpeio fœdus iniјt. Idẽ in Pompeio de initijs ciuilis belli loquens: Cæsar (inqt) ualidius tũ rebus imminebat. Qui cũ nondũ lõge Italiã attigisset, sedulo ad urbẽ destinabat milites, ut comitijs adessẽt: multos illic tũ ciues pecunijs alliciẽs, multos etiã primorũ muneribus demulcẽs, inter quos Paulus cõsul ob mille et quingẽta talẽta mutatus est, & Curio tribunusplebis ingẽti ære alieno liberatus est. Hactenus ille. Ecqs est igitur qui animo cõcipere possit tantã corruptoris munificentiã, qui alterius tantũ cõsulis fauorem nõgẽtis millibus aureorũ redimere nõ dubitarit: q̃q maior illa fuit Curiõis merces, q sexcẽties sestertiũm æris alieni habuit, ut autor est Val. li. IX. Ob illas rapinas Gallicas emanauit illd' trimetrũ iãbicũ Catulli:

Animosissimus corruptor.

Curionis æs alienum.

Quis hoc potest uidere, qs potest pati,
Mamurram habere, quod comata Gallia
Habebat, & cuncta ultima Britannia?
Eo'ne nomine imperator unice
Fuisti in ultima occidentis insula,
Vt ista uestra diffututa mentula
Ducenties comesset aut trecenties?

Quo ex loco satis conijcere est, ingentem esse summam trecenties

fester

Mamurra. *sestertiũm, quo Catullus Mamurrã præfectum fabrum Cæsaris locupletatũ esse à Cæsare spoliata Gallia & Brãtania conqueritur: de quo Plinius libro tricesimosexto sic inquit: Primum Romæ parietes crusta marmoris operuisse totius domus suæ in Cælio mõte, Cornelius Nepos tradit Mamurrã Formijs natũ præfectũ fabrum Caij Cæsaris in Gallia: neq; indignatio sit tali autore inuẽta re. Hic nanq; est Mamurra Catulli Veronẽsis carminibus proscissus, quẽ, ut res est, domus ipsius clarius quàm Catullus dixit habere quicquid habuisset Comata Gallia. Quibus uerbis Plinius in gentem luxum ædificij significauit quod Cæsaris et Mamurræ rapinas non modo præ se ferre, sed etiã clamitare uidebatur uoce late exaudibili.* Lucullus. *Age quid de Luculli diuitijs existimare possum⁹, qui cum reipublicæ infensus priuatæ uitæ se dedisset, ædibus & prætorijs extruendis, hortis & cœnationibus amœnissimis incredibili sumptu paratis, et bibliotheca insigni utriusq; linguæ libris referta, atq; omnibus obuia & patẽti, opes bello quæsitas cõterere nõ potuit, cum interim quotidiano epularũ apparatu in prouerbiũ propè uenerit? Vnũ de eo dictũ Plutarchi referemus quod est in hãc fermè sentẽtiam: Quodã die, inquit, cum Cicero et Pompeius Lucullũ in foro sedentẽ ociosumq; offendissent, eo salutato dixerunt sese apud eũ eo die cœnaturos, ea demũ cõditione, ut nihil ad solitã cœnam eorũ causa adderet: quo primũ recusante, cœnãq; in diem posterum reijciẽte, illi sese dicere neq; diem alium cõstituturos, ac ne potestatẽ quidem illi facturos, ut seruis aliquid in aurẽ imperaret. Hic Lucullus deprehẽsum se uidẽs, id tandẽ orare eos instituit, ut uel eorũ uenia sibi liceret palàm uni ex seruis dicere, ad Apollinis eo die se cœnaturũ: erat aũt Apollo triclinij aut cœnationis nomen, & ordinatas ille ita cœnationes habebat, ut taxata cœnarum summa unicuiq; loco esset. Eo igitur audito famuli quid agi ille uellet gnari, cœnã continuo apprarunt impẽdio quinquaginta millium, tanta celeritate & lautitia epularũ, ut Pompeius & Cicero constupescerent. Quinquaginta millia, mille ac ducentos quinquaginta*

Bibliotheca Luculli.

Memorabilis luxus Luculli.

ginta aureos ualent. In Plutarcho tamen Græco hæc uerba legun
tur: εἰώθει δὲ δειπνεῖν ἐν τῷ ἀπόλλωνι πέντε μυριάδων. Solebat
autē cœnare in Appolline quinq; myriadibus: hoc est quinquagin
ta millibus drachmarū, quæ quinq; millibus aureorū à nobis æstimā
tur & ducentis sestertijs. Huiusmodi multa à Plutarcho referun-
tur fidē omnino excedētia, si ex præsenti seculo æstimentur. Athe
næus libro duodecimo de ijs loquens, qui luxu & delitijs olim cele
bres fuerūt: Νικόλαος δὲ ὁ περιπατητικὸς ἐν τῇ δεκάτῃ καὶ εἰκο-
στῇ τῶν ἱστοριῶν, λεύκουλόν φησιν ἀφικόμενον εἰς ῥώμην καὶ θριαμ-
βεύσαντα, λόγον τε ἀποδόντα τοῦ πρὸς μιθριδάτην πόλεμον, ἐξο-
κεῖλαι εἰς πολυτελῆ δίαιταν ἐκ τῆς παλαιᾶς σωφροσύνης. τρυφῆς τε
πρῶτον εἰς ἅπαν ῥωμαίοις ἡγεμόνα γενέσθαι, καρπωσάμενον δυοῖν
βασιλέοιν πλοῦτον μιθριδάτου καὶ τιγράνου. Nicolaus, inquit, peri
pateticus in decimo & in uicesimo historiarū tradit, Lucullū cum
Romam post expeditionē Ponticā rediјsset & ex eo bello trium-
phasset, rationes ad ærariū rettulisse ob eius pecuniæ administra-
tionem. Quo facto se abrupta licentia ad uitā sumptuosam & ele-
gantem ex ciuili & prisca frugalitate Romanorū contulisse, idq;
exēplum Romanis prodidisse, utpote qui duorū regum opulētiam
in cēsum suum uertisset, publica uictoria ex Mithridate ac Tigra
ne parta, ad priuata cōmoda usus. Ex quibus uerbis intelligimus ut
& ex locis pluribus Ciceronis orationū, imperatores Romanos ra
tiones quidē speciosas ad ærariū referre solitos, sed ita tamen ut
reliquorum luculēta fragmenta apud se retinerent. Ne minimum
igitur Gallicarum rerum dispēsatoribus tanquam uiris ingeniosis
& solertibus, publica fama plaudat: semper enim huiuscemodi fue
runt qui ex publicis actibus immodice crescerent, ut Athenis Peri
cles & Phalereus. Varro libro tertio de re rustica de piscinis Lu-
culli loquēs: Contra ad Neapolim L. Lucullus postq̄ perfodisset
montem, ac maritimū flumen immisisset in piscinas quæ recipro-
cæ fuère, ipse Neptuno non cederet de piscatu. In baiano aut Ar-
deæ tanta ardebat cura, ut architecto permiserit, ut suam pecuniā
consu-

Piscinæ. consumeret, dummodo produceret specus è piscinis in mare, obie-
ctaculo quo æstus quotidie ab ortu lunæ ad nonam proximã introi
re ac redire rursus in mare posset, ac refrigerare piscinas. Colu-
mella libro nono: Attamen iisdẽ tẽporibus quibus hanc memorabat
Varro luxuriem, maxime laudatur seueritas Catonis, qui nihilo-
minus & ipse tutor Luculli, grandi ære sestertiũm millium qua-
dringentorum piscinas pupilli sui uenditabat. Tum enim celebres
erãt deliciæ popinales, cum ad mare deferebantur uiuaria: quorũ
studiosissimi uelut ante deuictarũ gentium Numantinus & Isauri
cus, ita Sergius Aurata & Licinius Murena captorũ pisciũ læta
bantur uocabulis. Macrobius libro tertio Saturnaliũ: Piscinas autẽ
q̃ refertas habuerint pretiosissimis piscibus Romani illi nobilissimi
Piscinarij. principes L. Philippus & Hortensius, quos Cicero piscinarios ap
pellat, etiam illud indiciũ est, quod M. Varro in libro de agricultu
ra refert M. Catonẽ qui post Vticæ perijt, cum hæres testamento
Luculli esset relictus, pisces de piscina eius quadraginta millibus
uendidisse. Locus aũt Ciceronis à Macrobio significatus legitur li
bro primo ad Atticũ his uerbis: Sed postea q̃ primũ Clodij absolu-
tione leuitatẽ infirmitatẽq; iudiciorũ perspexi, tũ autẽ beatos hoĩes
(hos piscinarios dico tuos) non obscure nobis inuidere, putaui mihi
maiores quasdã opes & firmiora præsidia eẽ quærẽda. Plin. libro
nono: Eadẽ ætate prior L. Murena reliquorũ pisciũ uiuaria inue-
nit: cuius deinde exẽplũ nobilitas secuta est, Philippus, Hortẽsius,
Lucullus, exciso etiã mõte iuxta Neapolim maiore impẽdio q̃ uillã
ædificauerat: Euripũ & maria admisit: qua de causa Magnus Põ-
peius Xerxem togatũ eum appellabat: quadraginta ipsius piscinæ
à defuncto illo uænière pisces. Ex antiquo tamẽ meli⁹ legitur, XL.
sestertijs è piscina defuncto illo uænière pisces. Quare apud Co-
lumellam nõ millium quadringentorum, sed quadraginta legen-
dum uidetur, quod tamen idem autor grande æs appellauit: nos
mille aureis eam summã taxamus. Idem Plinius libro eodẽ: Mure-
narũ uiuariũ priuatim excogitauit C. Hirius ante alios, qui cœnis
triumph

triumphalibus Cæsaris dictatoris sex millia numero murenarum mutua appendit, nam permutare quidē pretio noluit, alia' ue merce. Huius uillā inter q̄ modicum XL. *millibus piscinæ uēdiderunt.* Hoc dictū Plinij eo pertinet, quod supra diximus de magnificētia Cæsaris: quantū enim æstimamus reliquarum epularū apparatum fuisse, cum murenæ sex millia numero fuerint, q̄uis uenales tot reperiri nō possent? Verū ille locus Plinij emēdandus est, partim ex uetustis, in quibus ita legitur: *Huius uillā intra q̄ modicū* XL. *piscinæ uendiderunt* (mille aūt adiectitiū uerbū est) partim ex Varrone et Macrobio. Varro libro supradicto. *Illæ autē maritimæ piscinæ nobiliū potius exinaniūt marsupium, quàm replent. Primum enim ædificātur magno, secūdo implētur magno, tertio alūtur magno. Hirius circū piscinas suas ex ædificijs duodena millia sestertiûm capiebat: eam omnē mercedē escis, quas dabat piscibus, consumebat. Nec mirū: uno tēpore enim memini hunc Cæsari sex millia murenarum mutua dedisse in pōdus, & propter pisciū multitudinem quadragies sestertio uillam uænisse.* Duodena sestertia Varro magnum sumptum uocauit, nos trecentis aureis æstimamus. Sic igitur locum Plinij lego: *Huius uillam intra quàm modicam quadragies piscinæ uendiderunt*, id centum aureorum millibus. Villā intra quàm modicam intelligo minorem etiam mediocri. Hoc enim modica significat, quod notius est, quàm ut exempla requirātur. Verum huius emendationis Macrobium autorem habeo, cuius hæc uerba trāscribēda duxi ex libro supradicto: *Autor est Plinius C. Cæsarem dictatorem, cum triumphales cœnas populo daret, sex millia murenarum à Caio Hirio ad pondus accepisse. Huius Hirij uillam quamuis non amplam aut latam, constat propter uiuaria, quæ habuit, quadragies sestertiûm uænūdatam.* Sic autem intra quàm à Plinio dictum est, ut supra q̄ & extra quàm dicuntur ab autoribus, et infra q̄. Cicero: *Stomachi aūt partes, quæ sunt infra q̄ cibus deuoratur, dilatātur: & arteria aspera ostiū habet adiūctū linguæ radicibus paulo supra quàm ad linguā stomachus adnectitur.* Hic locus

Plinij locus.

Intra quàm.

Infra quàm.

Supra quàm.

locus admonere nos debet, quòd Plinius corruptus sit in huiusmodi rerum descriptione, ut antea diximus. Subiungã nũc aliqua eodẽ pertinentia, quo illa præcedentia. Plinius libro decimo: Pauonem cibi gratia Romæ primus occidit orator Hortensius adijciali cœna sacerdotij. Saginare primus instituit circa nouissimũ Piraticũ bellũ M. Aufidius Lurcho, *exq; eo quæstu redditus is sexagena millia sestertiũm habuit.* Varro *libro supradicto:* Ex *pauonibus* M. Aufidius Lurcho *supra sexagena millia nummûm in anno dicitur capere. Quod* Varro *nũmũm Plini⁹ sestertiũm dixit, ne de hoc postea dubitetur, quod antea diximus, nummum & sestertium idem fuisse* Romanis. *Quonãmodo aũt uillatica pastio sexagena millia quotãnis reddere uno nomine, id est pauonũ sagina potuerit, docet* Varro *his uerbis:* Primus *hos* Quintus Hortensius *augurali adijciali cœna posuisse dicitur: quẽ multi secuti cito pretia eorũ extulerũt, ita ut oua eorũ denarijs quinis uæneãt, ipsi facile quinquagenis, grex cẽtenari⁹ facile quadragena millia sestertiũm reddat, ut quidem* Albutius *aiebat, si in singulos ternos exigeret pullos, perfici sexagena posse. Idem paulo superius: Hi ad cõstituẽdos greges parantur bona ætate & bona forma: pascuntur omne genus obiecto frumẽto, maxime hordeo. Itaq; Seius his dat in mẽses singulos hordei modios singulos, ita ut fœtura det uberius, & anteq̃ salire incipiãt: hic à procuratore ternos pullos exigit, eosq; cum creuerint, quinquagenis denarijs uẽdit, ut nulla ouis hũc assequatur fructũ. Sexagena sestertia quindena millia denariorũ ualẽt, ut diximus: si ergo in singula capita cẽtenarij gregis ternos pauones redditus annui statuas, trecentos pullos habebis: quos si grãdiores factos et saginatos quinquagenis denarijs uænũdatos intelligas, quina dena millia denariorũ in summa erunt, id est quinquagies trecẽtena.* Rursus *sexagena millia sestertiũm æstimatione nostra mille ac quingentos aureos ualent, et quinquaginta denarios id est selibrã argenti quinq; coronatis æstimare solemus. Si igitur trecẽties quinos uel quinquies trecentenos aureos multiplices, mille ac quingẽtos in*

Plinij locus.

Pauorum pretia.

Nummus & sestertium idem Romanis.

tos in summa inuenies, ita ad nūmum cōueniet quod de nūmo ac denario sestertijsq; diximus. Apud Varronē medose legitur: itaq; se nis bis dant: prq Seius bis dat. Seianæ enim uillæ apud eū fit mentio, & alioquin modius sex pauonibus in mēsem non sufficeret, quē uix uni sufficit, ut postea docebimus. Idē alibi de uillatica pastione Seij loquēs: Certe inquit Merula ibi uidi greges magnos anserū, gallinarū, columbarū, gruū, pauonū, necnon gliriū, piscīū, aprorū, ceteræq; uenationis, ex quibus rebus scriba librarius eius in annos singulos plus quinquaginta mil. à uilla capere dicebat. Axio admirāte: certe nosti, inqt, materteræ meæ fundū in Sabinis, q̄ est ad uigesimūquartū lapidē uia Salaria à Roma. Quid ni, inquit? atquē in hac uilla, qui est ornithon, ex eo uno quinq; millia scio uænisse turdorū denarijs ternis: ut LX. millia ea pars reddiderit eo anno uillæ: bis tantūq̄ tuus fundus CC. iugerū Reate reddit. Quid LX. inquit Axius? LX. LX. derides? LX. inquā. Sed ut ad hūc bolū perueniās, opus erit tibi aut epulū aut triūphus alicui, ut tūc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorū cœnæq; nunc innumerabiles excandefaciunt annonam macelli. Reliquis annis omnibus & hāc expectabis summam. Quotus enim quisq; est annus, quo nō uideas epulum aut triumphū, aut collegia coēpulari? quæ nūc innumerabiles intendūt annonā. Nōne itē L. Albutius homo (ut scitis) apprime doctus: dicebat, in Albano fundū suū pastionibus semper uinci à uilla? agrum enim minus dena millia reddere, uillā plus uicena. Idem secundum mare, quo loco uellet, si parasset uillā, se supra cētum millia è uilla recepturū. Age, nō Mar. Cato nuper, cū Luculli accepisset tutelā, è piscinis eius XL. millibus sestertium uēdidit pisces? Ternis denarijs, id est duodenis nūmis turdos uænisse ad epulū adijciale dicit: id est ære nostro denis solidis turonicis & semisse. Si igitur quinquies duodena millia uel duodecies quina numeres, cum quinq; turdorum millia fuerint, LX. millia nūmorum efficies. Turdi apud nos hyeme non altiles sed aucupio capti & continuo occisi, uæneūt summum senis denariolis, id est solidi semisse. Florentiæ altiles aui

m culas

culas comedi adipe omnino obesas, magnitudine alaudæ, sapore admodum suaui, quæ tribus solidis nostris emptitari dicebantur, sæpe etiam pluris. Verum hoc adnotandum, quod ager ducentorū iugerum triginta millia reddere non poterat, cum uillatica pastio XL. *millia uno nomine redderet. Triginta millia ære nostro septingentos quinquaginta aureos ualent.*

Luxuriæ Romanorum.

Romanæ *luxuriæ rationem inire in uniuersum ex* Plinij *uerbis possumus, qui libro octauo de suibus loquens ita inquit:* Et *adhibetur ars iecori fœminarum sicut anserum: inuentū* Marci Apitij, *fico arida saginatis, uel (ut in recētioribus libris) carica à satietate necatis, repente mulsi potu dato.* Neq; *alio ex animali numerosior materia ganeæ: quinquaginta propè sapores, quum cæteris singuli. Hinc censoriarum legum paginæ, interdictaq; cœnis abdomina, glandia, testiculi, uuluæ, sincipita uerrina.* Placuere *autē & feri uesicæ. Catonis censoris orationes aprinū exprobrāt callum: in tres tamē partes diuiso apro, media ponebant lumbos aprinos appellata. Solidum aprum* Romanorū *primus in epulis apposuit* P. Seruilius Rullus, *pater eius* Rulli, *qui* Ciceronis *in consulatu legem agrariam promulgauit: tam propinqua origo nunc quotidianæ rei est, & hoc annales notarūt.* Ex *his uerbis intelligimus* Plinij *tēpore solitū fuisse solidos apros inter fercula epularum apponere, etiam in quotidianis luxuriosorum epulis, quod etiā* Seneca *attestatur. Sed nihil maius est, quàm ficis aridis sues saginare, & mulsum ijs obijcere.* Huiusmodi *sues ex uiuarijs petebantur, quæ theriotrophia dicuntur, quale fuisse in* Laurentina *uilla* Hortensii *oratoris apud* Varronem *legimus.* Eodem *pertinet porcus* Troianus, *cuius in lege* Fannia *sumptuaria mentio facta est, qui mensis inferebatur alijs animalibus farctus, ut olim equus ille* Troianus *armatis inclusis grauidus in urbē* Troianam *illatus esse dicitur.*

Theriotrophium.

Porcus Troianus.

Plinij locus.

Sed in uerbis Plinij *suprascriptis ego duo uerba emendanda sic censeo, ut legamus, placuere autem & feri sues.* Iam *Catōis &c. ex uetusti obseruatione, in quo legitur, & feris uesicam: nullibi enim, ut arbitror, uesicæ aprinæ fit mētio*

inter

inter fercula antiquæ luxuriæ ¶ Videamus de mancipijs Romanis. Plinius libro septimo: Pretium hominis in seruitio geniti maximum ad hanc diem (quod equidem comperérim) fuit grammaticæ artis Daphnidis Cn. Pisaurense uědente, & M. Scauro principe ciuitatis III. M. DCC. *sestertijs licente. Excessere hoc in nostro æuo, nec modice histriones, sed libertatem suam mercati, quippe cum iam apud maiores Roscius histrio* III. M. D. *Anniã mercasse prodatur. Sic in omnibus impressis exẽplaribus legitur, in ijs etiã quos Hermolaus castigando Plinio obseruasse se dicit: quo magis mirum est Hermolaum conniuentibus oculis hæc uerba prætermisisse, cum tamen eodem capite unum uerbum mutauerit contra fidem uetustæ lectionis, in quo ego ei non assentior. Quomodo autẽ summum pretium hominis serui esse potest tria millia & septingẽti sestertij, cum Columella libro quarto dicat, de uinitore seruo loquens: Sed ego plurimorum opinioni dissentiens pretiosum uinitorem in primis esse censeo: is'que licet sit emptus sex uel potius sestertiũm octo millibus, cum ipsum solum septem iugerũm totidem millibus nummorum partum sit. Quod si apud Plinium sestertia genere neutro intelligas, immane erit pretium, etiam præterquam quòd latine loquentium consuetudo refragatur, ut alibi diximus. Plutarchus in Catone maiore: Cum Babylonia supellex hæredita te ei obuenisset, ut quàm primum uænundaretur curauit: nullam eius uillam tectorium habuisse, nec ullum mancipium ultra mille et quingentas drachmas emisse dicit: quasi non delicatis & formosis, sed colonis ac robustis stabularijs & bubulcis sibi opus esset. Mille & quingentæ drachmæ sex millia nũmorũ ualent. Quod cõuenit cũ dicto Columellæ, q sex uel potius octo millibus uult emi uinitorem, quem pretiosum uocat, id est centum quinquaginta uel ducentis aureis nostris emptum. Liuius libro nono de bello Macedonico de censura eiusdem Catonis loquens: In censibus quoque ac cipiẽdis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit: ornamẽta & uestem muliebrem, et uehicula quæ pluris q̃ quindecim millium*

Pretia mancipiorum.

Plinij locus

æris essent, in censum referre uiatores iussit. Item mancipia mino ra annis XX. *quæ post proximũ lustrum decẽ millibus æris aut eo pluris uænissent: uti ea quoq; decies pluris q̃ quãti essent æstimarẽ tur, & his rebus oĩbus terni in millia æris attribuerentur: hæc æsti matio maior est tribus millibus septingẽtis sestertijs* : *Verũ ex* Li*uij loco intelligimus non impune olim id est censuræ tẽpore fuisse ijs qui pretia rerũ ultra modũ intẽdissent: propter quod emanauit dictũ illud* Plinij *in loco supradicto eodẽ capite statim post uerba prædicta* : Nisi siquis in hoc loco desiderat Armeniaci belli paulo ante propter Tyridatẽ gesti dispensatorẽ, quẽ Nero III.C.XXX. *manumisit: sed hoc pretiũ belli non hominis fuit, tam Hercules q̃ li bidinis non formæ* Paronetemi Spadonis Seiano III. M.D. *mercã te à sutorio prisco: quam quidem iniuriam lucrifecit ille, mercatus in luctu ciuitatis, quoniam arguere nulli uacabat.* Quo *in loco* Pe *ronetomi libentius legerim quàm paronetemi: quod quid significa re possit non uideo:* πριονῦζμ& *fortasse nomen Spadoni accõmo datũ quasi exectis genitalibus etiam infibulatus.* Legimus apud Se *necam in epistola ad Lucillium libro quarto seruos anagnostas id est lectores literarũ peritos cẽtum millibus nũmorũ emptos, quod tum maximũ habebatur pretium.* Caluisius *(inquit)* Sabinus *memo ria nostra fuit diues: hic eruditus uideri uolebat.* Hanc *itaq; cõpen diariam doctrinam excogitauit: magna summa emit seruos, unũ qui* Homerum *teneret, alterumq; qui* Hesiodum: *nouem præterea ly ricis singulos assignauit. Postq̃ hæc familia illi cõparata est, sua sit illi* Satellius *stultorũ diuitum arrosor, & (quod sequitur) arrisor, ut grãmaticos haberet analectos, cum dixisset* Sabinus *cetenis mil libus sibi constare singulos seruos: minoris (inquit) totidem scrinia emisses.* Quin *& apud* Plinium *ipsum eodẽ in libro de exemplis similitudinum loquentem ita legitur:* Toranius M. Antonio *tam triumuiro eximios forma pueros, alterum in* Asia *genitum, alte rum trans alpes, ut gemminos uendidit: tãta unitas erat. Postquam deinde sermone puerorũ detecta fraude à furente increpitus* An*tonio*

Anagnostæ.

tonio est, inter alia magnitudinem pretij requirente:(nam ducentis mercatus erat sestertijs) respondit uersutus ingenij mango ob id ipsum se tanti uendidisse: quoniã non esset mira similitudo in ullis eodem utero editis. Tranquillus de Cæsare: Seruitia recentiora politioraq; immenso pretio cõparauit, & cuius etiam ipsum puderet, sic ut rationibus uetaret inferri. Proinde uel refragãte exẽplarium fide, hunc locum ita lego: Mar. Scauro principe ciuitatis, CCC. millibus DCC. sestertijs licente. Excessere hoc in nostro æuo, nec modice histriones, sed libertatẽ suam mercati, quippe cum iam apud maiores Roscius histrio CCC. L. annua meritasse prodatur: uel potius, sestertia quingenta annua meritasse. Nota enim sestertij potuit immutari in aliam notam, ut alibi sæpe, sicut tria III. in locum triũ CCC. irrepserant. Meritasse aũt uerbum nõ sine admonitione uetusti unius exẽplaris lego. Quod aũt sequitur: nisi si quis in hoc loco desiderat Armeniaci belli paulo ante propter Tyridatem gesti dispẽsatorẽ, quẽ Nero III. CXXX. manumisit: suspectũ mẽdi habeo, ut fortasse cẽties uicies legendũ sit, hoc modo: Quem Nero sester. cẽties uicies manumisit: nam in uetusto III. C. XX. legitur. Sestertium enim antiqui lõguriolis binis & semisse notabãt, quã notã facile fuit in tria iota decidere. Omnino statuendum est nõnulla etiã cõtra fidẽ quantũuis uetustæ lectionis emẽdare cũ argumẽtis ad hoc ualidis impellimur, ut alibi in eodẽ libro, ubi Plini⁹ exẽpla numerosæ sobolis ponit: Extat, inquit, in monumẽtis etiã medicorũ, & quibus talia cõsectari curæ fuit, uno abortu duo puerperia egesta. In omnibus libris sic legi, præterq̃ in uno uetustissimo, ubi duo dicit puerperia legitur, cũ anxie obseruarẽ propter Aristotelem, qui duodecim dicit, lib. VII. de histo. animaliũ. ἤδη δὲ γενομένης διαφθορᾶς καὶ δέκα συνέβη καὶ δώδεκα ἐκπεσεῖν τὰ ἐπικυηθέντα. Iam cõtigit corruptione in locis muliebribus facta, et decem et duodecim superfœtatos partus egeri. Quare hic duodecim puerperia lego. Illud eodem in loco magis suspectum habeo, q̃ emendare ausim: Quarto partu Dacorũ nota in brachio redditur. Ari-

Plinij locus.

Sestertij nota.

stoteles:

stoteles: ἤδη δὲ ἀπέδωκε τῶν τοιούτων τι καὶ διὰ τριῶν οἷον ἐχον-τός τινος στίγμα ἐν τῷ βραχίονι, ὁ μὲν υἱὸς οὐκ ἐγένετο, ὁ δὲ υἱδοῦς ἔχων ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ συγκεχυμένον μέλαν. *Iã tale quod aliquã-do & in tertiã prolem rediit: siquidem habẽtis inusti puncti notã in brachio, filius sine ea nota natus est: ex eo uero nepos eodem in loco brachij nigritiẽ quandã confusam rettulit. Pliniũ aũt eo in lo-co Aristotelẽ esse secutũ facile est utriusq; autoris collatiõe iudica-re: ut fortasse non Dacorũ sed uel decorum uel dedecorũ legendũ sit, pro eoquod Aristoteles stigma dixit. Veruntamen emendatio-nem illam superiorem insigni aliqua autoritate confirmare opor-tet, ne dubitandi argumentũ cuiquam relinquamus. Audiamus igi-tur* Macrobium *libro tertio Saturnalium de saltatione histrionica & histrionibus ita loquentem: Cæterum histriones non inter tur-pes habitos* Cicero *testimonio est. Quem nullus ignorat* Roscio *&* Aesopo *histrionibus tam familiariter usum, ut res rationesq; eo-rum sua solertia tueretur: & certe satis constat contendere eum cũ ipso histrione solitum, utrum ille sæpius eandem sententiam uarijs gestibus efficeret, an ipse per eloquentiæ copiam sermone diuerso pronuntiaret. Is est* Roscius *qui etiã* Lucio Syllæ *charissimus fuit, & annulo aureo ab eodem dictatore donatus est. Tanta autẽ fuit gratia & gloria, ut mercedem diurnam de publico mille denarios sine gregalibus solus acceperit.* Aesopum *uero ex pari arte ducen-ties sestertiũm reliquisse filio constat.* Hactenus ille. *Mille denarij quatuor millia nummũm ualent, id est centum aureos nostros: quã mercedem si per singulos dies anni accepisse* Roscium *intelligere mus, fieret summa annuæ mercedis triginta sex millia & quingẽ-ti, quæ computatione* Romana *sestertiũm quater decies et sexagin ta millia dicitur. At ea summa tribus partibus maior est eaquam* Plinius *posuit, id est trecentis & quinquagenis millibus. Quare mille denarios diurnos suspicari possumus* Macrobium *intellexis-se, ludorum tantum diebus accepisse* Roscium. Cicero *in ea oratio nequam pro* Roscio *habuit, mercedem publicam* Rosciũ *respuisse dicit*

Roscius & Aesopus.

Salarium

dicit his uerbis: Roscio cur tanti fuerit ut sociũ fraudaret, causam requiro. Egebat? immo locuples erat. Debebat? immo in suis summis uersabatur. Auarus erat? immo etiã anteq̃ locuples, semper liberalissimus munificentissimusq; fuit. Proh deûm hominũq; fidem qui LLS. CCCLIII. CCCLIII. CCCLIII. quæstus facere noluit: nam certe LLS. CCCLIII. CCCLIII. CCCLIII. merere & potuit & debuit: is per summã fraudem & malitiã & perfidiam LLS. LIII. appetit? & illa fuit pecunia immanis, hæc paruula: illa honesta, hæc sordida: illa iucunda, hæc acerba. Cur hi numeri ter legantur nõ intelligo: sed CCCL.M. legendũ puto, ut ex tribus III. fiat M. Est aũt alioquin oratio illa uel orationis fragmentũ potius & mutilatũ & in numeris suspectũ: magnã tamẽ fuisse mercedẽ Roscij ex eo intelligimus, quod eodẽ in loco orationis sequitur: X. his annis proximis (inquit) sestertiûm sexagies honestissime cõsequi potuit, noluit: laborẽ quæstus recepit, quæstũ laboris reiecit: populo Romano adhuc seruire non destitit: sibi seruire iampridẽ destitit. Hoc tu unq̃ Fãni faceres? sed si hos quæstus recipere posses, non eodẽ tempore & gestũ & animã ageres? Dic nunc te ab Roscio LLS. L.III. tribus circunscriptũ esse, qui tantas & tam infinitas pecunias nõ propter inertiã laboris, sed propter magnificentiã liberalitatis repudiarit. Infinitas pecunias Cicero sexagies sestertiûm appellat: nec mirum, cum centum & quinquaginta aureorũ nostrorum millia esse iam docuerimus. Ergo singulis annis sexcenta sestertia, hoc est quindecim aureorum millia Roscius merere recusauit. Quod tum intelligimus factum fuisse, cum diues esse cœpit, cum etiam ad extremum annulo aureo, id est equestri ordine donatus sit à Sylla. Re autem acrius pensitata, Plinij dictum de annuis trecentis & quinquaginta sestertijs, uel de quingentis potius, intelligo de Roscij mercede in seruitute existente: siquidẽ in eadẽ oratione Ciceronis legimus Panurgũ seruũ comœdũ tanti operas suas locasse, qui Panurgus Roscij fuerat seruus. Sunt hæc uerba ex oratione transcripta. Panurgũ tu Saturi propriũ Fannij

Roscianum Romæ.

dicis fuisse, at ego totũ Roscij fuisse contẽdo: quod erat enim Fannij, corpus est: quod erat Roscij, disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa: nẽo enim illũ ex trũco corporis spectabat, sed ex artificio comico æstimabat. Illa mẽbra merere per se nõ amplius poterant XII. æris: disciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat se non minus LLL. CCCLIII. Nihil aũt certi constitui potest ex illa oratione, quã nõ nisi impressam uidimus. In uolumine aũt antiquo orationũ Ciceronis, quod legere nobis cõtigit, illa oratio cũ duabus aliis deerat. Quantũ tamẽ ex illo fragmẽto colligi potest, Panurgus ille comœdus, qui cõmunis inter Rosciũ & Fanniũ erat, à Flauio quodam interfectus fuit: qui iudicio damni iniuriæ cõuentus, lite transactione decisa, CCCL. sestertia Roscio dedit pro parte sua: quare cũ Fãnius partẽ à Roscio auferre uellet, tanq̃ in rem cõmunem Roscius transegisset, Cicero primã actionẽ Fannij depellere uolens, Rosciũ ait pro media tantũ parte decidisse, quippe qui amplius neminẽ eo nomine petiturũ non spopondisset: deinde etiã cõtendit Fanniũ alterũ tantũ à Flauio abstulisse eodem nomine: propter quod Plinius non frustra dixit: Excessere hoc in nostro æuo nec modice histriones, sed libertatẽ suã mercati: aucto enim in immẽsum peculio histrionicis mercedibus, facile libertatẽ quatumuis magno emebant. Quòd si quis apud Macrobiũ non mille denarios sed mille nummos legat, erit summa annuæ mercedis paulo, id est quindecim tantũ millibus maior, q̃ apud Pliniũ. Vt autẽ denarios mille etiã quotidianos per annũ totũ meruisse Rosciũ credã, & nihil in Macrobio mutandũ censeã, facit id, quod sequitur: Aesopum ex pari arte ducenties sestertiûm reliquisse filio. Vt enim triginta tantũ annua aureorũ nostrorũ millia mereret, oportuit eum duodeuiginti annis, ut minimũ, artẽ exercuisse, ut ducenties sestertiûm hæredi relinqueret. Plus autẽ quotannis meruisse ex eo cõiecturã facio, quòd uix annis duodeuiginti uox perdurare potuit ad actus fabularũ: deinde (quod maius est argumentũ) inusitato luxu uitam transegisse dicitur: quare, ut tantũ luxuriæ restaret, oportuit

eum

eum maiora multo stipendia ac magis opima fecisse: de quo elogiũ illud extat Plinij li. x. his uerbis: Maxime tamen insignis est in hac memoria Clodij Aesopi tragici histriõis patina sexcẽtis sestertijs taxata, in qua posuit aues cãtu aliquo aut humano sermone uocales, nũmũm sex millibus singulas coẽmptas: dignus prorsus filio, à quo diximus deuoratas margaritas. De filio autẽ li. IX. locutus est his uerbis, cũ Antonij & Cleopatræ mentionẽ faceret: Nõ ferent tamen, inquit, hanc palmã, spoliabũturq́; etiã luxuriæ gloria. Prior id fecerat Romæ in unionibus magnæ taxationis Clodius Aesopi tragœdi filius, relictus ab eo in amplis opibus hæres: (Ne triumphatu suo nimis superbiat Antonius penè histrioni comparatus) et quidẽ nulla sponsione ad hoc productus, quo id magis regiũ erat, sed ut experiretur in gloria palati quid saperẽt margaritæ: atq; ut mire placuere, ne solus hoc sciret, singulos uniones conuiuis ad sorbendũ dedit. Quo in loco non triumphatu sed triumuiratu lego ex uetusto libro. Docuimus supra hanc patinã Aesopi patris quindecim millibus coronatorũ nostrorũ stetisse. Plinius dicit uniones magnæ taxationis filium conuiuis singulis sorbendos dedisse. Quod si ducenties sestertiũm ad id sufficere potuit, cõiectura assequi possumus immanẽ esse summã ducenties sestertiũm, præsertim cũ Cicero sexagies sestertiũm infinitã pecuniã appellauerit. Athenæus li. XIIII. de quodã Amœbeo citharœdo loquẽs, ita inquit: Mihi uero nihilo inferior esse uidetur antiquo illo Amœbeo, quẽ Aristeas in li. de citharœdis scribit Athenis habitasse, domũq; prope theatrũ habuisse: cũq; in theatrũ cãtaturus prodiret, talentũ unum Atticum in dies singulos merere solitum esse. ὅν φησιν Ἀριστέας ἐν τῷ περὶ κιθαρῳδῶν, ἐν Ἀθήναις κατοικοῦντα, καὶ πλησίον τοῦ θεάτρου οἰκοῦντα, ὅτε ἐξέλθοι ᾀσόμενος τάλαντον ἀττικὸν τῆς ἡμέρας λαμβάνειν. *Qui hoc de citharœdo Athenis merente credere sibi persuaserit, quid de Aesopo et Roscio Romæ credere hæsitabit? cũ talentũ Atticũ DC. aureis nostris ualuerit. Restat igitur ut credamus Rosciũ non minus sex & triginta millibus aureorum*

Plinij locus.

rũ nostrorũ meruisse annua mercede, dũtaxat publica, ut in ludis Romanis *&* Megalẽsibus, *cõpitaliis, secularibus, & aliis, qui publico sumptu fiebãt.* Nã *& priuatis ludis, ut funebribus, & aliis, q à magistratibus priuato apparatu fiebant, multas etiã pecunias meruisse eos intelligimus.* De publicis meminit Iuue. *satyra* VI.

Si gaudet cantu, nullius fibula durat
Vocem uendentis prætoribus.—

Exemplũ *priuatorũ est apud* Trãquillũ *in* Cæsare: Edidit *specta cula uarii generis: munus gladiatoriũ & ludos etiã regionatim urbe tota, & quidẽ per omnes linguarũ histriones.* Ludis Decius Laberius *eques* Romanus *mimũ egit, donatusq; est quingentis sestertiis & annulo aureo.* Inde illud Iuuenalis VIII. *satyra:*

Consumptis opibus uocem Damasippe locasti
Sippario, clamosum ageres ut phasma Catulli.

Idẽ Trãquil. in Aug. Fecisse *ludos se ait suo noĩe quater: p aliis magistratib⁹ qui aut abessent aut nõ sufficerẽt, ter & uicies: feciq; nõnunq̃ uicatim ac pluribus scenis per oĩm linguarũ histriones.* Et post paulũ: Ad *scenicas quoq; & gladiatorias operas & equitibus* Ro. *aliquãdo usus est: spectãdi uoluptate teneri se neq; dissimulauit unq̃ & sæpe & ingenue professus ẽ.* Itaq; *corollaria et præmia alienis quoq; mũeribus ac ludis, et crebra & grãdia de suo offerebat.* Idẽ in Vespa. Ludis, *per quos scena* Marcelliani *theatri restituta dedicabatur, uetera quoq; acroamata reuocauerat,* Apollinari *tragœdo* CCCC. Tarpeio *Diodoroq; citharœdis* CC. *nonnullis cẽtena, qbus minimũ, quadragena sestertia super plurĩas coronas aureas dedit.* Ex *dictis liqdo apparet, unde* Aesopus *tãtæ luxuriæ sufficere potuerit, q̃q̃ ante hæc tẽpora fuerit: sed quib⁹ erat nõ minus studiũ artis histrionicæ, & maius fortasse, quo magis primores urbis* Romæ *populũ huiusmodi spectaculis cõciliare sibi conabãtur eo tẽpore, quo oĩa in populi erãt potestate.* Quãtã *enim esse eã munificentiã putamus, quæ unico histrioni una donatione decẽ millia aureorũ dederit?* Quanq̃ Cæsar Laberio *quarta parte plus dedit.*

Hanc

Hanc tamen Aesopi prodigentiã Apitius nepotinis helluationibus exuperasse dicitur, ob quod in prouerbium Apitianæ cœnæ uenerunt: de quo Martialis in v. Epigram. *Apitij luxus perditissimi.*

> *Dederas Apiti bis trecenties uentri:*
> *Sed adhuc supererat centies tibi laxum.*
> *Hoc tu grauatus, ne famam & sitim ferres,*
> *Summa uenenum potione duxisti.*

Quod perinde est, ac si diceret: Apiti sexcenties sestertiûm, id est quindecies centena aureorũ millia (de nostris semper loquor, ijsq; coronatis) inexplebili illa ingluuie helluatus, cũ posses adhuc ducẽtis quinquaginta millibus (quod cẽties laxũ appellat) uitã lauto et elegãti uictu producere, tamẽ uenenũ miser hausisti, ne patrimonio tãto superesses, quod iamiã te deserturũ uidebatur. Lõge aũt falsus est in hoc Calderinus, qui bis trecẽties pro sex millibus, uel sex centis millibus intellexit, cum septingenties centena millia Martialis significauerit, quomodo & alibi in II. Epigram.

> *Illa illa diues mortua est Secundilla,*
> *Centena decies quæ tibi dedit dotis.*

Millia enim subaudiendum, ut apud Iuuenalem:

> *— Et ritu decies centena dabuntur*
> *Antiquo. —* Quomodo idem alibi:
> *Optima sed quare Cæsonia teste marito?*
> *Bis quingenta dedit: tanti uocat ille pudicam.*

Id est, decies centena millia, quod decies sestertiûm dicitur. Plinius propterea Apitium nepotum omnium altissimũ gurgitem appellat lib. x. Phœnicopteri linguã præcipui saporis esse Apitius docuit, nepotum omniũ altissimus gurges. Et in IX. M. Apitius ad omne luxus ingeniũ mirus. Suidas: ἀπίκιος μάρκος ὃν διαρκεῖ μυρίον ὄνομα ἐπί τε ἀσωτίᾳ καὶ πολυτελείᾳ, ἱκανὰς μυριάδας ἀργυρίου καταναλώσας εἰς τὴν γαστέρα. Apitius M. cuius adhuc nomen perdurat in luxum & in usitatos sumptus insigne, multas argenti myriadas in uentrẽ absumpsit. Martialis ex Seneca sumpsisse *Decies centena.*

(Calderini error.)

Apitius popinæ pfessor.

psisse id uidetur, qui libro de consolatione ad matrē Albinā ita inquit: Apitius nostra memoria uixit, qui in ea urbe ex qua aliquādo philosophi uelut corruptores iuuentutis abire iussi sunt: scientiam popinæ professus, disciplina sua seculum infecit, cuius exitū nosse operæpretium est: Cum sestertiūm millies in culinā congessisset, cum tot congiaria principū et ingens capitolij uectigal singulis comesatiōibus hausisset, ære alieno oppressus, ratiōes suas tūc primū coactus, inspexit: superfuturū sibi sestertiūm cēties cōputauit, et uelut in ultima fame uicturus in sestertio centies si uixisset, ueneno uitā finiuit. Quāta luxuria erat cui sestertiūm cēties egestas fuit, immo cum putat pecuniæ modū ad rē pertinere? (Sic enim lego) Sestertiūm cēties aliqs extimuit: et quod alij uoto petūt, ueneno fugit. Hactenus Seneca: quē si secutus est Martialis ut mihi uidetur, apud Martialē nō bis trecēties, sed ter trecēties legi debet. Is Apitius Tyberij tpe fuit, ut ex XC. epistola eiusdē Senecæ ad Lucilliū patet his uerbis: Mullū ingētis formæ Tyberi⁹ Cæsar missum sibi cū in macellū deferri et uænire iussisset, amici, inqt, oīa me fallūt, nisi istū mullū aut Apitius emerit aut Publius Octauius. Vltra spē illi coiectura processit: licitati sunt, uicit Octauius: et ingētē cōsecutus est inter suos gloriā, cū V. sestertijs emisset piscē quē Cæsar uēdiderat, ne Apitius quidē emerat. Idē Martialis in eodem V.

> Infusum sibi nuper à patrono
> Plenum maxime cēties Syriscus,
> In cellariolis uagus popinis
> Circa balnea quatuor peregit.
> O quanta est gula centies comesse?

Admiratur gulā, quæ CC. & L. millia aureorum uorare potuerit. Nō omittēdū uidetur id quod à Plinio eodē loco dicitur: sed qa locus ille uulgo corrupte legitur, ideo eū ex animi mei sentētia obseruatis ueteribus libris referā: Asinius, inqt, Celer è cōsularibus hoc pisce prodigus Claudio principe, unū mercatus sester. octo millibus: quæ reputatio aufert trāuersum animū ad cōtemplationē eorū, qui

Plinij locus. Pretiū mulli piscis.

qui in cōquestiōe luxus coquos emi singulos pluris q̃ equos quiritabāt. At nūc coci triūphorū pretijs parātur, et cocorū pisces: nullúsque propè iā mortalis æstimatur pluris, q̃ qui peritissimè censum domini mergit. Meminit Liuius lib. IX. de bel. Maced. de triumpho Manilij loquēs: Epulæ quoq; ipsæ et cura et sumptu maiori apparari cœptæ: tū cocus uilissimū antiquis mācipiū et æstimatione & usu, in pretio esse: & quod ministeriū fuerat, ars haberi cœpta. Vix tamē illa, quæ tū cōspiciebātur, semina erāt futuræ luxuriæ. Hæc uerba cogruūt cū Pliniano dicto, qui triūphorū pretijs cocos emptitatos princīpū Romanorū tēporibus admiratur, cū olim Cato & alij seueriores urbis magistratus cōciones queribūdas ad populū haberēt: (quod quiritare à crebra Quiritiū appellatione uòcatur) ob id, quod ineunte luxuria coci iam equorū pretijs pararētur. Octo millia nūmûm ducētos aureos æstimare solemus: uerū apud Macrobiū nō octo millia legitur, sed septē. Asinius, inqt, Celer uir cōsularis, ut Samonicus refert, mullum unum septē millibus nummûm mercatus est. In qua re luxuriā illius seculi licet æstimare, quòd Plinius secundus temporibus suis negabat facile mullū repertum, qui duas pōdo libras excederet: at nunc & maioris ponderis passim uidemus, & pretia hæc insana nescimus. Hactenus Macrobius. Iuuenalis de hoc dubitans Satyra quarta ita inquit:

— Mullum sex millibus emit
Aequātem sanè paribus sestertia libris:
Vt perhibent, qui de magnis maiora loquuntur.

Ita in cōtrouersia apud autores duo millia manēt. Cocū igitur Plinius antiqua æstimatione nō pluris æstimauit q̃ ducētis aureis, quāti Columella uinitorē uult emi: nō igitur pretiū hominis maximū tria millia & septingēti sunt sestertij, ut supra docuimus, sed trecēta millia. Multa huiusce generis restabant, nisi hic liber iusta iam magnitudine excreuisset. Quare hactenus de nūmo æreo argenteoq; dictū sit, quorū explicationē aurea (ut ita dicā) cōmētatio excipiet, ampliore ipsa orsu ac teretiore filo supradictis attexenda.

Quirito.

LIBRI SECVNDI FINIS.

GVLIELMI

BVDAEI PARISIENSIS A' SECRE *tis regis Franciæ, de Asse & partibus eius, liber* TERTIVS.

LONGVM IAM ITER *emensis partim remigio, partim uelificatu, cum scopulos omneis præteruecti uideremur: Plinius nobis manus improuisus iniecit: ac cõsistere coactos, etiam propemodum retro cõuersis uelis inhibuit, apud quem libro trigesimotertio sic legitur: Aureus nũmus post annos* LXII. *percussus est, quàm argẽteus: ita ut scrupulum ualeret sestertios uicenos: quod efficit in libras ratione sestertij, qui tunc erat, sestertios nongentos. Post hæc placuit* XL. *millia signari ex auri libris: paulatimq́; principes imminuere pondus: minutissime uero ad* XLV *millia. Si enim hæc uerba emendata sunt, causam haud dico, quin stilum uertere cogar: omniaq́; retexere, quæ magno cum labore adhuc comprobasse uideor. Etenim cum duodenæ sint unciæ in libra Romana: & in uncia, quaterna et uicena scrupula, fiunt in asse scrupula ducenta octoginta octo: est enim scrupulum ducentesima octogesima octaua pars assis, ut inquit* Columella: *si ergo scrupulum auri uicenos sestertios ualet, et uicenario numerum illum multiplicemus: fiet summa quinq; millia septingẽti sexaginta sestertij: quibus si semunciã addamus, ut sit libra cẽtenaria, quã ante instituimus, fiẽt sex millia sestertiũm: siquidem*

Aureus.

dem quatuor drachmæ, id est semunciam, x II. scrupula ualent: quæ uicies multiplicata ducētos quadraginta efficiunt: ita fiunt sestertij sex millia, uel denarij mille & quingēti in auri libra: quæ ratio prorsus cū Pliniano dicto discrepat. Deinde, quod sequitur. Post hæc placuit XL. millia signari ex auri libris: quonāmodo explicari potest? nisi nongēti sestertij in libra, quonāmodo XL. millia? quòd si millia æris intelligere libeat, nō ideo magis negotiū procedet, cū XL. millia æris sedecim millia nūmûm ualeāt: & ea ratio, quam sequimur, XV. millia æris auri librā ualere deprehēdit, siquidem auri scrupulū uicenis sestertijs ualet. In hoc nodo dissoluēdo cū diu æstuarim, nihil cōminisci potui, quo locū hunc certo restituerē. Morem aūt antiquis fuisse nouimus, ut nō modo numeros notulis signēficarent, exarandi cōpendia sectātes, ut nos quoq; facimus: sed etiā ut denarios & sestertios & sestertia proprijs quodq; notis scriberēt. Priscianus etiā illas in Verrinis Ciceronis ad tēpora sua extitisse testatur, q̃q̃ Prisciani opusculū illud de numeris & pōderibus esse nō puto, ut antea dixi. Lubricā aūt scribendi rationē illā notulariā fuisse ex eo cōijcere possumus: quòd mille per M. purā scribebant: & per eandē literā singulis apostrophis hinc & hinc circunscriptā, decē millia: eaq; rursus sic multiplicabāt per apostrophos, ut centū millia significare uolētes, I. literam unitatis notam ternis utrinq, apostrophis cingerēt. Apostrophus aūt dextera, similis est omnino literæ C. quæ tertia est in alphabeto, qua numerus cētenarius, ut nūc, sic olim notabatur. Ita facile fuit uel duas uel tres apostrophos pro duobus aut tribus C. fallere, id est pro ducētis & trecētis, apud eos quidē qui rationē numerorū antiquariā ignorarēt: quanq̃ et is autor, siue Priscianus siue alius fuit, parū sibi constare uideatur in ijs notulis declarādis. Iā apud Valeriū Probū X. litera, quæ tertia est à fine alphabeti nostri, nota est denarij nūmi, addita tamē à dextro latere uirgula trāsuersa, adēq; litera pura, id est sine uirgula, nota est decē milliū: apud Priscianum aūt utrinq; apostropho circūscripta. Idē Probus addit, quālibet numerorū figurā, si ei

Notæ numerorum antiquæ.

si ei præponatur linea ex transuerso directa, tot significare millenarios, quot per se ac pura unitatũ nota est: ut uerbi gratia, $\overline{\text{I}}$. mille, & $\overline{\text{V}}$. quinq; millia, & $\overline{\text{X}}$. decẽ millia, & itidẽ alias literas: Id quod mihi tractũ à Græcorũ more uidetur. Quare simile ueri est numeros antiquorũ autorũ ad nostrã ætatẽ magna ex parte corruptos peruenisse, qui quidem notis scripti fuerunt. Librariorũ enim ignorãtiæ et sæpius incuriæ accessit emendatorũ uel temeritas uel hallucinatio, qualis est illa apud Tranquillum de censu senatorio, quã antea adnotauimus. Multos apud Pliniũ locos huiusmodi deprehendimus, quorũ partim explicìti sunt, partim post explicabuntur. De asino uidimus quadringentis sestertijs empto apud Varronẽ, apud Pliniũ nũmis totidẽ: & itidẽ de auiculis uocalibus. Notabo nunc etiã alios duos interea, dum & alij in ordinẽ suũ reijciuntur. Apud Pliniũ igitur lib. XIII. de citrinis mẽsis ita legitur: Extant hodie M. Ciceronis in illa paupertate, & quod magis mirum est illo æuo, emptæ libris XI. Cum his memorantur et Galli Asinij, quæ libris XI. uænundatæ sunt: et duæ à Iuba rege uendẽte, quarũ alteri pretiũ fuit libris XV. alteri paulo minus. Interijt nuper incendio quã Cethegus decedens libris XIIII. permutauerat: lati fundi taxatione, si quis prædia tãti mercari malit. Sic quidem legitur in codicibus Venetæ impressionis etiã antiquæ, quam Hermolaus secutũ se esse testatus est: qui tantũ ipse admonito latifundij pro lati fundi legendum esse, nihil præterea dixit. Ego impressos codices cũ antiquis conferens, ita in duobus legi: Et quod magis mirũ est illo æuo emptæ his memoratur, et Galli Asinij XI. uænundatæ. & rursus: Incendio ac tegus descendens his permutati lati fundi taxatione. his aũt pro sestertijs legi facile est conijcere, quod uerbũ antiqui interdũ per aspirationẽ & S. literã sic scribebant HS. quod duas libras & semis significabat, aspiratio aũt ex duplici LL. constat. Hunc locũ igitur sic restituendũ puto ex uetustæ lectionis obseruatione: Extant hodie M. Ciceronis in illa paupertate, et quod magis mirũ est illo æuo, emptæ sestertijs XI. memorantur

Plinij loc.

morantur & Galli Asinij sestertijs XI. *uænundatæ: sunt & duæ à Iuba rege pendentes, quarum alteri pretium fuit sester.* XII. *alteri paulo minus: interijt nuper incendio attegijs descēdens sestertijs* XIIII. *permutata latifundij taxatione.* In mentione aūt Ciceronis *antiqui codices sestertijs tantū habent sine numeri adiectione. Cæterū uidere est pauculis in uersibus quot errata fuerint: attegijs autē legendum puto pro* Maurorū *casulis, quod nō sine stomacho à* Plinio *dictū est, ut ex supellectili rusticæ domūculæ mēsa sestertijs* XIIII. *parata sit, id est trecētis quinquaginta aureis, quod* Plinius *pretium appellat latifundij, id est agri late patētis.* Iuuenalis *Satyra decimaquarta:*

Dirue Maurorum attegias.—

Apud eundē Plinium li. *decimonono in prædictis exēplaribus ita legitur, ubi hortorum meminit:* Etiam ne in herbis discrimen inuentū est? olusq; *differentiā facere, in cibo etiā uno asse uænali? & in his aliqua quoq; sibi nasci tribus negant, caule in tantū signato, ut pauperis mensa non capiat: syluestres fecerat natura horridos, ut quisq; demeteret passim. Ecce altiles spectātur asparagi, &* Rauenna *ternis libris rependit.* Hæc *uerba* Hermolaus, *et qui ante eū* Pliniū *emendauēre, pari conniuētia trāsmiserunt: cum tamē quædam ex antiquis exemplaribus emendari potuerint, quibus obseruatis sic legere locū hunc institui:* Etiam ne in herbis discrimen inuētum est? *opesq; differentiā fecēre in cibo etiā uno asse uænali? & in his aliqua quoq; sibi nasci tribus negāt: caule in tantū saginato, ut pauperis mensa nō capiat. Syluestres fecerat natura corrudas, ut quisq; demeteret passim, ecce altiles spectātur asparagi. Saginatum caulē dixit* Plinius *non signatū, ut altiles uerbum satis significat.* Antiqua aūt *exemplaria horridas nō horridos habent: & opus non olus, & fecēre nō facere, in uetustissimo legimus.* Plinius *ipse alio loco eodē in libro:* Hortorū *iudicamus corrudā: hunc intelligimus syluestrē asparagū.* Ex his *uerbis satis apparet* Pliniū *loco superiore corrudas non horridos scripsisse.* Idem: Omnium hortensio-

Plinij locus.

rũ laudatißima cura aſparagis: de origine eorũ in ſyluestribus curis abũde dictũ. Eſt et aliud genus incultius aſparago, minius corruda, paßim etiã in mõtibus naſcens, refertis ſuperioris Germaniæ campis, non inſcito Tyberij Cæſaris dicto, herbam ibi quandã naſci ſimillimam aſparago, uel (ut in antiquis codicibus) non inficeto Ty. Cæſaris dicto. Cæterum quod ſequitur in ſuperiore loco: & Rauenna ternis libris rependit, haud ſcio an ternis ſeſtertijs repẽdit legi debeat, uel ternis nummis. Plinius alibi: Nullũ gratius ijs ſolum q̃ Rauennatiũ. Quod ſi ternis libris legamus, ad põdus referendum eſt, propterea quod ſaginatos & altiles appellauit: ſed illud non cõuenit, propter uerba quæ ſequuntur: Heu prodigia uentris, mirum eſſet non licere carduis pecori ueſci, non licet plebi. Vt autẽ libris pro aßibus intelligã adduci nõ poſſum, cum legiſſe me non meminerim, nec id pretium eſſet quod plebem à macello arceret. Eiuſdẽ aũt annonæ fuit duracina perſica tricenis nummis aut uicenis uænire, & aſparagos ſingulos ternis nũmis. In eodem capite obiter & alia emendabimus: Aues ultra Phaſidem amnem peti, nec fabuloſo quidẽ terrore tutas, immo ſic pretioſiores, alias in Numidia atq; Aethiopia in ſepulchris aucupari, aut pugnare cũ feris, mandi ab eo cupientem quod mãdat alius: Lego ex antiquis: Alias in Numidiæ atq; Aethiopiæ ſepulchra, aut depugnare cum feris mandiq; capientem quod mãdat alius: ſic enim ſenſus argutior & magis Plinianus. Ibidem: Hortorũ Cato prædicat caules: hinc primum agricolæ exiſtimabantur priſci, & ſic ſtatim faciebant iudicium num quæ eſſet in domo materfamiliâs (etenim hæc cura fœminæ dicebatur) ubi indiligens eſſet hortus. Lego ex antiquis: & ſic ſtatim faciebant iudiciũ nequã eſſe in domo matrẽfamiliâs, id eſt parũ frugi, nec ad rem augendã acrem, hoc enim nequã ſignificat: ut ſeruos nequã dicebant qui bonæ frugi nõ eſſent. Et paulo inferius: Nam carnis deſideria etiam erãt in exprobratione: legendum gari, id eſt liquaminis: reſpõdet enim præcedẽti mẽbro: Damnantes pulmẽtaria quæ alio egerent pulmẽtario. Et rurſus inferius:

Plinij locus. Nequam.

rius: Hortos uillæ iungendos non est dubiũ, riuosq́; maxime haben dos si cõtingat profluuio amne. Si minus e puteo pertica organis' ue pneumaticis tollendo non haustu rigãdo. Lego: Si cõtingat præ fluuio amne: si minus e puteo pertica organis' ue pneumaticis uel tollenonum haustu rigando. Liuius libro octauo de bello Macedonico circa principiũ: Collectis rursus animis in arietes tollenonibus libramẽta plumbi aut saxorũ stipites robustos incutiebant. Huiusmodi tollenonũ meminit Vegetius libro quarto: Dicuntur et tollones à quibusdam à tollendis rebus uel hominibus: hic aũt à Plinio pro eo haustorio accipitur, quod à græcis celoneũ dicitur. In uetusto codice tollon nouũ legitur: in alijs uel tollẽdo nõ: ex quibus facile erat cõijcere tollenonũ esse legẽdum. Sunt et alia in eodẽ capite mẽdosa, quæ intacta ideo relinquẽdo duxi, quia cõminisci nihil potui, aliqua etiã uix digna q̃ attingãtur, ut illud in quo Hermolaus conflictatus est: In remedio Saturnica signa: ubi saturica ex uetustissimo lego pro Satyrica, more antiquo. Quod autẽ sequitur: Tot generibus usq; ad infimã plebẽ descẽdente anima: legẽdũ mihi uidetur annona, etiã si nulla autoritate exẽplaris ducar. Hæc aũt ideo cõmemoranda duxi, ut labefactatã esse exẽplariũ Plinianorũ fidẽ lectores merito iudicare possint: qui hæc & huiuscemodi alia toto hoc opere sparsa, accurate perpẽderint, nec unius aut alterius loci autoritate rebus cõtestatissimis fidẽ derogandã esse, quanq̃ dictum Plinij supradictũ huiusmodi est, ut res ipsa & mutilatũ & corruptum esse locũ clamitet, cum eius loci mẽbra mutuo collidantur. Si enim auri scrupulũ uicenis sestertijs ualuit, quonã tãdem modo in libra sestertij tantum nongenti? sed sint sane nongenti in libra sestertij, qui igitur fieri potest, ut à noningentis ad XL. millia peruẽtum sit? Quare relinquetur, ut Plinius hoc in loco suo sibi testimonio refellatur & concidat. In uno uenerandæ uetustatis libro ita legebatur: quod efficit in libras ratione sestertiũ, tũc erãt D. nongẽti: post hæc placuit X. XL. signari ex auri libris: ex quo cõijcio non millia XL. sed nũmos Pli. reliquisse scriptũ: et locũ mutilatum post

Tollenones

uerbum sestertij. In omnibus enim libris antiquis erant pluraliter legitur: & XL. signari non XL. millia: q̄ autem ancipites notæ fuerint inter nūmos & millia patuit ex supradictis. Nec eò tamē pertinet longa hæc disputatio, ut ueritatis assertionem in hoc loco positam putē, aleámq; huius operis in hoc uno cardine uerti. Nec enim usqueadeo exilibus argumētis nixus sum, ut si Plinius ipse reuiuiscat, & hunc locū agnoscere uelit ita ut lectitatur, aut si dies olim forte autographum Plinij, aut eius ætatis uolumen æquale protulerit (ut id fieri posse credamus) non ipsi etiā Plinio iudicem ferre ausim uniuersam antiquitatē, ni hoc perperam, ac falso scriptū sit, ut & alia quædā, quæ postea dicētur. Dixi supra argentea me numismata Romanorū diligenter expendisse, ut id quod ratiocinatione & autoritate uetusta colligebā, reapse quoq; cōprobarem: in auro itidem faciendū quum statuissem, quatuor & uiginti numismata (tot enim aurea eóq; plura habebā) in altera lāce posui, & ex aduerso sex uncias nostras statui. Quo facto cum leuius aurū esse inuenirem, grossulorū duorum additamento cum pauculis minutijs rem ad æquilibrium perduxi. Has minutias nostrates grana uocant. Nos momēta latine appellare possumus. Hæc quatuor & uiginti sunt in denario nostro, quod scrupulum latine uocitatur. Quomodo enim in uncia latina quatuor & uiginti sunt scrupula, sic in nostra quatuor & uiginti denarij: & ut drachma tria scrupula pendet, sic grossus tres denarios. Verū hæc numismata cū singillatim pensitarem, in ijs fuerunt Tyberij Augusti duo, in quibus effigies parū iconicæ uidebātur, unū hac inscriptione, T Y B. C AE S A R DIVI A V G V. A V G V S T V S, et in auersa facie, P O N T I F. M A X I. ubi simulachrum sedens. Alterū utrinq; effigiem habebat, ut eodē habitu, sic sibi dissimilē, cūm hoc elogio notis scripto. Tyberius Cæsar Augustus tribunitiæ potestatis quindecies, & in altera parte: Tyberius Cæsar diui filius. Singulorū pondus erat didrachmū, id est denarij bini argentei quadrigati, de quibus ante diximus. Alterum fuit male imitatū, sed quod Augusti fuisse

Aurea numismata expensa.

Augu.

ex im-

ex indice cognouimus, qui fuit eiusmodi quatenus legi per uetustatem potuit. Cæsar Augustus pater patriæ, et in postica facie: Cæsari Augusto: hoc quanquam attritũ, grauissimũ tamẽ inuenimus, ut bina argentea traheret. Aliud eiusdẽ principis erat iconica effigie qualis uulgo agnoscitur, à postica parte quadrigatũ: lemmate tetragrãmato in infimo margine S.P.Q.R. significante senatũ populumq; Romanũ, et in auersa parte nomen principis ipsius erat. Hoc iusto pondere leuius erat circiter granulis duobus, sed ita ut detritũ diceres quod ponderi deerat. Erat enim eiusdẽ Augusti et & Antonij in triũuiratu percussum, utrinq; effigiatũ, ijsdem elogijs ijsbus & argẽteũ illud cuius inter argẽtea meminimus, nec de coris characteribus, & cætera inscite assimilatũ, põdere nõ detrito sed iniquo, imminuto sex momẽtis. Incidit in man⁹ meas et aliud in quo erat Augusti effigies pulchre expressa, hoc titulo, S. P. Q. R. Cæsari Augusto COS. XI. TRIB. POT. VI. et in tergo: CIVIB. ET SIGN. MILIT. A PART. RECVP. Percussum in memoriam signorum quæ cum Crasso amissa erant, & postea Augusto à Parthis remissa sunt. Appendi & aliorũ principum in quis & Tyberij Claudij Augusti, elegãter percussum hoc lemmate: TY. CLAVD. CAES. GER. IM. TR. P. iconicum, cuius imaginem ex Trãquillo agnosceres, à tergo hoc elogio: CONSTANTIAE AVGVSTI, qđ q̃q̃ detritũ, põdus tamẽ iustũ asseruauerat. Appendi & Neronis Cæsaris et iconica & scite percussa hoc indice: NERO CAESAR AVG. IMP. In postica facie spicea erat corona, intus quatuor habens literas ex S. C. significãtes decretam ei coronam, ambiẽte extrorsus hoc elogio: PONTIF. MAX. TR. PO. VI. COS. IIII. iusto põdere aliquãto leuiora. Vnũ præterea Galbæ Neronis successoris iconice effictũ, cum corona spicea ambiente marginem: in auersa facie octo literarũ elogio hoc significãte: Senatus populusq; Ro. ob ciues seruatos: leuius etiã aliquãto Neronianis. Habui tũ & Vespasiani superciliosa fronte, & nitẽtis uultu. Habui & Neruæ & Traiani

Aurea numismata.

Numisma ta prisca.

Hadrianiq; principũ, eleganter quidẽ expressa, sed põdere leuiuscu la, octonis circiter detractis minutijs: suus unicuique index erat, prædictis titulosior: ut in Neruæ. IMP. CAESAR, NERVA TRAIAN. AVG. GERM. P. M. TR. PO. COS. II. P. P. *Imperator* Cæsar Nerua Traianus. *Augustus*, Germanicus. *Põtifex maximus. Tribunitiæ potestatis. Consul iterum.* Pater patriæ. *Et in Traiani itidem, nisi quòd Dacici titulus accesserat. In cuius postica facie statua equestris erat hastam intorquens, accurate expressa, equo uehens incitato, cum honorifico hoc elogio:* S.P.Q.R. *optimo principi. Hoc numisma omniumque uidi pulcherrimum erat, & facie augustissima: secundũ quod Hadriani successoris eius numisma principalem dignationẽ atq; autoritatem augustã præferre maxime uidebatur: quod etiam ipsum equestrem statuã habebat, equo non pugnaci, sed uiatorio insidentem: Cernere erat asturconem tollutim gradientẽ, & uelut à lõgis itineribus strigosum: credo ut princeps terrarũ peragrator intelligeretur: sic enim appellatus est.* Appẽdi etiã Antonini Pij, M. Antonini cognomẽto philosophi, Aurelij & Seueri, *imminutiore sensim pondere. In quibusdã à tergo est pro elogio: liberalitas Augusti. In* Aureliano, *hilaritas. In* Seueriano, *æternitas imperij: et ĩ Lucij ve ri,* Victoria *Augusti alata.* M. Antonini *philosophi huiusmodi lemma habebat:* M. Aurelius Cæsar Aug. *Pij filius. tribunitiæ potestatis tertiũ, cõsul iterũ. et in auersa facie cõcordiæ simulachrum, brachijs leniter expassis, cuius latera altrinsecus cingebãt chamæteræ pusillæ singulæ, inuicem auersantes: quibus utraq; manu lacinias stolæ porrigere cõcordia uisebatur. Hic* M. *philosophusq; qui ve rus ab* Eusebio *appellatur et ab* Eutropio, *Aurelius etiã dictus est,* Antonini Pij *adoptione, ut autor est* Capitolinus, *qui etiã* Faustinæ *uxoris noĩe nũmũ percussit hoc indice:* Faustina Augusta, Pij Augusti *filia. Hæc ideo enarraui uerbose fortasse, quòd hodie huiusmodi multa circũferũtur numismata, ex qbus iudiciũ fieri uolo, si qd aut falsò aut temere cẽsuisse uisus sim: neq; n. de meis tãtummõ*

iudicio

iudicio facto acquieui. Aureum aũt Romanum Attici nũmi instar percussum fuisse existimare debemus cõiectura ab argẽteo nummo sumpta, de quo ante dictum est: ut aureus Atticus, qui stater ab eis appellatur, põdere didrachmus erat, ut autor est Pollux libro quarto de uocabulis rerũ. ὁ δ᾽ χρυσοῦς στατὴρ δύο εἶχε δραχμὰς ἀττικάς. *Aure⁹, inquit, nũmus duas drachmas Atticas habebat, de quo etiã infra nõnihil dicetur. Quare cũ denariũ Romanũ didrachmali pondere fuisse cõstet, aureũ quoq; Romanũ didrachmũ .i. duorũ denariorũ põdere percussum fuisse merito iudicare debem⁹, q̃q̃ q̃d opus est argumẽtis, cũ nũmi ipsi extẽt, uetustatis symbola asseruantes, ne imponere nobis nouitij ꝓ ueteranis possint? proinde cũ libra Romana sex & nonaginta drachmarũ fuerit, duodequinquaginta nummi drachmi ex ea factitati sunt à principio: quibus si semũciã addideris .i. quatuor drachmas, ut ex libra fiat plena mina (Cum librã & minã in re nũmaria idẽ fuisse docuerimus) erunt in libra quinquaginta omnino numismata: ut apud Plinium quinquaginta potius q̃ quadraginta legendũ sit. Siquidẽ (ut dixi) cum illa numismata uniuersa quatuor & uiginti expensarẽ, & unius nũmi loco põdusculũ didrachmũ (grossum nũc appellamus) adderẽ, minimo minus sex uncias in æquilibrio tenebã, hoc est libræ nostræ argẽtariæ dodrãtẽ: ex quo intelligimus quinquagenos olim aureos in singulis libris fuisse, duntaxat iusti ac legitimi numismatis. Vetustos aũt nũmos extare præter ea q̃ dicta sunt, etiã Põponius iuriscõsultus admonere nos potest, q lib. VII. Digestorũ in titulo de usufructu sic inq̃t: Numismatũ aureorũ uel argẽteorũ ueterũ, q̃bus ꝓ gẽmis uti solẽt, usufruct⁹ legari potest. Auaritia aũt principũ uel tẽporũ iniq̃tate imminutio põderis postea inualuit: id q̃d hodie apud nos q̃q̃ obmurmurante hoĩm sermone nihilominus factitatur. In aureis enim nostris binum ternumq; momentorum intertrimentum lege quoque admittitur: remedium uiri monetales appellãt id, quod primum clemẽtia edictali nummulariorum mancipibus indultum, ne cui fraudi esset, si quis nummus ex multis leuiusculus fefellisset,*

Aureus Atticus stater.

De re nummaria.

n 4 *auaritia*

auaritia pro iure suo sumpsit, ita ut nulli iam iusto priscoq; pôdere signentur, & qui priscorũ extant, aut ostentationis gratia in delicijs habeãtur, aut prius accisi demũ in cõmercia & ad collybũ prodeant: hinc fit, ut coronati, qui cruciati cognominatur, iam cõmerciales non sint, ut superpondiales. Quòd si tam animose principes imminutæ monetæ crimina exercerẽt, q̃ imminutæ maiestatis exercent, melius cũ rebus humanis ageretur, et minus fallerent adulteratores nũmi, quorũ iam ipsorum crimen multitudine reorũ, & interdũ potentia atrox esse desijt. Sed sic est ferè in omni parte sui respublica nostra, ut primorũ arbitrio (ne dicã libidine) nõ legum præscripto gubernetur: quarũ legũ nulla tot, tãtis, tamq; terrificis uinculis astricta unquã memoria nostra fuit sanctio, ut non quilibet in aula ordines ductantiũ, aut resoluere, aut rescindere, aut abrumpere non toto anno uertente potuerit. Romani aũt num*mi imminutionẽ sic colligo. In uncia (ut dixi) nostrates grossulos octo ponunt, ut* Romani *octo drachmas, & ternos in grossulo denario, qui latine scrupuli dicũtur. In singulis aũt denarijs uicena quaterna grana momenta' ue, pro quibus & ulterioribus minutijs uerbũ latinũ assignare non possumus. In uncia igitur quatuor & uiginti denarios ponimus, & granula seu momenta quingenta septuaginta sex, id est quater & uicies quatuor & uiginti. Atqui* Romani *quaternos aureos in uncias signabãt, et argẽteos octonos, siquidẽ argentei bini singulos aureos æquãt pôdere. Ita quater duodenos in libras signasse deprehendũtur, id est in duodecim uncias, & binos ex semũcia, quæ minæ, id est libræ argentariæ accedit. Sic numerus quinquagenarius in librã impleri deprehẽditur. Agedũ igitur fac ex quolibet nummo in argyrocopio, id est in officina argentaria detracta esse octo granula (quandoquidẽ hãc decessionẽ in recẽtioribus ferè deprehendimus) detrimenti scrupulũ unũ in ternis nummis inuenies, & in denis octonis scrupula sex, id est aureũ unũ, & duos aureos in tricenis senis, & in quadragenis quinis, duos aureos & semissem, & in quinquagenis eo amplius*

us auri quadrantē. Quòd si sesquiplā huius detractionē posueris, ut in singulos nūmos duodena granula decesserint, in libras quin quageni quaterni nūmi signari potuerūt, ita ut eo amplius sextantes lucrifierent. Huiusmodi autē ætate Plinij signatos fuisse affir mare non dubitē, quippe cū Tyberianis & Claudianis ut grauissi mis aliorū principū nummos opponerē, nō anteq̄ decimū granum addidi, prægrauare illi Vespasiani nummū destiterūt, cū interim collybo detritus non uideretur. Quod ne cōminisci uidear, à tergo in eo nūmo annonā esse dico: quanq̄ in nummo Domitiani nihil didrachmo, id est ponderi iusto deerat, scite quidē ipso assimilato, & in quo uultuosam faciē agnosceres, Vespasianū genitorē liniamentis omnibus referentē. Illud Augustale ob Parthica signa percussum, duo amplius grana auctarij habebat. In Neruæ & Aurelij leuiter quidē detritis undecimi demū pōdusculi additamēto examen neutrò propensum stabat. Hadrianici autē octo circiter granorū detractionē habebant: sunt enim huiuscemodi, qui in posteriore parte non equestrē statuā, sed salutē Augusti habent, in II. consulatu eius signati: in antica parte imago est liniamēta prioris illius male referēs. Fortasse igitur apud Plinium legi posset: Post hæc placuit L. nūmos signari ex auri libris, paulatimq́; principes imminuēre pondus: minutissime uero ad LV. nummos: nā ne millia legatur, ratio oīno refragatur, ut antea diximus. Sed eo maxime, quòd millia argenti signari ex auro non potuerūt, nec auri pondere imminuto ex XL. millibus XLV. millia fieri, nisi argentei nūmi pondus imminutū intelligamus, quod consentaneū huic loco nō uidetur. Vtcūq;, locus ille corruptissime legitur: nec nos in eo fallimur, quod dictū est, re enim comprobatur. Romanis numismatibus pares omnino pondere sunt Anglici nummi, qui nobiles appellantur, dūtaxat Eduardei et rosati, pōdere senum scrupulorū. Hoc cum exactis uirorū monetaliū & ex nummulariorū monumentis cōperimus, tum uero examinali experimēto probare uoluimus, hoc tantū interest, quòd rosati pondere pares, auri bonitate cedunt:

Eduardei instar omnifariũ habent, in prima enim nota auri bonitatis censentur: quæ tamen ipsa à puritate exacta & obryza quadrante scrupuli distat: aiunt enim nullũ nummũ ad plenã puritatẽ exactũ esse. Sed iam illud uidendũ, quonãmodo auri scrupulus uicenos sestertios ualere potuerit: quod anteq̃ explico, hoc præfandũ habeo, me Plinij locũ ita legere instituisse, quoad aliud inuenero: Ita ut scrupulũ ualeret sestertios duodenos, uel bissenos potius: q̃d efficit in libras ratione sestertiorũ, qui tũc erant, denarios nongentos. Et inferius: Paulatimq; principes imminuêre pondus, minutissime Nero ad quinquagintaquinq; nũmos, ut intelligamus Neronẽ numisma extenuasse eo tẽpore, quo donationibus immodicis et prodigis impẽdijs exhaustus, à senatu cẽties sestertiũm annuũ exigere cœpit. Verũ esto, ut recte apud Pliniũ sestertijs uicenis legatur: Auri nũc uncia ad puritatẽ excocti æstimatione principali sedecim frãcis, et quadrãte et eo amplius denarijs quinq; ualet: hãc æstimationẽ finitimarũ gentiũ cõmercia intenderũt, pluris enim aurei nostri permutãtur, q̃ per edictũ liceat, cõniuentia tamẽ principali approbante, quod temporum difficultate constitui uix potest, id quod experimẽto uno & altero cognitũ est: fremẽte neq̃ quã homine uno primario, qui id se effecturũ per oĩa numina deierarat, præconialibus interdictis alijs super alia personãtibus, quæ q̃libet minacia, & ab hoĩe iræ impotẽtissimæ manãtia (cuius tunc ferociæ recta & utilia consilia cedebant) publicũ tamẽ cõsensum peruincere non potuerũt. Nos autẽ ratione in argento instituta, neutrã harũ æstimationũ sequemur, sed mediocrẽ, & eã quã Mercuriali (ut ita dicã) arbitratu approbare, id est negotiatorũ opinione possimus: id enim genus hominũ auri argẽtiq; rationẽ callere maxime mihi uidetur, uidelicet cõmercijs id assequentes. Etenim quãti unũquodq; sit numisma, externarũ gentiũ iudicio cõdiscunt, q̃ppe quæ aurũ argentũq; nostrũ nullo respectu characteris, exploratũ tantũ appẽsumq; æstimãt: & ut auri argẽtiq; grauis rationẽ euariare cũ nũmularia et cõsistere necesse est, sic æquandæ rei arbitramen-

Plinij locus.

Auri pretiũ.

sacramentũ, in cõciliabulis & emptorijs recte atq; ordine fieri existimatur. Auri igitur unciæ sedecim francicos, & octo solidos cũ semisse pretiũ statuemus, & pro ea summa nouẽ nostros solatos taxabimus, ratione ducta quasi singuli solati sex & triginta solidis & semisse ualeant: etsi cum hæc proderẽ duodequadraginta solidis ob locarentur. Qua ratione libra Romana centũ & duodecim aureos solatos & semissem ualebit, tantidẽ enim nec pluris singula pondo æstimabimus Romanis & Asiaticis opibus æstimandis, ut extenuasse magis rerũ miracula q̃ auxisse uideamur. Tametsi poteramus citra reprehensionẽ aurũ argentũq; ex tẽporis huius cõditione æstimare: præsertim cum Italia & omnes penè prouinciæ prolixius ista æstimare q̃ Gallia solitæ sint. Cuius rei luculenta testimonia proferre possem, si quorundã nostratiũ è ministerio quæstorio quæstus immodicos cõmemorare uellem ex collybo factitatos: dum in Italia res gessimus, aureis tunc nostris uice mercis exportatis. Tanti igitur numismata Romana æstimare poterã, quanti aurum argentũq; infectum nũc permutatur: modo ne nota uetustatis in pretiũ cederet. Sit igitur auri uncia primæ indicaturæ sedecim francicis, & octo duodenarijs & semisse, quali nota percussi sunt Eduardei prædicti, & Galliæ quondã uernaculi, qui pecude uillosa signati sunt, nunc inuentu rari: ut pleriq; antiqui aiunt eos nũmularij nulli nummo bonitate secundos esse. Quod ut intelligatur scire hoc oportet, auri bonitatem in quatuor & uiginti caractis indicaturæ consummari, ultra id nihil exquiri posse. Indicatura est quam lingua nostra legem uocat, id est notam gradumq; bonitatis: eadem lingua caractas à ceratio uerbo græco uulgari inscitia deflexit. Est enim ceratium minuti ponderis uocabulum, à grano siliquæ ductũ, qui fructus est arboris Italicæ prædulcis, digitorum hominis longitudine, & pollicis latitudine: nos in hac urbe importatum uidimus: intus sunt grana, quæ ceratia dicuntur nomine cũ fructu cõmunicato. Theophrastus tamen aliter appellat: propterea Columel. li. III. Siliquã, inquit, græcã quidã ceratium uocant.

Quãti auri libra Romana æstimatur.

Vncia auri.

Auri indicaturæ.

Ceratium.

uocant. Vtitur eo uocabulo Dioscorides. Aiunt Genuæ carubam uocitari. Ex quo factum esse arbitror, ut nostri ponduſculi certam minutiam eo nomine appellēt. Tradunt enim nummulariorū placita quatuor & uiginti ceratia in auri libra esse, & in singulis ceratijs uicena quaterna grana, et in his rursus singulis uicenas quaternas carubas, et postremo in carubis totidem minutula. Sed hic ceratium nō ad pondus sed ad indicaturā referendum est. Ceratio enim ponderali gēmarij tantū utuntur, non aurifices, nec nummularij. Antiqui scrupuli appellatione in ea re utebātur. Pli. lib. XXXIII. de lapide Lydio loquens: His coticulis periti cum è lima rapuerint experimētum, protinus dicūt quātū auri sit in ea, quātū argēti, uel æris, scrupulari differētia mirabili ratione non fallēte. Scrupulū dixit quod caractā nostri dicūt. Aurum itaq; nummariū iam dictum, licet non sit exacta probitate, in primā tamen notam cedet, quod quadrante tantū ceratij à primario absit, q̃q̃ rarissimū sit primariū inuenire. Huius semuncia octonis erit francicis et quaternis solidis & quadrāte solidi æstimatione nostra, & quadrans unciæ, id est binæ drachmæ, quaternis francicis & binis solidis, id est duodenarijs. Qua ratione scrupulū, id est tertia pars drachmæ quod denarium à nostris dicitur, ternis denis solidis & besse ualet. Est aūt ea ratio argēti, ut quo purius inueniri non possit: id

Argentū Parisinū & cineraceum. Chrysoplysium.

cineraceum & Parisinū uocetur, Parisijs ad summā bonitatē excoctum. Apud nos enim non pridē uir quidam obscuræ sortis chrysoplysium instituit, id est lauādi auri officinā, rem omnino quæstuosam, sed paucissimis hominibus cognitā: huius est id artificium, ut ui aquæ medicatæ (quam chrysulcā appellant) quantulamcūq; auri partem argēto aut cuiuis metallo illitam aut confusam, nullo dispēdio adimat, ita ut inauraturis nihil iam depereat mundo, nisi quod usu interteritur. Res omnino stupēda, auri argentiq; quotācunq; portionē ex ære eximere, etiā (quod magis mireris) manēte uasculi forma quassa interdū & inani, ueluti quadā idea à materia abstracta. Is moriens filio artem cum patrimonio non mediocri reliquit

quit, qui nūc unus Chrysoplytæ appellatione dignus esse existima tur, usqueadeo ea in arte præstat, alioquin à paucis tentata, cæterum ualetudini noxia, fumus enim bulliētis eius aquæ haustus uita lia tabefacere dictitatur, et eum artificem magna uigilātia sataga re circa aquā necesse est, occasionesq; horarū identidem obseruare, et temperaturæ modū nosse, quapropter in ea functione alieno sæ pe ministerio utitur eminus ipse respectans. Imprimis iam locuples eo artificio factus, ac secunda etiā fama celeber: Cointius appella tur. Quæ aūt aqua uim habet chrysulcā (id est auri ab argēto abstrahendi) in ea aurū sidit, cum aqua deferbuit, argētum aūt aquæ confusum uisitur, & demū auro exempto alio artificio ab aqua eli citur & eluitur. Argentū igitur cineraceū et Parisinum in prima indicatione censetur. Tametsi à summa puritate sex granis absit, id est quadrante denarij. Hoc argentū uulgo granalliū dictum in frusta formatur similia ramētis ligni à terebra cōuolutis, quā formam accipere dicitur, cum excoctū & feruēs in aquā demittitur, sensim enim casitando & pessum eundo, in lemniscos plerunq; uel in clauiculas configuratur, quanq̄ & alias temerarias accipit formas. Est etiā cineraceum è Germania aduentitiū, quod in pastillos grandiores uel in quadras formatur leuiter pustulosas, & nostro bonitate secundū est. Huiusmodi ab antiquis pustulatū (ut arbitror) dictum est. Est aūt ea ratio indicaturæ in auro argentoq; communis, ut quod excoctissimū sit uel aurū, uel argentū, in eo alieni metalli pars omnino decoqui non possit: ut uerbi gratia in auro sexta & nonagesima pars cuiuscunq; massæ, in argēto octaua & quadragesima. Siquidē non eadē est formula in auri, argentiq; exploratione: nam omne corpus aureū in quatuor & uiginti ceratia partiuntur, & pro modo tēperaturæ uarias notas auri faciunt. Summa autē nota auri in quarto & uigesimo est ceratio ad quadrantē absoluto, id est ut quadrans tantum ceratij in tota massa æreus sit aut argenteus. Argenteā aūt massam in duodena denaria partiuntur, quæ latine duodena sunt scrupula. Culmen igitur bonitatis in

Chrysoplytes Parisiensis.

Vis aquæ chrysulcæ.

Pustulatū.

Summa auri nota.

XI. scrupulis & duodeuiginti granulis esse aiunt. Hæ igitur notæ non reapse primæ sunt, sed pro prima nota cedunt: quandoquidem experimento cognitum esse fertur chrysurgicam diligentiam progredi porro non posse, etiam si uulgo aurum & argētum omnibus numeris absolutū appelletur. Præfecti tamen nummulariorū, quos pro uiris monetalibus habemus, affirmāt aurum non ad ultimū modo quadrantem excoqui posse, sed etiam eo amplius ad ultimi quadrantis quadrātem, ita ut ad bonitatem numeris omnibus absolutā nihil præter quadrantis quadrātem desit, quem ipsi appellant sextamdecimam caractæ: eum enim quadrantem, qui deest exquisitæ auri uel argenti probitati, quartā ceratij appellantes, in octauas binas partiuntur, & octauam rursus unam in binas sextasdecimas. Decoqui igitur aiunt octauam et alteram sextamdecimam summa industria posse, alteram sextamdecimam non posse. Argentum uero ita decoqui posse, ut nihil præter merum argentum supersit: & huiusmodi in hac urbe fuisse dicebāt, cum hæc scriberem: uerum lege cautū olim fuisse, ne cui argyrocopij mācipi fraudi esset, qui nūmum percuteret, si auri, quod primæ notæ ascriberetur, ultimi ceratij dodrans tantū aureus esset: uidelicet id prouidente legislatore, ne auri excoquendi difficultate nūmulariorū mancipes in multā inciderent, & nummi ipsi sæpe in publicum cōmitterentur: eam tamen mentem fuisse, ut pleriq; nummi exacta indicatura signarentur. Sed auaritia hominum factum, ut omnibus omnino nummis quadrans ille decederet, dum passim remissione summi iuris mancipes quasi iure suo uti cœperūt: & id, quod intra spem ueniæ relictum erat, ab omnibus & semper pro iure usurpatū est. Huius rei argumentum esse, quod quadrātale illud subsidiū non lucro redemptorum cedere, sed principū solitū sit, quibus hoc lucrum refundere monetarij redēptores, hoc est argyrocopiorū mancipes, publico nomine sæpissime coacti sunt uirorum monetalium seueritate: hodieq; ita factitari aiebāt, licet in alio genere: ut, si argyrocopiorum conductores (quos magistros nummulariorū uocant) relatis pyxidibus

dibus deteriora aliquãto fecisse numismata iudicentur: quod notæ præstitutæ deest, id resarcire principi populi nomine cogantur. Pyxidas appellant uascula in quibus numismatis cuiusq; officinæ specimina conduntur. Reliquũ est ut colligamus qualis fuerit argẽti ad aurum analogia. Diximus in uncia octonas esse drachmas, et in drachma terna scrupula: hac ratiõe scrupulus sestertium unum & trientẽ capit, cum drachma & denarius quaternis sestertijs ualeant. Si igitur scrupulũ auri uicenos sestertios ualuit, ut ex Plinio didicim⁹, auri ad argentũ ea fuit proportio, quæ est quindecim ad unũ, cũ uiginti sestertios quindecim argẽti scrupula ualuerit, quot scilicet unũ auri scrupulũ ualuit. Hoc aũt tempore ea ferè est auri ad argẽtum analogia, quæ est duodecim ad unũ, paululo tantũ minor: siquidẽ cum uncia auri edicto regio sedecim francicis & quadrante taxata sit, & argenti uiginti septem solidis et semisse: si undecies hãc summã solidorũ numeres, fiẽt quindecim frãcici & duo solidi et semis, et minor erit summa: quòd si duodecies multiplices, fient sedecim frãcici & semis, et paulo summa exuberabit. Quòd si æstimationẽ à me institutã spectes, eadẽ erit ratio: hoc est, si analogiam duodetriginta solidorũ (tanti enim unciã argenti æstimaui) & sedecim francicorũ & octo solidorũ spectaueris, quanti aurum primariũ æstimandum censui: sex enim solidis tantũ exuberabit summa, ut prior illa quinq;. Vt aũt quindecuplex esset auri ad argentũ olim analogia, fieri potuit propter auri penuriã, quã Romæ tũc fuisse Plinio autori credẽdũ est, q lib. XXXIII. *sic inquit: Romæ quidẽ non fuit aurũ nisi admodũ exiguũ lõgo tpe: certè cũ à Gallis capta Vrbe pax emeretur, nõ plus q̃ mille pondo effici potuère. Nec ignoro M. Crassum duo millia põdo auri rapuisse suo et Põpeij tertio cõsulatu è capitolini Iouis solio, à Camillo ibi cõdita: & ideo à plerisq; existimari duo millia põdo collata. Sed quod accessit, ex Gallorũ præda fuit. Et paulo inferius: Ergo (ut maxime) duo tãtũ M. põdo, cũ capta est Roma, anno* CCC.LXIIII. *fuere, cum iam capitũ liberorũ cẽsa essent* CLII. *Mil. et rursus infra:*

Frequen-

Pyxides argyrocopiorũ

Auri ad argentum analogia.

Frequentior autẽ usus annulorũ non ante Gn. Flauiũ Annij filiũ deprehenditur: hic nãq; publicatis diebus fastis tantã gratiã plebis adeptus est, alioquin libertino patre genitus, ut ædilis curulis crearetur, præteritis C. Petilio & Domitio, quorũ patres cõsules fuerant: quo facto tanta senatus indignatione exarsit, ut annulos ab eo abiectos fuisse in antiqssimis reperiatur annalibus. Hoc primũ annulorũ uestigiũ extat. Promiscui autẽ usus alterũ secundo Punico bello, neq; enim aliter potuissent trimodia illa annulorum Carthaginẽ ab Annibale mitti. Idẽ inferius: Nullosq; omnino annulos maior pars gentiũ hominumq; etiam qui sub imperio nostro degũt, hodie habet: nec signat oriens aut Aegyptus, etiã nunc, literis cõtenta solis. Multis hoc modis, ut cætera omnia, luxuria uariauit: gemmas addendo exquisiti fulgoris, censuq; opimo digitos onerãdo, mox etiã effigies uarias celãdo, ut alibi ars, alibi materia esset in pretio: alias deinde gemmas uiolari nefas putauit. Ac ne quis signandi causã in annulis esse intelligeret, solidas induit: contra uero multi nullas admittunt gemmas, auroq; ipso signant, ut Claudij Cæsaris principatu repertũ. Ex his uerbis Plinij intelligimus annulos aureos non ornamenti causa sed signandi institutos, siue aurea pala siue gemmea: id quod satis ex libris iuris ciuilis intelligitur in mentione obsignandorũ testamentorũ. De iure autẽ annulorum aureorũ nos alibi diximus. *Tyberio autẽ principe (inquit idem autor) anno ab urbe condita DCCLXXV. annulorũ autoritati forma cõstituta est: quo tempore statutũ ne cui ius esset annuli aurei gestandi, nisi cui ingenuo ipsi patri auoq; paterno sestertia CCCC. census fuissent, & lege Iulia theatrali in quatuordecim ordinibus sedendi.* Romæ autẽ argentũ magis q̃ aurum olim abundasse ex eo conijcere possumus, quod idem autor alibi eodem libro inquit his uerbis: *Sed præter alia quidẽ miror populũ Ro. uictis gentibus in tributo semper argentũ imperasse, nõ aurũ: sicut Carthagini cum Annibale uictæ argenti pondo annua in L. annos, nihil auri. Nec potest uideri penuria mundi id euenisse, nam Midas*

Rarum olim aurũ Romæ.

& Crœsus in infinitum possederat. Quo in loco numerus pondo deest in omnibus libris, ex Liuio restituendus, qui pacem factam ea conditione inquit, ut decem millia talentûm descripta pensionibus æquis in annos quinquaginta soluerent. Aut igitur Pliniũ numerum omisisse calculi exigendi tædio dicendũ est, aut locũ sic restituendum: Argẽti pondo annua sedecim millia in quinquaginta annos. Hoc aũt sic colligo. Si decẽ millia talẽtûm in quinquaginta annos pensionibus æquis distributa sunt, oportuit ducenta singulis annis pẽsitari: at talẽtum octogenariũ accipio, id est uel Euboicũ uel Aegyptiũ: quare ex ducenario numero per octogenariũ ducto summam sedecim milliũ pondo colligo. Non me latet Hermolaũ Barbarum in loco Plinij supradicto pro illis uerbis: sed præter alia: legere, sed spartaci: ita ut ad præcedẽtia referatur. Cui lectioni antiqua exemplaria astipulantur. Quod siquis sequi malit, sententia à uerbo equidẽ incipienda erit: & illa duo uerba, sed spartaci, in superiore sententia includẽda. Plinius: Talentũ autẽ Aegyptiũ pondo octoginta patere Varro tradit: Vbi fortasse capere Plini⁹ scripsit, qđ postea literis trãspositis corruptũ est. De Euboico testimoniũ est apud Liuiũ lib. VII. de bello Maced. de pace cũ Antiocho facta loquentẽ: Pro impẽsis in bellũ factis XV. millia talẽtûm Euboicorũ dabitis: quingẽta præsentia, duo millia & quingẽta, cũ senatus Populusq; Roman⁹ pacẽ cõprobauerint: mille deinde talẽta in XII. annos. Vbi non mille sed millena lego. Et libro sequẽti, ubi de confirmatione eius pacis loquitur: Argẽti probi XII. millia Attica talenta dato intra XII. annos pensionibus æquis: talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat: Quo in loco non Attica talenta, sed Euboicorum talẽtûm lego. Nisi intelligamus Atticum magnũ & Euboicum idem fuisse, ut utrunq; Liuius pro eodem usurpauerit. Penuria igitur auri fieri potuit, ut auri ad argentum quindecuplex proportio priscis temporibus fuerit: ideo scilicet quòd Romani studiosiores argẽti quàm auri tunc fuerunt. Pollux libro nono de uocabulis ad Commodũ Cæsarem, aurũ ad

Plinij loc.

Plinij loc. Liuij locus.

Liuij loc.

argen-

argentum decupiam proportionem habuisse his uerbis affirmat: τὸ δὲ χρυσίον ὅτι τοῦ ἀργυρίου δεκαπλάσιον ἦν· σαφῶς ἄν τις ἐκ τῆς μενάνδρου παρακαταθήκης μάθοι. *Quòd autē aurum decuplum argēti esset, non obscure ex Menandri comœdia, quæ sponsio uel pignus dicitur, uel depositū apud argētarium potius, intelligere quiuis possit. Cum enim quodā in loco talenti aurei pondus dixisset, alio loco de eodē loquēs, decatalātum dixit, id est talētis decē æstimabile. Herodotus aurū* τρισκαιδεκαστάσιον *dixit, id est terdecies argento æstimabile uel terdecies argēto repēdendum, ut infra dicetur. Ecce autem rursus aliud aliudq́; occursaculum. Si enim ea fuit auri analogia ad argētum, quam diximus, quonammodo stare illud Tranquilli dictū poterit in Cæsare: In Gallia fana templaq́; deûm donis referta expilauit, Vrbes diruit sæpius ob prædā q̄ ob delictū: unde factum, ut auro abūdaret, ternisq́; millibus nummûm in libras promercale in Italia prouincijsq́; diuenderet. Multis iam testimonijs docuimus absoluta nūmi appellatiōe sestertium nūmum intelligi, sestertiumq́; quartā tantū partē denarij fuisse: quare etiā drachmæ, cum denarius drachmali pondere fuerit. Porrò etiā ratione & experimēto .i. libra docēte didicimus binos denarios aureis singulis repēdi: & cētenos in librā (quæ duodenarū unciarū est et semunciæ) signari solitos. Cui consequens est, ut in libras singulas quadringentos nummos adnumerare debeamus. Qua ratione tria nummûm millia septem libras et selibrā conficiunt. Ita apud Tranquillum auri ad argētum analogia dimidio minor est, q̄ esse ex Plinij lectione collegerim: & quarta parte minor, q̄ Pollux esse dixerit. Itaq; quicquid hactenus astruximus, corruat in sese necesse est. Age nonne Plinius quodā loco libri tricesimitertij ita inquit: Miscuit denario triumuir Antonius ferrū, miscuit æri falsæ monetæ. Alij è pondere subtrahunt, cum sit iustum* LXXXIIII. *è libris signari. Quo in loco notādum, quòd idem autor inquit, legem latam à Mario Gratidiano, ut ludus .i. schola Romæ institueretur probādi numismatis, ut ægre fallere possent adulteratores nūmi. Igitur*

Auri ad argentum proportio.

Ludus probādi numismatis.

(in

(inquit Plinius) ars facta denarios probare: tam iucũda è lege plebe suti Mario Gratidiano uicatim totas statuas dicauerit: mirũq; in hac artiũ sola uitia discũtur, & falsum denarij spectatur exemplar, pluribusq; ueris denarijs adulterinus emitur: vbi tamẽ non iucũda è lege plebe, sed iucunda lege plebi lego: admonitus ab antiqs exẽplaribus. Alioqn absurda erit locutio. Sic supra: Nõ miscuit æri falsæ monetæ, sed miscẽtur æra. Verũ si hoc uerũ est, q̃d Plin. dixit, nos luculẽto errore lapsi sumus, uel Plutar. potius et Appian⁹ cæteriq;, qui cẽtenos denarios in libra statuũt, cũ Plin. eo minus sedecim statuerit: qui etiã libro sexto de publicano rubri maris loquẽs, qui ad Taprobanẽ tẽpestate delatus percõtãti regi enarrauit Romanos & Cæsarẽ: Rex aũt, inquit, mirũ in modũ inter audita iustitiã Romanã suspexit: quòd pares põdere denarij essent in captiua pecunia, cum diuersæ imagines indicarẽt à pluribus factos: & hoc maxime solicitatus, ad amicitiã legatos misit. Hoc dictũ Plinij pugnare uidetur cũ eo, quod Plinius libro XXXIII. dixit de imminutione ponderis. Sed hoc Claudij tempore cõtigisse à Plinio dicitur: et de denario dictũ est, non de nummo aureo. Quare prius ad illud Tranquilli respõdeo: & olim id potuisse & hodie fieri posse, ut libra auri nõ pluris q̃ septẽ libris & semisse argenti uæneat: fac ut aurũ obryzum decuplex q̃ argentũ fuerit purũ, id quod Pollux inquit, potuit Cæsar aurũ ex donarijs tẽplorum & priuatis expilationibus congestum ita conflandum temperandumq; curasse, immo ut non hoc affectauerit Cæsar, potuit aurum ex omnibus notis conflatum simul & colliquefactum in eam indicaturam redijsse, quæ uno quadrante à primaria distat. Id hodie nostri duodeuicenarium uocant. Vasa enim raro ex auro tenuissimo et mollissimo fiunt: ideo quòd illud aurum usuram non fert atq; attrectationem sine magno intertrimento. Quare aurũ uasculariũ et usuale: ferè uicenariũ aurifices esse dicũt: q̃q̃ & deterius multo reperitur cõsulto etiã tẽperatũ nõ mõ fortuitũ. Plerũq, tamẽ Parisijs celatores et inclusores ĩ sigillis et catellis spirisq; et mũdo muliebri duoetuicena

Plinij locus.

Aurũ duodeuicenarium.

Aurum uicenarium.

Aurum duo-

etuicenariū. Aurū undeuicenariū.

rio utuntur, quod duodecima parte à puriſſimo diſtat. Eſt etiam in uſu undeuicenarium, quod coticularium uulgo uocant. Qui aūt ſplēdidiora geſtamina habere uolunt auro numiſmatico utuntur, quo aurei noſtri percuſſi ſunt: quorū legitima & iuſta nota uno tantum ceratio indicaturæ deficiunt. Nō pridē aurifices in aureolis geſtāminibus ſolo undeuicenario utebantur: quod coticulariū ideo uocatur, quòd infra eam notā aurū celare lege municipali uetitum eſt. Superiores aūt notæ nunc paſſim in officinarū uſu ſunt uſq; ad numiſmaticam. Extant hodie nūmi in Germania ſignati ex auro dodrantali, id eſt duodeuicenario: in quo quarta pars æris uel argēti mixta eſt: uiſuntur etiam hodie Philippei & Gulielmei Hollādini ex auro ferè ſeptunciali, id eſt cui ſeſquiquadrās æris mixtus eſt, quos quindecim ceratijs temperatos appellāt. Aurū primariū æſtimatione, quā nunc ſequimur, ualet in uncias ſenis denis libris et octonis ſolidis & ſemiſſe: qua ratione ceratiū XIII. ſolidis & octo denariolis ualet. Eſto igitur (uerbi gratia) proportio auri ad argentum, quæ eſt duodecim ad unum: hac ratione libra auri Romana duntaxat ſummæ notæ quaternis millibus & octogenis nūmis uænalis eſſe debuit, & auri uicenarij quaternis millibus, & duodeuicenarij ternis millibus & ſexcenis. Eadēq; ratio eſt in cæteris tēperaturis, accedēte decedenteq; ſemper auri portione pro eo, quantum eſt æris, quod in auro remanſit. Fieri igitur potuit, ut Cæſar aurum promercale tribus nūmûm millibus in libras habuerit, tū ob auri abundantiā, tum ob craſſitudinē, etiā ut maiorē decupla proportionem auri ad argentū ſtatuas. Chryſurgorū tamen placita auri appellatione non dignātur, quod infra dodrantem deſcendit. Fortaſſe etiā ternis millibus pro quaternis apud Suetoniū legitur, mihi enim antiquū uidere non cōtigit: ſed eo ſuſpectos numeros habeo, quòd in Tyberio ita legitur: Corinthiorū autem uaſorum prætia in immēſum excreuiſſe, treſq; mullos XXX. millibus nummûm uæniſſe grauiter conqueſtus eſt. Si enim hoc uerū eſſet, quonāmodo aut Plinius hoc tacuiſſet, qui prodigum appellat Aſinium Celerem

rem

rem/quod mullũ unũ Claudio principe octo millibus nũmũm eme rit? Aut Iuuenalis/qui sex millibus emptũ mullũ satyrice exclamauit? Præterea quis credat tres pisces decẽ auri libris emptos? (Tanti enim empti sunt/si aurum tribus millibus uænijt:) & pisces eos/ qui Plinio autore binas libras põderis raro admodum exuperãt. /*Restat nunc ille scrupulus uel scopulus potius de denariorũ numero in libra testimonio Plinij, contraquã toto hoc opere censuimus: quem si eximere uel amoliri quoquo modo possim, rursus ille alter existet de millenis sestertijs/quæ libro tertio de institutione iuris à Iustiniano principe pro uno aureo accipiuntur, ut antea diximus. Equidem tot difficultatibus offensus hãc nostrã cõmentationẽ subinde interpellãtibus, marinũ illum deũ Protei nomine à poëtis decantatũ, retẽtare mihi uisus sum. Protei aũt nomine uetustatẽ esse à priscis adumbratã in præsentia interpretabor. Etenim senex ille fingitur, ad id etiã nomine accõmodato. Is/cũ oĩa nouerit, quæ sint, quæ fuerint, quæ mox uentura trahãtur, siquãdo è specu emergẽs & in littore apricans de rerum ueritate cõsulitur, omnia transformat sese in miracula rerũ: nec prius in sese redire dicitur, q̃ omni ope omnibusq; (ut aiunt) ungulis correptus, manibus uinclisq; tenetur. Nam sine ui nõ ulla præcepta dabit: neq; illũ orãdo flectes: uim duram ac uincula capto inijcias necesse est, si ueritatis documentum ab eo elicere uelis.* Hunc Proteum non modo ego nunc captare, *sed etiã uincire iã uideor, necdũ tamẽ satis arctis nexibus retinere. Siquidem ueritatem rerum nunc in uasto quodam sinu uetustatis abstrusam, nunc in mendis exemplarium uelut in alto quodam gurgite obscuritatis obrutam in lucẽ ac solem elicere conor, haud intempestiue/ut arbitror: quippe eo demum tempore/quo lingua* Romana *maiorum æqualiumq; nostrorum diligentia prope modum reddita sibi creditur: ut/si hæc ætas paucarum adhuc rerum caliginem dispulerit, prisca omnino lux oborta nobis existimari possit.* V*eritatem igitur adhuc attigisse magis, atque etiam nunc palpare, quàm in potestate habere ipse mihi uideor: idq; adeo*

Proteus.

eo magis, quod numerosa quædã cohors antiquorũ scriptorũ enarratrix ex aduerso stare mihi uidetur, & Proteũ ipsum altrinsecus retẽtare. Proinde instaurato cõmentãdi impetu rursus eodẽ incũbendum: quandoquidẽ forte (ut spero) fortuna ex alterius operis diuerticulo, quod in manibus erat, in parergon huiuscemodi transuersum me rapuit impetus animi fortasse incõsultus. Verũ multitudine rerũ obuiam sese ingerẽte lõgissime digressus, institutum cursumq́ue magnopere urgebã, nõ modo differre, (ut sperauerã) sed etiã destituere atq; obliuisci coactus sum. Excreuit enim opus, quadruplo iam amplius q̃ pro destinatis modulis. In quo iam ipse in altũ iterũ iterũq; raptus sum, haud sine quadã utiq; culpa: ut qui expassis uelis peruicaciæ in altũ magis ac magis, quo res cunq; tulisset, q̃ in littus quoddã certũ meditatus uela facerẽ. Quare ultro citroq; iactatus emansisse tandẽ me sensi, cũ cœlũ undiq; et undiq; põtus esset: uidelicet in eo culpa fuit, quod inexplorata improuisá que rei absoluẽdæ difficultate strenue magis q̃ cõsiderate has mihi uices depoposci. Cum enim hoc opus (ut ita loquar) menses abhinc circiter decem locaretur, digito præcupide sublato me obstrinxi. Itaq;, cũ renũtiare eam redẽptionem nequeã, & prædes annotationes meas, & omnẽ industriã meam atq; etiã existimationem dederim, & identidem appeller ab ijs, ad quos res emanauit, quasi iam dies & cesserit & uenerit, omnino uetustati ipsi ut uenerãdæ quidem, sic maligne ueritatẽ promenti, nec mihi unquam ueritatis dispendio sacrosanctæ, manus inijcienda nobis est. Quam enim interdum ueritatem ipsa ad manum etiam aspiciẽdam porrexit, rursus in tenebras ac caliginẽ condit: & cum rẽ profligatam speramus et ad lucem nos peruenisse, tum uariæ illudunt species: adeo nunc in summa manu imponenda operisq́, ardui colophone labor propè oĩs effusus. Atqui certũ est nobis, nihil eorũ, quæ dicta sunt antea, inter limire, cũ satis animaduersa sint, & cõprobata. Quid igitur? Proteo uim adhibere, cum flecti oratione nõ poterit: & planè affirmare corrupta esse exemplaria, aut, siquid eo facinorosius erit atq; confiden-

fidentius, cuius tamen inuidiam laudatis autoribus summis amoliri à me possim, litiq; oppositis. Neq; enim cum hoc cōmiserimus, nostrum id exēplum erit: & magnos in hoc uiros crimineq; maiores imitabimur. Iamprimum ad Iustiniani dictum satis iam responsum est: Cētenarij etiam olim dicti sunt non qui centum sestertia possidebāt, sed qui centum millibus æris censi erant, ut ex Liuio appa ret in classium descriptione, & ex Plinio libro tricesimotertio his uerbis: Maximus census CX. millia assiū fuit illo rege, & ideo hæc prima classis. Quod si lex Papia post nūmum argēteum signatū lata sit, centenarij etiam dici potuerunt, qui sestertia centum in cē su habebant, quomodo ducenarij iudices dicti sunt equites Romani, qui dimidiatū censum equestrem habebant, de quibus Tranquillus in Augusto: Ad tres (inquit) iudicum decurias quartā addidit, quæ ducenariorum uocaretur, iudicarentq; de leuioribus summis: ij autem ius annulorum non habebant, autore Plinio his uerbis: Diuo Augusto decurias ordinante maior pars iudicum in ferreo annulo fuit: ijq; non equites sed iudices uocabātur. Vt autem pro mille sestertijs unus aureus haberetur, nulla autoritate antiqua defendi potest. Etenim docuimus supra aureum unum pro cētum sestertijs cessisse Galbæ tēpore: qua ratione quinq; millia sestertiûm in auri libra fuerūt, et auri ad argētū proportio ea fuit, quæ est duodecim & semissis ad unum. Restat locus ille Plinij de quatuor & octoginta denarijs. Et alter libro tricesimoquinto longe nos retro agens, quo in loco sic legitur: Timomachus Byzātinus Cæsaris dictatoris ætate Aiacem ei pinxit & Medeam, ab eo in veneris genitricis æde positas, octoginta talentis uænundatas. Talentū aūt Atticum ut ait Varro, XVI. sestertijs taxatur: nos talentū Atticū sexcētis coronatis taxauimus, & singula sestertia quinis et uicenis. Qua ratione fit ut talentum quatuor & uiginti sestertia ualeat, quod Plinius sedecim ualuisse dicit. Ita fit ut aut in his uadis hære re necesse sit atque consenescere, aut aliquid non uulgare, nec me diocre cōminisci, quādoquidem certū est retro actu non defungi.

Centenarij.

Ducenarij iudices.

Quod ad prius igitur illud pertinet: Alij è pōdere subtrahūt, cum sit iustū LXXXIIII. è libris signari: Hoc affirmare non dubitauerim, q Hermolaus in glossematis suis suspicatus est, eo loco, ubi talenti meminit, Pliniū nō LXXXIIII. sed LXXXVI. scriptū reliqsse. Ita enim fateri scriptorū autoritas cogit: cui ut astipulatur id, q apud Priscianū legitur, librā duodenarū unciarū sex et nonaginta drachmas habere, ita Plinianæ lectioni refragatur, in libra eadē Romana denarios duos & LXX. fuisse, id enim ibidē legitur. Alioquin piaculi instar esse nō putē Plinio in hoc non assentiri, qui de re nummaria & auri argentiq; temperatura parum accurate scripsit, nec pro ea quanta eius esse solet cæteris in rebus tradendis diligentia. Quod non magnopere mirandum est: quotus enim quisq; hodie eorum, qui literas didicerunt, disertus in ea re inuenitur? ut uel numerum nummorum in libram nostram statuere certò possit, nedum rationem indicaturæ tenere? Nihil tamē de Plinio, id est de ingenio rerum omniū capaci, temere affirmare uelim, nisi aut eum non semper idem de eodem dixisse, aut (quod uerius est) corruptū eius permultis in locis librum esse. Iam primum libro XXI. Drachma, inquit, Attica (ferè enim Attica obseruatione medici utuntur) denarij argentei habet pondus: eademq; sex obolos pondere efficit. Nos aūt supra docuimus in scrupulo binos esse obolos, & in drachma terna scrupula, quod cū Plinij dicto congruit. Docuimus ex Plutarcho idem esse denariū & drachmam. Si Plutarchi testimonium nō satis est, audiamus Strabonem, qui libro quinto Geographiæ circa finē sic inquit: Casilinū oppidū situm est ad flumen Vulturnū. In eo Prænestini uiri quingenti et quadraginta cum Annibale tunc florente usqueadeo restitere, ut urgente fame medimnus frumenti ducentis drachmis uæniret, eo euentu, ut uenditor fame mortuus sit, emptor incolumis euaserit: ὥς θ᾽ ὑπὸ λιμοῦ διακοσίων δραχμῶν πραθέντος μεδίμνου, ὁ μὲν πωλήσας ἀπέθανεν, ἐσώθη δ᾽ ὁ πριάμενος. Valerius de hoc loquens libro VII. non medimnū sed murem fuisse dicit his uerbis:

uerbis: In illa obsidione & fide cum trecenti Prænestini permanerent, euenit ut quidam murem captum ducentis potius denarijs uendere, q̃ ipse leniendæ famis gratia consumere mallet. Sed credo deorum prouidentia effectum, ut & uenditori & emptori (quẽ uterq; merebatur) exitũ attribuerint. Valerius denarios latine dixit, quod Strabo græce drachmas. Plinius libro VIII. nũmos ducentos dixit non denarios. *Væniisse murẽ ducentis nũmis Casilinũ obsidente Annibale, eumq́ (qui uẽdiderat) fame interijsse, emptorẽ uixisse, annales tradũt.* Vsqueadeo uel uaria antiqui de re eadem tradiderunt, uel nũmis apud Pliniũ pro denarijs legitur. Rursus Plinius eodem in loco libri XXI. *Mna (quam nostri minam uocãt) pendet drachmas Atticas centũ.* Idẽ libro XII. de thure loquens: *Micas cõcussu elisas mannã uocamus: etiã tamen inueniuntur gut tæ (quæ tertiã partem minæ, hoc est XXXIX. denariorũ pondus æquent.* In uetusto exemplari non XXXIX. sed XXIX. id est un de triginta legitur: in duob' alijs manu scriptis XXVIII. legitur. Si XXXIX. probamus (ut omnia impressa habent exemplaria) mina centũ & decem & septem denarios habet: si XXIX. septẽ & octoginta: si XXVIII. quatuor & octoginta: & conuenit cum dicto Plinij libro XXXIII. nisi quòd illic de libra dicitur, hic de mina: id quod si admittamus, Plinius secum ipse pugnabit. Ad illud alterum de talento Attico (quod ex Varronis autoritate à Plinio sedecim sestertijs taxatur, id est quadraginta libris, dico in antiquis omnibus codicibus non XVI. sestertijs legi, sed sedecim alijs: quod quomodo restituendum sit, nescio. Sed q̃ dubia sit fides numemerorum summarumq; in Plinio & pecuniæ uocabulorũ, multis iã exemplis docuimus: quibus tamen & unum aut alterum addemus ex eodem XXXV. libro: quo enim in loco de parethonio loquitur, sic habent impressi codices: *Pretium optimo in põdo sex librarum,* ubi manu scripti habent: *Pretium optimo in pondo C.XI. denarij.* Vnus uetustissimus sic: *In põdo C.XI. & denarij* uerbum additũ erat lectoris manu: & C. loco deletili scriptum. Et paulo inferi-

Locus Pli.

Pliniani numeri corruptissimi.

plinij ... [handwritten marginal notes, illegible]

us de usta in impressis libris: Optima nunc Asiatica habetur, pretium eius in libras æris quini: in manu aūt scriptis: Pretiū eius in libras XVI. denarij. Et paulo superius de L. Nūmio: Nam cū in præda uendenda rex Attalus sex millibus sestertiûm emisset Aristidis tabulam Liberum patrē continentē, pretium miratus, suspicatus aliquid in ea uirtutis, quod ipse nesciret, reuocauit tabulā, Attalo multum querente. In reliquis non sex millibus sester. sed sedecim libris legitur, pro sedecim talentis, ut arbitror. Græci enim sestertij uocabulū non nouerunt: et alioquin sex millia sestertiûm nō erat pretium, quod Nummius Corintho expugnata miraretur, & ob id addictā tabulā reuocaret. Strabo lib. VIII. de Corinthi euersiōe loquēs, hāc tabulā Romæ se uidisse affirmat ī æde Cereris cōsecratā, opus omnino speciosum, propter quod etiā emanauit prouerbium apud Græcos, οὐδὲν πρὸς τὸν Διόνυσον, id est, nihil ad Liberum patrē, hoc est, nihil hoc præ Aristidis Libero patre: Quod prouerbiū usurpari solet, quoties res impares cōponūtur. Talentū aūt Atticū nēo minus dixit esse LX. minis centenarū drachmarū, ut supra docuimus. Suidas omnino LX. minarū esse affirmat, & minas centenarias esse. Quare apud Pliniū sic fortasse legendū est: Talentū autem Atticum, ut ait Varro, denariorum VI. millibus taxatur: antiqui enim denarium X. nota significabāt, ut supra dictum est à nobis: quod, cum VI. iūctum pro XVI. exauditū est, & millibus pro sestertijs: quorum uerborū eadem sæpe significatio est, ut præcedētibus apparet. Hæc etsi abunde sufficiunt cum ijs, quæ antea tot autoritatibus autorum comprobata sunt, hæsitatiunculā tamen manere scrupulosis mentibus nolo, Protogenis'q; pictoris exemplo tabulas identidem respectans, tollere manum nequeo: urgeo memet ipse, scriptorum'q; meorum calumniator fio, nec mihi satisfacio, nisi omnia tam clara quàm lucem reddo. Itaque, ut semel hanc disputationem finiam, recitanda sunt ea testimonia, quæ controuersiam quamlibet ambiguam decernere ita possint, ut ultra referri quæstio nequeat. Iam primum (ut mittam, quod apud Priscia

Οὐδὲν πρὸς τὸν Διόνυσον.

Priscianum legitur, Senecam ad Nouatum scribentem, talentum paruum Atticum dixisse quatuor & uiginti sestertiorum fuisse, quæ sexaginta libras ualent.) Plutarchus in Fabio: *Progressus, inquit, dictator ad plebem uouit dijs omnia eius anni caprarum, ouium, suum, atque boum fœta, quæ Italiæ montes planitiesq; ac flumina prataq; ea in regione educarent, se mactaturum fore, & trecentos trigintatria sestertia totidem'que denarios pro Megalesiacis spectaculis faciendis in impensam se collaturum, tertiamq; partem additurum. Hoc caput est octo myriades, & tria millia quingentæ octoginta tres drachmæ, & oboli duo. Hæc uerba* Plutarchi prius quàm exemplar Græcum legissem, quum calculo prosequerer, nec numerus responderet ad rationem quam hactenus tenendam affirmaui, errore id factum Interpretis intellexi, qui quod transtulit non percepit, id quod facile calculo explanabitur. Trecenta sestertia septingentas ac quinquaginta libras ualent: & trigintatria sestertia, octoginta duas libras & selibram, quum in singula sestertia dipondium & semissem intelligamus, fiunt hæc in summa octingenta triginta duo põdo et selibra. Si igitur in singula pondo centenas drachmas numeres ideo'que eum numerum centenario multiplices, facile drachmas octoginta tria millia & ducentas in summa inuenies, & præterea pro selibra quinquaginta: huic summæ si pro trecentis triginta tribus denarijs totidem drachmas adieceris, fient in assem octoginta tria millia quingentæ octoginta tres drachmæ. Huic iterum summæ si tertiam partem addideris nescio quid summæ habiturus sis: non enim id conuenit ut tertiam partem addas huius ingentis summæ, cum duo oboli tantum restent ex summa à Plutarcho posita. Si autem trientem adieceris, id est duos obolos (denarius enim senis obolis constat) summa ad amussim quadrabit. Interpres Plutarchi tritemorion, id est trientem pro trito morio, id est tertia parte, errore ductus accepit. Triẽtẽ enim Plutarchus pro triente denarij intelligi uoluit, non pro tertia parte summæ:

Plutarchi locus.

ὡς δὲ

θεὰς δὲ μουσικὰς καὶ θυμελικὰς ἄξειν ἀπὸ συστερσίων διάκοντα δίων, καὶ δηναρίων διακοσίων διάκοντα δίων, ἔτι διτημορίου προσθέντος. Hoc ex Liuio probari potest libro secundo de bello Punico: qui de Fabiano uoto loquens (in quo omnia ternario numero nuncupata sunt) ita post alia uerba subdit: Eiusdẽ rei causa ludi magni uoti, æris CCCXXXIII. millibus triente: præterea bubus trecẽtis: nisi tamen error est apud Liuiũ. Plutarchus alium autorẽ secutus est. Liuius enim pro CCC. millibus nummûm, id est totidem sestertijs, millia æris dicit, et de denarijs tacuit. Trientẽ aũt tertiã partẽ assis intellexit, qui genus nũmi fuit, ut postea uidebitur: satis tamẽ patet ex uerbis Plutarchi denariũ & drachmã pro eodẽ accipi, & centenos fuisse in libris. Suspicari quis posset apud Liuiũ locũ esse mutilatũ post uerbũ millibus, itaq; restituẽdũ: CCCXXXIII. mil. trecẽtis triginta tribus assibus triente. Idẽ Liuius libro octauo de bello Macedonico, de L. Scipione loquẽs, qui post triumphũ Asiati cum accusantibus tribunis peculatus damnatus esse dicitur ob suppressam manubiarũ partẽ: De Scipione (inquit ille) iudiciũ factũ, quo cõmodior pax Antiocho daretur, Scipionẽ sex millia pondo auri, quadringenta octoginta argẽti plus accepisse q̃ in ærariũ rettulerat. Et paulo inferius de summa dãnationis loquẽs: In L. Scipione malim equidẽ librarij mẽdum q̃ mendaciũ scriptoris esse in summa auri atq; argenti: similius enim ueri est argẽti q̃ auri maius põdus fuisse, & potius quadragies, quàm ducẽties quadragies litem æstimatam, eo magis, quòd tãtæ summæ rationẽ etiam ab ipso requisitam Publio Scipione in senatu tradunt, librumq; rationis eius cum L. fratrẽ afferre iussisset, inspectãte senatu suis ipsum manibus concerpsisse, indignatũ quòd, cum bis millies in ærarium rettulisset, quadragies ab se ratio posceretur. Hactenus Liuius. Sex millia pondo auri æstimatione à nobis instituta sexcenta septuaginta quinq; millia solatorũ ualent, cũ in singula pondo centũ & duodecim aureos & semissem numerus, id est nouenos in uncias & quadringenta octoginta argẽti pondo, quatuor millia octingẽtos coronatos

natos. Porrò si aureos solatos ad coronatos redigere uolum⁹, in singulos solatos deducere solidũ & semissem oportebit, sic enim singulas auri libras centum & duodecim solatis & semisse taxauimus: ut solati singuli triginta sex solidis et semisse ualerẽt: quare ex sexcentis septuagintaquinq; millibus decies centena & XII. millia quingẽti solidi decedant necesse est, quæ summa ad quinquaginta millia & sexcẽtos uigintiquinq; francicos cõtracta, circiter unde triginta millia aureorũ coronatorũ ualet. Nihil enim refert exacte hoc colligere. Fit summa septingẽta & octo millia octingenti aurei, tanti æstimamus peculatũ L. Scipioni obiectũ, & tamen lis ei æstimata fuit ducẽties quadragies sestertiûm, quod nos æstimare solemus sexcẽta millia coronatorũ: ita centũ & octo millia octingẽti exuberant in priore summa, si tanti dãnatus est quãta fuit petitio. Sed si decuplex tantũ fuit auri ad argentũ proportio, ut Pollux ei credere nunc uelimus, sexta ferè pars hinc decedere debet. Ego enim hoc aurũ ita æstimaui, ut auri libra paulominus duodecim libris argẽti ualuerit: Hæc sexta pars centũ decem & octo millia & paulo aliquid amplius efficit. Ad amussim aũt quadrare numerus non potest propter auri ad argẽtum analogiã hodiernã, quæ paulo minor est duodenaria, ut antea docuimus, & ego ita nũc deduxi, quasi planè duodecuplex esset. Non dubito aũt tanti Scipioni litem æstimatã esse, quãtum iudicatũ fuit eũ auri atq; argẽti interuertisse, id est in lite æstimãda nihil rei remissum esse, sed iudices decuplicem æstimationẽ secutos, quæ communis erat præsertim in auro nõ planè obryzo. Hæc ratio, etsi odiosa est propter supputãdi tædium, eò tamen pertinet, ut intelligatur ducẽties & quadragies sestertiûm ingẽtem pecuniã fuisse, nec absurdã me rationẽ iniuisse, in auri atq; argẽti æstimatione facieda. Nunc uero compendiariam rationẽ ineamus. Cẽties sestertiûm significat centies centena millia nũmûm, id est centies ducenas & quinquagenas libras, quæ sunt quinq; & uiginti millia põdo argenti. Sic ducẽties & quadragies sestertiûm sexaginta millia argẽti pondo ualet. Huius decima pars

Animaduertẽdus locus.

pars est sex millia, & illa est proportio auri ad argẽtum ex Pollu ce. Quare ad nũmum ratio quadrabit, ut ducẽties & quadragies sestertiũm, & sexaginta millia põdo argenti, uel auri sex millia, sexcẽtis millibus aureorũ nostrorũ æstimari debeãt: id tantũ excur ret/quod pro quadringẽtis octoginta libris argenti taxauimus, id est quatuor millia et octingenti aurei. Intelligere aũt debemus, uel argenti in lite æstimãda nullã habitã esse rationẽ/præut erat auri summa, uel annaliũ scriptores eam summã prætermisisse, quæ extra rotundũ numerũ excurrebat. Parum enim expeditũ erat sic lo qui, ut dicerent ducẽties & quadragies semel & aliquot præterea sestertijs litẽ ei æstimatã. Hoc aũt ex eodem libro Liuij cõfirmare potest, qui de cõditionibus pacis Aetolis datæ ita inquit: De pecuniæ summa/quã penderẽt/pẽsionibusq́; eius, nihil de eo/quod cũ consule cõuenerat/mutatũ: pro argẽto si aurũ dare mallent, dare cõuenit, dum pro argẽteis decem, aureus unus ualeret. Et intellige de nũmis Asiaticis nõ Romanis, quia aurei Romani duplici pondere argẽtei erãt, ut antea dictũ est, utpote didrachmi. Hæc ratio etsi pulchre quadrare mihi uisa est, sola tamẽ nequit ita hoĩm arbitriũ astringere, ut non libere negare possint/nos ad ueritatis ipsius (ut ita dicã) cubile peruenisse, etiã si multa eius uestigia luculẽta atq; expressa deprehẽdimus. Vlteriore igitur indagine lectorẽ eõ per ducemus, ubi uel ab inuito cõfessio exprimatur se iam ueritatẽ non modo uidere sed etiã palpare. Primus locus est apud Demosth. in oratione/quæ κατὰ ἀφόβου inscribitur, in qua orator enumerans fraudes tutorũ suorum/et ostendere uolens tribus propemodum ta lentis uno nomine se ab eis circũscriptum ita inquit: σκέψασθε τοίνυν ὅσον ἀργύριον οὗτοι πρὸς τοὺς κλινοποιοὺς κλέπτουσι. τετταράκοντα μὲν μνᾶς αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον. δέκα δὲ ἐτῶν τὸ ἔργον αὐτῶν δύο τάλαντα. δώδεκα μνᾶς ἑκάστου τοῦ ἐνιαυτοῦ τὴν πρόσοδον ἂν τῶν ἐλάμβανον. *Considerate igitur/quantam isti pecuniam ex lectarijs fabris interuertunt. Primum pro sorte quadraginta minas pono; deinde pro quæstu decennij eorum opificij duo talenta:*

siqui-

siquidem duodenas minas quotannis accipiebant eius mercedis nomine quam serui meruerunt. His uerbis apparet decies duodenas minas duo talenta ualere. Qua ratione sexaginta minæ centenariæ talentum Atticum faciunt. Eodem pertinet locus à nobis in primo libro citatus, cum de usuris cētesimis loqueretur. His enim exēplis & alijs permultis eiusdem orationis, quæ citare nunc longum esset, planum fit, quicquid aliqui scripserint de mina Attica: minā tamen Atticam semper centenariam intelligi, & huiusmodi minas sexaginta talentum efficere. Demosthenes enim non modo Athenis & ad Athenienses orationem illam habuit, sed etiam atticissime locutus est, ut alibi in eadē. ὅσις δὲ ἐκ τεττάρων ταλάντων καὶ τρισχιλίων, τοῖς μὲν τρία τάλαντα καὶ δισχιλίας προῖκα δέδωκε, τῷ δ' ἑβδομήκοντα μνᾶς καρποῦσθαι, φανερὸν δή που πᾶσιν ὅτι οὐκ ἀπὸ μικρᾶς οὐσίας, ἀλλὰ πλέον ἢ διπλασίας, ἧς ἐμοὶ κατέλιπε, ταῦτα ἀφεῖλεν. *Verba Demosthenis argumentantis ex uerbis testamenti patris sui, quæ uerba sic uerti latine possunt: Qui enim ex quatuor talentis & tribus millibus, his quidem tria talenta & bis millena doti dedit, illi uero septuaginta minarum usumfructum reliquit: nimirum hunc clarum est apud omnes non à tenuibus fortunis ea legata decerpsisse, sed à summa altero tanto maiore, atque eo etiam pleniore, quam mihi reliquerat. Quam autem summam his uerbis orator intellexerit, ex narratione eius orationis apparet his uerbis:* θυριππίδῃ μὲν ἔδωκεν ἐκ τῶν ἐμῶν ἑβδομήκοντα μνᾶς καρπώσασθαι τοσοῦτον χρόνον ἕως ἂν ἐγὼ ἀνὴρ εἶναι δοκιμασθείην, Δημοφῶντι δὲ τὴν ἐμὴν ἀδελφὴν, καὶ δύο τάλαντα εὐθὺς ἔδωκεν ἔχειν. αὐτῷ δὲ τούτῳ τὴν μητέρα καὶ προῖκα ὀγδοήκοντα μνᾶς. *Therippidæ quidem usumfructum ex bonis meis septuaginta minarum dedit, quoad ego inter uiros censerer, id est quoad tutelæ meæ factus essem. Demophontem autē uoluit apud se sororem meam habere cum duobus talentis. Huic autē ipsi quicum ago, matrē meam uxorē ducendam cum dote octoginta minarum reliquit. Hactenus Demosthenes. Ex cuius uerbis intelligimus*

mus duo talenta octoginta minas & septuaginta, id est centũ & quinquaginta minas, tantũ ualere quantũ quatuor talenta & ter millenas: ubi subintelligendũ drachmas, ut ex græco apparet, propter quod millenas pro mille transtuli. Sic sit ut talentũ sexaginta sit minarũ, & mina centũ drachmarũ : minã enim Atticã ad cẽtum drachmas auxisse Solonẽ Plutarch⁹ in eius uita tradidit: utq; ubi Græci millia dicunt ex sua persona, drachmarũ semper intelligere debeamus. Quod eò pertinet quod legitur apud Plutarchum in Pompeio *de uectigalibus* Romani *imperij, & in* Antonio *de decies sestertio: ubi* Interpretes *male sestertios intellexerũt, ut supra adnotauimus. Quàm multus aũt* Demosthenes *in eo loquendi modo fuerit, licet ex eadẽ oratione perlecta intelligere, cuius loca uertere necesse nunc non habui. Alter est locus* Cicerõis, *ubi uelut cubile esse ipsius ueritatis quã quærimus existimaui : is est aũt in oratione pro* Rabyrio, *in qua oratione de* Gabinio *loquens, qui ob* Ptolemæi *reductionẽ in* Aegyptũ, *& peculatũ insignem in ea re admissum, decem millibus talentûm damnatus est, ita inquit:* Redeo igitur ad crimen & accusationẽ tuã. Quid uociferabâre decẽ millia talenta Gabinio esse promissa? huic uidelicet perblandus reperiundus fuit qui hominẽ ut tu uis auarissimũ exoraret : sestertiûm bis millies, sed quadringenties magnopere cõtemneret. *Ad intelligentiã horũ uerborũ hoc præfari habemus,* Gabiniũ *decẽ millibus talentûm damnatũ esse: nec prædes tantæ summæ dare, nec ex bonis eius auctiõe addictis eam summã seruari potuisse. Quare cum* Rabyrius Posthumus *eius criminis affinis uideretur, accusatus et ipse fuit, quasi impulsu eius* Gabinius Ptolemæũ *in regnum reduxisset, & quasi pars peculatus ad eũ peruenisset, ut quod eius pecuniæ à* Gabinio *seruari nõ potuerat, à* Rabyrio *dãnato exigeretur.* Hunc igitur Cicero *patrocinio suo defendit, cuius oratio & corrupta & mutilata lectitatur, nec eam in uetusto libro orationũ* Ciceronis *repperi.* Ea *aũt uerba sic legenda censeo:* Quid uociferabâre decẽ millia talentûm Gabinio esse promissa? huic uidelicet perblandus

Locus Ciceronis.

blandus reperiendus fuit, qui hominem ut tu uis auarissimum exoraret, sestertiûm bis millies scilicet & quadringëties magnopere contemneret. Hoc sensu, pugnat secum accusatio tua: tu Gabinium auarissimũ hominem fuisse criminabâris, & ut regem reduceret, talẽtis decem millibus conductũ esse: nunc Rabyrij impulsu fecisse dicis ut regem deduceret, & ob id Rabyriũ in crimen uocas. Quo nammodo cõuenit hominẽ auarissimum (ut tu dicis) Gabiniũ polli citatione bis millies & quadringenties sestertiûm adduci ad facinus non potuisse, nisi & suasore Rabyrio impelleretur? Cæterum nos singula talẽta sexcentis coronatis aureis, & sexaginta libris cẽtenarijs æstimare instituimus, singulas autem libras denis aureis: sexagies enim deni aurei sexcenti in summa fiunt. Hac ratione cẽtum talẽta sexaginta millia aureorum ualent, id est centies sexcẽtos. Hæc summa decies multiplicata sexcẽta millia aureorũ efficit, tot enim coronatorũ millia mille talẽtûm ualet. Sic fit ut decẽ millia talentûm sexagies cẽtena millia aureorũ ualeant, hoc est decies sexcentena millia. Rursus æstimatione nostra quadringenties sestertiûm millies mille aureos nostros ualet, hoc est decies centena millia. Qua ratione bis millies & quadringẽties sexagies centena millia ualet: & ita ad nummum summa latina cum summa græca conuenit, & est ea quã græci apartilogiam uocãt. Lingua nostra uernacula latinæ linguæ imitatione rotundam rationem uocat. Apartilogia.

Horatius libro primo epistolarum:

> *Mille talenta rotũdentur totidem altera porro.*
> *Tertia succedant.—*

De Gabinio & Ptolemæo Plutarchus in Antonio sic inquit circa *principiũ:* μετὰ ταῦτα γαβίνιον ἐπὶ μυρίοις ταλάντοις πτολεμαίου πείθοντος εἰς ἄιγυπτον ἅμα συνεμβάλλειν αὐτῷ, *id est, Deinde cum Ptolemæus suadere cœpisset Gabinio, ut in Aegyptũ secum expeditionem susciperet, pacta mercede talẽtorum decẽ millium. Qui locus latine nõ est conuersus in exẽplaribus quæ uidi. Ex quibus uerbis liquet id quod dictum est de decem millibus talentorum.*

Nego igitur quenq̃ esse tam hæsitatorem, qui modo hæc uerba & supputationẽ intellexerit (quotus aũt quisq; etiã citra calculũ non intelliget?) ut de hoc, quod hactenus egimus, ultra addubitare possit, id est de sestertiũm & talentorũ, & reliquorũ uerborũ intellectu, & summarũ auri argentiq; æstimatione: nam de auri proportione ad argentũ nondũ planè statuo. Ita Proteus ille Logodædalus, id est uerborũ uarietate fallax, & diu exẽplariũ mẽdis ueluti formarũ desultoria uicissitudine ludificatus, in sese tandẽ rediit, peruicaci nostro proposito uictus ueritatis inuestigãdæ. Exoratum aũt unũquenq; lectorẽ uelim aut certe candidissimũ queq;, mihi ut uitio ne uertatur, quòd monumẽta antiqtatis hactenus sancta, atq; intacta temerare ausus sim, homo ut inter literatos nouus, nullisq; maiorũ imaginibus fretus atq; subnixus. A quo enim tandẽ literariũ stẽma ingeniiq; cõmendationẽ Francus homo duceret? tãetsi in hodierna literarũ claritate nihil obstat, quo minus in posterũ nonnulli ubiq; gẽtiũ, imagines sibi gẽtilitatesq; cõparẽt, à quibus posteritas fiduciam autoritatẽq; uẽdicet. Quos etsi ipsos ingenio & doctrina lõge me superaturos nõ dubito, magni tamen meriti instar erit unũ me ex iis esse, qui rei cõmendabilis exemplũ patriæ prodiderũt. Cedere aũt mihi in cõpensationem postulo, quòd immutata haud ita pridẽ quædã loca nũc sibi restituerim, ut paria fecisse iudicari possim cũ eo, quod magnorũ autorũ laudatione fretus atq; testimonio, cõmouere quædã nõ dubitaui trabali (ut aiunt) clauo fixa. Hæc & alia cõtra ius receptũ nõ sine exẽplo admissa, per Philologiæ numẽ multis hodie mortalibus uenerandũ ignosci ita mihi postulo, si etiã spõsione perfunctus corollariũ nõ unũ aut alterum, sed multiplex addidero. Gellius libro v. noctium Atticarũ. Equus Alexandri regis, & capite & nomine Bucephalus fuit. Emptum Chares scripsit talẽtis XIII. & regi Philippo donatũ, æris nostri summa est sestertia trecẽta & XII. Hactenus Gellius. Talẽta decem sex millia aureorũ ualent, & tria talenta mille & octingentos: fiũt septẽ millia octingẽti aurei. Cẽtũ sestertia duobus millibus &

Logodædalus Proteus.

Gellii locus.

& quingentis ualent ea ratione, qua in singula pondo denos aureos taxamus, sic trecenta sestertia septē millia & quingentos coronatos ualent, & XII. trecētos hoc est triginta libras argenti. Quare ad nūmum cōuenit inter utranq; summā. De hoc Plinius: Eidem Alexādro & equi magna raritas cōtigit. Bucephalū eum uocauerunt siue ab aspectu toruo, siue ab insigni taurini capitis armo impressi: sedecim talētis ferūt ex Philonici Pharsalij grege emptum etiam tū puero capto eius decore. Recte tamē apud Gelliū XIII. legi ex Plutarcho patet in Alexandrū, qui tredecim talētis à Philonico Thessalo emptū dicit, ut forte apud Pliniū XVI. pro XIII. legatur. Idē Gel. lib. III. Aristotelē quoq; traditū est libros paucu los Speusippi philosophi post mortē eius emisse talentis Atticis tribus, ea summa fit nūmi nostri duo & septuaginta millia. Hactenus Gel. Nos diximus talentū LX. librarū esse, qua ratione tria talēta centū, ac nonaginta libras ualēt, qui numerus ex duobus & septuaginta millibus cōsit, si in singula millia, bina pōdo et selibrā numeremus. Rursus tria talēta mille et octingētis aureis æstimatiōe nostra taxātur, et eadē summa cōficitur ex septuaginta duobus sestertijs, si sestertia singula quinq; et uiginti aureis æstimētur. Quare planū facimus et talēta nos et sestertia iusta æstimatiōe taxasse. Apud eundē Gelliū libro I. emendandū unū uerbū huic dicto cōtrariū, ubi de Laide scorto Corinthio loquitur: Ad hāc, inquit, Demosthenes clanculū adit, et, ut sui copiam faceret, petit: at Lais myrias drachmas id est decē drachmarū millia poscit: hoc facit nūmi nostratis denariûm decem millia. Tali petulantia mulieris, atq; pecuniæ magnitudine ictus expauidusq; Demosthenes auertitur, & discedens: ego, inquit, pœnitere tanti non emo. Sed græca ipsa, quæ fertur dixisse, lepidiora sunt: ὀυκ ὠνοῦμαι, inquit, μυρίων δραχμῶν μεταμέλειαν. id est, non emo centum sestertijs pœnitentiam. Ex his uerbis testimonium locupletissimum habemus autoris antiqui, qui Hadriani principis temporibus scripsit, drachmam & denarium eodem pondere fuisse, sed quod decem millia de-

Plinij loc.

Gellij locus.

nariorum cētum sestertijs ualuerint, falsum est, tantum enim quadraginta ualent, minis ergo pro sestertijs legendū est. Athenæus libro quarto dipnosophistarum: ὁ δὲ μέγας ἀλέξανδρος δειπνῶν ἑκάστοτε μετὰ τῶν φίλων ὡς ἱστορεῖ ἔφιππος ὁ ὀλύνθιος ἐν τῷ περὶ τῆς ἀλεξάνδρου καὶ ἡφαιστίωνος μεταλλατῆς, ἀνήλισκε τῆς ἡμέρας μνᾶς ἑκατὸν, δειπνούντων ἴσως ἑξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα φίλων. ὁ δὲ περσῶν βασιλεὺς ὥς φησι κτησίας καὶ δίνων ἐν τοῖς περσικοῖς, ἐδείπνει μετὰ ἀνδρῶν μυρίων πεντακισχιλίων, καὶ ἀνηλίσκετο εἰς τὸ δεῖπνον τάλαντα τετρακόσια. γίνεται δὲ ταῦτα ἰταλικοῦ νομίσματος ἐν μυριάσι διακοσίαις τεσσαράκοντα. αὗται δὲ εἰς μυρίους πεντακισχιλίους μεριζόμεναι, ἑκάστῳ ἀνδρὶ γίνονται ἀνὰ ἑκατὸν ἑξήκοντα ἰταλικοῦ νομίσματος. ὡς εἰς ἴσον καθίστασθαι τῷ τοῦ ἀλεξάνδρου ἀναλώματι, ἑκατὸν γὰρ μνᾶς ἀνήλισκεν ὡς ἔφιππος ἱστόρησεν. Magnus autem, inquit, Alexander cœnās semper & ubiq; cū amicis, ut Ephippus Olynthius in eo uolumine prodidit, quod de Alexandri obitu & Ephæstionis scripsit: centenas minas in dies expensas cœnæ ferebat, cum ad sexagenos, aut summū septuagenos ad cœnam adhiberet. At uero Persarū rex, ut autores sunt Ctesias et Dinon in historijs Persicis, ad cœnā suam quindecim hominū millia accipiebat, in easq; cœnas quadringena talenta expensabat. Fiunt hæc Italico numismate myriades ducentæ & quadraginta. Porrò hæ in quindecim millia hominum distributæ, fiunt in singulos centum & sexaginta Italici numismatis. Quare hic sumptus superiorem illum Alexandrinū æquat: quippe cum Alexāder centenas minas in dies expenderet. Hæc uerba Athenæi cum ad calculum reuocarē, sic rationē inibam. Ducētæ & quadraginta myriades, id est ducenties & quadragies dena millia, more Romano uicies quater centena millia dicūtur. Cum igitur cōpendio sermonis quater & uicies sestertiūm dici soleat ab antiquis, ut nos in superioribus docuimus, si nummos hic sestertios intelligamus, & ad aureos nostros redigamus, fient sexaginta millia coronatorū, id est duplex census senatorius. At quadringenta talenta more à nobis institu-

Cōuiuæ Alexādri et Persarū regū.

instituto æstimata fiunt ducenta & quadraginta millia coronatorum, cum centum talenta sexagenis millibus semper antea æstimauerim. Quare talentorum æstimatio quadruplex erit numismatis Italici, contra sententiam Athenæi, qui ignorare hoc non potuit, cum Romæ sub Hadriano scripserit, ut ex lectione eius intelligimus. Quod si, ut antea apud Plutarchũ fecimus, nõ sestertios nũmos sed denarios, id est drachmas intelligamus, ut mos græcorũ postulat, summa ad nũmum quadrabit. Sexaginta enim aureorũ millia quater multiplicata ducenta & quadraginta millia fient, & quater et uicies sestertiũm nonagies sexies sestertiũm fiet, cũ singuli denarij quaternos nũmos ualeãt. Græci enim uidẽtes denarios Romanos æquales esse suis drachmis, cũ myriadas dicerẽt, denariorũ intelligi uolebant, quandoquidẽ sic Attici numerabant: quos alij omnes secuti sunt scriptores. Hic locus colophonẽ (ut aiunt) disputationi nostræ demõstrationibusq; imponit. Age exigamus rem ad calculum. Ducẽtæ et quadraginta myriades drachmarũ uel denariorũ, id est uicies quater centena millia, ad minas cõtracta centenarias quatuor & uiginti millia fiunt, id est quadringẽties sexagenæ minæ, at eãdem summã quadringenta talẽta sexagenaria efficiunt: ita ratio cõuenit: alioquin si nũmos sestertios aliqs improbior Athenæum intellexisse dixerit, talentũ Atticũ quindecim necessario minarum erit, quod nemo unquã scripsit. Nunc pergamus porro, et quatuor & uiginti millia minarũ in quindecim millia conuiuarũ diuidamus, fiet in capita sesquimina & denæ drachmæ, utpote cũ quindecies millies sesquimina, uicena bina millia & quingenas efficiat: ita restãt mille & quingẽtæ minæ ex numero supradicto, quæ centena quinquagena millia denariorũ ualẽt, in quindecim partes diuidẽda propter quindecim cœnãtium millia. Atqui numerus hic partiens denarius est numerus, cum in cẽtum et quinquaginta millibus decies quindecim millia inueniãtur, & decies quinquies decẽ millia, ita fit ut in singula millia conuiuarũ dena millia denariorũ accedant, & in singula capita denarij deni: sic fiunt cẽteni, et sexa-

geni denarij in capita, id quod Athenæus dixit. Et totidē denarios nos sedecim aureis nostris æstimare instituimus: qui numer⁹ si per numerum conuiuarū multiplicetur, ut quindecies senadena millia uel sedecies quina dena millia multiplicemus, fient ducenta quadragena aureorum millia, quanti quadringena talenta æstimanda contēdimus. Porrò, cum Alexāder in sexaginta cōuiuas centenas *minas impēderet, id est dena denariorum millia, hac ratione in capita sesquiminā & sextantem minæ consumebat, hoc est centū & sexaginta sex denarios & bessem: quæ summa sex denarijs in capita excedit.* Quòd si in septuaginta cōuiuas rationē ineamus, in *capita singula minus erit sesquimina.* Ita obiter locum Athenæi ex*plicuimus, & extremā manum operi addidimus, quod ad hoc quidem pertinet.* Plutarchus in Antonio, de Curione & Antonio lo*quēs, sic inquit:* Ex quibus sumptibus grande æs alienū ei, maius, q̄ *pro ætate, conflatū est, ducētūm quinquaginta talētorū. Hæc summa ad numisma nostrū reducta æstimatione à me instituta, cētum et quinquaginta millia aureorū nostrorū efficit, cū talentū aureos sexcētos, & centū talēta centies sexcētos ualeant, hoc est sexaginta millia. Audiamus igitur nūc Ciceronē Philippica secūda, qui Antonium increpās cōtumeliosa oratione, ita inquit:* Tenes' ne me*moria prætextatū te decoxisse? Et paulo post:* Recordare tēpus il*lud, cū pater Curio mœrēs iacebat in lecto, filius se ad pedes meos prosternēs, lacrhymās te mihi cōmendabat: orabat ut te contra suū patrē, si sexagies sestertiūm peteret, defenderē.* Tantū enim pro te *intercessisse dicebat.* Hactenus Cicero. *De hac intercessione* Plu*tarchus ibidē meminit his uerbis:* Pro quibus CCL. *talētis cū inter cessisset* Curio, *pater id ægre ferēs, domo sua expulit* Antonium. *Cum decies sestertiūm à me, quinq; & uiginti millibus aureorum sæpe sit æstimatū, in prōptu est sexagies sestertiūm centū & quinquaginta millia ualere, et ita utrāq; summā ad nummum cōgruere apud* Ciceronē & Plutarchum. Idē Plutarchus in Antonio, Cal*phurniam Cæsaris uxorem tradit apud Antonium bonam partem*

pecu-

pecuniarum depoſuiſſe, quarum ſumma fuit ad quatuor millia ta lentorũ. At in uita Ciceronis idem autor ſcribit inimicitias inter Antonium & Octauiũ ortas ob pecuniam Cæſaris auunculi eius ab Antonio interuerſam: Ab eo enim repetebat (inqt) Cæſar iunior ducentas quinquaginta myriadas. Hoc latine dici debet ducenties quinquagies centena millia drachmarũ, hoc eſt millies centena millia nummûm, uel loquendi compendio, millies ſeſtertiûm, quod nos æſtimare ſolemus uicieſquinquies cẽtenis millibus aureorum coronatorũ. At mille talenta, ſexcentis millibus aureorũ à nobis taxata ſunt. Quo fit ut quatuor millia, quater & uicies cẽtenis millibus aureorũ ualeant. Quare ſummæ ambæ quadrabũt, ſi tantũ hoc animaduertamus Plutarchũ excurrentẽ numerũ talentorũ (qui ſunt ferè centũ & quinquaginta ſex) addere quatuor millibus neglexiſſe. Sed ne mirũ aut incredibile potius uideatur tãti cœnas Perſicas conſtare regibus potuiſſe, hic mihi in mentẽ uenit ut adderẽ id quod memoriæ proditũ eſt de uaſis et ſupellectile et inſtrumẽto (ut ita dicã) luxuriæ Perſicæ. Poſt uictũ igitur Dariũ apud Iſſum in Cilicia, cũ Alexander Darium fugientẽ ſecuturus Pãmenionẽ Damaſcum miſiſſet, ubi ueluti ſedem eius belli Darius eſſe ſtatuerat, comportatis illuc pecunijs omniq́; ſplendore inſtrumenti uiatorij tam regij q̃ procerum: Damaſco iam in poteſtatẽ re dacta, Parmenio ad regem Alexandrum ſcribens de theſauris repertis, & impedimentorum copias enumerans, inter alia luxus caſtrẽſis miniſteriũ hoc catalogo recẽſuit: παλλακίδας εὗρον μουσουργοὺς τοῦ βασιλέως, τριακοσίας εἰκοσιεννέα. ἄνδρας στεφανοπλόκους ἓξ καὶ τεσσαράκοντα. ὀψοποιοὺς διακοσίους ἑβδομήκοντα ἑπτά. χυτρεψοὺς εἰκοσιεννέα. γαλακτουργοὺς τρεῖς καὶ δέκα. τριμματοποιοὺς ἑπτὰ καὶ δέκα. οἰνοηθυτὰς ἑβδομήκοντα. μυροποιοὺς τεσσαράκοντα. Pallacas, inquit, inueni canẽdi peritas, et muſicæ uariæ artifices, ad regis oblectationẽ intentas numero trecẽtas undetriginta: uiros coronamentorũ artifices ſex & quadraginta: coquos ducẽtos & ſeptuaginta ſeptem. Figulos ad culinariũ inſtrumentum

Luxus Darij Perſarũ regis.

tum in castris fingẽdũ, undetriginta: lactarios pistores tredecim: potionũ temperatores cõcinnatoresq́; liquorũ, decem & septẽ: & præter hos homines septuaginta, qui à sacellãdis uinis erãt regi, et colo condiẽdis: unguentarios insuper quadraginta. Si tãtus igitur splendor fuit tamq́; copiosus in statiuis apparatus, quantũ concipe re animo possumus eum fuisse apparatũ, qui Babylõe aut Susis aut Persepoli fuit? Hoc igitur tandẽ cõfecto, qđ uix absolui posse sperabamus, uideamus quonammodo intelligi possit id, quod apud Plutarchum legitur de tertio Põpeij triumpho loquentẽ, quẽ de Asia subacta egisse dicitur: Ex prænotatis (inqt) literis clare cognosce batur, ex quo genere gentiũ triũpharet. Erant quippe regiones hæ: Põtus, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media, Colchis, Iberia, Albania, Syria, Cilicia, Mesopotamia. Praeterea ij, qui circa Phœniciã & Palæstinen incolunt, Iudæi, Arabes, piratarũ etiam quotquot genera terra mariq́; debellata èrant. Inter hæc notabãtur castella haud pauciora q̃ mille capta, ciuitates fermè nongentæ, piraticæ naues octingentæ, urbes colonijs Romanis habitatas esse undequadraginta: his quoq; addebatur uniuersa Romanæ urbis tributa ante id bellũ quinquagies decies centena millia fuisse. Cũ ijs uero, quæ populo Romano ipse quæsiuit, octuagies quinquies decies centena millia. In ærariũ præterea uasa aurũ argentumq́; signatũ ad uiginti millia talentorũ præter ea, quæ militibus diuisa sunt: quorũ qui minimũ accepit, mille et quingẽtos æris tulit. Hæc uerba significant tributa Po. Ro. ante Mithridatẽ uictũ, quingẽties sestertiũm fuisse, & ex tertia expeditione Pompeij trecenties quinquagies accessionis factũ esse. Hæc summa ære nostro uicies semel centena & uigintiquinq́; millia aureorũ ualet. Intra quam summã si coartare uelimus imperij Rõani redditũ, ridebimur ab ijs qui nouerũt regni nostri tributa. Quo anno hæc prodidi princeps noster tantã fermè pecuniã ex ditione Gallica percepit. Quod ne cõminisci uidear, scire licet apud nos tria esse pẽsitationũ genera, ex quibus ærariũ nostrũ constat, canonẽ, oblationẽ, & indictionẽ.

Sũma tributorũ Po. Ro. ex Plutar.

Redditus regni Franciæ

In Ca-

In Canone censentur ea, quæ sceptris ita hærent, ut cũ sceptris na- **Canon.**
ta, nec sine ijs interitura uideantur, qualia sunt portoria & isago-
gica uel exagogica, quæ in introitu uel exitu urbiũ uel locorũ alio
rum pensitãtur, & in uniuersum uectigalia, quæ multis nominibus
accepta ferũtur in ratiocinijs principalibus & possessiones præ-
diaq;, quorũ etiã mancipiũ propriũ est diadematis Francici, nec in
cõmercio hominũ esse putatur, duntaxat ut perpetuo emancipari
possessiones possint. Huc accedunt regaliorũ clientelarũq; iura, id
est iura quædam certarũ perceptionũ in eas possessiones ascripta,
quæ in fide sunt diadematis: accedunt & cõmissa omnia & aduen
titia, quæ assertorẽ non habent: Albana uulgo dicũtur. Adespota à
Græcis appellantur, quæ assertorẽ nullum atq; uindicẽ habent, ob
idq; in fiscũ cedunt. Strabo li. XVII. de Aegypto loquẽs: ἄλλος
δ' ἐστὶν ὁ προσαγορευόμενος ἴδιος λόγος, ὃς τῶν ἀδεσπότων καὶ
τῶν εἰς καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξεταστὴς ἐστιν. Eodẽ pertinẽt
uno uerbo omnia in fiscũ cedentia, ut caducorũ iura in externorũ
hominũ hæreditates, qui ius ciuilitatis aut prouinciæ à principe nõ
impetrarunt. In secundo genere sunt, quæ oblationes dicũtur, uice **Oblationes.**
sima & octaua & quarta in quibusdã locis in res promercales sta
tutæ: & salariũ uectigal, & exoticum, omnia à popularibus olim
principibus delata, unde nomen oblatio apud priscos accepit. Ho
rum duorũ generũ ut æstimationẽ certam facere nequeo, sic ad sex
centa aureorũ millia hoc nomine accepta referri haud incerta ra-
tiocinatione colligo. Tertiũ genus indictio appellatur. Hoc caput **Indictio.**
statam plerunq; habet summã paulo plus octingena & quinquage
na aureorũ millia, ita ut urbes insignes stipendiariæ non sint. Indi
ctio ob id appellata, quòd anniuersarijs diplomatis indicitur: ex
quo tamen trans alpes res gessimus, accessionibus, quas superindi-
ctiones appellãt, fidentidẽ aucta est. Sic enim sunt Galli homines,
ut, prout quidq; principi aut collibuit aut collibuisse dictitetur, id
perinde ius fasq; esse credatur, omniũ haud dubie mortalium, qui
quidẽ barbari non sint, maxime (ut græce dicitur) πειθαρχικοί, id

 est

Pitharchici Franci.

est principalibus edictis æquo animo obsequentes: nec ideo tamen minus libertatē loquendi uiuēdiq́; usurpātes principibus etiā haud inuitis. Sic enim fert huius regni genius nobis à deo omnipotente christianissimi nominis (ut arbitror) cōmendatione cōcessus, ut & obsequiosa alacritate seruiamus, & qui nobis imperant, liberos nos esse non nolint. Verū quo anno hæc prodidi, uno edicto princeps ter & tricies centena millia francicorū imperauit. Quibus accedit haud contemnenda summa, quā cuiusuis non est intelligere: Neoterico enim inuento hominū in æraria officina perpolitorum factum est, ut dies pensitationū ita cedant, ut insequentis anni quadrans primus in ultimū præcedentis incurrat. Sicq́; quinq́; quadrantes in uno asse reperiantur, nouo etiā aucupio trientes ex quadrantibus facti, quo perplexioribus inuolucris res argentaria intricaretur. Hoc nomine dicere possem quantū accessionis hoc biennio factum sit, populo ita deuorante strophas argentarias ut nihil non concoxerit: id quod eò pertinet quod dixi de æquanimitate populi in accipiēdis obeūdisq́; imperijs. In quo utinā etiā felicitatē suā ac benignitatē diuinā principes agnoscerent, nec fallere nos ij homines existimarent, qui huiuscemodi commentis deum & superos omneis aut accommodare conniuentiam aut arridere credunt. Verum (ut ad rem redeamus) hoc affirmare ausim, Indictionū capiti principem (quo anno hæc prodidi) non minus acceptū retulisse, supputata cum sorte supradicta repræsentatione, q̄ quanta sit æstimatio illa octingenties sestertij. Quare apud Plutarchū legendū antea putabā quinquagies decies centena millia drachmarū: Græci enim nunq̄ per sestertiūm millia numeros colligere solent, sed per myriadas chiliadasq́; drachmarū, ut paulo ante diximus: nunc aūt quod antea conijciebā, certò opinor, ut paulo post ostendā: hac ratione summa illa redditus Romani quadruplicato augetur, & fit ter millies & quadringenties sestertiūm, id est octuagies quinquies cētena millia aureorū nostrorū. Summa aūt pecuniæ in ærariū relatæ ab eodē Pompeio centies & uicies centena millia aureorū, quod

Sūma pecuniæ à Pōpeio

quod nos duodecies millies mille aureos lingua uernacula dicimus, Græci mille ac ducentas myriadas appellant: myrias enim numerum decies millenariũ significat. Si præter hoc æstimemus in capita singula militũ sesquilibrã argenti, id ẽ mille et quingentos æris, æstimatio in immẽsum abibit: et tamen corruptũ id esse apud Plutarchũ Interpretis culpa facile ostendemus ex Appiano, qui in eo libro, qui Mithridaticus dicitur, de hoc loquens ita inquit: Finiẽte hyeme Pompeius præmia militibus exhibuit, uiritim mille & quingentas drachmas Atticas: ducibus eorũ cõdigna pariter impẽdit, quorũ summa decies sexagies mille talenta attigisse creditur. Hoc membrũ extremũ quid significet, non intelligo, nec emẽdari certò potest, nisi uiso Appiano Græco. Huiusmodi corruptos nũeros nõ semel apud eum autorẽ latinũ factũ offendi. Sed ex his uerbis intelligimus non mille & quingentos æris, ut Interpres existimauit, sed mille & quingẽtas drachmas, id est denas quinas libras argẽti, hoc est centenos quinquagenos aureos singulis militibus datos. Ex Plutarcho aũt ipso Græco, qui post alterã etiã libri huius editionẽ ad nos peruenit, error Interpretis manifestus est, sic enim in eo loco historiæ legitur: πρὸς δὲ τούτοις ἔφραζε διὰ τῶν γραμμάτων ὅτι πεντακισχίλιαι μὲν μυριάδες ἐκ τῶν τελῶν ὑπῆρχον· ἐκ δὲ ὧν αὐτὸς προσεκτήσατο τῇ πόλει, μυριάδας ὀκτακισχιλίας πεντακοσίας λαμβάνουσιν. *Et paulo post:* τῶν δὲ στρατιωτῶν ὁ τοὐλάχιστον αἴρων κατὰ λόγον, δραχμὰς εἴληφε χιλίας πεντακοσίας. *Ex quibus apparet Interpretẽ nũmos sestertios uel asses pro drachmis intellexisse errore luculẽto. Qui etiã tributa pro uectigalibus trãstulit. Plutarchus enim ijs summis uectigalia .i.* τέλη, *nõ tributa .i.* φόρους *significasse mihi uidetur. Quòd aũt Plutarchus quinq; millia myriadũ scripsit, quingẽties cẽtena millia latine uerti debuit, uel quingenties sestertiũm, siquidem sestertios nũmmos intelligi uolebat: & secundo loco octingenties quinquagies. Verum quoniam Plutarchus more Græcorũ scripsit, summa quadruplicato excrescit, & fit ter millies & quadringenties centena millia nummũm: uel ter*

in ærariũ illatæ triũpho Mithridatico.

uel ter millies quadringenties sestertiûm. Plutarchi autẽ uerba sic uerti ad uerbum possunt: Ex ijs uero, quæ ipse ciuitati Romanæ iã quæsitis addidit, Romanos capere quotannis octo millia et quin gentas myriadas drachmarũ. Quæ summa quaternario multiplicata, efficit ter millies & quadringẽties cẽtena millia. Plinius libro tricesimoseptimo hũc triũphum magnifice descripsit. Sed adeo corruptus ad nos peruenit, ut satis habuerim locũ notare, quẽ trãscribere nõ poteram. Qui tamẽ locũ illũ legerit, Plutarchũ mirabitur uiginti tãtum millibus talẽtûm æstimasse prædã in ærariũ illatã. Apud Pliniũ in eius triumphi descriptione ad ultimum ita legitur in codicibus omnibus impressis: Cætera triumphi eiusdẽ q̃ uerissime subijciã. Reipublicæ datũ mille talẽtûm, legatis & quæstoribus, qui oras maris defendissent, sestertia bina millia: cum militibus singulis quinquaginta. Hoc prorsus non conuenit nec cum Appiano nec cum Plutarcho: bina enim millia sestertiûm quinas libras argẽti ualent: & quinquaginta sestertij uiginti drachmas. Præterea quis credat Plinium post bina millia dixisse quinquaginta? saltem quinquagena emẽdatores scriberẽt. In antiquis, quos uidi, sic legitur: Cætera triumphi eiusdẽ q̃ uirilia reipublicæ & quæstoribus, qui oras maris defendissent, datum mille talẽtûm: militibus singulis sena millia sestertiûm. Et hactenus legitur. Fortasse autem sic legi debet: Cætera triumphi eiusdẽ quàm uirilia (ut hoc referatur ad superiora, in quibus Plinius mollitiem & delicias reprehendit) præfectis & quæstoribus, qui oras maris defendissent, datũ mille talẽtûm, militibus singulis sena millia sestertiûm, comitibus singulis quinquagena: ut intelligamus comites, eos, qui sponte Pompeium secuti sunt. Sena millia sestertiûm millenas & quinquagenas drachmas significant, quod conuenit cum supradictis. Quapropter admirari subit uel emendatorum licentiam uel librariorum incuriam, qui hunc locum ita corruperunt: ex quo coniecturam in uniuersam Plinij emendationem facere licet. Appianus autor est in exercitu Pompeij ab initio statim pedĩtũ uiginti millia, & equitũ quatuor fuisse, & le-

& legatos ei quinq; & uiginti à senatu decretos. Vt ergo in singulos pedites mille & quingentas drachmas dederit, et tria millia in equites (sic enim fieri solitum, ut equites uel duplex uel triplex donatiuum acciperent & duplex centuriones) Pompeius ultra mille talenta legatis & præfectis data non potuit minoris quadringentis & uiginti millibus argenti libris defungi, fiunt in summa cum mille talentis quadringenta octoginta millia pondo, quæ ære nostro duodequinquagies centenis millibus aureorum æstimatur: in singula enim pondo denos aureos numeramus: atq; in hoc ratione nullam habeo centurionatus, nec auxiliaris militis & euocati, & prouinciatim collecti. Appianus latinus (ut diximus) summas argenti non modo incredibiles sed etiam absurdas refert, apud quē legitur, in eam largitionem Pompeium decies sexagies mille talenta impēdisse. Ego autem sexdecies interpretem scripsisse puto pro sedecim talentorum millibus, quæ ære nostro sexies & nonagies centena millia aureorum dici possunt. Hoc donatiuum Pompeianum non modo credibile, sed etiam contemnendum nec memorabile fecerunt illa, quæ postea secuta sunt donatiua, ad bella ciuilia legiones autorantia, ut posthac ostendemus. Nunc uero si Romani imperij magnitudinem non dico ostendere sed argumentis tātum coijciendum relinquere uelim, longus de integro instaurādus erit sermo. Plinius libro septimo de trophæis triumphisq; Pompeianis loquēs, ita inquit: Triumphi uero, quem deduxit Pompeius ad tertium Calendas octobris, præfatio hæc fuit: Cum oram maritimā à prædonibus liberasset, & imperiū maris Populo Romano restituisset ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythis, Iudæis, Albanis, Iberia insula, Creta, Basternis, et super hæc de regibus Mithridate atq; Tigrane triūphauit: summa summarum in illo gloria fuit, ut ipse in concione dixit, cum de rebus suis dissereret, Asiam ultimam prouinciarū accepisse, eādemq; mediam patriæ reddidisse. Si quis è contrario simili modo uelit percensere Cæsaris res, qui maior illo apparuit, totū profecto ter-

Appiani locus.

Magnitudo Romani imperij.

cto terrarum orbem enumeret, quod infinitũ esse cõueniet. Asiam hoc in loco Plinius pro peninsula Asiæ accipit, quod regnum olim Lydiorum dictũ est. Trãquillus in Cæsare: Gessit aũt nouem annis (quibus cum imperio fuit hæc ferè: Omnem Galliã quæ à saltu pyrenæo alpibusq; & monte Gebenna, fluminibus Rheno & Rhodano cõtinetur, patetq; circuitu ad bis & tricies centũ millia passuum, præter socias ac bene meritas ciuitates in prouinciæ formã redegit, eiq; in singulos annos stipẽdij nomen imposuit. Ab his duobus ducibus Romana res magnopere creuit. Quãta aũt peninsulæ Asiæ fuerit accessio (quæ Asia proprio ac priuato nomine dicta est, ut autor est Plinius, ex eo cõijcere datur, quòd Plutarchus in Lucullo scribit Syllã, quũ fœdere icto cũ Mithridate Asiam recepisset, uiginti millia talentũm multæ nomine Asiæ imperasse, eiq; pecuniæ colligẽdæ Lucullũ (qui secũ militauerat) præfecisse, ut inde pecuniam signaret. Quãta aũt sit pecunia, nos supra docuimus. σύλλας δὲ τὴν ἀσίαν δισμυρίοις ταλάντοις ἐζημίωσε. *Appianus in* II. *de bellis ciuilibus, de Cæsare dictatore loquens: Statim post triũphũ, quæcũq; exercitui pollicit⁹ fuerat, ampliore adhuc pecunia exoluit: militi drachmas Atticas quinq; millia, turmæ ductori bis totidẽ, tribunis militum equitibusq; duplo maius, ad hæc singulis ex populo minã unã Atticã. Apud Tranquillũ locus mutilatus est: veteranis, inquit, legiõibus prædæ nomine in pedites singulos super bina sestertia, quæ initio ciuilis tumultus numerauerat, in equites uicena quaterna millia nũmûm dedit: populo præter frumenti denos modios ac totidẽ olei libras, trecenos quoq; nũmos, quos pollicitus olim erat, uiritim diuisit, & hoc amplius cẽtenos pro mora: annuam etiã habitationẽ Romæ usq; ad bina millia nũmûm: in Italia nõ ultra quingenos sestertios. Quadringẽtos sestertios dedisse uiritim populo Trãquillus dicit, & Appianus minã Atticã, quod idẽ est: quo cõprobatur id, quod semper diximus, libram fuisse centenorum denariorum, et soluitur obiectum superius factum ex Prisciano. Sed hic quina millia drachmarũ data dicit in singulos milites,*

Viginti millia talentûm Asiæ imperata à Sylla.

Donatiuum Cæsaris & congiarium memorabile.

& in

& in equites singulos multo maiorem summam: ille in equites uicena quaterna millia nummûm, id est sena millia drachmarũ: quare locum mutilatum esse oportet. Eusebius autor est eo tẽpore, quo Sylla dictaturam inuasit, censu Romæ acto, inuenta esse hominũ quadringenta sexaginta tria millia. Appianus autem tradit censu post triumphum Cæsaris acto inuentum esse dimidio penè minorem numerum ciuium, quàm quãtus ante bellum ciuile fuisset. Esto igitur, ut Romæ ducenta & uiginti millia hominum fuerint eo tempore, quo Cæsar centenas drachmas in populum diuisit, id congiarium bis & uicies centenis millibus aureorum nostrorum æstimabitur. Age esto, ut uiginti millia ueteranorum fuerint (tot enim minimum esse oportuit, ut ex Hircio nouimus in commentario de bello Aphrico:) si quina millia drachmarum, id est quinquaginta argenti pondo in singulos diuisit, decies millies mille aureis nostris id donatiuum constituit, id est cẽties centenis millibus. Adde nunc augmentũ pro cẽturione & equite & tribuno, & habitationes illas gratuitas Romæ & in Italia datas, certe in immẽsum res abibit, si omnia æstimẽtur. Appianus de triumphis eius loquens, quos diebus quatuor instaurauit post omnia bella confecta: Pecuniarũ, inquit, in triumphis illatarum summã ad sexaginta quinq; talẽtûm millia fuisse ferunt, & coronas ex auro fuisse addit duo millia & octingenta, quæ põdo amplius uiginti millia penderent. Ex quibus exercitui promissa præmia cum fœnore propemodum exoluit. Summa talentorũ æstimatione nostra undequadragies millies mille aureos nostros ualet. Viginti millia pondo auri (ut minimũ) uicies cẽtena millia superiori addit summæ, ut sint semel & quadragies millies mille aureorum coronatorum, hoc est quadringenties semel centena millia. Cuius summæ bonã partem Cæsar ex Gallorum spolijs coëgit. Præter ea, quæ impendit in emerendo fauore plebis et potentium Romæ ut Pauli & Curionis et aliorũ, ut supra dictũ est. Omnia enim illa ante bellum ciuile cõtigerant. Sed triũphi ducti sunt post bella ciuilia confecta. Antonius autẽ triũuir post mortem

Cæsaris

Cæsaris bellũ Philippẽse pariter cũ Cæsare(qui postea Augustus dictus est, gessit cũ Cæsaris interfectoribus: quo confecto morte Cassii & Bruti, cũ Cæsar Octauius Romã rediisset, ipse Antonius in Græciã se contulit, ut illic de donatiuo statueret(quod militi antea pollicitus fuerat, quodq; (ut Plutarchus inquit) quinum milliũ drachmarũ in singula capita fuerat, id est uicenũm milliũ nũmũm. Quãtus aũt fuerit exercitus eius ex eodẽ autore alio loco nouimus, qui de altero dissidio Cæsaris et Antonij loquẽs, et de bello Mutinensi, quo tẽpore Antonius Lepidi castra ingressus esse dicitur, Munatiũq; sibi adiũxisse: His rebus (inquit ille) elatus Antonius castra Lepidi ingressus, quodã ex cõpotoribus suis cum sex legiõibus in præsidio Galliæ relicto, ipse in Italiã rediit, decẽ millia equitũ & decẽ & septem legiones peditũ secũ agens: quo tẽpore Cicero à Cæsare destitutus cum Antonio iterũ in gratiã rediit. Vt autẽ omnia extenuare potius quã augere uideamur, ponamus equitũ peditumq; octoginta millia capitũ fuisse, plenæ enim raro legiones erant, equites etiã & centuriones in ordinẽ redigemus, ut in singula militũ capita simplex donatiũ procedat, id est quingẽti aurei: ad eam largitionẽ quadringenties cẽtena millia aureorũ nostrorũ taxanda sunt(æstimatione iam dicta, ut promptũ est colligere. Quod an credibile sit(ex iis(quæ infra dicentur(apparebit. Eodẽ tẽpore Antonius cum Ephesum in Asiã ex Græcia uenisset, & eò reges reginæq; orientis ad eum salutandum confluerẽt, sese suáq; ultro illi offerentes (ut autor est Plutarchus) diu illic per luxũ inusitatũ debacchatus, cum de primoribus uiris pro arbitrio suo statuisset, prædictarũ rerũ impendiis exhaustus, altera tandẽ uectigalia Asiaticis populis imperare instituit. Ibi Hybreas quidam orator nobilis(qui causam gentiũ Asiaticarũ agendã receperat, huiusmodi oratioẽ usus esse dicitur, memorabili certe, ac nostris quibusdã hominib⁹ etiã atq; etiã animaduertẽda, si ipsis ab aulico fastu feriari paulisper uacaret, & animũ aduertere huiuscemodi acroamatis. Sed(quando id fieri nõ potest, proximũ est(ut optemus per ora id

Donatiuum Antonij.

Hybreas orator.

ora id hominum ferri tandiuq́ quoadusq; ad principes permanarit. Verum ille orator: Si potes, inquit, o Antoni alterũ uectigal eodem anno exigere, illud etiam posse te æquum est, binas ut eodem anno æstates, binosq́; etiam autumnos habeamus. Ducenta tibi talentûm millia Asia iam pependit: hæc si tu nõ accepisti, exige ab ijs, qui acceperunt: sin cum acceperis, iam non habes, quid nunc causæ est quin ipsi perierimus? ταῦτα εἶπεν· εἰ μὲν οὐκ εἴληφας, ἀπαίτει παρὰ τῶν λαβόντων· εἰ δὲ λαβὼν οὐκ ἔχεις, ἀπολώλαμεν. *Hoc sermone magnopere flexit Antoniũ Hybreas, ut quem plurima latuissent eorum quæ fiebant, & erat non tam remisso animo q̃ simplici, ideoq́; omnia credens ijs quos circa se esse uoluerat. Inerat enim moribus hominis simplicitas: nec cito ad secus admissa animũ aduertebat. Verum ubi res perperã actas senserat, ilico pœnitentia subibat eius animũ, culpamq́; ingenue etiam ad eos ipsos agnoscebat, ad quos res acta iniuriaq́ pertinebat. Hic locus, ut alia pleraq; eius autoris mendose latinus factus est. Digna uero omnino historia, quæ in regiæ conspicuo loco sesquipedalibus literis proscriberetur, uel in æs incideretur potius, ut & principes nostri meminissent, quid sui sit officij, & qui rei argentariæ apud nos summã tenent, innocentius & cautius obirent sua munera in posterũ. Hic est ille* M. Antonius, *qui* Cleopatræ *ultimæ* Aegypti *reginæ,* Phœniciam, Syriam, Cyprum, & Ciciliæ *bonã partem,* Iudæam *balsamiferam &* Nabathæorũ *Arabiã in stupri mercedẽ dedit: quĩ* Antigonũ *regem securi percussit: qui expeditionẽ in* Parthos *cum cẽtum millibus peditũ equitumq́; suscepit: cui deniq; nobilis illa cœna portẽtosi luxus cõdicta est à* Cleopatra*, in qua centies sestertiûm, id est ducẽta & quinquaginta millia aureorũ uno ferculo secundæ mensæ consumpta sunt. De hac re* Athenæus *in quarto dipnosophistarum ita propemodũ inquit, uerbis ex* Rhodio Socrate *transcriptis, qui bellum ciuile* Cæsaris *&* Antonij *scripsit:* Quũ *autẽ* Cleopatra *obuiã processisset* Antonio *in* Ciciliã*, ibi conuiuiũ regium opiparumq́; instruxit. In quo aulicũ omne instrumẽtum au-*

Memorabile dictum.

Mirabilis cœna.

Cleopatræ luxus in cõuiuio.

reum erat, gemmis etiam cõsertum singulari uasculorum opificio. Erant etiã parietes purpureis aureisq; peripetasmatis obtẽti. Duodecim igitur ad hũc modũ tricliniis constratis et instructis, Antoniũ ad conuiuiũ illud Cleopatra, quosdãq; primorũ uocauit, quos ei uisum fuit. Ibi Antonio apparatus magnificẽtiam cum stupore admirante, renidens Cleopatra omnia se illi dono dare respondit: et subinde in diem posterum cœnã ei condixit. Ad quã ille postridie cum uenisset, comitatus amicis & proceribus, eo splẽdore Cleopatra atq; ea opulentia conuiuiũ instruxit, ut hesternus apparatus despicabilis præ eo uideretur: ac nihilo secius peracto cõuiuio omnia itidem donauit. Visenda sanè munificẽtia, cum unicuiq; conuiuarũ permitteretur toralia & lectum in quo accubuisset, & uasa aurea præterea auferre, ita ut cuiq; lectisternio cesserant. His peractis sub ingressum Antonij comites, prout dignitate aliqua præcellebãt, ita partim lecticas gestatorias cum seruis lecticariis, partim equos instratos argenteis ephippiis referebant: queis omnibus regina eo amplius face prælucẽtes asseclas digredientibus repræsentauit. καὶ εἰς αὔριον παρεκάλει συνδειπνῆσαι. πάλιν ἥκοντα μετὰ τῶν φίλων καὶ τῶν ἡγεμόνων, ὅτε καὶ πολλῷ κρεῖττον διακοσμήσασα τὸ συμπόσιον, ἐποίησε φανῆναι τὰ πρῶτα μικρά, καὶ πάλιν καὶ ταῦτα ἐδωρήσατο. τῶν δ' ἡγεμόνων ἐφ' ᾗ ἕκαστος κατέκειτο κλίνῃ, καὶ τὰ κυλίκια καθὼς ταῖς στρωμναῖς ἐμεμέριστο, ἑκάστῳ φέρειν ἐπέτρεψε, καὶ κατὰ τὴν ἄφοδον, τοῖς μὲν ἐν ἀξιώμασι φορεῖα σὺν τοῖς κομίζουσι, τοῖς πλείοσι δὲ καταργύροις σκευαῖς κεκοσμημένους ἵππους. πᾶσι δὲ λαμπτηροφόρους παῖδας αἰθίοπας παρέστησε. Mirabitur forsan quispiam, quonã modo ducenta millia talentûm uno anno Antonius ex Asia auferre potuerit. Asiam hic intelligere oportet oriẽtale Po. Ro. imperium: quod quantũ fuerit ex partitione illa triũuirali intelligere licet, quæ mihi instar fuisse uidetur Homericæ regnorũ diuisionis inter Iouẽ, Neptunũ & Plutonem, quæ ad physiologiã ipsa refertur triũ elementorũ. In ea partitione omnis ad orientem tractus Antonio, ad Hesperiam Cæsari

Triũuiralis partitio.

hoc

hoc est Octauio concessum. Vtriusq; aũt imperij confiniũ Ioniũ ma re factũ, Lepido Aphrica cessit. Ita ditio nostra omniũ citra mare longe hodie clarissima, portiũcula propè dixerim fuit nõ dico Ro mani imperij, sed tertiæ partis eius. Postea aũt sublato Lepido, cũ triumuiratus ad duumuiratũ rediisset, quãtæ fuerint Romani imperij uires, æstimare datur ex utriusq; copijs: siquidem in Actiaco bello Antonius peditũ centum millia, equitũ duo & uiginti: & na ues bellicas non pauciores quingentis habuit, & sex reges in comitatu suo. Cæsar aũt naues bello aptas ducẽtas et quinquaginta, pe ditum octoginta millia, et equitũ parem Antonio numerũ: quo tem pore (ut diximus) Lepido de medio sublato, Antonius ab Euphrate & Armenia ad Ioniũ mare et Illyricum, Cæsar ab Illyrico ad He sperium oceanũ, et ab oceano ad Thyrrhenũ Siculumq́; mare, Libyæ uero (quantũ Italiæ Galliæq; & Hispaniæ obiectũ est) ad Her culeas colũnas obtinebat, Antonius uero à Cyrene ad Aethiopiã. Appianus aũt libro quinto bellorũ ciuiliũ Marcũ Antoniũ inducit Ephesi ad Græcas Asiaticasq́, gentes orationẽ habentem, dicentẽq; sibi duodetriginta legiones esse, quæ cum auxiliaribus centum et se ptuaginta peditum millia implerent, equitibus non adnumeratis: quas legiones reliquias esse dictitabat trium & quadraginta legio num, quas Mutinæ habuisset cum Cæsare & Lepido communes. Itaq; cum præmia ijs reddere opus esset, & oriẽtales populi ita de eo & Cæsare meriti essent, ut digni maxima multa uiderentur, ob pecunias Cassio et Bruto Cæsaris interfectoribus collatas, se mul tæ eis nomine decem annorum tributa imperare continuo persol uenda: quandoquidem tot annorum ipsi tributa Bruto & Cassio biennio proximo pensitassent: ad extremumq́; Græcos & Asiaticos multis lachrymis impetrasse, ut nouem annorum tributũ biennio persoluerẽt, sicq́; factũ, ut & populi & dynastæ Asiæ conferre cogerẽtur. Ducẽta igitur millia talẽtũm, quæ Plutarch⁹ exacta esse ab Antonio dixit, ex ea collatione fuerũt, quæ uno et altero an no in nouẽ annos indicta est. Hæc summa numismate nostro cen-

Actiacus exercitus.

ties & uicies millies mille aureos ualet. Græci duodecies millenas myriadas dicunt, uel centies & uicies centenas myriadas: hac summa maiorem nullā (ut arbitror) dicturi sumus uno tēpore congestā. Maiores summæ in ærario fuisse uidentur, ut apparet ex ijs, quæ libro superiore adnotata sunt. Plinius libro XXXIII. *Messala orator proddidit Antoniū triumuirū aureis usum uasis in omnibus obscœnis desiderijs, pudendo etiā crimine Cleopatræ. Et paulo inferius: Antonius in cōtumeliā naturæ uilitatē auro fecit: opus proscriptione dignū. Idem autor est luxū tum primū Romanū populum inuasisse, quū Asia deuicta est: Asia, inquit, primū deuicta luxuriā misit in Italiā: siquidē L. Scipio trāstulit in triumpho argēti pondo millia quadringēta quinquaginta, et uasorū aureorū pondo centū millia. Anno urbis conditæ* DLXV. *eadem Asia domita multo etiā grauius afflixit mores, inutiliorq́; uictoria illa, hæreditas Attalo rege mortuo fuit. Tum enim hæc emendi Romæ in auctionibus regijs uerecundia exempta est, urbis anno* DCXXVI. *medijs* LVII. *annis erudita ciuitate amare etiā & non solū admirari opulentiam externā. Immēso & Achaicæ uictoriæ momēto ad impellendos mores, quæ & ipsa hoc interuallo anno urbis* DCVIII. *Parthica signa et tabulas pictas inuexit, ne quid deesset: pariterq́; luxuria nata est & Carthago sublata, ita cōgruentibus fatis, ut liberet amplecti uitia, & liceret peccare ex dignatione. In quibusdā impressis libris legitur: & uasorū aureorū pondo ducēta millia, duplicato auri numero: in antiquis omnibus, pondo mille quingenta: adeo fluxa fides est exemplariū in numeris tradēdis. Apud Liuiū non millia sed mille utrobiq; legitur, quod luculentā facit discrepātiam: in quibusdā antiquis mille legitur, in alijs per notas scriptum est, ut ad mille & millia ambiguū sit. Sic aūt inquit Liuius libro septimo de bello Macedonico: Tulit in triumpho uasorū argenteorū (omnia celata erant) mille pondo, &* CCCCXXIIII. *aureorū mille pondo &* XXIIII. *Præter hæc etiā duo uerba in supradicto loco corrupta esse intelligo ex obseruatione uetustæ lectionis: neque enim*

Asia demum uicta, luxuria Romā inuasit, magis etiā donata.

enim Asia domita lego, sed donata. Scimus enim Attalum regem Asiæ, Populũ Romanũ hæredẽ instituisse, autore Trogo lib. tricesimosexto: Deuictã igitur Asiam Plinius prius dixit luxuriam misisse in Italiam, quod fuit Antiochi tẽpore, postea etiam donatam, quod fuit Attalo rege hæreditatem Populo Romano relinquẽte. Parthica aũt signa corruptum esse satis scio: sed quomodo restituẽdũ sit, affirmare nõ ausim: dicerẽ Corinthiaca, nisi in uestuto parta legissem, ut uictoriam partam intelligamus, id est ut parta uictoria statuas & tabulas inuexerit Romam ex Achaia. Neq; uero ex Asiaticis tantum tributis Antonius infinitã uim auri argentiq; collegit & prodegit, sed etiam ex hæreditate Cæsaris pecuniam auertisse traditur. Plutarchus enim autor est, interfecto statim Cæsare Calfurniam Cæsaris uxorem quatuor millia talẽtûm ad Antonium transportanda curasse. Maximam tamen pecuniã Cæsarem reliquisse ex secũda Antoniana intelligimus, quo in loco Cicero ita inquit: Vbi est septies millies sestertiûm, qđ in tabulis, quæ sunt ad Opis, petebatur, funestæ quidẽ illius pecuniæ, sed tamen si ijs, quorũ erat, non redderetur, quæ nos à tributis posset uindicare. Tu aũt sestertiûm quadringenties, quod idibus Martijs debuisti, quonãmodo ante Calendas Aprilis debere desiisti? Et rursus Philippica v. Illa uero dissipatio pecuniæ publicæ ferẽda nullo modo est, per quã septies millies falsis donationibus perscriptioĩbusq; uertit: ut portento simile uideatur, tantã pecuniam Populi Romani tam breui tẽpore perire potuisse. Perscribere Cicero uocat, quod lingua nostra registrare appellat. Vertit aũt pro auertit, puto esse mẽdosum. Plinius libro XXXIII. Cæsar primo introitu urbis in ciuili bello suo ex ærario protulit laterũ aureorum XXVI. millia, et numero pondo trecenta: nec fuit alijs tẽporibus respublica locupletior. Sic et in impressis codicibus et in duobus antiquis legi: In uno aũt uenerandæ antiquitatis, qui in rebus meis erat, ita legitur: Laterũ aureorũ XV. Argenteorũ XXXV. & in numero HS. CCCC. quod ego interpretor sestertiûm quadringẽties. Locũ aũt mutilatum

Locus Plinij emẽdatus.

Cæsaris mortui pecunia.

Perscribere.

tum esse in uulgatis exẽplaribus ex illo uetusto conijcio, et ex Oro sio historico, qui libro VI. sic inquit: Cæsar Romã uenit, negatãq; sibi ex ærario pecuniã fractis foribus inuasit, protulitq; ex eo auri põdo IIII. M. C. XXXV. argenti pondo propè DCCCC. Numeros tamen Orosii corruptos esse facile ex Plinio conijcimus: & alioquin quis credat Cæsarem ad bellũ ciuile contra senatũ eundẽ locupletissimũ ærariũ primoribus (ut inquit Plautus) digitis delibasse? usqueadeo numeri per omnia in omnibus autoribus mendosi sunt: antiquitatis culpa, quæ notarũ compẽdijs nimium gauisa est.

Imperiũ Augusti.

Verum opulentissimũ illud seculũ Augusti principatus excepit, sub quo principe latissime patuisse Romanũ imperiũ demonstrabimus, & priuatim publiceq; locupletissimũ fuisse: licet post ea Germaniæ populi multi alijq; ad arcton uergẽtes accesserint, à quibus principes Romani cognomina sumpserunt. Strabo enim Græcus autor, qui Romæ diu uersatus est Augusti Tyberijq; temporibus, libro XVII. circa finẽ ita inquit: ἐπεὶ δ᾽ οἱ ῥωμαῖοι τὴν ἀρίστην τῆς οἰκουμένης καὶ γνωριμωτάτην κατέχουσιν, ἅπαντας ὑπερβεβλημένοι τοὺς πρότερον ἡγεμόνας ὧν μνήμην ἴσμεν, ἄξιον καὶ διὰ βραχέων τὰ οὕτων εἰπεῖν. *Quoniã uero Romani terræ habitabilis optimam quãq; regionem ac celeberrimã obtinent, omnes ante se populis imperitantes supergressi, duntaxat quorũ memoriã nori mus, dignum esse duxi, ut de eorum statu breuibus disseramus. Et post paulũ:* τὴν μὲν οὖν εὐρώπην σχεδόν τι πᾶσαν ἔχουσιν, πλὴν τῆς ἔξω τοῦ ἴστρου, καὶ τῆς μεταξὺ τοῦ ῥήνου καὶ τοῦ τανάϊδος παρωκεανιτίδος. τῆς δὲ λιβύης ἡ καθ᾽ ἡμᾶς παραλία πᾶσα ὑποχειρία ἐστί. ἡ δὲ ἄλλη ἀοίκητός ἐστιν. ἢ λυπηρῶς καὶ νομαδικῶς οἰκεῖται. ὁμοίως δὲ καὶ τῆς ἀσίας ἡ καθ᾽ ἡμᾶς παραλία πᾶσα ὑποχείριός ἐστιν. *Europã igitur fermè omnẽ tenẽt, præter eã eius partẽ, quæ ultra Danubiũ protẽditur, et eas gẽtes littorales, quæ inter Rhenũ et Tanaim ad oceanũ uergũt. Africæ aũt ora, quæ nobis obuersa est, oĩno eis paret. Reliqua autẽ Africæ uel ægre habitatur, uel Nomadũ more incoluntur: similiter & Asiæ omnis ora, quæ in nos uergit, ab eis imperia*

ria accipit: nisi siquis Achæorũ & Zygorũ & Eniochorũ rationẽ habendã putat, aut eorũ regiones in numero aliquo habendas censet, qui & latrocinia exercent & Nomadũ uitã degunt. At uero mediterranea & interiora partim Romani obtinent, partim Parthi, & qui supra eos sunt barbari septentrionẽ & oriẽtem uersus, ut Indi, Bactrij & Scythæ, inde Arabes & Aethiopes, à quibus Romani semper sensim aliquid adimũt, ditioni suæ adiungẽtes: προστιθέντες δ' ἀεί τι παρ' ἐκείνων αὐτοῖς. His uerbis apparet quàm late patuerit imperiũ Romanũ sub Augusto. Ex sequentibus autẽ qualis fuerit status eius, & cuiusmodi imperitãdi ratio: ταύτης δὲ τῆς συμπάσης χώρας τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων, ἡ μὲν βασιλεύεται. ἣν δ' ἔχουσιν αὐτοὶ καλέσαντες ἐπαρχίαν, καὶ πέμπουσιν ἡγεμόνας καὶ φορολόγους. εἰσὶ δέ τινες καὶ ἐλεύθεραι πόλεις, αἱ μὲν ἐξ ἀρχῆς κατὰ φιλίαν προσελθοῦσαι, τὰς δ' ἠλευθέρωσαν αὐτοὶ κατὰ τιμήν. εἰσὶ δὲ καὶ δυνάσται τινὲς καὶ φύλαρχοι καὶ ἱερεῖς ὑπ' αὐτοῖς. οὗτοι μέν τοι ζῶσι κατά τινας πατρίους νόμους. Vniuersæ autẽ (inquit) huius regionis (quæ Romanis paret, partim à regibus tenetur, partim Romani ipsi tenent, & prouincias appellant, in quas & præsides & quæstores mittunt) qui tributa exigant. In quis tamen liberæ quædam sunt ciuitates, quarum nonnullæ in Romanorum amicitiam ea lege uenerunt: nonnullis & ipsi postea honorem habentes libertate eas donauere. Sunt & dynastæ quidam sub eis, id est potentatus nomine dominantes, & phylarchi, id est gentium principes, & sacerdotia obtinentes, hi quidem ipsi legibus quibusdam suis uiuentes: αἱ δ' ἐπαρχίαι διῄρηνται μὲν ἄλλοτε ἄλλως. ἐν δὲ τῷ παρόντι ὡς Καῖσαρ ὁ Σεβαστὸς διέταξεν. ἐπειδὴ δ' ἡ πατρὶς ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν προστασίαν τῆς ἡγεμονίας, καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης κατέστη κύριος διὰ βίου, δίχα διεῖλε πᾶσαν τὴν χώραν. καὶ τὴν μὲν ἀπέδειξεν ἑαυτῷ, τὴν δὲ τῷ δήμῳ. Prouinciæ uero alias aliter, nec semper ijsdem finibus diuisæ sunt: nunc autem eam diuisionis rationem tenent, quam Cæsar Augustus arbitratus est. Siquidem (postquàm ei à patria imperij summa,

Potestas à po

& pacis belliq; arbitriũ perpetuũ delata sunt, in duas parteis uniuersam ditionẽ partitus est, quarũ unam sibi, alterã populo attribuit: & sibi quidem quæcunq; militari præsidio egẽt retinuit, ut regiones barbaras, et gentibus nondũ subactis finitimas: populo aũt eã partẽ concessit, quæ paci acquiescẽs facile sine præsidio in officio cõtinetur. Rursus utrãq; partẽ in puincias cõplureis distribuit, quarũ alteræ populi dicũtur: et paulo inferius enũeratis populi puincijs, ĩ quas populus cõsules uel prætores mittebat, ita subdit: τὰς δ' ἄλλας ἐπαρχίας ἔχει ὁ καῖσαρ. ὧν εἰς ἃς μὲν πέμπει τοὺς ἄρξειν μελλομένους ὑπατικοὺς ἄνδρας. εἰς ἃς δὲ στρατηγικούς. εἰς ἃς δὲ καὶ ἱππικούς. καὶ βασιλεῖς δὲ καὶ δυνάμεις. καὶ δεκαρχίαι τῆς ἐκείνου μερίδος καὶ εἰσὶ καὶ ὑπῆρξαν ἀεί. Alias aũt prouincias Cæsar obtinet, ad quas regendas partim cõsulares, partim prætorios mittit, in quasdã etiã equestris ordinis uiros. Huius portionis reges & potentatus & decarchiæ, id est decẽ primatus, quæ & decarchiæ dicuntur, & sunt nunc & semper alias fuerunt. Ex iãdictis forma imperij Romani, & ueluti incunabula principatus monarchiæ ineũtis habentur, quæ mihi magnopere pertinere uisa sunt ad intelligendã rationem Romani principatus. Nullus enim autor (quod meminerim) tam aperte hæc tradidit, meliusq; ex ijs Tranquilli locus in eodẽ Augusto intelligetur: Prouincias ualidiores, & quas annuis magistratuũ imperijs regi nec facile nec tutũ erat, ipse suscepit, cæteras proconsulibus sortito permisit, & tamen non nullas cõmutauit interdũ, atq; ex utroq; genere plerasq; sæpius adiit. Vrbiũ quasdã fœderatas, sed ad exitiũ licentia præcipites libertate priuauit: alias aut ære alieno laborãtes leuauit, aut terræ motu subuersas denuo condidit, aut merita erga Rempublicam allegãtes, latinitate uel ciuitate donauit. Et paulo post: Regna quibus belli iure potitus est, præter pauca, aut ijsdẽ quibus ademerat reddidit, aut alienigenis contribuit: reges socios etiã inter semetipsos necessitudinibus iunxit mutuis, promptissimus affinitatis cuiusq; atq; amicitiæ conciliator & fautor: nec aliter uniuersos q̃ mẽbra partesq;

pulo in Augustũ trãslata, impiumq; perpetuũ delatum.

De ratiõe Romani ĩperij.

Augusti gesta.

partesq́; imperij curæ habuit. Rectorē quoq; solitus apponere æta te paruis aut mente lapsis, donec adolescerent aut resipiscerent: ac plurimorū liberos & educauit simul cū suis & instituit. Hactenus Tranq. Hic idē Augustus Aegyptū post Antoniū uictū & Cleo patrā captā in prouinciæ formā redegit, ut autor est Strabo: cuius etiā arma Petronio duce in Aethiopiā penetrauerūt. Pli. lib. VII. de Aethiopia loquēs: Intrauere aūt & eò arma Romana diui Au gusti tēporibus, duce P. Petronio & ipso equestris ordinis præfe cto Aegyptijs: oppida eorū expugnauit, quæ sola inuenerat, quo dicemus ordine: sic enim legendū est, quanq̃ in omnibus exemplari bus legatur nō Aegyptijs sed Aegyptus Aethiopiā expugnauit, nō Petronius Aegyptijs præfectus: nota est historia ex Strabōe. Aeli us etiā Gallus ab eodē principe in Arabiā Felicē Augusto iubēte expeditionē sumpsit, & multa ibi oppida expugnauit: quā tamen non subegit, deceptus à Syleo duce quodā Nabathæorū primario uiro, qui diuturna ludificatione Gallū per deserta frustratus est, exercitu interim penè consumpto: ob quā causam postea Syleus ab Augusto securi percussus est, ut autor est Strabo lib. XVI. Naba thæi tamen & Sabæi Felicis Arabiæ incolæ Romanis tum pare bant, ut idē autor est his uerbis: πρῶτοι δὲ ὑπὲρ τῆς συρίας ναβαταῖοι καὶ σαβαῖοι τὴν εὐδαίμονα ἀραβίαν νέμοντες, καὶ πολλάκις κατέτρεχον αὐτῆς, πρὶν ἢ ῥωμαίων γενέσθαι. νῦν δὲ κἀκεῖνοι ῥωμαίοις εἰσὶν ὑπήκοοι. Metropolis aūt Nabathæorū urbs ē Petra à situ lo ci dicta. Domuit idē Augustus partim ductu partim auspicijs suis Cantabriā, Aquitaniā, Pannoniam, Dalmatiā cum Illyrico omni. Item Rhetiā & Vindelicos ac Salassos gentes alpinas coërcuit, & Dacorū incursiones, tribus eorū ducibus cum magna copia cæ sis, Germanosq́; ultra Albim fluuium summouit: ex quibus Sueuos Sicambrosq́; dedentes se traduxit in Galliā, atq; in proximis Rhe no agris collocauit: nec ulli gēti sine iustis & necessarijs causis bel lum intulit. Virtutis autē moderationisq́; fama Indos etiā ac Scy thas auditu modo cognitos pellexit, ad amicitiā eius populiq́; Ro.

Plinij locus.

Arma Romana in Aethiopiam penetrauerunt.

ultro per legatos petendam. Parthi quoq; Armeniam uendicanti facile cesserunt, & signa militariaq; quæ M. Crasso ademerant, re poscenti reddiderũt, obsidesq; insuper obtulerũt. In cuius rei memo riam signatus est ille nũmus, cuius supra mentio facta est. Deniq; pluribus quodã de regno cõcertantibus non nisi ab ipso electũ com probauerunt: autor Tranquillus. Strabo autẽ de Syria loquens in decimosexto: Parthi, inquit, primũ quidem amicitiam Romanorum exoptãtes, Crassum eos ultro lacessentẽ bello ulti sunt: nec minorẽ & ipsi cladẽ rettulerunt, cũ idem ausi essent Pacoro in Asiã cum exercitu misso. Antonius aũt hortatore Armenio usus, proditus in feliciter rem gessit. Pacori aũt successor Phraates usqueadeo Cæ saris Augusti amicitiæ cupidus fuit, ut trophæa ei remitteret, quæ de Crasso Parthi pridem statuerant, & euocato ad colloquium Titio tũc Syriæ præfecto, quatuor ei legitimos liberos obsides da ret. ὁ δ' ἐκεῖνον διαδεξάμενος φραάτης τοσοῦτον ἐσπούδασε περὶ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς καίσαρα τὸν σεβαστὸν, ὥστε καὶ τὰ τρόπαια ἔπεμψεν ἃ κατὰ τῶν ῥωμαίων ἀνέστησαν παρθυαῖοι. καὶ καλέσας εἰς σύλλογον τίτιον τὸν ἐπιστατοῦντα τῆς συρίας δ'. παῖδας γνησίους ἐνεχείρησεν ὁμήρους αὐτῷ. *Post Actiacam autem uictoriam quan tũ opes Romanæ creuerint ex Tranquilli uerbis intelligere licet: Inuecta (inquit ille) Vrbi Alexandrino triumpho regia gaza tan tam copiam rei nummariæ effecit, ut fœnore diminuto plurimum agrorum pretijs accesserit. Senatorum censum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies sestertiũm taxauit, sup pleuitq; non habentibus. Congiaria populo frequenter dedit, sed diuersæ ferè summæ: modo quadragenos, modo tricenos, nonnun quam ducenos quinquagenosq; nũmos: ac ne minores quidẽ pueros præterijt, quamuis non nisi ab undecimo ætatis anno accipere con sueuissent. Frumẽtum quoq; in annonæ difficultatibus sæpe leuissi mo, interdum nullo pretio uiritim admensus est. Hic si reputare uelim, quanti congiarium unum ducenorum nummorum cõstiterit illi principi, uereor, ne fidem detraham historiæ. Legitur aũt apud*

Congiaria Augusti.

Euse-

Eusebiũ in chronicis post triumphũ Actiacũ Romæ censu acto inuenta esse Romanorũ ciuiũ quadragies semel centena & sexaginta millia. Domino aũt nostro iam nato & adolescente, Augustum cum Tyberioq́ue sibi in filiũ adoptauerat, censum Romæ egisse, & inuenisse capitũ Romanorũ ter & nonagies centena & septuaginta millia. Fac igitur (ut omnia intra fidẽ statuã) uicies centena millia ciuium fuisse ad congiariũ nomina dantiũ, quod ipsum ducenûm tantũ nummûm fuerit, id est quinquaginta denariorum seu selibræ Romanæ, oportuit decies centena millia pondo argẽti congiariũ constitisse, quod nos centies cẽtenis millibus æstimare solemus. Quòd si ducenûm quinquagenûm nũmûm cõgiariũ statuamus, uicies quinquies centena millia aureorũ ad summã illam accedẽt. Perge porro, & fac quadragies cẽtena millia ciuiũ fuisse, & ducenties quinquagies centenis millibus id congiarium necessario æstimabis. Orosius libro VI. *Augustum post legiones in Sicilia à Pompeio receptas,* XXX. *millia seruorũ dominis restituisse tradit, et quatuor et quadraginta legiões ad tutelã imperij per prouincias instituisse. Tranquillus de hoc ita scribit : Ex militaribus copijs legiones & auxilia prouinciatim distribuit : classem Miseni & alteram Rauennæ ad tutelam superi et inferi maris collocauit. Et post aliquot uersus : Quicquid autem (inquit) ubique militum esset, ad certam stipendiorum præmiorumq́; formulam astrinxit, definitis pro gradu cuiusq; & temporibus militiæ & cõmodis missionum, ne aut ætate et inopia post missionẽ solicitari ad res nouas possent: utq́; perpetuo ac sine difficultate sumptus ad tuendos eos prosequẽdos'que suppeteret, ærarium militare cum uectigalibus nouis constituit. Strabo li.* XVI. *de Beryto loquẽsq́uæ est in Syria :* ἄυτη κατεσπάσθη μὲν ὑπὸ Τρύφωνος. ἀνελήφθη δὲ νῦν ὑπὸ ῥωμαίων, δεξαμένη δύο τάγματα, ἃ ἵδρυσεν ἀγρίππας ἐνταῦθα. *Hæc euersa à Tryphõe, nũc à Romanis restituta est, duas legiões admittẽs, quas in ea Agrippa collocauit. Illa est Berytus colonia, cuius meminit Vlpianus in Pandectis titulo de censibus in principio.*

XLIIII. *legiones sub Augusto.*

cipio. Apud Strabonem latinum barutus ubiq; legitur, credo quia sic hodie uocitatur. Idem libro decimoseptimo de Aegypto loquens in prouinciam redacta: ἐστὶ δὲ καὶ στρατιωτικοῦ γ'. τάγματα. ὧν τὸ ἓν κατὰ τὴν πόλιν ἵδρυται. τὰ δ' ἄλλα ἐν τῇ χώρᾳ. χωρὶς δὲ τούτων ἐννέα μὲν εἰσὶ σπεῖραι ῥωμαίων. τρεῖς ἐν τῇ πόλει. τρεῖς ἐπὶ τῶν ὅρων τῆς αἰθιοπίας ἐν συήνῃ φρουρὰ τοῖς τόποις. τρεῖς δὲ κατὰ τὴν ἄλλην χώραν. εἰσὶ δὲ καὶ ἱππαρχίαι τρεῖς. Copiarũ autem militariũ tres sunt legiones: quarũ una in urbe collocata, reliquæ duæ per regionem dispositæ: & præter has nouem cohortes Romanæ, ternæ in urbe, ternæ in finibus Aethiopiæ ad Syenem pro locorũ præsidio, & tres per regionẽ sparsæ, & insuper tres equitũ turmæ opportunis locis dispositæ. Libro autẽ quarto in mentione Britanniæ pacatam illam prouinciã una tantũ legione contineri in officio dicit, & paruo equitatu: τοὐλάχιστον μὲν γὰρ ἑνὸς τάγματος χρῄζοι ἂν καὶ ἱππικοῦ τινός. libro tertio de Hispania loquẽs: Bætica, inquit, plebi attributa est, ad quã prætor mittitur, qui legatũ habet et quæstorem: ἔχων πρεσβευτήν τε καὶ ταμίαν. Et post aliquãto: ἡ λοιπὴ δὲ, ἅυτη δ' ἐστὶν ἡ πλείστη, τῆς ἰβηρίας ὑπὸ τῷ ὑπατικῷ ἡγεμόνι στρατιὰν ἔχοντι ἀξιόλογον τριῶν που ταγμάτων. Reliqua autem Iberiæ (hæc aũt est plurima) à consulari uiro regitur memorabilem exercitum habente, ad tres circiter legiones. Verum hæc et alia è græcis autoribus citata & græce plerunq; & latine in hos ueluti cõmentarios recõditioris antiquitatis referenda esse duxi & perscribenda. Nam cum id non esse dissentaneum generi scriptionis arbitrabar, tum uero si latina à me facta tantũmodo proferrẽ, ueritus sum, ne rerum penè incredibiliũ, fidem lectoribus parũ certam facerem, ut mihi interpretes plurimi nunc faciunt, postq̃ pœnitere me cœpit multorũ, puderéq; quod eorũ testimonijs inconsulta secu ritate & penè inerti usus essem, qua etiã & ipsi usi sunt quælibet exemplaria inexplorato sequẽdo. Sin græca tantũ uerba pro testimonio protulissem, non contẽnenda parte rerum enarratarũ maximam partẽ lectorum fraudauissem. Verũ Romanarum legionũ in Germa-

Germania non mediocres fuisse copias oportuit, cum Trãquillus dicat Varũ cum tribus legionibus et auxilijs in Germania cæsum. Vnde Variana clades dicta: de qua Plinius in septimo: Iuxta hæc et Variana clades, & maiestatis eius fœda suggillatio. Strabo in Cheruscis hoc contigisse tradit. Ex supradictis autẽ coniectura facienda in uniuersam Romani imperij amplitudinẽ. Huic principi reges amici et socij Populi Romani singuli in suo quisq; regno Cæsareas urbes condiderunt, ut autor est Trãquillus, & cuncti simul ædẽ Iouis Olympici Athenis antiquitus incohatam perficere cõmuni sumptu destinauerũt, genioq; eius dedicare: ac sæpe regnis relictis, non Romæ mõ, sed prouincias peragranti quotidiana officia togati, ac sine regio insigni more clientũ præstiterũt. Quo qd posset honorificẽtius homini cõtingere non uideo, à rebus quidẽ humanis. Ad extremũ ipse moriẽs legauit Populo Romano quadringẽties, tribubus tricies quinquies, id est unicuiq; tribui centena sestertia (quinq; enim & triginta tribus erant Romanæ, ut ex Cicerone nouimus de lege agraria contra Rullũ.) prætorianis militibus singula millia nũmûm, cohortibus urbanis quingenos, legionarijs tricenos nũmos. Quam summã repræsentari iussit: nam & confiscatam semper repositãq; habuerat: reliqua legata uarie dedit, produxitq; quædã ad uicies sestertiũm, quibus soluẽdis annuũ diem finijt: nec plus peruenturũ ad hæredes suos q̃ millies & quingẽties professus, quãuis uiginti proximis annis quaterdecies millies ex testamentis amicorũ percepisset: quod penè omne cũ duobus paternis patrimonijs, cæterisq; hæreditatibus in rempublicã absumpsisse, autor Trãquillus. Diximus supra autoritate Orosii quatuor & quadraginta legionibus Augustum rem Romanã tueri instituisse, idq; argumẽtis haud leuibus credendũ esse collegimus. Si plenæ igitur legiones fuerunt, id est denis cohortibus constãtes, quarum prima millenaria, reliquæ quingenariæ esse solebãt, præter equitũ alas, quantũ numerũ hominũ in tot legionibus fuisse dicemus? nam eas non plenas fuisse sub mortẽ Augusti CHRISTO domino nostro

Variana clades sub Augusto.

Testamẽtũ Augusti.

recens

recens è uirgine nato credibile non est, cum omnia penè pacata essent, & in locum demortuorũ succenturiari facile posset, præsertim sub eo principe qui rem militarem seuerissime rexit, & copiarum militariũ breuiarium, quod & pyctaciũ dicitur, apud sese habuisse dicitur. Sed fuerint sanè legiones quatuor et quadraginta, non iustæ plenæq;, sed quaternûm tantum milliũ singulæ, ut legionariorum peditũ centum et septuaginta sex millia fuerint, ut trecenos nũmos singuli acceperint, hæredibus hoc legatũ centũ et triginta duobus millibus pondo argẽti stetit, hoc est tredecies cẽtenis ac uiginti millibus aureorũ: quibus si nũc addamus prætorianas & urbanas cohortes & equitatum, nescio q̃ magna summa accessura sit. Legatum aũt populo & tribubus factum paulominus undecies centenis millibus ualet: quod ad hæredes peruenit, tricies septies centenis & quinquaginta millibus æstimari debet. In uaria legata non dubito ingentem summã absumptam: Præter cõgiaria autem, quæ supra retulimus in uita sæpe dedisse: (nam frumẽtationes ternas in anno quaternorũ mẽsium, ne plebs frumẽtandi causa ab urbe & negotijs auocaretur, ex ærario publico institutas esse existimo): præter largitiones inquam prædictas etiã opera publica plurima & magnifica extruxit, in quibus priuatas propriasq; opes absumpsisse se elogio ultimo testatus est. Ex ijs præcipua sunt forum cũ æde Martis ultoris in honorẽ cõfecti Pharsalici belli ob ultionẽ cædis Cæsarianæ suscepti, quo nomine etiam nũmus percussus uisitur. Aedes tonãtis Iouis in capitolio. Tẽplũ Apollinis ea parte palatinæ domus excitatũ, quã fulmine ictã desiderari à deo aruspices pronũtiarãt: addita porticus cũ bibliotheca latina græcaq;: quo loco iã senior sæpe etiã senatũ habuit, decuriasq; iudicũ recognouit. Quædã etiã opera sub nomine alieno nepotũ scilicet & uxoris sororisq; fecit, ut porticũ basilicãq; Lucij & Caij. Item porticus Liuiæ & Octauiæ, theatrumq; Marcelli. Sed & cæteros principes uiros, ut pro facultate quisq; uel momẽtis uel nouis uel refectis & excultis Vrbẽ adornarẽt, adhortatus est, multaq; à multis extructa

Opera publica ab Augusto extructa.

structa

structa sunt, sicut à Martio Philippo ædes Herculis musarum, à L. Cornificio ædes Dianæ, ab Asinio Pollione atrium Libertatis, à Munatio Plãco ædes Saturni, à Cornelio Balbo theatrum, à Statilio Tauro amphitheatrum, à Marco uero Agrippa complura & egregia. Idem princeps aduersus incendia excubias nocturnas uigiliasq; commẽtus est: ad coërcendas inundationes, alueum Tyberis laxauit, ac repurgauit, cõpletum olim ruderibus & ædificiorũ prolapsionibus coarctatũ. Quo autẽ facilius undiq; urbs adiretur, desumpta sibi Flaminia uia Arimino tenus muniẽda, reliquas triũphalibus uiris ex manubiali pecunia sternẽdas distribuit: ædes sacras uetustate collapsas, aut incẽdio absumptas refecit, easq; et cæteras opulẽtissimis donis adornauit, utpote qui in cellã Capitolini Iouis sexdecim millia pondo auri gẽmasq; & margaritas quingenties sestertiûm una donatione contulerit, quæ omnia autore Tranquillo nouimus. Sexdecim millia põdo auri æstimatiõe nostra (quæ est centum duodecim aureorum & semissis in singula pondo) duo deuicies centena aureorũ millia ualent: & quingenties sestertiûm duodecies centena & quinquaginta millia: fit in summa huius donationis tricies centena & quinquaginta millia aureorum. Cum hæc & multo plura fecisset, paulominus (ut diximus) quadragies centena millia hæredibus reliquit, cũ tãta etiam legata reliquerit, cum interim (quod mireris) ærarium publicũ non attigerit, quod non suum (ut pleriq; sequentiũ principum,) sed populi esse uoluit. Tria enim uolumina cũ testamẽto suo reliquit, unũ in quo mãdata de funere suo cõplexus est, alterũ indicẽ rerum à se gestarũ, tertium breuiariũ totius imperij, quantum militum sub signis ubique esset, quantum pecuniæ in ærario & fiscis, & uectigaliorum residuis, & eorum seruorum libertorumq; nomina, à quibus ratio exigi posset, ut autor est Trãquillus. Hic nescias utrũ magis mirêre, potẽtiam'ne & opulentiã Romani imperij hac ætate inauditã & incredibilẽ, an principis frugalitatẽ & diligẽtiã, qui tãta opa effecere, tot sumptus tolerare, tãtisq; summis testari potuerit. Spartianus

Hadrianus. nus autor est Hadrianũ, anteq̃ Antoniũ Pium adoptasset: Ceioniũ Cõmodum adoptasse, ob cuius adoptationẽ Circenses ludos dedit, & donatiuũ populo ac militibus. Quem consulẽ designatũ cum minus sanũ uideret, sæpissime dictitabat, in caducũ parietẽ nos inclinauimus, & perdidimus quater millies sestertiûm, quod populo & militibus pro adoptione Cõmodi dedimus. Hæc summa à nobis centies centena millia aureûm nostrorũ æstimatur. Is princeps, cũ magnificentissimus uideri uellet, & à nullo magnificẽtia superari, cũ Phrasmeni Iberorũ regi ingentia dona dedisset, & ipse uicissim ab eo uisenda accepisset, & inter alia auratas chlamydes, ipse irridendis eius regis donis, trecentos noxios cum auratis itidem chlamydibus in arenã misit cum feris depugnaturos, aut à feris laniandos. Idem Spartianus alio libro de supradicto Cõmodo loquens, qui Aelius Verus post adoptionẽ dictus est: Pro eius, inquit, adoptione infinitam pecuniã populo et militibus Hadrianus dedit. Sed, cum eum uideret homo argutior ægerrimæ ualetudinis, ita ut scutum solidius iactare non posset, dixisse fertur: ter millies perdidimus, quod exercitui populoq́; pro eo dependimus. Sed quater (ut arbitror) hic, ut supra, legendũ est. Quin & illud mirari magnopere quis possit, quòd Augustus testamẽto suo inseruit, se uiginti annis, pximis quaterdecies millies ex testamentis amicorũ percepisse: quam summã non minorẽ quinquies et tricies centenis myriadibus aureorum coronatorũ esse exstimo, hoc est trecenties & quinquagies centenis millibus. Hæc enim & huiuscemodi credi non possunt ab ijs, qui Romanorum opes publicas priuatasq́; animo non conceperunt. Quotus aũt quisq; intra annos octingentos concepisse dici potest? Multa iam diximꝰ de Crasso, de Pompeio, de Cæsare et alijs permultis, qui ciuile fastigiũ non excesserunt. Vidimus etiam, quibus Romanorũ uictorijs luxuria Asiatica admissa sit in Vrbẽ & Italiam. Plinius igitur libro tricesimotertio de copia argẽti loquẽs ita inquit: Scimus lectos mulierũ iampridem totos operiri argento, et triclinia quædã, quibus argẽtũ addidisse primus traditur

Donatiuum Hadrinni.

Follio

Follio eques Romanus, non ut operiret aut deliaca specie faceret, sed Punica. Idem & aureos fecit: nec multo post argĕtei deliacos imitati sunt, quæ omnia expiauit bellū ciuile Syllanū. Paulo enim ante hæc facta sunt: lancesq́; centenis libris argenti, quas tunc super quingentas numero Romæ fuisse constat: multosq́; ob eas proscriptos dolo concupiscentiū. Erubescant annales, qui bellū talibus uitijs imputauêre: nostra ætas fortior fuit Claudij principatu: seruus eius Drusillanus nomine Rotundus, dispĕsator Hispaniæ citerioris, quinquagenariā lācem habuit, cui fabricādæ officina prius exædificata fuerat, & comites eius octingĕtas quinquaginta octo librarum. Quinquagenariam in omnibus libris legitur, sed tamen quingenariam lego: sensus enim omnino ita poscit. Idem Delphinos quinis millibus sestertiûm in libras emptos C. Gracchus habuit. L. uero Crassus orator duos scyphos Mentoris artificis manu cælatos sestertijs centum: confessus tamen est nunq̄ se ijs uti propter uerecundiam ausum: sicut eundem sex millibus sestertiûm in libras uasa empta habuisse. Sestertia centū, duobus millibus & quingentis aureis à nobis æstimantur. Magnificam autem æstimatricĕ cælaturæ eam ætatĕ esse oportet, quæ uasa cælata in singulas libras senis sestertijs emeret, id est centenis & quinquagenis aureis nostris. Idem libro tricesimosexto de luxuria Romanarū ædium loquitur, quam repente inuasisse Vrbĕ significare uolĕs, Parua sunt, inquit, cunctaq́ quæ diximus, & omnia uni comparāda miraculo, antequā noua attingā: M. Lepido, Q. Catulo COSS. ut constat inter diligentissimos autores, domus pulchrior non fuit Romæ q̄ Lepidi ipsius: at Hercule intra annos trigintaquinq; eadem centesimū locum non obtinuit. Cōputet nunc in hac æstimatione qui uolet marmorum molĕ, opera pictorum, impĕdia regalia, & cum pulcherrima laudatissimaq́; certantes centū domos, posteaq́; eas ab innumerabilibus alijs in hunc diem uictas. Idem libro decimoseptimo: Nobilissimarū gentium ambo Crassus atq; Domitius censurā post cōsulatum simul gessere, anno conditæ Vrbis DCLXII. frequentem

Lāces argĕteæ memorabili pondere.

Plinij locus.

Vasa argentea.

Magnificæ ædes Ro.

Pretia domorum.

L. Crassus orator.

r iurgijs

iurgijs propter dissimilitudinē morū. Tunc Gn. Domitius, ut erat uehemēs natura, præterea accēsus odio, quod ex æmulatione auidissimū est, grauiter increpuit tāti cēsorē habitare, pro domo eius millia nūmorū identidē promittēs. At Crassus, ut præsens ingenio semper & faceto lepore solers, concedere se respōdit exceptis sex arboribus: at ne uno quidē denario, si adimerētur, emptā uolēte Domitio, Crassus: utrū'ne igitur ego sum, inquit, quæso Domiti exēplo graui, & ab ipsa cēsura mea notādus, qui in domo, quæ mihi hæreditate obuenit, comiter habitē? an tu, qui sex arbores æstimes? eæ fuēre loti, patula ramorū opacitate lasciuæ. Valerius lib. IX. Gn. Domitius L. Crasso collegæ suo altercatione orta obiecit, quòd columnas Hymetias in porticu dom⁹ haberet, quē quū cōtinuo Crassus quāti ipse domū suā æstimaret, interrogaret, atq; ut respōdit sexagies sestertio: quo ergo, inquit, minoris fore æstimas, si decē arbusculas inde succidero? ipse, tricies sestertio, inquit Domitius. Tunc ait Crassus: Vter igitur luxuriosior est, ego'ne, qui decē columnas centū millibus nūmûm emi, an tu, qui decē arbuscularū umbrā tricies sestertiûm summa cōpensas? Tricies sestertiū Omnibonus pro XXX. sestertijs intellexit, cū aperte sensus refragetur. Ex his uerbis Valerij intelligimus numerum in Plinio deesse. Valerius enim ante Pliniū fuit. In antiquissimo codice sic scriptū inueni. Pro domo eius HS promittēs: quod significat sestertiûm: sed numer⁹ deest, quē numerū, cū librarij uel emēdatores nō perciperēt, millia nūmorum subdiderūt. In eodē codice nō cōcedere sed addicere legitur, quod mihi placuit. Verū eas colūnas Hymetias Plin. lib. XXXVI. duobus in locis nō decē sed sex fuisse dicit. Quòd si domus Crassi sexagies sestertiûm æstimata fuit ab inimico, ita ut ne tāti quidem Crassus addicere uoluerit, quin arbores inde tolleret, quid existimabimus de alijs, quæ postea factæ fuerūt? Siquidem L. Crassus æqualis Q. Catuli fuit, cuius paulo ante mentio facta est ex Plin. Hoc aūt ex uerbis Plinij intelligimus in eodē XVII. Crassus, inquit, orator fuit in primis nominis Romani: domus ei magnifica:

Plinij locus restituendus.

sed

sed aliquãto præstãtior in eodẽ palatio Q. Catulij qui Cimbros cũ Mario fudit, multo uero pulcherrima cõsensu oĩm ætate in ea colle Viminali C. Aquilij eqtis Romani, clarioris etiã tũ iuris ciuilis scietia, cũ tamẽ obiecta Crasso sua est. Hactenus Plinius. Si ergo Crassus cẽsor ipse C. & L. millibus aureorũ nostrorũ habitauit: (tãti enim sexagies sestertiũm esse dico) nec tamen pulcherrimã tũ habuit, & quæ tũc pulcherrima domus fuit Romæ, post XXXV. annos cẽtesimã pulchritudinis notã nõ obtinuit, quantã magnificentiã ædiũ Romanarũ luxuriæ tẽpore cõcipiemus, cũ nulla iã cẽsura timeretur? Is enim est Crassus dialogis Ciceronis de oratore nobilitatus, quẽ Cicero meminisse potuit nõ uidisse, et qui uasa argẽtea senis sestertijs in libras empta habuit. Plutar. in Mario de domo uel prætorio Marij loquẽs circa Misenũ, ad uoluptatẽ etiam effœminatã cõdito: Hãc, inqt, domũ Cornelia fertur V. et LXX. drachmarũ millibus emisse: ταύτην λέγεται μυριάδων ἕπτα ἡμίσους Κορνηλίαν πρίασθαι. Postea tẽpore non admodũ multo interlapso Lucius Lucullus hãc eandẽ quingentis drachmarũ millibus emit et ducẽtis præterea: χρόνῳ δ' οὐ πάνυ πολλοῦ γενομένου, Λεύκιος Λεύκολλος ὠνεῖται μυριάδων πεντήκοντα καὶ διακοσίων. οὕτω ταχέως ἀνέδραμεν ἡ πολυτέλεια. Vsq; adeo celeriter luxuria excurrit. Posterior summa L. millibus aureorũ coronatorũ ualuit & paulo plus: cũ prior non maior fuerit septẽ mill. et quingẽtis. Cicero aũt nõ minoris quinquaginta millibus aureorũ coronatorũ habitauit. Gellius libro undecimo: Cicero, cum emere uellet in palatio domũ, & pecuniam impræsens non haberet, à Publio Sylla, qui tum reus erat, mutuo sestertiũm uicies tacite accepit: ea res tamẽ, priusq̃ emeret, prodita in uulgus exiuit, obiectũq; ei est, quod pecuniã domus emendæ causa à reo accepisset. Tũ Cicero inopinata opprobratione permotus, accepisse se negauit, ac domũ quoq; se empturũ negauit: atq; adeo, inquit, uerum sit accepisse me pecuniã, si domũ emero. Sed, cum postea emisset, & hoc mendacium in senatu ei ab inimicis obijceretur, risit satis, atq; inter ridendum: ignoratis, inquit,

Ciceronis domus.

prudẽtis & cauti patrisfamiliâs esse, quod emere uelit, empturum sese negare propter cõpetitores emptionis? Hactenus Gellius. Tanti aũt æstimatã fuisse senatus etiã decreto Cicero ipse testis est, scribẽs ad Atticũ libro quarto, et de euẽtu actionis eius loquẽs, quã pro domo sua habuit, quæ hodie inter alias orationes extat: Secuta est (inquit) contẽtio de domo. Diximus apud põtifices, acta res est accurate à nobis, etsi unq̃ in dicẽdo fuimus aliquid, tũ profecto doloris magnitudo uim quandã nobis dicẽdi dedit. Senatuscõsul. factũ est, id quod ad te misi, nobis superficiem ædium cõsules de consilij sentẽtia æstimarunt sestertium uicies, cætera in re ualde liberaliter. Tusculanã uillã quingẽtis millibus. Formianũ sester. ducentis quinquaginta millibus: quæ æstimatio nõ modo uehemẽter ab optimo quoq;, sed etiã à plebe reprehẽditur. Dices quid causæ fuit? dicũt illi quidẽ pudorẽ meũ, quòd neq; negârim, neq; uehemẽtius postulârim. Sed nõ est id: nã hoc quidẽ etiã profuisset. Verũ ijdẽ mi Tite Põponi, ijdẽ inquã illi, quos ne tu quidẽ ignoras, qui mihi pẽnas incenderãt, nolũt easdẽ renasci. His uerbis apparet domus superficiẽ uicies sestertiũm Ciceroni æstimatã etiã ab ijs hominibus, qui Ciceronẽ crescere nolebãt. Ea aũt æstimatio facta est propter P. Clodiũ, qui plebiscito obtinuerat, cũ tribunus plebis esset, ut Cicero in exiliũ pelleretur, & bona eius publicarẽtur: quo facto disturbãda ædificia & ad solũ diruẽda curauit. Cicero aũt reuersus obtinuit ut publice dãnum illud sarciretur. Huic æstimationi fidẽ facit Salustius in inuectiua oratione, quã in Ciceronẽ habuit, his uerbis: Domũ ipsam tuã ui & rapinis funestã tibi ac tuis cõparasti, uidelicet ut nos cõmonefacias, q̃ cõuersa respublica sit, cũ in ea domo habitâris homo flagitiosissime, quæ P. Crassi uiri clarissimi fuit. Et post paulũ ita subdit: Sed ut opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatũ cũ uxore de republica cõsuluisti: cũ legis Plauciæ iudicia domi faciebatis, ex cõiuratis alios pecuniæ condemnabas, cũ tibi alius Tusculanã, alius Põpeianam uillã ædificabat, alius domũ emebat: qui uero nihil poterat, hic erat calumniæ proximus: hic

oppu-

oppugnatū domū tuā uenerat, aut insidias senatui fecerat: deniq; de eo tibi cōpertū erat. Quæ si tibi falsa obijcio, redde rationē quantum patrimonij acceperis, quid tibi litibus accreuerit, qua ex pecunia domū paraueris, Tusculanū & Pōpeianū infinito sumptu exædificaueris: aut si retices, cui dubiū potest esse, quin opulentiā istā ex sanguine & miserijs ciuiū parauerit? Ex his uerbis satis apparet uicies sestertiūm magnā pecuniā fuisse: nec immerito Ciceronē conquestū apud Atticū, quod Tusculanū suū ædificiū quingētis sestertijs æstimatum esset, quæ nos duodecim millia & quingētos aureos esse dicimus. Salustius enim infinito sumptu ædificatū esse obiecit. Blōdus libro nono Romæ triūphantis, in quo libro urbis Romæ Romanorūq; magnificentiā diligēter magis q̄ docte ostendisse uidetur, ait obseruasse in epistolis Ciceronis Ciceronē uillas duodeuiginti numero habuisse, in queis præcipuas Tusculanā, Formianam, Arpinatē, Ancanā, & Pōpeianā: quas tamē eum simul posse disse nō credo, nec ipse Blondus affirmat. Cicero in oratione pro M. Cælio: *Sumptus unius generis obiectus est habitationis, XXX. millibus dixistis eū habitare.* Ex hoc loco conijci potest magnā esse pecuniā XXX. sestertia: & præterea exēplum habemus quanti domus locarētur anniuersaria mercede. XXX. sestertia ego septingētos quinquaginta aureos nostros esse dico. Ipse in oratione pro domo sua quodā in loco ita inquit: *Nihil erat latum de me: nō adesse erā iussus: nō citatus affuerā: erā etiā tuo iudicio ciuis incolumis: cuius domus in Palatio, uilla in Tusculano, altera ad alterū consule trāsferebatur: senatus cōsules uocabat: colūnæ marmoreæ ex ædibus meis inspectāte Populo Romano ad socerū cōsulis portabātur.*

Sestertia XXX.

Sed emēdandus locus in quinto epistolarū, ubi ad P. Sestiū scribēs ita inquit: Ego tua gratulatione cōmotus, quod ad me pridem scripseras uelle te bene euenire, quod de Crasso domū emissem: Emi eā ipsam domū millibus nūmūm XXXV. aliquāto post tuā gratulationem. Itaq; nūc me scito tantū habere æris alieni, ut cupiā cōiurare, si quisq̄ recipiat. Huiuscemodi mēda est in XI. in epistola Decimi

Cic. locus.

Bruti ad Ciceronem: Cum ad rempublicã liberandam accessi, mihi fuit sestertiûm quatuor millibus amplius, septem legionũ numerum alo: qua difficultate, tu arbitrare. Verũ illic tricies quinquies sestertiûm legendum puto. Si enim superficies uicies æstimata est, potuit area quindecies addere ad pretium. Huiusmodi ædificia damnosa ambitione exædificata taxans Salustius in Catilina ita inquit: Operæpretium est cum domos atq; uillas cognoueris in urbium modum ædificatas, uisere templa deorum quæ nostri maiores religiosissimi mortales fecêre. Ciceronem autem tanti domum emere potuisse argumentum est id quod ipse in secunda Antoniana dicit: Hæreditatem mihi negasti obuenisse: utinam hoc tuum uerum crimen esset. Ego enim amplius sestertiûm ducenties acceptum hæreditatibus rettuli: quanquam in hoc genere fateor feliciorem esse te: me nemo nisi amicus fecit hæredẽ: ut cum illo cõmodo quod erat, animi quidam dolor iungeretur: te is quem nunquam uidisti L. Rubrius Cassinâs fecit hæredem. Quibus uerbis Antonium ut testamentarium taxat. Quanta autem sit pecunia ducenties sestertiûm ex eo conijciendum relinquitur quod Cornelius Nepos in uita Pomponij Attici scribit his uerbis: Habebat auunculum Cæciliũ equitem Ro. familiarẽ L. Luculli: diuitẽ, difficillima natura: cuius sic asperitatẽ ueritus est, ut quẽ nemo ferre posset, huius sine offensione retinuerit beneuolentiã: quo facto tulit pietatis fructũ. Cæcilius enim moriens tastamento adoptauit eum, fecitq́, hæredẽ ex dodrante: ex qua hæreditate accepit circiter centies sestertiûm. Et infra: Cum tanta inquit pecuniæ facta esset accessio, nihil de quotidiano uictu mutauit, nihil de uitæ consuetudine: tantaq́; usus est moderatione, ut neq; in sestertiûm uicies quod à patre acceperat, parum se splendide gesserit, neq; in sestertiûm centies affluentius uixerit quàm instituerat, pariq́; fastigio steterit in utraq; fortuna: nullos habuerit hortos, nullam suburbanã aut maritimam sumptuosam uillam, neq; in Italia, præter Ardeatinum & Nomentanum rusticũ prædiũ: omnisq́; eius pecuniæ redditus cõstabat in epi

roticis

roticis & urbanis possessionibus: ex quo cognosci potest eũ usum pecuniæ nõ magnitudine, sed ratione metiri solitũ. Hic est Põponius Atticus Ciceronis familiarissimus, ita ut Quintus frater ei charior nõ fuerit: cui rei (ut eiusdẽ Cornelij uerbis loquar) indicio sunt uolumina multa epistolarũ à consulatu eius usq; ad extremum tempus ad Atticum missarũ: quæ qui legerit, non multũ desiderabit historiã contextã eorũ temporum. Qui Ciceroni in omnibus eius piculis singularem fidẽ præbuit. Cui ex patria fugienti sestertia ducẽta et quinquaginta donauit, quæ nos sex millibus & ducentis quinquaginta aureis nostris æstimamus. Ex prædictis luculentum mihi documentũ sumi posse uisum est ad ea quæ agimus intelligenda: Si enim eques Ro. splendide uixit in uicies sestertiûm, ita ut in prædiorum tantũ fructu nõ etiã fœnore redditũ pecuniæ cõstitueret, oportet oĩno magnã fuisse pecuniã uicies sestertiûm, præsertim cũ is una donatione in Ciceronẽ tantã pecuniã contulerit. Eodẽ pertinet id quod ab eodem autore dicitur: Nec id (inquit) præteribo, q̃q̃ leue uisum iri putẽ: cum in primis lautus esset eques Ro. & non parũ liberaliter domũ suam omniũ ordinũ hoĩes inuitaret, scimus non amplius q̃ terna millia æris peræque in singulos mẽses ex ephemeride eũ expẽsum sumptui ferre solitũ: atq; hoc nõ auditũ sed cognitũ prædicamus, sepe enim propter familiaritatẽ domesticis rebus interfuimus. Terna millia æris, millenos ac ducenos sestertios nũmos ualent. i. ære nostro triginta aureos. Sic in dies singulos Põponius aureũ unũ nostrũ in sumptu domestico impẽdebat: quod intelligo de pulmentario sumptu: qppe elegãs ille fuisse dicitur, & si nõ magnificus: splẽdidus, etsi nõ sumptuosus: usus est enim (ut inqt idẽ Cornelius) familia, si utilitate iudicandũ est, optima: si forma, uix mediocri: nanq; in ea erant pueri literatissimi anagnostæ, optimi & plurimi librarij, ut ne pedissequus quidem quisquam esset quĩ nõ utrunq; horum pulchre facere posset: pari modo artifices cæterĩ quos cultus domesticus desiderat apprime boni. Anagnostas Cornelius appellat pueros legẽdi peritos, quibus Põponius super côui-

Põponius Atticus Ciceronis familiarissimus.

uium utebatur, ut pleriq; Romanorũ: Nemo (inquit) in eius conuiuio aliud acroama q̃ anagnostẽ audiuit. Verũ ex supradictis apparet fructuosam Ciceroni atq; etiã auriferã eloquentiam fuisse: omnes enim artes olim magno cũ splendore exercebãtur. Nõ omittendũ illud, quòd caput amputatũ parẽti eloquẽtiæ Romanæ, decies sestertiũm ab Antonio triumuiro æstimatũ est, id est quinq; & uiginti millibus aureorũ nostrorũ: autorẽ enim Appianũ habemus in IIII. Ciuiliũ bel. qui ducenta & quinquaginta millia drachmarum Popilio Lænæ pro capite Cicerõis Antoniũ dedisse scripsit: tanti caput eloquẽtiæ ab inimico æstimatũ est. Diximus supra Isocratem dicendi præceptorẽ orationẽ unam talentis uiginti uendidisse. Theombrotũ medicũ, Antiochũ regem talẽtis centũ sanasse. Appellẽ pictorem sed literarũ peritũ Alexãdrum regem uiginti auri talentis pinxisse, quãti hodie ducatus non mediocris emi possit. Singula enim talenta auri nõ minus senis millibus septingenis & quinquagenis solatis nostris ualuerunt. Aristoteles Speusippi pauculos libros tribus talentis emit, ut autor est Gellius. Quãti igitur emptos existimamus libros Aristotelis & Theophrasti, quos Strabo libro XIII. ab Appellicone Teio magno argento redẽptos esse tradidit, tineis iam & situ corruptos: ut qui iandiu in terram obruti fuerant. Plinius auunculus collectanea sua quadringẽtis sestertijs uendere noluit, ut autor est Plinius Iunior. li. III. epistolarũ his uerbis: Perire enim omne tẽpus arbitrabatur, quod studijs non impertiretur. Hac intẽtione tot ista uolumina peregit, electorumq; cõmentarios C.X. mihi reliquit, opistographos quidẽ & minutissime scriptos: qua ratione multiplicatur hic numerus. Referebat ipse potuisse se, cum procuraret in Hispania, uendere hos cõmentarios Largio Licinio CCCC. millibus nummũm: & tunc aliquanto pauciores erant. Quis nunc regũ emere bibliothecã cõfertissimã decem aureorũ millibus uelit? quãti à Plinio ciuis unius priuatus regesta quædã extemporanea licitari ausus est? & Plinius tamen tanti addicere noluit. Pliniũ autẽ luniorẽ diuitẽ fuisse mul

Caput Ciceronis quanti æstimatũ sit.

Quãti Plinius cõmentarios suos uẽdere potuit.

ta eius epistolarũ loca declarant. Imprimũ in VII. epistolarũ ad Coreliã scribens ita inquit: Tu quidẽ honestissime, quod tam impense & rogas & exigis, ut accipi à te iubeã pretiũ agrorũ nõ ex septingentis millibus, quanti illos à liberto meo, sed ex nongentis, quanti à publicanis partẽ uigesimã emisti. Inuicem ego & rogo & exigo, ut non solũ quid te, uerũ etiã quid me deceat, aspicias. Et ex his uerbis & ex epistola paulo superiore, quã ad Fabatũ scribit, apparet eum ducẽta millia nũmũm pro accessione pretij contẽpsisse, emptrice etiã hoc petẽte: ne ratum non habere uideretur, quod à liberto suo gestũ erat. Idem ad Caniniũ. Equidẽ cõmodius nihil inueni q̃ quod ipse feci: nam pro quingentis millibus nũmũm, quæ in alimenta ingenuorũ ingenuarũq; promiserã, agrum ex meis longe pluris actori publico publice mãcipaui, eundẽ uectigali imposito recepi, tricena annua millia daturus: per hoc enim et reipublicæ sors in tuto, nec redditus incertus, & ipse ager propter id, quod uectigali longe supercurrit, semper dominum, à quo exerceatur, inueniet. Ex his uerbis apparet Pliniũ patriæ suæ donasse annua sestertia tricena: quæ à nobis septingentis & quinquaginta aureis æstimantur, pro quingentis sestertijs in numerato, quæ pollicitatione patriæ facta debebat, id est duodecim millibus & quingentis aureis: qua ratione paulo plus sedecim millibus & quingentis singula millia annua æstimauit. Idem libro V. Saturninus, qui nos reliquit hæredes, quadrantem reipublicæ nostræ, deinde pro quadrante præceptionem quadringentorũ millium dedit. Hoc, si ius aspicias, irritum: si defuncti uoluntatẽ, ratum et firmũ est: mihi aũt defuncti uolũtas antiquior iure est: utiq; in eo, quod ad communẽ patriã uoluit peruenire. An, cui de meo sestertiũm decies cõtuli, huic quadringentorũ millium paulo amplius tertiã partẽ ex aduentitio denegem? His uerbis significat decies centena millia nummũm reipublicæ suæ antea dedisse, & tũ quadringenta millia condonare per præceptionem à se hærede relicta, quæ stricto iure cogi non posset soluere: quæ duæ summæ XXXV. millia aureorum nostrorũ

Diuitiæ Plinij Iunioris.

ualent. Apud eundem epistola quarta ad Traianum liberalitatem sestertij quadringentis pro quadragies legitur. Magnã enim esse pecuniã ex eo ostẽditur, quod epistola alia ad eundẽ legitur: Theatrũ domine Niceæ maxima iã parte constructũ, imperfectũ tamẽ, sestertiũ (ut audio) amplius cẽties hausit. Seruius grãmaticus autor est Virgilium poẽiã tres libros Aeneidis suæ Augusto recitasse, secundũ, quartũ & sextum: sed sextum maxime ob Octauiã Augusti sororẽ Marcelli matrem, quẽ Marcellum Augustus sibi adoptauerat, qui perijt anno decimooctauo ualetudine correptus. Hæc igitur Octauia cũ recitatiõi interesset, & Virgilius ad carmina illa uenisset circa finem sexti libri, quæ Marcelli luctum describunt, defecisse animo illa dicitur, cum ad illud uentum est:

Heu miserande puer, siqua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris.—

Aurei Virgiliani uersus

Aegre aũt refocillata Octauia silẽtiũ Virgilio imperasse dicitur, & dena sestertia pro singulis uersibus dari iussisse, q numero sunt unus & uiginti. Quod si est uerum, Virgilius paucis uersibus supra quinq; millia aureorũ meruit. De hoc poeta inquit Seruius, aut quicũq; fuit, q eius uitã scripsit: Bona aũt cuiusdã exulantis non sustinuit accipere: possedit propè cẽties sestertiũm ex liberalitatibus amicorũ, habuitq; domũ Romæ in æsquilijs, q̃q̃ secessu Campaniæ Siciliæq; plurimũ uteretur. Quæcũq; ab Augusto petijt, repulsam nunq̃ tulit: parentibus quotannis aurũ ad abũdantem alitum mittebat: quos iã grandis amisit. Hæredem aũt fecit ex quadrãte Augustum. Centies sestertiũm ducenta quinquaginta aureorum millia ualet. Quare nõ frustra Iuuenalis eius meminit, ut copiosi, in Saty. septima. Qui autem diligenter reputauerit cõmoda magistratuũ non modo in prouincijs sed etiam in Vrbe, is non mirabitur, tã diuites quosdam fuisse. Argumentum eius rei ingẽs mihi uidetur ambitus Romæ flagrantissimus: Cuius unũ exemplum sat erit ex Ciceronis sumere libro secundo epistolarum ad Quintum fratrem. Sic enim scribit: Ambitus redijt immanis: nunquam fuit par: nõ di

Census Maronis.

Ambitus Romæ ingẽs fuit ob cõmoda magistratuũ

co hyperbolas: uel sestertiûm centies constituunt in prærogatiuā pronuntiare. Res *ardet inuidia:tribunitij candidati compromiserunt sestertijs* CCCC.*in singulos apud* M. *Catonem depositis petere eius arbitratu:ut qui contra fecisset, ab eo condemnaretur. Hic locus in impressis pridē libris corruptissime legebatur, in quibus etiam numerus sestertiorum deerat:in recens impressis, ne restitutus quidē satis est:quare à me citari integer non potuit. Male tamē sester.*CCCC.*legi ex eo apparet, quòd idē* Cicero *libro quarto ad* At*ticum ita scribit de his comitijs loquens: Sequere nunc me in campum:ardet ambitus.* Fœnus *ex triente idibus* Quintil. *factum erat bessibus. Et post aliquot uersus:Pompeius fremit.* Queritur. *Scaurus studet. Sed utrū fronte an mēte, dubitatur:exoche in nullo est: pecunia oīm dignitatē exæquat.* Messala *languet, nō quo aīus desit, aut amicis careat. Sed coitio* C O S. & *Pompeius obsunt. Candidati iurarunt se arbitrio Catōis perituros.* Apud *eum sestertia quingena deposuerunt:ut, qui à Catone damnatus esset, id perderet, & cōpetitoribus tribueretur. Si locus hic nō mendosus est, supra quingentis uel quingenis potius legi debet. Cui parti autoritas* Plutar*chi non latini facti, sed græci suffragatur his uerbis:* ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν μετιοῦσι εἰς ταὐτὸ συνελθοῦσι, παραβαλεῖν δραχμῶν ἕκαστον ἀργυρίου δέκα δύο ἥμισυ μυριάδας, εἶτα μετιέναι τὴν ἀρχὴν πάντας ὀρθῶς καὶ δικαίως. Duodecim *myriades et quingentæ drachmæ quingēta millia nūmûm ualent, sicq; summa quadrat ad nummum.* Hanc *historiā tetigit Plini. in præfatione: Cū apud Catonē (inqt) ambitus hostē, & repulsis tāq honoribus ineptis gaudentē pecunias flagrātibus comitijs deponerent cādidati, hoc se facere pro innocentia (quod in rebus humanis summū esset) profitebantur.* V*erūenimuero ex uerbis* Ciceronis *apparet, animosum illū fuisse ambitum, cum in tribū prærogatiuā centies sesterûm pronuntiare candidati non dubitarēt.* Opportuit *enim proportione & alijs tribubus aliqd diuidi, quæ numero quinq; & triginta erant; aut certe tot tribubus, quæ ad renuntiationem magistratus suffi*

sufficerent. Hoc ne falsum putetur tãetsi creditu difficile, Cicero præfatiuncula fidem sibi præstruit: Non dico, inquit, hyperbolas uel hyperbolũs hoc est hyperbolice, utroq; enim modo legitur. Argumentum etiã ingẽtis summæ est, quod Cicero ambitũ fœnus intendisse dicit, & dimidio maius fecisse, hoc est ex triente bessale. Diximus in præcedẽtibus, moris fuisse apud Romanos, ut ædiles & alij magistratus ludos uel munera magnifica facerẽt & ederẽt in theatro uel circo uel amphitheatro, quasi populo uniuersam quãdam mercedẽ soluentes ob lata suffragia. Dedimus & magnificentiæ exempla, indicia omnino ualida ad eam rem, quã nunc ago, cõficiendam. Oportet enim magna fuisse cõmoda eius honoris, qui tã ti æstimetur. Nunc quanta fuerit potestas imperatorũ in bello, & proconsulum prætorumq; in prouincijs suis, demonstrandum est. Iamprimũ Strabo libro duodecimo de Cappadocia & Paphlagonia loquens à Pompeio certis finibus terminatis, ita inquit: ὕστερον δὲ οἱ τῶν ῥωμαίων ἡγεμόνες ἄλλους καὶ ἄλλους ἐποίησαν μερισμοὺς, βασιλέας τε καὶ δυνάστας καθιστάντες. καὶ πόλεις τὰς μὲν ἐλευθεροῦντες, τὰς δὲ ἐγχειρίζοντες τοῖς δυνάσταις. τὰς δ᾽ ὑπὸ τῷ δήμῳ τῶν ῥωμαίων ἐῶντες. Post ea autẽ Romanorũ duces alias atq; alias contributiones fecerunt, reges & dynastas constituẽtes: ciuitatumq; partim immunitate donarunt, partim potẽtatibus attribuerunt, partim etiã sub ditione Romana reliquerũt. Ex his uerbis intelligimus nõ modo Pompeium post Ponticam uictoriam hoc iuris usurpasse, sed etiã alios imperatores pro arbitrio suo statuere solitos de ijs prouincijs, quas armis domuerant. Exemplũ eius rei luculentum est eodem libro. De quadã enim regione loquẽs campestri & feraci & pecore copiosa, ita inquit: Huius regionis partem Amasini obtinent, partẽ Pompeius Deiotaro dedit, ut Pharnaciæ & Trapezuntiæ adiacẽtia usq; in Colchidem & minorẽ Armeniam: horumq; locorũ regem eũ creauit, cũ aliàs haberet hæreditariam à patre tetrarchiam Galatarũ, qui Tolistobogi dicũtur. καὶ τούτων ἀπέδειξεν αὐτὸν βασιλέα, ἔχοντα καὶ τὴν πατρῴαν τετραρχίαν:

Potestas consulũ, & prætorũ Romanorũ, qui ductores erant exercituum.

Deiotarus.

χίαν: *regem, inquit, horũ eum creauit. Hic idem Pompeius Tigranem Armeniæ regem potẽtiſſimũ, ſed uictoria Pompeij fractum, ad ſe uenientem & diadema ſuum ad pedes eius demittentem, genibusq; aduolutũ diadema uel tiaram regiã reſumere iuſſit, & in ſella regia ſedere, multa ſex milliũ talentũm ob culpam atq; iniquitatem irrogata, ut Plutarchus autor eſt, ut Appianus, ſex millibus talentũm ab eo dono acceptis. Strabo rurſus poſt aliquot chartas de Commanis Põticis loquẽs, quod ſacerdotium Dianæ dicatũ erat:* παραλαβὼν δὲ πομπήϊος τὴν ἐξουσίαν ἀρχέλαον ἐπίστησεν ἱερέα, καὶ προσώρισεν αὐτῷ χώραν δίσχοινον κύκλῳ. τοῦτο δ' ἐστὶν ἑξήκοντα στάδιοι πρὸς τῇ ἱερᾷ, προστάξας τοῖς ἐνοικοῦσι πειθαρχεῖν αὐτοῦ. *Accepto autem imperio Pompeius Archelaum ſacerdotio præfecit, & regionem ei attribuit duorum ſchœnorũ in circuitu, quæ ſexaginta ſunt ſtadia ſacram urbem ambiẽtia: iuſſitq; eius ambitus incolas imperio eius parẽre. Quale aũt fuerit aut quàm locuples ſacerdotium ex eo intelligitur, quod idem autor ait his uerbis: Regum Ponticorum tempore diebus feſtis, qui Dianæ ſacri erãt, ſacerdos Commanorũ diadema regium geſtabat, & ſecundum regem honori habebatur. Commana autem imperio eius ſuberat cum ſacris ſeruis, qui Hieroduli dicebantur, numero non pauciores ſex millibus, in quos omnifariam poteſtatem habebat, præterquàm eos uendẽdi. Cicero autem hoc docet in lege agraria contra Rullum, cum dicit: non licere decemuiris à populo creatis ſtatuere de agro Pontico & Mithridatico à Pompeio capto: Ita' ne uero, inquit, hos agros regios Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerũt, cum adhuc imperator in bello uerſetur, in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum ſit, eos agros, quorũ adhuc penes Gn. Pompeium omne iudicium & poteſtas more maiorum debet eſſe, decẽuiri uendent. Eodem pertinent ea, quæ apud Lucanum Pompeius ipſe gloriatur in ſecundo Pharſaliæ, cum auxilia undiq; euocanda differit, filio ob id allegato. Hoc tamen uerũ eſt, quòd ea, quæ ab his imperatoribus ſtatuebantur, neceſſe erat ſenatuſcõ-*

Sacerdotiũ opimum in Ponto.

Hieroduli.

natusconsulto cōfirmari, id quid eodē in loco Strabo docet his uerbis: διαπολεμήσας δὲ καὶ ἐπανελθὼν οἴκαδε, ἐξενίκησεν ὥστε τὰς τιμὰς ἃς ὑπέσχετο ὁ λεύκολλος τῶν ποντικῶν τισὶ, μὴ κυρῶσαι τὴν σύγκλητον. Confecto aūt bello Romā reuersus Pompeius, peruicit, ne ea præmiaque Lucullus quibusdā Ponticis primoribus pollicitus fuerat, à senatu cōfirmarentur. ἄδικον γὰρ εἶναι κατορθώσαντος τοῦ ἄλλου τὸν πόλεμον, τὰ βραβεῖα ἐπ' ἄλλῳ γενέσθαι, καὶ τὴν τῶν ἀριστείων διανομήν. Iniquum enim esse bello eo ab alio confecto, in alterius arbitrio belli præmia, et decorū militariū collationē manere. Nemo aūt ignorat Pōticū bellū Lucullū bona ex parte gessisse, sed cū ei Pōpeius ante diē successisset, cōficere nō potuisse. Et Pompeium ex rebus gestis Luculli triūphasse fortunæ iniquitate, quæ Lucullū summo fauore euectū repēte destituit, ut uidere est Plutarchum in Lucullo legētibus. Causam tamen præbuit Cicero, qui orationē pro Pōpeio habuit ad populū, cum præturā ipse gereret, quæ oratio pro lege Manilia inscribitur. Ob hoc Lucullus reipublicæ infensus in ociū se cōtulit, singulariq́; lautitia & splēdore sumptuū uitā p omnē uiuēdi amœnitatē traduxit, ex ea ipse prouincia summis opibus auctus: cū tamen triumphi sui die aureū simulachrū Mithridatis sex pedū lōgitudinis, clypeūq́; gēmis cōsertū, cū immani summa auri & argēti facti signatiq́; in ærariū intulisset. Cicero in Pisonē præclari facinoris loco ponit, quòd prouinciā cōtempserit: Ego Antoniū, inquit, collegā cupidū prouinciæ, multa in rē publicā molientē, patiētia atq́; obsequio meo mitigaui: Ego prouinciam Galliā senatus autoritate exercitu & pecunia instructā & ornatā, quā cū Antonio cōmunicaui, quòd ita existimabā tēpora rei publicæ ferre, in cōcione deposui reclamāte Po. Ro. Idē, cū prouinciā Ciliciā obtineret, ad Atticum scribens de uitæ suæ integritate: Ipse (inquit) in Asiā profectus sum Tharso nonis Ianuarijs: Nō me Hercule dici potest, qua admiratione Ciciliæ ciuitatū, maximeq́; Tharsensium. Postea uero q̃ Taurū trāsgressus sum, mirifica expectatio Asiæ nostrarum diœcesum, quæ sex mensibus imperij mei nulla

Lucullus.

Cicero prouinciam deposuit.

nullas meas acceperat literas, nūq̃ hospitē uiderat. Illud aūt tēpus ante me fuerat in hoc quæstu: ciuitates locupletes ne in hibernis milites reciperēt, magnas pecunias dabāt. Cyprij talēta Attica CC. qua ex insula (nō hyperbolicos loquor) nūmus nullus me obtinente erogabitur: ob hæc beneficia, quibus illi obstupescūt, nullos honores mihi nisi uerborū decerni sino. Si hic numer⁹ CC. talēta uere apud Ciceronē legitur, (ut uerè legi puto,) C. & XX. millia aureorum nostrorū eo nomine lucrifacere potuisset, si famā contēpsisset. Opulētam aūt Cyprū olim fuisse ex eo cōijcimus, quòd Ptolemæo Cypri rege cōfiscato, Cato, qui Clodij factione ad colligendā eius gazam ablegatus est, paulominus septē millia talētûm Romā deportauit ex auctione gazæ, ut autor est Plutarchus: τῷ δὲ κάτωνι συνήχθη μὲν ἀργυρίου τάλαντα μικρὸν ἑπτακισχιλίων ἀπολέοντα: q̃q̃ maior ob id pecunia fuisse uidetur, quòd Cato aliquando in altercatione Pompeio obiecit se ex Cypro plus auri atq; argenti nullo exercitu detulisse, q̃ Pompeius ex omnibus triumphis cōcusso terrarum orbe, ipse instructus ingentibus copijs intulisset in ærariū: quo tempore Cyprus in prouinciā prætoriam redacta est factione eiusdem Publij Clodij Pulchri Ptolemæo infensi ob negatam ei pecuniam ad redemptionis pretium, cum à piratis interceptus esset: quæ historia à Strabōe narratur in fine libri decimiquarti. Idem Cicero pro lege Manilia: Difficile est dictu Quirites, quanto in odio simus apud exteras natiões propter eorū, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, iniurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris uestris magistratibus religiosum? quam ciuitatem sanctam? quam domum satis clausam ac munitam fuisse? Vrbes iam locupletes & copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Idem Pisoni obiecit, quòd perfidiam trecentis talentis uendidisset, his uerbis: Idem'que tu Rabocentum Bessicæ gentis principem, quum trecentis talentis regi Cotto uendidisses, securi percussisti, cum ille ad te legatus in castra uenisset, & tibi magna præsidia & auxilia

Cōmoda magistratuum Romanorū i prouincijs.

Cypria gaza publicata.

xilia à Bessis equitũ peditũq; polliceretur. Et paulo inferius: Nõne sestertiûm centies & octogies, quod quasi uasarij nomine in uẽditione mei capitis ascripseras, ex ærario tibi attributũ Romæ in quæstu reliquisti? Nonne, cũ ducenta talenta tibi Apolloniatæ Romæ dedissent, ne pecunias creditas soluerent, ultro Suffidiũ equitem Romanũ hominẽ ornatissimũ, creditorẽ debitoribus suis addixisti? Vasariũ Cicero appellat id, quod publice dabatur magistratibus, ut muli, equi & uasa, et reliqua, quæ magistratus instrumẽtũ impleret, id quod patet ex eo, quod idẽ dicit in lege agraria cõtra Rullũ, de decẽuiris loquens, quos Rullus creandos esse censuerat ad agros diuidendos diuendendosq; per prouincias: Dat (inquit) potestatẽ uerbo prætoriã, reuera regiã: definit in quinquẽnium, facit sempiternã: tãtis enim cõfirmat opib⁹ et copijs, ut inuitis eripi nullo modo possit. Deinde ornat apparitoribus, scribis, librarijs, præconibus, architectis: præterea mulis, tabernaculis, cẽturijs, supellectili: sumptũ haurit ex ærario, suppeditat à socijs. Intelligimus ergo uasarij nomine pecuniã publice dari solitam magistratibus euntibus in prouincias, ex qua sibi necessaria compararent, id quod postea Augusti tẽpore senatusconsulto constitutũ est. Trãq. in Augusto: Autor & aliarũ rerum fuit, in queis, Ne acta senatus publicarentur: Ne magistratus deposito honore statim in prouinci as mitterentur: Vt proconsulibus ad mulos et tabernacula, quæ publice locari solebant, certa pecunia constitueretur. Meminit eius moris Cicero in quinta in Verrẽ actione: & Lampridius in Alexandro his uerbis: Iudices cũ promoueret, exẽplo ueterũ, ut & Cicero docet, et argẽto et necessarijs instruebat, ita ut præsides prouinciarũ acciperẽt argenti pondo uicena, mulos et equos binos, uestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas, aureos cẽtenos, coquos singulos, etsi uxores non haberent, singulas concubinas, quòd sine ijs esse non possint: reddituri deposita administratione mulas, mulos, equos, muliones & coquos: cætera sibi habituri, si bene gessissent. Sed illa fuit priscæ seueritatis imitatio, qualis in

Vasariũ.

lis in legibus sumptuarijs intelligitur, de quibus infra dicturi sumus. Cicero igitur Pisoni obijcit, quòd eo tempore, quo Cicero exilio multatus fuit, Piso et Gabinius prouinciarũ pactione cum Clodio Pulchro tribunoplebis Ciceronis inimico conspirarint: sicq; factum, ut per tribunumplebis prouincias obtinuerint: Gabinius Syriam, Piso Macedoniã, & Pisoni centies et octogies sestertiũm uasarij nomine decretũ sit, si uerus est numerus, quã totam pecuniã fœnore Romæ occupauit: quæ non minor fuit quadringentis & quinquaginta millibus aureorũ nostrorũ: Sunt & alia nomina pecuniæ imperandæ ciuitatibus, quã magistratus in rem suam uertebant, quæ Cicero eadem in oratione in Pisonem persequitur: Quĩ modus, inquit, tibi fuit frumenti æstimandi? qui honorarij? si quidẽ potest ui et metu exortum honorariũ nominari: quod cum peræque omnes tum acerbissime Bœotij & Byzantij Cheronẽses, Thessalonica sensit. Frumẽtum æstimãdum intelligo id frumẽtum, quod in cellam prætoris uel cõsulis imperatur: Pro quo pecuniã imperabãt, quãtam collibuerat. Honorariũ appello, quod Græci εἰσόδιον et εἴσοδον, id est xenium aduẽtitium, quod datur ingredienti quãq; urbem magistratui, ut hodie principibus nostris, cũ primũ urbes pompatice ingrediuntur. Sequitur in eadem oratione: Mitto aurũ coronarium, quod te diutissime torsit: cum modo uelles, modo nolles. Lex enim generi tui & decerni, & te accipere uetabat nisi decreto triumpho. His accedit, quòd Romani imperatores ciuitatem Romanã dare poterant, ut autor est idẽ Cicero in oratione pro Cornelio Balbo his uerbis: Audebo etiam hoc contẽdere, nunq̃ esse condemnatum, quem constaret ab imperatore nostro ciuitate donatũ. His igitur & huiuscemodi causis Romani senatores ditescere in immensum poterant. Augusti autẽ tempore mirũ in modum auctũ est fastigium Romanũ non modo publicum, sed etiam priuatũ, licet luxus uitæ diminutus esset, exemplũ prodente principe: mittebat enim in prouincias consulares & prætorios & equestris ordinis uiros, quoscunq; honore dignos iudicabat, qui etiam quo plures

Honorarium isodion et isodos.

Augusti tempora.

(ut Tranquilli uerbis loquar) partē administrandæ reipublicæ caperent, noua officia excogitauit, curā operū publicorū, uiarum & aquarū, aluei Tyberis, frumenti populo diuidendi, præfecturā vrbis, triumuiratum legendi senatus, & alterū recognoscēdi turmas equitum, quotienscūq; opus esset, cēsores creari desitos longo interuallo creauit, numerū prætorū auxit, exegit etiā, ut quotienscunq; consulatus sibi daretur, binos pro singulis collegas haberet. Ab ijs igitur, quos locupletes nouerat ipse, exigebat ut vrbem monumento aliquo insigni ornarēt. Hunc morē tenuerūt & alij principes, ut uidere est apud historicos: & Plin. in epist. lib. II. Firmius, inquit, inductus in senatū respōdit crimini noto. Secutæ sunt diuersæ sententiæ consulū designatorū. Cornutus Tertullus cēsuit ordine mouendum. Acutius Nerua in sortitione prouinciæ rationē eius non habendā, quæ sentētia tanq̄ mitior uicit, cum sit alioqui durior tristiorq;: quid enim miserius q̄ exectū & exemptū honoribus senatorijs, laboribus & molestia nō carere? et reliqua, quæ lōgius prosequitur. Cæterū, præterq̄ quod supra ex Tranq. diximus Augustū inuecta vrbi Aegyptia gaza tantā rei nūmariæ copiam effecisse, ut multū pretij prædijs accreuerit, ex eo cōijcere licet homines Romanos inusitatis opibus affluētes fuisse, quod intra XX. annos sestertiūm quaterdecies millies ex amicorū testamentis accepisse sese testatus est. Huic dicto fidē arrogat: id, quod apud Senecā lib. II. de beneficijs scriptū est his uerbis: Lentulus augur diuitiarū maximū exemplū: anteq̄ illū libertini pauperē facerēt, quater millies sestertiūm suum uidit. Hic, cum omnia incrementa sua diuo Augusto deberet, ad quē attulerat paupertatē sub onere nobilitatis laborantē, princeps iam ciuitatis & pecunia et gratia, subinde Augusto solebat queri, dicēs à studijs se abductū. Quater millies sestertiūm dico non minorem esse pecuniam centies centenis millibus aureorum coronatorum, ne frustra putemus eum diuitiarū maximum exemplum appellatū à Seneca homine ipso prædiuite, ut à Iuuenale appellatus est, & ipse fatetur apud Tacitum libro XIIII. in oratione ad

Augustus amicorum locupletator.

Memorabiles Lentuli auguris opes.

ne ad Neronem habita. Quem Tigillinus & alij eius inimici uarijs criminationibus apud Neronem adorti sunt tanq̃ ingentes & primatum supra modũ euectas opes in dies adhuc augeret, hortorum quoq; amœnitate & uillarũ magnificentia quasi principẽ supergrederetur. Tranquillus Lentuli his uerbis meminit in Tybe. Satis cõstat Gn. Lentulũ augurẽ, cui maximus cẽsus fuit, metu & angore ad fastidiũ uitæ ab eo actum, & ut ne quo nisi ipso hærede moreretur. Verumenimuero hoc animaduersione dignũ, raram auri mentionem apud antiquos reperiri, non modo pro eo, quantæ prisca ætatis opes celebrãtur ab autoribus, sed rariorem etiam quàm pro nostri temporis opulentia, & contra quàm hodie loquendi mos inoleuerit. Quotus enim quisq; in cõmemorandis opibus hodie præsertim ingentibus argenti mentionem facit? Nam in uotis temerarijs, quibus surdum numen Fortunam identidem fatigamus, primo quoque uerbo aurum nũcupari solet, tametsi apud nos in rationibus publicis ac priuatis argenteis summis omnia transfigũtur: alioquin & sponsionibus factitandis, & pignoribus deponendis, & circularibus fabulamentis aurum plerunque per ora hominum fertur. At uero apud antiquos argentum hominum sermone celebratius fuit. Sed præter alia (inquit Plinius) equidem miror populum Romanũ uictis gentibus in tributo semper argentũ imperasse non aurum, sicut Carthagini cũ Annibale uictæ argẽti pondo annua in quinquaginta annos, nec potest uideri penuria mũdi id euenisse, nam Midas & Crœsus in infinitum possederant. Eodem pertinere uidetur et illud eiusdem Plinij dictum eodem libro: Mirum in auro cælando inclaruisse neminem, argento multos, maxime tamen laudatus est Mẽtor, de quo supra diximus. Quatuor paria de niq; ab eo omnino facta sunt, ac iam nullum extare dicitur, proximi Acragas & Boëthus & Mys fuere. Magna fama post hos celebratus est Antipater: quiq; Satyrũ in phiala grauatum somno collocauisse uerius q̃ cælasse dictus est, Stratonicus. Laudatur et Zopyrus, qui Areopagitas & iudicium Orestis in duobus scyphis pon-

Rara auri mẽtio apud priscos.

Argentũ hominũ Romanorũ sermone auro celebratius fuit.

Auri cælaturæ rara mẽtio.

do duodecim æstimatis. In uetustissimo non pondo, sed HS, id est sestertiûm legitur, quod ego interpretor sestertiûm duodecies, id est censu senatorio: nam paulo supra dixerat: Nec copia tãtum argenti fuerat uitæ, sed ualidius pœnæ metu pretium, idq; iampridem, ut ignoscamus nobis. Delphinos quinis millibus sestertiûm in libras emptos C. Gracchus habuit. L. uero Crassus orator duos scyphos, Mentoris artificis manu cælatos sestertijs cẽtum, confessus est tamen nunq̃ se ijs uti propter uerecundiam ausum: sicut eundem sex millibus sistertiûm in singulas libras uasa empta habuisse. In quibusdam antiquis utrobiq; pondo pro sestertijs legitur, sed male, sestertijs enim in uetustissimo legitur, quomodo et in impressis libris. Sequitur apud Pliniũ loco superiore: Fuit deinde Pytheas, cui⁹ duæ unciæ XX. uænierunt. Vlyxes et Diomedes erãt in phialæ emblemate Palladiũ surripiẽtes. Fecit idem et cocos Magiresia appellatos paruulis potorijs, è quibus ne exemplaria quidem licet exprimere: tam opportuna iniuriæ subtilitas erat. Habuit & Teucer crustarius famam, subitoq; hæc ars ita exoleuit, ut sola iam uetustate censeatur. In uetusto exemplari non uiginti, sed decem legitur, utrobiq; tamẽ deesse summa uidetur. Oportet autẽ opus pretiosum fuisse, in quo tale fuit emblema. Magiresia etiam corruptũ est pro magiriscia, cum magiriscus diminutiue cocum significet apud græcos. In antiquis etiam libris crustarius non legitur, sed sic: Habuit & Teucer famã. Verum hoc dictũ Plinij credibile facit id, quod supra de Graccho & Crasso dictum est, qui censuræ tempore pœnæ metu deterreri non potuerunt, quin pretium argenti fabrefacti & cælati eousq; intenderent, ut operis æstimatio decuplo materiam argenti excederet: hoc enim illa uerba Plinij significant: Validiusq; fuit pœnæ metu pretium. Pretiosa autẽ uasa esse omnino oportuit, quæ ea arte fabrefacta essent, quæ iam interijsset propter subtilitatem. De emblematis in Annotationibus in libros iuris editis dicere me memini, cuiusmodi artis exempla hodie non uisuntur: nam & ante Plinij ætatem ars iandiu exoleuerat. Officinæ

Emblemata.

Officinæ.

Pari-

Parisienses maxime auro & argẽto fabrefacto hodie nobiles sunt, priuatim etiam uno uico aurificibus dicato. Et tamen *uasa hodie pondere, & inauratura censentur, & interdũ pictura. In ijs enim rebus & in fabrica uascularij artem consumunt.* Cælatores *sigillis & aureolis gestaminibus, & mundo muliebri occupati sunt, quibus omnibus rebus ars nequit inclarescere.* Quare *hodie aurificiũ accessionis ferè uicem habet, olim autẽ prætia huiusmodi rerum ex arte non ex materia statuebãtur. Inde illud* Plinij *dictũ libro tricesimotertio:* Quondã *æs cõfuse auro argẽtoq; miscebatur, & tamẽ ars pretiosior erat: nunc incertum est peior hæc sit an materia: mirũq; cũ ad infinitũ operũ pretia hæc creuerint, autoritas artis extincta est.* Quæstus *enim causa ut oĩa, exerceri cœpta est, quæ gloriæ solebat: adeoq; exoleuit fundẽdi æris pretiosi ratio, ut iam diu ne fortuna quidẽ in ære ius artis habeat.* Quoniã *uero iam multa de opibus* Romanis, *de primoribus uiris et eorũ magnificẽtia, et immani etiã quorundã luxu diximus, & eorũq; summas consumptarũ opũ auximus, ut fidẽ omnino facturi nõ uideamur, utemur nũc et alio testimonio* Plinij, *ut uerisimilia saltẽ dixisse uideamur, ijs qui dẽ lectoribus, qui res priscas modulis nostræ auorũq; memoriæ metientes, hactenus fidẽ historiæ accõmodare possunt, quatenus pusilla animi sensa æstimare eos sinunt.* Is igitur *autor rerum omnium memorabiliũ et æstimator acutus, et admirator disertus, libro tricesimosexto post enumerata opera externa, de rebus tandẽ* Romanis *dicere ita orsus est:* Verũ *& ad urbis nostræ miracula trãsire conuenit, nongentorũq; annorũ dociles scrutari uiros, & sic quoq; terrarum orbẽ uictũ ostẽdere, quod accidisse toties penè, quot referẽtur miracula, apparebit: uniuersitate uero aceruata, & in quẽdam unũ cumulũ cõiecta, nõ alia magnitudo exurget, q̃ si mundus alius quidam in uno loco narretur.* Nam *ut circum maximũ à* Cæsare *dictatore extructum lõgitudine stadiorũ trium, latitudine unius, sed cum ædificijs iugerũm quaternũm ad sedem ducentorum* LX. *milliũ, inter magna opera dicamus: nõne inter magnifica, basilicã*

Parisienses.

Antiqua artificia.

Plini⁹ autor memorabiliũ rerũ omniũ.

Circus maximus à Cæsare extruct⁹.

Pauli forumq́; diui Augusti, templum Pacis diui Vespasiani imperatoris augusti, pulcherrima operũq́ue unquam. Lego ex uetusto exemplari, uires dociles, nõ uiros. Basilicæ Pauli meminit Plutarchus his uerbis in Cæsare: Cæsar uberrimas Gallorũ diuitias per omnes passim magistratus hauriendas permittens, Curionem tribunumplebis grandi fœnore obstrictum liberauit. Paulo quoq; consuli mille & quingenta sestertia præbuit: ex quibus nobilissimã ille in foro basilicã Fuluiæ dicatã extruxit. Quo in loco non sestertia, sed talenta lego. Ex Appiano lib. II. bel. ciuil. Paulũ, inquit, Cæsar mille & quingẽtis talentis beneuolum sibi reddidit, ut neq; pro illo quicq̃ ageret, neq; cõtra eũ quicq̃ moliretur. Curionẽ aũt ut pro eo omnia ageret, plurimo ære alieno obrutũ facile adegit. Paulus basilicam admodũ splendidã suo nomine ex ea pecunia extruxit. Plutarchus ipse in Põpeio talẽta non sestertia dixit his uerbis: Cæsar multos ciues pecunijs sibi allexit, multos etiam primorũ muneribus placauit, inter quos Paulus cõsul ob mille & quingẽta talenta mutatus est, & Curio tribunusplebis ingenti ære alieno liberatur. Diximus alibi hanc summam nongẽta millia aureorum nostrorum ualere, ne miremur eam basilicam à Plinio inter opera magnificentissima censeri. Idem Plinius: Pyramidas, regum miramur opera, cum solum tãtum foro extruendo sestertijs mille ducentis Cæsar dictator emerit, & si quidem impensæ mouent captos auaritia animos, P. Clodiusq́ue Milo occidit, sestertijs CXLVIII. millibus domo empta habitauerit, quod quidem non secus ac regum insaniam miror. Itaq; et ipsum Milonẽ sestertia septingẽta millia æris alieni debuisse inter prodigia humani animi duco. Hæc uerba tot tãtisq; mendis scatent, uix ut restitui posse confidam. Primum sestertijs mille et ducentis pro duodecies sestertio rarus fuit antiquis sermo, ut alibi dixi: deinde in antiquis quibusdam numerus corruptus est, ut omnino nihil elici possit. In uetustissimo HS libro legitur: Postremo Tranquillus in Iulio de hoc ita scribit: Nullum largitionis aut officiorum in quẽquam genus publice priuatimq́; omisit, forum de

Domus P. Clodij.

Aes alienum Milonis.

Plinij locus.

manu-

manubijs incohauit, cuius area super sestertiûm millies cõstitit. De Clodiana aũt domo ridiculum est pretium, quum Lucij Crassi domus cuius Plin. meminit ut mediocris, tricies pluris uẽdi potuerit. Milonẽ aũt hoĩem egregie profusum septingẽta millia æris alieni debuisse non erat admiratione dignũ, quæ summa multo minor est decies sestertio. Macrobius in II. Satur. Augustus delata ad se magnitudine æris alieni, quam quidam eques Romanus, dum uixit, excedentem ducenties celauerat, culcitrã emi cubicularem in eius auctione sibi iussit: & præceptum mirantibus, hanc rationem reddidit: Habenda est ad somnum culcitra, in qua ille, cum tantum deberet, dormire potuit. Planum fit igitur locum mendosum esse. In duobus antiquis libris, quos uidi, talenta DCC. legitur, quod nõ probo, quia hæc summa minor est ducenties sestertio, at Curionem sexcẽties sestertiûm debuisse autor est Valerius libro IX. his uerbis: Cõsimilis mutatio in domo Curionum extitit. Siquidẽ forum nostrũ, & patris grauissimum supercilium, & filij sexcenties sestertiûm æris alieni aspexit: contractum famosa iniuria nobilium iuuenum.

Curionis æs alienum.

Publium autem Clodium perdita, ac uercordi luxuria fuisse ex eodem Valerio nouimus his uerbis de eo, eodem in loco dicente: Publij autem Clodij iudicium quanta luxuria & libidine abundauit? In quo, ut euidenter incesti crimine nocens reus absolueretur, noctes matronarum & adolescentium nobilium magna summa emptæ, mercedis loco iudicibus erogatæ sunt. Cicero ad Atticum libro primo de eo iudicio loquens ita inquit: Caluus per unum seruum, & quidem ex gladiatorio ludo confecit totum negotium, accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit: Iam uero (o dij boni) rem perditam, etiam noctes certarum mulierum, atq; adolescentulorum nobilium introductiones nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt: ita summo dissensu bonorum, pleno foro seruorum XXV. iudices ita fortes tum fuerunt, ut summo proposito periculo, uel perire maluerint quàm perdere omnia, trigintaunus fuerunt, quos fames magis quàm fama commouit. De eo iudi

S 4 cio

cio iterum loquens, eodē libro: Afflicta (inquit) respu. empto cōstu pratoq́; iudicio. Omnino igitur oportet magnas has esse summas, quas Plin. ob insignem nequitiā insaniæ regū Aegypti comparandas duxerit, qui pyramidas ipsi mundi miracula construxerūt. Vidi tria exemplaria (ut supra dixi) manu scripta, in quibus ita de Clodio legitur: Talentis ducētis XL. VII. *emit locū, quo habitauit, sensu etiā immutato, quasi aream domus tāti emerit. Sæpe supra testati sumus exēplaria Pliniana fluxam fidē habere, quod ad numeros quidem & summas pecuniæ pertinet: quid enim simile habet talentū cū sestertio? q̄q̄ & in oībus autoribus id genus errati inualuit, ut multis exemplis docuimus. Rursus ut sestertiūm millies legam apud Tranq. adduci non possum, cū ea summa fidē oīno excessura sit, si superficiē operis proportione areæ æstimādam relinquamus, potiusq́; sestertia mille, & apud Plini. sestertijs mille & ducentis probarim, si alterum eligere cogar, & si omnino minor summa est, q̄ ut Plinius inter miranda poneret. Quare nihil constituo, nisi hoc tantū, quod hic locus corruptus est. Reliqua uero ex uetustissimæ lectionis obseruatiōe sic legenda contenderim: Et si quidem impensæ mouent captos auaritia animos, P. Clodius, quem Milo occidit, sestertiūm centies & quadragies octies domo empta habitauerit, quod equidē non secus, ac regum insaniā miror. Itaq; & ipsum Milonem sestertiūm septingenties æris alieni debuisse inter prodigia animi humani duco. Vidimus supra Curionē grandi ære alieno liberatū esse à Cæsare, & hac mercede rempu. prodidisse. Hoc æs alienū Valerius sexcenties sestertiūm taxauit: ego mille & quingētis millibus aureorū nostrorum taxo. i. quindecies cētenis millibus. Milo ultra hanc summam ducenta & quinquaginta millia aureorū debuit. Ne miremur Pliniū id inter prodigia humanarum mētium posuisse, tanti hominē obstringere se creditoribus in animū induxisse, ea lege, ut pecunijs non dissolutis solum uertendum esset, aut nexum ineundū: nondum enim scripta erat lex ob alienū, quæ est in Cod. Iustiniani in titulo de actionibus & obligationibus. Do*

mum

Lo. Tranql. emendatus.

Aes alienum Milonis.

mum, aũt illam Clodius ante paucos menses'q; à Milone occideretur, de Marco Scauro emerat in palatio, ut autor est Asconius in Cicerõis Milonianam. Ne aũt miremur Milonem tantũ æs alienũ cõflasse, idem Asconius refert Milonem eo tempore consulatus cãdidatum, cum P. Plaucio & Q. Metello Scipiõe fuisse, cum ipsi candidati non solum largitione profusa certatim populare studiũ emereri contenderent, sed etiam armatis factionibus succincti palam uiderentur. Mense aũt intercalari interfecto iam Clodio, Milonem aduersariorum inuidia recreatum (qui curiam incenderant, integrato impetu consulatum solito etiam enixius & audacius petere cœpisse, i a ut aperte tributim in singulos millia assium dederit ad fauorem conciliandum. Ex quibus uerbis cõijcere licet, immensam quandã summam in eum ambitũ effudisse, cũ præter magistratum summum, quẽ uiuo etiã Clodio petebat, accusationẽ etiã instantẽ de cæde Clodiana ea renuntiatione redimere populi fauore conaretur. A qua spe cum decidisset, ipse in exilium abijt. Mille asses decem aureis nostris ualebant, quã mercedem suffragij uiritim repræsentare Milo non dubitauit. Nũc si quis parcus æstimator in singulas tribus (quæ XXXV. fuerunt, millenos redemptos suffragatores colligat, ad trecenta quinquaginta millia hoc nomine sumptus euadet. Ob cuius rei infamiam lex statim de ambitu à Pompeio noua & seuerior lata est. De eo Asconius ita inquit: Milo dãnatus in exiliũ, Massiliã intra paucissimos dies profectus est. Bona eius propter alieni æris magnitudinẽ semũcia uænierunt. Semũcia uænire bona sic dictũ est, ut addicere nũmo, de quo ante diximus, quod perinde est, ac si gratuito addicerẽtur. Semũcia enim hoc in loco quartã et uicesimã partẽ assis nũmi significat, quæ stipe nostrate trientẽ Turonici denarioli ualet. Mirari hic rursus subit animosum corruptorem (ut supra diximus) Cæsarem dictatorẽ, q Paulũ cõsulem aureorum nongentorũ millium æstimatiõe redimere nõ dubitarit, atq; ea demũ lege, ne quid cõmodaret ei, mõ ne qd incõmodaret. Curionẽ tribunũ etiam quindecies centenũm milliũ,

Mille asses ualuisse aureos decem.

Lex de ambitu.

Semũcia uænire.

Semuncia nummi.

Cæsar corruptor animosissimus.

cio iterum loquens, eodē libro: Afflicta (inquit) respu. empto cōstu pratoq́; iudicio. Omnino igitur oportet magnas has esse summas, quas Plin. ob insignem nequitiā insaniæ regū Aegypti comparandas duxerit, qui pyramidas ipsi mundi miracula construxerūt. Vidi tria exemplaria (ut supra dixi) manu scripta, in quibus ita de Clodio legitur: Talentis ducētis XL.VII. emit locū (quo habitauit, sensu etiā immutato) quasi aream domus tāti emerit. Sæpe supra testati sumus exēplaria Pliniana fluxam fidē habere, quod ad numeros quidem & summas pecuniæ pertinet: quid enim simile habet talentū cū sestertio? q̄q̄ & in oībus autoribus id genus errati inualuit, ut multis exemplis docuimus. Rursus ut sestertiûm millies legam apud Tranq. adduci non possum, cū ea summa fidē oīno excessura sit, si superficiē operis proportione areæ æstimādam relinquamus, potiusq́; sestertia mille, & apud Plini. sestertijs mille & ducentis probarim, si alterum eligere cogar, & si omnino minor summa est, q̄ ut Plinius inter miranda poneret. Quare nihil constituo nisi hoc tantū, quod hic locus corruptus est. Reliqua uero ex uetustissimæ lectionis obseruatiōe sic legenda contenderim: Et si quidem impensæ mouent captos auaritia animos, P. Clodius (quem Milo occidit) sestertiûm centies & quadragies octies domo empta habitauerit, quod equidē non secus, ac regum insaniā miror. Itaq; & ipsum Milonem sestertiûm septingenties æris alieni debuisse inter prodigia animi humani duco. Vidimus supra Curionē grandi ære alieno liberatū esse à Cæsare, & hac mercede rempu. prodidisse. Hoc æs alienū Valerius sexcenties sestertiûm taxauit: ego mille & quingētis millibus aureorū nostrorum taxo. i. quindecies cētenis millibus. Milo ultra hanc summam ducenta & quinquaginta millia aureorū debuit. Ne miremur Pliniū id inter prodigia humanarum mētium posuisse, tanti hominē obstringere se creditoribus in animū induxisse, ea lege (ut pecunijs non dissolutis solum uertendum esset, aut nexum ineundū: nondum enim scripta erat lex ob aliēnū, quæ est in Cod. Iustiniani in titulo de actionibus & obligationibus. Domum

Lo. Tranql. emendatus.

Aes alienum Milonis.

mum, aũt illam Clodius ante paucos menses/q̃ à Milone occideretur, de Marco Scauro emerat in palatio, ut autor est Asconius in Cicerõis Milonianam. Ne aũt miremur Milonem tantũ æs alienũ cõflasse, idem Asconius refert Milonem eo tempore consulatus cãdidatum, cum P. Plaucio & Q. Metello Scipiõe fuisse, cum ipsi candidati non solum largitione profusa certatim populare studiũ emereri contenderent, sed etiam armatis factionibus succincti palam uiderentur. Mense aũt intercalari interfecto iam Clodio, Milonem aduersariorum inuidia recreatum, qui curiam incenderant, integrato impetu consulatum solito etiam enixius & audacius petere cœpisse, ita ut aperte tributim in singulos millia assium dederit ad fauorem conciliandum. Ex quibus uerbis cõijcere licet, immensam quandã summam in eum ambitũ effudisse, cũ præter magistratum summum, quẽ uiuo etiã Clodio petebat, accusationẽ etiã instantẽ de cæde Clodiana ea renuntiatione redimere populi fauore conaretur. A qua spe cum decidisset, ipse in exilium abijt. Mille asses decem aureis nostris ualebant, quã mercedem suffragij uiritim repræsentare Milo non dubitauit. Nũc/si quis parcus æstimator in singulas tribus/quæ XXXV. fuerunt, millenos redemptos suffragatores colligat, ad trecenta quinquaginta millia hoc nomine sumptus euadet. Ob cuius rei infamiam lex statim de ambitu à Pompeio noua & seuerior lata est. De eo Asconius ita inquit: Milo dãnatus in exiliũ, Massiliã intra paucissimos dies profectus est. Bona eius propter alieni æris magnitudinẽ semũcia uænierunt. Semũcia uænire bona sic dictũ est, ut addicere nũmo, de quo ante diximus, quod perinde est, ac si gratuito addicerẽtur. Semũcia enim hoc in loco quartã et uicesimã partẽ assis nũmi significat, quæ stipe nostrate trientẽ Turonici denarioli ualet. Mirari hic rursus subit animosum corruptorem (ut supra diximus) Cæsarem dictatorẽ, q Paulũ cõsulem aureorum nongentorũ millium æstimatiõe redimere nõ dubitarit, atq; ea demũ lege/ne quid cõmodaret ei, mõ ne qd incõmodaret. Curionẽ tribunũ etiam quindecies centenûm milliũ,

Mille asses ualuisse aureos decem.

Lex de ambitu.

Semũcia uænire

Semuncia nummi.

Cæsar corruptor animosissimus.

sed eo pacto, ut in omnia se addiceret, ne sexcentis millibus aureorũ pluris sese indicasse tribunũ q̃ consulem miremur. Profecto non uideo ad hanc seu magnificentiã, seu uæcordiã aliquid addi posse. Cæsar enim tũ ciuis tantũ Romanus erat, necdũ dictatura assumpta, et sublato Põpeio animos maiores priuato fastigio sustulerat: nam quæ post dictaturam & triumphos destinauerat (ut autor est Tranquillus) si mors eũ nõ occupasset, æquare potuissent Alexandri magni incœpta. Idem Plinius loco supradicto, de Romanis domibus loquens: Cõputet (inquit) in hac æstimatione qui uolet, marmorũ molem, opera pictorũ, impẽdia regalia, & cum pulcherrima laudatissimaq́; certantes centũ domos: posteaq́; eas ab innumerabilibus alijs in hunc diẽ uictas. Profecto incendia puniunt luxũ, nec tamẽ effici potest, ut mores aliquid ipso hõie mortalius esse intelligant. (uel moralius, ut in antiquis.) sed eas omnes duæ domus uicerunt. Bis uidimus Vrbẽ totã cingi domibus principũ Caij & Neronis: & huius quidẽ, ne quid deesset, aurea. Et paulo inferius: Nõ patiemur duos Caios, uel duos Nerões ne hac quidẽ gloria famæ frui: docebimusq́; etiam insaniam eorum uictam priuatis operibus M. Scauri: cuius nescio an ædilitas maxime prostrauerit mores ciuiles, maiusq́; sit Syllæ malum tanta priuigni potentia, q̃ proscriptio tot milliũ. Hic fecit in ædilitate sua opus maximũ omniũ, quæ unq̃ fuere humana manu facta: non temporaria mora, uerũ etiam æternitatis destinatione. Theatrum hoc fuit: scena ei triplex altitudine, trecentarũ LX. columnarum, in ea ciuitate, quæ sex hymetias non tulerat sine probro ciuis amplissimi. Iam pars scenæ e marmore fuit, media e uitro, inaudito etiã postea genere luxuriæ, summæ tabulis inauratis colũnæ, ut diximus, imæ duodequadragenûm pedum. Signa ærea inter columnas, ut indicauimus, fuerũt tria millia numero. Cauea ipsa cœpit hominum LXXX. millia, cum Pompeij amphitheatri, totiens multiplicata Vrbe, tantoq́; maiore populo, sufficiat large XL. millia sedere. Reliquus apparatus tãtus Attalica ueste, tabulis pictis cæteraq́; cura fuit, ut in tusculanam uillam

Domus Caligulæ & Neronis.

M. Scauri magnificẽtia portentifica.

tam reportatis, quæ superfluebant, quotidiani usus delicijs, incensa uilla ab iratis seruis cōcremarentur ad sestertia M. In antiquis non nullis bina millia sestertia legitur. Et Hermol. concremarētur bina millia sestertia legit ex antiquis, quod miror, cum sestertiûm in ge niniuo legi debeat, uel præcedere bina millia, si in recto legatur. Etsi nō est è more antiquo, ut dixim⁹: In antiqſſimo est cōcremaretur ad HS. M. quod ego interpretor sestertiûm millies, uel bis milli es potius, concremaretur enim singulari numero legitur. Admiratio aūt Plinij in eo cōsistit incēdio, ut ex uerbis sequētibus apparet: Quādo hoc (inquit) certe incēdij illius præmiū habuit cōuectis ex orbe terrarū reb⁹, ut nemo postea par esset insaniæ illi, sed ne ipse qdem Scaurus cōparari sibi posset. Ex his enim intelligimus incēsa uilla colliq̄facta signa ærea: et arsisse tabulas pictas immēsi pretij, & Attalicas uestes. i. tapetas pretiosissimos, quales aliquādo Ne roni quadringenties sestertiûm constiterunt ad tricliniū ornandū, ut supra docuimus ex eodē Plinio. Sensus est igitur eo incendio factū, ut res eximiæ ex oī parte imperij Romani cōuectæ igne hauri rētur, ita ut nemo postea imitari exēplū tanti spectaculi posset, ac ne ipse qdē Scaurus iterū edere tale posset: hoc enim significāt uer ba illa Plinij. Omo igitur sestertiûm millies legēdū est. i. uicies & q̄nquies cētena millia aureorum nostrorū. Vel bis millies potius ex plerisq; libris. i. quinquagies cētena: alioquin ridiculus esset Plini⁹, qui Scaurū superasse Caiū et Neronē ingenia luxu & prodigentia mōstrifica dixit, de quibus postea dicemus nōnihil, si locus incur rerit. Verū ubi legitur, reliquus apparatus tātus Attalica ueste, ta bulis pictis cæteraq; cura fuit: legēdū cēseo, cæteroq; choragio fuit: admonitus ab antiquis, in quib⁹ tū uorago legitur, tum corago & à Val. lib. II. cuius hæc uerba sunt: Clau. Pulcher scenā uarietate colorum adumbrauit uacuis ante pictura tabulis extentam, quā totam argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Quintus Catul lus prætexuit. Versatilē fecerunt Lucius & Cinna locū, quē argē tatis choragijs P. Lētulus Spinter adornauit, trāslatū antea Phoe niceis

Locus Plin. insignis.

Plini. locus.

niceis indutum tunicis, M. Scaurus exquisito genere uestis cultũ induxit. Cæterũ, ubi legitur: iã pars scenæ è marmore fuit: lego, ima pars: licet exẽplaria refragẽtur. Ipse Plin. alibi eodẽ li. M. Scauri ædilitate ad scenã theatri tẽporarij et uix uno mẽse futuri in usu, uiderũt portari silẽtio legũ: Et post duos uersus: Verũ esto indulserint publicis uoluptatib⁹, etiã ne tacuerũt maximas earũ atq; adeo duodequadragenũm pedũ Lucullei marmoris in atrio Scauri collocari? nec clã illud occulteq; factũ est: satisdari sibi damni infecti egit redẽptor cloacarũ, cũ in palatiũ extraheretur. Ex his uerbis intelligimus dissoluto theatro, quod ad unius circiter mẽsis tẽpus factũ erat, i. quoad ludi finirẽtur, colũnas grãdissimas in atriũ dom⁹ Scauri, quæ erat in palatio, trãslatas: atria enim peristylijs constãt, ut uidere est apud Vitruuiũ lib. VI. sicut et caua ædiũ. Addit hæc Plinius: Nec potest uideri Scaurus rudi et huius mali improuidæ ciuitati obrepsisse quodã uitæ rudimẽto. Iam enim L. Crassum oratorẽ illũ, qui peregrini marmoris colũnas habuit in eodem atrio, hymetias tamẽ, nec plures sex aut lõgiores duodenũm pedũ, M. Brutus in iurgijs ob id Palatinã Venerẽ appellauerat. Idẽ alibi rursus de ijs loquẽs, qui marmora in domibus habuerũt: Inter hos (inquit) primũ (ut arbitror) marmoreos parietes habuit scena M. Scauri, non facile dixerim sectos, an solidis glebis politos, sicut est hodie Iouis tonãtis ædes in capitolio. Idẽ lib. XXXVII. Gemmas plures (quod peregrino appellãt nomine dactylothecã) primus omniũ habuit Romæ priuignus Syllæ Scaurus: diuq; nulla alia fuit, donec Põpeius magnus eam, quæ Mithridatis regis fuerat, inter dona in capitolio dicaret, ut M. Varro alijq; eiusdẽ ætatis autores confirmãt, multũ prælatã Scauri. Hoc exẽplo Cæsar dictator sex dactylothecas in æde Veneris genitricis cõsecrauit. Et rursus lib. XXXIIII. In M. Scauri ædilitate tria millia signorũ in scena tantũ fuẽre tẽporario theatro. Ex supradictis cõijcere licet nõ mirabilẽ sed stupendã, nõ magnificentiã, sed luxuriã, et portẽtosa impendia in apparatu ludorũ Scauri, quorũ uix iniri ratio potest præ magnitudine.

Dactylotheca.

dine. Fuit aũt Scauro (ut eiuſdẽ Plinij uerbis loquar) uitricus Sylla, et Metella mater proſcriptionũ ſectrix, et M. Scaurus pater totiẽs prĩceps ciuitatis, et Marianis ſodalitijs rapinarũ prouincialiũ ſinus. vel (ut in antiquo legitur) Mariani ſodalitij rapinarũq; prouincialiũ ſinus. Metella uxor fuit Syllæ, ut autor eſt Plutar. quã ſectricẽ proſcriptionũ Plin. uocat quaſi impetratricẽ redẽptricẽq; proſcriptionũ, quæ ſub Sylla factæ ſunt. Cui tamẽ morbo lãguenti Sylla repudiũ miſit, ne felicitas ſua luctu uxoris contaminaretur, cũ interim ipſe epulũ magnificentiſſimũ populo inſtauraret decima rapinarũ et proſcriptionũ Herculi pollucẽda. Quoniã aũt hic liber iuſtã iã magnitudinẽ accepit, et multa nos trãſmittere neceſſe eſt, hac ueluti coronide ex Strabone ſumpta lib. v. finẽ ei imponemus. Is enim autor de vrbe Roma loquẽs, & de Cæſaris Augusti prouidẽtia circa eã cõſtituendã: Tãta autẽ (inquit) aquæ copia per aquæ ductus in urbẽ inuehitur, ut amnes per mediam vrbẽ & per cuniculos influãt, oẽsq; fermè vrbis ædes ciſternas, ſipũculos, et ſaliẽtes habeãt redundãtes, quibus in rebus conficiendis Marcus Agrippa operã bona ex parte nauauit: qui etiã multis alijs operib⁹ vrbẽ Romã adornauit. Ad ſummã priſci illi Romani vrbis decorẽ neglexerũt, uidelicet in alijs rebus maioribus et neceſſarijs magis occupati. Recẽtiores aũt et maxime (qui memoria noſtra fuerũt, ne illis quidẽ ea in cura ceſſerũt: ſed et vrbẽ monumẽtis permultis & ſpetioſis impleuerũt: ſiquidẽ Põpeius et diuus Cæſar & Auguſtus et eius liberi amici et uxor ſororq; omne ſtudiũ in vrbe extructis operibus ornãda ſumptũq; ſupergreſſi ſunt, quorũ operũ pleraque habet Cãpus Marti⁹. ὡς δ' εἰπεῖν. οἱ παλαιοὶ μὲν τοῦ κάλλους τῆς ῥώμης ὠλιγώρουν, πρὸς ἄλλοις μείζοσι καὶ ἀναγκαιοτέροις ὄντες, οἱ δ' ὕστερον καὶ μάλιστα οἱ καθ' ἡμᾶς, οὐδὲ τούτου καθυστέρησαν. ἀλλ' ἀναθημάτων πολλῶν καὶ καλῶν ἐπλήρωσαν τὴν πόλιν, καὶ γὰρ πομπήϊος, καὶ ὁ θεὸς καῖσαρ, καὶ ὁ σεβαστὸς καὶ οἱ τούτου παῖδες, καὶ οἱ φίλοι, καὶ γυνὴ καὶ ἀδελφὴ, πᾶσαν ὑπερεβάλοντο σπουδὴν καὶ δαπάνην εἰς τὰς κατασκευάς. τούτων δὲ τὰ πλεῖστα ὁ μάρτιος ἔχει κάμπος. De

hoc

plinij lo[illegible]

Metella uxor Syllæ.

Vrbs Roma aquæ ductibus et extructis operibus mirifice exornata.

hoc Plinius ita inquit: Agrippa uero in ædilitate sua aducta uirginea aqua, cæterisq; corriuatis atq; emendatis, lacus DCC. fecit. Præterea fontes CV. castella centum XXX. complura etiam cultu magnifica & operibus. In signa CCC. ærea aut marmorea imposuit, & columnas ex marmore quadringentas, ea omnia annuo spatio: adiecitq; ipse in ædilitatis suæ commemoratione & ludos undesexaginta diebus factos & gratuita præbita balnea CLXX. quæ nunc Romæ ad infinitum auxere numerum. Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impẽdium operis incohati à Caio Cæsare, & peracti à Claudio: quippe à lapide XL. ad eam excelsitatem, ut in omnes Vrbis montes leuarentur, influxere Curtius atq; cæruleus fontes, erogata in id opus sestertia quingenta quinquaginta quinq; millia. Quòd si quis diligentius æstimauerit aquarum abundãtiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis suburbanis, uillis, spatiaq; aduenientis, extructos arcus, montes perfossos, uallesq; æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum. Idem paulo superius: Mirabantur cloacas operum omnium dictu maximum, suffossis montibus, atq;, ut paulo ante rettulimus, Vrbe pensili subter' que nauigata: id Marcus Agrippa fecit in ædilitate post consulatum, per meatus corriuatis septem amnibus, cursu præcipiti torrentium modo rapere atq; auferre omnia coactis. Insuper mole hymbrium concitati uada ac litora quatiunt, aliquando Tyberis retro infusi recipiunt fluctus, pugnantq; diuersi aquarum impetus intus, & tamen obnixa firmitas resistit: trahuntur moles internæ tantæ non succumbentibus causis operis. Verum in loco superiore ubi legitur in impressis: Præterea fontes CV. in uetusto sapiẽtes legitur, quare salientes lego, sensus enim id exposcit: ubi autem impressi habent erogata in id opus sestertia quingenta LV. millia, antiqui nonnulli talenta, uetustissimus HS LV. D ordine notarum inuerso: quare sestertium quingenties quinquagies quinquies lego.

Plinij locus restitutus.

LIBRI TERTII FINIS.

GVLIELMI

BVDAEI PARISIENSIS A' SECRE

tis regis Franciæ, de Aſſe & partibus eius, liber

Q V A R T V S.

VENTVM IANDIV *eſſet ad finem huius operis, niſi aliarũ aliarumq; rerum recordatio ſubiens identidẽ mihi negotium faceſſeret. Alter nunc de integro propè inſtaurandus mihi labor: Perſarum opes expendẽdæ, qui ſoli Romanorum fortunam ad terminos uſq; Alexandri euadere geſtientem retro in occiduã mundi partẽ inhibuere, à Romanis etiam ipſi longe ad orientem ſummoti. Herodotus Alicarnaſſeus libro tertio, qui Thalia inſcribitur, Darium Hiſtaſpis filium, qui poſt Magorum cædem hinnitu equi ad regnũ Perſicum aſſumptus eſt, in uiginti ſatrapias Perſarum regnum diſtribuiſſe dicit, et præfectos unicuiq; dediſſe, et tributa ſtata fixa' que indidiſſe, ea lege dicta, ut, qui argentum tributi nomine penderent, talenti Babylonij pondere: qui aurum, Euboici afferrent. Valet autem, inquit, Babylonicum talentum* LXX. *minas Euboicas. Quare Dariũ apud Perſas ob hanc tributi formulam conſtitutam capelum uerbo græco, id eſt inſtitorem uel negotiatorem uocitatum ait, eo uerbo hominem, ut quæſtuarium taxãtes. Cambyſen autem deſpoten, id eſt dominũ dictũ. Nec Cyrus enim nec Cambyſes tributa ad certã formulã, et præciſam redegerãt neceſſitatẽ, ſed dona tãtũ anniuerſa-*

Perſarũ regnum.

Babylonicũ talentum.

Darius.

Hiſtaſpis.

Cambyſes.

ria à satrapijs accipiebant. Has satrapias, quas Nomos Herodotus *appellat uerbo græco, Plini⁹ præfecturas uertit, Laurētius porti ones subabsurde uocitauit. Herodot⁹ igitur has seu prouincias seu præfecturas ab* Hellesponto *ad Indiam usq; sigillatim percensens, & quicquid unaquæq; quotānis pensitaret, tandē summā colligēs, quod si (inquit)* Babylonica *pecunia ad pondus* Euboicum *rediga tur, fient nouem millia quingenta quadraginta argenti talenta* τὸ μὲν δὴ ἀργύριον τὸ βαβυλώνιον, πρὸς τὸ εὐβοϊκὸν συμβαλλόμενον τάλαντον, εἶναι τεσσαράκοντα καὶ πεντακόσια καὶ ἐννεακισχίλια τάλαντα. *Aurum uero ramentitium si terdecies expendatur ad argentum, in summa reperietur ad rationem* Euboicam *esse quatuor millia talentorū sexcentaq; & octoginta.* τὸ δὲ χρυσίον τρισκαιδεκαστάσιον λογιζόμενον τὸ ψῆγμα, εὑρίσκεται ἐὸν εὐβοϊκῶν ταλάντων ὀγδώκοντα, καὶ ἑξακοσίων καὶ τετρακισχιλίων. *In Laurentij interpretatione mēdose hic locus legitur.* Ramētum *auri psegma ab* He*rodoto dicitur, quasi auream scobē dixeris: Quibus (inquit) in unū coactis, fit summa eorū quæ quotannis colligebantur, quaterdecies millena quingena & sexagena talenta* Euboica*: supra autē dixit:* τὸ δὲ βαβυλώνιον τάλαντον δύναται εὐβοΐδας ἑβδομήκοντα μνέας. *Valet aūt talentū* Babyloniū *septuaginta* Euboicas *minas. Ex uerbis* Herodoti *ut scire nō possumus quantū* Euboicū *talentum fuerit, ita intelligimus minus fuisse* Babylonio*: nos in superioribus nō nihil de hoc diximus, cum loca* Liuij *citaremus ex libris septimo et octauo de bello* Macedonico. *Festus* Euboicum *talētum quatuor millium denariorum fuisse dicit* Romano *nummo æstimatum.* Quod *si est uerū, apud* Plin. li. XXXV. *ubi legitur, talentū aūt* Atticum *(ut ait* Varro*) sedecim sestertijs taxatur, legēdum esset* Euboicū*: sedecim enī sestertia quadraginta minas ualēt, & quatuor millia drachmarum. Sed apud* Pliniū *legēdum potius existimo denariūm sex millia: quod olim sic scribebatur,* X.VI.M. *ex quo sedecim sestertia facta: millia enim & sestertia, ut idem significant, sic*

Nomi.i. præfecturæ.

Psegma.

eadem

eadem nota scribebantur. Hermolaus Barbarus in glossematis in Plinium editis, dum autorum magis nomẽculaturæ quàm rei explicandæ studet, explanandæ huius rei difficultatem propè concl amatam reddidit, autoritatumq; inter se pugnantium congerie ueritatem obruit. Interdũ enim ea culpa summis ingenijs deprehenditur, ut ambitione instincti omnia magis cõsectari quàm ueri simillimum quodq; amplexari cupiant, quasi diligẽtiores se doctioresq; quàm consideratiores existimari maluerint. Ego cum rei obscuræ & caligine quadam uariantium autoritatum obductæ, lucem aliquam afferre magnopere laborassem, nihil appositius ad illustrandam eam obscuritatem inueni, quàm quod Pollux in nono de uocabulis rerum inquit: quod equidem miror ab Hermolao non esse animaduersum aut certe non explicatum, ut iudicare possis forulos quidẽ eum omnes diligenter excussisse, sed uolumina (quod aiũt) ad lucernam Aristophanis non semper recognouisse, ac ne Pliniũ quidẽ ipsum, in quo tam sese admiratus est, quàm Peleus in machæra gloriabatur, ut est in prouerbio: uir alioquin et disertus & elegans, et memoriæ suæ columen: nec modo doctrina multiplici, sed etiam stilo graui, licet exultantiore, certe in quo candidum ingenium & bonã mentem agnoscas, id quod opinione nostra multis doctis uiris defuit. Cui utinã ipsi longior uita cõtigisset, præclaraq; nũc opera morte eius suppressa nõ desiderarẽtur, quæ exitura annos ab hinc XIIII. audierã, cum domi eius prandere cum Accursio Menerio legato regio, qui tũc Venetijs agebat, homine doctissimo: sed uerba Pollucis hæc sunt loco supradicto: τοῦτο γνῶναι οὐκ ἄκαιρον. ὅτι τὸ μὲν ἀττικὸν τάλαντον ἑξακισχιλίας ἐδύνατο δραχμὰς ἀττικάς. τὸ δὲ βαβυλώνιον ἑπτακισχιλίας. τὸ δὲ αἰγιναῖον μυρίας. τὸ δὲ σύρων πεντακοσίας καὶ χιλίας, ὡς πρὸς τὸν ἀττικῆς δραχμῆς λογισμόν. ὥσπερ οὖν καὶ τὰς μνᾶς τὰς ἀττικάς, τὸ μὲν ἀττικὸν ἑξήκοντα εἶχε. τὸ δὲ βαβυλώνιον ἑβδομήκοντα. τὸ δὲ αἰγιναῖον ἑκατὸν κατὰ ἀνάλογον. ἡ μνᾶ δὲ ὡς παρ' ἀθηναίοις ἑκατὸν εἶχεν δραχμὰς ἀττικάς, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις τὰς ἐπιχωρίους, δυναμένας

Hermolaus Barbarus.

πρὸς λόγον τοῦ καθ' ἕκαστον ταλάντου κατά τι προσθήκην καὶ ἀφαίρεσιν. Hoc aũt non absurdũ erit dicere, quòd talentũ Atticũ Atticas drachmas ualebat numero sex millia. Babyloniũ septem millia. Aeginæũ decẽ millia. Syriũ mille et quingentas, dũtaxat ineunda ratione secundũ drachmæ Atticæ modũ, quippe ea ratione, qua Atticum talentũ sexagenas minas, Babyloniũ septuagenas, Aeginense cẽtenas proportione capiebat. Porrò mina ipsa, ut apud Atheniẽses centenas habebat drachmas, sic apud alios quoq; totidẽ suas cuiusq; gentis, quæ pro ratione cuiusq; talẽti plus minus'ue ualerent augmẽto uel decremẽto. Ex his Pollucis uerbis ad formulam unam omnia propemodũ genera talentorũ minarũq; redigere possumus.

Talenta oĩa ad formulã unã redacta Atticũ talentum.

Quomodo enim Atticũ talentũ sexagenas minas Atticas capit, & mina Attica cẽtenas suas drachmas, sic Babyloniũ sexagenas minas Babylonias, quæ cẽtenas ipsæ drachmas uernaculas capiũt, & Aeginense talentũ totidẽ minas Aeginẽses, & Aegineticæ rursus minæ, cẽtenas drachmas Aegineticas. Verũenimuero, ut Babyloniũ talentũ proportionẽ ephectã id est sesquisextã, uel (ut alij loqui malũt) supersextã, ad talentũ habet Atticum, sexta enim parte hoc ab illo superatur, sic drachma Babylonia Atticam drachmã sesquisexta proportione superat: & ut Aeginẽse talentũ proportionẽ superpartientẽ ad Atticũ talentum habet, utpote quod semel id capit & duas insuper eius partes (ita enim sese habet centenariũ talentũ ad sexagenariũ) sic eãdẽ quoq; proportionẽ Aeginea drachma ad Atticã drachmã habet. Hoc aũt ex alio eiusdẽ autoris loco probari potest, q cũ quodã in loco ita dicat: ἡ μὲν δραχμὴ εἶχεν ὀβολοὺς ἕξ. id est et drachma qdẽ obolos senos habebat, aliquãto post ita subdit: ἀλλὰ μὴν τὴν μὲν αἰγιναίαν δραχμὴν μείζω τῆς ἀττικῆς εἶναι, δέκα γὰρ ἀττικοὺς ὀβολοὺς ἴσχυεν, ἣν οἱ ἀθηναῖοι παχεῖαν δραχμὴν ἐκάλουν, μίσει τῶν αἰγινητῶν αἰγιναίαν καλεῖν μὴ θέλοντες. Atqui Agineticam drachmam maiorem Attica fuisse adnotãdum est, ut quæ denos obolos Atticos capiat: quos Attica tantum senos: quare Athenienses crassam eam drachmam uocabant, odio Aeginetarum

netarum Aegineam uocare grauati. Ex dictis apparet tantam habere proportionem decem obolos ad sex, quantam centũ minæ habent ad sexaginta: & ea est analogia talẽti Aeginæi ad Atticum talentum. Hoc Hermolaus tum non ignorauerit, tamen non explicuit, ubi de talento loquitur, citandis (ut diximus) autoribus magis q̃ rei enarrandæ intentus. Verum Herodotus primæ præfecturæ quadringenta talenta argenti attribuit, secundæ quingenta, tertiæ trecenta sexaginta, quartæ quingenta, quintæ trecẽta quinquaginta, sextæ septingenta, septimæ cẽtum & septuaginta, octauæ trecenta, nonæ mille, decimæ quadringenta quinquaginta, undecimæ ducenta, duodecimæ trecenta sexaginta, tertiædecimæ quadringenta, quartædecimæ sexcenta, decimæquintæ ducenta quinquaginta, decimæsextæ trecenta, decimæseptimæ quadringenta, duodeuicesimæ ducenta, undeuicesimæ trecenta: quorum summam non colligit, sed supputata ratione inuenio septem millia septingenta quadraginta talenta in summa esse. Atqui si talentum Babylonium proportionem habet ephectam ad Atticum talentum, septem millia septingenta quadraginta talenta Babylonia, Attica ualent talenta nouem millia & triginta. Si enim hanc summam partiaris septenario, numerus partiens erit mille ducenta & nonaginta, quot talentis crescit summa ad Atticum modum relata: at Herodotus Euboica fieri talenta tradit nouem millia quingenta & quadraginta: quæ summa maior est Atticorum talẽtorum summa quingentis & decem. Ita fit planum talentum Euboicum minus esse talento Attico tribus ferè minis & triente, Hoc aũt promptum est sic colligere. Fac ut singulis illis talentis sexagenarijs id est Atticis (quæ nouem millia & triginta esse diximus) ternæ minæ cum triente, id est tribus & triginta drachmis & tertia parte drachmæ decedant, fient utique in summa ter nouies millia minarum, id est septem & uiginti millia, & pro triente minæ, ter millia minarũ. Hunc numerũ triginta milliũ minarum si sexagenario partiaris, qngẽta talẽta cõfiẽt, hoc est quingẽties sexagenæ minæ,

Talentũ Euboicum.

t a & se-

& sexagies quingenæ, quod perinde ualet: sic fiunt nouē millia & quingēta talēta Euboica. Rursus ex talētis illis quingētis ternæ minæ cū triēte in singula decedāt necesse est, quia Attica pro Euboicis fecimus, fiūt decessionis mille & sexcētæ sexaginta sex minæ, & bes præterea minæ. At uero ex Herodoti summa decē talenta Euboica restabāt, quæ quingētas & septuaginta circiter minas ualēt. Restāt mille nonaginta sex minæ, quæ paulomin⁹ duodeuiginti talētis ualēt, qui numer⁹ excurrēs facit ne ratio nostra quadret. Quòd si talentū Euboicū minus Attico fuisse tribus minis & quadrāte ponamus, trecentæ tantū minæ & quadraginta excurrēt. i. circiter sex talēta. Et hac una ratione, quātum quidē obseruarim, iudicare possumus, quantū talentū Euboicū fuerit. Omnino aūt talētum Euboicū proxime ad Atticū accedit: quod quia quantū esset satis superq́; deprehēsum, cōprehēsum, perceptūq́, habemus et omnino cōpertū, cæteraq́, quāta fuerint, parū huius operis referre puto: etsi id inquisiuisse iuuat propter operis diuerticula, quæ uelut destinato argumēto appingentur oblectamēti causa. Age uideamus quid ultra dicat Herodotus de tributis Persicis: Indi (inqt) ut sunt multitudine multo numerosissima omniū, quos nouimus, hominū, ita tributū cōferebāt aliorū cōparatione maximū, trecenta scilicet & sexaginta psegmatis talēta. i. aurei ramenti. Ramentū auri arena est aurea, ob id alio noīe ab eodē autore Chrysitis dicta. Chrysammos etiā ad uerbum aurea arena dicitur, lib. XI. codicis Iustiniani: Aurū aūt ramentitiū (inquit ille) inuenitur esse talētûm Euboicorum quatuor milliū sexcentorū & octoginta, si ita ratio ineatur, ut psegma terdecies tāto argēti repēdatur: hoc enim significat uerbū τρισκαιδεκαστάσιον, quod unius literæ immutatione in libris impressis aliud significat. Laurētius eius loci intelligentiā parū assecutus uidetur, nisi sit error impressorū: et alioquin numerus in eius interpretatione corruptus est, quod et ex græco cōtextu et ex calculo deprehēditur: τὸ δὲ χρυσίον (inqt Herod.) τρισκαιδεκαστάσιον λογιζόμενον τὸ ψῆγμα, εὑρίσκεται ἐὸν εὐβοϊκῶν ταλάντων ὀγδώκοντα

Chrysitis. Chrysammos.

τα καὶ ἑξακοσίων καὶ τετρακισχιλίων. *Si enim terdecies trecenta sexaginta multiplices, quatuor millia sexcenta et octoginta in summa inuenies. Meminisse aũt oportet id quod Herodotus ante dixerat, edicto Darij cautum esse ut aurũ Euboico põdere pẽsitaretur: alioquin nõ cõueniret summa, si Babylonia talẽta psegmatis intelligerẽtur, et psegma tredecies argẽto repẽsile. Cõgruit aũt quod sequitur numero à nobis posito.* ἐούτων οὖν πάντων συντιθεμένων τὸ πλῆθος εὐβοϊκὰ τάλαντα συνελέγετο ἐς τὸν ἐπέτειον φόρον μύρια καὶ τετρακισχίλια καὶ πεντακόσια καὶ ἑξήκοντα. *His igitur omnibus in unũ coagmẽtatis Euboica talẽta numero quatuordecim millia* DLX. *annuo tributo colligebãtur. Quòd si reges Persarum quaterna dena millia & quingena talenta uel Attica uel Euboica ex Asia tantũ et paucis locis Libyæ tributorũ nomine percepisse dicũtur, quæ nos ad octuagies quinquies cẽtena millia aureorũ nostrorum ut minimũ æstimamus, quantũ Ro. imperij dicemus esse reddituũ? Præsertim cũ extra eas præfecturas Persis ipsa dominatrix immunis relicta esset: sic enim inquit Herodot⁹:* πέρσις δὲ χώρη μοῦνη οὐκ εἴρηται δασμοφόρος, ἀτελέα γὰρ πέρσαι νέμονται. *Persidis aũt regio una à me inter stipẽdiarias dicta nõ est. Persæ enim immunes agros colũt. Aethiopes aũt et Colchi et alij quidẽ populi munera in Persidem quotannis afferebant. Inter quos insignis est pensitatio Arabum qui millena quotannis talenta thuris afferebant: sed & recentioribus seculis aucta erant tributa prorogatione imperij Persici facta, ut autor est Herodotus. Quare quod apud Plutarchũ in Pompeio latino facto antehac legebatur de uectigalibus & tributis imperij Romani post triumphum Ponticum, merito à nobis reprehensum est & mendosum. Imprimum Antiochus ex fœdere cũ Lucio Scipione icto omnibus urbibus agrisq; excesserat cis Taurum montem usq; ad Tanaim amnem, & à ualle Tauri usq; ad iuga qua in Lycaoniam uergit, ut tradidit Liuius libro octauo de bello Macedonico. Quanquam apud Liuium Tanaim mendose legi puto, & pro eo restituendum esse Halym. Notum est enim ex*

Imperiũ Po. Romani.

Livij

Herodoto in primo, Halym fluuiuum confinium olim fuisse Lydorum et Medorũ imperij. Meminit etiam Plinius Halyos fluminis in sexto, à radicibus Tauri per Cataoniã Cappadociamq; decurrens. Ab his autem finibus ad Hellespõtum Asia est proprie dicta, à mari Aegæo et Pontico ambientibus in peninsulam confirmata, intra quam Lydij regni fines circunscribuntur: unde Crœsi circunfluentes diuitiæ in prouerbium cesserunt. In ea Asiæ parte Herodotus tres præfecturas ponit, millena ducena sexagena Babylonia talenta annuo tributo pensitantes: quæ ratione Attica millena & quadringena & septuagena ualent, ære autem nostro octingena & octuagena bina aureorum millia, Romano more sestertiûm trecenties quinquagies bis paulo plus dicitur. Atqui apud Plutarchum legitur ante triumphum Pompeianum uniuersa Populi Romani tributa quinquagies decies centena millia fuisse. Cum ijs ue ro, quæ Põpeius Populo Romano in ea expeditione quæsiuit, octuagies quinquies decies centena millia fuisse. Prior summa quingenties sestertiûm dici latine potuit, id est mille & ducenta quinquaginta millia aureorum. Altera trecenties & quinquagies sestertiûm priori summæ addidit, ut fuerint uniuersa Populi Romani uectigalia & tributa cum augmento triumphi Pompeiani, uicies semel centena uicena quina millia aureorum nostrorum, cum Pompeius imperio Populi Romani adiecisset Ciliciam, Syriam, Phœniciam, Palestinen, Iudæam, Mesopotamiam, Cappadociam, Armeniam, Colchidem, Iberiam, Albaniam, Scythas & Arabiæ partem: à Cilicia autem Phœnicia & Syria Palæstinæ usque ad fines Syriæ & Aegypti octingenta quinquaginta talenta Darium tulisse quotannis Herodotus tradit. A reliqua Syria, & Mesopotamia non minus quingentis, quæ ad Atticã rationem relata octingenta decem millia aureorum nostrorum ualent. Ita paucæ prouinciæ summam illam, quæ apud Plutarchum legitur, pendere populo Romano potuerunt, absque Cappadocia, Armenia, Colchide, Iberia, Albania, & Scythis, & Arabia, quas inter stipendiarias non

Asia proprie dicta.

nume-

numero. Quapropter Pompeius pro concione gloriatus est(ut autor est Plin. lib. VII.) Asiam se ultimam prouinciarum accepisse, eandemq; mediam patriæ reddidisse: de Asia Cherroneso, id est peninsula loquens (quam proprie Asiam esse uocitatam diximus) Lydorum olim regno, nunc Turcarum imperio. Hæc ab Antiocho, bello Asiatico ablata fuerat: & ei postea Pompeius illas prouincias adiecit. Nunc si iam dictis Peloponnesum, Helladem, insulas Cycladas Sporadasq;, atq; uno nomine Græciam, Thessaliam, Epirum, Macedoniam, Illyricum, Italiam omnem, Siciliam, Sardiniam, & Corcyram, & superi inferiq; maris insulas, populos alpinos & Narbonensem Galliam, cũ citeriore ulterioreq; Hispania, & Africam adiecerit (Hæc enim omnia iam tum sub ditione Romana regebantur) quam summam tributorum colligere debeamus, æstimandum lectoribus relinquimus. Merito ergo illã Plutarchi summam ad drachmas Atticas non ad nummos sestertios referendam censuimus: qua ratione quadruplicata redit summa: q̃q̃ eo tempore nec Aegyptus, nec reliqua Gallia, nec Britannia, nec Germania Pannoniaq; imperio Romano parêrent. Diximus supra de statu imperij sub Augusto. Appianus autem, quem latine tantum uersum uidere nobis contigit, in præfatione historiæ terminos Romani imperij sub Hadriano principe, quo tempore ipse historiam scripsit, late describens, ponit terminos ab Herculeis columnis ad Aethiopas orientales, quod ad Libyam pertinet: Asianæ autem ditionis terminos facit Euphratem fluuium & Caucasum montẽ, maiorisq; Armeniæ principium, & Colchos ad Euxinum pontum habitantes. In Europa autem Rhenum & Histrum fines Ro. imperij fuisse dicit. Omnes autem insulas, quæcunq; intra mare internum sunt sitæ, Cycladas, Sporadas, Hyadas, Echinadas, & quæcunq; magnæ dicuntur à Græcis circa Libyam, Ioniam, Aegyptum, Myrtoum uel Siculum, & aliud quocunq; nomine mare dictum, Ro. imperio paruisse tum affirmat. Romanos autẽ regibus exactis usq; ad septingentesimũ annum sub statu populari et ciuili

Termini imperij Romani.

Imperium Romanum ad monarchiam deuenit.

qui politia græce dicitur, imperium suum propagasse. Quoad Caius Cæsar, qui dictaturã perpetuam suscepit: rep. oppressa & in potestatem suam redacta, reuera principem egit, licet nomẽ reip. antiquari noluerit: à quo tempore ad Appiani historiam ducenti ferè anni intercesserunt, quibus Romanum imperium unius semper arbitrio rectum est, perinde atq; in regno fieri solitum est. Hoc tãtum interest, quòd regio nomine principes abstinuerunt, imperatores se dici contenti: quo nomine prisci duces Romani populi censebantur, sed annua potestate creati. Eo autem spatio ducentorum annorum rem Romanam mirum in modũ creuisse dicit, suóq; tempore eam hominum expectationẽ fuisse, ut porro progressura uideretur blandiente magis magisq; in dies rerum successu. Eam tamen Romanis mentem fuisse, ut nominis sui famã propagare inter barbaros, magis q̃ terminos prorogare imperij sui cuperent: uidisséq; se nõnullarum gentium legatos ad imperatorẽ cum potestate missos, ut gentem suam quisq; Romano imperio dederent: nec tamẽ admissos, quòd Romanus imperator sua interesse non arbitraretur feris & inopibus imperare populis. Nam & eorum, qui imperio parẽrẽt, multos plus incõmodi q̃ cõmodi afferre: sed quos derelinquere atq; abijcere puderet. Plurimi etiã corũ, q dicto Romanis audiẽtes non essent, reges tamen & principes à Romanis petere solitos & accipere. Magnitudinem uero Persarum imperij percensens, quod ex Assyriorũ, Medorũ, Persarũq; regnis coaluit, nequaq̃ cũ dimidio imperij Romani cõparari iure posse contendit. Nã imperiũ Alexandri (quod celerius aleæ iactu uel fulgetræ potius emicãtis in modũ inusitatũ & in gradũ nulli alij sperandũ euasit) in mẽbra distractũ est mortuo statim Alexandro. Suo autẽ tẽpore Appianus tradit Persis peditũ equitumq; & apparatus terrestris ac maritimi ingentes copias fuisse, & Aegyptiorum talentûm quatuor & septuaginta millia in thesauris condita. Redditus uero imperij Romani nec dicere quisq̃ (ut opinor) nec animi certa coniectura assequi potest. Nec aliquis scriptorum aliquid de ea re tradidit,

Principes Romani regio nomine abstinuerũt.

quod magnopere memorandum sit. Sed nec semper eadem ratio fuit, sed alia atq; alia pro conditione temporum. Si tamen de hac re cõmentari quenq̃ iuuat, primũ hoc scire oportet, ærarium Romanum ex uectigalibus & tributis constitutum fuisse, quomodo & hodie nostrũ. Vectigalia trium generum fuerunt, ex agrorum cultu, ex merciũ traiectu, & ex pascuis. Primum decimæ, alterũ portorium, tertiũ scriptura appellabatur: & præter hæc salarium. Cicero de imperio Gn. Pompeij: Nam in cæteris rebus cum uenit calamitas, tum detrimentum accipitur. At in uectigalibus non solum aduentus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatẽ: nam cum hostium copiæ non longe absint, etiam si irruptio nulla facta sit, tamẽ pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum nauigatio conquiescit: ita neq; ex portu, neq; ex decimis, neq; ex scriptura uectigal conseruari potest. Quo tandẽ animo esse existimatis aut eos qui uectigalia uobis pensitant, aut eos qui exercent atq; exigũt? cũ duo reges cum maximis copijs prope adsint: cum una excursio equitatus perbreui tempore totius anni uectigal auferre possit? Cũ publicani familias quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atq; custodijs, magno periculo se habere arbitrentur? Salinas Ancus Martius Romanorũ rex tertius instituit, ut autores sunt Liuius & Plinius. Sed salarium uectigal Liuius in censura cõmetus est, ob id salinator postea dictus, ut autor est Liuius libro undetrigesimo. Tributa autem pro modo censu cuiusq; conferebantur. Cuius rei tenuia documenta apud scriptores reperiuntur, quantum equidẽ meminerim. Liuius libro IX. de bel. Maced. de cẽsura Catoniana loquẽs: In censibus quoq; accipiendis tristis et aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta & uestem muliebrem & uehicula quæ pluris q̃ quindecim millium æris essent, in censum referre uiatores iussit. Item mancipia minora annis XX. quæ post proximũ lustrũ X. millibus æris aut eo pluris uænissent, uti ea quoq; decies pluris q̃ quanti essent æstimarentur, & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. Attribuerẽtur hoc

Aerarium Romanũ ex tribus generibus redditus constitutum.

Salinator unde dictus

Tributum Romæ pro modo census cõferebatur.

loco significat tributi nomine statuerentur. Ergo Cato deterrere *uolens homines à luxu, pluris decies delicatam uestem & uenusta mancipia, quàm quanti uendi possent, aestimauit, in aeris singula millia ternos asses tributi constituit.* Tacitus lib. XIIII. Eodem anno cre*bris populi flagitationibus immodestiā publicanorū arguentis, dubitauit* Nero, *an cūcta uectigalia omitti iuberet, idq́; pulcherrimū donū generi mortaliū daret: sed impetum eius multū prius laudata magnitudine animi attinuere senatores, dissolutionē imperij docendo, si fructus, quibus respu. sustineretur, diminuerētur. Quippe sublatis portorijs, sequens ut tributorū abolitio expostularetur: temperandas plane publicanorū cupidines, ne per tot annos sine querela tolerata, nouis acerbitatibus ad inuidiā uerterēt. Ergo edixit princeps, ut leges cuiusq; publici occultae ad id tempus proscriberētur.* Omissas petitiones non ultra annum resumerent. Romae *praetor per prouincias, qui pro praetore aut consule erunt, iura aduersus publicanos extra ordinem redderent: militibus immunitas seruaretur, nisi in ijs, quae ueno exercerent, aliaq́; admodū aequa, quae breui seruata, dein frustra habita sunt: manet tamen abolitio quadragesimae quinquagesimaeq́;, & quae alia ex auctionibus illicitis nomina publicani inuenerant. Temperata apud transmarinas prouincias frumenti subuectio: & ne censibus negotiatorum naues ascriberentur, tributumq́; pro illis penderent, constitutum.* Non nihil etiā *de hoc dicitur in l. forma. In titulo de censibus, in pandectis.* Strabo de Britannia loquens lib. quarto quam uectigalem sub Augusto *factā fuisse dicit*: τέλη τε οὕτως ὑπομένουσι βαρέα τῶν τε εἰσαγομένων εἰς τὴν κελτικὴν καὶ τῶν ἐξαγομένων. Vectigalia etiam *sic tolerāt grauia earū rerū, quae in Galliā exportāt, aut quae inde important.* Et rursus: *Ita nullo iam praesidio ad insulae custodiā opus est. Non enim una plus legione opus est ad exigenda ab eis tributa. Constituta autē erat omnis impensae ratio exercitui pro modo tributorum. Alioquin minui necesse uectigalia, si tributa insuper imperarentur. Quod si uis inferretur, periculum esset, ne ad defectionem*

onē solicitarentur. Sic enim illa Strabonis uertēda mihi uerba uisa sunt: εἰς ἴσον δὲ καθίστασθαι πᾶν τὸ ἀνάλωμα τῇ στρατείᾳ τοῖς προσφερομένοις χρήμασιν, ἀνάγκη γὰρ μειοῦσθαι τὰ τέλη φόρων ἐπιβαλλομένων. ἅμα δὲ καὶ κινδύνους ἀπαντᾶν τινὰς βίας ἐπαγομένης. Age citā da una autoritas insignis ad coiecturā faciendā in uniuersas opes Romani imperij. Ea erit ex eodem autore libro XVII. quo in loco Strabo ostendere uolēs magnitudinem redditum eius prouinciæ ita inquit: τῆς αἰγύπτου δὲ τὰς προσόδους ἔν τινι λόγῳ κικέρων φράζει, φήσας κατ' ἐνιαυτὸν τῷ τῆς κλεοπάτρας πατρὶ τῷ αὐλητῇ προσφέρεσθαι φόρον ταλάντων μυρίων β'. φ'. ὅπου οὖν ὁ κάκιστα καὶ ῥαθυμότατα τὴν βασιλείαν διοικῶν τοσαῦτα προσωδεύετο, τί χρὴ νομίσαι τὰ νῦν διὰ τοσαύτης ἐπιμελείας οἰκονομούμενα, καὶ τῶν ἰνδικῶν ἐμποριῶν καὶ τῶν τρωγλοδυτικῶν ἐπηυξημένων ἐπὶ τοσοῦτον. Aegypti autem redditus Cicero quadam in oratione eleganter explicans Auletæ patri Cleopatræ dicit talenta duodecies millena & quingena quotannis ex Aegypto obuenisse. Quare, si is rex, qui & dissolutissime & nequissime regnum administrauit, tantum annuæ obuentionis habuit ex Aegypto, quid nunc existimare conuenit, quantiq; æstimare redditum eiusdem prouinciæ tanta prouidentia administratæ, præsertim Indicis negotiationibus & Troglodyticis usqueadeo adauctis? Siquidem superiore tempore ne uiginti quidem nauigia Arabicum sinum penetrare ausa sunt, ut proras quidem nauium extra angustias illas exererent: At nunc & classes ingentes ad Indiam usque uela faciunt & ad extrema Aethiopiæ. Ex quibus merces pretiosissimæ importantur, & inde rursus in alia loca transmittuntur. Ita duplex inde uectigal cogitur, mercibus scilicet importandis & exportandis. Atqui eorūq; quæ magno uæneunt, magnum quoq; uectigal est. ὥστε καὶ τὰ τέλη διπλᾶ συνάγεται, τὰ μὲν εἰσαγωγικά, τὰ δὲ ἐξαγωγικά. τῶν δὲ βαρυτίμων, βαρέα καὶ τὰ τέλη. Adde etiam (inquit) quòd Alexandria prædictarum mercīu unū est receptaculū, ita ut sola plerūq; eiusmodi merces uēdiet, & exteris suppeditet.

Aegypti redditus.

καὶ

καὶ δὲ δὴ καὶ μονοπωλίας ἔχει. μόνη δὲ ἡ ἀλεξάνδρεια τῶν τοιούτων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑποδοχεῖόν ἐστι, καὶ χορηγεῖ τοῖς ἐκτός. Quæ sint eiusmodi merces, ignorare nemo potest, qui legem ultimam legerit tituli de publicanis in Pādectis, propter quas institutum est uectigal rubri maris, ut apud Plinium legimus. Ptolemæus pater Cleopatræ fuit ultimæ Aegypti reginæ. Qui omnibus flagitijs inquinatus etiam tibicinū artē exercuit: ob quā cognomētū auletæ id est tibicinis meruit. Hic ob nequitiam & facinorosam uitam, ab Alexandrinis exactus, à Gabinio duce Romano, qui tum Syriam obtinebat, reductus est. Quo nomine Gabinio lis decem millibus talentûm æstimata est accusante Memmio, ut ex oratione Ciceronis pro Rabyrio Posthumo in præcedentibus diximus. Pœnæ tamen capitali ereptum eum significat Valerius libro octauo in principio: Cæterū in qua oratiōe Cicero hoc dixerit, quòd Ptolemæus duodecies millena & quingena talenta ex Aegypto quotānis percipiebat, nescio. Nisi in hac eadem pro Rabyrio loco aliquo mutilato. Vel in ea oratione, quæ non extat, quam pro Gabinio habuit, cui olim infensissimus, postea reconciliatum se dicit, his uerbis: Mihi hæc, Cai Memmi, causa defendendi Gabinij fuit, reconciliatio gratiæ: neque uero me pœnitet mortales inimicitias habere. Verū duodecim millia & quingenta talenta Attica (Attica enim hic intelligi puto non Aegyptia, quæ quadrante Atticis maiora sunt) septuagies quinquies centena millia aureorum nostrorum ualent. Quibus si augmentum addas ex Strabonis sententia, fortasse centies centenis millibus redditum annuum Aegypti iure æstimare poteris. Sed operæpretium facturus mihi uisus sum, si rationem administrandæ eius prouinciæ sub Augusto et Tyberio prosequerer ex eodē autore: De Actiaco enim bello loquēs ab Augusto cōfecto, & Antonio & Cleopatra captis, Aegyptū ab eo dicit in prouinciæ formā redactā his uerbis: ἐπαρχία δὲ νῦν ἐστὶ, φόρους μὲν τελοῦσα ἀξιολόγους. ὑπὸ σωφρόνων δὲ ἀνδρῶν διοικουμένη, τῶν πεμπομένων ὑπάρχων ἀεί. ὁ μὲν οὖν πεμφθεὶς, τὴν τοῦ βασιλέως ἔχει τάξιν.

ὑπ

Marginalia: Auletes. — Quō administrarentur prouīciæ sub Augusto.

ὑπ' αὐτῷ δ' ἐστὶν ὁ δικαιοδότης ὁ τῶν πολλῶν κρίσεων κύριος. ἄλλος δ' ἐστὶν ὁ προσαγορευόμενος ἴδιος λόγος ὃς τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξεταστὴς ἐστι, παρέπονται δὲ τούτοις ἀπελεύθεροι καίσαρος καὶ οἰκονόμοι, μείζω καὶ ἐλάττω πεπιστευμένοι πράγματα. *Nunc autem prouincia est tributa pēdens memorabilia, à uiris eiusmodi administrata, qui sibi temperare nouerunt, quiq; semper rectores ad eam cum potestate mittuntur. Qui uero recturus mittitur, is uicem regis obtinet, sub eoq; est is, qui Dicæodotes dicitur, id est iura reddens, in cuius potestate ferè sunt iudicia. Est et alius magistratus, qui idios logos, id est priuata ratio dicitur: earum rerum indagator, quæ adespotæ græce dicuntur, id est assertorē non habentes, uel nullius dominio mancipatæ, et omnino earū rerum, quæ in Cæsarem recidunt. Horum uelut assectæ sunt liberti Cæsaris & dispensatores, quibus maiora minoraq; negotia permittuntur. His uerbis procurator priuatæ rationis dicitur, qui ea persequitur, quæ fisco obueniūt, non quæ ærario & populo, uel priuato principis patrimonio. Ex quo patet proprie esse hoc uerbū usurpatū in lege procurator in titulo de edendo in Codice Iustiniani: licet aliter Accursius opinatus sit. Adespota aūt appellat, quæ etiā Hermæa dici possent, uulgo albana spaua' que dicuntur. Deinde idem autor, enumeratis copijs militaribus, quæ ad eam prouinciā tuendā statutæ sunt.* τῶν δ' ἐπιχωρίων ἀρχόντων, ὅ τε ἐξηγητής ἐστι κατὰ τὴν πόλιν, πορφύραν ἀμπεχόμενος, καὶ ἔχων πατρίους τιμὰς, καὶ ἐπιμέλειαν τῶν τῇ πόλει χρησίμων. καὶ ὁ ὑπομνηματογράφος, καὶ ὁ ἀρχιδικαστής. τέταρτος δὲ ὁ νυκτερινὸς στρατηγός. *Inter municipales aūt magistratus est, qui exegetes dicitur, quasi sacrorū interpres, uel augur in urbe, purpurā gestās, & alijs honoribus prouincialibus insignis: earū rerū procurationem habēs, quæ ciuitati cōducūt. Est etiā, qui hypomnematographus, id est à cōmentarijs dicitur, et q iudicibus præest, ob id archidicastes appellatus: & quartus, prætor nocturnus. Cicero pro imperio Gn. Pōpeij uectigalibus Romanis ita inquit: Nam*

Dicæodotes. Idios logos, priuata ratio. Adespota et res Adespotæ. Exegetes. Hypomnematographus. Archidicastes.

Nam cæterarũ prouinciarũ uectigalia Quirites tanta sunt, ut his ad ipsas prouincias tutãdas uix contẽti esse possimus: Asia uero tã opima est & fertilis, ut & ubertate agrorũ & uarietate fructuũ & magnitudine pastionis, & multitudine earũ rerũ, quæ exportã tur, facile omnibus terris antecellat. Plin. autor lib. XXXIII. post Persen regẽ Macedoniæ deuictũ, & gazã eius in ærariũ illatam, populũ Ro. tributa pẽdere desiisse. Quæ tamẽ postea restituta esse ex eo cõiicio, quòd Cicero in II. Philippica dixit: Vbi est septies millies sestertiũm, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, petebatur? funestæ quidẽ illius pecuniæ, sed tamẽ, quæ si iis, quorũ erat, non redderetur, quæ nos à tributis possit uindicare: ubi petebat legendũ puto. Non omittendũ & id, quod idẽ Strabo libro sexto tradidit, Romanos initio plurimã Aphricæ et Asiæ partẽ regibus sibi subditis cõmisisse, quos propter amicitiã et societatẽ regnare permiserunt: postmodũ aũt uel defectione regũ et uiolatis fœderibus, uel stirpiũ regiarũ interitu omnia fermè in prouinciarum formam redacta esse. Sic Attalicũ regnũ, sic Syriũ, sic Paphlagonũ & Cappadocum, & Aegyptiorũ & Mithridatis Eupatoris ad Romanos peruenisse, adeo ut Tyberii tẽpore cuncta intra Phasin & Euphratẽ præter quosdã Arabas Romano tenerẽtur imperio, uel à regibus à Romanis impositis. Armenii uero, et Albani Colchis superiores et Iberi, sola ducũ præsentia in officio continebãtur. Sed cum Romanos uiderent uariis negotiis, aut bellis implicitos, statim ad res nouas solicitari gentes efferatæ solebant, sicut et eæ gentes, quæ trãs Istrum flumen & Euxinum pontum habitabant. Iosepus autem in secundo de bello Iudaico Agrippam ad Hierosolymitanos orationem luculentam habuisse cõmemorat, & de potentia & opibus Romani imperii magnifice disseruisse, ad deterrendos Iudæos, ne ad rebellionem spectarent. In ea autem oratione circa mediũ ferè ita eum loquentẽ inducit: Nam tertiam partẽ orbis terrarũ, cuius ne nationes quidem numerare promptũ est, ab Atlantico mari & columnis Herculis usq; ad mare rubrũ sitas, totã armis Romani subegerunt:

Quonã modo regna in prouĩcias redacta sint.

ἀιρωνίς

gerunt:

gerunt: & præter annuas frumentationes (quibus Romanã plebem octonis mensibus alunt, alia quoq; tributa pendunt: & quidē apud illos una tantū legio cōparatur. Quanq̄ quid opus est exemplis lon ge petitis potentiā Romanā enarrare? cū eam possitis de uicina uo bis Aegypto optime æstimare. Hæc enim (cū ad Aethiopas usq; por rigatur opulentamq; Arabiam, conterminaq; sit Indiæ, ac septin genties & quinquagies centena millia incolarū habeat extra Ale xādrinum populum, tributa tamen obsequētissime pensitās (quorū magnitudinem æstimare de censu singulorū capitū licet) Romano parēre imperio non grauatur. Tametsi quātum stimulū defectio nis habens Alexandriā urbem, cum multitudine hominū & opibus abundantem, tum amplitudine & ambitu nō imparem? ut quæ lon gitudine stadia triginta latitudine decem habeat. Tributorum ue ro multo amplius in singulos menses pensitet, q̄ uos in annos singu los conferatis: & eo amplius Romano Populo quaternûm mensium frumentum suppeditet. Duæ autē legiones ciuitati insidentes pro fundam Aegyptum cum illa Macedonum nobilitate frenant. De magnitudine Alexandriæ Strabo idem cum Iosepo dixit: latitudi nem paulo minorem ponens. Octo autē legionibus eo tēpore Ger mania obtinebatur, ut inibi Iosepus in persona Agrippæ disserit: quod eò pertinet (quod superiore libro de legionibus ab Augusto de lectis, & per orbē collatis diximus. Opimos aūt fuisse redditus Hi spaniæ ex eo conijcere datur, quod de opulētia eius prouinciæ scri bitur præsertim Turdetaniæ (quæ & Bætica dicitur. Strabo libro tertio miranda de fertilitate eius narrans quodam loco ita inquit: Quum uero supradicta regio tot bona suppeditet, maxime tamen admiratione digna est ob metallorum copiam, quibus uniuersa Hi spaniæ regio scatet: non ubiq; ipsa frugibus exuberans, & præser tim ubi metallis copiosa est. Rarum est regionem inuenire utraque re uberem. Rarius etiam illud eandem regionem in paruo quodam agro metallis omne genus abundare. At uero Turdetania & finiti ma ei regio ratione nullā cōmendandi sui eo nomine remittit scri bere

Alexandria.

Hispania opi bus abūdās.

Turdetania eadē & Bæ tica.

bere de ea re uolentibus, usqueadeo numeros omnes laudis in metallis impleuit, nihil ut ei absit, quod quidem memoratu dignum sit: neq; enim aurum, neq; argentum, neq; æs, neq; ferrum alibi terrarũ, aut tantum, aut tam eximium nasci adhuc compertum est, q̃ in Turdetania nascitur: ἡ δὲ Τουρδητανία καὶ ἡ προσεχὴς αὐτῇ, λόγον οὐδένα ἄξιον καταλείπει τοῖς τὴν ἀρετὴν τοῖς ἐπαινεῖν βουλομένοις· οὔτε γὰρ χρυσὸς οὐδ᾽ ἄργυρος οὐδὲ χαλκὸς οὐδὲ σίδηρος οὐδαμοῦ τῆς γῆς οὔτε τοσοῦτος οὔτ᾽ οὕτως ἀγαθὸς ἐξήτασαι γεννώμενος μέχρι νῦν. *Ac ne aurum quidem solum effoditur, sed etiam trahitur. Deferunt enim aurum amnes, & torrentes auream arenam, quæ etiam multis in locis aquarũ indigis reperitur, sed in his non apparet: in ijs autem locis, quæ fluminibus alluuntur, auri psegma, id est scobs aurea resplẽdescit. Idem: Inter auri ramẽta repertas aliquando fuisse aiunt selibrales glebulas, quas palas appellãt, quæ perquã modicæ purgationis indigerent.* ἐν δὲ τοῖς ψήγμασι τοῦ χρυσίου φασὶν εὑρίσκεσθαί ποτε καὶ ἡμιλιτριαίας βώλους ἃς καλοῦσι πάλας, μικρᾶς καθάρσεως δεομένας. *Apud Strabonem latinum pilas corrupte pro palas legitur. Idem paulo inferius. Polybius autem argentifodinas commemorans, quæ sunt circa Carthaginem nouam, ab Vrbe XX. fermè stadijs distantes, quatuor decurias operantium hominum fuisse ait, qui tunc in dies singulos uicena quina drachmarũ millia populo Romano referrent, nos uigintiquinq; millia drachmarũ aureis nostris æstimare instituimus, duobus millibus & quingentis. Qua ratione ex Carthaginẽsibus metallis argẽti Romanus populus noningena duodena millia, et quingenos aureos nostros quotannis percipiebat. Sed huius summæ (ut arbitror) partem impendia auferebant, etiã si uincti foderent. Verba Strabõis hæc sunt:* ὅπου τέτταρας μοίρας ἀνθρώπων μένειν τῶν ἐργαζομένων, ἀναφερόντων τότε τῷ δήμῳ τῶν Ῥωμαίων καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν δισμυρίας καὶ πεντακισχιλίας δραχμάς. *Plinius libro III. Bætica à flumine mediam eam secante cognominata cunctas prouinciarũ diuiti cultu, & quodã fertili, ac peculiari nitore*

Palæ.

Memorabiles argentifodinæ.

præ

præcedit. Idem alibi: *Metallis plumbi, ferri, æris, argenti, auri tota fermè Hispania scatet,* Bætica *etiã minio.* Vniuersæ Hispaniæ Vespasianus imperator Augustus iactatus procellis reipublicæ, Latij ius tribuit, uel iactatum potius, ut referatur ad Latij ius. Idem libro tricesimotertio: *Aurum arrugia quæsitũ non coquitur, sed statim suum est.* Inueniuntur ita massæ, nec non in puteis denas excedentes libras. Palacas Hispani, alij Palacranas: ijdemq; quod minutum est, ballucẽ uocant. Strabo Palas dixit appellari massulas auri selibrales. Plinius Palacas, sed denarũ librarum: ballucæ quatuordecim unciæ pro auri libra inferebantur à metallarijs sanctione principũ, ut legimus in titulo de metallarijs li. 11. Codicis: græce Chrysammos dicitur: lingua nostra uernacula paleolas appellat auri ramenta, quæ alluuione riuorum deferuntur, cuiusmodi hodie circa Pyrenen inueniuntur: nos enim inde uidimus nonnullas ciceris magnitudine, quibus nulla excoctione opus esset: pleræq; tamen minutæ sunt et tenues, unde nomẽ sortitæ sunt. Quapropter apud Pliniũ libro tricesimoquarto ita lego ex antiquis exẽplaribus: *In ærarijs officinis & smegma fit: iam liquato ære atq; percocto, additis etiamnum carbonibus, paulatimq; accensis, ac repente uehemẽtiori flatu expuitur æris palea quædã.* Nec me latet Hermolaũ pala legere ex Strabone: nã Strabo palas appellauit massulas auri semissales. Plinius paleas appellat non glebulas, sed ramẽtulas, palearum formam habentes, quod non magnopere mirum est Hermolaum in transcursu non animaduertisse. Idem Plinius libro tricesimotertio de argenti metallis loquẽs: *Mirum, inquit, adhuc per Hispanias ab Annibale incohatos puteos durare, sua ab inuentoribus nomina habentes.* Ex quibus Bebelo appellatur hodieq; qui CCC. pondo Annibali sumministrauit in dies, ad mille quingentos passus cauato iam monte, per quod spatium Aquitani stantes diebus noctibusq; egerunt aquas lucernarum mensura. Trecena pondo Romana, tricena millia drachmarũ efficiebant, quæ terna millia coronatorũ ualent. Quare hoc dictũ Plinij cõuenit cum superiore Strabonis

Plinij locus. Chrysammos. Plinij locus. Putei ab Annibale incohati. Trecena põdo Romana.

u

bonis loco, ut suspicer Plinium de Carthaginensibus argentifodinis locutum, quæ in citeriore Hispania erant, finitima Aquitanis. Polybius enim æqualis Annibalis ætatis fuit. Rursus Strabo: φησὶ δὲ ποσειδώνιος μάρκον μάρκελλον πράξασθαι φόρον ἐκ τῆς κελτιβηρίας τάλαντα ἑξακόσια, ἐξ οὗ τεκμαίρεσθαι πάρεστιν ὅτι πολλοὶ ἦσαν οἱ κελτίβηρες καὶ χρημάτων εὐποροῦντες. Ait aũt Posidonius Marcũ Marcellũ exegisse tributũ ex Celtiberia ad talẽta sexcenta. Ex quo cõiecturã facere est Celtiberorũ gentẽ numerosissimam fuisse & pecunia abundantẽ. Tametsi regionẽ ieiunã incolerent. Plinius libro XXXIII. de metallis Hispaniæ loquẽs: Vicena, inquit, millia põdo auri ad hunc modũ annis singulis Asturiã atq; Galleciã et Lusitaniam præstare quidã tradiderunt, ita ut plurimum Austria gignat: neq; in alia parte terrarum tot seculis hæc fertilitas. Vicena millia pondo Romana, tricena minimũ nostra ualent. Ingentia sunt hæc testimonia de opulẽtia Hispaniæ, quibus accedit, et tertiũ Trogi Pompeij, ut ex breuiario quarto et quadragesimo Iustini nouimus. Strabo aũt de tẽpore suo loquẽs ita inquit, in mentione metallorũ argẽtiquæ sunt ad Carthaginẽ nouã: ἔστι δὲ καὶ νῦν τὰ ἀργυρεῖα, οὐ μὲν τοι δημόσια, οὔτε ἐνταῦθα οὔτ᾽ ἐν τοῖς ἄλλοις τόποις, τὰ δὲ χρυσεῖα δημοσιεύεται τὰ πλείω. Sunt autẽ & nunc argẽtifodinæ nõ tamẽ publicæ, nec illic nec alibi, sed priuatorum: auri aũt metalla pleraq; sunt publica. Hactenus de Hispania. Cuius etiã Galliã æmulã aurifera ui fuisse eodẽ autore cõprobabimus. Quippe lib. III. de Turdetaniæ. i. Bæticæ metallis loquẽs ita subdit: ἀξιοῦσι δὲ γαλάται τὰ παρ᾽ ἑαυτοῖς εἶναι κρείττω μέταλλα ἐν τῷ κιμερίῳ ὄρει, καὶ τὰ ὑπ᾽ αὐτῇ πυρήνῃ. τὸ μὲν τοι πλεῖον τὸ ἐντεῦθεν εὐδοκιμεῖ. Galli uero meliora esse sua cẽsent, quæ in Cimerio monte sita sunt, & quæ Pyrene ipsi subiacẽt: illinc tamen aurum magis probatur quàm Gallicum. Vbi puto non Cimerio sed Cemmeno legendum: Cemmeni enim montes κεμμένον ὄρος, apud Strabonem libro quarto: Aquitaniam à Celtis discludunt, quo loco Cæsar Gebennam uel Cebennam potius montem ponit: huius

Mira auaritia.

Memorabilis redditus metallorum.

Metalla auri quondam in Gallia.

huius pars hodie Tarara uocitatur. Rursus idem autor libro quarto de Narbonensi litore loquens & sinu, qui Gallicus illic dicitur: ἔχουσι δὲ ταρβέλλοι τὸν κόλπον, παρ' οἷς ἐστὶ χρυσεῖα σπουδαιότατα πάντων. ἐν γὰρ βόθροις ὀρυχθεῖσιν ἐπὶ μικρὸν εὑρίσκονται καὶ χειροπλήθεις χρυσίου πλάκες, ἔσθ' ὅτε μικρᾶς καθάρσεως δεόμεναι. τὸ δὲ λοιπὸν, ψῆγμά ἐστι καὶ βῶλοι, καὶ αὗται κατεργασίαν οὐ πολλὴν ἔχουσαι. Tarbelli (inquit) eum sinum obtinent, apud quos aurifodinæ sunt omnium præstantissimæ: in specubus enim leniter effossis inueniuntur auri crustæ, quæ manum implere possint, interdum modico purgamento indigentes: reliquum autem aurum ramenta sunt & glebulæ, modicam & ipsæ operam poscentes. Interior autem regio & montana melius solum habet: nam ad Pyrenen conuenarum est ciuitas, qui eò ad incolendum conuenerunt, ubi oppidum Lugdunus. Hallucinatus eo loco interpres, qui locum ita uertit: Nam ad Pyrenen conuenarum Synclydo est, ubi oppidum Lugdunum, quasi Synclydon nomen esset oppidi, cum genitiuus sit pluralis conuenarum significans. Synclydes enim collectitij alicuius loci habitatores dicuntur, ut latinè cõuenæ. πρὸς μὲν τῇ πυρήνῃ ἡ τῶν κονουένων ἐστὶ συγκλύδων ἐν ᾗ πόλις λούγδουνον. Plinius de Aquitania loquens: Mox in oppidum, inquit, cõtributi cõuenæ. Lugduni aũt oppidi in ea regione nõ meminit Strabo his uerbis: Tectosages pyreneis propinqui sunt montibus: paulũ etiã aquilonare latus Cemmenorũ montiũ attigũt, terrã colẽtes auro multo præditã. ἐφάπτονται δὲ μικρὰ καὶ τοῦ προσαρκτίου πλευροῦ τῶν κεμμένων. πολύχρυσόν τε νέμονται γῆν. Apud ipsos autẽ thesauros ab imperatore Romano Scipione repertos in urbe Tolossa et ablatos ait, à quibus aurũ Tolossanum apud scriptores decãtatissimũ, in prouerbiũ cessit, ut autor est Gellius. τὰ μὲν γὰρ εὑρεθέντα ἐν τῇ τολώσσῃ χρήματα μυρίων που καὶ πεντακισχιλίων ταλάντων γενέσθαι φασί. τὰ μὲν ἐν σηκοῖς ἀποκείμενα, τὰ δ' ἐν λίμναις ἱεραῖς, οὐδεμίαν κατασκευὴν ἔχοντα, ἀλλ' ἀργὸν χρυσίον καὶ ἄργυρον. Posidonius (inquit Strabo) uerisimiliter

Conuenæ Synclydes.

Aurum Tolossanum.

tradit pecunias Tolossæ repertas ad quindecim talentûm millia, quarũ partẽ in fanis, partem in lacubus cõsecratis reconditã fuisse, argentum aurumq́; infectũ atq; rude. Et rursus paulo inferius: Vt autẽ inquit Posidonius, & alij complures, regio ipsa auro alioquin abundãs & homines habẽs superstitioni addictos, & ad parsimoniam in uictu assuetos, multis in locis Celticæ Galliæ thesauros habuit, maxime uero lacus eis sacrosanctos à prædonũ direptionibus thesauros præstabãt, in quos ideo auri argentiq́; pondera demiserant. Romani uero quum ui & armis loca ea obtinuissent, auctioni lacus eos publice subiecerunt. Emptorũ autem plurimi molas argenteas ductiles inuenerunt. μάλιστα δ' αὐτοῖς αἱ λίμναι τὴν ἀσυλίαν παρεῖχον, εἰς ἃς καθεῖσαν ἀργύρου ἢ καὶ χρυσοῦ βάρη. οἱ γοῦν ῥωμαῖοι κρατήσαντες τῶν τόπων ἀπέδοντο τὰς λίμνας δημοσίᾳ. καὶ τῶν ὠνησαμένων πολλοὶ μύλους εὗρον σφυρηλάτους ἀργυροῦς. *Idem autor est Lucriũ Aruernũ patrẽ Bituiti (qui Bituitus cũ Maximo Aemyliano & Domitio Aenobarbo ducentorũ milliũ hominum exercitu conflixit) tantis delicijs diuitijsq́; circunfluxisse, ut aliquãdo ostendendarũ opum gratia curru uectus per campum ingrederetur, nũmos aureos argenteosq́; huc atq; illuc spargens, quibus colligendis amici & comites occupati sequerentur.* τοσοῦτον πλοῦτόν φασι λέγεται καὶ τρυφῇ διενεγκεῖν, ὥστε ποτὲ ἐπίδειξιν ποιούμενον τοῖς φίλοις τῆς εὐπορίας, ἐπ' ἀπήνης φέρεσθαι διὰ πεδίου, χρυσοῦ νόμισμα καὶ ἀργύρου δεῦρο κἀκεῖσε διασπείρων, ὥστε συλλέγειν ἐκείνους ἀκολουθοῦντας. *Auri Tolossani meminit Gel. lib. III. & Cice. de natura deorũ lib. III. ob cuius raptũ quæstionẽ habitam esse dicit. Trogus libro XXXII. Cepionẽ appellat eũ imperatorem, qui aurũ Tolossanũ abstulit: quod sacrilegiũ ei, & exercitui eius excidij causam fuisse tradit. Auri autem, inquit, fuere centum & decem millia pondo: argenti quinquies decies centena millia. Hæc summa uix dicere ausim quanti æstimanda sit: auri singula pondo minoris æstimari centum aureis solatis nõ possunt, etiã ut undecima pars æris in eo mixta fuerit. Qua ratione aurũ illud Tolossa-*

Lucrius Aruernus.

Cepio.

Tolossanum centies & decies centenis millibus aureorum ualuit: quod si obryzũ fuerit .i. centenis & duodenis solatis in libras æstimabile, centies uicies ter centenis & uiginti millibus ualuit. Quod autem ad argentum pertinet, Trogum existimarim non quinquies decies cẽtena millia pondo scripsisse, quæ summa quinquagies millies mille aureos ualet, sed quindecies centena millia, quæ quindecies millies mille aureis coronatis æstimantur à nobis, id est centies & quinquagies centenis millibus. Quod si quis Trogum quinquies decies scripsisse malit, tamen pro quindecies intelligam: quo modo apud Suetonium in Augusto quaterdecies millies pro bis septies, id est quatuordecies. Cicero etiam sic usus est. Strabo ex Posidonio quindecim millibus talentûm argenti æstimasse aurũ argentum'que simul uidetur: quæ summa minor est minima prædictarum, id est nonagies centena millia aureorum. Apud Iosepum libro supradicto Agrippa magnifice de Galliarũ situ & felicitate Gallorum domestica disserit: quos omne genus bonis apud se scatentibus totũ penè orbẽ irrigare, mirifico præconio uociferatur, & nihilo secius sub mille & ducentis militibus Romano imperio parere, quibus plures propemodũ ciuitates habeant, non animi mollitia, ut qui octoginta annis pro libertate dimicassent, sed animi destinatione in obsequiũ eius gentis fixa, cuius & uirtutẽ experti fuissent, & fortunam admirarentur. Multa adhuc adnotauimus, quæ fide caritura sunt, ut opinor, præsertim apud eos (ut dixi) qui oĩa & præterita & futura præsentis tẽporis modulis metiũtur: unũ etiam addam ex eodẽ Strabone, qui de Bætica loquẽs πολὺ δὲ καὶ ἐσθὴς πρότερον. νῦν δὲ ἔρια μᾶλλον τῶν κοραξῶν, καὶ ὑπερβολή τις ἐστὶ τοῦ κάλλους. ταλαντιαίους γοῦν ὠνοῦνται τοὺς κριοὺς εἰς τὰς ὀχείας. Multa aũt uestis antea inde ueniebat: nũc aũt lanæ magis q̃ à Coraxis, pulchritudine eximia: siquidem propter hoc arietes talẽtari pretio emũtur ad admissurã. Coraxi aũt populi sunt Colchorũ Stephano de urbibus. Talentum sexcẽtis aureis æstimamus: tãti aũt uẽditari arietes potuerũt apud eos, qui asinos admissarios, uel etiam asinas

Quinquiesdecies, & quaterdecies.

Felicitas Galliarũ.

Arietes talẽtares in Bætica.

ad fœturā, id eſt ad mularū partus XL. ſeſtertijs emerēt, ut ſupra ex Varrone & Plinio didicimus. Verū enimuero cum tot olim auri metalla fuerint, & in Hiſpania, et in Gallia, hodie neutrobi eſſe dictitātur quæ quidē cōmemorari digna ſint. Nā & Strabo ſuo iam tēpore in Tmolo & circa Pactolū & alijs in locis conſumpta fuiſſe auri metalla, autor eſt lib. XIII. Vidimus hoc anno ex Lingonenſi agro effoſſos lapides auro argentoꝗ; interſtinctos, ex quibus aurū argētūꝗ; elicitur, hos metallarij pro experimēto dederāt: qualis aūt ſubeſſet uena nondū compertū erat. Is ager in ditiōe eſt Michaëlis Bodeti antiſtitis Lingonēſis, uiri cū ſingulari, ac multiplici eruditione prædīti, tum uero ad priſcā normā continentiæ pōtificiæ exacti. Cuius auſpicijs metallarij opifices ſpecimina ſupradicta auri argentiꝗ; metallorū ediderūt. Poſtremo idem Strabo libro decimoquarto circa finem: Polybius, inquit, autor eſt tempore ſuo circa Aquileiam, & præſertim in Tauriſcis Noricis inuētam eſſe aurifodinā ſic natura commodā, ut cū quis in duos pedes terræ ſuperficiē detraxiſſet, ſtatim aurum foſſitiū inueniretur: effoſſionem aūt non infra quindecimū pedem proceſſiſſe. Fuiſſe aūt aurum illud partim purū magnitudine fabæ aut lupini, octaua tātum parte decocta, partim pluſcula indiguiſſe excoctiōe, alioquin ualde utile. Verum cum Itali Barbaris in ea re operā nauare cœpiſſent, cōtinuo intra duos mēſes aurum per totā Italiā tertia parte pretij uilius eſſe cœpit. Quod cū Tauriſci animaduertiſſent, eiectis adiutoribus operis ſoli aurū promercale expoſuerūt. Nunc autem, inquit, omnia auri metalla in Romanorū poteſtate ſunt. συνεργαζομένων δὲ τοῖς βαρβάροις τῶν ἰταλιωτῶν, ἐν διμήνῳ παραχρῆμα τὸ χρυσίον εὐωνότερον γενέσθαι τῷ τρίτῳ μέρει καθ' ὅλην τὴν ἰταλίαν. αἰσθομένους δὲ τοὺς παρίσκους μονοπωλεῖν ἐκβαλόντας τοὺς συνεργαζομένους. νῦν δὲ ἅπαντα χρυσεῖα ὑπὸ ῥωμαίοις ἐστί. Hoc dictum Strabonis eò pertinet quod ſupra de auri ad argentum analogia dictum eſt, quæ uaria olim fuiſſe deprehēditur. Pollux decuplicem poſuit. Ex Plinio Romæ primum dimidio etiā

Auri metalla exhauſta hoc tēpore.

Michaël Bodetus.

Auri ad argentum analogia.

maiorem fuisse docuimus. Rursus Trãquillo autore Cæsar dicta tor aurum in libras ternis millibus nummûm uænundedit, quæ ratio subduplex est eiusq́uã Plinius posuit, quæ ẽ eiusmodi, ut aurũ quindecies argento repensile fuerit. Si tamen locus emendate nũc legitur, quod uix mihi persuadeo, ut alibi dictũ est. Herodotus, nõ *modo aurum, sed etiam psegma aureum tredecies tanto argenti taxabile posuit, cum tamẽ denæquaternæ unciæ psegmatis uel* Chrysammi *sanctione principali pro singulis auri libris cedant, ut diximus.* Qua *ratione septima ferè parte psegma auro obryzo uilius fuisse conuincitur. Sic* Herodoti *æstimatio proxime ad* Plinianam *accedit.* Porrò ex Tacito *docuimus aureos singulos* Romanos *nũmis ualuisse centenis.* Qua *ratione auri drachma duodenis argenteis et hemidrachmio ualuit: nostri aũt tẽporis æstimatione aurum paulo minus duodecies argento rependitur.* Intelligimus *igitur ex uerbis* Strabonis *interdũ ꝓpter auri copiam ex metallis existentẽ, auri pretiũ diminutũ etiã tertia parte: sic fit, ut* Pliniana *æstimatio ad* Pollucis *æstimationẽ redeat.* Nostri *aũt pleriq; opinantur iustã auri ad argentũ proportionem decuplicem censeri.* Sed *auri pœnuria esse auctã, id quod ex iã dictis nõ uidetur esse uerũ.* In *uniuersum aũt ostendimus uarias auri indicaturas, quæ auri etiã pretia euariare faciunt: nec aliud statui (ut arbitror) ex antiquorũ lectione de auri ad argentũ ꝓportione potest.* Ad *ea aũtq; quæ de* Gallia *diximus, illud etiam addemus,* Lugduni Argyrocopium *fuisse* Romani *imperij, id qđ* Strabo *lib.* IIII. *his uerbis perhibuit:* Lugdunũ *in colle conditum, ubi* Arar *amnis* Rhodano *immiscetur,* Romano *tenetur imperio, ampliori quoq; dignitate uirorum secundum* Narbonem *florens, quibus usui magno est emporium: ibi quoq;* Romani *duces aureum numisma argenteumq́; signant:* καὶ τὸ νόμισμα χαράττουσι ἐνταῦθα τό τε ἀργυροῦν καὶ τὸ χρυσοῦν. Fuit *etiã signandæ pecuniæ officina* Appolloniæ *in* Epiro. Ci. *ad* Gn. Plan. li. XIII. *epi.* Cũ *signaretur argentũ* Appolloniæ, *nõ possum dicere eũ præfuisse, neq; possum negare eũ affuisse.* Lugduni *aũt tẽplũ cõmuni*

Argyrocopium Lugdunense.

Ara memorabilis Lugduni.

uniuersæ Galliæ impensa extructum est, & Cæsari Augusto cõsecratum ea parte ante urbem, ubi amnes confluunt: inibiq; ara dignitatis eximiæ gẽtium sexaginta titulo insignis, dicatis ibi totidẽ gentium simulachris. Non omittendum etiam prouinciales olim stipendiarios tria genera pensitationum agnouisse, canonem, oblationem et indictionẽ, quæ etiam hodie populares in Gallia agnoscũt.

Pensitationũ tria genera. Canon.

Hæc tria genera Cicero his uerbis cõplexus est in tertia in Verrẽ actione, autore Asconio, sic enim inquit de Sicilia loquens: Quando illa frumentũ, quod deberet, non ad diem dedit? quando id, quod opus esse putaret, non ultro pollicita est? quando id, quod imperaretur, recusauit? Age iam percenseamus immensas pecuniarum summas & impendia inusitata, quibus cõfirmari possit id, quod ante diximus de redditibus opimis Romani imperij. Tranquil. in Calig.

Caius princeps inaudita prodigentia infamis.

Nepotinis sumptibus omnium prodigorum ingenia superauit, commentus nouum balnearũ usum, portentosissima genera ciborũ atq; cœnarum, ut calidis frigidisq; unguentis lauaretur, pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorberet: conuiuis ex auro panes & obsonia apponeret, aut frugi hominem esse oportere dictitans, aut Cæsarem: quin etiã nummos non mediocris summæ è fastigio basilicæ Iuliæ per aliquot dies sparsit in plebẽ. In extructionibus prædiorum atq; uillarum omni ratione posthabita nihil tam efficere cõcupiscebat, q̃ quod posse effici negaretur: & iactæ itaq; moles infesto ac profundo mari, & excisæ rupes durissimi silicis, & campi montibus aggere æquati, & complanata fossuris montium iuga, incredibili quidem celeritate, quum moræ culpa capite lueretur. Ac ne singula enumerem, immensas opes totumq; illud Tyberij Cæsaris uicies ac septies millies sestertiũm non toto uertẽte anno absumpsit. Idem alibi: Nouissime contrectandæ pecuniæ cupidine incẽsus, sæpe super immensos aureorum aceruos patentissimo diffusos loco, & nudis pedibus spatiatus, & toto corpore aliquãdiu uolutatus est. Vicies septies millies sestertiũm, numismate nostro sexagies septies millies mille aureos & quingenta præterea millia ualuit: uel

Memorabilis opum immensarum profligator.

Vicies & septies millies sestertiũm.

uel(ut prisco more loquamur)sexcenties septuagies quinquies centena millia aureorum. Græci sex millia septingentas & quinquaginta myriadas aureorum dicerent. Priscum aũt eum morẽ numerandi fuisse ex Plinio apparet libro XII. *ubi de Arabia Felici loquens: Minima(inquit)computatione millies centena millia sestertiûm, annis oĩbus India & Seres, peninsulaq́; illa imperio nostro adimunt, nõ dicit cẽties millies, mille sestertiûm, ut nũc uulgo loquimur, sed millies centena)quod idem est. Sic alibi in* 11. *Pars nostra terrarum(de qua memoro, ambiente (ut dictum est) oceano uelut innatans, longissime ab ortu, & ab occasu patet, hoc est ab India ad Herculis columnas Gadibus sacratas octuagies quinquies centena septuaginta octo millia passuum, sicut Artemidoro placet autori. Hoc apud Martianum Capellã totidem uerbis legitur: Longitudo ab ortu ad occasum, hoc est ab ipsius Indiæ extremitate, usq; ad Herculi columnas sacratas, octuagies quinquies centena septuaginta octo millia sunt, sicut etiam Artemidorus autor asseruit. Rursus idem Plinius lib. eodem: Vniuersum aũt hunc circuitum Eratosthenes in omnium quidem literarum subtilitate, & in hac utiq; præter cæteros solers, quem à cunctis probari uideo, ducentorum quinquaginta duorum millium prodidit: quæ mẽsura Romana cõputatiõe, efficit trecenties quindecies centena millia passuũ. Hæc uerba cum sic legerentur apud Vitruuium libro* I. *nuper Iocundus architectus uir religioni initiatus, omnis antiquitatis peritissimus, tamen more nostro referenda censuit, in ijs exemplaribus Vitruuij(quæ egregie alioquin & solerter emendata imprimenda curauit: sic enim in ijs legitur: Quæ ducẽta quinquaginta duo millia stadiorum fiunt(passus semel & tricies millies mille & quingẽties mille. Huius aũt octaua pars(quã uentus tenere uidetur(est ter millies mille & noningenties tricies septies mille, et passus quingẽti. Qui modus loquendi antiquitatem non resipit, quare sic locum potius lego(ex librorum prius impressorum obseruatione, licet corruptus ille locus atq; etiã mutilatus in eis sit)quæ fiunt passus tre-*

Priscus mos numerandi.

Iocundus architectus.

Locus Vitruuij restitutus

centies & quindecies centena millia. Huius aūt octaua pars, quam uentus tenere uidetur, est tricies nouies centena triginta septem millia, & quingenti passus. Hac lectione & uetusta formula restituitur, & numerus ad passum conuenit. Apocalypseos cap. XI. *Et soluti sunt quatuor angeli, qui parati erant in horam & diē & mensem & annum: ut occiderent tertiam partem hominum, & numerus equestris exercitus uicies millies dena millia.* Δύο μυριάδες μυριάδων, *sic latine & prisco more uerti debuit: bis millies centena millia. Millies enim centena millia myriadum myriada significat. Vltra quem numerum græci uocabulum non habent. Nostrates centum milliones appellant, cum millionem dicamus millenarium numerum in sese multiplicatum. Ergo bis millies centena millia duas myriadas myriadum significat: & ter millies tres myriadas, & deinceps usq; ad decies millies centena millia. Hoc est decē myriadū myriadas: qđ uno uerbo nostrates abaci studiosi milliartum appellant, quasi millionū millionē. Romani igitur per cētenarios millenariorū numerant nō per millenarios, millenariorū, ut græci per chiliadas chiliadū aut myriadū: qa apud priscos Romanos nullus erat numerus maior centies millenario. Verū apud Pliniū lib. eodē ubi legitur in codicibus post Hermolai emendationes impressis, tricies quater quīquaginta millia, et quinquagies bis quīdecim millia passuum, centena uerbū subaudiendum est, ut recte admonuit: Hermolaus, quomodo & paulo post: Quæ mensura uniuersa ab eo mari efficit octuagies quinquies septuaginta octo millia. Superius enim centena additum est à Plinio: quod hic non legitur, sed subintelligendum relinquitur. Hoc autem liquere potest ex Martiano, apud quem omnia ijsdem uerbis, ut apud Plinium, leguntur. Nam cum apud Plinium ita legatur in manu scriptis & in impressis ante Hermolaum: A Gange amne ostioq; eius, quo se in eorum oceanum effundit, per Indiam Parthienenq; ad Myriandrū urbem Syriæ in Issico sinu positam* LII.M.XV. *passuum decem & nouem: apud Martianum eadem uerba leguntur, nisi quòd numerus ita effertur*

Apocaly. locus.

Millies cētena millia

Numerandi ratio apud latinos græcosq;

Cētena uerbū in numeris antiqs sæpe supplēdū.

effertur, quinquagies bis quindecim millia. Ex quo autore Hermolaus Plinium eo capite emendauit: quare coniectura ex hoc loco fieri potest ad ea quae nos ipsi in Plinio mutauimus, ut millies sestertiûm & quingenties & huiusmodi alia aduerbialiter prolata, quae confusa sunt in exemplaribus propter notarum compendia. Simile est illud, quod statim sequitur apud Plinium: Latitudo aût terrae à meridiano situ ad septentrionem dimidio ferè minor colligitur LIIII. mil. LXII. sic enim in manuscriptis & olim impressis legitur, cum Martianus dicat quinquagies quater centena sexaginta duo millia. Quem à Plinio haec & alia superiora transcripsisse non dubito. Centena autem uerbum in his numeris subintelligendum relinqui planum fit ex eodem Martiano, qui de Europae longitudine loquens ita inquit: Europae solius mensura octogies bis XCIIII. Plin. libro IIII. Longitudinem Europae Artemidorus atq; Isidorus à Tanai ad Gades LXXXII. XIIII. prodiderunt. Sic enim in antiquis legitur, licet in impressis LXXXIIII. Millia legatur. Apud Martianum octogies bis centena nonaginta quatuor millia intelligo: apud Plinium sic: octogies bis cêtena XIIII. mil. passuû, & sic plerunq; & Plinius & Martianus locuti sunt, & ante eos Cicero: quod eô ualet, quod supra diximus de cõpendio loquendi per aduerbia antiqs usitato, ut centies sestertiûm pro centies centena millia sestertiû oĩno intelligi debeat, ut fortasse illi numeri libr. XXXIII. Plinij de aerario Romano recte restitui uideantur à nobis supra lib. II. Macrobius in I. de somnio Scipionis numerãdi cõpendiû refugiẽs, ita inquit: Duplicatis igitur illis quadragies octies cẽtenis millib⁹, erit integra diametros coelestis circuli nonagies sexies cẽtena millia stadiorû, & inuẽta diametros facile mẽsurã nobis ipsius quoq; ambitus pdit. Hanc enĩ summãq̃ diametrû fecit, debes ter multiplicare adiecta parte septima, et ita inuenies totius circuli, per quẽ sol currit, ambitû stadiorû habere trecẽties centena millia, & insup cẽtû septuagĩta millia. Sed ut ad rẽ redeã, supradictas opes Tyberius aug. princeps nõ mõ deparcus et sordidus, sed

etiam rapax, annis tribus et uiginti confiscauit. Caius aūt successor intra annum primum imperij exhausit cum annuis uectigalibus & tributis imperij. Quapropter idem autor de Nerone ita inquit: Diuitiarum et pecuniæ fructum non alium putabat q̄ profusionē, sordidos ac deparcos esse, quibus ratio impensarum constaret: prælautos uereq́; magnificos, qui abuterentur ac perderent. Laudabat mirabaturq́; auunculum Caium nullo magis nomine, q̄ quod ingentes à Tyberio relictas opes in breui spatio prodegisset. Quare nec largiendi nec absumendi modum tenuit. In Tiridatem (quod uix credibile uideatur) octingenta nummûm millia diurna erogauit, abeuntiq́; super sestertiûm millies contulit. Nullam uestem bis induit. Quadringenis in punctum sestertijs aleā lusit. Nunq̄ carrucis minus mille fecisse iter traditur soleis mularū argēteis. Hactenus Tranq. Tiridates rex erat Armeniæ Vologesis Parthorū regis frater, in qua regione cum Corbulo præfectus res prospere Neronis auspicijs gessisset, Tiridates rebus aduersis perterritus ad colloquiū cum Corbulone uenit. In quo colloquio Tiridates (ut inquit Tacitus libro XV.) de nobilitate generis multum præfatus, cætera temperanter adiungit: iturum quippe Romam, laturumq́; nouum Cæsari decus non aduersis Parthorum rebus supplicē Arsacidem. Tum placuit Tiridatem ponere apud effigiem Cæsaris insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere. Et colloquiū osculo finitum. Dein paucis interiectis diebus magna utrinq; specie inde eques compositus per turmas & insignibus patrijs, hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis, in medio tribunal sedem curulem, & sedis effigiem Neronis sustinebat. Ad quam progressus Tiridates cæsis ex more uictimis, sublatum capiti diadema imagini subiecit. Postero die spatium orauit, quo tantum itineris aditur fratres ante matremq́; uiseret, obside interea filiam tradit literasq́; supplices ad Neronem: hæc causa fuit, cur Tiridates Romā ueniret, cuius aduentū ut honorificentissimum sibi Nero omnibus uotis concupierat. In huius aduentum Nero Pompeij theatrū operuit auro:

Nero æmul' Caij auunculi sui.

Tiridates:

auro: de quo Plin. libro XXXIII. Nero Pompeij theatrum operu it auro in unum diem, quo Tiridati regi Armeniæ ostenderet. Idẽ libro XXX. de magia loquens, quam ob id inanem artem esse contendit, quòd eam Nero scire maxime concupiuit nec potuit, cũ nec ingenium nec facultates deessent. Magus (inquit) ad eum Tiridates uenerat, Armeniacum de sese triumphum afferens, & ideo prouincijs grauis nauigare noluerat, quoniam expuere in maria alijsq; mortalium necessitatibus uiolare naturam eam fas non putant. Magos secum adduxerat. Magicis etiam scenis eum initiauerat: nõ tamen, cum regnum ei daret, hanc ab eo accipere artem ualuit. Tranquillus alibi de eodem ita inquit: Non immerito inter spectacula ab eo edita, & Tiridatis in Vrbem introitum retulerim, quẽ Armeniæ regem magnis pollicitationibus solicitatum, cum destinato per edictum die ostensurus populo propter nubilum distulisset, produxit quo opportunissime potuit, dispositis circa fori templa armatis cohortibus, curuli residens apud rostra triumphantis habitu inter signa militaria atq; uexilla: & primo per deuexũ pulpitum subeũtem admisit ad genua: alleuatumq; dextra exosculatus est: dein precanti, tiara deducta diadema imposuit, uerba supplicis interpretata prætorio uiro multitudine pronũtiantes: perductũ in theatrum ac rursus supplicantem iuxta se latere dextro collocauit. Ergo Tiridati Nero octingenta sestertia diurna erogauit, quæ perinde æstimo, ac si uicena millia aureorum nostrorum diceres. Diurna autem, nescio, an, q̃diu Romæ fuit, intelligam, an, ex quo intra fines Romani imperij esse cœpit. Discedente autem amplius uicies quinquies centenis millibus dono dedit. Quadringenis in punctum sestertijs aleam lusit, id est denis aureorum nostrorũ millibus in singula puncta, non in singulos casus aleæ. Huiusmodi ludus ab eodem Tranquillo in Augusto describitur: Inter cœnam lusimus geronticos & heri & hodie. Talis enim iactatis, ut quisq; canem aut senionem miserat, in singulos talos singulos denarios in medium conferebat, quos tollebat uniuersos, qui Venerem iecerat:

Tridatis ad uetus Romã.

Nero magiæ studiosus.

Quadringẽtis in pũctũ sestertijs aleam lusit.

hac

Dom' aurea Neronis. hac ratione sit ut immensus ille ludus Neronianus fuerit. De domo aut aurea si quis locu apud Tranquillu legerit, quicquid nostro æuo exædificatu est, despicabile existimabit, adeo ut Gallionense prætoriu Cardinalis Ambasiani, quod iam in prouerbiu uenit ob sumptum superuacaneu, gurgustiu præ illa domo Neronis uideri possit. Qua tame ipsam Plinius à Marci Scauri theatro operis magnificentia uictam fuisse contendit, ne miremur millies sestertiûm absumptum in Marci Scauri uillæ incendio, uel bis millies fortasse, quod antea explicuimus. *Ea quanti cõstiterit.* Quati autem domus aurea constiterit, ex eo cõijciendum relinquitur, quod idem Tranquillus de Othone scripsit: Diplomatibus primisq; epistolis suis Neronis cognomen adiecit: certe et imagines statuasq; eius reponi passus est: nec quicquã prius pro potestate subscripsit, q quingenties sestertiûm ad peragẽdam auream domum. Si igitur Otho quingenties sestertiûm, id est duodecies centena & quinquaginta millia aureoru nostrorum attribuit ad peragendam domum auream, quanti opus ipsum antea factum æstimamus? Nam nihil defuisse operi ex eo apparet, quod idem in Nerone inquit: Eiusmodi domum cum absolutam dedicaret, hactenus comprobauit, ut diceret, quasi hominem tandem habitare cœpisse. Quingenties igitur sestertiûm subscripsisse Othonẽ intelligimus ad appendicem quandam domus faciẽdam uel operis expolitionem. Plinius libro XXXIII. Nero Pompeij theatrum operuit auro in unu diem, quo Tiridati regi Armeniæ ostenderet, & quota pars ea apparatus fuit aureæ domus ambiẽtis urbẽ? Tacitus libro XVII. *Bis & uicies sestertiûm Neronis prodiga liberalitate effusum* Bis et uicies millies sestertiûm donatiõibus Nero effuderat, appellari singulos iussit, decuma parte liberalitatis apud quenq; eoru relicta. At illis uix decumæ super portiones erãt. Exactiõi XXX. equites Ro. præpositi. Igitur, si Nero quatuordecim annis, quibus in imperio fuit, bis & uicies millies sestertiûm donationibus effudit, id est quingenties & quinquagies cẽtena millia aureorum nostrorum, et aureã domum extruxit, cu interim in omni parte uitæ prodigos omneis superasset: quid existimabimus de opulẽtia imperij?

imperij? de eo Plin.lib.XII.ita inquit: Periti rerũ astruxerunt non ferre thuris tantũ annuo fœtu Arabiã, quantũ Nero princeps nouissimo Põpæ suæ die concremauit: ubi Poppeæ legendum puto, de cuius morte Tacit⁹ lib.XVI. Post finẽ ludicri Poppea mortẽ obijt fortuita mariti iracundia, à quo grauida ictu calcis afflicta est: corpus nõ igni abolitũ, ut Romanus mos, sed regũ externorũ consuetudine differtũ odoribus cõditur, tumuloq́; Iuliorũ infertur: ductæ tamẽ publicæ exequiæ. De hac Poppea Plin. lib.XXXIII.ita inquit: Vasa coquinaria ex argento Caluus orator fieri queritur, at nos carrucas ex argento cælare inuenimus. Nostra quoq; ætate Poppea cõiunx Neronis principis delicatioribus iumẽtis suis soleas ex auro quoq; induere solebat. Idẽ lib.XI. Poppea certe Domitij Neronis cõiunx asinas quingẽtas fœtas per oĩa secũ trahẽs, balnearũ etiã solio totũ corp⁹ illo lacte macerabat: extẽdi quoq; cutẽ credẽs. Eusebius in Chronicis & Orosius VII.hist. autores sunt Neronẽ senatũ Ro. coẽgisse ad conferendũ sibi annuum centies sestertiũm ad tolerandas expensas imperatorias, hoc est ære nostro ducena quinquagena millia aureorum, id quod post mortẽ Senecæ factum fuit, cum iam deterior fieri non posset Nero, et ad summum nequitiæ & improbitatis peruenisset. Post Neronẽ Vitellius princeps successit, de quo ita scribit Trãquil. Sed uel præcipuæ luxuriæ sæuitiæq; deditus, epulas trifariã semper, interdum quadrifariã dispertiebat, in ientacula, & prãdia, & cœnas, comessationesq́;, facile omnibus sufficiens uomitandi consuetudine. Indicebat autem aliud alij eadem die. Nec cuiq̃ minus singuli apparatus quadringenis millibus cõstiterũt. Famosissima super cæteras fuit cœna ei data aduentitia à fratre. In qua duo millia lectissimorũ piscium, septem auium apposita tradũtur. Hanc quoq; exuperauit ipse dedicatione patinæ, quã ob immẽsam magnitudinem clypeum Mineruæ, id est ægida poliuchi dictitabat. In hac Scarorum iecinora, phasianorum et pauonum cerebella, linguas phœnicopterum, murenarũ lactes à Carpathio usque, freto que Hispaniæ petitarũ cõmiscuit.

Poppeæ cædes.

Poppeæ luxus.

Collatio senatus exacta à Nerone.

Vitellius.

Cœna Vitelliana.

Hactenus

Hactenus Tranquillus. Equidem nihil maius dici aut excogitari in luxuria posse uideo, nisi margaritarũ liquefactarum haustus. Iam primum pauones uidimus Varronis tẽpore quinquagenis denarijs uænales, id est quinis aureis nostris, quorũ cerebellis patina illa cõstabat, ut iocinoribus Scarorũ, de quibus Plinius libro nono ita inquit: Nũc Scaro datur principatus, qui solus piscium dicitur ruminare herbisq; uesci, non alijs piscibus, mari Carpathio maxime frequens: proxima est his mensa generis duntaxat mustelarum. Et *paulo post: Ex reliqua nobilitate & gratia maxima est & copia mullis, sicut magnitudo modica. Ex his uerbis apparet Scarũ primæ autoritatis fuisse apud ganeosos homines: qui quanti uendi potuerit, conijcere licet ex pretio mulli, qui Claudio principe septem uel octo millibus nũmûm emptus fuit ab Asinio, ut alibi dictum est.* De *Phœnicoptero idem Plinius libro* x. *Phœnicopteri linguã præcipui saporis esse Apitius docuit, nepotũ omniũ altissimus gurges. Idem libro tricesimoquinto: Atq; ut luxu quoq; autoritas contingat figlinis, tripatinũ (inquit Fenestella) appellabatur summa cœnarum lautitia: una erat murenarũ, altera luporũ, tertia myxonis piscis, inclinatis iam scilicet moribus. Nam nos cum unã Aesopi tragœdiarum histrionis in natura auiũ diceremus sestertijs sexcentis stetisse, non dubito indignatos legẽtes. At Hercules Vitellius in principatu suo* CC. *sestertijs condidit patinã, cui faciẽdæ fornax in campis ijs ædificata erat, quoniã eò peruenit luxuria, ut etiã fictilia pluris cõstent q̃ murrina. Propter hanc Mutianus altero cõsulatu suo in cõquestione exprobrauit pontinarum paludes Vitellio. Memoria non illa fœdiore, cuius ueneno Asprenati reo Cassius Seuerus accusator obijciebat interijsse centũ triginta conuiuas. Si hæc uerba uere leguntur, patina illa fictilis ducentis sestertijs, id est non minoris q̃ quinq; millibus aureorũ nostrorũ constitit, propter quod Plinius dixit pluris fictilia constare q̃ murrina, quorũ pretia Plinius magna ponit libro tricesimoseptimo: Sed quonã modo fieri potuerit, ut patina fictilis tanti constiterit, inire rationem*

Scarus piscis. Tripatinũ. Patina Aesopi. Patina Vitellij.

nequeo:

nequeo: nec ipse Plin. hoc significare mihi uidetur. cū pri° dixerit Aesopi patinā sexcētis sestertijs stetisse. Patinā enim pro ferculo posuisse notū est ex loco libri decimi, qui à nobis diligenter (ut spero) explicatus est de centū auiculis humano sermone canoris, senis millibus emptis. Sed rursus, si Plinius de ferculo intellexit, quonam pacto Plinius nō ineptus erit, qui post sexcēta sestertia, ducēta dixit? Cum maius aliquid omnino & mirabilius dicere uellet, ut planè quis ex uerbis eius intelligere potest. Cum hic me scrupulus anxium olim habuisset, libros antiquos adij, in quibus decē talētis pro ducētis sestertijs legitur, quod nec ipsum placuit, ut pote quod sextam tantū partē ad ducenta sestertia adderet, & alioquin nunquā Plinius & antiqui de rebus Romanis per talēta locuti sunt, licet in antiquis quibusdā codicibus Plinij mendose sæpe legatur hoc uerbum in mentione rerū latinarū. Quare ex uetustissimo exemplari decies sestertiūm lego, quod addit quadrīgēta sestertia ad patinā Aesopi, id est aureorū decē millia. Condidit aūt pro cōmentus est & autor fuit, intelligo. Quod aūt sequitur, sic lego: Propter hanc Mutianus altero cōsulatu suo in concione exprobrauit patinarū paludes Vitellij memoriæ. Non illa fœdiore, cuius ueneno Asprenati reo Cassius, Seuerus, & cætera, hoc sensu, ut nō sit fœdior illa patina, in qua uenenum datum est tot conuiuis. Patinarum autem paludes figurate dictum est allusione Pontinæ paludis, cum patina ipsa etiam fictilis esset & lutea, de qua Plinius libro tertio: A circeis palus Pontina est, quem locum XXIII. urbium fuisse Mutianus ter consul prodidit. Is est autem Mutianus, cuius mētio crebra est apud Tacitum, qui Vespasianum ad capessendum imperiū hortatus est, quē intelligimus ex uerbis Plinij Vitellio supplicio affecto, pro concione aliquando taxasse tempora Vitellij ob luxūm perditissimum, uel alias conquirendo exprobrasse patinæ fœditatem, si con quæstione legatur. Tacitus de luxu Vitellij loquens libro decimoseptimo: Ipse abunde ratus si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, nouies millies sestertiûm paucissimis mensibus interuer-

Plinij locus memorabilibus mēdis expurgatus.

Vitellianus luxus.

Nouies millies sestertiûm.

teruertisse creditur. Hanc ego summam non minorem ducenties uicies quinquies centenis millibus esse dico. Octauo autem mense imperij sui exercitus ab eo desciscere cœperunt. Paucos igitur menses Tacitus, octo mẽses, appellauit. Hic facere nõ potui, quin maioris etiam luxuriæ exempli Vitelliani patina reminiscerer, tametsi non quærerem, id erit ex Tranquillo in Nerone deterrimorum omnium principũ facinorosissimo. Quo loco enim de luxu eius epulari loquitur: Indicebat, inquit, & familiaribus cœnas, quarum uni mellita quadragies sestertiûm constiterunt. Ego mellitorum appellatione mellita dulciora fercula intelligo, quæ ultimis mensis apponuntur, ut hodie saccharati missus epularum à pistore dulciario, et omnia, quæ bellariorum nomine continentur: & sacchari operis strues in adijcialibus cœnis atq; nuptialibus, quæ in lancibus argenteis ad ostentationẽ traducuntur, magis ut delibentur interdum q̃ ut esitẽtur. Hæc si centenis millibus aureorum nostrorũ æstimãtur, quãti cœna ipsa æstimari poterit? Huic dicto fidem arroget an deroget id, quod sequitur, nescio. Seneca libro de consolatione ad Albinã matrẽ suam inquit, de Caligula loquẽs: C. Cæsar Augustus, quem mihi uidetur rerum natura edidisse, ut ostenderet, quid summa uitia, in summa fortuna possent, centies sestertio cœnauit uno die, & in hoc omniũ adiutus ingenio: uix tamen inuenit, quo modo trium prouinciarũ tributũ una cœna fieret. Quibus uerbis apparet, cẽties sestertiûm immẽsam esse pecuniã, & quæ de Cleopatræ unione diximus ex Plinio, nõ uanitate cõmẽtitia à nobis esse aucta, sed modice æstimatũ eius pretiũ: id quod in omnia penè in his libris prodita ualet. Maiora sunt ista omnino nostræ ætatis captu. Sed de Vitellij helluatione ita inquit Iosepus libro quinto de bello Iudaico: Octo mẽses ac dies quinq; potit⁹ imperio iugulatur in media urbe: quem si uiuere diutius cõtigisset, eius luxuriæ satis esse imperiũ non potuisset. Vitellio successit Vespasianus Augustus. Qui omissa sub Galba uectigalia reuocauit, noua et grauia addidit, tributa etiã auxit, & prouincijs nonnullis duplicauit: quare eum nõnulli

Inauditus luxus & fidem excedens.

Caligulæ cœna.

Vespasianus tributis et uectigalib⁹ grauis.

nulli auarissimum esse tradiderunt. Sunt contra, qui opinentur (in quis Tranquillus) ad manubias & rapinas necessitate compulsum summa ærarij fiscique; inopia: de qua testificatus sit initio statim principatus, professus quadringenties millies opus esse, ut respublica stare posset: quod & uerisimilius uidetur, quando male partis optime usus est, in omne genus hominum liberalissimus. Quippe qui expleuerit censum senatoriũ, & consulares inopes quingenis sestertiûm millibus annuis sustẽtauerit. Ingenia & artes uel maxime fouerit, primusque; è fisco latinis græcisque; rhetoribus annua centena cõstituerit. Cæterum quadringẽties millies maiorem summam esse uideo, q̃ ut Vespasianus sperauerit, quantauis parsimonia aut tributorũ exactione colligi posse: quare pro quadringenties quadragies legendũ esse uidetur, & sic quidẽ maxima erit summa earũ quas adhuc diximus, id est millies centena millia aureorum coronatorum. Vltra enim hanc summam ne ludicra quidem uota hominũ procedere solent, etiãsi immensum quid, maiusque; omni auri cõceptaculo exoptare contẽdant. Sed fortasse credibile hoc faciunt ea, quæ in secundo scripsimus. Hæc ferè sunt, ex quibus Romanorũ opes conijcere magis q̃ cognoscere possimus. Reliqua enim monumenta per autores sparsa huiusmodi sunt, ut ex ijs certũ nullũ argumentũ ad constitutionem huius rei colligere possimus: ut quod Plinius libro uno & uicesimo de gente quadã Pontica dicit: Gens, inquit, ea cũ cerã in tributa Romanis præstet, mel, quoniã exitiale est, nõ uẽdit. His dictũ unũ Plinij addemus, ne id præterijsse unio mihi uertatur. Is enim autor lib. XII. de felicitate Arabiæ loquẽs ita inquit: Verũ Arabiæ etiã nũc felicius mare est. Ex illo nãque; margaritas mittit: minimaque; cõputatiõe millies cẽtena millia sestertiûm annis omnibus India et Seres Peninsulaque; illa imperio nostro adimũt, tãto nobis deliciæ & fœminæ constant. Libro aũt sexto de cursu annuo & nauigatione in Indiã loquẽs, ita inquit: Nec pigebit totũ cursum ab Aegypto exponere, nũc primũ certa notitia patescẽte: digna res, nullo anno minus hic quingẽtesimis imperij nostri exhauriẽte India, et merces re-

Notãdæ liberalitates Vespasiani.

Quadragies millies sestertiûm.

Memorabilis locus Plinij.

mittenteſque apud nos centuplicato ueneant. Ex horum locorum collatione dicere poſſemus millies ſeſtertium Plinium quingenteſimam imperij Romani taxauiſſe, non redditus publici, ſed uniuerſarum opũ publicarũ priuatarũq;: quaſi in Indiã quotannis quingẽteſima pars pecuniæ trãſportaretur ex ijs prouincijs, quæ Romanæ ditioni ſubſunt. Ego aũt hunc locũ corruptũ eſſe puto: nam in uetuſtiſſimo exẽplari, nõ D. *ſed* DL. *legimus: et alioquin particulã hic, omnino hoc loco abſurde ſita eſt. Quare ſic Pliniũ ſcripſiſſe puto: Nullo anno minus* HS *quingẽties imperij noſtri exhauriẽte India: licet lib.* XII. *Plinius millies ſeſtertium dixerit geminata ſumma. Alioquin quonãmodo Plinius inire rationẽ potuiſſet quingẽteſimæ imperij* Ro. *nõ uideo, ne ſi breuiariũ quidẽ cẽſualẽ oĩm prouinciarum uidiſſet. Hactenus de* Romanis *opibus. Redeamus ad* Perſicas.

Plinij locus.

Perſarum opes.

Diximus ſupra quãta eſſent tributa Perſarũ auri argentiq; Darij Hiſtaſpis tẽpore, præter cæteras obuẽtiones thuris & aromatum. Præfecturas aũt Parthorũ (ſic enim poſtea Perſæ appellati ſunt) Plinius decẽ & octo eſſe dixit his uerbis lib. VI. *Regna Parthorũ duodeuiginti ſunt omnia: ita enim diuidunt prouincias circa duo (ut diximus) maria, rubrũ à meridie, Hyrcanũ à ſeptentrione. Ex ijs* XI. *quæ ſuperiora dicuntur, incipiunt à confinio Armeniæ Caſpijsq; litoribus, pertinent ad Scythas, cum quibus ex æquo degunt. Reliqua ſeptẽ regna inferiora appellãtur. Sed Plinius de tempore ſuo loquitur. Herodotus aũt libro tertio: Præfecturas uiginti poſuit in regno Perſarũ, ut diximus; in quibus regnũ Lydiũ ut præcipuum ponit. Ab eo tẽpore ad Dariũ ultimũ Perſarũ regẽ multi reges fuerunt: qua tẽporis intercapedine Perſarũ regnũ magnis opibus auctum eſt. Primus ille Darius, qui à ſeptẽ Perſis, obtruncatis Magis, creatus eſt, omniũ hominũ pulcherrimus fuit, excepta brachiorũ et cubitorũ longitudine, quã dehoneſtabatur, uſq; ad genua protentorũ, ob quæ Macrochir, id eſt Lõgimanus appellatus eſt; ut autor eſt Strabo lib.* XV. *& is fuit, qui tributorũ formulas inſtituit:* τὸν δὲ διατάξαντα *(inquit ille)* τοὺς φόρους διαρειον εἶναι τὸν μακρό-

Darius Longimanus.

μακρόχειρα καὶ κάλλιστον ἀνθρώπων, πλὴν τοῦ μήκους τῶν βραχιόνων καὶ τῶν πήχεων. ἅπτεσθαι δὲ καὶ τῶν γονάτων. Huius ergo Darij tēpore uiginti erāt præfecturæ stipendiariæ præter immunes & munerarias, ab Hellesponto ad orientē tendentes inter duo maria. Ab Hellespōto aūt et Aegeo mari māsiones, qui stathmi græce dicūtur, certis spatijs ad Susa regiā Persidis miro ordine dispositas fuisse dicit: ἔχει γὰρ ἀμφὶ τῇ ὁδῷ ταύτῃ ὧδε. σταθμοί τε πανταχῇ εἰσὶ βασιλήϊοι, καὶ καταλύσιες κάλλισται. διὰ οἰκεομένης τε ἡ ὁδὸς ἅπασα καὶ ἀσφαλέος. Sic aūt, inquit, res se habet circa uiā illam, māsiones ubiq; sunt regiæ, & diuersoria elegantissima. Omnis aūt uia per habitatā regionē tutāq; ducit. Deinde Herodotus rē singillatim persequēs māsiones per Lydiā & Phrygiam uiginti numero ponit: Excipit aūt à Phrygia, inquit, Halys fluuius, in quo portæ sunt, quas omnino trāsire necesse est. Et tādē māsionibus omnibus enarratis usq; ad Susa, ubi erat regia, οὗτοι, inquit, οἱ πάντες σταθμοί εἰσι ἕνδεκα καὶ ἑκατόν. καταγωγαὶ μὲν νῦν σταθμῶν τοσαυταί εἰσι ἐκ Σαρδίων ἐς Σοῦσα ἀναβαίνοντι. Oēs aūt hæ māsiōes nūero sunt centū & undecim: tot sunt māsionū diuersoria à Sardibus Susa tendenti. Quòd si recte dimēsa uia est regia parasangis, et parasanga tricena stadia ualet, ut certe ualet, à Sardibus ad regiā, q̃ Memnonia dicitur, stadia sunt XIII. millia & D. & parasangæ quadringētæ quinquaginta. Cētena igitur & quinquagena stadia quotidie peragrāti uiatori, cōsumuntur dies solidi nonaginta. πεντήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν στάδια ἐφ' ἡμέρῃ ἑκάστῃ διεξιοῦσι, ἀναισιμοῦνται ἡμέραι ἀπαρτὶ ἐνενήκοντα. Hic fuit stat⁹ Persici regni sub Dario Macrochire: quibus si addantur, quæ ab Aristotele in libro de mundo dictà sunt, hæc erunt credibilia: Hoc regnum ab Alexandro euersum est deuicto Dario, & in plures Alexandri successores diuisum, quoad Parthi denuo instaurauerunt cum Romanis sæpe belligerantes. Maximas autem opes sub Dario ultimo fuisse ex Quinto Curtio & Strabone docebimus. Iamprimum Curtius libro tertio de gaza Damasci loquens Alexādro

Via regia Persarum. Parasangæ

Euersum regnum Persarum. Darius ultimus.

prodita à præfecto, qui eam eduxerat, fugæ colore quæsito: Iacebant, inquit, totis campis opes regiæ, illa pecunia stipẽdio ingẽti militum præparata. Ille cultus tot nobiliũ uirorũ, tot illustriũ fœminarũ, aurea uasa, aurei freni, tabernacula regali magnificẽtia ornata. vehicula quoq; à suis destituta ingẽtis opulẽtiæ plena: facies etiã prædantibus tristis, siqua res auaritiã moraretur. Quippe tot annorũ incredibili & fidẽ excedẽte fortuna cumulata. Et paulo inferius: Sũma pecuniæ signatæ fuit talẽtûm duo millia & sexcẽta: facile argenti pondus quingẽta æquabat. Sic enim in mẽbranaceo legimus. Idem lib. v. de Susis loquẽs Alexãdro citra oppugnationẽ traditis: Hic Abulites cũ donis regalis opulẽtiæ occurrit. Dromades cameli inter dona erãt uelocitatis eximiæ. XII. elephãti à Dario ex India acciti: nõ iam terror (ut sperauerãt) Macedonum, sed auxiliũ, opes uicti ad uictorẽ transferẽte fortuna. Vt uero urbẽ intrauit, incredibilẽ ex thesauris summam pecuniæ egessit, quinquaginta millia talẽtûm argẽti, nõ signati forma sed rudi põdere: multi reges tantas opes longa ætate cumulauerant liberis posterisq;, quas una hora in externi regis manus intulit. In codicibus impressis millia uerbũ deest errore librariorũ. Hæc talẽta aut Babylonia fuerunt aut Attica: quare hæc summa minima computatione trecẽties centena millia aureorũ nostrorum ualuit. Antea aũt idem autor dixerat eodẽ libro: Alexandro traditur Arbela, regia supellectili Darijq; gaza repleta: quatuor millia talẽtûm fuere, præterea pretiosæ uestes, totius (ut supra dictũ est) exercitus opibus in illã sedem congestis. Hac summa fit accessio quater & uicies cẽtenûm millium aureorum, præter gazã Damasci. Susa (ut autor est Stephanus) regia est Persarum, quam Memnon cõdidisse dicitur, quare Strabo regiam Memnoniã appellauit: ab hac, Susiana dicta est regio Persidis citerior. Ab ea urbe Alexander Darium cedentem sequens Persepolim ueluti ad regni penetralia raptim contendit: cui præsto fuerunt quatuor græcorum millia, mutilis corporibus, quos Persæ quondã bello captos uarijs suppliciorũ generibus affecerant.

Thesauri Susiani.

Susa.

Regia Memnonia.

erăt. Quare Alexander impetum cepit urbis eius excidēdæ, quæ antiqua regia erat Persarum, olim à Cyro condita, qui et Persarū ipse regnum condiderat: ab ea enim sede profectos aliquando Persarum reges Græciæ bellum impium & Europæ intulisse: quare Persepoleos excidio parētandum maioribus esse censuit, quos Persæ uarijs cladibus traiecto Hellesponto & pontibus etiam iuncto lacessiuerant. In ea igitur urbe quantas opes Alexander ceperit, uerbis ipsius Curtij autoris tersi atq; elegantis referemus: Multas urbes (inquit) refertas opulentia regia partim expugnauerat, partim in fidem acceperat. Sed urbis huius diuitiæ uicere præterita. In hanc totius Persidis opes congesserant Barbari, aurum argentumq́; cumulatum erat, uestis ingens modus, supellex non ad usum modo, sed ad ostentationem luxus comparata. Et paulo infra: Ingens pecuniæ captiuæ modus traditur, propè ut fidem excedat. Cæterum aut de alijs quoq; dubitamus, aut credimus in huius urbis gaza fuisse centum & uiginti millia talenta, ad quæ uehenda (nanque ad usus belli secum portare decreuerat) iumenta & camelos à Susis & Babylone contrahi iussit. Sic in uulgatis libris legitur. Verum obseruata uetusta lectione, non centum & uiginti millia talenta lego, refragante loquendi consuetudine doctorum, sed centum millia & uiginti talenta. Hæc summa quanti æstimari numismate nostro possit, ex præcedenti apparet. Quanta autem fuerit gaza Babylonica Curtius non addidit, licet Alexandrum recognouisse dicat. Strabo autem libro decimoquinto Alexandrum ait angustias Persidis & Vxiorum, qui Persis contermini sunt, & Persicas deniq; ipsas portas superasse ui bellica, penetrare festinantem ad caput ipsum regni & gazophylacia Persarum, quæ tot seculis congesta ac recondita fuerant. ὁ δὲ αὐτὰ βίᾳ διῆλθεν ἀλέξανδρος κατὰ τὰς περσικὰς πύλας καὶ κατ' ἄλλους τόπους διεξιὼν τὴν χώραν, καὶ καταπείγων σπεύδων τὰ κυριώτατα μέρη καὶ γαζοφυλάκια ἃ τοῖς χρόνοις ἐξεπεπλήρωτο. Et paulo inferius de Cyro loquens: Omnes aūt Persidis pecunias

Persepolis.

Susa exportandas curauit, quæ thesauris ipsa & supellectili plena erant: nec ideo tamen illic regiam animo destinabat, sed apud Babylonem, quam constituerat etiam supellectili & instrumento regio adornare, etenim illic quoq; thesauri conditi erant: πάντα δὲ τὰ ἐν περσίδι χρήματα διεσκευάσατο εἰς τὰ Σοῦσα καὶ ταῦτα ἐν θησαυρῶν καὶ κατασκευῆς μεστά. οὐδὲ τοῦτ' ἡγεῖτο βασιλείαν, ἀλλὰ τὴν βαβυλῶνα. καὶ διενοεῖτο ταύτην προσκατασκευάζειν. κἀνταῦθα δ' ἔκειντο θησαυροί. *Fama est (inquit) præter eas pecunias, quæ Babylone & eas quæ in castris erant, quæ inde sumptæ non fuerant, ipsa per se quæ Susis & in Perside erant, quadraginta millia talentûm numerata & recognita fuisse.* φασὶ δὲ χωρὶς τῶν ἐν βαβυλῶνι, καὶ τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν παρὰ ταῦτα μὴ ληφθέντων, αὐτὰ τὰ ἐν Σούσοις καὶ τὰ ἐν περσίδι μ' μυριάδας ταλάντων ἐξετασθῆναι. τινὲς δὲ καὶ πέντε λέγουσι. *Hoc non conuenit cum eo quod Curtius scripsit, quia Susis & Persepoli centum & quinquaginta millia Curtius inuenta dixit. Plutarchus* XL. *millia talentûm argenti inuenta dixit in regia gaza Susis, & quinquaginta millia talentûm purpuræ hermionicæ. Sed uideamus quid ultra dicat.* ἄλλοι δὲ πανταχόθεν συναχθῆναι παραδεδώκασιν εἰς ἐκβάτανα ρπ' μυριάδας ταλάντων. *Alij aũt uniuersas undiq; coactas pecunias centũ & octoginta talentũ millia dicũt Ecbatana cõportata fuisse. Hoc confirmari non potest ex Curtio, quia locus ille libro quinto mutilatus est, licet eodem libro in mentione Philotæ significet Parmenionem maximæ pecuniæ custodem in Media fuisse. Verum ex Arriani libro tertio nouimus Alexandrum mandasse Parmenioni, ut pecuniam, quæ ex Perside exportata fuerat, Ecbatanis in arcem conderet, ibiq; ad custodiã sex millia Macedonum cum amicis relinqueret. Tantum hoc refert, quod Arrianus tradit Alexandrum Cyri thesauros Pasagardis, oppressis celeritate custodibus, reperisse. Strabo autem dicit Cyrum Pasagardis regiam quidem suam statuisse, sed tamen pecunias Susis condi uoluisse, Curtius igitur gazam Persarum multis in thesauris condi*

Sũma Persicarũ opũ ab Alexãdro captarum.

tam

tam, ad centum & quinquaginta septem millia talentûm taxauit absq; Babylonica pecunia. Strabo omnia complexus centum & octoginta posuit. Hæc summa centies & octies millies mille aureos nostros ualet, summa haud dubie multo maior maxima omnium summarum, quas uno tempore coactas in rebus Romanis *legerimus: nisi si fidē habuerimus ijs quæ dicta sunt in secundo de ærario* Romano *ex uetusto exemplari, in quo iudicium meum uix interponere ausim propter dubiam fidem exemplarium. Præter hanc summā post* Persepolim *direptam dirutamq;, cum* Alexander *iam in* Hyrcaniam *uenisset, uiginti (inquit* Curtius*) & sex millia talentûm proxima præda redacta erant, è quis* XII. *millia in congiarium militum absumpta sunt: par huic pecuniæ summa custodū fraude subtracta est.* Tantis *opibus* Alexandri *magnifica facta respondere uidentur.* Cum *enim in* Persidem *ex* India *regressus intellexisset milites suos tam ueteranos consumptis per luxum orientis spolijs insuper etiam ære alieno obstrictos esse, edixit ut omnes milites æs alienum profiterentur: quod cum illi facere cunctarentur, tentari sese ratiquo facilius* Alexander *sumptuosos notaret, rex satis gnarus professioni æris alieni pudorem non contumaciam obstare, mensas totis castris poni iussit & decem millia talentûm proferri.* Tum *demum fide facta professio est, nec amplius ex tanta pecunia quā centum &* XXX. *talenta superfuere, adeo ille exercitus tot ditissimarum gentium uictor, plus tamen uictoriæ q̄ prædæ deportauit ex* Asia. Autores Curtius *lib.nono et* Plutarchus *in* Alexandro. Ab *eadem munificentia est congiarium militare, de quo ante diximus* XII. *millium talentûm: sed inusitata est illa sublimitas animi,* Ephestionem *charissimum sibi, morbo defunctum, decem millibus talentûm, id est sexagies centenis millibus nostris funerasse, ut autores sunt* Plutar. *in* Alex. & Arrianus *in septimo.* Diodorus *libro* XVII. *de hoc loquens, ita inquit:* τοσαύτην δὲ σπουδὴν ἐποιήσατο πρὸς τὴν τῆς ἐκφορᾶς ἐπιμέλειαν ὥστε μὴ μόνον τὰς προγεγενημένας παρ' ἀνθρώποις ταφὰς ὑπερβαλέσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐσομένοις μηδε-

X 5 μίαν

Ephestiõis funus memorabile.

μίαν ὑπέρθεσιν καταλιπεῖν. Tanto autem studio contendit in a^c curando eius funere, ut non solum superiorum ætatum omniumq; hominum funebres apparatus superauerit, sed ne posteris quidem quicq̃ reliquũ fecerit, quod ipsi possent superaddere. Deinde appa ratu descripto ad extremum ita narationem claudit: φασὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀναλωθέντων χρημάτων γεγονέναι πλεῖον τῶν μυρίων καὶ δισχιλίων ταλάντων. Aiunt numerum consumptæ pecuniæ ma iorem duodecim millibus talentorum fuisse. Idem Alexander in nu ptijs Statyræ Darij filiæ, quam Susis matrimonio sibi iunxit, epu lũ nouem millibus conuiuarum fecisse traditur, & unicuiq; ad liba mina peragenda auream phialam donasse, autore ipso Plutar cho. Huius dicti fidem facere potest Chares historicus, qui Alexan dri gesta scripsit, ut ex Athenæo nouimus. Ait enim post Darij mortem Alexandrũ nuptias sibi amicisq; celebrasse splendidissimo apparatu: siquidem in eodẽ conclaui duos & nonaginta thalamos sternendos iussisse. Erat autem conclaue prægrande centenarij le ctisternij facile capax. In quo singuli lecti toralibus strati geniali bus erant impensa uicenûm minarum argenti. Inter quos uisendus erat lectus regius pedibus aureis fultus. Epulum autem nuptiale in aula temporaria factum fuit excitatis tentorijs singulari splen dore & opulentia. Huius aulæ ambitus quatuor stadiorum erat. i. duûm millium & quadringentorum pedum, uel passuum quadrin gentorum & octoginta. Firmamentum aũt præstabant columnæ uicenûm cubitorũ, partim aureis laminis, partim argenteis conte ctæ, & insuper lapillis pretiosis distinctæ: tum ambitũ ipsum cin gebant Babylonica stragula aurea textura & beluata distincta. Nuptiarum celebritas diebus quinq; instaurata, cũ interim & mu sici artifices & scenici, & omne genus acroamatũ in medium pro dirent, sui quisq; specimen artificij præbẽtes. Indeq; primum assen tatores regis Alexandrocolaces dici cœperunt, qui antea à tyran no Siciliæ Dionysiocolaces dicebantur: Omnia summa hilaritate Alexandro approbante. Tum subdit: οἱ δὲ πεμφθέντες φησὶ στέφα

Chares.

Nuptiarum Alexan. magni luxus.

Alexandro colaces.

Dionysiocola ces.

νοι, ὑπὸ τῶν πρεσβευτῶν καὶ τῶν λοιπῶν, ταλάντων ἦσαν μυρίων πεντακισχιλίων. *Coronæ autem à legatis, & alijs in ea celebritate missæ quindecim millibus talentûm æstimabantur. Quapropter paulo superius ita dixerat:* καὶ ἐκ δὲ τοῦ πρότερον καλούμενοι διονυσιοκόλακες, ἀλεξανδροκόλακες ἐκλήθησαν διὰ τὰς τῶν δώρων ὑπερβολὰς ἐφ' οἷς καὶ ἥσθη ὁ ἀλέξανδρος. *Proindeq; qui prius* Dionysiocolaces *uocabantur, iam inde* Alexandrocolaces *dicti sunt, propter munerum magnificentiam, exhilarato ob id etiam* Alexandro. *Quindecim millia talentûm non minus nonagies centenis millibus coronatorum ualuerunt. Hæc autem munera intelligimus* Alexandro *ab* Asia *gentibus subactis & regibus, & dynastis ob honorem nuptiarum missa, ut hodie factitari uidemus: cum fortasse* Alexãder *literas ad præfectos puinciarum ob id misisset, & præterea ab ipsis* Macedonum *primoribus, quos uictoriæ aliæ super alias in immensum locupletarant. Magnificentiã aũt & nitorem inusitatum* Augustalis Alexandri Phylarchus *his uerbis aio concipiendã dedit, ut idẽ autor refert:* τὰς δὲ χρυσᾶς πλατάνους καὶ τὴν χρυσῆν ἄμπελον, ὑφ' ἣν οἱ περσῶν βασιλεῖς ἐχρημάτιζον πολλάκις καθήμενοι, σμαραγδίνους βότρυς ἐχούσας, καὶ τῶν ἰνδικῶν ἀνθράκων ἄλλων τε παντοδαπῶν λίθων ὑπερβαλλόντων ταῖς πολυτελείαις, ἐλάττω φησὶν ὁ φύλαρχος φαίνεσθαι τῆς καθημέραν ἑκάστοτε γινομένης παρ' ἀλεξάνδρῳ δαπάνης. *Nam aureas (inquit) platanos aureãq; uitẽ, sub qua* Persarũ *reges sedẽtes iura sæpe reddebãt, audiẽdisq; gentiũ postulatis uacabãt, inferiores uideri quotidiano sumptu* Alexandrinæ *regiæ* Phylarchus *perhibuit. Etiãsi uitẽ illã aureã spectabilẽ opulentia facerent uuæ in ea dependentes, ex smaragdis illæ quidem & carbunculis* Indicis, *atq; gẽmis alijs summæ taxationis aptæ. Pergit* Plylarchus *in hæc fermè uerba: Iam primum erat eius prætorium castrense centum lectorum capax, idq; aureæ columnæ octo numero continebant. Supra autem colummas assurgentia laquearia opere uermiculato auro aliáq; eximia materia coagmentato, summam prætorij partem decore fastigabant*

Augustale Alexandri.

Prætoriũ castrense Alexand. mag.

bant. Ipsi plurimũ quingẽti Persæ, quos illi melophoros uocabãt, id est hastilia ferẽtes aureis malis præpilata, intrinsecus prætorium cingebãt, luteis ac purpureis uestimẽtis exculti. Post hos mille sagittarij, partim flammeis induti uestibus, partim hysgino tinctis, nõ pauci etiã cæruleos amict⁹ habebãt. His quingẽti Macedones præerant argẽteis parmis insignes, ob id argyraspides dicti. In augusta li medio aurea sella solio similis statuebatur, in qua residẽs Alexãder de ijs rebus statuebat, quæ regiã sententiã poscebãt, aut præfectos ad imperia accipiẽda uocabat, cũ interim stipatores undiq; regi appareret. Extrorsus uero elephantorũ agmen suis stratis contectum prætorio circundabatur, & simul Macedones mille Macedonico cultu cõspicui. Ab his rursus Persæ numero decẽ millia excubias agebãt. Quibus aũt purpurã ferre mos erat, quingẽti tãtũ erant: ijs enim tantũ ex supradictis Alexãder purpureã uestẽ dabat. Cũq; tot essent præfecti comitesq; Alexãdro et ministri, nullĩ ad eũ accedere nõ accersito ius erat. Huiuscemodi (inquit ille) fuit dignitas, et augusta species Alexandri in expeditione agentis post Dariũ uictũ. Sed quod Phylarchus de platanis et aurea uite dixit, uidẽdum id quale sit. Idẽ igitur Athenæus circa principiũ lib. XII. de luxu et delicijs loquẽs, ita inquit: χάρης δὲ ὁ μιτυληναῖος ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν περὶ ἀλέξανδρον ἱςοριῶν, εἰς τοσοῦτόν φησιν ἥκειν τρυφῆς οἱ τῶν περσῶν βασιλεῖς. ὥστε ἔχεσθαι τῆς βασιλικῆς κλίνης ὑπὲρ κεφαλῆς οἴκημά τι πεντάκλινον. ἐν ᾧ χρυσίου πεντακισχίλια διὰ παντὸς ἔκειτο τάλαντα. καὶ πρὸς ποδῶν ἕτερον οἴκημα τρίκλινον. οὗ τάλαντα τρισχίλια ἔκειτο ἀργυρίου. καὶ προσηγορεύετο βασιλικὸν ὑποπόδιον, ἦν δὲ ἐν τῷ κοιτῶνι καὶ λιθοκόλλητος ἄμπελος χρυσῆ ὑπὲρ τῆς κλίνης. τὴν καὶ ἄμπελον ταύτην ἀμύντας φησὶν ἐν τοῖς ςαθμοῖς, καὶ βότρυας ἔχειν ἐκ τῶν πολυτελεςάτων ψήφων συντεθειμένους. Chares aũt Mitylenæus lib. V. historiarũ Alexãdri, Darij regis tẽpore in eas iam delicias Persarũ reges prolapsos esse scribit, ut ad caput cubilis regij cõclaue unũ esset pariete uno intermedio obstructũ, ea magnitudine, quæ quinq; lectos caperet, in quo semper ẽẽnt condita

Argyraspides.

Platanus uitisq; aurea.

Persarũ regis ceruical.

condita talēta auri quinq; millia: hocq; cōclaue ceruical regium appellabatur. E regione uero huius aliud esset cōclaue triclinū ad parietem eum excitatū, ad quē cubilis pedes uergebāt, in quo argenti talēta numero tria millia condebātur: nam etiā ipsum trium tātum lectorū capax erat, & scānum suppedaneum regis esse dicebatur. Uerum in ipso cubiculo regio uitis erat aurea gēmis insuper inclusis locupletata, eaq; uelut pergula regio cubili obtēdebatur. Hāc uitem Amyntas in libro de māsionibus regijs prodidit racemos etiam pēsiles habuisse ex lapillis existimatissimis aptos. Nec procul ab ea craterem aureū collocari solitū Theodori Samij opificio nobilem. Quinq; millia auri talentūm non minus millibus quinquaginta argenti ualuerunt, quæ nos trecēties centenis millibus coronatorum æstimāda esse cōtendimus. Tāti Persarū reges ceruicē suā inclinādam esse cōsuerunt; & præcipue Darius ille, quē tertio iā prælio, atq; etiā bello uictū, amicorū iuratissimi aureis cōpedibus uinctū, cū aliquādiu traxissent, ad extremū equū cōscendere negantē nefario scelere cōtrucidarunt. Hoc sibi fortuna ludibriū extremū ex tanta superbia cōparante, ut qui tanti caput suum recumbere, et pedes subniti uoluerat, tanti etiam manibus pedibusq; uinciretur. Sic fert humana conditio, ut cum fastigiū suum longe supergressa sit, continuo concidat. Quod utinam reges satis animaduerterēt, animaduersumq; meminissent. Sed unde id in mentem illis ueniat? Darius enim ille Persarū regum ultimus literas etiam græcas sciuit, ut autor est Curtius, nec id meminisse potuit, tum maxime florente philosophia. Idem Curtius autor est libro quarto cum Alexāder ad Arbela castrametatus esset, qui uicus est Assyriæ Persarū clade, & Alexandri uictoria nobilis, legatos Darij iterum ad Alexādrum ad pacem petendam uenisse, et redimendam matrem Darij cum duabus uirginibus: mandata autem Darij & conditiones huiuscemodi attulerunt, quæ conditiones Darij incredibilem opulentiam latæ, & Alexandri inauditam animi fidutiam atq; celsitudinem non acceptæ, ostendere potuerunt. Verba legatorū hæc apud

Scamnū suppedaneum.

Vitis aurea.

Darius aureis cōpedibus uinctus trucidatusq; superbiæ abijciēdæ regib⁹ exemplū reliquit.

Curtium

Darius Alexandro filiã suam cũ dote opima obtulit.

Curtium leguntur: *Quid opus est armis, inter quos odia sublata sunt? antea Darius imperio tuo finem destinabat Halym amnem, qui Lydiam terminat. Nunc quicquid inter Hellespontũ & Euphratem est in dotem filiæ offert quam tibi tradit. Ochum filium quem habes pacis & fidei obsidem retine. Matrem & duas uirgines filias redde. Pro tribus corporibus triginta millia talentũ auri precatur accipias: sic enim in antiquo lib. legimus, licet in impressis trigesimum talentum auri legatur.* Et inferius: *Alexander legatis excedere tabernaculo iussis, quid placeret ad consilium refert, diu nemo qd sentiret ausus est dicere, incerta regis uolũtate. Tandem Parmenio, antea suasisse se ait ut captiuos apud Damascum redimẽtibus redderet: ingentem pecuniam potuisse redigi ex ijs qui multi uincti uirorũ fortiũ occupauerant manus, & nunc magnopere censere, ut unam anum & duas puellas itinerũ agminũq; impedimẽta, XXX. millibus talentũ auri ꝑmutet. Ingrata oratio regi fuit, itaq; ut finẽ dicendi fecit: Et ego (inquit) pecuniã q̃ gloriã mallẽ si Parmenio essem: nunc Alexãder de pauꝑtate securus sum, & me non mercatorem memini esse, sed regem.* Hactenus Curtius lib. IIII. *Cuius illa uerba corrupte uulgo leguntur, cum alias, tum etiã quòd XXX. talentis auri codices impressi habẽt, qđ nõ magnũ est pretium, hoc est minus quadringentis talentis argenti. Plutarchus decem millia talentûm oblata fuisse dicit, nõ adiectò auri uel argenti: puto igitur corruptum esse numerũ etiam in antiquo codice: nullæ enim opes eam summam æquare possunt: aut certe argenti legendum esse non auri. Tametsi talentũ auri fortasse nõ sexagenarium erat, ut infra uidebimus. Apud Iustinũ epitome XIII. ubi legitur de opibus Alexandri: Erant enim in thesauris C. mil. talentûm: & in annuo uectigali, & tributo CCC. mil. Ego non CCC. sed XXX. legendum censeo: non enim conueniit ut CCC. mil. annua essent, & centum millia tantum in conditis pecunijs: et alioquin XXX. millia annui redditus fuisse cõijcere possum⁹ ex supradictis. Hæc ferè sunt quæ de opibus Persarum comperimus, etiam di-*

ci possunt. Quibus hoc institutũ fuit (ut diximus ex Herodoto) ut aurum, atq; argentum graue in thesauris haberent. Strabo autem ita inquit, de hoc loquens: τὸν δὲ πλεῖστον χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἐν ταῖς κατασκευαῖς εἶναι· νομίσματι δὲ οὐ πολλῷ, πρός τι τὰς δωρεὰς ἐκεῖνα κεχαρισμένα· νομίζειν μᾶλλον καὶ πρὸς κειμηλίων ἀπόθεσιν· τὸ δὲ νόμισμα τὸ πρὸς τὰς χρείας ἀρκοῦν, ἱκανὸν εἶναι, κόπτειν δὲ πάλιν τὸ τοῖς ἀναλώμασι σύμμετρον. Maximam autem auri atq; argenti partem in instrumẽto & supellectili esse, in nummo non multam: siquidem illa elegantiora, & ad munificentiam, & ad thesauros condendos apud eos existimari. Nummi autem signati tantũ sufficere quantum satis sit ad usum: ideoq; signari pro modo impendiorum. Hoc institutum Persarum ignorasse homines ij mihi uidentur, qui censent interesse reipublicæ ut uasa aurea & argentea quàm paucissima in priuatis sint censibus, & plurimum aurum argentumq; confletur in officinis monetalibus, ut numisma in cõmercijs exuberet. Nec me latet censura olim dignũ apud Romanos uisum argentũ factum domi ultra paucula pondo habuisse: sed ob aliã causam id institutum, & in penuria argẽti. Verũenim uero quũ imperij nostri reditus cõponerẽ cũ Persicis, subquartã fermè proportionẽ habere deprehendi. Sic enim ratiocinabar, quasi large annua quina dena talentûm millia Persarũ reges referre in accepta potuerint. Huius summæ quartã partẽ quadragies centenis millibus francicorũ (hoc enim uocabulo nostri in ratiocinijs principalibus utuntur) ubere ratione æstimabam. Quam summam acceptã & expensam memoria nostra aliquot annis nouimus. Sic igitur statuebam: Si tributa quæ quotãnis ex occasione gerendarũ rerum uarie & libero principum arbitratu indicuntur, ad statam fixamq; summam & formulam redigerentur, posse hilari populari conditione ad quinquies & uicies centena millia peruenire. Vectigalia autem (de quibus ante diximus) & patrimonium regium, ac diadematicum duodecies minimum conficere. Reliqua omnia quæ uices statas non habent (qualia sunt fortuita, & aduẽtitia, &

Institutum Persarum animaduertendum.

omnia

omnia in fiscum cedentia) in paginam liberalitatum seponebam, cum muneribus & magistratibus & omnibus dispensationibus quæ codicillis cõferuntur à rege: his enim rebus prolixe munifici principes esse possent, si certo quodam modo munificentiam temperare meditarentur, nec primo cuiq; aditum occupanti largiri. Hanc breuiarij principalis constitutionem, spondere ausim et fortunis omnibus meis cauere, populum Gallicum non modo ferre posse, si ei iniungatur, sed etiam beneficij loco deposciturum, duntaxat ea lege, ut ab iniuria militari incolumem se fore & sartum tectum (ut dicitur) restipulari liceat, & semel quotannis ea conditione imperatis regijs defuncturum. Adde, si placet, & sibi bona fide sponderi id intelligat, neq; id quidem modò, sed etiã corollarij nomine hoc additurum, ut si de aris & focis dimicandum sit, repetitum se iri ubere aliqua indictione caueat. Semper enim ad incerta bellorum reges nostri uelut sanctius ærarium in populi benignitate obsequiosa reconditum habuerunt. Quòd si quis huius anni collationem reputet anni superioris collationem excipientem, atq; in id tempus utranq; incurrentem, quo & uis maior seu cœli intemperies calamitatem, & uis improbior (quæ militaris est petulantia) pauperiẽ longe lateq; per rura fecere, nullus iam modus æstimationis erit. Nam cum aliâs ferè ea populi imperia accipientis obsequentia, & tributa præstationesq; alias imperantium duritia apud nos esse soleat, quæ est uinitoris, aut inscitia, aut minime indulgentis, qui pluribus palmitibus uitem q̃ pro stirpium uiribus onerare non ueretur, quum nihilo secius imperatas uuas uitis frugifera reddat, tum sic actum est hoc biennio (quod miremur plebicola principe) quasi postremum tributa atq; simul omnia iniungerentur, perinde ut cõductores agere iam ferè exactis lustrorum annis assolent, qui prædio non suo mox futuro multorum annorũ fructum exprimunt improbius. Sed scilicet fatali diraq; (ut ego quidem arbitror) omnium propè ordinum ignauia incuriaq; pari, insignes anni fuerunt, eo utiq; tempore quo nemo fere Gallus indole Gallica inuentus est.

Etenim

Etenim per deum perq; publicam conscientiam, quoto cuiq; gloria ri licet sua in rempublicam officia constitisse? Certe nulli ut uidetur eorum quidem certe qui à memoria, aut consilijs principi, et su per sanctiora officia fuisse dictitantur. Ecquādo autem post hominum memoriam strenuis magis gnauisq; ducibus, & loricatis & togatis respublica indigere uisa est? At utrosq; eam nunq̄ tantum desiderasse constat, quum populo id uociferante, omnes etiā ordines tumultuose admurmurarent. Heu dissoluta inertia, plebei gementis uoce nō commoueri? Nutrici regiæ ac publicæ iam exuctæ atq; aridæ, primores eius alūnos, neutiq̄ condolescere? Quòd si parum de comprimēdo ore famæ laboramus, dum famem longe à nostris priuatim penatibus arceamus, ne deum quidē res humanas credimus despectare? Ecquo igitur unq̄ tēpore, maior (ut ita dicam) seges emerendæ gratiæ tum diuinæ tum humanæ fuit? Si ijs qui ad limina obseruabant, publicæ charitatis guttulā paracletus ille spiritus subinstillasset, qui totum se iam profundere creditur simul ac creare pontifices eisdem libitū est. At enim rex aures ferendæ ueritati non habet, nec oppidani homines scire possumus quid cū principe in aula interiore agatur. Quot igitur eorum tandē, aut quoties ipsos uidimus ex curia eiectos, ob id quòd ingenue homines dicerēt eos essē prolocutos, aut uicē publicā egregie conquestos? Hæc in pullata forsitan turba admitti excusatio potest, quæ trans tectoria uultuum introspicere præ hebetudine non potest, inter eos non potest qui aliā opinionē habent cum ex usu ipsam aulicō, tum ex ingenio principis plebicolæ & indulgentis, eorumq; ipsorū moribus confirmatam. Ego ut credam causam populi eos agere qui nihil nō sibi suisq; impetrare auferreq; non uerentur? aut regiæ charitatis igniculos excitare eos posse, qui beneficentiæ fines gentilitate, aut cognatione circunscribentes, ad suffragationes aut pias aut honestas, frigidiores esse salamādra uidentur? Quonam aut modo existimabo diuinæ legis eos rationem ullam habere, quos in actu uniuersitatis stipulationes priuatim identidem concipere notum est?

Quid eos deniq, pensi habere credã, quos populo ad extremã inopiam redacto, Crassianis censibus penates suos augere nec piguit nec puduit? Atqui eò iam uetũ esse uideo, ut uelut in lusu talario populus damno semper iactu miser, omnia sua in mediũ cõferre teneatur, cum aulæ pauci alumni tanq̃ iactu Venereo fortunati, uniuersa raptim, aut certe pignora uniuersorũ auferant. Nos aũt ludi fortunæ spectatores procul'q; ab actu summoti, ut immunes, ita exortes, risum interdũ rebus, interdum lachrymas suspiria'q; accõmodemus. Hæc enim nõ tam Democrito spectatore quàm Heracli to indigent. Hac alea dudũ Gallia omnis æui decus gloriã'q; perdidit, ut parcissime loquar. Verũenimuero est in Græcorum prouerbio: tesseras superni Iouis nunquã non cadere cõmode & euenire, quo intelligi uolunt, deũ quũ rebus humanis lentã quidẽ manũ, sed ineluctabilẽ admouit, eũ euentũ cuiq; rei dare solere, quẽ hominum promerita, aut secus admissa postulauerint. Quare qui lusu antedicto immodice creuerũt, cauere (ut opinor) etiã atq; etiã debẽt ne sibi propter ea nimiopere gratulẽtur. Si enim deus uicissim aleam suã iecerit, isti qui nũc Venerẽ sibi cecidisse lætãtur atq; triũphãt, uersa uice ludi sero quidẽ casu, sed caniculari cõcidẽt. Siquidẽ nec impostura fieri iudicio diuino potest, nec diuinæ iustitiæ præscribi ullo tẽpore aut titulo. Sui aũt amor nimius & charitas publica, ita inter se dissidẽt, ut ne glutino quidẽ magistratus uel honoris sociabilia esse possint. Tũ demũ igitur aula Frãciæ recte cõstituta esse dicetur, quũ ij qui summã rerũ tenebũt, sui & lariũ suorũ obliuisci tãtisper uidebũtur. Nũc aũt ita ad actum rerũ hoĩes partim irrepere, partim irrũpere uidemus et prosilire, ut quos tenues et ieiunos uiderimus pridie, distẽtiores ricinis cernamus postridie. En quiscũ in tenebris micemus, ut in utranq; aurem reges securi somno sopiri possint, qui huiuscemodi uicarijs atq; administratoribus habenas rerum cõcrediderunt. At etiã hoĩes eximiũ se decus meritos esse adeptos'q, cẽsebũt, si res dudũ accisæ, benignitate diuina uberiores fieri iã cœpere citra pulueris tactum, ut est in prouerbio. Quasi uero

Adagium Græcum.

obscu-

obſcurũ ſit ductores ipſos ordinũ impares grauioribus curis, cõſer tis(ut aiũt)manibus optabũdos, fatis oĩa regẽda permiſiſſe caſuũq; temeritati. Quũ interim populus alienæ culpæ pœnas pendens(ut aſſolet)infulas, ac fercula propitiatoria circũferẽs, ueniã & pacẽ ſuperûm ſupinis ad aras manibus expoſceret atq; exoraret. Nũ etiã (ſi dijs placet)prouidẽtiam ſuã imputabũt, ij qui auras oẽs laxamẽ ti ſecuritatiſq; priuatæ captãtes, in pacẽ tandẽ genialẽ fato auſpi ce deciderũt? Equidẽ ſacrilegij inſtar eſſe putarem, ſi id quod præ ter hominũ opinionẽ diuinitus fatis ita competẽtibus euenit, huma na prudẽtia acceptũ ſibi ferri uellet. Quis aũt neſcit q̃ male parati ad occaſionẽ eramus, q̃ undiq; deprehẽſi & ſtupẽtes, niſi deus impetum iræ ſuæ repreſſiſſet? Gratias igitur ob id habere & agere clemẽtiæ diuinæ nõ noſtræ gratulari prudẽtiæ debemus. Neq; uero ex illa iactatiõe fœderũ anniuerſariorum ſatis ipſi uidemur in portum quendã fixi certiq; cõſilij reſpexiſſe, nec pignus certũ habemus pacis ſuperûm ueniæq; impetratæ. Cur enim has ego ſuperûm inducias potius quàm pacẽ uocãdas eſſe nõ putẽ, cũ aſpectũ & cœlum nos referre nõ uideã? ſimul ab iſtis galeripetis metuo (ut aperte loquamur)qui nos ſemper è tranquillo in æſtũ atq; in ſcopulum auferunt. Hic facere non poſſum, quin paululum excedam à propoſito, animoq; obſequar opere fatigato. Nam quum in mentem mihi earum rerum uenit, quas poſt decimum abhinc annum uidimus, mihi uidetur animaduerſio diuina, uelut laniſta quidam præpotens totius propè occidentis imperia inter ſe commiſiſſe: uidelicet ut uiciſſim bella populi propulſantes, & inferẽtes iuſtitiæ ſupernæ pœnas penderent inſolentiæ & tanquam ſanguinem mitterent opulentiæ exuberantis. Atque(ut reliquos omittam) nos in Italia rebus geſtis feroces, Venetis bellum utcunq; indiximus, indictumq; ſtrenue geſſimus cum contemptu hoſtium, atq; ingenti uiriũ noſtrarũ fiducia, id etiam mira felicitate uno prælio, ductu et auſpicijs principis penè profligauimus. Huius clariſſimæ uictoriæ, quum laureã nõ ſceptris noſtris alligare, ſed in gremio ſummi Iouis(ut aiũt)de

Galeripetæ, purpuræ candidati.

ponere deberemus (ancipiti enim alea prælium commissum fuisse nõ tum est, nec incruẽto Marte cõfectũ) pro eo ut benignitatẽ diuinã summãq; potestatẽ agnosceremus, uictoria ipsi feroces, subinde gigantea propè immanitate theomachiã meditari instituimus, in superosq; uelitari, quũ interim & à nobis & ab hostibus sacrosancti liticines bellicum occinerent. Heu fatalis furor utrarũq; partium. Quid? nos maiorum nostrorũ pietas non mouebat? illos heroicorum tẽporũ sanctitatis nõ pudebat? quũ diuus Petrus Paulusq; *& eorũ sequaces ecclesiæ architecti, non armorũ splendentiũ fiducia infesti ad prælia grassabantur, sed cruce, sed innocentia freti, cætera inermes, ad castra* CHRISTI *tuenda flagrantissimæ charitatis clássico ciebantur.* Nunc *inania tantum ipsi nomina, quorum maiestate apud populos sacrosancta, sacerdotũ ordines primarij fastus suos obumbrant.* O *dirã portẽtosamq; uecordiã sacrosanctæ potestatis.* Quis *enim unq̃ tantũ animo cõcepit nefas, ut sacerdotũ culmen, ut cleri magister, ut sacrorũ summus opifex, manus inauguratrices, ab altari calẽtes, in familiã domini armare sustineret? animoq; plus q̃ gladiatorio grassaretur ad* Christiani *nominis columẽ mũdo stupẽte delendũ?* Et *nũc mysticã illũ ensem cæsim punctimq; irrito (ut credimus) proposito uibraret: nũc à* Marte *sanguinariam frameã mutuaretur, & cõsternatos diris execrationibus (quæ fortasse in eũ ipsum uerterũt) ad internicionẽ quoq; persequi cõniterẽtur?* En *quos pedes, quas manus libẽs exoscularere, inde ut ós cruẽtum ac pollutũ referes.* Miserũ *te tũ* Iuli, *atq; intẽperijs actũ, qui usquadeo iræ cæcæ indulgendũ putãris.* Tu *ut transuersus et præceps, uesana animi cæcitate raperẽre? et nec te nec decorũ maiestatis beatissimæ præ odio respiceres? sed ordinẽ amplissimũ, sed senatum purpuratũ, sed* Libani *gloriã splendorẽq; tẽcũ rapiẽs, inuitam bona ex parte & mussitantẽ, arcis ecclesiæ ruina obruere nos teq; adeo ipsum cuperes? orbẽ etiã penè totũ concuteres fulminibus ciendis collabefactũ: ut nos odio & inuidia flagrantes igneq; deinde ardenteis inspiceres, nec recusares quin in rogum nostrum flam*

In Iuliũ II.

mantem

mantem uoti compos insilires? Proh superi immortales, tantum'ne de summo sanctuarij uertice licuit malesuadæ noxæ, ut æstro uindictæ percitũ per fas ageret nefasq; præcipitẽ? ut uel corpus animũq; imbusto inimicorũ properaret irep erditũ? Non fuit iræ efferatissimæ satis retro nos in fines fulmine perterrefactos egisse, Italiæ adamatæ possessione cedentes cũ fremitu ac gemitu, nisi de aris insuper focisq; dimicare, extremaq; deinde exẽpla timere coẽgisset: quũ sub ipso lanista sanguinario totus propemodum hic orbis nobiscum pariter digladiaretur animo infestissimo. Vbinã erat igitur ille zelus domini, quæ est ira iusta læsæ aut imminutæ uindex diuinæ maiestatis? Hoc enim tantum signifero in aciem prodire sacris cohortibus fas est, siquãdo prodire fas est. Num tandẽ ex æde charitatis aut fidei sacello ancylia prõpserat, et signa cruciata? Ecquid igitur eũ pudebat seruũ dei se uocare, cũ Franciã Christianorum decus, et põtificũ olim religionisq; asylũ, bustis ipse Gallicis insignire gestiret? quũ sacerdos septuagenarius Bellonæ sacris operaretur, cui uel generis humani luculēto dispẽdio litare contẽdebat, tum quũ profanũ uulgus ad delubra pacis et concordiæ miserabili specie supplicatiões inibat? Enimuero uisendũ spectaculũ patrẽ nõ modo sanctissimũ, sed etiã senio & canitie spectabilem, quasi ad tumultũ Gallicũ è Bellonæ fano suos euocatos ciẽtẽ, nõ trabea, nõ augustis insignibus uenerandum, nõ põtificijs gestaminibus sacrosanctum, sed paludamento & cultu barbarico cõspicuũ, sed furiali (ut ita dicam) confidentia succinctũ, fulminibus illis brutis et inanibus luridũ, eminẽte in truci uultu cultuq; spirituũ atrocitate. Profecto nos uidimus paucis annis multa quæ prorsus maiora fide posteris uidebũtur. Hoc turbine, hac procella luxata ecclesiasticæ autoritatis ac disciplinæ compage, quonã modo fides recta nisi clauis trabalibus & æternis fixa, sacrisq; monumẽtis semel affirmata cõstabilitaq; stetisset? Verum o superi boni, q̃ præsto manus ipsa deĩ affuit, quondam ipsa ecclesiæ architectatrix. Quàm autem uelut numen tragicum ut dicitur, & è machina, nec opinato uisa est

Leonis.x. præconium.

præsentissima opitulatrix? Nam illo pontifice de medio statim sublato, hunc mirificis comitijs eadē manus suffecit intestini protinus externiq; belli pacificatorē, qui caliginē sanctuaria domini incubātē discussurus haud dubie existimatur, cæliq; liberum aspectum oīno redditurus: quum etiam eadem manus diuina Iulium ipsum ante mortem Titanici sceleris cordolio tetigisse crederetur. Nos tamen eas pœnas (ut ingenue fatear quod negare non possum) merito pependimus, ob uictorias utiq; luculentas semper insolescētes, ne non planè Galli priscorūq; similes Franci nūc esse uideamur. Siquidem supradictarum rerū religione obstrictis Gallicarū copiarum animis (ferre enim diu piaculi religionē uiri Christianissimi nequeunt) idem qui à nostris deus in rebus secundis non agnitus fuerat, ex fauore ille quidem in iram uersus (si tamē irasci deus pōt) lymphatico primū pauore cōsternatos retro egit in Franciā: deinde etiā classicis circunsonantibus pauitāteis, de aris ac larib⁹ dimicare delicias suas Francos, aut certe tergiuersari coēgit. Quo tumultu ac dedecore quā iā multū pœnarū uideremur supis pepēdisse, nec ideo uecordiā nostrā expiatā esse putaremus: hostes aūt rursus bellū & tumultū inferre, nos propulsare pigeret (neq; enim satis iā aīorum nobis, præsertim quū alibi man⁹ nostræ distinerētur: neq; illis satis cop.. rū aūt apparatus fuisse dictitatur) factum est (oīa moderāte puidentia) utriusq; ut cōmoda pax esse crederetur. fremēte tū Simone aquilifero, qui primus incendia miscere magno tumultu solebat, & rursus extinguere, in utranq; partē alternans, sæpe leues ob causas atq; indignas. Ita aīaduersio diuina ut lanista clemēs, duos populos ad internicionē iamiā digladiaturos, medio in certamine diremit, cōtēta (ut spero) ad sanitatē & modestiā utrosq; redegisse. Inuidia enim apd' supos utrinq; flagrabamus ob redundanteis opes. Iāq; eò uentum putabatur, ut illi hausturi propediē de fece, nos etiam resecturi de uiuo uideremur. Tāetsi in ea sum opinione, ut nobis improuisa tempestate iactatis, una & altera (ut dicitur) anchora sicca restaret, si gubernādi satis gnari in tumultu at-

que

q; trepidatione fuissemus. Quādo enim Francia oībus rebus instructa, deo qdē non aduerso, undiq; deprehēsa est atq; ad incitos (ut dicitur) redacta? Hic mihi uereri subit, ne ī geniali fœdere præteritorū nobis obliuio surrepat, & ueluti rude donatos nos esse diuinitus existimemus, quasi iterū nobis bellū nō timendū sit, dūtaxat pro portis, ꝑ laribus, pro pignoribus gerendū. Nā ne nusq̄ belligerem⁹, inquies, noster aius ferre nullo mō potest. Sic opes iā nimias conteri iugi bello necesse est, & referre dicūt quorundā dispensatorum principes à rebus bellicis nunq̄ esse feriatos, ne trāquillo rerū statu ratiōes ipsis recognoscere uacet. O beatā futurā Galliā, si tā ei cōtigisset heros habere frugi, quàm bonos habere solet. Nā mancipia, ut q̄ maxime unquā ꝓuincia dicto habet audiētia: etiā si suū ius ser uiētibus cōstat æqtate dominātiū. Iāprimū in ea summū Liberi patris cū Cerere certamē ut uini nobilitates nō possis sine nomenculatoris opa numerare. Mitto tēperiē cæli & clemētiā, & quod utrius q; maris cinctu & cōmercio cōmode comiterq; habitatur: soli ubertas tāta ē in uniuersum etiā īter inopes frugū steriles q; ꝓuinci as, ut quasi annonæ præfecturam sub cardine nostro gerere existimemur, prorsus (absit inuidia uerbo) ut ieiunia indicere finitimis, uictum q; abstemium cum libuit possimus, quum sumen (ut ita dicam) occidentis arare uideamur, si in uniuersum fiat æstimatio. Adde animorū alacritatem ad res omneis inceptandas, tum dexteritatem corporū impigram atq; eximiam ad uices obeundas: quib⁹ si militaris disciplina constantiam addidisset, nihil esset utiq; quod in nobis ab exteris requireretur: nam nostris quidem satisfacere nullo modo possumus, qui nos in ordinē nuper Barbarorū coēgisse dicūtur, nec disciplinas nobis politicas, nec prudentiā cōcedentes. Equidē proborū hoim esse nō puto ingenuā simplicitatē in Francis improbare, q̄ in latebris mentis insidias condere nō didicit. Atqui nisi Genius Francici diadematis iam inde ab incremento sceptrorum ita fermè semper tulisset, ut oculis & auribus alienis uti decus regium crederetur; sicq; plerunq; fierent imperij potentes se

Fráciæ bon

misses, quicunces, trientes, ut fortuna tulit, homines, qui imperādi uetandíq; impotentes esse & actu rerum deprehenduntur, qua sumus rerum omnium instructi commoditate, Persici quodam modo regni nunc instar obtineremus. Cui enim tandem prouinciæ itidē datum est, omnia ut pacis bellíq; subsidia, & sua, et (quod dicitur) in numerato haberet? Ita nobis copiæ nostræ equestres stato iugíq; stipendio descriptæ in turmasq; centenarias quinquagenariasq; cēturiatæ, non dico præsto sunt si ad delectum edictumq; citētur, sed etiā in procinctu, et arrectæ ad bellicum exaudiendum: ex quibus centurias habemus, cum ad præsidia regni omni in parte collocatas, tum uero ad incerta casuum stationes agenteis, in quascunq; partes incubuerit tumultus, protin⁹ coituras. Quod si et alias quoq; succenturiari oporteat, abunde est iuuentutis ad sacramentum paratæ imperiáq; manentis. Propter has aliasq; prouinciæ præstātias, Francia ab externis inter primas prouinciarum libentissime & uisitur & habitatur, quippe uisendam eam singularis præterea hospitalitas facit, incolendam autem omnium rerum expetendarūq; exteris commoditas. Sed & si milite externo accersitoq; uti libeat, pecunia large superest, & annona, unde alere copias & autorare perenni stipendio possimus: q̄q̄ per hosce annos infeliciter id experiri statuimus, ut fere omnia agi præpostere cœpta sunt fatali dementia. Siquidem eo errore quem græci xenomaniam appellant id est nimium & inconsultum externorum studium, luculenta clades illata rusticam plebem afflixit. Cernere erat & nostrū, & externum militem plebeculæ penu saginatum, ultro etiam temulentum illudere quasi uictis, quem interim miselli, & egētes & sicci, alijs super alias collationibus in desidis stipendia militis omnia corradere atq; eo amplius corrogare cogerentur: & (quod sine gemitu meminisse nemo potest) interdum nexum inire, ut est formula exigendi tributi, si pignora capi nequeāt. Sed sic est uisum diri tēporis interregibus, quibus ipsis placere patrium nihil potest, quiq; ante pedes positos trāsilientes, & Colchos nobis aut Basternas pe

Xenomania.

dendos uiros putāt:ob quod eos non dubie biennij Epinicia manent, ab ijs(ut opinor)decantanda qui eorū olim actui supererunt. Sed enim(o miram uim numinis)sic libitum est prouidentiæ,quæ res & uires mortaliū tēperat, omniaq; à se facta pro potestate mode ratur:cuius rei rationē inire mortales non nisi confusam aut ambiguā possunt,ut tantæ rerū nostrarū cōpetentiæ cōsiliū quoq; publicū nō suppeteret:ne si bonis in rebus Franciæ et copiosis,bonam quoq; mentē reip.circunspectāq; dedisset,finitimos fortasse Galliæ longissime summoueret. Priuatim aūt nostros cōsilio et solertia de fici ego qdē nō cēseo,ac ne eos quidē ipsos q in mediū cōsulere nobis existimari uolūt: ut quos in augēda re priuata et strenue et so lerter operā nauare uideamus. Hinc illi subiti penates imaginū no uarū, luminibus nūc officiētes antiqssimæ cuiusq; domus et genero sissimæ. Scilicet hic ē ille orbis fatorū scitorūq; puidētiæ,quo gen⁹ humanū nutu dei uertitur:~ī quo emergēteis alias in solē familias, alias sidēteis in tenebras uidemus, inuicē inter se sursum deorsum q;impellētes et summouentes:quæ uicissitudo facit ut alternis flore ant exolescāīq; interituræ tandē stirpes. Verū hoc ridiculū,quòd q ad centesimū se nepotē animi destimatiōe ppagagāt,illustrē sibi famā in oē æuū pollicētes,sæpe intra primos nepotes stirpitus exole scūt,& tā friuola spe hoīes certā et diuinitus oblatā atq; expositam mutabūt æternitatē? Sed qdnā in causa esse dicemus quāobrē q su is cōmodis suorūq; cōsulere bene feliciter norūt,ijdē reb⁹ ipsi publicis pspicere non perinde uideantur? Nempe quòd aulicis institutis cauetur ne quid e republica esse uideatur aut principis, quod non idem cessurum in rem priuatam paucorumq; manifesto intelligatur,nec rursus aliquid publice turpe,quod priuatim aut honorificū esse possit aut luculenter compendiosum:non item uice uersa, quic quid publice aut honestum aut utile sit,id ut ad singulos quoq; eorū pertinere uideatur. Nihil enim moribus huius ætatis publicum præ ter aërem et pluuiam censetur, cætera non tam publica esse, q̄ ex posita existimantur in eorum utiq; prædam cessura qui anteuerte

re uerecundis & probis, & praeripere possint: hic aulica uigilanti bus iura instrenuisq; opitulari ferũt, uirtutisq; praemia concedere uel improbe pcaciterq; occupanti. Proinde nulli in Gallia publica cõmoda domũ suã auertisse fraudi futurũ existimatur, aut noxam publice quanta sit illa cunq; nocuisse, q quidẽ ipse, eius'ue amici in libras dãni dati unciolis decidere singulis nõ grauetur, & ea sit so lertia ut uti foro norit. Quo fit ut tã maxĩe ferè actuĩ summo prae positorũ diuitiae circũfluãt, q̃ maxime uires opesq; publicae & pri uatorũ facultates exhauriuntur. Sicut in aegris corporibus lien & uenter pellacia duo mẽbra, tũ maxime redundare dicuntur, quum caetera exucta defectaq; uidentur. Quòd siquando nonnulli ut irudines distentae, caput in sorbtu popularis sanguinis uisi sunt re liquisse, longo iã interuallo rediturum id exemplum non timetur, praesertim quãdo id quod olim capitale censebatur, nũc impulsis le gibus atq; euersis, non tã criminosum q̃ contumeliosum esse coepit: contumeliosum? immo uero ingeniosum inter istos beatos & fortu natos, atq; etiã palmariũ, utpote inter quos nihil ignominiosius egẽ ti aut ridiculosius innocentia esse credatur. Simul enim hoĩm fidẽ cum re & censu cõcidere arbitrantur. Iam uero quum hoc semper habuit Gallia, ut bona sua interdũ ipsa nesciret, interdũ scire nol let, tũ uero illa praegrauat indignitas & optimũ quemq; enecat (si id effari phas est quod nequit non expectorari) quòd amplissima familia domini copiosi, atriensiũ paucorũ regitur arbitratu, qui ac cepti expensiq; paginas luculentas habentes in potestate, in rẽ pri uatã iuxta atq; publicã uersa, publicae rei expensare licenter impu neq; uidetur, necessitudini & obseqo gratiose tribuentes, quae uirtu ti officiosae & industriae debebantur: unde factũ est ut ad summũ dedecus res nostrae semel deuenerint. Quid enim pdeũ rerum no strarum olim fortunatorẽ, quid inquam nõ modo iniquius sed etiã ad speciem maiestatis huius regni indignius ac foedius esse potest? q̃ quod inertes quidam homines, atq; ab omni actu memorabili feri ati, in Prytaneo (ut ita dicã) copioso saginantur cũ suis cliẽtelis tã

quàm

q̃ de republica aut principe meriti præclarissime? Quid perniciosi us, q̃ quod ij nunc demensum unicuiq; pro potestate statuũt, qui me ritos ab immeritis, dignos ab indignis lectores à mediastinis, non magis internoscere didicerũt, q̃ literarũ nescij doctos ab imperitis? Qui etiã si id facere quoquo modo possint, tamẽ frugi bonæ hoĩes, aut aliquo artificio cõmẽdabiles, nunquã uel nequitia prædiis aut uerberationibus seruis cẽseant præferendos: quorũ quidẽ opera nõ in rebus dominicis, sed peculiaribus uti possint. Ita dominicũ ipsum nomẽ tantarũ indignitatũ inuidiæ obijciunt. Omnia enim imperas se dominus dictitatur quæ paucis dispensatorũ cõmoda sunt, uel te mere cõplacita. Horum præcipue interest (id quod quidam nuper astruxisse dicuntur) solertes & cordatos in Francia non esse, ut qui hac uia grassantibus ad peculium augendum ultra modum ser uilem fastigiumq; priuatum, perinde conniuentiam non possent ac commodare. Verũ enim ex hoc iã instituto eò uentum est, ut quàm optime quisq; de republica meritus est, tam pessime plerunq; de eo principes mereantur: quippe aliter fieri non potest, quum huiusmo di administri non modo dispensationibus, sed etiam admissionibus in prætorio præsint. Quod si pauci interdum ad aulæ penetra lia nõ exoratis istis admissionalibus euasere, uiri uel doctrina præ diti & solertia, uel grauitate & probitate laudabiles & eximij, dicere ausim uel maioribus eos fatis eousq; euasisse, uel (quod æque rarum est) benigno aliquo sidere insinuatos esse, uel deniq; ui ma ioris ingenij fortunam sibi finxisse. Ex ea ferè nota uidimus Petrũ Cothardum summæ curiæ Lutetianæ principem, & Guidonem à Rupeforti Cancellarium Franciæ (legũ tutorem, morũ, ordinũ q; censorem ac togatorum uerticem, hoc nomine significamus, quẽ & pleniore & feliciore nomine Nomophylacem appellare posse mus.) Horum autem duorum potissimum ideo meminisse me iuuat, quod eorum nominibus appellandis quum in memoria felicio rum temporum acquiescere mihi uideor, inaniq; præteritorum meditatione recreari, tũ uero assentationi & gratiæ nihil dedisse

dicar

dicar: utpote qui nec ab ipsis iam mortuis, nec ab eorum sequacibus, qui fermè iam nulli sunt, gratiam inire sperem. Quos autem uiuos colebamus, omniq; obseruantia dignos esse censebamus, utinã memoriæ perpetuæ uel nunc uel in posterum consecrare possimus: uiros quidẽ illos diuersissimis ingenijs æque de literis fermè litera tisq; meritos. Ille miro lepore studiosos exosculans, nostros et exter nos benigne adiuuabat, festiuus, facetus, beneficus, comitate, iucun ditate, & morũ facilitate nulli hominũ secũdus, ut uno uerbo absol uam, præsidium, subsidiũq; omnium, qui Mineruæ sacramento dixisse profiterentur, nam & ipse miro lepore inter ingeniosos literatosq; præditus erat. Hunc illi aduersam per diametrum genituram habuisse diceres, ut Democrito Heraclitum ex aduerso stetisse produnt: sed sub uultuosa illa facie & propè dixerim truculenta, summa omnia latebant etiam ad humanitatẽ pertinentia. Nihil autem amplius in eo cognouimus (quum omnia essent amplissima) q̃ quòd æquabilẽ animi præstantiã in aula imperiosa atq; morosa ser uauit ad extremũ, nõ ut in eo trucem animum, aut uitæ infensum esse diceres, sed citra ignauiã circunspectũ, & generose cautum, tempori ita cedentem, ut consertis (quod aiunt) manibus integritatem retentaret. Quo tẽperamento in loco sanè lubrico, nõ sine optimatium plausu stetit, qui sensim increbuit, eo de medio sublato: posteritatis enim dissimilitudine desideriũ eius indies magis ac magis sensimus. Hic adhuc unus numeros omneis implesse gerẽdi summi magistratus existimatur. Fuit ingenio summo, memoria longe æqualium tenacissima, animo sibi semper instanti, uoluptatum uel nescius uel contemptor. In illa celebritate ac strepitu aulico hominem apud sese dixisses semper esse. Reprehensus fuit à multis (ne ab omni eum culpa uidear uindicasse) quòd dicerent eum ad rem paulo auidiorem (ut ætate adhuc uerecũdiore) fuisse, atq; iræ præcipiti non satis temperasse, & nihilo secius omnes probum fuisse eũ uirum non negant, ij quidem certe qui à uero non aberrant priuata simultate perciti. Equidem ut iram in eo præcipuè expertus sum,

Guido à Rupeforti.

qui cum eo sæpe habui negotium in munere publico, ita contendere ausim minime omniũ iracudorum maleficã ipsum habuisse iracundiam. Fuit enim huiusmodi ut mira animi æquitate uerba propemodum iurgiosa rediraſcentium ferret duntaxat liberaliora, etiam si in re præsenti ægre ferre admodum uideretur, uidelicet uir ingenui, & Catoniani spiritus, nemini fraudi esse uoluit generose libertatem in quenq̃ usurpasse, eorũ quos male sibi conscios non esse intelligebat: alioquin uero quis negat nemini unq̃ homini mores undiq; absolutos fuisse? Atq; haud scio an laudi id uerti debeat, uirum natura biliosum, & iræ intemperantẽ, nunq̃ tamẽ iræ ad uindictã usq; obsecutũ fuisse: Eidem quũ comitas in seueritate tristioris naturæ culpa defuit, omniũ tamen quos quisq̃ hodie meminit gratiosus et suffragator ueracissime fuit: neq; enim ut hodierni homines aut fumos uenditare solebat, aut sæpius appellari de pollicitatione aut promisso ferebat: nec ut ueteratores aulici & flexiloqui solent, ancipites postulatores & suspensos ambitu lustrali tenebat. Semel suffragium suum aut spõdebat aut negabat, fronte ut tristi, ita minime aulica & fallaci: opitulator non modo benignus tempore imperiosissimo, sed etiam strenuus & peruicax, tanta animi acrimonia & solertia, ut nullũ ferè moribus cõmendatum, tuẽdam susceperit, quem nõ & pertulerit ad finẽ destinatum. Hic (ut ita dicã) Corculus in summa talis fuit, ut quum omneis flexus aulicos occasionesq; memoriter teneret, minime tamen aulicus esse uoluerit & uersipellis: eorũ dissimillimus quos hodie hoc nomine uersari decimo quoq; uerbo atq; obsolescere in ore uulgi nõ pudet, homines perfrictæ frontis, immò planos improbissimos, quos imposturam factitare ore iuuat renidenti, eosq; petitores frustrari quos aulicæ uersutiæ rudimentũ non posuisse sentiunt. Alios ex Chrestologorum natione nouimus medicato sermone afficiẽtes animos flagitantiũ, ut gaudio perfusos ab eis discedere sæpe uideas & spe bona gestiẽteis, sed post intellectam ludificationẽ diras ijs imprecateis, quibus tamen ipsi obaudientes (o proteruum sermonem) fortunari se dicti tanti

tant. En artes & disciplinas quas aulica philosophia mirifice profitetur. Quibus tamen nonnulli domesticis pridē institutis clarissimi nunc aduerso rumore inter aulicos agunt, etiam si se suosq; secundis numinibus aulicis euasisse gratulātur. Qui autē eius academiæ decretis iam perimbuti fuerunt, eos ad frugē aliquā bonā ciuilis & æquabilis uitæ redire perq̄ rarum est. Huiuscemodi autem apud nos aulicastri degentes in oppidis uocitātur à populo, quo uerbo tam Aristippeos q̄ Ephecticos ueluti philosophos Scepticosq; significant, illos salutigeros & morigeros, hos cunctatores & hæsitatores appellitantes, nulli uel amicitiæ ipsos uel causæ ita unq̄ addictos, quin statim cum fortuna transire parati sint: sic enim homines Aeolidæ, uersatiles ad omnē aulicā auram animos aiunt sapientum esse debere. Quo fit ut municipes inuiuicē admonentes, uulgo eos in cornu fœnū ferre dictitent ut inquit poëta lepidissimus. At

Guido à Rupeforti.

Guido ne in Ironum quidē conuentu dissimulator fuisse dictus est: quod quidē ipsi uerti à quoq̄ uitio possit, alioquin ingenij et doctrinæ & seueritatis maiestate maiores, æqualeisq; longissime summouens, ut tum opinio fuit constās. Cuius utinā sublimitas non etiam luminibus posteritatis obstruxisse uideatur: eam enim formam summi honoris incohauerat, cui⁹ præscriptis qui succederet propius ue accederet nemo adhuc repertus est, ut Veneris quondā Coæ tabulam ijsdem liniamētis qui absolueret, Apellis successor nusq̄ potuit inueniri: etenim qui ei proximus fuit sextus aut septimus magis q̄ secundus ei fuit. Mortuus aūt est uirtutis cōmendatione sera cognitus quum tristitia & seueritate popularis esse cœpisset. Quare illi ex aduerso ac successori contigit, neq; enim ipse ut Phidiæ signū (quod aiunt) statim aspectus & probatus est, sed primore aduētu nec plausibilis nec gratiosus, decedens tandē omnibus nō iniquis desiderium sui non modicū reliquit. Alter contra, magna hominū expectatione exceptus, præsumptaq; ex præterito opinione gratus, ineundo etiā magistratu uibrās ac coruscās extitit: sed ilico à sese desciscens, euanido splendore etiam cessit in prioris gloriā. Quippe ut*

pe ut inclusa in funda annuli bratteola fulgētem suapte ui carbun culum flagrātiorem reddit: sic successore prouinciæ longe inferio re atq; obscuriore subiecto, decessoris illustris gloria intensius re- splendescit: quo maiore contētione animi adnitendū erit ijs qui in posterum eum honorē gesturi sunt. Heroicæ enim uirtutis exuuias gestare non cuiusuis est capitis, etiam primæ notæ. Sed sunt qui à fortuna quouis modo sublati, cum in digitos assurrexerunt, suā stu pide mirātur magnitudinem. Vtinam aūt illi Herculi Theseus alī quis me uiuo suboriatur, qui mōstra reipublicæ ab eius obitu enata, præstantissimæ uirtutis eius æmulatione tollat. Eius mors publice haud dubie acerba, mihi priuatim quoq; luctuosa, omnibus ijs in- commodissima fuit qui honestarū rerum studio fortunam sibi factu ri uidebantur. Quod genus hominum quum maxime placiturū in aula spe: aretur, frigere statim ubiq; eo mortuo cœpit. Siquidē tan tum monumētum supremis in fascibus esse iam notū est: ut quā in partem mores eius uergant qui eum honorē gerit, eiuscemodi bona ex parte primarios ordines sortiamur. Nam quum in eius sodalitio & comitatu uelut seminarium antistitum & magistratuum habe re Frācia iam cœperit, fit ut ea in officina politos uel uiros uel ho mines uenerari quo iure quáq; iniuria cogamur. Quare si diutius illi uiro ex sinu (ut ita dicam) beneficentiæ edito inter uiuos esse superstitesq; licuisset, & literatos utique uiros, & de meliore nota in scenam productos aulicam, ciuilem'que uidissemus. Hoc enim ne mo unquam à bonorū causa, quos quidem comperisset & exploras- set, aut firmius aut animosius stetit: quanquam sibi quidem ipse cer te & gloriæ satis studiosis et prudentibus qui productore & com- mendatore ad tyrociniū indigent, parum, per inquam parū uixit, ipse uero reipublicæ paululum: tam salubris enim sideris occasu sæ ua mox orta tēpestas turbinibus rapidis res Gallicas in omnes cœ li plagas diuētilare cœpit. Qui duorum hominum spiritibus immo dicis excitati, quum eorum quoque obitu consopiti esse uiderentur, ingenti stupore hominum extiterunt inauditæ calamitates: quibus

Animaduer- tendus locus.

quum

quum par nemo iam in aula superesset, Gallia tum primũ animos despõdere uisa est: retuso etiã illo mucrone strenuitatis primoreq́; Martis impetu, quo maxime ualere Galli existimantur. Simul rei summæ gubernacula laurea partim excussa, partim emarcescente, omnium ordinũ ore rediisse ad triarios dictitabantur. Verum ille à rupe forti faustũ cognomen sortitus, eum semper animũ circa honestatis studiosos, modestiæq́; tenaces præstitit (etiam si remittere frõtẽ atq; superciliũ ne iis quidẽ uideretur) ut eius obitus diẽ atrũ & funestũ semper habere debeant. Qui aũt eius institutis insistere noluerunt, iam inde eo uiuo uirtuti eius infensi, huiusmodi fuerũt partim ut priuatis studiis summi rerũ actus fastigiũ inclinasse, magistratuumq́; censurã (ut ita dicã) delumbasse uideãtur, partim ut ex suo contubernio literatos & doctos exegisse iudicari debeant, eorũq́; affines ambitionis, assentationisq́; nescios, etiam si de lectu eorũ hominũ delectari sese dicere consueuerũt: ut omnia ferme uiri aulici diuersissima actionibus suis animiq́; sententia proloquuntur, impudentia quorundã tam putida, ut aures defecatæ, harum rerũ insolentes haurire hæc mendacia citra nauseam quandã stomachosæ indignationis nequeant. Sed nihil indignius q̃ quòd sic quoq; fallere sperant ipsi nos intra pomœria & natos & institutos. O stultã et ridiculã opinionẽ si quidẽ ita putant, impudentemq; & capitalẽ sermonẽ, si non putant: sed illudere proterue atq; improbe eorũ patientiæ gaudent quibuscũ colloquuntur, qui ne tantulum quidẽ ipsi commouere se in illo regni theatro extra numeros possunt aut probitatis aut honestatis, quin aut risu statim acrium spectatorum, aut aduerso murmure excipiantur omniũ cuneorum: usqueadeo qui suspici se supra alios uolunt, uel agentes ipsi uel loquentes latere nos nequeunt. Nonne quæ in adytis aulæ quasiq́; intra scenam ac post uelum aguntur: quæ illic numina, quibusq́; sacris uictimisq́; colantur, solenne est nobis anniuersariis ludis uelut ex proscenio audire? satyricisq́; actibus ita in rem præsentẽ perduci, acsi reducto uelo opertanea sacra introspicere permitteremur?

Qui igitur fieri id posse dicamus? Nempe quòd Aius ille (ut ita dicam) Locutius arcanum nihil esse sinit eorũ quæ in aula geruntur, agũtur aut summissim dicũtur. Quod enim ad uniuersos pertinet, id palam quoq; uult et facit omnibus ordinibus esse. Sed beatũ illud diuersoriũ illi tantũ qui intus sunt, rimis perlucere nesciunt. Proh superi immortales, num quisquam sodali & contubernali uel etiam familiæ notior esse potest, quàm omnes eorũ mores & habitus, oẽs status, flexus, affectiones, motus corporis animiq;, omnes uultuum species & aspectuũ omnibus nobis notæ sunt istorũ qui sese omnes pulchre latere putãt? Quanta igitur cautione, quàm circũspecte, quàm religiose in suo se actu gerere uel alieno inferre debent, quĩ acribus oculis theatri amplissimi sese circunspici sentiunt? Sed quis eos hoc sentire credat quibus in re sibi gerenda satagentibus omnibusq; sensibus occupatis consulere famæ non uacat? Atqui si oculis cuneorum inseruire non uacabat, aut si non magnopere id referre existimabãt, uel ordinũ ipsi oculis uel orchestræ certe inseruire debebant. Hoc enim meminisse oportebat, qui existimationi olim suæ consulere neglexerunt, de ijs aliquãdo publicè grauiter esse cõsultum. Verum hæc iam terricula infantiũ aut nouitiorum esse credũtur. Periti autẽ rerum & quos ueteratores uocãt aulicos arcem sibi impunitatis nuper præstruxisse existimantur, cum immanium opum propugnaculis tutã, tum uero ualidis præsidijs cõtractarum affinitatum necessitudinumq; firmatã, quam expugnare nulla uis iudiciorum, nulla constituẽdæ reipublicæ formula ualeat. Pessime uero de se mereri iam putantur, qui uel famæ detrimento commodis suis non consulunt interim dum dispensant. Inane enim et ieiunum nunc aucupiũ famæ esse creditur fortunis augẽdis quoquo modo parcere, ut integritatis opinionẽ honestatisq; tueantur. Proinde non ita pridẽ qui rerum potiebãtur, scenicorum figuras uerecundis auribus transmittere aut deuorare uidebantur: hanc loquendi libertatem moribus atq; usu inolitã tolli non posse Francis rege non uiolento intelligentes. Nunc uero aures istorũ sensim cauillis

Aius Locutius.

ita occalluisse atq; insueuisse uidemus, ut inter theatricas personas prodire optabile iam esse cœperit quorundā opinione, qui non nisi beatorū & copiosorū nomina in argumentis satyricis frequentari dictitant: quādo illi auriti capitij licentia atq; impunitate summum ferè quodq; caput salibus suis perfricant. Vnde eò *rem tandē uide mus euasisse, ut quæ olim uitia figurate maximoq; cum lepore allegoriarum taxabātur in summis magistratibus, quū uel satyri cauil labundi inducerentur, uel uitia ipsa personata per prosopopœias prodirēt, in ijs quas uulgo moralitates, nos antiquo uocabulo etho logias appellamus, ea nunc satyrico felle insulse, & simpliciter ac sine uenustate schematū enuntiētur: uidelicet quòd licētia peccādi periisse frontē (ut inquit ille) de rebus arbitrātur.* En *quibus seruire, quos colere & obseruare, quorū uoluntati lenocinari, deniq; quibus grauitatis & doctrinæ, atq; omniū ingenij ornamentorum fasceis summittere necesse est, eos quidē qui aliquo in numero haberi in* Francia *concupiuerint: ut mirari iam homines desināt, quòd rari sapiētes & eruditi in rerū nostrarū administratione uersentur.* Nam *ij quorū maxime interest res probe administrari, quū in spe culis esse deberent:* Vcalegontes *ferè sub tecto securi rerum euentuumq; dormitāt, ne discrimine quidē ipsi nuper fumigante excitati.* Hic *est status ferè* Franciæ, *qui si aliquādo ipse recte atq; ordine cōstitutus fuerit, ut ij ultra in puppi ne imperitēt, qui uel in trā striis sedere, uel inter uectores quouis loco esse deberēt, tam opulēta, ut opinor, erit* Gallia, *q̄ priscis temporibus* Hispania & Persis *fuisse perhibētur.* Rex *quidā* Frāciæ Ludouicus *(ut opinor) undecimus, quū sermo aliquādo inter eū & legatos magni cuisdā principis incidisset de prouinciarum opulētia, illiq; magnifice de suis sentire rebus opibusq; uiderētur: respondisse ita fertur, ut diceret pratum se graminosum, & late patens habere, quodq; toties fieret restibile, quoties uisum esset fœnificio opus esse.* Quo *dicto significare uolebat, nunquam nō imperata tributa populos sibi subditos obedienter confestimq; pependisse.* Nos *autem sic actum esse per hosce*

Vcalegon, οὐκ ὀλίγων.

annos

annos cum populis Franciæ ſcimus, ut eodem anno una & altera acceſſione tributa, modo dimidio, modo altero tanto, nonnũquam etiam ſeſquiplo excreuerint tãta animorum æquitate, ut uicẽ prin cipis plebem etiam dolẽtem uideres audiresq́;, qui tot in curas ipſe rebus gerendis diſtringeretur: perinde acſi ab eadem ſementi alte ra & tertia ſeges demeteretur in Francia, *aut ex noualibus ſpici- legium inſtar iuſtæ meſſis exiſteret, uindemiamq́; racematio exci- piens, noua atq; integra fœtura denuo exuberaret.* Verum rex il- le Ludouicus *prato ſuo ampliſſimo florentiq́, identidem gloriaba- tur, ex quo eodem anno fœniſicium iterum & ſæpius cogeret, quã tumq́; placuiſſet.* Erit *olim fortaſſe rex alter breui qui chryſomal- las oues aureo uellere opimas uiſendasq́; habere ſe dictitabit, nõ il- las quidẽ apud* Colchos, *aut* Iberos, *ut in fabulis leguntur quondã fuiſſe, ſed clemente cœli tractu luculentis inerrantes latifundijs, toties attonſiles quot res extiterint gerendæ, uellere ſuccreſcente perenniter ac iugi fœcunditate.* Illud *uero ſingulare ac nulli æque prouinciæ datum, ut bellis continuis, inteſtinis uel externis exhau ſta, & uiris uiribusq́; ad ſummam inopiam uſq; defecta, unius ſta- tim aut alterius anni pace & commercio recreetur: et ut* Antæum *illum gigantẽ ab* Hercule *ſublatũ poëtæ fabulãtur quantũuis lucta fatigatum ac certamine confectum, ſimul atq; terrã matrem contĩ giſſet, integras ilico uires ſolitum recuperare:* Ita Franciæ *uires opesq́; quantum libet acciſæ, cum primum per pacem aut inducias tellurem aratro mouere licet, quaſi terræ tactu inſtaurari uiden- tur ac reſtitui incredibili celeritate.* O *rarã prouinciæ felicitatẽ.* O *reges undiq; beatos, ſi tantũ perſonã ſuam ſatis noſſe potuiſſent, & in actu ſummo rerum grauiſſimum quodq; negotium ductu ſuo tranſigi, nõ auſpicijs tantum ſuis ipſi cõcupiuiſſent: hoc deus ad cæ tera* Galliæ *addidiſſet, numeris omnibus cumulata felicitatis eſſet: nam quum clementiã in regibus, tum libertatẽ in ciuibus rariſſime deſiderauit.* Quantum *utiq; ferre monarchia poteſt liberaliter im perioſa,* Illud *enimuero, illud inquam acreis homines, rerumq́; non*

Oues Chryſomallæ.

Antæus.

nescios urit, angit, enecat: quòd pusillis homunculis necesse persæpe subseruire, quos ut actores & uicarios principis aulica comitia ceruicibus iniungunt succollaturæ succiduæq; plebis illos quidem aut fortunæ suffragio, aut fauoris incõsulti redempti'ue aut alias perperam renunciatos. Huiusmodi autem homines, quum fata Gallica pro potestate regant, quum liberalitates principis munificentiamq; arbitrentur, quũ cuiuscunq; nostratiũ externorumq; merita ancipiti trutina arbitrij sui perpendant, & uoluntatis suæ modulis uiros magnos pusillosq; metiantur, sursum deorsumq; (ut aiunt) permiscent omnia in Francia, facile quidem illa principe alioquin omnium prouinciarũ. Quid enim per deum immortalẽ recte atq; ordine administrare semisses actores possunt, qui nullũ ius ciuilitatis, atq; isonomiæ nouerũt, quæ est æquabilis honorũ bonorumq; distributio, pro dignitate, ac merito ciuium tẽperanda? Nam quod ius à peritis appellatur distributiuum, id ab Aristotele iuris ciuilis eximio conditore κατ' ἀξίαν dictũ est, quod est secundũ dignationem & promerita cuiusq; ciuiũ statuendũ. At huiuscemodi uelut interreges iamdiu pertulimus frementibus nequicquam frendentibusq; omnibus ordinibus suppressa procerum autoritate. Hic mihi manum inijcit reputatio fortunæ temeritatis, resistereq; paulisper me cogit, ac sui meminisse. Siquidẽ quum in omni mundi parte fortuna plurimũ pollere, & rerum esse domina dispensatrixq; oculis capta existimatur, tum uero super omnia ipsam esse in Francia cæcam atq; hallucinatricẽ iudico. Haud ita pridem homines duos uidimus tãta subnixos potentia, ut ad reipublicæ officia uix decimus quisq; non ex eorũ clientelis quasi è seminario quodã magistratuũ prodire uideretur: quum etiã ipsi incrementa sua fortunæ ac temeritati bona ex parte deberẽt. Horũ cum alter tẽpore paulũ prior, et fastigio multũ amplior, eo prorsus esset ingenio, ut qui se submittere maxime eius potentiæ uellent, hosce ille maxime cæteris præficere uellet prolixeq; augere: Alter eos præcipue promoueri concupiebat, ornamentisq; immodicis crescere & eminere, quos sibi usui fore

Isonomia.

fore ſperabat ad potentiam uel augendam uel tuendam: aut ijs moribus prædıtos, ut ſibi morigeri eſſe omni genere obſequij miniſterijq́; ſuſtinerent. Nam & ipſe impigre morigerando probatus, in ſecundas gerendarum rerum à maiore adoptatus fuerat, quin & aſſeclam comitemq́; illius potentiæ non ſocium poſtea ſemper egit, haud grauate primos ſummosq́; faſceis ſubmittens, atq; etiam ſubijciens illius fortunæ, cuius tum nutu omnia uertebantur: et meminerat quas in leges quum ſummum magiſtratum iniret, ſurdo ſacramēto ipſe adactus eſſet. Quoad illo de medio ſublato quum nutanti iam fortunæ uideretur imminere, alius ex eodem prodijt comitatu uir eximius apud ordines aulicos egregie gratioſus, cuius matura iam & adulta autoritate ſolertiaq́; effectum eſt, ne ille primariæ autoritatis aut hæres aut prædo, impotentiæ animi omnino indulgeret. Cui ſi ſpiritus omneis ſuos profundere libere licuiſſet, ne curia quidē ſumma quantūuis obnixa ſubſtitiſſet. Quū hoc rerum ſtatu fors fortunaq́; ſpecimen facere potētiæ ſuæ uideretur, contigit (id quod neceſſe erat) ut quos caſus temerarius in aulā inſinuauiſſet (aula aūt tum erat ferè comitatus ipſorū) quum unū aut alterum ſtipendiū ijs ſupparaſitando feciſſent, ſtatim uel magiſtratu, uel antiſtitio donati, quaſi militiæ præmio, macti eſſe uirtute obſequij, atq; obſeruātiæ iuberētur. Quod quū mirificis exemplis apud omneis innotuiſſet, eoq́; mores incubuiſſe uulgo dictitarentur, ut nulla iam uia certius ad magiſtratus, honores, uirtutis decora & diuitias ferret, q̄ ambitio & aſſentatio, & (ut planè loquar) corporis animiq́; fœda uenditatio: contraq́; honeſtarū artiū ſtodioſi, aut ueritatis tenaces, oēsq́; qui ſeſe eximere fortis fortunæ ditione cupiebāt, uel quos extra præſcriptum decori & honeſti pudebat proſilire, ſeſeq́; uēditare, male de ſe ſuisq́; mereri uiderētur, qui uel ſtudio literarū miſeri intabeſcerent, uel inania & obſoleta iam nomina honeſtatis & uirtutis tātopere amplecterentur, uel deniq; in ijs rebus fouendis conſeneſcerent, quæ nihil ad id tēpus pertinere cernerentur. Quum ea inquam ferè eſſet conditio tēporis, certatim

eò aduolanteis, atq; etiam migranteis uidebamus ubi contubernium esse fortunæ uidebatur, largitionis'q; eius promptuariũ: quum interim paucis illis qui constantia et pudore ducebãtur domi agere feriatos ab omni actu publico necesse esset, qui quidẽ adiunctum cõpendium cum honore haberet. Sic paucis annis factũ, ut inuersis ordinibus patricij ad plebẽ, & plebei ad patricios plausibiliter traducerentur, quum uelut somno beatos redeunteis uideremus, quarto uel quinto, atq; etiã decimo equite nõnullos comitatiores factos, imaginibus nouis insignes, quæ gentilitijs & Troiugenarum nunc claritate præstant. Ita duorum hominũ potentatu, repagulis pudoris & reuerentiæ legum, atq; existimationis bonorum & grauium refractis, retusa'q; acie iudiciorum seueritatis, eò iam insolentiæ & licentiæ uentum erat, ut accepta expensa'q; omnia non fortunæ (quod lateris) sed fortunatoribus hominum referrẽtur, quos princeps indignitatis nescius præfecerat (ut assolet) hominũ delectui. Qua potẽtia ipsi freti, quum diuinos sibi honores poposcissent, nec defuissent homines primarij, qui se eorum cultus ingessissent antistites, oraculorum'q; interpretes, ab altaribus interim domini non pauci emansitantes, iam mortalium sensu inauditæ rei miraculo stupẽte, prouidentia utiq; rerum humanarum curam abiecisse, aut certe posuisse à multis putabatur: & alioquin usqueeò publica mẽs successu rerum elata aberrauerat, ut Martis & Bellonæ numina instar propemodũ haberent omnis diuinitatis. Quibus rebus Francia Christianorum partium signifera (me miserum qui hæc meminisse cogor) quum cognomen illud ipsa suum & æternum impiauisset: ibi tum ibi uerum & unicum numen rapida nostri orbis uertigine terribile, diuinitatis suæ maiestatem asserere instituit mirifice, editis in superbos quosdã insolentes'q; exemplis omnis memoriæ clarissimis omnium'q; gentium, si rerum diuinarum intelligentiæ dociles ipsi animos haberemus. Sed nos (o cæcæ mentes humanæ) monita diuina perinde ac fulmina terrifica, celeri transmittere obliuione gaudemus tãtisper modo in cœlũ suspectãtes, quoad orbis concussu

concussu fragoreq; contremiscimus, serenitate autem reddita, uel subtillo adhuc cœlo, ne turbinum quidem recentium uestigijs admonemur, alias quoq; procellas sæuiores impendere fortasse. Quæ ro ecquo unquam seculo dominus in nostros, uel in suos potius atq; peculiares seruos rapidiorem iræ suæ terrorem, micantioremq; distrinxisse uisus est? Distrinxisse dico? immo etiã uibrasse, & contorsisse: tametsi contremefactas delicias suas, Francos persequi pepercerit. Hoc quum heri & nudiustertius factũ sit, quis iã satis meminisse dicetur, si quidẽ mens publica ex habitu, & fidutia singulorũ æstimetur? Siccine fomento uno (præcalido fortasse) è re nata apposito, doloris statim & discriminis Franci obliuiscũtur, ut uulnere percurato? Proh suprema & æterna dei prouidentia, usq; adeo'ne dẽsa seculo nostro erroris impij offusa est caligo, ut ne fulminãte quidẽ deo sursum aspicere possimus? Qui si cælũ suspicere obliuiscimur qn igitur oĩa in tente circũspectamus, ut sensu saltem hũano Gallia niteretur? nũc uero nec dextrorsum ipsi nec sinistrorsum intuemur, nec retrorsum respectamus, ac ne id qdẽ qđ porro ẽ uidere cõtẽdimus: id demũ qđ oculis admotũ ẽ, aut etiã ad qđ idẽ tidẽ offensamus, aĩaduersione dignũ esse cẽsemus: ut mirari nũc subeat eorũ uel inertiã, uel amẽtiã, quorũ oculis prĩceps ꝓ cõspicilijs solet uti. Qui quũ coëmũdis possessionibus, exædificãdis penatibus gentilitijs, noĩbus suis prodẽdis lõgissime prospectare, & ad pronepotum usq; ad nepotes porroq; etiam uideantur, existimationi tamen populari non seruiant ad posteros manaturæ, etiam si perpetuo ipsi tenore felicitatis (quod rarissime euenit) uitam transegerint longiorem: quanq̃ quid felicitatem istorum uoco? quorum nulli securum sui possessorem esse licet, ex quo ciuilis, et municipalis uitæ tranquillitatem aulicæ potentiæ semel emanciparunt. Nam qui acquiescere intra natalium modum, exigui esse animi aut degeneris arbitrantur, ij quàm altissime uolentes emicare, eò abripiuntur sæpe, et efferuntur, unde sine præcipitio in uitam descẽdere tranquilliorem nequeant. Atqui huiusmodi est ferè eorum cõ-

ditio, qui ius in caput hominum, atq; in fortunas habere, aut decus opimum esse putant, aut culmen felicitatis. Quos equidem (ut nũc sunt humana) crediderim potius gradum ad æternum præcipitiũ factitare, quàm ad ueram beatitudinem, uel tantulum proficere. Qui enim sensus omneis suos diuino desponsos amori, cultuiq; religionis ascriptos, humano obsequio & fastui seculari ita mancipauerit, ut ne animam quidem receperit cœlesti sodalitio natã atq; creatam: quæ in manum ipsa dei mancipiumq; tum conuenit, quum in militiæ Christianæ tyrocinio quisq; nostrum sacramento primum dominico dixit nomenq; dedit lustrali rore respersus, quonam modo is non perfidus & transfuga est, qui à deo in cuius uerba sanctissime adactus est, ad eum mundi fastum desciscit, cuius ipse obsequium rogatus eiurauit? Etenim anima usq; adeo aulicæ potẽtiæ amore capta, quid aliud q̃ à sponso suo eodemq; domino diuertens, res suas sibi habere eum iubet, ac cum dote sua licet profectitia dominica atq; paterna transit ad amorẽ impietatis? Sed deus ipse ista uiderit, cuius est prouidentiæ quicquid recte atq; ordine in cõmune consulitur, ut eius est conniuentiæ destinatæ quicquid nunc populus perpetitur. Cæterum (ut ad rem redeam) si per hosce aliquot annos isti hominum merita in dispensandis honoribus, & officijs publicis expensa & ponderata quoquomodo fuisse contenderint, sunt qui ausint affirmare, raro libripendibus ipsis eorum lancẽ competitorum ĳsse pessum, qui meritis quãlibet amplis uel aurũ, uel necessitudinem, uel aliud quippiam commendatitium nõ addiderint, quod uirtutem doctrinamq; prægrauaret & famam quamuis illustrem. Ita uiros eximios, qui aut ingenij ornamentis, ut prærogatiua natalium, aut innocentiæ & doctrinæ suffragio renuntiari sperent, & sua crescere industria, obstrictos ĳs esse graui quopiam autoramento necesse est, qui officinæ illius beatricis atque fortunatricis uideri mancipes gaudent atq; magistri: quorum ut quisq; maxime uel obscuris uel exiguis natalibus ortus est, ita plerunq; esse solet plenissimus tumoris ac fastidij. Vnũ tamen eorum genus sem

per exitiabile fuit, qui diuturno grassati obsequio, in omniumq; potentium obseruantiam cōpositi, oris tandem probitate obrepserunt, ijs qui super admissiones erant. Hoc genus & flexiloquum, & ad omnem rerum inclinationem aut fortunæ celerem euariationem Chamæleontea quoq; ipsum mutatione aliud atq; aliud esse solet, uisi sunt sæpe Onocephali qui numerum augerent, ut in omni ordine ferè hominum sunt quos fortunæ tantum esse ludibria quasiq; acroamata iudices. Qui nec ingenio prædíti, nec arte ulla ciuili intincti sunt, nec natura aut sciti, aut lepidi, sed fruges tantum consumere copiosi prytanei nati. Illi enimuero nos urunt aulici ueterani uel uerius ueteratores, qui manubijs popularibus beati, procesq; oberatos uersuris autorantes, eos processibus suis ipsorum inimicos putant esse, & aduersos qui ijs studijs incumbunt quæ quæstum non factitant: hos stipatos manipulis assectarum uidere est, quos uelut tyrocinio deducunt in officinam ditis, ut illic argentariam factitent. Ii autem illorum pedissequi ut literarum irrisores improbuli, sic ærarij arrosores minutuli, à uulgo dictitantur: ad id tamē succenturiati ab illis, ut uberrimum quodq; munus per manus traditū suscipiant, quod quidem esse possit in aulæ commercio: ex manubijs enim popularibus suppeditantur iuuenes beatuli, quæ literatis & doctis sacrosanctæ solent esse: ijs autem stationarijs ordinum ductores in sua uerba adactis, firmissimum quodq; tenent reipu. præsidium, ne quando summa potestas ærariæ rei præsertim inclinatione rerum ex sinu suo excidat, & nos consilium publicum cum tantis hactenus copijs Galliæ non suppetijsse miramur? Quis enim iam referre, uel honestatis, uel utilitatis publicæ putat qui quibus anteponantur? Nec uero Gallia quamlibet latis finibus patens, multis magistratibus atq; honoribus instructa multipliciterq; descriptis, propinquis & necessarijs istorum cum numero permultis, tum uero cupiditate deuorantibus uberrimum quodq; munus, iam esse satis potest. Quare cum magnæ ipsorum cognationes, etiam affinitates dudum coiuisse uisæ sunt, quæ nulla ui uel le

gitima, uel aduersarum factionum frangi possint uel dissui, quid il lis tandem sperandum est, qui suffragatores uel sequestres intra septa non habent? nam meritorum quidem surdas preces inanesq; nihil prodesse scimus, quum alioquin omnia in potestate ij teneāt, qui dies & horas soli comitiales nouerunt: quidni enim comitia uel differre possint, uel auferre, qui etiam iustitium edicunt, quum libuit & remittunt? Sed quid nominis appellemus, aut quid hominū potius eos esse dicamus, quorum haud ita pridem silentium plus re gno nostro nouimus incommodasse, q̄ omnium potuere concionantium uociferationes prodesse? Sirach ille philosophus Iudæorum secundum Solomonem sapientissimus tricesimo capite sui libri ita inquit: Effusa bona in ore compresso: fercula epularum opposita sepulchro. O fœdissimam culpam, quum is animus in rerum non exhibetur actu, quem uel mores, uel anteacta uita spondere, uel frons denique impostricula uidebatur præferre. Silentium dico? Vtinam hactenus argui possent. Heu mores huius ætatis. Quonā tandem gentium germana uirtus abijt? cedo nunc Aristidem unum, unum Fabritium, aut Nasicam, quicum in tenebris micem, et ego Alcyonem uidisse me gloriabor. Cedo Catonem, aut alium quemuis liberi spiritus uirum, qui & rei publicæ charitate ducatur, & precarium se honorem habere non meminisse uelit. Cedo qui in actu publico pleraq; in priuatas rationes non referat, nec uelut fortunæ largienti publica, pandendum esse priuatum sinum putet, exemplo Lucculliano atq; etiam Gabiniano. Cedo denique qui simplici innocentia & integritate, quàm multiplici lorica opū & propinquitatum aliarumq; necessitudinum tectus esse malit, non modo aduersus uim aulicam & improbam, sed etiam aduersus legitimā & ciuilē. Postremo ostēde unū ex istis uultuosis & personatis, qui aliquādo omnibus integumentis simulationū euolutum se uel amico & propinquo cognoscendum dederit. Ita'ne uero isti à conspectu nostro rapti, quum eos exceperint munia grandiora, iubeant non modo nos, sed etiam honestatem, ac ueritatem ualere: quasi

quasi ut in alienos mores (o maleficam uim Vertumni) sic in aulicos immigrarint? & primos uitæ actus, quasi obsides hominum existimationi datos, ætate iam uergente perfide destituant? uideant quæso etiam atq; etiam, ne id perinde esse credatur, atq; si maturã segetem laudum suarum, tædio ipsi uitæ compositæ tandem capti, repẽte (ut sic loquar) inarare, uertereq; dicerentur. Atqui tales aliquando inuentos esse constat, qui dignitate uultus populo imponerent & oris probitate: ut nuces intus marcidæ specioso sæpe fallũt legentes putamine. Rursus idem Sirach cap. tertio & tricesimo: Pabulum (inquit) & uirga & sarcinæ asello, panis & institutio et opus mancipio. Quorsum (inquis) hæc philosophi dicta? nẽpe ut intelligatur uirum sapientem priore loco eorum socordiam taxauisse, qui sibi ac propinquis impigri & diserti (ut claris innotuit exemplis) in causa tamen populari inuẽti sunt infantes ac remissi, idq; eo tempore quum eos gnauos esse, & facundos rerum summæ interesset. Quibus aliquando ipsis eorumq; collegis, aut successoribus eam mẽtem dari uelim, ut uel pulpito facessant (ut dicitur) uel dicenda inculcandaq; in tempore proloquantur. Alterum illud symbolum ad regum eruditionem proditum esse censeo, ut crassis ac pigris ingenijs sordida ipsi munera reipublicæ & uelut clitellas publicas iniungerent, exigua quoque salaria geometrica proportione statuentes, ut Aristoteles docuit ratione pulcherrima: eximios autem uiros, quorum industria solertiaq; rebus in arduis uti possent, primario ut pane alitos ad ingenua munia transcriberent, ingenuis ipsos artibus institutos, nec eos uitam agere sinerent ignobiles & abditos, qui ornamento reipublicæ & usui esse possent. Ecquod est enim per superos immortales aut utilius regni administrandi, aut splendidius instrumentum ad finitimas etiam & longinquas nationes refulgens, quàm doctorum hominum multitudo, partim in comitatu regis agens, partim per uaria reipublicæ munia, distributa? Huiuscemodi enim scrinia (ut dicitur) pectoralia, optimos & potentissimos principes circunferre necesse

est

est,quibus in ipsis ius,fas,& æquitatē omneq́; genus ciuilis humaniorisq́; doctrinæ condita ad usum quotidianū habeant. At nunc is *est reipublicæ nostræ status,ut clitellæ generosis equis, instrataq́; speciosa imponantur asinis.* Proinde quum nec oculi, nec aures regis officium suum nunc agnoscāt,& homines quidam in rebus suis acres,in re publica & principis aut languidi,aut hebetes,nec deli gere ipsi idoneos uiros, nec hominū famam secundā aut incōmodā satis explorare nouerint,quid causæ est tandē quin omniū in republica perperā factorum crimina ad eos pertineāt? & quod Franciа male nunc audit atq; ignominiose ob doctorū sapientumq́; penuriam,id ijs in crimen uerti debeat,per quos hic tales multos esse nō licet? Quid si etiam eorū nōnulli prorsus doctos & bonos,eorumq́; dissimiles nouere, sed procul eos gubernaculis summouent, ne uel eorum acta ad manus ipsi aspiciant, ut in puppim fortasse admitti tandē uelint? Manauit enim hæc opinio in omneis iā ordines,cordatiores ideo homines istis suspectos esse, quod prælucentē ipsi facem propius admoueri rebus gerēdis nolint. Certe uidimus huiusmodi non admissos in consortium, quum uox id publica uociferatu summo,sed confuso flagitaret. Aut igitur hoc fateātur necesse est, amussim se albā in lapide albo esse, qui inter gnaros ignarosq́; discerniculum nesciāt, aut nosse se quidē notæ melioris homines, sed non tam scenæ & populo, aut etiā ueritati, q̄ potentiæ suæ & commodis inseruire, principisq́; senectuti aut infirmæ ualetudini hactenus illusisse atq; imposuisse. Vtrumuis autē fateantur paris erit impudētiæ. Etenim qui satis secūdas implere partes nequeunt, qua (malū) fronte primas tenere contēdunt? præsertim quum tot egregios actores inter cuneos inerteis exactosq́; sedere uideamus, & decus scenæ proceres longissime submotos? eorum si sagacitatē requirere nunc uacaret,aut id interesse rerum magnopere arbitraremur,quàm facile esset docere Franciā non modo oculis & auribus nostro caruisse tempore, sed(quod instar est monstri)ne olfactus quidem sensoriū habuisse. Quā enim tandem cladem odorari ante

potui-

potuimus aduectante, q̃ ab ea oppressi? quid ante prouidere, q̃ in oculos incurrit? Quem rumorẽ belli prius auscultatu captare, q̃ omnia classicis personare uisa sunt? Hũc statũ rerum in Gallia uidimus, quo statu res gestas si quis olim memoriæ mandare statuerit, eorũ quidẽ queis lotis manibus stilum capessere ducereq́; licebit: luculentum sanè argumentũ scribendi, copiosumq́; habebit, & ex eo posteritas intelliget, q̃ magnifice sese nonnulli in rerũ administratione gesserint. Quis enim amans patriæ, quum paulo acriorẽ animũ ad hæc scribẽda applicauerit, nõ hoc præcipue docere contẽdant, & persuadere, quod Francorũ natio inuidia prius rerũ in Italia prosperrime gestarũ, deinde etiam odio & contẽptu laborauit ob immutatum rerũ statum euentu propè interneciuo, non id uitiũ gentis fuisse, quæ tot seculis documentũ strenuitatis suæ dedit, comis & innoxiæ, ut quidẽ sunt iura belli, sed tẽporis fatalis, sed ambitionis paucorũ præcipitis, atq; inertis: quã uniuersæ gẽtis ignominia expiari oportuit, ut exẽplũ seculis in posterũ proderetur, sed quidlibet potius q̃ uniuersæ gẽtis uel scelus uel erratũ. Hæ (ut arbitror) sunt causæ quãobrem Francia latius atq; augustius imperiũ nõ habet, ne mirũ sit reputantibus cũ amplum ei & magnificũ late imperitandi instrumentũ semper fuerit, rerum tamen gestarum rationem & gloriam haudquaquam pro portione cõstare. Quare si moribus iam nostris qui rerum summam tenent, tenebuntq́; in posterum, in disquisitionem conuctuum aliquando principe præside uocarentur, nonnulli sæpe qui nasutos sese uideri uolunt, haud dubie (quod aiunt) apprime simi atq; ea parte deformes ab omnibus cernerentur. Proinde qui illorũ sunt adhuc superstites, ij maximopere laborare debent, ut præteriti temporis damna sarcientes, publicæ etiam dedecoris discutiant suggillata, ut quidem discuti possunt. Sic enim fiet ut uulgatæ opinionis & per omneis ordines peruagatæ sententia inducenda, à qua uix prouocare quisquam potest, publicæ etiam ipsi famæ tympana sonitu hilariore ac festiuiore pulsent. Ad hoc autem ideo alacriore animò, ac spe meliore comparare se possunt.

se possunt, quod rebus gestis genialis huius anni ansam ipsis deus rẽ tinendi gubernacula dedit, etiam cum laude non uulgari: qua occasione utinam & probe & solerter ipsi tantisper dum licet & uacat utantur, ut nobis aliquando argumentum palinodiæ detur. Multa alia restabant eodem pertinentia, sed hactenus Hercules & Liber pater, ut est in prouerbio. Vlteriusq; fortasse ciuili libertati aqua fluere non uidetur: proinde uelut animo iam recreato regesta indignitate, ipse reuertar ad uiam institutã, quæ adhuc magna restat.

De Iudæorũ opulentia.

Romanarum Persicarumq; opum commentationẽ excipiet Iudæorum mentio, quorum reges Dauid & Solomon immanes diuitias possedisse leguntur: quas eo magis leuiter excutiendas esse duxi, ne præuaricationis arguerer, quàm quòd explicandi de ijs aliquid fiduciam cõceperim. Iuuabat & alioquin in eas res inquirere, quæ (ut uulgi est opinio) sola sacrorum scriptorum autoritate subnixa esse credũtur. Imprimũ igitur prioris Paralip. ca. II. et XX. Dauid itaq; loquens ad Solomonẽ inducitur: Cõfortare & uiriliter age, ne timeas, neq; paueas: ecce ego in paupertatula mea præparaui impensas domus domini, auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentûm. Et II. Regum VIII. Et percussit Dauid Adadezer regẽ Soba, quãdo profectus est, ut dominaretur super flumen Euphratẽ. Venit quoq; Syria Damasci ut præsidiũ ferret Adadezer, et percussit Dauid de Syria XXII. millia Syrorũ, facta est Syria Dauid seruiens sub tributo: & tulit Dauid arma aurea quæ habebant serui Adadezer, et detulit ea in Hierusalem. Libro autẽ tertio Regum capit. X. Nõ erat argentũ, nec alicuius pretij putabatur in diebus Solomonis, quia classis regis per mare cum classe Hiram semel per tres annos ibat in Tharseis, deferens inde aurum, & argentum. Et paulo inferius: Fecitq; ut tanta esset abundantia auri & argenti in Hierusalem quanta & lapidum. Hac hyperbole immensa auri, argentiq; uis fuisse significatur in thesauris Solomonis. Vidimus supra summas Persarum opes centum & octoginta millia talentûm fuisse post Darium uictum, quibus opor-

bus oportet septem millia addere quæ Darius Ecbatanis fugiẽs secum in tumultu rapuit, ut autor est Arrianus, & ijs rursus coniectura addere sumptum eius belli. Historia autem regum dicit Dauid habuisse argenti mille millia talentûm, id est decies cẽtena millia, & auri centum millia, quæ minima computatione mille millia talentûm argenti ualent. Ita fit ut decies maiores fuerint Dauid opes quàm Darij. Existimo autem & Persicum talentum & Hebraicũ idem cum Babylonio fuisse talẽto: qua ratione summa, sexta parte augetur. Quare fidem res illa habitura non uidetur hominũ quidem sensu, etiã si autoritati sacrosanctæ Id creditur. Quanquã etiam magis illud hyperbolicum uidetur quod Ctesias de Sardanapalo scripsit, qui ducẽtis circiter annis Solomonis ætatem secutus, morte sua regnum Assyriorum finiuit. Ait enim eum regẽ ab Arbace Mœdo obsessum fractis iam aduersa pugna uiribus & uictoriæ spe abscissa, pyram in regia struxisse altitudine pedũ quadringentorum, in qua cubilia centum & quinquaginta posuit aurea, totidem'que ex auro mensas. In medio autem pyræ contabulationem extruxit pedum quoquouersus centenûm: in quo lecticas consternendas cum curauisset, superiorem contabulationis partem trabali materia contexit, & latera crebis ualidis'que tignis cinxit, ita ut exitus non pateret. Quo facto ipse & uxor, & pallacæ uarijs in lecticis iacuerũt in eo ædificio conclusi. In quod etiam ipsum auri centies centena millia, argenti uero decies tantũdem congessit, id est millies centena millia talentûm, quod ipse myriadem myriadum appellat, id est decies millena in sese multiplicata, ut antea dictum est, cum præter eam summam liberis, quos ad Ninũ regẽ belli initio miserat, auri talenta numero tria millia dedisset. Super his operibus cum instrumento regio multiplici, ac copiosa uarietate distincto, quum ipse ita cum uxore et pellicibus eius recubuisset, pyram illi ædificio circundatam accendi per eunuchos, id est amicorum iuratissimos iussit. Eos enim solos conscios consiliorum extremorum fecerat. Quo facto ipse cum illis opibus diebus quindecim

Sardanapali pyra & opes.

Sardanapali exitus.

cõflagrauit, stupentibus alijs præter cõscios. Fumus enim in sublime conuolutus ingentis cuiusdam sacrificij opinionem faciebat, apud eos quidem qui extra regiã erant. ἐπεστέγασε δὲ τὸ οἴκημα δοκοῖς μεγάλαις τε καὶ παχείαις. ἔπειτα ἐν κύκλῳ περιέθηκε πολλὰ ξύλα καὶ παχέα ὥστε μὴ εἶναι ἔξοδον. ἐνταῦθα ἐπέθηκε μὲν χρυσίου μυριάδας χιλίας, ἀργυρίου δὲ μυρίας μυριάδας ταλάντων. καὶ ἱμάτια καὶ πορφύρας καὶ στολὰς παντοδαπάς. ἔπειτα ὑφάψαι ἐκέλευσε τὴν πυρὰν. καὶ ἐκαίετο πεντεκαίδεκα ἡμέραις. οἱ δὲ ἐθαύμαζον ὁρῶντες τὸν καπνόν. καὶ ἐδόκουν αὐτὸν θυσίας ἀποτελεῖν. ταῦτα δὲ μόνοι ᾔδεσαν οἱ εὐνοῦχοι. *Redeamus ad Dauidem. Iosepus libro septimo antiquitatum de eo loquens ita inquit: Reliquit autẽ Dauid diuitias tantas quantas nemo alius regum nec Hebræorum, nec aliarum gentium.* κατέλιπε δὲ πλοῦτον ὅσον οὐκ ἄλλος βασιλεὺς οὔτε ἑβραίων οὔτε ἄλλων ἐθνῶν. *Ingentes autem pecunias in sepulchro eius conditas fuisse dicit, & in regum loculis, qui magna arte conditi ita erant, ut non facile inueniri possent. Eusebius lib. IX. de præparatione euangelica autor est Eupolemum ita scriptum reliquisse. Dauid regem Syros & Phœnices usq; ad Euphratem domuisse: Idumæos etiã & Ammonitas, Ituræos, Moabitas, Nabatæos, Nabdæos, Suronéq; Tyri ac Phœniciæ regem, bello subactos tributa Iudæis pependisse, Dauidq; petenti diuinitus locum fuisse demonstratum quo loco ædificaturus esset templum. Sed cum sanguine hostium & multis cædibus per bella uaria impiatus, hoc facere non potuisset, quàm maximum potuit apparatum fecisse: itaq; comparasse eum æris, argenti, auri talenta non pauca, lapides etiam & ligna cupressi & cedri: nauesq; eum coëgisse Melanis Arabiæ ciuitate, misisseq; in insulam Vrphen in rubro mari sitam metallis auri scatentem, unde in Iudæam innumerabilia penè auri põdo delata fuisse. Dauid autem morientem regnum Solomoni filio tradidisse. Qui cum templum ædificaturus esset deo ita uolente, literas ad Vaphren Aegypti regem scripsisse hoc exemplo: Rex Solomon Vaphri Aegypti regi amico paterno salutẽ. Scito me à Deo magno*

Dauid ditissimus regum omnium fuisse uidetur.

magno Dauid patris mei regnũ accepisse. Cumq; mihi pater mandauerit tẽplum deo condere, cœli & terræ conditori, ut etiã ad te scribere addidit: Peto igitur abs te ut artifices atq; fabros ad ædificandum templum dei mittere uelis. Vaphrem autẽ inter alia hoc rescripsisse: Ad ædificandũ templũ dei fabros atq; ministros octuaginta millia hominũ ad te destinaui. Dabis igitur operã ut recte atq; ordine uiuant, & rebus necessarijs non careant, tẽploq; dei cõdito incolumes ad nos redeant. Itidem cum Solomon ad Suronem Tyri regem scripsisset, simile tulit responsum, & eundem numerũ operariorũ impetrauit, & præterea architectũ Tyrium matre Iudæa natum, uirum in architectura summũ. Congruit hoc cum eo, quod dicitur tertio Regum, capite quinto, ubi rex Tyrius non Suron sed Hiram appellatur. Iosepus libro octauo antiquitatũ epistolam regis Hiram (quẽ Iromũ à Tyrijs uocitatũ esse dicit) & epistolam Solomonis ad eum, ad suã ætatẽ asseruatas esse affirmat, non modo apud Iudæos sed etiã apud Tyrios. Libro aũt primo cõtra Apionẽ grãma. Sũt inquit apud Tyrios annorũ multorũ acta, quæ publica cura diligẽter asseruãtur, in quibus inter cætera hoc quoq; præscriptũ est, quòd Hierosolymis tẽplum à Solomone exædificatũ est annis centũ et quadraginta priusq̃ Tyrij Carthaginẽ coloniam ædificarunt. Apparatus etiã construendi tẽpli in ea actæ relatus est. Iromus enim Tyriorũ rex amicus erat regis nostri Solomonis. ἀνεγράφη δὲ παρ' ἐκείνοις ἡ τοῦ ναοῦ κατασκευὴ τοῦ παρ' ἡμῖν. εἴρωμος γὰρ ὁ τῶν τυρίων βασιλεὺς φίλος ἦν τοῦ βασιλέως ἡμῶν σολομῶντος. Pergit Eupolemus & rursum ita inquit: Totum autem aurum quod in templo columnis & uasis templi fuit consumptum, quadragies sexies centena millia fuisse: argenti uero ad clauos & alia instrumenta mille ducenta triginta duo talenta, æris uero in columnis, fornicibus ac cæteris talenta decem & octo millia: misisseq; omnes in regiones suas Phœnices simul & Aegyptios, decem auri talenta singulis data. Talentum autem dico, inquit, quod siclum apellant: & Aegyptiorum quidem regi oleũ &

Epistola Solomõis ad Vaphrem Aegypti regem.

Vaphris responsio.

Iromus rex Tyri.

Talentũ pro siclo.

mel magna quantitate misisse. Suroni autem columnam auream quæ Tyri in templo Iouis conspicitur. Hæc expositio potest rem facere credibilem. Sed quod dicitur quadragies sexies centena millia non adiecto siclorum uel talentûm nescio an librariorũ sit uitium. Græcum enim exẽplar nõ uidi. Siclus inquit Hieronymus Ezechie. III. stater est hoc est drachmæ quatuor. Exodi XXX. capite ita legitur: Siclus XX. obolos habet: media pars sicli offeretur domino. Quod exponẽs Iosepus lib. III. antiquitatũ: Siclus, inquit, Hebræorum numisma quatuor drachmas Atticas habet. Hac ratione si singulis operarijs qui centũ & sexaginta millia erant, deni sicli dati sunt, hoc est quadragenæ drachmæ, fiunt quater & sexagies centena millia drachmarũ. Ex quibus quatuor & sexaginta millia põdo fiũt, eo numero per centenariũ diuiso, fiunt hæc mille sexaginta sex talẽta & quadraginta auri põdo: quæ æstimatione nostra (in singulas enim libras centenos & duodenos aureos solatos et semissem numeramus) bis & septuagies cẽtena millia solatorũ ualẽt: cũ fuerit illud aurũ nullo alio metallo cõcretũ. Quæ summa si in opificum mercedẽ impensa est præter sumptus cibariorũ, quo euasurã æstimationẽ operis cũ instrumento sacrificali & ornamentis templi putamus? Nempe ad infinitum uisum iri necesse est si quis apud Iosepum uasa templi legerit. Quod si ita ponamus summã superiorem ut quadragies sexies centena millia siclorũ fuerint in templo consumpta, hæc summa iam paulominus quadruplicato crescet. Se decies enim centena millia siclorũ operarijs data sunt, quæ sexaginta quatuor millia pondo efficiunt: quæ si ternario multiplicentur, fiunt duodequinquagies centena millia siclorum, quæ in ornatum & supellectilem cedunt, cum Eupolemus scripserit sex & quadraginta mil. siclorũ auri, in templi instrumentum ornamentumq; absumpta fuisse: quibus nos ducenta millia addidimus, ut summa quadruplicato cresceret. Quod si uniuersam summam exacte collegeris, bis & sexagies centena millia siclorum in duobus ijs capitibus inuenies, quæ ducenties quadragies octies cẽtena millia drachmarum

Tẽplum Solomõis incredibili sumptu extructũ instructũq;.

rum ualent. Hæc si centenario partiantur, ducenta quadraginta octo millia pondo auri in summa efficiũtur. Quæ ut in singula põdo aureos centenos statuamus, ducenties quadragies octies centena millia aureorũ ualent. Sed quoniã aurum fuit obryzũ ut diximus, si in singula põdo rursus duodenos aureos & semissem addamus, fient in summa ducenties septuagiesnouies centena solatorum millia. Quibus addere oportet mille ac ducentorum talentûm argẽti æstimationem. Fortasse expeditior erit calculus hoc modo. Du*centa quadraginta octo millia pondo auri, quatuor millia centum & triginta tria talenta efficiunt, & uiginti auri pondo: quæ duodecies totidem argenti talenta ualẽt, id est undequinquaginta millia & sexcenta talenta. Hæc ducenties nonagiesseptiescentenis, &* LX*. millibus aureorum coronatorum ualent.* Et *hæc summa superiori conueniet, si ad solatorum millia reducatur.* Addit Eupolemus *mille aurea scuta à Solomone fuisse facta. In tertio autem* Regum *capite decimo ita legitur: Fecit quoq; rex Solomon ducẽta scuta de auro purissimo: sexcentos auri siclos dedit in lamina scuti unius, & trecentas peltas ex auro probato, trecentæ' que minæ auri unam peltam uestiebant: posuitq; eas rex in domo saltus* Libani. Per *hoc intelligimus in ornatum templi scuta aurea non cessisse, et accedere ad quantitatem auri ab* Eupolemo *positam.* Peltam *autem scutum esse breue nemo est qui ignoret* Virgilio *dicente:*

Pelta.

Ducit Ama*zonidum lunatis agmina peltis.*

Aut hic locus igitur mẽdose legitur, aut Iosepus *et* Hieronymus *nõ recte siclũ interpretati sunt. Deinde trecẽtæ minæ* Atticæ *paulo plus ducẽtis uigintiquinq; libris nostris zygostaticis ualẽt, tantum aũt põdus uix gigas sinistra manu uersaret.* Plinius *inter miracula roboris refert* Fusium Saluium *duo põdera centenaria pedibus, totidem manibus, & ducenaria duobus humeris contra scalas tulisse. At libra nostra quadrante maior est* Romana*: hodie iustum pondus baiularium centum & sexaginta pondo esse dicunt. Postremo nec scuta nec peltæ solido auro constabant, sed intus ligno,*

quod laminæ aureæ conuestiebāt. Apud Iosepum libro octauo, non trecētæ minæ sed tres leguntur: capite autem prædicto tertij Regum ita legitur: Egrediebatur autem quadriga ex Aegypto sexcētenis siclis argenti, & equus centum quinquaginta: atque in hunc modum cuncti reges Syriæ equos uænundabant. Centenos quinquagenos siclos in singulos equos pretium statuit, id est nummo nostro sexagenos aureos coronatos: quo fit ut quadrigæ, id est quaterni equi iugales quatuor & uiginti libris constiterint, quæ ducētis & quadraginta coronatis æstimari possunt. Ex pretio hodierno intelligimus probabile id pretium fuisse, ut negotiatores Solomōis equos in Aegypto & in Syria sexagenis coronatis emerint. Sæpe enim (ut testat⁹ sum) per anticipationē loquor quasi iam tūc aurei nostri fuerint, ut expeditius defungar eo quod institui. Liuius libro primo: Ita pedestri exercitu ornato distributoq́; equitum ex primoribus ciuitatis duodecim scripsit centurias, ad equos emendos dena millia æris ex publico data, & quibus equos alerent uiduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Hoc dictum ita accipio ac si centenos illic coronatos dixisset, et hic uicenos. Existimo autem unumquenq; equitem binos equos habuisse. Dixit enim Liuius ad equos emendos dena millia, quibus uerbis significat unumquenq; equitem equos habuisse non equum tantummodo: ita pretium equi quinquaginta aurei coronati fuerunt prisco illo seculo, & sumptus annuus decem aureis æstimatus. Syriam autem equis abūdasse ex Strabone intelligimus libro decimosexto. Tradit enim Pellam urbem Syriæ fuisse à successoribus Alexandri appellatam, de nomine Pellæ quæ patria fuit Alexandri, postea autē Apamia dicta est. Iuxta eam locum esse campestrē quem Orontes fluuius cum lacu quodam cherronesum efficit: ibi locum fuisse recensendo exercitui, & hippotrophium pulcherrimum hoc est locum equitio alendo destinatum. In eo fuisse equas regias numero supra XXX. millia, admissarios autem equos trecentos: ibidē & equisones fuisse seu domitores equorū, & lanistas, & bellici ludi ma-

Hippotrophiū memorabile.

di magistros, & quicquid ad arma tyrones instituunt, stipendia merētes, quod mihi memorabile uisum est: ἐνταῦθα δὲ (inquit Strabo) καὶ τὸ λογιστήριον τὸ στρατιωτικόν. καὶ τὸ ἱπποτρόφιον. ἔμενον μὲν ἵπποι βασιλικοὶ πλείους τῶν τρισμυρίων. ὀχεῖα δὲ τούτων τ'. ἐνταῦθα δὲ καὶ πωλοδάμναι καὶ ὁπλομάχοι καὶ ὅσοι παιδευταὶ ἐμισθοδοτοῦντο. Talenti autem significationem non unam fuisse apud Hebræos puto quomodo & apud alias gentes nonnullas. Pollux libro nono Siculum talētum duplex fuisse tradidit, uetus et nouum: uetus quatuor & uiginti nummos significasse, nouum duodecim: apud Suidam non nummos uigintiquatuor ualuisse dicitur sed mnas, quod corruptum esse puto, ex Polluce qui ait: δύναται δὲ ὁ νοῦμμος τρία ἡμιωβόλια. Valet autem nummus tres semiobolos: licet apud Pollucem ὁμόλια pro ἡμιωβόλια legatur: quod sic coiectura assequor. Nummus sestertius quartam partem drachmæ ualet. Drachma autem sex obolos, quare tria hemiobolia, id est sesquiobolum nummus sestertius ualuit. Talentum igitur apud Siculos uetus quidem senas drachmas ualuit, nouum autem ternas. Propterea Pollux τὸ μὲν τὸ σικελικὸν τάλαντον ἐλάχιστον ἴσχυε: Siculum, inquit, talentum minimum quid ualebat. Eodem pertinet quod idem alibi eodem libro dicit: ἠδύνατο δὲ τὸ χρυσίου τὸ τάλαντον τρεῖς χρυσοῦς ἀττικούς. τὸ δὲ τοῦ ἀργυρίου ἑξήκοντα μνᾶς ἀττικάς. Valebat autem auri talentum tres aureos Atticos. Argenti uero sexaginta minas Atticas. Homerus Iliados libro uicesimotertio describens agona funebrem quem Achilles ad tumulum Patrocli fecit: Talentum pro summa non magna posuit. Primum enim præmium curuli certamini proposuit fœminam captiuam cum tripode: Secundum equam prægnantem mula: Tertio autem loco uincenti lebetem: Quarto duo auri talenta; Vltimo phialam æream lebetis uicem præbentem.

Talentū unū tantū apud Hebræos.

Auri & argenti non æqualia fuerunt talēta.

— τῷ δὲ τετάρτῳ
θῆκε δύο χρυσοῖο τάλαντα. —
Bina talenta dein quarto pronuntiat auri.

Ex his præmijs cum quibus duo auri talenta exæquat, apparet talentum paruum quippiam fuisse. Eo in loco enarratores talentum antiquum non simile recentiori fuisse tradunt. Aiunt enim uetus talentum secundum Polemarchum autorem quatuor librarum fuisse. Secundum Theophrastum quatuordecim. Secundum Timæum quatuor & uiginti. Aristotelem autem indefinitū talenti pondus posuisse. Cæterum paruam fuisse summam apud Homerum oportuisse, cum quarto loco assignauerit, & minus equa & lebete fecerit. Sunt qui dicant talentum auri apud Græcos paruum fuisse autore Diphilo: quod conuenit cum eo quod ex Polluce diximus. Huiusmodi autem talenta intelligi prioris Paralipomenon uicesimisecundi existimo, auri talenta centum millia, argenti mille millia talentorum, æris uero & ferri non est pondus, uincitur enim numerus magnitudine. Dauid autem circa finem regni Assyriorum regnauit. Cui tempori proximum fuisse Homerum nonnulli tradiderunt, ut autor est Eusebius. Ex quo coniectura capi potest de talento Homerico & Dauidico. Huic opinioni autoritatem præbere potest Iosepus libro septimo antiquitatum, apud quem Dauid ita loquens inducitur ad primores tribuum: Fratres nosse uos uolo, quod cum templū domini ædificare statuissem, auri argentiq; magnam uim præparaui ad talēta centum millia. Centum millia dixit, non mille millia, ut prioris Paralipomenon capite secundo et uicesimo. Nec centū millia talentûm auri, sed auri & argenti centum millia talentûm. Rursus cum dicitur tertij Regum decimo de regina Saba: Dedit ergo regi centum uiginti talenta auri & aromata multa nimis & gēmas pretiosas. Et rursus: Erat autem pondus auri quod offerebatur Solomoni per annos singulos sexcētorū sexaginta sex talentorū auri, excepto eo quod offerebant uiri qui super uectigalia erant, & negotiatores, uniuersiq; scuta uendentes, & omnes reges Arabiæ ducesq; terræ. Et capite superiore: Misitq; Hiram in classe illa seruos suos uiros nauticos et gnaros maris cum seruis Solomonis, qui cum uenissent in Ophir, sumptum inde aurum quadrin-

dringentorum uiginti talentorũ detulerunt ad regem Solomonẽ. In omnibus his locis, ego talentũ magnum intelligo quemodo etiã cũ de ære & ferro loquitur historia. Pri. aũt Paralipo. xxix. ita inducitur Dauid pro concione loquens inter primores tribuũ: De peculio meo & aurum & argentum do in templum dei mei, exceptis ijs quæ præparaui in ædem sanctam, tria millia talenta auri de auro Ophir, & septem millia talentorum argenti probatissimi ad deaurandos parietes templi: & ubicunq; opus est aurũ, de auro, & ubicunq; opus est argentũ, de argento. Et inferius: Polliciti sunt itaq; principes familiarum & proceres tributũ Israel, tribuni quoq; & centuriones, dederuntq; in opera domus domini auri talẽta quinq; millia, & solidos decẽ millia, argenti talenta decẽ millia & æris talenta decẽ & octo millia, ferri quoq; centũ millia talentorũ. De hoc loquens Iosepus, ita inquit: Sed & tunc oblationis primitias faciens alia tria millia talentũm auri purissimi se præbiturũ esse ꝑnuntiauit, ad adytũ & currũ dei faciendũ. Cũq; tacuisset Dauid, à principibus et sacerdotibus atq; leuitis certatim offerẽtibus, collata sunt auri quidẽ talenta quinq; millia, et stateres decẽ, argenti uero talenta decẽ millia, ferri talenta millia multa: Hic etiam magna talenta intelligo. Sed adnotandũ quod quos historia sacra solidos, Iosepus stateres dixit. Stater apud Græcos aureũ nummũ significat, quo nomine et Persæ et Macedones utebantur, unde Philippei stateres et Darici et Alexãdrei dicti. Stater etiã põdus est drachmarũ quatuor ut ante diximꝰ, qđ Hebræi siclũ dicebãt: ergo stateres hic ꝑ aureis nũmis, id est siclis intelligo. sed de statere et solido inferius loq̃mur si memoria nõ exciderit. Sũma disputationis nostræ hæc est: Aestimationẽ opulentiæ Hebraicæ fieri nõ posse ob talenti uarietatem, cum nec ipse Iosepus extricare hanc ambiguitatẽ potuerit. Nunc enim pro pondere, nunc pro numero, nũc ꝑ nũmo ponitur: ut apud Eupolemũ in loco supradicto: q̃q̃ et Græci eadẽ penè de uarietate significatuũ talẽti tradiderũt. Quãtũ tamẽ cõiectura haud ariolatrice cõsequi possumus, qđ Eupolemus dixit

Stater. Solidus.

Talẽti significatio.

quadragies sexies centena millia in templum et eius instrumentũ absumpta fuisse, de siclis, id est stateribus intelligendũ, cuius sum mæ æstimatio à nobis posita est axacte ut arbitror. Itidemq́; censen dũ dixerim de talentis illis Sardanapali, ut fidẽ historiæ obiter ar rogemus. In qua hoc mihi animaduertendũ summopere uisum est, ad eorũ quæ diximus confirmationem, quod Ctesias *ita scripsit, ut diceret:* ἐνταῦθα περιέθηκε μὲν χρυσίον μυριάδας χιλίας. *Illic circũdedit auri myriadas mille, non adiecto talentûm ut in argen to fecit, uidem scilicet ut* Eupolemus *in loco superius citato: quæ duo exempla indicant antiquũ loquẽdi morẽ, qualis est etiã hodie apud nos, cũ dicimus mille millia auri. Vt enim hac locutione mille millia aureûm intelligimus, sic illi mille millia siclorũ auri signifi cabant, uidelicet quod sicli pondere apud eos nũmus aureus per cuteretur: ut apud* Athenienses *&* Macedones *stateris id est qua ternarũ drachmarũ. Quo factũ est ut stater pro aureo acciperetur ut etiã apud Persas. Huius opinionis argumentũ ducitur ex uer bis quæ sequũtur:* Argenti *(inquit) ad clauos et alia instrumenta, mille ducenta triginta duo talenta, æris uero decẽ et octo millia, sic singulis opificibus dena talenta data, id est deni sicli ut ipse in quit. Talentũ ergo nũmariũ* Hebræorũ *tetradrachmũ erat.* Athe *niensiũ uero duodenariũ erat, id est ternorũ staterũ. Sic apud nos interdũ libra nũmaria est. Ponderale uero et librale* Hebræorum *talentũ* Babyloniũ *fuisse puto, uel potius* Aegyptiũ, *qualia erãt au ri talenta quæ ex* Ophir *insula afferebantur, quam* Vrphen Eupo *lemus* Græcus *autor appellat.* Tharseis *sunt apud* Græcos *qui In dicã gentẽ fuisse putẽt. Alij* Carthaginẽ *sic appellatã ab* Esaia *pu tant: quod de urbe ipsa à* Didone *ædificata intelligi non potest, cũ* Iosepus *dicat post* Solomonẽ *centũ & quadraginta annis conditã esse à* Tyrijs Carthaginẽ. Saba *aũt regio fuit* Aethiopiæ. *Regina aũt quæ ad* Solomonẽ *uenit, &* Aegypto *&* Aethiopiæ *imperauit, ut* Iosepus *tradidit.* Sabæi *populi sunt* Arabiæ Felicis. *Sunt & op pidani* Sabæi, *à* Sabis *oppido magno dicti, ut autores sunt* Strabo, *&*

Talentũ nũmariũ & põderale.

Tarseis insula.

Regina Saba.

et Stephanus de urbibus. Est præterea Saba portus in Aethiopia. Strabo libro decimosexto. εἶτα λιμὴν σαβά. καὶ κυνήγιον ἐλεφάντων ὁμώνυμον αὐτῷ. εἶτ' ἐν βάθει ὄντων χώρα τηνεσὶς λέγεται. ἔχουσι δ' αὐτὴν οἱ παρὰ ψαμμιτίχου φυγάδες αἰγυπτίων, βασιλεύονται δὲ ὑπὸ γυναικός, ὑφ' ἣν ἐστὶ καὶ ἡ μερόη πλησίον τῶν τόπων ἐν τῷ νείλῳ οὖσα νῆσος. Postea portus Saba, & uenatio elephantorũ, locus à reipsa appellat⁹. Post hæc regio interior quæ Tenesis dicitur, quã obtinent exules qui quondã à Psammiticho rege Aegypti aufugerunt, imperio parent fœminæ, quæ regina est Meroës insulæ non longe abhinc sitæ, in Nilo flumine. In cuius ditione alia est insula non longe ab ijs locis sita in eodẽ flumine, & ab exulibus habitata. Ex his uerbis planum fit unde fuerit regina quæ Solomonis fama excitata in Palestinen uenerit. Meroë insula est quam Nilus efficit, ut inquit Plinius, & urbs eodẽ nomine quam Aethiopicam esse Stephanus dicit, & Strabo libro XVII. regiam esse Aethiopiæ: ἔστι δὲ τὸ μέγιστον τῆς αἰθιοπίας βασίλειον ἡ μερόη πόλις ὁμώνυμος τῇ νήσῳ. Est aũt maxima Aethiopiæ regia Meroë urbs eodẽ nomine quo insula. Locorũ aũt uocabula quæ in literis sacris legũtur, apd' historicos non agnosci in causa est, quòd scriptores Græci ab idiomate Hebraico uerba deflexerunt, ut sermoni suo accõmodarent. Deinde Plinius libro sexto de nauigatione ab Alxeandria in Indiã loquens, ita inquit: Quæ omnia gentiũ portuum'ue, aut oppidorũ nomina apud neminẽ priorum inueniuntur, quo apparet mutari locorum status. Ingentes uero tunc opes in orbe fuisse argumẽto esse mihi uidetur aurei seculi appellatio sub Saturno. Saturnus aũt in Italia ante Troianũ bellũ centum fermè annis regnauit: & Dauid in Iudæa post Troiam captam totidẽ propè annorũ spatio, ut colligimus ex chronicis Eusebij. Lactantius tamen libro primo, Belum qui ab Assyrijs colebatur, trecentis annis bellũ Troianũ præcessisse contendit, & ei equalẽ fuisse Saturnũ. Cui congruit illud quod lib. quinto dicit: Post Saturni tẽpora cultũ simulacrorũ institutũ, ideoq; tunc iustitiam uerã fuisse cũ Deus uerus & unus coleretur.

Meroë.

Vocabula locorũ in literis sacris ex alijs scriptorib⁹ nõ agnoscuntur.

Aureũ seculum.

Belus.

Regnū Assyriorum.

Porrò regnum Assyriorum antiquissimum omnium regnorum fuisse constat: cuius CCCC. & secundo anno Belucho rege octauo regnante, Moses populum dominicum eduxit ex Aegypto: autor Eusebius libro decimo de præparatione euangelica. Libro autem nono, Alexandrum Polyhistora cognomine, id est multiscium dictū in libro quem de Iudaica historia conscripsit, autorem esse affirmat, temporibus Ioachim regis Hieremiam uaticinio functum esse, & propter cultum Baal Iudæis cladem prædixisse, et quod ad Tigrin & Euphratem ab Assyrijs capti opera essent facturi. Quod cum Nabuchodonosor rex Babyloniorum audiuisset, Stibare Medorum rege in auxilium accersito, centum et octuaginta peditum, equitum centum & uiginti millia, & decem curruum duxisse in Iudæam. Samaritnaas primum omnes urbes, Galilæam, Scythopolim & Galatidem euertisse, deinde Hierosolyma, Ioachimq́; Iudæorum regem uiuum cepisse, aurumq́; argentum & æs, cæteraq́; omnia quæ in templo erant ornamenta arca excepta & tabulis, Babylonem abstulisse. Postea cum Nabuchodonosor mœnia Babyloniæ ædificare cœpisset: morbo correptus diē obijt. Cui filius successit qui propter morum nequitiam à sororis suæ uiro insidijs exceptus, altero anno regni sui sublatus est. Cui rursus cum filius successisset, nono mense ijsdem insidijs petitus Nabonidam successorem habuit, qui Babyloniæ muros secundū amnem latere ac bitumine extruxit. Quem Cyrus aliquāto post Babylone capta cepit. Alpheū aūt de Assyrijs & Nabuchodonosore hoc modo scripsisse dicit: Nabuchodonosorem Hercule robustiorem fuisse, uniuersamq́; Libyam, Asiamq́; usq; ad Armenios subegisse. Quem Chaldæi dicunt cum in regnum redijsset, furore diuinitus captum magna uoce exclamasse: O Babylonij futuram uobis calamitatē prænuntio, quam nec Belus ipse nec uis ulla deorum auertet: ueniet Perses semiasinus, id est mulus, qui uobis afferet seruitutem: quibus dictis repēte è medio excessit. Hæc est summa historiæ Alexandreæ de Nabuchodonosore, quā Eusebius pluribus uerbis refert. Quarti

Alexander Polyhistor.

Nabuchodonosor.

Regū

Regum XXIIII. legimus Nabuchodonoſorem Babyloniorũ regẽ direptis Hieroſolymis regẽ ipſum Ioachim & familiam regiam cũ theſauris & apparatu inſtrumentoq; templi aureo à Solomone cõparato & fabrefacto, ſecum in Babylonem abſtuliſſe. Aſtipulatur et Ioſepus in libro decimo antiquitatum. Videamus nunc de Cyro, & audiamus præconium Talthybij ſummi regis, id eſt Eſaiæ uatis, quo nullũ poteſt eſſe maius teſtimoniũ: Hæc dicit domin9 Christo meo Cyro cuius apprehendi dexteram, ut ſubijciam ante faciẽ eius gentes, & dorſa regum uertã, & aperiam corã eo ianuas, et portæ non claudentur. Ego ante te ibo, et glorioſos terræ humiliabo: et dabo tibi theſauros abſconditos et arcana ſecretorũ, ut ſcias quia ego dominus accinxi te et non cognouiſti me: et reliqua. Hoc Eſaias cap. XLV. quod aũt de Babylõe intellexerit, cap. XLII. planũ facit: Sed tace, et intra in tenebras filia Chaldæorũ, quia non uocaberis ultra filia regnorũ. Iratus ſum ſuper populũ meũ, contaminaui hæreditatẽ meã, et dedi eos in manu tua: nõ poſuiſti eis miſericordias, dixiſti in ſempiternũ ero domina: et reliqua ad eundẽ ſenſum effata à fatidico illo uiro et entheo, id eſt ſpiritu diuino pfuſo. Herodotus libro primo expeditiones Cyri ſcribens Nitocrin reginam aggerem circa Euphratem duxiſſe dicit, et crepidinem ſuperſtruxiſſe, timentẽ ne aliquãdo urbs à Medis caperetur, quos imperio Aſiæ imminere intelligebat. Cyrus aũt (inquit) contra filiũ eius nomine Labynitũ expeditionẽ ſuſcepit, qui matri in regnũ Aſſyriorũ ſucceſſerat. ὁ δὲ δὴ κῦρος ἐπὶ ταύτης τῆς γυναικὸς τὸν παῖδα ἐστρατεύετο, ἔχοντά τε τοῦ πατρὸς τοῦ ἑωυτοῦ τοὔνομα λαβυνήτου, καὶ τὴν ἀσσυρίων ἀρχήν. Hunc aũt Cyrũ Herodotus regẽ magnũ appellat, à quo reges Perſarũ Megalos baſileas, id ẽ reges magnos appellari ſe uoluerunt: ut mirũ non ſit magnum eũ regẽ eſſe factũ cuius dominus dexterã recturũ ſe prædixerat. Verũ & Aſſyriæ & Mediæ regna in Perſas eſſe uictoria Cyri trãslata nemo ignorare poteſt qui Herodotũ aut breuiariũ legerit. Hæc teſtimonium phibent dicto Pliniano lib. XXXIII. Equidẽ (inqt) miror populũ Romanũ

Talthybius domini.

Magni reges Perſarũ

Romanum uictis gentibus in tributo semper argentum imperasse non aurum, sicut Carthagini cum Annibale uictæ: nec potest uideri penuria mũdi id euenisse. Nam Midas & Crœsus infinitum possederant. Iam Cyrus deuicta Asia pondo XXXIIII. *millia inuenerat, præter uasa aurea aurumq́; factum, & in eo folia ac platanum uitemq́;. Qua uictoria argenti quingenta millia talentorũ reportauit: & cratere Semiramidis, cuius pondus* XV. *talenta colligebat. Talentũ autẽ Aegyptiũ põdo octoginta capere Varro tradit. Iam regnauerat in Colchis Galauces & Esubopes, qui terrã uirginẽ nactus plurimũ argenti auriq́; eruisse dicitur in Suauorũ gente, & alioquin uelleribus aureis inclyto regno: sed & illius aureæ cameræ & argenteæ trabes narrantur, & columnæ atq́; parastaticæ, uicto Sesostri rege tam superbo: ut prodatur annis quibusq́; sorte reges singulos è subiectis iungere ad currũ solitus, sicq́; triumphare. His uerbis apparet Cyrum maiores multo opes reliquisse quàm quæ legantur inuentæ ab Alexãdro. Nec mirum cum & Lydiorum opes et Iudæorum habuerit, quas Chaldæi è templo abstulerãt. Quod de Nabuchodonosore diximus ex Alexandro Polyhistore confirmat Iosepus libro primo contra Apionem his uerbis:* περὶ τούτων γοῦν συμφωνεῖ φιλόστρατος ἐν ταῖς ἱστορίαις, μεμνημένος τῆς τύρου πολιορκίας. καὶ μεγασθένης ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἰνδικῶν. δι' ἧς ἀποφαίνειν πειρᾶται τὸν προειρημένον βασιλέα τὸν βαβυλώνιον ἡρακλέους ἀνδρείᾳ καὶ μεγέθει διενηνοχέναι. καταστρέψασθαι γὰρ αὐτόν φησι καὶ λιβύης τὴν πολλὴν καὶ ἰβηρίαν. *His igitur astipulatur Philostratus in historijs, quo in loco Tyri obsidionis meminit, & Megasthenes in quarto uolumine Indicarũ rerum, ubi ostendere contendit prædictũ Babylonium regem & fortitudine Herculem & magnitudine præstitisse. Quippe qui Libyæ bonam partem subegerit & Iberiam. Reliqua autẽ omnia penè eadem ijsdemq́; nominibus relata quæ apud Alexandrum. Strabo libro decimoquinto circa principium Nabocodrosorum uocat eũ regem: Huic dicto, inquit, Megasthenes consentit dicens antiquis Indo-*

Sesostris rex superbus.

Nabocodrosorus.

Indorum historijs fidem nullam habēdam: nec enim ab Indis unquā emissam expeditionem, nec in Indiam quenquā aliunde cum exercitu penetrasse uictorem, præter Herculem, Liberum patrem & nuper Macedonas. Nam Sesostrim Aegyptium & Thearchonem Aethiopem usq; in Europam progressos ait: Nabocodrosorum autem qui à Chaldæis supra Herculem commendatur, usq; ad columnas exercitum admouisse. Ναβοκοδρόσορον δὲ τὸν παρὰ χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα ἡρακλέυς μᾶλλον, καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι.

Tantas igitur opes Dauid & Solomon cumulasse dicuntur quantas alius nullus regum. Legimus autem capite octauo & decimo secundi libri Regū, Dauid Syros omnes subegisse usque ad fluuium Euphratem, & arma aurea spoliaq; opima eis ablata Hierosolyma comportasse, tributaq; Syris iniūxisse. Magnitudini autem Iudaici imperij consentanea est rei militaris cōstitutio in duodecim phalangas uel cohortes mēstruas distributa, quæ singulæ cohortes uicena quaterna millia militum habebant, quarum descriptio legitur libro altero Paralipomenon capite uicesimoseptimo. Quanta autē fuerit Syria Plini⁹ his uerbis docet libro quinto de Arabia loquēs: Iuxta Syria litus occupat, quondam terrarū maxima & pluribus distincta nominibus: nanq; Palæstina uocatur quà cōtigit Arabas, & Iudæa & Cæle, dein Phœnice, et quà recedit intus Damascena, ac magis etiānum meridiana Babylonia, et eadē Mesopotamia inter Euphratem & Tigrin, quaq; trāsit Taurū Sophene, citra uero etiā Comagene, et ultra Armeniam Adiabene, Assyria ante dicta, et ubi Ciliciā attingit Antiochia. Qui subtilius diuidūt, circū Euphratem Syriā Phœnicen uolūt, & esse orā maritimā Syriæ, cuius pars sit Idumæa et Iudæa, deinde Phœnicen, deinde Syriā: id quod præiacet mare, totū Phœniciū appellatur. Ipsa gens Phœnicum in gloria magna literarū inuentionis & siderū, naualiūq; ac bellicarū artium. Sic in exēplaribus legitur luculēto uno errore. Cuius à uetusto libro admonit⁹ sum: qui enim fieri potest, ut cir Euphratem Syria Phœnice uocitetur? Sic igitur hunc locum lego:

Opes Dauid et Solomonis et eorū imperium.

Syria terrarū maxima.

Qui

mel magna quantitate misisse. Suroni autem columnam auream quæ Tyri in templo Iouis conspicitur. Hæc expositio potest rem facere credibilem. Sed quod dicitur quadragies sexies centena millia non adiecto siclorum uel talentũm nescio an librariorũ sit uitium. Græcum enim exẽplar nõ uidi. Siclus inquit Hieronymus Ezechie. III. stater est hoc est drachmæ quatuor. Exodi XXX. capite ita legitur: Siclus XX. obolos habet: media pars sicli offeretur domino. Quod exponẽs Iosepus lib. III. antiquitatũ: Siclus, inquit, Hebræorum numisma quatuor drachmas Atticas habet. Hac ratione si singulis operarijs qui centũ & sexaginta millia erant, deni sicli dati sunt, hoc est quadragenæ drachmæ, fiunt quater & sexagies centena millia drachmarũ. Ex quibus quatuor & sexaginta millia põdo fiũt, eo numero per centenariũ diuiso, fiunt hæc mille sexaginta sex talẽta & quadraginta auri põdo: quæ æstimatione nostra (in singulas enim libras centenos & duodenos aureos solatos et semissem numeramus) bis & septuagies cẽtena millia solatorũ ualẽt: cũ fuerit illud aurũ nullo alio metallo cõcretũ. Quæ summa si in opificum mercedẽ impensa est præter sumptus cibariorũ, quo euasurã æstimationẽ operis cũ instrumento sacrificali & ornamentis templi putamus? Nempe ad infinitum uisum iri necesse est si quis apud Iosepum uasa templi legerit. Quod si ita ponamus summã superiorem ut quadragies sexies centena millia siclorũ fuerint in templo consumpta, hæc summa iam paulominus quadruplicato crescet. Sedecies enim centena millia siclorũ operarijs data sunt, quæ sexaginta quatuor millia pondo efficiunt: quæ si ternario multiplicentur, fiunt duodequinquagies centena millia siclorum, quæ in ornatum & supellectilem cedunt, cum Eupolemus scripserit sex & quadraginta mil. siclorũ auri, in templi instrumentum ornamentumq́; absumpta fuisse: quibus nos ducenta millia addidimus, ut summa quadruplicato cresceret. Quod si uniuersam summam exacte collegeris, bis & sexagies centena millia siclorum in duobus ijs capitibus inuenies, quæ ducenties quadragies octies cẽtena millia drachmarum

Tẽplum Solomõis incredibili sumptu extructũ instructũq́;.

rum ualent. Hæc si centenario partiantur, ducenta quadraginta octo millia pondo auri in summa efficiũtur. Quæ ut in singula põdo aureos centenos statuamus, ducenties quadragies octies centena millia aureorũ ualent. Sed quoniã aurum fuit obryzũ ut diximus, si in singula põdo rursus duodenos aureos & semissem addamus, fient in summa ducenties septuagiesnouies centena solatorum millia. Quibus addere oportet mille ac ducentorum talentûm argẽti æstimationem. Fortasse expeditior erit calculus hoc modo. Ducenta quadraginta octo millia pondo auri, quatuor millia centum & triginta tria talenta efficiunt, & uiginti auri pondo: quæ duodecies totidem argenti talenta ualẽt, id est undequinquaginta millia & sexcenta talenta. Hæc ducenties nonagiessepties centenis, & LX. millibus aureorum coronatorum ualent. Et hæc summa superiori conueniet, si ad solatorum millia reducatur. Addit Eupolemus mille aurea scuta à Solomone fuisse facta. In tertio autem Regum capite decimo ita legitur: Fecit quoq; rex Solomon ducẽta scuta de auro purissimo: sexcentos auri siclos dedit in lamina scuti unius, & trecentas peltas ex auro probato, trecentæque minæ auri unam peltam uestiebant: posuitq; eas rex in domo saltus Libani. Per hoc intelligimus in ornatum templi scuta aurea non cessisse, et accedere ad quantitatem auri ab Eupolemo positam. Peltam autem scutum esse breue nemo est qui ignoret Virgilio dicente:

Pelta.

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Aut hic locus igitur mẽdose legitur, aut Iosepus et Hieronymus nõ recte siclũ interpretati sunt. Deinde trecẽtæ minæ Atticæ paulo plus ducẽtis uigintiquinq; libris nostris zygostaticis ualẽt, tantum aũt põdus uix gigas sinistra manu uersaret. Plinius inter miracula roboris refert Fusium Saluium duo põdera centenaria pedibus, totidem manibus, & ducenaria duobus humeris contra scalas tulisse. At libra nostra quadrante maior est Romana: hodie iustum pondus baiularium centum & sexaginta pondo esse dicunt. Postremo nec scuta nec peltæ solido auro constabant, sed intus ligno,

quod laminæ aureæ conuestiebāt. Apud Iosepum libro octauo, non *trecētæ minæ sed tres leguntur: capite autem prædicto tertij* Regum *ita legitur:* Egrediebatur autem quadriga ex Aegypto *sexcē tenis siclis argenti, & equus centum quinquaginta: atque in hunc modum cuncti reges Syriæ equos uænundabant.* Centenos *quinquagenos siclos in singulos equos pretium statuit, id est nummo nostro sexagenos aureos coronatos: quo fit ut quadrigæ, id est quaterni equi iugales quatuor & uiginti libris constiterint, quæ ducētis & quadraginta coronatis æstimari possunt.* Ex pretio *hodierno intelligimus probabile id pretium fuisse, ut negotiatores Solomōis equos in* Aegypto *& in Syria sexagenis coronatis emerint. Sæpe enim (ut testat⁹ sum) per anticipationē loquor quasi iam tūc aurei nostri fuerint, ut expeditius defungar eo quod institui.* Liuius *libro primo: Ita pedestri exercitu ornato distributoq́; equitum ex primoribus ciuitatis duodecim scripsit centurias, ad equos emendos dena millia æris ex publico data, & quibus equos alerent uiduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent.* Hoc *dictum ita accipio ac si centenos illic coronatos dixisset, et hic uicenos.* Existimo *autem unumquenq; equitem binos equos habuisse.* Dixit *enim* Liuius *ad equos emendos dena millia, quibus uerbis significat unumquenq; equitem equos habuisse non equum tantummodo: ita pretium equi quinquaginta aurei coronati fuerunt prisco illo seculo, & sumptus annuus decem aureis æstimatus.* Syriam *autem equis abūdasse ex* Strabone *intelligimus libro decimosexto.* Tradit *enim* Pellam *urbem Syriæ fuisse à successoribus* Alexandri *appellatam, de nomine* Pellæ *quæ patria fuit* Alexandri, *postea autē* Apamia *dicta est.* Iuxta *eam locum esse campestrē quem* Orontes *fluuius cum lacu quodam cherronesum efficit: ibi locum fuisse recensendo exercitui, & hippotrophium pulcherrimum hoc est locum equitio alendo destinatum.* In *eo fuisse equas regias numero supra* XXX. *millia, admissarios autem equos trecentos: ibidē & equisones fuisse seu domitores equorū, & lanistas, & bellici ludi ma-*

Hippotrophiū memorabile.

di ma-

di magistros, & quicũq; ad arma tyrones instituũt, stipẽdia mercẽtes, quod mihi memorabile uisum est: ἐνταῦθα δὲ *(inquit Strabo)* καὶ τὸ λογιστήριον τὸ στρατιωτικόν. καὶ τὸ ἱπποτρόφιον. εὔλεαι μὲν ἵπποι βασιλικαὶ πλείους τῶν τρισμυρίων. ὀχεῖα δὲ τούτων τ΄. ἐνταῦθα δὲ καὶ πωλοδάμναι καὶ ὁπλομάχοι καὶ ὅσοι παιδευταὶ ἐμισθοδοτοῦντο. *Talenti autem significationem non unam fuisse apud Hebræos puto quomodo & apud alias gentes nonnullas. Pollux libro nono Siculum talẽtum duplex fuisse tradidit, uetus et nouum: uetus quatuor & uiginti nummos significasse, nouum duodecim: apud Suidam non nummos uigintiquatuor ualuisse dicitur sed mnas, quod corruptum esse puto, ex Polluce qui ait:* δύναται δὲ ὁ νοῦμμος τρία ἡμιωβόλια. *Valet autem nummus tres semiobolos: licet apud Pollucem* ὁμόλια *pro* ἡμιωβόλια *legatur: quod sic cõiectura assequor. Nummus sestertius quartam partem drachmæ ualet. Drachma autem sex obolos, quare tria hemiobolia, id est sesquiobolum nummus sestertius ualuit. Talentum igitur apud Siculos uetus quidem senas drachmas ualuit, nouum autem ternas. Propterea Pollux* τὸ μὲν δὴ σικελικὸν τάλαντον ἐλάχιστον ἴσχυε: *Siculum, inquit, talentum minimum quid ualebat. Eodem pertinet quod idem alibi eodem libro dicit:* ἠδύνατο δὲ τὸ χρυσίου τὸ τάλαντον τρεῖς χρυσοῦς ἀττικούς. τὸ δὲ τὸ ἀργυρίου ἑξήκοντα μνᾶς ἀττικάς. *Valebat autem auri talentum tres aureos Atticos. Argenti uero sexaginta minas Atticas. Homerus Iliados libro uicesimotertio describens agona funebrem quem Achilles ad tumulum Patrocli fecit: Talentum pro summa non magna posuit. Primum enim præmium curuli certamini proposuit fœminam captiuam cum tripode: Secundum equam prægnantem mula: Tertio autem loco uincenti lebetem: Quarto duo auri talenta; Vltimo phialam æream lebetis uicem præbentem.*

Talentũ unũ tantũ apud Hebræos.

Auri & argenti non æqualia fuerunt talẽta.

— τῷ δὲ τετάρτῳ
θῆκε δύο χρυσοῖο τάλαντα. —
Bina talenta dein quarto pronuntiat auri.

Ex his præmijs cum quibus duo auri talenta exæquat, apparet talentum paruum quippiam fuisse. Eo in loco enarratores talentum antiquum non simile recentiori fuisse tradunt. Aiunt enim uetus talentum secundum Polemarchum *autorem quatuor librarum fuisse. Secundum* Theophrastum *quatuordecim. Secundum* Timæum *quatuor & uiginti. Aristotelem autem indefinitũ talenti pondus posuisse. Cæterum paruam fuisse summam apud* Homerum *oportuisse, cum quarto loco assignauerit, & minus equa & lebete fecerit. Sunt qui dicant talentum auri apud Græcos paruum fuisse autore* Diphilo: *quod conuenit cum eo quod ex* Polluce *diximus. Huiusmodi autem talenta intelligi prioris Paralipomenon uicesimisecundi existimo, auri talenta centum millia, argenti mille millia talentorum, æris uero & ferri non est pondus, uincitur enim numerus magnitudine.* David *autem circa finem regni Assyriorum regnauit. Cui tempori proximum fuisse* Homerum *nonnulli tradiderunt, ut autor est Eusebius. Ex quo coniectura capi potest de talento* Homerico *&* Dauidico. *Huic opinioni autoritatem præbere potest Iosepus libro septimo antiquitatum, apud quem* Dauid *ita loquens inducitur ad primores tribuum: Fratres nosse uos uolo, quod cum templũ domini ædificare statuissem, auri argentiq; magnam uim præparaui ad talẽta centum millia. Centum millia dixit, non mille millia, ut prioris Paralipomenon capite secundo et uicesimo. Nec centũ millia talentũm auri, sed auri & argenti centum millia talentũm. Rursus cum dicitur tertij Regum decimo de regina Saba: Dedit ergo regi centum uiginti talenta auri & aromata multa nimis & gẽmas pretiosas. Et rursus: Erat autem pondus auri quod offerebatur* Solomoni *per annos singulos sexcẽtorũ sexaginta sex talentorũ auri, excepto eo quod offerebant uiri qui super uectigalia erant, & negotiatores, uniuersiq; scuta uendentes, & omnes reges Arabiæ ducesq; terræ. Et capite superiore: Misitq;* Hiram *in classe illa seruos suos uiros nauticos et gnaros maris cum seruis* Solomonis, *qui cum uenissent in* Ophir, *sumptum inde aurum quadrin-*

dringentorum uiginti talentorũ detulerunt ad regem Solomonẽ. In omnibus his locis, ego talentũ magnum intelligo quemodo etiã cũ de ære & ferro loquitur historia. Pri. aũt Paralipo. xxix. ita inducitur Dauid pro concione loquens inter primores tribuũ: De peculio meo & aurum & argentum do in templum dei mei, exceptis ijs quæ præparaui in ædem sanctam, tria millia talenta auri de auro Ophir, & septem millia talentorum argenti probatissimi ad deaurandos parietes templi: & ubicunq; opus est aurũ, de auro, & ubicunq; opus est argentũ, de argento. Et inferius: Polliciti sunt itaq; principes familiarum & proceres tributũ Israël, tribuni quoq; & centuriones, dederuntq́; in opera domus domini auri talẽta quinq; millia, & solidos decẽ millia, argenti talenta decẽ millia & æris talenta decẽ & octo millia, ferri quoq; centũ millia talentorũ. De hoc loquens Iosepus, ita inquit: Sed & tunc oblationis primitias faciens alia tria millia talentũm auri purissimi se præbiturũ esse ꝓnuntiauit, ad adytũ & currũ dei faciendũ. Cũq; tacuisset Dauid, à principibus et sacerdotibus atq; leuitis certatim offerẽtibus, collata sunt auri quidẽ talenta quinq; millia, et stateres decẽ, argenti uero talenta decẽ millia, ferri talenta millia multa: Hic etiam magna talenta intelligo. Sed adnotandũ quòd quos historia sacra solidos, Iosepus stateres dixit. Stater apud Græcos aureũ nummũ significat, quo nomine et Persæ et Macedones utebantur, unde Philippei stateres et Darici et Alexãdrei dicti. Stater etiã põdus est drachmarũ quatuor ut ante dixim⁹, qđ Hebræi siclũ dicebãt: ergo stateres hic ꝓ aureis nũmis, id est siclis intelligo. sed de statere et solido inferius loq̃mur si memoria nõ exciderit. Sũma disputationis nostræ hæc est: Aestimationẽ opulentiæ Hebraicæ fieri nõ posse ob talenti uarietatem, cum nec ipse Iosepus extricare hanc ambiguitatẽ potuerit. Nunc enim pro pondere, nunc pro numero, nũc ꝓ nũmo ponitur: ut apud Eupolemũ in loco supradicto: q̃q̃ et Græci eadẽ penè de uarietate significatuũ talẽti tradiderũt. Quãtũ tamẽ cõiectura haud ariolatrice cõsequi possumus, qđ Eupolemus dixit

Stater.
Solidus.
Talẽti significatio.

quadragies sexies centena millia in templum et eius instrumentũ absumpta fuisse, de siclis, id est stateribus intelligendũ, cuius summæ æstimatio à nobis posita est axacte ut arbitror. Itidemq; censendũ dixerim de talentis illis Sardanapali, ut fidẽ historiæ obiter arrogemus. In qua hoc mihi animaduertendũ summopere uisum est, ad eorũ quæ diximus confirmationem, quod Ctesias ita scripsit, ut diceret: ἐνταῦθα περιέθηκε μὲν χρυσίον μυριάδας χιλίας. Illic circũdedit auri myriadas mille, non adiecto talentûm ut in argento fecit, ĩidem scilicet ut Eupolemus in loco superius citato: quæ duo exempla indicant antiquũ loquẽdi morẽ, qualis est etiã hodie apud nos, cũ dicimus mille millia auri. Vt enim hac locutione mille millia aureûm intelligimus, sic illi mille millia siclorũ auri significabant, uidelicet quod sicli pondere apud eos nũmus aureus percuteretur: ut apud Athenienses & Macedones stateris id est quaternarũ drachmarũ. Quo factũ est ut stater pro aureo acciperetur ut etiã apud Persas. Huius opinionis argumentũ ducitur ex uerbis quæ sequũtur: Argenti (inquit) ad clauos et alia instrumenta, mille ducenta triginta duo talenta, æris uero decẽ et octo millia, sic singulis opificibus dena talenta data, id est deni sicli ut ipse inquit. Talentũ ergo nũmariũ Hebræorũ tetradrachmũ erat. Atheniensiũ uero duodenariũ erat, id est ternorũ staterũ. Sic apud nos interdũ libra nũmaria est. Ponderale uero et librale Hebræorum talentũ Babyloniũ fuisse puto, uel potius Aegyptiũ, qualia erãt auri talenta quæ ex Ophir insula afferebantur, quam Vrphen Eupolemus Græcus autor appellat. Tharseis sunt apud Græcos qui Indicã gentẽ fuisse putẽt. Alij Carthaginẽ sic appellatã ab Esaia putant: quod de urbe ipsa à Didone ædificata intelligi non potest, cũ Iosepus dicat post Solomonẽ centũ & quadraginta annis conditã esse à Tyrijs Carthaginẽ. Saba aũt regio fuit Aethiopiæ. Regina aũt quæ ad Solomonẽ uenit, & Aegypto & Aethiopiæ imperauit, ut Iosepus tradidit. Sabæi populi sunt Arabiæ Felicis. Sunt & oppidani Sabæi, à Sabis oppido magno dicti, ut autores sunt Strabo, &

Talentũ nũmariũ & põderale.

Tarseis insula.

Regina Saba.

et Stephanus de urbibus. Eſt præterea Saba portus in Aethiopia. Strabo libro decimoſexto. ἔπειτα λιμὴν σαβά. καὶ κυνήγιον ἐλεφάντων ὁμώνυμον αὐτῶν. ἔπειτ' ἐν βάθει τούτων χώρα τήνεσις λέγεται. ἔχουσι δ' αὐτὴν οἱ παρὰ ψαμμιτίχου φυγάδες αἰγυπτίων, βασιλεύονται δὲ ὑπὲρ γυναικὸς, ὑφ' ἣν ἐστὶ καὶ ἡ μερόη πλησίον τῶν τόπων ἐν τῷ νείλῳ οὖσα νῆσος. *Poſtea portus Saba, & uenatio elephantorũ, locus à reipſa appellat⁹. Poſt hæc regio interior quæ Tenesis dicitur, quã obtinent exules qui quondã à Pſammiticho rege Aegypti aufugerunt, imperio parent fœminæ, quæ regina eſt Meroës inſulæ non longe abhinc ſitæ, in Nilo flumine. In cuius ditione alia eſt inſula non longe ab ijs locis ſita in eodẽ flumine, & ab exulibus habitata. Ex his uerbis planum fit unde fuerit regina quæ Solomonis fama excitata in Paleſtinen uenerit. Meroë inſula eſt quam Nilus effi cit, ut inquit Plinius, & urbs eodẽ nomine quam Aethiopicam eſſe Stephanus dicit, & Strabo libro XVII. regiam eſſe Aethiopiæ:* ἔστι δὲ τὸ μέγιστον τῆς αἰθιοπίας βασίλειον ἡ μερόη πόλις ὁμώνυμος τῇ νήσῳ. *Eſt aũt maxima Aethiopiæ regia Meroë urbs eodẽ nomine quo inſula. Locorũ aũt uocabula quæ in literis ſacris legũtur, apud hiſtoricos non agnoſci in cauſa eſt, quòd ſcriptores Græci ab idiomate Hebraico uerba deflexerunt, ut ſermoni ſuo accõmodarent. Deinde Plinius libro ſexto de nauigatione ab Alxeandria in Indiã loquens, ita inquit: Quæ omnia gentiũ portuum'ue, aut oppidorũ nomina apud neminẽ priorum inueniuntur, quo apparet mutari locorum ſtatus. Ingentes uero tunc opes in orbe fuiſſe argumẽto eſſe mihi uidetur aurei ſeculi appellatio ſub Saturno. Saturnus aũt in Italia ante Troianũ bellũ centum fermè annis regnauit: & Dauid in Iudæa poſt Troiam captam totidẽ propè annorũ ſpatio, ut colli gimus ex chronicis Euſebij. Lactantius tamen libro primo, Belum qui ab Aſſyrijs colebatur, trecentis annis bellũ Troianũ præceſſiſſe contendit, & ei equalẽ fuiſſe Saturnũ. Cui congruit illud quod lib. quinto dicit: Poſt Saturni tẽpora cultũ ſimulacrorũ inſtitutũ, ideoq; tunc iuſtitiam uerã fuiſſe cũ Deus uerus & unus coleretur.*

Meroë.

Vocabula locorũ in literis ſacris ex alijs ſcriptorib⁹ nõ agnoſcuntur.

Aureũ ſeculum.

Belus.

Regnũ Assyriorum.

Porrò regnum Assyriorum antiquissimum omnium regnorum fuisse constat: cuius CCCC. & secundo anno Belucho rege octauo regnante, Moses populum dominicum eduxit ex Aegypto: autor Eusebius libro decimo de præparatione euangelica. Libro autem nono, Alexandrum Polyhistora cognomine, id est multiscium dictũ in libro quem de Iudaica historia conscripsit, autorem esse affirmat, temporibus Ioachim regis Hieremiam uaticinio functum esse, & propter cultum Baal Iudæis cladem prædixisse, et quod ad Tigrin & Euphratem ab Assyrijs capti opera essent facturi. Quod cum Nabuchodonosor rex Babyloniorum audiuisset, Stibare Medorum rege in auxilium accersito, centum et octuaginta peditum, equitum centum & uiginti millia, & decem curruum duxisse in Iudæam. Samaritnaas primum omnes urbes, Galilæam, Scythopolim & Galatidem euertisse, deinde Hierosolyma, Ioachimq́; Iudæorum regem uiuum cepisse, aurumq́; argentum & æs, cæteraq́; omnia quæ in templo erant ornamenta arca excepta & tabulis, Babylonem abstulisse. Postea cum Nabuchodonosor mœnia Babyloniæ ædificare cœpisset: morbo correptus diẽ obijt. Cui filius successit qui propter morum nequitiam à sororis suæ uiro insidijs exceptus, altero anno regni sui sublatus est. Cui rursus cum filius successisset, nono mense ijsdem insidijs petitus Nabonidam successorem habuit, qui Babyloniæ muros secundũ amnem latere ac bitumine extruxit. Quem Cyrus aliquãto post Babylone capta cepit. Alpheũ aũt de Assyrijs & Nabuchodonosore hoc modo scripsisse dicit: Nabuchodonosorem Hercule robustiorem fuisse, uniuersamq́; Libyam, Asiamq́; usq; ad Armenios subegisse. Quem Chaldæi dicunt cum in regnum redijsset, furore diuinitus captum magna uoce exclamasse: O Babylonij futuram uobis calamitatẽ prænuntio, quam nec Belus ipse nec uis ulla deorum auertet: ueniet Perses semiasinus, id est mulus, qui uobis afferet seruitutem: quibus dictis repẽte è medio excessit. Hæc est summa historiæ Alexandreæ de Nabuchodonosore, quã Eusebius pluribus uerbis refert. Quarti

Alexander Polyhistor.

Nabuchodonosor.

Regũ

Regum XXIIII. *legimus Nabuchodonoſorem Babyloniorũ regẽ direptis Hieroſolymis regẽ ipſum Ioachim & familiam regiam cũ theſauris & apparatu inſtrumentoq; templi aureo à Solomone cõparato & fabrefacto, ſecum in Babylonem abſtuliſſe. Aſtipulatur et Ioſepus in libro decimo antiquitatum. Videamus nunc de Cyro, & audiamus præconium Talthybij ſummi regis, id eſt Eſaiæ uatis, quo nullũ poteſt eſſe maius teſtimoniũ: Hæc dicit domin⁹ Chriſto meo Cyro cuius apprehendi dexteram, ut ſubijciam ante faciẽ eius gentes, & dorſa regum uertã, & aperiam corã eo ianuas, et portæ non claudentur. Ego ante te ibo, et glorioſos terræ humiliabo: et dabo tibi theſauros abſconditos et arcana ſecretorũ, ut ſcias quia ego dominus accinxi te et non cognouiſtĩ me: et reliqua.* Hoc *Eſaias cap.* XLV. *quod aũt de Babylõe intellexerit, cap.* XLII. *planũ facit: Sed tace, et intra in tenebras filia Chaldæorũ, quia non uocaberis ultra filia regnorũ. Iratus ſum ſuper populũ meũ, contaminaui hæreditatẽ meã, et dedi eos in manu tua: nõ poſuiſti eis miſericordias, dixiſti in ſempiternũ ero domina: et reliqua ad eundẽ ſenſum effata à fatidico illo uiro et entheo, id eſt ſpiritu diuino ꝓfuſo. Herodotus libro primo expeditiones Cyri ſcribens Nitocrin reginam aggerem circa Euphratem duxiſſe dicit, et crepidinem ſuperſtruxiſſe, timentẽ ne aliquãdo urbs à Medis caperetur, quos imperio Aſiæ imminere intelligebat. Cyrus aũt (inquit) contra filiũ eius nomine Labynitũ expeditionẽ ſuſcepit, qui matri in regnũ Aſſyriorũ ſucceſſerat.* ὁ δὲ δὴ κῦρος ἐπὶ ταύτης τῆς γυναικὸς τὸν παῖδα ἐστρατεύετο, ἔχοντά τε τοῦ πατρὸς τοῦ ἑωυτοῦ τοὔνομα λαβυνίτου, καὶ τὴν ἀσσυρίων ἀρχήν. *Hunc aũt Cyrũ Herodotus regẽ magnũ appellat, à quo reges Perſarũ Megalos baſileas, id ẽ reges magnos appellari ſe uoluerunt: ut mirũ non ſit magnum eũ regẽ eſſe factũ cuius dominus dexterã recturũ ſe prædixerat. Verũ & Aſſyriæ & Mediæ regna in Perſas eſſe uictoria Cyri trãſlata nemo ignorare poteſt qui Herodotũ aut breuiariũ legerit. Hæc teſtimonium ꝓhibent dicto Pliniano lib.* XXXIII. *Equidẽ (inqt) miror populũ*

Talthybius domini.

Magni reges Perſarũ

Romanũ

Romanum uictis gentibus in tributo semper argentum imperasse non aurum, sicut Carthagini cum Annibale uictæ: nec potest uideri penuria mūdi id euenisse. Nam Midas & Crœsus infinitum possederant. Iam Cyrus deuicta Asia pondo XXXIIII. *millia inuenerat, præter uasa aurea aurumq́; factum, & in eo folia ac platanum uitemq́;. Qua uictoria argenti quingenta millia talentorū reportauit: & craterē Semiramidis, cuius pondus* XV. *talenta colligebat. Talentū autē Aegyptiū pōdo octoginta capere Varro tradit. Iam regnauerat in Colchis Galauces & Esubopes, qui terrā uirginē nactus plurimū argenti auriq́; eruisse dicitur in Suauorū gente, & alioquin uelleribus aureis inclyto regno: sed & illius aureæ cameræ & argenteæ trabes narrantur, & columnæ atq́; parastaticæ, uicto Sesostri rege tam superbo: ut prodatur annis quibusq́; sorte reges singulos è subiectis iungere ad currū solitus, sicq́; triumphare. His uerbis apparet Cyrum maiores multo opes reliquisse quàm quæ legantur inuentæ ab Alexādro. Nec mirum cum & Lydiorum opes et Iudæorum habuerit, quas Chaldæi è templo abstulerāt. Quod de Nabuchodonosore diximus ex Alexandro Polyhistore confirmat Iosepus libro primo contra Apionem his uerbis:*

Sesostris rex superbus.

περὶ τούτων γοῦν συμφωνεῖ φιλόστρατος ἐν ταῖς ἱστορίαις, μεμνημένος τῆς τύρου πολιορκίας. καὶ μεγασθένης ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἰνδικῶν. δι᾽ ἧς ἀποφαίνειν πειρᾶται τὸν προειρημένον βασιλέα τὸν βαβυλώνιον ἡρακλέους ἀνδρείᾳ καὶ μεγέθει διενηνοχέναι. καταστρέψασθαι γὰρ αὐτόν φησι καὶ λιβύης τὴν πολλὴν καὶ ἰβηρίαν. *His igitur astipulatur Philostratus in historijs, quo in loco Tyri obsidionis meminit, & Megasthenes in quarto uolumine Indicarū rerum, ubi ostendere contendit prædictū Babylonium regem & fortitudine Herculem & magnitudine præstitisse. Quippe qui Libyæ bonam partem subegerit & Iberiam. Reliqua autē omnia penè eadem ijsdemq́; nominibus relata quæ apud Alexandrum. Strabo libro decimoquinto circa principium Nabocodrosorum uocat eū regem: Huic dicto, inquit, Megasthenes consentit dicens antiquis*

Nabocodrosorus.

Indo-

Indorum historijs fidem nullam habẽdam: nec enim ab Indis unquã emissam expeditionem, nec in Indiam quenquã aliunde cum exercitu penetrasse uictorem, præter Herculem, Liberum patrem & nuper Macedonas. Nam Sesostrim Aegyptium & Thearchonem Aethiopem usq; in Europam progressos ait: Nabocodrosorum autem qui à Chaldæis supra Herculem commendatur, usq; ad columnas exercitum admouisse. Ναβοκοδρόσορον δὲ τὸν παρὰ χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα ἡρακλέους μᾶλλον, καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι.

Tantas igitur opes Dauid & Solomon cumulasse dicuntur quantas alius nullus regum. Legimus autem capite octauo & decimo secundi libri Regũ, Dauid Syros omnes subegisse usque ad fluuium Euphratem, & arma aurea spoliaq; opima eis ablata Hierosolyma comportasse, tributaq; Syris iniũxisse. Magnitudini autem Iudaici imperij consentanea est rei militaris cõstitutio in duodecim phalangas uel cohortes mẽstruas distributa, quæ singulæ cohortes uicena quaterna millia militum habebant, quarum descriptio legitur libro altero Paralipomenon capite uicesimoseptimo. Quanta autẽ fuerit Syria Plini⁹ his uerbis docet libro quinto de Arabia loquẽs:

Opes Dauid et Solomonis et eorũ imperium.

Iuxta Syria litus occupat, quondam terrarũ maxima & pluribus distincta nominibus: nanq; Palæstina uocatur quà cõtigit Arabas, & Iudæa & Cæle, dein Phœnice, et quà recedit intus Damascena, ac magis etiãnum meridiana Babylonia, et eadẽ Mesopotamia inter Euphratem & Tigrim, quaq; trãsit Taurũ Sophene, citra uero etiã Comagene, et ultra Armeniam Adiabene, Assyria ante dicta, et ubi Ciliciã attingit Antiochia. Qui subtilius diuidũt, circũ Euphratem Syriã Phœnicen uolũt, & esse orã maritimã Syriæ, cuius pars sit Idumæa et Iudæa, deinde Phœnicen, deinde Syriã: id quod præiacet mare, totũ Phœniciũ appellatur. Ipsa gens Phœnicum in gloria magna literarũ inuentionis & siderũ, naualiũq; ac bellicarũ artium. Sic in exẽplaribus legitur lucul ẽto uno errore. Cuius à uetusto libro admonit⁹ sum: qui enim fieri potest, ut cir Euphratem Syria Phœnice uocitetur? Sic igitur hunc locum lego:

Syria terrarũ maxima.

Qui

Plinij locus. *Qui subtilius diuidunt, circunfundi Syria Phœnicen uolunt: uel, circunfundi Syriã Phœnice uolunt, hoc sensu, ut Phœnicia undiq; circunscribatur Syria, esse enim primũ oram maritimam Syriæ ab Arabia, cuius pars sit Idumæa & Iudæa, deinde Phœnicen: deinde rursus Syriã, quà scilicet uergit ad Antiochiã. Introrsus aũt Syria Damasci claudi Phœnicen. Strabo libo XVI. Syrorũ, inquit, nomen tẽdere uidetur à Babylonia usq; ad Issicum sinũ, et ab hoc olim usq; ad Euxinũ. Et paulo inferius: Qui de Syrorũ imperio scribũt, cum Medos à Persis euersos dicunt, Syros aũt à Medis, nullos alios Syros intelligunt q̃ qui Babylonẽ, ac Nini regni caput effecerunt.*

Solũ terræ Iudææ. *De bonitate autẽ soli terræ Iudææ Iosepus libro primo contra Apionem ita inquit: Hecatæus uir Abderites philosophus simul, et circa uitæ actiones indústrius, Alexãdri Magni æqualis cum quo etiam floruit, & posteà cum Ptolemæo Lagi conuersatus est, hic librum de Iudæis accurate conscripsit. Cuius summã colligẽs Iosepus:* Hic *idem, inquit, magnitudinẽ regionis quam incolimus & pulchritudinem prodidit. Siquidem ad tricies centena millia ararum optimi & feracissimi soli incolunt illi, inquit:* His enim finibus Iudæa *patet.* ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος ἀνὴρ καὶ τὸ μέγεθος τῆς χώρας ἣν κατοικοῦμεν, καὶ τὸ κάλλος ἱστόρηκεν. τριακοσίας γὰρ μυριάδας ἀρουρῶν χεδὸν τῆς ἀρίστης καὶ παμφορωτάτης χώρας νέμονται φησι. ἡ γὰρ ἰουδαία τοσαύτη πλῆθός ἐστιν. *Arura mensura est apud* Græcos

Arura. *quinquaginta pedes capiens, ut inquit Suidas, id est octo ulnas & trientem, uel passus decem. Ita ut ulnam pro senis pedibus, & passum pro quinis accipiamus. De urbe autem ipsa ita inquit: Sunt autem Iudæorum castella multa & uici per regionem sparsi, una autem urbs munita, ambitu fermè quinquaginta stadiorum, quam*

Hierosolyma *incolunt hominum circiter centum & uiginti millia,* Hierosolyma *uocãt.* ἔστι γὰρ ἰουδαίων τὰ μὲν πολλὰ ὀχυρώματα κατὰ τὴν χώραν καὶ κῶμαι. μία δὲ πόλις ὀχυρὰ πεντήκοντα μάλιστα σταδίων τὴν περίμετρον. ἣν οἰκοῦσιν ἀνθρώπων περὶ δώδεκα μυριάδες. καλοῦσι δ' αὐτὴν ἱεροσόλυμα. Verba *sunt non Iosepi, sed* Hecatæi,

tæi, ut nescias an idem Iosepus senserit. Strabo libro decimosexto Mosen refert ex Aegypto multitudinẽ secum hominũ numerosam eduxisse cum eis persuasisset Aegyptios sacerdotes non recte de diuinitate sentire, & colendum esse deum unum sub nulla effigie, & reliqua eodem pertinentia. Deinde ita refert: τοιαῦτα λέγων ἔπεισεν εὐγνώμονας ἄνδρας οὐκ ὀλίγους. καὶ ἀπήγαγεν ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον ὅπου νῦν ἐστὶ τὸ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις κτίσμα, κατέσχε δὲ ῥᾳδίως οὐκ ἐπίφθονον τὸ χωρίον, οὐδ' ὑπὲρ οὗ ἐσπουδασμένως μαχέσαιτο. ἔστι δὲ πετρῶδες, ἔνυδρον. τὴν δὲ κύκλῳ χώραν ἔχων λυπρὰν καὶ ἄνυδρον, τὴν δ' ἐντὸς ἑξήκοντα σταδίων καὶ ὑπόπετρον. Hæc autem, inquit, cum diceret homines bona mente non sanè paucos facile in suam sentẽtiam adduxit, ut se in eum locum sequerentur, ubi nunc condita sunt Hierosolyma: quippe locum facile obtinuit, quẽ inuidere ei nemo iure deberet, nec cuius gratia certamen magnopere excitari posset, utpote qui petrosus sit, & aquis scatens, cum omnis in circuitu regio ieiuna sit & siticulosa, intus ad sexaginta fermè stadia lapidosa. Et rursus inferius: Prim⁹ pro sacerdote regem se fecit Alexander: cuius filios Hyrcanum et Aristobulum Pompeius sustulit, atque eorum munitiones subuertit: ipsaque in primis Hierosolyma ui capta sunt. Ea munitio petrosa erat, ac bene septa, interius aquis abundans, exterius prorsus arida, fossam habebat in saxo excisam sexagenûm pedum altitudine, latitudine ducenûm & quinquagenûm. Pompeius urbem cepit obseruato ieiunij die, cum Iudæi omni opere feriati essent. Completa enim fossa scalas muris admouit. κατελάβετο δ' ὥς φασι τηρήσας τὴν τῆς νηστείας ἡμέραν ἡνίκα ἀπείχοντο οἱ ἰουδαῖοι παντὸς ἔργου, πληρώσας τὴν τάφον, καὶ ἐπιβαλὼν τὰς διαβάθρας. Hæc uerba Strabonis consentanea non sunt ijs quæ ex Hecatæo Iosepus dixit. Neque uero magnopere mirandum res gestas Hebræorum, eorum mirificas opes, nec Græcis, nec latinis scriptoribus testatas esse. In causa enim multa esse potuerunt. Primum quòd Iudæorum res gestæ, & Græcorum historiæ in idem tempus

Iudæi & co-

tempus

tempus non incurrunt: à tempore enim Mosis ad Troianũ bellum octingentos amplius annos intercesse Eusebius autor est, laudato etiã autore Porphyrio. Homerũ uero & Hesiodum multo recentiores Troiano bello fuisse constat. Linus aũt et Orpheus, Musæus, Phemius et Aristeas Proconnesius, ut ante Homerũ scripserunt, sic eorum antiquissimus una aut summũ altera generatione Troianũ bellum præcessit: pleriq; Troiani belli æquales fuerunt, omnes hi poëtæ. Iosepus tamen nullũ scriptũ opus apud Græcos extare dicit, quod quidẽ in cõfesso sit uetustius Homeri poësi esse. Cyri aũt tẽporibus, cuius auspicijs templũ restitutũ est euerso Chaldæorum regno, septẽ Græcorũ sapientes fuerunt, ut autor est Eusebius lib. decimo de præparatione, quo tẽpore uelut incunabula orientis philosophiæ fuerunt. Herodotus aũt trecẽtesimo anno urbis Romæ cõditæ historiã condidit Thurijs in Italia, ut autor est Plinius libro duodecimo: cuius scripta Strabo non historiã sed mythistoriã, hoc ẽ historiã fabularẽ existimari uoluit, de eo sic loquens lib. ultimo. πολλὰ δ' Ἡρόδοτός τε καὶ ἄλλοι φλυαροῦσιν, ὥσπερ μέλος ἢ ῥυθμὸν ἢ ἥδυσμά τι τῷ λόγῳ τὴν τερατείαν προσφέροντες. *Multa uero Herodotus, & alij quidã nugarũ plena scripserunt, ueluti cantus illecebras, & modulamenta, uel condimentũ quoddã historiæ monstrificam fabulationẽ adhibentes. Et libro secundo: Sed nec Persarum (inquit) res gestæ, nec Medorũ, nec Syrorũ propter fabularũ studiũ multũ fidei sunt assecutæ, cũ enim earum rerũ scriptores uiderent magnopere poëtas probari qui aperte fabulas conscriberent, arbitrati sunt sua quoq; scripta suauiora fore, si historiæ forma ea dicerent, quæ nec uidissent ipsi, nec audiuissent ab ijs quidẽ qui scirent: quo fit ut facilius Homero & Hesiodo de heroicis rebus credatur, q̃ Etesiæ et Herodoto et Hellanico, et cæteris eius generis scriptoribus, quoniam res huiuscemodi libenter audiuntur. Iosepus Herodotũ non consulto mendacio, sed ignorantia falsa scripsisse uidetur existimasse. Manethon (inquit) historicus genere Aegyptius fuit, sed qui Græcam eruditionẽ assecutus sit, ut facile est iudicare,*

...rũ opes Græcis et Latinis incogniti fuerunt.

Poëtæ Græcorũ antiquissimi.

Mythistoria

Herodotus et alij antiquissimi scriptores.

Manethon historicus.

utpote qui Aegyptiacam historiam græca uoce scripserit ex sacerdotũ annalibus interpretatus, ut ipse inquit: hic Herodotũ in multis conuincit de rebus Aegyptiacis per ignorantiam mentitum. γέγραφε γ' ἑλλάδι φωνῇ τὴν πάτριον ἱστορίαν, ἐκ τῶν ἱερῶν ὥς φησιν αὐτὸς μεταφράσας. καὶ πολλὰ τὸν ἡρόδοτον ἐλέγχει τῶν αἰγυπτιακῶν ὑπ' ἀγνοίας ἐψευσμένον. Assignari etiã alia causa potest, cur res gestæ Hebræorũ nobis ab historia nõ innotuerint. Quã ex eodem Iosepo sumemus, qui ijs respondens qui Iudæorum historiæ autoritatem eo præcipue eleuabant, quòd testimonia græcorum nulla extarēt. Nos, inquit neq; regionē maritimam habitamus, nec negotiationibus libentes utimur, nec omnino earũ causa, aliarũ gẽtiũ commercijs assuescimus: sed sunt urbes nostræ longe à mari reductæ. Regionem autem bonam incolentes, eius cultu acquiescimus. ἡμεῖς τοίνυν οὔτε χώραν οἰκοῦμεν παράλιον, οὔτ' ἐμπορίαις χαίρομεν, οὐδὲ ταῖς πρὸς ἄλλους διὰ τούτων ἐπιμιξίαις. ἀλλ' εἰσὶν μὲν ἡμῶν αἱ πόλεις μακρὰν ἀπὸ θαλάσσης ἀπῳκισμέναι. χώραν δὲ ἀγαθὴν νεμόμενοι, ταύτην ἐκπονοῦμεν. Phœnices autem & Aegyptios propterea cognitos à græcis ait, quòd ab Aegyptijs multa exportarentur ad alias gentes. Phœnicum autem qui màritimam oram accolunt quæstui studentes, negotiationes exercebãt. A quo uitæ genere cum Iudæi abhorrerent, peculiaribus institutis, ac cultu diuinitatis gaudentes factum est, ut sero fama eorum ad Græcos peruenerit. προσούσης τοίνυν τοῖς εἰρημένοις καὶ τῆς περὶ τὸν βίον ἡμῶν ἰδιότητος, οὐδὲν ἦν ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις τὸ ποιοῦν πρὸς τοὺς ἕλληνας ἡμῖν ἐπιμιξίαν, ὥσπερ αἰγυπτίοις μὲν, τὰ παρ' αὐτῶν ἐξαγόμενα, τοῖς δὲ τὴν παράλιον τῆς φοινίκης κατοικοῦσιν ἡ περὶ τὰς καπηλείας σπουδὴ διὰ τὸ φιλοχρηματεῖν. Hoc idem, inquit, et ijs cõtigit qui in Europa habitant. De Romanis enim qui in tantam potentiam iam inde olim crescere sensim cœperunt, nec Herodotus nec Thucydides quoquo modo meminerũt, nec omnino alius eorum æqualis scriptor. Sed sero eorum nomen in Græcia auditum. Gallorum autem et Hispanorum res usqueadeo ignotæ ijs fuerunt

Iudæi cõmerciorũ ignari atque ideo ignoti.

Galli et Hi-

Hispani priscis historicis ignotissimi.

fuerunt qui exactissimi & accuratissimi scriptores fuisse uidentur, ut unus eorũ Ephorus Hispanos qui Iberi ab eo dicuntur, unam esse ciuitatem existimauerit, cum tam late fines eorum pateant: in uniuersum autem ritus eorum qui nec fuerunt nec fuisse unquam dicti sunt, scribere tanquam ita illis uterentur, non dubitarunt. περὶ μὲν τῶν γαλατῶν τε καὶ ἰβήρων, οὕτως ἠγνόησαν οἱ δοκοῦντες ἀκριβέστατοι συγγραφεῖς, ὧν ἐστὶν ἔφορος, ὥστε πόλιν ὅτι τῇ μίαν εἶναι τοὺς ἴβηρας, τοὺς τοσοῦτον μέρος τῆς ἑσπερίου γῆς κατοικοῦντας, καὶ τὰ μὴ γενόμενα παρ' αὐτοῖς ἔθη μήτε λεγόμενα, γράφειν ὡς ἐκείνων αὐτοῖς χρωμένων ἐτόλμησαν. *Causa uero, inquit, earum quidem rerum ignorantiæ fuit, quòd illi secum ipsi uiuerẽt, commercia aliarum gentium auersantes. Scriptorum uero mendacij, quòd uolebant illi quippiam ultra alios memoriæ mandasse uideri.* αἴτιον δὲ τοῦ μὲν μὴ γινώσκειν τ' ἀληθὲς, τὸ λίαν ἀνεπίμικτον. τοῦ δὲ γράφειν ψεύδη, τὸ βούλεσθαί τι δοκεῖν πλέον τῶν ἄλλων ἱστορεῖν. *Illud etiã non inter postrema assignari causæ potest quod Eusebius libro decimo de præparatione inquit, ostendere uolens literas primum ab Hebræis inuentas esse, quarum inuentum Phoenicibus gloriæ ducitur: Primus, inquit, qui literas Græcis dedit, Cadmus ex Phœnicia erat: multi Syros literas primum comperisse asserunt. Syrij autem etiam Hebræi sunt: nam Iudæa in Syria semper à scriptoribus habita est, et Phœniciam etiam apud priscos appellatam esse constat, quæ nunc Palæstine Syriæ dicitur.*

Hebræorum inuenta gentibus alijs assignata sunt.

Ex hoc Eusebij loco conijciendum relinquitur, multa Hebræorum gesta aliarum gentiũ nomine posteritati esse tradita. Super omnia est autem quod Iosepus his uerbis dixit: τῶν δὲ εἰς ἡμᾶς βλασφημιῶν ἦρξαντο μὲν αἰγύπτιοι. βουλόμενοι δ' ἐκείνοις τινὲς χαρίζεσθαι, παρατρέπειν ἐπεχείρησαν τὴν ἀλήθειαν. οὔτε τὴν εἰς αἴγυπτον ἄφιξιν ὡς ἐγένετο τῶν ἡμετέρων προγόνων, ὁμολογοῦντες, οὔτε τὴν ἔξοδον ἀληθεύοντες, αἰτίας δὲ πολλὰς ἔλαβον τοῦ μισεῖν καὶ φθονεῖν, τὸ μὲν ἐξαρχῆς, ὅτι κατὰ τὴν χώραν αὐτῶν ἐδυνάστευσαν ἡμῶν οἱ πρόγονοι, κἀκεῖθεν ἀπαλλαγέντες ἐπὶ τὴν οἰκείαν, πά

αν, πάλιν ἐυδαιμόνησαν. Quæ uero probra & maledicta in noſtrates iactata ſunt, ijs cauſam et originẽ Aegyptij præbuerunt, quorũ gratiæ nonnulli ſcriptores inſeruire cupientes, ueritatẽ rerum geſtarum peruertere aggreſſi ſunt, nec maiorũ noſtrorũ aduentum in Aegyptum ut re uera fuit, ingenue fatentes, nec inde egreſſum bona fide commemorantes. Cauſas autem multas Aegyptij odij & inuidiæ habuerunt, quis in noſtram gentem extimulati ſunt. Iamprimum quòd noſtri olim rerum in patria eorum potiti ſunt. Deinde quòd illinc digreſſi, in propria patria ſecunda omnia nacti ſunt. Poſtremo rituum diſſentio ingens eis odium in nos accendit, tantũ religione noſtra et recte diuinorũ cultu, ab ea quam ipſi uerã pietatem putant differente, quantũ diuina natura brutis animalibus præſtat. εἶθ' ἡ τούτων ὑπεναντιότης πολλὴν αὐτοῖς ἐνεποίησεν ἔχθραν, τοσοῦτον τῆς ἡμετέρας διαφερούσης εὐσεβείας πρὸς τὴν ὑπ' ἐκείνων νενομισμένην, ὅσον θεοῦ φύσις ζώων ἀλόγων διέστηκεν. Item in principio ſtatim operis, docere uolens nõ à Græcis antiquarum rerũ hiſtoriam requirendã eſſe, ſed ab Aegyptijs & Chaldæis, quorũ fuit inſtitutum, ut eorum ſacerdotes & philoſophi circa ſcribendam hiſtoriã uerſarentur, mirari ſeſe inquit eos qui tantũ Græcis tribuũt in hiſtoria, cum ipſe docere paratus ſit Græcos non modo adulto iam mundo (ut ita dicam) ſed etiam propemodum ſeneſcente natos, eorumq́; inuenta omnia eſſe recentia. εἰ δὲ δεῖ μὴ ταῖς ματαίαις δόξαις ἐπακολουθεῖν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τὸ δίκαιον λαμβάνειν τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν παρὰ τοῖς ἕλλησιν, ἅπαντα νέα καὶ χθὲς καὶ πρώην, ὡς ἂν εἴποι τὶς, εὕροι γεγονότα, λέγω δὲ τὰς κτίσεις τῶν πόλεων καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπινοίας τῶν τεχνῶν, καὶ τὰ περὶ τὰς τῶν νόμων ἀναγραφάς. Quod ſi non uanis (inquit) opinionibus accõmodare aſſenſum uolumus, ſed ab ipſis rebus ueritatẽ ſumere, uniuerſa quidẽ apud Græcos, recẽtia inuenimus heri (ut dicitur) acta, aut nudiuſtertius: urbes, inquã, cõditas, artiũ cõmentationes, et leges populis ſcriptas. Proinde qui uetuſtæ hiſtoriæ ueritatem noſſe cupiat, hunc oportere dicit ab Aegyptijs, Tyrijs,

Aegyptij Iudæos exoſi, ueritatem hiſtoriæ peruerterunt.

Veritas hiſtoriæ ab Aegyptijs et Chaldæis requirẽda.

Recẽtia Græcorũ ſcripta.

Antiquiſſimæ hiſtoriæ a

Græcis non repetendæ. Tyrijs, & Chaldæis exquirere, ex quibus autoribus Iosepus mira diligentia sacræ historiæ autoritatem cõfirmauit, in duobus illis li *Libri duo refutatorij de antiqtate Iudæorũ.* bris qui περὶ ἀρχαιότητος ἰουδαίων ἀντιῤῥητικοὶ κατὰ ἀπίωνος γραμματικοῦ inscripti sunt, id est de antiquitate Iudæorum refutatorij contra Apionem grammaticum, quos latine ita uersos legimus, ut præstabilius fuerit nunquam fuisse editos: adeo & corru- *Berossus.* pti sunt librariorum uitio, & interpretis ignorantia. Inter Chaldæos magnum honorem habuit Berossus, qui græco sermone historiam conscripsit, cuius loca quædã in eo opere citat sacræ historiæ consentanea. Ex Tyriorũ autem annalibus citat testimonia de cen- *Iromus Solomoni amicitia iunctus.* tum & uiginti talentis auri ab Iromo Solomoni datis ad ornatum templi, redonatũq; eum à Solomone terra Zabulon in Galilæa docet. Amicitiæ aũt inter eos causam fuisse cõmune sapiẽtiæ studiũ: inuicem enim problemata dissoluenda missitare solitos, in quibus ferè Solomon præualebat. Huius rei, inquit, testem Dionem citabo autorem in Phœnicũ historia probatissimũ, cuius hæc sunt uerba: Ababylo moriente filius eius Iromus regnauit. Hic partes urbis oriẽtales aggere cinxit, & pomœria protulit, ascendensq; in Libanũ materiem incidit ad Fanorum extructionem. Regem aũt Hierosolymorum Solomonem ad eum aiunt ænigmata misisse, et ab eo alia *Antiqssima secula ænigmatis utebantur.* repoposcisse, ea lege ut qui dissoluere non posset, dissoluenti, multæ nominæ, pecunias penderet. Quam conditionem cũ Iromus ac cepisset, nec resoluere ambages potuisset, multã ingentem pecuniam *Abdemonus Tyrius.* riam pependisse. Post Tyrium quendam hominẽ nomine Abdẽmonum extitisse, qui problemata ambigua solueret, aliáq; inuicẽ proponeret: quæ cum Solomon nõ resoluisset, pecunias multas insuper rependisse. εἶτα δὴ ἀβδήμονόν τινα τύριον ἄνδρα τὰ προτεθέντα λῦσαι. καὶ αὐτὸν ἄλλα προβαλεῖν, ἃ μὴ λύσαντα τὸν σολομῶνα, πολλὰ πρὸς ἐπιζημίω προσαποτῖσαι χρήματα. Idem Iosepus Menandrum Ephesium historicũ fuisse dicit, qui ex uernaculis cuiusq; prouinciæ uel gentis actis, regũ singulorũ tẽpore res gestas apud Græcos Barbarosq; memoriæ mãdabat. γέγραφε δ' οὗτος τὰς ἐφ'

ἑκά-

ἐκάστῳ τῶν βασιλέων πράξεις τοῖς τε ἕλλησι καὶ βαρβάροις. ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ἐπιχωρίων γραμμάτων σπουδάσας τὴν ἱστορίαν μαθεῖν. Is igitur de Iromo rege Tyri loquens, qui Iram in libris Regum dicitur, ita inquit: ἐπὶ τούτου δέ τις ἦν ἀβδήμονος παῖς νεώτερος, ὃς ἐνίκα τὰ προβλήματα ἃ ἐπέτασσε σολομὼν ἱεροσολύμων βασιλεύς. Huius regis tẽpore extitit Abdemon' puer iunior, qui uincebat oĩa problemata, à Solomone Hierosolymorum rege iniuncta. Hoc congruit cum eo quod dicitur in tertio Regũ de regina Saba, quæ fama Solomonis excitata, uenit Hierosolyma ut eius sapientiam quæstionibus ambagiosis excuteret. Solomo nemq; nunquam non ex sententia animi reginæ satisfecisse. Hic ridere subit Plinij secundi uanitatem, qui libro tricesimo de autoribus magicæ artis loquens: Est & alia, inquit, magicæ factio à Mose etiamnum & Lotope ac Iudæis pendens, sed multis millibus annorum post Zoroastrem: tanto recẽtior est Cypria. Sic enim in antiquis legitur, nisi quòd musæ & in alijs musa, non Mose scriptũ est. Diximus supra Eusebio autore, regnum Assyriorum uetustissimum omnium regnorum fuisse, & anno eius quadringentesimo secundo Belucho octauo rege Mosen populum Iudaicum ex Aegypto abduxisse. De Zoroastre ita legitur apud Suidam: Zoroastres astronomus fuit Nini regis Assyriæ tempore. ζωροάστρης ἀστρονόμος ἐπὶ νίνου βασιλέως ἀσσυρίων. Eusebius in Bactris regnasse dicit Nini æqualem & Abrahami. Apion autem grammaticus genere Aegyptius qui etiam polyhistor dictus est à Gellio ob historiæ scribendæ diligentiam, in quarto historiarum libro aduersus Iudæos: Inacho, inquit, regnante apud Argiuos & Amaside apud Aegyptios, Iudæi duce Mose ab Aegyptijs defecerunt, autor Eusebius. Iosepus tamen Techmosin regẽ appellat Pharaonẽ non Amasin ex Manethone historiographo Aegyptio, qui græce scripsit. Porphyrij autem computatione Moses etiam Semiramidis æqualis recipitur. Iustinus martyr in Parænetico: ἐν τοῖς χρόνοις ὠγύγου τε καὶ ἰνάχου οὓς καὶ γηγενεῖς τινὲς τῶν παρ' ὑμῖν ὑπειλήφα-

Abdemonis puer.

Zoroastres.

Apion polyhistor.

Pharao à Mose uexatur.

σι γεγενῆσθαι, μωϋσέως ἀι τῶν ἑλλήνων μέμνηνται ἱστορίαι, ὡς ἡγεμόνος τε καὶ ἄρχοντος τοῦ τῶν ἰουδαίων γένους. οὕτω καὶ πολέμων τε ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἑλληνικῶν μέμνηται, καὶ ἀππίων ὁ ποσειδωνίου. Tēporibus, inquit, Ogygis & Inachi quos terra natos quidam ex uestris existimauere, Moysis historiæ meminerunt ut ductoris & principis Iudæorum gentis. Sic enim Polemon in primo Helleniacon meminit, & Appion Posidonij in libro quē cōtra Iudæos scripsit, & Ptolemæus Mendesius qui Aegyptiaca scripsit, cum ijs conuenit: & multi item alij quos nominatim citat. Hic est Iustinus qui orationem contra gentiles pro Christianis scriptā Antonino Pio porrexit: In qua cum Alexandriæ esset in Pharo se uidisse uestigia septuaginta domuncularum affirmat ad id tempus incolumia: ἀλλ᾽ ἀνδρὶ ἐν τῇ ἀλεξανδρείᾳ γενόμενοι, καὶ τὰ ἴχνη τῶν οἰκίσκων ἐν τῇ φάρῳ ἑωρακότες ἔτι σωζόμενα, καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖ ὡς τὰ πάτρια παρειληφότων ἀκηκοότες, ταῦτα ἀπαγγέλομεν ἃ καὶ παρ᾽ ἑτέρων ἔξεστιν ὑμῖν μανθάνειν. Nos uero cum Alexandriæ essemus uestigia cubiculorum adhuc asseruata in Phari arce conspicati, & ab incolis qui hoc à maioribus per manus traditum sese habere dicunt, percunctati, hæc uobis cōmemoramus: quæ etiam ab alijs discere facile poteritis si id cordi uobis est. Quod dictum Hieronymus ignorasse uidetur, qui Eusebio & Augustino in eo inficiando aduersatur in præfatione Geneseos. Quonammodo igitur Moses multis millibus annorum post Zoroastrē fuit, qui tot testimonijs proximus seculo æqualiū Zoroastris fuit? Sed uidelicet illa est ignorantia priscorum qui mundum æternum esse credide-rūt. A qua opinione profecta est illa uanitas Genethliacorū q quadringenta et septuaginta annorū millia monumētis cōprehensa cōtinere sese ingenti fidutia mentiebātur, ut autor Cicero in primo de diuinatione. Strabo Mosen non magum fuisse dixit, sed oraculis deditum, quales fuisse Amphiaraus & Orpheus & Musæus leguntur. Iustinus historicus Ioseph in Aegypto magicas artes edoctum, cito insinuatum apud regem fuisse dicit: Cuius autoris epitomen

Iustinus martyr.

Septuaginta cellulæ ī Aegypto.

Prisci græci & latini in magna ignorantia uersati.

tamen tricesimam sextam qui legerit, & Cornelij Taciti librum unum & uicesimum, facillime intelliget semina quædã ueritatis per totum orbẽ disseminata fuisse, sed præimbuta mendacijs Aegyptiorũ. Quo factum est ut historici Græci & Latini uanissimi interdũ à nobis fuisse deprehẽdantur, qui sacrã historiam & incorruptam habemus. In quo profectò eorũ uicem dolere deberemus, nisi in plerisq; eorum improbam mentem cerneremus, blandiente semper ipsis in Iudæos maledicentia ob unius dei cultum. Sed inuidia uæcors aduersus Christianũ nomen Tacito, Suetonio, & Plinio iuniori fuit, q̃q̃ cũ fuerint illi æquales maledicta eorum sacrilega, ac nefaria etiam inuicem colliduntur. Tranquil. in Nero. Afflicti supplicijs Christiani genus hominum superstitionis nouæ ac maleficæ. Tacitus XV. de incendio urbis loquens per Neronem excitato: Ergo abolẽdo rumori Nero subdidit reos, & exquisitissimis pœnis affecit: quos propter flagitia inuisos uulgus Christianos appellat, autor nominis eius Christus, qui Tyberio imperitante per procuratorẽ Pontiũ Pilatũ supplicio affectus erat: repressaq; in præsens exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modo per Iudæã originem eius mali, sed per urbẽ etiam. Et post aliquot uersus enumeratis cruciatuũ generib⁹: Vnde quanq̃ aduersus sontes (inq̃t) & nouissima exẽpla meritos, miseratio oriebatur. Hominẽ nefariũ Tacitũ, aduersisq; placitis prouidentiæ genitũ, qui æqualiũ suorũ sensui seruiens, non suo iudicio, prodere hoc exemplũ nefariæ mentis non ueritus sit. Audiamus Plinium ad Traianum scribentẽ cũ Asiæ præesset prouinciæ, quum ueluti elogium Christianorũ mitteret, de pœna reorũ (ut assolebat) ad principem referens: Affirmabant autem (inquit) hanc fuisse summam, uel culpæ suæ uel erroris, quòd essent soliti stato die ante lucem conuenire, carmenq; Christo quasi deo dicere secum inuicẽ, seq; sacramento nõ in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria cõmitterẽt, ne fidẽ fallerẽt, ne depositũ appellati abnegarẽt, q̃bus pactis morẽ sibi discedẽdi fuisse, rursusq; coeũdi ad capiẽdũ cibũ, ꝓmiscuũ

Maleuolẽtia quorundam historicorũ.

Tranq. de christianis.

Tacitus scriptorum uæcordissimus.

Plinius iunior de Christianis.

tamẽ et innoxium. Quod ipsum facere desijsse post edictũ meum, quo secundum mandata tua hetærias esse uetueram: sic enim legi debet pro sodalitatib⁹. Quid simile habẽt hæc obiecta Pliniana cũ criminibus Taciti extrema exẽpla suppliciorũ meritis? eodẽ enim tẽpore hæc à Plinio & Tacito dicta sunt. Verũ Plinius ad principem scribens (quod ad res humanas attinet optimũ, sed imbutum errore Domitiani, cui sublato statim Nerua successerat) mentiri aut noluit, aut nõ ausus est. Tacitus Domitiani beneficio ad dignitates prouectus, ut ipse fatetur in principio statim libri decimiseptimi, quod nomen ille princeps sceleratissimus sæuitiæ pugiõe cõficere nixus erat irrito proposito, id iste sceleratiore historiæ stilo, toxico mendacij oblito, repetere instituit, uæcordiũ omniũ scriptorũ perditissimus, si recte uerba eius æstimẽtur. Nam Tranquillo cũ idẽ esset obsequendi tẽpori ꝓpositũ, q̃ potuit tamẽ ipse breuissime defunctus est, Christianumq; nomen uno uerbo respuit, ne amplecti uideretur. Plinius in fine epistolæ ex animi sui sententia locutus, cum principẽ consuleret, & mẽdacio locus non esset: in principio ita uera falsis tẽperauit, ut acta sua principi seuero et perspicaci approbauerit. In quo pretiũ est operæ uim ueritatis animaduertere, quæ nonnunq̃ inuitis erumpit, ita fallens inter mẽdacia, ut ab audientibus demũ agnoscatur, cũ interim loquẽtes adhuc habere, se in potestate eam putent. Suppliciũ (inquit) minatus perseuerantes duci iussi, neq; enim dubitabam qualecunq; id esset quod faterentur, pertinaciam certe et inflexibilem obstinationẽ debere puniri. O miserum te Plini, et improbe principali gratiæ inseruiẽtẽ, qui ueritate oppugnanda diligẽtiã tuam principi approbare uoluisti. Hoc acri uir ingenio Traianus intelligens, ne damnare imprudẽtiæ præsidẽ uideretur alioquin sibi gratum, et nomini tunc inuiso potrocinium præbere edicto suo non ausus, conquirendi (inquit) non sunt Christiani, si deferãtur et arguantur puniẽdi sunt.

Improbũ silẽtiũ de rebus

Alioquin aũt in omnibus scriptoribus mirum silẽtium uel improbũ potius de rebus Christianis agnoscas ueluti coniuratorũ atq; ex cõ

pacto

pacto scribentium, ijs etiam tẽporibus cum res insignes ac memorabiles auspicijs Christi gestæ sunt: id adeo ex re unica quam in medium afferam iudicare quiuis poterit. Macrobius libro secundo Satur. de iocis Augusti Cæsaris loquens: Cũ audisset (inquit) inter pueros quos in Syria Herodes rex Iudæorũ intra bimatum iussit interfici, filium quoq; eius occisum, ait melius est Herodis porcum esse q̃ filium. Ecquis unquam hoc memoriæ tradidit dũtaxat Ethnicorũ, quod Macrobius in transitu tanquã rem notam perstrinxit? mirari igitur desinamus cur nulla apud Plinium & alios rerũ miracula relata, scriptorum sacrorũ tẽporibus competant, & cum orthodoxa rerũ conscriptione congruant, & malignitati scribentium aut metui potius tribuamus opinioni principũ & populi blandientium. Tertullianus in Apologe. Ad Romanos loquẽs de morte Christi: Nam spũm (inquit) cũ uerbo sponte dimisit præuento carnificis officio eodẽ momento dies mediũ orbẽ signante sole subducta est: deliquiũ utiq; putauerunt qui id quoq; super Christo prædicatum non scierunt, & tamen eum mundi casum relatum in archiuis uestris habetis. Et paulo inferius: Ea omnia super Christo Pilatus & ipse iam pro sua conscientia Christianus, Cæsari tunc Tyberio nũtiauit. Eusebius in Chronicis de anno decimooctauo principatus Tyberij loquens: Solis facta defectio & tenebræ super terram. Bithynia terræ motu concussa, & in urbe Nicena ædes plurimæ corruerunt. Quæ omnia ijs congruunt quæ in passione domini acciderunt, tum ad hoc probandũ Phlegonta citat autorẽ exactũ Olympiadum adnotatorẽ. Cuius ut historici & Olympiadum scriptoris meminit Suidas, Trallianumq; fuisse dicit, Adriani libertum, uel Augusti ut alij putauerunt. Is igitur huius rei locupletissimus esse testis potest in Asia genitus ubi is terræ motus accidit. De eo motu Plinium locutũ esse nõ dubito cum inquit libro secundo: Maximus terræ memoria mortalium extitit motus Tyberij Cæsaris principatu, duodecim urbibus Asiæ una nocte prostratis. Solis autem deliquium Plinius ignorare non potuit si in archiuis Romanis per

Christianis apud autores

Loc⁹ Macrobij aiaduertendus.

Memorabilis locus Tertulliani.

scriptum fuit, ut qui acta Romana diligenter percensuisse intelligatur: sed Plinius id dicere uoluit, quod occultū principes esse uolebant. Parum enim plausibile dogma Christi apud homines superbos & uoluptarios esse oportuit, quod elatos animos, & corpora sibi indulgentia maxime execratur. Tametsi charitas illa iustitiæ parens & diuitiarū contēptus & abdicatio, magis ab humanis placitis abhorrebant, utpote quæ ne hodie quidē satis festa fronte excipiantur ab ijs etiam quos sequaces Christi maxime esse conueniebat. Eodē ptinet quod idē Plin. lib. XXX. dicit de arte magica loquēs: Hæc (inquit) umbrarū inferorūq; colloqa promittit, quæ oīa ætate nostra princeps Nero uana falsáq; comperit: quippe nō cithare tragiciq; cantus libido illi maior fuit, fortuna rerū humanarum summa gestiente in profundis animi uitijs, primūq; imperare dijs concupiuit, nec quicq̄ generosius uoluit: nemo unq̄ ulli artiū ualidi⁹ fauit. Hoc dictum Plinij fidem facit, ijs quæ à Tertulliano, Eusebio & Suida scripta sunt de Simone Mago Samaritano qui apud Neronem gratia ualuisse dicitur & cum diuo Petro corā cōmissus esse. Satis aūt nobis esse debet quòd compertū habemus locupletissimis testimonijs, ueritatē in utroq; religionis nostræ instrumēto plenissime comprehensam, in potestate semper cultorum ueri dei fuisse: Manasse tamen ad alios interdum ueritatem, non germanam illam & incorruptam, sed in Aegypti primum officinis adulteratā, Athenis autem postea in porticu, Academia & Lyceo, nunc sedentaria nunc obambulatrice philosophia uarie interpolatam, nec ante sibi redditam quàm dominus noster in Iudæa, id est in ueritatis ipsius incunabulis, ad manum etiam uisendam hominibus porrexit, deinde & Græcis hominibus et Latinis barbarisq; intelligendā, missis quoquo gentiū interpretibus, dedit. Cæterū admirari subit tēporū nostrorū felicitatē, q̄ mūdo iā uergēte nati, tamen lōgissime prsum retrorsumq; cernim⁹ (ut Maronian⁹ ille Prote⁹)

Quæ sint quæ fuerint quæ mox uentura trahantur:

cum prisci illi Græci Latiniq; autores, sese in eo admirarentur quasi

Christi dogma.

Veritas apud Iudæos sedē habuit ante aduentū domini.

Veritas antiquis ignota.

quasi in historiæ campo expatiantes, omnia oculis subijcerent quæ à conditio æuo gesta sunt, quos ne admota quidem & proxima uidisse deprehendimus. Sed utinā tā consertis manibus compertam comprehensamq; ueritatē semel retinere possemus, q̄ protinus agnī tam festiuis oculis hilares exosculamur. Hæc enim ueluti fastidiosa est uel hospita uel amica. Cui cum seculariū rerum amorē quasi æmulam quandam superinduximus, sensim ipsa ex mente nostra quasi ex cōtubernio facessit, animumq; nostrū sibi suas res habere iubet, clam remisso nūtio, cū interim securi (ut dicitur) alias res agamus. Verū ut ad rē redeamus, nos hoc tenere conuenit q̄d cap. nono libri secundi Paralip. dicitur: Solomonē regē imperitasse ab Euphrate ad Palæstinen & usq; ad limites Aegypti, gloriaq; & diuitijs circunfluentibus omnes reges non modo æquales, sed cuiuscunq; etiam ætatis haud dubie superasse. Quod Græcos latinosq; historicos tacuisse non magis mirū est, q̄ sophiam eius id est germanam sapiētiam apud philosophos uiros id est sophiæ indagatores inauditam fuisse, cum eam tādiu tantáq; indagine sed irrita inuestigarint. Quæ res in dubiū uenire utiq; non potest, cū eius hodie monumenta in manibus uersentur. Quæ si satis animo comprehensa haberemus, omnē antiquam philosophiam (quod ad mores attinet, & institutionē animi) nugas meras esse iudicaremus. Hactenus de rebus Hebræorum dictum sit, in quibus talenti & sicli appellatio promiscue posita, impedimento fuit ne inire rationē crassa saltē æstimatiōe tantarū opū possemus: ubi tamē talentū auri ꝓprie accipi probabile est, qualia erant sexcenta & sexagintasex quæ ei quotannis à prouincijs finitimis offerebātur, ut decimo cap. III. Regū dicitur, & octauo libro Iosepi, & ea talenta quæ regina Sabarum obtulit, et rex Hyram: Ibo ego talentum (ut minimū) septuagenariū intelligi debere censeo. Qua ratione ut aurū ad argentū undecuplex tantū fuerit, talentū septē millibus et septingētis aureis nostris coronatis ualuit. Ex quo supputari summa quotānis poterit, si qs aīcausa id facere, & redditū eius colligere uoluerit. Eorū

Solomonis philosophia.

Talentum hebraicum.

autē

autem quæ supra diximus eundem ipsum Solomonem postremo loco autorem citabimus: sic enim inquit capite altero sui Ecclesiastæ: συνήγαγόν μοι καί γε ἀργύριον καί γε χρυσίον, καὶ περιουσιασμοὺς βασιλέων καὶ τῶν χωρῶν. Congessi mihi tum argentũ tum aurum & facultates regum ac prouinciarũ. Sed ijs quæ de siclo diximus refragari uidetur id quod apud Plinium legitur libro decimooctauo ubi de pondere tritici loquens ita inquit: Nunc ex ijs generibus quæ Romam inuehuntur, leuissimum est Gallicum atq; è Cherroneso aduectũ: quippe non excedunt in modiũ uicenas libras si quis granũ ipsum pōderet. Adijcit Sardiũ sex libras uel selibras. Alexandrinum & trientes, hoc est & sicli pondus. Triēs non quatuor drachmas hic significat, sed quatuor uncias. Sed antiqua exēplaria & pridē impressa non sicli sed Siculi habent hoc est frumenti ex Sicilia: hoc enim uerbũ Hebraicum est, ut autor est Suidas et Iosepus ut diximus, quo nec Græci nec Latini usi sunt, etiãsi apud Plinium errore emendatorũ sæpe legatur, ut libro decimoseptimo in principio. Fuit & arborum cura legibus priscis, cautumq; est XII. tabulis, ut qui iniuria cecidisset alienas, lueret in singulas siclos æris XXV. ubi antiqua omnia habent: Lueret in singulas æris XXV. & libro duodecimo: Itaq; optimi thuris libra siclorum XVI. pretium habet, secunda XII. In antiquis: optimi thuris libra XVI. pretium habet, secunda XV. Quo magis miror Hermolaum Barbarum libro decimooctauo capite sexto, hoc uerbum agnouisse quod nunquam Romani agnouerunt: eo enim in loco antiqua exemplaria mil. sester. habent, non mille siclûm. Præter ea autem quæ dixi mus, et Aegyptiorũ opes famigeratas scimus, cum Plinius libro tricesimosexto de pyramidibus Aegypti loquens ita dixerit: Dicantur obiter & pyramides in eadem Aegypto regum pecuniæ otiosa ac stulta ostentatio. Et libro quinto: Aegyptus super cæteram antiquitatis gloriam XX. millibus urbium, ibi Amase regnante habitata præfert. Strabo libro ultimo ad Thebas supra Memnoniũ regũ Aegypti sepulchra esse tradidit, ea quæ se uidisse cum in comitatu

Siclus apud Plinium.

Aegyptiorũ opes.

Aelij

Aelij Galli esset in Thebaide, conditoria autem esse circiter XL. *mirifica specie structuræ uisenda, in specubus saxo exciso. Intra au-tem conditoria obeliscos quosdam esse literis inscriptos opulētiam regum qui tunc erant declarantibus, & eorum ditionem uelut usq; in Scythas &* Bactrios *& Indos, & quæ nunc Ionia dicitur impe-ritantium: ad hæc tributorum magnitudinem, & copiarum milita-rium ad decies centena millia hominum.* ἐν δὲ ταῖς θήκαις εἶναί τι-νῶν ὀβελίσκων ἀναγραφαὶ δηλοῦσαι τὸν πλοῦτον τὸν τότε βασιλέ-ων, καὶ τὴν ἐπικράτειαν ὡς μέχρι σκυθῶν καὶ βακτρίων καὶ ἰν-δῶν καὶ τῆς νῦν ἰωνίας διατείνασαν, καὶ φόρων πλῆθος. καὶ στρα-τιᾶς περὶ ρʹ. μυριάδας. *Conuenit hoc cum dicto* Pliniano *quod supra retulimus et Sesostri Aegypti rege superbissimo, qui iunctis ad currum regibus triumphare solitus erat. Huius regis meminit* Herodotus *in secundo, eum dicens primum omnium regum longis nauibus* Arabicum *sinum præteruectum, & populos rubri maris accolas in potestatem suam redegisse: Indéq; retro iisdem uestigiis reuersum & coactis ingentibus copiis transgressum in continen-tem infesto exercitu obuias ubiq; gentes subegisse, ex Asiáq; in* Eu*ropā transgressum* Thraces *& Scythas ui domuisse, unde digres-sus ad* Phasim *amnem iter contendisse dicitur. Huius autem regis memorabile institutū prodidit* Herodotus: ὁτέοισι μὲν νῦν αὐτέων ἀλκίμοις ἐνετύγχανε. καὶ δεινῶς γλιχομένοισι περὶ τὴν ἐλευθε-ρίην, τούτοισι μὲν στήλας ἀνίστη ἐς τὰς χώρας, διὰ γραμμάτων λε-γούσας τό τε ἑωυτοῦ ὄνομα, καὶ τῆς πάτρης, καὶ ὡς δυνάμει τῇ ἑωυ-τοῦ κατεστρέψατο σφέας. ὁτέων δὲ ἀμαχητὶ καὶ εὐπετέως παρέ-λαβε τὰς πόλις, τούτοισι δὲ ἐνέγραφε ἐν τῇσι στήλῃσι κατὰ ταῦτα καὶ τοῖσι ἀνδρηίοισι τῶν ἐθνέων γενομένοισι, καὶ δὴ καὶ αἰδοῖα γυ-ναικὸς προσενέγραφε, δῆλα βουλόμενος ποιέειν ὡς ἦσαν ἀνάλκι-δες. *Quascunq; autem nactus erat gentes strenuas, & pro liberta-te tuenda acriter & percupide dimicantes, per horum ille regio-nes stelas, id est cippos lapideos statuebat, literis significātes ipsi-us regis nomen, & patriam, & ut copiis eos propriis ac uiribus sube-gerat.*

Sesostris.

Memorabile institutum.

gerat. Quorum uero urbes nullo negotio aut incruento certamine cepisset, apud hos itidem ut apud illos qui strenuitatis specimẽ edẽderant, cippos quoq; statuebat, atq; eo amplius muliebria genitaliã asculpebat: significare uolẽs eos ignauos esse. Idem Herodotus *autor sub* Amaside *rege (cuius tempore* Mosem *ex* Aegypto *egressum esse diximus)* Aegyptum *beatissimam & à flumine* Nilo, *& à regionis solo fuisse, urbesq; habitatas tũc numero uiginti millia fuisse.* καὶ πόλιες ἐν αὐτῇ γενέσθαι τὰς ἁπάσας τότε δυσμυρίας τὰς οἰκεομένας. *Huius est autem memorabilis sanctio, ut singuli quotannis apud nomarchen, id est cuiusq; præfecturæ præsidem profiterentur unde uiuerent. Qui autem hoc non faceret, aut genus uitæ approbare præsidi nõ posset, huic pœna extremum suppliciũ esset. Qua lege postea* Athenienses *tralatitia usi sunt prorsus inculpabili. Sed uerba ipsa* Herodoti *ponenda sunt ad uerbum:* Νόμον τε αἰγυπτίοισι τόνδε ἄμασίς ἐστι ὁ καταστήσας, ἀποδεικνύναι ἔτεος ἑκάστου τῷ νομάρχῃ πάντα τινὰ αἰγυπτίων ὅθεν βιοῦται. μὴ δὲ ποιεῦντα ταῦτα, μηδὲ ἀποφαίνοντα δικαίην ζώην, ἰθύνεσθαι θανάτῳ. σόλων δὲ ὁ ἀθηναῖος λαβὼν ἐξ αἰγύπτου τοῦτον τὸν νόμον, ἀθηναίοισι ἔθετο, τῷ ἐκεῖνοι ἐς αἰεὶ χρέωνται ἐόντι ἀμώμῳ νόμῳ. *Id est:* Hic aũt est Amasis *qui legem hanc tulit: demonstrare unumquenq; apud præsidem cuiusq; loci, unde uiuat: quod qui non fecerit, aut demonstrare uitæ suæ rationem iustam non potuerit, hunc morte multandum.* Solon *autem* Atheniensis *sumptã hanc legem ex* Aegypto Atheniensibus *promulgauit, qua illi semper usi sunt lege sanè inculpata. Hac lege iurisdictionem exercuisse* Areopagitas *testis est* Athenæus *libro quarto his uerbis:* ὅτι δὲ τοὺς ἀσώτους, καὶ τοὺς μὴ ἔκ τινος περιουσίας ζῶντας, τὸ παλαιὸν ἐκάλουν τε οἱ ἀρεοπαγῖται καὶ ἐκόλαζον, ἱσόρησαν φαινόδημος καὶ φιλόχορος, ἄλλοι τε πλείους. *Quòd autẽ patrimoniorum profligatores, eosq; qui nullis facultatibus uictitarent,* Areopagitæ *in iudicium uocarent, pœnisq; & supplicijs afficerent, memoriæ mandarunt* Phænodemus *&* Philochorus *pluresq; alij. Deinde idem autor* Athe-

Amasis qui Pharao dicitur.

Memorabilis constitutio.

næus

nem huiusmodi exemplum eius rei subdidit ad dictum confirmandum. Siquidem Menedemus, inquit, et Asclepiades erant iuuenes, ambo philosophiæ quidem studiosi, sed egestate prædiii. Hos Areopagus pro potestate accitos interrogare instituit, quonam pacto fieret ut cum dies ipsi totos philosophis operam darent, nihil in censu habentes, bona nihilominus habitudine corporis uiderētur. Ad hæc illi respondentes, cum pistorem quendam accersiri postulassent, & ille accersitus uenisset, eum interrogandum dixerunt: qui cum rogitātibus Areopagitis dixisset unaquaq; nocte illos in pistrinum descendere solitos, ibiq; frumentum molentes, pro nocturnis operis drachmas utrunq; singulas ferre, admiratus senatus, ducentas eis drachmas ob uirtutem decreuit. Sed ipsa uerba subijciam ne comminisci uidear: Μενέδημον γοῦν καὶ Ἀσκληπιάδην τοὺς φιλοσόφους, νέους ὄντας καὶ πενομένους, μεταπεμψάμενοι ἠρώτησαν, πῶς ὅλας ἡμέρας τοῖς φιλοσόφοις συσχολάζοντες, κεκτημένοι δὲ μηδὲν, εὐεκτοῦσιν οὕτω τοῖς σώμασι. καὶ οἱ ἐκέλευσαν μεταπεμφθῆναί τινα τῶν μυλωθρῶν. ἐλθόντος δὲ ἐκείνου, καὶ εἰπόντος ὅτι νυκτὸς ἑκάστης κατιόντες εἰς τὸν μύλωνα καὶ ἀλοῦντες, δύο δραχμὰς ἀμφότεροι λαμβάνουσι. θαυμάσαντες οἱ ἀρεοπαγῖται, διακοσίαις δραχμαῖς ἐτίμησαν αὐτούς. *Verum quandoquidem uerbosa iam esse cœpit hæc disputatio, nec tamen omnia attigimus eodem pertinentia, & liber pro portione huius operis longior iam esse uidetur, abrūpendus est sermo qui finem non inuenit. Ad alteram'que partem commentationis festinandum, quam sic quoq; iam fatiscēte stilo aggredi me sentio.*

Memorabilis historia.

GVLIELMI

BVDAEI PARISIENSIS A' SECRE *tis regis Franciæ, de Asse & partibus eius, liber* QVINTVS ET VLTIMVS.

RESTAT MENSVrarum *tractatus, cũ causam connexam cum prædictis habens, tum uelut appendix huius operis. Mensura aũt multiplex ab Aristotele in nono libro metaphysices ponitur. Sed nunc mensuras appello, quib⁹ fruges et liquores metimur. Angelus Politianus uir memoria nostra utraq; lingua apprime doctus, in decimo epistolarũ de mensuris ex professo scribẽs: Incipiendum (inquit) ab amphora consecrata Romanis in capitolio, ne cui uiolaretur. Capit hæc omnino quantum tessera, quoquo uersus in area pedũ quatuor: duplex amphora modius est, aut, si mauis græce, medimnus, eademq; triplex efficit sextariũ. Sextarij dimidiũ cotula uocatur & hemina. Quatuor uero sextarij chœnica complent: ita sex congium, qui latine chus dicitur. Inde forsan sextarij nomen, quòd eũ sexies congius capit. Scribit tamen Pollux cotulam chœnicis esse tertiam partẽ: chœnicas octo & quadraginta medimno continet. Hæc Politianus suppresso autore (ut ferè assolet) ex uulgatis carminib⁹ illis sumptis, quæ apud Priscianum incerto autore leguntur. Nam non esse Prisciani, argumentũ est, quòd in antiquis uoluminibus Prisciani non inueniuntur. In his aũt carminibus intelligendis quoties q̃q; lu*

Angelus Politianus.

culentis

culentis erroribus Politianus lapsus sit, ex sequētibus apparebit, ut, nisi Politiani stilum agnoscerem, Politiani epistolam esse omnino negaturus fuerim. Eiusdē flagitij est, quod talentū Atticum maius tribus et octoginta minis esse dixit, nec ullum pondus Attico talento maius esse. Carmina autem illa sic ferè leguntur.

Pes longo spatio latoq; notetur in anglo:
Angulus ut par sit, quem claudit linea triplex.
Quatuor ex quadris medium cingatur inane
Amphora fit cubus, quam ne uiolare liceret,
Sacrauere Ioui Tarpeio in monte Quirites.
Huius dimidium fert urna, ut & ipsa medimni
Amphora, terq; capit modium. Sextarius istum
Sexdecies haurit, quot soluitur in digitos pes.

Dico his uersibus significari, Amphoram ex area excitari quoquo uersus pedali, quaternis quadris pedalibus inanitatem amphoræ cingentibus. Ita, ut quaterni undiq; anguli tesserales tribus lineis concludātur singuli, quibus ipsis tres dimēsiones tesseræ significātur, qui cubus græce dicitur, id est schema sex in situs sessile. Hoc enim uerba illa significant.

Cubus & tessera.

Angulus ut par sit, quem claudit linea triplex.

Tres enim dimensiones notantur, longitudo, latitudo, altitudo. Huius dicti testem interim citabimus Isidorum Hispalēsem, in hac re interdum non refellendum, licet in multis lapsus sit. Amphora (inquit ille) recipit uini uel aquæ pedem quadratum. Quòd si hūc testem refutare placet, prodeat Festus testis locupletior, qui his uerbis testabitur: Quadrantal antiqui uocabant amphoram, quod uas pedis quadrati octo & quadraginta sextarios capit. Politianus duplicem amphoram modium esse tradidit, & (quod uix intelligere possum) triplicem amphoram sextarium efficere. Ego autem amphoram unam ternos modios capere dico, & duodequinquaginta sextarios: nec medimnum & modium eundem esse modum, sed medimnum modios senos capere. Suidas, μέδιμνος μέ-

τρον ἐςὶ ξηρῶν, οἷον πυρῶν ἢ κριθῶν. μέδιμνον οὖν μοδίων ἕξ. Medimnus, inquit, mensura est aridorum, ut tritici uel ordei. Medimnum igitur mensura est sex modiûm. Hactenus ille. Sed audiamus testem unumqui uice sit omnium, is erit Cicero, qui in frumētaria, ita inquit ad Verrem: Accipis sestertios quindecim pro medimno, tanti enim est illo tempore medimnum: retines sestertios duodecim, tanti enim est frumētum Siciliense ex lege æstimatum. Est eiusmodi æstimatio legis, ut cæteris temporibus tolerabilis Siculis, te prætore etiam grata esse debuerit. Est enim modius lege sestertijs tribus, ut æstimatus fuit ante te prætorem, ut tu in epistolis ad amicos tuos gloriaris, sestertijs duobus, sed fuerit tribus sestertijs, quoniam tu tantum à ciuitatibus in modios singulos exegisti, tu non modo omnes accipere, quod oportebat, noluisti, sed etiam dare, quod non debebant, coëgisti. Idem alibi: Pretium autem senatusconsulto constitutum decumano in modios singulos sestertij terni. Et iterum: Duobus pretijs unum & idem frumentum uendidisti, semel ciuitatibus sestertijs quindecim in medimnum. Iterum Populo Romano, à quo sester. xx. in medimna pro eodem illo frumento abstulisti. Et alibi: Hoc reprehendo, quòd, cum in Sicilia sestertijs binis tritici modius esset, ut istius epistola ad te declarat, summum sestertijs trinis: tum iste pro tritici modijs singulis ternos ab aratoribus denarios exegit. His locis & alijs eiusdem orationis liquet medimnum quinquies modium capere: quod de Sicula mensura intelligendum, nam Romanum medimnum, ut Atticum, senos modios cepisse, eodem autore eadem'que oratione probabimus postea. Nunc, quod instat, de amphora uideamus, quonammodo intelligi possit, quod Politianus dixit: Sit igitur area quoquo uersus pedum quatuor, si ex ea corpus quadrantale & tesserarium facere uelis, necesse est addenda dimensione tertia, id est altitudine, tertiam quoque multiplicationem arealis numeri excitari. Quomodo enim bis bina bis, primam tesseram faciunt octo angulis constantem, & ter trina ter, secundam, qui numerus est uicenarius septenarius

Medimnum.

Amphora.

narium, eodem modo quater quaterna quater, tertiam tesseram faciunt, unitatibus quatuor & sexaginta concretam. Sit igitur planities uel interuallum quadratum, quaternûm quoquo uersus pedum: Huic si altitudinem bipedalem imponam, fiet octo pedes quadrati, qui duos & triginta pedes ualent, hoc est bis quater quaternos. Hos pedes si ex quadratis cubicos, id est tesserarios reddere uelim, eum numerũ ut duplicem necesse est, hoc modo, quater quatuor quaternos, sic fiunt bis duo & triginta, id est quatuor et sexaginta. Vt enim quadrata forma ex numero quocunq; fit in sese ductio, sic ex quadrata iterum exurgit cubica. Quaternio enim radix est numeri quem nunc quærimus: is in sese multiplicatus sedecim efficit, & iam formam quadratam capit. At is numerus quadratus iterum quater multiplicatus in tesseram euadit, & fiunt sexagintaquatuor. Quare aut Politianus existimauit amphoram tot pedes habere in conceptaculi inanitate, aut tesseræ naturam ignorauit. Vtrumlibet autem dixeris, luculenter hallucinatus comperietur. At alterutrum uix de eo homine credere fas est, qui Panepistemona librum condidit, quo omnium rerum artiumq; scientiam profiteri uidetur. Vitruuius libro quinto de tessera ita inquit: Cubus est corpus ex sex lateribus, æquali latitudine planitierum per quadratum: is cum est iactus, quam in partem incubuit, dum est intactus, immotam habet stabilitatem, ut sunt etiam tesseræ, quas in alueum ludentes iaciunt. Amphoræ autem capacitatẽ cum ego nosse cuperem, quadrãtal, id est uas cubicum ex tabellis quatuor faciendum locaui, ita ut intus pedale quoquo uersus esset, factumq; ad rudiculam exegi, quæ intus quidẽ erecta, æquilibris esset ad summa uasis labra. Iacẽs uero & porrecta in imo atq; summo, latera bina stringeret. Semipedẽ accipimus id spatium, quod digiti utriusq; manus suppressis pollicibus occupant: etenim palmus (ut inquit Vitruuius) à quaternis manuũ digitis inuẽtus est, & à palmo pes factus sedecim digitorũ: nostri pedẽ duodecim pollicibus partiũtur, quas uncias antiqui uocauerũt, ut autor est Boëthius, id quod ostẽdit Pli

Panepistemon Politiani.

Cubus.

Amphoræ forma & capacitas.

nius libro XV. de filiquis loquens: Quum inquit digitorum hominis longitudo illis, & interim falcata, pollicari latitudine. Pollicarem dixit pro unciali, ut differētiam adnotare facile sit inter digitale & pollicare. Frontinus: Aquarū, inquit, moduli aut ad digitorum aut ad unciarū mensurā instituti sunt: digiti in Campania & in plerisq; Italiæ locis, unciæ in Apulia obseruātur. Est aūt digitus (ut conuenit) sextadecima pars pedis, uncia duodecima. Idē alibi: Unciæ ergo modulus habet diametri digitū unū & trientē digiti. Hactenus ille. Vulgo pedē metiūtur opifices manibus in pugnos cōtractis & porrectis pollicibus altrinsecusq; obuersis. Nos huiusmodi pedē habuimus, sed ab ijs petiūus qui modū pedis publice statuere solent. Hoc uas aūt tritico cū impleuissem, cū mensuris nostris composui implendo deplendoq; subinde. Hoc faciens deprehēdi uas illud tesserarium, id est amphoram meam cumulatā, huius urbis quadrātem radio æquatum capere: nec aliam esse inter utranq; mēsuram differentiam, quàm quæ esse soleat inter mensuram rasam et fastigatam, ut amphora cū eo auctario quod liberaliores uēditores cōdonare solēt, quadrantē nostrū hostimento admēsum omnino æquare possit. Quadrantē appello eius mēsuræ quartā partē quam sextarium triticariū diximus. Secundū hoc medimnus erit quā minā dicimus. Lingua enim uernacula primū mimnū per syncopen, postea minā pro medimno dixit. Ita sextarius ille noster triticarius in bina medimna uel quaternas amphoras diuiditur, et inde in duodenos modios quos bossellos appellam⁹ uel bæotios potius. Sed hæc quæ cōiectura assequimur, argumētis adiuuāda sunt. Tranquillus in Cæsare: Populo præter frumēti denos modios ac totidem olei libras, trecenos quoq; nūmos quos pollicitus olim erat, diuisit. Si Cæsar totidem modios tritici uiritim quot olei libras diuisit, intelligimus modium non magnā mensuram fuisse: quæ Ciceronis testimonio plerunq; binis, raro ternis sestertijs ualebat. Qua ratione medimnus quinisdenis sestertijs, & sæpe denis tantum ualebat: quod tamen intelligo in uilitate annonæ: Nam Cicero in frumentaria

Digitus. Vncia. Medimnus. Aestimatio frumēti in Sicilia.

duas

duas æstimationes ex senatusconsulto factas ponit: unã alterarum decimarum, quas aratores non gratuitas pendere cogebantur popu lo Romano, sed ita ut in modios ternos sestertios acciperent: alteram æstimationem ponit frumenti, quod interdũ ciuitatibus imperabatur, ut Romano populo præbere certũ numerum frumenti cogerentur, & pro eo in modios denarios singulos acciperent, id est quaternos sestertios. Qua ratione medimnus quinis denarijs æstimabatur, quod fiebat, cũ annonæ penuria metuebatur, ut opinor. Legitima ergo æstimatio erat trinis sestertijs in modios Siculos, qui maiores erant Atticis & Romanis, licet idem esset medimnus. Videamus, an hoc tẽporibus nostris congruat. Apud nos cõmodam tritici primarij annonã esse aiunt, cum medimni bini, id est sextarius quinis & uicenis solidis turonicis uæneũt: ab eo pretio ad tricenos iustam æstimationẽ esse. Deorsum autẽ ad uicenos, iam ad uilitatẽ spectare: quod supra hæc aut infra est, caritatis et uilitatis appellatione cẽseri. Cum hæc literis mandarẽ, pretiũ diuersis anni partibus à uicenis solidis ad uicenos binos & semissem plerunq; euariauit, tãetsi minime ubere biennij prouẽtu: sed ferè ita euenit, cũ exportare ad externos non licet, uix iam ut annona agriculturæ impendia ferat, cũ paucis annis equis aratorijs, quibus nostri utũtur, magnopere pretiũ accesserit. Verũ, si medimnus in Sicilia mediocri anno quinisdenis sestertijs ualebat, planũ fit nõ memorabili nos errore aut in nũmi cõiectura aut in mensura falli, quippe quindecim sestertij æstimatione nostra solidis tredecim & sesquidenario lo ualẽt. Sestertiũ enim denis denariolis & obolo taxauimus. Quare non mirũ est, si Cicero sæpe in Sicilia modium frumẽti binis sestertijs esse dixit in magna ubertate. Qua ratione duo medimna decem et septẽ solidis & semisse uæneũt: nam apud nos sæpe minoris ualere memini. Cicero in Frumẽtaria: Frumentũ, inquit, emere in Sicilia debuit Verres ex senatusconsf. & ex lege Terentia & Cassia frumẽtaria. Emundi duo genera fuerũt, unũ cæterarũ decumarũ, alterũ quod præterea ciuitatibus æqualiter esset distributum.

Sestertij ualor.

tum. Illius decumani tantũ, quantũ ex primis decumis fuisset, tritici modia DCCC. millia. Pretiũ aũt cõstitutũ decumano, in modios singulos sestertij terni, duodetricies: imperato sestertij quaterni. Ita ut frumentũ imperatũ, sestertiũm duodetricies in annos singulos Verri decernebatur, quod aratoribus solueret: in alteras decumas fermè ad nonagies: sic per trienniũ ad hanc frumẽti emptionẽ Siciliensem propè cẽties et tricies erogatũ est. Decumanũ frumẽtum appellat Cicero alterius decumæ frumentũ, quã aratores dare non uectigalẽ sed uænalẽ cogebãtur. Puto aũt nõ utrobiq; duodetricies legendũ, sed secũdo loco duodeuicies, nihil tamẽ certi haberi potest, quoniã locus ille corruptissime legitur: sed nec duodetricies priore loco satis cõgruit, cũ octingẽta millia modiũm quater et uicies tantũmodo ualuerint æstimatione ternorũ sestertiorũ. Igitur DCCCC. M. Ciceronẽ scripsisse dicendũ est, non DCCC. ut sit uicies septies. Quòd si addatur XXX. mil. cõgruet duodetricies. Ter aũt duodetricies fermè nonagies cẽtena millia sestertiũm ualet. Quibus si ter duodecies addas, fermè centies et tricies sestertiũm erit, quod à Cicerone oratorie auctũ est. Sic in alteras decumas quotãnis ex Sicilia nongẽta millia modiũm Romã exportabãtur, qui modij primũ ad mensurã Romanã, deinde ad nostrã reduci debẽt: Propterea quòd quini Siculi modij senos Romanos ualebãt. Qua ratione septingẽta & quinquaginta millia Sicũlorum, nongẽta millia Romanorũ & Atticorũ ualẽt, quæ ad medimnos Atticos relata centũ & quinquaginta millia fiũt. His adde cẽtum & quinquaginta millia modiũm Siculorũ, quæ centũ et octoginta millia Romanorum ualẽt, fiunt decies cẽtena et octoginta millia. Hæc enim summa sesquiquinta est nongentorũ milliũ, quæ ad sextarios Parisinos reducta nonaginta millia fiũt, & duodenario diuisa septẽ millia, & quingẽta modia Parisina. Sic ex duabus decimis Romani quindecim millia modiũm nostrorũ trãsportabant ex Sicilia, præter id quod ciuitatibus quaternis sestertijs imperabatur. Sed septẽ millia & quingẽti modij nostri ea ratione, quã Cicero sta-

Decuma frumenti in Sicilia.

ro statutū, id est tribus sestertijs in modiū Siculū, ære nostro sexaginta septem millia & quingentos aureos nostros ualent, quæ Romano more uicies septies sestertiûm dicuntur. Quare summa oīno non congruit, propter quod locum Ciceronis corruptum esse dixi, nec modo corruptum esse puto, sed etiam mutilatum, inter uerbū fuisset & uerbum tritici: DCCC. enim millia non est alterarū decumarū numerus, sed frumenti imperati, ut ex alijs locis orationis colligitur. Numerus aūt alterarū decumarū deesse mihi uidetur. Sed & maior summa esse debet in triennio q̄ centies & tricies, cū quotānis nonagies in alteras decumas daretur, id quod ex alio loco orationis ostenditur: nam Cicero eius summæ quinquagesimas binas ad sestertiûm tredecies taxauit: qua ratione trecenties & uiciesquinquies esse oportuit. Cæterū non duodetricies imperato frumēto Ciceronē statuisse puto, sed bis & tricies, cū quaternis sestertijs in modiū æstimaretur: summa enim ad nummū quadrat. Sextarius noster ferè est, q̄tū iumentū uiatoriū ferre potest, hos in modio duodenos Parienses habēt. Idē Cic. in eadē oratione: Iugera professi sunt aratores imperio atq; instituto tuo: nō opinor quenq̄ esse min⁹ ꝑfessum, q̄ quantū arasset, cū tot cruces, tot iudicia, tot ex cohorte recupatores ꝓponerentur. In iugere Leontini agri medimnū ferè tritici seritur perpetua atq; æquabili satiōe. Ager efficit cū octauo bene ut agatur. Verū ut oēs dij adiuuent, cū decimo: quod si quādo accidit, tū fit, ut tantū decumæ sit, quātū seueris, hoc est, ut quot iugera sunt sata, totidē medimna decumæ debeātur. Hoc cū ita esset, primū illud dico, pluribus medimnū millib⁹ uænisse decumas agri Leontini, q̄ quot millia iugerū sata erāt in agro Leōtino. Et rursus: Agri Leontini decumæ anno tertio uænierūt medimnis XXXVI. millibus, hoc est tritici modijs ducētis sedecim millibus. His uerbis planū fit medimnū senos modios capere, cū prior numerus senario multiplicatus posteriorē efficiat. Idē: Ostendā neminē aratorē minus trib⁹ decumis dedisse: atq; hoc in beneficij loco petitū ab Apronio: ut ī iugera singula ternis medīnis decidere liceret. Deīde īferi

us ita subdit: Professio est agri Leontini ad iugera XXX. millia. Hæc sunt ad tritici medimna nonaginta, id est tritici modiũ quingenta quadraginta millia, tres quinquagesimas, id est tritici modiũm XXXII. millia quadringentos. Ab omnibus enim ternæ præterea quinquagesimæ exhibebantur. Hæc exempla Ciceronis corruptissime hodie leguntur: sed partim ex locorũ collatiõe, partim calculo emendantur, quæ ideo citanda duxi, ut probarem medimnum senos modios Romano more capere. Si enim quingenta quadraginta millia senario partiaris, fient sexies nonaginta millia. His etiam exẽplis autoritatẽ habemus agri Leontini, qui fertilitate commendabilis erat, iugera singula singulis medimnis, id est senis modijs seri. Et plerunq; cũ octauo, raro cũ decimo fœnore satũ frumentũ redire. Primum igitur statuamus quanta sit iugeri mensura. Columel. lib. VI. Duo (inquit) actus iugerum efficiunt longitudine pedum ducentorũ quadraginta, latitudine pedum centumuiginti. Quæ utræq; summæ in sese ductæ quadratorũ pedũ faciunt millia uiginti octo & octingentos. Iam autore Columella et calculo confirmatore nouimus ducentos & quadraginta pedes (quæ longitudo est iugeri) centies & uicies multiplicatos (qui numerus est latitudinis) octo & uiginti millia quadratorum pedum & octingentos efficere. Hic numerus octingentas hexapedas efficit, qua mensores & fabri sic utũtur, ut antiqui Romani decempeda. Est enim hexapus siue hexapeda mensura sex pedum. Quæ quadrata sex et triginta pedes habet: Porro centũ hexapedæ quadratæ tria millia & sexcentos gedes efficiunt. Quadringentæ hac ratione quatuor decim millia & quadringentos explent, quæ mensura est semijugeri Romani ex Columella. Ita iugerum octingentas hexapodas nostras habebat. Quare quod apud Varronem et ipsum Columellã legitur actum quadratum undiq; finiri pedibus centum uiginti, eumq; duplicatum iugerũ facere, id de iugero quadrato intelligendũ est, non absolute de iugero, quod parũ apud utrunq; declaratũ est. Sed cum uterq; dicat scrupulum denũ esse pedum quadratorũ

Medimnus

Hexapeda

Hexapedesq;.

Iugerum.

dratorum, et in iugero esse scrupula ducenta & octoginta octo, planum fit calculo, de iugero quadrato non intelligi, cum dicitur iugerum pedum esse uiginti octo milliũ & octingentorũ. Si enim in singula scrupula centenos pedes numeres, quot ex denis pedibus quadratis exurgunt, patet uel in digitos deducenti ducenties octuagies octies cẽtenos pedes fieri, id est uiginti octo millia octingentos: at iugerum quadratum altero tanto maius est. In agro Parisino non una est mensura, propterea iustissimam eligam, & quæ latius in eodem agro patet. Perticam nostram uicenũ quinũ pedum esse aiunt longitudinis. Hæc quadrata sexcenos uicenos quinos pedes continet, qui numerus centies multiplicatus sexaginta duo millia & quingentos pedes quadratos efficit: tot enim tantisq; perticis iugerũ nostrum, quod arpennum appellamus, constare dicitur. Huiusmodi iugero licet aliqui utantur, alij tamen affirmant grandissimã illam esse mensuram, sed iustam agri nostri perticam uicenûm binûm pedum esse longitudinis, quæ quadrata quadringenos octuagenos quaternos pedes habet. Et hæc iã apud plerosq; plena existimatur. Qua ratione centenarium iugerũ quadraginta octo millia quadringentos pedes habet quadratos. Est & minima mensura, quæ perticis duodeuicenarijs utitur, quæ pedes trecenos uicenos quaternos habent, & centenæ in iugero, pedes quadratos cõficiunt numero triginta duo millia quadringẽtos. Sũt etiã, q perticis quidẽ plenis sed iugero sexagenario utantur. Quo fit ut illis iugerũ triginta septẽ millia quingẽtos pedes habeat: nos aũt mediã mensurã obseruabimus, quã dicũt germanã nostrã esse, q duos & uiginti pedes ptica statuit, & quadraginta octo millia quadringẽtos pedes habet, hæc ad iugerũ Romanũ cõposita eandẽ habet proportionẽ, quã quadringẽti octogĩta quatuor ad ducẽtos octoginta octo, q ut maior est multo sesquipla, sic paulo minor est dupla. Eiusmodi arpennũ pingui solo alternis propemodũ messibus medimnũ duodecimũ reddit. Huiusmodi ferè est fertilitas in eo tractu, q peculiari nõie Frãcia appellatur, ex eo (ut arbitror) quòd sit sumen (ut dici

Iugerum Parisinum.

Francianus ager.

Franciæ sumen.

 tur)

tur) Franciæ, in quo agro triticũ mutilis spicis nascitur, nõ, ut ferè
in Italia, aristatis. In eo nos prædiũ Marlianũ habemus. Neq; nunc
de summa ubertate, aut soli, aut tẽporis loquimur, sed de ea, q̃ plerũ
q; uisitur. Notũ est in eo agro arpenna duodeuicena in annos sin-
gulos singulis modijs nostris oblocari tritici lectissimi: q̃q̃ ea ferè lo
cationũ formula est, ut colonus eo recte præbẽdo tritico defungi
possit, q̃d summæ bonitati uno solido cedat, & interdũ eo, q̃d semis
se tantũ solidi: modiũ aũt nostrũ (ut iã dixi) duodenos sextarios cõ
tinet, & sextarius binos medimnos: hac ratiõe singula iugera quo-
tãnis bessem sextarij nostri. i. octonos modios pẽsitare inueniũtur.
Cũ tamẽ in eo tractu nullũ agrũ restibilẽ eẽ sciã. Sic enĩ fert agri
colatio, ut triticarius ager à messe triticea altero anno semestre ali
q̃d genus frugis capiat, ut ordeũ uel auenã uel quid aliud leuioris
fœtus: tertio aũt anno nouali agitato cesset, quod et aruũ et uerua
ctũ appellatur ab antiquis. Itaq; planũ fit agrũ nostrũ bonitate Si
culo nõ cedere, quẽ Cicero cũ VIII. & X. acceptũ reddere semen
dixit, q̃q̃ id postea uiderimus, nũc id tantũ argumenta nostra adiu
uet, quibus asserere cõtendimus, medimni Romani et minæ nostræ
paritatẽ. Nostri aiũt agricolæ arpẽnũ, quale diximus, sesq; medimnũ
ferè poscere, ut bene seratur, aruũ. Colu. de satiõe loquẽs lib. XII.
pinguis agri iugerũ, si solutus & siccus sit, quaternos tantũ modios
tritici poscere tradidit: si cretosus aut uliginosus, quinos. Hoc cũ à
nostratibus anxie inquirerẽ, uix cõstare opiniões deprehẽdi, id quod
ex uarietate soli et mẽsurarũ cõtingit: q̃iũ tamẽ colligere potui, ple
na. i. mediocris pinguis agri mẽsura solo dẽso dodrantẽ minimũ po
scit, interdũ etiã dextantẽ. i. decẽ modios Romanos: soluto et minĩ
me uliginoso solo nũc septenos nunc octonos: minimus modus agrĩ
reliquis etiã cõpetentibus, senos modios, id est medimnũ poscit. His
conuenit dictũ Columel. lib. II. Iugerũ (inquit) agri pinguis plerũ
q; modios tritici quatuor, mediocris quinq; postulat: adorei modios
nouem, si est lætum solum: si mediocre, decẽ desiderat, nam quãuis
de mensura minus autoribus conuenit, hanc tamen uideri commo-

Marlianum prædium.

Aruum. Veruactum.

Ratio sementis.

dissimã docuit noster usus. Et paulo inferius. Nobis ne *istã quidem quã prædiximus mensuram semper placet seruari, quod eã uariat aut loci aut tẽporis aut cœli conditio. Proinde quã proportionẽ iugerum Romanum, id est duodetriginta millia & octingenti pedes, ad Parisinum arpennum habet, id est ad duodequinquaginta & quadringentos, eandem ferè habent quaterni quinq; modij ad septenos & nouenos.* Leontinum iugerũ non admodum disparile nostro minimo fuisse oportet, quod tantundem frumenti posceret, id est medimnum in singula iugera, si tamen Cicero ueritati inseruiuit potius quàm exaggerationi criminis. Arpenni aũt uocabulo non licenter uti uideor cum id apud Columellam legatur. Aristoteles in secundo Politicon autor est Solonem Atheniensem quatuor census Athenis instituisse. Quorum primus fuit eorum qui pentacosiomedimni dicti sunt, id est quingentis medimnis censi. Secũdus eorum fuit qui Zeugitæ dicebantur, ab equis iugalibus. Tertius Hippas, ab equis. Quartus Theticus dicitur, qui eorum erat qui Thetes, id est opifices erant, hoc est operas suas locantes. Primum, secundum & tertium ad magistratus & honores admitti uoluit, eosq; diuitum nobiliumq; appellatione censeri. τὰς δ᾽ ἀρχὰς ἐκ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν εὐπόρων κατέστησε πάσας, ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων καὶ ζευγιτῶν καὶ τρίτου τέλους τῆς καλουμένης ἱππάδος. Plutarchus in Solone: *Cum magistratus (inquit) omnes locupletibus relinquere uellet, reliquam autem reipublicæ gubernandæ partem promiscuam facere, ad quam antea plebs aspirare non poterat, ad census ciuium se contulit, & qui in siccis atque humidis censi erant, in primo ordine locauit, & pentacosiomedimnos uocitauit. In secundo autem eos qui equos alere possent, aut trecẽtis censi forent, & hos hippada soluentes ab equis nũcupauit. Zeugitæ uero tertij census hoĩes uocati sunt, q̃ ducẽtorũ medimnũ cẽsum expleret.* Quo hæc meliꝰ intelligãtur, Pollux li. 8. de hoc loquẽs ita inq̃t: τιμήματα δ᾽ ἦν τέτταρα. πεντακοσιομεδίμνων, ἱππέων, ζευγιτῶν, θητικῶν. οἱ μὲν ἐκ τοῦ πεντακοσιομεδίμνου μέ-

τρου

Arpennum.

Cẽsus Atheniensium.

τρῦ ὑγρὰ καὶ ξηρὰ ποιεῖν κληθέντες. ἀνήλισκον δ' εἰς τὸ δημόσιον, τάλαντον. οἱ δὲ τὴν ἱππάδα τελοῦντες, ἐκ μὲν τοῦ δύνασθαι τρέφειν ἵππους, κεκλῆσθαι δοκοῦσιν. ἐποίουν δὲ μέτρα τριακόσια. ἀνήλισκον δὲ ἡμιτάλαντον. οἱ δὲ τὸ ζευγίσιον τελοῦντες ἀπὸ διακοσίων μέτρων κατελέγοντο, ἀνήλισκον δὲ μνᾶς δέκα. οἱ δὲ τὸ θητικὸν, οὐδεμίαν ἀρχὴν ἦρχον, οὐδὲ ἀνήλισκον οὐδέν. Quorũ uerborũ huiusmodi est sentẽtia: Quatuor census Athenis fuisse, pentacosiomedimnos, hippeis, zeugitas, theticos. Pẽtacosiomedimnos aũt, id est quingeni medimnos ideo appellatos, quòd quingenûm medimnûm numerum uel mensurã siccis & humidis facere possent, hosq; in publicũ sumptus facere ad talentũ. Hippeis aũt id est equites ex eo dictos uideri quòd equos alere possent, eosq; mẽsuras trecẽtas facere, et publice semitalentũ impendere. At uero qui iugationẽ penderẽt, à ducẽtis mẽsuris cõscribi solitos esse, & publice decem minas cõsumere. Postremæ notæ eos esse qui theticũ penderẽt, id est opificiariũ uel mercenariũ, eosq, nec magistratũ gerere, nec publice quicq̃ sumpt9 facere. Licebatq; ex uno ordine ad aliũ trãsire, ut idem Pollux autor est. Ex hoc autẽ instituto prodierũt (ut arbitror) munera personalia, quorũ mentio fit in lege ultima de muneribus et honoribus in Pandectis. Seruius etiã Tullius hoc exemplo classes quinq; ciuium Romanorũ descripsisse uidetur. Prima classis in octoginta centurias distributa, ex ijs qui centũ millibus æris aut maiorẽ censum haberent, quæ summa à nobis mille aureis nostris æstimata est. Octoginta aũt cẽturiæ in quadragenas seniorũ, ac iuniorum diuisæ. Ita ut seniores ad vrbis custodiã præsto essent, iuniores ut foris bella gererent: quibus arma imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, tela in hostem hastaq; & gladius. Secunda classis intra centum usq; ad quinq; & septuaginta milliũ censum instituta. Tertiæ classis quinquaginta millia cẽsus fuit. Quartæ, quinq; et uiginti millia. Quinta & ultima, undecim millibus censebatur, id est centũ ac decẽ aureis nostris. Reliqua aũt multitudo cuius esset inferior census, immunis militia facta. Equitũ etiã ex primoribus ciuitatis duodecim centu-

Census Romani et classis.

cẽturias ſcripſit, quibus ad equos emẽdos dena millia æris ex publico data, et qbus equos aleret uiduæ attributæ, q̃ bina millia æris in annos ſingulos penderet. Dena millia æris ego cẽtenos aureos intelligo ad binos equos emendos, & uicenos ad alendos, id eſt bina millia. Hæc omnia (inquit Liuius) in dites à pauperibus inclinata onera. Ex his intelligimus in infantia vrbis Romæ primarias opes fuiſſe mille aureos. Propterea Plinius libro XXXIII. Nõ erat, inquit, apud antiquos numerus ultra centũ millia. Itaq; hic & hodie multiplicatur, ut decies centena millia, aut ſæpius dicãtur. Fœnus hoc fecit nũmuſq; percuſſus. Quẽ locũ ex uetuſto ſic lego: Itaq; eſt hodie: multiplicãtur hæc, ut decies cẽtena millia aut ſæpius dicantur, hoc ſenſu: ut olim non erat numerus ultra centũ millia, ſic nec hodie, quia cũ ad centũ millia peruentũ eſt, per multiplicationẽ fit progreſſus, dicendo decies cẽtena millia, aut uicies, aut cẽties, quæ ſummæ antiquis ignotæ fœnore excreuerũt. Idem: Seruius rex primus ſignauit æs: antea rudi uſos Romæ Rhemeus tradit. Signatũ eſt nota pecudũ, unde & pecunia appellata. Maximus cenſus centum millia aſſiũ illo rege fuit, & ideo hæc prima claſſis. Vt igitur Romæ prima claſſis cẽtenariorũ fuit, ſic Athenis quingenariorũ, qui quotãnis pẽdere poſſent medimna uini & olei et frumẽti quingena, ſic enim ex Polluce intelligẽdum puto. Quingẽta autẽ medimna in Attica quæ plurimo importato frumẽto utebatur, ducentis quinquaginta aureis æſtimare poſſumus: & quingẽta uini medimna. i. mille amphoras totidẽ penè frãcicis, pro quibus quingentos aureos ponemus, quibus ſi addamus totidẽ olei amphoras neſcio quid æſtimare debeã. Apud Demoſthenẽ πρὸς φορμίωνα Chryſippus quidã negotiator ita ad iudices loquitur: ὅτι γὰρ ὁ σῖτος ἐπετιμήθη πρότερον καὶ ἐγένετο ἑκκαίδεκα δραχμῶν, εἰσαγαγόντες πλείους ἢ μυρίους μεδίμνους πυρῶν, διεμετρήσαμεν ὑμῖν τῆς καθεστηκυίας τιμῆς, πέντε δραχμῶν τὸν μέδιμνον. Cũ autẽ frumenti auctũ eſſet pretiũ, & ad ſedecim drachmas excreuiſſet, importato frumẽto ultra decem millia medimnûm, iuſto et legitimo pretio uobis admẽſi ſumus

Plinij locus.

Romani nullum numerũ habent ultra centũ millia.

ſumus quinis drachmis in medimnum. Hac Demoſthenica ratione ſextarius Pariſinus circiter aureo uno fuiſſet, hoc eſt drachmis decem. Igitur qui Athenis eum prouentum quingentûm medimnûm habebant, talentũ impendere publice tenebantur, hoc eſt ſexcentos aureos. Verum intelligimus illam æſtimationem cenſus non ſtrictam fuiſſe, ut pentacoſiomedimni dicerentur qui quotannis eam ſummam corradere poſſent, ſed qui tantum pendere poſſent, talento eſſe taxatos. Parum tamen hoc explicatum eſt ab autoribus. Interpres Ariſtophanis pentacoſiomedimnos dictos dicit eos qui tot menſuras arare poſſent. πεντακοσιομεδίμνους διὰ τὸ γεωργεῖν τοσαῦτα μέτρα οὕτως ἐπωνόμαζον. *Equites autẽ eos dictos qui trecentas mẽſuras ararent, nomẽ ex eo ſortitos quòd equos alere poſſent, ſiquando opus eſſet. Qui cum primũ ſexcenti fuiſſent, poſtea urbe aucta mille & ducenti eſſe cœperunt: his licebat comatos eſſe licet ditiores eſſent quingenarij, id eſt pentacoſiomedimni. Oportebat ergo ciues eos diuites eſſe, qui tantũ telluris ararent, aliunde etiam diteſcentes, ut negotiationibus maritimis propter ſitum urbis & fœnore traiectitio. Opificum autẽ ordini licebat & iudicare & concionem habere, ut idem autor inquit:* δικάζειν καὶ ἐκκλησιάζειν. *Hactenus illi rempublicã attingere poterãt. Copioſos autem Athenienſes fuiſſe ex Thucydide nouimus, qui libro ſecundo Periclem eorum ducem ita inducit de opibus eorũ diſſerentem, ut dicat confidere eos debere, nec incurſu hoſtiũ perterrefieri. Bello enim gerendo conſilio & ui pecuniæ plurima obtineri. Athenienſibus autem ſexcentorum talentorum obuentionem annuam eſſe, quæ quotannis ferè tributi nomine à ſocijs eorum penſitarentur, præter alios prouentus. Eſſe præterea ſignati argenti in arce ſex talentorum millia, fuiſſe autẽ aliquando plurimũ nouem millia ſeptingenta. Ex quibus in arcem & publicas alias extructiones erogatũ fuiſſe quod nũc illi ſummæ deſit.* τὰ δὲ πολλὰ τοῦ πολέμου γνώμῃ καὶ χρημάτων περιουσίᾳ κρατεῖσθαι. θαρσεῖν τε ἐκέλευε προσιόντων μὲν ἑξακοσίων ταλάντων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φόρου καθ' ἐνιαυτὸν

Athenienſes diuites.

ἀπὸ

ἀπὸ τῶν ξυμμάχων τῇ πόλει, ἄνευ τῆς ἄλλης προσόδου. ὑπαρχόντων δὲ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἔτι τότε ἀργυρίου ἐπισήμου ἑξακισχιλίων ταλάντων. τὰ γὰρ πλεῖστα τριακοσίων ἀποδέοντα μύρια ἐγένετο. Sex millia talentûm tricies sexies cẽtenis millibus aureorũ nostrorũ æstimare solemus. Suidas autor est redditus publicos Athenis Prytanea appellari: et eo nomine metallorũ uectigalia & fori.i. rerũ uenditarum, et portoriorũ intelligi, et quicquid à socijs uel subditis pẽsitaretur, & quicquid ex manubijs uel rebus publicatis redigeretur: Quorũ, inquit, nominũ cumulus bina millia talẽtûm propemodum cõficit. Athenæus aũt lib. XII. scribit Duridẽ in historijs prodidisse, Demetriũ Phalereum, cuius multa est mẽtio apud Ciceronem, Quintilianũ, Pliniũ, & alios, cũ Athenis reipub. administrandæ præesset, mille ac ducenta talenta in potestate habuisse quotannis. Ex quibus cum minimã partẽ in stipendia militũ & reliquas reip. partes tuendas consumeret, reliqua per ingenitã morũ incontinentiam luxuriose dilapidabat. Epulis quotidianis lautis & opiparis q̃plurimos conuiuas accipiens, & ea parte magnificentiæ Macedonicas cœnas superans. Alioquin nitore & lautitia uitæ Cyprios & Phœnicas prouocans, cum cœnationum pauimẽta singulari artificio uermiculata, etiã unguentis perfunderentur. Δημήτριος δὲ ὁ φαληρεὺς χιλίων καὶ διακοσίων κατ' ἐνιαυτὸν κύριος γενόμενος. καὶ ἀπὸ τούτων βραχέα δαπανῶν εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ τὴν τῆς πόλεως διοίκησιν. τὰ λοιπὰ πάντα διὰ τὴν ἔμφυτον ἀκρασίαν ἠφάνιζε. Hæc uerba satis significant publicos redditus Athenarũ mille & ducentorũ talẽtûm fuisse. Diximus alibi Athenis Isocratẽ rhetorẽ uiginti talẽtis orationẽ unã uendidisse. Plutarchus autẽ autor est Demosthenem in eadem urbe totidẽ talentis unius diei reticentiam uendidisse Harpalo, qui Alexandrum Magnũ fugiens Athenas se contulerat: licet historia ab aulo Gellio in decimo aliter referatur. Hoc tamen penè conuenit quòd Demosthenes nocte aureo calice accepto cum uiginti talentis argenti, in concionem postridie ueniens collo lana & fascijs obligato, cum censere iuberetur, & pro

Prytanea.

Demetrij profusio.

Atheniensiũ redditus.

Demosthenes magno silentiũ uẽdidit.

& pro cõcione dicere quid de Harpali postulatis statuendũ esset, nutu ostẽdit se irraucuisse, nec proloqui posse. Quo tẽpore ij qui munere Harpali corruptum esse sciebant, ridentes dicere cœperunt, concionatorem hominẽ et popularẽ noctu argyranche corruptum, id est angina argentaria. καὶ γενομένης τάχιστα τῆς νυκτὸς ὁ ἅρπαλος ἔπεμψεν αὐτῷ τὴν κύλικα μετὰ τῶν εἴκοσι ταλάντων. Et paulo post: καὶ μεθημέραν εὖ καὶ καλῶς ἐρίοις καὶ ταινίαις κατὰ τὸ τράχηλον κατειλιξάμενος, εἰς τὴν ἐκκλησίαν προῆλθε, καὶ κελευόντων ἀνίστασθαι καὶ λέγειν, διένευεν ὡς ἀποκεκομμένης αὐτῷ τῆς φωνῆς. οἱ δὲ χλευάζοντες οὐχ ὑπὸ συνάγχης ἔφραζον, ἀλλ' ὑπὸ ἀργυράγχης εἰλῆφθαι νύκτωρ τὸν δημαγωγόν. Id est. Interdiu aũt Demosthenes pulchre & concinne lana & fascijs obuoluto collo in concionẽ prodiens, cum quidã eorũ qui aderant scandere in pulpitũ & dicere eũ iuberent, nutu significauit quasi obtusa uox sibi esset. Quo facto homines q dam ingeniosi cauillantes, non angina noctu oratorẽ, sed argẽtan gina correptum esse dixerunt. Idẽ Thucydides libro tertio, autor est Athenienses Mithylenẽ obsidentes, cũ iam magna ex parte pecunias supradictas consumpsissent in eo bello quod cũ Lacedæmonijs eorumq; socijs susceperant, & pecunijs egerent ad obsidionem peragendam, tũ primum tributũ in ciuitate instituisse, & ducenta talenta ad bellũ contulisse, emissis etiã nauibus XII. ad pecunias à socijs cogendas. προσδεόμενοι δὲ οἱ ἀθηναῖοι χρημάτων εἰς τὴν πολιορκίαν, καὶ αὐτοὶ ἐσενεγκόντες τότε πρῶτον ἐσφορὰν διακόσια τάλαντα ἐξέπεμψαν, καὶ ἐπὶ τοὺς ξυμμάχους ἀργυρολόγους ναῦς δώδεκα. Quod uero diximus de quingenarijs Atheniensibus qui impendere talentũ publice tenebantur, ita intelligo non ut quotãnis tributi nomine impenderent: tributũ enim Athenienses non pendebant, ut supradictũ est ex Thucydide, sed ut cũ opus esset, id qđ ex oratiõe Demosthenis intelligi põt quæ περὶ συμμοριῶν inscribitur, id est de Symmorijs, quasi dicas de decurijs munera obeuntium, id quod intelligi non potest nisi summam & ueluti argumentum orationis eius colligamus. Est autem eiusmodi. Cum rex Persarum expeditionẽ

Oratio Demostenis de muneribus trierarchiæ.

expeditionem in Græcos & præcipue in Athenięſes facturus diceretur, populus Athenienſis tumultuari cœpit, quaſiq́; ducē quærere qui Atheniēſiū exercitu inſtructus obuiam ultro Perſis in Lydiam procederet. Quod cum Demoſthenes temerarium eſſe uideret, nec tamen aperte damnare & diſſuadere auderet, cenſere cœpit prius de apparatu belli cogitandum, & quonāmodo ſuppetere copiæ bellicæ propulſando tāto bello poſſent. Itaq; ex ditioribus urbis centū decurias duodenûm hominum deſcribendas cenſuit quas ſymmorias appellat: hic ordo trierarchæ appellantur, id eſt triremium præfecti quaſi nauarchi: q̄q̄ ſymmorias tantum uiginti facit, ſexagenûm hominum: quas rurſus in quinas partes duodenûm hominū diſtribuit, ſic enim inquit: ἐκ τοίνυν τούτων οἶμαι δεῖν τριῶσαι συμμορίας εἴκοσιν ὥσπερ νῦν εἰσὶν, ἑξήκοντα σώματα ἐχούσας ἑκάστην. τούτων δὲ τῶν συμμοριῶν ἑκάστην διελεῖν κελεύω πέντε μέρη κατὰ δώδεκα ἄνδρας, ἀνταναπληροῦντας ἀεὶ πρὸς τὸν εὐπορώτατον τοὺς ἀπορωτάτους. Ex his mille & ducentis exiſtimo claſſes uiginti faciendas eo modo quo nūc factæ ſunt, ſexagena corpora unamquanq; habentē. Earumq́; ſingulas diuidendas in quinas decurias cenſeo duodenûm hominum, ita ut ditiſſimo cuiq; egētiſſimi in decurijs ordinādis coniungantur. Ita aūt conſtitutis claſſibus, id eſt ſymmorijs, & diuiſis decurijs, trecentas naues triremes faciendas eſſe cenſet, & rurſus eas in uiginti partes tribuit ſingulas denumquingenum nauium. Ita ut ex primo, ſecundo & tertio cētenario, cuilibet claſſi quinæ diſtribuātur, et ſic unaquæq; claſſis ſingulis decurijs ternas rurſus tribuat. Hac conſtitutione claſſium triremium trierarcharumq́; facta: Quoniam uero (inquit) cenſus eorum ſex millium eſt talentorum, oportet & facultates quoq; certo ordine ac formula conſtitui, et in ſingulas decurias ſexagena talenta tribui, ut ſingulæ claſſes quinquies ſexagena talenta ſortiātur, id quod his uerbis ab eo dicitur: εἶτα πέντε ἑξήκοντα ταλαντείας εἰς ἑκάστην τῶν μεγάλων τῶν εἴκοσι συμμοριῶν ἐπινεμῶσαι, τὴν δὲ συμμορίαν ἑκάστῳ τῶν μερῶν μίαν ἑξήκοντα-

Symmoriæ

 ταλαν-

ταλαντείαν ἀποδοῦναι. Hoc autem ideo statuit, ut si leuius bellum instet, centum nauibus tantum res geratur, & sexagenis in singulas decurias talentis impensa suppeditetur, & duodeni trierarchi sint: sin grauiore bello ducentis nauibus opus sit, tricena in singulas decurias talenta impensam conferant, & sena sint corpora trierarchiæ munus obeuntia: quòd si grauissimo bello premantur, singulæ decuriæ ad uicena talēta & quaterna corpora contrahātur. ὅπως ἐν μὲν ὑμῖν ἑκατὸν δέῃ τριήρεων, τὴν μὲν δαπάνην ἑξήκοντα τάλαντα συντελῇ, τριήραρχοι δ' ὦσι δώδεκα. ἐὰν δὲ δέῃ διακοσίων, τριάκοντα μὲν ᾖ τάλαντα τὰ τὴν δαπάνην συντελοῦντα. ἓξ δὲ σώματα τριηραρχοῦντα. Hoc facto armamenta nauiū æstimanda primum censet, quæ qualiaq́; nauibus commoda aut necessaria sint, eadem ratione in classes ac decurias tribuēda: omniaq́; sortito expediri, ut cum rei gerendæ tempus uenerit, quam quisq; nauem sortitus sit, eam instructam in tempore recte præstet. uerum Demosthenes uniuersam huius constitutionis (quam ipse syntaxin uocat) rationem in tres summarias partes diuidit: In trierarchos enim & eorum facultates, & in triremes primam partem statuit. Secundam in facultates omnium diuitum & pauperum ciuitatem habitantium, à quibus sumptus suppeditari oportet. Tertiam partē delegat classiario militi, & loco, id est armamentario & nauali. Prima pars explicata est, tertiā hoc modo prosequitur: Decem tribus erant Athenis, unicuiq; igitur tribui tricenas naues assignat: decies enim tricenæ fiūt in summa trecentæ. Has rursus tricenas trifariam diuidit, id est in terdenas: tribus enim apud Atheniēses in treis partes diuidūtur quæ trittyes ab ipsis appellātur, quasi tertiæ tribuum partes: nos quia uerbū latinū nō habemus, triētes nūc dicemus. Vnicuiq; igitur trieti denas naues implēdas tribuit, cum belli gerendi tēpus fuerit: tū unicuiq; tribui tricenas stationes nauiū cōstruendas assignat in pyræeo portu Atheniensi, ut singulæ stationes singulas triremes capiant: et distributionē parē in triētes ut supra facit, sortitoq́; etiā oīa uult trāsigi, ut decē tribus decē loca sortian-

tiantur tricenis stationibus faciendis, & trierarchi sortito in loca & stationes distribuãtur. Hæc munera Tele in Liturgiæ & Isthoræ à Græcis appellãtur. Quæ uerba nullo discrimine ab oratore usurpantur in oratione quæ πρὸς λεπτίνην quasi apud Leptinen non cõtra Leptinen inscribitur. Ab his minoribus præstationibus immunes erãt trierarchi classici ciues, hoc est primæ classis munifices. Sic enim inquit ille in proxime dicta oratiõe: οἱ μὲν εἴνυν πλουσιώτατοι τριηραρχοῦντες ἀεὶ, τῶν χορηγῶν ἀτελεῖς ὑπάρχουσι. οἱ δ' ἐλάττω τῶν ἱκανῶν κεκτημένοι, τὴν ἀναγκαίαν ἀτέλειαν ἔχοντες, ἔξω τοῦ τέλους εἰσὶ τούτου. Atqui ditissimi cum semper in munere trierarchiæ occupati sint, à theatralibus præstationibus immunes sunt. Quorũ aũt facultates infra cẽsus sunt, ij quũ necessariã immunitatẽ habeãt, ne hoc quidẽ munus obibũt. Munera aũt publica uno nomine Liturgiæ dicũtur. Quorum genera sunt Choregia id est præstatio suppeditãdo choro imuẽta liberaliũ ludorũ tẽpore & Panathenæorũ: Hestiasis, id est cõuiuatio, seu epulũ tributim exhiberi solitũ. Gymnasiarchia oleũ palæstræ suppeditabat priuato sumptu. Isthora dicebatur collatio ad stipẽdia militũ. Restat pars secũda apparatus, id est collatio uniuersæ ciuitatis ad stipẽdia militũ. Hanc partẽ Demosthenes præstrinxit oratoriæ. Videbat enim gratiosam esse orationẽ ad populũ non posse quæ populi facultates exhauriret. Cum ergo uideret immani collatione opus esse, maioreq; facultatũ parte q̃ ut tunc populus nondum aduentu hostis perterritus, ferre posset si à se taxaretur, nec minorem dicere uellet, id est eam quæ populo tolerabilis esse tunc potuisset, tandem seipsum oratoriæ interrogans & uicissim respondens ita inquit: τίς οὖν ἐσθ' οὗτος ὁ πόρος; ὁ νῦν μὲν οὐκ ὢν, ὑπάρξων δὲ ὅτε. αἰνίγματι δὲ ὅμοιον τοῦτό τι ἐγὼ φράσω. ὁρᾶτε τὴν πόλιν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι πᾶσαν ταυτηνί; ἐν ταύτῃ χρήματα ἐστὶν ὀλίγου δέω πρὸς ἁπάσας τὰς ἄλλας εἰπεῖν πόλεις. ταῦτα δ' οἱ κεκτημένοι τοιοῦτον ἔχουσι τὸν νοῦν, ὥστ' εἰ πάντες οἱ ἐνταυθοῖ λέγοντες φοβεῖν, ὡς ἥξει βασιλεὺς, ὡς πάρεστιν, ὡς οὐχ οἷόν τε ταῦτ' ἄλλως ἔχειν. καὶ μετὰ τῶν

Tele.

Liturgiæ.

Choregia.

Hestiasis.

Isthora.

λεγόντων ἴσοι τὸ πλῆθος τούτοις χρησμῳδοῖεν, οὐ μόνον οὐκ ἂν εἰσενέγκαιεν, ἀλλ' οὐδ' ἂν δείξαιεν, οὐδ' ἂν ὁμολογήσαιεν κεκτῆσθαι. εἰ μέντοι τὰ νῦν διὰ τῶν λόγων φοβερὰ, ἔργῳ πραττόμενα αἴσθοιντο, οὐδεὶς οὕτως ἠλίθιός ἐστιν ὅστις οὐχ ἱκανὸν δοίη καὶ πρῶτος εἰσενέγκαι. Quodnam igitur est hoc uectigal? id quod nunc quidem nō est, tunc autē futurū est? Equidem simile quid ænigmati dicere hic non dubitem. Ecquid hanc ciuitatē omnem o uiri Athenienses cernitis? In hac ego ipsa parum abest, quin dicam tātum pecuniarum esse quantum in alijs omnibus ciuitatibus: atqui qui eas possident, huiusmodi mentem habent, ut si oratores omnes terrere eos uolentes, regem uēturum dicant, atq; etiam aduentantē, quod' que hæc aliter habere se nequeant, ad hæc si cum ipsis orationē habentibus futurum ita prædicant totidē fatidici, ne sic quidē pecunias ostensuros esse putem, aut professuros eas, nedum ad collationem daturos. Quòd si ea quæ nunc uerbotenus terrifica iactātur, reapse geri senserint, nullus utiq; usqueadeo stultus est, quin & prolixe dare & in primis conferre uelit. Ecquem enim esse credimus, qui bona sua cuncta perdere tandem malit, q̃ fortunarū suarum partem pro capite, ac reliquis suis fortunis in medium afferre? Deinde sensim progrediens, quasiq; obrepens tenaci auaritiæ: Neq; enim nunc, inquit, inquirendum modum collationis puto, qui melius in re præsenti statuetur. Quippe si inire nunc rationē eius uelimus & ex præsenti sensu animorū taxare, in risum res abibit. Sed ineamus sané. Sit aliquis qui dicat centesimam se collaturum, nempe sexaginta talenta is dixerit: age quinquagesimā quispiam dicet? hic duplum dictæ summæ dixerit: et quid hoc est ad mille et ducentos camelos qui uehere pecunias regi ab istis dictitātur? Sed uideamus porro. Vultis igitur ut duodecimā conferamus, quingenta scilicet talenta? at neq; id ferre possitis: neq; si statim deponatis, idonea sit pecunia, quæ tanto bello satis esse possit. φέρε δὴ, τὴν ἑκατοστὴν τις ἐρεῖ νῦν. οὐκοῦν ἑξήκοντα τάλαντα ἐρεῖ; ἀλλὰ πεντηκοστὴν τις ἐρεῖ τὸ διπλοῦν, οὐκοῦν ἑκατὸν καὶ εἴκοσι. καὶ τί τοῦτ' ἐστὶ

πρὸς

πρὸς διακοσίας καὶ χιλίας καμήλους ὰς βασιλεῖ τὰ χρήματ᾽ ἄγειν φασὶν οὗτοι; ἀλλὰ ἐῶ, βούλεσθε διακοσίας καὶ χιλίας εἰσοίσειν, πέντε κόσια τάλαντα; ἀλλ᾽ οὔτ᾽ ἂν ἀνάσχοισθε. οὔτ᾽ ἂν εἰ καταθοῖτε. ἄξια τοῦ πολέμου τὰ χρήματα. Hæc est ferè summa eius orationis quantū ad id quod quærimus pertinet. Cuius sensus non facile cuilibet explicabilis, memorabilis tamen mihi uisus est, propter collationis ratione singulari inuēto expeditā. Ex prædictis aūt apparet totius ciuitatis censum sex millibus talētūm æstimatū à Demosthene. Sexaginta enim talēta cētesima pars est sex milliū, et quingenta duodecima. Quare quod supra diximus de talentis sex millibus in classes & centurias diuisis, nō de censu tantū mille, ac ducentorum trierarchorū intelligendū. Demosthenes his uerbis significat, de diuisione supradicta loquens: ἐπειδὴν δὲ ταῦτα οὕτως ἔχοντα ὑπάρχῃ, κελεύω ἐπειδὴ τίμημά ἐστι τὸ τῆς χώρας ἑξακισχιλίων ταλάντων· ἵν᾽ ὑμῖν καὶ τὰ χρήματα ᾖ συντεταγμένα, διελεῖν τοῦτο, καὶ ποιῆσαι καθ᾽ ἑξήκοντα τάλαντα ἑκατὸν μέρη. Cū uero hæc ita cōstituta fuerint, autor ero uobis ut cēsum regionis qui sex millium est talētūm, diuidētes, centū partes faciatis sexagenûm talentûm: ut uobis quoq; pecuniæ certa formula cōstitutæ sint: Regionē agrū Atticū significās qui in cēsu Atheniensiū erat. In enarrationibus Demosthenis quæ incerto autore circūferuntur ita legimus: τὴν δὲ οὐσίαν τὴν τῶν χιλίων καὶ διακοσίων τριηράρχων τετιμῆσθαί φησι ταλάντων ἑξακισχιλίων. Bona aūt mille et ducentorū trierarchorū cēsa esse dicit talētis sex millibus. Hac ratione singuli quinis talētis censi erāt .i. ternis millibus aureorū nostrorū, quæ millies ac ducenties multiplicata, tricies sexies centena millia aureorū coronatorum fiūt. Harpocration aūt in lexico decē oratorū, οὐχ ἅπαν φησὶ τὸ πλῆθος διῄρητο εἰς τὰς συμμορίας ἀθήνησιν, ἀλλὰ μόνοι οἱ πλούσιοι καὶ εἰσφέρειν τῇ πόλει δυνάμενοι. Non omnis, inquit, multitudo Athenis in Symmorias distribuebatur, sed diuites solū, & qui conferre ciuitati pecunias poterant. Quare Demosthenes (inquit ille) cum mille et ducentos dixit in oratione de symmorijs

Symmoritæ. habita, ditissimos significauit. Symmoritæ autem dicebantur qui eiusdem classis erant, ut tribules qui eiusdẽ tribus. Huiusmodi autẽ diuisio populi facta fuit post tẽpora Solonis; sublata illa formula triplicis census quingenariorũ equitum et iugariorũ. Suidas: Trierarchia, inquit, munus est sumptuosum. Oportebat enim naues habere paratas & omni parte ad bellũ instructas, eorum sumptu qui hoc munus gerebant. Idem autem Demosthenes cum ante tempus actionum Philippicarum uideret populum Atheniensem omni ordine solutũ, theatris tantũ & spectaculis intentũ, pecunias publicas partiri, nec pacis nec belli tẽpora instituta'q; dignoscentẽ, orationem habuit, quæ περὶ συντάξεως dicitur, id est de ordinatione ac constitutione ciuitatis. Cuius orationis scopus is fuit: ut populus Atheniensis in certos ordines redigeretur, id est in milites, qui hoplitæ id est armati uel grauis armaturæ dicebantur, & in equites, & in alios qui extra hos ordines erant. Ex ijs aũt quæ ab autoribus tradita in manibus uersantur, uix (ut arbitror) plena cognitio haberi potest supradictorũ, quale est quod de pentacosiomedimnis diximus, & de trierarchis, & sex talentorũ millibus: nisi illum censum ad annuũ prouentũ referamus: ut diuites eos fuisse intelligamus qui quinûm talẽtûm redditu censi, munera trierarchiæ obire cogebãtur: quod cõuenire uidetur cum eo quod de quingenarijs & trecenarijs dictũ est. Cum id accurate inquirerẽ incidi in dictũ eiusdẽ Demosthenis in prima cõtra Aphobũ oratione, in qua orator circũuentũ se esse à tribus tutoribus dicẽs, & bona sua fraude eorũ suppressa & interuersa, quæ illi pauca à patre relicta esse dicebant, ipse uero ad quatuordecim talenta fuisse contenderat, post narrationem statim ita inquit: τὸ δὲ πλῆθος τῆς οὐσίας ὅτι τοσοῦτον ἦν τὸ καταλειφθὲν, μέγιστοι μὲν αὐτοὶ μάρτυρές μοι γεγόνασιν. εἰς γὰρ τὴν συμμορίαν ὑπὲρ ἐμοῦ συνετάξαντο κατὰ τὰς πέντε καὶ εἴκοσι μνᾶς πεντακοσίας δραχμὰς εἰσφέρειν, ὅσον περ Τιμόθεος ὁ Κόνωνος καὶ οἱ τὰ μέγιστα κεκτημένοι τιμήματα εἰσέφερον. Quòd uero tãtæ esse facultates à patre meo relictæ, maximi mihi testes ijdem

Tribules.

Hoplitæ.

Animaduerte.

Demosthenis facultates.

ipsi

psi facti sunt: siquidẽ in classibus ordinandis ipsi pro me professi sunt, ut in uicenas quinas minas quingenas ipsi drachmas conferrent, quãtũ scilicet conferebat Timotheus Cononis & ij qui maximos tunc cẽsus possidebant. His uerbis orator huiusmodi facere enthymema uidetur. Cũ nomine meo tutores ipsi mei in classes diuitũ relati, & tantũ conferre professi sint quantũ qui plurimũ, planũ fit me quoq; diuitẽ ab eis æstimatũ. Deinde recitatis testimoniis, ita subdit: δῆλον μὲν τοίνυν καὶ ἐκ τούτων ἐστὶ τὸ πλῆθος τῆς οὐσίας. πατικαίδεκα ταλάντων, τρία τάλαντα τίμημα, ταύτην ἠξίουν εἰσφέρειν τὴν εἰσφοράν. Manifesta est igitur per ea quæ audistis relictarũ mihi fortunarum copia: siquidẽ quindecim talentorũ censum tria talenta, collationẽ pro me profitendam censuerunt. Ex duobus his locis collatis intelligendũ relinquitur quod Demosthenes de sex millibus talentûm dixit, de mille ac ducentis dixisse: & quod illi quinis talentis censi in capita dicuntur, exæquatis tenuiorum cum copiosiorum fortunis, ita intelligendum, ut quinta tantum parte bonorum censi essent: ut Demosthenes facultates suas quindecim talentûm fuisse ex eo argumentatur, quòd tutorum professione pupillari nomine facta, tribus talentis census sit. Qua ratione & ditissimi cuiusq; substantia censebatur, ea lege ut hactenus conferre teneretur si ratio ita posceret belli administrandi. Hoc est enim quod dixit in uicenas quinas minas, quingenas drachmas conferre: hoc est, quintum queq; denarium ut more nostro loquar. Vigintiquinq; enim minæ duo millia & quingentas drachmas ualent: sic fit ut sex millia talentûm ad triginta millia crescant: ne temerarium sit quod Demosthenes dixit de pecuniarum copia quæ Athenis erant, & intelligimus immunem plebem esse inopem. Hoc confirmari & certius constitui ex oratione eius pro Ctesiphonte potest in qua se rem trierarchicam lege lata præclare constituisse gloriatur. Cuius legis hæc uerba sunt: τοὺς τριηράρχους αἱρεῖσθαι ἐπὶ τὴν τριήρη ἀπὸ τῆς οὐσίας κατὰ τίμησιν, ἀπὸ ταλάντων δέκα. ἐὰν δὲ πλειόνων ἡ οὐσία ἀποτετιμη-

Lex trierarchica.

μένη ἢ χρημάτ, κτ̀ τὸν ἀναλογισμὸν ἕως τριῶν πλοίων καὶ ὑπηρετικοῦ ἡ λιτουργία ἴσω, κτ̀ τὴν αὐτὴν δὲ ἀναλογίαν ἴσω καὶ δις ἐλάττων οὐσία ἐστὶ τῶν δέκα ταλάντ, εἰς συντέλειαν συναγομένοις εἰς τὰ δέκα τάλαντα. Trierarchos elegi in singulas triremes pro modo censu, qui scilicet denis talentis censi essent. Quod si pluris in censu factitando æstimatæ eorum essent facultates, pro portione quoq; collationis & muneris obeundi necessitatem esse, usq; ad nauigia terna in singulos & eorum remigium: eadem etiam ratione obseruanda in ijs quorũ census minor esset classico, id est denûm talentũm, ita ut plures in idem munus contributi legitimũ & classicum censum æquarent, & singulas triremes expedirent. Ea autem lege promulgata factum esse Demosthenes gloriatur, ut qui prius senideni trierarchiæ munus obibant, ij singuli binas trierarchias obirent, quod mirum est: καὶ δυοῖν ἐφάνη τριήραρχος ὁ τῆς μιᾶς ἕκτος καὶ δέκατος ὢν πρότερον συντελής. Et ea lege ita subleuatos inopes esse ait, ut diuites ad iustum collationis modũ adacti sint, quod ipse τὸ γιγνόμενον appellat: idq; reipsa & euentu patuisse, ut pote cum imperatis triremibus nemo eorum qui ad munera redacti erãt, aut munus detrectarit oblato supplice libello magistratibus, aut in uincula ductus sit: aut nauis ulla instrumẽto defecta in portu relicta sit. Ante hanc trierarchiæ constitutionem sæpe uariata est ratio eius muneris, ut autor est interpres Demosthenis in orationem κτ̀ Μειδίου his uerbis: πολλαὶ περὶ τὰς τριηραρχίας ἐγίγνοντο μεταβολαὶ διὰ τὸ μέγεθος τῶ ἀναλώματος, καὶ ὅτε μὲν σύνδυο ἦσαν, ὅτε δὲ σύντρεις, καὶ ὅτε δὲ καὶ δέκα τριήραρχοι, ὅτε δὲ χίλιοι. καὶ ὅτε μὲν ἡ πόλις τὴν κατασκευὴν καὶ τὰς ναύτας παρεῖχεν. καὶ μόνον διὰ τὴν ναῦν ἐτριηράρχουν. ὅτε δὲ σύμπαντα οἴκοθεν οἱ τριήραρχοι παρεῖχον. Multæ autem circa trierarchias mutationes extiterũt, propter magnitudinem sumptus eius muneris, & nunc bini trierarchi, nunc terni in singulas naues fierent, interdũ senideni: fuit etiã cum mille essent trierarchi: & rursus fuit tempus cum ciuitas publice trierarchis nautas & armamenta præbebat, et trierarchi na

uem

uem tantum præbebant. Fuit etiam aliâs cum & nauem & armamenta & nautas trierarchi præberent. Demosthenes uero nouissime binas etiam naues uni trierarcho attribuit. ὁ γοῦν Δημοσθένης ὕστερον δυοῖν τριήρων ἕνα τριήραρχον ἐτάξεν. Hoc idem ex ipso Demosthene confirmari potest in ea oratione. καὶ γὼ μὲν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐτριηράρχουν εὐθὺς ἐκ παίδων ἐξελθών, ὅτε σύνδυο ἦμεν οἱ τριήραρχοι. καὶ τὰ ἀναλώματα πάντα ἐκ τῶν ἰδίων οἴκων, καὶ τὰς ναῦς ἐπληροῦμεν αὐτοί .i. Atq; ego quidẽ (inquit) illo tempore trierarchus esse cœpi statim atq; è pueris excessi, tumq; bini eramus trierarchi, omnẽ sumptũ ex priuatis familijs suppeditabamus, ita ut et nauium apparatum supplementumq; ipsi præberemus. Et paulo inferius: τηνικαῦτα δὲ τοῦ πράγματος ἤπται ὅτε πρῶτον μὲν διακοσίους πεποιήκατε συντελεῖς ὑμεῖς. παρ' ὧν εἰσπραττόμενοι τάλαντον, ταλάντου μισθοῦσι τὰς τριηραρχίας. Tum demum autem Midias trierarchiam attigit cum primum mille ac ducẽtos collatores constituistis: à quibus isti talentum exigẽtes talẽto trierarchias obeundas locant. ἔπειτα τὰ πληρώματα ἡ πόλις παρέχει. καὶ σκεύη δίδωσιν. Tum supplemẽta et armamẽta respu. præbet. Verba sunt oratoris eleuare contẽdẽtis munus trierarchiæ, quod Midias & diuites nonnulli graue esse sibi iactabant tanq̃ uniuersi muneris redemptoribus præbitoribusq;, eo se nomine populo Atheniensi imputantes. Ex quibus uerbis intelligimus illos mille ac ducentos talẽta singula pẽsitare solitos, id quod supra dictum est.

Loc. Demosthenis explicatus.

Hic obiter unum locum apponam eiusdem autoris quem à nemine nostri tẽporis satis intellectum esse puto. In eius enim orationis epilogo iudicũ misericordiã captans, ita inquit: καὶ νῦν κομίσασθαι τὰ μὲν αὐτοῦ ζητῶν, εἰς κίνδυνον καθέστηκα τὸν μέγιστον. ἐὰν δὲ ἀποφύγῃ με οὗτος, ὃ μὴ γένοιτο, τὴν ἐπωβελίαν ὀφλήσω μνᾶς ἑκατόν. Nũcq; cum res meas recuperare contenderẽ in maximũ discrimen adductus sum, utpote qui centũ minis continuo multandus sim, si (quod abominor) iste ab intentione mea absolutus euadat. Quibus uerbis hoc significat orator, orationem tutelæ quæ infamiam tutori ob do-

Locus aĩadtendus.

lum, id est. κακουργίαν damnato irrogabat ut apud Romanos sic apud Athenienses, non temere aduersus tutores intendi solitã. Maior enim factus, id est, δοκιμασθεὶς, hac actione agens nisi reũ peregeret & secundũ se iudiciũ obtineret, sexta parte censusui multabatur, quæ in reũ absolutũ cedebat. Demosthenes centũ minas epobeliæ nomine sibi taxauit, si in eo iudicio aduersos calculos ferret. Ex quo intelligimus sexcentis cum minis censum fuisse, hoc est decem talentis. In ea autem oratione Aphobus tutor ei obiecit quòd decem talenta in censu haberet, cum ipse spoliatum se à tutoribus & ad inopiam redactum conquereretur. Epobelia uerbum est satis frequens apud oratores, ex hoc dictũ quòd in quamlibet drachmam calumniæ reus obolo multaretur cũ seni essent oboli in drachma. Sed Suidas intellexit sextam partem æstimationis litis. Harpocration sextam partem census intellexisse uidetur, id quod Demosthenis locus significare mihi primore sensu uisus est: Sed cum tertiam orationem in eundem legerem, intellexi Aphobum unum ex tutoribus decem talentis damnatum tutelæ iudicio, quanti scilicet orator litem illam in intentione libellari æstimarat. Sic enim inquit: οἱ δικασαὶ δ' ἀκούσαντες ἐισοῦς ἐφῆκε ταυτὰ καὶ τοῖς τούτου φίλοις καὶ τῷ διαιτητῇ τοῦ αὐτοῦ ἔγνωσαν, καὶ δέκα τάλαντ' ἐτίμησαν. Iudices autẽ ad quos ipse ab arbitris prouocarat, cum hæc audissent, eadem ipsi quoq; cum arbitro atque eius amicis ut compromissarijs censuerunt: eiq; litem decem talentis æstimauerunt. Hæc uerba Demosthenis circa finem eius orationis quæ πρὸς ἄφοβον ψευδομαρτυριῶν inscribitur, leguntur corruptissime in libris quidem impressis: sed ea nos sic emendanda affirmamus. Quoniam igitur litem talentis decem, id est minis sexcentis æstimarat: ἐν τῷ ἐγκλήματι τῷ αὐτοῦ, id est in libello intentæ actionis, ideo centum se minis, id est mille aureis nostris periclitari cum infamiæ nota dixit, quæ sexta pars est æstimationis litis. Cæterum Plutarchus diuitem patrem Demosthenis fuisse dicit, & in copia bonorum septẽ annos natum filium Demosthenem reli

Epobelia.

Loc⁹ Demosthenis emaculatus.

quisse

quisse. ἀπολειφθεὶς δ' ὁ Δημοσθένης ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἑπταέτης ἐν εὐπορίᾳ, μικρὸν ἀπέλιπεν ἡ σύμπασα τίμησις αὐτοῦ τῆς οὐσίας πεντεκαίδεκα ταλάντων, ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων ἠδικήθη. Relictus autẽ à patre Demosthenes septẽnis in abũdanti patrimonio (ut qđ oĩbus supputatis paulo minus quindecim talẽtis æstimaretur) à tutorib' per iniuriã fortunis euersus est, cũ partẽ bonorũ eius in rẽ suã uerteret, partẽ per incuriã perderent, ita ut ne præceptoribus quidem eius mercedẽ docendi soluerent. Quindecim talẽta nouẽ millia aureorum nostrorũ ualent. Ita quæ summa Romæ post spoliatum orbem à Romanis, Aesopi patinam æquare non potuisset, Athenis diuitiarum nomine censebatur. Idem Demosthenes circa finem orationis eius: καίτοι πῶς οὐ δεινὸν εἰ ἕτεροι μὲν οἶκοι ταλαντιαῖοι καὶ διτάλαντοι καταλειφθέντες, ἐκ τοῦ μισθωθῆναι διπλάσιοι καὶ τριπλάσιοι γεγόνασιν, ὥστε ἀξιοῦσθαι λειτουργεῖν, ὁ δ' ἐμὸς τριηραρχεῖν εἰθισμένος, καὶ μεγάλας εἰσφορὰς εἰσφέρειν, μηδὲ μικρὰς δυνήσεται διὰ τὰς τούτων ἀναισχυντίας. Atqui non acerbũ mihi esse nõ põt, quòd cũ reliquorũ ciuiũ domus talentares & ditalentares tutorib' oblocantibus duplo triploq; copiosiores factæ sunt, ita ut dignæ tãdem uiderentur quæ muneribus publicis obeundis ascriberentur: mea autem domus quæ olim trierarchiæ muneri assueuerat & collationibus pensitandis, nunc ne tantulam quidẽ collationẽ ferre poterit istorum impudentia. Oecum, id est domũ oratores græci pro uniuersis facultatibus & censu accipere solent, quẽ loquẽdi morem lingua Francorum refert. Verum ex his uerbis intelligimus & trierarchiam & collationem ijsdem capitibus incubuisse, ac ignominiosum fuisse munera ista dispendiosa non obire. Sunt & alia ad eãdem rẽ pertinentia quæ ex hac & altera in eundẽ tutorẽ oratione colligere potuissem: ut quædam esse bona quæ in censum non uenirent, quæ atele, id est immunia à græcis appellantur: sed hæc sufficere uisa sunt, & nõ nihil etiam ijs qui Demosthenẽ sunt lecturi ꝓ futura. Quod aũt de locatione domuũ Demosthenes dixit, de domibus instructis intelligendũ est ut diximus, ut de officinis cũ seruis opificibus.

Οἶκοι.

A tele. Ἀτελῆ.

opificibus.Nunc à medimno ad inferiora descendamus,& id quod quærimus certissimo quoq; uestigio legẽdo persequamur. Sextarius Sextarius. Cotulæ. Heminæ. *(ut inter omnes conuenit)cotulas binas capit,quæ latine heminæ dicuntur.* Quanquã hac uoce Italica etiã antiqui græci usi sunt:ut Athenæus libro decimoseptimo: τὴν δὲ κοτύλην καλεῖσθαι καὶ ἡμίμναν. *Sextarius inde dictus quòd sexta pars sit congij.À sextario enim ut à principio ordiri oportet,huius enim mensuram si tenuerimus,omnia prona deinceps erunt.* Cato capite quinquagesimoseptimo: V*inum familiæ, ubi uindemia facta erit,loram bibat menses tres,mense quarto heminas singulas. In mense congios ternos:mense quinto,sexto,septimo,octauo,in dies sextarios singulos: In mense congios quinos.Nono,decimo,undecimo,in dies heminas ternas.In mẽse unam amphoram.*Cato mense quarto heminas singulas in dies singulos epotas congios ternos facere dicit,id est sextarios denos octonos, & sextarios singulis diebus epotos sequentibus mensibus quatuor,in mense quinos dicit esse congios,hoc est tricenos sextarios: & rursus alijs mensibus in dies heminas ternas, in menses singulas amphoras esse docet, id est quadragenos octonos sextarios, uel nonagenas senas heminas,qua ratione tamẽ quaternæ uel senæ heminæ deesse uidentur si tricenos dies in mensem statuamus. Sed aliter Cato rationem colligere tam commode non potuit,nisi amphoram pro nonagenis heminis diceret,etiam si amphora eo amplius sex heminas capit, cum aliud uerbum mensuræ non haberet: & alioquin habuisse uidetur rationem intertrimenti liquoris, id est eius quantitatis quæ deperit et intercidit cum uinũ uel lora heminatim bibitur. Simile est quod heminas singulis diebus potas, in menses congios ternos facere dicit; hac enim ratione mensis sex & triginta dies habet, qui si exacte taxare uoluisset, duos congios & semissem dixisset: sed noluit tam anguste ratione præscribere. Satis tamen apparet ex eo loco, in congio duodecim esse heminas quæ sex sextarios continent. Sed & illud iam tenemus quod maxime ad rem pertinet, sextariũ sextam decimã partẽ

Amphora.

esse

esse modij, quæ tertia pars est amphoræ, quippe cum in amphora Cato sex & nonaginta heminas ponat, & sextarius citra controuersiam binas heminas capiat, si amphora ter modiũ capit (ut prædictum est ex carminibus supradictis) modius sextarios sedecim cõtinebit, id est duas et triginta heminas, quæ tertia pars est amphoræ. Sed de modio citanda sunt exẽpla. Cato: Vbi sementẽ parueris, glandẽ parari legiq́, cõuenit, & in aquã conijci. Inde semodios singulis bubus dare oportet, si laborabũt. Columella de bubus aratorijs loquẽs lib. VII. *Bubus pro tẽporibus anni pabula dispẽsantur. Ianuario mẽse fresi et aqua macerati erui quaternos sextarios mixtos paleis dare conuenit: uel lupini macerati modios, uel circerculæ maceratæ semodios. Idem si grano abstinemus et regionis copia permittat, cum fronde laurea & ilignea glans adijcitur, quæ nisi ad facietatem detur, scabiem parit. Potest etiam si prouentus uilitatem facit, semodius fabæ fresæ præberi Nouẽbri mense ac Decẽbri, per sementẽ quantum appetit bos tantũ præbendũ est: plerunq; tamen sufficiunt singulis modij glandis, & paleæ ad satietatẽ datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua cõspersi sextarij septeni permixti paleis, uel cicerculæ similiter maceratæ sextarij duodeni, uel singuli modij uinaceorum. His exemplis conijcere possumus modium* Romanũ *non disparẽ fuisse ei mẽsuræ quẽ bœotium nostrates uocant, cũ sit diurnus cibus bouis aratoris modius aut semodius pro uarietate pabuli.* Apud nos *equis uiatorijs per diuersoria cibus status est in dies cistellæ ternæ auenæ, ut in Italia ordei. Sic enim semper tulit stabulariorũ formula. Sed strigosis equis cũ longis itineribus fatiscunt auctarium noctu dari solet, id est quarta cistella. Hæ quaternæ mensuræ bœotium uel bossellum nostrũ triticariũ implẽt, qui modus pabuli est omnibus iam sarcinarijs equis per stabula uiatoria statutus. Diximus amphoram binas urnas capere, quæ singulæ uicenos quaternos sextarios continent.* Hoc ex *eodem autore libro decimotertio comprobabitur his uerbis:* Ex hac *compositione quantũ in sextarios musti quadragenos octonos adijcien-*

Modius.

Modius.

ciendum sit, incertū est: quoniā pro natura uini æstimare oportet quid satis sit, cauendūq; ne cōdītus sapor intelligatur: ego tamen si humida fuerit uindemia, trientē: si sicca, quadrantē medicaminis in binas amphoras miscere solitus sum, ita ut quatuor urnarū esset musti modus. Vrna autē quatuor & uiginti sextariorū. Plinius libro XIIII. de nimio potu uini loquēs: Famā apud Græcos Alcibiades meruit, apud nos cognomē etiā Nouellus Tricōgius Mediolanēsis ad procōsulatū usq; è prætura honoribus functus, tribus congijs (unde et nomē illi fuit) epotis uno impetu, spectante, miraculi gratia, Tyberio principe in senecta iā seuero atq; etiā alias sæuo: sed ipsa iuuēta ad merū pronior fuerat. In antiquis tamē non Nouellus Tricongius sed Nouellus Torquatus legitur, & recte, alioquin frustra Plinius adiecisset, unde et nomē illi: Quis enim non intellexisset etiā Plinio tacēte? Neq; ipsa iuuēta lego sed ipsi, id est Tyberio, ut iuuēta sit rectus casus. Et paulo post: Tricōgij rara gloria. In omnibus antiquis legitur Torquato rara gloria. Idē paulo inferius: Tergilla Ciceronē Marci filiū binos cōgios simul haurire solitū ipsi obijcit, Marcoq; Agrippæ à marcido ac temulēto scyphū impactū. Pliniū autorē habemus decē & octo sextarios uini, id est tres cōgios uno haustu epotos à Torquato & duodecim à Ciceronis filio: quare nō uideo quonā modo intelligi possit quod apud Politianum legitur, quòd amphora triplex efficit sextariū. Tranquillus in Tyberio: Ignotissimū quæsturæ candidatū nobilissimis ante posuit ob epotā in conuiuio propinante se uini amphorā. Tranquillus uini amphoram, id est octo congios seu duodequinquaginta sextarios uno conuiuio ab homine uno haustos dixit. Quòd si amphora ex area cōstaret quoquouersus quaternûm pedum, ut Politianus uoluit, ne de duodecim quidē bibacissimis hominibus ita credi posset. Post hæc antiquitatis monumenta cum mensurarum modos deprehendere magnopere cuperem, ad pondus examinare rem institui: quo facto cum nec ex carminibus illis nec ex Plinio responderēt, nihil potius tandem inueni quàm id quod apud Isidorum non optimum

[Margin: Plinij locus. — Ciceronis filius temulentia inclytus.]

mum ipsum autorem, ne harum quidem rerum, legitur: usqueadeo (quod Plinius aiebat) nullus liber tam malus est, ut non aliqua ex parte prosit. Hemina (inquit ille) appẽdit libram unam, quæ geminata sextarium facit. Sextarius enim duarum librarũ est. Hoc cum legissem ilico tres libras nummularias, id est sesquilibram negotiatoriam in lance grandiuscula statui, cuiusmodi sunt lances quibus ad argentum expendendum utuntur, in opposita lance aquam fundere famulum qui mihi astabat iussi, quoad rem deducerem ad exactum æquilibrium, id quod assecutus sum adijciendo uicissim adimendoq; aqulam argentea ligula: tum uascula stannea implendo, non usualia illa quidem & ex supellectili sumpta, sed iustæ omnino mensuræ quibus uenditando uino cauponantes uti solent: tandẽ cõperi duas libras Romanas, id est duodenarias, quæ tribus octonarijs, id est nummularijs respondent, eam omnino esse mensuram quã ternos semisextariolos lingua uernacula huius urbis appellat, qui dodrans est eius mensuræ quam pintam eadem lingua uocat. Hoc comperto cum uasculum illud dodrantale tritico primæ bonitatis implerem, identidemq; in modium id est bossellum transfunderem, non ante æquatum ad summa labra reddidi quàm sedecies impletum itidem uasculum in modium transfudi. Id cum ad pintam exigerem, duodecies exhausi exacta obseruatione transuasando. Hac ratione cum cotula geminata sextarium faciat, qui bilibris est, oportet eam libralem esse id est sex & nonaginta drachmas pẽdere: ita oxybaphus, qui cotulæ quarta pars est, quatuor & uiginti drachmarum erit, hoc est quadrantale: & cyathus, qui sextarij duodecima pars est, sedecim drachmas pendebit id est sextantem Romanæ libræ. Nostra uero pinta duodecima pars est modij: id est amphoræ sexta & tricesima. Illud testandum habeo, quòd quicquid de mensuris liquidorum dixi uel dicturus sum, id de ijs intelligi uolo, quas regias hac in urbe appellamus, de quibus ius dicere decurionum est Parisiensium, alioquin nulla dari certa doctrina posset, cũ multipharij mensurarum sint moduli, et ferè euariantes

Pulchrũ dictũ Plinij.

Oxybaphus.

riantes per regiones urbis, prout cuiusq; regionis solũ huius & illius ditionis imperio mero paret. Aridorum aũt mẽsuras triticarias intelligi uolo, quoniã minores sunt ijs quibus auenã admetiuntur. Hac ratione usus, comperisse me arbitror (nec temere ut spero) amphoram esse octauã partẽ eius uasis quod modiũ uini dicimus. Modiũ uini Parisinũ tricenos senos sextarios nostros capit. Sextarius aũt octonas eas quas pintas dicim⁹. In aridis aũt pro amphora quadrantẽ sextarij habemus, id est ternos bossellos: pro quibus uas trimodiũ habemus dimidiatũ medimnũ. Sic fit credibile quod à Tranquillo dicitur epotã uno conuiuio ab uno homine uini amphorã. Ex hoc æstimare licet tres modios annulorũ Carthaginẽ missorum ab Hannibale post Cannensem cladẽ, uel unũ modiũ secundum alios annales. Ecce autẽ rursus deintegro controuersia ab eodem autore quicũ toto penè hoc opere certandũ nobis fuit, & disceptatrice tamẽ plerunq; exẽplarium uetustate secundũ nos (ut spero) iudicatũ est, id quod hic sperare non datur. Quippe in omnibus exẽplaribus ita legitur apud Pliniũ, unũ nobis ipsum uiiligatorẽ (ut eius ipsius uerbo utar) in hoc opere oppositũ. Sic igitur apud Pliniũ li. XXI. legitur: Drachma Attica (ferè enim Attica obseruatione medici utuntur) denarij argentei habet pondus, eadẽq; sex obolos pondere efficit, obolus decẽ calchos. Cyathus pẽdet per se drachmas decem. Cũ acetabuli mẽsura dicitur significat heminæ quartam partẽ, id est drachmas quindecim. Mna quam nostri minam uocant, pendet drachmas Atticas cẽtũ. Huius loci autoritate carmẽ illud emanasse puto apud Priscianum de cyatho.

Amphora. *Modius.* *Loca Plinij corrupta rẽ cõtrouersam faciunt.*

> Bis quinq; hunc faciunt drachmæ si appendere tentes:
> Oxybaphus fiet si quinq; addantur ad illas.

Primũ igitur ad hoc respondere possum, non magis hoc dictũ contra me pugnare, q̃ contra Pliniũ ipsum, si ei litẽ retorquere tabulis (ut dicitur) ab eo obsignatis uelimus. Si enĩ denarius Atticæ drachmæ pondus habet, quonã modo iustũ fuit ex libris argenti octuagenos quaternos signari, id quod ipse lib. XXXIII. dixit. Id etiã contrariũ

trarium est ei dicto quod apud Priscianum legitur, tres denarios Romanos, quatuor drachmarũ instar esse. Præterea quonãmodo conuenit id quod libro duodecimo de thure loquẽs, inquit: Inueniri guttas thuris quæ tertiã partẽ minæ id est undequadraginta denariorum põdus æquent: uel ut in antiquis duodetriginta, & in quibusdam undetriginta. Quid quod libro decimoquarto de nectarite loquẽs, quadraginta denariorũ põdus pro quinq; uncijs posuit? Vt ex Dioscoride ad uerbũ probabimus. Hæc ut uniuersa collidun tur, sic singillatim alterũ alteri astipulatur. Vt enim illud duodecimi cũ dicto tricesimitertij conuenit (siquidem ter duodetriginta octogintaquatuor fiũt) sic cũ uicesimiprimi loco pugnat, ubi denarius & drachma æquãtur. Rursus quod quadraginta denariorum pondus pro quinq; uncijs ponitur, hoc argumentũ est quod Plinius in libra sex & nonaginta denarios esse uoluit, & totidẽ drachmis æquauit. Quid igitur hic faciã? hæream? suscepto id operi omnino nõ cõgruit: opus enim perfectũ recte prælaturũ me approbaturũq; spopondi, uel eorũ arbitratu quos iudices elegi. Hanc legẽ locando opere memini dictã esse. Pericliter? Vercor ne audaciæ id plenũ sit. Sed quãdo flectere nõ datur, potius adeundũ periculũ esse censeo, q̃ tot dierũ dispẽdio cœptũ iter abrumpendũ. Tanto igitur piaculo me obstringã ut Plinij autoritatẽ uel argumentis ualidissimis superiorem esse aut negẽ aut dubitem? Quid ni id faciã? cũ multis in rebus non modo cum iuratissimis autoribus uetustatis pugnãtem eum ostenderim, sed etiam ipsum secum, quod plerisq; in locis emẽdatorum culpa contigit: ex quo fit ut lectio Plinij obseruantissimũ quenque lectorem maxime nunc torqueat. Qua in re adnotanda Hermolaus Barbarus, cuius nunquam sine laudis præfatione meminisse debeo, paulo religiosior fuisse mihi uidetur, præsertim assumpto castigatoris titulo seuerissimo: debuit certe altera præsertim censura denuo stilo exacuto uel ad uiuum expungere, ne rebellarẽt tot ulcera quorum multa sanasse se non immerito gloriatus est. Ego ut ingenio pusillo tantum nomen sustinere nequeam ut subca-

Hermolaus Barbarus.

ſtigatorē Plinij profiteri me audeā,ſic ea quæ occurrunt uitia,& commentātem me morantur,ſi ſanare ingenij ui non poſſim, commonefaciendis ſtudioſis ueluti ſcalpro circūſcribam , ne latius error ſerpat. Atqui ſic exiſtimo , præuaricationis notā effugere eum medicum non poſſe , qui quæ reſtituere ſanitati nequit, uelut non animaduerſa,ſilentio tranſmittit : q̄q̄ uir ille magnus ac non modo ſtilo graui doctrinā'q; eximiam redolenti cōmendabilis,ſed etiā ſententijs ſeuerus,in quibus mores probi eluceſcere uidētur (quæ duo pariter in paucis æqualibus memoriæ eius agnoſco)in altera editione ita gloriatur,quaſi monſtra quædam errorū uelut latitātia mā-cipia deprehenderit,quæ prioris editionis tumultu oculos eius effugerant , à quibus ipſe pœnas ſumpſerit flagitij prioris & fugæ,ut ipſius uerbis utar:in quo mihi profecto longe falſus fuiſſe uiſus eſt: neq; enim aliter eum dixiſſe atq; exiſtimaſſe puto. Quippe ut plurima errata emendauerit,plura tamē eum fugiſſe aut certe flagitioſiora non dubito,quæ ut acriorem ſagaciorē'q; fugitiuarium non maneant(quandoquidē undecunq; doctiſſimus fuiſſe,ut ætate illa, uidetur)certe otioſiorem poſcunt, huic'q; uni rei aliquādiu feriatū. Hermolao aūt uenia fortaſſe danda eſt, qui Ariſtoteli & Themiſtio uertēdis intētus,tumultuarias nimirū caſtigationes Plinij uelut animi cauſa aggreſſus eſt . At ego ſecundi meriti id eſſe exiſtimo,errorū uel librariorū uel emendatorū,uel autoris deniq; ipſius, ſi res ita ferat , lectores admonere , etiam ſi meliora inuenire nequeas. Exiſtet enim olim immo propediem qui ulteriora inueſtiget.

Inquirēdum etiā in antiquorum ſcripta.

Quòd ſi ſemper in autorū quātūuis receptæ autoritatis uerba adacti,ne unguē quidē latū ab eorum dictis receſſerimus, nihil habebit utiq; poſteritas quod inuētis maiorū ſuorū addat. Atqui maiores noſtri ſi poſt centū annos ignaua etiā ipſi antiquitatis ueneratione ducti,nihil nouarū rerū aggredi auſi fuiſſent , literas nūc illuſtratas bona ex parte deſideraremus. In quis ego Laurētiū Vallēſem Herculis Alexicaci nomine dignum eſſe cēſeo, qui nullius unq̄ hominis offenſione aut ſcriptoris autoritate deterritus eſt quo minus ueri-

Laurentij Vallenſis laus.

vitatem à monstris uindicare niteretur. Equidē etsi leonino me tergore clauaq; munitū esse cum eius notæ commētatoribus nō sentio, ut cuiusuis ærumnæ Herculē futurū me profiteri cōfidā, in umbraculis mecū ipse domesticis, non in campo sub magistris antiquitatis exercitatus, hunc tamen semiermē fiduciā ad ueritatē tuendam afferre mihi uideor. Itaq; omnes esse animatos, præsertim Francos cupio, quandoquidē externi quoq; iam cum antiquis literarū gloria certant. Hic igitur ut cōminisci multa possim sic nihil potius facturus sim fortasse, q̄ ut dicam Pliniū quæ de ponderibus hic cōstituere uoluit, in sequentibus libris de medicinis dicturus, ea ex cōmentarijs medicorum transcripsisse, qui græce ipsi bona ex parte scripserant. Id quod idem ipse Plinius contestari uidetur cum inquit: Et quoniā in mensuris quoq; ac ponderibus crebro græcis nominibus utēdum, interpretationē eorū semel hoc in loco ponemus. Non eadem aūt pondera medicinalia & negotiatoria fuisse ex eo coniicio, quòd hodie pharmacopolæ alia drachma in componēdis pharmacis utūtur, & alia in rebus quas uēditantes appēdunt. Medicinales drachmas nouem in uncia esse dicunt, qua ratione in singulas libras nostras sedecim drachmarum pondus decedit. Quin & Celsus libro quinto de simpliciū facultatū mixtura loquēs: Sed & antea, inquit, sciri uolo in uncia pōdus septē denariorū esse. Vnius deinde denarij pōdus diuidi à me in sex partes, id est sex uncias, ut idem in uncia denarij habeā quod græci habēt in eo quē obolum appellant: id ad nostra pondera relatū paulo plus dimidio scrupulo facit. His uerbis Celsi medicinæ autoris XII. drachmæ ex libra Romana decedunt, quod ratā proportionē habet ad decessionē libræ nostræ qua nostri medicamētarij in tēperādis medicamentis utuntur. Vt enim libra nostra sesquitertia est ad antiquā librā relata, sic sedecim tertia parte duodecim superant. Verū id immutauit Celsus quòd denariū in sex suas unciolas diuidere maluit q̄ in sex obolos, seu in sex semiscrupulos, hoc ideo fortasse, quòd obolū græcum grauiorē esse paulo semiscrupulo Romano scribit. Quod nisi

Celsi locus.

de medicinali semiscrupulo intelligas pugnabit cū Pliniano dicto. Huic rursus opinioni refragatur quod Plini⁹ centū drachmas Atticas in mina ponit, quod iustū est pondus minæ. Quare nihil ulterius causari nūc in animū induxi, ut quisq; pro captu secū ipse hoc faciat. Satis aūt habui hoc dicere, experimento me cognouisse sextarium Romanū dipondiū pēdere, id quod rursus mihi credi nolo nisi argumētis optimis probauerò. Iāprimū ipse Plinius lib. XVIII. de tritico loquēs sic inquit: Tritici genera plura quæ fecere gētes. Italico nullū equidem cōparauerim cādore ac pōdere, quo maxime decernitur. Et paulū infra: Nūc ex ijs generibus quæ Romā inuehuntur leuissimū est Gallicū atq; è Cherronesō āduectū: quippe nō excedūt in modiū uicenas libras si quis granū ipsum pēderet: adijcit Sardiū sex libras. Alexandrinū & trientes. Hoc & Siculi pondus. Bœoticū totā librā addit. Aphricū & dodrātes. His uerbis Plinius docet quod deterrimū sit triticū, id pōdere in modios uicenas libras. Quod aūt longe optimū ut Aphricū, septē & uiginti libras et dodrantem. Hoc cū ego probare uellē, tritici sex semisextariolos nostros, id est sesquipintā pro captu bilancis admēsus, in altera lance depleui, & ponderibus identidem examinatis ad parē tandem libram perueni. Hoc cum in lectissimo tritico fecissem pōderaq; adnotassem, ad aliud triticū transii. Erāt enim mihi puluini duo Francicani tritici sulcatim (ut assolet) in horreo dispositi, ut eodem ex agro, sic non eadem segete: cum igitur ex eo similiter eandem mensuram pēsitarem, hoc discriminis adnotaui, ut quod in eis puluinis eximium esset & axacte excussum uentilatumq;, eius mēsura iam dicta leuiter agitata, & radiolo stricta, dipondium nostrū & quadrantem penderet: lance etiam pessum eunte. Quod aūt negligentius uentilatū, & nōnulla ex parte lolio et melāthio mixtū, aūt alia seminum inanitate, id duas libras & quadrantē siciliquo minus in æquilibrio teneret. Hæc mēsura, id est sex semisextarioli (quos sextarios duos Romanos iudicatum iri omnibus fortunis meis cauere non dubitarim) si quis diligenter animaduertere uelit et ueritatem modu-

Sextarius Romanus.

Pondus tritici.

modulis ac ponderibus explorare, seni inquã semisextarioli octauã partem modij efficiunt, quorũ pondus triticeũ si octonario multiplicetur, fient in summa duodeuiginti libræ nostræ, lectissimi quidem tritici, deterioris aũt id est quisquilijs seminũ mixti duab⁹ un cijs minus, id est siciliquis octo. Porrò cũ libra nostra (ut sæpe dixi) Zygostatica qua merces appẽsileis negotiatores admetiuntur, quadrante maior sit libra Romana, fit ut duodeuiginti libræ nostræ, quatuor & uiginti Romanas libras æquent. Ita fit ut triticũ nostrũ in agro qui Frãcia dicitur natũ, duabus libris Siculo leuius sit: cuius tamẽ supremã notã existimo semissem aut quadrantem uigintiquatuor libris addere posse. Hoc genus experimenti cũ cuiuis obuium sit & expositũ, non est cur alia Plinij autoritate uel uera uel mendosa, impugnare ueritatem quispiam cũra pertinaciæ reprehensionem possit. Hic siquis selibras legat, ut quædam habent exemplaria antiqua, ut sit, adijcit Sardium selibras, hoc etiam amplius id quod agimus confirmabit: cum Plinius dicat grauissimum frumentum libras unam & uiginti & dodrantem pendere, et nos experimento didicerimus quod optimum apud nos sit frumentum, id in modios Romanos quaternas et uicenas libras pendere. Qua re si Plinius in põdere non deceptus est, uel nostrum triticũ etiam Africæ præstantius est, uel libra Romana maior aliquanto fuit q̃ nos eam esse statuerimus: & tamen periculum nullum est (ut arbitror) ne minorem fecerimus libram, cum mensuras auxisse uideamur quæ pondere deprehenduntur. In hanc enim tantum partem errare potuimus, utpote cũ Plinius sextariũ centũ et uiginti drachmarũ faciat, quẽ nos bilibrẽ fuisse cõtendimus, id est drachmarum centũ et nonaginta duarũ: qua ratione hemina libralis fuit, quam Plinius sexaginta drachmarũ fuisse dicit, id est tertia parte minorem, atq; eo amplius. Carmina aũt quæ apud Priscianũ leguntur, sextariũ uiginti unciarũ esse statuũt, quo fit ut noster superquint⁹ sit eius, id est quinta parte superans. De hoc quid statuã nõ habeo, nisi Pliniũ puto selibras, id est dimidiatas libras scripsisse, sed nõ

plinii [illegible]

E 3 satis

satis pondus compertum habuisse. Quod rursus ne credas facit id quod ipse alibi dicit eodẽ libro: Siligineæ farinæ modius Gallicæ, XXII. libras, Italicæ duabus tribus'ue amplius. Hæc uerba significant Pliniũ diligenter hæc inquisiuisse, & præterea duas & tres libras addit Italicæ siligini, nõ tantũ selibras. Itaq; si uerũ est Pliniũ hæc exacte inquisiuisse, & ipse eo in loco non corruptus est, necessario dicemus triticũ non Gallicũ tantũ sed & Francicũ ponderosius esse illis quæ à Plinio enumerata sunt. Fortasse etiã Plinius libras illas uicenas, centenarias libras intellexit, hoc est minales, quales libras argẽtarias fuisse ostẽdimus, hoc est plenas libras: quæ existimatione paulo plus dextãte ad supradictũ põdus accedit, hoc est octoginta drachmæ & aliquid amplius. Hoc si admiserimus, nõ ideo tolletur scrupulus, quia adhuc nostrũ paulo amplius libra una superabit. Vt tamen cũ ijs libris sentiã qui selibras habẽt, facit cõtextus uerborũ sensim ad librã et dodrantẽ perducentiũ rationem. Et præterea Plinius nõ sex libras sed senas dixisset, quia uicenas dixerat, quod ualidius argumentũ est. In hoc obice aqua hæreat necesse est. Sed si Plinius alteri cuipiã uel libero uel seruo ponderis examinatione tædiosam credidit, uel calculo deceptus est, nõ magnopere mirũ est, cũ Cicero in Catone, Laërtẽ stercorantẽ agrũ apud Homerũ faciat, alicuius fide deceptus. Nec enim in primo libro nec in XVI. nec in ultimo id legitur Odysseæ, in quibus tãtum Laërtis meminit Homerus, nisi in obseruatione aliquid me latuit. Verum ne uanitatis arguar temere à primo quoq; hoc probare uolente, monitos hoc ad pondus examinaturos uelim, in expendendo tritico multum id referre quonã modo mẽsura impleatur. Si enim non modo leuiter agitetur implendo, sed diu quatiatur aut manu prematur, antequam radio exæquetur, pondus non leui momento crescet. Interesse etiam arbitrãtur triticũ recens tritũ sit & uentilatum, an diu in horreo asseruatũ, cuiusmodi (ut dixi) nostrũ erat in puluinis sulcatis digestum. Illud enim recens ab arista, & pulchrius esse aiunt & grauius, hoc ut tẽpore exuctum, sic leuius esse: certe

Plinij locus.

Ciceronis erratum in Catone.

certe apud nos uendibilius est ex eadē segete qđ eodē mense batui tur & in forum aduehitur, uidelicet quod plus farinæ & panificij reddat. Verū qui hoc quod diximus tritico expendendo fecerit, tū demū aquæ pondus exploret, futurū enim recipio ut quæ mensura tritici duas libras nostras & quadrantē pepēderit, id est sex et trī ginta uncias, eadē treis libras nostras, id est quatuor Romanas pō dere aquæ efficiat, ut sit inter triticeū aqueumq́; pondus proportio sesquitertia, qua ratione bilibrē fuisse sextariū antiquū necesse est, id quod Isidorus ex quopiā autore antiquo scripsit: etiā si Plinius he minam sexaginta drachmarū esse dicit, quod perinde ualet, atq; si sextariū libræ unius & quadrantis esse dixisset. Hoc idē in hordeo expertus, cōperi sextariū pendere quindecim uncias & tres drach mas: qua ratione quaterni sextarij quinas libras Romanas & sescū cem efficiunt, & modius uicenas libras & selibram: quod non con uenit cum dicto Plinij, qui de frumentis loquens: Leuissimū (inqt) ex his hordeū raro excedit XV. libras. Quare nostrū dissimile esse Italico dicendum est. Quanq̄ Columel. libro 11. de hordeo loquens ita dicit: Alterum quoq; genus hordei est, quod illi distichum, Galaticum nonnulli uocant, ponderis & candoris eximij, adeo ut triti co mixtū egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur circa Martium mensem. Distichum hordeum uocat & Galaticum, hoc est Gallicū quod culmum habet binis uersibus aristatum, cuiusmodi est nostrū: hoc Columella reliquo ponderosius esse dicit. Quare conturbari nos Pliniano hoc uerbo non oportet, quasi ijs quæ diximus ex eodem ipso Plinio refragante. Extat in actis decurionum huius uerbis medimnum lectissimi tritici appēsum iussu decurionum fuisse, inuentumq́, esse pondus centum & sedecim librarum: quæ ratio efficit in modium undeuicenas libras nostras et quadrantes. Proxima nota in modios undeuicenas libras et sextantes non excessit. Sed propterea ego minus pondus inueni, quod modium Romanum secutus sum non Parisinum. At inter amphoram Romanam et nostrum quadrantem tantū interesse testatus sum quantum inter mensuram

Pondus tritici.

surã rasam & cumulatã. Quod aũt libræ Romanæ modũ deprehensum habeamus ex ijs quæ de re nũmaria diximus, satis intelligitur: potest tamen id & alijs adminiculis probationum confirmari. Columella libro VII. de cibarijs aratorũ boum loquens: Martio & Aprili debet ad fœni pondus adijci, quia terra proscinditur: sat erit aũt pondo quadragena singulis dari. Quadraginta pondo Romana, nostra sunt triginta. Fœni aũt fasces apud nos, si iusti sint ponderis, duodenas libras pendent, & interdum ternas denas. At huiuscemodi binos indies cũ auenæ cistellis tribus equi singuli sarcinarij aut iugales poscunt, qui quidẽ sint mediocri magnitudine. Hi duas & triginta libras Romanas pẽdent. Trecenas aũt libras bubus singulis sufficere Ianuario & Februario Columella affirmat. Martio aũt & Aprili quũ labor intenditur, quadragenas, aut quũ grani est pœnuria. Ita hac parte libræ Romanæ ad nostrã relatæ analagia congruit. Sextarius igitur Romanus eã mensurã capit, ut diximus, quã ternos sextariolos lingua nostra appellat. Sed absurda eadẽ lingua appellatione utitur, cũ sextariũ uocat sextam ac tricesimã partẽ modij nostri, qui octies amphorã capit, præsertim cũ semisextariũ appellemus paruulã mẽsurã, et omniũ quæ ueneant minimã, id est secundã & tricesimã sextarij nostri, quã ego sextariolũ uoco. Id tamen uocabulũ, id est semisextariũ in usum linguæ nostræ uernaculæ ex eo uenisse puto quod græci cotulã, id est heminã hemixestũ appellant, ut autor est enarrator Aristophanis & Suidas. Ad quã uocẽ græcã magis alludere uidebitur hic uernaculus sermo, q̃ ad dimidiũ sextariũ, si quis attente considerarit. Verumenimuero sextarius Romanus in duodecim cyathos distribuitur. Ad cuius rei pleniorẽ intelligẽtiam præfari illud habeo quod plene omnibus notũ est: antiquos cũ hilariori conuiuio sese ad potus solutiores inuitabant, tot cyathos haustibus singulis ebibere solitos, quot erant literæ nominũ amicarũ. A quo more illud epigramma Martialis emanauit in primo libro.

Semisextariolus. Hemixestos. Mos symposiacus antiquorum.

Næuia sex cyathis, septem Iustina bibatur.

Quinq;

Quinq; Lycas, Lyde quatuor, Ida tribus.
Omnis ab infuso numeretur amica falerno.

Inde aũt mu ẽta sunt uocabula triens, quadrans, quincũx, septunx, & reliqua, quæ non magis pocula quàm mensuras significant, id quod aperte ex eodem poëta libro octauo epigram. nobis datur intelligendum:

Det numerum cyathis, Instantis litera Ruffi:
Autor enim tanti muneris ille mihi.
Si telethusa uenit promissaq; gaudia portat:
Seruabor dominæ Ruffe triente tuo.
Si dubia est, septunce trahar, si fallit amantem,
Vt iugulem curas nomen utrunq; bibam.

Septuncem pro haustu septem cyathorum dixit, tot enim sunt elementa in recto Instantis, & trientem pro phiala & haustu quatuor cyathorum, & rursus in undecimo quincũcem pro quinq; cyathis, & bessem pro octo.

Quincũces & sex cyathos bessemq; bibamus,
Caius & fiat Iulius & Proculus. & lib. XII.
Poto ego sestantes, tu potas Cinna deunces:
Et quereris quòd non Cinna bibamus idem.

Deunces undenos cyathos intelligit, ut sestantes binos. Hinc factũ est ut nomina illa poculorũ apud autores celebrentur, ut lib. I. diximus. Nunc aũt sic colligo. Cũ sextarius Romanus in duodecim cyathos diuideretur: ea uero eius uasis quã pintã dicimus sit mensura, ut qui tantũ uini etiã primarij quotidiano prandio bibat, uinosior dici iure non possit: qui aũt dodrantẽ eius non excedat, id est ternos sextariolos, parcus uini fortasse aut certe sobrius dici mereatur: non potuisse sextariũ Romanũ in tot cyathos commode diuidi, si minor is ea mensura fuisset, quam dodrantẽ appellaui. Cũ enim trientẽ quadrantẽq; poculorũ uocabula apud Iuuenal. & Persium, & Celsum legimus, ego legitimã mensurã intelligo quæ uno haustu biberetur. Reliqua nomina infra supraq;, mensuras magis q̃ po

toria uasa fuisse puto. Nam & apud Celsum quadrans pro modi co potu ponitur: Si quarto (inquit) die cum horrore febris reuertitur: uomere oportet, deinde modicum cibum sumere, uiniq́; quadrā tem. Et lib. I. Post uomitum si stomachus infirmus est, paulum cibi, sed huius idonei, gustandum: & aquæ frigidæ cyathi tres biben di sunt. Cyathos hic dixerat quod quadrantē in superiore exemplo dixit. Et alibi: At qui tarde concoquunt, & quorum ideo præcordia inflantur, qui'ue ꝑpter ardorē aliquē noctu sitire cōsueuerūt, anteq̄ conquiescant duos tres'ue cyathos per tenuē fistulam bibant. Dioscorides de absinthio: καὶ ἀνορεξίας καὶ ἰκτερικοὺς θεραπεύει τὸ ἀφέψημα αὐτοῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν λαμβανόμενον ὅσον πλῆθος κυάθων τριῶν. Decoctū eius cibi fastidia, et arquatū morbū sanat si quotidie terni cyathi ebibantur. Ternos cyathos pro mediocri potu dixit q̄ uno haustu sumantur. Et lib. III. Celsus de curatione lentarū febriū loquēs: At si diu frigus est, & torpor & iactatio corporis, nō alienū est in ipsa febre dare mulsi tres aut quatuor cyathos, uel cū cibo uinū bene dilutū. Idē de insanietib⁹ loquēs totū sextariū im pleuit: Opus est aūt cibo infirmo, maximeq́; sorbitiōe: potiōe aquæ mulsæ: cuius ternos cyathos bis hyeme, quater æstate dedisse satis est. His uerbis in singulos potus ternos cyathos febricanti taxatos intelligimus, & per dies singulos sextarium. Alibi de cardiacis loquēs: Si uerēdū est ne deficiat, tū & intrita ex uino, & hoc ipsum austerū quidē, sed tamen tenue, meracū, egelidū subinde & liberaliter dandū est adiecta polenta, si modo is æger parū cibi assumit: idq́; uinum esse debet, neq; nullarū uirium, neq; ingentiū. Recteq́; tota die ac nocte uel tres heminas æger bibet: si uastius corpus est, plus etiam. Tres heminas diurnas Celsus cardiacis statuit, nisi uastioris sint corporis, et uini meraci. De qb⁹ Plin. loquēs li. XXIII. Cardiacorum (inquit) morbo unicam spem in uino esse certū est. Dari utiq; non nisi in cibo debet, nec à somno, nec præcedente alio potu, id est non nisi sitienti, nec nisi in desperatione summa. Hoc Iuuena. significat cum inquit:

Cardi

Cardiaco nunq̃ cyathum missurus amico.

Tres heminæ sesquisextariũ explent: ex quo apparet iustã ꝓpemodũ potus mensuram hoĩ cardiaco statutã esse. Nã cũ hoĩ sano iusta mẽsura sit sextarius in singulos epulat⁹, cardiaco nouenos cyathos taxauit, uel senos.i.binos quadrantes si ter epulantes cardiacos intelligamus. Et de cœliacis: Obseruãdũ (inqt) ne quis aut cibus, aut humor uniuersus detur, sed paulatim. Ergo per interualla tẽporis sat est cyathos binos ternos'ue sumere & cibum proportiõe huius. Et inferius: Potui uero aqua pluuialis decocta, sed quæ per binos ternos'ue cyathos bibatur. Cyathis autem antiquos potus sui mensuram metiri solitos etiam inter epulas ex eo conijcio, quod serui quidã ad cyathos stare uel esse dicebantur: ut serui ad limina, et ad pedes. Tranq. in Cæsare: Sed c. Mẽmius etiam ad cyathum et uinũ Nicomedi stetisse obiecit. Iuuena. sat. XIII.

Ad cyathum stare.

Nec puer Iliacus formosa, nec Herculis uxor
Ad cyathos.—

Hoc græci κυαθίζειν dicunt, quo uerbo Plautus in Menech. usus est. Non scis quis ego sim, qui tibi sæpissime cyathisso apud nos quãdo potas. Cyathus à græcis ob id etiam ἀντλητὴρ & ἀρυστὴρ, & ἀρύστιχος, & ἀρύταινα dicitur, & à quibusdã οἰνοχόη. Quæ oĩa uocabula ab hauriẽdo uel fundẽdo uino dicta sunt. Stare igitur à cyathis à latinis dicti sunt, quos græci οἰνοχόους appellãt. Apulei⁹ pocillatores uocauit. Pincerna nõ ausim affirmare probũ esse uocabulum, etiam si Asconius in pratura urbana usus est, si uera sunt eo in loco exemplaria. Pincerna à græco deducitur, cui conuiuæ dicunt identidẽ πίνειν κίρνα, id est misce uinum uel tempera uinũ ut bibã. Honestũ id olim munus fuisse docet Athenæus libro x. qui apud græcos morẽ fuisse tradit, ut nobilissimi iuuenes in cõuiuijs sacris publicis id munus obirent: nec min⁹ apud Romanos. καὶ παρὰ ῥωμαίοις δὲ οἱ εὐγενέστατοι τῶν παίδων τὴν λειτουργίαν ταύτην ἐκτελοῦσιν ἐν ταῖς δημοτελέσι τῶν θυσιῶν. Est aũt cyathissare ut ex eodẽ Athenæo nouim⁹ κυάθῳ οἰνοχεῖν, i. cyatho uinũ bibẽdũ admetiri.

Cyathi græca nomina.

oenochoi.

Pocillatores.

Pincerna.

Qua

Quare Athenienses in conuiuijs solutoribus inuicē propinantes, cyathos amicitiæ, & cyathos amoris, & cyathum Demetrij nomī natim poscebant, singulis potionibus: ut quaternos amicitiæ, & ter nos amoris propinantes, & cyathū præterea Demetrij uel Antigo ni, qui duo extremi ab assentatione inoleuerunt, exolescente prisca Athen. ensiū libertate et generositate, ut idē autor prodidit lib. VI. de adulatoribus loquens. Persius:

Cyathissa- quid sit. Cyathi amicitiæ, amoris, Demetrij, Antigoni.

> Sed tremor inter uina subit, calidumq; trientem
> Excutit è manibus. —

Plin. pro mensura posuit. Siluestriū quidē prunorū baccæ uel è ra dice cortex in uino austero si decoquantur, ita ut triens et hemina supersit, aluū et tormina sistunt, id est ut quatuor cyathi ex sex su persint. Tranquil. in August. Vini quoq; natura parcissimus erat, non amplius ter bibere cū solitū super cœnam, in castris apud Mu tinā Corneli⁹ Nepos tradit: postea quotiēs largissime se inuitaret, senos sextātes nō excessit: aut si excessisset, reijciebat. Senos sextan tes, p sextario dixit, sed significare uoluit, senis haustib⁹ sextarium tatū bibere eum solitū. Philippus Beroaldus diligens enarrator, ac multæ lectionis, sextantes senos sex pocula intellexit binas uini un cias continentia, sicut et apud Martialem trientes et quincunces deuncesq;. Antonius Sabel. in eo loco, senos sestantes (inquit) ad mē suram, an ad pondus referas in dubiū uenire potest: sed melius ad mensurā, ut sit sestans mensuræ genus, ut quincunx apud Martia lem. Beroaldi opinio, nec Pliniano dicto, nec nostro conuenit, (ta men ita Plinius scriptum reliquit, ut cyathus pendeat per se drach mas decē et hemina sexaginta) quippe Pliniana ratione sestarius centū et uiginti drachmas trahit: At Beroaldus duodecim uncia rum senos sestantes esse dixit, id est sex et nonaginta drachmarū, quos planum fecimus ex Martiale duodenos cyathos significare. Quare insignis hæc fuit hallucinatio, et penè par illi de sestertio. Calderinus uir ingeniosus et grauis enarrator, nouo genere hallu cinatus est apud Iuu ena. sa. VI. illo in loco: De quo sextarius alter ducitur

Beroaldus. Calderinus.

Ducitur ante cibum. Sextarius alter, inquit, id est duo sextantes, uidelicet arbitratus sextariũ à sexante dictũ non à sexta congij parte, cum sextarius sexies sextantẽ capiat, sextãs non magis duas uncias, quàm sextã cuiusq; rei partẽ significat. Sed horum uerborũ significatio à nullo, quòd sciam, rectè ac planè adhuc enarrata est. Romani autẽ sextarium quasi legitimam ac quotidianam uirilis potus mensuram statuentes, ab eo quasi ab asse incipientes, reliqua uocabula partes eius fecerunt, quo modo & nos pintam uirilẽ mensurã ponentes semissem eius parcis uini destinamus, dodrantem autem continẽtibus, quadrantẽ ægrotis, sesquipintã bibacibus, in quotidiano quidẽ cõuiuio. Augustus igitur uini parcissimus dictus est à Trãquillo: qui super cœnã plerunq; ita sibi tẽperabat, ut ternos sextantes, id est, dimidiatã aliorũ mensuram biberet, & cum licentius bibere statuerat, sextariũ non excederet, ac ne excedere quidẽ posset citra reiectionẽ, quippe uir infirma ualetudine, ac graues & periculosas ualetudines per omnem uitam expertus, ut autor est idem Tranquillus: ob id etiam cibi minimi, adeo ut ante initũ uel post dimissum conuiuiũ solus cœnitaret, cum pleno conuiuio nihil tangeret, quo certiorem rationẽ cibi potusq; teneret. Hoc mihi conuenire uidetur cum eo quod diximus ut qui uini modice sit appetẽs, dodrãtem nostrũ, id est ternos sextariolos quotidiano conuiuio bibat, qui si etiam quadrantẽ huic addat, ut plenam mensurã nostram bibat, quam pintam dicimus, ne sic quidẽ uinosus dici debeat, et tamẽ hæc mensura sedecim cyathos implet. Hoc cum exacte considerarẽ, dodrantem prædictũ quem sextariũ Romanũ esse dico, in treis trientes diuisi totidẽ calicibus sumptis, & rursus in quatuor calices quadrantales æquis distributionibus: quo facto eũ esse captum mensuræ cognoui, ut qui firmo stomacho sit, & interdicto medicorũ nõ prohibeatur, quominus ducere possit ex œnophoro quantũ sitis appetat, is haustu primo cœnæ quadrãtem siccare debeat, addita etiã aquæ tertia, aut quarta parte, si tamen sitim expectauerit. Qui autem bibacior paulo fuerit, etiã triẽtem: de sobrijs loquor, sed de ijs

sobrijs

sobrijs qui iustum haustum diluendis cibis ducere solīti sunt, quales pleriq; sunt nostratium hominū, quibus quidem uini potus uitio nō uertitur, id est qui inter uinosos nō censentur. Nullus enim modus temulentiæ assuetis & perpotatoribus constitui potest. Nec rursus de ijs loquor qui semper siticulosi pytissantium more gustatorū in ctu magis q̄ potu uillum transmittere solent: omnino quadrantem stomachi firmæ constitutionis, trientem etiam sitibundi modū cū aquæ rata portione esse dico idq; intra temperantiam. Quare ab antiquis indita hæc esse nomina ternis quaternisq; cyathis affirmauerim: tāetsi Augustus sextantibus utebatur, cui Antonius Musa sextantarios modulos, id est dimidio minores legitimis indixerat: quare quātum sobrij homines bibere soliti sunt quotidiano potu, tantum Augustus bibebat cum largissime sese inuitauerat. Quod si uerum esset id quod apud Plinium legitur de hemina & acetabulo, id est sesquicyatho, sextarius cētum et uiginti drachmarum esset, id est minor tertia amplius parte quàm noster dodrans, nec pintæ dimidiūm caperet. Hoc enim pondere probare unicuiq; nostrum licet: quod quàm sit absurdum nemo non intelligit, ut tantula mensura in duodenos cyathos diuideretur, & in solutis perpotationibus & conuiuiorum hilaritate, cum sine lege ac sine modo bibitur, quadrantes trientesq; & (cum plurimum) septunces pro numero elementorum nominum biberent, quantum scilicet quisq; hodie sobriorum uno impetu familiari cœna bibit: septunces enim ea ratione sextariolum nostrum non excederent, qui modulus est (propè dixerim) potionis medicamentariæ. Antiquos autem parciore uino usos non eorum est dicere qui bicongium Ciceronem M. filium, Tricongium Torquatum apud Plinium, et apud Trāquillum potorem amphorarium legerint, quibus hodie si pares in Gallia inuenirentur, mōstri instar haberetur, apud quos Germanorum militum bibacitas hoc biennio inter miracula celebrata est: quotidianis enim cōuiuijs singuli quaternos quartarios absumere dicebantur: qua ratione nouem conuiuæ binas amphoras exorbebāt

Augustus Cæsar quantum biberit.

Bicongius Ci. M. filius. Tricongius Torquatus.

bebant. Hanc bibendi palmam æquare nostratium hominum profligatissimi uini potores numero triginta nō possent, duntaxat ut alternis diebus id facerent qđ illi singulis factitabant. Quid quod ipsa carmina quæ apud Priscianum legũtur, & secũ & cũ Plinio pugnant? Cum enim de cyatho dicant:

> Bis quinq; hunc faciunt drachmæ si appendere tentes,
> Oxybaphus fiet si quinq; addantur ad istas.

Alio loco ita legitur,

> Nam libræ ut memorant bessem sextarius addet,
> Seu puros pēdas latices seu dona Lyci.
> Addunt semissem libræ labentis oliui.
> Selibramq; ferunt mellis superesse bilibri.
> Hæc tamen assensu facili sunt credita nobis,
> Nanq; nec errantes undis labentibus amnes,
> Nec mersi puteis latices, aut fonte perenni
> Manantes, par pondus habent. —

Quonā igitur tandē modo conuenit ut hemina quæ dimidiatum sextariũ efficit, sexagenas drachmas pendeat, & sextarius libram & bessem, hoc est centũ & sexaginta? Si enim de centũ & nonaginta duab⁹ drachmis, seu duab⁹ libris Romanis, trientē .i. duas et triginta abstuleris, reliquæ erunt centũ & sexaginta. Nos cũ hoc probaremus aqua puteali utebamur, nec scrupulose differentiā aquarũ exquisiuimus, nec in alio liquore rē experiundā duximus, cũ iā tenere ueritatē uideremur. Ex græcis aũt autoribus uix rē cōstituere possum⁹. Pollux libro IIII. cotulā tertiā partē chœnicis esse tradit, & medimnũ chœnicas octo & quadragĩta capere, & sextarium octo chœnicas. κοτύλη τὸ τρίτον τῆς χοίνικος. ὁ δὲ μέδιμνος, χοίνικας ὀκτὼ καὶ τετταράκοντα. ὁ δὲ ἑκτεὺς, ὀκτώ. Hoc dictũ discrepat cum uersibus illis in quibus ita legitur: Cotula.

> At cotylasq; quas, si placeat, dixisse licebit
> Heminas recipit geminas sextarius unus.
> Qui quater assumptus fit graio nomine chœnix. Chœnix.

Adde

Adde duas, chus fit uulgo qui est congius idem.

Pollux heminam tertiã partem chœnicis facit, hæc carmina octauam. Chus (*inquit* Suidas) *mẽsura est* Attica *capiẽs cotulas octo.* Festus *heminã quasi hemis, id est dimidium sextarij dictã esse autumat.* Rursus Suidas : μέδιμνον μοδίων ἕξ, ὡς εἶναι μέτρον ξεστῶν οβ' ἤγουν λιτρῶν ρή. *Id est medimnũ modiorũ senũ est, ut sit mensura xestas duas & septuaginta capiens, id est libras centum & octo.* Quo *dicto significatur xestem selibrã pẽdere, id est centũ &* XII. *drachmas & semidrachmã: libra enim* Attica *septuagenas quinas drachmas pendet. Sic modius, qui sexta pars est medimni, decem et octo librarũ erit, ita sextarius, quæ sextadecima pars est eius, erit quatuor & octoginta drachmarũ & semissis, quod cum Plinij dicto non conuenit.* Quòd *si litran, id est libram Atticam pro mina intelligamus, ut* Hermolaus *uoluit, &* Plinius *interdũ fecit, sextarius centũ ac duodecim drachmarum & semis erit, quod nihilo magis conuenit*. Quòd *autẽ* Plinius *librã pro mina acceperit, patet* ex Dioscoride, *ubi de oxymelle loquitur libro quinto* : λαβὼν ὄξους κοτύλας πέντε. καὶ ἁλὸς θαλασσίου μνᾶν μιάν, μέλιτος μνᾶς δέκα. ὕδατος κοτύλας ί. μίξας ἕψησον, ἄχρις ὅυ δεκάκις ἀναβράσῃ, καὶ ψύξας κατάγγισον. Hoc Plinius *ad uerbũ lib.* XIIII. *sic uertit:* Oxymel *uocarunt mellis decem libris, aceti ueteris heminis quinq;, salis marini libra, aquæ pluuiæ sextarijs quinq; sufferuefactis decies, mox elutriatis.* Quod *ille minã,* Plinius *libram dixit: quod ille heminas decem,* Plinius *sextarios quinq;.* Rursus Plinius *de eo genere uini factitij loquẽs, qui cẽchrites dicitur, quòd ex milij semine fiat, libram et quadrantẽ pro mina transtulit: cũ enim de adynamo factitiorũ primo dixisset, ita subdidit : Proximũ fit è milij semine maturo cum ipsa stipula (libram & quadrantẽ in congios duos musti macerant) & post septimum mensem transfuso.* Dioscorides: δεῖ δὲ λαμβάνειν τὴν πόαν σπέρματος πλήρη πέπειρον σὺν τοῖς καλάμοις, καὶ μνᾶν μίαν βάλλειν εἰς οἶνου χοὰς β'. ἐᾶν δὲ ἑπτὰ μῆνας, καὶ οὕτω μεταγγίζειν. *Accipere autẽ oportet*

herbam

herbam semine plenã maturo cũ ramulis, et eius unã minam in uini congios binos mittere, et sic septẽ mẽsibus relinquere, ita à septimo mẽse diffundere. Sed corrupte apud Dioscoridẽ Cestrites et Cestros pro Cenchrites et Cenchros in libris impressis legitur: sic .n. legi debet: τῶν κεγχρίτου: quũ Plini⁹ miliũ dicat. Verius est tamẽ Piniũ errore exemplaris deceptũ, Cenchritẽ pro Cestrite intellexisse. Est aũt cestrũ latine betonica herba dicta, ut in Dioscoride lib. IIII. apparet in principio, qui psychotrophũ alio nomine uocat utrobiq;, quasi herbã frigidis locis gaudẽtẽ, quæ hodie sic agnoscitur, ex qua fit uinũ betonicatũ. Hoc aũt Plinij dictũ uel ex Dioscoride, ut multa aliaq; uersum est, uel ex alio autore, qui ijsdẽ uerbis cũ Dioscoride scripsit. Hoc enim non satis constitui potest, utrũ Plinius Dioscoridẽ legerit, quẽ ut identidẽ ijsdẽ uerbis sequitur, sic nusq̃ nominatim citat, ita ut nonnunq̃ à Dioscoride accepta dissimulandi furti gratia transformare uideatur: ut in hoc loco: interdum aliũ secutus uideatur, sed uel à quo Dioscorides transcripserit, uel ille à Dioscoride. Plinius latinũ hominẽ Sestiũ Nigrum medicinæ diligentissimũ appellat, de Castoreo loquens libro tricesimosecundo, qui Niger græce scripsit: cum Plinij uerba cũ Dioscoride collata, ex ipsius Dioscoridis libro traducta esse uideantur. Nam Dioscorides Nigrum in hoc secutus non uidetur, cũ eum inter Asclepiadas recensens improbet: & is tamen à Plinio etiã citatur, ubi Salamãdræ meminit, lib. XXIX. his uerbis: Sestius Venerẽ accẽdi cibo earũ, si decoctis interaneis & pedibus & capite in melle seruentur, tradit, negatq; extingui ignẽ ab ijs. Dioscorides libro secundo: σαλαμάνδρα εἶδός ἐστι σαύρας. ἔστι δὲ νωχελὴς, ποικίλη, μάτλω πιστευθὲν μὴ καίεσθαι. Et inferius: φυλάσσεται δὲ ἐν μέλιτι δὲ ἐντεριθεῖσα, τῶν ποδῶν καὶ τῆς κεφαλῆς ἀφαιρεθέντων εἰς τὴν αὐτὴν χρῆσιν. Hæc uerba ita cum Plinij uerbis congruunt, ut ab eodem autore uterque sumpsisse uideatur, quo modo & à Crateua uterque sumpsisse aliqua non dissimulat. Alibi Plinius de Opobalsamo loquens: Alexandro Magno res ibi gerente, toto die æstiuo unam

An Plinius Dioscoridẽ legerit.

Sestius Niger.

Salamãdra.

plinij m

concham impleri iustum erat. Omni uero fœcunditate è maiore horto congios senos, è minore singulos, & cum duplo rependebatur argento: uel potius, cum et duplo, ut in emendatioribus. Hoc Dioscorides non ad tempus Alexandri refert, sed ad suum his uerbis. ῥεῖ δὲ ὀλίγον, ὡς καθ' ἕκαστον χρόνον μὴ πλεῖον ἢ ἓξ ἢ ἑπτὰ χόας συναθροίζεσθαι. πωλεῖται δὲ ἐν τῷ τόπῳ σταθμὸς αὐτοῦ πρὸς διπλοῦν ἀργύριον. Fluit tenui gutta & pauca, ita ut unoquoq; anno non amplius q̃ seni aut septeni congij colligantur: cum uenditur ibi, duplici argenti pondere rependitur. Cum Plinius idem cum Dioscoride dicat, apparet tamen eum alium autorẽ secutum. Sed ex eo restituendus Plinius hoc modo: Omni uero fœcunditate è maiore horto congios senos singulis annis. Quonam modo enim ex singulis cõchis congij seni fierent? et præterea absurdum esset Plinium de singulis diebus id dixisse, cum duplo argento rependeretur. Quod si nihil addere uolumus, existimo sic legendum: Anni uero fœcunditate, hoc est totius anni etiam fertilis fœtu. Verum hæc de Plinio et Dioscoride obiter dicta sunt, Credo tamen Plinium latinos etiã autores aliquos obseruasse, & ob id miscellaneas interdum descriptiones tradidisse, quæ nec planè cum Dioscoride conueniant. Hoc igitur in loco Plinius libram Atticam & quadrantem pro centum drachmis, id est pro mina dixisse uidetur, siue hoc innouare ei uisum sit, siue ex græco alio acceperit, qui litram scripsisset, id est libram, & drachmas uiginti quinq;, qui est quadrans non libræ sed minæ: nam alioquin Plinius parum religiose græca hæc uertisse uidetur, aut certe parum constanter, si quis diligenter animaduertat. Theodorus Gaza uir doctissimus utraq; lingua chum siue choa, sextarium transtulit, & hemichoum semisextarium, diuum Hieronymum in hoc imitatus, qui Ezechielis quarto choeis Atticos duos Italicos duos sextarios esse dixit. Interpres Aristophanis in Equitibus: χοῦς μέτρον ἀττικὸν χωροῦν κοτύλας η. Chus (inquit) mensura est Attica, capiens heminas octo, quod cum uersibus illis nõ congruit, qui choa duodenas cotulas capere tradunt, ut idem sit congius

Chus.

gius & chus, quod Plinius itidē in superiori exemplo uoluit. Athenæus libro decimo de temulentia loquens, inter maxime uinosos homines Alexandrum *enumerat.* Autorem autem citat Ephippium *in libro de* Alexandri *&* Ephestionis *funere:* Erat *(inquit ille) inter* Macedones *Proteas bibendi certamine clarus. Hunc in conuiuio Alexander poculo bicongio prouocauit (bicongium nunc appel lo quem ille dichum græce dixit.)* Quum igitur Alexander *bibisset, Proteas rege multum laudato, qui egregie tantum calicem exorbuerat, & ipse quoque ea fide atque integritate bibit, ut ab omnibus plausu exciperetur.* ἀλέξανδρος γοῦν αἰτήσας ποτὲ ποτήριον δίχουν, καὶ πιὼν, προὔπινε τῷ πρωτέᾳ. καὶ ὃς, λαβὼν, καὶ πολλὰ ὑμνήσας τὸν βασιλέα, ἔπιεν, ὡς ὑπὸ πάντων κροταλισθῆναι.

Mox Proteas *eodem poculo cum regem prouocasset bibissetq́;, Alexander generose conatus iterum calicem eundem ducere, cum partem iam traxisset, resupinata in lecti puluinar ceruice poculum manibus emisit.* Quo *ex certamine in ualetudinem incidit, à qua tandem iugulatus est, ut* Ephippius *tradidit, qui ab alijs historicis in hoc dissensit: eum enim ueneno sublatum dicunt.* Fabularem *autem eam historiam esse ex eo conijcere licet, quod subdidit, id regi contigisse ob* Thebas *oppugnatas, uidelicet infenso* Liberi *patris numine, qui* Thebis *natus esse dicitur.* καὶ ἐκ τούτου νοσήσας ἀπέθανε, τοῦ διονύσου φησὶ μηνίσαντος αὐτῷ, διότι τὴν πατρίδα αὐτοῦ τὰς θήβας ἐπολιόρκησε. Idem Athenæus *alibi eodem libro:* μίλων ὁ κροτωνιάτης ὥς φησιν ὁ ἱεραπολίτης θεόδωρος ἐν τοῖς περὶ ἀγώνων, ἤσθιε μνᾶς κρεῶν εἴκοσι, καὶ τοσαύτας ἄρτων, οἴνου τε τρεῖς χόας ἔπιεν. Milo Crotoniata, *ut autor est* Theodorus Hierapolitanus *in libris de certaminibus Græciæ, minas uiginti carnium, & totidem panis esitabat, & tres congios uini bibebat. Congius id est dichus in hoc & superiore exemplo idem non fuisse uidetur, cum* Milo *una cœna tres congios absumeret, &* Alexander *uno haustu duos biberet. Oportet enim eam mensuram liquidi congruere cum pondere aridi pulmentarij & panificij.* Veritatem igitur

Alexander Macedo uinosus.

Proteas.

Milonis uoracitas.

Congij diuersa acceptio.

eam efficit autorũ diuersitas, qui mensuras quisq; patriæ suæ secuti sunt, aut eorũ certę de quibus locuti sunt. Xestes aũt q̃d sit apud græcos, non facile dixerim. Dioscorides de Schisto lacte loquens: λύσεις δὲ πρὸς τὸ μὴ ὑπερζέειν τὸ γάλα ἐν τῇ ἑψήσει, σπόγγῳ ἐκ ψυχροῦ συνεχῶς ἀποψᾶν τὸ χεῖλος τῆς χύτρας. καὶ ξέστην ἀργυροῦν πλήρη ὕδατος ψυχροῦ καθιέναι. Hoc Plinius libro XXVIII. sic trãstulit: Quũ feruet, ne circunfundatur, præstat cyathus argenteus cum frigida aqua demissus, ita ne quid infundatur. Cyathũ Plinius pro Xeste dixit: alibi ferè sextariũ uertere solet, ut lib. XIIII. Fit absinthites in XL. sextarijs musti, absinthij Pontici libra decocta ad tertias partes, uel scopis absinthij in uinũ additis: ubi refragantibus omnibus exẽplaribus ex Dioscoride sic lego: Fit absinthites XLVIII. sextarijs musti, absinthij Pontici libra, decoctis ad tertias partes. οἱ μὲν γὰρ τοῖς μη΄. καὶ η΄. ξέσταις τῶν ἰταλικῶν κεραμίων, μίξαντες ἀψινθίου ποντικοῦ λίτραν μίαν. ἕψουσι μέχρι τὸ τρίτον ἀπολειφθῇ. Quidã aũt, inquit, duodequinquaginta sextarijs Italicarũ amphorarũ miscentes librã unam absinthij Pontici; decoquũt, quoad tertia pars residua sit. Et nectaritate: ὁ δὲ νεκταρίτης σκευάζεται ἐκ τοῦ ἑλενίου. ὃ ἔνιοι μηδικὴν. οἱ δὲ σύμφυτον. οἱ δὲ ἰδαῖον φλόμιν. οἱ δὲ ὀρέστιον. οἱ δὲ νεκτάριον καλοῦσιν. ἑλενίου ῥίζης ξηρᾶς ὀλκῶν ε΄. ἐνδήσας εἰς ὀθόνιον καθὲς εἰς χοᾶς ς΄. γλεύκους. Plinius totidẽ penè uerbis: Inuenitur & Nectarites ex herba, quã alij heleniũ, alij medicã, alij symphyton, alij idæon & orestion, alij nectareum uocant, radice põderis XL. denariorũ in sestarios sex musti addita. Hoc tantũ refert, quòd ille quinq; uncias dixit, Plinius aũt XL. denarios, ea ratione, qua centũ denarij minã efficiũt, ut sæpe diximus. Sed illud aduertendũ, quòd chum pro sextario Plinius intellexit, quũ alibi, ut diximus, pro congio acceperit de miliato uino loquẽs, quo modo, & ubi de myrtite loquitur: nã quũ Dioscorides dicat: λαβόντα τῶν μελαίνων μυρσινῶν τοὺς ἀκρέμονας, βάλλειν εἰς τοὺς β΄. τοῦ γλεύκους χοᾶς. Plinius: Græci, inquit, myrtiten hoc modo faciũt, ramis teneris cũ suis folijs in albo musto decoctis tu-

Plinij locus.

stis, libram in tribus musti congijs deferuere faciũt. Congios nunc transtulit choas, quũ prius sextarios uertisset. Rursus Dioscorides de Rhodite: ῥόδων ξηρῶν κεκομμένων μνᾶν μίαν ἐνδήσας εἰς ὀθόνιον καθὲς εἰς γλεύκους ξέστας η. μετὰ δὲ γ΄ μῆνας διυλίσας μετάγγισε .i. rosæ aridæ contusa folia ad minã unã in linteolũ alligata demittito in musti sextarios octonos, & post tres mẽses percolatos in aliud uas trãsferto. Plin. aũt sic: Rosæ folijs tusis, in linteoloq; in mustũ colatis cũ põdusculo ut sidat, XL. põdere denariorũ in sextarios uicenos musti, nec ante tres mẽses uase aperto. Hunc locum immutauit Plinius, ut nec Dioscoridẽ, nec eundẽ cum Dioscoride autorem secutus primore sensu uideatur. Dioscorides præcipit in octonos sextarios musti minã unã rosæ tusæ cõijci. Plinius in sextarios uicenos quinq; uncias. Quare fieri potuit, ut Plinius uel librarij uel à manu serui uitio notã minæ pro nota unciæ intellexerit, & Xestas pro cotulis acceperit: sic fit, ut, quum singulas uncias rosæ tusæ octonis heminis uini sufficere existimarit, quadraginta denariorũ pondus, id est quinq; uncias quadragenis heminis statuerit, quũ ad uerbũ referre Dioscoridis locũ nollet, aut eum quem Dioscorides secutus est. Idem: E napis fit, X. denariorũ pondere in sextarios binos musti addito. Dioscorides: βουνίου οὐγγίας δύο κόψας, καθὲς εἰς κοτύλας γλεύκους τέσσαρας .i. napi uncias duas cõtusas in quatuor musti cotylas demittito. Secundũ hoc non decem denariorũ, sed sedecim legendũ est apud Pliniũ. In antiquis exemplaribus numerus ille corruptus est, ut in quibusdã deest, in nonnullis duũm, non decem legatur. Verũ Plinius libens facit: ut octo denarios pro uncia dicat: Quòd aũt Plinius modulos et numeros ex Dioscoride mutet interdum, seruata tamen proportione, exemplũ est in mentione hyssopitæ: Similiter, inquit, fit hyssopites è Cilicio hyssopo uncijs tribus in duos congios musti coniectis, aut tusis in uinum. Dioscorides: ὑσσωπίτης ὁ ἐκ τοῦ κιλικίου ὑσσώπου κάλλιστός ἐστι. δεῖ δὲ ἐν τῷ κεραμίῳ τοῦ γλεύκους λίτραν μίαν τοῦ ὑσσώπου κεκομμένων τῶν φύλλων προσδιδόναι. Hyssopites, inquit, qui ex

hyssopo Cilicio fit, optimus est, addere oportet amphoræ musti libram unam hyssopi foliorum contusorum. Hoc Plinius *mutatis (ut diximus) modulis uerbisq; rettulit. Idem est enim in amphorã, id est in octo & quadraginta sextarios libram unam hyssopi conijcere, & in duodenos sextarios, hoc est binos congios quadrantem, id est uncias treis.*

Ceramium. *Hic obiter adnotãdum, ceramium græcum idem esse, quod amphoram, quod & eodem autore planum fit in mentione absinthiati uini, quam supra posuimus.* Dioscorides *de elelisphacite:* ὀγγιὰς ή· ἐλλισφάκου ἐς γλεύκους ἀμφορέα ὅ ἐστι κεράμιον, καθεὶς, *id est* Saluiatum *ita conficitur, si uncias octonas saluiæ in musti amphoram, quod ceramium dicitur, demiseris.* Idem Plinius *de aromatite. Fit apud alios nardi & malobathri selibris in musti congios duos additis.* Dioscorides: ὁ δὲ διὰ συριακῆς νάρδου καὶ κελτικῆς καὶ μαλαβάθρου σκευάζεται οὕτως. ἑκάστου ἡμίμναιον λαβὼν εἰς δίχουν γλεύκους καθεὶς. *Dichum id est choas duos* Plinius *haud dubie congios binos transtulit.* Dioscorides: ὁ δὲ οἰνάνθινος σκευάζεται οὕτω. λαβὼν τῆς ἀγρίας ἀμπέλου τὸ ἄνθος βρυούσης ξηρὸν, μνᾶς δύο εἰς μετρητὴν γλεύκους πρὸς ἡμέρας λ΄. εἶτα διυλίσας ἀπόθου. Hoc Plinius *sic uertit: Fit è labrusca hoc est uite syluestri, quod uocatur œnanthinum: flores eius libris duabus in musti cado macerati post* XXX. *dies mutantur. quod* Dioscorides *metretam dixit,* Plinius *caddum transtulit, quod & ipsum græcum est, sed utroque nostri utuntur.*

Metreta & caddus. Metreta *enim* Cato & Columella *utuntur. Est autem congiorum decem, ut autor est* Dioscorides *libro quinto his uerbis:* ἔστι δὲ ὁ μετρητὴς χόες δέκα. Decem *autem congij sexaginta sextarios ualent, id est amphoram et quadrantem.* Pollux *tamen in decimo de uocabulis ait:* Cratinum *comicum metretam amphoram appellasse. Idem etiam* Philochorum *tradit in libro, quem de lingua* Attica *composuit, scripsisse caddũ et amphorã apud antiquos idem fuisse: ideoq; hemiamphoriũ, id est semiamphorã, etiam hemicaddũ dictũ: uerũ* Epicarmũ, *caddum et amphorã ut distincta posuisse. In carminibus, quæ apud* Priscianũ *legun-*

leguntur/caddus & amphora Attica pro eodē ponūtur his uerbis:
Attica præterea dicenda est amphora nobis,
Seu caddus, hanc facies/nostræ si adieceris urnam.
Quibus uerbis significatur Atticā amphorā & caddū sextariorū duorū et septuaginta fuisse i. duodecim congiorū, quo fit ut Attica amphora hemiolia Romanæ fuerit amphoræ. Ego Dioscoridis opinioni accedere malim. De græcis quibusdā uocabulis nihil fixū statuere possumus, quandoquidē Plinius id præstare nō potuit, quippe quū nec ipsis græcis de ea re cōueniat, quæ pro locorū urbiumq; uarietate, ac tēporū fortasse, identidē euariarūt: nā et in hac urbe (ut diximus) tot mensurarū ratio, à uicorū aut certe regionū magistris reposcēda est, quam nemo unus tenet. Sed nec librā græcam Plinius à latina distinxisse manifeste uidetur, quod meminerim me adnotasse. Hoc tamē tenebimus, amphorā et ceramiū eandē mēsurā, ut metretā et caddū, quod uerbū apud Pliniū et alios nostros sæpe legitur: Si quis tamen animaduertat orationē Demosthenis/ quæ πρὸς τὴν λακρίτου παραγραφὴν inscribitur, mirabitur pretiū uini importati in Pontū ex urbe quadā Thraciæ talentū argenti statui etiā cū naulo & apparatu necessario, et tot ceramia icosoro naui importata esse. τὰ δ᾽ ᾽ διχίλια ταῦτα κεράμια ἄγεσθαι εἰς τὸν πόντον εἰκοσόρῳ. Quibus uerbis conijcere licet ceramium Atticum Demosthenis tempore minus fuisse amphora Romana, nisi potius intelligamus ceramia Thracica nō Attica ex urbe Menda in Pontum importata. In qua oratione stamnum & ceramium pro eodem ponit: Medimnum etiam tenebimus sex modios capere, id est duodequinquaginta chœnicas, seu duodequinquagies binos sextarios. Porrò sextarium Medimni octo chœnicas efficere, id est sedecim sextarios: nam hemimedimnus quatuor & uiginti chœnicum est, cuius bes triteus à Græcis dissyllabo nomine nuncupatur, id est tertiarius, sedecim chœnices continens, & duos & triginta sextarios. Triens aūt hecteus iidem dissyllabo nomine dicitur, octo scilicet chœnices capiēs, sic ab eis dictus/quòd medimni sit sextarius.

Ceramium Thracicū idē quod stānū.

Chœnix.

Τριτεύς.

ἑκτεύς.

Quatuor chœnices hemihectum dicitur, id est semisextarius medimni, qd' & hemihecteũ dicitur, ut apud Aristophanẽ Nubibus: πείδου νῦν ἐμοὶ εἰ μὴ τετράμετρόν ἐστιν ἡμιεκτέον, id est fac nũc mecum sponsionem, ni tetrametrũ sit semisextarius. Semisextarium tetrametrum appellat, id est quatuor mensuras continentẽ, quatuor chœnicas scilicet. Est aũt comica allusio ad carmen tetrametrum. Nam quod Socrates de pedibus dixerat poëticis, id Strepsiades poëticæ ignarus ad chœnicas rettulit, quasi alia metra mensurasq; non nosset, q̃ uascularia, ex cuius poetæ enarratore & ex Polluce illam medimni diuisionem collegimus. Quanq̃ hoc confirmat Harpocration in lexico oratorio in uerbo ἡμίεκτον: qui etiam medimnũ chœnicas duodequinquaginta capere dixit, & modium qui ἕκτος appellatur, octo chœnicas. Quod si medimnus sex modios Italicos capit, ut locupletissimis testibus comprobatũ est, quũ sextarius medimni sint octo chœnices, chœnicẽ binos sextarios, et quaternas cotulas capere necesse est: modius enim sedecim sextarios capit. Nec consentaneum est id quod à Polluce dictum est, cotulam tertiam partem chœnicis esse, quasi scilicet chœnix sesquisextarius Italicus fuerit: quo minus probanda Theodori Gazæ uiri medici opinio, qui sextarium quodã in loco uertit. Nihil aũt certius inueni q̃ quod apud Hesychiũ legitur, qui Anastasii imperatoris tempore scripsit, cum res Romanæ iam Græcis hominibus planè innotuissent: Cyathus (inquit ille) capit liquoris uncias duas. λέγεται δὲ κύαθος ὑγροῦ τινὸς οὐγκίας δύο. Si Cyathus uncias duas capit, et sextarius igitur uncias capit quatuor & uiginti id est centum nonaginta duas drachmas: & sic ad momentũ extremũ conuenit nobiscũ Hesychius. Nec cyathus decem drachmas sed sedecim capere comprobatur, qui numerus duodenario multiplicatus duas libras conficit. Hesychiũ aũt de Romano cyatho locutum ex eo patet quòd uncias duas Romano uocabulo dixit: quare confectã (ut arbitror) probationem habemus. Comperto enim cyathi modulo, reliqua dubia esse nequeunt. Herodotus in Polymnia, id est libro septimo de copiis

ἡμίεκτον.

Cyathus secundum Hesychium.

pijs

pħs Xexis loquēs, Græciam inuadentis: οὕτω πεντηκοσίας τε μυριάδας καὶ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ καὶ χιλιάδας τρεῖς καὶ ἑκατοντάδας δύο καὶ δεκάδας δύο ἀνδρῶν ἤγαγε Ξέρξης ὁ Δαρείου μέχρι Σηπιάδος καὶ Θερμοπυλέων. Ita bis (inquit) et quinquagies centena & octoginta tria millia, et ducētos uiginti homines Xerxes ad Thermopylas usq; duxit. Et paulo post: ὥστε οὐδέν μοι θῶυμα περίσαται προδοῦναι τὰ ῥέεθρα τῶν ποταμῶν ἐνίων, ἀλλὰ μᾶλλον ὅκως τὰ σιτία ἀντέχρησε, θῶυμά μοι μυριάσι τοσαύτῃσι, εὑρίσκω γὰρ συμβαλλόμενος εἰ χοίνικα πυρῶν ἕκαστος τῆς ἡμέρης ἐλάμβανε, καὶ μηδὲν πλέον, ἕνδεκα μυριάδας μεδίμνων τελεομένας ἐπ' ἡμέρῃ ἑκάστῃ. καὶ πρὸς, τριηκοσίους τε ἄλλους μεδίμνους καὶ τεσσαράκοντα. id est: Itaq; mirum mihi non uidetur quorundā amniū fluenta defecisse tot hominū millia: sed quonā modo frumentum suppetierit tot hominū millibus, id uero mirum uideri potest: siquidem ut chœnicē frumenti quisq; in singulos dies acciperet, ac nihil amplius, subducta ratione inuenio centena dena millia medimnûm quotidie absumi potuisse, et trecenta præterea quadraginta medimna. Hoc loco uertendo Laurentius Vallensis uir de literis meritissimus errore lapsus est tanto ingenio indigno. Sic enim uertit: Quo minus miror proditum esse fluenta quædā non suppeditasse: magis miror unde tot myriadibus cibaria suppetierint. Nā subducta ratione sic comperio, si singuli quotidie singulas frumenti chœnicas, id est semodia nō amplius accepissent, absumpta fuisse singulis diebus centū millia medimnorū, & trecentos ac quadraginta medimnos, qui singuli constant è senis modijs. Sic legitur in libris impressis: sed centum & decem millia Laurentiū scripsisse non dubito. Mitto igitur quòd illa uerba, proditū esse fluenta non suppeditauisse, male uersa sunt: quia Herodotus id affirmare uidetur, amnium fluenta prodidisse, hoc est destituisse exercitum tantum. Hoc igitur ut mittamus tanq̄ ab interprete aliud agente uersum, ne hoc quidem dixit Herodotus quid chœnix, quid medimnus caperet. At Laurentius utrunq; ex persona sua interpretatus, in

Vallensis erratum.

altero longe falsus est. Videamus igitur quonãmodo rationem inie rit, ut hæc uerba ad Herodotum adderet. In undecim myriadibus, ut locutus est Herodotus, id est in centum ac decem millibus et trecentis medimnis mille ac centum hecatontadas, id est centenarios millium esse planum est, hanc summã sexies ducere debemus, ut ex medimnis ad modios ueniamus, quo fit, ut iam sex millia sexcẽti decem & octo centenarij millium fiant. Tũ eam summam rursus duplicabimus, ut ex modijs semodij fiant, id est chœnices, ut Laurentius uoluit: sic fiet summa centenariorũ tredecim millia ducenti ac triginta sex. Hanc centenariorũ summam si ita partiamur, ut ex centenarijs millenarij fiant, quas chiliadas Herodotus appellat, fient omnino mille trecenti uiginti tres millenarij, & sex cẽtenarij, id est tredecies centena ac uiginti tria millia sexcenti homines totidem & chœnices. Restant quadraginta medimni in ducentos et quadraginta modios diuidendi: & hi rursus in quadringentos octo ginta semodios & chœnicas, qui numerus prædictæ summæ accedit, ut sint tredecies centena uiginti quatuor millia & octoginta. Qui numerus longe abest à quinquagies bis centenis millibus, & reliquis numeris excurrentibus. Quare planum fit Laurentium Vallensem nunq̃ non ferè acrem hominem & uigilantem, tamen oscitanter hunc locum traduxisse, penè ut nihil pensi habuerit, & lectoribus Herodoti, qui Græcum non obseruant exemplar, insigniter imposuisse. Sed autorem eum cum Herodoto habemus Medimnum non latine modium, sed sex modia significare, quod Politianus ignorasse uidetur, et ante eum nonnulli librorum græcorum interpretes. Quare apud Plutarchum in Lucullo, quod legitur Lucullum pœnuria cõmeatuum pressum, quum in Muridatem infestis copijs contenderet, triginta secum millia Galatarum duxisse, qui totidem modia tritici portarent, existimo medimna legendum esse: ut singuli senos modios gestauerint, homines præualentes corpore. Nam apud nos geruli frumentarij uulgo duodenos modios ex portu in horrea portãt: quare Galatæ homines præ ualidi

ualidi fenos onere uiatorio modios gestare potuerunt, qui minores erant nostris, ut supra docuimus, quanto mensura rasa à cumulata distat: et præterea medimni illi fortasse minores erant Atticis. Huius tamen rei fides apud exemplaria græca sit, quæ nobis uidere non contigit. Vt igitur mentem Herodoti assequamur de chœnice, age fac modium, non binas tantum chœnicas, ut Laurentius uoluit, sed octonas cepisse, id quod supra diximus: hoc posito, summa sex millium sexcentorum decem et octo centenariorum, nō duplicato tantum, sed octuplicato crescet, fientq; duo et quinquaginta millia nongenti quatuor & quadraginta centenarij, qui bis & quinquagies centena nonaginta quatuor millia quadringentos faciunt. Par est enim dicere bis & quinquagies centena nonaginta millia, & bis quinquagies millies centena milliesq; nonaginta. Sic in superiore numero tredecim millia ducenti centenarij, efficiunt centies tredecim millia & centies ducenta, hoc est tredecies centena & uiginti millia. Ergo si his & quinquagies nonaginta quatuor millibus et quadringētis chœnicibus, quadraginta medimnos, id est ducentos & quadraginta modios addideris, & pro his octies multiplicatis mille nōgentas & uiginti chœnicas, fient in summa bis & quinquagies nonaginta sex millia trecenti & uiginti uiri & totidem chœnices, & computatione græcorum myriades quī gentæ & uiginti nouem, & præterea sex millia trecenti ac uiginti uiri. Myrias (ut sæpe dixi) decem millium numerum significat. Apud Herodotum autem numerus hominum legitur myriades quingentæ uiginti octo, & tria millia ducenti & uiginti: ita fit ut numerus chœnicum superet numerum hominum tredecim millibus & centum, quod errore calculi factum est, siue Herodoti culpa, siue emendatorum fuit. Intelligimus tamen (id quod quærimus) Herodotum censuisse chœnicem, non semodiū, sed modij octauam partem esse. Esse autem errorem calculi in hoc loco nō magis mirū est, q̄ eo loco ubi tributorū Persidis fit mētio, ut supra adnotatū ē. Qđ aūt in supiore calculo lapsus nō sim, q̄q̄ loco lubrico, facile

sciri

sciri potest, si quis numerum medimni, id est centum & decem millia trecenta & quadraginta sexies ducendo, ex medimnis ad modios transeat, sic enim iam fient sexcenta sexaginta duo millia quadraginta: quæ rursus octies ducta, ut ex modijs chœnices faciamus, fiunt in summa, quinquagies bis nonaginta sex millia trecentæ & uiginti: tametsi siue uno, aut altero loco, siue in pluribus lapsus sim in summis supputandis, indulgendam mihi ueniam facile ab optimo quoq; uiro promitto, modo ne calculi errore ductus, falsò quippiam constituerim, id quod uitasse me omnino existimo: nec tamen (quæ est humana conditio) temere aliquid affirmauerim, ut omnino regressum mihi ad maiorem etiã ueniam negem, quam ne ambitiosis quidẽ precibus & penè supplicibus (si res ita tulerit) exposcere grauabor. Quippe cum ne eximij quidem scriptores extra aleam fuisse hallucinandi quotidie reuincantur: quo minus ita existimari uelim quasi mihi firmius aliud præsidiũ actionum etiam mearũ omniũ esse nedum scriptionũ credam, q̃ in ara (ut ingenue fatear) misericordiæ situm. Quòd si Cassiani quidã iudices tam præfracta inuenti fuerint seueritate, ut omnem mihi ueniæ spem abscissam esse pronuntient (id enim unum uereor) candidissimum quenq; lectorem (ut spero) licebit appellare, ijsq; suppremum calculum porrigere qui ex bono & æquo ius dicunt de multa meritoq; scribẽtium. Nam iure ad eos prouocandi sublato, quotusquisq; experiri audeat, uel aduocata facundia fretus atq; subnixus? At enim in auspicando hoc opere nullum me iudicẽ reiecturum esse præfatus sum dũtaxat non nesciũ iudicandi, nempe eo staturus omnino quod docti censuissent. Vbi nunc igitur illa fidutia operis arbitratu omnium approbandi? Equidem non ideo hæc dicenda duxi quòd conscientiam non eandẽ nunc in fine suscepti operis feram, quam iam inde ferebam à primordio: neq; ille animus concidit rei copertæ securitate præfidens, sed altiores spiritus in principio sublati ut attentionem mihi facerem, peroraturo me sensim submittere se debuerunt hominũ beneuolentiæ: ut si deducenda res in iudicium et

Deprecatio ad lectores & iudices huius operis.

pertractanda aliquid imprudens offenderim, (ut est humana natura teneris inoffensi nescia,) id iuri certo ne obsit: id uero ita condonari mihi postulo, si iure communi atq; omnibus usurpato postulo, quod si mihi nō negatur, nihil iam lectores moror quo minus de capite & existimatione mea in consilium statim eatur. Hanc enim *sortem (ut spero) deo bene iuuante in urnam coniecimus.* Quapropter Mineruā, Mercuriumq; *huius generis iudiciorū præsides, potentesq., uimq; omnē imaginariā numinū prisci æui suffragijs atq; superstitione literarū studio præfectorū, oro atq; obtestor, si liberalium disciplinarū antistites syncera iugiq; obseruantia colui, ex quo primum, licet sero, his sacris initiatus fui, huius ut iudicij euentum mihi bonum, faustū, felicemq; faciant.* Cuius *uoti compotē ita futurum me sentio atq; exposco, si omniū maxime studiosorū hoc sacramentum bona fide suscepi, constanterq; seruaui: qua uel una re maxime dijs litari solet ipsis.* Neq; *enim tot stipēdijs* Mineruæ *faciendis æra unq̄ merentē me, nec questus ambitusq; blandimentis ac signis philologiæ quisq̄ uidit emansitantē, sed nec uxor, nec liberi eiusdem sacramenti iamiam futuri tyrunculi, procacissima duo studiorum auocamenta, diecula unq̄ mihi unam exemêre temporis literis destinati; dūtaxat quantum mihi licuit à munere publico feriari.* Vtinamq; *diuina benignitate commodior antehac nobis ualetudo rebus cæteris competiuisset: alacrem certe ac sui iuris animū præstiteram, earumq; rerum curis uacantē quæ identidem interpellare literarum studia dictitatur: quin ne sic quidē etiam missionem unq̄ ab statiuis ijs castris postulare certum est, quorum nunq̄ emerita stipēdia strenuissimo cuiq; fuisse censeo, tametsi inter causarios profiteri multis ipse nominibus potuissem, et ad rem quoquō modo immigrare faciendam, cuius siue constantiæ siue pertinaciæ exemplum à nullo adhuc nostratiū proditū esse noui.* Etenim *praua hominum nostrorū opinione, temporumq; iniquitate factū est, ut res ijs literaria decoxisse uideatur, qui post adolescentiā, quum causas ipsi possent actitare, aut circa patrimoniū augendū quoquō*

modo

modo sat agitare, literarum studijs uacare maluerunt, quod genus otiare uulgus etiam prudentum & cessare appellat, uidelicet cuiusq; operæ nauatæ fructum in numerato positum esse credentes: philosophiæ, philologiæq; (qui est amor literatæ sapientiæ) inania, ieiuniaq; nomina cauillãtes, atq; ijs demum decora esse dictitantes, quos res atq; fides per ignauiam umbratilẽ socordiáq; defecerint. Nuper tamen instauratæ utriusq; linguæ felicitate studia iuuenum nostrorum magnopere exarserunt: pauci enim literarum admiratione ducti pertinaci studio multorum æmulationẽ excitauerũt, simul Italorũ industria, q libros ĩ dies alios atq; alios ederunt, literarũ bonarum nomen non pridẽ nostris inauditum, primum inuisum, deinde neglectum, postremo festiuum ac plausibile esse cœpit. Nunc etiam eousq; honori habitum, præsertim literarũ græcarum autoritate (quæ ab initio ipsæ prodigiosæ, ac propemodum diræ putabantur) ut ij qui maxime refractarij per inscitiam futuri uidebantur, liberos suos ijs literis instituendos iam percupide tradant, nominatim etiam quasi ex formula cauentes, ut literis bonis probatisq; eruditi reddantur. Hic iam est animorũ habitus, tametsi paucis ad frugem bonam euadere contingit, non ingeniorum culpa (ut Francomastiges uolunt) sed hominũ errore, q paucorum annorum cultu acquiescentes, literarum & studij fructum in ima uena inquisitionis reconditum esse nesciunt. Sicut omnium artificiorum indicaturam expolitio facit. Sed sic quoq; iuuat multos existere, qui uel præcoci fructu studiorum gaudeant. Et ad alia uitæ instituta transeuntes, partim honorem literatis habeant, partim etiam literatorum ipsi uideri numerũ augere uelint. Est enim ea ratio animorum culturæ, ut uel serotina, uel præmatura, uel incohata tantũ, nunq̃ frugiperda sit. Qui aũt uel quæstuariæ ætatis uel ambitui iam maturæ & accommodatæ dispendio, disciplinis etiam ciuilibus studere citra compendij spem instituant, rari inueniuntur hodie: quando perire id omne tempus putatur multorũ opiniõe, quo nec res plenior fit, nec fastigiũ hoĩs crescit gerẽdis

Philologia

mage.

magistratibus. In rebus aut humanis nulla (ut quidẽ reor) maior est indignitas, q̃ quũ fortuna undiq; constãs omniumq́, rerũ aut plurimarum secura literarũ amoenitatem floccipendens, inertiã ut blãdam amplectitur, quod raro non euenit, aut quum studiũ literarũ flagrans in claris ingenijs improbitate fortunæ res mediocris desicit. Sed ut ad me redeam, & si crimen nõdum agnosco, eiurare tamen ueniæ petitionẽ nolim, si ita forte commodũ sit: etenim (ut est humani ingenij male firma natura) uereor necubi lapsus sim imprudens, quũ tot loca lubrica pertransierim. Sed & illud subinde recursat, ne piaculare existimetur, aut certe suapte conditione inuidiosum, me hominẽ nulla autoritate nixũ, nullis præceptis magistrorum imbutũ, maiestatem sæpe Pliniani nominis attentasse, superioris æui opinione consecrati, q̃q̃ non meũ hoc exemplũ, sed tertias iam manus (ut minimũ) censorias pertulit, & sic quoq; doctorum sententia longe abest, ut ex reis falsi autoribus imposturæq; temerariæ animaduertẽdæq; publice eximatur. Quot⁹ enim quisque hodie flagitijs eius adnotãdis abstinet? (libri dico non autoris) ut quisq; commentantium aliquid potuit comminisci? Nec id mirũ uideri debet: omnes enim iamdiu inquirimus ueritatem: quam per exoletissima utcunq; uestigia confusissimaq́; inuestigasse palmariũ semper existimatum est. Hac uia maiores nostri linguam utranq; bona ex parte restituere nobis. Quid ni igitur eorum uestigijs insistentes, longissime etiam abstrusas repetamus reliquias ueritatis? In hac autem indagine maxime nos torserunt fallacia quædã mendosa que uestigia, quæ primore aspectu certa, in tenebras tandem erraticas ferebant. Ibi deprehensa cura ac uigilantia sæpe hærere coacta est, cœptamq́; interdum inquisitionẽ abrumpere animi destinatione subita. Reuocabat me subinde reprehensabatq́; absoluendæ rei desperatio, uerebarq́; interdũ, si per confusanea perplexaq́; uestigia rem indagare pergerem, cuius exitũ certũ inuenire nõ esset, ne in ambigiosum quoddã opus insinuarẽ incautus. Hic si quis à me quærere institerit, qui fieri tandẽ potuit, ut idem autor

Plinius

Plinius in diuersis exemplaribus sui prorsus dissimilis factus sit? Hoc enim sæpe affirmauimus: Huic ego primũ illud Homericum *respondere non dubitem, ex libro Iliados undeuicesimo:*

Ἀλλὰ τί κεν ῥέξαιμι· θεὸς διὰ πάντα τελευτᾷ,
πρέσβα διὸς θυγάτηρ ἄτη, ἣ πάντας ἀᾶται.
Sed quid agam? dæmon proles Iouis, omnia uersans,
Euentu uario, nulli non officit Atæ.

Quid enim aliud causæ esse dicam, q̃ quòd dea quædam potẽtiaq́;
Ata. *malefica per omnia humana acta bacchatur* Ata *nomine, stygij Iouis filiarum natu maxima: quæ homines infortunio quodam semper afficere gliscit, humanis ipsa rebus exitum nunc dirum, nunc noxium et incommodum inducens. Hanc ego Atam latine Noxam appellare soleo: Hebræi Satanam appellauerunt. Deinde illud* Virgilianum *addam ex poëmate* Georgico:

— *Sic omnia fatis*
In peius ruere, ac retro sublapsa referri,
Non aliter quàm qui aduerso uix flumine lembum
Remigijs subigit, si brachia forte remisit.

Et reliqua. Nam & Plinius ipse si nunc reuiuiscat, & ab eo quæratur, cur multis in locis commode intelligi nequeat, sic forsan respondeat, ex eodem poëta.

— ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι,
Ἀλλὰ ζεὺς καὶ μοῖρα καὶ ἠεροφοῖτις ἐριννύς.
Haud ego causa fui, stygius sed Iuppiter, atq;
Eumenis in tenebris grassans, ac parca maligna.

Id est, Nolite committere ut id mihi uitio uertatis, cuius ego insontem planè me ostendere possem, & cuius culpa debet in Ioue illum stygium, ac parcas ipsas reijci, Erinnyn q́; illam dirã tenebrarum incolam, quæ maleuola numina, rebus humanis infensa maleficam noxam interturbandis & corrumpendis operibus actisq́; mortaliũ omni hora summittunt. Profecto admirari sæpe subit tam late serpsisse errorum contagia, ut omnia exemplaria quibusdam in locis

itidem deprauata fuerint. Sed sic natura cōparatum esse scimus, ut situ squaloreq; omnia obducantur, quæ diu cōdita in lucem non proferuntur: ut terras incultas senticeta occupent, segetesq; neglectæ lolijs & carduis præfocentur. Hac ratione antiqua uolumina seculis imperitis uitiata sunt, exemplaribus alijs alijsq; transcribēdis. Sed iam à digressu in uiam redeundum. Ex loco igitur Herodoti supradicto argumentū habemus ualidissimū, chœnicem frumenti eam esse mensurā, quā unus homo quotidie absumere possit. Est enim chœnix (ut ait Suidas) cibarium diurnum: ἡ δὲ χοῖνιξ ἡμερήσιος τροφή. Declarat hoc & illud uulgatum Pythagoræ symbolū. ἐπὶ χοίνικος μὴ καθίζειν. Super chœnice ne sedeas. Cuius est hæc sententia: Quum unius diei uictum paraueris, ne eo statim acquiescas, id quod facere solent, qui in diem uiuere dictitantur, in crastinum non prospicientes. Quod scitū à sensu humano potius q̄ diuinitus emanauit: Nam dominus noster sectatoribus suis contrarium dogma tradidit, sed & omnibus Christianis hoc quodā modo genus uitæ præscripsisse uidetur, quū in oratione inquit: Panē nostrum quotidianum da nobis hodie: & sic quoq; in diē orare nos docuit, ut docet Cyprianus in enarratione oratiōis dominicæ. Quo fiunt tantū inter quosdā homines hiantes auaritia, & inter ueros Christianos conueniat, quantū inter Aristippū & Diogenē. Hui (inquiet aliquis) huiusmodi ueritatis prisca reputatio, nunc inter prudentes risu excipi solet: perinde quasi euangelica lege tacito cū sensu mortalitatis Christiani homines soluti esse possint, nec eo etiā hodie iure genus humanum teneatur, quod moribus in desuetudinem abijt. Sed melius est nunc eam disputationem non attingere, quæ priuatum sibi otium poscit. Homerus Odyssea decimonona circa principium chœnica pro cibo uel pane potius accepit, apud quem Telemachus Vlyssis filius ad Eurycliam nutricē ita inquit:

Chœnix.

Οὐ δ᾽ ἄργον ἀνίξομαι ὅσσιν ἐμῆς γε
Χοίνικος ἅπτηται, καὶ τηλόθεν εἰληλουθώς.
Namquencunq; mea dignabor chœnice, prorsus

G Haud

Haud cessare sinam, quanquam procul aduena fertur.
Hunc hominem quanquam ex longinqua regione hospitem, domi tamen inertem sedere non patiar, & panem meum compressis manibus esitare. Athenæus libro tertio autor est Clearchum quendã uerborũ aucupem ex ijs quos ipse onomatothetas uocat, quasi uerborum innouatores, nominumq; aucupio gaudentes, chœnicem hemerotrophidem appellare solitum: quod uocabulũ diurnum alimentum significat. Proinde si chœnicem pro duobus sextarijs intelligamus, ut certe intelligere debemus, is erit modus diurni cibarij, ut miles quisq; Darianus octonis diebus frumenti modiũ unum accipere debuerit, id est sesquimense medimnũ. Hæc mensura (ut arbitror) gomor ab Hebræis dicitur. Statuta enim à domino hæc mensura erat colligendæ uiritim mannæ in singulos dies, ut scriptum est Exodi XVI. capite. Rabanus tamẽ tres chœnicas cepisse dicit. Sed ijs quæ diximus de chœnice, consentaneũ esse uidetur id quod à Marco Catone dicitur, quod in uulgatis exẽplaribus mutilatum est: Familiæ, inquit, cibaria, qui opus faciẽt per hyemẽ tritici modios quaternos, per æstatẽ modios quaternos semis: uillico, uillicæ, epistatæ, opilioni modios ternos, cõpeditis per hyemẽ panis pondo quaterna, ubi uineã fodere ceperint, panis pondo quina, usq; adeò dum ficos esse cœperint: deinde ad panes quaternos redito. Hactenus ille. Hoc autem intelligere debemus, minore modo contentos esse posse, qui pulmentaria cum cibarijs habeant: uel qui opus non faciant, ut uillicus & epistates, qui operis magis præfecti q̃ operarij sunt. Epistates enim curatorem operis significat. Docet hoc Columella libro duodecimo de officio uillicationis loquens. Cæterum quòd illa uerba Catonis supradicta de menstruis cibarijs intelligantur, conijcere possimus ex usu antiquorum, quibus mos fuit (ut autor est Donatus in Phormionem Terentianum) quaternos frumenti modios quolibet mense singulis seruis admetiri, idq; demensum appellatum esse uel à mense, uel à metiendo: ex quo more, inquit ille, Terentianum illud emanauit:

Onomatothetes.

Gomor.

Epistates.

Demensum.

Quod

Quod ille unciatim uix de demenso suo suum
Defraudans genium comparsit miser, id illa uniuersum
Arripiet, haud existimans quanto labore sit partum.

Frugi enim mancipia minori mẽsura sese tolerantia, peculiũ inde augebant. Id demensum Lucæ duodecimo sitometriũ dicitur, quod incõmode tritici mensura uersum est ab interprete. Hæc ego quũ scriberem, pistorẽ accersiri iussi, ideo mihi notum, quòd pane ab eo utebar, & ipse emercandi frumenti causa interdum ad me uentita bat. Cum hæc igitur ab eo sciscitarer, uix tandẽ extudi, ut fateretur, uerebatur enim, ut sensi, ne quid in panificũ nationẽ imprudẽs effaretur. Sed quum fidẽ fecissem, nihil me huiuscemodi cogitare, quod ille suspicari posset, eò ægre hominem perduxi, ut diceret ex sextarijs singulis nostris, id est binis medimnis tritici probi, panes primariæ notæ sedecies duodenos minimũ factitari. Primario aũt pani iam cocto & tepido duodenas uncias lege municipali taxatas esse, id est libræ nostræ dodrãtem. Petenti autem quantum in fur fures abiret, respondit hemimedimnũ, id est quadrantẽ sextarij no stri. Porrò secundarios panes pondo quaternûm librarũ fieri solere, quãtum quini panes primarij penderent, quanquam singuli secundarij pro quaternis tantum primæ notæ cederent uænirentq́;. Id ideo institutum, quoniam nihil furfurum in eo pane esset, qui è massa conficeretur cribro succreta pollinario, ideoq́; huius candorem in secundario pane compensari pondere. Cum pondera tunc & panes expediri iussissem, ad libram parem propemodum respõ derunt: tametsi uncia sæpe decedit in singulas libras, indulgentia eorum, qui legis custodes constituuntur. Est autem primarij nostri panis ea omnino magnitudo, ut qui plurimum panis esitet, non ultra binos etiam recentes in singulos dies absumat, id est sin gulos in singula conuiuia, etiam districtis (ut fit) summis crustis. Qui aũt mediocris in panis esu sit, etiam dodrante Romano in sin gulos conuictus satietur. Hac ratione fit, ut è singulis modijs senide ni panes redigantur, qui octonis diebus uiritim sufficiunt, et quar

Sitometriũ.
Panificiũ Parisiense.

ta pars superſit in furfures ſecreta. Celſus libro quarto de ijs loquens, qui fluore alui laborãt: Alia uia eſt, ubi uelis ſupprimere, cœnare, deinde uomere, poſtero die in lecto conquieſcere, ueſpere ungi, deinde panis circa ſelibram ex uino amineo mero ſumere, tum aſſum aliquid, maximeq́; auem: poſtea uinum idem bibere: idq́; uſq; diem quintũ facere. Selibrã panis tantũ eſſe dico, quantus eſt dimidiatus noſter primarius. Hac igitur ratione cõperimus, quaternorum modiũm excretam farinã affatim in mẽſem ſuppetere, ita ut furfures ſuperſint quartã partem implentes. Verum hoc de ijs intelligendum, qui liberaliora uitæ inſtituta ſequuntur: eſt enim alia ratio ſellulariorũ artificũ, eorũq́; qui artes operoſas factitãt, quiq; ijs opificijs uitã tolerant, quæ multa corporis fatigatione conſtãt. Hos enim uberioribus cibarijs uti, ac craſſioribus neceſſe eſt, præſertim quum cibarij magna parte pulmentarij uice utantur, ac ter ferè aut quater in dies epulentur: his ternos dodrantes partim ſecundarij panis, partim poſtremæ notæ ſtatuo: adde etiam heſterni panis, id eſt qui iam conſederit, aut etiã ante triduũ cocti. Sed & inter eos artificiorũ uarietas, & corporũ fatigatio refert: pluſculo enim pane gerulis opus eſt & helcyarijs, & id genus operis, q̃ ſarcinatori aut ſutori, qui ſedentario tantũ opificio incũbunt. Artificijs igitur remiſſioribus, qualia ſunt eorũ, quos græci chirobios appellant, quaſi manu uictũ quæritantes, quos quidã uentrimanos dixerunt, quaterna (ut ſummũ) pondo ſufficient panis ſecundarij, id eſt quaterni dodrantes noſtri. Verũ piſtores panificiũ in tria genera ferè diuidunt, in primarium panẽ, qui candidus dicitur, in ſecũdæ notæ panem, qui ciuilis dicitur: hunc Celſus libro ſecundo autopyrum uerbo græco appellat, cui nihil pollinis tenuiſſimo incerniculo ademptũ eſt, & in ſecundo genere firmitudinis alimentariæ ponitur. Tertium genus cibarium appellat Celſus quaſi plebeium, quem infirmiſſimum eſſe tradit in alimenti ratione: hunc noſtri poſtremæ notæ aſſignant. Sic igitur ſtatuo: Quemadmodũ lautiore uictu utentes binis libris Romanis cãdidioris panis ſatiãtur, quod

Selibra panis.

Chirobij.

Panis tria genera.

nec

nec corporis labore exerceantur, & pane accessionis uice utantur. sic artificibus remissioris operæ quaterna pondo suffectura dico panis secũdarij. Intensioris autem operæ mercenarijs, quales sunt baiuli, phalangarij, & malleatores, & alij improbo labore lassescẽtes, quos Cicero quodã in loco fæcẽ urbiũ appellat, ex Xenophonte in œconomico, qui eos βαναυσικοὺς uocat, & ex Aristotele, ijs ut paulo plus quaterna pondo Romana tribuerim, sic crassioris panis, præsertim (ut diximus) quòd pane iurulento pro pulmentario bona ex parte uescantur. Hoc conuenit cum dicto Catoniano, qui compeditis per hyemẽ panis pondo quaterna taxauit, ubi uineã fodere cœperint, panis pondo quina, usqueadeo dum ficos esse cœperint: deinde ad panes quaternos redit. Pulmentarium enim tenue, id est ficos unius libræ loco cedere uoluit. Nullus est enim in urbibus etiam infimæ sortis mercenarius, qui non pulmẽtarium aliquod cum pane adhibeat in uictum. Panis noster cibarius quaternûm fit librarum: huius dodrantem, id est quaterna põdo Romana cuiuis sufficere existimo, quòd dodrans quaternos panes librales, id est Catonianos æquat. Nunc si ulterius ratiocinari placet, cõperi percunctando ab illo pistore, ex medimno tritici probi octies duodenos (ut minimũ) dodrantales panes confici, ita ut quadrans furfurum reliquus sit. Siquidẽ constat ex senis modijs tritici probi, id est ex medimno octonos cumulatos, & interdum octonos, & quadrantẽ farinæ redire. Si igitur furfuribus cum polline confusis panes dodrantales fiãt, ex medimno denos duodenarios, & octonos panes habebimus: ut facile est colligere, si qs in singulos modios senos denos panes numeret. Fiunt enim pro octo modijs farinæ octies seni deni, id est centũ & duodetriginta. Nũc si in dies singulos ternos panes dodrantales numeremus, hebdomada qualibet paulo minus unum modium absumet, ita duodetriginta dies quaternos modios absument, hoc est panes octoginta quatuor, quibus si duas addas hebdomodas, hoc est quatuordecim dies, qui duos & quadraginta panes poscunt, fiunt centum & uiginti sex. Restant duo panes ex

medimno. Ex quo fit, *ut quaterni medimni in undetriginta dies suf-ficiāt.* Et *hactenus ita loquor, quasi quarta pars tantū in furfures abeat, et octo tantū duodenarij candidi panis ex medimno redeāt.* Hoc *enim à panifice comperi. Nunc si addas id, quod ille reticuit, abunde quaterni modij in menses tricenarios sufficient, id quod* Cato *statuit. Compertū enim habeo ex ijs, qui ex iurisdictione hoc inquirere potuerunt, & ex cōmentarijs* Decurionū, *posse ex medimno non modo octies duodenos, sed etiam eo amplius senos, octonos'ue redire, quod ille panifex fateri magis grauabatur, q̄ inficiari pergebat. Hæc si quis exacte æstimare uellet, omnino conueniūt cum* Catoniano *dicto, qui uillaticis operis per hyemem quaternos modios statuit, & quaternos semis per æstatē, & cōpeditis, id est ergastularijs seruis, qui uincti fodiebant, aliud'ue opus faciebant, per hyemē panis pondo quatuor: & ubi iam intenditur labor, hoc est fossuræ tempore, panis pondo quina, usq; dum ficos ederent, quo tempore ad quaterna pondo eos redegit. Terna pondo nostra, quaterna* Romana *ualent, ut sæpe diximus. Quaterna nostra, quina* Romana *et quadrantē: qui modus ijs statuitur, qui pulmentario non uescerentur, sed panē tantum esitarent. Ex hoc planū fit, quē modulū* Herodotus *& antiqui per chœnicem intellexerūt, cui sesquipinta nostra haud dubie respondent. Hæc ideo longius repetenda duxi, quod mensurarum, ponderumq; modus mutua probatione deprehēditur. Age uideamus porro. Ex ijs, quæ diximus apparuit, ex singulis modijs sedecim pondo candidi panis & semissem fieri, & large quartam partem in furfures abire, nam multo plus in actis municipalibus inueni. Diximus etiam supra, modiū tritici probi uigintiquatuor libras, et eo aliquid amplius pēdere: quare necesse est, ut quadrans furfuris semissem pollinis pendeat, ut tres modij quadrātes, sedecim libras: reliquus autem quadrans octo libras pēdeat. Non idē aūt esse pondus panificio & tritico ex eo conijcio, quod aliquid humoris in pane residet: id incertū esse & uariū ex* Plinio *uidetur li. XVIII. qui* Balearici *tritici modios tricena pōdo*

panis

panis reddere tradit, sed circa Clusium & Senas fieri lege certa naturæ, ut tertia portio pani ad pondus grani accrescat. Catonis autem uerba significare uidentur ex singulis modijs tricena pondo panis redire: quaternos enim sestarios tricenis diebus taxat: & paulo post, quaterna pondo panis in dies statuit: qua ratione fit, ut quaterni modij centũ & uiginti pondo panis reddant. Ex hoc tamen constituere nihil possumus, nisi idquod supra dictũ est. Verũ illud attexẽdũ ex eodẽ Plinio lib. supradicto, quod ad rẽ mihi magnopere ptinere uisum ẽ. Similago (igt) ex tritico fit laudatissima. Ex Africo iustũ est è modijs redire semodios, & pollinis sextarios qnq;: ita enĩ appellãt in tritico, quod florẽ in siligine. Præterea secundarij sextarios quatuor furfurũq; tantũdẽ. Panes uero è modio similaginis CXXII. è floris modio CXVII. Pretiũ huic annona media in modios farinæ, XL. asses, similagini castratæ octonis assibus amplius. Siligini castratæ duplũ. Paulo aũt supius Plin. dixerat, è siligine lautissimus panis pistrinarũq; opa laudatissima. Ex Plinij igitur uerbis hoc colligo, Africũ triticũ præstãtissimũ fuisse: ex cuius farina primũ similago (quæ & simila dicitur, cribro tenuissimo à polline cernebatur, ita ut ex polline testãte secundariũ ueluti similã elicerent, et crassiorẽ rursus pollinẽ à furfurib⁹ laxiore incerniculo succernerẽt. Similagini aũt pretiũ asses quadragenos ĩ modios fuisse mediocri annona: qua ratiõe duo medimni Romani, q sextariũ Parisinum faciũt, duodeqnquaginta denarijs ualuerũt, hoc est duodecies quaternis. Quatuor enĩ denarij, XL. assib⁹ ualuerũt. At castratæ similagini eo ampli⁹ octoni asses in modios accedũt, & siligini castratæ (q̃ fruges erat Italica, hoc est triticum delicatissimum, & candidissimum) eius summæ duplum, hoc est asses sedeni, in modios singulos. Quod ita intelligo, ut modij floris tenuissimi huiusmodi siliginis senis & quinquagenis assibus uænierint. Quare subducta ratione constat duodecim eius modios, id est sextarium nostrum sexcenis septuagenis binis assibus mediocri annona fuisse, id est sexagenis septenis denarijs: quæ minimo minus à

Pollis. Flos.

Similago similá ue.

medimno. Ex quo fit, ut quaterni medimni in undetriginta dies sufficiãt. Et hactenus ita loquor, quasi quarta pars tantũ in furfures abeat, et octo tantũ duodenarij candidi panis ex medimno redeãt. Hoc enim à panifice comperi. Nunc si addas id, quod ille reticuit, abunde quaterni modij in menses tricenarios sufficient, id quod Cato statuit. Compertũ enim habeo ex ijs, qui ex iurisdictione hoc inquirere potuerunt, & ex cõmentarijs Decurionũ, posse ex medimno non modo octies duodenos, sed etiam eo amplius senos, octonos'ue redire, quod ille panifex fateri magis grauabatur, q̃ inficiari pergebat. Hæc si quis exacte æstimare uellet, omnino conueniũt cum Catoniano dicto, qui uillaticis operis per hyemem quaternos modios statuit, & quaternos semis per æstatẽ, & cõpeditis, id est ergastularijs seruis, qui uincti fodiebant, aliud'ue opus faciebant, per hyemẽ panis pondo quatuor: & ubi iam intenditur labor, hoc est fossuræ tempore, panis pondo quina, usq; dum ficos ederent, quo tempore ad quaterna pondo eos redegit. Terna pondo nostra, quaterna Romana ualent, ut sæpe diximus. Quaterna nostra, quina Romana et quadrantẽ: qui modus ijs statuitur, qui pulmentario non uescerentur, sed panẽ tantum esitarent. Ex hoc planũ fit, quẽ modulũ Herodotus & antiqui per chœnicem intellexerũt, cui sesquipinta nostra haud dubie respondent. Hæc ideo longius repetenda duxi, quòd mensurarum, ponderumq; modus mutua probatione deprehẽditur. Age uideamus porro. Ex ijs, quæ diximus apparuit, ex singulis modijs sedecim pondo candidi panis & semissem fieri, & large quartam partem in furfures abire, nam multo plus in actis municipalibus inueni. Diximus etiam supra, modiũ tritici probi uigintiquatuor libras, et eo aliquid amplius pẽdere: quare necesse est, ut quadrans furfuris semissem pollinis pendeat, ut tres modij quadrãtes, sedecim libras: reliquus autem quadrans octo libras pẽdeat. Non idẽ aũt esse pondus panificio & tritico ex eo conijcio, quòd aliquid humoris in pane resident: id incertũ esse & uariũ ex Plinio uidetur li. XVIII. qui Balearici tritici modios tricena põdo

panis

panis reddere tradit, sed circa Clusium & Senas fieri lege certa naturæ, ut tertia portio pani ad pondus grani accrescat. Catonis autem uerba significare uidentur ex singulis modijs tricena pondo panis redire: quaternos enim sestarios tricenis diebus taxat: & paulo post, quaterna pondo panis in dies statuit: qua ratione fit, ut quaterni modij centũ & uiginti pondo panis reddant. Ex hoc tamen constituere nihil possumus, nisi id quod supra dictũ est. Verũ illud attexẽdũ ex eodẽ Plinio lib. supradicto, quod ad rẽ mihi magnopere ptinere uisum ẽ. Similago (igitur) ex tritico fit laudatissima. Ex Africo iustũ est è modijs redire semodios, & pollinis sextarios qnq;: ita enĩ appellãt in tritico, quod florẽ in siligine. Præterea secundarij sextarios quatuor furfurũq; tantũdẽ. Panes uero è modio similaginis CXXII. *è floris modio* CXVII. *Pretiũ huic annona media in modios farinæ,* XL. *asses, similagini castratæ octonis assibus amplius. Siligini castratæ duplũ. Paulo aũt supius Plin. dixerat, è siligine lautissimus panis pistrinarũq; opera laudatissima. Ex Plinij igitur uerbis hoc colligo, Africũ tritucũ præstãtissimũ fuisse: ex cuius farina primũ similago, quæ & simila dicitur, cribro tenuissimo à polline cernebatur, ita ut ex polline testãte secundariã ueluti similã elicerent, et crassiorẽ rursus pollinẽ à furfurib⁹ laxiore incerniculo succernerẽt. Similagini aũt pretiũ asses quadragenos ĩ modios fuisse mediocri annona: qua ratiõe duo medimni Romani, q sextariũ Parisinum faciũt, duodeqnquaginta denarijs ualuerũt, hoc est duodecies quaternis. Quatuor enĩ denarij,* XL. *assib⁹ ualuerũt. At castratæ similagini eo ampli⁹ octoni asses in modios accedũt, & siligini castratæ (q̃ fruges erat Italica, hoc est triticum delicatissimum, & candidissimum) eius summæ duplum, hoc est asses sedeni, in modios singulos. Quod ita intelligo, ut modij floris tenuissimi huiusmodi siliginis senis & quinquagenis assibus uænierint. Quare subducta ratione constat duodecim eius modios, id est sextarium nostrum sexcenis septuagenis binis assibus mediocri annona fuisse, id est sexagenis septenis denarijs: quæ minimo minus à*

Pollis. Flos.

Similago similá ue.

nobis undenis francicis & dodrantibus, id est quinis denis solidis æstimantur. Porrò duodecim modij similaginis ratione à Plinio posita ex quatuor et uiginti tritici modijs fiebant, quos sæpe iam diximus duos nostros sextarios æquasse, nisi quatenus rasa mensura à fastigiata distat. Quippe cum dicat Plinius ex modijs semodios redire, & pollinem primarium & secundarium restare, ex siligine autem Campana (ut ipse inquit) quaternos sextarios redire iustum erat, hoc est modij quadrantem: quo fiebat ut duodeni modij ~~*quadrantem: quo fiebat ut duodeni modij*~~ *castraturæ ex duodequaginta siliginis modijs incernerëtur. Et ita rationem tenemus & intelligentiam Pliniani dicti, quod haud scio an hactenus non intellectum transmissum sit à legentibus. Sed quod apud Pliniũ ibidem legitur, iustum est è grano Campanæ, quam uocant castratã, è modio redire sextarios quatuor siliginis: fortasse similaginis legi debet. Et itidem post duos uersus: Duplum etiam pretium siliginis castratæ, ita intelligi potest, ut in modios sex & nonaginta assibus constiterit, id est, altero tanto amplius, q̃ simila, propter rationem supradictam. Quod si recte apud Plinium in loco superius citato siliginis legitur, insignem intelligemus significare non modo granũ delicatissimi & primarij tritici, sed etiam medullam siliginei grani. Id quod fortasse Celsus his uerbis significat libro secũdo ca. XVII. Ex tritico firmissima siligo: deinde simila: deĩde cui nihil adẽptum est, quod autopyrum græci uocant. Infirmior est ex polline, infirmissimus cibarius panis. Sic enim locus ille legitur in libris emendatis, licet & uulgatis mutilatus sit. Iuuenalis satyra V.*

Lo. Plinij explicatus.

Plinij locus

Siligo quid

Celsi locus

> *Sed tener & niueus molliq; siligine factus,*
> *Seruatur domino.—*

Huiusmodi delicias frumenti hodie non habemus, ex quibus Romani antiqui opera pistoria faciebant, quæ aliqui dulciaria, Suetonius mellita appellauit: cum inquit de luxu Neroniano loquens: Indicebat & familiaribus cœnas, quorũ uni mellita quadragies sestertiũm constiterunt. Quod ut credamus efficit Lampridius, qui de

Opa pistoria

Helio

Heliogabalo loquẽs: Habuit (inquit) dulciarios tales & lactarios, ut quæcunq; coqui de diuersis edulibus exhibuissent, uel structores uel pomarij illi, modo de dulciarijs modo de lactarijs exhiberent. Celsus de his loquens: Scire (inquit) oportet mel & caseum inter ualentissima esse, quo minus mirum est opus pistorium ualentissimũ esse, quod ex frumento, adipe, melle, caseo, constat. Ego cum Romæ essem annos abhinc decem, panem quotidie esitabam, quo pontifex Iulius uescebatur. Erant panes paruuli, quos quis facile inuolare manu posset, si bene memini, sed candidissimi & suauissimi, quales (ut arbitror) Plinius CXX. ex modijs singulis similæ factitari solitos scribit. Erat tum annona percara Romæ & per Italiam. Sed cum interrogarem, quanti ueniret id triticum, ex quo tam lautus panis fieret, tanti esse eum pãnem dicebant, ut cum rationem extemporali supputatione, & in digitos deducta inirem, eius farinæ sextarius noster amplius ducatis duodecim Romæ esse uideretur: quod an uerum esset, non comperi, nec inquisiui: neque etiam tum meo uictu Romæ stabam, ut id inquirere succurreret. Similago σεμίδαλις à Græcis dicitur: Pollin autem πάρυς. Primo loco apud eos ponitur, semidalites panis, qui fit ex similagine. Secundo chondrites, qui ex alica. Tertio aleurites, & deinde syncomistus, qui triticea farina fit non succreta. Secundum hoc aleurites idem esse uidetur cum autopyro. Sed illud animaduertendum in uerbis Catonis, quòd uillaticis seruis solutis, qui opus faciunt, quaternos modios in menses statuit, uinctis autem seruis in dies singulos quaterna pondo, quod ut in eandem quantitatem redit, sic conditionem uariam solutorum mancipiorum & ergastulariorum facit. Illi enim peculium parsimonia augere poterant, ut ex Terentio & Donato diximus: hi in pœnam dati expeculiati quoque erant. Vt autem hanc rationem colligamus, in medimno seni sunt modij, & in modio octonæ chœnices, & chœnix cibarium diurnum: ita medimno duodequinquaginta homines quotidie satiantur, ex Parisino sextario sex & nonaginta: sic

Panes Iu. Põ. Max.

Panes græcanici.

fit ut modius Parisinus mille centū & quinquaginta duobus suffi-ciat. Porrò Spartianus autor est, Seuerum Pertinacem imperatorem Romanum morientem reliquisse canonem frumentarium in septennium suffecturum, ita ut septuagena quina millia modiûm quotidie absumi possent, id est sena millia duceni quinquageni sextarij nostri. Quo fit ut ratione prædicta sexcena millia plebeiorū tesseras frumentarias acciperent in diem chœnicarias: hunc enim numerum efficit modiorum iam dictorum numerus octenario multiplicatus, uel numerus sextariorum nonagies sexies ductus. Hactenus de medimno, modio & chœnice, & ijs mensuris quarū mentio superius facta est: transeundum ad reliquas. Quadrantal latine dicitur schema mathematicum, quod græce cub° dicitur, ut autor est Gellius: propter quod docti ferè quadrantal amphoram esse opinantur, propter formam tesserariam quam habet, & alioquin autoritate Festi subnixi, id tamen non habeo quo modo constituam. Iam primum Cato de uino græco loquens: Musti q. xx. in ahenum, aut plumbeum infundito, ignem subdito, ubi ebulliet uinum, ignem subducito, ubi iam uinum refrixerit, in dolium quadragenarium infundito, seorsum autem in uas aquæ dulcis quadrantal unum infundito, salis modium unum; sinito muriam fieri: ubi muria facta erit, eodem in dolio infundito, post dies xxx. dolium oblinito, ad uer in amphoras diffundito: q. xx. dubium est utrum quadrantalia an quartarios intelligere debeamus, ut paulo post, aquæ marinæ quartarium unum ex alto sumi to quo aqua dulcis non accedat, sesquilibram salis frangito. In antiquo tamen libro non quartarium, sed q. legitur. Alibi: Postea sumito bituminis tertiarium, & sulphuris quartarium, conterito in mortario per se utrunq;. Idem alibi: Vbi hauseris de mari, in dolium fundito, nolito implere, quadrantalibus quinque minus sit quàm plenum. Idem: Vinum familiæ quo utantur musti quartarios x. in dolium indito, aceti acris q. II. eodem infundito, sapæ quadrantalia duo, aquæ dulcis, q. I. hæc rude misceto

Canon frumentarius.

Quadrātal.

ter in die, dies quinq; cōtinuos. Hoc in loco quadrantalia pro amphoris quis intelliget? cum de uino odorato loquens, quod non familiæ, sed domino concinnabatur: Post dies (inquit) XL. diffundito in amphoras, & addito in singulas amphoras sapæ sextariū unum. Rursus de uino Coo loquens: In dolium (inquit) quinquagenarium infundito aquæ marinæ quadrantalia decem, tum acina de uuis miscellis decarpito de scapo in idem dolium, usq; dum impleueris: manu comprimito acina, ut combibant aquam marinam: ubi compleueris dolium, operculo operito. Hoc quadrantal amphoram significare uidetur, si quinquagenarium dolium à quinquaginta amphoris intelligamus. Iucundus Veronensis professione architectus, sed antiquariorum diligentissimus, nuper Catonem imprimendum curauit: in quo cum multa uerba emendauit restituitq;, tum cap. LVII. locum mutilatum ita restituit: Summa uini in singulos homines intra annum quadrantalia octo: Quæ uerba si recte emendateq; restituta sunt, fateri nos cogūt, quadrantal & amphoram idem olim fuisse. Cum enim octo mensibus Cato uinum familiæ bibendum statuat, id est à quarto ad duodecimū in eo numero comprehensum, quarto mense ternos congios taxat, & sequentibus usq; ad nonum quinos, nono, decimo, undecimo, & duodecimo singulis amphoram indulget: & eo amplius saturnalium & compitalium nomine singulos uel binos congios in capita: fit summa sex & quinquaginta uel septem & quinquaginta congiorum, qui septem amphoras efficiunt. Quare octauam amphoram intelligimus benigno additamento à Catone statutam. Rursus Plinius libro decimoquarto: Publius Licinius Crassus, & L. Cæsar censores anno urbis conditæ DCLXXV. edixerunt, ne quis uinum Græcum Amineumq; octonis æris singula quadrantalia uenderet; hæc enim edicti uerba sunt. Tanta uino Græco gratia erat, ut singulæ potiones in uno conuictu darentur. Sic apud Plinium omnium exemplarium fide legitur: q̄ uerba si non mēdosa sunt, hoc significāt: singula quadrātalia uini græci, q̄d in tanta

Iucundus Veronen.

Locus Plin.

tanta autoritate erat, ut semel in conuictu uno misceretur, octonis assibus, id est paulo plus ternis sestertijs nūmis uænisse taxatione edictali. At Columella libro quarto ita inquit: *Vtq; trecentis num mis quadragenæ urnæ uæneant, quod minimū pretiū est annonæ, consumant tamen septē culei sestertiūm duo millia & centū nummos.* Quadragenas urnas uiginti amphoras ualere notū est, præsertim Columellæ æstimatiōe. Quare Columel. maximā uini utilitatē nō infra quinos denos nūmos in amphoras descēdere affirmauit. Quod dictū omnino Pliniano loco refragatur. Nam & ipse Plinius alibi de Opimiano loquens, centū nūmos statuit Opimiano uino, non inueterato, sed recenti aut etiā musteo. Hic ne octonis millibus legendū esse contēdamus, facit magnitudo pretij, quod octoginta aureis æstimamus, id est tribus millibus & ducentis sestertijs. Nam & Plinius ipse eodē libro ita inquit, de pretio uini loquens: *Rara quippe adhuc fuere, nec nisi importatis singulis testis millia nummūm.* Nulla autē testa minor esse potest amphora. Quadrantal (inquit Festus) uocabant antiqui amphorā, quod uas pedis quadrati octo et quadraginta sextarios capit. Plautus: *Anus hæc sitit, quantillū sitit? modica est, capit quadrantal.* Quid si dicamus quadrantal uas ita dictū à Latinis prisci, ut cybiū à Græcis? idq; ex eodē Festo alibi his uerbis: *Cybiū dictū est, quia eius medium æque patet in omnes partes, quod genus à geometris cybos dicitur.* Vnde etiā tessellæ quadratæ cybi dicuntur. Nihil aliud de quadrantali constituere possumus, quod ad mensuræ quidē modū pertinet. De forma enim constat: nec de loco quidē Plinij supradicto. Hic enim est unus eorū, quos cōploratos esse puto. Quod sequitur statim apud Pliniū in eodē capite, in omnibus exēplaribus corruptum est: *Quibus uinis autoritas fuerit sua in mensa, M. Varro his uerbis tradit: L. Lucullus puer apud patrē nunq̄ lautū conuiuium uidit, in quo plus semel Græcū uinum daretur. Ipse quum rediit ex Asia, millia cadorū congiorum diuisit amplius centū. C. Censius, quē prætorē uidimus, Chium uinū in domum suā illatum dice-*

Cybium.

Loca Plinij quædā deplorata.

dicebat tum primũ, quum sibi Cardiaco medicus dedisset. Hortensius super decem cados hæredi reliquit. In uetusto exemplari non cados, sed cadum legitur: quare non decem cados (quod ridiculũ est) sed decem millia cadûm lego. Cuius emendationis subscriptorem habeo Nonium, qui locum hunc ita citat in mentione cadi ex Varrone de uita patrũ: Hortẽsius supra decẽ millia cadûm hæredi reliquit. In superiore autem loco non millia cadorum congiorũ sed millia cadûm congiariûm, ex uetustorum obseruatione lego. Sunt autem congiarij cadi, qui congium tantum capiunt, id est senos sextarios Italicos. Centum millia huiusmodi cadorum, amphoras ualebant duodecim millia & quingentas, & modios Parisinos mille quingentos & circiter sexaginta. Hortensii autem x. millia cadorũ æstimare nõ possum post uarietatem opinionum de cado: sed tamen non potest maior esse summa Hortensii quàm Luculli. Culeus mensura est uicenas amphoras continens, uel urnas quadragenas, qua nulla maior mẽsura liquoris, ut aiunt illa carmina. Plinius libro decimoquarto de uinea Palæmonis grammatici loquens: Digna opera, quæ in cecubis setinisq; proficeret, quando & postea sæpenumero septenos culeos singula iugera, hoc est amphoras centenas quadragenas musti dedere. Ac ne quis uictam in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato denos culeos redire ex iugeribus scripsit: Hæc sunt (ut arbitror) mensurarum uocabula Græcis Latinisq; autoribus celebrata, quæ interdum ipsa ad speciem et formam quãdam uasis, magis quàm ad modum quendam certumq; referuntur. Nam quum Cato in instrumento uillici amphorã quinquagenariam enumerauit, eam intelligi uoluit, quæ duobus sextarijs maior sit iusta mensura: ut nunc quadragenarios modios dicimus, qui modulis quatuor legitimam mẽsuram excedũt: sic urnam quinquagenariam dixit Cato, quæ amplius duabus urnis legitimis capiat. Pro hoc Columella de uino dulci loquens: Quum deferbuerit, inquit, in sextarios quinquaginta irim bene pinsitam, nec plus unciæ pondere addito: quinquaginta sextarios pro amphora

Congiarius cadus.

Culeus.

Quinquagenaria amphora.

quinquagenaria dixit. Et rursus: Ex hac compositione quantum in sextarios musti quadragenos octonos adijciendũ sit, incertũ est, quoniã pro natura uini æstimari oportet quid satis sit. Ego tamẽsi humida fuerit uindemia, trientẽ: si sicca, quadrantẽ medicaminis miscere solitus sum, ita ut quatuor urnarũ esset musti modus. Vrna aũt quatuor et uiginti sextariorũ, pro amphora octo et quadraginta sextarios dixit. Atquũ alibi ita inquit: Omne uinũ quũ condieris, nolito statim diffundere, sed sinito in dolijs liquescere: postea quũ de dolijs aut de serijs diffundere uoles, uere florẽte rosa defecatum q̃ li quidissimũ in uasa bene picata & pura transferto: si in uetustatẽ seruare uoles, in cado duarũ urnarũ q̃ optimi uini sextarium aut fecis generosæ recentis sextarios tres addito. Hoc in loco amphorã dicere poterat, nisi ad formã uasis respexisset. Sic Plinius cados cõgiarios dixit, ac si cõgios in cadũ formatos diceret. Amphoræ formã tesserariã esse docuimus. Cadi formã turbinatam, id est coni et strobyli, hoc est nucis pineæ similẽ fuisse ex Plinio intelligimus, qui lib. XVII. de aloë loquẽs turbines cadorũ dixit. Vtebãtur aũt antiqui etiã ad salsamẽta condẽda. Idẽ Plinius XXXII. Quin & testis cadi salsamentarij tusis cũ axungia uetere ad parotidas utũtur. Amphorã in ceruicẽ gracilescere solitã ex Catone intelligimus, cũ inquit: Amphorã defracto collo purã impleto aquæ puræ. Columella: Dolia quoq; & seriæ cæteraq; uasa ante quadragesimũ uindemiæ diẽ picãda sunt, atq; aliter ea quæ demersa sunt humi, aliter quæ stant supra terrã. Idem: Tum in serias singulas, quæ sint amphorarũ septenũ, addito medicaminis põdo unciã, scrupula octo gypsi. Seria formam certam uasis denotat, non certam mensuram. Plinius libro decimoquarto. Magna & collecto iam uino differẽtia in cella, circa alpes ligneis uasis condũt, infodiunt'que terræ tota aut ad portionem situs, aut coelum præbent: alij impositis tectis arcent. Dolium autem quadragenarium & quinquagenarium Cato quum dicit, dubitari potest, an quadraginta quinquaginta'ue congiorum, aut quadrantalium dixerit, an totidem ampho

Marginal notes: Cadus. — Amphoræ forma. — Seria. — Dolium quadragenariũ.

amphorarum: ut, quum de græco uino loquens ita inquit: Musti.q. XX. in ahenũ aut plumbeũ infundito, ignem subdito, ubi ebullibit uinum, ignem subducito, ubi iam uinum refrixerit, in dolium quadragenarium infundito. Et paulo post: Post dies triginta dolium oblinito, ad uer in amphoras infundito. Et rursus alibi: In dolium quadragenarium infundito aquæ marinæ quadrantalia decem: tum acina de uuis miscellis decarpito de scapo in idem dolium, usquedum impleueris: manu comprimito acina, ut combibant aquam marinam: ubi compleueris dolium, operculo operito, relinquito, qua interspiret: ut triduum præterierit, eximito de dolio, & in torculario calcato, & id uinum condito in dolia lauta & pura et sicca. Hoc in loco quinquagenarium ab amphoris dictum accipio, quum ex eo dolia plura impleantur, quo modo ex quadragenario plures amphoras. Octonæ amphoræ modium nostrum faciunt, id est Parisinum, cuius iusta mensura sex et triginta congios nostros capit, quos uulgus sextarios nulla ratione uocat. Sic singulæ amphoræ decem & octo quartarios nostros capiunt, hoc est sextarios Romanos duodequinquaginta. Quaternæ amphoræ semodios nostros faciunt. Cadus uero noster, quem lingua uernacula uestigia latinitatis retinens, Caccũ uocat, & trientem modij facit, amphoras duas & bessem capit, hoc est duodenos congios Parisinos. Fidelia, inquit Nonius, uas Samium ad plurimos usus. Persius:

Mensuræ Parisinæ.

Fidelia.

> Nec tamen inuideas, quod multa fidelia putet
> In locuplete penu. —

Plautus in Aulularia: Sed, si reperero o fides, mulsi congialem plenam faciam tibi fideliam. Eodem modo dixit congialem fideliam, quo Plinius cadum congiarium. Fideliam lingua nostra filietã corrupto uocabulo dicit. Orca uas erat Hispanicũ, ut ex Varrone cõijcio lib. I. de re Rust. Sæpe ubi conditũ nouũ mustũ, orcæ, ut in Hispania, feruore musti ruptæ, necnõ & dolia, ut in Italia. Festus orcæ formã dat his uerbis: Orca genus marinæ belluæ maximũ, ad cuius similitudinem uasa ficaria orcæ dicuntur. Sunt enim teretes

Orca.

atq;

atq; uniformi specie: cui congruit dictum Persij:

— Angustæ collo non fallier orcæ.

Licet Hermolaus lib. XXXV. amphoræ specie orcam fuisse autore Probo citato dicat: uas fuit uinarium oleariumq́; & salsamentarium, atq; salgamarium: cuius ratio non mensura sed sua forma cõstat. Dolia certam mensuram non habebant, sed quædam olim fieri

Dolium. capacissima ex Columella intelligimus, qui de picandis dolijs loquens, ita inquit: Sunt autem sesquiculearibus dolijs picis duræ põdo uicena quina satis. Sesquiculeare dolium Columel. triginta amphorarum dolium appellat: quam iustam mensuram et usitatam fuisse ex eius uerbis coniicere aliquis possit. Dolia (inquit Nonius) uasa sunt grandia, quibus uinum reconditur. Vitruuius lib. VI. significare uidetur legitimam dolij olearij magnitudinem culearem fuisse, his uerbis: Cellarum autem magnitudines ad fructuum rationes & numerum doliorum sunt faciendæ, quæ quum sint culearia, per medium occupare debent pedes quaternos. Plautus in Pseud. Anum illam doliarem, claudam, crassam Chrysidem. Ventricosa autem fuisse dolia ex supradicta loco Vitruuij, & ex Columella libro XIII. admonemur: Sic enim inquit de uasis salgamarijs loquens: Hæc uasa dedita opera fieri oportet patente ore, & usq; ad imum æqualia, nec in modum doliorum formata, ut exemptis ad usum salgamis, quicquid superest, æquali pondere usque ad fundum deprimatur, quum ea res innoxia penora conseruet, ubi non innatent, sed semper sint iure submersa: quod in utero dolij uix fieri posset propter inæqualitatem figuræ. Rursus Plinius dolij magnitudinem aliam ponit, libro nono de polypo loquens, qui in Betica captus est: Ostendere (inquit) Lucullo caput eius dolii magnitudine, amphorarum quindecim capax. Vina autem in doliis inueterascere non sinebant antiqui, sed in amphoras & cados diffundebant. Inde illud satyrici poëtæ:

Ipse capillato diffusum consule potat,

Et Horatii in epistolis.

Vina bibes iterum Tauro diffusa.—

Id est Tauro iterũ consule inueterari cœpta. Plinius libro XIIII. *Apothecas fuisse & diffundi solita uina anno* DXXXIII. *Vrbis apparet indubitato Opimiani uini argumento, iam intelligente suum bonum Italia. Qui hunc morem ignorat, intelligere hic nequit Senecæ dictum in quinto epistolarum ad Lucil. Ariston aiebat malle se adolescentem tristem, quàm hilarem & amabilem turbæ: uinum enim bonum fieri, quod recens, durum & asperũ uisum est, non pati ætatem, quod in dolio placuit, id est quod musteũ adhuc, et à lacu recens maturum iam potui uisum est. Culeus modios nostros duos & semis capiebat, id est sexaginta Romanos. Magnum autem uas fuisse ex eo apparet, quòd in culeo scorteo dãnati lege Pompeia cum cane et gallo & uipera insuebantur, ut apud Tranquillum & Modestinũ iurisconsultum legimus. Cæterũ Cato cum dixit: Vinum in dolijs hoc modo uænire oportet. Vini in culeos singulos quadragenæ & singulæ urnæ dabuntur, non ad iustam mensuram respexit, sed ad morem negotiatorum, qui accessionis nomine in singulos culeos singulas urnas stipulabantur. Culeos nunc sesquimodiales habemus, id est duodenûm amphorarum, cuius uocabulum uulgare ad latinum alludit, quo genere Ligeris fluuij accolæ utuntur. Est et aliud genus culei maioris captus, quos Tonellos appellant. Columella libro decimotertio: Odores autem uino ferè apti sunt, qui cum defruto coquuntur: Iris, fœnum græcum, schœnum, harum rerum singulæ libræ in defrutarium, quod ceperit musti amphoras nonaginta, quum iam deferbuerit & expurgatum erit, tum adijci debent. Et rursus idem: Cum amphoras musti nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exiguum superfit de coctura, quod significat decoctum ad tertias, tum demum medicamina adijcito. Defrutarium appellat ahenum prægrande, quo mustum coquitur, ad sapam aut defrutum facienda, quo modo hodie quoque fit. Nam & Cato in instrumento uillici ahenum unum* XXX. *culeorum enumerat id est sexcentarum amphora-*

Diffundi uina.

Culeus.

Defrutariũ.

phorarum, & aliud decem culeorum, quod ducentas amphoras capit. Quare apud Catonem dolium quadragenariũ, quadragenûm *amphorarum capax intelligo, idq́; ex collatione locorũ, licet cuiuis intelligere.* Cato capite centesimo: *Schœnũ (inquit) & calamum in pila cõtundito, quod fiet sextarium unũ: quadragenario in dolio confundito, ut odoratũ fiet.* At uero Columella loco supradicto *libram unã dixit satis esse nonaginta amphoris musti: quæ ad tertias decoctæ, triginta fiunt amphoræ defruti.* Quare quũ Plinius *dicit de uinis, quæ inueterauerunt: rara quippe adhuc fuère, nec nisi importatis singulis testis millia nummûm: nõ de dolijs, sed de amphoris et cadis intelligo.* Quippe etiã alioquin uina diffusa exportabantur, *nec in dolijs diu esse sinebantur, quæ propter magnitudinem exportari facile non poterant, præsertim quũ essent fictilia.*

Batus. **Corus**

Batus et Corus *Hebraica sunt uocabula, ut docet Iosepus lib. VIII. antiquitatum.* Batus *capit sextarios septuaginta duos.* Corus aũt *medimnos Atticos unũ & quadraginta, ut ipse lib. III. inquit circa finem.* Quare *corus maior erat modio nostro triticario, qui centũ & quadraginta quatuor modios capit Romanos.* Proinde *falluntur illi, qui quadraginta non medimnos sed modios capere corũ scripserunt, errorem eorũ secuti, qui medimnũ, modium latine interpretantur.* Strabo *de Taurica cherroneso loquens, quam frumento abundasse scribit, & ob id georgiam appellatã esse:* Λεύκωνα δέ φασιν ἐκ τῆς θεοδοσίας ἀθηναίοις πέμψαι μυριάδας μεδίμνων διακοσίας καὶ δέκα. Leuconẽ (inquit) aũt ex Theodosia *uicies semel centena millia medimnûm frumenti Atheniensibus misisse.* Quo loco interpres *ducentas & decẽ myriadas modiûm transtulit, quum totidẽ myriadas medimnûm Strabo scripsisset.* Hæc *amplius octoginta quinq, millibus modiûm nostrorum ualent.* Hic

Liberalitas Hieronis

licet æstimare, q̃ta fuerit liberalitas Hieronis Syracusanorum regis, qui, ut autor est Valerius libro. IIII. *audita clade, qua Romani apud Trasimenum lacum afflicti erant, trecenta millia modiorum tritici, ducenta hordei, auriq́; ducenta & quadraginta pondo* V*r*

do Vrbi Romanæ muneri misit: quod ne Romani nollent accipere, in habitum id Victoriæ formauit, ut eos religione motos munificentia sua uti cogeret. In alijs exemplaribus pondo ducenta quinquaginta legitur: adeo numeri (quod sæpe testamur) in exemplaribus autorum omniũ corrupti sunt. Nam & apud Liuium CCC. uiginti pondo leguntur, libro secundo de secundo bello Punico, his uerbis: Legati Syracusani in senatum introducti nuntiarunt cædem Caij Flaminij exercitusq; allatam, adeo affecisse regem Hieronem, ut nulla sui propria regniq; sui clade magis moueri potuerit. & paulo infra: Iam omnium primũ ominis caussa uictoriã auream pondo CCCXX. afferre sese, acciperent eam tenerentq;, & haberent propriã & perpetuam: aduexisse etiam CCC. mil. modiorum tritici, ducenta hordei, ne commeatus deessent, & q̃tum præterea opus esset, quo iussissent subuecturos: quæ ne accipere grauarentur, magnopere se patres conscriptos orare. Libra auri nõ minus centum aureis solatis æstimari potest: quare ducenta quinquaginta pondo ut minimũ uiginti quinq; millibus ualuerũt. Quod si Liuiũ sequimur, eo amplius septem millibus donum illud fuit. Trecenta autẽ millia modiorum tritici duo millia modiûm nostrorũ & paulo minus centum ualent, etiã ut modios Italicos non Siculos intelligamus, quorum differentiam antea adnotauimus. Hæc, si æstimationem Ciceronianam sequamur (ut minimũ) decies sestertiûm ualuerunt, et quinq; & uiginti millibus auri taxabuntur. Ducenta millia hordei quanti ualuerint, ex tritico æstimari potest. Hæc igitur liberalitas non tam magnifica quàm munifica fuit, ex animo donantis æstimabilis magis quàm ab opibus. Quartarium apud Catonem sic congij quartam partem significare existimo, ut tertiarium tertiam, & sextarium sextam. Amurcæ (inquit ille) in uas æneum indito congios duos, postea igne leui coquito, rudicula agitato crebro, usqueadeo dum fiat tam crassum quàm mel: postea sumito bituminis tertiarium, & sulphuris quartarium, conterito in mortario per se utrumq;. Columella libro decimotertio.

valorij lr

Libra auri.

Quartarium

In sextarios duodequinquaginta fermenti libram, fici aridæ pondo quadrantem, salis sextariũ, hæc subterito & subtrita cum quartario mellis aceto diluito. Quartariũ in mensura pro quadrante congij intelligo: ut in pondere pro quadrante libræ. Nos brochum appellamus sesquisextariũ Parisinum, qua mensura dimidio maior est urna: nam sedecim urnæ modiũ nostrum faciũt, id est quatuor uiginti brochos. Vrna, ut diximus, etiam hemiamphoriũ seu semiamphora dicitur.

Mẽsuræ Parisinæ antiqua uocabula retinẽt.

Illud admirari subit, quonã modo modolos antiquos urbs nostra seruare potuerit, etiã græcos, quod ne magnopere mirer, facit quòd etiam uerba ipsa græca lingua ipsa uernacula tot seculis sæpius immutata retinet. Imprimũ medimnũ uocabulum lingua uernacula incolume penè seruat, secunda tantũ & tertia litera intertritis, mimnã uocans, quasiq; per syncopen proferens, huius dimidiũ diminutiue idiomate nostro formans. Modius autẽ Gallicum uocabulũ est & aridorũ & liquidorũ mensuræ: non modum priscũ, sed uariũ pro locorum uarietate obtinens. In alijs uasis nostris & conditorijs et modularijs etiã etyma græca agnosco.

Cheopina χέεπίνειν. Pinta.

Prima mensurarũ nostrarum deorsum auspicando cheopina à nobis dicitur, ex eo (ut arbitror) dicta, quòd ea tantum funditur uel hauritur uini, quantũ homo sitibundus uno haustu absumere possit. Hæc duplex pintam efficit: ex eo uocabulo detortam, quod Græci pitynam appellant, uas quoddã uinarium significantes. Ex pityna enim per syncopen pitna, deinde transpositione pinta dicta. Pino enim græce bibo significat.

Hemisextus. Xestes.

Minima mensura hemisextus à nobis dicitur. Quod mere & integre græcũ est, hoc est dimiatus Xestes. Est enim Xestes hemina, ut superius diximus. Hisq; quæ demonstraui hoc corrolariũ addã, huius urbis homines non modo Romanas Atticasq; mensuras usu linguaq; pertinacibus ad hoc æui conseruasse, sed etiam Solonis drachma & mẽsuris ab eo legislatore emodulatis uti hodie, id quod ex oratione Andocidis oratoris Attici probare facile est, quæ περὶ μυςηρίων inscribitur. De statu enim Atheniensium loquens post euersam triginta tyrannorum oligarchiam pro-

Solonis drachma et mẽsuris utũtur Parisienses.

propter quam populus in pyræum secesserat, psephismaq;, id est plebiscitum quoddam referens ob componendam populi discordiã promulgatum, ita inquit: Τισαμενὸς εἶπε, ἔδοξε τῷ δήμῳ πολιτεύεσθαι ἀθηναίους κατὰ τὰ πάτρια. νόμοις δὲ χρῆσθαι τοῖς σόλωνος, καὶ μέτροις καὶ σαθμοῖς. χρῆσθαι δὲ καὶ τοῖς δράκοντος θεσμοῖς, οἷς περ ἐχρώμεθα ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ. Id est, tisamenus tulit, populusq; sciuit, ut Athenienses regerentur institutis patrijs, legibusq; uterentur Solonis, eiusq; ponderibus et mensuris: Simul ut legibus uterentur Draconis, ut anteactis temporibus fecimus. Ex his uerbis colligimus, mensuras Atticas ponderaq; ad autorem Solonem relatas esse, quas cum Romani ab Athenis cum legibus mutuati sint, & nos à Romanis acceperimus, apparet id planè confectum, quod astruendum duximus. Quartarium autem dicimus non quartam partem alicuius maioris mensuræ, ut Latini uocauerunt, sed uas, quod quatuor mensuras caperet, id est quaternas cheopinas: sic tertiarium, quod tres. Porrò quartarios quaternos sextarium nulla ratione lingua uernacula uocitauit, quæ quidem hodie assignari possit in ijs mensuris, quas habemus, quare latine congium potius q̃ sextariũ dixerim, ut Græci choa dicunt.

Quartari*

Brochus à uerbo græco brecho dicitur, quod fundo significat. Brochus enim uas est fundendo uino accommodatum, implendis deplendisq; culeis & conditorijs, & uino quocunq; modo transuasando. Hoc græci œnophorum ex eo appellant, quòd comportando uino aptum sit. Inde illud satyrice dictum à Iuuenale:

Brochus.

—Tandem illa uenit rubicundula, totum
Oenophorum sitiens, plena quod tenditur urna
Admotum pedibus.—

Oenophor*

Lagena uas est ea forma, qua hydriæ fictiles hodie à Bellouacis importantur, à tereti enim collo distenta uentris laxitas iterum sensim ad imum gracilescit. Docet hoc Columella libro XIII. de seruandis malis loquens: Nihil tamẽ certius aut melius, inquit, experti sumus, quàm ut cydonea maturissima in lagena noua, quæ sit pa-

Lagena.

tentissimi oris, detersa lanugine, quæ malis inest, cõponantur leuiter et laxe, ne collidi possint. Deinde quum ad fauces usq; fuerint composita, uimineis surculis sic transuersis arctentur, ut modice mala cõprimant, nec patiantur eas quũ acceperit liquorẽ subleuari, tum q̃ optimo melle uas repleatur, & reliqua. Plinius lib. XI. Summum gulæ fauces uocantur, postremũ stomachus, hoc nomine est sub arteria iam carnosa inanitas adnexa spinæ, ad latitudinem ac longitudinẽ lagenæ modo fusa. Idem lib. XXVIII. Auri grauitati prodest urina capri uel tauri, aut fullonia uetus calfacta uapore per lagenæ collũ subeunte. In superiore tamẽ exemplo, antiquas quæ uidi exemplaria non lagenæ modo, sed lacunæ habent, uel laciniæ potius, hoc est flexuræ sinuosæ. Nec mihi lagenæ formã stomachus habere uidetur, qui cõsectionibus faciẽdis aliquãdo interfui, & stomachũ cũ uẽtriculo spiritu distentũ uidi, potiusq; cucurbitæ formam leniter inflexæ, & ab summo imoq; tubulatæ habere existimarim: nolim tamen hoc in loco periclitari, ut aliquid de hoc statuã. De stomacho proprie accepto Aristoteles lib. I. de historia animaliũ ita inquit: τελευτᾷ δὲ διὰ τοῦ διαζώματος εἰς τὴν κοιλίαν σαρκώδης ὢν τὴν φύσιν, καὶ τάσιν ἔχων, καὶ ἐπὶ μῆκος καὶ ἐπὶ πλάτος. Per septũ transuersum in uentrẽ pertinẽs, ibiq; desinẽs, natura carnosus & in longitudinẽ latitudinẽq; intensionẽ admittens. De uẽtriculo aũt qui abusiue stomachus dicitur ab autoribus: ἡ δὲ κοιλία ἡ τοῦ ἀνθρώπου ὁμοία τῇ κυνείᾳ ἐστίν. οὐ πολλῷ γὰρ τοῦ ἐντέρου μείζων. ἀλλ᾽ ἐοικυῖα ἐντέρῳ τινὶ εὖρος ἔχοντι. Vẽtriculus aũt hominis canino similis est, ut qui non multo intestino maior sit, sed similis intestino latiori. In his uerbis nihil simile dicto Pliniano uidetur. Quare Plinius de stomacho & uentriculo simul locutus eẽ uidetur sub stomachi nomine. Angustias enim stomachi excipit uẽtriculus, in quo cibus cõcoquitur, quasi in intestino quodã laxiore, quã Cicero aluũ appellat in secundo de natura deorum, & tortuosam esse dicit, quod non conuenit cũ lagenæ forma. Lagenam nomen fuisse mensuræ testis est Athenæus his uerbis lib. VI.

Stomachus proprie dictus

Ventriculus

Lagena.

Λάγυνον ἢ μέτρον λέγουσιν εἶναι ὄνομα παρὰ τοῖς ἕλλησιν, ὡς χόας καὶ κοτύλας, χωρεῖν ἢ αὐτὴν κοτύλας ἀττικὰς δώδεκα. Lagenā mēsuræ nomen esse aiunt apud græcos ut chum & cotulā, duodecimq; cotulas Atticas capere. Seria uas erat uariæ capacitatis ad multos usus accommodatum. Colu. lib. XII. de uino dulci faciendo loquens: Tū in serias singulasq; quæ sint amphorarū septenū, addito medicaminis pondo unciā, scrupula octo gypsi. Erant enim seriæ grandia uasa, ut dolia, unde uinū ad uetustatē seruādū in uasa minora diffundebatur. Idē: Postea, quū de dolijs aut de serijs diffundere uoles, uere florēte rosa defæcatū q̄ liquidissimū in uasa bene pi.ata & pura transf. rto, si in uetustatē seruare uoles, in cado duarū urnarū q̄ optimi uini sextariū, aut fæcis generosæ recentis sextarios tres addito. Idem de myrtite uino loquens: Post nonū diē q̄ id factū est, uinū purgatur, & scrupulis aridæ myrrhæ seria suffriatur, operculūq; supimponitur, ne quid eo decidat. Hoc facto post decimū diē rursus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur. Ego tamen non aridæ myrrhæ scrupulis suffriandā seriā puto, sed scopulis aridæ myrti seriā suffricādā. Seriā oblonga forma fuisse puto, & in summo ceruicatā. Idē. Colu. de salsura suillæ carnis loquens: Sed, quum ad fauces seriæ peruentū est, sale reliqua pars repletur, & impositis ponderibus in uas comprimitur: eaq; caro semper conseruatur, quæ tanq̄ salsamētū in muria sua permanet. Fidelia qua forma fuerit, legisse me non memini, sed fictiles & uitreas apud Columellam legimus. Hæc habuimus, de mensuris quæ diceremus. Sed obiter uidendum, quid sit, quod Apocalypseos sexto capite in descriptione tertij sigilli legitur: Bilibris tritici denario uno, & tres bilibres hordei denario uno. Hoc quum ego mirarer, græce sic repperi scriptum, Χοῖνιξ σίτου δηναρίου, καὶ τρεῖς χοίνικες κριθῆς δηναρίου .i. Chœnix frumēti denario, & tres chœnices hordei denario: ac si diceret, quātū qs die uno frumēti absumere pōt, denario uno uēditur. Interpres chœnicē tritici duas libras pēdere existimauit, & ideo

Seria.

Fidelia.

Apocalo.

bilibrem transtulit. In quo uerbo exponendo Liranus somnia narrare mihi uidetur. Inter scholia autem quæ in eũ librũ edita sunt, legimus chœnicem duos sextarios Romanos significare, quod quũ sit uerum, non bilibris tritici sed trilibris uerti debuit, si sic loqui necesse fuisset: tantum enim pendet sextarius tritici Romani, quum modius teste Plinio quatuor & uiginti pondo pendeat. Græce tamen non tritici, sed frumenti legitur: quod quum sit nomen generis, libralis sextarius esse potuit, si leuissimum genus frumenti appenderetur, ut hordeum. Verumenimuero, unde exorsa est hæc commentatio, eo tandem cludatur, triens, quadrans, & alia nomina ab asse & uncia deriuata, non modo pondera, sed etiam mensuras infra sextarium, nummorumq; uocabula significarunt. Quare quũ de mensuris dictum sit, restat ut de nummorum significatione, exempla citentur. Plin. libro. XXXIII. *Nota æris fuit ex altera parte Ianus geminus, ex altera rostrum nauis: in triente uero et quadrante æra. Hic quadrans, teruntius aliter dicitur, de quo satis diximus. Erat enim assis & libellæ quartarius: deni autem quadrantes sestertium ualebant, & quaterni sestertij denarium. Ita fit ut pro sportula deni sestertij darentur, quos denis caroleis & semisse æstimandos esse dico. Caroleos nostri denarios, quasi dextantes aliquando uocitarunt. Ita ut assem, nostrũ solidũ esse existimemus, duodenos denariolos ualentem: tanti est illa sportula à Iuuenale Martialeq; decãtata, quæ merces salutationum erat olim, & togatis, id est comitibus & asseclis dabatur rectæ cœnæ loco. De qua Iuuenalis:*

Quadrãs et Teruntius.

Sportula, id est centum quadrantes.

—Nunc sportula primo
Limine parua sedet turbæ rapienda togatæ.
Sed quum summus honos finito computet anno,
Sportula quid referat, quantum rationibus addat,
Quid facient comites, quibus hinc toga, calceus hinc est?

Martialis identidem centum quadrantes uocat, misellos appellãs ob tenuitatem pecuniæ, præsertim Romæ, ubi omnia cara erant, ut ex

ut ex præcedentibus liquet. Columel. hoc strinxit in præfatione rei Rusticæ his uerbis: An honestius dixerim mercenarij salutatoris mendacissimum aucupium, circumuolitantis limina potentiorũ, somniũq; regis sui rumoribus augurantis? Ex hoc tamen conijcere opes diuitũ Romanorũ licet, qui numerosæ turbæ quotidianam hanc mercedem darent. Tranq. de initio principatus Neronis loquens: Adhibitus sumptibus modus, publicæ cœnæ ad sportulas redactæ. Augusti autẽ instituto diuites cœnam rectam dabant, q̃ maioris erat & liberalitatis & impẽsæ: Propter quod Martialis:

Promissa est (inquit) nobis sportula: recta data est.

Cœna recta

Sportulam enim præ recta contemnendam arbitrabantur. Idem Tranq. in Domitiano: Sportulas publicas sustulit, reuocata cœnarum rectarum consuetudine. Hactenus de sportula. Sestans nummulus erat quadrante minor duas uncias ualens. Plin. libro supra dicto: Populus Romanus stipem spargere cœpit, L. Posthumio, Q. Martio COSS. tanta pecunia erat, ut eam conferret L. Scipioni, ex qua is ludos fecit. Nam quod Agrippæ Menenio sextantes æris in funus contulit, honoris id, necessitatisq; propter paupertatem Agrippæ, non largitionis esse dixerim. Vnciaria stips apud eundem lib. XXXIIII. cap. V. dimidio minor est sextantaria, par fermè obolo nostro. Apud Græcos hæc ratio nummulariæ rei fuit, ut obolus Atticus octonos chalcos ualeret, licet Plinius denos dicat libro XXI. Bini autem chalci, id est æreoli quadrantem efficerent, quod ab eis tetartemorium dicitur, & per syncopen tetartemorum, ob id alio nomine dichalcum uocitatum. Chalci aũt quaterni hemiobolium. i. semiobolus dicebatur: seni autem chalci triẽs dicebatur, immutata ratione sermonis: non enim triens dicebatur tertia pars oboli, ut tetartemoriũ quarta, sed qđ tres essent partes oboli, id est, dodrans, ita fit ut triens maior semisse, id est semiobolo fuerit: ferè tamen apud Græcos tritemorum, id est triens pro tertia parte cuiusq; rei accipi solet, ut quum dicũt, τριτημόριον ταλάντου, καὶ τεταρτημόριον ταλάντου, id est trientem quadrantemq; talenti,

Sestans

Ratio rei nummariæ apud græcos.
Chalcus.
Dichalcum.

& quadrantem diei pro sex horis. Theodorus Gaza in tractatu de mensibus: ἡμέραις διγαροῦν τριακοσίαις καὶ ἑξήκοντα καὶ πέντε ὁριζόμενος ἡμῖν ὁ ἐνιαυτὸς ἐστι κατὰ τὴν ἡλίου περίοδον, προστιθεμένου τοῦ καὶ μορίου ἡμέρας ἐπ' ἔλαττον ἢ ὡς τεταρτημόριον διὰ ἀριθμοῦ διὰ δ. Dieb⁹ igitur (inqt) trecentis & sexaginta quinq; finitus nobis erit annus secundũ solis ambitũ, duntaxat addita huic numero parte quadã dieiq́ue minuscula sit, q̃ quadrans. Triobolũ alio nomine hemidrachmiũ dicitur, senos enĩ obolos drachma efficit, ut autores sunt Plinius & Pollux, & alij. Trioboli nota ab altera parte effigiem Iouis, ab altera noctuam habebat, quam illi glaucen appellant. Ex quo factum arbitror prouerbium, Noctuam Athenas, γλαῦκα εἰς ἀθήνας. contra eos negotiatores usurpatum, qui eas merces in emporia important, quæ ibidem uernaculæ sunt & multæ, q̃q̃ ad auem noctuam referri uulgo soleat, quæ in Attica frequens uidetur. Tetrobolum quatuor obolos dicebant, hoc est bessem drahmæ: numisma erat habens effigiem Iouis ut triobolũ, & postica parte binas noctuas. Diobolũ duos obolos ualebat, qui tries erat drachmæ. Obolus primã habet breuẽ, sed in cõpositiõe ꝓ ductã, ut in diobolo, triobolo, tetrobolo: διώβολον, τριώβολον, διώβολον. Cũ ergo drachma Attica quaternis sestertijs Romanis ualeret. i. denario uno, sesterti⁹ Romanus sesquiobolũ Atticũ ualuit, ut obolus oĩno semissem nostrũ & denariolũ ualuerit, ac si septũci alẽ nũmulũ haberem⁹. Hac ratiõe diobol⁹ septenos sestãtes nostros ualebat: quare Plau. in Pœnulo, quũ dixit: Nõ ego hõ trioboli sum, nisi ego illi mastigiæ exturbo oculos atq; dentes, sic intellexit, ἄξιος τριωβόλου, ut Græci loquuntur, id est non æstimandus triobolo Attico seu duobus sestertijs. sic alibi: Aruspex non homo trioboli: genitiui sunt schemate græco enuntiati. Et trioboli igitur hominem uocat uocabulo monoptoto, ut nauci hominẽ antiqui dixerunt & frugi. Idẽ in eodẽ Pœnulo: Seruorũ sordidulorum scorta diobolaria. Festus meretrices diobolares appellatas ex eo dicit, quod duobus obolis ducerentur. Diobolaria ergo scorta dixit tanti prostantia, quãti

Triobolũ.

Noctuam Athenas.

Tetrobolum

Homo trioboli,

Diobolaris.

quanti solidus noster est & sestãs. Solidus noster (ut sæpe dixi) no᷑tus etiã est trãsalpinis et externis finitimis. Quũ aũt hæc scriberẽ, ducatus unus probi characteris quadraginta solidis nostris permutabatur. Cæterũ nos oboli uocabulũ à græcis mutuati sumus. Romani enim eo non utebantur. Quod autẽ rectè hos nummulos æstimarim, his exemplis cognoscitur. Prostibula enĩ scorta & in lupanari prostantia sermone uulgari solidũ unũ merere dicuntur, qđ conuenit cũ diobolo. Bos etiã olim numisma erat Atticũ, bouis nota percussum, didrachmũ alio nomine dictũ. Inde hecatombœum dictũ, quicquid duabus minis Atticis æstimabile esset .i. ducentis drachmis. Inde Hecatombœa arma apud Homerum Iliados sexto, ut quidã uolunt, ubi Homerus permutationem armorũ Diomedis & Glauci scripsit, cuius meminit Iustinianus in præfatione Pandectarũ, & nos explicuimus in Annotationibus nostris. Ab eo numismate notũ est apud Græcos adagium, βοῦς ἐπὶ γλώττης βέβηκεν. Bos super linguam situs est uel firmatus, contra eos usurpatũ, qui aut pecuniæ autoramento loquendi libertatem perdiderũt, aut multæ irrogandæ metuq; dicẽda suntreticent. Huiusmodi multi in Francia, ut alibi sæpe fuerunt: quod genus hominũ cum semper noxiũ reb⁹ bene gerẽdis fuit, tũ uero illi deterrimi atq; exitiabiles, qui non bouem modo in ore, sed ouem in fronte, uulpem in corde gerunt. Quod genus si à clauo summæ rei Gallicæ longissime summotum semper esset, longe melius prouidentia nobiscum uideretur egisse. Sed ad hunc locum pertinere uideretur, id quod ab Aulo Gellio dicitur libro x. noctium Atti. Coniectare autem (inquit) ob eandem causam possumus, quòd Italia olim esset armentosissima, multamq́; quæ appellatur suprema, institutam in singulos dies duarum ouium, xxx. boum, pro copia scilicet boũ, proq. ouium pœnuria. Sed quum eiusmodi multa pecoris armentiq; à magistratibus dicta erat, adigebantur oues boues'que alias pretij parui, alias maioris: ea'que res faciebat inæqualem multæ pœnitionẽ. Idcirco postea lege Aterina cõstituti sunt ĩ oues singulas æris deni,

Didrachm[um]

Hecatõbœ[um]

Prouerbi[um]

in boues æris centeni. Minima autem multa est ouis unius. Suprema multa est eius numerij quē diximus, ultra quā multā dicere in dies singulos ius non est, & propterea suprema appellatur, id est summa & maxima. Quādo igitur nunc quoq; à magistratibus populi Romani more maiorū multa dicitur uel minima uel suprema, obseruari solet, ut oues genere uirili appellentur: atq; ita M. Varro uerba hæc legitima, quibus minima multa diceretur, cōcepit, M. Terentio, quando citatus neq; respondit, neq; excusatus est, ego ei unū ouē multā dico. Ac nisi eo genere diceretur, negauerūt iustam uideri multā. Festus: Peculatus, id est furtū publicū dici cœpit à pecore, tunc quū Romani præter pecudes nihil haberent. Plinius libro XXXIII. Vtinā posset è uita in totū abdicari aurū, sacra fames, ut celeberrimi autores dixere, proscissum conuicijs ab optimis quibusq;, & ad perniciē uitæ repertū. Quantū feliciore æuo, quū res ipsæ permutabantur inter se, sicut & Troianis temporibus factitatū Homero credi conuenit, quanquā & ipse miratus aurū, existimationes rerū ita fecit, ut centum boum arma aurea permutasse Glaucum diceret, cum Diomedis armis nouem boum, ex qua consuetudine multa legum antiquarum pecore constat etiam Romæ. Plinij uerba/Gellij autoritate, qui sub Adriano imperatore scripsit, ita interpretanda sunt, ut multa Romæ pecore constaret uerbotenus: nam minima multa in singulos dies erat ouis unius æstimatio prisca, id est denarius unus, seu asses deni. Summa autem multa triginta boum & duarum ouium æstimatio, id est tria millia & uiginti æris, id est trecentæ et duæ drachmæ. Hoc cōsentaneum esse uidetur cum eo quod dicitur in lege ultima de modo multarū in codice Iustiniani. Illa enim lege omnes iudices infra proconsularem potestatem ultra quadrantem auri multare quenquam uetantur. Libram auri obryzi diximus centum & duodecim solatis aureis æstimandam esse. Huius quadrans paulò minus triginta aureis coronatis ualet, id est argenti drachmis trecentis. Proconsulare autem imperium summam multam non ultra auri semissem di-

De modo multarū.

cere

cere poterat, id est aureos sexaginta. Hactenus coërcita erat omnis potestas pro contumacia quidem punienda, aut leui admisso. Nam delicta priuata, ut concussio, & furtum, ulterius multari poterant. Hodie apparitores et uiatores, qui uel interdicto uel iussu iudicum aliquid uel iubent fieri, uel uetant, ferè centum librarum argenti multam interminari solent, si quid contra iussum edictū' ue factū, aut admissum fuerit. Eodem titulo permissa erat potestas præfecto prætorio usque ad quinquagenas libras auri pro summo malefi cio multandi, quod non ad dignitatem præfecturæ, sed ad flagitij atrocitatem refero: quum proconsul, qui intra semissem arctatur, omne imperium habuerit, ut ex titulo de officio proconsulis intelligimus, et præterea ex principum Romanorum consuetudine. Moris enim fuit principibus Romanis & Cæsaribus, ut accepta statim purpura, tribunitiam potestatem & proconsulare imperium extra vrbem assumerent inter alia Cæsareæ dignitatis uel princi patus insignia. Tacitus libro duodecimo: Virilis toga Neroni maturata, quo capessendæ reipublicæ habilis haberetur, & Cæsar adulationibus senatus liberius cessit, ut uicesimo ætatis anno consulatum Nero iniret, atq; interim designatus procōsulare imperium extra vrbem haberet, ac princeps iuuentutis appellaretur. Apud eundem libro decimotertio, Agrippina contra Nero nē filium excandescens, & exprobrans quod matris beneficio, id est suo, Nero ad imperium assumptus esset: Baiarum, inquit, suarū piscinas extollebat, quum meis consilijs adoptio & proconsulare ius & designatio consulatus, & cætera adipiscendo imperio præpararētur. Lampridius: Interfecto, inquit, Vario Heliogabalo, Alexander urbe Arcena genitus, Varij filius, consobrinus ipsius Heliogabali, accē pit imperium, quum ante Cæsar à senatu esset appellatus, interfecto. s. Macrino: Augustumq; nomen idem recepit, addito etiam, ut & patris patriæ nomen, & ius proconsulare, & tribunitiam potestatem, & ius quintæ relationis, deferente senatu uno die assumēret. Capitolinus de Maximo & Balbino: Decretis ergo omnibus

Tribunitia potestas & proconsulare imperium.

imperatorijs honoribus atq; insignibus, percepta tribunitia potestate, iure proconsulari, pontificatu maximo, patris & patriæ nomine meruerunt imperium. & in M. Philosopho: *Suscepta filia tribunitia potestate donatus est, atq; imperio extra Vrbem proconsulari. Præsides autem prouinciarum, ius tantum prætorium habebant, quod inferioris erat imperij quàm proconsulare.* Vopiscus *in* Probo: Accepto *igitur hoc senatusconsulto secundum orationem permisit patribus, ut ex magnorum iudicum appellationibus ipsi cognoscerent, proconsules crearent, legatos consulibus, ius prætorium præsidibus darent, quas leges Probus ederet, senatusconsultis proprijs consecrarent. Ex quibus uerbis intelligere possumus, præsidibus prouinciarum dari solitam à principibus pretoriam potestatem, & quibusdam rectoribus proconsularem: quod ius Probus imperator ad senatum detulit. Cuius hodie instar est, quòd curia suprema præsides prouinciarum et præfectos ad iusiurandum adigit, & principum constitutiones prius animaduersas & consideratas promulgandi ius habet. Mirum uero mihi uisum est in numismatibus antiquis inter titulos imperatorios hoc non legi. Cõtra id, quod diximus de multa maxima apud priscos, exemplum apud eundẽ* Gell. lib. nono, *ubi de* Appij Cæci *filia loquitur, quæ ob unũ improbũ uerbũ ab ædilibus multata est. Ob hæc mulieris (inquit) uerba tã improba, ac tã inciuilia ædiles plebei multam dixerunt ei æris grauis* xxv. *millia: id factũ bello Punico primo.* Vigintiquinq; *millia æris ducentorũ & quinquaginta boũ multã æquarunt, id est totidẽ aureorũ nostrorũ. quare (ut dixi) superius dicta non de multa maleficiorum et criminum, sed de multa contumaciæ intelligenda sunt. Nam apud* Athenienses *qui iure eo regebantur, à quo iura* Romana *originem primam ducunt, magnas fuisse maleficiorum multas ex* Demosthene *apparet, qui in oratione* ὑπὲρ κονδύλου, *quam contra* Midiam *habuit hominem prædiuitem, quodam loco ita inquit:* ὑμεῖς ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι σμίκρωνα δέκα ταλάντων ἐτιμήσατε. καὶ σωσίτωνι τοσούτων ἑτέρων, δόξας

[margin: Ius prætoriũ]

τὸ παράνομα γράφειν. καὶ οὔτε παιδία, οὔτε φίλους, οὔτε συγγενεῖς, οὐδ' ὁντινοῦν ἐλεήσατε τῶν παρόντων ἐκείνοις. Vos autem iudices Smicroni multam talentorum decem irrogastis, & totidem aliorũ Scitoni, ob id quòd rogationem quandam iniquam & legibus aduersam promulgasset: quam pœnam nec eius liberi, nec amici, nec cognationis aduocationisq́; eius intercessio supplex & misericordiam implorans deprecari potuerãt. Quin & ipse Demosthenes acceptorum uiginti talentorum conuictus ob silentium Harpalo uenditum, quinquaginta talentis multatus est: quam summam cũ nec conficere posset, nec uinculorum tædium ferre uellet, clam in exilium abijt. Hæc multa non minor est triginta millibus aureûm coronatorum. Hic operæpretium est æstimare leges sumptuarias, nõ illas priscas, quæ denos æris in dies singulos statuebant impensæ escariæ, sed recentiores et post uictam Asiam latas, de quibus Gellius libro secundo, sic inquit: Postea L. Sylla dictator, cum legibus priscis situ atque senio obliteratis, plerique in patrimonijs amplis helluarentur, familiam pecuniamque suam prandiorum gurgitibus proluissent: legem ad populum tulit, qua cautum est, ut calendis, idibus, nonis, diebus ludorum & ferijs quibusdam solennibus sestertios tricenos in cœnam insumere ius potestasque esset: cæteris autem diebus omnibus non amplius ternos. Postremo lex Iulia ad populum peruenit, Cæsare Augusto imperante, qua profestis quidem diebus ducenti finiuntur: calendis, idibus, nonis, & alijs quibusdam festiuis treceni: nuptijs autem & repotijs, sestertij mille. Esse etiam dicit Capito Atteius edictum, diui'ne Augusti an Tyberij, non satis commemini: quo edicto per dierum uarias solennitates à trecenis sestertijs usquè ad duo millia sumptus cœnarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriæ efferuescentis æstus coërceretur. In libris impressis sestertij millies pro sestertij mille legitur, q æstimatiõe nostra qnq; et uiginti aureis æstimãtur coronatis. Quòd si Gelli. sestertia mille scripsisset, qnq; & uiginti millia intelligerẽ, si sestertiûm millies, cẽtuplicatò summa

Multa Demostheni indicta.

Leges sumptuariæ.

ma cresceret. Sed animaduertendum mihi uidetur, à denis assibus leges ad septenos & semissem uenisse, hoc est ad ternos sestertios etiam Sylla dictatore, cuius priuignus Scaurus theatrũ luxu fidẽ excedente extruxit. Ridicula igitur lex Syllana mihi fuisse uidetur, *quæ id sanciret, quod nemo sequeretur.* Notanda igitur illa Augusti, *quæ ducentos sestertios in singulas cœnas taxauit, hoc est aureos quinq; nostros, & diebus festis trecentos: nuptijs autem & repotijs, id est postridie nuptiarum sestertios mille: quæ summa lõge abest à sumptu, quem in nuptijs factitamus.* Ex prædictis patet, *quid centussis apud* Lucillium *fuerit, id est quadraginta sestertij, qui legẽ sumptuariam centussem uocitauit ob centum assium taxationem, ut autor est* Macrobius *in* III. *Satur.* Vnde *cœnæ cẽtenariæ à* Tertulliano *dictæ.* Priscæ *autem* Romanorum *paupertatis indicia sunt, quæ à* Valerio *lib.* IIII. *scribuntur de pauptate, ex quo uerba hæc transcribenda duximus:* Itaq; *cum secundo* Punico *bello* Cnæus Scipio *ex* Hispania *senatui scripsisset, petens ut sibi successor mitteretur, quia filiam uirginem adultæ iam ætatis haberet, neq; ei sine se dos expediri posset, senatus, ne respu. bono duce careret, patris sibi partes desumpsit, consilio'q; uxoris ac propinquorũ* Scipionis, *constituta dote, summam eius ex ærario erogauit, ac puellam nuptui dedit.* Dotis *modus* XL. *millia æris fuit, qua non solum humanitas patrum conscr. sed etiam habitus ueterũ patrimoniorum cognosci potest: nanq; adeo fuerunt arcta, ut* Tatia Cæsonis *filia maximam dotem ad uirum* X. *millia æris attulisse uisa sit.* Et Megalia, *quia cum quingentis millibus æris mariti domum intrauit, dotatæ cognomẽ meruit.* Quadraginta *millia æris nostro numismate quadringentos coronatos ualent, quingẽta millia æris quinq; millia aureorum.* Propter *quam summam per* Antonomasiam Megalia *dotata uocitata est.* Dotes *autem postea creuisse ex* Iuuenale *didicimus, apud quem decies centena millia, & bis quingenta legimus:*

Centussis.

Priscorũ Romanorũ paupertas.

Dotata Megalia.

Bis quingenta dedit, tanti uocat ille pudicam. *alibi.*

E

Et ritu decies centena dabuntur
Antiquo, ueniet cum signatoribus auspex.

Decies sestertiûm (ut sæpe diximus) quinq; & uiginti millibus aureorũ nostrorũ æstimari possunt. Hoc addendũ: Seneca de consolatione ad matrem: Scipionis filiæ ex ærario dotem receperunt, quia nihil eis reliquerat pater. Aequũ me Hercules erat Populũ Romanum tributũ Scipioni semel conferre, cũ à Carthagine semper exigeret. O felices uiros puellarũ, quibus Populus Romanus loco soceri fuit. Beatiores'ne istos putas, quorũ pantomimæ decies sestertio nubũt, q̃ Scipionẽ, cuius liberi à senatu tutore suo in dotem æs graue acceperunt? His uerbis liquet decies sestertiûm & decies cẽtena idem esse. Strabo libro IIII. de Massiliensibus loquens: τῆς δὲ λιτότητος τῶν βίων καὶ τῆς σωφροσύνης τῶν μασσαλιωτῶν οὐκ ἐλάχιστον ἄν τις θείη τοῦτο τεκμήριον, ἡ γὰρ μεγίστη προῒξ ἐστὶν αὐτοῖς ἑκατὸν χρυσοὶ, εἰς ἐσθῆτα πέντε, καὶ πέντε εἰς χρυσοῦν κόσμον. πλέον δ' οὐκ ἔξεστι. *Frugalitatis aũt uitæ & continentiæ Massiliensiũ maximũ hoc indiciũ existimari potest, quòd dos apud eos maxima cẽtum sunt aurei, & eo amplius in ueste quinq;, & in mundũ muliebrem aureũ quinq;: amplius aũt doti dicere nõ liceat. Cẽtũ aureos Romanos Strabonẽ intellexisse puto, tunc enim, quũ scripsit Strabo, oĩa Romanis parebãt in Gallia. Ex prædictis etiã apparet, quãti æstimari debeãt sportulæ solẽnes in prouincia Pliniana, quarũ fit mẽtio in epistolis ad Traianũ, his uerbis: Qui uirilẽ togã sumũt, uel nuptias faciũt, uel ineũt magistratũ, uel opus publicũ dedicãt, solẽt totã Bulen, atq; etiã è plebe nõ exiguũ numerũ uocare, binosq; denarios uel singulos dare: mille enim denarij centũ aureos ualẽt, duo millia denariûm, ducẽtos aureos: quare illæ sportulæ tanti aut pluris constabãt, cũ ipse dicat, ita uereor, ne ij qui mille homines, interdũ etiã plures uocãt, modũ excedere, & in speciẽ dianomes incidere uideantur, id est diuisionis & largitionis. Criminosum enim uerbum diuisionis erat propter ambitus suspicionẽ, sed in omnibus Plinij exemplaribus hoc uerbũ uarie corruptũ est. Nunc, ut fausta*

Decies sestertiûm.

Dotes Massilienses.

Dianome diuisio.

I ac se-

ac felici clausula disputationem hanc peragamus, percurramus ea, quæ in euangelio leguntur. Iam primum Matthæi decimo: Nonne duo passeres asse ueneunt? οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; assis duos sextantes nostros ualuit, id est denariolos quatuor. Et Lucæ XII. οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο; Nonne quinque passeres ueneunt assibus duobus, id est dipondio? Quare Cicero pro Quintio dupondium pro pecuniola posuit: Si dupondius, inquit, tuus ageretur Sexte Neui, si in paruula re captionis aliquid uererere, non statim ad C. Aquilium aut ad eorum aliquem, qui consuluntur, cucurrisses? Et Matthæi XX. Denarius diurnus tres solidos et semissem ualet, quanti uinitores ferè conduci solent: συμφωνήσας μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν: pactus cum operarijs denario in diem. Quod autem denarius fuerit Romanus ex eo apparet, quod capite XXII. dicitur: Ostendite mihi numisma censum: at illi obtulerunt ei denarium, in quo effigiem Cæsaris fuisse dicit: οἱ δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ δηνάριον. Ex quo apparet in denario fuisse effigiem Cæsaris Augusti uel Tyberij, et tales hodie denarij circumferuntur, ne quis de eo dubitare possit. Plinius libro sexto. Annij Plocamij, qui maris rubri uectigal à fisco redemerat, libertus, circa Arabiam nauigans Aquilonibus raptus præter Carmaniam, quintodecimo die Hippuros portum Taprobanes inuectus, hospitali regis clementia sex mensium tempore imbutus alloquio, percontanti postea narrauit Romanos et Cæsarem. Mirum in modum in auditis iustitiam ille suspexit, quòd pares pondere denarij essent in captiua pecunia, quum diuersæ imagines indicarent à pluribus factos. Hæc Plinij uerba improbant, eorum opinionem, qui rei nummariæ æstimationem hodie constitui non posse putarunt, ea maxime ratione, quòd ut consulum & principum tempore uariata pondera numismatum fuerunt, ita pro cuiusque percutientis arbitrio numismatis pondus et indicatio euariauerit. Id quod Blondus Flauius libro V. Romæ triumphantis affirmauit, antiquitatis diligentissimus inquisitor. Cum enim ad eam partem uenisset, & eam sibi transmittendam uideret: Hæc omnia, inquit, qualia per singulas

Loca in euangelio explicata.

As & assis.

Dipondius.

Denarius diurnus.

Blondi opinio.

ætates

ætates fuerint, examussim ostenderem, non magis difficile q̃ impossibile fuerit: nõ solũ quia obscuris et nostra ætate ignotis uerbis sunt à maioribus tradita, sed quia omnis ferè ætas suã habuit cudẽdi uarietatem & formã. Videmus enim multos ex consulibus priscis sui uultus cusisse nummos semper mensura et pondere uariatos. Quod maiore postea studio principes factitarunt. Et paulo inferius de talenti uarietate loquens idem penè pronuntiat, & ad extremũ ingenue fatetur se rem difficillimã & situ uetustatis obductam nec ingenio nec diligentia superare potuisse, cum nulla extarẽt priscorum uolumina, in quibus aperta dictorum uerborum mentio fieret. Ipse tamen libro tertio eiusdem operis, cum hanc rem tentare uellet: Hanc nos difficillimam, inquit, numerorum & ponderum uetustissimam consuetudinem, ad nostri temporis collationem inuiti hoc loco tractamus, quam infra suo loco tractare constituimus. Et paulo infra, cum in denarijs, quos aureos fuisse uolebat, æstimandis magnopere hallucinatus esset, centum millia æris, id est primæ classis censum sub Seruio rege, decem millibus ducatorum taxauit, quem nos mille tantum aureis coronatis æstimamus. Nunc redeamus ad rem. Ioannis sexto: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat: διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχύ τι λάβῃ. Deinde subdit: Discubuerunt ergo uiri numero quinque millia. Ineamus nunc rationem. Ducẽti denarij uiginti aureos nostros ualent, id est quinque & triginta Francicos. Commoda apud nos annona esse dicitur, quũ terni primarij panes quincunce uæneũt, qui nũmus uulgo albulus appellatur. Si igitur cõmodam annonã sequamur, et qualis eo anno fuit, quũ hæc scriberẽ, in singulos Frãcicos duodequinquaginta quincũces numerabim⁹: quẽ numerũ si tricies quinquies ducas, mille sexcenti et octoginta quincunces fient, qui singuli quum ternos panes faciant, fiunt in summa panes quinque millia & quadraginta: qua ratione unusquisq; panem unum habere potuit, & sic pane satiari, quod cõuenire cum

Cẽsus primæ classis.

dicto euāgelistæ non uidetur; sed fortasse carior erat annona Hierosolymis, id quod facile crediderim ex Strabone, qui agrū Hierosolymitanū sterilē esse dicit: nam & hic sæpe panis primarius sextantibus uænit: qua ratione quatuor millia & ducēti panes essent. Marci etiam VI. ita legitur : ἀπελθόντες ἀγοράσωμεν δηναρίων διακοσίων ἄρτους, καὶ δῶμεν αὐτοῖς φαγεῖν. *Eamus emptum panes ducētis denarijs, et demus illis ut edant, quasi scilicet ducēti denarij satiare turbā tantā possent, quod apud Ioannē hyperbolice refertur, in quo agnoscimus stuporē discipulorū, qui mirarētur dominū tantā turbā pascere uelle, quū id nō posse fieri arbitrarētur.* Marci XII. καὶ ἐλθοῦσα μία χήρα πτωχὴ ἔβαλε λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης: *et accedens una uidua paupercula, iecit minuta duo, quod est quadrās.* Quadrantes aūt æreos fuisse patet ibidē, ubi dicitur, iecisse æs in gazophylaciū, pro quo græce χαλκὸς dicitur. In Actibus apostolorū (siue acta appellare malimus) capite XIX. ita legitur de exorcistis Iudæis : *Multi aūt ex eis qui fuerāt curiosa sectati, cōtulerunt libros, et cōbusserunt eos corā omnibus, et cōputatis pretijs illorū, inuenerūt pecuniā denariorū quinquaginta milliū.* καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε. *sic enim ad uerbū legitur, & inuenerūt argēti myriadas quinq;. quod interpres recte trāstulit, quinquaginta millia denariûm, nō ut Plutarchi interpretes in Antonio et Pōpeio, millia nūmûm pro denariorū millibus, uertēs: qua ratione quadruplo minor fit summa, ut supra adnotatum est. Hæc summa quinq; millia aureorū nostrorū ualet, ne temere putemus librorum summā à Luca Apostolorū scriba cōmemoratam: id enim omnino admiratione dignū, tanti libros adiurationū comparatos.* Triginta aūt argenteos, quos pretio Iudas perfidiā indicare sustinuit Iudæis licentibus, nō triginta denarios fuisse propterea arbitror, quòd ubiq; argēteos legi, nunq̄ denarios, id est græce argyria, non denaria. Scio hodie in æde diui Ioannis Lateranēsis Parisijs ostēdi argenteū unū, qui ex illis triginta esse dictitatur, quos Iudas in templū abiecit, characterē diuersum à denario Romano habentem.

Argenteus quo Christus diuenditus.

lentem. Habet enim effigiẽ hominis, non luscã, eminente altera mala, ut Romana numiſmata uiſuntur, ſed aduerſam & integrã, & à tergo floſculũ, utrinq; nullo indice; pondus, ut cõijcere licet (non enim attrectatur, ſed trans uitrũ cernitur) didrachmũ eſſe poteſt, ſi ſatis cõmemini. Ex ijs aũt, quæ adnotauimus, alia quoq; oĩa intelligi æſtimariq; poterũt, nec aliquid eſſe puto, quod non ſit à me deprehenſum in ijs, quæ apud autores legi: unumq; tantum eſt, cuius omnino periculũ recipere in me nolim, quod apud Vitruuiũ libro III. legitur, ubi de ſenario et denario loquitur his uerbis: EX eo etiã uidetur ciuitates Græcorũ feciſſe, uti, quẽadmodũ cubitus eſt ſex palmorũ, ita in drachma quoq; eo nũero uterẽtur. Illæ enim æreos ſignatos uti aſſes, ex æquo ſex, quos obolos appellant, quadrantesq; obolorum, quæ alij dichalca, nonulli trichalca dicũt, pro digitis uigintiquatuor in drachma conſtituerunt. Noſtri aũt primo decem fecerunt antiquum numerũ, & in denario denos æreos aſſes conſtituerunt, & ea re compoſitio nummi ad hodiernum diem denarij nomen retinet: etiamq; quartam eius partem, quod efficiebatur ex duobus aſſibus et tertio ſemiſſe, ſeſtertium uocitauerũt. Poſteaquoniam aduerterunt utroſq; numeros eſſe perfectos et ſex & decem, utroſq; in unum coniecerunt, & fecerunt perfectiſſimum decuſſiſexis. Huius autẽ rei autorem inuenerunt pedem. E cubito enim quum dempti ſunt palmi duo, relinquitur pes quatuor palmorum. Palmus autem habet quatuor digitos. Ita efficitur, uti habeat pes ſexdecim digitos, & totidem aſſes æreus denarius, uel, ut in alijs exemplaribus, æratius, neutrum tamen recte: denarius enim nunq̃ æreus fuit apud Romanos, nec drachma apud Græcos, ſed ante argentum ſignatũ æreus decuſſis, ut cẽtuſſis æreus fuit. Quare non æreus ſed æreos legendum eſt, ut ad aſſes referatur. Sed ex hoc Vitruuiano loco id habemus, quod ſupra ex autoribus Græcis collegi, drachmam in ſex obolos diuidi, & obolos ſingulos in quaternos quadrantes, quos dichalcos, id eſt binos chalcos ualentes appellãt, uel trichalcos, id eſt ternos chalcos ualẽtes: ſic fit, ut numerus quatuor

& quadrantem diei pro sex horis. Theodorus Gaza in tractatu de mensibus: ἡμέραις τοιγαροῦν τριακοσίαις καὶ ἑξήκοντα καὶ πέντε ὁριζόμενος ἡμῖν ὁ ἐνιαυτὸς ἔσται κατὰ τὴν ἡλίου περίοδον, προστιθεμένου τοῦ καὶ μορίου ἡμέρας ἐπ' ἔλαττον ἢ ὡς τεταρτημόριον τοῦ ἀριθμοῦ τοῦδε. Dieb⁹ igitur (inqt) trecentis & sexaginta quinq; finitus nobis erit annus secundū solis ambitū, duntaxat addita huic numero parte quadā diei, quæ minuscula sit, q̄ quadrans. Triobolū alio nomine hemidrachmiū dicitur, senos enī obolos drachma efficit, ut autores sunt Plinius & Pollux, & alij. Triboli nota ab altera parte effigiem Iouis, ab altera noctuam habebat, quam illi glaucen appellant. Ex quo factum arbitror prouerbium, Noctuam Athenas, γλαῦκα εἰς Ἀθήνας. contra eos negotiatores usurpatum, qui eas merces in emporia important, quæ ibidem uernaculæ sunt & multæ, q̄q̄ ad auem noctuam referri uulgo soleat, quæ in Attica frequens uidetur. Tetrobolum quatuor obolos dicebant, hoc est bessem drahmæ: numisma erat habens effigiem Iouis ut triobolū, & postica parte binas noctuas. Diobolū duos obolos ualebat, qui triēs erat drachmæ. Obolus primā habet breuē, sed in cōpositiōe ꝓducta, ut in diobolo, triobolo, tetrobolo: διώβολον, τριώβολον, τετρώβολον. Cū ergo drachma Attica quaternis sestertijs Romanis ualeret. i. denario uno, sesterti⁹ Romanus sesquiobolū Atticū ualuit, ut obolus oīno semissem nostrū & denariolū ualuerit, ac si septūci alē nūmulū haberem⁹. Hac ratiōe diobol⁹ septenos sestātes nostros ualebat: quare Plau. in Pœnulo, quū dixit: Nō ego hō trioboli sum, nisi ego illi mastigiæ exturbo oculos atq; dentes, sic intellexit, ἄξιος τριωβόλου, ut Græci loquuntur, id est non æstimandus triobolo Attico seu duobus sestertijs. sic alibi: Aruspex non homo trioboli: genitiui sunt schemate græco enuntiati. Et trioboli igitur hominem uocat uocabulo monoptoto, ut nauci hominē antiqui dixerunt & frugi. Idē in eodē Pœnulo: Seruorū sordidulorum scorta diobolaria. Festus meretrices diobolares appellatas ex eo dicit, quòd duobus obolis ducerentur. Diobolaria ergo scorta dixit tanti prostantia, quāti

Triobolū.

Noctuam Athenas.

Tetrobolum

Homo triboli,

Diobolaris.

quanti solidus noster est & sestãs. Solidus noster (ut sæpe dixi) nomen etiã est trãsalpinis et externis finitimis. Quũ aũt hæc scriberẽ, ducatus unus probi characteris quadraginta solidis nostris permutabatur. Cæterũ nos oboli uocabulũ à græcis mutuati sumus. Romani enim eo non utebantur. Quod autẽ recte hos nummulos æstimarim, his exemplis cognoscitur. Prostibula enĩ scorta & in lupanari prostantia sermone uulgari solidũ unũ merere dicitantur, qđ conuenit cũ diobolo. Bos etiã olim numisma erat Atticũ, bouis nota percussum, didrachmũ alio nomine dictũ. Inde hecatombœum dictũ, quicquid duabus minis Atticis æstimabile esset .i. ducentis drachmis. Inde Hecatombœa arma apud Homerum Iliados sexto, ut quidã uolunt, ubi Homerus permutationem armorũ Diomedis & Glauci scripsit, cuius meminit Iustinianus in præfatione Pandectarũ, & nos explicuimus in Annotationibus nostris. Ab eo numismate notũ est apud Græcos adagium, βοῦς ἐπὶ γλώττης βέβηκεν. Bos super linguam situs est uel firmatus, contra eos usurpatũ, qui aut pecuniæ autoramento loquendi libertatem perdiderũt, aut multæ irrogandæ metuque dicẽda suntreticent. Huiusmodi multi in Francia, ut alibi sæpe fuerunt: quod genus hominũ cum semper noxiũ reb⁹ bene gerẽdis fuit, tũ uero illi deterrimi atq; exitiabiles, qui non bouem modo in ore, sed ouem in fronte, uulpem in corde gerunt. Quod genus si à clauo summæ rei Gallicæ longissime summotum semper esset, longe melius prouidentia nobiscum uideretur egisse. Sed ad hunc locum pertinere uideretur, id quod ab Aulo Gellio dicitur libro x. noctium Atti. Coniectare autem (inquit) ob eandem causam possumus, quòd Italia olim esset armentosissima, multamq; quæ appellatur suprema, institutam in singulos dies duarum ouium, xxx. boum, pro copia scilicet boũ, proq; ouium pœnuria. Sed quum eiusmodi multa pecoris armentiq; à magistratibus dicta erat, adigebantur oues boues'que alias pretij parui, alias maioris: ea'que res faciebat inæqualem multæ pœnitionẽ. Idcirco postea lege Aterina cõstituti sunt ĩ oues singulas æris deni, in

Didrachm

Hecatõbœ

Prouerbiu

in boues æris centeni. Minima autem multa est ouis unius. Suprema multa est eius numerij quē diximus, ultrà quā multā dicere in dies singulos ius non est, & propterea suprema appellatur, id est summa & maxima. Quādo igitur nunc quoq; à magistratibus populi Romani *more maiorū multa dicitur uel minima uel suprema, obseruari solet, ut oues genere uirili appellentur: atq; ita* M. Var*ro uerba hæc legitima, quibus minima multa diceretur, cōcepit,* M. Terentio, *quando citatus neq; respondit, neq; excusatus est, ego ei unū ouē multā dico. At si non eo genere diceretur, negauerūt iustam uideri multā.* Festus: *Peculatus, id est furtū publicū dici cœpit à pecore, tunc quū* Romani *præter pecudes nihil haberent.* Plinius *libro* XXXIII. *Vtinā posset è uita in totū abdicari aurū, sacra fames, ut celeberrimi autores dixere, proscissum conuicijs ab optimis quibusq;, & ad perniciē uitæ repertū. Quantū feliciore æuo, quū res ipsæ permutabantur inter se, sicut & Troianis temporibus factitatū* Homero *credi conuenit, quanquā & ipse miratus aurū, existimationes rerū ita fecit, ut centum boum arma aurea permutasse* Glaucum *diceret, cum* Diomedis *armis nouem boum, ex qua consuetudine multa legum antiquarum pecore constat etiam* Romæ. Plinij *uerba ex* Gellij *autoritate, qui sub* Adriano *imperatore scripsit, ita interpretanda sunt, ut multa* Romæ *pecore constaret uerbotenus: nam minima multa in singulos dies erat ouis unius æstimatio prisca, id est denarius unus, seu asses deni.* Summa *autem multa triginta boum & duarum ouium æstimatio, id est tria millia & uiginti æris, id est trecentæ et duæ drachmæ.* Hoc *cōsentaneum esse uidetur cum eo quod dicitur in lege ultima de modo multarū in codice* Iustiniani. *Illa enim lege omnes iudices infra proconsularem potestatem ultra quadrantem auri multare quenquam uetantur.* Libram *auri obryzi diximus centum & duodecim solatis aureis æstimandam esse.* Huius *quadrans paulò minus triginta aureis coronatis ualet, id est argenti drachmis trecentis.* Proconsulare *autem imperium summam multam non ultra auri semissem dicere*

De modo multarū.

etre poterat, id est aureos sexaginta. Hactenus coërcita erat omniũ potestas pro contumacia quidem punienda, aut leui admisso. Nam delicta priuata, ut concussio, & furtum, ulterius multari poterant. Hodie apparitores et uiatores, qui uel interdicto uel iussu iudicum aliquid uel iubent fieri, uel uetant, ferè centum librarum argenti multam intermінari solent, si quid contra iussum edictũ'ue factũ, aut admissum fuerit. Eodem titulo permissa erat potestas præfecto prætorio usque ad quinquagenas libras auri pro summo malefi cio multandi, quod non ad dignitatem præfecturæ, sed ad flagitij atrocitatem refero: quum proconsul, qui intra semissem arctatur, omne imperium habuerit, ut ex titulo de officio proconsulis intelligimus, et præterea ex principum Romanorum consuetudine. Mòris enim fuit principibus Romanis & Cæsaribus, ut accepta statim purpura, tribunitiam potestatem & proconsulare imperium extra vrbem assumerent inter alia Cæsareæ dignitatis uel principatus insignia. Tacitus libro duodecimo: Virilis toga Neroni maturata, quo capessendæ reipublicæ habilis haberetur, & Cæsar adulationibus senatus liberius cessit, ut uicesimò ætatis anno consulatum Nero iniret, atq; interim designatus procõsulare imperium extra vrbem haberet, ac princeps iuuentutis appellaretur. Apud eundem libro decimotertio, Agrippina contra Neronẽ filium excandescens, & exprobrans quod matris beneficio, id est suo, Nerò ad imperium assumptus esset: Baiarum, inquit, suarũ piscinas extollebat, quum meis consilijs adoptio & proconsulare ius & designatio consulatus, & cætera adipiscendo imperio præpararẽtur. Lampridius: Interfecto, inquit, Vario Heliogabalo, Alexander urbe Arcena genitus, Varij filius, consobrinus ipsius Heliogabali, accẽpit imperium, quum ante Cæsar à senatu esset appellatus, interfecto. s. Macrino: Augustumq; nomen idem recepit, addito etiam, ut & patris patriæ nomen, & ius proconsulare, & tribunitiam potẽstatem, & ius quintæ relationis, deferente senatu uno die assumẽret. Capitolinus de Maximo & Balbino: Decretis ergo omnibus impe-

Tribunitia potestas et proconsulare imperiũ

imperatorijs honoribus atq; insignibus, percepta tribunitia potestate, iure proconsulari, pontificatu maximo, patris & patriæ nomine meruerunt imperium. & in M. Philosopho: Suscepta filia tribunitia potestate donatus est, atq; imperio extra Vrbem proconsulari. Præsides autem prouinciarum, ius tantum prætorium habebant, quod inferioris erat imperij quàm proconsulare. Vopiscus in Probo: Accepto igitur hoc senatusconsulto secundum orationem permisit patribus, ut ex magnorum iudicum appellationibus ipsi cognoscerent, proconsules crearent, legatos consulibus, ius prætorium præsidibus darent, quas leges Probus ederet, senatusconsultis proprijs consecrarent. Ex quibus uerbis intelligere possumus, præsidibus prouinciarum dari solitam à principibus pretoriam potestatem, & quibusdam rectoribus proconsularem: quod ius Probus imperator ad senatum detulit. Cuius hodie instar est, quòd curia suprema præsides prouinciarum et præfectos ad iusiurandum adigit, & principum constitutiones prius animaduersas & consideratas promulgandi ius habet. Mirum uero mihi uisum est in numismatibus antiquis inter titulos imperatorios hoc non legi. Cõtra id, quod diximus de multa maxima apud priscos, exemplum apud eundẽ Gell. lib. nono, ubi de Appij Cæci filia loquitur, quæ ob unũ improbũ uerbũ ab ædilibus multata est. Ob hæc mulieris (inquit) uerba tã improba, ac tã inciuilia ædiles plebei multam dixerunt ei æris grauis XXV. millia: id factũ bello Punico primo. Vigintiquinq; millia æris ducentorũ & quinquaginta boũ multã æquarunt, id est totidẽ aureorũ nostrorũ. quare (ut dixi) superius dicta non de multa maleficiorum et criminum, sed de multa contumaciæ intelligenda sunt. Nam apud Athenienses, qui iure eo regebantur, à quo iura Romana originem primam ducunt, magnas fuisse maleficiorum multas ex Demosthene apparet, qui in oratione ὑπὲρ κονδύλου, quam contra Midiam habuit hominem prædiuitem, quodam loco ita inquit: ὑμεῖς ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι σμικρῶν δέκα ταλάντων ἐτιμήσατε, καὶ σκίτωνι δ' οὕτων ἑτέρων, δόξας

Ius prætoriũ

τὰ παράνομα γράφειν. καὶ οὔτε παιδία, οὔτε φίλους, οὔτε συγγενεῖς, οὐδ' ὁντινοῦν ἐλεήσατε τῶν παρόντων ἐκείνοις. Vos autem iudices Smicroni multam talentorum decem irrogastis, & totidem aliorū Scitoni, ob id quòd rogationem quandam iniquam & legibus aduersam promulgasset: quam pœnam nec eius liberi, nec amici, nec cognationis aduocationisq́; eius intercessio supplex & misericordiam implorans deprecari potuerat. Quin & ipse Demosthenes acceptorum uiginti talentorum conuictus ob silentium Harpalo uenditum, quinquaginta talentis multatus est: quam summam cū nec conficere posset, nec uinculorum tædium ferre uellet, clam in exilium abijt. Hæc multa non minor est triginta millibus aureûm coronatorum. Hic operæpretium est æstimare leges sumptuarias, nō illas priscas, quæ denos æris in dies singulos statuebant impensæ escariæ, sed recentiores et post uictam Asiam latas, de quibus Gellius libro secundo, sic inquit: Postea L. Sylla dictator cum legibus priscis situ atque senio obliteratis, plerique in patrimonijs amplis helluarentur, familiam pecuniamque suam prandiorum gurgitibus proluissent: legem ad populum tulit, qua cautum est, ut calendis, idibus, nonis, diebus ludorum & ferijs quibusdam solennibus sestertios tricenos in cœnam insumere ius potestasque esset: cæteris autem diebus omnibus non amplius ternos. Postremo lex Iulia ad populum peruenit, Cæsare Augusto imperante, qua profestis quidem diebus ducenti finiuntur: calendis, idibus, nonis, & alijs quibusdam festiuis trecenti: nuptijs autem & repotijs, sestertij mille. Esse etiam dicit Capito Atteius edictum, diui'ne Augusti an Tyberij, non satis commemini: quo edicto per dierum uarias solennitates à trecenis sestertijs usque ad duo millia sumptus cœnarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriæ efferuescentis æstus coërceretur. In libris impressis sestertij millies pro sestertij mille legitur, quod æstimatiōe nostra quinq; et uiginti aureis æstimātur coronatis. Quòd si Gelli. sestertia mille scripsisset, quinq; & uiginti millia intelligerē, si sestertiūm millies, cētuplicatò summa

Multa Demostheni indicta.

Leges sumptuariæ.

L ... [illegible]

ma cresceret. Sed animaduertendum mihi uidetur, à denis assibus leges ad septenos & semissem uenisse, hoc est ad ternos sestertios etiam Sylla dictatore, cuius priuignus Scaurus theatrũ luxu fidẽ excedente extruxit. Ridicula igitur lex Syllana mihi fuisse uidetur, *quæ id sanciret, quod nemo sequeretur.* Notanda igitur illa Augusti, *quæ ducentos sestertios in singulas cœnas taxauit, hoc est aureos quinq; nostros, & diebus festis trecentos: nuptijs autem & repotijs, id est postridie nuptiarum sestertios mille: quæ summa lõge abest à sumptu quem in nuptijs facitamus.* Ex prædictis patet, *quid centussis apud* Lucillium *fuerit, id est quadraginta sestertij, qui legẽ sumptuariam centussem uocitauit ob centum assium taxationem, ut autor est* Macrobius *in* III. *Satur.* Vnde *cœnæ cẽtenariæ à* Tertulliano *dictæ.* Priscæ autem Romanorum paupertatis *indicia sunt, quæ à* Valerio *lib.* IIII. *scribuntur de pauptate, ex quo uerba hæc transcribenda duximus:* Itaq; cum secundo Punico *bello* Cnæus Scipio ex Hispania *senatui scripsisset, petens ut sibi successor mitteretur, quia filiam uirginem adultæ tam ætatis haberet, neq; ei sine se dos expediri posset, senatusne respu. bono duce careret, patris sibi partes desumpsit, consilioq; uxoris ac propinquorum Scipionis, constituta dote, summam eius ex ærario erogauit, ac puellam nuptui dedit.* Dotis modus XL. *millia æris fuit, qua non solum humanitas patrum conscr. sed etiam habitus ueterũ patrimoniorum cognosci potest: nanq; adeo fuerunt arcta, ut* Tatia Cæsonis *filia maximam dotem ad uirum* X. *millia æris attulisse uisa sit.* Et Megalia, *quia cum quingentis millibus æris mariti domum intrauit, dotatæ cognomẽ meruit.* Quadraginta millia *æris nostro numismate quadringentos coronatos ualent, quingẽta millia æris quinq; millia aureorum.* Propter quam *summam per* Antonomasiam Megalia *dotata uocitata est.* Dotes autem postea *creuisse ex* Iuuenale *didicimus, apud quem decies centena millia, & bis quingenta legimus:*

Centussis.

Priscorũ Romanorũ paupertas.

Dotata Megalia.

Bis quingenta dedit, tanti uocat ille pudicam. *alibi.*

E

Et ritu decies centena dabuntur
Antiquo, ueniet cum signatoribus auspex.

Decies sestertiûm (ut sæpe diximus) quinq; & uiginti millibus aureorũ nostrorũ æstimari possunt. Hoc addendũ: Seneca de consolatione ad matrem: Scipionis filiæ ex ærario dotem receperunt, quia nihil eis reliquerat pater. Aequũ me Hercules erat Populũ Romanum tributũ Scipioni semel conferre, cũ à Carthagine semper exigeret. O felices uiros puellarũ, quibus Populus Romanus loco soceri fuit. Beatiores' ne istos putas, quorũ pantomimæ decies sestertio nubũt, q̃ Scipionẽ, cuius liberi à senatu tutore suo in dotem æs graue acceperunt? His uerbis liquet decies sestertiûm & decies cẽtena idem esse. Strabo libro IIII. de Massiliensibus loquens: τῆς δὲ λιτότητος τῶν βίων καὶ τῆς σωφροσύνης τῶν μασσαλιωτῶν οὐκ ἐλάχιστον ἄν τις θείη τοῦτο τεκμήριον, ἡ γὰρ μεγίστη προῖξ ἐστὶν αὐτοῖς ἑκατὸν χρυσοῖ, εἰς ἐσθῆτα πέντε, καὶ πέντε εἰς χρυσοῦν κόσμον. πλέον δ' οὐκ ἔξεστι. *Frugalitatis aũt uitæ & continentiæ Massiliensiũ maximũ hoc indiciũ existimari potest, quòd dos apud eos maxima cẽtum sunt aurei, & eo amplius in uestẽ quinq;, & in mundũ muliebrem aureũ quinq;: amplius aũt doti dicere nõ liceat. Cẽtũ aureos Romanos Strabonẽ intellexisse puto, tunc enim (quũ scripsit Strabo, oĩa Romanis parebãt in Gallia. Ex prædictis etiã appareţ quãti æstimari debeãt sportulæ solẽnes in prouincia Pliniana, quarũ fit mẽtio in epistolis ad Traianũ, his uerbis: Qui uirilẽ togã sumũt, uel nuptias faciũt, uel ineũt magistratũ, uel opus publicũ dedicãt, solẽt totã Bulen, atq; etiã è plebe nõ exiguũ numerũ uocare, binosq; denarios uel singulos dare: mille enim denarij centũ aureos ualẽt, duo millia denariûm, ducẽtos aureos: quare illæ sportulæ tanti aut pluris constabãt, cũ ipse dicat, ita uereor, ne ij, qui mille homines, interdũ etiã plures uocãt, modũ excedere, & in speciẽ dianomes incidere uideantur, id est diuisionis & largitionis. Criminosum enim uerbum diuisionis erat propter ambitus suspicionẽ, sed in omnibus Plinij exemplaribus hoc uerbũ uarie corruptũ est. Nunc, ut fausta*

Decies sester tiûm.

Dotes Massilienses.

Dianome diuisio.

Loca in euã gelio explicata.

As & assis.

Dipondius.

ac felici clausula disputationem hanc peragamus, percurramus ea, quæ in euangelio legũtur. Iam primũ Matthæi decimo: Nonne duo passeres asse uæneunt? οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; assis duos sextantes nostros ualuit, id est denariolos quatuor. Et Lucæ XII. οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο; Nonne quinque passeres uænẽũt assibus duobus, id est dipõdio? Quare Cicero pro Quintio dupondiũ pro pecuniola posuit: Si dupondius, inquit, tuus ageretur Sexte Neui, si in paruula re captionis aliquid uererere, nõ statim ad C. Aquiliũ aut ad eorũ aliquẽ, qui consuluntur, cucurrisses? Et Matthæi XX. Denarius diurnus tres solidos et semissem ualet, quãti uinitores ferè cõduci solẽt: συμφωνήσας μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν: pactus cũ operarijs denario in diem. Quòd aũt denarius fuerit Romanus ex eo apparet, quòd capite XXII. dicitur: Ostẽdite mihi numisma cẽsus: at illi obtulerunt ei denariũ, in quo effigiẽ Cæsaris fuisse dicit: οἱ δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ δηνάριον. Ex quo apparet in denario fuisse effigiẽ Cæsaris Augusti uel Tyberij, et tales hodie denarij circũferuntur, ne quis de eo dubitare possit. Plinius libro sexto. Annij Plocamij, qui maris rubri uectigal à fisco redemerat, libertus, circa Arabiã nauigans Aquilonibus raptus præter Carmaniã, quintodecimo die Hippuros portũ Taprobanes inuectus, hospitali regis clemẽtia sex mensium tẽpore imbutus alloquio, percõtanti postea narrauit Romanos et Cæsarẽ. Mirũ in modũ in auditis iustitiã ille suspexit, quòd pares põdere denarij essent in captiua pecunia, quũ diuersæ imagines indicarent à pluribus factos. Hæc Plinij uerba improbant, eorũ opinionẽ, qui rei nũmariæ æstimationem hodie constitui non posse putarunt, ea maxime ratione, quòd, ut consulũ & principũ tẽpore uariata põdera numismatũ fuerũt, ita pro cuiusq; percutiẽtis arbitrio numismatis põdus et indicatio euariauerit. Id quod Blõdus Flauius libro V. Romæ triũphantis affirmauit, antiquitatis dĩligentissimus inquisitor. Cum enim ad eam partẽ uenisset, & eam sibi transmittendã uideret: Hæc omnia, inquit, qualia per singulas

Denarius diurnus.

Blondi opinio.

ætates

ætates fuerint, examussim ostendere, non magis difficile q̃ impossibile fuerit: nõ solũ quia obscuris et nostra ætate ignotis uerbis sunt à maioribus tradita, sed quia omnis ferè ætas suã habuit cudẽdi uarietatem & formã. Videmus enim multos ex consulibus priscis sui uultus cusisse nummos semper mensura et pondere uariatos. Quod maiore postea studio principes factitarunt. Et paulo inferius de talenti uarietate loquens idem penè pronuntiat, & ad extremũ ingenue fatetur se rem difficillimã & situ uetustatis obductam nec ingenio nec diligentia superare potuisse, cum nulla extarẽt priscorum uolumina, in quibus aperta dictorum uerborum mentio fieret. Ipse tamen libro tertio eiusdem operis, cum hanc rem tentare uellet: Hanc nos difficillimam, inquit, numerorum & ponderum uetustissimam consuetudinem, ad nostri temporis collationem inuiti hoc loco tractamus, quam infra suo loco tractare constituimus. Et paulo infra, cum in denarijs, quos aureos fuisse uolebat, æstimandis magnopere hallucinatus esset, centum millia æris, id est primæ classis censum sub Seruio rege, decem millibus ducatorum taxauit, quem nos mille tantum aureis coronatis æstimamus. Nunc redeamus ad rem. Ioannis sexto: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat: Διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχύ τι λάβῃ. Deinde subdit: Discubuerunt ergo uiri numero quinque millia. Ineamus nunc rationem. Ducẽti denarij uiginti aureos nostros ualent, id est quinque & triginta Francicos. Commoda apud nos annona esse dicitur, quũ terni primarij panes quincunce uæneũt, qui nũmus uulgo albulus appellatur. Si igitur cõmodam annonã sequamur, et qualis eo anno fuit, quũ hæc scriberẽ, in singulos Frãcicos duodequinquaginta quincũces numerabim⁹: quẽ numerũ si tricies quinquies ducas, mille sexcenti et octoginta quincunces fient, qui singuli quum ternos panes faciant, fiunt in summa panes quinque millia & quadraginta: qua ratione unusquisq; panem unum habere potuit, & sic pane satiari, quod cõuenire cum

Cẽsus primæ classis.

dicto euãgelistæ non uidetur; sed fortasse carior erat annona Hierosolymis, id quod facile crediderim ex Strabone, qui agrũ Hierosolymitanũ sterilẽ esse dicit: nam & hic sæpe panis primarius sextantibus uænit: qua ratione quatuor millia & ducẽti panes essent. Marci etiam VI. *ita legitur*: ἀπελθόντες ἀγοράσωμεν δηναρίων διακοσίων ἄρτους, καὶ δῶμεν αὐτοῖς φαγεῖν. *Eamus emptum panes ducẽtis denariis, et demus illis ut edant, quasi scilicet ducẽti denarii satiare turbã tantã possent, quod apud Ioannẽ hyperbolice refertur, in quo agnoscimus stuporẽ discipulorũ, qui mirarẽtur dominũ tantã turbã pascere uelle, quũ id nõ posse fieri arbitrarẽtur.* Marci XII. καὶ ἐλθοῦσα μία χήρα πτωχὴ ἔβαλε λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης: *et accedens una uidua paupercula, iecit minuta duo, quod est quadrãs.* Quadrantes *aũt æreos fuisse patet ibidẽ, ubi dicitur, iecisse æs in gazophylaciũ, pro quo græce* χαλκὸς *dicitur.* In Actibus *apostolorũ (siue acta appellare malimus) capite* XIX. *ita legitur de exorcistis Iudæis*: Multi *aũt ex eis qui fuerãt curiosa secta ti, cõtulerunt libros, et cõbusserunt eos corã omnibus, et cõputatis pretiis illorũ, inuenerũt pecuniã denariorũ quinquaginta milliũ.* καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε. *sic enim ad uerbũ legitur, & inuenerũt argẽti myriadas quinq;. quod interpres recte trãstulit, quinquaginta millia denariûm, nõ ut* Plutarchi *interpretes in Antonio et Põpeio, millia nũmûm pro denariorũ millibus, uertẽs: qua ratione quadruplo minor fit summa, ut supra adnotatum est. Hæc summa quinq; millia aureorũ nostrorũ ualet, ne temere putemus librorum summã à* Luca *Apostolorũ scriba cõmemoratam: id enim omnino admiratione dignũ, tanti libros adiurationũ comparatos.* Triginta *aũt argenteos, quos pretio Iudas perfidiã indicare sustinuit Iudæis licentibus, nõ triginta denarios fuisse propterea arbitror, quòd ubiq; argẽteos legi, nunq̃ denarios, id est græce argyria, non denaria. Scio hodie in æde diui Ioannis Lateranẽsis Parisiis ostẽdi argenteũ unũ, qui ex illis triginta esse dictitatur, quos Iudas in templũ abiecit, characterẽ diuersum à denario* Romano *habentem.*

Argenteus quo Christus diuenditus.

bentem. Habet enim effigiē hominis, non luscā, eminente altera ma la, ut Romana numismata uisuntur, sed aduersam & integrā, & à tergo flosculū, utrinq; nullo indice; pondus, ut cōijcere licet (non enim attrectatur, sed trans uitrū cernitur) didrachmū esse potest, si satis cōmemini. Ex ijs aūt, quæ adnotauimus, alia quoq; oīa intel ligi æstimariq; poterūt, nec aliquid esse puto, quod non sit à me deprehensum in ijs, quæ apud autores legi: unumq; tantum est, cuius omnino periculū recipere in me nolim, quod apud Vitruuiū libro III. *legitur, ubi de senario et denario loquitur his uerbis:* EX *eo etiā uidētur ciuitates Græcorū fecisse, uti, quēadmodū cubitus est sex palmorū, ita in drachma quoq; eo nūero uterētur. Illæ enim æreos signatos uti asses, ex æquo sex, quos obolos appellant, quadrantesq; obolorum, quæ alij dichalca, nōnulli trichalca dicūt, pro digitis uigintiquatuor in drachma constituerunt. Nostri aūt primo decem fecerunt antiquum numerū, & in denario denos æreos asses con stituerunt, & ea re compositio nummi ad hodiernum diem denarij nomen retinet: etiamq; quartam eius partem, quod efficiebatur ex duobus assibus et tertio semisse, sestertium uocitauerūt. Posteaquo niam aduerterunt utrosq; numeros esse perfectos et sex & decem, utrosq; in unum coniecerunt, & fecerunt perfectissimum decussisexis. Huius autē rei autorem inuenerunt pedem. E cubito enim quum dempti sunt palmi duo, relinquitur pes quatuor palmorum. Palmus autem habet quatuor digitos. Ita efficitur, uti habeat pes sexdecim digitos, & totidem asses æreus denarius, uel, ut in alijs exemplaribus, æratius, neutrum tamen recte: denarius enim nunq̄ æreus fuit apud* Romanos, *nec drachma apud* Græcos, *sed ante ar gentum signatū æreus decussis, ut cētussis æreus fuit. Quare non æreus sed æreos legendum est, ut ad asses referatur. Sed ex hoc Vitruuiano loco id habemus, quod supra ex autoribus Græcis colle gi, drachmam in sex obolos diuidi, & obolos singulos in quaternos quadrantes, quos dichalcos, id est binos chalcos ualentes appellāt, uel trichalcos, id est ternos chalcos ualētes: sic fit, ut numerus qua-*

tuor & uiginti ex senario quater ducto impleatur: quare uerũ esse non potest, quod apud Pliniũ legitur in fine libri uicesimi primi, quod obolus decem chalcos habeat: aut enim obolus octo chalcos habuit, id quod nos diximus, et sic in quaterna dichalca diuiditur: aut duodenos, si quadrãtes trichalci, id est ternarij fuerunt, quod non Athenis, sed alibi fuisse puto, sicubi fuit. Quod aũt sequitur, uidea mus an uerũ sit: Vult enim Vitruuius Romanos sic denariũ et eius partem ad pedis rationem rettulisse aliquãdo post argẽtum signatum, ut Graeci drachmam & eius partes ad cubiti retulerunt: quo fit, ut sic denarius sedecim asses ualuerit, ut pes sedecim digitos habet. Citetur nunc Plinius de hoc sententiam dicturus: sic enim inquit libro XXXIII. Argentũ signatum est anno vrbis DLXXXV. Q. Fabio consule, quinq; annis ante primum Punicum bellum: & placuit denarius pro decem libris aeris, quinarius pro quinq;, sestertius pro dipondio ac semisse. Librae autem pondus aeris imminutum bello Punico primo (cum impensis respublica non sufficeret, constitutumq; ut asses sextantario pondere ferirentur: ita quinque partes factae lucri, dissolutumq; aes alienum. Postea Annibale urgente, Q. Fabio maximo dictatore, asses unciales facti, placuitq; denarium sedecim assibus permutari, quinariũ octonis, sestertium quaternis: ita respublica dimidiũ lucrata est. In militari tamen stipendio semper denarius pro decẽ assibus datus. Nota argẽti fuere bigae atq; quadrigae, et inde bigati quadrigatiq; dicti, mox lege Papyriana semunciales asses facti. His Plinij uerbis significatur propter pecuniae penuriã factũ esse, ut denarius sedecim assibus permutaretur: et tamẽ Vitruuius ratiõe id dicit, nõ necessitate factũ, et suo etiã tẽpore, id est sub Augusto denariũ sedecim asses ualuisse. Sed rursus in dubiũ uenit, quod à Plinio dicitur: Si enim Fabio dictatore, asses unciales facti sunt, quonã modo id fieri potest, ut respublica dimidiũ tantũ lucrata sit, praesertim quũ superius dixerit Plinius, in sextãtarijs assibus quinq; partes lucrifactas? quum enim asses librales facti fuissent ab initio, si uncia pro libra obloca ri po-

ri potuit, undecim partes lucrifactas oportuit: deindeq; si denarius, qui decẽ assibus ualebat, sedecim permutari cœptus est, & sester tius, qui duos & semis, pro quaternis, dimidiũ lucri factũ non est. Hoc melius ex Festo intelligitur, qui de hoc loquens ita inquit: Sex *tantarij asses in usu esse cœpere ex eo tẽpore, quo propter Punicũ bellũ secundũ, qđ cũ Annibale gestũ est, decreuerũt patres, ut ex assibus, qui tũ erant librarij, fierent sextantarij: ut populus ære alieno liberaretur, & priuati, quibus debitum publice solui oportebat, non magno detrimento afficerẽtur: septẽnioq; usus eis fuit, ut prio re nũmo, sed id nõ permansit in usu.* Ex his uerbis dico initio statim belli sextantes ꝑ assibus locari cœptos, uel asses sextantis pendere, qđ idẽ est. Postea uero Annibale arctius urgẽte, quum Italia passim bello flagraret, ærariũq; iã exhaustũ esset, ex sextãtarijs unciales esse decretos: & sic dimidiũ lucratã rẽpu. quæ unciã pro sextãte soluendo defungebatur, id enĩ dimidiũ, refertur ad proximũ assem sextãtariũ, nõ ad pristinũ librale. Fabiũ & consulẽ & dictatorẽ fuisse certũ est in bello Punico secundo, ut apud Liuium legitur libro secundo, & libro IIII. de bello Punico secundo. Hoc autem quod dictum est à Plinio, factũ esse credo anno tertio belli Punici post Cannẽsem cladẽ, quo tẽpore propter penuriã argenti triumuiri mensarij rogatione Minutij tribunipl. facti sunt (ut autor est Liuius libro III. eiusdẽ belli) apud quos triũuiros omne aurũ, argẽtum, æsq; signatum certatim ab omnibus delatum est collatione uoluntaria, autore eodem lib. sexto: q̃q̃ eo anno Liuius Fabiũ Buteonẽ dictatorem fuisse prodiderit. Proinde denarium illum, qui sedecim assibus permutabatur, non eum fuisse dico, qui prius denis assibus ualebat, hoc est centenis uicenisq; uncijs, sed alium multo deteriorem, qui senas denas uncias priscas ualebat, cuiusmodi quinarius octonas, & sestertius quaternas. Hoc & apud maiores nostros aliquando factitatum legimus inuento regum in nummaria difficultate, ita ut argenti libra in immensum æstimaretur, & inde nũmi eadẽ ratiõe cuderẽtur: q̃ppe nisi & argẽtũ infectũ et numisma

Asses sextantarij.

Imminutio monetæ.

parili ratione congruerent, cōmercia hominum expediri non possent. Quare (ut dixi) quonam modo illud dictum Vitruuij intelligi debeat, affirmare non ausim, nisi Vitruuiū, qui numeri utriusq; perfectionem hominum quoq; iudicio probare uolebat, proposito suo astruendo inseruiuisse credamus: ut id, quod aliquando difficili reipu. tempore factum erat, pro legitimo atq; arbitrario apprehenderit. Sed rursus Varro rem in controuersiam reuocat, qui libro primo de lingua latina sic inquit: Denarij dicebātur, quod denos æris ualebant, quinarij, quod quinos: sestertius, quod semis tertius. Dupondium enim & semis antiquus sestertius est. Hæc uerba Varronis cum uerbis Plinij lib. III. ubi sestertiorum meminit, indicare uidentur sestertium, qui erat ab initio, non eundem fuisse cū eo, qui tempore Varronis & Plinij ætate fuit. Eodem pertinēt uerba Festi in uerbo sestertius. Hoc igitur ut constituere non ausim, affirmare non dubitem, me in ijs, quæ dixi, non esse hallucinatum, propterea quod Plutarchum & Appianū autores secutus, & Suetonium Tranquillum & alios, centenas drachmas uel centenos denarios, millenos æris, & quadringenos sestertios post tempora belli Punici secundi ualuisse semper dixi. Quod si belli Punici tempore ratio nummaria argenti ærisq; immutata est opibus Romanorum accisis, finito statim bello in pristinum statum redijt: ut Fest' de assibus sextantarijs dixit. Pondus etiam denarij, quum primum signatus est, drachmale fuisse propterea existimo, quod nullam autoritatē idoneā memini, quæ id falsum esse doceat: nā & præter numismata à nobis enumerata, habuimus denarium unum uetustate exesum, eodem cum alijs pondere, in quo ab una parte caput galeatum erat, sub cuius mento X. litera uidebatur, denarij (ut conijciebam) nota: in auersa parte lupa erat stans sub arbore, capite in uentrem demisso, ubera infantibus præbens: quantum autē ex charactere fugiente percipere potui, infantes ingenicolantes manum uberi cum ore admouebant, quibus lupa diuaricans corpore exporrecto ubera submittebat. In infimo margine, Roma uerbum erat.

In

In latere, duo hæc uerba. Sex. Po. quod nomen consulis fuisse puto eius seculi, quo primum argentum signatum est. Arbor autem sic erat ruminalis, cuius meminit Festus. Itaq; in nummo aureo argenteoq; æstimãdo scrupulus nullus esse debet, & ut esse uerum ponamus quod à Vitruuio dictum est, in assis tantũ & quadrantis sextantisq; æstimatione deceptus sum, id quod nihil ad magnarum rerum æstimationem deprehendendam obstitit. Cæterũ quod Plinius dixit, argentum signatum esse anno Vrbis quingentesimo octogesimoquinto, quinq; annis ante primum bellum Punicum, haud scio an perperam legatur, etiam si exemplarium omnium in eo una fides sit. Iam primum Eutropius historicus primum Punicum bellũ contra Pœnos susceptum autor est, anno Vrbis CCCCLXVII. *Postea anno undequadragesimo supra quingentesimum Quintus Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus in secundo bello Punico. Porrò defunctos Annibalis bello Romanos Macedonicum bellum excepit, anno quinquagesimo supra quingentesimũ, eodem Eutropio autore. Quare oportuit signatum fuisse nummũ argenteum ante annum quingentesimum, si quidem ante bellũ Punicũ primũ signatus est. Deinde Eusebius in Chronicis autor est, argentum primũ Romæ signatum anno quinto post Tarentum à Romanis captum, qui fuit annus mundi quater millesimus nongentesimus uicesimus. Augustus autẽ triumphũ Actiacum egit, à quo statim solus dominari cœpit, anno mundi centesimo septuagesimo supra quinquies millesimum, qui fuit annus Vrbis circiter septingentesimus. Atqui ab Augusti triumpho si annorum numerũ retro colligas, ducentos ac quinquaginta ad bellum Tarentinum confectum reperies: tot enim intersunt anni ab anno quater millesimo nongentesimo uicesimo, ad quinquies millesimum centesimũ & septuagesimum. Licet Eusebius à condita Vrbe usq; ad Cæsaris dictaturã annos septingentos & quatuor effluxisse dicat. Sed id parũ refert ad id quod agimus inuestigandũ. Deniq; L. Florus in prima epitome, secundam Vrbis Romæ ætatẽ, à Bruto & Collatino cõ*

Quãdo argẽtum Romæ primũ signatum.

sulibus primis ad Appiũ Claudium, Quintum Fuluium consules ducentorum circiter annorum intercapedine terminat: ut primã ætatẽq; quæ sub regibus acta est, ducentorum quinquaginta. Appio aũt Claudio consule Romanus populus mare primum transgressus est belli gerendi causa. Ex libro aũt Liuij quintodecimo nouimus paulo ante primũ bellũ Punicũ, populũ Romanum primũ argento uti cœpisse. Quapropter planum fit, numeros corruptos esse apud Pliniũ in loco supradicto, et ante annũ quadringentesimum quinquagesimũ, secundũ Luciũ Florũ, qui sub Hadriano principe scripsit, secundum Eutropiũ, qui sub Iuliano, ante annũ CCCCLXXX. *argenteum nummum extitisse. Nunc si Pliniũ emendare uelimus, id facere poterimus eius scriptoris autoritateq; quem Plinius ipse se qui solitus est. i. Titi Liuij, qui in præfatione libri tricesimi, annos quadringentos* LXXVIII. *ab Vrbe condita usq; ad Appium consulem, qui primus bellum Carthaginensibus intulit, fluxisse scripsit. Quare apud Plinium anno quadringentesimo septuagesimo octauo legendum est, si Plinius Liuium secutus est. Eutropius Liuium secutus esse uidetur, sed in eo discrepat, si ueri sunt apud eum numeri, quod anno quingentesimo quinquagesimo cœptum esse bellum Macedonicum ait: cum apud Liuium libro tricesimo legatur: Anno quingentesimo quadragesimo ab Vrbe condita P. Sulpitio Galba, Cn. Aurelio consulibus bellũ cũ rege Philippo initum paucis mensibus post pacem Carthaginensibus datã. Hic rursus alius suboritur scrupulus, usqueadeo apud autores numeri extantes negotiũ lectitantibus exhibent. Si enim à primo Punico bello cœpto ad secundum finitum tres tantũ & quadraginta anni intersunt (id enim tradit Liuius in supradicta præfatione) quonammodo, si statim Macedonicum Punicũ bellum secundum excepit, ab anno quingentesimo & quadragesimo factum esse credetur, cum inter utrunq; numerum duo & sexaginta anni intersint. Simile est quod in epitome Liuij libri quadragesimi noni legitur. Anno sexcentesimo et altero ab Vrbe condita ludos Diti patri*

tri ad Tarentũ ex præcepto Sybillæ factos, qui anno primo belli Punici, quingentesimo & altero Vrbis conditæ facti erant. Et rursus in Epitome *libri tricesimi primi, bellũ* Macedonicũ *cœptũ esse anno quingentesimoquinto, quæ duo dicta planè refragãtur ijs(quæ apud* Liuium *leguntur, nunc aũt transmutenda, cum nihil ad rem præsentem pertineant, admonitione tamen digna. Sed ne de hoc loco* Plinij *emẽdando aliquis posthac dubitet,* Pliniũ *ipsum testẽ in sese citabimus, qui eodẽ lib. alio loco ita inquit:* Lucius *Scipio transtulit in triumpho argenti cælati pondo* M. *quadringenta quinquaginta, & uasorũ aureorũ pondo centũ millia anno condita Vrbis quingentesimo sexagesimo quinto.* Hocq*quod* Plinius *dicit anno quingentesimo sexagesimo contigisse, cõtigit post* Antiochũ *uictũ, quẽ* Romani *post* Philippũ *regẽ* Macedoniæ *aggressi sunt, cũ tamen bellũ illud* Macedonicũ *finito demum secũdo bello* Punico *cœperit.* Ex *prædictis apparet uehementer illos falli, qui numismata argentea ostentant, quasi à* Bruto *exactore regũ percussa, atq; etiam ab ipsis regibus signata.* Non *omittendum uidetur in hac adnotandarum rerum sylua(quæ ut in memoriam ipsæ subeunt, sic in ordinem rediguntur) idquod à* Thucydide *lib.* III. Peloponnesiaci *dicitur, milites singulos pedestres & classiarios binas drachmas in dies accipere solitos. De classe enim* Athenien*sium loquens, quam & instructissimam & numero & pulchritudine nauiũ fuisse affirmat, ita inquit :* Itaq; *æstate una uniuersæ naues ducentæ & quinquaginta fuerunt: quæ res maxime pecunias eorũ exhausit, cũ sumptu* Potidææ. Namq*qui* Potidææ *erãt milites præsidiarij, binas drachmas merebant, ita ut miles alteram drachmã ministri nomine acciperet.* ὥστε αἱ πᾶσαι ἅμα ἐγίγνοντο ἐν ἑνὶ θέρει διακόσιαι καὶ πεντήκοντα νῆες. καὶ τὰ χρήματα τοῦτο μάλιστα ὑπανάλωσε μετὰ Ποτιδαίας. τὴν δὲ Ποτίδαιαν δίδραχμοι ὁπλῖται ἐφρούρουν. αὑτῷ γὰρ καὶ ὑπηρέτῃ δραχμὴν ἐλάμβανε τῆς ἡμέρας. Et paulo post: νῆές τε αἱ πᾶσαι τὸν αὐτὸν μισθὸν ἔφερον. *Naues'que omnes idem stipendium ac-*

cipiebant

cipiebant. Si miles Atheniensis binas drachmas suo famuliq́; nomi
Stipendiũ militare.
ne accipiebat, id stipendiũ erat in mẽsem sexagenæ drachmæ, quæ
ære nostro senos aureos coronatos ualẽt, id est denos Fra̋cicos &
semissem. Apud nos aũt (qui minimo merent) pedites in mensem cẽ-
tenos solidos accipere solẽt, id est quinos Fra̋cicos: qui plurimo, se
ptenos Francicos, quã mercedẽ menstruã Germani apud nos acce
perũt. Ex quo apparet drachmæ æstimationẽ à nobis factã à ueri
tate non abhorrere. Hoc argumentũ adiuuat id (quod supra in fine
libri quarti diximus de mercede philosophorũ molas trusatiles cir-
cũagentiũ, et quod hoc eodẽ libro de denario diurno adnotauimus.
Xenophon in primo hellenicon: οἱ δὲ ταῦτ' ἐπῄνουν, καὶ ἐκέλευον αὐ-
τὸν τάξαι ναύτῃ δραχμὴν ἀττικήν. Hi collaudato Cyri dicto, hor
tabãtur eũ, ut drachmã Atticã nautis in dies singulos pro stipẽdio
statueret. Ipse tamẽ paulo post dicit nõ drachmã eum statuisse, sed
tetrobolũ, hoc est bessem drachmæ, cũ ante semissem tantũ accipe-
rẽt, id est triobolũ: de stipẽdio loquẽs auxiliario (quod Lacedæmo
nijs ad tuẽdã rẽ nauticã et classiariã à rege Persarũ cõferebatur.
Quãtulæ aũt fuerint illæ naues præ ijs (quæ nũc fiunt, ex eo licet
intelligere, quod idẽ libro II. ita inquit: Cũ autẽ ij in terra Attica
essent, Atheniẽses centũ naues (quas instruxerãt, & mille in ijs ar
matos quadringentosq́; sagittarios circũ Peloponnesum miserunt:
ὄντων δ' αὐτῶν ἐν τῇ γῇ, οἱ ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν τὰς ἑκατὸν ναῦς
περὶ πελοπόννησον ἅσπερ παρεσκευάζοντο, καὶ χιλίους ὁπλίτας ἐπ'
αὐτῶν, καὶ τοξότας τετρακοσίους. Cicero lib. XII. epistolarũ ad Len
tulũ scribens: Interceptis literis cognoramus Dolobellã, si desperas-
set de Syria Aegyptoq́;, quod necesse erat fieri, in naues cũ omni-
bus suis latronibus atq; omni pecunia cõscẽdere esse paratũ, Italiãq́;
petere. Idcirco etiã naues onerarias, quarũ minor nulla erat duûm
milliũ amphorarũ, contractas in Lycia à classe eius obsideri. Duo
millia amphorarũ ducẽta & quinquaginta modia Parisina ualẽt.
De magnitudine nauiũ.
Quod ideo adnotandũ duxi, ut ex nostri tẽporis nauibus cõijci an
tiquarũ nauiũ magnitudo posset. In l. Iubemus, de sacrosanctis ec-
cle. in

cle. in Codice imperatorio, duabus partibus minor magnitudo, id est subtripla huius ciceronianæ taxatur. Herodotus aũt libro VII. de copijs naualibus Xerxis loquẽs, ita inquit: Ad Sepiadẽ usq; ad Thermopylas exors malorũ Xerxis exercitus fuit: multitudo autẽ adhuc erat, ut ego cõiectura assequor, ex nauibus quidem ab Asia profectis numero mille ducẽtis ac septẽ, eorũ duntaxat, qui iam inde ab initio conuenerant millia ducẽta & quadraginta unũ et quadringenti uiri, ducenos scilicet uiros in singulas naues numerantibus. Porrò inter classiarios indigenas triceni Persæ, Medi et Sacæ in naues easdẽ ascenderant, quæ multitudo sex & triginta millia & ducentos decẽ uiros prioribus copijs aggregat. καὶ πλῆθος ἦν τηνικαῦτα ἔτι ὡς ἐγὼ συμβαλλεόμενος εὑρίσκω τόσον, τῶν μὲν ἐκ τῶν νεῶν τῶν ἐκ τῆς ἀσίης ἐουσέων ἑπτὰ καὶ διηκοσίων καὶ χιλιέων, τὸν μὲν ἀρχαῖον ἑκάστον τῶν ἐθνέων ἐόντα ὅμιλον, τέσσαρας καὶ εἴκοσι μυριάδας, καὶ πρὸς χιλιάδα τε καὶ τετρακοσίους, ὡς ἀνὰ διηκοσίους ἄνδρας λογιζομένοισι ἐν ἑκάστῃ νηί. ἐπεβάτευον δὲ ἐπὶ τουτέων τῶν νεῶν χωρὶς ἑκάστων τῶν ἐπιχωρίων, περσέων τε καὶ μήδων καὶ σακέων τριήκοντα ἄνδρες. οὗτος ἄλλος ὅμιλος γίνεται τρισμύριοι καὶ ἑξακισχίλιοι καὶ πρὸς διηκόσιοί τε καὶ δέκα. His uerbis apparet eam fuisse magnitudinẽ olim mediocrium nauium, ut ducẽtos classiarios milites caperẽt, & eo amplius tricenos capere possent, id quod uerba ipsa autoris cõijcientis significare uidentur. Eas aũt naues triremes fuisse autor ipse Herodotus prodidit his uerbis alio in loco: τῶν δὲ τριήρεων ἀριθμὸς μὲν ἐγένετο ἑπτὰ καὶ διακόσιαι καὶ χίλιαι, Triremiũ aũt numerus fuit mille ducẽtæ et septẽ. Si cui igitur uacet ad calculũ exigere id, quod ab Herodoto dictũ est, is inueniet in singulis triremibus ducenos & tricenos epibatas fuisse. Inter minora aũt nauigia Herodotus numerat lembos quinquagenũm & tricenũm remorũ, quos ipse πεντηκοντέρους & τριηκοντέρους appellat. Legimus et apud antiquos fuisse non modo trium ordinum naues, quas triremes nostri, Græci trieres appellant (in quibus per singula transtra terni remiges sedẽt,

Classis Xerxis Persarum regis.

Triremes et quinq; remes

suum

es & ulte-
iora uoca-
ula.

suum quisq; remum ducentes, ita ut qui naui intimus est, is maximum remum tractet) sed etiam quadriremes & quinqueremes & sex ordinum naues: quin & à græcis hepteres & enneres & deceres uocabula inuenta sunt, quæ naues septenûm nouenûm denûmq; ordinum significãt. Plinius libro VII. Biremem Damasthenes primum fecisse autor est: triremẽ, Thucydides, Ammoclẽ Corinthiũ. Quadriremẽ, Aristoteles, Carthaginiẽses: quinqueremẽ instituit Nesichthon Salaminius: sex ordinũ, Xenagoras Syracusius: ab eo ad decemremẽ, Nesigiton. Alexandrũ Magnũ ferunt instituisse ad duodecim ordines: Philostephanus, Ptolemæum Soterẽ ad quindecim: Demetrium Antigoni, ad triginta: Ptolemæum Philadelphum, ad quadraginta: Ptolemæum Philopatorẽ, qui Tryphon cognominatus est, ad quinquaginta. Plutarchus de Demetrio Antigoni in uita eius ita inquit: Vnde illud est non minus uere quàm eleganter dictum: Demetrij opera magnitudine sua etiam amicis stuporem, pulchritudine uero etiam hostibus delectationem solita esse afferre. Atqui inter alia memoratu digna, & naues duas confectas ab eo aiunt, quarum altera sedecim remorum ordines, altera quindecim habebat: & machinas nonnullas miro ingenio expugnandis urbibus fabricatas, quæ quidem spectantibus hostibus incredibilem admirationem præbebant, id quod Lysimacho euenisse tradunt: qui tametsi supra alios reges inimicus esset Demetrio, tamen quum ab eo Solos in Cilicia obsidente, petijsset, ut sibi liceret machinas eius nauesque inspicere, atque is benigne id concedente Demetrio omnia opera inspexisset, adeo stupefactum aiunt & magnitudine & pulchritudine, ut ei uisæ sint non humano, sed diuino ingenio conditæ. Idem alibi: Itaque Demetrius ad regnum paternum recuperandum (quod arduum & difficile factu uidebatur) toto animo conuersus, breui tempore paulominus quàm centum millibus peditum, decem equitum coactis, classem deinde quingentarum nauium uarijs ex locis studio incredibili atq. industria comparauit. Et paulo post: Omnes aũt admirabãtur non solũ multitudi-

Demetrius
Poliorcetes.

titudinem, sed etiam magnitudinem eorum operum, quæ inusitata mole longe aliorũ consuetum modũ excedebant. Nemo enim repie batur, qui nauem sedecim ordinum aut quindecim uidisset. Verum postea Ptolemæus, q Philopator dictus est, unã quadragita ordinũ faciendam curauit, quæ proculdubio omnes alias naues, quæ antea uisæ fuerant, magnitudine ac mole sua magnopere superabat, ut quæ in longitudinẽ ducentos ac octoginta, ab imo usq; ad transtra duodequinquaginta cubitos pateret. Remiges in ea ad quatuor millia, nautæ ad quadringentos erant, & præter hos paulominus tria millia armatorum, qui foros eius obtinentes eadẽ uehebantur. Sed hæc (inquit) non tam ad usum q̃ ostentationem fabricata uide batur, earum similis machinarum, quæ penè immobiles sunt. Deme trij autem naues non modo magnitudine & arte mirabiles, sed eti am ad certamen bellicum, usumq; hominũ aptæ atq; habiles erant. Athenæus libro v. de opulentia Aegyptiorum loquẽs, & præcipuè Philadelphi Ptolomæi: Multis autem (inquit) regibus Philadel phus, cum diuitiarum magnitudine præstitit, tum etiam studio in genti incubuit, ad apparatum omne genus, instrumentumq; regi um magnifice ambitioseq; comparandum. Quare nauium ma gnitudine reges omneis longe supergressus est. Maximas naues habuit triaconteres, id est tricenûm ordinum duas, icoserem unam quæ uicenûm erat, quatuor quæ ternumdenûm, duas quæ duode nûm, quatuordecim quæ undenûm, triginta quæ nouenûm, trigin taseptem quæ septenûm, quinque quæ senûm erant. Quinûm au tem ordinũ habuit decẽ & septẽ, altero tãto plures partim quater nûm ordinum, partim quaternûm & semis, quas triremiholias appellãt. Reliqua multitudo nauigiorũ quæ p̃ uarias impij partes distributa erãt, quatuor millium numerũ excedebat τὰ γοῦν μέγιστα ἦν τῶν πλοίων παρ' αὐτῷ, τριακοντήρεις δύο, εἰκοσήρης μία, τέσσαρες δὲ τρισκαιδεκήρεις, δωδεκήρεις δύο, ἑνδεκήρεις δεκατέσσαρες, ἐννή ρεις τριάκοντα, ἑπτήρεις τριάκοντα ἑπτά, ἑξήρεις πέντε, πεντήρεις ἑπτα καίδεκα. τὰ δ' ἀπὸ τετρήρους μέχρι τριημιολίας, διπλάσια τούτων.

Memorabil nauigium.

Naues Phila delphi.

De

De magnitudine autem nauis Philopatoris eadem omnia, quæ Plutarchus dixit, & eo amplius addidit longissimos in ea remos duodequadraginta cubitorum fuisse, ab ea parte plumbatosque manu remigum continetur: ut eo libramento nixus tollentium brachiorū adiuuaretur, cum pars remi scalmo alligata quasi æquilibrium faceret, & usum grauioris remi faciliorē redderet. Tum partes eius omnes exequitur, apparatumq́; tantæ moli numero & magnitudine respondentem, ut proras duas & totidem puppes habuisse, & septem rostra, & gubernacula quatuor. Idem autor eodē li. tradit Hieronem Syracusanorum regē, Romanorū amicitia pertinaci nobilem, cum circa sacrorū certaminū gymnasiorumq́; apparatū studiosus esset, tum etiam ad naues fabricandas ambitiosius animum intendisse, duntaxat quæ frumentationibus uiderentur esse commodissimæ. Huius igitur generis multas Hiero cum fabricandas mandasset, unam in primis memorabilem perfecit. Ad quā ædificandam materiā in Ethna monte cædendā indeq́; deuehendā curauit, quæ sexaginta triremibus conficiendis satis esse potuisset: quo dicto nauigij magnitudinem conijciendam nobis reliquit. Ad nauticū aūt instrumentū cum æs, ferrū, cannabim, reliquaq́; quibus opus erat, partim ex Italia, partim ex Iberia, partim Rhodano flumine comparasset, trecentos operi faciendo fabros artificesq́; adhibuit ac materiæ dedolandæ, præter administros fabricæ subseruientes opificijs, præfecto summæ operis architecto Archia Corinthio. Quos ipse cū magnopere hortatus esset ad opus aggrediendum, insuper etiā dies totos operis se curatorē exactorēq́; præbuit. Hac diligentia, his artificibus, hoc architecto rex ille Siculus dimidium tantū nauis intra sex menses perfecit. Quo facto incohatā eo modo nauē in mare deducendā mādauit, ut illic extremæ manus opificiū adipisceretur. Verū cū de ea in mare deducēda excitata quæstio multis cōtentionibus esset, ad extremū Archimedes ille mechanicus famigeratus, solus deducēdā suscepit, paucis adhibitis opis, cōpactaq́; clauicula machinali, quod suscepit perfecit: tanta mole nauigij

Remorū lōgitudo imanis in naui Philopatoris.

Reliquus apparatus.

Nauis frumentaria Hieronis.

nauigij confestim in mare deuoluta, eius machinæ momento cuius idem ipse princeps inuẽtor fuit: ὡς δὲ περὶ τὸν καθελκυσμὸν αὐτοῦ τὸν εἰς τὴν θάλασσαν πολλὴ ζήτησις ἦν, ἀρχιμήδης ὁ μηχανικὸς μόνος αὐτὸς κατήγαγε δι' ὀλίγων σωμάτων, κατασκευάσας γὰρ ἕλικα, τὸ τηλικοῦτον σκάφος εἰς τὴν θάλασσαν κατήγαγε. His peractis alteram nauigij partẽ totidẽ alijs mensibus Hiero consummauit: cũ interim clauis æreis denarũ librarũ plurimis materiã cõpingeret, aliquibus etiã sesquiplis eius põderis, qui præ crassitudine nõ aliàs adigi poterant q̃ materia præterebrata. His clauis costæ nauis arrectariæ cũ assamẽtis trãsuersarijs coagmentatæ, tegulis insuper plumbeis adactis ualidius astringebantur, quibus etiã sub ipsis linteola cõcerpta cũ pice infarcta erant. Erat ea nauis apparatu quidem uiginti ordinũ remigij, ædificij uero cõtignatione triplici. Harum infimam contignationem oneri & mercibus delegauerat, ad quam descensus scalis multiplicibus erat. Ad mediam contignationem transitus alter erat arte mechanica factus, in qua ipsa cœnationes erant numero triginta, secundum utrunque latus nauigij extructæ. In ijs lecti quaterni strati uiris accõmodati: inter quas nauclericum conclaue quinque lectorum capax erat. Præterea thalami tres in eadem contignatione erant, culinaq́; supradictis locis subseruiens ad puppim ædificata. Omnes autem supradictæ cœnationes pauimento stratæ erant, tessellis uermiculato lapidis omnis generis. In eo pauimento Troiani belli fabulamentum uisendo artificio concinnatum legebatur: Cum alioquin ea omnia ædificia tectis laqueatis & postibus exornati spectabili opere essent. Summa pars nauigij gymnasium habebat, ambulationesq́; laxas pro portione magnitudinis suæ, quas etiam ipsas simul ambientes horti omnĩ genere stirpium complectebantur, fictilibus in uasis & plumbeis consitorum, simul hederæ uitesq́; opacabant pampinis ac corymbis inumbrantes, quarum radices alebant dolia terræ plena, pariter quidem illæ cum hortis machinamento irriguæ. Ab his erat Aphrodisium, id est conclaue Veneri deæ dicatum, instrumentum etiam

Claui denarum librarũ.

Contignatio XXX. cœnationũ capax & reliqui nauis apparat⁹

Aphrodisiũ.

ipsum triclinari lectisternio, pauimẽtoq́; stratũ, achate lapide alijsque uarijs & nitentibus distinctò, cuiusmodi lapidum copia in Sicilia reperitur. Ac parietes quidem habebat cupressinis tabulis assibusq́; contextos, laqueatumq́; tectum eadem materia. Fores etiã ex ebore & odorata materia compactas, atq; eo amplius pictura sigillisq́; exornatas. Deinceps erat exhedra quinq; lectorũ capax, quorum parietes postesq́; buxo compacti erant, in ibiq́; bibliotheca: & in lacunari sphæra, ad imitationẽ ei⁹ solarij efficta quod in Achradina situm erat, quæ insula est Syracusarum. Huic loco balneum iunctum erat, in quo tres lecti cum solio metretarum quinq; capaci, quod ex lapide uario scalptum erat, & tribus æneis caldarijs. Mitto nunc habitationes militibus destinatas, ijsq́; qui super sentinam erant. Mitto equorum præsepia ab utroq; latere nauigij numero dena sita, cum frenis & stratis, & omni equitum instrumẽto, eorumq́; ministerij atq; equorum pabulo. Præterea lignariũ & clibanos, focos & pistrina, aliaq́; ministeria in proiecturis nauis prominentia. Quid dicam athlantes nouenûm pedum altitudinis certis interstitijs firmatos, ut scalpturas prominentes summæ contignationis mutulorum uice fulcirent? Quid turres octo? binas in prora & puppi, & per utrunq; latus extructas, in murisq́; propugnacula. Præter hæc machina erat in medio catastromate super tripodes excitata Archimedis etiam inuentum, saxa tritalentaria telaq́; missilia duodeuiginti pedum facile eiaculans ad quadringẽtos cubitos, quod spatium est stadij. Hæc & alia machinamẽta propugnatoria, ut coruos, lupos, & in summo malo carchesia ænea lapidum conceptacula ad lapidationem faciendam in hostium nauigia, longum esset enarrare. Stabant enim in uno terni, in alijs bini aut singuli hoĩes lapides eiaculãtes, quos serui in foris nauis stãtes uitilibus qualis tempore pugnæ suggerebant trochleis subuehentes. Idem Archimedes cochleam commentus erat, tantæ nauis sentinæ ab uno homine exhauriendæ. Verum ut nauigij magnitudo ac uastitas animo concipi possit, nonnulla adijciam ex ijsque

Cochlea miranda.

Nauis ma-

Athe-

gnitudo ac uastitas.

Athenæus scripsit ad hoc maxime pertinentia: ἦν δὲ καὶ ὑδροθήκη κατὰ τὴν πρῷραν κλειστή, δισχιλίους μετρητὰς δεχομένη ἐκ σανίδων καὶ πίττης καὶ ὀθονίων κατεσκευασμένη. παρὰ δὲ ταύτην κατεσκεύαστο διὰ μολιβδώματος καὶ σανίδων κλειστῶν ἰχθυοτροφεῖον. τοῦτο δ᾽ ἦν πλῆρες θαλάττης, ἐν ᾧ πολλοὶ ἰχθύες ἐτρέφοντο. Erat, inquit, in eodem nauigio secundum proram aquæ conceptaculum conclusum, capax duorum millium metretarũ, assamentis & pice & linteorum farctura cõpactile. Iuxta quod rursus piscina coaxatione & implumbatura constans, plena aquæ marinæ, ita ut in ea commode magna copia piscium facile aleretur. Idem alibi: σῖτον τε ἐνεβάλλοντο εἰς τὴν ναῦν μυριάδας ἕξ. ταρίχων δὲ σικελικῶν κεράμια μύρια. ἐρεῶν τάλαντα δισμύρια, καὶ ἕτερα δὲ φορτία δισμύρια. Frumentum autem negotiatoriũ in ea naui exportabant ad millia sexaginta, salsamenta Sicula ad cadûm decem millia, lanarum talenta uiginti millia, & alterius mercis altera uiginti millia: præterea'que commeatus uectorum nautarum'que sexaginta millia. Frumenti dixit, non addito modiûm uel medimnûm: ego tamen medimnûm eum intellexisse puto, ex more loquendi Græcorum coniecturam faciens, & præcipue Siculorum, ut ex superioribus apparet. Hæc duo millia & quingentos modios Parisinos faciunt. Modius autem Parisinus quatuor & uiginti medimnos Atticos capit. Decem millia cadorum uel amphorarum, mille ducentos & quinquaginta modios itidem Parisinos. Lanarum & reliquarum mercium talenta quadraginta millia. Talenta Parisina triginta millia efficiunt, ut nũc crassiore calculo libras Atticas uel minas, sex & nonaginta drachmarum intelligamus, id est duodenûm unciarum. Sic fiunt pondo nostra duodeuicies cẽtena millia. Libra enim nostra epitritam proportionem ad Romanam libram habet, id est tertia parte maiorem. Hanc summam si ad culeos duplares redigere uelimus, qui tri modia nostra efficiunt, hoc est quatuor & uiginti amphoras, et in culeos singulos bina millia pondo statuamus, id quod hodie nauicu-

Modius Parisinus.

Talenta Parisina.

Libra Parisina.

Culei duplares.

 larij

larij faciũt, qui anniuersarios commeatus meritorijs nauigijs susci piunt, ut statim uidebimus, fient nongenti culei trimodiales: quibus si mille ducentos & quinquaginta modios illos addideris, erunt in summa mille trecenti sedecim culei. Nunc si exquisitius persequi ue lis, & semuncias in singulas libras addere, summa librarũ quinq; & septuaginta millibus excrescet, quæ additamẽtũ septẽ & trigin ta culeorum & semissis efficiunt. Et hæc omnia præter aquã dulcem, præter piscinã, præter tot dietarũ intestinum instrumentũ, præter annonam uectorum & pabulum equorum. Hanc tamen na uem longe magnificentia & splendore apparatus antecessit nauis fluuialis Thalamegos nomine, quam Philopator supradictus in de licijs habuit Nilo pernauigando, longitudine sexcentorũ pedũ, la titudine quinq; & quadraginta: ab infima parte ad editissimũ die tarũ fastigiũ, altitudine pedũ paulo minus sexaginta. In qua dietas & cubicula & alia ædificia uoluptuariæ uitæ accommodata, ambulationũ porticus duplices ambibant, proram & utrunq; nauis latus complectentes quingentorum pedum ambitu. A` puppi autẽ nauis patens, è regione proræ uestibulum habebat ex ebore & alia primæ notæ materia cõstãs, per quod ingredientes porta quadri foris excipiebat, & ex atrio in œcũ, id est in prægrande cõclaue ferebat, uiginti lectorũ capax: cum utrinq; per uestibulum ingredientibus patentes crebræ fenestræ auras perflantes commode ad mitterent. Reliqua sunt eiusmodi, ut si quis omnia ad uerbum prosequi uelit & possit, fidem sint excessura. Illud autẽ quod de Caio Cæsare memoriæ traditũ est, ut reliqua eius acta, non magnificentiæ esse puto, qui fabricasse cedrinas liburnicas dicitur, gemmatis puppibus & uersicoloribus uelis, magna thermarũ et porticuũ & tricliniorũ laxitate, magnáq; etiã uitiũ & pomiferarũ arborũ uarietate, quibus discumbens de die inter choros ac symphonias litora Campaniæ peragrabat. Nostrorũ autem temporũ opera, quæ ma xime magnifica esse creduntur, si cum illis contendãtur, propè est, ut perinde esse uideatur, ac si formicã elephãto cõpares. Sed prin

Thalamegos nauis fluuialis Philopatoris.

Liburnicæ cedrinæ Caij Cæsaris.

cipes et opulenti hodie priscarũ rerũ ignari, sese in rebus mediocri bus, & paruis admirantur, sola ignorantia beatissi argumentari ue limus. Quo magis despicari et floccipendere eorũ sortem licet, ijs quidemq́ qui felicitatẽ nec pondere nec numero metiũtur. Hæc ideo retuli, quòd multi opinãtur ideo apud historicos magnũ numerum nauiũ lectitari, quòd antiqui nauigiolis uterẽtur præ ijs nauigijs, quæ memoria nostra uisa sunt: sed uidelicet eorũ est id cẽsere, qui prisci æui magnificentiã memoriæ suæ finibus circũscribunt, uetera male æstimantes: quorũ si quis hodie nauem Demetrianarũ nauium similem uideret, id est quindecimremẽ uel sedecim, ut Græci appellant, ἑκκαιδεκήρη, πεντεκαιδεκήρη, rem omni æuo inauditam uidere se existimaret. Legũtur et apud antiquos nauigia triarmena, id est tribus uelis insignia. Athenięses aũt classiarijs opibus et copijs claruisse, cũ ex Thucydide, tum ex Plinio nouimus, qui libro septimo de ijs loquens, qui uariarum artiũ speciminibus editis eniuere: Laudatus, inquit, Ctesiphon Gnosius æde Ephesianæ Dianæ admirabiliter fabricata: Philon Athenis armamentario mille nauium. [Philo.] *Legimus apud eundem Plutarchum in Antonio, in bello Actiaco Antonium præter copias terrestres circiter quingentas naues pugnaces habuisse, in quibus permultæ octonũm ordinũ atq; etiam denũm fuerunt, alioquin omnibus armamentis egregie instructæ: ex quibus cum optimas elegisset, à triremibus ad decemremes quatuor & uiginti millia pugnatorũ imposuit, cum classe conflicturus esset. Magnum autem fuisse numerum nauiũ electarũ ex eo apparet, quòd cũ Cleopatra cum LX. nauibus et Antonius quinqueremi aufugisset, trecentæ captæ in eo prælio esse narrantur à Plutarcho: quo fit ut pauciores cẽtenis milibus in singulis nauibus fuerint. Hodie maiorem numerum stipant (ut audio) in aciem maritimam prodituri. Verum onerarias naues primæ magnitudinis duntaxat negotiatorias, sed tamenq́ quæ tormentis muniuntur, non ultra centũ et octoginta culeos ferre dicunt, id est nonaginta tonellos, ut nauiculariorũ uerbĩs utar. Minimæ enim magnitudi-*

Onerariæ naues.

nis onerarias quadragenarias esse aiunt: mediæ notæ septuagenarias & octogenarias: maximas aũt, quæ in mari occiduo uideãtur, ferè centenarias, raro maiores esse. Tonellum ego trimodium culeum appellauerim: tres enim modij nostri tonellum unũ efficiunt, id est culeum geminatũ. Ita fit, ut maxime onerariæ nostri tẽporis plerunq; nõ maiores sint illis, quas Cicero in Lycia fuisse dixit: de nostris loquor, nam Germanorũ naues duplices et triplices nostrarum esse dicũt. Octogenariæ enim naues ducenta & quadraginta modia nostra capiũt: at duo millia amphorarũ, ducenta & quinquaginta modia nostra æquasse docuimus. Est aũt à formula nauicularium factitantiũ, ut in singulos culeos duplares bina millia põdo numerent: tanti enim pẽdere uini tria modia nostra dictitãtur: sic fit, ut salis aut alterius grauissimæ mercis uectura ad bina millia pondo hac appellatione nuncupetur: ut, si nauis centũ et octoginta millia pondo ferre commode possit cũ instrumento machinario, ea octogenaria uocitetur. Ex prædictis igitur patet, quãtæ fuerint antiquorũ naues, etiã si pauciores olim milites pro portione in naues imponebant, quàm pro nostri temporis more, quantũ coniectura assequi ex historicis possumus. Etenim si quis omnia, quæ commemorauimus, diligenter animaduerterit, iudicabit (ut spero) nõ fallaci me coniectura ductum esse in mensuris indagandis. Non me latet apud Aeginitam legi minam Atticã sedecim uncias habere, & Romanam uiginti. Sed nec Pauli autoris adnotata illa esse puto, nec, si Pauli sint, ad rem, quam agimus, pertinere. Sumptum est enim illud dictum ex medicorum usu, ut supra ex Celso adnotauimus, nõ ex antiquitate. Nunc ad id redeundũ, quod penè præterij. Dixim⁹ supra duodequinquagenos nũmos ex auri libra percussos, cui dicto pugnare uidetur id, quod dicitur libro decimo Codicis imperatorij, in l. Quotiens, in titulo, de susceptoribus: duobus scilicet & septuaginta solidis persolutis acceptã ferri librã auri debere. Quapropter adnotandum habuimus, id non de aureis priscis intelligẽdum, qui ad formulas primas nummi aurei exacti sunt, aut pau-

Culeus trimodius.

Libri auri in iure.

paulo ab ijs imminuti: nam imminutũ postea esse pōdus formarum ex his uerbis Isidori intelligim⁹. Solidus, inquit, apud Latinos alio nomine sextula dictus est, ideo quòd his sex, uncia cōpleatur: hunc autem uulgus solidũ aureum uocat, qui solidus dicitur, ideo quia nihil illi deesse uideatur. Solidũ enim antiqui integrum dicebant: & totum hoc dictum Isidori adiuuat Pomponij autoritas in l. Numismatum, in titulo, de usufructu, in Pandectis, his uerbis: Numismatum aureorũ uel argēteorũ ueterũ, quibus pro gēmis uti solent, usufructus legari potest: immutata enim forma percutiendi nũmi, qui ueteres nummi extabant, non nũmi uice, sed gemmarũ & rerũ in delicijs habitarũ censebantur, quo modo fit hodie. Antiqui aurei (ut diximus) binas drachmas pēdebant, hoc est senos scrupulos, et qua terni in uncias signabātur, sic ex libra Romana duodequinquaginta fiebant, hoc est ex duodecim uncijs: pondere autem imminuto, ex binis drachmis terni nummi fieri cœperunt, hoc est seni ex uncia. Ita fit ut auri libra duobus & septuaginta aureis impleretur, licet antiqua libra nummaria centenas drachmas caperet, ut mina Attica, ut sæpe iam dictum est. Numismatis autem imminutio eo tempore facta est, quo Romani imperij opes tenuiores factæ sunt principum multorum nequitia, qui luxu perditi, priuatorum opes tributis exhauserunt: quanq̃ Romanæ uires sese ipsæ confecerunt, cum Augusti plures eodē tempore ab exercitibus facti, ciuilia bella & intestina pro externis gererent: sic mundus ad inopiam redactus, tenuiore pecunia uti cœpit, id quod necesse fuit, cum multum pretijs rerũ decessisset. Hoc idem Frācia experta est: Si quis enim huius temporis numisma cum antiquo examinet exploret' que, dimidio uberius illud hoc inueniet & pondere & indicatione, atque eo etiam amplius. Nos enim Philippeos habuimus geniatos plus sesquisolato pendentes. In his genius est alatus liliata insignia tenens: Extant & alij Philippei sceptrati nonnulli, alij etiam foliati, rege intus trabeato, iura pro potestate reddente: ibi maiestatem regiam planè expressam agnosceres, qualem hodie nemo me-

Solidus.

Numisma extenuatũ.

Prisca Franciæ numismata.

mo meminit, rege utroq; uestigio leonibus innitente. Hi *triplici forma percussi sunt, sed q minima signati sunt, binos solatos trahũt: qui maxima & grauissima, ij pondus habent secundũ* Eduardeos *Angliæ maximum, eiusq; proximũ.* Hoc *genus omniũ quæ uidi (tãetsi nullius generis non habui, quod quidem hodie extet) scite formatum erat.* Hos *& rosatos* Eduardeosq; *pondere superant* Carolei Aquitaniæ, *qui fortes appellantur: in quibus dux armatus genu nitens leonẽ manibus* Herculis *more elidit: sed superiorũ indicatura pecuatorũ similis est, quos* Ioannes *rex signauit, triplici et ipsos forma & magnitudine, omnes primã auri notã obtinentes.* Quãto *autem hodie ieiunior sit et exanguior (ut ita loquar) res nummaria, ex eo certe constare potest, quòd qui* Francici *extant nummi equites pedites q; olim uiginti solidis ualentes, (unde* Francicos *hodie quoq; appellamus) nunc solidis quadraginta edicto etiam principis æstimantur, pluris etiã in foro permutabiles.* Quòd *si inquirere in finitimas nobis prouincias institeris, eandem apud eos, ut apud nos olim & hodie rationem reperies: prorsus quasi confinibus prouincijs* Francia *constituendæ rei nũmulariæ rationem præscripserit, id quod optima ratione iudicare quis potest.* Neq; *consistere cõmercia potuissent, quæ nobiscũ semper finitimi miscuerũt, nisi eandem auri notã afferrent quam acciperẽt.* Itaq; *quandiu aurum primariũ signatum est in* Frãcia, *tandiu ipsi quoq; finitimi populi eodẽ genere usi sunt.* Nunc *autẽ & nostratis, & externi nulla uncia nisi concreti uisitur & ærosi.* Verumenimuero *qui hodie extant imperatorij aurei post priscos illos didrachmos signati, ponderi prædicto non respondent à sanctione imperatoria taxato.* Vidimus *enim &* Constantini Magni, & Iuliani & Magnẽtij, *et aliorum recẽtiorum, sed in omnibus quos expendimus ita imminutum põdus erat, ut seni & semis non planè unciã æquarent, septeni excederent.* Vnum *etiã* Iustiniani *principis uidimus, quẽ nobis ostendit* Christophorus Longolius *uir egregie doctus, & rerum antiquarũ studiosus: sed ne is quidẽ iam dictis grauior erat.* Quare *supradi-*

Longolius.

prædictam legem de duobus & septuaginta solidis ideo latam puto, quod imminuto pondere nummi, libræ quoque aureæ æstimatio & pondus sensim imminuebatur: quapropter ne tandem imminutio inualescens, rem nummariam conturbaret, imperator certum modum impo nere uoluit: quanquam si quiuis legem illam diligenter consideret, non tam in uniuersum statuere de auro signato uidetur, quam de auro tributario, ut fortasse indulgentia principis aliquid antiquis pensitationi bus remittere lege illa uoluerit: id enim sæpe fit, ut maneant antiqua uectigalia, aut pensitationum uocabula, & tamen minore summa aut æstimatione stipendiarij defungantur. Cur autem aurei solidi quoque dicantur, his uerbis Lampridij declaratur in Alexandri uita: Vectigalia publica in id contraxit, ut qui decem aureos sub Heliogabalo præstiterant, tertiam partem aurei præstarent, hoc est tricesimam partem: tumque primum semisses aureorum formati sunt: atque etiam cum ad tertiam partem aurei uectigal decidisset, tremisses, dicente Alexandro etiam quartarios futuros, quando minus non posset: quos quidem iam formatos in moneta detinuit, expectans, ut si uectigal contrahere potuisset, & eosdem ederet, sed cum non potuisset per publicas necessitates, conflari eos iussit, & tremisses tantum solidosque formari. Hactenus Lampridius. Intelligimus igitur aureos integros appellatos esse integros eo tempore, quo semisses & tremisses fieri cœperunt. In iure autem ciuili quod nunc habemus, non una aurei æstimatio est, ut multi existimant, nec semper septuagenos binos in libras accipiendos censeo, sed pro tempore aliquid statuentium principum æstimationem faciendam: ut, uerbi gratia, in lege prima de uarijs & extraordinarijs cognitionibus Vlpianus de honorario aduocatorum loquens, ita inquit: Licita autem quantitas intelligitur pro singulis causis usque ad centum aureos. Centum aureos hoc in loco pro duobus auri pondo intelligo. Nam Vlpianus Alexandri tempore scripsit, nondum imminuta prisci numismatis forma, nisi si pauca scrupula auaritia ipsorum legitimo ponderi detraxit, ut supra docuimus. Visuntur enim hodie Mamææ matris eius numismata:

Aurei æstimatio in iur

Honorarium aduocatorum.

& ego omnium imperatorum uidi eadem forma ab Augusto ad Commodum Cæsarem. Sed ad hoc quod diximus, non solum argumentis, sed etiam Taciti autoritate comprobare possumus, qui libro undecimo de tempore Claudij principis loquens: Continuus inde (inquit) & sæuus accusandis reis Suillius, multiq; audaciæ eius æmuli, nam cuncta legum & magistratuum munia in se trahens princeps, materiã prædandi patefecerat: non quicq̃ publicæ mercis tã uænale fuit, q̃ aduocatorũ perfidia, adeo ut Samius insignis eques Romanus quadringentis nũmorum millibus Suillio datis, et cognita præuaricatione, ferro in domo eius incubuerit. Igitur incipiente Caio Silio consule designato, consurgunt patres, legem' que Cintiam flagitant, qua cauetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniã donũ' ue accipiat. Deinde obstrepentibus ijs, quibus ea cõtumelia parabatur, discors Suillio Silius acriter incubuit, ueterum oratorũ exẽpla referẽs, qui famã in posteros præmia eloquẽtiæ cogitauissent pulcherrima, alioquin & bonarũ artiũ principẽ sordidis ministerijs fœdari, ne fidẽ quidẽ integrã manere, ubi magnitudo quæstuũ spectetur: quod si in nulli⁹ mercedẽ negotia meãtur, pauciora fore: nũc inimicitias, accusationes, odia et iniurias foueri, ut quomodo uis morborũ, pretia medẽtibus, sic fori tabes, pecuniam aduocatis ferat. Et paulo infra de Suillio et alijs aduocatis loquẽs, qui causam diuersam tuebãtur: Cæsarẽ, inquit, circunsistunt anteacta deprecantes, & postquã annuit tacens, incipiũt. Quem ullum tanta superbia esse, ut æternitatem famæ spe præsumat, usui & rebus subsidiũ præparari, ne quis inopia aduocatorũ potentioribus obnoxius sit: neq; tamen eloquentiã gratuito contingere, omitti curas familiares, ut quis se alienis negotijs intẽdat: multos militia, quosdã exercendo agros tolerare uitã: nihil à quoquam expeti, nisi cuius fructus ante præuidetur, prompta sibi exempla: quantis mercedibus P. Clodius & Caius Curio concionari soliti sint, se modicos senatores, qui à republica nulla nisi pacis emolumenta peterẽt: cogitaret plebẽ'que toga enitesceret, sublatis studiorũ pretijs etiã

studia

Lex Cintia.
[handwritten margin note:] advoca tus.

studia peritura, ut minus decora. Haec ita haud frustra dicta princeps ratus, capiendis pecunijs statuit modum usq; ad dena sestertia, quae egressi, repetundarum tenerentur. Qui locus tribus uerbis corruptus est in exemplaribus, quae circunferuntur. His uerbis Taciti apparet Vlpianũ licitam quantitatẽ appellasse eam, quae Claudiano senatusconsulto taxata erat eo tempore, quo aduocati inuidia maxima flagrabãt ob delationes & perfidiã praeuaricantiũ. Dena aũt sestertia dena millia nummûm sestertiûm ualẽt, ut satis ostẽdimus, hoc est centies centenos sestertios: atqui nos alibi docuimus et ratiõe & autoritate, singulos aureos cẽtenos ualuisse nummos, hoc est uicenas quinas drachmas, ita ut auri ad argentum proportio maior esset duodenaria. Quare planum fit, dena sestertia & centenos nummos eandem fuisse summã: sed Vlpianus aureos dicendo, temporis sui consuetudini seruiuit, iam obsoleto more loquendi per sestertia. In lege Nonnulli, de accusationibus, Digestis: Pauper dicitur, qui minus quàm quinquaginta aureos possidet. Quinquaginta aureos auri libram intelligo propter Hermogenem eius dicti autorem, qui aequalis Alexandri imperatoris fuit. In lege Si duobus, communia, de legatis: Iustinianus uarie pretia mancipiorum taxauit: minimum autem pretium non infra uiginti solidos, maximum non supra octoginta intendit. Solidos non dubie aureos eius temporis intelligere debemus, qui subsesquipli erant priscorum aureorum, ita ut triceni solidi uicenos aureos ualerent. Qua ratione fit, ut minimũ pretium serui triginta nostri aurei fuerint, summum autem, cẽtum & uiginti, quae aestimatio longe minor est illis, quas in praecedẽtibus ex Plinio & alijs collegi, pretijs scilicet iam rerum omnium deminutis. Sed nec illi aurei recentiores auro obryzo signati sunt, ut antiqui: ex quo apparet recentiores principes numisma bifariam minuisse, pondere scilicet & auri indicatura, quomodo & nostri fecerunt, & totus deniq; occidentis orbis, id quod institutum aiunt, ne aurum nobilissimum et argentũ purũ, quod duodenarium appellant, usu ac collybo detereretur. Plinius autor

autor est Liuium Drusum in tribunatu plebis octauā partem æris argento miscuisse. Et rursus alibi: Miscuit, inquit, denario triumuir Antonius ferrū: miscentur æra falsæ monetæ, alij è pondere subtrahunt. Denarius noster. *Denariū nunc appellamus Caroleum nummū argēteum, qui antiquū sestertium ualet.* Assis partes hodiernæ. *Assem autē appellare possumus, quem duodenarium uocamus, & ita in partes diuidere, ut antiqui suum assem diuidebant, in sui generis partes, quadrantes sextantesq́; dicentes: sic unciæ loco erit denariolus, quē Græci chalcum dicunt: sic quinarius & senarius, uel quincunx & semis, qui quinos & senos denariolos ualent, sestertios, dudum signauimus, qui duos solidos & semissem ualerent, sed iam rari uisuntur, facti enim nō placuerunt. Extant & trepondij pridē signati grossi, curij uocitati ab autore prædiuite auorum memoria.* Centussis. *Centussem dicere possumus pro ea summa, quam alternis propè uerbis negotiatores centū solidos appellant, ut decussem pro decē. Licet enim uerba antiqua in usum nostrum interpolare, quæ quidem æui situ non putida facta sunt. Vidimus post quadrienniū edictū præconio promulgatū, quo omnibus numismatis priscis usus abrogabatur, tam nostratibus q̄ externis, perinde quasi nullus nummus locabilis esset, qui non æqualis nostræ memoriæ fuisset: quod edictū unius hominis impotentia principi extuderat, qui omnia penè omniū magistratuū munia sui iuris ac potestatis fecerat, quū muneris sui uices proprias uix tertio quoq; actu obiret. sed q̄uis minax ac tumultuosum præconiū, cō sensus hominum iure optimo neglexit, præsertim autore sublato de medio: quod enim tandē edictum iniquius excogitari potuit, & in maiores nostros magis iniuriū, quàm monumenta memoriamq́; regum perpetuo delere? Eo enim mandato id agebatur, ut optimum quodq; numisma conflaretur, & inde pecunia notæ omnino deterioris quassáq; signaretur. O improbum inuentū, & si fieri posset memoriæ hominū eximendum. Olim magistratus Romani, et post eos republica sublata, principes iconicos se fingi in numismate uolebant, quasi nomen suum latissime longissiméq; prodituri: quo nomine*

Numismata antiqua pessimo instituto, nostro tempore aliquādiu abrogata.

hinc ad nostram usq; ætatē permāsit eorū memoria, uelut statuis per totū orbē erectis. Quod cum nostri principes olim imitati essent, simile eis gloriā ætas nostra inuidisse olim dictitabatur, unius hominis uel paucorū crimine, tametsi utinā ipse seculū suū nostrūq; hac una nota inussisset. Huiusmodi hominū uel temeritatē, uel rusticitatem arguit lex prima de ueteris numismatis potestate, undecimo libro Iustiniani Codicis, his uerbis: Solidos ueterū principū ueneratione formatos, ita tradi ac suscipi ab ementibus & distrahentibus iubemus, ut nihil omnino refragationis oriatur, modo ut debiti pōderis sint & speciei probæ: scituris ijs qui aliter fecerint, haud leuiter in se uindicandū. Verū ea quæ diximus de amphora et mēsuris cæteris, rursus in dubiū uocabuntur, cum locus ille Plinij succurrerit, ubi de uino Opimiano loqtur. Quare etsi procul à me abesse suspicionem illam uolo, quasi obtrectaturientis more hominis & delatoria (ut dicitur) curiositate in commentarios inquisiuerim scriptorū nostro seculo clarissimorū atq; existimatissimorū, facere tamen nequeo, quin in operis huius coronide Hermolaū Barbarum uirum summa laude dignū, iterū ad disquisitionē doctorum hominum reuocē: non quòd manibus uirorū doctorū diē dicere gaudeā, qui uadimoniū obire apud superstites nequeunt, sed quod ueritatē asserere in lucē uolens, locupletes eius rei uades, quos nobis uiuens reliquit, citādos omnino ad hoc iudiciū duxi: præuaricationis enim insimulari aut certe obliuionis possem, si locū illum Plinij silentio præterirē, qui ut ab Hermolao intellectus est, id quod nos diximus de uncia euertit, ob quod omnino fuit res in iudicium deducenda. Plinius igitur libro decimoquarto de uini generibus loquēs, quæ in autoritate fuerunt: Alicui anno, inquit, fuit omniū generū bonitas, L. Opimio cōsule, cum C Gracchus tribunus plebis seditionibus agitatis interemptus, ea cœli temperies fulsit (cocturam uocant) solis opere, natali vrbis sexcentesimo trigesimoquarto: durantq; adhuc uina ducētis ferè annis in speciē redacta mellis asperi. Etenim hæc natura uinis in uetustate est: nec potari per se queunt, nisi peruincat aqua,

Locus Plinij de uino Opimiano.

Coctura.

cat aqua, usq; in amaritudinē carie indomita: sed cæteris uinis cō- mendādis minima aliqua mixtura medicamēta sunt: quo fit ut eius temporis æstimatione in singulas amphoras centeni nummi statuā tur. EX *ijs tamen usura multiplicata semissibus, quæ ciuilis ac modica est, in* Caij Cæsaris Germanici *filij principatu annis centū sexaginta singulis uncias uini cōstitisse nobili exemplo docuimus, referentes uitem* Pomponij Secundi *uatis, cœnamq; quam principi illi dedit: tantum pecuniarum detinent uini apothecæ.* Hunc locum ita legit Hermolaus, & ita se emendasse testatur, quem in altera editione enarrans post explicatam de usuris retractionē: Vt redeamus, inquit, ad propositum, Si amphora, id est (ut Festo placet) octoginta uini libræ sub Opimio centum nummis ualuit, faciunt autem octoginta libræ nongentas sexaginta uncias, efficitur, ut semisses usuræ, hoc est nummi seni annorū centum sexaginta nongentos sexaginta nummos inferant, atq; ita singulæ uini unciæ singulis nummis usuræ nomine constiterint. Hactenus ille cum dixisset, quasi penso suo absoluto, ad alia transit, cum magna (ut uidetur) securitate compertæ rei defunctus. Primū, siue hoc dixerit Festus, siue non, id quod datur, accipio, id est uini amphoram octo ginta librarum esse: hac enim ratione efficitur, ut sextarius sit unciarum uiginti. Nam quum duodequinquaginta sextarijs amphora impleatur, si libris duodequinquaginta totidem besses addas, ut sint duodequinquagies uicenæ unciæ, fiunt octoginta libræ. Quin & ipse Hermolaus in priore editione: Amphora, inquit, uini quadrantal latine dicta Festo Pompeio, congios octo cōtinebat, id est sextarios XLVIII. sextarius uncias uiginti Festo, sed Africano libras duas aut tres, nunquam tamen plures duabus heminis: ita fit, ut singulæ amphoræ LXXX. Festo, uel XCVI. Africano aut certe CXLIIII. uini pondo capiant: quibus in XII. uncias resolutis, efficiuntur aut nongentæ sexaginta unciæ, si octoginta pondo sunt: aut mille centum quinquaginta duæ, si nonaginta sex: aut mille septingentæ uiginti octo, si centum quadraginta quatuor. Ex quibus

uerbis

uerbis tametsi ambigere magis quàm ratione colligere doceamur, tamen (ut dixi) quod à me stat, id cupide accipio, & in rem meam uerto: hac enim autoritate probo sextariũ uel dipōdiũ fuisse idq́; astruere conor, uel certe unciarũ uiginti, cum apud Pliniũ legatur quindecim unciarum esse, id est libræ & quadrantis, quod nullo alio testimonio subsistere potest. Verum illud non concedo, ut uncia uini duodecima libræ pars sit: nec in sextario uncias uini uiginti esse dico, sed duodecim, et in amphora quingētas septuaginta sex, quas Hermolaus nongentas sexaginta esse putauit, id quod ante ex Martiale abunde probatum est: alioquin sextarius (qui citra cōtrouersiam in duodenos cyathos diuiditur, nō unciarum uicenûm, sed duodenûm tantum esset, si uncia uini apud Plinium ad pondus nō ad mēsuram referretur, quod nec Pliniano sextario, nec Pompeiano congruit, quodq́; Hermolaum non animaduertisse mirum est, præsertim cum Plinium in manus accepisset: quota est enim uncia pars libræ, tota est cyathus sextarij: & uncia tam ad quotam partem, quàm ad pondus refertur apud autores, & (quod maius est) interdum ad longitudinem uel crassitudinem, ut in primo libro ostensum est à nobis. Plinius libro XVIII. de medica loquens: Si sit humidũ solum herbosum'ue, uincitur, et desciscit in pratũ, ideo protinus altitudine unciali herbis omnibus liberāda manu potius quàm sarculo. Vncialem altitudinem pollicarem intelligo, id est digiti & trientis, ut Frontinus autor est. Nimirũ Hermolaus blandiente calculo deceptus est: siquidem, cum centies sexagies senos nummos cũ octuagies duodenis uncijs ad unum quadrare subducenda ratione inuenisset, ilicet non excussum, quod arridebat, admisit: ultra enim addubitare eum non sinebat deprehensæ usurarum rationis fiducia gestiens: quod tamen affirmare uereor, ne plenum sit audaciæ. Ipse enim Hermolaus de altera sua editione ad Antoniũ Caluum scribens Venetum patritium, ita inquit: Peruenit quidem res ad umbilicum, sed nullus tamen dies est, quo non fiat aliqua accessio: nunc cum impressoribus agitare cœpi lente, de industria

rem

Ant Calu

rem differens, ut diutius in fermento sit: nihil time, diligentiã adhibituri sumus, qualem in altera editione prætermissam sæpe mecum questus es. Et paulo inferius: Multo aũt, inquit, *plus operis et laboris adij, quàm putabam, quòd omniũ rerumque quæ in cœlo et sub cœlo sunt, gnarũ esse oportet, qui* Pliniũ *profitetur intelligere, tãto magis, qui castigare.* Hæc uerba significant Hermolaũ magnam animaduersionẽ adhibuisse secundæ castigationũ editioni. In hoc igitur loco ego numerũ nummorũ deesse dico, sicut & in alijs quibusdam locis apud Pliniũ, qualis est ille libri decimiseptimi in principio de Lucij Crassi domo: & libro XXXIII. de argento Carthagini imperato, ut in superioribus adnotauimus. Quare sic legẽdum puto: Quòd ut eius tẽporis æstimatione in singulas amphoras centeni nummi statuantur, ex ijs tamen usura multiplicata semissibusque ciuilis ac modica est, in C. Cæsaris Germanici filij principatu anno centesimo sexagesimo singulas uncias uini constitisse nobili exẽplo docuimus: ut sensus sit apertus hoc modo, et omnino extricatus, sicq; Pliniũ locutum intelligamus. Quare si eius tẽporis. uel sic: Verũ si temporis Opimiani æstimatione in singulas amphoras centenos nummos statuas, ex his tamen usura multiplicata semissibus in Caij Cæsaris principatu anno centesimo sexagesimo, & reliqua. Verba sunt enim Plinij, coniectura assequẽtis id, quod dicit: Si, inquit, consulatu Opimij uinũ illud centenis nũmis ualuit, (id quod uerisimile est) & interusurij semissium ratio habeatur, necesse fuit anno cẽtesimo sexagesimo, quo tempore Pomponius cœnam Caligulæ dedit, uncias uini singulas tot nũmis constitisse. Hermolaus hũc locũ castigans duo uerba mutauit, illud quo sit pro quod ut, & singulis pro singulas legens. Anno autẽ centesimo sexagesimo lego, sensu ita exposcẽte, et alioquin ab antiquo uno exemplari admonitus. Hic etiam periclitari libet & aliquid comminisci, ut ineũdæ huius rationis formam aperiamus, ut, si nobis collimare non cõtigerit, post nos existat aliquis, qui à scopo nõ aberret: sic enim artes consummatæ sunt, alijs super alios commentantibus, ani-

Locus Plinij emendatus.

Collimare.

bus, animorumq; contentio ad eam tandẽ peruenit, quã Græci Eustochiam, id est animorũ & oculorũ intentionem nõ aberrantẽ appellant, nostri collimationẽ dixerunt, quasi tragulã quandam perspicaciæ ad inuentionis scopulũ limis oculis intendentiũ: quanquã sunt qui collineationẽ appellare eam malint, à lineis uisualibus in unum locũ contentis. Hoc ueluti iure gentiũ utentes, post doctissimorum hominũ sententias, & nostram in mediũ sæpe in hoc opere attulimus: nec qui post nos sententiã dicturi sunt, assentiẽdi magis quàm censendi exemplũ amplectentur, si operã prolixe literis impenderint, alioquin chartarũ inani dispendio tot libri noui sub prælo quotidie mitterẽtur. Id modo ne referat, Gallus an Italus sit, qui ad scribendũ animum appulerit. Quod non ideo dico, quasi hoc nobis instituto Italia literarũ bonarũ magistra interdixerit, quæ nulli non laudẽ suam benignitate summa ut bona quoq; sua impartit: sed nostratiũ hominũ improbitas memoriæ semper obuersatur, cui nunquã satis uidebor respondisse: qui utinã ipsi tam Italos q̃ Italiã amauissent, melius enim (ut arbitror) & nobis & honori suo consuluissent. Semisses igitur usuræ centũ & LX. annorũ, id est centies sexagies seni nũmi (ut Hermolaus dixit) nongẽtos sexaginta nummos efficiunt: quibus si sors addatur (quã ipse omisit) fiũt mille & sexaginta: ita Hermolai ratio procedere non potest, cum sortis & usurarum ratio habenda sit. In amphora aũt octo & quadraginta sextarios esse constat, & duodecim cyathos in sextario, quos numeros si inter se ducas, fiunt cyathi, quas uncias Plinius dixit, quingẽti septuaginta sex. Si ergo apud Plinium sic legas, singulas uncias binis constitisse, & subintelligas nummis: quod fieri ex præcedentibus potest, duo & nonaginta nummi plures erunt, quàm ut summa eorũ duplicata mille & sexaginta nummis ad unũ congruant: summa enim cyathorũ duplicata, mille centũ & quinquagintaduo erit: Ita Plinius duobus et nonaginta nũmis usuras auxerit. Quòd si usuras usurarũ reputemus, octauo quoq; anno & quinto mense anatocismus renascitur, id est centesimo & uno mense: qua ratio-

Eustochia.

Italici.

ne centum annis usura subnascens, duodecies senos nummos peperit, id est duos & septuaginta: & sexaginta annis, paulominus duos & quadraginta, qui fiunt simul pro fœnore iterato centum & quatuordecim. Ita Plinius exacte uidetur rationẽ supputasse. Anatocismum autẽ usitatũ fuisse antiquis notius est quàm ut ostendere necesse sit: quapropter fortasse non uini apud Plinium sed binis legendum est, nam uini uerbum omnino eo in loco non cogruit, ut superuacaneum: sic fiet ut sextarius quatuor & uiginti nummis constiterit, id est solidis nostris uiginti, quod omnino magnũ fuit pretium: cũ ea ratione amphora, quæ octaua pars est modij nostratis, duodequinquaginta Frãcicis cõstiterit, qui hodie quatuor et uiginti ducatis ualent: cũ nemo nostra memoria apud nos binos modios uini pluris uẽdiderit, quantũuis cara annona: ita uini pretium centũ & sexaginta annis duodecies penè multiplicatũ erat, cũ singulæ amphoræ millenis cẽtenis quinquagenis binis nũmis uenderẽtur: & tanti cyathus post tot annos uẽditus est, quanti sub Opimio sextarius uẽdebatur. Hæc ratio etsi speciosa uidetur, tamen admittendam affirmare non ausim. Adhuc enim ita ratio inita est, quasi non modo incolume uinũ, sed etiã non imminutũ fuerit. Nihil igitur ex amphora centenũm nũmũm Plinius deperijsse centum sexaginta annis existimauit, præsertim cũ ad crassitudinẽ mellis asperi redactũ esse dicat. Ego uero ex uino nostro coniecturã faciẽs, id uinũ ad septimas minimũ partes exuctũ fuisse cẽseo: cui dispendio si nũc addas id quod intercidit in alia atq; alia uasa semper etiam ipsa aliquid sorbẽtia, trãsfundendo, id quod tot annis necesse fuit, totiesq; mutatis dominis & apothecis: uix decimã quanq; amphorã post tẽporis tantã intercapedinẽ residuã fuisse credo: ut fortasse non binis nũmis sed uicenis legendũ sit: id uerba ipsa Plinij mihi significare uidẽtur, cũ inquit: Tantũ pecuniarũ detinẽt uini apothecæ: nec alia res maius incrementũ sentit ad uicesimũ annũ, maius'ue ab eo dispendiũ non proficiente pretio. Vina enim significat ad uicesimũ annũ ita cõmode ueterascere, ut usuras etiã semisses pensitare

Anatocismus antiquis usitatus.

ſitare poſſint: ſed ſi ultra aſſeruētur, ut nullo pretij augmēto mirū in modum deminuātur. Sic igitur colligo, quaſi ipſa per ſe caries cōgios octonos, quos amphora capit, ad totidē ſextarios contraxerit æuo ipſo abſorbente: deinde ut diffuſionis & tranſuaſionis diſpēdium ſextarios ad beſſes aut dodrātes redegerit, teſtis ipſis ſemper combibētibus. His duobus intertrimētis ſi ſpecimina guſtātibus data, iuncturáq; cauponationis heminariæ quadrātariæq; addideris, & quod aliâs intercidit, quis iam addubitet ad uicenos nummos pretium in uncias extendere, quod ſemiſſes uſuræ ad binos nūmos & ultra intēderant? Id quod ſi admittamus, ſextarij ſinguli nummis ducenis quadrigenis conſtiterunt, id eſt ſexagenis denarijs. Qua ratione pretiū paulominus centū & uiginti partibus auctum eſt centum & ſexaginta annis, quod fortaſſe nō incredibile erit, ſi quis reputet quòd minima aliqua mixtura (ut Plinius dixit) medicamēta erant, cæteris uinis cōmendandis: ut portione per hoc magna exorptū uinū eſſe intelligamus: in quo exucto liquore uini uis remāſiſſet incolumis & uiuida. Hoc quū admiratione dignū eſſet, ideo Plinius retulit, ita ut nobile exemplū uēdìti plurimo uini appellet: id tamen minus mirū facit piſcis mullus Romæ ab homine priuato octo millibus nūmûm emptus, id eſt ducētis aureis noſtris. Hoc enim creditu difficilius eſt, q̄ amphoram uini præſtātiſſimi et medicamentarij ducentis & octoginta octo aureis uæniſſe: tanti enim amphora ſupradicta ratione conſtitit. Hanc etiam opinionē adiuuare poteſt id quod Plinius libro duodecimo inquit de Opobalſamo loquens his uerbis: Nec manifeſtior alibi fraus, quippe millibus denariûm ſextarij empti uendente fiſco, trecētis denarijs uæneunt. Si enim Plinij tēpore, cū largior iam fœtura ſucci eius erat, ſinguli ſextarij ſynceri liquoris centenis aureis uendebātur, nō magnopere mirū eſt inuſitatæ atq; omni æuo inauditæ uetuſtatis uinum, quod medicamenti loco cederet, ſenis aureis uænū ijſſe. Verū illud ipſe miror, quòd anno Opimiano .i. natali ipſo uini Opimiani, Plinius ſingulis amphoris cētenos nummos taxandos exiſtimauit:

Opobalſami pretium.

qua ratione culeus nostras, id est sesquimodius Parisinus tribus argenti libris ualuit, hoc est triginta aureis nostris. Quod si eo anno omnium generũ bonitas fuit in Italia, cuius tot uini nobilitates Plinius libro supradicto enumerauit: quonã modo fieri potest ut tanti amphora uænierit? præsertim cum feraces uites habuerit, ut idem autor tradit: quippe in Gallia ut gelicidiũ, uredo & sideratio sequens, & has cœli iniurias procella excipiens, summã caritatẽ inferant, id quod memoria mea non semel contigit, nemo tamen meminit hac in vrbe modiũ uini, qui amphoras octo capit, duodecim aureis uænire, duntaxat uernaculi: tametsi hic habeamus omnium propè generũ, id est albi, helui & intense rubẽtis, nigriq́;, quæ nulli importatorũ cedunt duntaxat iugi usu mensæ, tametsi pretio aliquantulum cedant nõnullis importatis, quæ strenuiora esse creduntur titillandis palatis. Vinosiorũ hoc hominũ iudicio factũ, qui uina nostratia, id est agri Parisini retuso mucrone esse dictitant: nec satis lancinare linguas gustu feruido & acuto. Alioquin sanorũ iudiciorũ consensu constat uina Francica, id est Parisina omnibus numeris bonitatis præ cellere, tametsi halitu ut illa externa uertiginem non cieant. Sed ne illa quidẽ aduentitia & caput tentantia quauis inopia uini supradictũ pretiũ excedunt: quod de ijs intelligi nolo, quorũ singulæ potiones uno conuictu dantur. Qualia sunt Lusitanica, pseudocretica, & omninoq; quæ sapæ uice sumuntur: & pro Liberi bellarijs cedunt. Verum de pretio uini audiamus Columellã sic dicentẽ libro tertio: Quippe ut deterrimi generis sint uineæ, tamen si cultæ sint, singulos utiq; culeos uini singula eorũ iugera peræquabunt: utq́; trecentis nummis quadragenæ urnæ uæneant (quod minimũ pretiũ est annonæ) consument tamen septem culei sestertiûm duo millia & centũ nummos. Ea porrò summa excedit usurã semissium. Atq; hic calculus, quẽ posuimus, græcini continet rationẽ: sed nos extirpãda uineta censemus, quorũ singula iugera minus quàm ternos culeos præbent. Minimũ pretiũ annonæ Columella esse dicit, quũ trecenis nũmis quadragenæ urnæ uæneunt,

Vini pretiũ apud antiquos.

ueneunt, id est uiginti amphoræ, quod perinde est ac si dixisset, quum singulæ amphoræ quinis denis nummis ueneunt. Si igitur uilissima annona uinū in amphoras quindecim nūmis erat: existimo mediocri annona amphorā tricenis nummis uēdi solitā: ut summa fuerit annona, quadrageni quini uel quinquageni nummi: dira et prodigiosa etiam sexageni, aut summū septuageni. Sed caritatis annonæ ac uilitatis ratio duplex, alterā copia & penuria moderatur, alterā prima ultimaq; nota mercis facit. Huius igitur loci explicatio sit in medio posita, ut pro captu cuiq; cōminisci quicquā liceat: ne in immensum crescat hic liber, si lites litibus resoluere pergeremus: esse enim huius incœpti eam rationē uidebam, ut si indulgere stilo uoluissem, connexa rerū series in altū sæpe relatura nos esset: sed nihilo secius tamen libens feci, ut locum quendā ex libro Columellæ transcriberē propter insitā ac peruulgatā opinionē inter nostros de uitiū cultu, & eius agricolationis alea. Is igitur autor docere uolens uberrimū esse uinearū redditum: Atq; ut omittam, inquit, ueterem illā felicitatem aruorū, quibus & ante iam Marcus Cato, & mox Varro Terentius prodidit singula iugera uinearū sexcenas urnas præbuisse: his certe tēporibus & Nomētana regio celeberrima fama est illustris, et præcipue quā possidet Seneca uir excellentis ingenij atq; doctrinæ, cuius in prædijs uinearū iugera singula culeos octonos reddidisse plerunq; cōpertū est. Nam illa uidentur prodigialiter in nostris Ceretanis accidisse, ut aliqua uitis apud te excederet uuarū numerū duûm milliū: ut apud me octingentæ stirpes insitæ, intra bienniū septenos culeos peræquarēt: ut primæ uineæ centenas amphoras iugeratim præberent: cum prata & pascua & syluæ, si centenos sestertios singula iugera efficiant, optime domino consulere uideātur. Nam frumenta maiore quidē parte Italiæ quando cum quarto responderint, uix meminisse possumus. His uerbis Columella clarissimus autor rei rusticæ, testatur nullum genus agriculturæ aut prædij fructuosius esse uinea. Ostendimus supra iugerū minus esse besse arepenni Parisini:

De cultu uitium.

 quanquam

quãquam Columella libro ſexto dicat ſemiiugerum à Gallis arepẽnam uocitari: & idem autor cenſet extirpandũ uinetum eſſe, quod minus tribus culeis, præbeat in iugera, id eſt ſexagenis amphoris. Varro libro primo: *In qua terra, inquit, iugerũ unum denos et qui nos culeos fert uini, quot quædã in Italia regiones. Sed ut has Varronis uineas raræ felicitatis omittamus, Senecæ uineas* Columella *octonos culeos ferre ſolitas tradidit, id eſt cẽtenas et ſexagenas amphoras in iugera. Quod quia rarũ fuit, rurſus iis omiſſis alias uideamus, quæ mediocres habebantur, id eſt quæ cẽtenariæ erant quinq; culeos reddẽtes iugeratim. Vt igitur cẽtenas amphoras, id eſt duodenos modios noſtros & ſemodiũ uinea mediæ notæ præbuerit, & ſingulis amphoris minimũ annonæ pretiũ ſtatuamus, id eſt quinos denos nũmos, mille ac quingentos nummos aniuerſario uectigali reddidit. Quòd ſi mediocrem annonam æſtimare uelimus, hæc ſumma duplicabitur, ut ſint ære noſtro quinq; & ſeptuaginta aurei coronati: hodie ex iugero & triente* Romano, *id eſt iugero Pariſino, ſi quis centenas amphoras annuatim ferret, id eſt duodecim modios noſtros & ſemiſſem duntaxat uini non minimæ notæ, quam noſtri familiarẽ appellant, hic* Baccho *litaſſe dictitaretur: rariq; ſunt in hoc agro, qui tantum percipiant etiam infimæ notæ, & tamen apud* Columellam *hic redditus iugeri* Romani *mediocris inuenitur: quare planũ fit uinearũ cultũ apud nos non ſuopte uitio, ſed cultorũ, damnoſum exiſtimari. Quum enim hic ferè rei ruſticæ tractationẽ ignoremus, & qui nobis fodiũt & putant, omnia ex cõmodo ſuo faciãt, fit plerunq;, ut nec exacte nec tẽpeſtiue cultus uitiũ abſoluatur, quũ in* vrbe *exiſtẽtibus dominis opus in agro fiat. Propterea Plinius libro decimooctauo:* Profecto, *inquit, opera nõ impenſa cultura conſtat, & ideo maiores fertiliſſimũ in agro oculũ domini eſſe dixerũt: atq; ita loquor quaſi uinitores peritos habeamus, cum uix decimus quiſq; artem ſuam nouerit. Inde fit ut ſumptus uineæ fructum ſæpe deuoret: quod tamẽ ne deterrimo quidem cultu iis contigit, qui uitiferum ſolum eligere nouerũt. Sed*

cum

cum iam omnis collis campusq́; uitibus conuestiatur, necesse est inscijs cultoribus plurima uineta nõ respondere, præsertim in hoc tractu, in quo carbunculatio à gelicidio alternis propè annis sentitur. Quare cum à prima germinatione usq; ad quintum nonas Maias (qui dies ultimus est decretorius uitibus) gelicidium timeatur, & huic periculo exemptis iterũ uis maior impendeat, quæ nullo nõ anno alicubi stragẽ infert, simul uredine ab æstu caniculæ, aut aquæ cœlestis inopia uuæ sæpe retorrescant, id quod cum hæc proderem, egregium prouentum uinearum bona ex parte perdidit, nisi aut diligentia aut felicitas adiuuet, est ferè, quod expensum uitibus queribundi feramus. Quanta autẽ priscorum frugalitas & q̃ strenua fuerit diligentia in agricolatione, ex lectione Varronis & Columellæ in uniuersum patet, cuius uelut unum specimen illud adnotasse satis erit, quod Varro libro primo de uinearũ cultu loquẽs ita inquit: Saserna scribit satis esse ad iugera octo, hominẽ unũ: et Columella libro XIIII. Nam ut amplissimas impẽsas uineæ poscãt, non tamẽ excedunt septẽ iugera unius operã uinitoris. Hodie autẽ quotus quisq; uinitor tribus iugeribus sufficit? Ita fit, ut uineas non uinitoribus colẽdas locemus, sed cultorũ mancipibus. Propterea in agro Parisino uineta magno excoluntur, cũ multis in locis Galliæ paruum sumptum q̃uis feraces uites poscant: quod et incuria dominorum, & ignauia uinitorũ ita inueteratum est, ut constitui apud nos res rustica nequeat, rusticis unanimi cõspiratiõe tuẽtibus, quod à maioribus acceperunt. Verum (ut ad Plinium redeam) si centenos nummos in amphoram statuamus anno Opimiano & centenas amphoras in iugerum, qui mediocris est prouentus Columellæ, uideamus quonam tandem redditus euasurus sit: centies centeni nummi decem millia nummûm fiunt, quæ nos ducentis quinquaginta aureis æstimare solemus: quo fit, ut nõ immerito fortasse Pliniana exẽplaria eo in loco suspecti postularim, quomodo et in alijs nonnullis locis, officio (ut mihi quidem uidetur) studiosi hominis functus, qui in medium consulit. Nam illud Columellæ in loco

Fertilitates ... memorabiles.

à nobis antea citato: Nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quādo cum quarto responderint, uix meminisse possumus, cū quartodecimo legendū esse notius est, quàm dici debuerit, ex Varrone libro primo, cuius hæc uerba sunt: Quare obseruabis, quantū in ea regione consuetudo erit serendi: ut tantum facias, quantū ualet regio ac genus terræ: ut ex eodē semine aliubi cum decē respondeat, aliubi cum quindecim, ut in Hetruria locis aliquot. In Sybaritano dicunt etiā cum centesimo redire solitū. Nec mirū id Italiæ tribui, cum Plinius tradiderit agrum Babyloniū cum quinquagesimo fœnore messes reddere, diligentioribus agricolis etiā cum centesimo: de quo Herodotus in primo ita inquit: τὸν δὲ τῆς δήμητρος καρπὸν ὧδε ἀγαθὴ ἐκφέρειν ἐστὶ ἡ βαβυλονίη χώρη, ὥστε τὸ διηκόσια μὲν τὸ παράπαν ἀποδιδοῖ, ἐπειδὰν δὲ ἄριστα αὐτὴ ἑαυτῆς, ἐκείνη τὸ τριηκόσια ἐκφέρει. Id est, ad cereale autem frugē usq; adeo bona est regio Babylonia, ut plerunq; ducena reddat: ubi autē bonitate sese ipsa uincit, ibi etiā ad tricena. Plinius libro quinto: Libyphœnices appellantur, qui Byzantiū incolūt: ita appellatur regio CCL. millibus passuum per circuitū fertilitatis eximiæ, cum cētesima fruge agricolis fœnus reddente terra. Et libro decimooctauo: Tritico nihil est fertilius, hoc enim natura ei tribuit, quoniā eo maxime alat hominē, utpote cum è modio, si sit aptū solum, quale in Byzantio Africæ campo, centeni quinquageni modij reddātur: cū centesimo quidē & Leontini Siciliæ campi fundunt alijq;, & tota Betica, & in primis Aegyptus. Hoc dictū Plinij nō conuenit cum uerbis Ciceronis superius à nobis citatis de agro Siculo, cū decimo reddēte. Non hyperbolice igitur dominus noster in euangelio Matthæi capite decimotertio, fructum summū ad centesimā frugē auxit. Verba Plinij libro decimooctauo hæc sunt à Theophrasto ad uerbum traducta: Babylone tamen segetem bis secant, tertio depascunt, alioquin folia tantū fierēt. Sic quoq, cum quinquagesimo fœnore messes reddit exilitas soli, uerum diligentioribus cum centesimo. Sic enim Hermolaus recte emendauit. Theophrastus libro octauo de

Tritici fertilitas in Africa.

uo de Stirpibus: τὸ δὲ τρίζον τὰ πρόβατα ἐπαφιᾶσιν. οὕτω γὰρ φύει τὸν καυλόν. εἰ δὲ μὴ, φυλλομανεῖ, γίνεται δὲ μὴ καλῶς ἐργασαμένοις, πεντηκοντάχοα, τοῖς δὲ ἐπιμελῶς, ἑκατοντάχοα. Et tamen in antiquis exemplaribus & in impressis ante Hermolaum sic legitur: Sic quoq; cum quintodecimo fœnore messes reddit exilitas soli, uerum diligentioribus cum centesimo quinquagesimo, quod mirū est, cū ad uerbū Plinius locū Theophrasti uerterit, nisi quòd duo illa uerba, exilitas soli, apud Theophrastū non sunt, nec uidentur conuenire, cum Theophrastus pieram terrā illam appellet, id est pinguem, & Plinius ipse præpinguē & densam, ut potius felicitas, quàm exilitas legi debeat: & mirū sit Hermolaum hæc uerba ex Theophrasto agnouisse, cum exile solum contrarium sit læto & affluenti. Quod autē sequitur: Neq; est cura difficilis: quàm diutissime aquari gaudent, ut præpinguis et densa hubertas diluatur, sic emendandū censeo ex antiquo uno libro: quàm diutissima aqua riganda. Theophrastus. ἡ δὲ ἐργασία τὸ ὡς πλεῖστον χρόνον ἐμμένειν τὸ ὕδωρ, ὅπως ὕλην ποιήσῃ πολλήν. πίειραν γὰρ οὖσαν καὶ πυκνὴν τὴν γῆν δεῖ ποιῆσαι μανήν. Id est, cultus aūt est ut q̄ plurimo tempore resideat aqua, & multā herbæ materiā faciat. Pingue enim solum et densum oportet rarū fieri. Idem Plinius capite sequēti: Similis ratio sed felicitas maior Babyloniæ Seleuciæ, Euphrate atq; Tigri restagnātibus: quoniā ibi rigandi modus manu temperatur. Alioquin etiā aquari uerbū hoc loco nō conuenit. Cum de agro nostro, qui pinguissimus esse uulgo dictitatur, agricolas multos interrogarim, nunquā exculpere potuit ut cum decima fruge reddere semen faterentur, nisi siquādo summa anni ubertate id contigit, uel in nouali recens proscisso. Quo magis mira illa felicitas agrorū uideri debet: sed & in eo culpā aratorū nostrorum esse crediderim, nam Varro cum quintodecimo in Hetruria respondisse dicit, quū Columella, uix cum quartodecimo respondisse meminerit, quod nō effœto solo, sed neglig ētia agricolarū factum puto, qui à pristina diligentia iam Claudij imperatoris uel Neronis tempore desciuerant,

Plinij locus.

rant, sub quo Columella scripsit. Verum animaduertenda Columellæ uerba supradicta: Cum prata, inquit, & pascua & syluæ, si centenos sestertios singula iugera efficiant, optime domino con
Animaduertendus locus.
sulere uideantur. Ex quibus uerbis conijci potest, quantū sestertius ualeret: quippe hodie prata scimus & uidimus, quæ annuos quaternos Frācicos domino pēsitare solita sint fœnisici in lustrū oblocata, ita ut cōmode secū eo pacto putet actū: Atqui centū nūmi æstimatione nostra duobus aureis et semisse ualuerūt. Sed quoniā diximus qualis fuerit redditus uinearū, restat, ut uideamus, quantū fuerit pretiū.
Pretium uinearum.
Columella libro quarto: Vinitor, licet sit emptus sex uel potius sestertijs octo millibus, cum ipsum solū septem iugerū totidē millibus nummorū partū, uineasq; cum sua dote, id est cū pedamētis & uiminibus binis millibus in singula iugera positas duco. His uerbis Columella uineā cōseri in singula iugera tribus millibus nūmûm significat: quibus si operā uinitoris addas, quatuor iam erunt millia, sine usuris bienij semissibus, quo uinea nouella cessat. Hæ ducentos quadraginta nūmos ualent, ita singula iugera amplius centenis aureis nostris conserebātur. Plinius uero eo in loco, ubi Opimiani uini meminit, de arte colendæ uineæ loquēs: In nostra, inquit, ætate pauca exempla consummatæ huius artis fuere. Verū eo minus omittenda, ut noscantur etiam præmia, quæ in omni re maxime spectantur. Summam ergo adeptus est gloriam Acilius Stelenus e plebe libertina LX. iugerûm non amplius uineis excultis in Nomentano agro, atq; æque quadringentis nummis uænundatis. Magna fama et Vetuleno Egilao (uel potius Aegilao) perinde libertino fuit in Campaniæ rure Linternino, maiorq; etiam fauore hominum, quoniā ipsum Africani colebat exiliū: sed maxima eiusdē Steleni opera Rhemmiū Palæmonem aliâs grammatica arte celebrem in hisce XX. annis mercatū DC. millibus nummûm in eodem Nomentano, decimi lapidis ab vrbe diuerticulo. Est autem usquequaque nobilitas uinetis per omnia suburbana, ibi tamen maxima: quoniam & neglecta per indiligentiam prædia perhauriat, ac ne

in pes-

in pessimis quidem elegantioris soli hæc aggressus excolere, nō uirtute animi, sed uanitate. Quæ primo notata mira in illo fuit. Pastinatas enim de integro uineas cura Stelenum imitatus, ad uix credibile miraculū perduxit intra octauum annum CCCC.M. nummûm emptori addicta pendente uindemia: cucurrit'q; nō nemo ad spectandas uuarum in ijs uineis strues literis eius altiores, contra id pigra ciuitate sibi patrocinante, nouissime Annio Seneca principatu traditiōis ac potētiæ, quæ postremo nimia fuit super ipsum: minime utiq; miraturi Anneum tanto prædij eius amore captum, ut non puderet inuiso aliâs et ostento futuro tradere palmam eam emptis quadruplicato uineis intra decimum ferè curæ annum: digna opera quæ in Cecubis Setinis'q; proficeret, quando & postea sæpenumero septenos culeos singula iugera, hoc est amphoras centenas quadragenas musti dedere. Ac ne quis uictam in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato denos culeos redire ex iugeribus scripsit. Hunc locum (ut arbitror) ita legebat Hermolaus, in quo ex pridem impressis tria aut quatuor uerba mutauit, ut uidere est in eius castigationibus: & cum prius CCCC. nummûm legeretur, ipse millibus recte addendum censuit. Ego uero hunc locum mendis adhuc scatere puto, & duobus in locis ab Hermolao corruptum: quem quia emendari à me non posse uidebam, transmittendum diu censui: sed quoniam aliud exemplum non succurrebat unde ostendere id quod nunc agitur possem, consilium mutaui, ita tamen ut seruatis anxie antiquis exemplaribus, addito quod comminisci potui, locum aliquanto magis perspicuum minus'que mendosum referrem. Hermolaus in altera editione hunc locum declarare cupiens: Videtur (inquit) Steleni uinetū primo CCCC. mil. uænisse, tum DC. millibus mercante Palæmone, non à Steleno, sed ab emptore primo, demum quadruplicato pretio comparatum à Seneca. Ego aliter censeo, quare sic legendum existimo: Sed maxima eiusdem Steleni opera Rhemmio Palæmoni aliâs grammatica arte celebri in hisce XX. annis mercato rus sexcētis millibus num-

Plinij locus.

bus nummûm in eodem Nomentano. Ex *uetustissimo librọ in quo hæc per datiuum leguntur, Palæmoni & celebri: nec mercatū, sed mercatorijs, ex quo mercato rus legendū dico: alioquin frustra Plinius dixisset in eodē* Nomentano, *si de uineto superiore ipse intellexisset.* Maxima *igitur fama fuit Palæmoni opera Steleni.* Est *enim opera septimus casus non accusandi: nec Palæmon opera, id est agricolationes Steleni mercatus est, sed ad rus emendū opera Steleni usus est, qui iam documentū industriæ suæ ac solertiæ dederat uænundato uineto* CCCC. *millibus nummûm.* Sequitur: Est *autem nobilitas uinetis (uel mercis ut in omnibus antiquis legitur) per omnia suburbana, ibi tamen maxima, quoniā neglecta per indiligentiam prædia perhauriat.* Malim *(ut in antiquis & pridem impressis legitur) parauerat: hoc sensu:* Quum aliâs *uineæ magno ibi uæniret propter uicinitatē, tum illa maxime Palæmonis in pretio erant, quia illa cōparauerat negligentia dominorū coli desita, ex quo noualiū uice censebantur: quod Plinius significat dicens eū uineas pastinasse, quod renouasse significat.* Vix *tamen hoc congruit cum* Columella *libro quarto, quum in ponenda uite restibilis uineti ultimā conditionem esse censeat.* Quare *fortasse* Plinius *uanitatē in eo arguit: sed uanitatē in eo intelligo potius, quod uineas de integro pastinauit, quasi restibile uinetū & cariosum, quum uineæ tantum neglectæ indiligētia cultorū fuissent, nec repastinatione indigerent.* Et *inferius:* Cura *Stelenum agricolā imitatus, lego, cura Steleni, dum agricolā imitatur: sic enim antiqua habēt exēplaria.* Et *rursus inferius:* Cucurrit*q; non nemo ad spectādas uuarum in ijs uineis strues, literis eius altiores pigra ciuitate sibi patrocinante.* In *pridem impressis, altioribus pigra in ciuitate legebatur, sed* Hermolaus *illud in expungendū censuit, & altiores legendum, hoc sensu: habuisse causam Palæmonē grammaticū, quamobrem agrorū curā literis anteponeret, cum ad id desidiā ciuitatis sibi patrocinantē uideret.* Ego *autē altioribus reponendū hoc modo censeo,* Literis *eius altioribus pigra uicinitate sibi patrocināte, hoc sensu*

Pastinare quid sit.

Plinij locus.

sensu: ut uicini, quibus confines uineæ Palæmoni multo minus red debant diligentia pari non excultæ, referrent causam tanti prouē-tus in doctrinā Palæmonis, qui grammatica arte celebris fuit, saty rici testimonio qui inquit:

— Cede Palæmon. *Et rursus:* — Odi

Hanc ego, quæ repetit uoluit'q; Palæmonis artem.

Meminit & Quintilianus. Huc pertinet illud eiusdē Plinij libro decimooctauo: Caius Furius Cresinus è seruitute liberatus, cum in paruo admodū agello largiores multo fructus perciperet, quàm ex amplissimis uicinitas, in inuidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret ueneficijs: quamobrem à Sp. Alpino curuli die dicta metuens damnationē, cum in suffragiū tribus oporteret ire, instrumentum rusticū omne in forum attulit, & adduxit filiā ualidam, atq; (ut ait Piso) bene curatā ac uestitā, ferramēta egregie facta, graues ligones, uomeres ponderosos, boues saturos, postea dixit: Veneficia mea Quirites hæc sunt, nec possum uobis ostendere aut in forū adducere lucubrationes, uigiliasq; & sudores: omniū sententijs itaq; absolutus est. Sic igitur uicinitas non nauatæ in cultu operæ, sed doctrinæ cuidā reconditæ tribuendā censebat uberiorē fructuum perceptionē. Sequitur, ut nō puderet inuiso aliâs et ostēto futuro tradere palmā eam emptis quadruplicato uineis. Vbi in uetusto, alias regiones, & ostentaturo legimus, in alio ostentatur: quare legendum censeo, inuisuro alias regiones & ostentaturo: ut intelligamus Palæmonē tanto pretio ea regione exactū, alium locum quæsiturū, in quo ostentare pretiū industriæ suæ posset. Reliqua ita corrupta censeo, ut sensus cōmode elici nequeat. Veniamus nunc ad id, quod quærebatur. Si sexaginta iugera quadringentis millibus uæniērūt, quæ decem millibus aureorū à nobis æstimātur, sex iugera mille aureis constiterunt, ut in singula iugera centenos sexagenos senos & semissem statuere debeamus. Si hoc pretium ex Columellæ ratione æstimetur, non uideo, cur summā laudem propter hoc adeptus sit Acilius, quod Plinius inquit: propterea suspe-

Plinij locus.

ctum

ctum numerum habeo, nam & in quodã antiquo legi LX. *iugerũm non amplius uineis excultis in* Nomentano *agro, atq; æque numero uænundatis, ut fortaſſe ſic* Plinius *ſcripſerit, atq; æque numero ſeſtertiũm uænundatis.* Qua *ratione ſumma laus fuit in ſingula iugera centenis millibus nummũm uineam uendidiſſe, alioquin non magnopere creuiſſet pretiũ, quod non conuenit cum cultu ruris alterius, quod quadruplicato intra decimũ uenditum eſt, cuius etiam uindemia pendens quadringẽtis millibus nummũm addicta eſt.* R*us autẽ illud (cuius* Plinius *modũ non poſuit, centuriã intelligo) de qua* Columella *loquẽs ita inquit:* Centuriã *nũc dicimus (ut* Varro *ait) ducentorũ iugerũm modũ, olim aũt ab centũ iugeribus uocabatur cẽturia: ſed mox duplicata nomẽ retinuit.* Cato *centuriã uiniariã poſuiſſe uidetur centũ iugerũm (cũ inquit, habere oportere quindecim mancipia) uinearũ iugeribus centũ.* In *olìueto modica centuria (inquit* Varro*) erat ducentorum iugerũm.* Ergo *hic ſi centenariam uineam intelligamus, ſexcentis ſeſtertijs emptam, ſingula iugera in ſuburbano ſenis millibus conſtiterunt, id eſt centenis quinquagenis aureis coronatis, & pretio quadruplicato intra decimum annum, ſexcenis, in quibus diligẽti cultu eouſq; profectũ eſt à* Rhemmio, *ut octauo anno uindemiam pendentem in iugera centenis aureis uendiderit, quod* Plinius *miraculũ uix credibile dixit.* Vt *enim octonos culeos in ſingula iugera ſtatuamus, hoc eſt uicenos modios* Pariſinos (*quinis aureis uindemia cuiuſq; modij conſtitit.* Hæc *tamen ſumma multo minor eſt ſuperiore, ſi ſexagies ſeſtertiũm legamus, & rus centuriam fuiſſe intelligamus.* De *his uineis loquens* Columella *libro quarto, &* Senecæ *blandiens tunc potentia & autoritate apud* Neronẽ *præualenti, ita inquit:* His *certe temporibus &* Nomentana *regio celeberrima fama eſt illuſtris, & præcipue (quam poſſidet* Seneca *uir excellentis ingenij atq; doctrinæ.* Cuius *in prædijs uinearũ iugera ſingula culeos octonos reddidiſſe plerunq; compertum eſt.* Ego *autem compertum habeo in præfectura* Pariſienſi *uineta eſſe, quæ etiam hunc numerũ exceſſe-*

Centuria.

cesserint in singula iugera nostra, quæ illic sunt maxima. Igitur quadruplicatum pretium quater & uicies sestertiûm fuit, quod nũmo nostro sexaginta millia aureorum ualet: Ex quo apparet Senecam non frustra prædiuitem appellatum esse à Iuuenale: nam & ipse apud Tacitum libro decimoquarto ad Neronem inquit: *Quartusdecimus annus est, ex quo spei tuæ admotus sum, octauus ut imperium obtines: medio temporis tantum honorum atq; opũ cumulasti, ut nihil felicitati meæ desit, nisi moderatio eius.* Et paulo infra: *Ego'ne equestri & prouinciali loco ortus, proceribus ciuitatis annumeror? Inter nobiles & longa decora præferentes nouitas mea enituit? ubi est animus ille modicis contẽtus? Tales hortos instruit, & per hæc suburbana incedit, et tantis agrorũ spatijs tam lato fœnore exuberat? una defensio occurrit, quòd muneribus tuis obniti non debui. Sed uterq; mensuram impleuimus, et tu quantum princeps tribuere amico posset, & ego quantum amicus à principe accipere. Mihi subueniendũ est, cum opes meas ultra sustinere nõ possim: in hoc uitæ itinere senex, & leuissimis quoq; curis impar, præsidium peto: iube opes meas per procuratores tuos administrari, et in tuam formam recipi: quod temporis hortorum, aut uillarum curæ seponitur, in animum reuocabo.* Verba sunt Senecæ ab amicis admoniti, quòd ab inimicis apud Neronem insimularetur, quasi ingentes & priuatum supra modum euectas opes quotidie augeret, ut Taciti uerbis utar. Instãtem igitur perniciem prouidẽs, ad principem ultro adijt, immensi census cessionem facturus, ut uitæ consuleret, quod obtinere ei non licuit. Nunc si reputare uelimus, quantæ fuerint illæ opes, audiamus Suillium Senecæ inimicum & inter alia quoque exprobrantem apud eundem autorẽ libro XIII. his uerbis: *Qua sapientia, quibus philosophorum præceptis intra quadriẽnium regiæ amicitiæ ter millies sestertiûm parauisset? Romæ testamenta & orbos uelut indagine eius capi. Italiam & prouincias immenso fœnore hauriri.* His uerbis cũ superioribus intelligimus Senecã magnos reddit⁹ ex agris et fœnore pecuniæ habuisse.

Seneca prædiues appellatus.

Seneca ad Neronẽ accusatus.

Quòd

Quod si sestertium ter millies quarto iam anno imperij Neronis quæsiuerat, ut Suillius dixit: quid existimemus eum habuisse octauo eiusdem imperij anno, quãdo orationẽ illã ad Neronem habuit? Ter millies (ut alibi diximus) census fuit maior Crassiano, hoc est septuagies quinquies centena millia aureũm huius temporis. Olim autem à censu notæ erant opes hominũ, non ut nunc occultæ, professio enim necessitatis erat. Cæterũ ex prædictis feracitas uinearum antiquarũ declaratur, cum Plinius dicat: Ac ne quis uictã in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato denos culeos redire ex iugeribus scripsit: & ut redditus optimus intelligeretur, subdidit Plinius, efficacibus exẽplis non maria plus temerata conferre mercatori, non in Rubrum litus Indicum'ue merces petitas, quàm sedulum ruris larem: sed tanta copia in Cecubis & Setinis Falernisq́; non fuit, quæ primæ autoritatis erant, ut ex Plinio & Columella nouimus: Nomentanus enim ager feracitate non autoritate præstãtiæ illustris erat. Propterea addidit ea uerba Plinius, digna operaq́ue in Cecubis Setinisq́; agris proficeret. Prodigio autem simile est uitẽ unam, id est unam stirpem excessisse uuarum numerum duorũ millium, quod Columella dixit, & id dictũ de uite per gulari puto. Vnde idem alibi: In Albano generis Aminei uitis nouellas habuimus, numero quidẽ perpaucas, uerum ita fertiles, ut in iugo singulæ ternas urnas præberent: In pergulis autẽ singulæ denas amphoras peræquarẽt. Nunc citetur locus Plinij libro decimo octauo, ubi de summa fertilitate loquitur: Ciuitas, inquit, Africæ in medijs sita arenis Syrtis petentibus Leptim, quæ magna uocatur Tacape, felici super omne miraculũ riguo solo, ternis ferè passuum millibus in omnem partem. Fons abundat, largus quidem sed certis horarũ spatijs dispensatus inter incolas. Palmæ ibi prægrãdi subditur olea, huic ficus, fico punica, illi uitis, sub uite seritur frumentum, mox legumen, demum holus, omnia eodem anno, oĩaq́; aliena umbra aluntur. Quaterna cubita eius soli in quadratũ, nec ut à porrectis metiãtur digitis, sed in pugnũ contractis, quaternis

Fertilitas stupenda soli.

denarijs

denarijs uænundantur. Super omnia est biferã uitem bis anno uindemiare: & nisi multiplici partu exinaniatur ubertas, pereãt luxuria singuli fructus: nunc uero toto anno metitur aliquid, constatq́; fertilitati nõ occurrere homines. Hactenus Plinius. *Age ineamus rationem:* Quaterna *cubita, plena et iusta, in quadratũ hexapoda nostram faciunt, id est tricenos senos pedes: quæ mensura octingẽties multiplicata duodetriginta millia & octingẽtos pedes explet.* Nos *enim superius docuimus iugerum* Romanum *octingẽtas hexapodas habuisse. Sic fit ut iugerum* Romanũ *eius soli* Africi *duodecim millibus & octingentis sestertijs nummis constiterit, quæ ære nostro trecentis & uiginti aureis coronatis ualent: & tamen ita ratione subduximus, quasi plena cubita fuerint.* Magna *est hodie opinio agri nostri suburbani, qui uligine contrahit à colluuie urbis, holeribus & acetarijs et raphanis & leguminibus seritur, & interim pergulis circumuestitur, ne hyeme quidem nisi sæuissima cessans: sed pretium eius (ut arbitror) ad tertiã partem illius* Africani *nõ accedit. Vnum autẽ restat dicendum, quod consulto in finem operis dilatum est, ut in mentione domini nostri fastigium operi imponatur.* Matthæi *decimo legitur,* ὁ διδάσκαλος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὰ δίδραχμα; Magister *uester non soluit didrachma. Et rursus:* Vade *ad mare & mitte hamũ, & eum piscem (qui primus ascenderit) tolle, & aperto ore eius inuenies staterem, illum sumens da eis pro me & te.* πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν βάλε ἄγκιστρον. καὶ τὸν ἀναβαίνοντα πρῶτον ἰχθὺν ἆρον. καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εὑρήσεις στατῆρα. ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς, ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. *Sic tamen proprie uerti potest:* Magister *uester non pensitat didrachma? per interrogationem.* Est *autem didrachmũ nummus binas drachmas ualens, quomodo & tetradrachmũ quaternas, quod uerbum apud* Liuium *legitur, ut supra adnotauimus.* Cassius *ad* Ciceronẽ. Nam *iam ternis tetradrachmis triticum penes* Dolobellã *est: nisi si quid nauibus* Laodicenorũ *supportarit, cito fame pereat necesse est.* Famem *instantẽ significat ex caritate frumenti, quum medimnus duo*

Soli Lutetiani fertilitas.

Didrachmũ.

Tetradrachmum.

M *denis*

Quod si sestertiûm ter millies quarto iam anno imperij Neronis quæsiuerat, ut Suillius dixit: quid existimemus eum habuisse octauo eiusdem imperij anno, quãdo orationẽ illã ad Neronem habuit? Ter millies (ut alibi diximus) censius fuit maior Crassiano, hoc est septuagies quinquies centena millia aureûm huius temporis. Olim autem à censu notæ erant opes hominũ, non ut nunc occultæ, professio enim necessitatis erat. Cæterũ ex prædictis feracitas uinearum antiquarũ declaratur, cum Plinius dicat: Ac ne quis uictã in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato denos culeos redire ex iugeribus scripsit: & ut redditus optimus intelligeretur, subdidit Plinius, efficacibus exẽplis non maria plus temerata conferre mercatori, non in Rubrum litus Indicum'ue merces petitas, quàm sedulum ruris larem: sed tanta copia in Cecubis & Setinis Falernisq; non fuit, quæ primæ autoritatis erant, ut ex Plinio & Columella nouimus: Nomentanus enim ager feracitate non autoritate præstãtiæ illustris erat. Propterea addidit ea uerba Plinius, digna opera, quæ in Cecubis Setinisq; agris proficeret. Prodigio autem simile est uitẽ unam, id est unam stirpem excessisse uuarum numerum duorũ millium, quod Columella dixit, & id dictũ de uite pergulari puto. Vnde idem alibi: In Albano generis Aminei uitis notas habuimus, numero quidẽ perpaucas, uerum ita fertiles, ut in iugo singulæ ternas urnas præberent: In pergulis autẽ singulæ denas amphoras peræquarẽt. Nunc citetur locus Plinij libro decimo octauo, ubi de summa fertilitate loquitur: Ciuitas, inquit, Africæ in medijs sita arenis Syrtis petentibus Leptim, quæ magna uocatur Tacape, felici super omne miraculũ riguo solo, ternis ferè passuum millibus in omnem partem. Fons abundat, largus quidem sed certis horarũ spatijs dispensatus inter incolas. Palmæ ibi prægrãdi subditur olea, huic ficus, fico punica, illi uitis, sub uite seritur frumentum, mox legumen, demum holus, omnia eodem anno, oĩaq; aliena umbra aluntur. Quaterna cubita eius soli in quadratũ, nec ut à porrectis metiãtur digitis, sed in pugnũ contractis, quaternis

Fertilitas stupenda soli.

denarijs

denarijs uænundantur. Super omnia est biferā uitem bis anno uindemiare: & nisi multiplici partu exinaniatur ubertas, pereāt luxuria singuli fructus: nunc uero toto anno metitur aliquid, constatq́; fertilitati nō occurrere homines. Hactenus Plinius. Age ineamus *rationem: Quaterna cubita, plena et iusta, in quadratū hexapoda nostram faciunt, id est tricenos senos pedes: quæ mensura octingēties multiplicata duodetriginta millia & octingētos pedes explet. Nos enim superius docuimus iugerum* Romanum *octingētas hexapodas habuisse. Sic fit ut iugerum* Romanū *eius soli* Africi *duodecim millibus & octingentis sestertijs nummis constiterit, quæ ære nostro trecentis & uiginti aureis coronatis ualent: & tamen ita ratione subduximus, quasi plena cubita fuerint.* Magna *est hodie opinio agri nostri suburbani, qui uligine contrahit à colluuie urbis, holeribus & acetarijs et raphanis & leguminibus seritur, & interim pergulis circumuestitur, ne hyeme quidem nisi sæuissima cessans: sed pretium eius (ut arbitror) ad tertiā partem illius* Africani *nō accedit. Vnum autē restat dicendum, quod consulto in finem operis dilatum est, ut in mentione domini nostri fastigium operi imponatur.* Matthæi *decimo legitur,* ὁ διδάσκαλος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὰ δίδραχμα; Magister *uester non soluit didrachma. Et rursus: Vade ad mare & mitte hamū, & eum piscem (qui primus ascenderit) tolle, & aperto ore eius inuenies staterem, illum sumens da eis pro me & te.* πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν βάλε ἄγκιστρον. καὶ τὸν ἀναβαίνοντα πρῶτον ἰχθὺν ἆρον. καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εὑρήσεις στατῆρα. ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς, ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. *Sic tamen proprie uerti potest:* Magister *uester non pensitat didrachma? per interrogationem. Est autem didrachmū nummus binas drachmas ualens, quomodo & tetradrachmū quaternas, quod uerbum apud* Liuium *legitur, ut supra adnotauimus.* Cassius *ad* Ciceronē. Nam *iam ternis tetrādrachmis triticum penes* Dolobellā *est (nisi si quid nauibus* Laodicenorū *supportarit) cito fame pereat necesse est. Famem instantē significat ex caritate frumenti, quum medimnus duodenis*

Soli Lutetiani fertilitas.

Didrachmum. Tetradrachmum.

M

denis drachmis uæniret, id est seni modij Romani et semisextarius noster ducato uno. Liranus apud Matthæū, drachmā senis denario lis æstimat, et sic qlibet, inqt, capitaneus domus soluebat annuatim duodecim Turonenses. Ego autē tantū didrachmū ualuisse quantū septem solidos nostros Turonicos dico. Hoc est septies tātum, quan tum Liranus existimauit. Exodi trigesimo capite dicitur: Siclus XX. *obolos habet: media pars sicli offeretur domino. Qui habetur in numero à uiginti annis & supra, dabit pretiū. Diues non addet ad medium sicli, & pauper nihil minuet. Iosepus libro septimo belli Iudaici de triumpho Vespasiani loquens, quem egit de Iudæis ui subactis: Stipendium, inquit, ubicunq; degerent Iudæis indixit, binas drachmas singulis annis inferre in Capitoliū iussit, ita ut antea Hierosolymorum templo pendebant. Intelligimus ergo id, quod in Exodo dicitur, typum fuisse tributi, quod Iudæis à Romanis iniunctum est: non enim primum à Vespasiano id factum est, sed ab Augusto, qui censum imperauit Iudæis Cyrino præside. Vespasianus autem non in Iudæa tantum hoc tributum indixit, sed Iudæis, ubi terrarum cunq; agerent. Didrachmum igitur denos obolos Hebraicos ualebat, sed duodenos Atticos: nec didrachmū in singulos patresfamiliarū, ut Liranus censuit, hoc est in capita familiarum, sed in singulos homines statutum, quomodo olim semisiclus in numerum hominum, id est uiritim non domesticatim constitutus, in eos quidem, qui maiores uiginti annis essent: quod perinde est, ac si binas operas in sacra publica conferre iuberentur: nam drachma merces est diurna, ut supra docuimus de denario diurno loquētes, cuius fit mentio Matthæi* XX. *Stater igitur tetradrachmus erat, ut & antea dictū est. Nunc igitur in hac mentione stateris, æstimentur, si fieri potest, diuitiæ hominis unius priuati, quantū meminerim, maximæ. Pythius is est Bithynius, quem Herodotus in* VII. *prodidit Dario Persarum regi uitem auream & platanum donauisse. Posteaq; Xerxi Darij filio, quū in Græciā infesto exercitu tēdens Celænis urbe Phrygiæ iter faceret, obuiam profectū, regem*

Tributum Iudaicum.

Stater.

ipsum

ipſum atq; omnẽ eius exercitũ hoſpitio ſuſcepiſſe, xenijsq; magnificis donauiſſe, pecuniã etiã in id bellũ præbiturũ ſe pollicitũ: quam pollicitationẽ admiratus Xerxes, aſtantes percũctatus eſt, quiſnam hominũ eſſet Pythius, & q; pecunijs abundans, qui hoc ultro ſpopondiſſet. Cui cũ reſpõſum eſſet, illũ eſſe Pythiũ, qui patrẽ eius Dariũ uiſendo illo munere uitis ac platani aureæ donauiſſet, ac tum quoq; nihilominus hominũ ditiſſimus ſecundũ regẽ eſſet: Rurſus admiratus Xerxes, & ad Pythiũ conuerſus, ſciſcitari cœpit q̃ ingentis pecuniæ fiducia ad pollicitationem illam ueniſſet. Ad ea Pythius, quum ad mare, inquit, Græciæ deſcẽdere te audiſſem, ſtatim opũ mearum rationem inire aggreſſus ſum. Iam tum enim in animum induxeram pecuniam tibi dono dare in bellum id gerendum. Subdũcta igitur ratione, argenti quidem talenta duo millia, auri uero myriadas quadringentas, ſtaterum Daricorum ſeptem millibus minus habere me comperi, quæ tibi dono dare ſtatui: mihi autem uictus ex mancipijs & agricultura ſuppetet. His uerbis Xerxes delectatus, ut tecum, inquit, paria faciam, pro hac liberalitate hoſpitem te meum facio. Quadringentas uero myriadas nummûm de meo explebo datis tibi chiliadibus ſeptem, ut quadragies centenis millibus Daricorum ſtaterum nihil deſit. Proinde quæ hactenus poſſediſti poſſideto, memento'que talem te ſemper præſtare. Hæc enim te facietem, nec in præſens, nec in futurum pœnitebit. Hæc ſunt enim uerba Xerxis apud Herodotũ. σοὶ ὦν ἐγὼ ἀντὶ αὐτέων γέρεα τοιάδε δίδωμι, ξεῖνόν τε σὲ ποιεῦμαι ἐμόν. καὶ τὰς τετρακοσίας μυριάδας τοι τῶν ςατήρων ἀποπλήσω παρ' ἐμεωυτοῦ, δοὺς τὰς ἑπτὰ χιλιάδας, ἵνα μή τοι ἐπιδέες ἔωσι αἱ τετρακόσιαι μυριάδες ἑπτὰ χιλιαδέων, ἀλλ' ᾖ τοι ἀπαρτιλογίη ὑπ' ἐμέο πεπληρωμένη. κέκτησό τε αὐτὸς τά περ ἐκτήσαο. ἐπίςασό τε εἶναι αἰεὶ τοιοῦτος. οὐ γάρ τοι ταῦτα ποιέοντι οὔτε ἐς τὸ παρεὸν, οὔτε ἐς τὸ μέλλον μεταμελήσει. Plinius libro XXXIII. de immenſis opibus hominum ſingulorum loquens: Congregate, inquit, & excedẽtes numerũ opes, quota tamen portio erunt Ptolemæi, quem Varro tradit

Diuitiæ Pythij memorabiles.

Pythius Bithynius.

Pompeio res gerente circa Iudæam octona millia equitum sua pecunia tolerauisse. Mille conuiuas totidem potorijs uasis, mutantem uasa cum ferculis, saginasse. Quota uero illæ ipsæ (neq; enim de regibus loquor) portio fuerit Pythij Bythinij, qui platanũ aureã, uitẽq; nobilem illam Dario regi donauit. xerxis copias hoc est septies LXXXVIII. millia excepit epulo, stipẽdium quinq; mensium frumentumq; pollicitus, ut è quinq; liberis senectuti suæ in delectu unus saltem concederetur. In antiquis exemplaribus legitur mille millia hominũ excepit. Vterq; autẽ numerus mendosus esse uidetur ex Herodoto, qui peditatum Xerxis ex Asia contractum ter et uicies centena millia hominũ fuisse dicit præter seruitia & frumẽtatores: præter classem cuius magnũ numerũ facit. Hunc igitur numerum hominum Pythium hospitio suscepisse uerisimile est, quoniã tantas copias terrestres habuit Xerxes, quum in Phrygiam uenit. Nam posteaquam Hellespontũ transijt, numerus exercitus seruitijs & comitatu supra quinquagies auctus est, ut in superioribus dictũ est, quum de chœnice loqueremur. Sed Plinius fortasse Herodotũ autorem non secutus est, sed Trogum, qui xerxem ex regno suo septingenta hominũ millia coẽgisse dicit, et trecẽta ex auxiliaribus. Quare Plinius scripsisse existimari potest septies octoginta millia, ut subintelligatur centena uerbum, ut supra docuimus: ut sit septies cẽtena octogintaocto millia. Quod si ex Herodoto restituere placet, sic legẽdũ: Decies septies octoginta millia. Nam Herodotus præter peditatum etiam octoginta millia equitum fuisse autor est. Cum autem Plinius dicat Pythium quinq; mensiũ stipendium & frumentum exercitui Xerxis pollicitũ esse, quinq; filiorũ suorũ nomine, ut tantũ uni uacationẽ militiæ impetraret, existimo quadragies centena millia staterũ Daricorũ, tanto exercitui in stipendiũ et frumentũ coẽmendũ sufficere in quinq; menses potuisse. Vt igitur minimum numerũ sequamur, id est septingenta millia, fac ut singuli in mensem ternos aureos coronatos acceperint, hac ratione in singulos menses stipendium uicies semel centenis millibus stetit,

quæ

quæ summa quinquies ducta ob quinq; menses centies quinquies centena millia efficit. His equitatus stipendiũ addẽdum, quibus trecenta millia auxiliariũ addere nunc nolui, quia nondum contracta erant auxilia, quæ post transitũ Hellesponti sese Persis adiunxerũt ex Macedonia, Thessalia, Epiro, & Græcia. Nunc igitur de stateribus Daricis uideamus. Stateres quidã Alexãdrei, quidã Darici, quidã erant Philippei. Sed stater aureus minã argenti ualebat. Pollux, ὁ δὲ χρυσοῦς στατὴρ μνᾶν ἠδύνατο. καὶ γὰρ ἐν τοῖς σταθμίοις τὴν μνᾶν τῆς ῥοπῆς στατῆρα ὀνομάζουσι. Aureus, inquit, stater minam ualebat: nam & in ijs quæ appenduntur pondus minæ staterem nominauerunt, καὶ ὅταν εἴπωσι πεντεστάτηρον, πέντεμνον δοκοῦσι λέγειν. et quum dicunt pentastaterũ, id est quinq. staterũ pondere, dicere uidentur pentamnon, hoc est quinqueminale. Hoc si est uerum, stater unus aureus quaternos minimũ aureos nũmos Romanos ualebat: quatuor enim aurei Romani quadringentos nõ amplius sestertios ualebant, ut satis demonstratũ est, ut fuerint stateres aurei unciales, cuiusmodi ferè Lusitanici hodie aurei uisuntur denis aureis æstimabiles. Demosthenes πρὸς Φορμίωνα. Φορμίων δέ φησιν ἀποδοῦναι Λάμπιδι ἐν Βοσπόρῳ ἑκατὸν καὶ εἴκοσι στατῆρας κυζικηνούς, ὁ δὲ κυζικηνὸς ἐδύνατο ἐκεῖ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ δραχμὰς ἀττικάς. Phormio autem dicit reddidisse se Lampidi in Bosphoro centum & uiginti stateres Cyzicenos. At stater Cyzicenus duodetriginta Atticas drachmas ualet. Et paulo post: τῶν μὲν γὰρ ἑκατὸν εἴκοσι στατήρων γίγνονται τρισχίλιαι ἑξήκοντα. ὁ δὲ τόκος ὁ ἔγγειος ὁ ἐφεκτος τῶν τριάκοντα μνῶν καὶ τριῶν καὶ ἑξήκοντα, πεντακόσιαι δραχμαὶ καὶ ἑξήκοντα. Atqui centum & uiginti stateres fiunt tria millia trecentæ sexaginta. Fœnus autẽ terrestre sesquisextum, triginta trium minarum & sexaginta, quingentæ fiunt drachmæ & sexaginta. His uerbis apparet staterem Cyzicenum paulominus tribus aureis coronatis ualuisse, sed Atticos stateres & Persicos uberiores multo fuisse & pondere & indicatura conijciendum est: & Persicos, cum Babylonium talentũ ephe-

Stater multiplex.

ctam proportionem ad Atticum habuerit. Stateres autem aureos hic intelligimus ex ijsque sequuntur: etiam si Pollux stateris appellatione non magis aureum quàm argenteum intelligendum censuerit. Sed notãda uerba Demosthenis. Tria millia trecentæ sexaginta. Et rursus: Triginta trium minarũ & sexaginta. Vbi drachmas subintelligi uoluit, communi more loquendi apud Græcos, ut apud Romanos nummi intelliguntur, ut alibi sæpe diximus. Quo modo autem apud Romanos argentea numismata drachmalia signabantur Atheniensium imitatione, & aurea didrachma erant, sic apud Athenienses & Persas & Macedonas stateres aurei geminato pondere signabantur, hoc est octonis drachmis. Certe numisma unum hoc triennio argenteum uidi, cuius lemma erat ΛΥΣΙΜΆΧΟΥ ΒΑΣΙΛΈΩΣ, *Lysimachi regis: cuius pondus tunc nõ examinaui, nec alioquin nũmum magnopere considerandum duxi, quòd nihil tum harũ rerum cogitarẽ, quare nec mihi oblatum mercatus sum. Hoc aũt anno quũ anxie perquirerem, & ter quaterq; argento repẽdere paratus essem, in tertias, quartasq; manus peruenisse cõperi, et tandẽ hinc exportatũ: sed quũ ab ijs percũctarer, qui maxime meminisse uidebãtur, quantũ põderis traheret, aiebat unus se existimare semũciale numisma fuisse. Id ille mihi facile persuasit, quòd alter maius etiã põdus meminisse se dicebat, et ea mihi magnitudo numismatis oculis obuersabatur, quæ (ut minimũ) æquaret denariũ Mediolanẽsem: Resciui etiã à tertio in cuius tũc manu eẽt, id est cui ipse id dono dedisset (in quartã enim manũ uenerat) sed uidere mihi postea nõ cõtigit. Siue aũt stater is fuerit, siue non: Daricus tamẽ stater nõ minus denis aureis nostris ualuit, id est argẽti mina: qua ratiõe fit, ut quadragies cẽtena millia Daricorũ, quadringenties cẽtena millia coronatorũ ualuerint. Nunc igitur apparet Pythiũ Bithynũ nõ modo septingẽtis et octoginta millibus, sed planè decies cẽtenis millibus atq; adeo decies septies cẽtenis, et equitatui præterea et classi stipendiũ et frumentũ suppeditare in quinq; mẽses potuisse. Hic obiter nõnihil dicendum de mi-*

Stater Lysimacheus.

De stipendio militari.

de militari stipēdio: cuius modus cū parū antehac statui potuisset, historia Cornelij Taciti Romæ nuper edita, restitutis aliquot libris, nobis occasionē dedit, et ansam aliquid de eo explicādi. Stipendiū militare quo tēpore institutū fuerit, Liuius libro IIII. ab vrbe condita docet, de Anxuris expugnatione loquēs his uerbis: Oppidū uetere fortuna opulentū tres exercitus diripuere, eaq; primū benignitas imperatorū plebē patribus cōciliauit: additū deinde oīm maxime tēpestiuo principū in multitudinē munere, ut ante mentionem ullā plebis tribunorū'ue decerneret senatus, ut stipendiū miles de publico acciperet, cū ante id tēpus de suo quisq; functus eo munere esset: nihil unq̄ acceptū à plebe tāto gaudio traditur. Idē paulū infra: Postremo indicto iam tributo edixerūt etiā tribuni auxilio se futuros, si quis in militare stipendiū tributū nō cōtulisset. Patres bene cœptā rē perseuerāter tueri: cōferre ipsi primi: et quia nondū argentū signatū erat, æs graue plaustris quidā ad ærariū conuehentes, speciosam etiā collationē faciebāt. His Liuij uerbis apparet, cur æra merere milites dicātur, curq; ærariū dictū sit, ab ære scilicet graui, nondū argenteo nūmo percusso. Tacitus uero libro I. ab excessu Augusti, de seditione Pānonica loquēs, quæ circa initium principatus Tyberij cōtigit, ita inquit, uerba seditionē agitātium referēs: Quādo ausuros exposcere remedia, nisi nouū ac nutantē adhuc principē precibus uel armis adirēt? Satis per tot annos ignauia peccatū, quod tricena aut quadragena stipēdia senes, et pleriq; trūcato ex uulneribus corpore tolerēt: ne dimissis quidē finē esse militiæ, sed apud uexillū retentos, alio uocabulo eosdem labores perferre: ac si quis tot casus uita superauerit, trahi adhuc diuersas in terras: ubi per nomen agrorū uligines paludū, uel inculta mōtium accipiant. Enimuero militiam ipsam grauē, infructuosam, denis in diem assibus animam & corpus æstimari. Hinc uestem, arma, tentoria, hinc sæuitiam centurionū & uacationes munerū redimi. At Hercule uerbera & uulnera, durā hyemē, exercitas æstates, bellū atrox, aut sterilē pacē sempiterna: nec aliud leuamentum, q̄ si cer-

tis sub legibus militia iniretur, ut singulos denarios mererent, sextusdecimus stipendij annus finẽ afferret, ne ultra sub uexillis tenerentur, sed ijsdem in castris præmiũ pecunia solueretur. An prætorias cohortes quæ binos denarios acciperent, quæ post sedecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorũ suscipere? Et paulo post: Responsum est à concione, mandata esse Clementi centurioniq́ quæ preferret. Is orditur de missione à sedecim annis, de præmijs finitæ militiæ, ut denarius diurnũ stipendiũ foret, ne ueterani sub uexillo haberentur. Et rursus de instaurata seditione loquens: Igitur uolutatis inter se rationibus placitũ, ut epistolæ nomine principis scriberentur, missionẽ dari uicena stipendia meritis: exautorari, qui senadena fecissent, ac retineri sub uexillo cæterorũ immunes, nisi propulsandi hostis. His uerbis apparet ueteranos milites aliquando tricena stipendia implere solitos, aliquando quadragena, aliquando uicena: nec ullum tempus perpetuo statutũ fuisse. Simul ueteranos militia exautoratos non statim missionem adipisci solitos, sed indulgentiore militia sub uexillis retineri, quoad præmia & colonias acciperẽt. Ex quo planius intelligitur id, quod Tranquillus in Tyberio scribit: Atq; etiã missiones ueteranorũ rarissimas fecit, ex senio mortẽ, ex morte compendiũ captans. Verũ, ut supradictis Taciti uerbis intelligimus denos asses diurnũ stipẽdium militare fuisse, ita eadem uerba hoc significare uidentur denarium maius stipendium assibus denis fuisse: ut fortasse hoc adiuuare id possit, quod superius hoc eodem libro diximus de denario, quem Vitruuius sedecim assibus ualuisse tradidit Augusti tempore: quanquam olim signato statim argento denarius decem assibus ualuisset. Quam rursus opinionem euertere uidetur Plinij dictũ libro tricesimotertio his uerbis: Postea Annibale urgẽte, Q. Fabio Maximo dictatore asses unciales facti: placuitq; denariũ sedecim assibus permutari, quinariũ octonis, sestertiũ quaternis. Ita respub. dimidium lucrata est. In militari tamen stipendio semper denarius pro decẽ assibus datus. Hoc igitur lectores uiderint, ac statuerint

Veterani.

Asses stipendiarij.

pro

pro suo quisq; captu, aut arbitratu, quando id summã rei à nobis cõpertæ et explicatæ labefactare nõ potest, ut alibi diximus. Milites aũt Romanos diurno stipẽdio denariũ meruisse congruit cũ eo qđ ex Thucydide scripsimus, de classiario milite, qui suo ministriq; nomine binas drachmas merebat apud Athenienses. Tricenæ drachmæ, id est stipendiũ menstruum tribus aureis coronatis ualebant. Centuriones uero duplex stipendium, & equites triplex merebãt. Quare Liuius libro septimo ab vrbe condita: Aeque, inquit, impotens postulatum fuit, ut de stipẽdio equitũ (merebãt aũt triplex ea tempestate) æra demerentur, quòd aduersati cõiurationi fuissent. Hac ratione Liuij equites nouenos nostros coronatos merebant in mensem: nunc nostri octonos & semissem merent. Prætoriani autẽ milites duplex stipendiũ merebãt, qui castra circa urbem habebant, quasi stipantes principẽ. Erant enim & prætoriani milites & cohortes urbanæ, quod Tranquillus his uerbis significat de Augusto loquens: Legauit prætorianis militibus singula millia nummûm, cohortibus urbanis qngenos, legionarijs trecenos nũmos. Licet igitur hinc æstimare opulentiã imperij Romani sub Augusto, qui centũ et quadraginta legiones sub signis prouinciatim dispositas habuit, cum unaquæq; legio minima æstimatione in annuo stipendio ducena millia aureûm coronatorum ferret, etiam sine equitũ stipendio. Denæ enim cohortes quingentariæ in legionibus erant, & centuriones duplex stipendium habebant. Auctum autẽ postea militum stipendium fuisse ex eo apparet, quòd Tranquillus ait in Domitiano: Addidit & quartũ stipendiũ militi aureos ternos. Hæc uerba significare uidentur sub Domitiano quartũ incrementũ milites accepisse. Sed Tranquillus dubium id nobis reliquit, utrũ menstruos aureos, an potius annuos intelligamus: ego tamen mẽstruos intelligo. Milites etiã præter pecuniã annonas & sagula & frumentũ interdum accepisse legimus apud historicos, & præsertim apud Lampridium in Alexandro. Non me præterit Flauium Blondum libro sexto Romæ triumphantis hæc aliter tradidisse: sed ei non

Stipendiũ militare.

assensus sum. Hæc ut libro nostro tumultuarie adderenyme compu lit Franciscus Deloinus iudicum unus centenariæ famigeratæq; cu riæ: quiʃut est inter iuris peritissimos antiquarũ rerum studiosissimus, huius loci Taciti Cornelij tempestiue me admonuit, quũ altera forte editione liber noster ad hunc locum impressus esset: ut si po stridie admonitus essem, locum nullũ hæc addiũcula inuẽtura capacem sui fuerit. Librũ apud nos attulerat uir literarũ sacrarum professor facũdissimus omniũq; bonorũ autorũ conquisitor & indagator sagacissimus Guilielmus Paruus, agẽs in comitatu principis, sacerq;(ut ita loquar) oricularius eius. Eum librũ Deloinus, cum ab eo utendũ rogasset, aut iure potius amicitiæ præcupide sumpsisset, (unus enim tantum apud nos erat,) me quoq; ipsi ambo legere eum uoluerunt, ut in aliqua libri hiulca parte id quod de stipendio militari Tacitus scripserat, adsuerem. Hæc ferè sunt, quæ de re nummaria mensurisq; dici potuerũt: cuius rei semina se libasse Hermolaus Barbarus longe ingenio nobis doctrinaq; multiplici præstans in glossematis illis gloriatus est quæ in Pliniũ edidit gloriæ suæ segetem, ac materiam, quẽ tamen autorẽ sic quoq; ad nos peruenisse dico, ut seminarium laudum studiosis omnibus in eo quotidie renascatur, etiam si ille primitias decerpsit. Sed quum ipse multa de talẽto, sestertio & libra colligẽtis quidẽ more nõ deligẽtis cõmemo rasset, poterã, inquit, plura, sed quæ carptim, cursimq; uelut semina materiæ difficillimæ libauimus, dilato in aliud tẽpus pleniore commẽtario sufficiant. Mihi uero ille farraginẽ autoritatũ diuersissima tradentiũ, immo(ut planè dicã) segetum antipathiam miscuisse uidetur, & in unum semina diffidentia confudisse, ex quibus frugem aliquã bonam quonã modo sperare potuerit & promit tere non intelligo, aliorum autẽ erit iudicium. Nos commentationis ab eo promissæ, sed erronea(nisi fallor) indagine incohatæ, cæcas & perplexas ambages à capite rem exorsi, ita explorasse uidemur, & à limine statim introrsus perspectas luculẽtis uestigijs remeabiles fecisse, ut in Meandros potius digressionũ insinuasse(sic enim

Epilogus huius operis.

Hermolaus Barbarus.

enim res ferebat) quàm in labyrinthum quendam disputationis iudicari debeamus. Deprehensi aliquibus in locis hæsimus, uel uerius substitimus, nusquam tamē aut flexu præuaricationis, aut saltu reticētiæ uel obliuionis, aut deniq; præcipitio temeritatis elapsi, ponderum & mensurarum tractationem ita explicauimus, ut res natura inter se cognatæ, nominum etiam communionē & ueluti gentilitatem agnoscerent. Horum librorum editione tertium iam aut quartum sub prælo repetita, cum & nostra & omnium (ut audiebam) opinione nihil tam meum unius, immo uero tam proprium, atque adeo peculiare, quàm ponderum & mensurarum reiq; nummariæ tractatus atq; constitutio esse uideretur, in hisce libris enucleata nostræq; ætati & posteris haud dubie restituta, abhinc paulominus biennium Lugduni inter aulicos agenti liber forte mihi oblatus est, sub nomine Leonardi Portij Vincentini uiri iuris consulti, nusquam gentium ipse (ut ita loquar) atque ante tempora seculaq; editus. Cuius cum unam & alteram chartam legere, reliquasq; celeri manu euoluere tantum mihi licitum esset, summam iam tum eius operis & argumentum, magnificamq; professionem, non item genium animaduertere potui, nec post ea quicquam eius libri aut uidi aut audiui, quoad uere, ut opinor, iā adulto idē liber instauratitius in hac urbe passim uænire ac circūferri cœpit, mirifico titulo, aureosq; monteis tantū non pollicente, nec unū illud modo cornu copiæ à priscis decantatum, sed gemina Amalthææ cornua præ se ferente: nullum etiam tum ipse nec loci nec temporis indicē habens, præter insigne officinæ Frobenianæ: eū aūt nuper domo mihi datū summa cū ipse cupiditate nec uero sine uoluptate percurrissem, stupore primū insolito perculsus et correptus, ecce autē inquā mecū ipse, deinde animo agonē iam meditante suppresso, diu rem silentio transmittendā esse duxi: idq; animo nō admodū ægro fecissem etiam in posterum: nisi rei indignitatem amici perpēdentes sensim hoc extudissent, intelligere iam ut non nollem in meam utiq; necē concionē eē factā: futurūq; omnino affirmassent, si pergerem

In Portium Leonardum

rem in tam atroci consignataq́; iniuria placidis hominibus trãquillitatisq́; amantibus nimiũ me probare, fraudem ut capitalẽ atq; postea inexpiabilem in meipsum admitterem. Quasi uero (aiebant illi) si furem nocturnũ uir bonis ac moderatis moribus uideat omnia sua cum ramento expilantẽ & exportantem, Cratetis ille animo conniuere debeat & renidere, aut ori digitos apprimere ne silentium rumpat. Est enim hæc iniuria huiuscemodi qua percellere existimationem ille tuam conatus est, efficietq́; (nisi strenue tu tibi affueris) ut in iudicium primo quoq; tempore ipse rapiendus sis: bonisq́; & æquis hominibus de furto tam manifesto calculus, ac de coitione circumuentioneq́; porrigendus: aut solum tandem tibi exilij causa uertendum, certe quidẽ publico tibi carendũ sit. neq; enim tu nõ uides Budeæ quod omnibus perspicuum est, eum ipsum librũ ad pudorem utiq; tuum suggillandum quoquo circũferri gentium, reumq́; te uaniloquentiæ hoc facinore conflato, consulto, cõpactoq́; apud omneis esse factum: quippe qui summam inuenti fiduciã toto opere tuo de Asse & partibus eius præ te tuleris: atq; ut tuum, ut inauditum, ut bona fide prolatũ, decimũ iam annũ in ære tuo numeres ut si quid unquam: cuius tamen uindecim Portius nuper sibi nec opinatum inuenit. Huiuscemodi autẽ uaniloquentiæ fraudem multamq́; planè capitalẽ esse merito quiuis censeat, eoq́; in te capitaliorem, quòd alia studij legitimiq́; specimina antea tu in publicũ dedisti: quæ quis tandem ipsa tua fuisse credat, si quidẽ hæc palma post decennij fiducias à te abiudicetur? quando uero hic minus non cuiusuis est argumẽti atq; translatitij (nullũ enim, ut opinor, post hominum memoriã simile tantã in scenam & par ei prodijt) quàm potero breuissime exordium eius ipse tenoremq́; congruum exordio enarrabo. Annum abhinc plus minus decimũ Baptista Egnatius uir de literis eximie meritus, annotationes in Suetoniũ edidit: in quibus à principio statim Leonardi Portij (qui cũ mihi res agitur, hisce uerbis meminit) quæ subijciã: exponens enim illud ex Cæsaris dictatoris uita: Forũ de manubijs incohauit, cuius area super sest. millies

millies consistit: indicareq; uolens locum esse corruptum & obscurum, aliaq; huiuscemodi loca antea fuisse non intellecta: attulit autem, inquit, huic malo opem primus (quod ipse sciam) Leonardus Portius Vincentinæ nobilitatis præcipuũ decus, libello iam abhinc quinquenniũ huic uni rei destinato, in quo summa breuitate & diluciditate priscos numeros argenti, et auri usum apud ueteres, numismata & eorũ pretiũ attigit. Et paulo post: Nos igitur, ut ingenue fateamur, Portiũ secuti, mille sestertia non millies legendum existimamus: quoniã ea summa fidem omnẽ excedat. Nam si millies sestertium legas, erit tanta pecuniæ uis profusa, ut iniri ratio uix possit: sed à Plinio dissentiet, et reliqua. Hæc in annotatiõibus illis cũ legissem, incessit ilico mihi suspicio, et si non magnopere anxia, nescio quid iam strui et adornari ad nostri imminutionẽ Assis: præsertim cũ de eo loco Trãquilli li. tertio de Asse ita scripsissem: Ego ut sestertiũm millies legam apud Tranquillum adduci nõ possum, cum ea summa fidem omnino excessura sit, si superficiẽ operis pro portione areæ æstimandã relinquamus: potiusq; sestertia mille, et apud Plinium sestertijs mille & ducentis probarim, si alterum eligere cogar: & si omnino minor summa est, quàm ut Plinius inter miranda poneret: quare nihil constituo, nisi hoc tantũ, quòd hic locus corruptus est. Hactenus ego in libro de Asse. Ex eo igitur loco præcipue suspectare fraudẽ cœpi: Assiq; meo metuere ab illo Vincentino cecropide: placere enim aliquantulũ Assem nostrũ in Italia quoque, secundoq; rumore excipi, docti aliquot uiri fidem mihi fecerant: unde inuidiã iam enasci porroq; exarsuram ex literis eorum subodorabar. Verum ipse cum Egnatij elogium illud uidissem, ab homine Tusco admonitus (ut fit inter loquẽdũ) statim ad Egnatium scribere constitui, & erat scribendi iam ante occasio oblata. Ioãnes enim Golierius uir elegans, Insubriæ quæstor, Egnatij amicus, ut ex Suetonij editione clarum est, affirmabat Egnatiũ cõtrahendæ inter nos amicitiæ causa ultro ad me scripsisse. In mea igitur epistola ad Egnatium, cum multa ad eam rem qua de re nunc

agitur,

agitur, pertinentia: tum uero uerba hæc scripta erant, quæ subiecimus. Te autem non oscitanter librum meum legisse, & commētarijs tuis intelligo in Suetonium editis. Portio uero & mihi, fit candide & grauiter testimonium te accommodasse mihi credere imperaui: (Hoc enim & ætas tua poscit, & uitæ adhuc actæ honestas: eaq; amplissima in urbe autoritas, quam te obtinere audio) ita præclare actum esse mecum interpretor, quod non unus (ut arbitrabar) ab omnibus dissentire uideor, qui post auorum nostrorum memoriam scripserunt de sestertijs & talentis & eorum æstimatione. Sed & Portiana commētatione & Egnatiano calculo inuētum meum cōprobatum est, postquam liber meus trans alpes legi cœptus est. Id demum deprecor, ne libris quinq; de Asse & partibus eius editis: et quoquogentium (ut audio) iam dilapsis, altera etiam editione emendatioribus, ipse ære non meo negotiari per prouincias sed mutuatitio uidear: neq; enim ante hoc tempus uersuram facere solitus sum, ut famam aucuparer, nomēq; inter copiosos ac classicos dare possem: quominus nunc in animum inducerem ea trans alpes mutuari, quæ non modo in patria, sed etiam in Italiæ luce uenditarem & ubiq; terrarum. Nec tamen Portio, quod suum est, inuideo, modo id sine ulla mea captione obtineat: & est res huiuscemodi fortasse, quæ duorum esse possit: certe tu eadem de re duos (ut aiunt) parietes illeuisti. Hæc non eodem contextu in ea epistola: sed tamē ijsdem uerbis scripta erant. Hodieq; epistola statim post edita cum alijs multis nostris, huius dicti testis futura circūfertur, eius dies est quintus Calend. Decemb. anno supra millesimum quingentesimo duodeuicesimo. Huic ipsi epistolæ rescripserit Egnatius, nec ne rescripserit, nescio, certe nihil ad me peruenit, cum interim Grolierius multa Egnatij uerbis excusarit, ad extremū etiam eum rescripsisse dixerit, et scire se affirmarit. Hæc prima sestertij structura: hic natalis nominis Portij: hæc incunabula (ut audio) Portianæ nobilitati, quod quidem ad literarū decus pertinet. Hoc deniq; primordium eius telæ, quæ post septenniū detexta est filo nec candido nec

nec tam scite intorto q̃ perplexo, atq; ita detexta ut quidẽ & textus & uerba eius præferũt, tumultu aut Gallico aut Germano ab homine actuosissimo Portio *absolutã esse telam diceres: cum tamen tempore breuiori nobilis illa Penelopeia pertexta sit identidẽq; retexta. Tantæ moræ causam, incœptiq; tam præcipitis et uæsani remoram cum ego inquirerẽ, præcipuã esse causam reperi, quod homo interim recta (credo) consciẽtia fretus, liquida mẽte præditus, occasioni imminebat si quid mihi accidisset, quo licẽtius eam laudis nostræ hæreditatẽ cerneret: placabilius enim homo perit⁹ actũ iri meis cum manibus ab sese q̃ mecum intelligebat. Sed graue tardas expectare colos, homini (ut opinor) uisum est. Quare aleam iecit, ingenium periclitatus est: & uiuo uidentiq; (quod aiunt) erepturum hanc palmam se sperauit: cum interim in toto opere nullum sit artificium, nisi rusticum atq; hircosum: nullus prætextus nisi squallidus & sordidus: nullum commentum lepide uafrum, planoq; dignum: omnis operis fidutia in impudentia proiecta, in uanitate putida, in audacia præcipiti eaq; inermi posita est. Quo fit ut huius criminis persecutio uel recriminationis potius atq; defensiõis, unica sit & simplex mihiq; expedita.* Hoc dico: *si cui forte animi causa nugis feriato tantisper esse uacet & libeat, cui quidem aliquando ipsi in Asse nostro animi etiam causa fortasse aliâs aliquot dies succisiuos occupare contigerit: is* Portij *librũ percurrito, id si facere uel oscitanter institerit, futurũ esse recipio, ut uno, eodẽ, continuato perpetuoq; furto, omnia Assis mei inuenta, oẽs autoritates, sestertia omnia, omnia pondera, omneis mensuras, eorumq; uocabula omnia, totidemq; numero, non uno plura, nisi quid me fugit, nõ dico ingeniose sublecta, solerter & uerecunde suppilata, iudicet, aut artifici manu decerpta: sed ut furto tricapitali latrocinioq; atrociore, palã et aperte cõpilata exclamet atq; auersa: id porrò furtum cũ tã immane sit, et fœdũ, ipsum tamen furẽ tam manifesto teneri (o hominem perhebetem) ut inficiando esse non possit: seu indicia argumenta'que certissima, seu uestigia ad furtorum conge-*

riem

riem ferentia male structam & inconditam: seu testimonia quæramus exceptione maiora. O facinus inconsultū, etiam si de iure ipse responsitare publice titulo libri sui profiteatur. Iam primum uisendum illud ingenij furacis degenerisq́; monumentū, ad nepotes trinepotum (ut credo) manaturū, sine die, ac consule, aut Venetorum duce, nullo anno dominico editum & peruulgatū: quantā habet indicij uim, quantā signi argumentiq́; ad fraudē explorandā? ad circūuentionem Assis mei demonstrandā? ad coitionem in caput meū factam, in lucē proferēdam? mitto quòd omen habet ad librū publico decreto sic damnandū & antiquandū, ut etiā in actis ciuilibus animi tam degeneris (ut Codro sit nobilior) memoria circūcidatur atq; obliteretur. At commendationem atq; testimoniū habet Baptistæ Egnatij, uiri & mihi amici, ut refellere pudeat, & probitate et doctrina præditi, ut pigeat: Addam etiam si libet prolixe de me & magnifice meriti, ut postea ostendam. Sed tamen nec amicitiæ ius atq; officium: nec eius uiri existimatio integra (quam libēter & prolixe fatebor, si hoc unum factum recipere me sinat quoad hanc controuersiam cum eo deciderim) inhibere me possunt, quominus lege agam in causa capitali, ac iure meo ostendam ipsum sibi in ea re non satis constitisse, idq́; beneuolēte deo amicitiæ præside factu rum esse confido: eatenus certe ne testimonio eius lædar. Itaq; homine & literarū elegantium perito, & ciuilis iuris non experto, non iniquo (ut spero) in hoc quoq; utemur, ut refelli testimoniū suū non ægreferat in causa hominis nimium sibi amici. Dedit enim clarius atq; luculentius animi autoritati specimen quasiq́; desponsi iam inde annotationibus editis, quàm ut ad prudenteis iudices & seueros elogium illud suum eblanditū quoquo modo uel expressum testimonij pondus habiturum existimare debuerit. Nec (quod bona eius uenia dixerim amicitiaq́; constante) id literis bonis est operam nauare commendabilem, amicitiæ prærogatiuā conscientiæ anteferre conspicuæq́; rei euidentiæ: & quod alterius esse occupationis iure ignorare iam si uelis non possis, id blanditijs & ambitui quasi pro

potestate

potestate tribuere & elargiri. Certe quidẽ cum uiro cætera mihi probato, hoc expostulare cum bonorũ æquorũq; hominũ uenia, cum pace diuina licebit atq; eius etiã ipsius (ut spero) cum gratia, quod delatũ mihi loco et tẽpore opportuno testimoniũ in annotationibus supradictis, nullã meã ob culpã nouo exẽplo irritũ facere uoluerit. Quid enim aliud id esse dicã, quòd idem ipse nullo die, nullo anno diuersum illi testimoniũ atq; etiã è diametro oppositũ aliud emiserit? absit ut uiri tũ mihi amici, tũ apud omnes doctrinæ merito gratiosi, obtrectare nomen in animũ inducã: id demũ in querelã deducere me testor quod sine causæ quã nunc ago dispendio atq; præuaricatione præterire nõ possum. Hoc dico, hominẽ primariæ existimationis inter linguæ latinæ instauratores, eiusmodi testimonium Portio, idq; iterũ, ferre nõ potuisse, ut non religione obstringeret animũ suum, officinæq; illustris fidẽ atq; autoritatẽ suggillatione afficeret. Quodq; domesticæ ipse amicitiæ, quod necessitudini procaci atq; flagitatrici lõge plus æquo ultráq; aram Mineruæ tribuerit (ut nũc germanã omittam religionẽ) id uero doctis hominibus, duntaxat æquitatis & honestatis consultis atq. retinentibus, nulla probare facundia, nulla autoritate poterit. Ecquis enim unq̃ meminit tale exẽplum esse proditũ? tu'ne cũ sis summa existimatione celebris, eximia eruditione præditus: in albũ iudicũ inter primos relatus, causam omni iure lapsam, nullius patrocinio meritã, una tua ut tabella superiorẽ facias? iusq; suapte ui certissimũ, uniuersorum præiudicio confirmatũ tuis autoritatibus præiudicatũ, tẽporis præscriptione constitutum, ratum & fixum, cõuellere aut labefactare una subscriptione audeas? nec quæstionẽ modo rei consensu consilij iudicatæ atq; finitæ referas (id enim fortasse etsi in re tam liquida ridiculum est, tamẽ exemplo non malo fieri posset) sed etiã homini à te non alieno, in iusta possessione acquiescenti ac securitate sopito, indicta causa rem abiudices, quã non modo iure gentiũ atq; humaniore, sed etiã ciuili atq; usu longo suam fecerat? uide quæso etiã atq; etiã ut id ius esse possit, uide ut id in me exẽplum statueris nõ

pessimo publico. Aiunt qui Egnatium nouerunt, fide, religione, pudore, spectatū uirum atq; probatum esse: nihilq; minus unq̃ ex ingenio suo moribusq; fecisse: siquidē eius opera id factum est, nec item aliâs ipsum dissimilem sui fuisse: & quidem ipse mihi libentius nihil persuaderi sino, quàm homini obreptū esse tanto tempore, aut odio certe, tædio, & assiduitate extortum id officium munus'que amicitiæ inauspicatæ, ut Venetijs uir dignitatis retinentissimus, de statu suo non decedere sed declinare sustinuerit, offensionem ut uitaret necessitudinis Vincentinæ, odiosæ(Flagitatricis, quæ æquum, bonum & honestum conniuere perpulit) aut annuere importunæ immani'que confidentiæ. Sed mox id fortasse, nunc quod agitur agamus. Elogium igitur illud iam alterum totius'que libri editionem ut suspectam postulauimus, indicio tam uehementi, argumento'que tam suapte ui constanti, uix ut elidi possint uestigio ita impresso coitionis in meum Assem factæ, ut deleri iam nequeat. En tibi alterum indicium ab eiusdem Egnatij persona in hoc mimo argumento'que adumbrata. Nam cum iandiu obsoleuit iste mos inter eos qui suapte fidutia freti sunt, epistolas commendatrices à doctis eblandiendi: tum uero nunquam ijs libris eas prætexere in usu fuit, qui rerum uisendarum antea'que inauditarum professionem præferrent, quippe quod satis eos uendibiles faciat aut index aut titulus. At liber Portij eum titulum habet, eiusmodiq; rerum explicationis sponsorem, unde non iam lactis haustum gallinacei sperare, sed etiam Tantali talenta possis, ut fuit olim in prouerbio: adeo hominem in literis infantem non puduit cothurnos sibi grandioreis aptare: credo ut risu hominum liber exciperetur. His & iam dictis accedat indiciorum signorumq; cohors quingentaria: ex libri lectione otiosa, lectori non hebeti, ad euertendam huius strophæ architecturam: utique cum ea antistropha quam beneuolente prouidentia obstruere Portianis insidijs in mentem tum mihi uenit cum ad Egnatium scripsi, eam'que epistolam peruulgandam ideo esse duxi, quod repetita die testimonium Portiano Se-

stertio

ſtertio perhiberi uidebam, cum ante biennium in Italia Aſſis meus ut probus, ut bona fide percuſſus paſſim admitteretur, hominum æquitate ut cenſeo in hoc mihi indulgente ob egregiam uoluntatem potius quàm doctrinam, id'que longo interuallo ipſe animaduerti, cum meas copias recenſerem quibuſdam in locis neglectas & inconditas. Eſt autem Portij ſtructura cum inſcite & abſurde digeſta, tum uero ipſa in uniuerſum machina qua me cum Aſſe meo de gradu deieciſſe primarijs proximo nunc (ut audio) triumphat: adeo inconſulte ab homine iuris conſulto adornata, ſic imperite librata, primore ut aſpectu inſidias prodere, atque ut prædo etiam ipſe cuius negotium agitur, & fœdam coitionem & diu me ditatam impoſturam, & ſeſe etiam ipſum impoſtorē ſtolidum planumq́; planè bardum indicare uideatur: uſqueadeo difficile eſt intus premere erumpentes notas conſciētiæ. Verum age, fac rem uafre & ſolerter eſſe concinnatam ab eo: eſto ut omnia etiam ſint ab iſto conſentaneę congruenter'que attexta ijs, quæ in annotationibus orſa fuerant, atque ijs quæ in libro Portiano prætexta ſunt, donec illi, ut ab inſtituto commēto ad ſummam operis manum nihil offenſionis fuerit: audiamus iam teſtimonium uiri grauis atque eximiæ fidei, teſtis non à me rogati, non mihi autorati, nulla neceſſitudine niſi literaria coniuncti, ſed forte (ut ſpero) fortuna oblati, uel diuina potius prouidentia, quæ hactenus à meliore cauſa ſtetit. Is eſt Andreas Alciatus, non meus, ſed Portij: non noſtrâs, ſed tranſalpinus: non mei ordinis, ſed iuris conſultorum hodie decus, lautioris doctrinæ probatæ'que merito, quam non ægre cum iuris prudentia iungi poſſe docuit, exemplum'que induſtria ſua prodidit: in cuius ego ordinis olim offenſionem inconſulto feruore incidi. At in eodem ordine Portius magnifice ſeſe infert: in ea officina ut manceps pro imperio (ut fertur) ac poteſtate agit, eo denique nomine præcipue cenſetur: nam literarum humaniorum ſtudium autorum'que priſcorum lectionem atque emendationē, non ſucciſiuis horis, ut alij ſolent, ſed tumultuarijs tantum

Alci.

N 2 furti-

furtiuisq; destinauit, ut eius uerba indicant. Neq; uero Alciato aut mutuum perhibeo testimoniũ, aut ita perhibeo, ut causæ & tempori seruiã, nec rursus ille mihi liberalius æquo testimoniũ impertit, ut me in ære suo habeat: qui homini in Italia negotianti usui esse non possum, præsertim in suis iam copijs domesticisq; uersanti. Pridem etiam, cum ei succensere (iure an iniuria nihil ad rem pertinet) sed cũ ad Longoliũ scribens, quodã loco quererer Alciati iniuriã, quod eum dicerẽ Assis nostri documẽta in Dispũctionũ quodã loco ab eo fuisse eleuata, quasi aut copia autoritatũ defecta, aut ieiuniore argumentatione comprobata, q ut præcidere ansas cauillãdi possent, si quis improbius inficiari uellet: cum contra ego contenderẽ ita à me omnia plana facta & penè demonstrata, ut confessionẽ omnibus uiderer expressisse quãuis pertinacibus, ita illi epistolæ ad me Alciatus rescripsit, ut stomachari potius eum et acriter & diserte, quàm à me gratiã ea epistola inire uelle quiuis arbitraretur. Ea epistola in tertio Dispũctionũ eius libro inserta est, quæ Basileæ non pridem instauratæ sunt: ibi ille quodam loco: Nam, cũ liber hic tuus (inquit) nuper fuisset editus, Venetijsq; ego cũ Egnatio, Portio, quibusdãq; alijs doctis uiris de eo uerba facerẽ, asseruissetq; Portius eiusdẽ se argumẽti libellũ scripsisse, eumq; de sinu prompsisset, egregie tractata ab eo pleraq; deprehendi: nam & denarij æstimationem ex numismatis illis, quæ cum hac nota ✱ nusquã non reperiuntur, recte inibat: indeq; ad nummi, ad argentei quoq; sestertij ualorẽ rationabatur. In eo à traditionibus tuis dissentiebat, quod decies sestertiûm, decies centena millia minime interpretabatur, sed cæterorũ, qui uulgo scripserant, sententiã ferè probabat. In hũc ego cum antilogias (ut ait ille) afferrẽ, exq; tuis argumẽtis confutare opinionẽ hanc aggressus essem, ijs ille omnibus ita respondebat, ut, cum tu ex collatione autorũ ostendisses eam loquẽdi formulam inter se differre, ipse apud eos autores hoc differre non negaret: sed ideo non probari, ut decies sestertiûm magis decies centena millia, quàm decies decem millia uel decies mille significaret: atebatq;

batq; posse ita dissolui,ut uno in loco de sestertijs nũmis actum cre damus,alio de sestertijs argenti:quas acuti hominis et in legalibus studijs exercitati responsiones cum non carere cauillo asserere͂,nihil tamen tunc ut in tumultuario sermone occurrit,& reliqua. Hic cine eiusmodi testis,ut reijci ab homine pudente citra rubore͂ possit? nonne uero hoc eiusmodi testimoniũ est, atq; ita oblatũ sic ab homine aliud tum agente prolatũ, ut ipsa(ut ita dicã)ueritas protulisse uideatur? mihi quide͂ uidetur. Age per me iam licebit,ut Andreas Alciatus,iuris imprimis consultus,uir integra opinione praeditus, Mediolani atq; Auenione illustris iuris interpretatione,commentus hæc esse causa mea, si quide͂ credi potest, existimetur:nisi insigni elogio, eoq; præscriptione maiori id eius testimoniũ adiuuetur & confirmetur:quandoquide͂ impudentia proiecta & deplorata nunq̃ ita depreheñsa est ut inficiando nõ fit,nisi ita in angustũ redegeris eam ut uersare se nequeat. Idem Egnatius,cuius epistola columen est atq; ornamentũ ascititium,uel amuletũ potius,illius libelli rerum comploratarũ nobis restitutoris, cuius amuleti fidutia in publicum è tenebris exijt, atq; ex illo sinu Portij sese tande͂ protulit:ipse inquã Baptista Egnatius,que͂ honoris causa toties nominãdum habui,in ijsdem annotationibus in Suetoniũ, cũ id esset,quod supra cõmemorauimus,de Portio suo præfatus,post unam & alteram chartã,expositurus illud in Augusto: Senatorũ ce͂sum ampliauit, ac pro octingentorũ millium summa duodecies sestertiũm taxauit:hæc uerba de me scripsit: Ingenui(inquit ille)est hominis fateri,per que͂ didiceris:& me hercule hunc locũ perobscurũ, nec ulliquod legerim,cognitũ,Budæus ex Gallia uir à secretis regis primarius feliciter attigit:cuius eo libentius mentione͂ facio,quod annotationibus suis in Pandectas antea satis celebris, & tralationibus quibusdã Plutarchi nobilis, nuper editis quinq; de Asse & partibus eius libris,adeo clarus euasit,ut non possit non summopere ab omnibus cõmendari, qui duodecies sestertiũm & centies & millies differre plurimũ à duodecim centũ & mille docuerit. Cuius sen-

tentiam eo libentius sequor, quod non minus doctrinæ præ se fert q̃ candoris. Huius elogij uerba nonne ita ab homine graui & probo contestata esse uidentur scriptoq; consignata, ut integra tum mente et composita hominem fuisse intelligeres: id utiq; iam inde agente prouidentia ut fauces strangularet Egnatij elogium Portianæ confidentiæ? nonne is testis è familia Portij ac penè è sinu eius productus est: ut causam iure lapsam, calumnia sola fultam, tanti temporis silentio desertam, constantis deniq; famæ præiudicio damnatam, etiam iugulare uideatur? Hic existit quæstio, utrum aqua hæreat (ut aiunt) in his Egnatij testimonijs, nec ne hæreat? Hoc enim omnino constituẽdum est hanc controuersiam iudicaturis. Etenim si Egnatius memor erat supradictorũ uerborum, quæ in annotationibus de me scripserat, quonam tandẽ modo in illa epistola libelli Portiani uindice atq; uẽditatrice hæc uerba scripsisse eundẽ ipsum credamus? Et iacuisset hæc sanè pars rei literariæ, nisi Portius noster cum maiorũ suorum gloria celebris, tum sua laude illustris, rẽ obscuram primus tentare ausus, feliciter illustrasset. Equidem cum hæc scribens atq; alia eius epistolæ uerba perpenderem, propius nihil factum est, quàm ut dicerem atq; ducerẽ Egnatium huius editionis consilio parum affinem esse, quo fit ut nunc superiore illa nostra uerecunda atq; amica expostulatione bona ex parte eum liberem. Quis enim credat homini singulari eruditione, summa grauitate, integra existimatione prædito, tanti fuisse amico tali quo iure quaq; iniuria obsequi, ut offendere eo obsequio non modo ad populum, sed etiam ad ordinem amplissimũ Venetijs, ad primoresq; doctorum non recusaret, cuiusmodi in ipso senatu complureis esse nouimus & uidimus? ipse quidem certe adduci non queo ut credam illam epistolam ab Egnatio esse scriptam, ac ne subscriptam quidẽ, aut alio modo agnitam quàm patientia pœnitendæ, si integrũ esset, amicitiæ accommodanda. Neq;, quod quidam aiunt, libens mihi persuadeo, Egnatio esse obreptum homini acri & circunspecto, eoq; minus quod alij causabundi dictitant, amicorum crebris allegatio-

gationibus, multorumq; annorum ambitu eblanditum tandem ipsi ac penè id extortum recusanti & auersanti, diu deniq; postulati iniquissimi omen reijcienti, ut id aliquando committeret, ipse illiberali ut obsequio personæq; suæ indecoro obstringeret cõscientiam, cum eo quoq; ut famæ discrimen ad primores populumq; adiret. Quo magis detestandam immanis huius furis importuniq; procacitatem esse quiuis iudicet, qui in huiuscemodi quoq; postulatis morigeram esse debere amicitiam existimauit, exemplumq; capitale cõsignatum literis testatumq; prodidit in caput utiq; amici uiri probati incubiturum, nisi eo nomine amicitiam famosam & infaustam clare ipsi renũtiarit prima quaq; occasione: certe quidem digna est epistola, quam maxime subditiciam quiuis qui Egnatiũ *nouerit existimare possit. Sin id negetur, ita certe ab eo scriptam neglectim & defunctorie, ac uelut reclamante conscientia, dissimilẽ ut eam esse cæterarum suarum scriptionum uoluerit, ut ipse quoq; sui esse dissimilis tantisper sustinuit. Postremo quiduis potius quàm libenter, aut sponte, atq; integra uoluntate eam epistolam scripsisse, quã propter prouideret ipse ilico posse secum agi tabulis obsignatis famosáq; actione. Atq; hæc ita dico, ut ijs probandis,* Egnatio *magis consultum homini ita de me merito, q̃ causæ meæ cupiã, ne ille aut inter se pugnantia, aut tanto nomine tã clara existimatione indigna prodidisse uideatur. Etenim fac esse ut ille quæsitæ autoritatis oblitus, iugi eadẽ supplicíq; postulatione hominis opibus et factione subnixi uictus, suasorũ autoritate perpulsus, intercapedine septennij exoleuisse elogiũ illud crediderit quod in manibus hominũ adhuc fuit, eritq; in posterũ, cuius tandẽ Portius testimonio iam utetur? cuius patrocinij fiducia liber ille manifestò cõfestim deprehendendus, è latebris exiens in publicũ prodibit? cuius fidẽ implorabit ubi omniũ conuicio, ut impudẽtia tantũ perdita cõcerpẽdáq; uanitate cõcretus, omniũ conuicio exceptus erit? nisi uero si quis erit qui iurisconsultorum placitis audiendum testimonium eius dicat qui aduersus fidem testationis suæ uacillarit, aut nisi scriptis eiusdem ho-*

minis credendum est fidem sibi mutuo derogantibus. Neq; enim *se stertiũm duodecies & centies & similia, in lucẽ explanationis primus è tenebris obscurissimis adduxi* Egnatij *testimonio : &* non *illa epistola liminaris,* Portio *palmã eiusdẽ inuenti deferens paláq; pronuntians, falsam habet inscriptionẽ, siquidem* Egnatius *constanter testatus est.* Neq; *ipse tum* Egnatius *meminerat, quæ de* Portio *ante scripserat in illis annotationibus: ac de me elogiũ pronuntiatum, non præceps, sed meditatũ: non quodlibet, sed elaboratũ : non parce, sed benigne delatũ non meminerat: nam aut utrunq; obliuione transmiserat, aut neutrũ: nec uero si rursus utrũq; meminerat, non etiã recordabatur, quanto se crimine id scribẽdo alligabat, quãta religione obstringebat & propemodũ scelere. Simul enim subibat ipsi utiq; cum tabulæ à se obsignatæ in publicũ prodijssent, secum ex ijs ipsis agi posse non modo inconstantiæ, sed etiã iuris gentium uiolati, nisi si non id est uiolare ius gentium, quod* Franco *aut* Gallo *homini iusto mancipio quæsitum sit, id prædoni improbissimo ambitiose aut alioqui indulgere & elargiri.* Eat *igitur eat inquam* Portius, *amicis' que succenseat, qui epistolam illam furtiui inuenti assertricem, absurde atque inscite prodeuntem subornauerunt. Ita homini deprehenso, destituto, patrono, testibus, testimonijsq; defecto, id solum superest, suam ut in classem praepropere redeat, et publico posthac careat, quando impudẽtiæ (quæ præsentis interdum numinis instar habet) litare hoc sacro non potuit: atq; ita redeat, ut, si hactenus tam immani importunaq; audacia defunctus sit, clementer secum superos egisse inferosq; fateatur.* Mihi *uero præter indicia, signa, argumenta, documentaq;, quæ affatim tum aliunde suppeditant, tum ex* Asse *meo scatent, & exuberant, testis est unus refutatione maior, ut antea docuimus, clare, dilucide, uocaliter, pro testimonio loquens, fidem ille quidẽ sibi cũ cõstantia & grauitate astruẽs, tum opportunitate, id adeo, ut hoc uno firmamento, si cætera non suppeterent, causa mea non modo niti et stare, sed etiam causæ aduersariæ longe præstare posset, ac plures*

tribus

tribus (ut ita dicam) mereri, accedente utiq; praerogatiua compositionis Assis nostri, non inconditae, non indigestae, nõ tumultuariae, sed accuratae, sed solicitae, sed sese urgẽtis & anxiae: postremo quae notas omneis habet indiciaq; probae mentis nec male sibi consciae: cum iste contra uelut alias res agens, librũ argumentosum supina securitate calamo incõcinno percurrere uideatur, potius quàm scribere: ut intelligere quiuis possit, qui librũ eum post Assem meũ legerit, omnia ex Asse nostro in Sestertium Portianũ nullo negotio esse transcripta: quanquam nõ tam transcripta esse iudices, quàm re gesta ab homine crassa (ut dicitur) Minerua horridaq; imbuto, illotis, tetris, callosisq; manibus summas rerum decerpente. Hominem uanissimum Portiũ, liuoreq; simul ac stolida ambitione caecum, qui Egnatium uirũ & doctrina singulari et industria celebratũ ac de ipso multorũ opinione supramodũ meritum iam inde ab annotationibus editis, sic per ora mortaliũ traducere sustinuerit fidutia amicitiae sanè inauspicatae: consilio tam stolido, tam caeco, tam praecipiti, fidem ut illi, testimoniũ sibi atq; patrociniũ in causa profligata ademerit: adeo cuius hominis elogio librũ suum approbare publice meditatus est, eius ipsius autoritatẽ eadẽ se opera eleuare prae stupore non sensit. En scitã concinnamq; imposturã tot annis meditatam & instructã, scilicet quàm auspicato susceptã et exorsam, tam secunda aui prolatã et editam. Verumenimuero operae erit (ut opinor) pretiũ unum aut alterũ libri lepidi & elegantis cõmemorare locum, ut inde specimen lectores sumant probitatis autoris. Iamprimum libro primo: Accedit, inquit, ad comprobationẽ cõputatio pulcherrima Ciceronis in oratione tertia in Verrẽ, cũ ex libellis publicanorum conatur detegere Verris furta: quae cum mihi naturam huius aduerbij duodecies praecipue demõstrauerit: quid de illius et aliorum similiũ significatione ut decies & uicies & reliquorũ obseruauerim, hinc sumpta occasione obiter, & reliqua. Deinde postquam rem à nobis paucis uerbis explanatã, longa ipse & perplexa disputatiõe obscurare conatus est, uidelicet ut in duobus libellis ali

N 5 quid

minis credendum est fidem sibi mutuo derogantibus. Neq; enim se stertiûm duodecies & centies & similia, in lucē explanationis primus è tenebris obscurissimis adduxi Egnatij testimonio: & non illa epistola liminaris, Portio palmā eiusdē inuenti deferens palāq; pronuntians, falsam habet inscriptionē, siquidem Egnatius constanter testatus est. Neq; ipse tum Egnatius meminerat, quæ de Portio ante scripserat in illis annotationibus: ac de me elogiū pronuntiatum, non præceps, sed meditatū: non quodlibet, sed elaboratū: non parce, sed benigne delatū non meminerat: nam aut utrunq; obliuione transmiserat, aut neutrū: nec uero, si rursus utrūq; meminerat, non etiā recordabatur, quanto se crimine id scribēdo alligabat, quāta religione obstringebat & propemodū scelere. Simul enim subibat ipsi utiq; cum tabulæ à se obsignatæ in publicū prodijssent, secum ex ijs ipsis agi posse non modo inconstantiæ, sed etiā iuris gentium uiolati, nisi si non id est uiolare ius gentium, quod Franco aut Gallo homini iusto mancipio quæsitum sit, id prædoni improbissimo ambitiose aut alioqui indulgere & elargiri. Eat igitur eat inquam Portius, amicis' que succenseat, qui epistolam illam furtiui inuenti assertricem, absurde atque inscite prodeuntem subornauerunt. Ita homini deprehenso, destituto, patrono, testibus, testimonijs'q; defecto, id solum superest, suam ut in classem præpropere redeat, et publico posthac careat, quando impudētiæ (quæ præsentis interdum numinis instar habet) litare hoc sacro non potuit: atq; ita redeat, ut, si hactenus tam immani importuna'q; audacia defunctus sit, cleménter secum superos egisse inferos'q; fateatur. Mihi uero præter indicia, signa, argumenta, documenta'q;, quæ affatim tum aliunde suppeditant, tum ex Asse meo scatent, & exuberant, testis est unus refutatione maior, ut antea docuimus, clare, dilucide, uocaliter, pro testimonio loquens, fidem ille quidē sibi cū cōstantia & grauitate astruēs, tum opportunitate, id adeo, ut hoc uno firmamento, si cætera non suppeterent, causa mea non modo niti et stare, sed etiam causæ aduersariæ longe præstare posset, ac plures

tribus

tribu(ut ita dicam)mereri, accedente utiq; prærogatiua compositionis Assis nostri,non inconditæ,non indigestæ,nõ tumultuariæ, sed accuratæ,sed solicitæ,sed sese urgẽtis & anxiæ:postremo quæ notas omneis habet indiciaq; probæ mentis nec male sibi consciæ: cum iste contra uelut alias res agens, librũ argumentosum supina securitate calamo incõcinno percurrere uideatur,potius quàm scribere:ut intelligere quiuis possit,qui librũ eum post Assem meũ legerit,omnia ex Asse nostro in Sestertium Portianũ nullo negotio esse transcripta: quanquam nõ tam transcripta esse iudices,quàm regesta ab homine crassa(ut dicitur)Minerua horridaq; imbuto,illotis,tetris,callosisq; manibus summas rerum decerpente. Hominem uanissimum Portiũ,liuoreq; simul ac stolida ambitione cæcum,qui Egnatium uirũ & doctrina singulari et industria celebratũ ac de ipso multorũ opinione supramodũ meritum iam inde ab annotationibus editis,sic per ora mortaliũ traducere sustinuerit fidutia amicitiæ sanè inauspicatæ:consilio tam stolido,tam cæco,tam præcipiti,fidem ut illi, testimoniũ sibi atq; patrociniũ in causa profligata ademerit: adeo cuius hominis elogio librũ suum approbare publice meditatus est, eius ipsius autoritatẽ eadẽ se opera eleuare præ stupore non sensit. En scitã concinnamq; imposturã tot annis meditatam & instructã,scilicet quàm auspicato susceptã et exorsam,tam secunda aui prolatã et editam. Verumenimuero operæ erit(ut opinor)pretium unum aut alterũ libri lepidi & elegantis cõmemorare locum,ut inde specimen lectores sumant probitatis autoris.Iamprimum libro primo:Accedit,inquit,ad comprobationẽ cõputatio pulcherrima Ciceronis in oratione tertia in Verrẽ, cũ ex libellis publicanorum conatur detegere Verris furta : quæ cum mihi naturam huius aduerbij duodecies præcipue demõstrauerit: quid de illius et aliorum similiũ significatione ut decies & uicies & reliquorũ obseruauerim,hinc sumpta occasione obiter,& reliqua.Deinde postquam rem à nobis paucis uerbis explanatã, longa ipse & perplexa disputatiõe obscurare conatus est,uidelicet ut in duobus libellis ali

quid salte non furtiuu dixisse uideretur, ex amoena tande digressione tanq de asino (quod aiut) ita decidit, ut ad furta quasi ad uiā institutā rediret. In hoc, inquit, loco addatur locus Gellij, qui multipliciter huic meae comentationi suffragatur. Nos aut in 1. Assis *nostri libro utranq; autoritate citauimus, subductaq; ratione plene explicauimus, cu eo, ut in illo Ciceronis loco inueti nostri fidutiam primu collocasse nos testaremur,* Idem porro Portius cu *de aureo numismate, auriq; ad argentu proportione copiose in Asse nostro tractata et explanata, nonulla pingui Minerua homo rusticus qua si Samio uase hausisset, in suumq; libru atrameto sutorio dignu tur bide, lutulenterq; transfudisset: Ex his, inquit, declarabitur ratio satis obscura, & ut existimo, usq; nuc ignorata.* Hic hic quaeso lector *aestimet, nuquid haec asseueratio hominis summa (credo) fide praediti: (cu decus sit patriae) fide arrogat ijs, quae ab* Egnatio *in annotationibus scripta sunt? an mendaciu potius laudatori suo in libelli fronte adumbrato exprobrat & obijcit? Neq; uero* Egnatij *tantumodo, cuius testimonia istius impudeti stoliditate inter se colliduntur, fide haec asseueratio labefactat, sed etiā* Alciati *de decies et cecies sestertium summa fide testificatis. Quis igitur huic iā libro fidem habeat? omni fide casso, omni autoritate lapso: Quis ipsi libri autori, uel sestertiu nummu credat, omnibus iā copijs, omnibus facultatibus nuc euerso? cu nuper sestertijs, taletisq;, aere, auro, argeto, loge copiosior omnibus aequalibus, maioribus, superstitibus ac fato functis existimari uellet: itaque ad coelu uaniloquentia repente quasi somni uehiculo sustulerat, haud scio an de coelo praecipite inconsulta gloriae cupiditas detraxerit ac turbarit. His similia sunt quae ille de stipedijs militaribus, de censu senatorio, de mesuris medacissime sibi ascripsit. Quod facinus diu ac multu admiratus sum ab homine esse susceptum, qui tum iurisconsulti appellatione censeretur, tum in ditione Venetorum auum ciere, ut fama est, non obscurum ac porro etiam posset. Sed nihil aeque obstupui, quàm duo loca Plutarchi à nobis enarrata plenè & explicata, eu esse ausum*

ut sua

ut sua, ut ante inaudita, ut sibi palmaria cõmemorare: ut quo in loco numeros omnes impudentiæ etiã suæ, suiq́;, Portius supergressus est. Vnus est in Antonio de sestertiûm decies, alter in Pompeio de opibus Romani imperij, quæ etiã (si diuis placet) sustinuit homo illiteratus palàm dicere se è Græco exẽplari latine emẽdasse, cum interim in horũ altero homo circũspectus, ita se interuersa inuenti gloria implicuerit, ita furti mẽdacijq́; laqueis induerit & irretiuerit, ut adhuc in luto fœdissimæ ac flagris dignissimæ hallucinationis hæreat. Namq; cũ Plutarchus scripserit Romani imperij uectigalia post Pompeij triumphũ ad octo millia & quingẽtas myriadas excreuisse, hoc est, ut Latini loquuntur, ter millies & quadringenties cẽtena millia nũmûm, ut nos in tertio libro de Asse docuimus, iste literariæ lucis instaurator, antiqtatis interpolator, ætatis suæ decus, summã auxit, decuplicato, è chiliadibus myriadas faciẽs, flagitiose & portentose: eãq; appellat octuagies quinquies decies millia aureorũ Italicorũ. Quem locum (ut opinor) emendabit, cũ Græce melius didicerit, aut cum iterum Assem nostrum legerit atq; intellexerit. Pergit etiam porro, blandoq́; errori atq; arridẽti indulgens, arctius sensim arctiusq́; suis se commentis implicat uaniloquentissime, quoad furta furtis cumulans, improbe tandem expilata, stolide astruẽdo destruit. Vt aũt intelligeres animosum ipsum strenuumq́; furem esse, nec aceruos tantos Assis nostri primoribus (ut aiunt) digitis delibasse: non satis habuit ipse tot sestertia, toties sestertiûm, talentorum tot millia, tantam æris, auri, argenti uim à nobis iandiu publice exposita & consecrata, uno spiritu confidentiæ depeculari: usuras etiam eorum centesimas, semisses & alias: (o durum acerbum'que creditorem) floccifactis sanctionum interdictis, ut debitas abstulit. Quin & palmarium plaudendum'que inter suos fore existimauit epulatu'que dignum in prytaneo, si spolia & Gallica & opima cum ramento auferret, gẽtisq; Francicæ nomẽ memoriæ eximeret. Eadẽ porro solertia, eadẽ doctrinæ fidutia erectus, simul collectæ (credo) antea opinionis

in li-

in literarũ elegantiũ professione prærogatiua fretus, mẽsurarum restitutionem emetiens, omniaq; operis à me ut susceperã præstitui hominumq; assensu probati, corollaria contrectans, ut quodq; bellissimum fuit raptuq; facillimũ, abstulit, in illamq; sarcinã furtorũ tumultuariam cõgessit: neq; enim uacabat digerere homini (ut ipse inquit) negotiosissimo: qui tamen (quod mirere) rem diu expositam & iacentẽ, atq; à nullo dum præ magnitudine atq; intractabilitate sublatam, aliud agens ipse, atq; obiter tentatã, primoribus (ut dicitur) digitis suscepit, sustulit, circumtulit cum stupore hominũ: huiuscemodi enim operis absoluti rationẽ uisendi etiã etiãq; libri amœna lectio præfert. Id uero ægre (ut opinor) quãplurimis probabit, etiam si omneis tribus stultorũ laturum se sperauit, quod ex tãta rerum copia cum permulta cõpilando, plurima missa facere præ imperitia infantiaq; cogeretur, nihil tamen intactũ reliquerit, nihil non præcerptũ & libatũ: adeo uideas omnia Assis nostri insignia, omnia loca illustria, ab homine iurisconsulto Portio, suillo pene more obtrita & conculcata. Hic est Portius lectores, qui Hermolao Barbaro usuræ centesimæ indagationẽ instituenti facem primus intelligentiæ prætulit. Quo facilius contra inculcatã opinionẽ homines sibi, persuadeant non temere, nõ ab re, non immerito, qua de re nunc agitur, decus palmãq; sibi abripuisse. Sic enim inquit libro secundo de uino Opimiano loquens: Hac computatione obiter usuræ semissium cõprehenduntur, quas nostris seculis diu non bene cognitas, mihi olim applaudebã uel solum uel inter paucos intellexisse. Postea longo interuallo Hermolaũ inter nostræ ætatis literarũ assertores eminentissimũ, in prima editione ignorasse; in secunda non suo fortasse inuento, sed ex alicuius relatione cognouisse animaduerti. Enimuero hominẽ liuidum (exclamet hic aliquis) qui tan diu errare homines ordinis sui passus sit: ac fortasse etiã (ut est liuoris ingenium) ad hodiernũ usq; diem siuisset, nisi aut Hermolaus aut alius id facere instituisset. En cui iurato nõ secus credas quàm utraq; manu aram tenenti & adiuranti: en qui cum in tenebris mi

ees: en cuius oratio natales generosissimos indicet & clamitet. Cur autem homini candido in mentē tanto interuallo uenerit, Hermolaum hominē Venetum laudationis prætextu hac nota præstringere, quasiq; statuæ eius caput auferre, rationē inire nullā potui, nisi ut crederemus, non ab Iucundo architecto Veronensi amico olim meo, Hermolaum erroris primū admonitum fuisse, sed ab amicis familiaribusq; Portij rem proditā Hermolao, quibus simplicius arcana sua credebat: cuius rei laudē sibi non esse ab Hermolao honorifice delatam, uir æquitate summa merito nimirū succensuit. Id quod facile ijs persuaderi poterit, qui etiā me cōmentarios eius usq; Vincentiam suppilandos mandasse arbitrabuntur, ut inde libros illos de Asse componerē. Verū ut finis principio, & utrunq; medio congrueret, utq; omnia eodē spiritu confidentiæ uecordis & conclamatæ apta, & coagmentata esse sciremus, librū triuialis ac sutorij artificij pari coronide claudendū, eiusdēq; impudentiæ clausula absoluendū esse duxit. Ad rem enim magnopere pertinere rat⁹ sum, ipsa autoris uerba referre: Iam satis, inquit, superq; sit mihi homini occupatissimo, et uarijs et molestissimis curis implicito, & (ut alia omittam) iam decē filiorū patri, sestertio iam pluribus annis perfecto, ad demōstrādos antiquorū mores hæc pauca insuper aggregasse: Pleraq; uero alia, quæ olim studio uigente cōmentauerā, negotia nunc supprimunt, quæ tamen & ipsa aliquando fortasse edētur, si uita, et otiū suppetat. Dedisset huic Philoctetæ Hercules aut arcum suū aut clauā: nōne nobis omneis ærūnas exantlasset, ad mōstra è literis exterminanda? Quid hoc homine facias? aut quid, si eum ames, ipsi faciendū libro iam iterum emisso prolatoq; censeas? Quidnam aūt potius, quàm ut attritæ frontis crimen atq; ignominiam, excusando stupore præcordiorū auertat & deprecetur? Hic dicerem nec nŏdiu addubitaui, quod compertū habeo ab oculatis testibus, de præclara illa commentatione lingua uernacula elucubrata, duobusq; amicis credita, ut latina fieret stilo q̄ appositissimo ad fidem faciendā ab autore ipso esse scriptā: siue negotijs auocatum

fuisse

fuisse credere debeamus, id quod ipse eā ob causam (ut opinor) non semel testatus est, siue hominē elegantia Accursiana imbutum piguit hac ætate stilū reconcinnare: ita in libri cōpositione latina architecti opera tantū functus est, præterq̄ in infimo calce operis, id est in ea clausula, quā proxime trāscripsimus, in qua structuræ suæ specimen ideo nobis dedit, ut res satis uulgata perspicua quoq; fieret. Atq; hæc, quæ diximus, ab eo scripta sunt peruulgataq; Venetijs non uerecunde, cum ante duodeuiginti menses quinq; libri nostri de Asse & partibus eius ibidem impressi fuissent, in officinaq; Asulana omni die, omnibus horis uulgo contrectarentur. Hic quæro, si huiuscemodi facinoris, quod nō sine suggillatione ac dedecore patriæ admissum est, ab actore publico quæstio postuletur: aut si me aliquādo tū meo, tū publico nomine iuris præsidiū, ordinis amplissimi fidē, senat⁹ imperijq; clarissimi nomē implorāte (in eo enim senatu olim multas horas sedere honoris gratia mihi cōtigit patritiorūq; indulgentia, cū res seriæ et uisendæ me arbitro agerētur) sed, si, ut est huius facti indignitas, ueneradisq; cōuētus æquitas, me iniuriā conquerēte quæstio ea de re decreta exerceatur, ecquis hūc hominē seruare aut Tullius aut Demosthenes, ecquæ oratorū cohors noxæ et pœnæ eximere poterit? quis cū eo descendere in causam, quis subscribere audebit? Age iam, si sententiæ de inaudito crimine, cōpertoq; & cōuicto rogetur, ecquis est, qui non extremū aliquod exemplū in istū edendū esse censeat, ut patria ipsa religione ignominiaq; soluatur: in eoq; reo statuendū, qui rem inauditā ausus est, ne quis in posterum alligare imperiū illustre tetro facinore audeat? atq; ita, ut iurisconsulti in eam sententiam cupide certatimq; transeant, quorum ordo istius scelere haud dubie impiatus est, nisi in eum seuere ilicoq; uindicetur. Fabius libro quinto: Nec mihi uidentur, inquit, Areopagitæ, cum damnauerūt puerum coturnicum oculos eruentem, aliud iudicasse, quàm id signum esse perniciosissimæ mentis, multisq; malo futuræ, si adoleuisset. Si id Areopagitæ in puero exemplum prodendū censuerunt ob malæ mentis indolē, quid

quid in uirum ipsi, quid in senem statuissent ob inexpiabilē mentis deploratamq; proteruitatē? Ecquis porrò post hominū memoriā & in ciuili uita cōpositus, & claris natalibus ortus, & inter iurisconsultos professus, tam proterua ac profligata mente fuit, ut simili commento instituerit, alieni tantiq; laboris fructū, alienæ laudis copiosam satis messem, nō dico carpere et imminuere, aut hic illicq; libare et sublegere, (hoc enim trāslatitiū crimen esset) sed usq;quaq; ducta falce uanitatis furtiq; permetere? idq; adeo, optimā ut partē auferre, reliquam proculcare mallet: quàm id saltem integrum relinquere, quod auertere non posset? Iam uero, ut ne improbus esse sibi tantisper dum animo exulcerato satisfecisset, meditatus sit, idq; dolori liuoriq; condonare debeam, num etiam tanta secordia, ea in curia prædiū esse me existimauit, ut uiuens, uidēs, sentiens, pignorum tam multorū taliumq; possessionē, in qua plena securitate acquiescebam, interuerti atq; diripi à quoquam, nedum à Portio vincentino sinerem? Ego'ne, ut tantum tribuerem aut Vincentinæ nobilitatis uertici, aut maiorum gentium iurisconsulto, ut ei Francici nominis fasces industriæq; nostræ mediocris submittendos esse ducerem? ut harpocratica infantia prædoni vincentino patientiā accommodarē? ut septem liberorū parens mariū et superstitū (quoniā ipse eo se quoq; nomine admirari uidetur) iis debitā, despōsam, destinatāq; hæreditatē, insano penè labore florētis ætatis uigētisq; cōparatā agere, ferreq; Portiū Vincentinum & expilare perpeterer ignauo silētio? nec furtum illud atrocissimū atq; immanissimū, luculentāq; prædā auersam ac diuexatā, conspicuā ciuili uociferatu testatissimamq; facerē? in sinu (credo) indignari atq; ingemiscere uirum bonū oportebat, eamq; in optima parte bonorū illatā calamitatē, iniuriāq; deuorare, aut inter domesticos tantū mussitare querisq; religiose. Sanè uero, quoniā mihi res est cū hoīe et æquo & moderato, honesti pariter decoriq; respiciēte. Nā per diuos iā immortales, quotusquisq; faceret, hoīm quidē recta fretorū cōscietia, nec sui nataliūq; immemorū, ut, quū atrocissima iniuria famosaq; ab eo

homine

homine affectus esset, unde minime metuēdū uidebatur: hominūq; fidem implorare quiritando æquitatēq; posset, non lege uti mallet ciuiliq; præsidio, quo famæ consuleret, quam inerti uerecundiæ indulgendo, silentiū fouere, blandamq; tranquillitatē amplecti partem degeneris ignominiæ? At etiam homo omni lepore orationis, omni scribendi peritia nisi formularia defectus, autolycū (ut Plautus inquit) furem se fore confidebat, et furtū quāuis luculentū, qlibet manifestum, ita immutaturum sperabat aut dissimulaturū, ne agnosci à me posset manifestoq; comprehendi, cum suo indicio, ut sorex, ipse manifestus sit. Quis enim unquā tam stolide, tā absurde, tam putide huiuscemodi argumenti fabulā in medium attulit? adeo cui nec ius nec fas nec æquū ob oculos uersabatur præ animi libidine nulla mea culpa ægri atq; saucij, is nec me nec meos, nec se nec suos, nec decorū ætatis & personæ suæ, nec hominū iudicium respexit, nisi quo modo gliscenti in dies cupiditati clausis oculis obsequeretur. Atqui istam audaciā atq; insolentiā obstupescere magis homines olim atq; execrari poterunt, quàm eius modū rationemq; inire. Quam enim aut insolentiā, aut cōfidentiā, aut hominū contēptum esse dicas, hominē (quod ad literarū bonarū doctrinā pertinet) terræ filium et lumbricū, librarum, sestertiûm, talentorūq; tantā uim, ponderum mensurarūq; numeros, modos, uocabula, recta, prisca, Romana iuxta latinaq;, adhæc priscorū monumentorū restitutionem atq; emendationē, rei antea lapsæ deformis iacentis & inconditæ constitutionē ac reconcinnationem promittere, proferre & profiteri, qui ne libellā quidem unā argenti probi, puri, sui, ut fuit olim in sermone, in toto eo libro ostendere uere posset, si (ut factū iam oportebat) ad iudiciū quoddā seuerū Areopagiq; simile obtorta ceruice raperetur? tantum'ne operæpretiū Portius homo nouus rei literariæ afferret? antiquitatis partē cōploratā restitueret Portius? disceret ergo latine Portius, si id sibi credi cuperet. Fama est hominē superis, inferis, mortalibus æque iratū atq; infensum, quod mihi eius rei palmā (quantula est illa cunq;) ab omnibus deferri, oculis ægris

lis ægris cerneret, præsertim quo'd Venetijs libri mei essent editi uænalesq; in tabernis haberentur, eò mœroris euasisse atq; æmulationi,qut has intemperias in luculentã noxam suam ciuerit. Olim enim paucula de sestertio nummo denarioq; utcunq; deprehẽderat, ut quibusdã ex hominibus audiui,qui rem probe nosse poterant: quibus tamen ex ipsis aureã sibi statuã aliquando ad diui Marci consecratum iri sperauerat: à qua spe cũ decidisset, os istud silice durius, ut sermo eius indicat, non modo frictione atterere, impudẽtiaq; loricare (ut ita dicã) statuit, sed etiã in dei hominũq; offensionẽ impingere: ad quẽ tandẽ cũq; exitũ res euasura esset. Neq; uero aliud quicq̃ pensi habuit, ut uerba eius clare demonstrãt, nisi ut nos hominesq; nostros, ad quos etiã ipsos hæc res atq; iniuria pertinet, hoc libello prolato rumperet atq; ureret: sic enim futurũ existimauit: eademq; opera à suis ciuibus plausum se præstigiæ laudẽq; assecuturum. Quasi uero Itali literarũ elegantiæ pridẽ dudũq; magistri, iam degeneres esse cœperint, à maiorũq; moribus institutisq; desciscere: ut iam nõ sua doctrina industriaq; cõmendabili apud exteras gentes inclarescere malint, hæreditariãq; gloriam tueri & retinere, quàm maligna eruditione atq; subdola exterorũ laudẽ peruellere ac lancinare (ut deterioris notæ scriptores pauci facere nuper instituerunt) aut aperta barbaráque improbitate diripere & auertere. Itaq; stolidus homo longe (ut audio) opinione falsus est, qui in causam tam inuisam atq; ignominiosam incubituros doctos homines arbitratus est, nec noxam contagij pariter cũ omine auersaturos. Quod nisi aduerso ipse numine atq; aui inauspicata extra suam classem periclitari ingeniũ instituisset, nimirũ nunquã id commisisset, ut aduersus duorũ hominũ elogia grauissima imposturam populo facere aggrederetur, uanitatisq; immanitate atq; confidentiæ iudicij publici acumen præstringere. Quanto enim & ad deũ innocentius, & ad homines cõmendabilius, & ad opinionẽ doctrinæ quoquomodo aucupandam homine erat appositius, si post illud Egnatij in annotationibus de ipso testimonium multorum opinione

O æquo

æquo liberalius:et alterũ Alciati in Disp̃unctionibus sanè benignũ quoq;ipsum & prolixũ(ut nũc meã testationẽ ad Egnatiũ omittã) non inuitus facere uisus esset, ut quod meum erat unius omniũ con cessione,compluriũ etiã bona pace, ipse quoq;mihi saluum nec controuersiosum esse sineret? nec illum liuor quo statim à contestatione illa nostra ad Egnatium uri cœpit, tandiu in stomacho illo cru do fouisset,inde ut uomica maleuolẽtiæ enata & cõcreta ipse cum rumperetur, egerere eam purulentam atq; expectorare fœdissime subactus esset. Nunc autem inuidiæ atque confidentiæ intempe rijs usqueadeo & transuersus homo et præposterus actus est,ut in Assis nostri sanè copioso tractatu,quasi in stagno quodã prægran di,uerriculo rapinæ tractim ducto,nihil sibi reliquũ fecerit, quod altero ductu inde posset auferre, si iterum conaretur idem facere. At uero prudentioris erat paulo pudentiorisq; furis,uelut in antiquitatis quodam sinu sic expiscari singula,ut lectissima quædam in de sumeret, unde non æque perspicuum & clarum futurum esset furtũ, aut ita circunspecte & modeste sumere,ut ego nec speciose conqueri possem,si uellem, nec actione experiri ignominiam irrogante. Sed scilicet id agebatur hoc incœpto tam præcipiti, non ut ille librorum de Asse compendium scripsisse, sed ut mihi scribendĩ commentarium præscripsisse,argumentoséq; commentationis collegisse existimaretur, quasi'que materiam exasciatam dedisse, id certe mihi hæc uerba,quæ sequuntur, quodam loco scripta libri primi, significare uisa sunt hominis sensus expiscanti. Sed cum ingenui sit, inquit, si quid boni perficere non possumus, saltem uoluisse præ se ferre:satis erit mihi homini nogotiosissimo, & alia professione distracto,alteri,cui otium & ingenium magis suppetat,occasionem præstare perficiendi,quod incohaui. Hic quæso lectores qua si iudices cognoscite ingenuum propositum hominis iurisconsulti. Ita enim omnia stringit in transitu & perplexe, ut mihi uelut homini literarum tãtum cultus ascriptitio,cætera immuni & temere feriato,utpote curis omnibus muneribus'que uacãti, in summis ipse

per-

publicis

publicis priuatisq; immersus animi occupationibus, thema de Asse & partibus eius scribendi proposuisse, primaq; manu (ut dicitur) incohasse uideatur. Liniamēta igitur duceret ille præscriptor operi nostro congruentia, ut non ego prioreis occupasse, atque ut tardo bardoq; homini anteuertisse crederer, sed ut ad illa Portiani Sestertij præscripta Assem meum concinnatum fuisse & confectum similius esset ueri. Sic enim fortasse factum esset, ut rei nuper inuentæ, milleq; annorum interuallo latinitati relatæ decus cum controuersum mihi fecisset, inter planos proteruioreis coronam ipse sibi lemniscatam referret. At nunc unus omnium uaniloquorum ineptissimus, omnium oculis ad risum designatus, passim cauillis expositus, quid aliud q̄ ignominiā laturus est, quā sibi ipse cæca æmulatione inussit? Ne autē tragœdias ciere cupidius uidear, libenterq; prosequi, uela nunc indignationi atq; stomacho contraham, res iam ut suapte natura tragicæ similis in cōmœdiam uertat. Nuper cum in amicorum circulo familiari sermo (ut fit) excitatus de hoc Portiano facto, ut commemorando fuisset, liber etiam ab uno in mediū prolatus, chartulatim percurreretur, ad summā rerum in trāscursu colligendā, insignioraq; furta ex Asse nostro recognoscenda, incidimus tandē in eum locū Ciceronis, quem supra cōmemoraui, de furtis Verrinis ab accusatore deprehensis ex tabulis publicanorū. Cuius loci gloriā Portius ita sibi uendicat et tribuit, ut sanctissimo iureiurando paratū & gestientē adiuuare furtiuæ uendicationis fiduciam credere eum possis. Ibi cum ego q̄uis renidens librū legerē, subamarulēte tamen fremere uiderer & commoueri rei indignitate, quæ ut ubiq; ipsa fustuariū in eo libro meretur, si digna animaduersione facinus uindicaretur, ita ijs in locis capitalis est, in quibus locis iste non iam imponere opinioni publicæ (desperabat enim tot oculis tā acribus nebulā uanitatis se offundere posse) sed scurrili improbitate stomachū lacessere hoīm æ qorū, cōmouereq; cōcupiuit. Cuiusmodi est hic locus, et alter de usuris ex Columel. ab eo, si credimus, emēdatus, cū ijs quos supra recēsuimus, in qbus homo nul

O 2 lius

lius frontis, specimina atq; exempla impudentiæ perditæ proderet posteritati, pulchrũ esse arbitratus est, hisq; uelut insignibus quibusdam spectãdis instaurãdæ antiquitatis cõmentarium distingue re: ueri ut dixi, cũ in eo essemus stupẽtis admirationis, ut iam præ sidiũ alexicacon ori pectoriq; ductu dextræ pleriq; opponeremus, (ut ferè assolẽt qui prodigia depellũt, aut aliquid uehementius abominantur) atqui inquit is qui librum protulerat, & Verrina furta Budæi & Portiana ijsdem è tabulis (ut uideo) maxime inclaruerunt, ut fortasse Vincẽtinus iste Portius generis illud decus à Verre Romano, nobili atq; inclyto expilatore duxerit. Certe quidem ut Portius Verri, sic Portiana furta Verrinis furtis festiua satis atq; ominosa allusione respõdent, quibus etiã nec inaudita illa quidem audacia, nec impudentia cedunt antea inusitata. Proinde cũ Portij libellos duos, quasi expilatoris cuiusdã insignis sarcinas inculcatas cũ expenderis, illud tibi eiusdẽ oratoris in quinta (ut opinor) oratione cõtinuo subibit, ut exclames: Quod huiuscemodi unq̃ lectores Euerriculũ in illa prouincia fuit, in illoq; illustri Venetorum imperio? Vt enim ille Verres Siciliẽsis omnia euersa, detersa, cassaq; reliquerat et inania, ita iste Verres Sestertianus pauperiẽ longe lateq; in fortunis tuis fecit, quas tu fortunas in primis cense ri in rebus tuis uelle præ te semper tulisti, ut optimo iure à te quæsitas nec deteriore possessas. Enimuero (inquit alter) aduerso hũc Mercurio furũ numine, furtiuũ hoc facinus suscepisse Verrẽ istum Sestertianũ talentareq; oportet, quãlibet sibi solers atq; ingeniosus esse uisus sit: Quippe qui ne teruncium quidem ex tot talẽtis è toties sestertiũm, in rem suã uertere homo imperitus potuerit. Nam quid omnino autoritatis priscæ, quid documẽti, quid probi numismatis ad astruendũ Sestertiũ suũ cõtulit, ob q̃d furti & cõcepti & manifesti crimine nõ misere sese fœdeq; alligauerit? si quidẽ singulas species persequi, ac non in unũ uniuersumq; furtũ cumulate experiri, expedire tibi cõuenireq; censuisses? Ita huic improbo Tãtalidæ, ob uaniloquẽtiam incredibilẽ pro Tantali talentis (ut dicitur) prisciq; ærarij

ærarij reserati gloria furaciter contrectata, capitalis ignominia quasi saxum impēdet: usq; adeo è re ille sua magis, existimationeq; patriæ fortasse consiliū cœpisset, si in iuris triuialis studio, in quo labor ei successerat, ut audio, acquiescere ad extremum sibi persua sisset: nec sero & inauspicato gloriam è literis elegātibus homo ine ptus quærere instituisset, eorū æmulatione extimulatus felicius lite ris imbutorū, qui inde non pridē cœperunt magnopere studiū iuris cohonestare. Certe quidē (inquit alius) cōsultius fuisset homini ur gentissimis (ut ipse inquit) negotijs impedito, extra suam classem ista ætate nō prosilire, atq; ex iuris cōmentarijs tanquā è uasto quo dam turbidoq; ponto, in quo ætatē ipse cōtriuit, expiscari licentius, quod sibi potissimū duceret: ut ex more est hominū, qui iure recepto probato'que in institutū euasit, maiorū ut inuēta posteri excipiāt, ac pro suis utātur: ex quo fit, ut eximie ab antiquis dicta, recētiores mutato tantū scribendi loco in suā laudē transcribant: ea'que ratio ne ea disciplina amplior in dies ac luculentior fiat: idq; maiorū gē tium iurisconsulti cū faciunt, tam bonis id moribus conuenire arbi trantur, quàm si auorū ossa legerent, atq; in religioso quodam loco familiæ suæ conderent. Quorū iste alumnus ac discipulus, Assem utiq; tuum & partes eius, quæ satis ad stomachū doctorum facere existimabat, sua itidem facere septē annos ucrietteis meditat⁹, atq; inter monumēta ingenij sui cōdere, hoc tantū præter illū morē or dinisq; institutū uidetur mihi fecisse, quòd te adhuc superstite id ausus est facere. Ibi ille primus, equidem, inquit, existimo Portium Vincentinū, cum cerneret tot annorū consensu, occupationisq; iure ualidissimo eam laudē industriæ tibi semel esse delatam, quasi rei nummariæ atq; omniū Assis partiū, uocabulorūq; inde emanantiū enarrationē absoluisses, unde sestertiani cognomen sibi gētiq; suæ in posterū conditurū sperauerat: neq; id quidē modo, sed etiā talen tici: facinus illud præ mœrore atq; ægritudine animi consciuisse, ab audacia utiq; strenua'q; confidentia consilium mutuatus ac iuris subsidium. Videbat enim homo acutus, altero etiā anno Egnatij an-

notationibus Assem tuum anteuertisse: cum nominis Portiani natalis æqualis esset illis annotatiōibus. Itaq; quod de Agamēnone apud Homerum Achilles inquit, amiculo ille impudentiæ fretus ac loricatus, haud dubitāter fecit, ut res ex Asse decerptas, in libellumq; collatas, Venetijs primum, deinde in Germania, quando repetita die retrorsusq; ementita omnino non licebat, nullo saltem anno, nullo loco edendū ipse mandaret, crederetq; ut quis possit in insula Thomæ Mori hominis ingenio & doctrina illustris, librū esse editum, quo ex libro legem normamq; haberemus æstimandi antiqui numismatis: nimirū ut nulla non alia promulgatione ea prior haberetur, quæ nulli esset secunda, aut certè quæ nullius antegressæ omnino meminisset. Quare quod antea Budæe memini te dicere, facilem & simplicem huius criminis persecutionē esse, id ualeat sanè quatenus ad te ad tuosq; pertinet, cui satis est fortasse uindicias uincere, ne in fraudem ex contemptu ignominiosam incidas, non item quatenus ad nomen omne Francicū: huius enim genio ueluti donarium quoddam lydium Assem tuū dedicaueras, cuius de iure quicq̄ remittere planè esset præuaricari. Quocirca falsi crimē, cū publicam animaduersionem habeat, quæstio de eo publica subscriptione postulanda est à senatu longe hodie omnium amplissimo, sub cuius ditione hoc crimen admissum est, in cuius etiā fide literarū bonarū genius pridē esse cœperat, tutelaq; iuris ad eas pertinentis. Siquidem, inquam, q̄ postulatu id æquū est & in procliui situ, tam mihi quoq; cordi futurū esset, si pœnā ille penderet: nūc uero in ea eram sententia, ut si ius meū obtinere, luculentaq; noxā uitare actione potuissem, rē meā à fure condicere, ut iurisperiti loquūtur, q̄ furti experiri queribunde atrociterq; mallē. Vereor aūt, ne ut homini in patria nobili (ut opinor) iurisq; scientia claro euenit, quærēdæ uel laudis cupiditate, aut aliâs instinctus, sciēs, prudens, meditato & cōsulto cōmitteret, transuersus uanitate mentis ut raperetur et auferretur: Sic & mihi quoq; uehemētius contendenti Archilochiū quippiam exciderit plusquam causa posceret, unde ex ingenio meo erupisse

erupisse uiolentius atq; exisse è potestate mētis uisus sim. Cuius rei opinionem aut moliri, aut admodū imminuere poterit (nisi fallor) iniuriæ acceptæ indignitas, quā oculis auribusq; legēdo audiēdoq; haustā, diu nequicq̄ deuorare nixus sum & cōcoquere. Verum altera libri editio, id est Germaniensis, mihi patientiam lacessere & prouocare, amicis eo amplius conscientiam haud dubie exprobrare uisa est. Quorum autoritati hoc tribuēdum esse duxi, ut audaciam proteruiloquentiamq; retundere hominis mihi infensi, nullā aliam ob causam, quàm quia res ita nata cum instituto meo tulit, integrā ut eam palmā auferrem hominū iudicio, cuius palmæ frondē ipse unam fortasse aut alterā prærepturus ille fuerat, si mihi anteuertisset: Sic enim ipse mihi credere imperaui, ut benigniore me utatur, quem ne teruncio quidē dignatus est. Proinde optimū quenq; lectorum æquissimūq; oro atq; obtestor, ut quæ antea dixi, nō tam à me scripta cupide, quàm rescripta queribūde ipsi interpretētur. Nam quæ accusationis speciē primore fronte præferunt, si digne æstimētur, si res tota perpēdatur, non obiecta magis quàm responsa uidebuntur. Quid enim aliud ille liber, quàm mihi totā furti fuciq; factitati inureret, nisi à me refelleretur? At id fieri non potuit, quin autoris ipsius caput cum fortunis peterem, neque conficere huiuscemodi monstrum libri potuit, ut non uitalia ferirem ac repeterem: qui cum ab homine prorsus ipse nemine quicquam ea de re, quæ nunc agitur, accepisse me asseueraui, non scripto, non uerbo, non nutu: quid aliud quàm flagitiose mendacio atque adeo periurio me obstrinxi, siquidem ipse Portius drachmas singulas ueritatis in singula talenta miscuit uanitatis. Nisi uero hominis integræ fidei asseueratio (qualem me existimari cupio) conceptis uerbis de scripto pronuntiata, non habet instar iurisiurandi: ut fœdiorem existimare lectores istius oris mentisq; duritiam debeāt, qui à fronte libri ad calcē inoffenso cursu asseuerationis usus est in mensuris iuxta & ponderibus in nummarioq; tractatu, etiā si multis in locis titubare conspicue solitus est, atque ita hærere

in luto dissimulationis undiq; deprehensæ, ut pedem expedire inde nequeat, nec nisi fœde lutulentũ efferre: in loco etiam uideas hominem salebrã unam & alterã superantẽ saltu præuaricatricis impudentiæ. Quotus agitur quisq; cõmitteret duntaxat hominũ uocalium, utcum rationũ summam sibi direptã esse, cum uitæ actæ decus ereptum cerneret, cum fortunarũ capitis'q; periculũ facessitũ, nec nisi implorata suorũ exterorũ'q; fide intelligeret res suas seruare posse, periculũq; arcere, nõ quàm posset exaudibilissima uoce furẽ, raptorẽ, expilatorẽ'q; proderet, omniũ'q; coeuntiũ aspectui subijceret. Age porro, si taciturnitatẽ in huiuscemodi calamitate si bi ignominiæ, si fraudi luculẽtæ, si noxæ capitali, futurã esse sciret: num etiã tum aut furis existimationi consulendũ, aut lateribus suis parcendũ esse censeret, ne conuiciũ furi faceret? & in sinũ potius inertis patientiæ atq; tranquillitatis confugeret, quàm ad arã legum, industriæ'que uirilis opem ac præsidiũ? etenim proh superũm hominũ'q; fidem, num ille me aut irraucuisse, aut animũ iam despondisse, aut omnino inter homines agere desiisse, aut denique (quod aiunt) artem desiuisse arbitratus est, qui huiuscemodi se iniuriam lucrifacturum credidit? an potius ita me floccifecit, ut etiã experiri cõcupiuerit quousq; irasci destomachari'q; possem? Certe, si quid ei ipse esse aut uiri aut etiã hominis uisus essem, nunquã me tam contempsisset, ut etiam ex hominũ numero delere se confideret, qui inita (ut aiunt) subducta'q; ratione rem tam improbã tandiu meditatus est. Quare uenia (ut opinor) dolori nostro dãda est ab optimo quoq; uiro: quandoquidem nec gemitu sedari potuit, nec annua bima'ue die exolescere. Lateris cõtentione opus erat, ut conscietiæ rectæ animo'q; obsequerer, ut rei indignitatẽ testarer etiã atq; etiã. Accedit quod cum instituto meo indulgere hac ætate statuissem, iniuriæ'q; magnitudinem modicè placide'q; excipere, contentus obiter atq, aliud agens hominẽ perstringere (rei enim euidẽtiam maiorẽ esse censebam aliquando, quàm ut uocẽ meam magnopere posceret) hoc uide si (inquiunt unus et alter amicorum, famæ

moe

meæ studiosi ac mihi cõdolescẽtes) homo Vincẽtinus in tua summa' q; tuorũ futura ignominia gloriã ut sibi atque suis nõ mediocrẽ quæ situm, si non hodierno fortasse tempore, at certe in posterũ. Dũq; tute secordem patientiam damnosamq; ampiecteris, ille improbus triumphũ quendã Gallicum plaudẽte patria acturus est, trophæa' que erecturus. Ibi ego (quid enim iam aliud) ut uideo, inquam, uiri amici uestrum de hac re iudiciũ, homini prouocanti ut planè respõ deam necesse est, quandoquidem nec iacenti oratione indicari, nec animo non affecto refelli tanta iniquitas potest, nec præceps impudentia molli fronte retundi. Itaq; facturũ spõdeo ac recipio prima quãq; occasione, ne mihi & patriæ in tanto articulo defuisse di ctitur. Hic aũt locus ad id maxime aptus opportunus'que uisus est, cum librũ recognoscerẽ atq; locupletarem rogatu mancipis chalco graphorum. Quid tum (dicat aliquis) doctioribus igitur te præferendum censes? Siquidẽ uni tibi hanc operã uindicas in commune nauatam? In hoc uno ego uero, cæteris in rebus ijs libens cedo, quibus omnia propemodum debeo. sic sua hactenus cuiusq; fuit in reparatione latinæ linguæ palma. Hoc ius non modo æqualiũ nostrorum, sed etiam posteritatis erit, etiam si ius obtinere nunc Galli apud iudices Gallos nequeunt. Neq; uero prærepta unius aut alte rius rei gloria, commentandi quoq; in posterũ materia consumpta, quæ adhuc larga superest. Hoc tantũ refert, quòd clariorũ quidem illi aut pluriũ palmarũ decora tulerunt: ego fortasse inter exigua ingenia qualibet acquiescere palma & debeam & possim: sed alios ita uelim animatos esse, nostrates præcipue, quorũ maxime gratia hoc opus suscipiendũ duxi, ut maximũ quodque decus sic in medio positum esse putent, ut ingeniũ tantum & diligentiã referre non genus & cœlum putent. Sic fiet, ut in huius laudis curriculo Italia omnium gentiũ magistra, lampadẽ (quod aiunt) Galliæ nõ tradat, sed commodet: aut tradat quidẽ sed fidutiariã uel precariã, uel potius det utendã usu nobis et illis promiscuo. Quid ni enim speremus, quod alijs non negatũ est, qui longius remoti sunt? Rumpantur li-

Misopatrides.

cet Misopatrides, id est patriam ciuesq́; suos exosi. Natura Gallos hac dote non fraudauit, etsi huius ætatis moribus, uel paucorũ hominum uitio, qui rerũ arbitriũ tenet, factũ est, ut literarũ bonarũ studiũ nihil ad reipublicæ moderamen pertinere uideatur. Rempublicã semper appellare institui abusiue fortasse, in qua plurima ad priuatã utilitatẽ referri existimãtur. Propter quod uidemus eo iam maiestatẽ publicã decidisse, ut censu ciues opibusq́; multo magis, q̃ sensu & probitatis moribus cẽseantur. Hinc illa stulta ac ridenda quorundã reputatio, qui nulla prorsus arte memorabili imbuti, ob uulgares quidẽ ut apud Romanos facultates, ut apud nos propemodum principales, nõ se modo copiosos, sed etiã (si dijs placet) beatos arbitrãtur: quũ si ad Romanos modulos diuitis appellationem metiamur, perpaucos hodie norimus præter primores procerum, quorũ census centies & quinquagies sestertiũm æstimetur.

Comparatio diuitiarũ nostri temporis cum antiqua opulentia.

At tantã summã Pallas homo libertinus accepit, idq́; decreto Romani senatus, ob id quod referendũ ad curiã cẽsuisset de fœminis, quæ se seruis cõcubitu miscuissent, eaq́; relatione statutum, ut quæ ignaro domino ad id prolapsa probaretur, in seruitutẽ sui consensisse uideretur. Cuius rei autorẽ Tacitũ, Pliniũq́; oratorẽ habemus. Idq́; senatuscõsultũ postea à Iustiniano principe sublatũ est. Quis autẽ hodie eorũ qui aurũ metiri non numerare dicũtur, uel etiã qui pala uersare aureos grũmulos dictitãtur, ducẽties sestertiũm possidere creditur? At Aesopus tragœdus post cœnas illas luxu stupẽdo memorabiles, tantundem hæredi filio reliquit, unde margaritas ipse sorbendas conuiuis apposuit non mediocris pretij. Age, Curio tribunus plebis nonne sexcenties sestertiũm æris alieni habuisse memoratur? quod perinde est ac si nunc dicas quindecies cẽtena millia aureorum: tanti tamen & pluris Cæsar ciuis adhuc Romanus nondum dictator, in Gallia res gerens, conciones eius ad populum licitatus est & redemit. Paulus consul Romanus mille et quingentis talentis eidem Cæsari eodem tempore autoritatem sui consulatus addixit, ea demum lege ut Rempublicam exagitanti patiẽtiam

accom-

accõmodaret. Iam senatores Romanos qui defecti facultatibus di cerentur, quingena quotannis sestertia solitos accipere à principibus constat, queis honestam (sic enim aiebant) paupertatem tolerare possent innocenter. Nunc uero quotus quisq; tantum habet pensitationis annuæ, si paucos gentilium regis excipias? Contra Nero perditis iam rebus, senatum Romanum coëgit centies sestertiũm sibi quotannis pensitare: quam summã sine stupore meminisse iam nemo potest. Mitto quòd Ciceroni oratori qui semper à Romanis tenuis existimatus est, superficies ædium senatus consulto non minoris quinquaginta millibus aureũm nostrorum æstimata est, et uillaticum ædificium pluris quàm duodecim. Seneca etiam uir philosophus, ut ex eius monumẽtis apparet, sed rerum actui summo præpositus à Nerone, quadriennio ter millies sestertiũm quæsiuit, quod certe necesse est ut fidem scriptis eius & autoritatem deroget. Si enim scripta eius æstimentur, nemo unquam animosius calcasse diuitias, & paupertatem securam astrictius eo amplexus fuisse uidebitur. Tarius Ruffus (quod penè omisi) infima natalium humilitate consulatum militari industria meritus, circiter mille sestertiũm liberalitate Augusti congestum agris cœmundis exhausit, ut autor est Plinius libro decimoctauo, quo in loco millies legẽdum est. Seneca autor est Lentulum Augurem eodem Augusto principe quater millies suum uidisse, quanti hodie decem primorum Galliæ patrimonia esse uix possunt, etiam quãti plurimo uænire possunt æstimata. Ab hoc numero principem tantum & generum eius eximo, cui regnum debetur si regi superstes fuerit. Quonã modo igitur beatos existimare possumus, qui omneis cogitationes suas, omneis animi sensus, omneis uitæ actiones, omnia publica, priuata'que officia, & uiuendi denique moriendi'que rationem ad cumulandas opes referunt, qui in priuatis hodie fortunis esse non nisi despicabiles possunt? Vnum tantum genus hominum excepi necesse est, quod omnium ipsum generum minime esse exceptum oportebat. Hi sunt sacerdotes, quos nunc fermè solos secundũ reges & prin-

Seneca.

Tarius Ruffus.

Lentulus ditissimus.

cipes

cipes opulentos esse cernimus & plurimũ opibus tribuere: quod genus unum reges inter amicos habent, in quo se suamq; admirentur potentiam. Nulla enim æquæ parte uitæ beatores ipsis mortalium esse licet. Hic mihi quæ memini uidiq; reputãti, exclamare subit, ni seram te simul & fortunatã Franciã, tu ut maiorũ placita senatusconsultis sacrosanctis confirmata, tot annorũ usu comprobata, ambitione nunc scelerata antiquare contendas? & singularẽ prærogatiuam pontificatui summo non eblanditã, non expressam, non emẽdicatam, sed maiorũ nostrorũ merito postulatã, exornatam, repensam, ut tibi uni iure prisco, à maiorũ gentiũ pontificibus prodito in rerum sacrarũ cõstitutione uti liceret, nunc indultæ legis abusu sestines ire perditũ? unde igitur tibi frontẽ peculiarẽ illam sanctionem citandi qua tu tantopere gloriare uelut decore quodã religionis? unde libertatẽ aut fiduciam Christianissimã te uocandi, si non qua religione eximiũ nomen, legemq; pietatis tuæ testem comparasti, eadem religione tu ipsa retinere uis? O plaudendũ erratũ hostib⁹ tuis illis qui hoc tibi felicitatis regniq; fortasse palladiũ, uelut cœlo delapsum munus inuident, quo uel ablato uel intercidente tu perinde fortunata esse non potes. Vide quæso ne te nimiũ terrigenis illis credas quos ob id gigantes appellauit antiquitas, qui titulosas amplitudines architectantes, Aloidarũ exemplo theomachiam meditari uidentur. Nam ut illi immaniũ spirituum homines Pelion Ossæ aduoluẽtes, & ijs rursus Pindũ & Othrim Lapitharũ sedẽ subuehentes, in cœlum tandẽ scandere, & superis uim afferre cogitabant: sic isti pontificatus & antistitia alijs alia adaggerantes, ipsa strue dissentanea rerũ male cohærentiũ, uim inferre superis sacrisq; canonibus quos patres innocẽtia prædiũi suaserunt, merito dictitantur. Horũ nonnullos nec prudẽtia nec doctrina commẽdabiles uir quidã acer apud nos quũ uideret, dicere haud infacete solebat, absurdos oportere esse choragos illos aut certe dissolutos, qui Herculis Titanumq; personas uenustulis cupidinibus temere et sæpe accommodarent. Harum enim rerum culpã à capite & uertice

Palladiũ regni Frãciæ, sanctio pragmatica.

Gigantes terrigenæ.

Christiani nominis publicus consensus arcessit, qui nisi recte constitutus sit, inferiora ab eo membra morborũ causas trahunt. Quare in uotis esse piorum identidẽ uidemus statim atq; illa indignitas oculis obuersatur, ut aut columen ecclesiæ componat prouidentia, aut certe aliud cõmodius & congruentius fastigiũ reponat. Id'que merito in uotis est. Columine enim uitioso uel infirmo, tectũ ædis sacræ aut corruat necesse est, aut fœde collabefactetur, tum subinde turbinibus et procellis omnia intus pateant, errorũ nebulæ subeant, decumbẽtibusq; pruinis interiora frigeant, ut ne ignis quidẽ ille charitatis æternus ultra manere possit. Neq; uero me latet ipsa domus fundamenta in petrã firmissimã artifici manu iacta, nulla ui posse conuelli uel subrui, non aërea, non terrena. Nam ne operis quidem compages diuina manu coagmentata, ullo disturbari machinamento potest: sed decor operis in aspectu & expolitio emendata non manent, ex quibus autoritas ut ædibus sic ædi cõparatur. Nunc autẽ pietas & religio huius ædis æditua magno uociferatu queruntur eam proportionẽ asseruatam non esse, quam architectonicæ manus primũ modulatæ sunt, id quod caput esse constat dedecoris luculenti. Huius inconcinnitatis causam homines ad Mercurium referunt institorẽ, qui iam inde ex quo lumen mũdi regere, & auriga summi currus esse cœpit, non ut olim Phaëton quum se in currum luminosum sustulisset, conflagrationẽ orbi intulisse, sed tenebras potius teterrimas offudisse dictitatur: unde factũ esse cõstat, ut in castris sacrosanctis plerunq; nihil recte atq; ordine constitutum esse uideatur. Primũ uix decimus quisq; ordines ducentiũ decumana porta ingredi existimatur, deinde laxissime quidã tendentes uix gregario militi locum uestigialẽ relinquunt. Adde quod nec manipulos recensere, nec cohortes ipsi concenturiare nouerũt. Quid quod plures stationes obtinent, qui uni satis esse nequeunt? quid si etiam omneis eas deserentes, longissime per urbes expatiari uidentur, hostilis ipsi incursus & populationũ securi, nec minus stipendia illis procedunt, quàm si ab statiuis pedẽ transuersum non disce-

Alludit ad ignẽ Vest.

discederet? Iam illud cuiusmodi esse dicemus, quòd qui pluriũ uice gerunt, ij immunes plerunq; solẽt esse, ut ne unã quidẽ saliẽ centurialem in speciẽ teneant, cuius metu munifices in opere milites contineant? quid qui perpetuã immunitatẽ habent, regũ & principum latera indecore stipãtes, æterna animi destimatione à statiuis castris domini emansitantes? qui si disciplina castrorũ ualeret, pro castris ipsis uigiles excubare deberẽt. Hæc fierent si in augustali ordines & uacationes nõ uænirent? si non atra inauspicataq; Celæno cõtactu suo fœdissimo res purissimas atq; sanctissimas quotidie impiaret? Etenim per CHRISTVM *ipsum sacerdotij conditorem, utrum qui scelerata porta in ecclesiam castrẽsem irrupisse se sciũt (de quibusdã loquor nõ de plurimis) in ecclesiam ouantẽ & cœlestem admissum iri se putant? num commerciũ aliquod superis esse sperant cum ijs qui cothurnatis flagitijs se sacraq; Christiana conscelerare nõ timẽt? Proinde uideamus qdnã habet simile hodiernus antistitũ status et sacræ ciuitatis procerũ, cũ* CHRISTO *ciuitatis eius conditore & comitatu ipsius. Nonne si in uniuersum cleri nostri faciẽ cultũq; cõsideres, dicere cogaris sponsam (ut ita dicã) sponso nuntiũ remisisse, suasq; ipsum sibi res eam habere iussisse? Ille paupertatis assertor, & ærũnosorum signifer, cohorte etiã pullata semper stipatus erat. Hi opibus circunfluentes & delicijs otioq; torpidi, cõspicui in aula uolũt esse sericato lautoq; comitatu: atq; inter hos (si superis placet) Hieroduli quidã uidentur homines sacræ seruituti mãcipati, quos ne in publicũ quidẽ prodire moribus deuotorum cõuenit, nisi operam interim religioni & pietati nauare uideantur. Ille cum nihil possidere uisus est, tum suos omnes asseclas omnium fortunarum possessione deiecit. Hi unde illi deiecti sponte decesserant, quum eorum sint successores, uelut interdicto recuperatorio opulentam etiam bonorum possessionem reposcunt. Auspice igitur Mercurio contracta sponsalia non pronuba pietate, nec charitatem nec reuerentiam coniugij sacrosancti retinent, nec ad frugem aliquam bonam salutaremq; perueniunt. Age quanam tã-*

dem

dem causa sacrosanctos esse se uolunt? nempe quòd homines insignibus CHRISTI amicti inter arma orthodoxa inuiolabiles semper fuerunt, non aliter atque caduceatores hodie paludati inter acies commeant. Si igitur gestamina & exuuiæ CHRISTI sacrosanctos eos ac reuerendos faciunt, nonne cultus et habitus christicolis dissentaneus profanos eos facit, quod quidem in ipsis est? O stultam hominum opinionem. Atqui si ueneranda cruce quasi claua Herculis Alexicaci, si lituo summoueri se turba ab eis patitur pullata iuxta & purpurata: si magistratibus & honoribus fungentes, fasces eis ciuiles & prætextatas summittunt, & quidem cum summa animi æquitate, ampliora utique ea insignia existimare debebant: quæ Teletarches ipse CHRISTVS cerimonijs suis consecrauit, & quibus etiam sceptra regum summitti nonnunquam constituit, quàm fastum luxu conspicuum, qui proceres tantum & potentatus decet, & quo uno suspici se maxime diuites à plebecula uolunt. Quòd si cæteri hominum ordines exemplo ab eis prodito exuere dei reuerētiam & pontificale obsequium in animum inducerent, consecrataq; à maioribus patrimonia sacrosancta non haberent, nec piaculum esse putarent eos uiros uiolare quos CHRISTVS dominus noster delicias suas uocauit: quid istis tandem fieret quìs citra culturam & sementem (ut aiunt) omnia nasci uidemus? Erubescant igitur aliquando, & caueant ne animos saltem militareis & feroces exoluant religione: & quandoquidem ipsi sacra profanis permiscuerunt, uideant etiam etiam'que ne eorum licentiam uulgus hominum albam (ut dicitur) amussim esse interpretetur, quæ discrimen sacri profani'que sustulisse iam uidetur. Sed quando in opulentia regia & redditibus opimis summa eorum felicitas sita est: quæro quo tandem titulo ea se possidere credant: neque enim quolibet titulo fructus suos faciunt. Atqui ut omnia genera rerum legitime quærendarum recenseant, nullum (ut opinor) aliud inuenient quo iuste atque innocenter hæc possidere possint quàm pro donato. At hoc titulo possidenti non satis est rem

Amussis alba.

rem sibi esse donatam opinari, sed reuera donatã esse oportet: alioquin eam usu facere suam nõ potest, quũ titulo careat. Mitto quòd si quid mei iudicij est (ut utar antiquo uerbo sententiã dicentium) hæc non eis donata dici debent, sed fidei commissa: quod uerbũ non modo fidem bonã, sed etiam necessitatẽ rerum restituendarũ agnoscit: id quod si non in omnia, certe in ea sacerdotia ualet quæ fiducia contracta aut deferuntur aut conferuntur. Sed quoniã prisca iam seueritas uetustatẽ non præferre creditur, ut id quod dictum est prætercam, certe peculiari se titulo seu fidei commissum seu donatum tenere non negabunt. Quod si fateantur, num etiã tum fructus ita suos facient, ut & he ari, & obligurire, & per luxũ profusissimum absumere ex animi sui uel libidine uel sententia possint? nisi uero non peculiare esse potest quod à domino seruus, & clericus seruus accipit, in coloniã ipse dominicã sua sponte ascriptus. Accipit autẽ in Francia aut à domino protinus paracleto suffragatore, quod rarũ est, aut à summo domini atriensi, quod freqũeter euenit: quod autẽ secus quæritur id est sacrilega indicatione, id à prædone possessum in ius transire non potest. Sic fit ut nihil peculij habeant quod non sit profectitiũ, & ut ad calendariũ factitare debeant & diurnũ: nisi si fortasse antistitũ actus lege euangelica tabularum conficiendarũ necessitate solutus potest esse, quũ antistes aut cœnobiarcha nunquã officio perfunctus esse uideatur, antequã omnia pensa familiæ exegit accurate. Neq; enim antistites promi condi penus dominicæ censentur esse, & summæ rei familiaris dispensandæ præesse, & non uniuersi actus cui præsunt ratio ad nũmum eis constare debet. Nam quòd placita maiorũ inferiores & minutulos actus pontificialis liberalitatis et muneris esse uoluerũt, id ideo factũ esse clarũ est, quod ut uicariorũ olim errata atrienses præstabãt, sic illorũ isti tenentur uel perperã uel negligenter trãsactis, usqueadeo ut eorũ reliquamenta horũ fide stare credantur & affirmẽtur ab autoribus classicis. Quoniã uero hæc meminisse nequeunt qui bonam partẽ ætatis inter aulicos agũt omni lege solutos

(etiam

(etiam si legitimam ipsi personam standi in eo conuetu habere non putantur) de summo sanè iure decedamus, & de suo ac domestico & cōtubernali tantū actu tabulas eos proferre postulemus. Fac igitur (quoniā id mediocre est) in paginā acceptorū decē esse millia aureorū relata, quantulā eius summæ partē expensam domino ferre possunt, qui nihil aut parū in usus pios uertunt? Age recitentur expensorū nomina, proh superi immortales, in cupedias, in delicias popinales, & in luxū mensariū, in equitiū numerosum & elegans, in instrumentū lautū episcopij, in supellectilē, in uasa argentea, in uestē stragulā & peripetasmata, in stipendiū cohortis honorariæ sericatorū & calamistratorū, in auitiū & accipitrarios, in uenaticū ministeriū instrumētūq;, in ferculorū structores, in scurras, in ludios, in acroamata, in thymelicos, in eos quos à cauillis habent & à uoluptatibus, in deliciarū mille nomina. Adde etiā si placet, in aleā, & in ea deniq; quæ non nisi subdititio nomine in rationes referuntur, & quæ in ea cadunt quæ feriatos oblectant, et animi causa uel morigeris uel aliter obsequiosis expensantur. In his nominibus ita consumptā acceptorum summā inuenies, ut uix decima pars in erogationes pias & in rem dominicā supersit: et hactenus ita loquor homo obliuiosus quasi in libros coëmundos nihil attribuatur, & in eos quos antistites nostri (ut credo) à studijs habere solent. Certe multi sunt eiusmodi, multi inquā sunt, queis omnino decebat bonis interdictū esse, & curatores, ut furiosis dari, aut aliâs mente captis, id quod nullo iure pontificio cautū esse mirū est. Ecquæ enim esse maior dementia potest, quàm si seruus per nequitiā peculiū dilapidet à domino profectū seuerissimo, qui uitæ & necis horrendæ liberā potestatē habeat? Quomodo igitur helluones sacri patrimonij paria cum rationibus domini facient ad extremum, qui nihil nunc pensi habere uidētur quominus amplissimorū sacerdotiorum redditus in delicias & nugas & fastū ab eo ordine abhorrentem prodigāt? atq; ita prodigant, ut non sibi tantū damnosi & exitiabiles esse, sed etiā conspicua luxuriæ periculū & errorē contuē-

In luxum pontificalē.

tibus creare uideantur? qui quum eos nec dei nec legum uident esse metuentes, sensim et ipsi sacræ legis exuunt reuerentiã. Nisi uero putamus prægrandes à maioribus nostris uberesq́; possessiones, nõ modo gentilitijs hæreditatibus detractas, sed etiã iuri humano & commercio exemptas, ut libidini et uoluptati sacerdotali seruirent, opimaq́; prædia optimo eos iure ac nulli uectigalia tenere uoluisse: eorum ut assectis cincinnatulis prælautoq́; cultu nitentibus stipendia pensitarent: aut prædia & prætoria coëmpta magno atque ædificata, propinquis relinquerent? Dominus noster è prouincia iamiam decessurus palàm uociferatus est, se uiam esse & ueritatẽ: Num igitur aut ipse aut eius euestigio sequaces hæc exempla prodiderunt? Nuncubi in ea uia quã inierunt, harũ rerum uestigia reliquerunt? Ecquando autẽ hæc uestigia in montẽ ferre sacrum uisa sunt? postremo ecquis hanc uiam secuit eorum quidem quos decreta pontificia inter diuos referendos esse censuerunt? Verum (ô superi boni) quonã modo CHRISTI *imitatores esse possunt, qui & parens ipse charitatis et assertor summittentiũ se animorũ fuit, si familiæ domini benigne non faciunt, aut si animo sublimipeta eminere super cæteros & suspici omni modo gestiunt? O religionẽ neglectam, ô mores euersos & præposteros. Hi farctores & cupedinarios, & luxus uoluptatisq́; institores adiuuant, quos frugalitatis & continentiæ autores esse decebat, ut domestica parsimonia quæsitis, egentium & destitutorum multitudini opitulari possent. Quòd si ij qui profana patrimonia uel hæreditate uel iusto mancipio acceperunt, conficiendarum rationum lege non sunt soluti (id enim responsis eorum cauetur qui diuini iuris prudentes fuisse perhibentur, nec ratione caret. Nam quis nostrum non precario possidet quicquid habet & uectigale possidet? Sed nos exitiabili errore ducti, aduentitia nobis omnia esse credimus & omni præstatione libera quæ titulo quocunq́; ciuili parauimus). Si igitur profanæ facultates, & omni religione puræ, ita tamen affectæ sunt primogenio iure, & ita in fide summa positæ rerum omnium conditoris,*

qui

qui quiduis quocũq; tempore pignerari pro potestate potest, ut uni cuiq; mortalium accepti debeat & expensi ratio apud deum consta re, nisi nexum ad extremum uult inire: quid ijs fiet seruis nequam qui nihil non habent peculiare, & nulla non in parte peculij contur bare noscuntur? utrum uerba pro rebus creditori eidem & domino sperant se reddituros? At is nomina se exacturũ fœneratoria acer bitate prædixit. Nunc centesimo comite feroces & opibus æmulis regiæ opulentiæ, maxima tum pecunia miseri appellabuntur. Num igitur debita tũc trãscribere licebit, aut expromissores dare? quos? Nullus enim præsto erit qui expensum sibi aliquid ferri uelit, eorũ quidem quibus dominus fide sua dari iussit, nec dominus acceptum feret quicquid non in pias aut honestas erogationes expensum est, atq; in rem suam uersum, & in pauperum. Age quonam tandẽ mo do rationes suas domino approbabunt, qui omnia uel pleraque non CHRISTO, *nõ paracleto, nõ sanctis suffragijs, sed Mercurio, sed cõmercio, sed sacrilegæ ambitioni accepta retulerunt? Restat ut uel alogistiam meditetur, si obtineri in eo iudicio potest, aut ad dicti protinus non ducantur sed trahantur. O Cimmerias huius ui tæ tenebras, quæ plerunq; trans nebulam præsentis sensus non cer nit: fit autem nescio quomodo ut mens humana uel aulicis delini mentis uel uoluptarijs titillata, ultra id non prospiciat quod adest uel quod instat. Intestinos enim oculos præstringũt fulgetræ quæ dam micantes imaginariæ felicitatis, quæ per assentationum (ut ita dicam) nubila salutationum'que illiberalium eliduntur in illa rapida tempestate tollentis eos fortunæ. Accedũt ambitio & cupi ditas oculorum meræ suffusiones, quæ ueras rerum species eos ui dere non sinunt, imagines ludibundas oculis obtendentes, uisus lu dificatriculas. Qui si ad secessum studiorum annos saltem uitæ iam uergentis ac decliuis compararent, atque oraculorum conspi cilijs sacrorum'que speculaminum uterentur, futura sanè ut præ sentia certissime cõtuerẽtur. Supradicti uero erroris germana est præteritorũ obliuio surrepens. Etenim qui futurã animorum con*

dnionem non prouidentes, delicijs uitæ præsentis libenter acquie-scunt: (si tamen in hac uita deliciæ esse possunt) ij meminisse nequeunt arbitrũ eundẽ & creditorẽ deũ ex edicto suo perpetuo ius dicturũ esse interminatũ: ut Cassianã quidẽ sententiã horrere debeamus, nisi planè stupidi & capti mente simus. Nam cũ edictũ tot præconijs tam minacibus proditũ, tot actuarijs exceptũ, tot scribis tam grauibus perscriptũ, tot testibus classicis obsignatũ habeamus et probatum, quorũ etiam partim nõ dubitarunt capite cauere quæ repromisit dominus aut interminatus est, partim omnibus fortunis oppositis fide sua esse iusserunt: quid causæ est quin sciẽtes pruden tesq́; impingamus in offensionẽ eius à quo prouocatio non est, sicut nec apud eum deprecatio simul ac in iudiciũ uentũ est: immo uero quin uiui uidẽtesq́; ab hoste teterrimo obtorta gula trahamur? cur igitur nos hæc ueritatis inuolucra, maiestatẽ etiam sapientiæ si ad manum aspicias, præferẽtia, quasi uisa quædã per nebulã (ut aiũt) primi somni concepta, despicari pergimus? nisi uero hæc despicari non uidemur, qui iustitiæ diuinæ seueritatẽ non timemus, tum illis tot oraculis intentatã quotidie lectitãdis, tum rerũ euẽtis districtã ad quæ nõ animaduertimus, uelut ad inculcatas sanctiões antiqua tæ iam legis auribus occallescẽtes. Scilicet hoc illud est: omneis rationes nostras in benignitate & misericordia herili repositas habemus. Hac spe deterrima mãcipia hilariter uitã ac nequiter agimus. Quin igitur accingimur ad eam benignitatẽ quoquomodo prouocandam? Videamus per superos immortales ne cõtẽptus hic sit potius diuinitatis, quàm meditatio quædã ueniæ consequẽdæ. Cõmenta sunt ista ueteratoris spiritus, qui primæ noxæ suasor & impulsor, in hanc errorũ Odysseã genus humanũ deduxit. Quanquam impudens est atq; improba nostra hæc deprecatio, nõ causam perorandam meditantiũ, sed dissolutam misericordiã oscitanter implorantium, utiq; qui ex uinculis scelerũ & delictorũ unicuiq; nostrũ causam esse dicendã sciamus, iudiciũq; semel subeundũ nulla prouocatione. Nunc quãdo unũquenq; blandiri ignauiæ ac iniquitati suæ

iuuat,

iuuat, uideamus quo iure, qua actione, qua formula cernere eã hæreditatem possimus, quam CHRISTVS *dominus noster testamẽto illo suo in procinctu nũcupato sequacibus sui reliquit. Si quis (inquit) uult post me uenire, tollat crucẽ suam. Hæredes suos futuros tollere crucẽ, quenq; suam, & se sequi è uestigio iussit: alioquin indignos hæreditate sua pronuntiauit. Quibus uerbis quid aliud agit, nisi eis qui in albũ æternæ prouidentiæ referendi sunt, præscribit, ut per ea uestigia quæ ipse inter mortales agẽs impressit, æternam beatitudinẽ inuestigandã habeant: ut per huius seculi ærumnas atq; inculpatæ uitæ salebras ad summã tranquillitatẽ & securitatẽ transeãt, quæ legitima pars est hæreditatis quã* CHRISTVS *ipse familiæ suæ spopondit, & adeundã reliquit. Hanc hæreditatem si summo & legitimo iure (quod ius quatuor tabularum appellare possumus) adire iam nequimus: (quandoquidẽ diuorũ & beatorũ reliquias quasi ossa gigantũ heroumq; miramur, quorũ similes nullos edunt ætates iam effœtæ) ac certe libẽtes faciamus ut formula quadã indulgentiore æternam bonorũ possessionẽ aut petamus aut postulemus. Id enim sanè perinde sit ac si legitimo & antiquo iure inter hæredes cẽseremur, siue summũ ius dominus id est euangelicum seculis infirmioribus remisit, siue potius ita nunc credi ex usu uitæ delicatioris est. Sed uideamus quæso ut secundũ tabulas bonorũ possessionẽ petamus, quandoquidẽ nec iniustas eas tabulas nec inductas aut irritas esse nouimus. Neq; uero bonorũ possessores erimus aut hæredes, et nõ commoda incõmodaq; hæreditaria iure in nos transibunt, siquidẽ bonorũ appellatio in utranq; partem ualet, etiã indulgentiore iure, quod prætoriũ uocant. Ita fit ut nec hæredes esse* CHRISTI, *nec bonorũ possessores queamus, si præsentis uitæ delicijs perfrui laboramus. At nos uelut agnatione quadam infirmioris naturæ & posthumæ licentiæ, nec iam eam legem ferẽtes quam deus immortalis sanguine* CHRISTI *sui charissimi sanxit, testamentũ diuinũ & æternum ruptũ iri nobis diro errore persuademus, aut irritũ tandẽ quoquomodo factum iri qua-*

si uero dominus idem & pater ad hæreditatem impios liberos ser uosq; contumaces admissurus sit: nec alios olim obsequentiores & bonæ frugi quæsiturus, in quos caducas partes transcribere hæreditatis suæ possit: tametsi id testamentum quonammodo rumpi potest, quũ in eo nullus præteritus sit? etiam si primis ceris pauperes instituti sunt, & ab eodem gradu exhæredes facti diuites sarcinis præditi. Quare si supplicia impiorũ euitare, & superûm præmia mereri concupiunt, hoc uidere debent & præcipue antistites, cum quibus nunc nobis res est, nec per redundanteis opes uitã delicatã traducant: sed ut seruatoris nostri exemplo, qui ærumnosam suis uitam præscripsit & indigã, sarcinas & ipsi suas mulis (ut dicitur) Marianis conuehant: quod nihil esse puto, q̃ inter cruciatos dominum signiferum è uestigio sequi. Huc adde charitatẽ comitem fidelissimam, digitũ transuersum à uiro bono non discedẽtẽ. Adde animi æquitatem in spem semper intentã, quasiq; uiatici largam benignamq; suppeditatricẽ: iam intelliges nullũ esse hoc mollius uehiculum, etiã si per prærupta, et cõfragosa, uia nobis ineunda sit. Quis autẽ hæc reputans compotes eos mentis existimare possit, qui quũ uni pontificatui uix queant satis esse, alterũ etiã addere uel pluresis non dubitant? quis non mente captos sacerdotes iudicare, qui modũ utriusq; paginæ nullũ esse arbitrantur, quũ ipsi maxime inita, atq; subducta ratione actum suum domino probare teneantur? At nunc pontificatui cœnobiarchiam, quasi coniugem adiungere, tam solenne apud nos cœpit esse, ut mancus pontificatus, aut celebs alioquin esse uideatur, perinde atq; si semiuirum coniugẽ esse cõtendas, qui cum uxore concubinã non habeat. Ego uero hæc in plerisq; sacerdotibus tam inter se dissidere censeo, q̃ coniugẽ & pellicẽ in hominibus profanis: etiam si de hac re iurisprudentũ antiquorũ responsa annos ferre (ut dicitur) hac ætate non uidentur, mundo iam præcipiti. Quanquam quid aut confidentius admitti aut amentius potest, q̃ eum diẽ nõ extimescere, quo dominus noster sententiã laturus est de cuiusq; meritis, ijsdem ipsis cõscriptis et assidẽtibus et ui tæ dissi-

Muli Mariani.

tæ dissimilitudinem istis exprobrãtibus, quos potestatis in nos suæ autores nobis laudant? In quo admirari subit hominum uæcordiam uel dirum quendam furorem, qui successorio iure putant ad se à CHRISTI *pedissequis potestatem, non etiam sanctitatis & continentiæ demissæ necessitatem, transmissam & delatã. Enimuero palmariũ illud (credo) apud deũ inuentũ, fiducia contracta antistitia retinendi quæ inter se aliâs colliduntur titulis dissidentibus: uidelicet quasi perpetuæ fiduciæ non instar plenũ habeãt tituli legitimi quod ad fruenda quidem sacerdotia pertinet, aut quasi impostura fieri possit diuinitati. Quid enim refert mandati an negotiorum gestorum teneantur: an ex cõtractu uel quasi, cum utraque actio bonam fidem agnoscere debeat? Proh dei hominum'que fidem, gratum id esse prouidentiæ credam, ut qui uirilem operam implere non uidentur, ter aut quater, & ultra antistites appellentur, & qui tres ciere sacros canones nequeunt, ternis sæpe lituis turbam doctorum summoueant? Illi'ne ut fiduciaria legitimis antistitia coniungant, quasi in hominum penuria singuli multorum prouincias obire nunc cogantur, quum tot graues uiros, doctrina & moribus commendabiles uitam primorum (ut ita dicam) dignorum suctu ursino more tolerare uideamus? Præclarum uero exemplum, & in uniuersum ad religionis orthodoxæ decus atque incrementum pertinens, homunculos bonarum artium ignaros, titulosis & multorum uersuum appellationibus insignes haberi & augustos: quum interim docti uiri, ac uitæ sanctioris ornamentis prædíti, puris nominibus nuncupati, ac capite tantum censi, cum suggillatione cultus diuini egentes uitam transigant? Profecto si uere res humanas æstimare possemus, nos magis mõstrificos istos esse quàm Geryones illos in fabulis decantatos iudicaremus. Concionator quidam perlepidus & facetus cauillari non pridem ita eos solebat, ut diceret, huiusmodi istos sibi uideri quales sunt quæ in ædibus sacris mutulares statuæ pilis aut columnis imponuntur: ut enim illic simulacra quædam uelut oneri cedentia uidemus,*

mus, quæ uel mutulorũ uicem sustinent, uel extra abacos mutulorũ proiecta sunt, eamq́; speciẽ intuenti præbẽt, ut magnopere niti operi ferendo atq; insudare uideantur, quũ re uera sensu sint carẽtia, ac nihil ipsa facie nitentiũ saxeam adiuuent firmitatẽ: ita atlantes Atlantes. *istos summis scapis columnarũ in fano domini superpositos, titulosa illa amplitudine appellationũq́; maiestate, uenerandorũ senum instar sanctitatemq́; præferre tum speciẽ luculentam præbere grauissimorum patrũ sanctuarium domini fulcientiũ, & coelũ (ut ita dicam) sustinentiũ. Sed stupidã eorum ignorantiã, aut incuriã dissolutam intuenti, patere nihilo eos strenuiores statuis lapideis esse, quod ad munia quidẽ sacrosancta pie ac religiose obeũda pertinet, & ad maiestatẽ legis diuinæ inter homines religiose & accurate conseruandã: quod firmamentũ est maximũ ædiũ diuinarũ. Proinde ut monstra hominũ antiquitas nunquã coelo delapsa esse cẽsuit, sed terrigenas eos et poëtæ & sacri uates appellauerũt, ut gigantum nomen indicat, & ad perniciem mortaliũ editos esse cecinerunt, eorũ internicionẽ aut diuinæ potentiæ, aut heroicis ærumnis utriq; dedicãtes: Ita nos precari sperareq́; debemus summũ quendã pontificem cũ suo senatu q̃primũ exiturum, qui diuino numine instinctus, cũ ob alia in re ecclesiastica constituenda promerita, tum uero ob hunc ipsum laborẽ Herculis Alexicaci appellatione nobilitari uelit, quin & ipsum iam extitisse credere fortasse debemus: etenim q nũc summæ rei Christianæ præest, lætis auibus renũtiatus,* Leo x. *tantam etiã alioquin expectationẽ sui excitauit, ut insignẽ omnino ac nobilẽ facturus pontificatũ suum clarissimis institutis putetur. Esse autẽ istos gigantes elogio grauissimo illius sapientis apparet, qui in parabolis symbolicis inquit: Vir qui aberrauerit à uia iustitiæ, in conuentu gigantũ requiescet. Atqui nos uiã iustitiæ esse diximus quam* CHRISTVS *nobis præiuit inter mortaleis agens. Ipse enim præmonstrator fuit uiæ ferentis in coelum. Ipse eorum fuit Hercules portentorũ, quæ ne uirtus quidẽ heroica cõficere aut superare potuit. Porrò gigãtũ pedes in draconũ uolumina desiisse* Gigantes. *fabulæ*

fabulæ tradiderunt. Quo figmento prisci significare uoluerunt nihil rectum istos homines, nihil arduũ cogitare, sed omneis eorum actus, omneis animi sensus humi serpere, uel uerius deorsum uergere ad inferos. Hæc decora, hæc monstra ex religione recta & clarissima & in cœlũ semper intẽta tolli, cum optimus quisq; hodie & grauissimus primi, secundi, & ultimi sacerdotũ ordinis poscit, & hoc unum in uotis habet, tum interest exempli in uniuersum recte atq; ordine constitui rem clericã et ecclesiasticã: ne reliqui ordines ultra iam grauiter opinentur de ordine sanctissimo sacerdotum, cuius omnia facta, dictáq; magnopere pertinent ad exemplũ. Atqui necesse est, ut nostræ memoriæ antistitũ licentia luxu plena, stultitiam priscis exprobret, qui disciplinæ tenaces euangelicæ, uoluptatem ac diuitias procul à contubernio suo summouerunt: aut ut eorũ sanctimonia impietatis istos insimulet ac manifestos reddat, qui fortunæ magis quàm ueritati litare cupiẽtes, religionem orthodoxam (quantũ in eis fuit) in insulas relegarunt deliciarum nescias. Quis enim est hodie quin sciat & prædicet eò seueritatẽ ecclesiasticam maiestatẽq; decidisse, ut quos disciplinæ exactores esse seuerissimos oportebat, omniumq; officiorũ arbitros & præitores ad pietatẽ religionẽq; pertinentiũ, ij remissiorẽ uitã & licentiæ atq; incuriæ plenã non modo amplecti, sed etiã foueri tueriq; uideantur? Hosce autẽ homines quis credat, quum hoc faciãt, fidẽ bonam rectãq; agnoscere? Quin & eò iam uenisse nos puto (dicã enim quod sentio) ut sine culpa fortasse is cessare nequeat qui neglecta cõstituturus, cõuulsa restituturus, incondita digesturus ab omnibus existimatur. Fit enim mire interdũ ut publica expectatione maior multo grauiorq; persona summos honores gerẽtibus imponatur quàm ut munere suo translatitia laude peragẽdo perfuncti esse uideantur. Quis autẽ nescit haud ita pridẽ selectos lapides sanctuarij, ita uel dispersos uel disiectos fuisse, ut collapsa ecclesiæ maiestate ipsa iam dei sponsa ueluti fidei cõiugalis oblita nõ modo à sponso secubare, sed etiã nullo pudoris respectu per triuia

plateasq; euagari licenter uideretur, merereq; prouinciatim? quis pastores ipsos ueluti fugitiuos, nō dico gregis desertores, sed etiam factos abactores nō meminis? quid ipsos præsulum coryphæos nōne ita præpostere se atq; impure gessisse uidimus, ut quos ad cōpositi decoriq; status habitum & speciem formare chorum decebat, et eam saltationem docere, quæ emmelia dicta est ab emendati motus & pacati compositiq; concinnitate, pyrricham illi ipsi (ô summam indignitatem) præire, id est armatam non dubitarent, à sanctitate prorsus ordinis abhorrentem. Ita'ne uero qui ad sacra et spiritalia certamina prodeuntium, summi unctores erant, & qui tum pij fortasse belli autores esse debebant, pro aris & finibus sacris in profanos & impios populos decernendi, ijdem ipsi lanistæ christianarum uirium uideri maluerunt, ut ad internicionem nominis sacrosancti inter se confligerent? Quum hæc igitur ita euenisse constet, atq; eas res ab illis fuisse gestas, ut alter uir ingeniosior quàm religiosior, de calice iræ domini, alter uir uehemens & acer, etiam de furoris bibisse hausisseq; uisus sit, uterq; autem dum animo suo nimiū obsequitur, fas nefasq; miscuisse: hic eo amplius pollutorum sacrorum religione augustum & sacrosanctum uerticem obstrinxisse compertus sit. Consentaneum est utiq; ut Leo qui diuino (ut credimus) numine, illis de medio sublatis, et fortasse de cœlo tactis subinde in locum eorum suffectus est, is nunc orbe propemodum tranquillo et composito, architectonica iam ratione dominici diuersorij maiestatem instaurare laboret, priscis etiam modulis aut certe pristinis adhibitis: nam & ipse suffectus statim nutantem sanctuarij cōpagem celeri manu stabiliuit: sic enim res nata ferebat, ut structorum manibus adhibitis præsentissimi consilij tibicine fulciret, atq; ordinis interim amplissimi concordia ueluti consibularet. Proh superi immortales, qui status ille fuit, qui decor rei clericæ, quæ religionis reuerentia, quum omnia prope in hoc orbe quà sacra quà profana, uæcordiæ frenis regerentur, fatali inclinatione mundi? quum primigeniæ noxæ suasor, à CHRISTO *quondam*

dam

Emmelia. Pyrricha. Leo X.

dam detectus animorum possessione, immo uero scissa gaudens discordia palla, ultro citro, commeans, furoris faces utrobiq; suggereret, & Romæ quasi in arce religionis incendiũ misceret? et hinc senatus stultitiæ & temeritatis (ut ingenue fatear) illinc peruicaciæ inusitatæ ac fanaticæ frontem fronte conterentes, ut ille prophetes inquit, decreta futilia impiaq; conscriberent in æde Bellonæ coacti: quum cleri magister sanguinarius, effractis timoris diuini repagulis, feras (ut ita dicam) in populum contumacem quidem (neq; enim inficias eo) sed tamen populum domini immitteret, & Gallorum partes earumq; fautores diris execrationibus deuouens, scelere plusquam tragico orbem penè totum religione solutum in deuotos concitaret? Id quod cum in religionem à populo (ut assolet) & pia nobilitate traheretur, mirum est quòd ij qui decretis utrinq; interfuerant, uel eorum autores fuerant, religione alligari sese non intelligebant: qui utinã iam planè exoluti sint tanto pietatis uulneri cicatrice nunc obducta Leonis prudentia. Enimuero si (quod ominari nolim) religionis ipsi uertici aliquid acciderit, uel sacri senatus pius ille impetus ita relanguerit, ut extemporali semiruti fani reconcinnatione acquiescere in animũ induxerit, nec sartũ ac tectum contuberniũ domini præstare ad prisci perpetuiq; edicti formulã contẽderit (dũtaxat quantũ ferre ratio huius ætatis potest, neq; enim ad uiuũ ulcera in corpore tam delicato resecanda censeo) quid aliud q̃ inani expolitione, aut tectorio quodã specio si consilij perlucentẽ ruinã interlitam esse temerarius rumor cauil labitur? Cuiusmodi culpam reprehensam esse ab Ezechiele scotino uate puto, capite decimotertio oraculorũ suorum. Quid uinea domini, nonne ita degenerauit in labruscas, ut primo quoq; tempore repastinanda uideatur, & ex situ & carie negligẽtiæ, pastino quodam restituenda censuræ? Certe manum poscit ipsa & flagitat solertis & industrij uinitoris, qui palmites fructuarios et munifices à pãpinarijs et inanibus internoscat. Nam quũ uel inscitia uel incuria pampinatorũ maxima adhuc quæq; uitis ita in materiẽ inanẽ frondesq;

frondesq; eluxuriauerit,ut uinitores non fructui sed stirpibus consuluisse uideantur: factũ est,ut immunes pampini plurimis singuli statuminibus non modo impediti,sed etiã impediri omnia late occuparet, & uitibus recte exputatis & frusigeris locus in uinea nõ esset,aut ita certe locus præũbratis esset, ut statumine eas uel nullo uel infirmo uinitores adminicularentur, nec fructus eorũ in solem prodire, & exemplo esse posset. Atq; in hac deformitate culturæ & penuria fructuariorũ palmitũ,subsidiarij nunc rari submittuntur, qui quidẽ spem certã proximi fœtus polliceri existimentur. Hæc igitur animaduertere etiã etiamq; summũ domini uinitorem necesse est, & falce canonicæ censuræ ad eũ modũ circuncidere quẽ unaquæq; stirps ferre posse uideatur,ut in restibili uineto eam faciem agnoscamus quæ nõ abhorrere dicatur ab ea forma quam dominũ eiusq; operarios uineæ colendæ prudẽtes olim instituisse notum est. Neq; non eadem deformitas in agricolatione cernitur & cæteris in partibus familiæ domini. Imprimũ latifundia ijs uillicis cõmittuntur,quorũ delicatæ manus et otiosæ callo nunquam obduruerunt stiua in sulco tenenda præsularis disciplinæ. Deinde operariorũ decurias in agrum inductas uidemus,partim libere licenterq; spatianteis, partim opus arbitrariũ nullo sub monitore facienteis. Horrida uero culturæ facies quum in centuriali fœcundoq; aruo uideas grandiores glebas obiacentes,ac scamna quædã cruda nullo uomere iterata doctrinæ probabilis,q̃ agricola remissus & præuaricator transmisit insubacta. Cuiusmodi esse scimus sacerdotes quosdã primarios omniũ artium imperitos et rudes,nullo animi ornamẽto excultos, nulla crate rerum aduersarũ occatos et subactos,ut ad frugẽ aliquã bonã uitæ sanctioris peruenirent: Qualesq; Homerico uerbo, inertia terræ pondera appellare possumus. Hic est enim fermè habitus,hæc similitudo quorundã sacerdotum,de quibus nũc loquimur,qui in circũfluenti opulentia saginati,otioq; ac securitate marcẽtes, & uelut in cœno uoluptariæ uitæ luxusq; redundantis obruti,ut inertes in aruo sulci qui limo ob-

Inertia terræ pondera.

tino obducti sunt, ne semen quidẽ sibi creditum reddunt, nedum fructum afferunt cum fœnore multiplici. Deus immortalis, cuiusmodi antistites eos esse, aut sacerdotes dicemus? quid animi habere, quid pensi & cogitationis credemus? quã æternorum bonorũ segetem ipsi ex hac sui aliorumq; cultura demessum ire sperant? Laudent ipsi unum tantũ harum rerũ autorẽ, eorum quidẽ qui publica religione consecrati leguntur, & ego dabo manus. Inferorũ'ne igitur supplicia plebeculæ terricula esse credũt, et ea quæ de æterna beatitudine scripta sunt, argumenta theatrica? Quam spem autem salutis habere possunt, qui cum sint principes sacerdotes meridie in scopulos impietatis impingunt? & quũ splendore uitæ prælucere familiæ dominicæ deberent, erroris nobis et hallucinationis caliginem terrã ob oculos offundunt? Atqui in hac ætate quicquã à uia ueritatis deflectere, nihil aliud esse puto quàm impingere in scopulum meridie, id quod inquit Esaias sacrorũ uatum Homerus: Etenim per deum perq; ueritatẽ ipsam, possunt'ne aliquo tempore mortales cognitã magis ueritatẽ & cõpertam atq; comprehensam tenere, & manibus deniq; palpare, et ad manũ cõtueri, quam nobis habere diuinitus contigit, post omniũ errorum præstigias explosas, et post redditã religioni orthodoxæ plenã tranquillitatem. Heu pietas, heu prisca fides: Maiores nostros publicis decretis cõsecratos et inter diuos relatos, certa et explorata ueritatis persuasione dimouere nemo ne admotis quidẽ cruciatibus potuit, quũ tamen adhuc omnia errorũ caligine permixta uiderentur, nec ea fide abducere in quã semel sacramento dicto uenerant, cum omnia adhuc passim bellis intestinis arderent. Nos in ueritatis contubernio nati, uberibus sapientiæ lactati, in gremio (ut ita dicã) doctrinæ supernæ educati, sed delicijs secularibus coaliti & deprauati, ad solem conniuemus, oculos caliganteis ad nebulas detorquentes, quas è terra infernéq; exortas ipsi non ignoramus. Qui si ueritatẽ satis animaduerteremus, nõ ipsam modo mortaliũ contubernalẽ dum sacris operantur, sed etiam quæ se totã eis indulget hauriendam in cordisq;

Esaias sacrorũ uatũ Homerus.

cordisq; recessus penitus admittendam, sanctifico illo crustulo quo animos humanos ueritas ipsa CHRISTVS *quotidie pigneratur & uendicat: superi boni quàm ex alta contemplationis specula fastum & opulentiam non iam secularem, sed uix etiam lustralē contemneremus? Quàm ridiculos esse istos, quàm miseros iudicaremus, qui immaneis titulos suspicientes, Optimos propemodū Maximos appellari sese gestiunt? Sed quis iam sacris operantium satis hoc agere uidetur? ut antiquo uerbo sacrificali loquar. Equidem magnopere ipse admirari soleo, cum me in penetralia animaduersionum abstrusi, tantam humani animi acrimoniā tam uehementer hebescere ad ueritatem comprehendendam, & memoria tenendam.*

In præceptorū CHRISTI *cōtemptores.*

Quum enim humanarum legum sanctiones uel minantes supplicia uel spondētes præmia, ita uel hortando uel uetando imperij sui maiestatē retinere uideamus, ut strenuissimus quisq; uel æterni nominis cupidissimus, præ cupiditate referendi præmij uel palmaris uel compendiarij, rationē propemodū nullā temporariæ lucis habere existimetur: prudentissimus autē quisq; ac sui amantissimus, ita minacibus edictis obtemperet, ut non nisi uæcordes homines aut lucis tædio capti, in fraudē quoquomodo capitalē incidant, qui fieri posse dicemus, ut tot christianæ legis capita homines sanè mentis pro nihilo penè ducant? Quippe cū humanæ leges, quæ quidem aliquid uetēt, minaces tantummodo esse soleāt si quid secus dolo malo admissum sit: lex charitatis & innocentiæ, qua nemo nō æquali sorte tenetur, non minus modo horrēdis & inauditis antea, sed etiam præmij et operæpretij cētuplicata pollicitatione, atq; adeo sexcētuplicata sancta est. Et nihilo secius mens humana spiritalibus auribus capta, pollicitationes iuxta atq; interminationes diro stupore publice priuatimq; trāsmittit. Videlicet sic natura cōparatū est, ut cordatissimi ad sensilia præcepta mortales, ad intelligibilia atq; in spe aut expectatione posita, excordibus similes sint. Quod futurū

Threnodiæ.

prouidēs uates deo plenus in funebri carmine, quas threnodias uocant, funere elatam ecclesiæ maiestatem in uniuersum queribunda

uoce

uoce cecinit, & sigillatim animæ cuiusq; christiano sacramento ini tiatæ: Ait *enim ecclesiam uel animam humanam, quæ quondam diuinæ disciplinæ tenax, templum domini dicebatur, & scamnum pedum eius (quippe cuius mores et instituta è uestigio sequebatur) obrepente sensim rerum caducarum desiderio de cœlo ita esse detractam, ut quæ prius rerum æternarum contemplatione cœlesti uita præsumpta, inter superos agere uidebatur, & imaginaria diuinitatis intelligentia acquiescere, nunc cœlo delapsam, in caligine multiplici erraticorum effectuum esse mersam, ut propemodum dominus in obliuionem sui sanctuarij uenisse uideatur: ac ne id quidem modo, sed etiam regnum* Hierarchicum *& principatus eius, atq; ordines mirifice distinctos descriptosq; euertisse, aut certe ipsa contaminasse: eorum etiam castella, ac propugnacula disturbasse, cornu eius confregisse, & brachium suum quod prius ei porrigebat ad hostem propulsandum, retrorsus auertisse, & postremo in eo regno omnia uasta igni flammisq; reddidisse.* Quibus *uerbis mystice exauditis, quid aliud q̃* CHRISTVM *intelligimus ut ecclesiæ, ita animæ sacris suis initiatæ sponsum, infensum eidem spõsæ, ex cõtubernio ipsam suo depulisse, id est ex innocẽtiæ & sanctitatis statu, atq; adeo ex editissimo theoriæ gradu ignominiose deiecisse, quasi stupri compertam: atq; eam ob rem ilico factum esse, ut hostiles copiæ peruigiles excubias agentes, ecclesiæ uel animæ præsidia satellitio diuino uacua nactæ, pro arbitrio suo irrumperent, & præsidiaria manu in potestatem redacta, arce etiam religionis potirentur, uel animi principatu.* Ita *quum principes ordines* Hierarchiæ, *& mentis atq; intellectus humani principatum, aduersarij humanæ naturæ potentatus uelut in deditionem acceperint, à quibus nũc res summa uel ecclesiæ uel animæ magna ex parte regitur, quum subeunte rerum fluxarum amore pietas & ratio depulsæ rerum perdiderint habenas: quid superest, nisi ut ambitione & & cupiditate & libidine omnia utrobique ardere uideantur?* Quas *ob res* Threnodus *ille uates lamentabili carmine dolorẽ suũ testatur,*

testatur, multiplici tropo orationis inculcatũ. Dolet enim atq; mœret ipse salutem comploratã generis humani sibi uideri ob fractam ab clero huius ætatis tesserã (ut ita dicam) hospitij, atq; amicitiæ, inter diuinam pridẽ humanamq; naturã in ara cruciata CHRISTI *sanguine confarreatæ, unde adoreã æternam sperare mortalibus, & in cœlestiũ collegiũ cooptari licebat, si iure gentium stetissent quod* CHRISTVS *promulgarat. Ecquis est autẽ obsecro qui si statũ ecclesiæ, motum, flexum, habitum, affectiones denique corporis & animi & sessiones ipsas æstimet quales non pridẽ uidimus, ullam rationẽ haberi oraculorũ, aut omnino sacrorũ monumẽtorum iudicet? quasi uero non monodias in funus animarũ entheus ille uates, sed plane nænias effatus sit. Non pontificiã iurisdictionem ita degenerasse cernimus ex charitate prisca, ut ubi æqui boniq; & benignitatis sinus solebat esse, ibi litiũ officina capturarũq; improbiorũ nunc esse uideatur? Inde illa formularũ aucupia, & rituum pontificiorũ cautiones ad circũscribendã familiã domini concinnatæ. Inde multarum compendia præsulibus enata, acceptorũ paginas luculẽter augentia. Indidẽ sacrilegæ nundinæ earũ rerũ, quæ in cõmercio humano sine piaculo esse non possunt. Mitto nũc tesseras non modo ueniales, sed etiã uænales, impunitatẽ scelerum, & solutionẽ sacrarũ legum sordida benignitate largiẽtes. Itaq; sacrosanctos canones melioribus annis factos, ut ijs uelut regulis uita clericorũ dirigeretur, & uelut patrũ præscriptis posteri formarentur, iam in amusseis plumbeas euasisse quis non uidet? quales olim fuisse canones Lesbiæ structuræ tradit Aristoteles. Nam ut canones plumbei & molles non structurã operũ tenore æquabili dirigunt, sed ex structorũ cõmodo & abitrio flexiles structuræ accommodantur, sic canones pontificij ex usu ecclesiæ antistitũ flexiles plumbei & cærei facti sunt, ut iandiu instituta maiorum & sanctiones põtificiæ non moribus regendis usui esse, sed (propemodum dixerim) argentariæ factitandæ autoritatẽ accõmodare uideantur. Quotus enim quisq; qui gratias factas annalium legum, & colli-*

& collidentium inter se sacerdotiorum æstimarit uacationes istas legum, & non solutiones uocarit? nec istos non una aut altera lege aut munere digna aliqua de causa, sed planè sacramento solutos esse contenderit? Hæc cum finiũ christianorũ luculentis dispendijs expiata sæpe sciamus fuisse historiarũ testimonio, numine non obscure iram suã in suos distringente: mirũ est sanè quòd sacrosancti potentatus solutos se esse omni lege confidunt, propterea quòd institutis põtificijs principes sacris inaugurati è cœlo iura petunt, ne de maioribus quidẽ sceleribus capitis causam dicẽtes. Miseri ipsi quidem si apud supremũ disceptatorẽ mitiore transigi conditione censent, scelesti & deplorati sic illic omnino nõ disceptari sperant. Qui si aliquando recordari possent diuino tribunali apparere toruum illud satellitiũ Minois & Radamanthi, pœnas, furias, erinnyas & alastoras, eas ipsas animas captantes, quas in reatũ impulerunt: certe quamuis animo excæcati & uæcordes, tamen toto corpore cohorrescerẽt. Solenne tamen regibus Franciæ semper fuit rerum suarũ summã ijs hominibus credere quorum secus uel consulta uel admissa ipsi uindicare nequeant. Nostra ætas uidit unũ in rerũ actu summo liberoq; præfectũ, qui à uimea domini procul agẽs rationes imperij nostri ex sentẽtia animi sui putabat, inscite aut incõmode circũcidens: in quo actu aulicũ omne ministeriũ ei subseruiebat. Hic uir quidẽ haud improbus fuit, animiq; haud degeneris, sed regendis fatis intẽtus anginariũ pyrũ uorauit: unde Frãci propemodũ strangulati ne queri quidẽ aut expostulare sunt ausi, quoad ille inter aulicos simul & uiuos agere desiisset. Qui etiam ipse cum in opulento fastu sese ingurgitauisset, haustũ inde calicẽ erroris nobis exitiabilis iuratissimis amicorũ successorumq; propinauit, cuius utinã manibus omniũq; prædictorũ summus ille iudex errorum gratiã ad extremũ fecerit. Sed enim (quod dicere cœperamus) status ciuitatis orthodoxæ è sede seueritatis & disciplinæ cõuulsus, manũ quandã Pæoniã poscit, ut apte & placide in eam reponatur, luxataq; ecclesiæ mẽbra in artus suos aliquando redeant:

sic fiet ut principes ecclesiæ non auro obryzo, non argentea supellectili, nõ opimis obuẽtionibus, et numerosis titulis opum suarũ magnitudinẽ metiãtur: quæ gazas regũ prouocare, nõ diuitias priscorum antistitũ æmulari uidẽtur, sed bonis internis, sed copia doctrinæ, sed ijs animæ CHRISTO despõsæ dotib⁹, quæ in cordis scriniolis, tanq̃ in gazophylacijs mystici fani condũtur. Etenim qui ad superos uiã nõ modo affectare, sed etiã alijs sternere munireq́; uolũt existimari, quiq; id omni titulo omniq; functione munerũ suorũ profitẽtur, ij CHRISTVM diuinitatis emissariũ, ac salutis humanæ sponsionisq; magnificæ sequestrẽ necesse est ut sequãtur, qui eam uiam primus secuit & aperuit: si non euestigio, ut maiorũ illi gentiũ pontifices olim fecerũt, at certe prospectu quàm longissimo. Hæc uia cũ unica sit (una est enim tantũ ueritas) eã quoquo modo ingrediendũ nobis est, nam & ipse præmonstrator superne delapsus, non modo illac ire, sed etiã uenire eos iussit, quos in numeros æternos delectus sui retulit. Nunc uero cũ ab hac uia principes nostri orbis ordines, profani iuxta atq; initiati diuersissime expatientur, quid inde sequatur nemo oculatus nõ uidet: etiã si omnes ferè infra pulpitũ existẽtes mussare nõ dubitant. Quæ (malum) autem insania est hanc errori publico indulgere patientiã? Ego'ne ut credam fidem eos bonã agnoscere, qui sub exuuijs domini nostri, aram & sacra tenentes, & ipsum deniq; dominum exosculantes, eiusdem ipsius placita & instituta floccipendant, eiúq; diuersissima pugnãtiáq; amplectantur? Assectæ & comites CHRISTI dum inter homines agebat, quibus ille decedẽs è prouincia, uelut iuratissimis ministris prouincias detulit, quoad in illis fuerunt, nauicularíã solicitã factitãtes, in procellis agitati, nihil sui habuisse, nihil unquã sibi possedisse tradũtur. Istos aũt qui illorũ prouincijs successerũt, eadem cum illis potestate præditos (id quod ipsi gloriabunde prædicant) proh superi, nõ pudet argentariã facere, opulentiamq́; redundãtem omni sibi ope uendicare & cumulare, à qua illi inter diuos relati eorũ ipsorũ autores cupide se abdicabãt, disciplinam ipsi

In prauos CHRISTI asseclas episcopos.

parentis sapientiæ et ueritatis consertis (ut aiunt) digitis retinentes. Ecquid aũt esse abhorrẽtius & magis dissentaneũ ab innocẽtia & simplicitate discipulorũ CHRISTI potest, q̃ sacerdotem ad altare sacra facere, et interim comitatũ eius sericatũ, comptulum, calamistratũ, uersicoloribus insignem, machæra succinctũ, altera manu capulo ferri subnixũ, altera accipitrẽ gestãtem, sanctuariũ dominicũ stipare & oberrare mensæ sacræ summoto clerico ministerio, gesticulatione gaudentẽ proterua et profana? At huiuscemodi spectaculi indignitatẽ oculis sæpe detortis exorbere obmurmurãtes cogimur. Itaq; eò iam indignitatis atq; insclentiæ uentũ esse populus uociferatur, ut quos Hieronomos esse decebat, hoc est sacræ disciplinæ & institutionis magistros et exactores, autores ipsi fuerint dissoluendæ atq; explodendæ continentiæ. Vnum eius rei remedium præsentissimũ esse certum est, sic in constituenda aliquando re clerica & ecclesiastica, opimorũ redditũum circũfluentia ad certũ quendã modũ decentẽq; circũcidatur, pro captu & dignatione cuiusq; isonomia tandẽ non ciuili et populari, sed ex proportione geometrica relata, quod ius est optimatũ. Hæc enim sentina degrauans exhaurienda est omnino primo quoq; tẽpore, ne sacrosancta nauis pessum eat tandẽ coorta quadã tẽpestate maiore. Hoc autem Leonẽ decimũ pontificum uerticẽ, & symphoniacorũ domini chorostaten præstare, cũ moribus eius, et doctrinæ, tum uero auspicijs initi ab eo pontificatus conuenit: ut & ipse & amplissimus purpuratorum patrum senatus, tanquam in naui apostolica iam expeditiore sedentes, canere turbæ nauticæ celeusma uideantur. Absit enim, absit inquam, quod de Iulio siue iure siue iniuria creditum est, superis eũ & mortalibus fucum factitare cogitasse, & cõcilij obtentu frustrari bonorũ & sapientiũ expectationẽ piam, id de eo quoq; suspicemur pontifice maximo, qui difficillimo tẽpore et rebus propemodũ perditis & profligatis omnium seniorum suffragijs renuntiatus essẽ dicitur: prærogatiua tribu doctrinæ suffragãtium & indoli magnæ spei atque pontificiæ: id'que ijs comitijs in qui-

Hieronomi

bus nec uitiũ ullũ obuenisse fama est, nec obnũtiationẽ ullã extitisse, aut intercessionẽ cuiusquã, quæ cõspiranti patrũ uolũtati posset quo quo pacto incõmodare. O præsentissimã uim numinis, quã suffragia ineuntes patres (ut uocãtur) reuerendissimi hausisse repente creduntur. Verum id præcipue homines tũ stupebant, morẽ tanto interuallo relatũ obseruãdi de cœlo, atq; id eo tẽpore quũ id minime futurũ quiuis existimaret. Adde quòd eius est si cuiusquã pontificij iuris cõstitutio, qui literarũ studiũ quod iandiu à publica quidem beneficentia per pontificũ inscitiã incuriãq; frigebat, memorabili in omne æuũ exẽplo excitatũ ire dictitatur. Atqui ego hunc decimũ claris olim rebus actis decumanũ fore spero, quãdoquidẽ ueteres omnia decumana magna esse censuerũt. Is igitur cũ deo beneuolente labantẽ sacrosancti ordinis maiestatẽ cõfirmabit, et priscũ decus ac dignitatẽ clero populoq; restituet. Verumenimuero ut redeam ad id quod dicere instituerã, quũ translatitij & penè uulgares priscæ ætatis census, ingẽtes hodie & penè inusitati existimentur mũdo iam uergẽte ad pauperiẽ, ego demissi animi & angustæ mentis esse arbitror, toto (ut dicitur) pectore incũbere ad cõparandas opes, quũ ea in re gloriã aut famã in posterũ nemo possit assequi, ac ne uoluptatẽ quidẽ nisi per transennã sentire. Nã ut hians auaritia ingẽtia lucra cũ summa deuorat uoluptate, sic raptim deuoratorũ saliua nunquã in os recursat: ut cibus etiã suauissimus in ingluuiẽ trãsmissus inexplebilẽ, nullo delectat edentẽ regustatu: quo fit ut auaritiam ferè intendi uideamus pro portione quæstus. Quare in literata innocẽtia ut olim ita hodie & uerioris uoluptatis & solidioris gloriæ maius & copiosius argumentũ esse censeo. Siquidẽ homines ingenio mediocri præditi, in sapientia inquirẽda omnibus uestigijs monumẽtorũ quæ maiores reliquerunt, quum in dies maiora ea inueniant atq; impressiora, uoluptate quoq; sensim fruuntur acriore, etiãsi inuentis illis haudquaquã acquiescãt, quũ rerum humanarũ captus implere auidã mentẽ intelligendi nequeat: eadẽq; est ratio unicuiq; in memoria ingenij sui atq; industriæ prodenda,

denda, qua nulla hodie nec eminentior nec diuturnior potest esse gloria. Auaris autē & quæstuarijs quid aliud immodici quæstus faciūt, nisi curarū aceruū anxietatūq; exaggerāt? adeo qui magnarum opum congeries struūt, malorū quoq; sibi & perturbationum (ut aiūt) iliadas pariūt. Eant igitur philopluti diuitiarū amore perditi, quos CHRISTVS *ut Crassianos magis q̄ christianos limine suo repulit, uitæ suæ institutū admiretur si lubet ut beatū. Studium etiā literarū irrideant ut inane & ieiunū, duntaxat nō quæstuosum, quæ philologia nūcupatur. Nos enim nobis persuasimus ijs incrementorū gradibus quibus multi hodie ad summas opes uel honores summos ungulis (ut dicitur) omnibus arrepētes euadūt, ascēsum in cœlū non arduū esse ut uulgo dictitatur, sed præcipitē potius ac urgentē deorsum. Mitto quod* CHRISTVS *pauperū se uindicem & assertorē, diuitū reiectorē frequēti cōcione professus est. Non dico quod interpolli humanitate per* CHRISTI *sacramentum, post eiuratū mundi fastū in purifica perfusione lustralis ei⁹ aquæ qua natura humana sibi natalibusq; restituitur, alia prorsus studia hominū esse cōuenit, q̄ ut ad tēporariū aliquod bonū spectare uideātur. Ista non ad normā ueritatis, nō ad exēplū* CHRISTI *& ad canonē uitæ per innocentiā agēdæ nunc exigimus: scimus hāc rationē licentia temporū ita explosam esse, ut aureis iam non habeamus ferēdæ ueritati. Vt omnia hæc transmittā, nōne etiā sensus humani iudicio longe uidētur aberrare, qui titulosis nominibus aucti, & nomenculatura honorū uel prædiorum feroces, quasi his cothurnis fortunæ in uiros prægrādes euaserint, pusilli tamen esse quasiq; ridiculi grallatores uulgo intelligūtur: utpote qui nullis aut paucis bonis suis atq; animi locupletes esse noscantur? Atqui hoc ferè huius ætatis fert cōditio in Francia præcipue, ut homines singulari ignorantia prædití, sæpe etiā ingenti luxu perditi, summis ac multis honoribus prædití sint. Nam & illi ipsi si aut oculis aut mente quoquomodo cernere germanā huius uitæ beatitudinem possent uerasq; diuitias, haud dubie suam sortē deflerent ut inopē*

Philoplutos carpit.

& egentem. Cuius rei inter prudenteis compertæ & confessæ, autorem tamen laudabo tum scriptorũ omnium opiniosissimũ, tum rerum humanarũ æstimatorem callentissimũ. Nam ut Tiresias olim Thebanus qui utrunq; humanitatis sexũ uicissim habuisse traditur, idoneus iudex esse uisus est apud quẽ Iupiter & Iuno disceptarent utrius sexus maior esset uoluptas: Sic Solomon qui ditissimus idem sapientissimusq; fuisse elogij sacri autoritate creditur, unus est (ut opinor) omnium qui hoc possit rectissime iudicare, & in cuius sententiã pedibus omnes ire debeamus. At is in eo libro qui autore incerto (ut multi opinantur) inscribitur sapientis Sapientia Solomonis, ita de sapientia loquens capite (ut opinor) septimo inducitur: Antiquiorem eam sceptris habui ac solio regio, et diuitias nihil esse duxi cũ ea cõparatas. Et rursus: Venere aũt mihi bona omnia unà cum illa, & innumerabilis opulentia in manibus eius. Sic enim uerti debuit ille locus, etiã si honestas pro opulentia eo in loco & alibi in eodem libro sæpenumero legatur. Magis mirum est totũ eum librum admirabili ac recõdita doctrina plenum, ab ignaro interprete uersum esse: quo apparet quantam ignominiam irrogarint diuo Hieronymo ij qui eam traductionem eius esse asserunt. Ignorãtiæ autem interpretis omnino hoc tempore, hac literarũ claritate, hoc pontifice non ferendæ, unum aut alterum dare specimen satis erit. Primũ in eodẽ capite ita legitur: τροπῶν ἀλλαγὰς καὶ μεταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυτοῦ κύκλους καὶ ἀστέρων θέσεις. Dedit, inquit, mihi deus ut scirẽ solstitiorũ uicissitudines & mutationes tẽporũ, annorum orbes & stellarũ situs. In ea autẽ editione quã ignari literarũ græcarũ, sacrosanctã esse contendunt, ut iure recepto cõprobatã, ita legitur: Vicissitudinũ permutationes & cõsummationes temporum, & morũ mutationes, diuisiones temporũ, & anni cursus, & stellarum dispositiones. Ex quibus uerbis nullus sensus cohærẽs elici potest: quid enim morum mutationi cum temporum consummatione? quis autem non percipit interpretem præter absurdam interpretationem et cæsurarum confusionẽ, etiam æquiuocatione deceptum

Solomon.

Interpretis libri Sapientiæ errata.

ptum in uerbo tropon, quod sola accentus distinctione solstitiorum & morũ significat? Sequitur in eadẽ editione; Vim uentorũ & cogitatiões hominũ διαλογισμοὺς ἀνθρώπων quod ego sermocinationes uertissem, hoc est disputandi rationes. Quid illud quale est capite secũdo ubi Epicureorũ sentẽtia taxatur qui interitũ animæ cũ corpore asserũt, in qua sentẽtia Plinius secũdus fuit: ὅτι αὐτοσχεδίως ἐγεννήθημεν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐσόμεθα ὡς οὐχ ὑπάρξαντες. ὅτι καπνὸς ἡ πνοὴ ἐν ῥισὶν ἡμῶν. καὶ ὀλίγος σπινθὴρ ἐν κινήσει καρδίας ἡμῶν. οὗ ἀποσβεσθέντος τέφρα ἀποβήσεται τὸ σῶμα. Id est quia temere geniti sumus, & posthac erimus uelut nõ existentes: quoniã fumus est spiritus in naribus nostris, & modica scintilla in motu cordis nostri, qua extincta corpus euadet in cinerẽ. Interpres noster uel ignorantia, uel supina emẽdandi exẽplaris inertia lapsus, ita transtulit, & eũ secuti sacri interpretes ita legũt: Quoniã fumus afflatus est in naribus nostris, & sermo scintillæ ad cõmouendum cor nostrũ, quia extinctus cinis erit corpus, uidelicet quasi nõ ὀλίγος σπινθὴρ, sed ὁ λόγος autor libri scripsisset. Illud nõ minus ridiculũ capi XII. Deuoratores sanguinis & autores parẽtes animarum inauxiliatarũ perdere uoluisti: ubi autores pro obtruncatores uersum est ignorantia linguæ. καὶ αὐθέντας ψυχῶν ἀβοηθήτων ἐβουλήθης ἀπολέσαι. & obtruncatores animarũ destitutarũ perdere uoluisti. Hoc enim loco αὐθέντης idẽ significat quod αὐτόχειρ, licet aliquãdo autorem significet. Eodem capite: Tu autem dominator uirtutis cum tranquillitate iudicas, & cum magna reuerentia disponis nos. σὺ δὲ δεσπόζων ἰσχύος, ἐν ἐπιεικείᾳ κρίνεις. καὶ μετὰ πολλῆς φειδοῦς διοικεῖς ἡμεῖς. Sic uerti uere potuit: Tu potẽtiæ imperitãs, ex bono et æquo iudicas, et cum multa indulgẽtia regis nos. Quis enim unquã epyciã tranquillitatẽ uertit? Hæc obiter adnotata sufficiũt ad id quod nunc agimus. Sed Solomon rursus de sapientia loquens capite octauo eiusdẽ libri: μύστις γάρ ἐστι τῆς τοῦ θεοῦ ἐπιστήμης, καὶ εὑρετὶς τῶν ἔργων αὐτοῦ. Id est initiatrix est enim scientiæ dei & inuentrix operum eius: qui locus itidem oscitanter ab

ter interprete transactus est. Proinde si Solomon omniũ rerũ humanarũ diuinarũq; intelligẽtissimus, sapientiã initiatricẽ scientiæ dei operumq; eius inuestigatricẽ appellauit, & regiã opulentiam præ sapiẽtiæ possessione aspernabilẽ esse dixit, atq; etiã cũ sapiẽtia omnia bona sibi obuenisse quasi cõmitatũ eius affirmat: quanto magis compendij studiũ posthabere debemus studio literarũ? siquidem hoc studiũ perducere nos ad intelligentiã sapientiæ potest. Intelligentiam autẽ admirationẽ ciere solet, & admiratio desideriũ eius inuestigãdæ. At inuestigatio adeptionẽ parit, & adeptio fruitionem: ita fruitio beatos facit, in suprema sorte humani fastigij constitutos, quã Democritus Euthymiã uocauit, quasi dicas felicem et rectã animi constitutionẽ: cuius hanc summã maxime esse dico, ut res omneis instiles & caducas altissima mente calcemus, intelligibiles & æternas semper animo uolutemus. Id enim demũ est humani sacramenti intelligentiã tenere, quũ animũ sublimẽ in rerũ humanarũ æstimatione, demissum & supplicẽ & æterni boni postulatione seruamus. Hæc illa est humilitas apud priscos posita ignominiæ loco, à CHRISTO *aũt autore manãs, cuius propria est illa functio in animo ut quisq; optime sese noscat, quod dictum antiquitas ueritatis imprudẽs, autori tamen deo consecrandũ putauit.* De *hoc animi habitu cũ innocẽtia coniũcto dici illud uerissime potest:*

Euthymia.

Ingrediturq; solo & caput inter nubila condit.

Sperati porrò summi boni atq; etiã promissi pign⁹ hic nullũ maius habere possumus, q̃ illã Euthymiã, donũ haud dubie diuinũ, quo uitam illã cœlestẽ quodãmodo præsumũt quibus id diuinitus datũ est: qui orbis est ex omnibus numeris humanæ felicitatis aptus in sese semper cernuus, id est in bona sua & animi, nõ in externa pronus: aliud nec principiũ nec finẽ aliũ quærẽs in hoc seculo quidẽ quàm in sese positũ. Hæc est in uita humana summi boni medulla, quã ueluti thesaurũ in sacrario sapiẽtiæ conditũ tot philosophorũ classes omnem lapidẽ moliẽtes (ut est in prouerbio) inuenire nequiuerũt. Existimabant enim nõ ex deo sed ex sese ita aptũ esse sapientem, ut

in eo

in eo planè sitū esset an ipse talis esset. Nos autē ex sacris monmen tis accepimus arbitriū tantū nostri iuris esse, rectā aūt firmāq; ani mi constitutionē muneris esse diuini, sed ita promiscui ut nulli recte atq; ordine id petenti negetur. Huius summi boni formam habi tumq; describens ille sapientū (ut ita dicam) Plato in parabolis ita inquit: Beatus homo qui inuenit sapientiā. Longitudo dierū in dex tera eius, et in sinistra illius diuitiæ & gloria. Ex quibus uerbis pa tet beatitudinē huius seculi in inuentione sapiētiæ sitā esse: nec im merito. Lōgitudo enim uitæ atq; anni uiuendi in dextera eius, & in sinistra eiusdē opulentia & gloria. Atenim hæc de sapientia in cōfesso sunt apud omneis q se probatæ et ueræ persuasiōis tenaces uideri uolunt: quis enim negare audeat quæ oraculorum instar ha bent? Sed quæ nos hodie studia literarū uocamus, nihil eò pertinēt: quid enim literis priscis cum studio sapiētiæ, quæ à CHRISTO genus ducit? Quare sapiētiæ oracula in rem nostram uertere non possumus, quibus per mæandros multiplices secularīū scriptorū di scendi curriculū auspicātibus, ad nullā unquā metā labor euasurus esse uidetur, ac ne ad legitimā quidē aliquā aut frugiferā scientiā peruenturus. Quippe qui numerosæ aut disertæ orationis aucupio sensus omneis accōmodantes, in luto semper hæremus lectionis ille cebrosæ & blandientis: ex eorū (ut arbitror) numero quos grādilo quus ille uates Ezechiel cap. XXIII. Chaldæorū pigmētis et Baby loniorū lenociniis nimiū captos esse testatur: earū rerū usu animū polluisse uociferās, rebusq; diuinis cōmētādis atq; animaduertēdis ineptū reddidisse. Quo loco ego ascēsores equorū appellatos ab eo eē cēseo, q eloquētiā uel metricā uel nūerosam et oratoriā figurisq; distinctā nimiopere concupiscūt oratione prosa & pedestri, nō con tenti sensa mentis & cōceptus simpliciter indicare. Huic inertis se gnitiæ patrocinio atq; obiectamento nūc ut obiter respondeā, sym bolicum illū concionatorē excitabo, qui capite septimo cōcionis suæ ita inquit: Lustraui uniuersa animo meo, ut scirem, & cōsiderarē & quærerē sapientiā & rationē, et ut cognoscerē impietatē stulti

Summū bonum.

& errorem imprudentiũ, uel ut græce legitur, circuiui ego & cor meum ut cognoscerẽ & considerarẽ, & quærerẽ sapientiã & calculum, & ut cognoscerẽ impij amentiã & molestiã & erraticũ circuitum. ἐκύκλωσα ἐγὼ καὶ ἡ καρδία μου τοῦ γνῶναι καὶ τοῦ κατασκέψασθαι, καὶ τοῦ ζητῆσαι σοφίαν καὶ ψῆφον. καὶ τοῦ γνῶναι ἀσεβοῦς ἀφροσύνην καὶ ὀχληρίαν καὶ περιφοράν. Dico igitur eos qui ad philosophiã hodie studiũ suũ collaturi sunt, sapiẽtius esse facturos, si non à rudimentis literarũ statim ad eam transierint: sed uelut gnaui ac strenui indagatores, per omnia omnisq; disciplinæ monumenta sapientiã uestigauerint: non ut ij solent hodie qui sapientiam quæstui habere instituentes, tẽporis cõpendia sequuntur doctrinæ dispẽdio, quæ numerosissima pars est studentiũ in omni genere disciplinæ. Vt enim aues in locũ arduum subuolaturæ, non à solo protinus eum locũ rectis lineis petunt, sed uolatu uerticoso eo cõmodius euadunt & facilius: Sic animus humanus in contẽplationem sapientiæ melius per cochliã iustæ disciplinæ scandere & intelligentius potest, quàm si protinus ab infimo genere doctrinæ ad summum genus discendi cõpendio euaderet, scansilem disciplinarum seriem transiliens. Hoc modo Solomon encyclopædiæ gyro lustrasse se omnia ingeniorũ monumẽta significat ut ego quidẽ interpretor: nosq; hortari uidetur ut per omnia philosophiæ secularis & priscæ dogmata, uestigia sapiẽtiæ si qua sunt (ut certe multa sunt) colligere nõ grauemur, ac lucũ saltũq; opacũ & abstrusum in quo ipsa stabulatur, iusta et perpeti indagine accurataq; cingamus: sic fiet ut quũ ad studia sanctiora & monumenta sacrosancta peruenerimus, & uelut ad cubile ueritatis et sapientiæ proprius accesserimus, iacẽtem quidẽ illic sed inuolutã ipsam certius agnoscamus. Hac uia & ratione cum & commodior est & certior sapientiæ indagatio: tum uero quũ ad speculandã ipsam ex edito euaseris, uberior est multo constantiorq; contemplatio, nec tam facile de gradu intelligentiæ et persuasionis certæ deijcitur, qui molli ascẽsu et anfractuoso euasit, q̃ is qui recta per arduũ assilijt uel arrepsit. Etenim

Solomon Encyclopædiã nouit.

nim per deũ immortalẽ quid aut præſtãtius eſſe ad doctrinæ maie ſtatem putamus, aut ad cõpertæ ueritatis fiduciã firmius & ſtabilius, quàm quũ per infima mediáq; ſtudia ad culmen ſpeculaminum ſubuectus ſis: noſſe uel anguſtas porticus, in quibus Stoici ſeſſitando & ſoritas aceruãdo ærũnoſas cõtriuerunt ætates: uel excipulas amœnas ab illo uerſuto animarũ aucupe in hortis concinnatas, in quibus Epicureorũ animi omni abſterſa religione uoluptate ad extremũ deliniti ſunt: uel erraticas & expatianteis ambulationes Peripateticorũ, qui tantã uim diſſerendi in nugis conſumpſerunt: uel deniq; copiã ubertatemq; dicendi in academia illa famigerata, odoranda tantũ non etiam tractanda aut propius aſpicienda ueritate profuſam? ut nunc eos omittã qui nihil conſtituendo et de omnibus addubitando annos bonos perdiderunt: quaſi in labyrintho philoſophiæ currendũ cõſtituiſſent: ſed quando harũ rerũ omniúq; priſcæ doctrinæ cognitio, uel oratiõe proſa uel metrica traditæ, ſine latinæ linguæ peritia cõparari nõ poteſt, quæ etiam ipſa græcæ linguæ adiectione fit adminiculatior: hic diſcendi curſus certis manſionibus diſtinctus ſit neceſſe eſt: quarũ modum & rationem uel hominum propoſitum, uel ingenium, uel fortuna temperat. Quare qui hunc orbem doctrinæ quodã rectæ rationis circino ita circumſcripſerit ut uel augere uel contrahere pro re nata aut ingenij captu aut uitæ inſtituendæ neceſſitate nouerit, is ſi intra eum orbem ita includat eloquentiã ut per omneis eius partes æqualiter fuſam teneat quaſi in corpore ſanguinẽ, is demũ mihi uidebitur ad ſapiẽtiam inueſtigandã uberrimũ quoddã uiaticũ atq; etiã ampliſſimum attuliſſe. Neq; nunc de eloquentia illa mirifica loquor rerũ omniũ tractandarum arbitra, quã fuſiorem eſſe ampliorémq; uolũt quàm ut illa circuncurrente linea præſtitui aut definiri poſſit. Hoc ego inſtrumentum philoſophiæ ex opibus (ut ita dicã) Chaldæorũ atq; Aegyptiorũ coactũ, præſtantius eſſe arbitror ad uitã hanc etiã per uoluptatẽ (honeſtã quidẽ et probabilem) tranſigendam: quàm diuitiarum cumulos quãlibet opulẽtos, non ſtoicis ipſis confectarijs, ſed aulicis

Sectæ philoſophorum.

Encyclopædia.

Eloquentia.

aulicis (ut nouimus) auctarijs aceruatos, adde etiã (si placet) & ad futurã uitã per gloriã illã adipiscendã, quæ mortuorũ apud posteros memoriã in perpetuũ renouat, cũ in manibus hoĩm libri eorũ semper uersentur uiuantq́;.i. ingeniorũ morũq́; simulacra tempore non peritura. Cõtra aũt diuitiæ etiã Persicarũ aut Lydiarũ æmulæ, quũ in uita uel auaris anxiã solicitudinẽ, uel profusis ignominiã, liberalibus etiã interdũ stultitiã ab assentatoribus pariant, qd post mortẽ cõferunt, nisi si (quod rarũ est) in pias largitiões erogationesq́; misericordiæ exhauriãtur? Oĩm (ut opinor) diuitũ Crœsi & Midæ noĩa multo famigeratissima fuerunt. At ille calamitate & summo atq; ignominioso uitæ discrimine magis q̃ diuitijs inclaruit, hic auribus asininis nõ aureis insignibus innotuit. Ex eo enim in prouerbiũ uenit quod multos otacustas.i. auricularios & emissarios haberet, rumorũ captatores & sermonũ delatores, cuiusmodi habere solent principes mali qui stimulãte cõscientia securi esse nequeũt. Pythius Bithynius longe ditissimus hoĩm priuatorũ fuisse memoratur, de quo superius diximus. Is tamen munificẽtia inusitata magis q̃ opibus celebratus est, qui platanũ aureã uitẽq; illã famigeratã, Dario regi donauit: Xerxis copias.i. supra decies cẽtena millia hoĩm epulo suscepit, & insuper frumentũ & stipendiũ exercitui quinq; mensiũ pollicitus est, ut maximo ex quinq; filijs uacationẽ militiæ impetraret. Ob quã postulationẽ à Xerxe indignabũdo hac pœna barbarica multatus est: ut filiũ suũ occisum in duas partes dissectũ aspiceret, cũ inter ambas corporis medietates ab utraq; uiæ parte disiectas exercitus pertransiret: qua calamitate maxime Pythius fortasse nobilitatus est. Qui igitur fieri potest ut diuitiæ felices in hac uita possessores sui faciant: aut nobiles in posterũ? Mihi quidẽ diuitiæ nihil aliud quàm tragicum choragium uidentur esse, ad usum temporariæ scenæ à fortuna accommodatũ. Quid enim esse dicas aliud uitã administratiuã, q̃ scenã quandam hominũ personatorũ operã suã & industriã populo ostentantium, ludos (ut ita dicã) edente diuina prouidentia? Hoc igitur choragio si recte

[Margin: ...ra huius ...æ gloria. ...œsus & ...idas. ...tacustæ ...thius ...thynius. ...iuitias ele...t.]

ſtrecte atq; ordine actũ quiſq; ſuũ peragãt. Sin ſecus eueniat, futurum eſſe dico ut male ac damnoſe cum eis fortuna egiſſe uideatur, quæ ut choragus temerarius & præpoſterus eam ipſis perſonam impoſuit uel impegit potius, cui ferendæ non erant. Eorũ igitur *qui honeſtiores perſonas gerũt cũ plurimos in actu ſuo conturbare uideamus (ut appoſito uerbo utar) eorũ tandẽ errata nedũ reliquamẽta præſtent neceſſe eſt ij uelut fortunæ ac temeritatis miniſtri, qui nulla publicæ charitatis ratione ducti, quũ eos promouerent, fide ſua etiã ipſos eſſe iuſſerunt. Sic enim fert ratio ſupremi ac poſthumi ratiocinij, etiã ſi iure moribus cõſtituto fide eorum eſſe non ſolẽt apud homines.* Tandẽ aũt *appello non ſeculũ unũ & alterum, ſed luſtrũ unũ fortaſſe aut ſummũ tria, uita enim in potentatu diuturna eſſe non ſolet.* Tandẽ *igitur ratio cuiuſq; functionis & actus à* CHRISTO *ſummo diuinitatis (ut ita dicã) inſtitore, et generis humani creditore atq; etiã fœneratore cẽteſimario repoſcetur.* Etiã ſi Galliæ *noſtræ moribus (proh miſera populi cõditio) omnia atrienſium errata, conturbamẽta, reliqua ſecus admiſſa, & quæcunq; promi condi præmordẽt, ſuffurãtur, cõpilant & interuertũt, mediaſtini luunt.* Nam *quũ ſint ipſi ad omnia mandata nõ modo expoſiti, ſed etiã dicto audiẽtes, quicquid actores uel uicarij, promi uel ſupprom i nõ modo delirarint uel conturbarint, ſed etiã quicquid acciderint, circunciderint, ſuppilauerint, etiã ut reſpublica ab ipſis actoribus idoneis & locupletibus ſuũ ſeruare poſſit, tamen præſtare ſolent, et ſi peculiũ nõ habent (ô morẽ iniquiſſimum) nexum ſtatim ineunt. Sic magnis reis apud nos licet ob noxã plebẽ dedere, & alijs ſuper alias pecunijs imperatis ſuccidaneam culpæ ſuæ ſubdere.* Expeditius *enim id eſſe uiſum eſt q̃ aut reos iſtos cothurnatos, aut eorũ fortunas pignerari, qui ſi crimẽ fateri aut culpam agnoſcere cogerentur, ſacra opertanea in uulgus efferrẽtur, quibus nemo nõ initiatus eſſe ſolet eorũ qui nutu oculi ſumma quæque circũagunt, qui linguis fauere norunt in articulo, aut diris obſtrepere ijs quibus collibuit.* Quæ *cauſa fuit ut nonnulli aliquãdo*

inter

inter reos recepti, patronos potentes inuenerint, à quibus impēden ti supplicio & penè præsenti erepti, quæsitores etiā ipsos subinde fortunis euerterent. O magnā, ò beatā, ò memorabilē gloriā illius Briarei, qui non modo legibus reos & populi uotis, sed etiā Ioui & summæ curiæ raptim potuit excutere: ob id (credo) facinus recte manes eius conditos existimare debemus. Is fuit cui nullum unquam fortuna præter summū et ultimū obsequiū negauit, quē quæstorū ærarij natio ut deum Aesculanū summa ueneratione coluit: eius enim præsentissimo numine seruati sunt aliquādo mācipes argentariā factitantiū, quū ob repentinas quorundā diuitias opulentissima factio inuidia summa flagraret. Vt aūt luculentius potentiæ suæ specimen ederet, reis primum ampliatis, mox codicillos ueniales nouo exemplo inuito ac frementi principi extudisse dicitur, atq; ita formulā tēperasse, ut nec deprehensi rei crimen agnoscere cogerētur, et iudices rei cōpertæ & cōuictæ, summi Curionis amicos inter reos in posterū recipere uetarētur: quo uelut euerriculo omniū delationū atq; animaduersionū tantā impunitatis fiduciā feroci hominū generi instaurauit, ut legibus hodie non teneri ea factio existimetur, cui princeps omnia concredidit, ut pro qua sponsor semel et probitatis expromissor interuenit petasatus ille Curio. Iure igitur moribus nostris cōstituto non modo magnis reis sed etiā sceleratissimis licet sordes suas in caput populi et in oculos ordinū excutere, atq; eo amplius feras in plebem immittere: si earum fremitum in cauea sustinere nequeant, quo nullū unq̄ atrocius scelus Nero dicitur excogitasse, nec tamē peregisse. Quid enim est aliud feras in plebē immittere, q̄ uolones profligatissimos nullo stipēdio sed fide tantū autoratos, per rura palāteis, bacchāteis, grassanteis, plebeculā tributis exhaustā obterēteis circūagere? nisi uero eos circūagere non uidētur qui stipendio fraudatis (ò scelus tricapitale) liberū permittunt diripiendi arbitriū. At uero iure perpetui edicti quo edicto ad summū tribunal propediē ius dicetur, noxa caput sequetur, certe ordinū ductores qui causas rerū male gestarū haud

ita pri-

ita pridem dederunt, non modo addicti sed etiam uincti dabũtur, Gordijq́; nodo constricti, id est eo scelere quod ante diem extremũ soluendum non curauerint. Hi sunt enim ipsi qui noxam luculentam nocuisse noscũtur, quos nunc plebis suspirantis miserescere nõ subit: qui si leges ualerent in aulicos, actus utiq; eorũ quos potẽtiæ suæ ampliãdæ præficiũt institores, aut quos transuersi propinquitatis amore promouẽt, noxis omnibus solutos liberosq́; præstare deberent. Nunc quum impune id faciũt, potẽtiæ suæ blandiũtur, nec quantumuis in rebus secularibus considerati, uidere hoc mentis oculis hebetibus, & noctuinis queunt, uersuram se facere ingẽti stipendio. Deus enim fortunatis hilaritatem sæpe, consceleratis & impijs impunitatem sæpissime fœneratur. Hoc est cur gaudeant, cur felicitate & potẽtia sua fruantur maximi curiones Franciæ. Quãobrem sese sortemq́; suam illam splendidam admirentur, & nos ciuili iure uiuenteis atq; in ordinem redactos, ex edito ipsi loco et legibus inaccesso despiciant. Quidni enim sibi placeant quibus diuinitus datum est ut boni iuxta ac mali meriti homines quos uisum sit, in illas Macarũn insulas euocẽt quasi in coloniam suam, quas ipsi beatorum putãt sedem esse perpetuam. Insulas istas ego actus primarum & secundarum partium in rerumpublicarum administratione esse censeo, in salo & iactatione ambitionis et cupiditatis sitas. Hac enim ratione tantum isti hominum beatores esse possunt, ut fauonio inconsulti fauoris quos uelint uel homines uel familias ex obscuris natalibus in locum illustrem sinuatis uelis prouehant. Contra'que quos oderint, aut qui eorum placitis et institutis incommodi esse uideantur, aquilone quodam transuerso procul ab emporio honorum disiiciant, aut omni aura efferentis sese famæ suppressa, in uadis destitutos consenescere sinant: aut si maior aliqua eos transuersos egerit offensio, insigni aliquo naufragio fortunis omnibus ut euertant. Dictata sunt ista aulicæ iurisprudentiæ, quam curia illa profitetur, non summo iure, non ex æquo et bono iudicans, sed iure moribus illis constituto et ciuili aduerso ex dia-

In eos qui indignos promouent.

ex diametro. Cuius tamen interpretes sunt maximi curiones et coryphaei: ad quorũ mores & placita aulici quidã recocti iuris illius consultissimi responsa sua tẽperant. Huius curiae illud esse institutum dicitur, ut de rebus omnibus sacris, profanis, bellicis ac pacatis referatur, de paucis iudicetur: ut in maximorũ Curionũ non modo sententiã sed etiã nutũ ac uoluntatẽ eatur: nec pedibus tantum transeatur ut olim in Romano senatu, sed & manibus et uultu assensioni atq; etiã assentatiõi scite asseruiatur. Illud sanè memorabile post aliquot hosce annos contigisse dicũt, ut quũ ferè omnia decreta per discessionẽ facta sint de rebus quidẽ arduis, nullũ tamen per dissensionẽ aut diuisionẽ sententiarũ factum sit: usqueadeo uel pedarij in sententiã principũ trãsilire didicerũt, uel ipsi potius sententiarum principes censendi ansam consultis praeciderũt: quo minus miremur tam claros exitus rerũ nostrarũ extitisse, quas in superos & mortales mirifice suscepimus. Superi boni, quàm erit illustre, quàm splendidũ, quàm memorabile ad posteritatis opinonẽ, rebus bene consultis à quibusdã qui sese utriusq; uertices iuris existimari uolebant, factũ esse ut liberi parentẽ, inofficiosum quidẽ, sed parentẽ tamen, & gens pientissima summã arcẽ sedemq́; religionis inuaderẽt, ob idq́; piaculum maiestatẽ clarissimae prouinciae pristinosq́; spiritus, subito dei numine decidisse: ut Galli abstersa praesentis animi crista lepores esse sibi galeati uiderentur: plusq; in calcaribus spei quàm in ensibus ponerẽt. Equidẽ haud libens summũ in rerum administratione locũ mereri uelim, si tantũ ipse munus quoquomodo obire possim, ut simile aliquod dedecus aut portentũ auspicijs meis accidisse prodatur. Praestare enim arbitror nomen uiri probi & honesti memoriae prorsus eximi, quàm male & incommode posteris innotescere. En propter quod ciuilis uitae trãquillitatẽ, studiorũ amoenitatẽ, & deniq; uitae aeternae contemplationẽ posthabere debeas, ut in oculis uel auribus unius prouinciae per theatrũ aulicũ cum strepitu comitũ clientũq́; transueharis, aduersis saepissime cuneis, gradibus, & orchestra: tãetsi ut maxime secũdo populo

te osten-

te ostētes, tamē si trāseūtis gloriæ spectes celeritatē, hoc quidnam est aliud q̄ ueluti plausum inanē per transennā mereri? Nam ut illud mittā quòd grādi plerūq; ætate, quòd uersatili scena, quòd lubrico ac præcipiti ferè proscenio prodeūt, certe quū alij actores recēti gratia flagrātes subierūt in cuneos aut in ordines, necesse est exacti ueteres ut facessant, aut inter theatricū ministeriū turpiter (subseruiāt.

— Tunc Tartarus ipse

Bis patet in præceps tantum tenditq; sub umbras,

Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.

Etenim quū latine loquentiū cōsuetudo eos olim in cœlo esse diceret, qui omniū ore celebrarētur præ potētia, uel rerum egregie gestarū gloria: ego tragicos istos reges & tēporarios quū ex flagrantissimæ gratiæ præcipitio deciderūt, in tantū frigus delabi uideo, ut penè exēptos ex memoria credas, è numeriśq; expunctos. Ita fit ut in Tartarū rigentissimū ruisse uideātur, cū ij qui nullo iā famæ plausu excipiūtur, latine frigere dicātur. Quāta est aūt eorū sublimitas, quāta eorū admiratio, quātus omniū suspectus, quum uelut fortuna succollāte tollūtur, altero tanto maior est deorsum altitudo, quū ab ea destituti insultantiū oculorū cōiectu (sic enim euenire ijs assolet) uelut quodā fascino exarescere uidētur: tot enim miseros homines oculorū radijs lācinari necesse est, quot in hominū ipsi obuios aspectus incurrerint, dū quisq; ob præteritā obseruantiā nō liberā sed obnoxiā, pœnas sibi deberi putat. Sed fateamur sanè ut sunt humana, eos esse felices: tātummodo hoc exigamus ut actus ipsi suos recte ac decore peragāt, & quisq; eorū uideat quid sui sit muneris, quā personā sustineat, quantū ab ea oneretur. Nūc aūt cū ita mores inclinatos esse uideam, partim ut ambitio et cupiditas, partim dissoluta disciplina grauitatē & honestatē è medio sustulerint, quis eos felices existimare possit? nam quomodo nō miser esse potest, qui in cothurno uel prætexta, uel comitis personam uel sup parasitantis induit, ut latus cingere maximi curionis, & officiosus esse potētibus uideatur? At hoc factitari ab ornatissimo quoq; uidemus,

Frigere in aula.

R

mus, ut qui id non faciat, is aut absurde uerecundus esse aut refractarius aut aduersis placitis prouidentiæ natus existimetur. Quid qui in põtificio cultu, & sacrosanctæ dignationis habitu scurrileis actus imitantur & uelut in tragico amictu mimos & planipedes actitãt? (nam id ita usitatũ est, ut qui paulo modestiores sunt, ij et alijs inuisi sint, & magnã laudẽ hac una uirtute mereãtur) nũ etiã illos felices esse dicemus? neq; uero alienã ipsi personã ab illoq; suo fastigio abhorrentẽ libẽtes & cupidi induũt, et eos sortis suæ ornatusq; nõ pudet, neq; nõ eos sortis suæ aut pœnitet aut pudet, & nõ sunt planè miseri: et hi sunt, quos hodie propemodũ solos diuites esse diximus. Ita patet quid sequatur si paulo argutiores esse pergamus. Linguis enim fauere necesse est, cũ ad sacrosanctos uentũ est.

De ijs qui se totos studijs literarũ dederunt.

Quare multo mihi fortunatius esse eorũ institutũ uidetur, qui literis se totos quàm qui opibus dederũt comparandis. Dũtaxat quibus Solomõis uoti liceat esse cõpotes, ut nec malesuada egestate eousq; urgeãtur, quo secus de uirtute atq; honestate iudicẽt, nec rursus diuitijs redundãtibus in cogitationes uanescãt, aut erraticas aut impias. Nam quũ literarũ peritia ad oblectationẽ frui, et uitæ per uirtutẽ ac decus agẽdæ, tãquã instrumẽto uti solẽt: tũ eo amplius post huius uitæ cursum memoriã sui in æuũ prorogare hac eadẽ facultate possunt. Quanquã hæc fortasse naucifacienda ducerẽ, nisi etiam præstantis doctrinæ adminiculis uti bonos et graueis uiros ita existimarem, ut cõtra temerarios casus celsi semper et recti esse pergerẽt, & aduersus fortunæ infestioris impetus animo præsentiore confirmarẽtur: sicut ad humanas iniquitates eosdẽ ita se cõpositos, collectosq; tenere par est, ut quicquid obuenerit, uelut decretũ prouidentiæ æqui boni faciãt.

Quis tenor studiorum tenendus sit.

Est aũt is tenor studiorum tenẽdus, ut à carceribus discendi per spatiosum illud stadiũ disciplinarũ, quæ liberales dicũtur, ad metã seculariũ literarũ proueniant, et in flexu ne cõmittant, ut aut acquiescendũ esse aut diutius hærendũ putẽt. Sed quo curriculũ totũ peragant, rursus à meta ad carceres et ad emissariũ denuo aliud spatiũ non currant sed ingrediantur & incedant:

cedant: quod pronũ iam ipſum eſt, & ſpei bonæ plenum ſalubriſq; uoluptatis:ſiquidẽ cum in eo eſt ſpatio exhauſti iam laboris orbicularis fructus præſentarius, quũ uelut indagine cinctã ueritatem tenebunt, tum etiã multo maius præmiũ futurum æternũq; ſperatur. Eſt enim ea demũ uera ratio philoſophandi, non fallacẽ ſtudiorum amœnitatẽ, non inane nomen beatitudinis perſequens, ſed recta & honeſta uia ueram & ſolidã gloriam haud inauſpicato peteſſens. Hanc uiam quærendæ doctrinæ ſummũ illud par amicitiæ Gregorius & Baſilius Græci, & eorũ ætati ſuppares Hieronymus & Auguſtinus cũ tenuiſſent, et ante eos omnes Cyprianus & Lactãtius, et deinde Hilarius, aliiq; anteſignani partiũ chriſtianarum maiorũq; gentiũ theologi, quorũ hodie reſpõſis ad interpretationem diui iuris utimur, ad extremũ iudicio iam ſolido ad ſacroſanctum ſtudiũ ſapientiæ, quaſi ad Bulææ Themidis oracula uenerunt, quã conſiliatricẽ latine appellare poſſumus. Scire enim auebãt homines ingenioſi quo modo uiam inire poſſent ad propoſitum finem, quaſi in patriã ferentẽ, quã ciuitatẽ ampliſſimã eſſe conſtat nomine Vranopolim, ſuperis hominibuſq; communẽ dũtaxat qui nihil in ſeſe impie aut perfide admiſerint: in eaq; regiã eſſe ſapietiæ, quam prouidentiã antiqui latini ut Græci pronœã uocitare uoluerunt: in qua numeris omnibus ſcientiæ atq; intelligẽtiæ beatiſſimæ animi humani ſimul cũ omni miniſterio & ſtipatu diuinitatis fruũtur, cũ ordinibus illis ſcilicet cœleſtibus inenarrabili ratiõe deſcriptis. Hos Eſaias prophetiæ decus, argentũ et aurũ ſuũ ad CHRISTI obſequiũ cultũq; teſtatur attuliſſe, quo uerbo tum rerũ intelligentiam nullo errore concretã, ſed ad puritatẽ excoctam, tum eloquentiæ nitorem ſplendorẽq; ſignificat. Has enim illi priſci opulentas facultates in ſcribendis eloquendiſq; rerũ diuinarum enarrationibus conſumpſerunt. Verum hoc iis probare non poſſumus, qui ignorantiæ patrocinantes, eloquentiam ut curioſam, à ſacriſq; ſtudiis alienam recuſant: ob id ſemper inuiſam inertiæ, quòd forulis omnibus antiquæ bibliothecæ excutiẽdis, ac diu multumq; diſcendo

Bulæa Themis.

Eloquentia ignaris tantũ inuiſa.

nullũ ad quæstũ ab ingenuis cõparatur. At nos philosophiã argẽtea supellectili sacris operantẽ, augustius et amplius sapiẽtiæ litare cõ tendimus, q̃ si samijs aut plũbeis sacra libamina auspicetur et pere gerit. Quis enim in sacris, fictilibus uasis aut stanneis usus est, quũ idem ipse argẽteo instrumẽto nõ careret? Illud uero rursus summopere uidendũ ne quod sanctuario domini usui esse potest, id in simulacra impietatis conflet ur, aut in usus uoluptatis aut alioqui inquinetur. Quare ego miserabilẽ eorũ esse sortẽ cõtẽderim, qui quũ magnã iam partẽ laboris exantlauerint uel in flexu acquiescunt ut diximus, quasi pẽsum encyclopædiæ cõfecerint, uel diutius adhærescunt in humanioribus literis animo iam senescẽte, nimio utiq; uenustatis eloquẽtiæ, ac leporis amore capti & irretiti, eorũ planè similes qui apud Homerũ in diuerticulo uiæ ad patriã ferẽtis, aut Lotophagorũ sodalitate, aut Sirenum cãtu deliniti patriæ meminisse nõ possunt. Nã quid est aliud socios nauim in patriã tẽdentẽ egressos, Vlyxis in patriã festinãtis et uiæ peragẽdæ semper instantis reminisci noluisse, quàm in uita huius seculi uoluptatẽ illectricẽ saluti prætulisse? Vlyxes aũt nobis quidã fuerũt ij quos ante dixim⁹, orthodoxæ persuasiõis .i. collimãtis philosophiæ uindices, nõ pallia ti illi quidẽ Vlyxes, sed pastophori: qui multa & uaria eruditione imbuti, quũ oĩa penè genera philosophãdi partim pererrassent, partim præterijssent, salutẽ suam tandẽ anxie sociorũq; perquirebant, quæ nihil est aliud q̃ aditus in patriã. Talis enim statim Vlyxes ille famigeratus describitur à poëta. Atq; ut ille uir heroici spiritus & polytropus ab Homero dictus .i. multifaria ingenij dote, multiplici morũ cognitione, uersatiliq; solertia præditus, inferos adijsse dicitur: sic qui in cœlũ mẽte scãdere, ad plenãq; cõtemplationẽ diuinarum rerũ euadere cogitat, cõmodius mihi facturus esse uidetur, si uenĩẽteis annos in rerũ humanarũ intelligẽtia bona ex parte cõtriuerit, et maturo iam sacris disciplinis ingenio, ad uerã philosophiã se cũ omni cõmentandi apparatu cõtulerit. Quod mihi perinde esse uidetur, atq; si quis ex floraliũ spectaculo ad Eleusinia mysteria

Samijs uasis non litandũ.

Ad Lotophagos hærere.

Vlyxes.

Polytropus.

steria trāseat et quasi migret. Quuicquid enim à uetustate sacrorū nostrorū exorte discimus, id ego præuiā ac præcurrentē disciplinā esse iudico ad uerā et theologicā philosophiā nos deducentē. Et eā ob rē à Græcis propædeumata dicta .i. ea documēta quæ præscire nos oportet priusquā accedamus ad rerū grandiorū arcanarumq́; cognitionē. Hoc labore exhausto, uelut cōfecto sex dierū labore, tū demū sabbatismū domino dicare moribus christianis cōuenit, & sanctuariū sapiētiæ iam feriatos adire. Ibi uidere est historiam mirificā, euētus uarios, carmina plusquā heroica & cothurnata, cōciones panegyricas, orationē figuratam ac uersicolorē, tropis distinctā et formis sententiarū, omninoq́; locutionē humano captu augustiorē atq; sublimiorē. Adde symbola Pythagoricis multo argutiora, dicteria sententiosa, scotinis inuolucris sensuū implicata, ut profanas aures fugiāt, ambagesq́; omne genus multipliciter inuolutas. Quid dicā omnē rerum naturā nō humano sed diuino ingenio indicatā & apertā? omneis hominū mores, omneis sensus humanos brutosq́; explicitos? res omnino capaces præstantissimarū mentiū, dignasq́; quibus non modo toto (ut dicitur) pectore incumbere, sed etiā quibus illiquescere toto corpore atq; intabescere debeam⁹. Huius ultimæ et summæ cōmentationis maiestati, poëtica & oratoria oratio copiaq́; omnis disserēdi eloquēdiq́; ratio, cōcedat necesse est: ut humani captus altitudo ingenij fasces diuinis summittat monumentis et oraculis: et quidē ita se fecisse uir summæ doctrinæ Gregorius Nazianzenus testatur, cuius autoris exemplū imitari percupide debemus, ne literarū cognitione seculariū quasi bacillo arūdineo nixi, in ueritatis cognitione & uiæ philosophicæ progressu grauiter cōcidamus. Sed citetur testimoniū locupletissimi autoris ueritatis, & in literis secularibus in primis eruditi. Qui uelut in literis diu multūq; negotiatus & feliciter, inuēto tandē unione, & summi boni tessera, peragrādi finē facere cōstituit: eūq; liceri fluxa rū rerū contēptu, atq; in eo uno postea acquiescere. Sic aūt ille ait;

Propædeumata.

Lectio sacra sancta.

Memorabilis locus.

Gregorius Naziāzenus.

Μοῦνον ἐμοὶ φίλον ἔσκε λόγων κλέος, ὃυς συνάγειραν

Ἀντολίη δύσις τε καὶ ἑλλάδος εὖχος ἀθῆναι.
Τοῖς ἔπι πολλ' ἐμόγησα πολὺν χρόνον. ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς
Πρηνέας ἐν δαπέδῳ χριστοῦ προπάροιθεν ἔθηκα.
Εἴξαντας μεγάλοιο θεοῦ λόγῳ, ὅς ῥα καλύπτει
Πάντα φρενὸς βροτέης στρεπτὸν πολυειδέα μῦθον.
Sola fuit cordi nobis facundia, quantam
Orbis eoa manus simul occiduumq; coëgit
Tractus, & illustres Græcorum gloria Athenæ.
Sed simul ac tandem multo peperisse labore
Contigit ante pedes CHRISTI *afflictam ipse reliqui.*
Cedit enim summi sermoni numinis omne
Humanæ mentis uarium ac uersatile uerbum.

Quibus uerbis intelligimus uirũ illum summo ingenio præditum, summo studio deditum, multam ac diuturnã operam eloquẽtiæ & poëticæ dedisse, ad quarũ rerum studiũ tota mente ferebatur. Sed quum tandẽ uenisset ad studiũ sacræ philosophiæ et sacramentũ salutis humanæ intelligere cœpisset, cuius fuit unus CHRISTVS *interpres et antistes, ilico ipsum illa omnia literarũ ornamenta in conspectum domini abiecisse, uidelicet agnoscentẽ & animaduertentem quicquid in literis secularis philosophiæ ac philologiæ uidisset longe id abesse à diuinis oraculis, atq; à sermone ipsius diuinæ sapientiæ. Sacra enim scripta omnẽ haud dubie elocutionẽ mẽtis humanæ uincere intellexit, quamlibet figuris distinctam orationem ac multiplici eloquio elaboratã, præ diuini sermonis ui ac fulgore obscurari atq; elanguescere. Ego quidẽ certe in ea sum opinione ut existimem tropos oratorios multo sublimiores efficacioresq; in sacra lectione inueniri, quàm in priscorum Græcorum Latinorum'ue monimentis, posseq; oratoriã phrasim fieri ea lectione multo locupletiorem: sed id persuaderi ijs uix potest, qui humanorum scriptorum lepore ac suauitate capti, horridi statim & refractarij stili lectione deterrentur. Neq; uero concinnitatem eloquentiæ in sacrosanctis libris requirere, sed uim sublimitatemq; sententiarum*

De sacrosanctis scriptis.

conse-

consectari debemus, etiam si haustos inde sensus in scripta uenustiora transferre, & pigmentis externis reddere floridiores, nec ius nec fas prohibet. Præstãtissimæ enim gẽmæ argento potius crasso quàm auro includuntur, ne thecæ nitentis aspectus, quoquo modo pertinere aut accedere ad æstimationem tam pretiosæ rei uideatur. Et alioqui deus arcere profanos uoluit ab oraculis suis, qui orationis pigmenta & elegantiæ lenocinia, non sensus arcani & mystici nucleum eliciendum putant. Hic autem existit illa Theophrasti querela de breuitate uitæ, quæ uelut in tyrocinio philosophiæ sanctioris flagrantes animos destituit. Imprimum Talthybius ille cœlestis Esaias præconio urbano et eleganti, ac figuris illuminato, aduentantis sapientiæ & ueritatis sacramentum uociferans, sacrisq́; (ut ita dicam) leporibus diuinisq́; salibus conditus & iucundus, à quo tandem satis explicari per totam uitam potest? Hunc sequitur (ut ita appellem) Idæus, Troiæ captiuitatem fatidico præconio atque lamentabili municipibus suis pronuntians: cuius explicatio mirificam quandam enarrationem commentationem'que poscit. Hos duos sequitur numerosa turba uatum (quos salutigeros proprie appellare possumus) res cœlestes entheis rapsodijs effata humano captu omnino maioribus. Horum enim uocibus altiloquis quidem & canoris, sed parum in hoc mundi strepitu exauditis, humanæ conditionis sacramentum prouidentia in omne æuum deprædicauit. In uniuersum autem sacros illos uates camœnas quasdam altiores esse dixerim arcana cœlestia per satyram cantitantes, eorum'que uaticinia eodem pertinentia, citharam quandam augustam esse & cœlestem paracleti plectro in uarios modos numeros'que pulsatam: cuius psalmata percipere eorum est demum, qui aures à cãtu profano feriatas, quod rarum est, sacrisq́; carminibus initiatas habent atq; dicatas. Iam uero ipse trismegistus (sic Solomonem uoco) antistes sapientiæ, germanæq́; philosophiæ parẽs, nõne tribus libris cũ eo qui sapientia Solomonis inscribitur, omnia philosophiæ placita figurate complexus est? ita

Quare uerbũ phucũ respuãt res sacræ.

Esaias.

Hieremias.

Solomõ trismegistus.

philosophũ ab incunabulis instituens,ut affectibus ad obsequiũ redactis mentẽ tandẽ in arce Mineruæ, & in ipsum(ut ita dicã) cõtubernio sapiẽtiæ iã sese indulgẽtis benigni⁹ collocet:id est aũt summũ bonũ,quod annos plus mille hũana philosophia omnib⁹ indagãs naturæ uestigijs nõ antequã se indicãte sapiẽtia & prodẽte inueni re potuit. Sed parentẽ eius penè omisi lyricũ illũ uatẽ omni quãlibet heroico uate longe sublimiorẽ:cuius poëmata humanarũ diuinarumq́; rerũ descriptione argumẽtosa,ipsum(ut ita dicã) Mercuriũ interpretẽ postulãt:quẽ ego CHRISTVM interuentorẽ diuinæ atq; humanæ naturæ proprie esse cẽseo,cœlit⁹ ipsum ad genus hoc mortale delapsum,mãdataq́; cœlestia deferentẽ humanitatis habitu. Hic est enim sermo,hoc uerbũ,hæc ratio,quibus diuinitatis principiũ summũ,arcana sacramenta mortalibus enarrauit,quo etiam ipso ante usus erat uniuersi architecto,naturæq́; cõditore:ob idq́; à summo euãgelista logos Græco uerbo uocatus est. Ecce tibi in sermone(ut aiunt)ipsa sapiẽtia, q̃ genus humanũ næuo illo primæuo inustũ, purifico rore uelut aquula smectica .i. emaculatorio lauit, atq; è cõditione obnoxia,Orciq́; adeo lõgo nexu et mãcipio exẽptũ natalibus restituit. Hæc libris quatuor didascalicis(quæ euangelia uocantur)bona ex parte figuratis,philosophiã quã olim Socrates è cœlo in terrã deuocarat,è terra rursus in cœlũ supraq́; cœlos oĩs erigit. Etenim quæ ille symbolicus cõcionator ambagiose & allegorice de sapiẽtia dixerat,ipsa de sese sapiẽtia proloquitur aperte & lucutẽter: tãetsi griphos illa quidẽ interim ex cœlesti symposio allatos mortalibus proposuit,nectar ambrosiãq; magnopere redolẽtes: atq; ut olim Promethe⁹ ignẽ æthereũ è cœlo Mineruæ usus cõsilio rapuisse dicitur hominibusq́; dedisse,sic dei sapiẽtia ignẽ æternum charitatis humano generi cõmunicauit:cuius scintillas quasdã pseudophilosophia in disputationũ suarũ fomitibus asseruabat, è Iudæa utiq; quasi è ciuitate cœlesti quoquo modo petitas. Hũc ignẽ æternum nostra ætas extinctũ atq; etiã oppressum penè uidit, æditruorum sanctuarij nõ tantũ negligẽtia,sed etiam uæcordia. CHRISTVS

Mercurius & CHRISTVS.

CHRI-

STVS aũt.i.ueritas et ſapiẽtia, uelut Ianus quidã gemin⁹ utriuſq; naturæ particeps, utrũq; teſtamẽtum diuinitatis, inſtrumentumq; utrũq; indagandi ſummi boni coniũxit, finẽ æui priſci cũ principio renouati mũdi connectẽs, dierũq; ipſe antiquorũ inſtaurator innocẽtiæ fermè priſcæ mortales reſtituit. Iam uero ſapientiã ſequitur è ueſtigio ſuus ille Hypophetes Paulus, uir ad unguem diuinæ manus factus, atq; inter oẽs ueritatis emiſſarios lectiſſimus, eius fani ſapientiæ architectus, cuius formã ſymbolica graphide antiſtes ille ſapiẽtiæ Solomon quondã deliniarat. Idẽq; ſacra ſapiẽtiæ ijs gentibus impertiuit, quæ antiquiſſimo decreto myſterijs arcebãtur ut indignæ ac profanæ. Hic eſt qui claſſico prædicãdæ ueritatis edictũ alterius natalis in Aſia et Græcia tã ſtrenue et ſublimiter quàm clare atq; exaudibiliter promulgauit, ut qui mũdi aut dæmonis mãcipio hæreditario tenebãtur, uelut altero matris enixu ingenui naſcerentur, priſcaq; noxa ſoluti. Quid ille liber unus euãgelij Ioannis, nonne ſacrariũ penè totũ ueritatis cõtinet? Hic eſt ille ſeruus domini receptitius, qui ſapiẽtiæ ipſi ſuper cœnã incũbens, hauſtã diuino numine ſapiẽtiam inenarrabili libello poſteritati tradidit. Eiuſdem Apocalypſin.i. annales rerũ nondũ geſtarũ, quid aliud quàm Parcarũ cõmentaria eſſe cẽſeas? Illic enim effuſa uaticinia omnẽ ſeriẽ fatorũ, oĩa prouidẽtiæ calẽdaria in poſterũ continẽt, etiã ſi Oedipode (ut aiũt) cõiectore indigẽt. Iob aũt alũn⁹ ille ſapiẽtiæ, inſtitutionem ſacrorũ cõtinet Athletarũ: qui liber unus dramaticus ueluti ſpectaculũ quoddã uiſendũ eſt, Philoſophus ſcilicet cõſummatus & abſolutus edẽs ſpecimẽ ſui. In eo fortuna plagis multiplicibus ſæuiẽs, æquanimitas nuſq̃ inſtãti urgẽtiq; aduerſariæ manus dãs ac ſuccũbẽs, uelut in cãpo tolerãtiæ, & aduerſitatis infeſtiſſimæ committũtur. Quo ex agone tandẽ æquus animus uelut Hieronices i. ſacri certaminis uictor, Agonothetæ dei iudicio pronũtiatur. Iam libri quinq; Moſis (ut rẽ à capite, quod dicitur, arceſſamus) cũ ſapiẽtiæ architecturã atq; opificia naturæ primordia, tẽporis incunabula, uitæ tyrociniũ continẽt: rurſus luſtrationẽ orbis, ſacrorum cerimo-

STVS Ia[nus] geminus.

Paul⁹ Hy[po]phetes ſa[pien]tiæ.

Sacrariũ ueritatis.

Apocalyp[ſis] Parcarũ c[om]mentariũ.

cerimoniarũq; ritus, religionisq; natales & pietatis mirifice descriptos: iuris etiã gentiũ elementa, legũq; fundamenta cõplectuntur, quibus humani mores diuinitus cõfirmati sunt. Tũ uero in illis prouidentiam planè est agnoscere, ex altissimo sinu diuinitatis se proferentem, summi etiã boni adipiscendi ratione humano generi indulgentissime exordientẽ. Certe quidẽ Geneseos liber historiã quãdam admirabilem refert & ænigmaticam prouidẽtiæ, augustioris cuiusdam fastigij natalẽ hominibus immortalitatemq; beatissimam mortalibus parturiẽtis. In his aũt libris res arcanæ à profanisq; mẽtibus abhorrentes, ita proditæ sunt diuina solertia, ut ad prosopopœiarum ueritatẽ, figurarum nouitatẽ, affectuum mirificam expressionem, accedat sublimitas sententiarũ atq; sensuũ gemina tergeminaq; diuinis ingenijs interpretũ enucleata. Super oĩa uero est beatæ iamiã futuræ uitæ, si sapimus, securitatisq; sempiternæ, summoq; bono acquieturæ æstimatio, mirifice illa quidẽ in ijsdem multifariamq; adũbrata, tanta spe animos, tamq; certa profundens ac pignerãs, dũtaxat fide bona lectitantiũ, res omneis ut temporarias calcare tãtisper despicereq; cogat. His alijsq; sacrosanctæ disciplinæ monumẽtis (nõnulla enim prætereo prudens) uidere est per nebulam captus humani ingenij, quæ præmia eos maneant, qui calcatis fortunis tẽporarijs & caducis, in expectatione summi boni spes omneis suas rationesq; cõtulerunt. Sed quũ tot ansas certissimæ doctrinæ nobis dederit prouidẽtia, mirum est quòd sapientiã tenere quasi lubricã, fluxã, aut euanidã non possumus. Quid igitur in causa esse dicamus? utrũ quòd spes præferuida in diem longiorem sibi stipulari nequit: at sapientia labores et molestias repræsentãs, præmia & lætitiã in futurũ pollicetur? an potius quòd acreis sensus ad sensilia pcepta et cõcreta, hebetes ad intelligibilia et abstracta nobis natura dedit? Primũ hoc dico, studij sapiẽtiæ fructũ etiam non aspernandũ in hac uita repræsentari. Deinde summi boni expectationi nõ magis annos quàm annũ, nec dies quàm diẽ, nec horas q̃ horam cedere, ut uiceuersa summi mali timori atq; horrori. Semper

enim

enim nos excubare sapientia iussit, & ad omne momentum diei & noctis accersentis fati præstolari uadimoniū. Vt aūt his copijs doctrinæ sacræ in corde humano instructis, & tanquā in procinctu stātibus, nō regna, nō potestates, nō diuitiæ cōparantur aut administrantur, sic oēs animi sensus suapte natura petulātes & cōtumaces, ita ad obsequiū rationis redigūtur, ut homo pacē & constantiā secum seruare possit: quod summū bonū cum philosophia prisca in uniuersum esse censuit, tum uero CHRISTVS *sapiētia proautor & cōstitutor, extremum elogium condens, legati loco quàm amplissimi comitiui suo reliquit. Quāta igitur animi alacritate, quàm strenue, quàm constāter incumbere ad supradictorū librorum lectionem debemus, & eo amplius ad eorū philosophorū qui amplis disertisq; cōmentationibus res figurarū inuolucris cōditas, in lucē eruere pijs enarrationibus scriptionibusq; contēderunt? Nam quicquid laboris in literis & studijs secularibus consumpserimus, eius laboris largissimum fructū in illa lectione demetemus, si tamen de secato (ut dicitur) ingenio, si perpurgata mente ad id studium accesserimus. Illud enim studiū, ut rudimentum discendi existimare debemus, hoc ut progressum & fastigium: si quidem ex hoc scientiæ fonte perenni atq; inexhausto quāuis magnifica, quāuis copiosa, quamuis sublimis manare potest oratio, si modo nobis stipendia quidem implere in utroq; studio contigerit: in hoc uero demū præmia sperare operæ nauatæ et emeritæ. Quid autem gentilitia scripta ad intelligentiam sacrosanctæ doctrinæ conferant, malo diuo* Hieronymo *credi ad magnum tum oratorem* Romanum *scribentī quàm mihi hoc arrogare ut demonstrare nitar. Tum primum autē peruenisse nos ad illam euthymiam, philosophiæ antiquæ ut decantatam sic incognitam sentiemus, animos (ut ipsi aiebant) humanos beata undiq; securitate imbuentem, quum fidutia cōpertæ ueritatis laborum omnium rationem constare nobis intelligemus. Hanc Euthymiam* Esaias *eleganti metaphora fidutiæ contubernium appellauit: in quo animus humanus à rerum humanarum lectione & commen-*

Tranquillitas animi.

Euthymia.

commentatione emeritus, rerũ cœlestiũ & æternarũ cõteplatione pascitur, delectatur, fruitur: sed scilicet tot tãtasq́; res nõ capiunt angustiæ cordis humani, nisi curis turbulentis uacui, nec alias res agẽtis. Quantũ est aũt in ea meditatione intelligere philosophiam ante CHRISTI *aduentũ uelut planũ quendã fuisse, uel præstigiatorem ingenijs humanis uarie illudentẽ, cuius* Dædalea *cõmenta atheos & uoluptarios aliáq; portẽta sectarũ excitauerũt, id qđ* Paulus *ille* Vranognomon *assertor'que orthodoxiæ, testatus est ad* Colossenses *scribẽs. Nos igitur germanã philosophiã religiose adire uenerabundiq́; debemus, ut quũ à lectione gentilitiorũ scriptorũ quasi à uoluptarijs fabularum argumẽtis, ad sapiẽtiæ & ueritatis fanũ semel accesserimus, ueluti studio iam serioso uernãtes senectutẽ priscæ ignorãtiæ paulatim exuamus, ac nouũ quendã & instaurati tiũ hominẽ libẽtes induamus. Hæc enim una est disciplina humanæ naturæ magistra, quæ hominis gubernacula exculpere stolidis sensibus potest, & intellectui ac menti tenẽda porrigere et moderãda, etiã si naturæ ui atq; imperio appetitus est proreta. Quare hoĩes qui nõ bonis tantũ externis, sed etiã æternis studẽt, hoc uidere etiã atq; etiã oportet, ut quod nautæ prudẽtiores facere dicuntur, ut sacrã quandã anchorã ad extremũ salutis subsidiũ habeant, hoc ipsi imitari contendant, contráq; turbidiorũ affectuũ æstus & iactationes fortunæ, lectione sacra uelut anchora passim & semper utãtur. Hoc enim retinaculo ac rationis subsidio sæuiente tempestate ita nos firmare cõuenit, ne transuersi in scopulos noxiæ alicuius offensæ, aut in uada curarũ externarũ uento quodã cupiditatis repẽte rapiamur. Proh deus immortalis, est'ne aliquis tã aduersis placitis prouidẽtiæ natus, duntaxat eorũ qui Palladis sacramẽto bona fide dixere, qui quũ hæc animo accurate reputauerit, desultoriáq; fortunæ uicissitudinẽ perpenderit, ac uitæ humanæ breuitatem, nõ* Crœsi & Midæ *diuitias,* Tantaliq́; *(ut aiũt) talẽta pro nihilo ducẽda præ solida philosophantium felicitate iudicet? et eos qui opum externarũ possessione in medio posita, quasiq́; inter homines cu-*

e uera philosophia.

Paulus.

Animaduerte.

De cõtẽnendis diuitijs præ studio sapiẽtiæ.

nes cupiditate & auaritia præditos controuersa, ad ultimum uitæ diem fortuna disceptãte contẽdunt, nõ dico de precaria possessione rerũ, atq; in fortunæ mãcipio ditioneq; posita, sed de asini (quod Græci dicũt) umbra uel litigare uel laborare, uel sese misere afflictare? Ego uero etiã (id quod ijdẽ Græci in prouerbio dicũt,) oẽs istos thesauros nõ in cellulis cordis, sed in promptuarijs fortis fortunæ et temeritatis cõditos, carbones tandẽ recte existimãti uisum iri contenderim. In quibus enim bonis maxime mens humana nimia sui diffidẽtia imbuta, iure gentiũ & ciuili cõtra naturã recepto, parare sibi præsidiũ subsidiumq; cõsueuit: eorũ bonorũ affluentiã ope non tam adiuuari diuites plerunq; quàm aduri quis nõ uidet? Num quis hoc nescire potest quosdã aliquãdo uæsana stimulãte cupiditate per fas nefasq; census suos auxisse? cuius ordinis esse dicuntur, quos exeteratores reipub. uocãt, & eos ipsos tamẽ ut fuit aliquãdo reipub. nostræ cõstitutio religiose adiri oportebat, si quid æqui boniq; à principe (o summã indignitatẽ) impetrandã haberes. Hoc genus exagitat hiantis auaritiæ peruigil & inquies cogitatio, quæsitis iam semper aliquid acquirẽdi: ob quod eam prisci poëtæ Alecto uocauerũt, nomine sanè apposito & cõgruo, furiarũ unã esse dictitantes, quas inter ministeriũ Orci dedicauerũt: & ego beatos eos putẽ quos consceleratis animis ditatos esse sciã, sed sint uel fuerint tam hominũ felicissimi quàm omniũ fortunatissimi, atq; opulẽtissimi esse uel fuisse noscũtur, nũ ideo eorũ sortẽ suspicere & æmulari debẽt, qui à philosophia didicerint, ijs tandẽ cũ Orco rationẽ esse habendã? Mitto nũc spintrias aulicos improbe ingeniosos, ex genere æruscatorũ: qui rerũ noxiarũ inuẽtores, acuti & solertes uideri populari pauperie nõ uerẽtur, dũmodo in aula innotescãt nihil pẽsi habẽtes. Iam uero Sisyphidas illos quàm beatos esse dicemus qui ethelodouliæ mãcipati (sic enim appellatur spõtanea seruitus) saxũ illud ambitionis irrequieto labore subuoluũt non modo humeris & ceruice, sed etiã uertice? Saxũ inquã illud prægraue & asperum, quod interdũ ab aulæ summo gradu in mediũ relabitur, et nonnũ-

quam

quam ad ultimum tam præpostera plerunq; fortunæ improbitate, ut in illa schola ima summis ingenia nõ modo permixta uideamus, sed etiam superposita. Miseram uitæ sortem, atq; ut cætera suauẽ esse fateare, eo quidem certe grauem ingenuis animis, & propemodum enecantem, quòd ambientium natio, quasi ex histrionio genere oriunda semper personata uidetur, & gesticulatrix esse. Hæc autẽ molestia ambitus comes, sensus degeneres & obnoxij, actusq; per omnia illiberalissimi, introspicienti patent, ijs qui primore rerum aspectu acquiescunt, non patent. Siquidem ut aulicæ potentiæ strepitus & fastu & comitatu frequenti beatus, uibranti quodam fulgore oculos contuenteis præstringit, et præ admiratione sui coronas circunfusas summouere specie luculenta uidetur: sic si trans splẽdorem inanis tectorij perspicere possis, uel liberos eorum actus intra scenam populo iam non seruientes uidere, ibi tum ibi tristia omnia ac lurida anxietate scatentia apparent, prorsus ut tetri ergastuli speciem illic uideas ingenuis et candidis moribus inaccessi. Verum (ò lubricum ambitionis errorem) quid illud esse dicam, quòd cordati alioquin uiri, nec cupiditate trãsuersi, quum id quod diximus & dicant & sentiant, uinculáq; ergastuli excipulosa prouideant, fit tamen ut si propius adire detur, in ea se scientes prudẽtes' que induant: quum tamen id ipsi maxime fugitare uideãtur? Vtrum quòd iam memores in re præsenti fiunt? an potius insinuantes in locum illecebrosum, oculis & sensibus & mente capiuntur? utrum stulta fiducia freti quasi exuendi nexus rationem teneant, periculum facere incognitæ rei uolunt? et eas plagas inire quæ mihi tenaciores Vulcanijs illis uidẽtur, quæ Martis Veneris' que strum irretiuisse dicũtur? quas Homerus in Odyssea tradidit nec uisibiles nec solutiles nec ui quãtalibet fuisse eluctabiles. Scilicet ille est error æternus mẽtis humanæ, quæ carceres ambitionis transilies, non percipit ita pronũ esse id stadiũ ad mediũ usq. spatium, & inde ad metã sensim arduũ: ut illic nullo sufflamine procurrentes bigæ cõtineri, hic urgeri ad metã nulla cõtentione possint: tum

demum

demum aurigans altior iam ſpiritus fera intelligentia docetur nul lum modū aut finē ambitionis eſſe, quum ſemel rationis frenos momorderūt cupiditas & elatio præceps quaſi Aethon & Podargus equi duo iugales. His enim bigis genius ille lucifugus: (quē appoſitiſſimo (niſi fallor) nomine Laoplanū appello quaſi mūdi totius populare impoſtorē) ſapiētes multos huius ſeculi per theatrū reipu. adminiſtrādæ plauſibili ſpecie trāſuehit, & ſæpe trāſuerſos rapit. Sed ut apud Homerū Vulcanus Martē et Venerē irretitos, omniū deorum oculis ſubieciſſe narratur, ut de ijs quiſq; ſuperūm ſententiam ludicrā & cauillatoriā ferret, illiq; in rebus Veneris deprehēſi pœnas ſtupri penderent, in cōplexu obſcœno & pudēdo omniū cauillis expoſiti: Sic in cæcis illis interdū laqueis uidemus homines antea exiſtimatiſſimos, non modo ſatyriſcorū iocis ludibrio haberi, ſed etiā bonorū grauiumq; uirorū calculū atrū mereri. Etenim qui ad honores aſſumpti quos obnixe ambiuiſſe noſcūtur, nihil iam penſi habere manifeſto reuincūtur q̄ ſibi conſtāter factisq; ſuis cōgruenter loquantur: aut ita ſe in pleriſq; rebus agendis gerunt, nihil ut quicq̄ laborare uideātur q̄ couenicter priſtinæ uitæ degāt qua magnopere antea probabātur: q̄d aliud q̄ fateri atq; etiā profiteri uidentur, ſe quæ olim recte, quæ grauiter, quæ conſtanter egerunt, non uirtuti & probitati, ſed ambitioni perditæ et cupiditati dediſſe? An etiam fortaſſe ſecundæ res acrioribus (ut ita dicam) ſpecillis explorant mentes hominum? & inde ortum illud dictum: Magiſtratus oſtendet uirum, ut inquit Ariſtoteles. O ſenſus inops plerunq; humana prudētia, quū eo ſe abūdare maxime arbitretur. Viſendū uero ſpectaculū pſeudocatones irretitos uidere uel Roſcios aulicos, aduerſo omniū cuneorū graduū rumore ſe in dies magis ac magis in maculas implicātes: quū interim triſteis frontes atterētes dictitent ſummopere ijs plagis extricare ſe cupere: planis illi quidē triuialibus omnino improbiores humi decumbentibus, qui quiritatu ſubdolo uiatores ludificari ſolēt, fidem hominum implorātes ut manum ſibi porrigant, Itaq; illud iam priſcum nūc omniū ore in iſtos

uſurpa-

usurpatur: tollat eũ qui nõ nouit. Ego quidẽ certe in ergastulo piratico ad scalmũ alligatus esse malim, q̃ in illis plagis deprehẽsus oĩm ordinũ probra impudẽter obaudire. Sed præclarũ illud quòd ibidẽ uidimus, Cynicos & momos triduo Harpocrates factos: tanta uis est medicati calicis quem Circe illa Dædala curionũ magistrajs aliquãdo propinat quos ad sacra sua opertanea intromittẽdos censuit. At uero modesti & graues, ut apes exarmatæ aspernabiles, uirtute tantũ & probitate macti hactenus iussi sunt esse. Itaq. ualeant isti, omnesq; in Aristippea schola philosophãtes, quos ego non philosophos sed sophophilos uoco, nõ amorẽ aut morũ aut sapiẽtiæ, sed scitã quandã uaframq; amicitiã profitẽtes, quorũ est illa cyria (ut dicitur) doxa .i. placitũ imprimis ratũ approbatũq;: Amicitiã citra aduersam fortunã, ultra aras colendã esse, qualẽ illam fuisse Theseiã fabulãtur ad inferos usq; cũ fortuna sequacẽ. Docti enim & probi istorũ uitã offensatricẽ esse intelligẽtes, execrari et auersari debẽt: alioquin philosophiæ fructũ quonã mõ sperare possunt, qui gratuitã sibi operã & statariã poscit? Qui aũt in castris ambitionis & cupiditatis indecore stipẽdia æraq; merẽt, nõ statiuis illi mãsionibus sed Nomadũ moribus gaudent. Quomodo aũt tranquillitate animi gaudere, aut omnino rationẽ quandã certã & probabilem sequi possunt .i. humanã uitã agere, quos immodicis affectibus obsequẽtes, nunquã secũ (ut dicitur) uiuere, nunquã apud se esse nouimus? Age quãdo eorũ sensus uacare rationis postulatis credemus, eiusq; monitis auscultare, qui in ea officina opificiũ exercẽt in qua festo profestoq; noctu & interdiu nõ cessatur? nũcubi aũt securi et alacres animo sunt, qui nullũ portũ tutũ, atq; à iactione & tẽpestate curarũ remotũ respiciũt? Hoc quũ in omnes ualet ambitione perditos: tũ uero exitiabile propè est ijs quorũ uitæ institutũ secessum ac secretũ sibi poscit, quales sunt qui aris ascripti ab aula non abnoctant. Iamprimũ aulicæ ambitionis comites sunt necessitas colendi eorũ qui primos curionũ ordines ducũt, & studiũ sese illis uenditandi per omnia obsequia. Has sequitur timor offendendi eorũ qui

gradu aut statu dimouere ac deijcere possunt, aut ad maiora sensim aspirãtes deturbare & percellere. At hæ sunt remoræ quædam tenacissimæ omniũ actionũ à seueritate atq; integritate proficiscentium. Eadẽq; officij fungẽdi auocamẽta in eos quoq; ualẽt qui procul ab aula ciuileis ordines regẽtes, fauonio quodam aulico impleri actionũ suarũ uela & processũ cupiunt: id quod nullo non tẽpore factitari à solertissimo quoq; ambientiũ constat, ex quo sordere cœperunt & fastidiri mores planè ciuiles & urbici. Hoc genus iam *olim seueritatis aciẽ obtudit in omni parte administrandarũ rerũ, atq; in omni ordine ferè maiestatem integritatis imminuit.* Neq; *enim aliter incorruptus honos integritatis & officij unicuique uel curiæ uel ordini constabit, quàm si inter hos & illos erũt cõmercia dirempta.* O *uenefica beneficia quæ à præpotentibus manãt. Adeo nõnullos uideas pridie crociter probos, mãdataq; potentiæ aulicæ ingenue abnuẽteis, postridie ita in obsequiũ cõpositos, ut in nassam curionũ beneficẽtiæ ceruices prius inflexas inseruisse nõ dubie iudices: Siquidẽ nulli crimini uirtus adumbrata minus inficiãdo esse potest.* Q*uis enim nõ intelligat eos inter metũ ab illis, & pudorẽ ab his atq; ab honestate, uersare sentẽtias & in omneis partes uacillabunde torquere: ne in alterã partẽ magis uergãt quàm uel ambitioni institutæ uel honestati cõuenit? Solẽne est aũt rerũ potiẽtibus cuiusq; ordinis decus uel aulici uel ciuilis uno uel altero autoramẽto ita sibi obstringere, ut in omni parte reipub. uirtus libero motu uel habitu uersare se nequeat: usq; adeo administratiuæ uitæ et prætextatæ ratio moribus hominũ inique comparata est, nisi uirtus sibi semper instãs aduersus insidias eiuscemodi excubet. Ita fit ut toga ciuilis in uniuersum modũ suũ uel classem supergressa, & alienæ culpæ cõtagione uel imbuta uel aspersa, maiestatẽ retinere sui honoris uix putetur. Hæc causa uiros cætera egregios in offensionẽ sæpe iudicij popularis impegit. Hi aũt et huiuscemodi errores sunt eorũ hominũ qui Mineruã sapientiæ præsidẽ potentemq;, non in Athenæo (ut ita dicam) sed in larario uenerãtur & colunt.* Nam

Minerua Athenæo

S Athenæum

[...]larario co[...]ndæ.

Athenæum, id est ædem Mineruæ, ego instrumentum utrunq; [...] dei nostræ esse puto: in eo nos sapiētiam quærere oportet & uen[...] rari reperiā, nō ut ij homines faciūt qui sensu humano freti, omn[...] sibi cōsulta domi, id est in suopte sensu esse confidunt: quos error[...] luculenti freno se & alios sæpe rexisse cōpertum est. Vt igitur ui[...] ris prudētibus & doctis ad rerū publicarū administrationē accede[...] re, & honores magistratusq; gerere ac petere interdum laudabile est & magnificū, contraq; hæc omnino repudiare et auersari, iner[...] tis fortasse aut ignaui animi iure existimetur esse, id enim fert omnino ratio disciplinarū ciuiliū: sic toto (quod aiunt) cœlo (ut appositè loquar) errare mihi uidentur qui se ambitioni uæcordi quasi equo effreni furētiq; uehendos permiserunt: ij sunt enim qui nullo certo uitæ degendæ atq; instituendæ consilio ferūtur, sed quo eos cunq; impetus tulit, & qua fortunæ temeritas aditum præbuit & transitū, inconsulto feruore rapiūtur. Atqui huiuscemodi nubigenas illos fuisse crediderim quos poëticæ fabulæ centauros nominauerunt, homines quosdā semiferos, in equos desinēteis: Quo figmēto quid aliud q̃ eos homines significari putemus, qui ex humanis ac cōpositis sensibus in ferociā tandē equinā degenerāt? cuiusmodi illos esse uidemus, qui rebus secūdis insolescētes, mox è potestate rationis exeunt sensibus moderātis, tū ciuilitatis ac pristinæ sortis obliti, eos qui in suo ordine se cōtinēt, aut qui moribus municipalibus uiuunt, & eo acquiescūt quos sors ciuilis tulit & natalium modus, aspernātur, & uelut à se propulsant ferino calcitratu. Hos stimulat nō calcar æmulæ uirtutis ad decus aliquod eximiū secundo rumore cōparandū, quod incitamentū esse solet generosis mētibus ad publica munera capessenda, aut ad suscipiēda magna egregiaq; facinora, sed inanis quædā aura uel popularis uel aulica, qua processus sui uela sinuari futiles homines gaudent atq; triumphant: obid fortasse centauri appellati, quasi inani aura instincti, nec solidam ipsi nec uerā gloriā consectantes. Quin & ipsis parentē esse aiunt euanidā quandā nubē, eorū (ut interpretor) indicē uanitatis, ipsam

Centauri.

pro

Pro Iunone Ixioni eorũ genitori suppositã ludibrio memorabili. Est enim Iuno dea præses (ut antiqui uoluerunt) legitimi ueriq; potentatus atq; honoris. Proinde ualeant isti Ixionidæ literarũ studij & philosophiæ derisores, & in amplexus se effundant uitæ sibi deamatæ. Nos enim literarũ amore præoccupati riuales eorũ esse nequimus, ut imaginaria rerũ secundarum fruitione certissima bona mutemus, quæ à philosophiæ amœnissimo studio manare didicimus. Vt autem hedera procerissimam quanq; arborem complexa, non ante eam dimittit, quàm sensim exuctam & uiuido humore exhaustam ad tabem necemq; perduxit nexu tenacissimo: sic ingenia præclarissima quæ sese prorsus ambitioni dederũt, non ante quàm aliquid eis secus accidit, ab eius contubernio lento tenaciq; explicantur. Id adeo facile est ex euentu iudicare. Quem enim unquam istorum urbana officia reducem habuerunt libero ultro citroq; commeatu? quisnam autẽ uestibulo istius ambitionis aliquo casu exactus, ita postliminio in ciuilem uitam rediisse uisus est unquam, ut non exulare magis in urbe q̃ aulica prouincia decessisse uulgo existimaretur? Solenne tamen illis esse cõstat qui mordicus postes aulæ, fibulasq; prætorij omni ope retentant, uota clara identidẽ laribus in reditum nuncupare, quasi urbanæ uitæ desideriũ ultra ferre nõ possint: Scilicet hic regibus labor est, aut ea uoluntariorũ comitũ inopia premũtur, ut inuitos istos promissis ingentibus aut precibus re tentẽt: Videlicet Gallia tam inops est uirorũ, aut reges nostri nõ habẽt unde præmia sequacibus sui persoluãt, ut unus & alter muneris obeundi in sanctiore cõsilio aut in senatu castrẽsi et uiatorio necessitate teneãtur. O uanissima semper ambitio, in mendacijs tam apertis fidẽ tuam labefactas? ecquis est hodie tam in rebus aulicis peregrinus, aut omnino in moribus hoĩm iudicãdis tã minime malus, tã hebes, tã choridon, tã stupidus, quin statim querulis istorũ uerbis illud prouerbiale reclamet: Quære peregrinũ? Est enim clarior istorũ Callipidarũ frustratio q̃ ut quenq̃ non rusticum fallere queat aut quoquo modo latere. Nũ eos quotidie pedatim descẽdẽtes

Iuno.

inde uidemus quo singultim festinare uideramus? quòd si per detractationẽ stationibus suis uel sacris uel profanis nõ absunt, qui cõuenit quũ quotidie cõmeatum flagitare se dictitẽt, nũquã impetrare eos posse? uel quũ in dies ampliora munera sibi suisq; impetrare noscãtur, nõ summa eos animi æquitate muneribus aulicis asseruire? De ijs ut arbitror silendũ est (ne sacrosanctã existimationẽ lædamus) qui augustã illã causiã nõ uitæ sanctitate, nõ illæsæ famæ cõmẽdatione, nõ probabili aliquo cõsilio mereri, sed aulici ambitus decẽnali seruitute, sed amplissimi honoris suggillata reuerẽtia, sed fastus & insolẽtiæ spiritu instigãte aliquãdo uisi sunt. O rem præclarã, & christianis institutis congruã, honorẽ sacrificũ aulicis officijs mereri. Absit aũt ut id aut dicã aut sentiã quod quidã incommode faceti cauillãtur, aulã solere Gallicã scurras albatos rasosq; circunferre, qui etiã ludibrio haberi se nec ignorẽt nec ægreferant. Illud certe præterire nequeo quod uidimus, nondũ planè cõploratis pontificibus epitaphios illis agonas in aula quasi parẽtalia certamina ab istis excitari, nõ ludicros sed capitales, tam aduerso rumore ut puderet nos audire. Vtinã aũt huius culpæ rei arcesserẽtur qui in omni uitæ parte uitiũ aut peccãdi licentiã profitẽtur. Sed quid illis futurũ est qui frontẽ præ seueritate obducere nõ desinunt, & turpiũ facinorũ exẽpla prodere nõ erubescũt? & post hæc etiã simulatio fallere nos sperabit? Mitto nunc sectoriã eorũ improbitatẽ qui exuuias sacras nõ modo uiuentiũ sed etiã stãtium ambulantiũq; petũt, quãdoquidẽ magnorũ uirorũ autoritas huic crimini ut alijs obtẽditur. Reuertar ad illos purpuræ cãdidatos qui obscuris sæpe natalibus orti, & nullo ingenij ornamẽto præditi, regibus æquales uideri aut assidere uolũt. Quid enim est quod tãtopere iam admiremur beatulas illas causias, quæ sordere in Frãcia præ multitudine, eorũq; leuitate uidẽtur, qui ne in sacrosanctis quidẽ & uisendis gestamimibus augusti uel uenerãdi esse possunt. Pridẽ id decus ut eximiũ et opimũ regalibus tantũ extis promitti uidebatur, ut decebat, nũc minorũ etiã honorũ auspicijs & plebeiæ fortunæ nõ negari

[In competitio]-[n]es sacerdo[t]iorũ factio[n]e dimicãtes.

gari uidetur ex quo inauratis cornibus hostiæ passim litare cœperunt. Quis enim hos iam magnopere suspiciat, qui haud ita pridem unũ uiderit dibapha purpura ferocẽ æmula cãdoris beatissimi: quũ cohortẽ ipse purpuratã quocũq; post se traheret, inter eos tam eminens quàm inter galeritas upupa? Species igitur nũc eadem & dignatio, autoritas ad populũ nõ eadẽ. Neq; uero in uniuersum honoribus autoritas sua restituetur & maiestas, priusquã sordidis aut pusillis ingenijs summæ decora uirtutis petere fas esse desierit, & sacrosanctos amplissimosq; ordines rerũ nostrarũ summa nũdinari capitale esse cœperit: quod utrunq; nobis uidere utinã mox contingat. Summa aũt disputationis eò pertinet, ut intelligatur eorũ gloriã qui summũ bonũ in loculis cõditũ esse putãt, uel fascibus aut infulis maiorũ auspiciorũ adhærere, mortuis illis superstitem esse non posse: ijsdẽq; sæpe morientibus aut gradu potẽtiæ deiectis (quod mortis instar ciuilis putatur esse) prosperata gloria infamiã agnasci, aut certe perpetuã ignominiã. Eius rei quũ innumera sunt antiquitatis documẽta, tũ uero recẽntia proferre nunc exẽpla possemus si id ad rẽ pertineret. Quotũ enim quẽq; uidimus aut meminimus istorũ integra persona atq; integro statu decessisse (ut iuris uerbo loquar) qui nihil nõ uiuẽtes honori tribuerũt? Porrò autẽ ut fugacissimus semper splẽdor est gloriæ pigmẽtis adumbratæ: sic ueræ, eminẽtis & expressæ claritas nulla carie, nullo situ uetustatis exolescit: et est eiusmodi gloria nõ in æs aut in auro incisa, ut illorũ, sed stilo exacuto & nitido impressa cedrinis in tabulis quæ carie non intereunt, ut quæ restibili traducũ natura prodatur in omne æuum. Atqui huiusmodi est gloria non opũ cõgestarũ, nõ uitæ per summos honores indecore trãsactæ, sed rerũ egregie uel gestarum uel scriptarũ, quæ in alios aliosq; traduces propagãda, æternitati dedicata quodãmodo uidetur. Porrò aũt ut sine aqua & igni sacrificium aut cõsecratio nõ rite peragitur, sic sine stilo & eloquentia nulli⁹ aut principis aut populi gesta ad posteros inclarescere possunt, & æternæ memoriæ commendari & cõsecrari. Proinde etsi

Vera gloria & expressa

Eloquentia publice necessaria.

antehac memoria nostra quidam homines officinæ magistratuum honorumq́; præfecti, cupide fecisse noscũtur, tum ut studiosi & literati, tum innocẽtia modestiaq́; prædixi parũ plausibile nomen in adytis aulicis habuerint, quasi ab actu rerũ retectanei: contra'que imperiti & procaces, et in tenebris perspicaces, uel earũ rerũ amaces in quæ cõmercio proborũ prudẽtiũ'q; non fuerũt, plerasq; reip. partes nominũ suorũ fama læta, tristi, ancipiti replerint, non ideo relanguescere studiosorũ coniẽctio debet aut philosophantium. Est enim est abunde philosophis geminos illos fructus sperare Euthymiam et Euthanasiã, res duas q̃ maxime expetẽdas. Illã scilicet beatam & constantẽ numeris omnibus securitatẽ, dũtaxat quod ad bona corporis & fortunæ pertinet: hanc hilarẽ animi ac spe bona perfusam in morte æquitatẽ. Illis autẽ perdite ambitiosis quodnã esse maius suppliciũ potest in uita per aulicã gesticulationẽ agenda, q̃ hominẽ in corde conditũ, qui nõ nisi ueritati seruire potest, ab homine externo conspicuoq́; diffidere, qui scenæ tantũ ipse ac populo se ostentat, ad oculosq́; theatri quasi ad speculũ nõ afformat sed effingit? quis enim istos Chamæleontes ignorat, reconcinnantes sese identidem ad mores aulicæ potentiæ, ut tabulas olim suas clarissimus ille pictor Apelles reformare solebat ad uulgi iudiciũ? Est autem id natura comparatũ, mentẽ male sibi consciã cũ homine exter no & uultuoso diffidere hominẽq́; etiã hominis pudere, quũ ui ueritatis cæca tormẽta adhibentis fateri quisq; cogitur apud acta rogitantis conscientiæ suæ, se nõ eum esse hominẽ quem uultus profitetur. Atqui isti quos solertes aulicos & ueteratores appellari uidemus, quũ per omneis uitæ actus personati ludiorũ more uideãtur, nõ intelligo qdnã affirmare possint serio se in republica aut bona fide egisse: certe in ijs quæ ad uerũ fiũt locus præstigijs nullus est: Bona fides se ad manũ aspiciendã & cõtrectandam præbet: simulatio se uultuum inuolucris multiplicibus occulit & uersicoloribus. Proh superi immortales quid est si hæc impostura et fallacia non est? si enim cõpositi istorũ uultus cũ cordis motu turbulẽto diffidẽt,

Euthymia. Euthanasia. Cõtra simulationẽ aulicam.

Chamæleontes aulici.

quonam

quonam tandē modo insontes esse possunt? Atqui hoc poscit ueritas quā nobis CHRISTVS *nō modo in terris agēs præiuit, sed etiā lege promulgata præscripsit, ut quando natura sympathiam esse inter mentē & frontē eius indicē cēsuisset, summopere id uideremus: ne homo qui in fronte eminet & toto se promit aspectu, simul is sermo qui ore uersatur, & in aures se insinuat, ab eo homine eoq́; sermone dissideret qui extra præcordia caput nō exerētes, interiores uocātur. Quid autem totos dies precamur & à deo petimus nisi ut fiat uoluntas eius in cœlo & in terra? At id quid aliud significat, nisi nos docet & hortatur ut corpus cum animo cōgruat? materia à forma nō discrepet?* Homo *ipse interior, et exterior idem sit? Quid igitur ijs hominibus facias? quid cū ijs disseras qui aulicarū cerimoniarum antistites esse uolunt, & simul probitatis opinionē atq; etiā sanctitatis aucupari? proinde qui utilitatis aut potentiæ assequēdæ nimiū studiosi, ad istorū mores se afformare contēdunt, ut summis curioribus industriā suā probent: ij non modo literis, & honestati salutē, sed etiā* CHRISTO *& ueritati ut dicant necesse est. Ita sequitur si Stoicis cōsectarijs eos urgere pergamus, ut hanc ab inuitis confessionē exprimamus: ad gloriā se & beatā uitā comparandam non supernate uia, ærumnosa quidem ipsa et confragosa, sed infernate plaustraria & militari progredi: et hanc autem et illam ineuntibus uiam uadimonium tandem ad summum tribunal obeundū est: quod in incertū diē cēstitutū, nullis nec opibus nec fascibus comperendinari potest. Quando igitur ipsi aliud semper agentes (ut dicitur) causam sibi dicēdam meditari uidentur? qui aduentante sæpe summi et ultimi imperij uiatore et interdum lictore, diem uel perendinū uel crastinum dicturo, consilia de ineundis (ô cæca mens hominū) honoribus nouis agitāt. En cur disciplinarū cultū, literarum elegantiā, humanitatē, leporē, amœnitatē homines abijcere debeant, et philosophiā deniq; ipsam rerū humanarū diuinarūq́; interpretē, tranquillitatis ac securitatis parentē quod summum in hac uita bonū est: ex qua non opes uulgares et aspernabiles sperare*

Sermo interior.

& parare, sed uelut ex cornu Amalthe summa omnia possunt haurire & copiosa. Quid enim nō inuenias in Pandectis illis germanæ philosophiæ? sed scilicet hæc homines in terrā in eiusq; uiscera cernui & intēti, Alcinoi (ut dicitur) apologum esse credūt, aut Arimaspea carmina, res quidē illa uisendas, sed à nullo uisas enarrantia: eosq; Phæacas esse putāt, qui animi bonis capti, eò spes ocis suas referāt quo nemo uiuus accessit, & unde nemo rediit. Sic plagiarius ille dæmonarches lucifugis emissarios animos humanos sollicitans, à doctrina philosophiæ abducit, & uelut ex Iouis liberatoris præsidiis, sic à præceptis CHRISTI deductos & abstractos aulico nexu astringit. Inde illa præclara axiomata aulicacademiæ, in eos semper mores uergere in quos aula prona sit: Corpore & anima aulicæ potentiæ asseruiendū esse ei quidē, qui aliquo in numero esse uelit. Fortunatos magis quàm probos obseruādos atq; colēdos esse. Eum demū recte in officina aulica perpolitū esse, qui omneis numeros simulationis teneat. Impudentiā & dissimulationem præsentissima duo numina uiris acribus & industriis esse. Odia & simultates in loco ponendas esse, uicissimq; resumendas. Nunquā offensionē condonandā nisi fortunatis esse. Inimicos in articulo oppressos ad internicionē proculcare. Tum illa plutacademica in æde Plutonis inter oracula cōsecrata: Qui rem facere uelint, diuinis præceptis aliquātisper obaudiendū esse. Tāti esse unūquenq; quantū possidere uideatur. Qui pauperiem fugere per fas nefasq; nesciant, iis superos nō dubie iratos atq; aduersos esse. Male de se hæredibusq; mereri, qui religiose rem ampliat. Strenuissimi cuiusq; atq; ingeniosissimi esse penates suæ gentis architectari, uel promouere quàm potest amplissime, in eisq; rem augere quàm cumulatissime. Qui in hac uita inter armentarios censi sint, in futura etiā subulcos fore: primarū enim classiū homines, in altissimo quoq; ordine cœlitū proportione beatos ac diuos fore credunt. His & huiuscemodi proloquiis homines in Plutonis porticu philosophātes, dogmata mirifica astruunt, in quorū assiduis cōmentationibus ego

Alcinoi apologus apud Homerum.

Arimaspea carmina.

Axiomata aulicacademiæ.

Plutacademica proloquia.

ego nullam erroris intercapedinem et uacationẽ esse puto. Etenim quum timor domini autor nobis esse debeat omniũ rerũ expetenda rum atq; fugiendarũ (nam absq; eo digitum tantũ exere et peccabis ut inquit ille) quonã modo rationis habenis regũtur qui plus fortunæ & temeritati casuum, quàm ueritati atq; pietati tribuunt? in quos inuehens Esaias uatũ facile princeps, fortunæ eos mensam apposuisse testatur ac super eam libasse. Aut qui cõuenit eã uitã hallucinatricẽ non esse atq; offensatricẽ, quæ per densissimã caliginẽ rerum humanarũ ingrediens (quã uitã aulicã esse dico) nulla prælucente face sapientiæ aut doctrinæ salubris, rapide promouetur? Atqui sapiẽtiæ præcepta & monita nemo satis sine oraculis nouit: et eorũ oraculorũ antistes est philosophia. Ita patet sine philosophis aut sine philosophia uitã recte institui ac cõmode nõ posse. Quum enim mẽs humana, quæ principatũ animæ tenet, iudiciũ rerũ facere sine sensibus corporeis emissarijs suis nequeat, illi autẽ partim suapte hebetudine hallucinãtes, partim ab noxio genio, circulatore ipso & archiplano solertissimo, circunuenti, rerum sensiliũ species falsò ad eundẽ principatũ deferãt: fit ut mẽs in arce humani corporis sedẽs, nec cauẽdas res nec admittẽdas iudicare probe sciteq; possit agnoscere. Accedit quòd prouidẽtia quos in albũ illud suum atq; æternũ retulit, eos fortunis interdũ euersos, alioqui quoq; male multatos exercet, & per tolerantiã insontẽ & inculpatã ex sententia sua probat: istos aũt fortunatos & temeritatis alũnos arbitrio suo ipsorũ & prudentiæ permittit, cui nimium ipsi confidunt. Quos genius ille impostor excipiẽs, præstigijsq; allectos sibi mancipans, ideo quietos à molestijs, & sartos (ut dicitur) & tectos ab omnibus tuetur incommodis, incautiores ut eos securitate inoffensa, in dies efficiat. Scit enim in huiuscemodi homines liberã sibi cũ uolet manuũ iniectionẽ fore. Inde ille stupor humani iudicij euentus rerũ admirãtis, atq; in errorẽ sæpe eorũ reuoluti & implicati qui negãt prouidentiã. Superi ac diui uestrã fidẽ: adeo'ne erroris perpetui nebula nos offudit tenebrarũ ille præses, ueritatẽ rerum ut cer-

Memorabil dictũ Esaia

Philosophi hominiesse necessariã.

Relati in a bum ætern prouidẽtiæ

Geryones [t]ergeminus.

ut cernere ne sole quidẽ illustrissimo possimus? Adeo'ne Geryon[es] ille tergeminus superbia, cupiditas et uoluptas (tres aduersari[æ] potestates è terra et inferis enatæ) infestus est ætati nostræ, ut s[a]pientiæ præcepta toties inculcata memoria fideli cõplecti, et compressis (ut dicitur) manibus retinere nequeamus? nonne omnia quæ uidemus, à deo prædicta sunt? an alterũ tandẽ Herculem expectamus post CHRISTVM Alexicacũ, qui mõstra hæc è terra atq; ab inferis ad hominũ perniciẽ emissa cõficiat? an ut iterũ ad Troiã magnus mittatur Achilles? et iterum CHRISTVS humanitatis decus redeat, oculisq; nostris conspicuus occurrat? O cœli et terræ omniũq; animorũ conditor optime ac maxime, omniũ seculorũ illu strator et insignitor, omniũ errorũ explosor, et morũ emendator, qui regnis et prouincijs præstites genios et cõsiliatores eorumq; re ctoribus prouide statuisti, quiq; principũ mẽtes freno tuæ prouidẽ tiæ regens, flexanimo sæpe numine à studio rerũ noxiarũ et exitia liliũ, ad honestissimũ quodq; propositũ saluberrimumq; detorques: erit'ne seculo nostro tẽpus quãdo homines suo magis ac proprio cẽ su et dotibus à te profectis, q̃ fortuita possessione rerũ fluxaq; publi ce censebuntur? neq; enim ante id tẽpus futurum uidetur ut solidæ germanæq; uirtutes in Frãcia elucescãt, q̃ tu in delicijs habere exi stimaris: quãdo antehac raras prodeunteis in publicũ uidere nobis licuit, etiamsi in umbraculis secessus et priuatæ uita latuisse credi mus. Vnde factũ hisce paucis annis, ut per omneis ordines illa quæ dicuntur Catorthomata apud nos requirerentur, id est præclara quædã uirtutis exempla, numeris omnibus officij publici absoluta, quasi officia in administranda repub. ad amussim uirtutis directa et emẽdata. Nam cũ in paucis familijs seminariũ beatorũ haberemus atq; copiosorũ, quid mirũ est si inuisa publice uirtus, ab ijsq; è proscenio exacta qui choragiũ nostrum in potestate sua improbe te nuerũt, post scenã latere uoluit, aut in cuneos se stipare promiscue [con]sessitantiũ? quãdo nec ei stare in medio licebat per tẽporũ iniquita tem, nec in ordinibus sedere promptũ erat per sordes omnia nundi nantium.

[C]HRISTVS [it]erũ fuit Her[c]ules Alexicacus.

Exclamatio cõtra iniqui tatẽ tẽporũ.

Catorthomata.

nantiũ. Falsò igitur literarũ studiosos nonnulli criminantur ut umbratili uita marcẽtes, ut in luce atq; celebritate torpentes, ut rebus gerendis honoribusq; inutiles. Nam qui in solẽ prodire, & aulã interuisere sine contẽptu sui literarũq; suggillatione nequibãt, nõ inuiti faciebãt fortasse ut in exhedras & porticus, & in omnia uirtutis & philologiæ diuersoria se conferrẽt, quasi in præsidia quædã philosophiæ amœnissima. Neq; enim tum innocẽter actuosum esse, nec gratuito licebat integraq; existimatione in publicũ prodire ut quidẽ erat hominũ opinio. At uero ijdẽ ipsi si mox fortasse edictum principis exierit (paulisper enim ariolari iuuat) ut homines iã non prædijs, non supellectili, nõ alijs pignoribus ol noxijs fortunæ, sed cultu atq; ornamẽto ingenij, & mũdo (ut ita dicã) nõ muliebri, sed uirili cẽseãtur, in quibus nihil licet fortunæ pignerari: ijdẽ inquam ipsi caput ilico prolaturi sunt nõ abductũ, non abditũ, nõ demissum, sed aduersus fortunæ et tẽporum iniquitatẽ ut conditũ sic erectũ, quos nõnulli opinione falsa ducti gaudere nũc putãt blattarũ cõtubernio: et q tũ nõ nescij eorũ improbitatis qui fatorũ uim modũq; in Frãcia tẽperabant, boni tamen consulebant studio se literarũ, auocamento reipublicæ amœnissimo distineri: ij si aditus publicos patere uirtuti senserint in posterum, ad professionẽ sui nõ inter proletarios, sed inter mente cordeq; censos continuo coibunt, omniq; instrumẽto uitæ ciuilis per uirtutẽ agẽdæ. Tũq; illi classici fortasse ludibrio habebuntur, qui nullum testem locupletẽ aut fide dignum esse credunt, qui non idem copiosus sit opibusq; circũfluẽs. Neq; uero philosophia lucifuga est, neq; iners, neq; otij gaudens ueterno, neq; desidiose sellularia ut multi criminãtur, neq; nõ ipsa rebus gerendis uacare potest, & forensia induere prætextaq; uideri, cum tempus ita tulit, et decus eam ad id prouocat: sed dissimulationem, sed fœdam assentationẽ, sed desultorias amicitias, anniuersarias'que morum mutationes auersatur: nec sub comico uultu tragicas simultates occulit, quibus rebus nostro tempore in aula maxime quæsita est autoritas & retenta. Quemadmodũ autem Socrates olim

olim philosophiam è cœlo in urbes deuocauit, et coëgit de rebus ad ciuilitatē pertinētibus disputare: sic philosophos quosdā rebus gerē-dis idoneos, in forū ingredi aliquādo & in publicū prodire decet, industriāq; suā approbare in repu. egregie ac strenue administrā-da. Quòd si interdū studiosi homines in celebritatē uel ciuilem uel aulicā nō prodeunt: non ob id delitescūt, sed uelut ex cōspicilio se-cessus, iactationes atq; æstus ambitionis obseruāt, et in eos homines perspicaci æstimatione inquirūt quos fortuna famaq; omniū oculis auribusq; exposuit. Quis enim eo tēpore libēs in rerū actu uersare tur cū quidā ob redundāteis opes nec innocenter quæsitas nec sine publica calamitate, beati & primarij homines atq; etiā summæ sor-tis haberētur: qui si nūc ad calculū seuere reuocarētur, talentū unū auri puri, probi, sui (ut fuit olim in sermone) demonstrare nequi-rent? quum uiri ingeniosi & cultu doctrinæ elegātis perpoliti, aut quacūq; eximia facultate cōmendabiles, à communijs aulicis explosi, & tanquā sexagenarij de pōte deiecti esse dicerētur? quū fecunda uirorū bonorū doctrina fugeretur, totoq; orbe accerseretur quod priuatim fructuosum, in uniuersum luctuosum esse ab omnibus cer nebatur? quum re nulla magis homines crescere quàm cothurnatis facinoribus tragicisq; ausis cœpissent, nō legū cōstitutionūq; conni uētia, quas multas sanè & præclaras habemus, sed præpotentiū ho minū coitione, qui oīa præsidia reipub. cōstituendæ occupauerant? quū in sinus priuatos & exiguos amplissima respub. clarissimaq; cessisset, quæ in capite redimito, grandi quidē ipso & augusto sed infirmo iamq; nutanti sedere nō poterat? quū inopes repente facti diuites, mutationē fortunæ fastu & improbitate sermonis profite rentur? quum ij ferè soli opima decora ab optimo principe ferrēt, quos nobis malorū omniū sementē fecisse nobilitas nō obscure fere bat, & populus obmurmurabat? quū summæ cupiditatis & licētiæ omni lege pudoreq; solutæ uirus lenta cōtagione manās, omneis pe-nè bonos mores & honestos paulatim imbuisset? denique cum in ea quæ à cura rerū humanarū diuinarūq; curia (ut opinor) appellata

est, ita

eſt, ita ſibi quiſq. gentilibuſq; curaret & ſolicitus eſſet, ut maximus quiſque curio maxima incuria maieſtatis publicæ ac diuinæ teneri crederetur, ij'que maxime negotia reipublicæ populo faceſſerent, quos caput & fortunas opponere pro populo decebat, ac unæ etiã diſcrimine intercedere nequid grauius aut turpius in rempub. decerneretur? Hæc enim omnia cũ noſtra ætas & meminit & uidit, tum uero aliâs plerunq; imperij noſtri felicitati incõmoda fuerũt. Cumulus aũt indignitatis fuit, quũ iam eò uentũ eſſet ut nauclerus tantæ nauis fatali incuria uel fidutia potius inconſulta, nec in prora, nec in puppi ſederet, ac ne impudẽte quidẽ tẽpeſtate nautarum officia uiceſq; recõgnoſceret: nec qui ad clauũ ſedebãt rerum communiũ iacturã ad ſe pertinere magnopere arbitrarẽtur, docti iam olim ex naufragio fragmentũ arripere: certũq; etiã nauclero ipſi eſſet extremã potius neceſſitatẽ expectare, q̃ nouo ſupplemento prorã puppimq; propemodũ iam inanes explere. Quum charitate frigente, hiante maxime auaritia, ardẽte inuidia & ſimultate, languente pietate, exoleſcẽte ſceptrorũ priſtina maieſtate, iam nec ſuperi, nec mortales extrema deformitatis exẽpla ferre poſſent. Hæc et huiuſmodi alia ideo frequẽtiꝰ in hoc opere meminiſſe mihi ſubiit, quòd homines ipſe queribũdos identidẽ meminerã eas res ætate noſtra Frãciæ cõtigiſſe, quæ gentẽ bello paceq; clariſſimã in orbẽ degenerũ ſocordiumq; populorum coẽgiſſe uidebãtur: ſiue id culpa unius contigit, ſiue fatali inclinatione rerũ Atqui maior eſſe nulla potuit indignitas, q̃ ſumma nobilitate & doctrina à gubernaculis inclytæ gentis deiectis, quaſi floſculis regiæ coronæ decuſſis, homines haud clara ſorte nataliũ ortos, ſumma infima et media in poteſtate habere, qui nec ius nec fas nec æquũ bonũq; noſſent, nec bonis æquiſq; omnino bene cuperent, triaq; tantũ illa uerba fari poſſent: do, dico, addico: quũ regni opulẽtiſſimi bona quibus collibitum eſſet ita dilargirẽtur, ut ſibi neceſſitudinibuſq; ſuis belliſſimũ quicq; reciperẽt, reliqua præcerperẽt. Vnde cõtigiſſe uidemus, ut in gurguſtijs quidã nati educatiq;, domos ac ſtirpes architectati ſint grandiorum

diorum penatiũ æmulas, quæ triduo excitatæ, publicoq; dispendio expolitæ, haud scio an mox collapsuræ sint, si summus tandẽ Iupiter in membranas cœlestes respexerit, ut est in Græcorũ prouerbio, id est si merita cuiusq; ex actis diuinitatis & commentarijs supernis recognouerit. Nuper autẽ quum res nostræ in eo ferè statu essent, proh suprema prouidentia, quodnam nobis documentũ tuæ potẽtiæ flexæq; felicitatis dedisti? Nam quum hæc postrema simul scriberẽtur à nobis, simul liber sub prælis impressorum supra dimidiam partẽ exactus esset, ecce calẽdis Ianuarijs sublato rege Ludouico (cuius utinã cũ manibus deus gratiose & clemẽter egerit) tanta uno die mutatio rerũ facta, ut qui prius digito cœlũ attingere posse sperabãt, protinus humi serpere demissoq; animo uiderentur, nec funebribus lachrymis (ut assolet) sed ueris & intus obortis lugere & deplorare: usqueadeo occasus ille multis salubris (ut quidem nunc spes est uniuersorũ) paucis esse maleficus & noxius uisus est. Sideratos esse diceres qui ante triduũ omnia ad se cũ fortuna trahebãt, ut ferè est solẽne in uicissitudine huiuscemodi rerum. In uniuersum aũt is erat habitus animorũ & uultuũ, ut diuturnas sordes reipub. excussas esse crederes, ut in luctu Hilaria sanè festiua celebrare uideremur. Secutus est unus & alter dies per munificentiã & benignitatẽ trãsacti iãdiu desuetas, quũ rex nouus idẽ primusq; Franciscus, sed regere iandiu eruditus ac populo charissimus, tyrocinium regni faciẽs, ingenij sui specimẽ ordinibus præberet salutatũ coëuntibus. In quo sceptrorũ auspicatu, quũ ipse intẽtissime obseruarẽ, uerba multa audiui feliciter ominosa, signaq; adnotaui: quæ si ratũ nobis auspiciũ nõ faciãt ad id quod publica uice optamus & speramus, nõ uideo quid posthac mẽtes humanæ augurari debeant, aut quãdo nobiscũ prouidẽtia in gratiã reditura sit. Certe in funere tripudiũ solistimũ fuit, & festa frõs reipub. quicquid inde præsagiendũ fuit. Nam et ante triduũ fulmẽ læuũ per totã prope Frãciam extuerat, quod ante nemo meminerat eo tẽpore ne in uno quidem loco accidisse: omnimoq; ea tunc hominũ constans erat opinio,

Mors regis Ludouici XII.

Franciscus rex.

Prodigiosum fulmen.

hacte-

hactenus expiata nostra esse peccata, Franciciq; regni maiestatem suo genio restitutã. Post id prodigiũ una & altera nox intercesserat: uenit ad me homo mihi & affinitate coniunctus, & amicitia summa deuinctus Frãciscus Deloinus, regius consiliator in prima & honoratissima decuria curiæ cẽtenariæ, inter primos iuriscõsultorum his & literis & studijs maxime & fauens & incumbens. Is quũ me in hoc opere ualde intentũ offendisset, cuius finẽ urgebam ne impressores opus accelerãtes mihi anteuerterẽt, instituit mecum hac de re contẽdere: nõ tã quòd à me ea de re dissentiret ut postea intellexi, q̃ ut mecũ disserẽdo a nimia me auocaret scribẽdi contentione: incaluerat enim mihi animus præsentiũ tunc rerũ indignitate mediũãda. Tum uelut proludẽs, quũ ponè stans uidisset quæ scribebam: Ohe, inquit, odiose facis atq; refractarie, qui tẽpori & fortunæ animum accommodare non labores. Quid enim tãtopere studium hoc sapiẽtiæ aut liberalis omnino doctrinæ exosculare, quod frigere nunc in aula tu quereris ignorantiæ patrona? Inania enim nunc nomina uidemus doctrinæ & uirtutis algere, & studia literarum damnosa amantibus sui esse. Quid mirũ, inquam, quum & ea quæ de superis inferisq; traduntur, quæq; tot sacris monumentis, tot oraculis, tot sanctarũ animarum elogijs contestata sunt, uix tertius quisq; istorum non argumẽta tantũ dramatica esse putet, si quidem hominum mentes ex habitu gestuq; serioso, non ex sermone tantum specioso æstimentur: tantum abest ut huius temporis aula doctrinæ & uirtutis amore teneatur. Tum ille: Quin igitur Budææ utilitati consulis? eorũq; exemplis admoneris, qui magno ætatis oleiq; dispẽdio ingeniũ atq; animum literarũ studio excolẽdum censuerũt? præsertim quum tu ipse clamites stare Gallica ingenia in hac scena non posse nisi alios hellanodicas (sic enim ut arbitror appellatis ingeniorũ iudices) Frãcia nostra nacta sit. An tu aliter cẽses inquã, qui scias quosdã rerũ arbitros nostratium hominum ingenia laudare non solere, nisi more fascinantium? à quibus cum beneficij loco peteretur, ut linguis tantum fauerent, ut quondã solebat in

Franciscus Deloinus.

Hellanodic

bat in sacris Harpocrates, nō satis illi quidē habuerunt, quos meritos non nescirent, testimonio suo fraudasse, nisi etiā eos premerent apertissime. Quando igitur, inquit, inanis studiorū messis hactenus ferè decoxit in Frācia, & nūc maxime ingeniorū flos esse tibi frugiperdus uidetur, quin aliud interim consiliū ipse capis è re nata? & à studiorū cultu damnosaq́; obseruātia ad colendos mores huic ætati placēteis contentionē istam animi cū omni instrumento atq; ornamēto eius trāsfers? Sanè uero inquā quasi liberū sit et integrū animo Mineruæ autorato iam quinq; & uiginti stipendijs, abrupto nūc mentis impetu & penè præcipiti ad Iunonis transire præsidia, positaq́; doctrinæ et philologorū cādida, in cādida protinus ambitus & petitorū uideri, hoc'ne est decori & honestatis rationem habere? etiā si eo cultu permultos omni arte ac facultate liberali defectos, ad horrea usq; summa uidem⁹ copiosos esse factos. Quid ni est? inquit ille. Sero Phryges sapiunt:

Flos frugiperdus.

Omnis Aristippum decuit status & color & res.

Valeant inquā ista inter eos qui ad rē faciendā attentiores esse solent nimiūq́; solertes. Ego Aristippeos istos uersicolores nō probo: quotus enim quisq; honestatis & constantiæ studiosorū faceret, ut in quibus partibus consectādis militareis annos, & uenientem uitæ partē uigentēq́; cōtriuisset, earū postea partiū causam, hominū aut temporū iniquitate dānaret? quid si igitur in his statiuis diuinum numen uersari libētius atq; præsentius existimaret, num etiā tum ille cum fortuna in diuersa præsidia transiret? At enim fors fortuna humanarū rerum arbitra, maiora illic supplemēta & uberiores cōmeatus suggerit, & suggerat sanè, num ideo tu malis, aut quiuis bonorū & grauiū, inter Autolycos illos cēturiari qui comitū turba clientūq́; lautorū stipatu nos summouent, q̄ inter destitutos Aristides cēseri qui cōposita et insonti fortuna acquiescūt? Equidē qd' ad me attinet, nec Aristippeū placitū uersatilis philosophiæ probo, ut aliū atq; aliū utilitatis causa subinde me faciā, nisi si salua tueri id modestia possim & constātia: quod quemadmodū fieri possit nō uideo:

Autolyci sortes depeculatores.

uideo: nec Pythagoricã illã metẽpſychoſin agnoſco, ut repente aliũ me quàm literarũ amantẽ eſſe uelim, aut nunc anthropolatres eſſe poſſim, qui prius phileleutherus fuerim. Nec enim Vertumno tam benigno natus ſum, ut ab hoc uitæ inſtituto quod certa ratione ac meditata probaui, ad aliud ab eo diuerſiſſimũ tranſeã: nec ſi maxime cupiã, liberũ eſſe id mihi ſinent ij qui ſciũt ſummis illis Ariſtippeis Democritũ gelaſinũ me ſemper eſſe uoluiſſe. Sed uide, inquit, ut ita rationẽ iſtã tuã ſubducas retinẽdi literarũ amoris, ne ad mãticam (quod aiunt) res tibi reditura ſit. Ad manticã autẽ? An putas prouidentiã tantũ de philoſophia permiſiſſe fortunæ, quã uitæ inſtituẽdæ atq; degendæ magiſtrã nobis dedit, ut ad inopiã ſubſidiorum uitæ redigere eam poſſit? Nihil agis mi Franciſce, etiam ſi magna tua apud omneis autoritas, apud me maxima ſemper fuit. Neq; enim quod tibi in conſilijs grauiſſimi uiri ijdemq; doctiſſimi factitãt, ut in tuã ſæpe ſententiã tranſeãt, doctrinæ id eximiæ & exiſtimationi tribuentes, id ego nunc imitabor in hac controuerſia, quæ in meo magis foro quàm in tuo diſceptatur. Iamprimũ nõ ſemper ijſdẽ præcentoribus hortamenta canentur in Francia, ut omnẽ ſpem in poſterũ uectores abijcere debeant, aut iacturã ſtudioſi facere exantlati iam laboris. Adeſt tempus fortaſſe quod multi non prouident, quũ in ſtudia literarũ incubuiſſe laudis ſummæ loco ponetur. Quare etſi aura fauoris iſtorũ Aeolorum nos prorſus deſtituit, non cõtinuo eſt cur uela proceſſus huius literarij reflaceſcere ſinamus, quæ fauonio ipſa ſpei bonæ in portũ quendã certũ & hoſpitalem conſilij fixi, ac meditati feruntur. Deinde (id quod rei caput eſt) cũ omneis opes noſtras omneis ſpes & copias non in ædem Saturni ſed in arcem Mineruæ cõgeſſiſſe nos meminerimus, quid eſt quamobrẽ magnopore angamur ne in diſpendiũ tandẽ locularium ſtudiorum curſus exeat? mirũ uero quin in compendiũ quæſtumq; luculentũ. Atqui ego præclarũ eſſe puto, ne ſtrigmẽta quidem clariſſimi certaminis ſeruare uoluiſſe, nedum oleũ et operam nos doleã in eo perdidiſſe, tantũ abeſt ut loculare iſta commoda

Aeoli in a

T reſpi-

respiciam: Et est diuina benignitate unde studiosam ætatem tolerare possimus, non modo ex horto, sed etiam è macello: sed fac esse improbiorem fortunam, quid tum? subsidium rei familiaris à parsimonia non sordida aut pudenda, sed honesta & liberali petemus. Hoc enim præstabilius esse putamus quàm ut fortunatorum fastui philosophiæ nunc alumni lenocinari sustineant. Equidem ex literarum studio didici philosophiam suffugiū esse tutissimum atq; amœnissimum inter optimam conscientiam destitutis & iniquissimam fortunam. Habet enim habet inquam illa tolerantiam æquanimitate conditam pro anodyno calamitatum. Hic amor, hæc amœna nobis mansio, hoc studiū iucundissimum, quàm prudenter à nobis susceptum nunc non disputo: quando istis lucripetis approbare id nequeo, constanter quidē certe & obnixe retentum. Mirum uero (ut nunc ex æquo tecū procul ab arbitris & familiariter agam) nisi tu aliquo ambitionis illicio captus es, qui hoc mihi consiliū serū & indecorum afferas, q̄q aliud fert fortasse uitæ tuæ ratio, quæ in celebritate summorū uirorum uersans, & ostentationi necessario subseruiens, libera prorsus esse & intacta ab ambitione non potest: ad quam alioquin quoq; procliuū esse te animaduertisse uideor, natura magis q̄ iudicio. Quare mea quidē causa licet de hoc negotio in utranq; (ut aiunt) ut conquiescas. Facilior autē hac de re ratio est cum ijs qui doctrinam et literarū peritiā quæstui passim habēdam esse censent: nam ego à studio philosophiæ honorariū fortasse esse petendum, non idem operæpretiū duco, si tamen ipsa per se non satis putatur esse. Est enim est huiuscemodi philosophia, multa ut in ea plerunq; desiderentur, sed pauca flagitetur. In quo uitæ instituto, minimo iure fortunæ bona nostra possidemus, et decessionis diē cessisse è prouincia à deo nobis iniūcta nunq̄ nō existimamus: æquitas aūt animi & mens paucis contenta, reliquiq; affectus animi comites philosophiæ, in quo alio uitæ genere æque inueniūtur? super omnia est obfirmata semper ratio aduersus supremam necessitatē, animiq; præsentia excubans ad obeūdum æquanimiter uadimoniū mortis.

Anodyna medicamēta

mortis. Philosophiam semper uocamus nõ uanam, non tumidã, non disputationibus rerum naturaliũ elatam commentatricem, nõ mantica & squalore insignem, ac sese populo uenditantem: sed sapientiæ illum amorem quem Græci Vranoscopum dicunt, quasi in cœlum semper arrectum: Earum rerum indagatorem, quæ non persuasione gentium à maioribus tradita, non commentis & speculaminibus humanarũ mentium constant, sed quæ elogijs diuinis, & oraculis testata sunt humanum captum excedentibus. Vt aũt qui peregre proficiscuntur, quum ad urbes aliquas sermone hominum celebratas uenerunt, eos quos appellant Xenagogos adhibẽt qui eos ad loca urbium earum memorabilia deducant, resq; uisendas cuiusq; loci demonstrent, quo modo hodie Venetijs urbe inclyta factitari uidemus, (quotus enim quisq; id nõ facit eorum peregrinorum qui cognitionis cupidi succisiuas horas rebus agendis detrahũt?) sic homines in hac uita peregrinanteis studio literarum uti decet quasi quodam Xenagogo: si ijs quidem ipsi natalibus orti sint, aut aliâs idonei qui eas res uisant & speculentur, quæ cognitu quammaxime dignæ existimantur: quanquam huiusmodi institutio quam antẽ qui liberalem ideo appellauerunt, quòd & ciues ciuiliores & homines humaniores facit, ad uitam istam ualet quasi peregre trãsigendam hilarius et commodius. Philosophia aũt illa sublimipeta (quam ob id docti & pij uiri Vranophronẽ uocauerunt) non modo Xenagogos, sed etiam eo amplius Psychagogos Christianis esse solet: eius enim studiũ animas à cogitatione rerum sub sensum cadẽtium concretarũq; abductas, ad sublimiũ et cœlestiũ rerum speculationẽ subuehit, mirificisq; eius studij illectamẽtis eò tandẽ perducit, quo animæ suapte natura & cõditione uergũt. Hoc unum studium soli deo se probat, nec ut alia studia literarũ populo se uẽditat. Agedũ Francisce cõpone nunc cum hac tranquillitate uitæ aulicã turbulẽtiam, istorumq; beatorum obnoxiam obseruantiam, ad quam tu me hortaris, & aude q̃uis argutus & disertus unum ultra uerbũ addere. Iamprimũ (quandoquidem tu mihi, ut dicitur, bilem concalefe-

Philosoph[ia] proprie a[p]pellata.

Memorab[i]lis locus.

Xenagogi

Liberales [ar]tes cur dic[tæ] sint.

Philosoph[ia] Vranophr[on]

Psychago[gos]q;

Conuenæ et apolides in aula.
Elogiũ uitæ aulicæ.

cisti) in illa cõuenarũ ciuitate uel apolidũ potius qui sine lare, sine sedibus uiuunt, quonã tandẽ pacto recte uita institui potest? nisi uero componi rite penates possunt? et uitæ ratio recte atq; ordine in eo loco constitui, ubi colluuies ambitionis, cupiditatis, simulationis, imposturæ, curiositatis delatoriæ, fraudis ueteratoriæ, inuidiæ fascinatoriæ, superbiæ titanicæ, fastus deniq; & impotẽtissimæ insolentiæ diuersoriũ habet, & cõmune conuenticulũ: ubi nunquã supremis curis locus est, nunquã rebus ultimis cõsulere uacat, inæternumq; prospicere. Visendus uero conuẽtus, in quo stropharũ opifices, noxiarũ rerũ spintriæ, nec dicẽdi censendiq; artifices, nec iusti iniustiq; prudẽtes, primas sæpe & secũdas summa indignitate ferunt. Hic est enim aulicarũ rerũ status, aut certe fuit memoria nostra, ut est opinio constãs inter prudẽtiores, qui quãdiu futurus sit, in manu est prouidẽtiæ. Ecquis est aũt honestatis amans & cõ

Crimina aulici cõuẽtus.

positæ uitæ, qui non modo sine molestia, sed etiam sine rubore possit in eo comitatu uideri, in quo omniũ sentẽtijs itur in potentiorũ laudẽ dignorũ iuxta indignorũq;? in quo rumorũ aucupes, criminũ consarcinatores, auræ temerariæ captatores, assentandi artifices, blãditiarũ magis quàm eloquẽtiæ gnari, in omnẽ obsequẽdi necessitatem sese industriãq; suam potẽtiæ uenditãtes, diuini cultus uel nescij, uel negligẽtes: hominũ uiuentiũ inter diuos relatores officiosi & comes atq; etiã elegãtes acresq; esse dicũtur? Veritatis aũt tenaces, curã honestatis atq; integritatis antiquissimã habentes, liberalioris institutionis retinẽtes, pudori imprimis consulendũ esse atq; existimationi ducẽtes, aut rustici aut tardi aut socordes iudicãtur? Quis enim aut edictorũ cœlestiũ prudẽs, aut interdictorum metuens nõ prorsus ineptire inter aulicos semper uisus est, aut etiam delirare? quare in eo licẽtiæ & erroris gurgite demersi, nec in cœlum postea suspiciũt, nec unquã inde ita existunt ut emersisse uideãtur: id quod clarissimis quotidie exemplis innotescit. Prorsus quidem (inquit ille) si ita in ambitũ & fastũ sese ingurgitarint, ut regressus ipsis ad uitam ciuilẽ postea liber non sit, aut sui obliti sint, cuiusmo-

cuiusmodi nõnullos helluones honoris & pecuniæ nouimus, quorum hians perditaq́; cupiditas quærẽdo intenditur. At uero liberaliter homines instituti, et literarũ studio perpoliti, certos cuiusq; rei numeros esse sciunt, intra quos tantũ moueri modestia dictante didicerunt. Tibi uero Gulielme eo facilius ansam cupiditatis atq; ambitiõis porrigo, quòd te in re ferè nulla immodicũ animaduerti prӕterquam in literarũ studio, à quo nec rei unquã familiaris iactura reuocari, nec ualetudinis incõmodæ tædio potuisti. Vidi enim te & misertus sum annos plus septẽ ita infirma ualetudine, ut uelut dioscuri alternis uiuus mortuusq́; uiderere. Itaq; libẽtius te in eum (ut ita dicã) campũ immitto, in quo te longius latiusq́; non expatiaturum scio. Idq́; maxime ut istam philologiã amicam tuam & iugẽ contubernalẽ crimine magno liberes. Scio enim medicos amicosq́; multã sæpe tibi capitalẽ interminatos, nisi eius amore (ut propè dixerim) insano interdiceres tibi primo quoq; tẽpore: qui te lenta tabe exugere exesseq́; cõpertus est. Quandiu enim quæso hãc fœminæ mihi affinis & dilectæ pellicẽ in thalamo & geniali interdũ lecto retines? Quam usqueadeo deperire uideris ò coniugũ omniũ uirorũq́; ingratissime atq. inuenustissime, ut non uxoris blanditijs, non suauijs eam unquã posthabueris, etsi tot te illa pignoribus perquam tibi charis uinctũ tenet & obstrictũ, quippe quæ bis triũ te liberorũ iure decẽnio reddiderit & auctũ & ornatũ, cũ etiã alioqui tibi sit è sententia: Qui te sæpe commentantẽ obturbant iucũdo quiritatu, unica cũ sororcula lusitantes, puerilit erq́; supplositantes tripudio quodã ueluti solistimo. Quid si igitur (inquam) moderationis frenos in illa uitæ licentia momorderim, atq; inter indomitos illos hominũ affectus, philosophiæ iugum proterue excusserim: nũ tu præsto eris auriga cũ uoles qui mihi moderere? sed fac me tecũ sentire, et in hac re quoq; autore te, ut in plerisq; alijs uti uelle, qui fieri id posse putas, ut qui moribus municipalibus nõ modo imbutus est, sed etiã in ijs ita callũ obduxit, adeo contraxit habitũ planè ut fingi denuo ac omnino reformari non possit, & ut in prouerbio est

Dioscuri [Ca]stor & P[ol]lux.

uernaculo, qui iam maduit et contractus est: is ad aulicos ritus nũc afformare sese aut certe assimulare ementiriq; aulicũ hominẽ possit? Hoc enim perinde esse puto, atq; si me natura uerecundum, iubeas exuto statim pudore frontem acriter perfricare ad summam usq; impudentiam: quod quemadmodũ tueri possis, ipse certe nõ uideo, præsertim qui me à teneris (quod aiunt) unguiculis noueris. Verum esto, frõtem quoquo modo perfricare potero, etiam'ne sermonem ita effingere, ut fronti duriori sermo etiam adulterinus cõmentitiusq; subseruiat? Hæc alijs q̃ prona sint nescio, mihi certe habitus illos gestusq; et flexus corporis sermonisq; nõ tenenti, nec alioquin etiã gnaro figuratæ istius aulicæq; urbanitatis, si quãdo inter illos Logodædalos loquor & flexiloquos, identidem solœcismũ admittere contingit, etiam si lepidus esse aut disertus loquitando mediter: non enim numeros assequi possum aulicæ istius elegantiæ, quæ suam quandam palæstram habet anniuersaria mutatione menstruaq; interpollabilem: sine cuius peritia moueri, aut proloqui nemo non inconcinne potest risumq; (ut opinor) non in circulis ciere. Iam uero uestem illam ancipitem aulico utiq; homini penula magis necessariam, an tu habilem esse censes philosophiæ alumnis? quid? cothurnis illis aulicis quemadmodũ pares esse possumus? Therame nes illos à te intelligi uolo, qui ita tẽperare officia, ita iura amicitiæ interpretari nouerũt, ut inter simultates exercẽtes ipsi utrinq; gratiam summam ineant, quũ neutris plenũ germanũq; officiũ exhibeant. Hæc & alia permulta eius institutionis documenta quum nec tenere satis possim, ingenij fortasse refractarioli uitio, nec in ore sedeant Romanæ affecto mancipatoq; facũdiæ, per me licet ut alij natura sciti & elegantes, illustreis se & beatos faciant in uita tenebricosa: me uero lubentẽ curia illa nunq̃ tenebit, quũ etiã si maxime cupiam, ne longo quidem usu suũ facere & perpetuũ possit. Quin & ut imperare mihi possim istos fortis fortunæ conciliatores colere, stipare, & eorũ fastidia perpeti, (neq; enim aut turpe esse credo eos homines obseruare quibus apud principẽ gratia flagrare

grare splendereq́; cõtigit, si non eosdem ad populũ & ordines infamia atq; inuidia flagrare uideamus, nec ita me hebeti ingenio esse puto ut non id efficiã si uelim quod omnibus obuiũ est et pronũ.) Vt igitur istos beatores hominũ liberali quadã obseruantia, prosequi possim, nõ tamen eorũ riualis esse uelim, ut eam quoq; unã adamem quã ipsi cõsertis (ut dicitur) manibus amplexantur. Siquidem ut est hodie aulicarũ rerũ status & facies, uix tertius quisq; hominum rationẽ habere futuræ uitæ atq; æternæ uidetur: usqueadeo uæsanus ille amor honorũ & diuitiarũ, excordes homines immemores q́; reddit. Prorsus certe (inquit ille) si quidẽ est nimius, tibi enim hac de re assentior, ut meministi sæpe me tecũ disputare solitum. Etenim cũ in corde hominis religioni nostræ auspicato initiati persidere amor rerũ diuinarũ debeat, atq; etiã deus ipse humanæ animæ sponsus, quasi in thalamo sic in corde cum pacta sibi anima acquiescere: (hoc enim poscit Christiani hominis sacramẽtum in prima lustratione susceptũ) is certe cor habere non uidetur, qui mentem ad captũ rerum cœlestiũ natam, ac dei consortiũ, ad commoda fortunæ & externa ita trãsfert, ut nunq̃ apud deũ, ac ne apud hominem quidem ipsum homo esse uideatur: id est sua negotia & propria æternaq́; curare, sed alias semper res agere, ut est in prouerbio. Etenim scelerati illi spiritus, Orci emissarij, earũ sæpe rerũ sequestres (ut uidetur) atq; interuẽtores, quæ in aula transigũtur, ambitionis et cupiditatis affectibus uelut uncinis cardiulcis corda hoĩm etiã doctissimorũ è sede sua euellunt, ut exẽplis luculẽtis post memoriam tuam meamq́; cognitum est: adijciunt enim subdoli instinctores suauitatem quærendi aut uoluptatem honores assequendi, cum quibus uelut catapotijs quæ anodyna uocant medici, hamus ille cardiulcus, id est eximendo cordi aptus, nullo sensu uoratur. At uero philosophia uitæ instituendæ magistra cordatos homines reddit, humani etiam ipsa alioquin animi excitatrix ad uirtutem capessendã. Istos enim aulicæ disciplinæ alũnos, hamo iam uorato & pernicie intus grassante uidemus futuri æui securos malis suis

Curia auli[cos] excordes h[o]mines fac[it].

Anodyna catapotia.

Philosoph[ia] cordatos [fa]cit.

indormire somnum Epimenidis: nec antequã uadãte in crastinum uiatore mortis, quicquam summæ & ultimæ curæ animo agitare. Tunc trepidos illos uideas, uel uerius stupidos disiecta uasa sua ue lut in tumultu colligẽteis: et ut sero fortasse quoquo modo resipiscẽ teis, sic nondũ Adrastiæ legis formulã intelligenteis, qua formula causam ipsi ad summũ tribunal dicturi sunt. Hæc est enim iustitiæ summæ seueritas ex bono illa quidẽ atq; æquo iudicãs, non ex iure gentiũ, non ex humani sensus placitis, non è principũ ordinũ huius seculi responsis. Cuius interpretationem deus idem & homo sacris quatuor uoluminibus eorũq; appendicibus enarrauit, ijs quidẽ qui aures nõ audiẽdæ tantũ, sed etiã exaudiendæ atq; etiã hauriendæ æquitati sortiti sunt. Philosophia uero è contẽplationis specula aduentantem mortẽ prouidẽs, cuius diem cessisse homini iam inde ab auspicatu uiuendi spirandiq; intelligit, uix unquam opprimi aut occupari morte necopinata potest. Cõpositos enim penates illa suos seruans, in procinctu semper excubat, quasi nũquam nõ illo imminẽte tumultu quẽ in horã incertam prædixit is imperator, qui pro uigiliarũ tessera Herculis ærumnas militibus suis dedit. Ipse enim CHRISTVS uerus fuit Hercules qui per uitã ærũnosam omnia monstra superauit & edomuit. Hæc & alia huiuscemodi philosophiæ dictata mihi excidisse putas, qui me inescatũ illicijs aulicorũ cauillaris? Cuius rei suspicionẽ ita à me abesse uelim, ut tamen hãc esse sententiã meam intelligas, aulicã uitam sapienti non statim ut sphingẽ quandã exitialiter ambagiosam præsumpta in uniuersum atq; in omne tẽpus opinione fugiendã esse aut auersandã: sed eam instituendæ uitæ rationem uel ætate hominis, uel sorte oblata, uel necessitate tẽporis tẽperari, uel cõmoditate debere. Atq; ut obsignatis iam literis tecũ agam, qui modo philosophiã nec inertẽ ad res gerendas esse dicebas, nec solifugã: nunc ipse pedẽ efferre eam extra pomœria uetas, atq; adeo propemodũ extra limen ædium priuatarum, uidelicet quasi ad solẽ & puluerẽ caligaturã, aut quasi conuenarum illum sermonẽ aspectumq; nõ laturam. Vide igitur ut con-

ſtanter hæc tibi & congruẽter dixeris. Mihi quidẽ multa ferre uidetur ciuilis & humanioris inſtitutionis ratio, multa tẽporũ conditio, multa ingeniũ cuiuſq; et captus, & naturæ aptitudo ad hoc ad illud genus uitæ uerſatilis, quũ res hoc familiaris poſtulauerit: quæ omnia obſeruare debẽt (ut opinor) literarũ ſtudioſi, ne ſtudium ipſi ignauũ animi tantũ, & uoluptatis inſtituiſſe cauſa, nõ etiã ad ſubſidium uitæ accõmodaſſe uideãtur. Hoc quũ Cato, cum Brutus ille Ciceroni probatus, cum Seneca, *cum alij permulti literarũ eruditione præditi factitarũt, ut à ſtudiorũ ſeceſſu ad celebritatẽ rerum adminiſtrandarũ trãſirent, tum etiã publicarũ hodie rerũ intereſt magnopere. Quin & ad priuatarũ imaginũ claritatẽ, et nominis cuiuſq; gentilitij illuſtrationẽ id ipſum ſuapte ui maxime ualere ſolet, etiam ſi nunc friget temporũ iniquitate, ut tu antea queſtus es ipſe. Proinde ut* Craſſus *orator ille nobilitatus elogijs Ciceronis, in eiuſdẽ autoris dialogis inquit, ſe quũ honores antiquo more prehenſandi ſingulorũ peteret, (ſic enim tum ferebat ambiendi ratio) ſolitum eſſe à ſe Scæuolã ſocerũ ſuum iuriſconſultũ grauiſſimũ dimittere, cũ ei ita diceret ſe aliquãtiſper eſſe uelle ineptũ: ſic ſi olim aut propediẽ tẽpus exiſtat, quũ uiri doctrina eleganti perpoliti, inter aulicos agere honeſte ac cõmode poſſint, cur non etiã libẽtes faciant ut quod moribus ciuilibus conuenit, pace philoſophiæ ad aliquot annos uerecunde ſuſcipiãt, ad aliudq; inſtitutũ uitæ non migrent, ſed cõmeent? id quod ſi fieri per occaſionẽ oblatã bona philoſophiæ uenia nequit, quid cauſæ eſt tandẽ quin literarum ſtudioſi, ut caudices marcidi tantũ in tenebris fulgeant?* Enimuero Budæe, *ut philoſophiæ ſtudioſi circunferre philoſophiam manſionatim nequeũt: ſic ab literarũ ipſi amore quaſi quodã* Lyſania *comite nunq̃ derelinquuntur, qui moleſtias omneis inſuetæ uitæ diſcutit. Peractis autem ſtipẽdijs honeſtæ ambitionis quæ nullo ipſa certo numero præfiniũtur, ſed alia quadã ratione modũ ſuum ſortiuntur: tum demum philoſophia receptui canẽs, iterum ſibi reddit homines quaſiq; natalibus, ſic ingenio reſtituit, quos aut ambitio ciuilis aut cu-*

Philoſophi[a] loco & tem pore ad re gerẽdas p[...] dire ex um braculis d[e] bet.

Lyſanias ce[...] mes, triſtiti[æ] diſcuſſor.

piditas non improbata in claris ingenijs, liberæ seruituti ac temporariæ mancipauerant. Quòd si refractaria illa uitæq; infensa philosophia uiri gaudentes studiosi, inexpiabili odio dissidere cum ratione ciuili aulicaq; perseuerarint, quid aliud quàm in mãtica Cratetis (ut aiunt) extremum fati uadimoniũ expectare dicentur. Hæc est mea hac de tota disputatione sententia, quam ut fusius ipse (ut opinor) atq; eloquentius dixisses: ego censentis more & deliberantis, ut in curia summa solemus, non exornãtis more dixi. Quasi uero, inquam, tu leuiter hanc artem dicendi attigeris, in qua tibi iam par esse non possum, ut uideo, ut nisi te studiũ istud iuris nimiopere teneret, in quo tu matutinas horas pomeridianas'que collocas: (nec immerito, ferè enim primarij uiri eo studio inclaruerũt) scribendi nobis occasionẽ facile prærepturus fueris. Vnus aũt tu à regno hoc cõdito inuẽtus es, qui modũ in ea re tenere possis quæ modum nullũ nouit, annos & dies ut præstituas stipẽdijs cupiditatis æra in comitatu principali merẽtis: et rursus cũ emeritã ipsam quo quo modo senseris, uelut causariæ aut ueteranæ missionẽ à ratione ut imperatrice postules. Quis uero post hominũ memoriã missionẽ ante ab aula postulauit, q̃ uno ipse aut altero stipendio ære dirutus fuit? quasi uero ratio ambitionem & cupiditatẽ exautorare possit, quas liberũ arbitrium sacramẽto ita obstrinxit, ut non milites illæ quidem, sed deuotæ potius dici debeant. Cedò nunc unum igitur quem uel in præcipiti canitie missionẽ impetrasse fateamur, nam multos numeris expunctos ipsi nouimus, qui falsò inter causarios uoluntariosq; profitentur, periti autem rerum nouerunt planè exautoratos esse, quibus illi frustra fucũ factitare nituntur. Proinde Deloine aut tu ex sententia animi non loqueris, aut parũ nosse uidere naturam et pellaciã eius belluæ quã uulgus hominũ curiam, perspicaciores autem Androsphingem uocitãt: cuius ambages dissoluere si aulicarũ rerum homines consultissimi nequeunt (quotus enim quisq;, ut dixi, explicare semel ab eis se potuit?) quomodo temerarium nõ est eam rem arbitrij nostri futurã existimare? Mitto

mantica [Cra]tetis phi[losophia] ...phari.

...ntra auli[cam] qui ratio ...& hone[stat]em rece... ...i canentẽ ...audiũt.

...drosphix.

nunc quod si eius uitæ dies atros ac candidos numeres, multis partibus maiorem illorum numerum inuenies, etiam si eos tantum spectes qui potentiæ successu obseruantiam omnium ad se trahunt, ne dum si unum è multis consideres, quibus anguste & incomode tentorium habere in castris tumultuarijs illis nõ statiuis necesse est: in quorũ manipulis similes nostri si sacramẽto adacti sint, cẽturiari solent. Atqui, inquit, *sic existimo uirũ literarũ uere studiosum, honestatis amantẽ, & dei metuentẽ, nunq̃ ita deprehẽsum, ita indagine q̃libet apta, nexa, arctaq́; cinctũ esse, quin liberũ arbitriũ à philosophia uindice hominũ & assertrice cõmonefactũ, & excitatũ, eas plagas (ut aiunt) ipsi summissurũ sit, quibus nõnulli perdite ambitiosi circunclusos esse se fingunt, nullo interlapsu exituq́; relicto.* Hic *etiam tu delicias facies, & fortuita hospitia angusta'que causabere, homo credo uitæ uagæ & peregrinæ insolens: ceu uero nesciam* Italiã *te & urbem* Romam *non semel adijsse difficillimo tempore, partim animi causa, partim cum potestate: cum tu liberã legationem suscepisse dicerere uisendæ* Italiæ *gratia, quã tu admirabare, et in ipso etiã aulæ comitatu pridẽ munia obiuisse. Sed rursus quod me illicio aliquo inescatũ esse dicebas, qui soles omnia concitatius in huiuscemodi eloqui: num tandẽ tibi uideor, aut grauitatem magistratus mei imminuisse, aut anteactæ uitæ opinionẽ qualis est cunq; de me, cuiuis homini aut causæ aduerso rumore addixisse?* Addidisti *etiã me tibi esse uisum ad ambitionẽ pronũ, nõ tam proposito q̃ ingenio. Nã etsi ambitionẽ honestã claris ferè ingenijs aut cognatã esse uideo aut agnatã, gestientis tamen ambitionis culpam, quam turpẽ semper esse cẽsui, haud libẽter agnoscã: & tamẽ ioculari hac tua reprehẽsione admonitus, uereor ne quid imprudẽs in ea re admiserim, ut est humana cõditio: aut ex statu cõstãtiæ et grauitatis alicubi exciderim, ut imminuissẽ maiestatẽ huius magistrat⁹ atq; ordinis uidear.* Amabo te mi Budæe *si qd in me tale animaduertisti, obiurgato me strenue, ac pro ea amicitia quã iã tot annos colimus.* Nosti *enim me nihil unq̃ antiquis honorũ et grauiũ existima-*

stimatione habuisse, duntaxat secundum rectā conscientiam, cuius deus unus & solus explorator est. Cum aūt iudicium tuū nūquam aspernatus sim, tū uero maxime intelligo tibi me notū eē, utpote cui in usu familiarissimo indicare me quamsimplicissime soleā, simul illud memini sæpe te mecū ita esse collocutū, nihil ut cōmodius esse posse diceres uiro in magistratu constituto, ad magnosq; honores aspiranti, quàm si amicum sibi unum delectū ac probatū adhiberet castigatorē, aut certe emissariū & subauscultatorē, qui ad se uelut iure suo referret cuiusmodi esset populi de moribus eius actibusq; iudicium: quæ actio eius motusq; cuneorū plausum frigus'ue, quæ aduersum rumorē ordinū, quæ bonorū & grauiū calculum mereri uideretur: sic enim futurū esse, ut iure improbari nō posset qui oīm propè arbitratu sese emēdauisset. Hoc aūt cum pauci animaduerterent, hactenus factū esse, ut egregij sæpe uiri suummos statim honores adepti, ad populū (ut dicitur) & ordines offenderēt, suarū scilicet ipsi inconcinnitatū ignari, quæ per ora tot hominū magno strepitu peruulgātur. Quod uero ad me attinet, ut ambitionis suspicione uindicare me non admodū laboro: sic hoc deprecari perue lim, ne cupiditas trāsuersum egisse, aut extra numeros probitatis et honestatis extulisse uideatur. Nec enim mei obliuisci ipse possum, nec personæ quā mihi cum literarū studium flagrantissimum, tum uero collegium grauissimū amplissimumq; imposuit, in quod non pœnitendis (ut opinor) auspicijs ipse adoptatus sum. Sed quid ego hæc tecū nequicquam? qui me propemodū ab incunabulis & crepūdijs nouisti, & cui me iam tot annos explorandū bona fide ad manumq; aspiciendū præbui? ut notiores animi mei sensus omnes ei sacerdoti esse nō possint, quē à confessionibus religiosis habeo, quàm tibi Budæe mens mea pernotuit. Ibi tum ego renidēs, equidem, inquam, Deloine uideor te non leuiter commouisse: cuius rei indices sunt malæ istæ tuæ pleniores insolito rubore suffusæ: id quod nisi ut facerē in mentē mihi uenisset, nunquam isti facundiæ utiq; par esse potuissem. Etenim quis tibi hoc cōcedat, ut mihi te semper Scæuolam,

[margin: Hoc animaduertendum.]

uolam, & quũ uoles etiam ut subinde Crassum præbeas? Vt enim si quid in foro tuo possim (tuum aũt uoco in quo primaria esse auto ritate te dicũt homines doctissimi) sed ut si quid ad intelligentiam enarrationeq́; iuris uestri ciuilis cõminisci aliquando & afferre in medium possim, quod ex ea penu prompserim quæ uobis iurispru dentibus usualis esse nõ solet (cuiusmodi nõnulla in annotationibus nostris scripsimus in Pandectas editis, et iterũ fortasse scribemus, siquãdo eò animũ retulerimus) id totũ iudicio tuo tuiq́; similiũ sub mitto. Sic te uicissim decebat amicitiæ saltẽ iure doctrinæ mihi fa sces in ea re summittere, qua in re nõ ætatulã quidẽ (quod uehemẽ ter doleo) sed ætatis bonã partẽ te stimulãte cõtriui, etiã si ui maio re ingenij tu in eadẽ ipsa re nos superare uideare: quippe ius hoc poscere amicitiæ nostri, ut inter disserendũ simulata interim et af fectata uel infantia uel inscitia, ab amico uinci te patiare: cũ si ni hil de contentione remittas, possis animũ eius ægritudine nõ leui ter sauciare. Itaq; quãdo te nihil mihi (ut uidebã) condonaturũ, uin cere alia ratione nõ poterã, non inuitus ipse feci ut acriore altercã di uelitatione te è statu peruicacis facũdiæ depellerẽ: quæ copiosius uerba uobis iurisconsultis non usitata fundere, quàm ut è libris tan tum iuris haustam esse quis eam credat: quanquam haud admodũ lubens facio, ut eam tibi facultatẽ tantam concedã homini in alijs studijs occupatissimo, quam omniũ difficillime artiũ cõparari con tendere tecũ soleo. Sed enim id penè muto quod nuper de te affir maueram. Ambitiosum esse te natura dicebã, non proposito, nunc natura ab ambitione abhorrere te uel uerius ab ambitu dico, nõ itẽ fortasse proposito. Nemo est enim omniũ quos noui ingenio & do ctrina præditos, qui minus te prehensare homines, aut colere potẽ tes, & omnino numeros implere ambitus iusti atq; efficacis aptus sit: siquidẽ oportet eos qui hoc scite facere uolũt, quo iure quaq; in iuria morigeros se spondere postulantibus, ad festiuosq́; uultus sem per esse fictos et compositos, etiã si probi uiri esse animo obfirmaue rint. Alioquin frustrari nemo potest aut deuorare molestiã adeun

tium,

tium, æqua, iniqua, expedita, perplexa improbe postulantium: quorum in odium & iurgium etiam incidas necesse est, quasiq; in campo & inter comitia offendas atq; impingas, si quid æqui boniq; nõ obsequiose dixeris. Ita qui ritus eius disciplinæ tenere uelit, hunc necesse est duplicem quam uocant philosophiam & ancipitem nosse: ut exotericus ipse sit & esotericus: nec idem intestinus homo sit & externus, sermo tantum speciosus & urbanus ac uultus blandus & festiuus inter se non discrepent. Ad hanc autem disciplinã et alias quas homines ambituros percallere oportet, cum parum te docilem semper animaduerterim, miror cur tibi in mentem uenerit Aristippi meminisse, quem omnis (ut inquis ipse) decuit status & color & res: quasi uersatile mihi sit, & tibi cum uoles futurum sit ad ista ingenium. Quo modo autem tu non ineptam sententiam hanc tueris contra tuum institutum, qui quum non ignores illic hominum iudicia atq; etiam proposita ferè esse corruptissima, eis tamen suadeas in eo conuentu esse uiuendum qui in simplicitate & candore morum spes omnes suas repositas habeant? Neq; etenim mihi ludibundi sunt oculi, quibus in occursu & in circulis isti uenustuli gratiose esse didicerũt: nec lepores illos urbanitatis aulicæ noui, quibus pro illecebris logodædali ad aucupandã famam scitæ comitatis et emerẽdam utuntur. Quum ille rursus sermonem excepisset, nuntius regiæ mortis disputationem abrupit consternatione subita. Post aliquot autem dies cum eum domi offendissem otiosum (interuisere enim sæpe inuicẽ solebamus) continuo ut assedimus: Ecquid, inquit, Budæe aliud tibi in mentem uenit de disputatione nostra? an in sentẽtia permanes? Vides enim triduo eam mutationẽ rerum factam, ut iam alius omnino sensus publicæ mentis existat, diuersiq; mores esse inoliturі putentur: ut ferè omnia circũagit & plurima inuertit regni noui exortus: certe uox famæ publicæ iucũdissima ad aures omniũ fermè ordinũ uenit natali huius regni. Atqui eò, inquã, penè euasimus, ut non facundia tantũ tibi huius disputationis palmam sed etiã rerũ euentus fortasse daturus sit. Nam si festis huius

princi-

principatus auspicijs rerum gerendarũ progressus respõderit, erit omnino cur uirtus et doctrina exeant ex umbraculis, et ferre solẽ, ut dicitur, puluereq; non renuãt: Id adeo licet ex præteriti et præsentis tẽporis contẽtione æstimare. Quum enim ante orba respublica summis magistratibus eẽt, maximaq; munia partim uicarijs operis obirentur, partim omnino non obirentur: primũ nihil nec recte satis nec ordine (id quod necesse erat euenire) fiebat: deinde uelut abdicatis uel abrogatis magistratibus informis ac destituta respub. iniurijs intestinis externisq; exposita & obuia iacebat. Cuius indignitatis causam nunc magnopere non inquiro: id tantum dicam quod fama circunfert, in duas illa quidem sententias diuisa: partim hominum culpam à uertice ipso arcessebant, qui bona magis uoluntate, quàm strenua & cordata solertia fuisse à multis existimatur: partim ad actores ipsos rerũ dispensatoresq; copiarũ summum crimen referebãt, qui hebetes oculos domini non uerẽtes, nec ab auribus eius magnopere metuẽtes, quas obfirmatæ obaudiẽtiæ cera obstructas esse confidebant, in libera administratione summæ rerũ remissi fuisse dicũtur, et tumultu securi (sic enim homines tũ sobrij loquebãtur) aut nimiũ sese in arduis consulẽtes, ut prudẽtes dictitabant. Cõmune aũt utrisq; crimen ab hoĩm sermone illud erat, quòd orbæ rerum summæ tutores ut suspecti postulari nõ poterant, cum honorarij ex diadematico genere adhibiti nulli essent, qui custodes saltem administrantiũ in speciẽ esse uiderẽtur: ex qua rerũ deformitate (ut parcissime loquar) secuta est ea Frãcici nominis suggillatio, quæ sine insigni mutatione rerũ discuti nõ poterat. Affuit igitur precibus nõ publicis sed populi dũtaxat, ut speramus, tutelare numen Frãciæ, quũ calendis Ianuarijs rex socer fato functus Frãciscum nobis regem æquo animo reliquit, ut filiam quoq; suam reginam relinqueret. Proh superi immortales quid hic primum quid postremum exequar? Iampridem calendæ Ianuariæ quid non polliceri ad instaurandam rei Frãcicæ formam ac dignitatem uidentur? quo die strenæ uice aurea (ut antiquo uerbo loquar) fortuna

Frãciscus c[...] lendis Ian[...] rijs rex ap[...] pellatur.

ad eum

ad eum regem trāsiuit qui & corpore & animo implere uices summi imperatoris possit ut si quis unquam maiorum. Deinde nominis eius omen nonne certā spem præmōstrat illustrādæ gloriæ nostræ: cum à condito hoc imperio Franci nūc primum de suo uocabulo denominatum habere regem cœperint? Iam uero manus illæ cinctrices summorū magistratuum, nonne milnū mentes afflictas insolita ignominia, humiq; propemodū serpentes ordinū omniū animos triduo ita erexerunt, ut altiores etiam pristinis spiritus excitarint? prorsus ut magnificū quoddā atq; amplū huius regni principiū fuerit hoc maxime nomine. Nullum enim auspicatius esse poterat (ut quidem est hominū iudicium) quàm ut pacis belliq; artes lōgo summorum magistratuum interregno consopitæ, statim uelut è somno diuturno expergiscerentur: Quare Cācellario primo quoq; tempore dicto, uiro eximiæ doctrinæ & industriæ, cum in purpura summa probatæ, tū aliâs principi ipsi spectatæ & cognitæ, quid aliud quàm ueluti iustitium diuturnū solutū esse uisum est? Est enim ille magistratus inter togatos summus: cuius domus (quod Nomophylacium dicitur uerbo prisco) iuris custodia, legum ac constitutionum præsidium, oppressorū asylum, flagitiosorū scopulus, æquitatis officina, ara supplicū, & iure summo lapsorū adminiculū esse debet. Atqui (inquit ille) cum de eo magistratu in annotationibus tuis loquerĕre, originemq; eius à Minois tempore repeteres, nullis propè finibus munia eius circunscripsisti, quasi unus ille honor ad se summam omnium rerum munerūq; traheret, cum principis uires propemodum impleret, præsertim ut est hodie ratio gerendi eius honoris. Nunc ut uideo partes eius magistratus tanquam Nomophylacis tantū exequeris, quasiq; antistitis cuiusdā æqui & boni & uiuæ legis indulgētiæ, cuius interpretationē à benignitate principali postulaturi, nomophylaciū uelut oraculum quoddā clementiæ principalis suppliciter adeunt: quem magistratū quādiu desiderauimus, tandiu æqui boniq; oraculū obmutuisse creditur: quod nūc quum luculento aditu princeps patefecerit, et alias quoq; partes inaneis in republi-

Cācellarius Franciæ.

Nomophylacium.

republica constituenda repleuerit, utiq; imperium iuri & legibus, & dignitatē suam imperio, & regnum deniq; ipsum sibi restituisse dicetur: sed perge porro. Omnia enim hæc quæ nunc dicis, in causam meam uertam, quasi nō tibi aqua sed mihi iam soli fluat. Quid mea refert? inquam, quum iamiam tibi herbam porrecturus sim, quod ad controuersiam quidem ipsam, non quod ad me pertinet: iuuat etiam me uictum à te in publica lætitia fateri: ita te superiorem fecit non tua tantum facundia aut mea mala causa, sed euentus felicior: cuius utinā expectatio ita nobis satisfaciat, ne tibi rursum huius rei quā coniectura iudicauimus, controuersiam olim ipse referre possim. Atqui, inquit, non uideo Budæe quid ultra causaturus sis, omnia nunc uides ex sententia animi tui contigisse. Cancellarius is est factus quem tu maxime exoptabas, non tua magis causa quàm omnium qui in literarum studium spes suas contulissent. Is est Antonius à Prato, uir non modo literarum amore captus, sed etiam literarum amantissimus, qui cum doctis in uniuersum & ingeniosis nimirum fautorem se præbebit, & apud hunc nostrum Augustum alterum Mœcenatem, tum uero proprius & æternus tibi erit suffragator: utpote qui iandiu (ut nosti) omnia tua causa cupiat: id quod & si tibi auditum compertumq; esse non dubito, ipse tamen tibi fidem facere uberiorem debeo, qui cum ille pridem dudumq; familiarius sermonem his de rebus factitauit: de quo hoc tibi tantum dicam, quoniam parcus esse soleo (ut nosti) in laudibus hominum uiuentium. Hunc (nisi fallor) habebis imitatorem, & (quod maius est) æmulum Guidonis à Rupeforti, summi illius uiri, cuius tu memoriam (ut arbitror) illustrissimā apud posteros reddes clarissimo aliquo elogio: ut quidem te semper affici erga illius manes uideo, siquando in sermone mentio eius incidit. Prorsus, inquam, recte opinaris, si quidem ipse aliquid possim dicendi facultate: neq; enim est aut fuit unquam hominum quisquam cui secundum parentes plus me debere existimarem, etiam si nihil est aut fuit quod ei acceptum referre possem: ut qui eo tempore mortuus sit quo mihi

Antoniu[s à] Prato ca[n]cellarius

Guido à [Ru]peforti.

absenti & propemodum inuito optime cupere ac magnifice cœperat. Ita fortuna cui nihil adhuc præter otium literariũ debeo, obstitit ne illius beneficia calendariũ meum implerent uel augerent: tu enim nosti frustra me ab eo nuntijs & literis eius chirographis accersitum, cum ego ualetudinem tum mihi incommodissimam excusarem, ille autem existimaret per detractionem ualetudinariũ me esse & falsò causarium: & iterum me admonens ægreferret ignauo me literarum studio animum maioris fortunæ despondisse, eo me maxime nomine increpitans (ò uirum summa laude dignum) quòd eam ignominiæ notam & literis & suo tempori inurerem, quasi docti homines neglecti tum uiderentur & abiecti, cum tamẽ nulla arte homines memorabili prædıti, opima interdum decora, opinione doctrinæ temeraria ferrent. Gratum est autẽ mihi quòd *eius uiri nunc memoriam refricas nunq̃ non uiris bonis iucundissimam: cuius utinam tam uere imitatorem hunc* Antonium *spopõderis, q̃ ego libenter hanc stipulationẽ ab eodem ipso fecerim si liceât: ad quod etiam eum suapte sponte animatum esse fama est: id quidem certe decet.* In *utroq; enim eorum ingenij ac fortunæ partes ita æquæ fuerunt, ut utri plus debuerit ille, hic nunc debeat, uix cõstituere possis.* Ille *summo magistratu honorificentissime delato nõ petenti accersitus, statim eò euasit unde altius subuehi non poterat: hic nihil nõ facile & scansim assecutus est, quo togæ prætextiæ aspirare ius fuerit.* Verum *ille præstantissimi ingenij ornamentis instructus, et fortunæ adminiculis erectus, quum fato concessisset, memoriam sui magistratus clarissimã reliquit atq; testatissimam:* Hic *eandẽ sortẽ adeptus, quid in extremo eodẽq; summo uitæ actu sit gesturus, quod fastigium laudis anteactis uitæ partibus aditurus, adhuc in expectatiõe est: quare (quod est in prouerbio prisco) hic magistratuum uertex qualis sit, ipse uir mox ostenderit.* Nunc *quoniam tu tantopere me urges, causam haud dico quin doctrinæ & uirtuti ex secessu prodeundũ sit, & generosa ambitione documẽtum sui dandũ, uel in atrio regiæ uel in aula interiore, si pateant*

eis

eis aditus: nō etiam si inter miscellaneā turbam possint quouis modo irrumpere aut arrepere. Hoc tamen exigā ut doceas, cæteris in partibus rempublicā ita esse constitutā, ut illis uelut matronis quibusdam pudicis & honestis, tuto & citra pudoris suggillationē liceat in publicū prodire. Scilicet, inquit, ab armatis istis metuis, qui nescio qua fama excitati primas & secundas parteis suas hoc rege sperant fore. Ego autē accinctos uiros ita rerū potituros arbitror, si non plus armis q̄ consilio tribuant: cuius rei argumentū duco ab ipso loricatorum uertice, quem omnium uotis expetitum princeps rei summæ militari præfecit. Nempe ducem, inquam, Borbonianū dicis? Illum ipsum, inquit, superi boni quem uirum, quantum principem, q̄ magnum futurum ductorē si numini diuino (ut speramus) res Francicæ cordi fuerint. Atqui, inquam, memini quum auspicādo regno princeps cancellario statim creato, hunc magistrum equitum absentem tum dixisset, ut uotis hominum & famæ flagitanti satisfaceret: quanta omnium lætitia, quàm certa spes quam'que magnifica expectatio per omne genus hominum excitata sit. Quis enim rei summæ costitutionem non speraret, qui censuram militarem magistratum desitum & penè obliteratum reuocatam uideret? Deinde cuius prudentiæ fuit, quàm recte uoluntatis, regem ut primo quoque tempore, sic non tumultuarie, non propere eum ducem ense quidem dictatorio, sed illi hæreditario cingere: quem claris documentis cognitum, fama iandudum auguratrix, & prærogatiua uota omnium ordinum designauerant? Magnum erat per se censuram armorum, quasi'que regimen restituisse morum militariū: Nomen enim ipsum eius honoris multum habet reuerentiæ ad disciplinam rei militaris utcunque retinendam: sed maius multo fuit ei duci iniungere qui generis splendore augustus, moribus generosis insuper uenerandus, belli pacis'que artibus æque pollens, in prætexta, in paludamento uisendus, in consessu, in procinctu cordatus, domi & militiæ, in urbe & sub signis gratiosus: Martis (ut ita dicā) & Palladis suffragia tulisse uidebatur. Atq; equidem

Dux Bo[rbo]nianus [magi]ster equi[tum]

Deloine nunc in memoriam mihi uenit eius temporis quod hisce annis uidimus, quum tu rebus afflictis mœstus, tanquam præsciscente animo diceres, te uiam unā salutis ui dere, si dux Borbonianus *summæ rei militaris admoueretur.* Nam *cum autoritas multum, tum morum maiestas plurimum in ductoribus exercituum ualent, quibus hic dono quodam* Palladis *præditus est: eum uero omneis uirtutes habere dictitabas huius regni tutelares.* Quas *esse pietatem imprimis aiebas & religionis reuerentiam, prudentiam, continētiam, liberalitatem, magnanimitatem, et consulendi peritos prudentesq; solertiā, quæ regum maximorumq; ducū summa laus semper fuit. Addebas seuerum simul & clemētem esse, eo tēperamento ut nunquam iracundus nisi in animaduertendis indignitatibus aut sceleribus uideretur: & cum firma ac decora corporis constitutione natura præditus esset, ad naturæ commoda accessisse educationis disciplinam dicebas sub socru fœmina cordatissima, quæ numeros omneis memoriter teneret instituendorum principum: quippe quæ regis filia eadem & soror regnum olim secundo rumore administrasset. Itaq; quum eum regem habeamus, qui cum specimē sui tum aliâs tum in decursione militari, & simulacro splendidissimo pugnæ iustæ factitauisset, ad regnum statim assumptus est, & mox magistrum equitum gentilem suum dixit, eum uirum (ut uno uerbo absoluam) quē fata rebus nostris alleuandis debebant: cuius si ætas maior indoli responderit, ne* Momus *quidem* Aesopi *inueniet quod in eo reprehendat, eademq; prouidentia princeps reliquas reipublicæ partes constituturus esse uideatur: non inuitus faciam ut in tuā tandem sententiam transeam, & uiris studiosis etiam autor sim ut in spem accingantur capessendæ reipublicæ: quippe si ad liniamenta præscripta ætatis florentissimæ princeps regni sui cursum uirilem peragere contenderit: haud periculum erit, ne uirtus aulicæ superbiæ ut dudum mancipetur. Absit enim ut hoc rege, his proceribus, his consultis qui rerum potituri esse existimantur, uirtus & doctrina tam turpiter in aula seruientes cultuq; indecoro cernantur*

tur

[margin: ...elares re... uirtutes.]

tur quàm olim Hercules in Lydia. Vidimus quam indolem futuræ maiestatis princeps in tyrocinio, id est nondum Remis inauguratus ostendit: quanto honore, quantis liberalitatibus Cæsarem (ut ita dicam) suum, sororis suæ uirum, ducem optimum & regiæ indolis prosecutus sit: quos uiros summæ rerum secundum se præfecerit, quanta pietate parentem olim indulgentissimam, nunc officiosissimam colere & obseruare instituerit: ut si ad huius auspicatus præscriptum uniuersam ipse formam principatus deliniarit: spondere ausim apocatastasim quãdam insignem priscæ Francorum gloriæ extituram. Francia quidem certe tantarũ rerum expectatione excitata, animos illos alacreis denuo iam sustulit, quos haud ita dudum tacta de cælo abiecerat. Existimant enim omnes supplicationibus populi cataractas cæli apertas esse, & lucem nobis redditã. Cuius spei cum omen haud aspernandum habemus à nomine Francisci regis ductum, tum uelut repromissore deo acquiescimus: qui signis et ostentis clarissimis lætitiam nobis publicam ratam fecisse existimatur. His tam magnificis, tam regijs rerum administrandarum primordijs si hoc quoq; accesserit, ut literis & doctrinæ honos habeatur à principe & primoribus, haud scio an nihil sit quod addi ad regni amplitudinem possit. Id quidem certe fidenter affirmauerim ad posteros memorabile maxime fore, nos ex obsoleta & tristi socordiáq; facie regni, nulla aut diurna certe tantum temporis intercapedine in magnificentissimam regni speciem atq; alacerrimam transiuisse, unamq; tantum noctem confinium fuisse sceptrorum squalentium atq; nitidissimorum: usqueadeo numen aliquod Vertumni repente nos circumegit, uelut theatro quodam uersatili, quod utinam benignitate diuina fauste & feliciter regi, rectoribus, nobisq; regendis eueniat. Vidimus dudum Gallici nominis genium antea semper cultum ac nitidum planipedis habitu in theatrum tot finitimarum gentium sub choragis imperitis & bona ex parte pusillis inductum. Iidem (ut spes est) uidebimus propediem in cothurnum pristino altiorem excitatum. Si modo qui summam rerum te-

nebunt hoc intelligere intellectumq́; meminisse poterunt, Mineruæ, quàm Bellonæ numen maius ac præsentius semper ab Alexandro Magno Romanisq́; ducibus existimatum esse, qui imperia ipsi maxima ac clarissima omnis æui condiderunt. Vt enim magister equitum dux summus, & polemarchi creati uiri decora multa militiæ meriti quasi optiones eius allecti, bellicis in rebus speciem quandam magnificam & tanto imperio dignam præbebunt, recte atq; ordine constituentes omnia: sic in rebus pacatis consiliarios adhiberi necesse est earum rerum administrandarũ prudentes, quæ procul à classicis transiguntur, aut ipsos bellicarum rerum consultos quasi quosdam Nestores utraque facultate pollere: id quod fieri nequit si literatos oderint, aut spreuerint: magno enim errore regibus olim nostris ac summæ nobilitati persuasum est, Galliæ campos naturam, Martis (ut aiunt) orchestram esse, non etiam musarum odeum uoluisse, in quo regum ac ducum gesta clarissime celebrãtur. Qua de re quoniam multa in precedẽtibus libris diximus, non necessarium hic habeo longius rem prosequi. Proinde fastigiũ principale nihil generosius instituere, nihil augustius uelle potest, quàm ut rebus bellicis quasi in tumultu constitutis, literarum studiosos excitare quamplurimos contendat: partim à consilijs ei futuros, munerаq́; togata ac ciuilia obituros, partim res nostras monumentis literarum illustraturos, id quod Alexander Magnus quũ maxime exoptaret, uix assequi potuit: ob quod Achillem felicem identidem appellabat, cui contigisset ipsi post mortem Homerum præconem rerum suarum habere. Reges autem nostri ne Chœrilos quidem suarum rerum scriptores habuerunt, ut qui nihil existimarent literas pertinere ad memoriã sui suorumq́; æternitati prodendam: qua temporum incuria factum ut res eorum gestæ & instituta patria autorum silentio sepulta sint, uel ita memoriæ prodita, ut autores pudendos magnarum rerum laudare uereamur. Quam gentis nostræ ignominiam si reges & proceres satis æstimare potuissent, præclare cum uiris literatis hactenus actũ esset.

Verumenimuero quando ea quæ ad hunc principatum pertinent nunc primum ineuntem, non tam in commendatione ac laude posi ta sunt quàm in coniectura atq; expectatione, sustinendum nobis ulterius iudicium ad progressum usq; rerum magnifico iucundoq; omine incohatarum: ne si quid secus acciderit (quod ominari nolim) aut in rebus secundis atq; plausibilibus proceres mãdragoram (ut fit) biberint, præpropere ipsi occasionem res inexploratas laudandi admirandiq; arripuisse uideamur. Quod quum dixissem, & ille annuisset, dirempto hoc colloquio sermonem alium quæsiuimus. Eam autem disputationem nostram simul animi causa huic operi attexendam esse duxi, simul ut monumentum esset æternum (ut spero) amicitiæ nostræ. Deloinus enim & Budæus insigne par amicorum in hac urbe existimatur esse.

FINIS LIBRI QVINTI ET VLTI *mi Gulielmi Budæi Parisiensis à secretis regijs, de Asse & partibus eius, diligenter recogniti & aucti. In typographia Soteriana ad calculum Romanum.*

M D XXVIII.

GVLIEL-
MI BVDAEI PARI

siẽsis, secretarij regij, de
Asse & partibus
eius, BREUIA-
rium.

nummorum ad Cruciatos Germanicos.

Quinq; denarioli Turonici ualent uno Cruciato Athesino:
Caroleus nummus ualet duobus cruciatis.

Coronatus aureus ualet quatuor capitibus,quos testones uulgus appellat,hoc est,octoginta Cruciatis uel paulo plus, præsertim si (sit solatus.

Grossus Parisiēsis ualet sex Cruciatis. Tantidē ualet Grossus Argentoratensis,uulgo eyn schilling gros.

Solidus Turonicus, hoc est, duodenarius, quē uulgus Gallorū Dussenum uocat, ualet duobus Cruciatis ad supputationem Basiliensem: Ad Lugdunensem uero duobus denariolis amplius.

Caroleus ualet decem denariolis Turonicis.

Solidus Turonicus ualet duodecim denariolis Turonicis, hoc est,duobus cruciatis.

Supputatio Assis & partium eius ad monetam Basiliensem.

As uel Assis, res quæuis in parteis duodecim diuisa.Est aūt liquidorū,ut Assis uini: Pōderū,ut libra: Monetæ,ut alibi solidus,alibi Plaphardus,alibi duodenus. Hæreditas etiā Assis dicitur,ut sæpe apud historicos & iurisperitos. Itē zodiacus,et omnino(ut diximus)res quā in parteis duodecim partimur. Exēplū de moneta Basiliensi.

1	Vncia	ein helbling.
2	Sextans	ein rapp,aliâs ein angster.
3	Quadrans	dry helbling.
4	Triens	ein fierer.
5	Quincunx	ein krutzer,aliâs ein funfer.
6	Semis uel semissis	ein halben plaphart, aliâs ein sechser.
7	Septunx	siben helbling.
8	Bes uel bessis	ein duppel fierer.
9	Dodrans	ein halben schuuitzer batz.
10	Dextans	ein halben Costentzer batz
11	Deunx	eylffhelbling.
12	As uel Assis	ein plaphart,aliâs ein schilling.

GVLIELMI BV
DAEI PARISIENSIS, SE-
cretarij regij, Breuiarium de Asse.

AS, QVI ET ASSIS DICItur, *in duodecim uncias distribuitur. As quaternos denariolos nostros ualuit, & pauxillo plus. Sic fit, ut duo asses & semis sestertium faciant, id est, Caroleum nostrum & semissem denarioli.*

Duo Asses, sextans dicebantur, quod numisma paruum fuit, cuius meminit Plinius & Liuius.

Quadrãs etiã nũmulus: & ualebat Assis quartã partem, & Triens tertiam. Semis autẽ duos quadranteis ualebat.

Apud Græcos drachma in sex obolos diuisa est, et in triẽteis, quadrãteis'q;. Sesquiobolus Athenis erat Romæ sestertius.

Sestertius, & nummus idem erant apud Romanos.

Sestertius æstimatione nostra decẽ Turonicis denariolis, & semisse denaricli ualuit.

Denarius quaternos sestertios nũmos ualebat, hoc est, quater nos Caroleos nostros, & binos denariolos Turonicos, ex eo dictus denarius, qđ pro decẽ Assibus locaretur æreis et cederet in solutũ.

Sestertius ex eo dictus est, quod duos Asses, & semissem ualeret. Qua ratione quaterni sestertij denarium Romanũ ualebãt. Et sestertius dictus, quia tertius semis est, duo sunt solidi Asses, et semis: hic etiam nummus dicebatur, & argenteus erat.

Libra Romana, quæ & mina, & pondo dicitur, centenos denarios, seu quod idem est, centenas drachmas habebat. Cum igitur denarius quaternos sestertios æquaret pondere & æstimatione, liquet in libra Romana quadringentos fuisse sestertios, & duabus libris et selibra, mille sestertios: qua ratione fit, ut sestertia singula

numero

numero plurali millenos sestertios ualeant, hoc est, duas libras, & semissem. vt enim sestertius nummus dicitur, ex eo quòd duos asses & semissem ualebat, hoc est, duas libras æris grauis, & selibram. Ita sestertia numero plurali & genere neutro ideo dicuntur, quòd singula duas libras & selibram argenti ualerent, hoc est, ducentos & quinquaginta denarios, siue mille sestertios, quod idem est. Sic fit, út decem sestertia, & decem millia sestertiûm nummorum pro eodem ab antiquis dicerentur.

Mille sestertij, æstimatione nostra, uigintiquinq; coronatorum ualent. Dicitur autem mille sestertij, & mille nummi: uel mille sestertiûm, & mille nummûm: uel copulate, mille sestertiûm nummûm.

Cum autem mille sestertij, id est, ducenti quinquaginta denarij, duas libras argenti, & semissem ualerent, sequitur ut libra Romana, quæ & mina dicitur & pondo, decem aureos coronatos ualuerit. Coronatos aūt ita intelligi uolo, ut singuli trigintaquinq; solidos ualeant, quod est legitimum pretium.

Igitur decem millia nummûm, uel decem millia sestertiûm, quod idem est, ducentos, & quinquaginta aureos coronatos ualebant. Hæc etiam decem sestertia dicuntur, cum singula sestertia, singula millia significant.

Decies sestertiûm, idem est quod decies centena millia sestertiûm, quæ summa centies maior est decem sestertijs. Idem est enim decies sestertiûm, quod mille sestertia. Cum enim singula sestertia millenos nummos sestertios ualeant, si mille sestertia millies multiplices, fient decies centena millia, quem lingua uernacula millionem uocant.

Decies igitur sestertiûm, centies ducentos & quinquaginta aureos ualet, hoc est, uigintiquinq; millia. Sic fiet, ut millio Romanus uigintiquinq; millia coronatorum ualeat.

Hoc igitur tenere oportet, quod quemadmodum, cum à nummis sestertijs, ad sestertia genere neutro fit trāsitus, numerus millies

lies multiplicatur. Ita cum ad eam loquutionem uētum eſt, quæ per aduerbia numeralia enuntiatur, ſeſtertia ſingula conduplicata creſcunt: ut uerbi gratia. Si centum ſeſtertia dicam, centum millia ſeſtertiûm intelligere debeas. Quod ſi centies ſeſtertiûm dicā, non iam centum ſeſtertia, ſed centies centena ſeſtertia, ſeu centies centena millia ſeſtertiûm, intelligendum ſit.

Vt autem facilis, & obuia ſit unicuiq; earum ſummarum intelligētia, quæ apud autores identidē legūtur, hoc meminiſſe oportet, quod ſequitur: ut quæuis ſumma etiam in digitos deduci poſſit, ſine calculis, aut abaco.

Decem ſeſtertia	*ducenti quinquaginta aurei.*
Viginti ſeſtertia	*quingenti aurei.*
Triginta ſeſtertia	*ſeptingenti, & quinquaginta.*
Quadraginta ſeſtertia	*mille aurei.*
Quinquaginta ſeſtertia	*mille ducenti, & quinquaginta.*
Sexaginta ſeſtertia	*mille & quingenti.*
Centum ſeſtertia	*duo millia & quingenti.*
Ducenta ſeſtertia	*quinq; millia.*
Quadringenta ſeſtertia	*decem millia coronatorum.*
Cenſus equeſtris ſub Iulio Cæſare.	
Quingenta ſeſtertia	*duodecim millia & quingenti.*
Sexcenta ſeſtertia	*quindecim millia.*
Octingenta ſeſtertia	*uiginti millia.*
Cenſus ſenatorius ante Auguſtum.	
Mille ſeſtertia	*uigintiquinq; millia.*
Mille ac ducenta ſeſtertia	*triginta millia.*
Cenſus ſenatorius ſub Auguſto.	

Notandum quod ſupra mille ſeſtertia Romani ferè ſemper per aduerbia loquebantur, infra mille nunquam per aduerbia loquuti ſunt, hoc modo.

Decies sestertiûm, id est mille sestertia, uigintiquinq; millia.
Duodecies sestertiûm *triginta millia aureorum.*
Census senatorius sub Augusto.

Quindecies sestertiûm *triginta septem millia & quingenti.*
Vicies sestertiûm *quinquaginta millia.*
Tricies sestertiûm *septuaginta quinq; millia aureorum.*
Quadragies sestertiûm *centum millia aureorum.*
Quinquagies sestertiûm *centũ uigintiquinq; millia aureorũ.*
Sexagies sestertiûm *centũ quinquaginta millia aureorũ.*
Centies sestertiûm *ducenti quinquaginta millia aureorum.*
Tanti æstimatus est unio Cleopatræ.

Quadringenties sestertiûm *decies centena millia, id est, millio. Millies mille, id est, millio.*
Tanti æstimatus est à Plinio *ornatus* Lolliæ.

Millies sestertiûm *uicies quinquies centena millia, id est, duo milliones, & quingenta millia.*
Bis millies sestertiûm *quinquagies centena millia.*
Census Lentuli *auguris sub* Augusto.

Quater millies sestertiûm *decem milliones dicuntur, hoc est, centies centena millia.*
Decies millies sestertiûm *uigintiquinq; milliones.*
Quadragies millies sestertiûm *centum milliones.*
Vicies septies millies sestertiûm coëgisse Tiberius *dicitur, id est, sexagintasex milliones, & quinquaginta millia aureorum coronatorum, ut nostro sermone loquar.*

Libra Romana *in duodecim uncias & semunciã diuiditur, & uncia in octonas drachmas. Sic fit, ut centenæ drachmæ libram & minam, seu pondo faciant.*

Drachma in terna scrupula diuiditur. Sic fit, ut sint uicena quaterna scrupula in uncia. Parisienses *drachmam grossum appellant.*

lant, & scrupulum appellant denarium, & binæ drachmæ sterilini quinq; dicuntur, id est, quadrans unciæ.

Hæc de pondere dicta sufficiant.

GRAECORVM SVPPVTATIO.

Mina apud Græcos *idem est quod libra & pondo apud* Ro*manos: hæc centum drachmas continebat, hoc est centum denarios* Romanos*, seu quadringentos sestertios.*

Mina igitur decē aureos coronatos ualuit. Et drachma tres solidos Turonicos *& semissem, quanti scilicet denarius* Romanus *æstimatus est à nobis, hoc est, quaterni nummi.*

Talentum multiplex fuit, ut in libro nostro latissime enarratum est: sed talentum Atticum *quod plurimum celebratur ab histo ricis, sexaginta libras ualuit, seu minas, hoc est, sex millia denariorum, uel drachmarū, quæ sexagies denos coronatos ualēt, hoc est, sexcentos.*

Talentum	*sexcenti aurei.*
Decem talenta	*sex millia aureorum.*
Quindecim talenta	*nouem millia aureorum.*
Viginti talenta	*duodecim millia*
Quinquaginta talenta	*triginta millia aureorum.*
Centum talenta	*sexaginta millia.*
Ducenta talenta	*centum millia & uiginti.*
Quadringenta talenta	*ducenta & quadringenta millia.*
Mille talenta	*sexcenta millia.*
Duo millia talentûm	*mille & ducenta millia.*
Decem millia talentûm	*sexagies centena millia.*

Tanti funerasse Alexander Ephestionem *dicitur.*

BREVIARII BVDAICI
DE ASSE,
FINIS.

ציר אֱמוּנִים לְמַרְפֵּא

Orandum est ut sit mens sana in corpore sano.

Οὐκ ἔστ' ὑγιείας κρεῖττον οὐδὲν ἐν βίῳ.

ለሕዝ፡ዘወጥበብ፡ፈውስ።